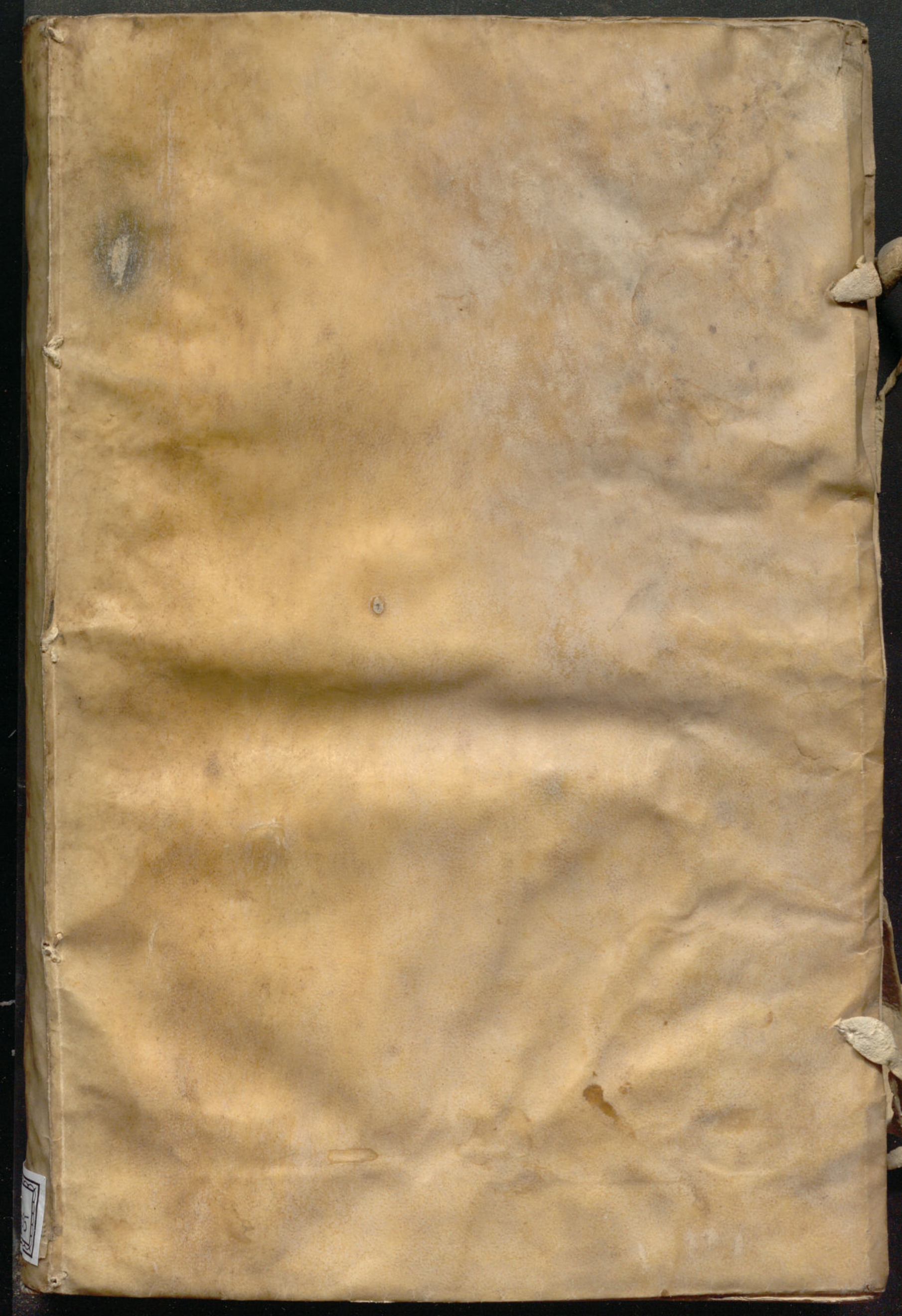

13

A
13-55

Finanza Università
SALTE A
13
55

L. a. 7. 4.

1
16-55

R. P.

LVDOVICVS

A B

ALCASAR

IN EAS VETERIS

TESTAMENTI PARTES,

quas respicit APOCALYPSIS.

R. P.
LUDOVICVS

A. B.

ALCASAR

IN BAS VETERIS

TESTAMENTI PARTIS

CHIRURGICAE ALCASARIS

del Colegio de la Comp. de S. M. de Granada

R. P.

del aposento de S. M. de
Ministros. *Sanchez*

LVDOVICI

R. 424

A B

ALCASAR

HISPALENSIS,

E SOCIETATE IESV THEOLOGI,

ET IN PROVINCIA BÆTICA
sacra Scriptura Professoris,

IN EAS VETERIS TESTAMENTI PARTES,
quas respicit APOCALYPSIS.

LIBRI QVINQVE.

Cum opusculo de malis Medicis.

PRODEVNT NVNC PRIMVM.

INDICIBVS, CVM SCHOLARVM, TVM CONCIONVM
vsui percommodis, insigniti.

LVDVNI,

Sumptibus Iacobi & Andreae Prost.

M. DC. XXXI.

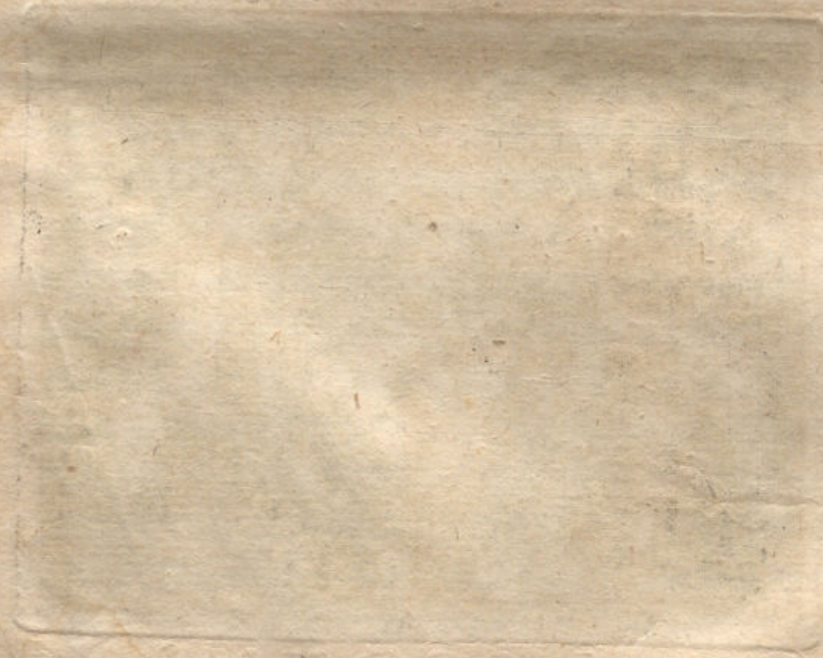
CVM PRIVILEGIO REGIS.

AB

ALCANTARA
HISPALENSIS

THEOLOGICAL
BY THE REV. FRODO B. BAGGINS
OF THE UNIVERSITY OF OXFORD

REVERENDO ADMODUM
P. MUTIO
VITELLESCHI,
SOCIETATIS IESU
PRÆPOSITO GENERALI,

GEORGIUS HEMELMAN, EIVSDEM
Societatis Prouincialis Bæticus, debita ergò obseruantia.

QVOD hic à me liber V. Paternitati dedicetur, vt
alia non essent nomina, quæ sunt quidem com-
plura, illud ducendum maximi, quòd is, in Bæ-
tica licèt natus, Romanus tamen totus sit. Sanè
quàm fausto, felicique sub sidere nata est Roma
vrbs, vtpote

Qua nihil in terris complectitur altius æther.

Vt illud vatis Hispaniensis lenocinium,

Terrarum Dea, Gentiúmque Roma,

Cui par est nihil, et nihil secundum.

Extorserint quodammodo merita præclara huius vrbs; quare non
poëticè, sed verè cecinit alter ab Vmbria,

Omnia Romana cedant miracula terra,

Natum hinc posuit, quidquid ubique fuit.

Et hæc isti, qui tamen Romanæ amplitudinis singularis, ac maximæ
cognitione caruerunt. Vnicam autem illius dignitatem vix fortasse
inter Scriptores alius ita seriò, grauiter, ac verè fuerit persecutus,
quàm noster Hispalitanus LVDOVICVS, planè medullitus Roma-
no addictus primatui. Germana quidem soboles nostri Patriarchæ
IGNATIÏ sanctissimi, qui Sedis istius sacræ amplificationem anhelauit
ardentissimè, eiúsque obedientiæ Societatem nostram speciali
vinculo obstrinxit. Eas suscepit partes Ludouicus, expleuitque in
iis Commentariis quàm copiosè, quos edidit in S. Ioannis Apocaly-
psin, quos ideò PAVLO V. felicitis recordationis Pontifici maximo,
atque adeò Sedi isti consecrauit. Ex eadem sunt officina, idémque
proinde sapiunt vbique institutum hi alteri, quos nunc damus. Equi-

dem amaui semper, ac colui maximè P. ALCASAR nobile ingenium; cuius admirer ne magis subtilitatem solidam, antiquàmve pietatem, dubius hæreo. Eapropter simul ac V. Paternitas onus meis humeris longè impar imposuit huius administrandæ Prouinciæ, nihil habui potius, quàm vt horum Commentariorum expetitam à multis procurarem lucem. Exeunt iam sub tua tutela, non ideò quia Romanus vir, & qui in vrbe ista stemmata habet prænobilis familiæ, prædicationem Romæ longè maximam libenter accipiet; neque etiam tantùm, quod sentiam, mea apud te munera, pro eo ac mihi minimè sanè pro merito faues, & ornamenta congeris, quamlibet forent parua, vultum hilarem, honestùmque locum repertura. Sed verò quoniam id volumen, quod in confirmanda, ac roboranda gloriosa ista PETRI Sede plurimum versatur, ad te P. admodum Reu. rectà adeat eius sacræ familiæ Antistitem supremum, quæ eidem Sedi nexu peculiari deuota est, & mancipata libentissimè. Porrò si præclaras tuas in hoc vasto imperio laudes promere fas esset, illud denunciarem priùs, quod agens cum Eutropio Nazianzenus, *Alius*, inquit, *aliam quandam virtutum tuarum partem laudet; omnino autem pluribus linguis sufficies, si in partes tribuaris.* Atenim nefas id nobis & tua fit modestia, & meo rubore, ac more: atque adeò in hac parte omnino silentio operandum. Huc demum eiusdem Nazianzeni ad Themistium apto verba, & finio. *Eximij viri, P. LVDOVICI DEL ALCASAR, filium hunc tibi, P. admodum R. offero: præclarissimum, inquam, maximèque commemorandum filium, doctrina quidem, addo ego, acumine, pietate, qualem ipse reperies,* *ἡ λίθον περὶ τὸ ἀδάπτρον ἄγων, ὡς ἡ παρρημία,* adagio vtitur apud Doctores frequente. Billius reddit, *lapidem, vt prouerbio dicitur, Sparta admouens.* Sumendum autem hunc lapidem pro pretioso, genus indicat fœmineum, & *ἀδάπτρον* pro examine, prodit quod sequitur, atque in te quadrat comprimis: *quæ autem à Musis te iustior?* Seruet Paternitatem V. Iesus Christus Societati suæ, quam tam prudentem prouehit, incolumem diu. Cordubæ ad Kalend. Febr. Anni 1625.

LECTO

LECTORI

De hoc opere, & de Auctore illius.

HIT iam in lucem opus, quod moratum est bene diu. Nimirum scripti edendi moram ut significaret Catullus, de libello amici, cui nomen Smyrna, ita cecinit:

Smyrna mei Cinnæ nonam post denique
messem

Quàm cœpta est, nonámque edita post
hiemem.

At nostrorum Apocalypticorum annus certè decimus iam est, cum expectatur editio. Genium planè libri nostri auctoris tardigradum nacti, quippe qui moliminis sunt ingentis. Nam Apocalypsis quot annos in expectatione fuit? Effectum tandem ut in lucem exeat P. ALCASAR hac etiam parte altera genuinus. Neque enim venditatur aliena opera tanti nominis obtento velo. Suum est quidquid offert liber; nihil ei assutum, nihil immutatum. Hoc præstamus bona fide. Scimus non aliorum additamenta, sed pura, & integra Alcasaris sensa desiderari. Hac causa nullibi quidquam, ne ad ornatum quidem, est adiectum. at inest multis in hoc opere ex paupertate ac nuditate pudor. Sanè, licet occurreret passim ea pauperies, esset tamen liber magni ducendus. Etenim magnorum auctorum permagni fiunt vel nuda dicta. Nam quid est politioris gazæ in plerisque etiam recentiorum, quos terimus, auidius? Citarem, si foret opus, aliquot Isaia, & commentatores alios magni ubique sensus, & census: quibus sanè nostrum non postponat æquus iudex. Sed verò illum nudum incedere, verum non est: ubi enim res exigit, quam seriò tractat, iungit cum copia eruditionem solidam, necessariam, exquisitam.

Illud porro tam longam consequutum est moram, ut plurimum examen subierint hi commentarij; sed unde laudati mirificè exierunt. proferrentur laudes, si esset opera; sed non est. Neque enim vino vendibili (ut fert prisca vox) hedera opus. Ea certè veteris Scripturæ partes, quæ difficilissimè habitæ sunt ab omni ævo, ita hinc explicantur, ut cum subtilitate mira præsignis nobilitas sensus, nouitas admirabilis cum Ecclesiæ recepta semper doctrina copulentur; atque aureum præcipuè in ijs demonstratur filum, quæ hætenus vel putabantur soluta, vel ægerrimè necitebantur.

Atque hæc ita propria LVDOVICI prædicatio est, ut non ingenio modo (quamvis eo fuit longè præcellente) nec humana tantùm solertia perfecisse multa videatur. Ac sanè, cum numquam non illud sit verissimum: Dei conuersatio, seu secretum (quod denotat nomen $\pi\delta$) cum simplicibus est, cum humilibus. nam abscondit prudentibus, & sapientibus, paruulis autem reuelat; ALCASAR noster ideò ad participationem adscitus abstrusorum Dei arcanorum, quia fuit profectò humillimus. Certè Theologorum iudicio maximorum præaltum diuinæ Sapientiæ gradum consequutus fuit. eius quippè inhiabat suauissimo studio & amori. Huic dabat dies, noctes sæpe insomnes, ei denique, quoad vixit, omnino immersus. ibi gaudium, ibi delicias omnes reperiēbat. Adeò verò eum tanta sapientiā non inflauit, ut eo nihil esset humilius, nihil subiectum magis. Obtemperandi bonum habuit semper in corde, & in re quauis iniuncta sibi, foret licet ad exequendum difficilis, opere comprobauit. Mutare iussus aliquando domum, quod non sine magno illius incommodo fieri poterat, equidem falsè, (nam seditabat in eius labiis religiosus lepos) & tranquille inquit: Mobilis facillè sum. ex hoc obediendi intimo affectu faciebat de industria, & loquebatur multa, quibus contemneretur, & minimè gubernando idoneus vir alioqui prudentia insignis, haberetur. Prodebat hanc humilitatem tam conuersatione, quàm tota cultus exterioris specie. nam qui ex hac æstimaret hominem, minimi quidem duxisset. Mira verborum eius affabilitas; facilitas summa cum omnibus; iucunda cum simplicioribus, ac rudioribus, & beneuola colloquutio; vestitus, rerumque omnium ad vsum attinentium paupertas maxima. nam, cum siue à parentibus, siue à Fratribus impensè copiosis quauis ornando cubiculo supellex vel obtruderetur, curiosum quid non habuit, sed ne librum quidem sui vsus: humanorum adeò omnium insignis in eo contemptus. Huius puer adhuc specimen eximium dedit, cum patrimonium eximie locuples sibi, quod prima esset parentum nobilium, Hispalensiumque Senatorum stirps obueniens sùsque deque habuit, ut Christi IESV socius humilis adlegeretur. Ac retinuit hanc rerum ubique despicientiam, cum animo tamen non fracto, aut demisso, sed enim prompto, & erecto ad difficillima queque aggredienda, unde cessisset honos Deo & Religioni suæ, cuius in obseruantia tuende, & amplificandæ zelo ardentissimo tenebatur. atque in deuorandis acerbissimis quibusque adhibebat (quo de sic extulit Socratem M. Tullius) liberam contumaciam à magnitudine animi inductam, non à superbia. Quippe fuit tolerantissimus, spiritualis planè vir, deditus omnino diuinis perfectionibus, & admirandis operibus contemplandis: huic ocio, actuosissimo illi quidem, semper, etiam cum minus putabatur, indulgebat. Testificantur id omnia illius scripta, expositio Cantici Cant. euincit. ubique erigens ad superiora mentem, & in altissimam Dei prouidentiam defigens. De hac & meditabatur assidue, & profundo sensu identidem agebat. Neque silenda in hoc loco diuinæ prouidentie erga LVDOVICVM significatio singularis. Lactens infans erat, nummòque argenteo, quem tenebat

nebat manu, lusitabat. Hunc temerè, ut sit, in os ingessit, atque ita demisit altè, ut ad imas fauces accederet, ibique transversus subsisteret. Et vide, an huc veniat sanctus Ambrosius, qui Matthæi 17. locum 1. epist. lib. 1. tractans: Hic stater, inquit, in ore piscis inuenitur, illius piscis qui ponderat sermones suos, ut igne examinato proferat. Misere infans profocabatur, quin iuuari posset arte vlla. Restitit ita non paucos dies, sed integros menses, et mortuus fuisset vel inedia, quam transversus efficiebat nummus, nisi is foramen habuisset, quo gutta lactis in stomachum transmittentur. Apparuit hoc, cum infans maiori demum vi nummum, cui iam caro adhaeserat, expulit. Sic ergo diuina providentia predicatorem sui egregium seruauit. Eucharistia sacramento, quod viuens mirifice colit, semel et iterum munitus, extremum diem obiit, singulari animi tranquillitate.

IVDICIVM R. P. FR. DIDACI DE CAMPO
*Augustiniani, sanctæ Generalis Inquisitionis Calificatoris, & in hoc
Toletano Archiepiscopatu Examinatoris Synodalis.*

DE mandato supremi Senatus euolui Tractatum, cui titulus, *In eas veteris Testamenti partes, quas respicit Apocalypsis*, editum ab eruditissimo Magistro P. Ludouico ab Alcasar. approbo, laudo, & prælo dignum iudico. multa enim, varia & plena eruditione refert, continet nihil quod aut nostræ fidei, aut bonis moribus aduerfetur. Datum in hoc D. Philippi Conuentu die 20. Februarij anni 1625.

FR. DIDACVS DE CAMPO.

NOs quoque sacræ Theologiæ facultatis Parisiensis Doctores vidimus ac legimus hoc præclarum opus *Reuerend. Patris Ludouici ab Alcasar, Hispalensis, in eas veteris Testamenti partes, quas respicit Apocalypsis*, nihilque in eo fidei indignum Catholicæ reperimus, sicque in lucem publicam dari censuimus. Lugduni in Conuentu Fratrum Minorum S. Bonauenturæ hac die decima mensis Iunij anni 1631.

FR. BERNARDINVS MOLLIASSON
Lector præfati Conuentus.

FR. DESIDERIVS RICHARD
Guardianus S. Bonauenturæ.

IOANNES CLAVDIUS DE VILLE, in sacra Theologia Magister, in Parochiali Ecclesia S. Crucis apud Cathedralem Lugdunensem Custos, in hac Diœcesi officialis Vicegerens, ac D. D. Alphonfi Ludouici du Plessis de Richelieu, Illustrissimi Cardinalis ac Reuerendissimi Archiepiscopi Lugdunensis, Vicarius Generalis substitutus: fidem facimus, Nos ab ordine Illustrissimi Domini, iuxta Tridentini Concilij decretum, necnon Francisci Regni edita, in librorum censuram incumbere iussi, hosce Ludouici ab Alcasar Hispalensis, è Societate IESV Theologi, in eas veteris Testamenti partes, quas respicit Apocalypsis, libros quinque euoluisse, nihilque in iis ab Ecclesiæ Catholicæ Apostolicæ Romanæ fide, & sanctorum Patrum sana doctrina alienum, non modò non contineri, sed elaboratum planè opus, multiuga lectione, mirabilis ingenij solertia, & mentis acumine, ac pergrata florulentæ eruditionis amœnitate perillustre, ideóque Christianæ Reipublicæ Concionatoribus, sacrarúmque litterarum Professoribus perutile comperisse. Lugduni Idus Iunij 1631.

DE VILLE.

INDEX

Librorum, & grandiorum partium quæ in
quinque libris tomi huius exponuntur.

IN LIBRO I.

Narrantur quattuor postrema capita libri Iob. nimirum 38. 39. 40.
& 41. à fol. 5

IN LIBRO II.

Qui est de Psalmis, adnotatio præuia in titulos eorum.	41
In Psal. 28. <i>Afferte Domino filij Dei</i> , commentarij fusi.	43
Psal. 8. <i>Domine Dominus noster, quàm admirabile est</i> , enarratio.	65
Psal. 44. <i>Eruetavit cor meum</i> , enarratio.	66
Psal. 47. <i>Magnus Dominus</i> , enarratio.	68
Psal. 67. <i>Exurgat Deus</i> , enarratio.	70
Psal. 86. <i>Fundamenta eius</i> , paraphrasis.	84
Psal. 91. <i>Bonum est confiteri Domino</i> , enarratio.	ibid.
Psal. 96. <i>Dominus regnavit, exultet terra</i> , enarratio.	86
Psal. 104. <i>Confitemini Domino, & inuocate</i> , enarratio.	ibid.
Psal. 105. <i>Confitemini Domino quoniam bonus</i> , enarratio.	92
Psal. 106. <i>Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in seculum</i> , enarratio.	95
Psal. 109. <i>Dixit Dominus</i> , enarratio.	97
Psal. 110. <i>Confitebor tibi Domine in toto corde meo</i> , enarratio.	105
Psal. 111. <i>Beatus vir qui timet Dominum</i> , enarratio.	107
Psal. 112. <i>Laudate pueri Dominum</i> , enarratio.	108
Psal. 113. <i>In exitu Israël</i> , enarratio.	110
Psal. 114. <i>Dilexi quoniam exaudiet Dominus</i> , paraphrasis.	113
Psal. 115. <i>Credidi propter quod</i> , paraphrasis.	ibid.
Psal. 118. <i>Beati immaculati in via</i> , paraphrasis.	ibid.
Psal. 147. <i>Lauda Ierusalem</i> , enarratio.	121
Psalmorum omnium argumenta.	123
In Psalm. 1. notæ quædam.	ibid.
Psal. 22. <i>Dominus regit me</i> , paraphrasis.	124
Psal. 35. <i>Dixit iniustus, ut delinquat</i> , paraphrasis.	126
Psal. 39. <i>Expectans expectavi Dominum</i> , paraphrasis.	127
Psal. 48. <i>Audite hæc omnes gentes</i> , enarratio.	129
Psal. 50. <i>Miserere mei Deus</i> , notæ aliquot.	130
Psal. 57. <i>Si verè utique iustitiam</i> , paraphrasis.	131
Psal. 61. <i>Nonne Deo subiecta erit</i> , explicatus v. 5. <i>Verumtamen pretium meum, &c.</i>	132
Psal. 64. <i>Te decet hymnus</i> , notæ aliquot.	133
Psal. 65. <i>Iubilare Deo omnis terra</i> , explicatus v. 3. <i>Mentientur tibi inimici tui.</i>	ibid.
	Psal.

Pfal.71. <i>Deus iudicium tuum regi da</i> , notæ aliquot.	134
Pfal.75. <i>Notus in Iudæa Deus</i> , notæ aliquot.	<i>ibid.</i>
Pfal.80. <i>Exultate Deo adiutori nostro</i> , explicatus v. 16. <i>Inimici Domini mentiti sunt</i> , &c.	135
Pfal.89. <i>Domine refugium factus es</i> , paraphrasis & notæ.	136
Pfal.93. <i>Deus ultionum Dominus</i> , paraphrasis.	137
Pfal.103. <i>Benedic anima mea Domino: Domine Deus</i> , enarratio.	139
Pfal.119. <i>Ad Dominum cum tribularer</i> , paraphrasis.	141
Pfal.124. <i>Qui confidunt in Domino</i> , paraphrasis & explicatio v. 5. <i>Declinantes in obligationes</i> , &c.	142
Pfal.130. <i>Domine non est exaltatum</i> , enarratio.	<i>ibid.</i>
Pfal.136. <i>Super flumina Babylonis</i> , paraphrasis.	143
Pfal.144. <i>Exaltabo te Deus meus</i> , argumentum & series.	144

IN LIBRO III.

Exponitur totus liber Cantici Canticorum.	146
Tractatus de malis Medicis.	245

IN LIBRO IV.

Argumenta singulorum capitum Isaiaæ Prophetæ.	250
Ieremiæ capitis 31. enarratio.	252
Ezechielis explicantur cap.1. & 10. à fol.256. Cap.38. & 39. à fol.267. Cap.48. à fol.276	
Danielis cap.7. à fol.278. Cap.9. de Hebdomadis à fol.282. Cap.10. à fol.284. Cap.11. & 12. à fol.289	

IN LIBRO V.

Explicatur Ioëlis cap.3.	294
Habacuc cap.3. quod est Canticum.	296
Zachariæ vaticinium secundum, quod habetur à v.7. capitis 1. ad finem vsque cap.6.	305

I

L V D O V I C I
A B
A L C A S A R
H I S P A L E N S I S
E S O C I E T A T E I E S V
Theologi in eas veteris Testamenti partes,
quas respicit Apocalypsis,
L I B R I Q V I N Q V E .

P R O L O G V S .

A

I s v s , qui inter cæteras animati corporis facultates, ac sensus primas facilè tenet, duobus potissimum defectibus est obnoxius. Alter nonnullis ab ipsa pueritia, atque infantia est insitus à natura, cõsistitque in obtusâ, atque hebeti oculorum acie: quo fit, vt res longius distantes oculi discernere nequeant. Alter ex ipsius obtutus defatigatione prouenit annorum decursu, itaut exactâ iam ætate senes non ad ea modò, quæ procul distant cernenda; sed ad exiguas quasque res, & minutula segmenta propius inspicienda debili ferè, ac defecta oculorum acie sint. Vtrique visus defectui solers, ac prouidens naturæ humanæ architectus sapienti prouidit inuento, quod prima specie oculis impedimento fore videbatur. Id autem fuit perspicilliorum artificium: quo vitrum siue crystallum oculis imponitur, cuius interiectu, & adminiculo acutior redditur oculorum aspectus. Porrò illud in hoc experimento compertum, exploratumque est, vitrea nempe isthac, siue crystallina conspicilia obtusis à natura luminibus concaua; senio lassatis conuexa applicari debere. Qua etiam in re varia est, ac multiplex concauitatis, siue conuexitatis diuersitas, iuxta cuiusque visus indigentiam. Quin & experientia pariter, ac ratione edocti nouimus rem ipsam oculis obiectam conuexo vitro maiorem, concauo minorem reddi. Hinc fit, quibus hebetior est acies, quamuis ea mediis perspicillis discernant, quæ absque illorum subsidio distinguere neutiquam possent, eadem tamen exigua iam ac diminuta coram obtutibus

*Mirabile
conspicilliorum
inuentum.*

A

proponi:

proponi : è contrario qui debili, atque effato sunt visu, illis vel exiguos cha- A
 racteres debita magnitudine grandiores obiici ob oculos, quo pacto quæ prius
 intueri nequibant, facile distinguunt.

Vetusne an
 recens.

Abstrusum hoc, & abditum arcanae naturæ inuentum (dignum sanè, quod
 ditissimi instar thesauri debeat aestimari) quot ante hac sæculis hominum in-
 dustria prodierit, non satis apud doctos liquet. Sunt, qui pro certo habeant,
 veteres Græcos, ac Romanos penitus latuisse; quando nulla apud Plinium de
 re adeò eximia, & admirabili mentio reperitur. Alij autumant huius inge-
 niosissimi artificij originem iam inde ab antiquissima prisorum memoria
 repetendam: id à Varrone *specillum*, à Plauto *conspicillum*, à Polluce *ὀπίσθρον* nun- B
 cupari. Vt cumque sit, illud certe asserendum videtur in hac perspiciliorum
 structura, tot graduum (quos vacant) varietatem antiquis ignotam omnino
 fuisse: cum veterum scriptorum nemo eam expendat, ne dum admiretur.
 Quid si hanc Deus occultæ artis industriam in id temporis reseruarat, quan-
 do illà opus maximè foret? Si tamen solida est aliquorum coniectatio opi-
 nantium, crebram hanc, adeoque vulgarem, tum obtusè, tum debiliter cer-
 nentium multipliciter esse nuperam quamdam morbi rationem in nostra
 sæcula inuectam. Et verò siue isthæc perspiciliorum inuentio vetus sit, re-
 cènsve; illud saltem nuperrimum est artificium, quod hisce diebus in lucem
 editum cernimus; vt res oculis exposita, grandi licet intervallo distita, visui C
 tum proxima, tum etiam in ingentem magnitudinem aucta subiiciatur, atque
 adeo mediocri oculorū perspicacitate homo possit amicum vno milliari re-
 motum dignoscere, & turris longè disiunctæ characteres planè internoscere.
 Mirum inuentionis eiusmodi artificium ita conflatur, si congruenti distantia
 ac proportione duo opponantur perspicilia, concauum alterum oculis pro-
 ximum, alterum conuexum aliquanto remotius: itaut visus per vtrumque
 transmissus intendatur. Sic fit, obiectum sanè quàm distans mirà prorsus ma-
 gnitudine, & vicinum satis adspicientis obtutibus representari. Atque hoc
 pacto distinctè & expressè dignoscitur, quod antea nulla ratione cernebatur.
 Huius inuentionis executio non ita quidem facilis, initio saltem, fuit; Sed D
 verò effectus mirabilitatis est summæ, habetur quin etiam instar prodigij.

Fistula dio-
 ptrica, instru-
 mentum vi-
 sorium (quod
 dicitur) reper-
 tum nuper.

Pro perspic-
 illis ad diui-
 na cernenda
 est Scriptura.

Pro concauis
 veteris Testa-
 menti.

Novum pro
 conuexis.

Quæ hæcenus dixi pro idonea mihi comparatione sunt, quæ illud me do-
 cet in primis, quod in sacrarum litterarum studio accidere frequenter solet.
 Ad quarum lectionem pariter & commentationem nisi animum homines
 diligenter adiecerint, diuina mysteria arcana ex sese, atque recondita discer-
 nere vtique, ac distinguere perfectè non possunt; sed in eis perspicacissimus
 quisque cæcutit planè, atque caligat. Scripturam ergo veluti quædam animi
 conspicilia ad rerum diuinarum contemplationem esse arbitror. Et veteris
 quidem instrumenti historiarum, atque figurarum veluti concaua perspicilia sunt, E
 quibus longè distita cerni queant. Per eas enim antiqui illi veteris testamenti
 Patres longè prospiciebant noui testamenti mysteria, quæ ipsismet erant pro-
 cul obiecta: nec tunc illa intueri, & contemplari potuere æquali cum vicini-
 tate, tum magnitudine, & distinctione, quibus Christiana deinceps Ecclesia
 lynceis plus quam oculis eadem vsurpauit. At verò testamenti noui historia,
 ac sacræ Scripturæ conuexa quodammodo conspicilia agunt; sine quorum
 adminiculo perspicere minimè possent exigui atque minuti mysteriorum ad-
 mirabilium characteres, qui nobis cominus propositi sunt. Vix enim in ter-
 ris quispiam inuenitur, cuius oculorum acies lassæ, ac defatigata non sit. Qua-
 re, generatim loquendo, mysticis omnes huiusmodi perspicillis indigemus
 ad

A ad tantam mysteriorum subtilitatem, præstantiam & excellentiam dispicienda. Hac igitur conspiciendorum vice egregiè funguntur sacra noui testamenti monumenta, quorum ope, & adiumento dignoscere, ac distinguere valeamus eximiam & admirandam obiectorum nobis mysteriorum subtilitatem.

Illud tamen dignè, vt par est, æstimari non satis potest; nimirum admirabilis planè efficientia, quæ ex locorum vtriusque testamenti collatione perficitur: quando veteres figuræ nouis veritatibus ad debitæ proportionis distantiam obiectæ, atque oppositæ singularem inter sese harmoniam, & concinnitudinem seruant. Quippe idem fere in eiusmodi compositione deprehenditur, quod in nupero perspicillorum inuento hodie experimur; vbi duplicis vitri, seu crystalli, alterius quidem concaui, alterius conuexi adminiculo visus pariter fulcitur; quo fit, vt ingenti tum magnitudine, tum distinctione cernantur, quæ prius distingui minimè poterant. Itaque quamuis perspicuum sit, complures ex insignioribus veteris instrumenti locis, atque figuris in Apocalypsin eleganter accersiri, & cum noui testamenti doctrina ad euangelicæ veritatis maiestatem, ac magnitudinem dispiciendam componi, ni tamen congruenti distantia, ac proportione vtrumque conspiciendum disponatur (id est, nisi veteres figuræ scite cum nouis veritatibus concilientur) mira prorsus confusio, & rerum perturbatio oriatur, necesse est. Si verò rectè, & congruenter omnia disponantur, egregius sanè inde effectus, perspicua lux, atque distinctio in ipsam refunditur doctrinam; & maiestatis, atque amplitudinis plurimum accedit ad ipsum rei significatæ mysterium. Vt si, exempli gratiâ, scienter ac peritè compingantur inter sese antiquæ Babylonis expugnatio per Cyrum, & Darium facta, & mystica Romæ inuasio per viros apostolicos præstita, quod fit in sexta Apocalypseos plaga cap. 16. item si interpret antiqua babylonicæ euersionis vaticinia cum mystica Romæ ethnica exustione (quod cap. 17. & 18. Apocal. efficitur) nouerit appositè disponere. Idemque dixerim de vniuersis Apocalypseos symbolis; quibus in omnibus & concauum, & conuexum conspiciendum reperitur; id est, tum veteris testamenti figura, tum noui veritas mirificè inter se coherentes, & euangelicæ veritatis distinctioni, ac maiestati concinentes. Hoc autem perinde est, ac si dicatur Apocalypsin allusionibus ad insigniores veteris Testamenti locos esse refertam: atque hos allusionum respectus, si quidem eleganter, & artificiosè teneantur, mirum in modum conducere ad Euangelij veritatem, maiestatem, ac distinctionem.

Cum ergo Apocalypsis tot vndique scateat allusionibus, fieri nequaquam potuit, vti Apocalypseos commentarium ab earum allusionum examine segregaretur omnino. Atqui nihilo congruentius erat in ipsam Apocalypseos telam tot allusionum fila fusè, & prolixè ducta suis locis intexere: ne opus ipsum in infinitum excresceret, quod etiam acolithæ ordini haud exiguo foret impedimento: ipsa enim sibi obstat magnitudo (vt sapienter Florus) & aciem intentionis abrumpit. Propterea illud consilij cepi, vt in Apocalypseos commentarios insererem nonnullas ex iis allusionibus, quæ paucis poterant exponi; maiores verò, ac longiores in ipsorum commentariorum exitum reiicerem; contentus suis quasque locis veluti digito indicasse. Quamobrem cum in secundi huius tomi inscriptione legis, in eas veteris Testamenti partes, quas respicit Apocalypsis, sic partium nomen accipias velim, vt de potioribus & grandioribus partibus dictum putes. Etenim quæ commentariis ipsis allusiones sunt admistæ, eæ respiciunt veteris instrumenti particulas: hæ verò, quæ seorsum in postremos hosce libros referuntur, ad grandiores spectant, ac nobiliores

*Vtrumque
proportione
respondens vi-
sorum con-
stat admira-
bile.*

partes; id est, ad integra capita, ad multorum etiam capitum seriem: non- **A**
 nulla item ad integrum prorsus librum, nempe ad Canticorum Canticum.

In horum librorum primo sermo mihi instituendus est de allusione ad sermonem Domini cum Iobo habitum, qui quatuor solida continet capita, nimirum duodequadragesimum, & tria subsequencia. Secundus liber eos continebit Psalmos, qui ab Apocalypsi respiciuntur, ij autem ad triginta & eo amplius se extendunt. Tertius Cantici Canticorum acoluthiam texet, simulque faciem indicabit, quam illi Apocalypsis præfert. Quartus, & quintus integra explicabunt Prophetarum tum maiorum, tum minorum capita, quibus plurimum lucis ex Apocalypseos allusione oboritur.

Spero autem, visuros facile doctos, quemadmodum hi libri quinque, quam **B**
 in eas veteris Testamenti partes lucem refundunt, ab Apocalypsi mutuuntur: ita etiam eos maximè conducere ad perfectam ipsius Apocalypseos intelligentiam. Demum, quod Apocalypsin in quinque libros, & maiores etiam allusiones in totidem etiam partitus sum; eo potissimum respexi, vt ex vtrisque integra Decas coalesceret: item vt quini alterius manus digiti quinos alterius iuuarent in hac mysteriorum Apocalypseos expositione, quæ veluti artificiosum est opus, aut sericum peristroma, quod vtrâque manu contextitur, altera alteri opem, auxiliumque præstante.

LIBER PRIMVS

(qui est totius operis Sextus) in quatuor libri Iobi capita, id est, in trigessimum octauum, & tria sequentia.

PROOEMIUM.

A

QVOD in homine discrimen inter animam & corpus reperitur, idem in historiis inter ipsius historiae corpus, seu corticem, & mentem, siue medullam existimo reperiri. Quapropter sapientes viri in historiarum lectione diu versati illud maximi aestimare solent, si ipsarum animam, ac mentem cum primis attendant. Quod cum in profanis historiis locum habet, tum in sacris potissimum mysteriorum fruge plenis videre est. In his illustrissima haud dubie est Iobi historia; in qua diuinus spiritus illud

In libro Iobi corpus & anima consideranda.

nos praeter ceteris edocet, quanto accuratius ingenij acies in eius historiae animam, quam in corpus ipsum debeat intendi. Quippe totum historiae corpus exiguum satis est, & ad duo vel tria omnino capita redigi facile potest. Vnde id vel maxime sacri ipsius libri magnitudinem auget, nempe longiores ratiocinationes, quae de eadem texuntur historia, dum ipsius mens, atque medulla impense examinatur. Hanc in rem impenduntur longa illa Iobi, & ipsius amicorum colloquia; quibus quasi appendix adnectitur sermocinatio, quam Deus in nube sub specie visibili super ipso Iobi euentu habuit. Quod si productiora libri huius colloquia directe ipsius animam spectant, cum varij referantur discursus tum hominum, tum etiam ipsius Dei; profecto recta, ac vera libri huius animae consideratio, illa erit, quae in Dei concione ad Iobum habitata, inque admirabili ea doctrina, quam inde Iobus hausit, continetur. Excellentissima ergo libri Iobi pars, & quae totius in primis historiae animam, mentemque complectitur, prorsus includitur in ea Dei sermocinatione, quae per quatuor capita, videlicet trigessimum octauum, & tria sequentia protenditur.

C Si ergo Apocalypsis lumen nobis praeferreret ad veram quatuor horum capitum intelligentiam, id sane plurimi deberet duci, non solum quod quatuor Scripturae capita hoc pacto nobis explicata manerent; verum etiam quod lux eadem totius Iobi libri mysterium redderet illustre, atque conspicuum. Etenim si notio illa, quam combustum piscis iecur, & fel Tobiae oculis infusum ex Apocalypsi ascuerunt, toti historiae Tobiae lucem praefert, dum eius animam, & quasi medullam explicat: quanto illustrior dimanabit splendor in vniuersum Iobi librum, atque historiam ex Dei alloquio ad Iobum eadem de re per quatuor integra capita perducto?

Lux Iobo ex Apocal.

Existimo igitur ex Ioannis Apocalypsi mirum in modum quatuor illa Iobi capita illustrari. Nam capitum 38. & 39. explanatio ex eo maxime pendet, quod cum duobus sequentibus, id est, 40. & 41. apposite connectantur. Atqui in his posterioribus sermo instituitur de Behemoth, & Leviathan duabus belluis insignibus, terrae altera, altera maris; ad quas Apocalypsis alludit capite 13. vt eo loci indicauimus. Quare huiusmodi allusio nos quasi manuducet ad veram Behemothi, & Leviathani explanationem, atque adeo ad Dei concionem super Iobi historia percipiendam.

Vriusque collatio.

Atque vt illud etiam obseruemus, quemadmodum in Apocalypsi Bestia maris, ac Bestia terrae in eandem cum Dracone capitis 12. conpirationem pedibus eunt; ac proinde Ec-

clesiæ Christi victoria de maris ac terræ bestiis comparata Draconem pariter, id est, Dæ- A
monem profligat. Ita etiam habendum pro certo est (vt inferius ostendemus) in Iobi histo-
ria præstitui, atque supponi coniurationem inter Satanam, Behemoth, & Leuiathan fuisse
initam: hos item tres Iobi fuisse hostes; atque vt Iobus gloriosum de Satana triumphum
ageret, oportuisse eum de Behemoth, & Leuiathan triumphare. Id vbi statuatur, liquido
mox constat allusio in tribus Ecclesiæ hostibus Dracone è cælis dilapso, & maris Bestia, ac
Bestia terræ ad tres Iobi aduersarios relata. Quippe de Dracone agens Apocalypsis capite
12. ait ipsius nomen esse Satanam, eiusque proprium esse Sanctos accusare *ante conspectum*
Dei nostri die, ac nocte: quod manifestè sumptum est ex Iobi libro: nec enim alibi in veteri
instrumento mentio reperitur vlla Satanae Sanctos accusantis. Deinde vbi fuerit positum,
hinc, quod Draco cum bestiis marina & terrestri fuerit scederatus, illinc, quod in libro Iobi
Deus de bello inferendo Behemotho, & Leuiathano gloriatur: Præterea quod Behemo- B
thus sit maxima bestiarum terrestrium, & marinarum Leuiathanus, sequitur statim, mari-
nam Apocalypseo Bestiam respondere Leuiathano, terrestrem Behemotho, ac proinde
eorum intelligentiam, quæ Deus de Behemoth, & Leuiathan disputat, ex Apocalypseo
mysterio capite 13. petendam fore. Verum enim verò vt diuinus de Behemoth, & Leuia-
than sermo plenius, ac iucundius excipiatur, paulo altius repetenda res est, nimirum ab
ipsorum verborum exordio, quæ Deus fuit cum Iobo colloquutus. Tota enim concionis se-
ries orditur à cap. 38. & integra quatuor capita comprehendit: Bipartitus est autem Dei ser-
mo, in duas scilicet conciones, vt ex sequenti constabit summa.

*Duplicis concionis à Deo ad Iobum habitæ diuisio; & summa eorum,
quæ in ipsa littera præferuntur.*

Diuisio.

C Apita 38. & 39. eundem sermonem, vt liquet ex textu, continuant, cui Iobus respon- C
det per sui accusationem, ac Dei commendationem: *Qui leuiter loquutus sum, respondere
quid possum? Manum meam ponam super os meum. Vnum loquutus sum, quod utinam non dixissem;
& alterum, quibus ultra non addam.* Hic exitus capituli 39. & primæ concionis. Sequitur altera,
quæ per duplex caput 40. & 41. sese extendit.

*Summa pri-
mæ.*

In prima concione Deus agit de sua admirabili potentia, bonitate, atque sapientia in
terræ, maris, atque lucis creatione. Vbi singillatim docet, nihil ipsius oculis abditum, &
occultum latere, & hominum singulis tam natiuitatis, quàm mortis diem ab ipsius prouiden-
tia præscitum, destinatumque esse. Addit, se cælorum & meteororum opificem esse, ac
molitorem; necnon primum fontem, ex quo quidquid aut veræ sapientiæ in hominibus,
aut apparentis in brutis animalibus cernitur, deriuatur. Postremo animantium non-
nullas percurrit, in quibus admiranda Dei ipsius prouidentia singulariter splendescit. Porrò
animalia, de quibus singularem instituit sermonem, hæc sunt, Leones, Corui, Capræ, & D
Cerui, Onagri, Rhinocerotés, Struthiones, Equi, Accipitres, Aquilæ, seu Vultures. Atque
hic prima terminatur concio.

*Summa se-
cundæ.*

Quod ad secundam attinet; ipsius scopus is esse videtur, vt probet Deus, ad suam po-
tissimum spectare prouidentiam, vt superbos deiiciat, ac deprimat (vide caput 40. num. 5.
6. 7. 8.) hoc autem duplici confirmat exemplo; altero Behemothi, altero Leuiathani, qui-
bus Elephas, & Cetus grandis, siue Balæna denotantur, vt videre est apud libri huius ex-
positores.

*Singularis
observatio.*

Illud insuper obseruatione dignum: cum enim in prima concione Deus tot brutarum
animantium species exprimat, cumque gloriatur eorum animalium singula esse opus ipsius
manibus sapienter fabricatum, & suam ipsius prouidentiam omnibus solerter consulere:
nulli eorum gloriatur se exitium, & interitum afferre, sed potius in rebus omnibus ad vitam
necessariis prouidere. At in concione altera, dum de Behemoth, & Leuiathan verba fecit, E
videtur se illorum euerforem, & interfectorem iactare. Etenim de Behemoth capite 40.
num. 14. sic ait: *Qui fecit eum, applicabit gladium eius*; ac si dicat, ipsius opificem probe nosse,
quæ illum gladio sit traiecturus, vt exanimatus intereat. Et infra num. 19. *In oculis eius quasi
homo capiet eum; & in sudibus perforabit nares eius.* id est, ille optimè cognoscit instrumenta,
quibus & ipsius effodiat oculos, & nares perforet, vt victus occumbat. De Leuiathan verò
sic habet capite 40. num. 28. *Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur.*
Et cap. 41. num. 3. *non parcam ei.* Et num. 14. *mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non
ferentur.* Hoc est collibratus ictus non aberrabit. De occisione item Leuiathani sermo est
Isaiæ 27.

Hæc cum ita sint, mens scire auct tanti discriminis causam; cur scilicet nõ se Deus Leonis,
aut

A aut Rhinocerotis interfectorem gloriatur; bene tamen Elephantis, ac Balænae? Cur etiam Elephantem potissimum vsurpet, vt probet suam in superbis opprimendis gloriam, atque potentiam; non verò Leonem, qui citra controuersiam clarior est, atque superbior, aut Rhinocerotis, qui multo etiam crudelior, efferatior, & perniciosior est? Demum cur Elephantem nobile, ac generosum animal cum Balæna componat?

Nostra declarationis scopus.

EA mihi mens, is animus, id studium in hac explanatione est, vt in vtraque Dei concione ad Iobum admirabile artificium, atque mysterium occultari contendam. Itaque quam Deus victoriam in secunda concione à se partam gloriatur, esse eam, quam Iobus Dei ope & auxilio fultus de duplici hoste infestissimo, nempe sui ipsius Amore, & Amore externorum corporis bonorum reportauit; atque duos hosce aduersarios à Iobo detinctos dum de se ipse, de honorum ambitione, deque diuitiarum cupiditate triumphauit: Ad hæc, quod Deus Iobo dolores, atque cruciatus inflixerit, perinde existisse quasi Behemothum prostrauerit, atque occiderit. Quod verò Iobum ipsum honore, atque fortunis spoliaret, nihil fuisse aliud, quam immanem cetum Leuiathanum de medio sustulisse; vtrumque tamen in magnam Iobi ipsius incolumitatem, verumque bonum cessisse.

Breui proponitur.

Hic meæ expositionis finis, hic scopus. Spero autem facile probatum iri, id non futilli aliqua ingenij subtilitate, sed solidè, atque germanè edisseri. Atque hoc ab æquis æstimatoribus positum iri in Dei donis, quod per Apocalypsin afflata demum lux sit ad attingendam sacri spiritus in his duabus concionibus mentem genuinam. Spero item non obscure constiturum de doctrinæ huius integritate, deque æquissima ipsius ad textum applicatione; necnon de singulari solatio hinc redundante ad eos potissimum homines, qui summi Dei tum cognitioni, tum amori in primis addicti doloribus, angustiis, ac persecutionibus angunt, & excruciiari se cernunt. Illud etiam ex hac explanatione elici velim, quanta scilicet sit huiusmodi doctrinæ utilitas, vt ex ea constet vnumquemque hominum infestum sui ipsius esse aduersarium; & inanem huius sæculi gloriam, ac diuitiarum affluentiam non secus atque horribilia monstra mortalibus formidanda. Porro in duarum Dei concionum diuisione ita Dei ipsius mentem considero, vt in prima sermonem instituat de sua admirabili prouidentia; idque per suauem quamdam dulcedinem, qua Iobum ipsum demulcet: non tamen eò singillatim deueniat, vt in hac priori parte ostendat, quantopere Iobus indigeat rigido, & acerbissimo medicamento, quo Deus ad eius salutem, & incolumitatem fuerat vsus: sed illud intendisse solum, vt causas, ac rationes præscribat, cur homo in rebus aduersis & calamitosus se diuinæ prouidentia fidenter credere debeat. In altera verò concione Deus Iobo rationem reddat, cur eum in eas redegerit dolorum, & acerbissimum angustias. Totius autem discursus summa hæc est, ne Iobus secundo scelicitum rerum flatu euectus se nimium gloriabundus iactaret, neu in summa rerum affluentia cristas tolleret; idcirco à Deo in illud aduersæ fortunæ discrimen fuisse vocatum: vt hoc pacto Behemothum, & Leuiathanum pariter vno eodemque ictu prosterneret. Atque extrema hac prælectione tantopere Iobus in Dei cognitione, & vera rerum æstimatione profecit; vt fateatur ingenuè, sibi antea Deum famam tantum, & auditione acceptum, deinceps oculis iam ipsis vsurpatum videri.

Quibus præcipue ex hac explanatione consolatio.

Dei magisterium admirabile.

Summa discursus.

Non sum nescius hanc de Behemoth, & Leuiathan interpretationem nonnullis nouam, & insolitam visum iri. Fortè tamen vbi ipsius fundamenta attentè examinentur, pro solido ac literali sensu reputabitur. Nec verò aut nouum, aut inauditum est, noua semper ex locupletissimo Scripturæ penu sensa atque mysteria erui, & firmissimis aliorum præiactis fundamentis structuram ipsam ab aliis nonnihil prouehi, & extolli. Nanus videlicet assequitur prospectu, quod nequit gigas, siquidem supra huius humeros fuerit sublatu. Certè si propriam diuini spiritus mentem ego tetigerim; præterquam id ipsi acceptum refero, solertia id quoque eorum debeo singulari, qui suum ad hæc capita studium prius contulerunt. Etenim sine fundamentis, quæ iacta reperi, meam ego nequirem fortasse structuram promouere. Demum ad Deum attinet gloria eius, quidquid est boni; quod secus habet, nostrum est, atque id censere, Ecclesiæ est, & sapientium.

Cur nouus interpretas cernat quandoque plus veteri.

NOTATIO I.

Sensum valde mysticum nonnunquam etiam literalem esse posse, adstruitur.

Excussitur, quis sensus literalis sit.

IN ænigmatis siue parabolis quando primus literalis corticis sensus non requirit necessario veritatem, nemo dubitat quin mysticus sit literalis. Si tamen literalem eum sensum accipiamus, qui in illis verbis significari intenditur. At ubi per verba ipsa proximè significari contenditur verus aliquis sensus; tunc opinantur non pauci, quod iis verbis non proximè respondet in sensu, illud minimè litærale, sed mysticum, siue tropologicum esse.

Hac explicandi regula ducti nonnulli affirmant in Behemothi, & Leuiathani tractatione illud esse duntaxat literale, quod proximè, & immediatè de Elephanto, ac de Balæna enunciatur: ubi tamen sensus ad rem aliam magis subtilem, ac spiritalem assurgat; tunc verò non iam literæ ipsius sensum, sed mysticas, aut tropologicas applicationes indagari.

Definitio illina.

Certè, si quæstio hæc in ipso solum nomine consideret, non admodum laborarem, quod mysticus vocaretur aliquis sensus literalis. Scio enim veterum doctorum aliquibus grammaticum tantummodò sensum appellari literalem. Cæterum, si literalis sensus nomen iuxta Scholasticorum Doctorum definitionem usurpemus; non iam de nomine quæstio, aut parui momenti est, sed grauissima sanè; vtrum scilicet literalis sit sensus, quem aliqui mysticum vocant? Etenim S. Thomæ definitio literalem sensum statuit esse, quidquid auctor per verba significare contendit. Nec modo disputo, possit ne plures literales sensus idem locus admittere? Sed intra integri vnus sensus limites, atque cancellos permagni refert, illud in primis decernere, quem Spiritus sanctus sensum per verba aliqua conatur exprimere; sæpe non id esse solum, quod in primo literæ cortice prostat, & in quo nimium literales conualescunt; sed illud etiam, quod ipsi interdum mysticum, ac tropologicum reputant.

Sensus literalis sæpe nobis tantum quem præfert cortex.

Dixi, quæstionem hanc permagni esse momenti: nam ex ea plerumque illud dependet iudicium, literalem nempe sacræ Scripturæ sensum, id est, quem diuinus Spiritus verbis aliquot concipere & explicare voluit, esse sancto ipso Spiritu, & infinita eius sapientiæ (si omnia expendantur attentè) dignissimum.

Huius intelligentiæ quæstio sit.

Hoc igitur primo exemplis probo, quæ ex Prouerbiorum libro peti possunt, ubi plures reperimus veritates, quæ primo quidem aspectu adèd simplices, & explicatu faciles apparent; vt qui Salomonis ingenium nihil aliud nis verbis, præter id, quod sono ipso præferunt, significare voluisse credat; nã ille nimis exiliter de ipsius Salomonis sapientiæ diuinitus indita sentiret. Exemplum esto: affirmat Salomon semel atque iterum: *Pondus & pondus, mensura & mensura: vtrumque abominabile est apud Dominum.* Hoc si perinde solum ac sonat (de cicorum nempe mensura, & de prunorum pondere) intelligatur, vera quidem erit sententia, non tamen digna, quam Salomon suis Prouerbiis interserat. Præsertim

Prou. 10. n. 10. & 23. & cap. 11. n. 1. Superficiæ eius sensus interdum parum dignus S. Spiritu.

Exemplo docetur.

Acum in prologo ipso lectorem præmoneat, vt animaduertat *parabolam, & interpretationem, verba sapientum, & ænigmata eorum.* Qua admonitione docemur, quæ non nimis profunda veritates apparent, eas quidem per comparisonem assumi, vt inibi sapientes viri muldò sublimiora & abstrusiora sensa recondant: atque adèd verbis illis, quæ simplicitatem quamdam, atque humilitatem præ se ferunt, nobis Salomonem excelsa alia, atque præstantia indicare voluisse. Itaque literalis eorum verborum sensus in Prouerbiorum libro (id est, quem Salomon eo loci per verba eiusmodi significare contendit) ne ipsam Prouerbiorum inscriptionem dedecet, non ille putandus est solum, qui primo ipso verborum textu affertur, sed ea veritas, ad quam Salomon inueniendam, fuit ea comparatione vsus: nimirum rem esse detestabilem, vt in iuriam aliquis irroget iustitiæ, & æquitatis simulatione, siue per iustitiæ ipsius instrumentum; cuiusmodi esset iudicis, aut scribæ officio ad iustorum calumniam, & opprobrium abuti. Quam loci intelligentiam (esto, mystica nominetur) qui à Salomone non fuisse in iis verbis intentam putaret, meâ quidem sententiâ illi faceret iniuriam.

Pondus & pondus apud Salomonem quid?

CSecundo, inficiari potest nemo, quin sapientes frequenter viri per comparationes loqui soleant, & applicationes tamen prætermittant: quia *sapientis* (quod aiunt) *dictum sat.* Hoc in Pythagoræ symbolis liquido cernitur: in quibus metas ægeter nugas, qui per ipsa verba nihil aliud præter eorum sonum à Pythagora significatum fuisse contenderet. Atque hac ratione sciti plerumque homines adhibent in sermone suo narrationes. Si hoc igitur prudentiæ nec iniuriâ adscribitur: cur sacris id literis totius sapientiæ fonti denegabimus?

Tertio, in parabolis, siue hieroglyphicis, quæ ex rebus sapienter confectis adiscuntur ad rerum aliarum significationem; inficias nemo ibit opinor, quin mysticus sensus literalis etiam sit. Quis ergo non videat qua ratione fictio vsurpatur ad mysticum explicandum sensum; posse etiam veram assumi narrationem, siue ex naturali philosophia, seu ex sacrorum etiam historia annalium peritam? Si ergo medio apologorum accitu potuere mystica literaliter affirmari: poterunt itidem in sensu literaliter asseri per veritates aliquas, quæ ex se ipsæ humiliores sint; atque adèd integer tunc literæ sensus non inuoluet modo proximam veritatem, sed præcipuam etiam, cui applicatur. Tunc enim per verba exprimi contenditur comparatio ipsa, quæ vtramque partem extremam complectitur.

Narratio vera aut res naturalis vsurpata ad aliud significandum.

Quarto, dubium non est, quin quæuis mentis conceptio, quantumuis licet mystica & spiritalis sit, verbis possit per comparisonem aliquâ enunciari. Iam ergo literalis eorum verborum sensus sensum pariter mysticum tunc manifestè amplectetur.

Quinto, nemini mirum videri debet, quod

Digna Spiritu S. locutio.

diuinus Spiritus velit per comparationes; quibus utitur, mystica, & spiritualia sensa depromere; nam si id in spiritali viro saepe agnoscimus; cur in diuino Spiritu miremur? Præsertim si ad eiusmodi personas dirigatur sermo, quibus verisimile sit Spiritum sanctum doctrinam, & institutionem perfectissimam tradere voluisse: quemadmodum cum Iobo se gessit, postquam illum rerum aduersarum conflictione satis probauit.

Quando sensus qui apparet mysticus putandus omnino literalis.

Sexto, quam reddi oportet rationem, ut quod dicitur, extra rem non esse credatur, ea quidem ex literalis sensus adytis petenda est. Si ergo congruens omnino ratio non possit adduci, nisi ad mysticum recurratur sensum; tunc sane ille ipse literalis sit, necesse est. Id plane perspicitur in Pythagoræ symbolis: quæ cum ad quæstionem aliquam propositam adducuntur, minimè forent ad rem nisi mysticus sensus in eis imbibitus attendetur. Eadem etiam ratione quotiescumque in Scriptura opus est ad sensum peruenire mysticum, ut de optima contextus serie & cohærentia, perspectis omnibus, constat: id argumento debet esse, mysticum illum sensum, quo ratio inibi dictorum solidatur, esse omnino literalem. Ut si probaretur, quæ Deus de Elephanto, & Balæna Iobo dicit, minimè conducere ad finem à Deo intentam, nisi mysticus spectaretur sensus: tunc quidem mysticus ille sensus necessario literalis esset.

Argumentum alterum.

Septimo, quando mysticus sensus ad totum contextum per ordinem applicatus à carceribus ad metas vsque feliciter decurrit: verisimile satis tunc est, eum in literali pariter comprehenditur: quandoquidem ostenditur eiusmodi sensum vniuersis iis verbis, quo ordine sunt conscripta, significari potuisse.

Tertium.

Octauo, si in ipsa textus serie atque ordine non leuis incesset difficultas iuxta sensum, quem tenaciores literæ sectatores adstruunt: iuxta mysticum tamen nihil difficultatis in eo ordine, & connexionem, sed plurimum congruentiæ inesse; perspicuum tunc fieri videtur, qui mysticus dicitur sensus, eum præcipuè per textus ipsius verba intendi. Etenim in comparationibus non alio opus est ordine ac serie, quam ut præcipuo sensui potissimum intento deseruiant. Huic rei documento esse potest Apocalypsis, in cuius acoluthia & ordine, si Ribera, Viegæ & aliorum explicationes discernamus, plurimæ, atque grauissimæ difficultates occurrunt: & necessarium illis est ad violentas anticipationes, postpositiones, & transgressiones confugere. Cum tamen in nostra explanatione nullus alius potuerit ordo cohærentior, nullum filum magis continuum ipsa contextus serie, & acoluthia optari.

Commoda huius doctrinae.

Nono, si semel admittamus sensum mysticum posse in literalem euadere; euadimus facile ingentem satis difficultatem, quæ nimis literalibus plurimum facessit negotij: nimirum quod nonnulla ex ipsis contextus verbis suum ipsi ad sensum aptare minimè possunt, nisi manifestam eis vim inferant. Quod si statuatur præcipuum eorum verborum sensum, qui inibi maximè procuratur, eum esse, quem mysticum vocant: mox liquido constat, nihil absoni, aut dissentanei concedi, si verba aliquot in principali tantum sensu verum teneant. Quippe alius minus principalis per comparationem solum usurpatur: nec opus est ipsa comparationis lineamenta per totum duci contextum non interrupta. Euidens namque est posse de Christo Domino sermonem instigari per compa-

rationem à Salomone petitam in aliquot versibus, in aliis vero eiusdem siue capituli, siue Psalmi Christum Salomoni ac cæteris omnibus anteferri per eorum additamenta, quæ Salomoni, aut cui libet alij nequiquam possint congruere, ut videre est in Psalmo 71. Simili etiam ratione de spiritali aliquo aduersario potest esse sermo, dum in aliis versibus Elephanti, aut immani ceto comparatur: in aliis vero nonnihil additur; in quo & idem prouehatur sermo, & comparatione relicta de spiritali solum hoste agatur. Quæ in re qui difficultatis aliquid superesse arbitratur, non satis videtur aduertere, ineptum planè esse, si concionator quispiam cogere comparationem semel initio concionis inceptam toto sermonis decursu ad exitum vsque prouehere. Sunt aliqui ingenij adeò natura constricti, ut comparationem omitti, & sermonem longius produci non posse existiment: atque ad ipsum comparationis corticem ita adhærescunt, ut sine cortice (quod aiunt) natari non audeant: quem tamen natandi periti facile, cum libet, reiciunt.

Decimo, hinc elicitur, opus non esse, uti comparatio semper in solida ac certa veritate innitatur. Interdum enim ad mystici sensus rationem non minori adiumento est vulgaris opinio, aut apologus communi consensione receptus, quam si verum aliquid assumeretur. Hoc etiam pacto sacrarum literarum interpres nequaquam tenetur ad illud pro certo asserendum, quod forte in Scriptura non affirmatur, esto, per comparationem usurpetur ad sensum mystici confirmationem. Sufficient ergo, quod certum ex se est, ut certum; quod fabulosum, ut fictum; quod opinabile, intra opinionis limites circumscriptum statui. Hisce enim omnibus uti plerumque solent sapientes, ut per comparationem loquantur. Vide illud Psal. 57. num. 5. *Sicut aspidis surda, que non exaudiet vocem incantantium, &c.*

Vile consuetarium.

Vndecimo denique moralis aliquis sensus quantumuis mysticus videatur, potest pro literali interdum iure optimo computari; si quid fortè illius moralitatis causâ dictum fuit. Tunc enim eisdem Scripturæ verbis intenditur illa moralis doctrinæ institutio. Atqui pro literali sensu reputari debet, qui per verba ipsa iuxta proferentis intentionem significatur: nam ea est, uti superius diximus, communis Beati Thomæ & Scholasticorum definitio.

NOTATIO II.

Vnde possumus conijcere, in Dei colloquio ad Iobum plus re ipsa significari, quam verbis præferatur?

SI Dei conciones ad Iobum habitæ iuxta literam ipsam solum acceptæ, eiusmodi deprehendantur esse, quæ Deum minimè deceant, ut Iobum ita eo tempore affectum alloquatur: necessario erit fatendum, iis verbis diuinum Spiritum sublimius quidpià significare voluisse, quam prima fronte literalis cortex promittit. Etenim quemadmodum orationem Dominicam non satis videtur percipere, qui non ita exponit, ut omnium optimam orationum, quotquot excogitari possunt, esse appareat; (quando eam Christus Dominus

Quis idoneus interpretatur Scripturam?

minus

minus suos Apostolos docuit) ita etiam, qui Dei sermones cum Iobo collatos non sic explanat, ut videatur Iobo eò ærumnæ atque miseræ adducto nihil aptius, & congruentius dici potuisse, Dei certe mentem & scopum in sermonis huius explicatione non admodum videtur attingere. Econtrario ille hac in re collineabit, opinor, qui huius fermocinationis verba eo modo interpretetur, ut admirabilem importent sapientiam, & ad Iobi miseri, & ærumnosi consolationem, doctrinam, & institutionem plurimum conferant.

Arcane accipere Behemothum & Leviathanum quid Patres mouerit?

In harum quidem concionum serie si litteræ solum tenorem spectemus; quicumque sanè vir spiritalis ac prudens solari & excitare velit aliquem ita afflictum & anxium, ut Iobus tunc temporis erat, alia multo diuersa eidem videretur dicitur. Nam vbi ad sermonem de Behemoth & Leviathan peruenitur; cordati & prudentis hominis mentem illico ea pulsat cogitatio: Ita ne vero? Nihil ne aptius ad Iobum consolandum reperiri potuisse; quam de Elephante, atque Balæna longum contexere sermonem; deque ea laude atque gloria, quæ in Deum ex eorum interuentione redundat? Dubium mihi non est, quin attenda huiusmodi consideratio tot, tamque graues interpretes permouit, ut sibi persuaderent, sensum alium magis sublimem, & spiritalem sub litteræ cortice Deum innuere voluisse. Pro hac re noster Ioannes Pineda tom. 2. cap. 40. post numerum 19. vbi de secunda Behemoth interpretatione, sex & viginti auctores, omnes fere grauissimos, adducit: nimirum ex Græcis Origenem, Athanasium, Cyrillum, Nazianzenum, Nyssenum, Basilium, Chrysostomum, Nicetam, Theodoretum, &c. Ex Latinis Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Gregorium, Philippum, Thomam, Glossam, Lyranum, Hugonem, Abulensem, Caietanum, &c. Scio Chrysostomum, & Engubinum pro vtraque parte citari. Postea verò eodem capite; de Leviathan verba faciens Pineda eodem refert auctores: quibus etiam Isidorum, aliosque nonnullos adiungit.

Auctoritas tot, tamque grauium expositorum maxima certè est. Quod si eorum interpretatio de Behemoth & Leviathan minus arrideret; non continuo debilis & infirma foret ratio, qua adducti credidè, literalem sensum esse cortice ipso sublimiorem. Hinc enim potius inferitur, quam valido fuerint impulsu argumento, ut iudicarent eam intelligentiam, quæ in Ceto & Elephante sistit, minimè satisfacere: quando minus absonum existimarunt fore, si ad sublimiorem sensum (fortasse violentum) sese attollerent, quam si in Elephanto & Ceto hærentes conuiescerent.

Nec satis est, si dicas hunc sensum de Balæna, & Elephanto nonnullis placere recentioribus, ut Forstero, Marino, Vatablo, Titelmano, Pererio, & Viege. Hi enim aut veterum Patrum, & expositorum rationem non valde examinarunt; aut fortè nihil aliud contendunt, quam de Elephanto atque Ceto ad litteram esse sermonem; non tamen in sensu præcipuo, sed ut Psalmo 71. de Salomone agitur.

Illud etiam, fateor, me satis urget, ut mysticum loci huius sensum credam esse literalem, nam alioquin Deo videtur indignum, duo ut integra capita in Elephante atque Balæna, inque gloria-tione de ipsorum interitu ponat. Item nimiam redolet exaggerationem, quod cap. 40. num. 14. de Elephanto asseritur: *Ipsè est principium viarum*

Dei: & de grandi Ceto cap. 41. num. 25. Ipsè est rex super vniuersos filios superbia.

Iam, si in Elephantis & Ceti sensu consistamus; ille ad Iobi institutum nequiquam facit. At si mysticum spectes, nihil potuit salubrius, nihil præstabilius ei proponi, ut omittam (quod & infra ostendetur) sapientissimum esse huiusmodi discursum. Hic ergo existimandus erit verus esse Dei verborum sensus.

Aduertendum etiam est, in mystico, quem ipse confector, sensu duo à me maximè contendi: alterum, comparisonem quidem verè ab Elephante & Ceto, & ab eorum proprietatibus desumi: atque hac ratione comprehendendi, quidquid optare possunt, qui in vtraque hac bellua literalis sensus sectatores pedem figunt. Nec enim expetendum illis est, ne Deus in suæ loquutionis mysterio longius procedat; sed, ut quod de Behemoth, & Leviathan asseritur, ad Elephante atque Cetum verè, quoad eius fieri possit, applicetur: qua in re satis eorum desiderio fit. Alterum, mysticum sensum (qui mihi literalis est) non seorsum accipi de Elephanto, & de Ceto: sed ut institutionem ac doctrinam, quæ ex vtriusque bestie comparatione aliquid aliud doceat. Etenim mysticum sensum comminisci, qui cum primario literalis non apte cohæreat; id quidem discrepare videtur, & prorsus dissentire à mysticæ interpretationis fundamento: debet enim mysterium in ipsa historia litera, ac serie fulciri. Hoc autem præceptum ita firmum, & stabile obliuisci videntur complures eorum, qui Behemoth, & Leviathan allegorice interpretantur. Quin & nonnulli vtrumque amplectentes sensum (alterum pro literalis, pro mystico alterum) expositionem mysticam supra literalem minimè solidant. Exempli gratia: Elephantis castitati aliquid applicat, quod textus de Behemoth edisserit: atque ea ipsa verba (quod mireris valde) iuxta mysticam intelligentiam ad spiritum luxuriæ volunt applicari. Illud hinc interim non prætermittam; ex capitis 13. Apocalypseos intelligentia Behemoth & Leviathan mysterium magna ex parte mihi fuisse elicitum. Quippe integrum illud caput in duplici Bestie prorsus admirandæ nempe marinæ & terrestri descriptione consumitur: in quibus verosimile valde est, manifestum contineri respectum, & allusionem ad duas has Iobi belluas capitis 40. & 41. ex quibus terrestri altera, altera marina est. Atque ut Apocalypsi ponderatur impense marinæ Bestie superbia, eiusque nomen esse *superbia vite*, innuitur (hoc enim est numeri 666. mysterium, quo caput 13. terminatur) ita similiter apud Iobum tractatio de Leviathan iis finitur verbis: *ipse est Rex super vniuersos filios superbia.* Proportio isthæc & conuenientia, quæ inter duas Apocalypseos Bestias, & inter totidem Iobi Belluas reperitur, me sane coëgit, ut vtrasque inter sese conferrem; & tam conuenientiam, quam differentiam rationem pro virili reddere conarer.

Cuius rei notionem, ac lucem (si quam forte sum in hac parte assequutus) fateor me vni Apocalypsi, secundum Deum, acceptam referre. Nonnulli econtrario volunt, ex hoc Iobi libro lucem elicere, quam Apocalypsi impertiant: cumque per Leviathan figurari Dæmonem statuunt, inde inferunt per marinam capitis 13. Apocalypseos Bestiam Dæmonem pariter adumbrari. Quod tamen argumentum si quid roboris, & firmitatis habet, facile ipse à conuulsione consequentis ad conuulendum

Ha bellua pro cõparatione sunt ad sensum principem.

Superficialis & ræcōditus sensus cogmētandus.

Ex Apocal. in Iobum reddidit lux.

Quid senserint nuperi.

lendum antecedens regredi possim. Atqui consequentem assertionem textus ipse non obscure evertit. Draconem enim, qui è caelo decidit, Dæmonem esse manifestum est: & de illo sermo præcesserat capite 12. Apocalypseos. Deinde verò capite 13. dicitur Draco suam marinæ Bestiæ po-

tentiam communicasse: *Et dedit illi Draco virtutem suam & potestatem magnam.* Si ergo Draco Dæmonem designat, evidens est, marinam capitis 13. Bestiam esse alium Ecclesiæ hostem à Dæmone distinctum. Sed de hoc latius diximus in Apocalypseos commentario.

SEQVITVR CAPITIS 38. ET 39. IOBI TEXTVS;
vbi prima Dei Concio ad Iobum ipsum continetur.

CAPVT 38.

1. Respondens autem Dominus Iob de turbine dixit:
2. Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis?
3. Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & responde mihi.
4. Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica mihi, si habes intelligentiam.
5. Quis posuit mensuras eius, si nosti? Vel quis tetendit super eam lineam?
6. Super quo bases illius solidatae sunt? Aut quis demisit lapidem angularem eius,
7. Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei?
8. Quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens.
9. Cum ponerem nubem vestimentum eius & caligine illud quasi pannis infantiae obuoluerem?
10. Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia;
11. Et dixi: Usque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.
12. Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum?
13. Et tenuisti concutiens extrema terræ, & excusisti impios ex ea?
14. Restituetur ut lutum signaculum, & stabit sicut vestimentum.
15. Auferetur ab impijs lux sua, & brachium excelsum confringetur.
16. Nunquid ingressus es profunda maris, & in nouissimis abyssi deambulasti?
17. Nunquid aperte sunt tibi portæ mortis, & ostia tenebrosa vidiisti?
18. Nunquid considerasti latitudinem terræ? indica mihi, si nosti, omnia,
19. In qua via lux habitet, & tenebrarum quis locus sit:
20. Ut ducas unumquodque ad terminos suos, & intelligas semitas domus eius.
21. Sciebas tunc quod nasciturus esses? & numerum dierum tuorum noueras?
22. Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti?
23. Quæ preparavi in tempus hostis, in diem pugnae, & belli?
24. Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram?
25. Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitruj,
26. Ut plueret super terram absque homine in deserto, vbi nullus mortalium commoratur;
27. Ut impleret inuiam & desolatam, & produceret herbas virentes?
28. Quis est pluuia pater? vel quis genuit stillas roris?
29. De cuius utero egressa est glacies? & gelu de caelo quis genuit?
30. In similitudinem lapidis aquæ durantur, & superficies abyssi constringitur.
31. Nunquid coniungere valebis micantes stellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris dissipare?
32. Nunquid producis Luciferum in tempore suo, & Vesperum super filios terræ consurgere facis?
33. Nunquid nosti ordinem cæli, & pones rationem eius in terra?
34. Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?
35. Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adsumus?
36. Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? Vel quis dedit gallo intelligentiam?
37. Quis enarrabit cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet?
38. Quando fundebatur puluis in terra, & glebae compingebantur?
39. Nunquid capies Leæne prædam, & animam catulorum eius implebis,
40. Quando cubant in antris, & in specubus insidiantur?
41. Quis preparat ceruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes, eo quod non habeant cibos?

CAPVT 39.

1. Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes ceruas obseruasti?
2. Dimu

2. Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum?
3. Incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt.
4. Separantur filij earum, & pergunt ad pascuum, egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.
5. Quis dimisit onagrum liberum; & vincula eius quis soluit?
6. Cui dedi in solitudine domum, & tabernacula eius in terra falsuginis.
7. Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit.
8. Circumspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit.
9. Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum?
10. Nunquid alligabis rhinocerotam ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium post te?
11. Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?
12. Nunquid credes illi, quod sementem reddat tibi, & aream tuam congreget?
13. Penna struthionis similis est pennis herodij & accipitris.
14. Quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea?
15. Obliniscitur quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat.
16. Duratur ad filios suos quasi non sint sui; frustra laborauit nullo timore cogente.
17. Priuauit enim eam Deus sapientiã, nec dedit illi intelligentiam.
18. Cum tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum & ascensorem eius.
19. Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circumdabis collo eius hinnitum?
20. Nunquid suscitabis eum quasi locustas? gloria narium eius terror.
21. Terram unguã fodit, exultat audaciter: in occursum pergit armatis,
22. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.
23. Saper ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta, & clypeus.
24. Feruens & fremens sorbet terram, nec reputat tubæ sonare clangorem.
25. Vbi audierit buccinam, dicit; vah: procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & ululatum exercitus.
26. Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad Austrum?
27. Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum suum?
28. In petris manet & in præruptis silicibus commoratur, atque inaccessis rupibus.
29. Inde contemplatur escam, & de longè oculi eius prospiciunt.
30. Pulli eius lambent sanguinem: & ubicumque cadauer fuerit, statim adest.
31. Et adiecit Dominus, & locutus est ad Iob:
32. Nunquid qui contendit cum Deo, tam facile conquiescit? utique qui arguit Deum, debet respondere ei.
33. Respondens autem Iob Domino, dixit:
34. Qui leuiter loquutus sum, respondere quid possum? manum meam ponam super os meum.
35. Vnum loquutus sum, quod utinam non dixissem: & alterum, quibus ultra non addam.

Nota ad primam Dei concionem, quæ his duobus capitibus comprehenditur.

Diuini huius colloquij prologus is est. *Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitiis?* A Quod si ad Iobum referendum esset, illo in primis imbueretur documento; nempe, vt aduersitatis, & calamitatis tempore conticesceret: melius quippe esse ac securius tunc linguam silentio compefcere, quàm proferre sententias aliis admistas verbis, quæ à sententiarum pondere, & grauitate longè absint. Valde tamen suspicor hæc verba ad Eliu dirigi, Iobus enim iam dudum taciturnus perstabat.

Deinde Deus Iobo primum omnium præcipit, vt attentè consideret, quemadmodum sua ipsius Dei prouidentia orbem terrarum fundauerit; & firmum, stabilemque reddiderit, nullâ aliâ basi, quam eius imperio, quo fuit in se ipsa in medio aquarum globo solidata. Naturale quidem miraculum, sed solerti consideratione dignum; quinam tellus, quæ nostris subiaceat pedibus, non deprimatur id ima; cum altera ex parte nihil sit aliud præter aquam. vide 2. Petri 3. num. 5. *Terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo.* Crediderim id propterea Iobo edici, vt cum Deus erigeret consolatione & spe, fore vt quantumuis ipse, terræ instar, à Deo videretur derelictus absque vlllo alio fundamento, quo posset inniti, nisi laborum, & ærumnarum mari (valetudine, liberis, diuitiis, amicis, honore, ac reliquis omnibus sublatis) Deus tamen sit eundem firmaturus: sicuti terram in mari solidauit, ne corruens demergeretur: nouâ item fœlicitate sit ipsum amicturus, veluti gramine, floribus, arboribus,

ac

*Suffragatur
Iob ex con-
sideratione
fundationis
terre.*

A ac plantis terra conuestitur. nam Dei omnipotentiae sunt haec omnia factu quam facilia. Hic est verborum capituli 38.4. sensus: *Vbi eras, quando ponebam fundamenta terrae? indica mihi, si habes intelligentiam. Quis posuit mensuras eius, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam?* (totum hoc de dimensione & funiculo spectat ad prima fundamenta iacienda) *super quo bases illius solidatae sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius?* Quod verò mox additur: *Cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei,* eò videtur referri, ut caeli ipsi atque Angeli vehementer admirati fuerint infinitam Dei potentiam, pariter atque sapientiam, quae terrae molem in seipsa sustinebat, ne in subteriacentem aquam collaberetur: atque ad eò sint quoque ipsum laudaturi Deum, quod Iobo in medijs rerum aduersarum vndis constantiam & firmitudinem addat.

Secundò Deus Iobo proponit nobile illud prodigium: quòd cum tanta aquarum copia in mare perpetuo confluat; non tamen exundet, nec circumscriptos sibi à Deo limites transiliat: ac proinde tumidae ipsius maris minae, quibus terrae inundationem interminatur, semper elidantur pariter & eludantur. Id capite 38.8. indicatur, ibi: *Quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat quasi & vulua procedens?* Atque id quidem ex ipso mundi nascentis exordio: *Cum ponerem nubem vestimentum eius, &c. circumdedit illud terminis meis, & posui vectem & ostia. Et dixi: Usque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hisce omnibus vocetur Iobus, Deo uti securus se credat. Quantumuis enim calamitatum & aduersitatum excreseat mare, ad eum tamen superandum ac deuorandum, non peruenturum. Nam Deus, qui sedet arbiter ac dispensator, vndis ac procellis rerum aduersarum certos praefiniuit cancellos: *Nec patietur (ait Apostolus) vos tentari supra id, quod potestis.* Quare credi par est, quod Deus beneficium terrae praestit, suis familiaribus non denegaturum; sed virtutem ac robur praebiturum Iobo, ut illam aquarum vim, quae in ipsius irrumpit laborum mare, exorbeat totam, digerat, & concoquat: accedente maximè caelestis Solis feruore, qui & humoris exuperantis consumptionem iuuat, & exhalationes ad superna euocat, sanctas nimirum ad caelos affecti ones.

Tertiò. Quidquid Deus de luce & tenebris Iobo enunciat, pro comparatione, meo iudicio, vsurpatur: ut sibi persuadeat Iobus, Deo perquam facile esse, uti aduersitatis nocti matutina laetitia, & hilaritatis lux succedat: quòdque Iobus non possit complecti cogitatione, nedum exequi re ipsa, id Deum moliri facile ac praestare. Id ea volunt cap. 38. 12. *Numquid post ortum tuum praecipisti diluculo, & ostendisti aurora locum suum?* (suam nimirum vicem,) eò, ut fures ac tenebrarum filij praerubore & terrore diffugiant. (hoc refer ad cacodamones & Iobi inimicos pudore ac verecundia occupandos, dum cernerent, & Iobum fortiter se gessisse, & Deum suo honori gloriaeque consuluisse.) Id enim est: *Tenuisti concutiens extrema terra, & excussisti impios ex ea* quasi dicat, modum ac rationem innotescere Deo, qua tenebrarum filios per diuinam lucem confundat, dispellatque. Pergit: *Restituetur ut lutum signaculum.* id est, gratis omnino, perinde quasi lutum esset abiectissimum, Deus mundo rursus impertitur pretiosum suae lucis thesaurum. quod diuinae benignitatis signaculum appellatur, siue diuini furoris signum ac symbolum. *Et stabit sicut vestimentum.* hoc est, clara diei lux gloria ac solatio mundum illustrat conuestitque. *Auferetur ab impijs lux sua.* & diei luce fugati vespertiones delitescunt, quibus firma oculorum acies non est ad Solis claritatem excipiendam, eorumque lux nocturna est. Atque hoc pacto superbiorum gigantum (qui sunt tenebrarum filij) brachia ac robora lassantur. *Et brachium excelsum confringetur.* Eodem spectat quod infra num. 19 dicitur: *Nosti in qua via lux habitat, & tenebrarum quis locus sit;* ac si dicat. Nouit Deus, qua via lux felicitatis alicui occidat, & qua etiam ei rursus oboriatur. Et infra num. 24. *Per quam viam spargitur lux, diuiditur aestus super terram?* id est, non solum matutina lux, sed meridiana quoque. Et num. 32. *Numquid producis luciferum & vesperum?* innuens, proprium esse Dei ipsius, ut & lucescere & tenebrescere iubeat, & Luciferi atque Solis ortum praescribat.

Quartò, quòd Deus dicitur maris profunda, & abdita terrae viscera penetrare, eo tendit, ut si Iobus in abyssi ima demersum se, aut in mortis ergastula detrusum reputet; sciat tamen, in iis etiam occultis siue maris, siue terrarum latebris Deum sibi comitem habere: qui eum inde educere, atque in vitam reuocare valeat. num 16. *Numquid ingressus es profunda maris, & in nouissimis, id est, imis, abyssi deambulasti? Numquid aperta sunt tibi porta mortis, & ostia tenebrosa vidisti?* si illuc, ait, forte perrexisti, scito, me inibi prius iam esse, nec meorum amicorum subsidio superfedere. Quod si eò te quam mox vereris iturum; animaduertas oportet, nil esse, cur tantopere extimescas; cum nescias omnino, quid in abstrusis illis penetralibus accidat; nec quid in extrema ipsa terrae facie agatur. Quae

omnia, qui perfectissimè noui, tibi edico, vt te mihi secure committas: *Numquid considerasti latitudinem terræ?* A

Ex ortu & interitu ipsius Iobi.

Quintò, instituitur etiam Iobus, quemadmodum ab æterno Deus ipsius tum ortum tum interitum præfinierit, vt sic animaduertas, nihil temere & casu & absque diuinæ prouidentia consilio euenire; quare necessariò illi esse fidendum Deo, qui in suam illum defensionem ac patrocinium suscepit. num. 21. *Sciebas tunc, quod nasciturus esses, & numerum dierum tuorum noueras?*

Ex pluuia grandinis & miliumque struibus.

Sextò, addit Deus, pluuiam, grandinem, glacies, ac tempestates sua ipsius manu diuidi atque immitti. Quo Iobum hortatur, vt cum se laborum & arumnarum tempestatibus iactari & conquassari cernat; diligenter obseruet, nihil à Deo in homines deriuari, quòd in maius ac præstabilius suorum familiarium bonum non cedat. lege caput 38. à num. 22. vsque ad 31. Eodem recidit diuersorum cæli influxuum syderumque concursus, quibus ad pluuiam siue inducendam, siue auertendam, opus est. quæ omnia vnus Dei prouidentia fiunt, num. 32. & 33. Item, tonitrua, fulgura ac turbines Dei esse ministros ipsius iussis obsequentissimos, num. 34. & 35. ac proinde omnia in amicorum Dei bonum & incolumitatem ordinati.

Erigitur ad orandum patientiam alacritatemque.

Septimò, num. 36. *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo intelligentiam?* In aduersorum euentu maxima hominis prudentia duabus spectatur in rebus, in patientia, & in erecto atque alacri animo. De primo Sapiens ait Prou. 14. 29. *Qui patientis est, multa gubernatur prudentia.* Hæc autem in eo potissimum versatur, ne tunc se nimis anxie ob aduersæ fortunæ flatum discurriet. Atque hoc est, *sapientia in visceribus.* hebraicè *in renibus.* quo nomine sæpe significantur affectus. De secundo, id est, de erecto atque inuicto animo gallus exemplo esse potest, qui in media noctis caligine sese dici expectatione erigit, excitat, atque solatur. Ait ergo Dominus Iobo, tam patientiam, quam animi erectionem esse singulare sui ipsius donum: vt vtrumque Iobus contrariis rebus afflictus ab ipso Deo precibus cõtendat: cùmque eas acceperit, vni Deo referat acceptas.

Commòdata in calu Dei prouidentia.

Octauò, *Quis enarrabit calorum rationem, & commentum cæli quis dormire faciet? Quando fundebatur puluis, &c.* num. 37. & 38. vsitata est in sacris locutio, stellas in nocte per diuinæ prouidentia representationem vigilare, & quasi excubias agere. Si cælorum igitur harmonia tanta est, neque vnquam declinant lumina somno, ex quo à Deo sunt conditi; (id enim est, *Quando fundebatur puluis in terra, &c.*) perspicuum fit sane, cælorum opificem & architectum non abiecturum suorum familiarium curam, nec somno sopitum iri, quamuis dormire se interdum simulet.

In casulis leonis.

Nonò, Quòd si Deus leonæ, & eius catulorum non obliuiscitur, cùm noxia animalia sint; quàm sit credibile, illum suorum amicorum non meminisse? num. 39. & 40. *Numquid capies leonæ prædam, & animam catulorum eius implebis, &c.*

In cornibus.

Decimò, eundem ad finem pertinet, quod Deus pro capitis 38. coronide de sua in cornuos prouidentia subiungit. Quorum exemplo Iobum inuitat atque elicit, vti ad Deum perseueranter clamet, si velit ab eo exaudiri. num. 41. *Pulli eius clamant ad Deum, &c.* D

CAPVT IOBI 39.

In quo Deus primam concionem prosequitur.

Diuinam prouidentiam ostensu: & ibices siue caprea & cervi.

Pergit Deus inceptum sermonem, & num. 2. 3. & 4. Iobum admonet, vt suam erga capreas seu ibices & ceruas prouidentiam consideret: quo scilicet modo eis in edendis fœtibus præstò sit. Vt si Iobi ipsius dolores parturientis instar videantur esse; si tamen erigat atque confirmet cum videat sibi opitulari Deum, neque vnquam defore. Sin autem filiorum, quos illi Deus abstulit, desiderio afflicteretur, animaduertat, id eis fortasse fuisse congruentius. veluti cum oportunum tempus aduenit: *separantur filij earum, & pergunt ad pastam: egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.* E

Onagri.

Deinde in ea solitudine, ac rerum omnium desiderio, quo Iobus fuerat redactus, illum Deus solatur ac recreat; dum ei reuocat in mentem, ita se magis liberum & expeditum remanere, vt facilius se in diuinam contemplationem dedat: neque in hac rerum penuria Deum facile perfectam ei consolationem afferre posse. *Quis dimisit onagrum liberum? & vincula eius quis soluit?* &c. num. 5 6. 7. 8. quasi dicat: Vincula tibi erant & compedes, quæcumque rerum humanarum studio & amore prosequeris. Quare si mentis oculis id attente inspicias, antea quidem iumentum oneribus comportandis adductum,

nunc

A nunc onager liber ac tui iuris esse videbere. Si præsepi destitueris, maius est libertatis bonum: nec Altissimi prouidentia vsquam aberit.

Gradum hinc facit ad rhinocerotam, in quo contemplari Iobus diuinam iubetur prouidentiam, quæ animal adeo ferum & immane condiderit: non quidem ut bouis fungatur vice, (constat enim non ita cum facile subiectum iri) sed ut elephantum infensus negotium faceat. Quibus ita Iobum videtur Deus instruere si calamitates non secus in te irruere arbitraris, atque rhinoceros in elephantum ruit; ne tamen id euenire existimes fortuito, ut elephas adeo crucem ac præferocem habeat aduersarium. Quod hic de rhinocero asseueratur, perinde est quasi tacite insinuetur quod in concione sequenti sub nomine Behemoth differitur. Porro de rhinocero notatione 3. scorsum agemus.

De struthione illud Iobo considerandum proponitur, nempe plumæ, atque oua. Si *Struthio.*
B enim diuina sapientia animalis huius ita stolidi memoriam non deponit, sed ei alas tribuit, ut persequentium manus possit effugere: si Deus ipse fouet oua, quæ derelictui videbantur haberi; æquum est, Iobum alacri erectum fiducia esse, fore ut diuinæ prouidentia nunquam cum obliuioni tradat.

His accedit equi descriptio: in cuius vigore, alacritate, ac robore aduersus hostilem *Equus bel-*
exercitum egregia nobis documenta præbet Deus, ut in rerum aduersarum conflictu *lator.* ne concidamus animo, sed nos ad prælium fortiter incundum excitemus. Quod enim plures, quod validiores aduersarij sunt: eò illustrior de illis, & gloriosior victoria nos manet. Ad hæc, ut à Deo obnixè oremus, & contendamus, nos ut ad congressum ipsum fortes, & inuictos præstet, quando tantum vis, atque animi equo indidit.

Sequitur: *Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad Austrum?* *Accipiter.*
Id est, vnus Dei prouidentia pennas accipitri congruentes suppeditat, quibus è terra in
C sublimem elatus sese aduersus ventorum flatibus firmus obiciat, & ventum ipsum hianti ore excipiens grauidetur. Si tamen verum est hoc in loco de accipitre solum fœmina agi, eamque furenti Austro oppositam concipere. Hinc illud eliciamus oportet, (eò enim hæc de accipitre institutio tendit.) ingruentibus contrariæ fortunæ ventis minimè nos deficere debere, sed à Deo celeres pennas exposcere, quæ nos & ad sublimia extollant, & ventorum turbini fidenter opponant: ut sic demum diuinus Spiritus per aduersarum rerum tolerantiam nos reddat fœcundos, & optimis desideriorum, & affectionum celestium fœtibus locupletet.

Denique exemplum ex quadam aquilarum, siue rapacium volucrum specie, ad duo *Aquila.*
in primis hortatur pios, & spirituales viros. Primum, ut infima hæc, & terrestria pro nihilo ducentes, in alto ac sublimi loco nidum, ac domicilium figant. Alterum, ne hebeti mentis acie sint: sicuti illi esse solent, qui vitæ huius infortunia maxima, atque insuperabilia reputant: sed acutâ potiùs animi perspicacitate dispiciant, vitæ huius calamitates, & ærumnas esse veluti virorum spiritualium escam: nam & voluntaria carnis maceratione, & contrariarum rerum perpeffione alliciuntur animi, ut magna cum festinatione ad sanguinem exugendum aduolent; id est, ad vtilitatem, & emolumentum percipiendum ex iis, quæ formidinem, atque horrorem illis incutiât, qui de aquilarum genere non sunt. Hoc enim iis verbis significatur: *Vbi cumque cadaver fuerit, statim adest.*

Huc Christus respexit, opinor, Matthæi 24. num. 28. & Lucæ 17. num. 37. *Vbi cumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquila.* Quæ (ut id obiter explicem) eodem sensu Christum Dominum dixisse arbitror, quo superiora illa Deus fuit Iobo loquutus. Etenim Christus hanc protulit sententiam agens de maximæ calamitatis tempore, sicuti ex ipso contextu videre est. Quippe quæ proximè verba sequuntur apud Matthæum, ea sunt: *statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, &c.* Apud *Vbi fuerit corpus, illic congregabuntur & aquila: quo sensu à Christo dictum.*

E Lucæ similiter incidit sermo de ingenti afflictione & ærumna. Ea enim verba præcedunt: *Quicumque quaesierit animam suam saluam facere, perdet illam: & quicumque perdiderit illam, viuificabit eam in illa nocte erunt duo in lecto vno, &c.* Si ergo Christus sermonem instituit de grauissima persequutione, & aduersitate, quæ Ecclesiam ante extremi iudicij diem cõstabit; quid obsecro, magis aut doctrinæ Euangelicæ, aut ipsius Christi spiritui consentaneum, quam pios ac sanctos viros admonere, in ipsamet corporum carnificina illis temporibus exercenda, ingentis vtilitatis atque solatij occasionem animabus offerri? Hæc declaratio inde roboratur, quod Chrysostomus, & Euthymius per aquilas intelligunt sanctorum martyrum animas. Licet autem verba isthæc soleant ferè exponi de vltimo iudicij die: ex contextu tamen ipso satis verosimile redditur, sermonem esse de grauissima oppreffione, quæ postremum antecedit iudicium. Porro in hac expositione nihil inest violentiæ, quam cõmuniter deuorant, qui cadaveris nomine Christum in die iudicij significari concedunt. Illud item vel maximè optandum in hac explanatione inuenitur, apud Iobum

scilicet & in Euangelio sententiam illam eodem sensu vsurpari. Si per cadauer Christi mortuus intelligeretur; id certe haud perperam meae declarationi, sed apposite factis accideret. Etenim si in carnis castigatione, si in tormentis, si in ipso martyrio, tantam martyrum animae consolationem reperiunt; hoc profecto inde sibi asciscunt, quod ex Christi passionis exemplo atque gratia, veluti proprio ex fonte hauriant.

Alia superiorum verborum expositione praestabilis.

Expende etiam vtrum haec de aquilis Philosophia possit ad Angelos congruenter transferri: itaut doceatur Iobus, Angelos in sublimi caelorum domicilio degentes, qui nec humiles & abiecti, nec obtusa mentis acie sunt, properare laetos atque hilares ad iustorum hominum afflictiones, & corporis castigationes iucundâ celeritate peragendas. Nec enim inusitata est sacrarum literarum loquutio, in peccatorum conuersione Deum Angelis opiparum extruere conuiuium. Multo ergo potius, ac melius in Sanctorum mortificatione *gaudium est in calo.* Vide Apocal. 19. num. 17. epulum caeli auibus paratum: quod ab Ezechielis cap. 39. desumptum est. Idem ergo sensus praescribi potest Christi verbis; *ubicumque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquile.* Vbi etiam significatur obiter subsidium, quod iustis in summa aduersitate laborantibus ab Angelis, qui ea se repascunt, mirificè praesto est.

NOTATIO III.

De Rhinocerotis & Vnicornis significatione in sacris.

Rhinoceros, Indicum animal cuiusmodi sit.

Illud in primis cum communi sententia statuo, iumentum, siue equum Indicum reperiri, cui ingens in fronte sit cornu; vnde & vnicornis vocatus. Pro hoc enim asserendo & plures, iisque graues referuntur auctores, & ipsius animalis cornua bene longa quotidie visuntur, quae Rhinocerotis non esse constat.

Vtrum Rhinoceros diuersum animal ab vnicorne sit.

Similiter praemitto, auctores non infimae notae Rhinoceroti duplex adscribere cornu, quae in crucis normam transversa & effigiata volunt: horumque alterum maius, alterum esse minus. Lege Genebrardum in Psal. 28. num. 6. ex Iustino, & Clemente Alexandrino.

Vtrumque esse unum idemque animal probatur.

His tamen minimè moueor, quominus asseram in sacrarum literarum vsu Rhinocerotam, & Vnicornem pro vno, eodemque animali vsurpari: ac proinde nullum alium in sacris esse Vnicornem praeter Rhinocerotam; neque huic plus, quam vnicum cornu, idque in naso inesse: quod si alterum habeat exiguum, nullam tamen de illo rationem duci, nec solido aliquo fundamento figuram crucis cornibus ipsius attribui.

Prima assertionis huius probatio ex eo petitur, quod Hebraicum nomen Q^{r} semper est idem: pro quo Hieronymus interdum Rhinocerotam, interdum Vnicornem interpretatur. Vt videre est apud Pinedam, qui id late, & eruditè tractat cap. 39. vers. 9. num. 2. vbi de Rhinocero. Secunda, verus Rhinoceros ille est, qui vulgò *Buda* vocatur. Hanc autem omnis fere Hispania Madriti nostra aetate conspexit, atque ipse etiam videre me memini vnico cornu constantem. Tertia: in Palaestina saltem & in Aegypto nullus alius agnoscitur Vnicornis. Et comparationes quidem ex rebus notis solent desumi. Certè quae in sacris litteris ab Vnicornibus petita reperiuntur, videntur omnino quasi à notis animalibus accepta. Quarta: ex ipso contextu liquet; quando in vulgata editione Vnicornis exprimitur, de Rhinocero tunc agi: vt Psal. 21. num. 22. *Et à cornibus vnicornium humilitatem meam.* & Psal. 28. n. 6. *Et dilectus quemadmodum filius vnicornium.* & Psal. 91. num. 11. & Isaia 34. num. 7.

De mystica significatione.

NOuitatis speciem praese fert, Rhinocerotis siue vnicornis symbolum nonnunquam ad Deum, ac Sanctos applicari; vt Num. 23. num. 2. & cap. 24. num. 8. (vtrouique enim de Deo sermo est.) & Deuter. 33. num. 17. Rhinocerotis similitudo ad Iosephi tribum transfertur, & Psal. 77. num. 69. Dei templum cum vnicornium domicilio comparatur. & Psalm. 91. num. 11. idem symbolum ad regni Dauidici cornu significandum vsurpatur. Nonnunquam verò ad Christi hostes, & aduersarios referri, vt Psal. 21. num. 22.

Rhinoceros in bonam, & in malam partem sumptus.

Id tamen mirandum minimè est, cum idem in Leone accidat: cuius symbolum interdum Christo, interdum Dæmoni aptatur. Cæterum obseruatione dignus est varius in Rhinocerotis comparatione vsus. Etenim si Christus veluti Elephas aut vitulus concipiatur; Rhinoceros ipse est aduersarius: quippe nemo nescit, Rhinoceros Elephanto aduersari, eiusque ventrem cornu transigere; item cum vitulo inimicitias gerere. Nam de Rhinocero Martialis scribit in Caesaris amphitheatro.

Quantus erat cornu, cui pila taurus erat?

Manifestum autem est Christum vituli interdum comparatione significari. Quod si Iobus sub nomine Behemoth se Elephanti comparat, vt videre est Iobi 40. eo ipso Elephantis comparatio congruit Christo. Tunc vero Dæmon per Vnicornem siue Rhinocerotam signatur, qui Iudaeorum interuentu Christo vitam abstulit: quatenus scilicet Christus se per Dæmonem occidi fuit passus; & quatenus permisit Deus Dæmonem Iobi victorem videri; cum ei salutem, fortunas, filios, honorem, cæteraque corporis bona, vnâ vitâ excepta, eripuit.

Cum verò Dei fortitudo suis omnibus aduersariis superior, & potentior existat, si consideremus nullum reperiri taurum quantumuis praefocem, quem Deus non facillimè possit prosternere; nullum Elephantem fortissimum, quem non valeat facili negotio deicere: eleganter quidem ac propriè Deus Vnicorni, siue Rhinocero comparatur. Nec ipse solum, sed ipsius etiam serui ac familiares, eius ope, & adminiculo sulti. Tunc ergo Dei, & eius sanctorum aduersarij cum tauris conferuntur. Hinc illud Ps. 67. n. 31. *Congregatio taurorum in vasis populorum.* Quibus in tauris stragè edit Rhinoceros; eosque pilae instar, iactat.

LOCUS

Locus ex Psalmo 28. num. 6.

Comminuet eas, (scilicet cedros Libani) tanquam vitulum Libani; & dilectus quemadmodum filius unicornium. Aduerte hic aliquorum explicaciones, siue notas videre violentas; quòd cum vulgata lectione nõ ritè consentiunt. Id propterea dixerim, quia Hieronymus & alij vertunt, *tanquam vitulos.* Deinde; *Libanus & Sarion tanquam filius unicornium.* Mihi tamen noster textus videtur longè aptissimus. Etenim vt Evangelicæ prædicationis tonitruum dicatur Libani montes deiecturum; quid aptius, quàm dicere, Evangelij prædicationem non fecius eis vastitatem allaturam, ac Rhinoceros vitulis afferre solet? Itaque mysticæ montis Libani cedri perinde futuræ erant ac quidam vitulus: Dilectus autem (idest Christus Christiano populo charissimus) veluti Rhinoceros. Hoc ergo est: *comminuet eas tanquam vitulum Libani: & dilectus (erit tunc) tanquam filius unicornium.* Vt indomitus vitulus, sic Dæmon potentioris aduersarij robur experimento edificat. Habes de hoc loco latius in nostra expositione Psalmi 28.

Locus ex Isaia, cap. 34. num. 7.

Agit facer Vates de ingenti quadam strage, quæ Deus Idumæam vlciscetur; atque ait: *Descendent unicornes cum eis, & Tauri cum potentibus. Inebriabitur terra eorum sanguine.* Non rectè considerantur unicornes & Tauri, quasi earumdem sint partium. Duces ergo Edon cum Tauris comparantur: ait tamen Deus, eos non cum impotentibus aduersariis, sed cum Rhinocerotibus congressuros. Quamobrem dum dicitur; *Descendent unicornes cum eis*, idem est atque cum eis in arenam de-

Ascendent, confligent, prælium inibunt; cum eis, idest, contra eos. Vide Genes. 32. num. 28. vbi eadem est præpositio $\square y$ & ibidem noster interpret bis transtulit contra. Ait enim: *si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis?* Similiter ergo in præsentem accipienda est eadem præpositio. Et pari ratione cum subditur: *& tauri cum potentibus*, scilicet descendunt, idem est, ac si dicantur tauri Idumæi cum validioribus hostibus dimicaturi.

Hebraea præpositio $\square y$ pro contra.

Locus ex Psalmo 77. num. 69.

Edificauit, sicut unicornium sanctificium suum in terra. quasi dicat, Dei templum esse unicornium domicilium, idest, fortissimi Rhinocerotis Dei: cuius fortitudo similis est Rhinocerotis, Num. 23. num. 22. ac proinde, dum ipsius populus co beneuolo ac propitio vteretur, nihil eis ab hostibus vllis extimescendum esse.

Pro duplici unicornis siue Rhinocerotis mystica significatione citat Lauretus in sua allegoriarum Sylua Tertullianum, Origenem, Basilium, Hieronymum, Augustinum, Gregorium, & Eucherium. Sed habemus firmiorem propheticum sermonem; de hoc enim, vt vidimus, expressi in sacris reperiuntur loci.

Refert etiam de Rhinocerote Lauretus: *Fertur in sinu Virginis fortitudinem amittere; atque ita à venatoribus capi.* Festius sanè apologus; forte ab Alberto Magno petitus. Quod enim maius figmentum, quàm hoc animal ante venationem fortitudine destitui, quia in cuiusdam Virginis gremio recumbebat: Quis non videat, eam primo fuisse mysticam locutionem: deinde stolidâ simplicitate loquutionem mysticam ad rei naturam referri?

Quod à Virgine rhinoceros superetur quale commentum.

SECUNDA PARS LIBRI PRIMI, siue altera Dei concio ad Iobum habita.

NOTATIO I.

Ad caput 40. & 41. Iobi, quo sensu accipiendæ sint duæ bestię Behemoth, & Leuiathan.

Premitto per nomen Behemoth, Elephãtem: per Leuiathan, immanem cetum, siue Balænam signari, vt doctè, & eruditè probat noster Pineda. Verù in superioribus iam stabilitum manet mysticum sensum eorum, quæ de his bestiis apud Iobum asseruntur, esse eum, qui & ab Spiritu sancto intenditur, & literalis omnino vocandus est.

Argumentum concionis.

Concionis huius argumentum illud est potissimum, Deum videlicet in superbis & arrogantibus deprimendis maximè gloriari: atque huiusmodi esse facinus, quod Iobus ipse præstare nequaquam posset, cum Dei ipsius eiusque roboris ac virtutis sit proprium. Hoc est, quod Deus capite 40. num. 4. 5. 6. 7. & 8. affirmat: *Si habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas; circumda tibi decorem, & in sublime erigere; & esto gloriosus, & speciosus induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice*

D cunctos superbos, & confunde eos, & contere impios in loco suo. Absconde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam. Qui locus cum iis verbis sanctissimæ Virginis consonat Luca 1. num. 51. *Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos mente cordis sui.* Atque hic dubio procul est secundæ huius Dei concionis ad Iobum scopus. Quare quidquid de Behemoth & Leuiathan (qui totam concionem sibi vendicant) traditur, eò debet spectare vt superbiorum abiectio in Dei gloriam cedat. Hoc item meâ sententiâ euidenter probat, de Elephanto atque Ceto eatenus solum agi, quatenus per comparationis modum deseruiunt: ac proinde principalem sensum, qui vel maximè attenditur, esse magis sublimem, atque spiritalem.

Ita pro comperto habuerunt Ecclesiæ Patres, atque Doctores tam Græci, quam Latini; vt supra iam indicauimus. Qui tamen eum fere sensum amplectuntur; in duplicis scilicet huius bestię Behemoth, & Leuiathan internecone Deum ostendere, quautopere sibi gloriosum, & honorificum sit, vti Dæmonis superbiorum omnium Ducis ac Principis astus comprimat, frangatque ceruices. Cæterum, quamuis in hanc explicandi rationem omnes fere Græcorum, ac Latinorum Patrum pedibus eant: in singulorum tamen veruum applicatione ita varij ac diuersi feruntur,

Patrum de hac concione sensus.

vt Pineda cap. 40. vbi de duplici Behemoth expositione iudicium atque sententiam profert; illud demum statuerit, hanc Behemoth de Dæmone expositionem non modo non literalem, sed nec ad sensum allegoricum sibi satis aptam videri. Quod quidem, si stricto iure agēda res sit, à veritatis scopo non abhorret, vt infra latius cōstabit.

Nihilominus tamen, cum singulorum versuum applicatio in disputatione de Behemoth, & Leuiathan difficilis admodum visa sit, ob ingentem diuini huius sermonis obscuritatem: singulari Dei consilio factum esse arbitror, vt dum clarior de his duabus bestiis cognitio nō suppetebat, nec distinctior apparebat partiū singularium explicatio; generatim perhiberetur hæc Dei esse victoria aduersus Dæmonis superbiam. Etenim cum vtraque hæc bestia concipienda sit quasi Dei imperio, ac virtuti contraria; confectarium est, Dei triumphum de ipsis bestiis partum, perinde esse, ac si de Dæmonis superbia Deus ipse triumpharet, Quippe Dæmon belli huius in diuinum obsequium, & in omnem sanctitatem suscepti caput, ac principem agit: & idcirco quancunque Deus siue virtus victoriam reportent, in eam verè & eleganter dicitur Deus Dæmonis superbiam frangere. Id quod verum in primis comprobatur in quolibet bello, quo Deus superbiam domat, & comprimit: dum hominem adigit, vt se ipse Deo suppliciter ac dimissè subiiciat. id namque in Dæmonis erubescētia ac deiectionem directè redundat. Quin imo alia etiam validior extitit ratio, vt Dæmon inglorius, & ignominiosus abscederet, quia illius versutiam, ac malitiam Deus in gloriosum de superbia triumphum conuertet, triumphatis Behemoth, & Leuiathan; vt suo loco videbimus. Nūc illud obseruasse sit satis, dum clarior ac distinctius de Behemoth, & Leuiathan non constabat, prudenter æquè atque vtiliter sanctos Ecclesiæ Doctores in eā assensione conqueuisse, vt per victoriam de vtrâque bestia partam dicerent gloriosum Dei triumphum ex Dæmone reportatum figurari. Quemadmodum si Christianorum classis de duobus Turcici Imperatoris Ducibus triumphum ageret; dum de profligatorum Ducum nominibus non liquet, satis sibi iure putat nuncius, si referat huiusmodi victoriam per Christianos aduersus Turcarum Imperatorem fuisse comparatam. Si tamen permagni esset momenti, vt eorum Ducum nomina renunciarentur; gratissimum Reipublicæ faceret, qui ea & diligenter inquireret, & in lucem tandem erueret.

Fateor me id cum primis optare: vt qui pluribus conuictus rationibus existimem; quamuis Dei prælium cum Behemoth, & Leuiathan initum, cum Dæmone pariter ineatur; non tamen aut Behemoth aut Leuiathan esse Dæmonis ipsius personam. Nec verò parui momenti esse reputo vtriusque huius bestie cognitionem; quando tot earum signa, atque indicia Deus Iob præscribit. Iam quibus adducor rationibus, vt in Behemoth & Leuiathan ipsummet Dæmonem figurari non credam, eæ sunt, quæ sequuntur.

Prima; hæ sunt bestie duæ, maris altera, altera terræ. Atqui hæc marinæ & terrestris bestie distinctio est sanè ad Dæmonem exprimendum minimè apta. Quod ex cap. 13. Apocalypseos probatur, vbi, postquam Dæmonis ferocia & immanitas sub Draconis teterrimi è celo deiectione specie fuit depicta; mox maris bestia, & bestia

terre inducuntur, quasi personæ factionem quidem Draconis sectantes, ab eo tamen distinctæ; itavt nulla possit hac de re superesse dubitatio. Nam Draco suam tribuit potentiam maximæ bestie. Deinde bestia terre tertiam aliam agit personam; quæ in sermone Draconem imitatur, non tamen est Draco. Nec dubium, quin hi tres Duces diuersi sint, qui aduersus Deum conspirant. Vnde & apud Iobum iidem esse debent Satan, Behemoth, & Leuiathan: itavt Satan cum Apocalypseos Dracone sit idem. Nam & Ioannes ipse in sua Apocalypsi sic exprimit capite 12. num. 9. & 12. *vocatur Diabolus & Satanas, accusator fratrum vestrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri.* Quod perinde est, ac digitum intendere in sibi accusatorem capite 1. & 2. Præterea constat etiam proportionem atque respectum inter duas Apocalypseos bestias, & inter Behemoth, & Leuiathan reperiri, ac proinde à Dracone, qui & Satanas, personas esse distinctas.

Secunda; violenter satis Dæmoni applicantur complura ex iis, quæ de Behemoth, & Leuiathan affirmantur. Ac ne singula hinc percensentes diutius immoremur, lectorem exoratum velim, vt serio consideret, Behemoth esse Elephantem, qui inter cætera animantia rationis expertia pluribus naturæ dotibus est insignitus, pluresque virtutes animæ repræsentat. Grandi quidem est robore: aded tamen innoxio, vt cum huiusmodi inscriptione soleat depingi; *Non iniurium robur.* Iam docilitate, clementiâ, castitate, obedientia, ac beneficentia est admirabilis. Nec alicuius vitij, sed totius potius ingenuitatis, ac bonitatis symbolum in eo conspicitur. Si ergo symbola ac hieroglyphica aptam habere debent cum suis significatis proportionem; facile est coniectare, Elephantum ad Dæmonis significationem minimè esse aptum, sicuti nec equus est, aut bos. Elephantis certè aduersarij Rhinoceros & Draco satis erant huic Dæmonis symbolo appositi: at Leonem ac Rhinocerotam (quos Deus cap. 38. & 39. depinxerat) vt innoxios ac minimè malos prætermittere, & Elephantem ad eiusmodi significationem vsurpare; id verò procul videtur ab omni proportionis ordine abhorretere. Etenim quod inter omnia terrestria animalia sit prægrandis Elephantus; id profecto non est vitio dandum. Præsertim cum constet, ipsius tum magnitudinem, tum robur nequaquam noxia, sed salutaria potius esse.

Tertia: hæc de Behemoth & Leuiathan disputatione concionem Dei continet ad Iobum submissum iam atque subiectum; vt magis, magisque faces submittat; ac demum recognoscat non solum nihil sibi esse de Deo conquirendum, sed etiam maximas se illi gratias agere multas ob causas debere. Quapropter eò tandem tota hæc sermocinatio euadit, vt Iobus Deo cedat omnino, & in eius cognitione mirum in modum proficiat. *Scio (ait ille c. 42. n. 2.) quia omnia potes; & nulla te latet cogitatio. Quis est iste qui celat consilium absque scientia?* (hoc elegantissime per contrarium sensum accipitur; quasi dicat: Qui clarissimè docet, consilium suum fuisse sapientissimum.) *ideo insipienter loquutus sum; & qua ultra modum excederent scientiam meam. & num. 5. Auditum auris audiui te: nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo, & ago penitentiam in faniilla & cinere.* Si hic igitur fuit Dei scopus, si hic concionis effectus; oportet accuratè dispicere, nam quæ de

Beh

Quanti is
faciendus.

Behemoth &
Leuiathan
non repræsen-
tant ipsam
Dæmonis per-
sonam.

Probatur 1.

Collatio hu-
ius loci cum
Apocalypsi.

Probatur 2.

Behemothi
sive Elephantis
laudes.

Probatur 3.

Vt Iobus Deo
prorsus ce-
dat, spectat
hæc concio.

Explicatus
Iob.

Behemoth & Leviathan explicatio traditur, sit maximè expediens ad eiusmodi concionem, quæ ad integerrimum Dei seruum habetur fortunis, filiis, viribus atque honoribus ab ipso Deo spoliatum. Qui (inquam) post tantam ingruentium malorum procellam ita se ad Dei nutum prorsus effinxerat, vt diceret cap. 39. num. 34. *Manum meam ponam super os meum, &c.* Hic enim si rursus sit admonendus, & instituendus vt se magis adhuc humilem & abiectum exhibeat, vt maximum Dei beneficium in se collatum recognoscat, vtque in attenta diuinæ prouidentie consideratione maiores faciat progressus; nihilne ad hunc finem aptius, aut congruentius posset reperiri, quàm aut Elephantis atque ceti descriptio, aut Dei victoria de Antichristo reportanda, aut etiam contumax Dæmonis superbia, & arrogantia? Certè, si rem diligenter expendentes, diuersa alia inuenimus capita, quæ multo magis sint Iobi apposita, vt reapse ad eum plenioris cognitionis, ac profectus exitum deducatur; ad illa videtur eiusmodi sermo iuxta literalem sensum omnino reuocandus. Quare, si qua occurrit interpretatio, in qua absque vlla textus violentia, sed magna potius sacre loquutionis consensione, Behemoth & Leviathan vsurpentur ad eorum significationem, quæ tunc Iobo summopere ad eum finem conducebant: ne huiusmodi expositio cæteris anteferatur oportet. Quippe, sicuti Deus egregium Iobi patientiæ exemplum nobis proposuit, ita etiam sapienter decreuit, in hoc sermone congruentissimam tradi doctrinam iis omnibus, qui instar Iobi pluribus essent ærumnis ac doloribus dis cruciati. Nec enim frustra sacra testatur historia Deum è nube ita fuisse cum Iobo colloquutum.

Quam non
eo faciant
aliqua inter-
pretationes.

Iobo pericula
depressio, ne
effugeret se.

Sed vt hoc interim subiiciam; Iobo fuit maximè congruens, vt à Deo tantopere demitteretur; ne superbia & inanis mundi gloria eum deiicerent atque prosternerent. Quod vt pro certo habeatur, expendendum primo est, quot quamque innumerabiles ad excelsum olim sanctitatis culmen euectos vna deturbarit superbia. Quid aliud Davidis peccatum in populo recensendo nobis indicat? 2. Reg. 14. num. 1. & 1. Paralip. 21. num. 1. *Consurrexit Satan contra Israël.* Deinde Iobo plurimum imminere periculi, eandem ruinæ aleam subeundi, cum adèd foret gloriosus, adèd ditesceret, ac prosper, adèd sui temporis hominibus superior, & ab ipso Deo dilaudatus. Lege cap. 29. Præterea illud etiam hanc ad rem obseruatione dignum, quod de Henoch Sapientiæ 4. num. 11. dicitur; *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius; aut ne fictio deciperet animam illius.* In quibus apparet summum Dei beneficium Henoch fuisse impensum, cum eum in medio ætatis flore abripuit: eademque ratione Iobum afflictum, deiectumque esse, ne superbia mutaret intellectum eius; aut ne inanis gloria deciperet animam illius. Vide 2. Corinth. 12. num. 7. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satana, qui me colaphizet.* Et pariter obserua Iobum magnis item reuelationibus fuisse illustratum. Consule cap. 29.

Dimota ob-
iectio.

At enim; non asserit, inquit, Scriptura Iobum propterea fuisse demissum ac depressum, quod illi hoc maximè expediret; sed vt posteris daretur exemplum patientiæ, Tobie 2. num. 12. Respondeo: Deus quidem Iobi atque Tobie familiarium suorum honori voluit ire consultum, ne quis forte putaret, labores, & ærumnas illis idcirco accidit-

A se, quia graua aliqua scelera admiserant: ideoque subiunxit diuinus Spiritus, eos hoc rerum aduersarum turbine fuisse iactatos, vt posteris daretur exemplum patientiæ. Cæterum dubium non est, quin in singulari Dei erga suos amicos prouidentia non primum obtineat locum exemplum optimum reliquis prodendum, sed propria ipsorum amicorum utilitas, & emolumentum. Quid ergo ipsismet Dei seruis vtilius, atque securius, quàm superbiæ, & inanis gloriæ periculum declinare? Iam, si Paulo electionis vasi discrimen imminerebat, ne futilem ac vanam mundi gloriolam nimium captaret, ideoque datus est illi stimulus carnis suæ, Angelus Satana, qui eum colaphizet: quid mirum Iobo idem impendisse discrimen; cum in eo tot diuitiæ, tantus populi plausus, necnon reuelationes vnâ coaceruarentur?

B Adde huc, Iobum fortasse in leuia aliquot occultæ superbiæ peccata incidisse. Quamuis enim nobis eum sacre literæ vt sanctissimum & integerrimum virum proponant: ipse tamen suos accusat defectus. Et quamuis se aliàs purget; huius tamen in speciem repugnantia concordia eiusmodi videtur esse: vt Deus non in eum animaduertit ob graua aliquot ac lethalia crimina; cùm tamen Iobus ipse in leuia sit lapsus defecta. Atqui subtiliora, & minus obseruatu facilia videntur ea, quæ ad inanem gloriam spectant: in eo præsertim cui tot inerat popularis auræ captandæ incitamenta. Quamobrem satis est verosimile, ipsum vel leui gloriolæ labe iam adpersum, adèd tamen tacitè, & occultè, vt Deus id solus obseruasset. Verum enim verò quidquid hac de re sit; illud certè existimandum, Iobo tunc vanitatis ac superbiæ periculum imminuisse, eamque ad rem per occasionem deseruisse maximè Dei dona ac beneficia tum externa, tum interna in eum collata. Quapropter singulari Dei beneficentia ac pietate factum est, vt tot humilitatis ac demissionis occasionibus circumuentus periculum elationis, atque iactantiæ sic demum feliciter euaderet.

An tacitus
Iobus occultæ
gloriolæ.

C Iam, quod ad diuini consilij executionem attinet, maximopere conduxit, vt Deus suum de Iobo supprimendo, & è superbiæ stimulis liberando decretum obtegeret: quo facilius & efficacius Dæmonis calliditatem ac malitiam ad eius rei efficiendam vsurparet. Quare Dei consilium fuit eiusmodi, vt suauissima ipsa, ac sapientissima rerum dispositio eam præ se ferret speciem, vt illa Iobi afflictio, atque abiectio quasi per importunum Dæmonis incitamentum, & prensationem, solo Dei permisso, videretur inducta. At in abditis diuini decreti penetralibus præstituta iam erant, ac disposita omnia, vt re ipsa acciderunt: nimirum vt ad Iobi salutem, & incolumitatem erant consentanea. Et quidem haud difficile videtur Deus Iobum affligere ac deprimere voluisse, quando Dæmonem fuit percontatus, *Nunquid considerasti seruum meum Iob?* cap. 1. num. 8. & c. 2. num. 3. Verum, dum suum Deus consilium dissimulans à Dæmone se permittit sollicitari; perinde fuit quasi omnia ita sapienter ordinaret, sicuti ad Iobum ex superbiæ periculo erudendum congruebant: vt hoc pacto victoria, quam Iobus erat de superbiæ, atque iactantia consequuturus, Dæmoni ignominiosior foret; dum cerneret suos omnes conatus non irritos solum, sed eò etiam euasisse, vt Iobus se se intra modestiæ, ac demissionis limites contineret: quos tamen fuisset præ-

Dei consilium
in affligendo
Iobo.

prætergressus, nisi Deus Dæmonis astutiam ac fraudem in Iobi ipsius salutem conuertisset.

Quod Iobum à superbia discrimine eximeret, gloriatur Deus.

De hac igitur victoria gloriosissimâ, quâ Deus de superbissimo Dæmone in Iobi liberatione comparauit, gloriatur Deus in huius concionis prologo, dum sic Iobum alloquitur: *Sic habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas, circumda tibi decorem, & in sublime erigere; & esto gloriosus, & speciosus induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo; & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos, & confunde eos; & contere impios in loco suo. Absconde eos in puluere simul; & facies eorum demerge in foueam. Et ego confitebor quod saluare te possit dextera tua.* His in verbis gloriatur Deus de egregio, & præclaro facinore, quo & Iobum superbiæ periculo subdlexerunt, & Dæmonum arrogantiam hoc pacto deiecerat. Quare sic ille ad Iobum, sublime hoc corpus mei brachij ac roboris est proprium, non tui: nec enim tua dextera te posset ab hoc periculo, quod tibi imminabat, eximere. Hoc autem facinus adedò reputo insigne, vt pro triûpho celeberrimo ducam. Et huius quidem triumphii descriptio est; *Circumdare sibi decorem; in sublime (id est, in triumphalem curram) conscendere, atque gloriosus & speciosus vestibus indui.* Subdit Deus: quod furoris speciem tibi videbatur habere, cum te doloribus & afflictionibus premebam; in Dæmones potius, in arrogantiam ac vanam gloriam immittebatur. *Dispergi superbos in furore meo; & respiciens (irato scilicet, & indignanti vultu) omnem arrogantem humiliavi.* nam & Dæmones prostrauit, & manifestum præbuit documentum de supplicio, quod de superbis, atque arrogantibus sumam; qui familiarem meum, ne in aliquam iactantiâ, & elationis speciem prolaberetur; adedò grauiter afflixi. Dæmones impios ac superbos pudore, & ignominia affeci: qui præ verecundia, atque erubescencia in inferorum cauernas sese abdent, nec amplius apparere audebunt. *Abscondi eos in puluere simul, & facies eorum demersi in foueam.*

Quatenus apta veteri expositio.

Deducitur ex dictis quam aptè ex sermonis huius præfatione Doctores tam Græci, quam Latini potuerint elicere, Behemothi, & Leuiathani occisionem necessario intellectum iri de insigni aliqua victoria ex superbis Dæmonibus parta. Nihilominus cum concio isthæc à Deo habeatur ad Iobum, vt beneficium sibi præstitum recognoscat: non satis appositè, & congruenter sensus literalis complectetur victoriam, quam Deus generatim de Dæmonibus comparauit; sed singulatim eum triumphum contineat oportet, quem de Dæmonibus reportauerat Deus, dum Iobum ex superbiæ discrimine liberauit, inferorum cateruis confusus, ac profligatis. Quare, vt in germano de Behemoth, & Leuiathan sensu, collineetur; considerandum est in primis, quænam personæ Iobum eò discriminis reuocarint? Etenim si deprehendamus, à duplici bestia, maris alterâ, alterâ terræ Iobum valde oppugnari, atque ad superbiâ, & iactantiâ illici: has item belluas à Deo fuisse interceptas, vt Iobum periculo eriperet: adhæc, symbola Behemoth & Leuiathan, id est Elephantis ac Balanæ figuram vtriq; bestię congruenter aptari: si denique hisce omnibus peridonea reperiatur applicatio; licebit tunc per Doctores, opinor, coniectare veram Behemoth & Leuiathan interpretationem nobis fortasse

innotuisse. Reliquum est, vt nostram subiiciamus explicationem; quo facilius docti valeant de illa decernere.

Vt ergo veniamus ad rem: Propria cuiusque bona sunt, vel maximè, quibus homines deliniti superbiæ, & arrogantię periculum subire solent. Quippe hisce in rebus miseri homunciones plus satis gloriamur; dum ex iis, quæ in nobis sunt, bonis honorem & gloriam nobis arrogamus, quam tamen vni Deo referre par esset. Sic se Dæmon humani generis hostis quondam extulit; sicque terreni Adami filios secum in eandem perniciem trahere conatur. Itaque ex ipsis beneficiis, quibus nos cumulat Deus, inanis gloriæ, & elationis periculum nobis per occasionem creamus. Quare, si meis ipse bonis oppugnor, eadem mihi hostis instar infensissimi sunt: atque adedò ipsamet bona perinde possum sub hac ratione accipere, veluti effectatas belluas, quæ mihi perniciem moliuntur. Deinde, vt huiusmodi periculum ad duplicem bestiam aptè redigatur, ex bonis quidem alia considerantur, vt ipsius personæ propria, & intra ipsam sita: alia vt externa & aduentitia. Personalia bona (sic enim appellare libet) sunt homo ipse, & quidquid in ipso additum continetur. Externa, fortunæ atque honores, & quidquid extra ipsum hominem est. Sunt ergo duæ bestię, quæ mihi bellum inferunt, & interitum machinantur: altera quidem ego ipse: altera, externorum mundi bonorum possessio; vt diuitiarum, honorum, amicorum, &c. Ex his altera, id est, ego ipse ex terra effictus, bestia terræ est: altera verò bestia maris, qua ratione mundus appellari solet mare. qua de re latè in Apocalypsi egimus. Et tam hîc quàm ibi Draco, & duæ bestię denotant Diabolum, mundum, & carnem. Nec enim ipse diuersus à mea carne hostis sum, sed vnus, atque idem. Et verò quemadmodum ad Christianæ Ecclesiæ persecutionem malitia Dæmonis, mundi potentia, & sapientia carnis conspirarunt: ita similiter aduersus Iobum tres hostes, Satan, Behemoth, & Leuiathan velut agmine facti præliabantur: id est, Dæmon, caro, siue ipsius Iobi persona, & mundi bonorum possessio.

Hinc apparet trium horum hostium figuras apud Iobum non esse debere omnino easdem, quæ in Apocalypsi. Nam mundus, qui Ecclesiam fuit persecutus, non alius erat, quàm vniuersum Romanum imperium idololatriæ addictum: ac proinde hæc maris bestia erat longè diuersa ab ea, quæ Iobum oppugnabat. Bestia etiam terræ Iobo aduersaria ipsemet erat Iobus: atque adeo aliam præ se ferre debebat figuram à carnis sapientiæ specie, quæ aduersus Christi Euangelium arma cepit, Simonis Magi, & Apollonij Tyanæi præstigijs adiecta. Denique Draco omnia conflauit cornua, capita omnia, veluti exercitum validissimum, vt persecutionem contra Ecclesiam excitaret. At aduersus Iobum ea solum potestas Dæmoni permisa est, quæ satis erat, vt damnum ac detrimentum in sacra historia relatum ipsi inferret: nimirum vt eum prius accusaret, deinde Dei permissu suum exerceret furorem. Quapropter, cum trium bestiarum figuras oporteret ad illius belli ibidem descripti significationem aptari; cùmque Apocalypseos bellum adedò sit à Iobi certamine diuersum: mirandum minimè est, figuras ipsas atque

Propriis bonis magnopere impugnatur.

Hæc interna altera, altera externa.

Representata per Behemoth & Leuiathan.

Iobi ab Apocalypsi discrepantia.

atque personas tantopere inter se distingui: quantumuis significatio utrobique ad tres animæ aduersarios Mundū, Dæmonē, & Carnem referatur. Superest nunc obseruare, quàm fuerit appositae Elephantis figura ad Iobi personam denotanda; quàmque eleganter inducatur in sacram hanc scenam cetus ingens ad significandam mundi bonorum possessionem.

PROLOGVS SACRÆ CONCIONIS.

CAPVT IOBI 40.

1. Respondens autem Iob de turbine, dixit:
2. Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & indica mihi.
3. Nunquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me, ut tu iustificeris?
4. Et si habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas?
5. Circunda tibi decorem; & in sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus.
6. Disperde superbos in furore tuo, & respiciens omnem arrogantem humilia.
7. Respice cunctos superbos; & confunde eos, & contere impios in loco suo.
8. Absconde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam.
9. Et ego confitebor, quod saluare te possit dextera tua.

Prima pars Concionis, in qua agitur de Behemoth.

10. Ecce Behemoth, quem feci tecum, sænum quasi bos comedet.
11. Fortitudo eius in lumbis eius; & virtus illius in umbilico ventris eius.
12. Stringit caudam suam quasi Cedrum, nerui testicularum eius perplexi sunt.
13. Ossa eius velut fistula æris, cartilago illius quasi lamina ferrea.
14. Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum, applicabit gladium eius.
15. Huic montes herbas ferunt: omnes bestię agri ludent ibi.
16. Sub umbra dormit in secreto calami, & in locis humentibus.
17. Protegunt umbra umbram eius, circundabunt eum salices torrentis.
18. Ecce absorbebit fluium, & non mirabitur: & habet fiduciam, quod influat Iordanis in os eius.
19. In oculis eius quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius.

Secunda pars Concionis, in qua agitur de Leuiathan.

20. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius?
21. Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armillã perforabis maxillam eius?
22. Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?
23. Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum?
24. Nunquid illudes ei quasi aui; aut ligabis ancillis tuis?
25. Concident eum amici, diuident illum negotiatores?
26. Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius?
27. Pone super eum manum tuam: memento belli, nec ultra addas loqui.
28. Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis precipitabitur.

CAPVT 41.

1. Non quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo?
2. Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? Omnia, quæ sub cælo sunt, mea sunt.
3. Non parcam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis.
4. Quis reuelabit faciem indumenti eius: & in medium oris eius quis intrabit?
5. Portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido.
6. Corpus illius quasi scuta fusilia, compactum squamis se prementibus.
7. Vna vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas.
8. Vna alteri adhaerebit, & tenentes se nequaquam separabuntur.
9. Sternutatio eius splendor ignis, & oculi eius ut palpebræ diluculi.
10. De ore eius lampades procedunt, sicut tede ignis accense.
11. De naribus eius procedit fumus sicut olla succense, atque feruentis.

12. Halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.
13. In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius præcedit egestas.
14. Membra carniū eius coherētia sibi: mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.
15. Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus.
16. Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli; & territi purgabuntur.
17. Cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit neque hasta, neque thorax:
18. Reputabit enim quasi paleae ferrum; & quasi lignum putridum, & s.
19. Non fugabit eum vir sagittarius, in stipulam versi sunt ei lapides fundæ.
20. Quasi stipulam æstimabit malleum; & deridebit vibrantem hastam.
21. Sub ipso erunt radij solis, & sternet sibi aurum quasi lutum.
22. Feruescere faciet quasi ollam profundum mare; & ponet, quasi cum unguenta bulliant.
23. Post eum lucebit semita; æstimabit abyssum quasi senescentem.
24. Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est ut nullum timeret.
25. Omne sublime videt, ipse est rex super uniuersos filios superbiae.

EXPLICATIO.

N O V E M primi versiculi capituli quadragiesimi supra iam explicati sunt, quare ad Behemothi considerationem faciamus gradum. Ac primò ea Pauli ad Romanos 7. Philosophia atque doctrina expendenda est, nimirum quemlibet hominem sibi ipse contrarium esse. Vnde, quod attinet ad superbiendi, & inaniter gloriandi periculum; qui pluribus ac potioribus est dotibus insignitus, validiorem in se hostem videtur habere. Iam, ad hostis exprimendam figuram, iuxta receptam in sacris loquutionem, frequentius usurpatis solet symbolum alicuius ex efferaioribus animalibus, ut tauri, Leonis, aut rhinocerotis. Quapropter si ipsius Iobi persona erat inducenda sub specie feræ alicuius immanis: pereleganter figuratur in grandi quodam Elephantæ. Cuius si proprietates attentè obseruemus; facile erit aduertere, quàm rectè & appositè Iobo congruant. Primò, Elephas est terrestrium animalium maximus; idèoque Behemoth plurali numero appellatur. Est etiam orientale animal. Iobus autem cap. 1. num. 3. dicitur *vir magnus inter omnes orientales.*

Iobus ipse per Elephantem representatus efficitur.

Secundò, ait textus; *Quem feci tecum.* Quod si certa esset locutio, quàm hinc noster obseruat Pineda, scilicet præpositione *cum* in sacris literis similitudinem significari solere, peridonea erat huiusmodi phrasis, ut significaret Elephantem Iobo similem à Deo fuisse creatum; idèst iis dotibus ac proprietatibus præditum, ut ad Iobi symbolum & comparisonem mirificè deserviret. Cæterum Hebraica præpositio, quæ est *עִי* in nullo Scripturæ loco, quod quidem sciam, similitudinem significat. Quod ex Genesi 2. num. 18. adducitur, non est ad rem: ibi enim alia est in Hebræo præpositio, vbi dicitur: *Adiutorium simile ei.* Hebraicè, *coram eo.* Illa quidem prior Hebraica præpositio in nonnullis locis significat vicinitatem, seu propinquitatem: ut Gen. 25. num. 4. *Subter quercum, quæ est post urbem Sichar.* idèst iuxta Sichar. Iosue 7. num. 2. *Idai, quæ est iuxta Behauen.* 2. Reg. 19. num. 23. *Iuxta sepulchrum patris mei.* Genes. 25. num. 11. *Iuxta puteum.* Iudicum 19. num. 11. *Iuxta Iebus.* Fortè quæ præpositio propinquitatem significat, potest eadem usurpata ad similitudinem, & proportionem significandam; quæ est aliqua vicinitatis ratio. Ut apparet ad

Uti præpositio *עִי*

A Galat. 4. num. 25. vbi de monte Sina dicitur. *Quæ* Mons Sina in coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem. idèst, similitudinem, seu proportionem habet cum Ierusalem. Sic Psalm. 72. num. 5. *Et cum hominibus non flagellabuntur.* idèst, reliquis mortalibus similes. Quo facere etiam potest Psalm. 71. num. 5. *Permanebit cum Sole.* vbi aliqua subest comparatio. Quare quod textus ait; *Quem feci tecum*, forte idem est ac si diceret; *Quem feci, ut tecum compararem; tecum, inquam, idèst non cum homine in communi, sed cum Iobo.*

Nisi affirmare quis velit (quod & fortasse melius) nomen Behemoth proximè & immediatè ad Iobi personam cum Elephantæ comparatam referri. Tunc autem dicere, *Ecce Behemoth, quem feci tecum*, idem est, ac si admoneatur, ut attentè consideret mysticum quemdam Elephantem, quem Deus in ipsius Iobi persona expressit. Quasi dicat; *Hunc ipsum, de quo loquor, Elephantem tecum, siue in te metipso habes.* Atque hac ratione, *Quem feci tecum*, perinde erit, quasi, *Quem feci in te.* Et verò Hebraica præpositio *עִי* aliquando Latine vertitur in, ut Iudic. 18. num. 22. *viri, qui habitabant in adibus Mitha,* Hebraicè, *cum adibus.*

Præterea cum mysticus hic Elephas Iobo fuerit contrarius, cumque hoc in loco ea ratione consideretur (sic enim omnium hominis inimicorum maximus est homo ipse sibi) fortasse, *Quem feci tecum*, idem erit, ac si diceret; *Quem posui contrarium tibi; ut tecum depugnaret.* Sic Genes. 32. num. 28. *si contra Deum fortis fuisti, quantum magis contra homines praualebis?* Quo in loco pro *contra*, Hebraicè eadem præpositio utrobique ponitur.

Tertio, *sanum, quasi bos comedit;* Iobi innocentia cum Elephantis innocentia comparatur: qui crudelis non est, aut carniuor; utpote qui herbæ, ac feno, bouis instar vescatur. Facit illud Isaia 11. num. 7. *Leo quasi bos comedit paleas.* Quod autem nouitatis & admirationis importatur in bellina ad eò ingenti, quæ carniū vorax non sit, nec noxia, aut immanis; id etiam non parum conducit ad rem, quod scilicet Iobus rex fuerit potens; nec tamen læserit quemquam: quippe pauci regum ac principum repetiuntur, quin subditorum suorum sanguinem exugant. Vide Iobi 31. n. 39. *Si fructus terræ comedi absque pecunia, & animam agricolarum eius afflixi.* Atque hæc virtus, cæteræque omnes, quæ in hac Elephantis comparatione de Iobo prædicantur, per modum ponderationis videntur eum ad finem dictæ; ut Deus ipse quantumuis innoxium animal, innocens atque vtile, solo

Iobi innocentia.

solo tamen prosternere decreuerit, sicuti inferius constabit. His insuper innuitur, quot Iobo fuerint superbiendi occasiones.

Fortitudo.

Quartò, *Fortitudo eius in lumbis eius.* Vt hominem aliquem ingenti animo, ac robore significemus, solemus dicere, maximis eum esse humeris. Huic ergo fortitudinis significationi respondet in Elephanto vis ingens, ac robor, quod habet in lumbis: ita ut tres & triginta homines strenuos, ligneumque castellum armis munitum supra se sustineat, 1. Machab. 6. Quid ergo potuit magis appositum exprimi ad Iobi animum, ac vires denotandas; qui suis humeris regni totius molem fulciebat? Sicuti de Christo dicitur Isaïæ 9. num. 6. *Factus est principatus super humerum eius.*

Vmbilicus patet ad interna vitalia.

Quintò, & *virtus illius in vmbilico ventris eius.* Referendum id videtur ad vigorem ingentem, & natium calorem Elephantis, ut sibi plurimum concoquat, ac digerat. quod mirabile in Elephanto est, iuxta ea, quæ Aristoteles lib. 8. hist. cap. 9. & Ælianus cap. 43. affirmant. Sed loquutionis nouitatem mirabitur fortassè quispiam: quid enim vmbilici virtus cum stomachi vigore commune habet? Respondetur, hoc nomine sacræ literæ significare solent intima corporis vitalia, quæ viscera, stomachum, iecur, aliæque interiora comprehendunt. Huic assertioni fides adstruitur ex Prouerb. 3. num. 8. *Sanitas erit vmbilico tuo.* & ex Cant. 7. num. 2. *Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis.* Vbi certum existimo non agi de externo vmbilico; sed de intimis ventris partibus, ut libro 3. in eius explicatione planum fiet; & eandem hinc innui significationem, quam Christus Dominus Ioannis 7. numer. 38. intendit verbis illis: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua.* id est, intra se habebit vitalis aquæ fontem, quæ prorsus extinguat sitim eam insatiabilem, quæ premuntur, qui veram felicitatem, hoc est, Christum viuâ fide cognitum non inuenerunt. Itaque violentum minimè est, sed potius iuxta vsitatam Scripturæ loquutionem, ut per vmbilici nomen significetur intima corporis vitalia; atque ea potissimum, quæ cibum digerunt, ac fauorem persentiscunt, quando edendi vrget auaritia. *Virtus igitur in vmbilico ventris,* non aliud erit, quam interior corporis vigor ad plurimum cibi concoquendum. Id quod rectè consentit cum iis, quæ de grandi Elephantis robore ad laborem sustinendum proximè antecesserunt. Etenim magnis viribus ingens ferè stomachi calor ac virtus respondere solent.

Per vmbilicum designata Iobi patientia & pectus bonitas.

Iam, validus Elephantis stomachus, & ad cibos digerendos robustus adumbrat Elephantis mystici, nempe Iobi, patientiam prorsus admirabilem; quæ tolerabat fortiter, & concoquebat, quod alius virtutis non ita vegetæ ac robustæ sustinere minimè posset. Quò etiam potest fortassis aptari, quod de Elephanto perhibent; eum scilicet sitis esse patientissimum. Hæc namque tolerantia in viscerum (quæ nomine vmbilici notantur) vigore ac virtute potest congruenter designari. Ælianus quidem lib. 14. cap. 44. de Elephanto sic habet: *sine portione octo dies fert.* Hæc autè in perferenda siti patientia videtur ex intimo vigore ac sanitate prouenire. Quid, si huiusmodi etiam virtute egregia Iobi indoles (quam vulgò bona viscera compellant) significetur. Huc enim potest quoque extendi nominis vmbilici significatio.

Vbi Verbitringo ex Hebraeo vis.

Stringit caudam, quasi cedrum. Hebræa vox, quæ verbo *stringit*, responder, strenuum amorem im-

portat. Itaque stringere hinc perinde est atque arctissimo amore prosequi, & sibi in cauda complacere. Quod verò historiographi obseruant, Elephantis caudam exilem, glabram, inutilem, & nullius omnino pretij esse; ac proinde videri prorsus indignam, quæ cum cedro conferatur: hoc, in quâ, si expendatur attentè, comparationi significationem addit energiam. Nec enim Scriptura asserit absolutè, Elephantis caudam cedri esse similem; sed eam sibi non secus esse caram, ac iucundam, quam si cedrum magnitudine, pretio & æstimatione exæquaret. Id quod licet in naturali Elephanto verum fortassè teneat, & aliquo ipse indicio suum in caudam amorem testetur; enimuero quis non videat ad mysterium Elephantem, id est, Iobum, esse in primis referendum? Ut ergo charitas & arctissima benevolentia denotetur, quæ Iobum infimum quemque & abiectissimum ex sua familia prosequatur; utque innotescat, quanti subditorum quosuis, inopes licet & pauperculos, æstimaret; haud scio, quibus aliis verbis ad propositam Elephantis allegoriam aptioribus uti posset Scriptura, quàm his; *stringit caudam suam, quasi cedrum.* Primò enim *stringere*, ut supra iam diximus, est strictissimo amore complecti. Deinde cauda est vilissima animalis pars. Eamque ob rem ipsius symbolum in sacris ad infimos Reipublicæ homines figurandos vsurpatur. Sic Isaï. 9. num. 14. *Disperdet Dominus ab Israël caput & caudam.* & cap. 19. numer. 15. *Non erit Agypto opus, quòd faciat caput, & caudam, incuruantem & refranantem.*

Iobi in suos vel abiectissimos benevolentia.

Cauda pro abiecto.

Ad hæc; peculiaris est elegantia ratio in Elephantis caudæ allegoria, quòd illa ab Elephantis magnitudine, & dignitate adeò videatur degenerare, adeoque breuis & contracta fit, ut eam nec ad abigendas muscas commodè uti possit. Quamobrem, cum dicitur mysticus Elephas perinde suam caudam diligere ac colere, quasi cedri proceritatem & splendorem haberet; mirifica est comparatio, & ad præsens institutum apposita. Nam ut cauda est rei contemptissimæ symbolum: ita etiam cedrus nobile quidpiam, conspiciendum & pretiosum adumbrat. Hinc videas passim in sacris litteris, cedrum pro diuite, pro potente, pro nobili & generoso poni. Cuiusmodi loquutiones in Psalmis frequenter occurrunt: ut Psalm. 28. num. 5. *Vox Domini confringentis cedros,* &c. item Psalm. 36. num. 35. & Psalm. 79. num. 11. & Psalm. 91. num. 13. & Ecclesiastici 24. num. 17. & alibi sæpe apud Prophetas. Porro quantopere spiritalis Elephantis caudam pro cedro amaauerit, siue Iobus viliores & abiectiores ex suis famulis & subditis dilexerit; videre est Iobi 31. numer. 13. *Si contempsi subire iudicium cum seruo meo & ancilla mea, cum disceptarent aduersum me.* & eodem capit. à numer. 16. ad 21. ubi suam in eos caritatem & benevolentiam testatur.

Cedrus pro sublimi.

Prædicta cedri comparatio fortassè alicui longius petita videatur; atque adeo propius, facilius, & aptius ab ipsius Elephantis oculis, dentibus eburneis, aut proboscide potuisse desumi: quæ cum eiusdem Elephantis sint partes, congruentior fieret vnus cum alia collatio, nimirum ignobilioris cum nobiliore multo, & sibi propterea cariore. In earum namque partium singulis locum haberet idoneum vis illa verbi *stringit*, siue *diligit*: nec opus esset comparationem adsciscere à cedro, re procul positâ, nec ipsi Elephanto in deliciis

Cui cedrus in comparatione allata.

deliciis habitâ. Quippe verosimile est, pluris ab eo arundineta aut saliceta, quam editissimas Libani cedros fieri.

Hæc quæstio bifariam soluitur. Primo enim hoc in loco non dicitur Elephas suam caudam perinde atque cedrum diligere: sed eam, exilem licet, gracilem & despectam, non secus diligere, ac si cedri crassitudinem, & proceritatem referret. Quam ad rem apta satis est cedri comparatio: præsertim cum Elephanti vastitas prægrandem, cedri instar, caudam videatur exposcere. Deinde mitum est Scripturæ factæ artificium, cum duas interdum metaphoras coniungit diuersas omnino, nec satis inter se constantes; ut vel hoc discriminis indicio admoneamur in ipso literæ cortice sistendum minimè esse, sed ad mysticos sensus progrediendum. Atqui egregia est de Elephante mystico prædicatio, quod Reipublicæ caudam, siue faciem æque ac mysticos cedros asseratur amare.

Duo, ex dictis elicio. Alterum; extra rem omnino esse, quam aliqui hinc caudæ acceptionem excogitarunt, ut scilicet pro membro genitali sumatur. Præterquam quod vsus huiusmodi, siue locutionem in sacris reperiri, ut non ostenditur, ita mihi nequaquam persuadeo: quidquid Albertus & Petrus dixerint. Alterum; à veræ explicationis ac mysterij scopo aberrare eos, qui transferunt quasi cedrus (ex quibus sunt Pagninus, & Arias) & multò verius atque elegantius verti cum nostra vulgata quasi cedrum.

Nervi testicularum eius perplexi sunt. Hoc, si Elephanti spectemus naturam, haud dubiè illud est, quod Aristoteles lib. 2. de histor. animal. cap. 20. affirmat: *Testes non foris conspicuos, sed intus circa renes conditos habet.* Nervi autem testicularum ij significari videntur, quibus corpori annectuntur testiculi. At esse perplexos, siue implicatos idem est, ac non posse extendi; quod erat necesse ut foris prominere. Ceu lineus aliquis, laneusve glomus; qui ad eò implexus, atque implicatus esset, ut volenti filum ducere, nullus pateret aditus. Quod si præcipuum sensum respiciamus, peridonea est metaphora ad Iobi pudicitiam & castimoniam explicandam: quem Dei timor atque amor continentia repagulis ita tenebant constructum; ut, præter matrimonij vsus, spiritalis omnino naturæ atque angelicæ videretur similis; nec ex carne & ossibus, cæterorum instar hominum, compactus. Liqueat id præsertim cap. 31. num. 1. *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine.* & ibidem vers. 9. *Si deceptum est cor meum super muliere; & si ad ostium amici mei insidiatus sum, &c.*

Ossa eius velut fistula aris: cartilago illius quasi lamina ferrea. Sunt qui primam partem ad eburneos Elephanti dentes prominentes, nimirum duos, qui Elephanti sunt pro cornibus, secundam ad promuscidem referendas putent. Sanè, si præcipua Spiritus sancti mens hinc esset, uti Elephanti naturam nobis describeret; facile cernitur duplicem hanc partem in eo nobilissimam, ebur ac proboscidem, prætermitti minimè debuisse. Cæterum, si literalis sermo est de Iobo, non vero de Elephanto, nisi quatenus per comparisonem assumitur: mirum non est, illud de industria reticeri, quod ad Iobi comparisonem nihil attinet, alioqui maxime ad belluæ descriptionem conducens. Quin imò, quod per incuriam videtur

A ommissum, id consilij & prudentiæ plenum est: ut innuat nihil aliud in hac Elephanti mentione curare Deum, quam quod ad Iobum exprimentum deseruit.

Sed prius quam ipsa textus verba tracto, illud mihi minimè persuadet noster Pineda, quod nec ebur sit cauum, nec item fistula aris caua sit. Nam de eboris cauitate, res est manifestaria; nec alia est causa cur ea pars, quæ pertinet ad acumen, pluris fiat, quam quod cauitatem non pertingat. Nec itidem quæ non est caua, fistula est. Quare hinc fistulæ aris comparatio non male ebori cauo congruebat. Sed nihilominus crediderim, nullum hic de ebore, nullum de proboscide speciatim haberi sermonem. Non de ebore; tum quia proprium ipsius nomen Hebraicum hoc loco non apponitur (ut patet 3. Reg. 10. num. 22.) sed quod ossibus commune est: tum etiam quia fistulæ comparatio ebori non omnino quadrat. Ebur enim etsi ex parte (nempe qua crassius est) concuum esse liqueat; cætera solidum est. atqui fistula siue ferrea sit, siue lignea, siue ex quavis alia materia constet, adeo concuuitati patet; ut caua nisi sit fistulæ respuat nomenclaturam. Non de proboscide: huic quippe non congruit ferreæ laminæ similitudo; ut ex Plinij verbis sit planum lib. 8. cap. 7. *Proboscidem eorum (inquit) facillimè amputari, Pyrrhi prætorum experimentis patuit.* Quod ergo ita tenerum est ac molle, ut possit facillimè amputari, ferreæ laminæ nomine & comparatione quis exprimat? Deinde, quamuis Elephanti manus partem aliquam habeat cartilagineam, quæ proinde flecti non possit; ut tradit Aristot. lib. 2. de historia animal. cap. 1. illud tamen in ea ut admirabile prædicatur, quod valde flexibilis est, & manus propterea officium, nomenque usurpauit. quare cartilaginis appellatio ad promuscidem designandam abs re est. Nihil plus confert Hebræa vox, quæ hoc loco cartilagini respondet; quæ os potius, quam cartilaginem significat, ut rectè probat Pineda cap. 40. vers. 13. num. 3. Nec verò opus est, ut nomen cartilago strictè admodum in nostra vulgata sumatur. Denique cartilago hinc, ut mox videbimus, ossa significat: atque ita textus ossa alia quasi aris, alia quasi ferrea, aut chalybea proponit.

Quamobrem cum Deus de Elephanto ait, *ossa eius velut fistule aris: cartilago illius quasi lamina ferrea.* crediderim toto hoc versu Elephantis ipsius robur, firmitudinem, atque constantiam describi; qui perinde quasi aris ossibus, & vertebis ferreis constaret, ita nullum præbet defatigationis aut infirmitatis indicium. Id quod (si literæ spiritum attendamus) Iobi constantiam, & in diuino obsequio firmitatem facile demonstrat: in qua ad eò stabilis, immobilisque persistit, ut nihil vnquam ex tanta contentione, aut omiserit, aut remiserit. Quid aliud nobis indicant illa cap. 27. num. 6. *Iustificationem meam, quam cepi, tenere non deseram: neque enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.* & cap. 31. num. 7. *Si declinauit gressus meus de via, &c.* quin & Deus ipse de Iobo idem testatur cap. 2. num. 3. cum Satana colloquens; *Nunquid considerasti seruum meum Iob, quod non sit ei similis in terra, vir simplex & rectus, & adhuc retinens innocentiam? Vbi expende duplicem illam vocem, adhuc retinens: quæ fortitudinem & perseverantiam in media sæuientium calamitatum procella ac turbine*

Quando in cortice Scriptura non sistendum.

Præsertim nostra versio quasi cedrum.

Iobi castimonia.

An hic de Elephanti ebore, & promuscide?

Non agitur.

Sed de robore ac constantia Elephanti.

Fr
qu
m
Et

bine præ se ferunt. Hoc etiam non obscure vxoris verba innuunt, acerba licet & amarulenta; eodem capite secundo, numero nono. *Adhuc tu permanes in simplicitate tua?* Ad huiusmodi autem significationem apposita defumitur comparatio ex arcis ossibus, quæ cum aliis ferreis neruorum, nexu colligata quoquo versus facile vertantur, atque colludant. Concinit id Canticorum septimo, numero primo. *Iunctura famorum tuorum sicut monilia.* ubi de ossium vertebris ad gradiendum aptis verba fiunt, & sub eâ allegoria de infatigabili fortitudine, vt lib. 3. ad eum locum disputabitur.

Expenditur
adhuc com-
paratio ex
quatuor ti-
biis & ver-
tebris Ele-
phantis.

Reliquum est, vt probemus, hoc loci sermonem institui de quatuor tibiis ossibus, quibus veluti columnis totidem, vasta Elephantis moles sustinetur; nec non de vertebris, seu iuncturis, quibus ossa isthæc aptantur, atque vertuntur. In primis ergo, quod attinet ad quatuor ossa, totius corporis veluti fulcra, id sequitur Pineda, hoc cap. 40. num. 13. Deinde, quotquot cartilaginis nomine ossa etiam necessariò significari contendunt, licet cum aliqua discriminis ratione (ex his autem sunt Caietanus, Clarius, & Vatablus) congruentiorem suæ expositioni viam, quam vt de ossium vertebris agatur, inuenire minimè possunt. Præsertim cum in vertebris ipsis nonnihil sit, quod cartilagineam referat naturam, nimirum ossium tendines ac nerui, atque ita videtur intelligere Stunica, dum nomen cartilaginis explicat. Secundò, quod alia ossa cum ære, alia cum ferro seu chalybe comparentur; id quidem vacare mysterio verosimile non est. Et verò ad constantiæ ac fortitudinis in virtutis via capessenda significationem comparatio isthæc mirificè conducit. Nam ratione, & experimento compertum est, vbi metallum aliquod cum alio sapius colliditur, ne assiduo conflictu atteratur, percommode accidere, si ex ære alterum, alterum ex ferro aut chalybe sit. Nisi forte dicat aliquis probabiliter hoc in loco vtrumque ossium genus ferreum esse, aut chalybeum denotari. Etenim *nehheoseh* ferreum etiam significat: præcipue cum ad fortitudinem indicandam vsurpatur; vt videre est Daniel. 10. numer. 6. Tertio; quod noster interpres cartilagineam transtulit, Olympiodorus de nexu membrorum accepit. est autem haud dubiè mens eius, opinor, de ossium nexu interpretari. Etenim Hebræa vox ossa significat: atqui iunctura siue vertebræ & nexus ossium perinde sunt. Illud demum obseruo, nomen laminæ non esse ad tenuissimam laminam contrahendum, sed ad crassiorem dilatandum: ita vt pro ferrea massa in extensionem nonnihil porrecta sumatur.

Hæc minimè
quadrant in
materiam
Elephantum.

Ipse est principium viarum Dei. Qui de naturali Elephantis explicant, ita hæc accipiunt: quasi Elephas sit aut cæteris animantibus prior à Deo conditus, aut eorum, quæ rationis sunt expertes, Princeps & quasi primipilus. Quod ex eo probare nituntur, quia iuxta sacrarum literarum consuetudinem, Dei viæ appellantur ipsius opera. Sic enim Prouerb. 8. numer. 22. Sapientia de se prædicat; *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Doctè illi quidem; sed haud scio, vtrum satis aptè ad Dei concionantis decorum, amplitudinem,

A dignitatem: quippe qui nullum videam in hac explicandi ratione diuino consilio dignum pronuntiatum. Rogo enim in primis, quid frugis aut soliditatis habet diuina hæc assertio, Elephantum irrationalium animantium primum fuisse à Deo creatum? Iam, vt Elephantis primas inter cætera animalia deferaamus; quid hoc, vt propterea *principium viarum Dei*, honorifico plus satis elogio nominetur? Et esto, Dei opera vocentur eius viæ, satin' est id, vt irrationalium animantium princeps appelletur *principium viarum Dei*? Nam si viæ Dei sunt ipsius opera: si principium, quod præcipuum est; *principium ergo viarum Dei* oportet vtique sit, quod inter Dei opera primum est, ac præcipuum. At enim huiusmodi phrasis ad irrationalia animalia est astringenda. Ita sanè. Verum quæ isthæc locutio est, Dei vias siue opera ad irrationalia contrahere; quorum esse præcipuum sit satis, vt viarum Dei principium dici queat? Nunquid Deus hominum aut etiam Angelorum memoriam deposuerat, cum insigni hoc titulo Elephantum decorauit.

Certè, vt meam hac de re sententiam proferam; demitor vehementer hominum doctorum cæteroquin & prudentium in hac re expositionem. Ego quidem animum inducere numquam potui, vt locutionem aut Scripturæ sacræ Spiritu, aut etiam diuinæ sermonis ad Iobum habiti dignam reputarem, asserere, Elephantum Dei operum præstantissimum; idque esse *principium viarum Dei*. nisi forte *via Dei* noua & inaudita loquendi formula ad belluarum significationem coarctentur. Hæc mihi ratio tanti est, vt propterea non dubitem hisce verbis nos ab Spiritu sancto instrui, & erudiri, non agi hic de materiali Elephantis, sed de excellentiori alia re, quæ per Elephantis comparationem indicetur. Et viarum quidem Dei mentio nobis haud obscure innuit, ni fallor, vt attenda mentis acie consideremus, de re longè sublimi esse sermonem. Hoc etenim sensu vias Dei in sacris accipi, Deus ipse per Isaiam nos docet, cap. 55. numero 8. *Non enim cogitationes meae, Via Dei de cogitationes vestrae; neque via mea, via vestra, di- consilii eius cuit Dominus. quia sicut exaltantur caeli à terra, profundis, sic exaltata sunt via mea à viis vestris, & cogitationes meae à cogitationibus vestris.* Vbi apparet Altissimi consilia, & cogitationes in Scriptura vias Dei appellari. Nec aliud sibi vult diuina sapientia, Prouerb. 9. num. 22. cum apud Dominum fuisse se ait, *in initio viarum suarum*, quando mundi fabricam, & Ecclesiæ Christianæ ædificationem æternâ fuit mente molitus, *Antequam quidquam faceret à principio.*

Cum ergo Behemoth sit mysticus Elephas, id est, Iobi ipsius persona, dum dicitur, *ipse est principium viarum Dei*, sensus est, in Iobo cœpisse Deum re ipsa typicè ostendere, quod in Christo postea, eiusque Ecclesiâ cumulatè explere decreuerat. Summum porro Dei consilium, ac decretum illud erat, vt cum Christo & ipsius Ecclesiæ ad eò stricto iure ageret, ac se cum Iobo gesserat: id est, vt sibi charissimum & familiaritate coniunctissimum vehementer deprimeret, affligeret, disturberet, quò gloriosius de Dæmone hu-

Declaratus
Salomon.

Declaratus
Salomon.

Iob exemplar
eorum quæ
Deus cum
Christo &
Ecclesiâ
erat perfectu-
ratis.

mani generis hoste triumpharet, & ex morte atque ignominia vitam, decusque immortale sibi eliceret. Meam ipse interpretationem paucis exposui: quam Spiritus sancti fuisse mentem, atque adeo literalem huius loci sensum, hisce mihi rationibus persuadeo. Prima; sensus hic gravissimus iuxta ac celsissimus est, succo plenus ac medulla; nec minus dignus; qui Iobo fuerit ab ipso Deo reuelatus: nihil enim illum æque posset aut in ærumnis solari, aut in laborum tolerantia prouehere. Quare credibile non est, prætermisisse Deum in eâ concione, quam ad Iobum recreandum pariter & excitandum habuit, quod huic scopo omnium maximè conducebat. Secunda; inficiari potest nemo, quin, iuxta sacræ paginæ consuetudinem, possint mirificè huic sensui congruere Dei verba ad Iobum prolata, nempe, *ipse est principium viarum Dei*. Vidimus namque *vias Domini* pro altissimis ipsius consiliis, ac decretis sumi. Adhæc, Latina vox *principium* & Hebræa illi respondens, licet interdum pro principali, ac præcipuo accipiatur; frequentius tamen usurpatur, ut sonat, pro cuiusque rei principio, siue initio. Et sanè in Iobo cæpit Deus arcanum hoc consilium executioni inandare.

Tertia; ipsa contextus series ac filum mirifice hoc pacto dicitur. Præeunt enim egregiæ, ac præclaræ Iobi virtutes. Subsequitur mox; *Qui fecit eum, applicabit gladium eius*. Quod perinde est, ac si asserat Deus, post decantata adhuc tot laudum præconia, voluisse tamen se æternum illud exequi decretum, ut viri sanctissimi, ac sibi familiarissimi deiiciantur, & conculcentur, & tanti consilij, atque executionis exordium à Iobo se capere decreuisse, quo solidior esset, & expressior Christi effigies. quippe ut Elephantem probum licet, & innoxium, rhinocerotis cornu veluti gladio applicito Deus interficit; nouitque viam, qua illi mucronem adigere, & aluum perfodere posset (vide Plin. lib. 8. cap. 20.) ita etiam se Dæmonis operâ depressisse Iobum, & eò angustiarum, atque ærumnarum redegisse. Iam verò, quod attinet ad Christum Dominum, in Iobi persona adumbratum, non obscure se indicat, Iobi ac Elephantis instar, à rhinocerotibus exagitatum; cum Psalm. 21. num. 22. ait; *Et a cornibus unicornium humilitatem meam*. Vbi obseruandum ex Hebræo vnum idemque nomen ab Hieronymo modò vnicornem, modò rhinocerotam, modò monocerotam indiscriminatim verti: ut noster probat Pineda loco superius indicato notatione 3. Si quod autem est animal, cui cornu in fronte sit, hoc saltem non esse videtur Scripturæ vnicornis, sed rhinoceros vnicum habens cornu iis regionibus notus.

Fortè etiam, considerata Elephantis cum rhinocerote pugna, dici potest aliquo modo Elephas principium viarum Dei symbolicè figurate; quatenus viam ac rationem in se representat, qua Deus familiares suos demittere, ac deiicere solet: aut quatenus rudimentis quibusdam vel potius lineamentis obscure saltem adumbrat, quo pacto Deus cum sanctissimis viris se gerat. Multo tamen congruentius est, ut verba isthæc proximè ad Iobum, uti iam diximus, referantur.

Quod si opponat quispiam, Iobum non fuisse primum, quem depresserit, & affligerit Deus, erigendum postea, & exaltandum: sed hanc laboris, & calamitatis aleam à Deo subiisse prius Abelem, necnon Abrahamum, cum immolandi filij præceptum illi imposuit: Respondeo, in Abele quidem humiliationem, & exaltationem pariter non fuisse in hac vita conspectas: in Abrahamo verò, egregia licet ipsius virtus emicuerit, deiectionem tamen ac depressionem non admodum fuisse magnam, quòd filij immolationem ei præciperet: cum & filius re ipsa superstes, & Abrahami ipsius valetudo, diuitiæ, atque honor facta recta manerent. Iobum itaque omnium videri primum, quem Deus loco, ac dignitate motum, atque adeo salute, liberis, amicis, fortunisque omnibus deturbatum, per hanc ipsam rerum omnium spoliationem ad ingentem splendoris, & gloriæ cumulum euexerit; sicuti Christi & Ecclesiæ figuram decebat. Ex quibus perspicuum fit, quàm rectè mysticus hic Elephas appelletur *principium viarum Dei*: tum quòd hæc iustos deprimendi, & extollendi via inter ceteras diuinæ prouidentie emineat: tum etiam quòd inter viæ huius sectatores primus princepsque Iobus extiterit.

Huic montes herbas ferunt. Supra num. 10. dictus est Elephas pasci herbâ siue fœno; quorum vtrumque in Scripturæ locutione pro eodem sumitur. Ne ergo idem hic repeti asseramus, quod ibi iam fuerat dictum; horum verborum sensus eiusmodi videtur esse, ut pastus Elephantis necessarius nullo illi stet labore; cum montes nedum valles, herbam ac fœnum largiter proferant. Hoc autem si ad præcipuam Iobi significationem referas, denotat strenuam liberalitatem, qua Deus illi opes ac fortunas, nec non quotidianum ac supersubstantialem panem fuerat abundanter largitus: ita ut, absque aliqua ipsius cura aut sollicitudine, bonis circumfluere omnibus, quotquot ad vitæ usum sibi potuisset optare: omniumque fortunarum multiplex sibi fieret pro votis accessio: propterea quod Iobus ipse fuisset commertus, uti se cunctis in rebus diuinæ prouidentia protegeret. Concinnant illa eiusdem verba, cap. 29. num. 6. *Lanabam pedes meos buyro, & petra fundebat mihi riuus olei*.

Omnes bestie agri ludent ibi: id est, animalia quæ ad eius conspectum tremore concutienda videbantur, utpote tantò viribus, & vastitate corporis inferiora; non solum non fugiunt, sed in eius etiam oculis cursitantes luscitant: quippe clementiam ipsius, comitatem, mansuetudinem experta. Porro ad Iobum applicatio in promptu est: lege cap. 29. num. 13. *Beneditio perituri super me veniebat; & cor vidua consolatus sum. oculus sui cæca, & pes claudus. Pater eram pauperum; & causam, quam nesciebam, diligentissimè inuestigabam*. Huc spectant quæ de Elephantis clementia ab Auctoribus traduntur. Plinius quidem lib. 8. cap. 4. *Elephas* (inquit) *homine obuiò fortè in solitudine, & simpliciter oberrante, clemens, placidusque etiam demonstrare viam traditur*. & cap. 6. *Ipsius animalis tanta narratur clementia contra minus valida, ut in grege pecudum occurrentia manu dimittat*

Cur principium viarum Dei?

Dei magnificentia erga Iobum.

Iobi erga tenuiores factus.

moueat, ne quod obterat imprudens, nec nisi laceffui nocent.

Sub umbra dormit in secreto calami, & in locis humentibus protegunt umbra umbram eius, circumdabunt eum salices torrentis. Hæc omnia eo tendunt, vt denotetur natiua Elephanti propensio, atque voluptas: qui amœna ferè loca & arboribus umbrosis confita, arundineta item, saliceta, atque carecta habitare gaudet; vt æstiuos Solis ardores humentis foli amœnitate, & foliis opacantibus arceat. sicuti ex Aristotele, Aliano, ac

Deo Iobus in deliciis.

Descripta ab Isaia Ecclesia instar paradisi.

Plinio tractat hic noster Ioannes de Pineda. Quod si ad Iobum oculos reflectamus, sensus est, eum diuinæ prouidentiae ope ac patrocinio septum, ita spiritali solatio, ac cœlesti voluptate deliniri, vt in amœnissimo paradiso sibi degere videretur. Hunc enim in modum depingit Isaia, opinor, cap. 35. mystici paradisi delicias, quibus Christiana Ecclesia fuerat sub felicissimum legis gratiæ tempus fruitiora. *Gloria Libani data est ei: decor Carmeli, & Saron, &c.* Item, *Orietur viror calami, & iunci, &c.* Quanta verò Iobus fuerit cœlesti hac lætitiæ voluptate perfusus, indicat ille non obscure cap. 29. num. 2. deplorans præteriti temporis felicitatem: *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies, quibus Deus custodiebat me? quando splendebat lucerna eius super caput meum? & ad lumen eius ambulabam in tenebris, &c.*

Eccæ absorbebit fluium, & non mirabitur, & habebit fiduciam, quod insuat Iordanis in os eius. Quod Alianus, libr. 14. cap. 44. de Elephanto tradit, cum scilicet aquam non nisi turbidam potare, totòsque octo dies sine potu transigere; non admodum videtur ad rem, opinor. Quippe in eo solum debet fieri comparatio, quod textus exprimit; nimirum sitibundum Elephantem tantam aquæ copiam epotare, vt fluium penè exhauriat; nec id permagni ducere, quin ei potius confidentiam ad Iordanem exorbendum suppetere. Ait ergo Deus; *Eccæ absorbebit fluium, & non mirabitur*, id est, nihil aliud mirabitur: quod Hispana lingua sic exprimit; *No se le darà nada de todo loal.* Hebraicè, *Non festinabit.* Iuxta illud Isaia cap. 28. num. 16. *Qui crediderit, non festinet*: quasi dicat, nullius præterea rei anxietate, aueritate, aut desiderio capietur, de quo plura infra notat. 3. ad huius Isaia loci explanationem.

De flumine diuina sapientia, quam largiter bibit Iobus.

Hæc si ad Elephantem referantur, per hyperbolem videntur dicta; cui locum præbuit ingens aquæ vis, & copia, quam Elephas solet ebibere. Si tamen referatur ad Iobum, illud mihi non obscure nec ineleganter adumbrant; videlicet quanta illum spiritali voluptate afficeret cœlestis sapientia sibi à Deo largè collata, & diuinarum rerum contemplatio. Moueor in primis, quia vicitata Scripturæ phrasi sapientia per fluium significatur. Ita Ecclesiasti. 24. numer. 35. *Qui implet quasi Phison sapientiam, & sicut Tigris in diebus nouorum.* & numer. 40. *Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aqua immensa de fluiò. Ego quasi fluij dyorix, & sicut aqua ductus exiui de paradiso, &c.* Deinde hanc item fluminis allegoriam vsurpant sacræ literæ ad cœlestis voluptatis affluentiam figurandam. Sic Psalm. 35. nu-

Flumen pro affluentia cœlestis iucunditatis.

mero 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ: & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Huc etiam spectat fluius aqua vita, splendidus tanquam crystallum, procedens de sede Dei, & Agni. Apocal. cap. 22. num. 1. Præterea ad lætitiæ ac voluptatis significationem, quam Iobus ex spiritali sapientiæ possessione percipiebat, nullà alià ex re potuit aptior desumi (si Elephantum attendas) comparatio, quam ex ingenti delectatione & gaudio, quo in largissima aquæ potatione perfunditur.

At iniques non admodum inter se coherent duo isthæc, vt scilicet & magna Elephanti voracitas ad Iobi patientiam, & magna in bibendo largitas ad scientiæ iucunditatem applicentur. Verum obserua, Elephantum esse patientiæ symbolum, non qua nimium ciborum edax est, sed qua deuoratas escas facile digerit, & concoquit. Id enim denotat, *virtus in umbilico ventris eius.* supra num. 11. nisi fortè sit sitis tolerantia per dies multos: atqui aqua, non dicitur digeri, nec eâ de re hic agitur; sed solum de aquæ hauſtu, in quo plurimum inesse voluptatis compertum est, plus etiam quàm in cibi sumptione. Quare delectationis ex sapientia perceptæ symbolum oportuit in ipsa potione constitui, annuente præsertim sacræ paginæ consuetudine. Ad hæc, spes atque fiducia Iordanem exhauriendi, indicant Iobum ad aliam multò nobiliorem sapientiam, id est, æternæ beatitudinis, aspirare. Fauet, quod de Iordanis vnda vulgo iactatur, virtutis nescio quid illi inditum ad vires corporis instaurandas. nam si quis redintegratis viribus reuiescere, & quasi rursus iuuenescere cernitur, is in Iordane ablutus passim dicitur: fortè per allusionem ad Naamanum militum Regis Assyriorum præfectum, qui ad Elisei imperium septena in Iordanem immersione fuit à lepra mundatus. *Et restituta est caro eius, sicut caro pueri parvuli, & mundatus est.* 4. Reg. 5. num. 14.

In oculis eius quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius. Sensus de Elephanto est eiusmodi: Quantumuis Elephantis in copioso aquæ hauſtu magis, magisque delectetur; mea tamen prouidentia imprudentem ipsum, & nihil sibi insidiarum timentem medijs serpentibus corripit, oculos elidit, & proboscidem transuerberat. De quo præclare hic Ioannes de Pineda, nec mihi quidquam superest addendum præter applicationem ad Iobum: quem Deus quasi oculis captum in terram deiecit ac prostrauisse videtur; ne videlicet immanis bellua Behemoth illum iactanter efferreret, quin imo ex ipsa humilitate, ac deiectione gloriosior Iobus consurgeret, sui que ipsius victor demum euaderet: dum & suis oculis submissior, & diuino nutui obsequentior apertissimus redderetur in dies ad diuinorum beneficiorum fluentia in se securius deriuanda. Et hætenus de Behemoth: nunc ad Leuiathan gradum faciamus.

Obiectio depulsa.

Iobi, ne se efferrat, deiecit.

Explicatio Leuiathan, eiusque applicatio ad eum animæ hostem, qui vulgari nomine Mundus nuncupatur.

Completitur autem hac tractatio, quod reliquum est capitis 40. Iobi, à num. 20. usque ad finem capitis, totum etiam caput 41.

Cur sumatur
Leuiathan
pro exteriori-
bus bonis.

Illud præstituendum in primis est, quod supra notat. 1. probauimus sub grandis ceti allegoria literalem texti sermonem de alio infensissimo Iobi aduersario, qui cum peracri bello infestabat. Is erat terrenorum bonorum, nempe fortunarum, honoris, amicorum possessio. Primus itaque hostis Behemoth appellatus, est ipsamet Iobi persona, sibi ipsi infesta, qua ratione superius explicuimus. Secundus qui Leuiathan dicitur, sunt externa bona, nihilo mitior, aut placatior hostis; quatenus inordinatus eorum amor, & cupiditas maximam hominibus perniciem & vastitatem inferunt: & eorum adeptio atque possessio eisdem inanis gloriolæ flatu vectos miserè trahit in præceps. Fit enim nescio quomodo, ait Magnus Gregorius, ut terrena hæc arctius adeptæ, quam concupita constringant. Hic ergo aduersarius, qui tot homines deuorat & absumit, per immanem maris belluam apprimè figuratur, iuxta receptam Scripturæ consuetudinem, quæ infestissimos quosque hostes solet bestiarum nomine & figurâ depingere. Nam cum terrena isthæc bona sint aduersarius ipse, per quem nobis mundus bellum indicit; cumque ipsemet mundus in sacris appelletur mare, confectarium fuit, uti hostis, qui in mystico hoc mundi mari aduersus homines confluit, marinæ bestię siue immanis ceti comparatione exprimeretur.

Consonat huic explicationi Mercerus in thesauro verbo תנין ubi ait, ut mare allegoricè mundus est; sic eius princeps magnorum piscium, id est, Leuiathan nomine intelliguntur, ut Psalm. 73. num. 14. capita Leuiathan (sic enim est in Hebræo, & vertit Hieronymus, ubi vulgatus habet capita Draconis,) id est, Duces Pharonis; & Isaiæ 27. num. 1. Rex Assyrius & Ægyptius sunt duo Leuiathan. Hæc ille. Quibus adiungo, licet nonnulli cum irrisione excipiant (nec immerito, si rem ex ipso verborum cortice tantum spectes) quod Arias Montanus in sua naturæ historia, cap. 219. Rabbinos, ut videtur, sequutus de Leuiathan memoriæ prodidit, valde tamen suspicari me, Ariam (ut sæpe alibi) mysticè locutum; atque adeo à nostra sententia alienum fortasse non abiisse: quin imo iuxta mysticum hunc sensum fortè explicasse, quod fabulæ speciem præ se ferebat tam apud Rabbinos, quam apud librum Esdræ 4. cap. 6. numer. 52. Certè Abben-Ezrà, Gen. 6. num. 19. (ut refert Genebrardus Psalm. 103. num. 29.) docet, quæ Rabbini tractant de Leuiathan esse arcana, & mysteria; nec iuxta auditum siue literam accipienda.

Iam externis corporis bonis quadrat mirificè nomen Leuiathan, quod sonat additamentum. Externa quippe bona sunt bonis personalibus quasi per appendicem addita. Quod autem Leuiathan significet additamentum, siue additionem, tractant Forer. Isai. 27. num. 1. & Pagninus in thesauro verbo תנין ubi Mercerus explicare conatur, cur hoc nomen marino tribuatur ceti. Et quidem nomen Leuiathan cuiusdam maris tyranni proprium est; de quo in-

Leuiathan ty-
rannus ma-
ri.

fra notat. 2. atque in eadem significatione vsurpatur quoties in sacris exprimitur, nec aliud significatur Iob 3. num. 8. Qui parati sunt suscitare Leuiathan. Restat ut obiter examinemus, quæ Deus Iobo de Leuiathan edixit, eaque ad marinam mundi bestiam per ceti comparationem applicemus.

Capita, quibus Deus Leuiathan graphicè describit.

Primum est, immanem hanc belluam ab vno Deo debellari, subiici, ac cicurari posse, si de vasto maris ceti solum ageretur; haudquamquam Deus tantopere exaggeraret nimium in eo capiendo, ac subigendo difficultatem. Enimvero, cum de marina mundi bestia sermo sit, nihil eorum, quæ de illa affirmat Deus, per exaggerationem dictum videri debet. Nam horrendum hoc monstrum deuincere, & hominum pedibus prosternere, nã id solius Dei opus ac facinus præclarissimum est. Hoc ergo asseueratur cap. 40. num. 20. An extrahere poteris Leuiathan hamo; & fune ligabis linguam eius? vers. 21. Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armilla perforabis maxillam eius? vers. 22. Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia? In quorum extremis habetur per allusionem respectus ad id, quod solet frequenter accidere, cum quispiam ab aduersario deuictus, & fractus, ad eius se pedes prouolutum cernit; tunc etiam vi, atque furore depositis ad preces confugit supplex; spondetque si sibi vitam donet, se eius mancipio perpetuo addictum iri. Haud absimilem depingit Latinus Poëta Turnum ad Æneæ victoris pedes abiectum Æneid. 12.

Ille humilis supplèxque oculos dextramque precantem

Protendens; equidem merui, nec deprecor, inquit, Vtere sorte tua. miseri te si qua parentis Tangere cura potest, oro, &c.

Non aliter ait Iobo Deus de Leuiathan; Nunquid multiplicabit ad te preces? &c. id est, num ipsum ita superabis, atque prosternes, ut tuos ad pedes abiectus vitam à te suppliciter deprecetur? Huc quippe spectat, quod mox subditur, vers. 23. Nunquid seruet tecum pactum; & accipies eum seruum sempiternum?

Sequitur: Nunquid illudes ei quasi aui? (quasi picæ, aut psittaco, qui ut humanas promere voces addiscant, in caueam includi solent) aut ligabis eum ancillis tuis? videlicet instar simiæ alicuius, quæ in potentiorum domibus recte alligata pueris ac famulis lusui, & delectamento esse solet. Haud secus cum horribili hac bestia se gessit Deus, quam suæ gratiæ vi, & efficacitate ita constrinxit, ut eam vel Christiani pueri, & puellæ pro irrisione, & oblectamento habeant, certèntque illudere captæ; dum ad martyrij palmam alacres, & erecti aduolant. Concident eum amici? diuident illum negotiatores? Vtrumne, inquit, ex ceti hoc occiso iam atque condito apparare conuiuium, ei familiares tuos ad illud inuitare poteris? aut in frustra dissectum, tyndi instar diffilli atque saliti, aliis venalem exponere? Quod perinde est, ac lætari & tripudiare de victoria ex mystico hoc ceti partâ, atque ex eo non solum conuiuij delectationem,

Leuiathan
prosterni Dei
opus.

Expenditur
rei gratias.

tionem, sed fructum etiam, & utilitatem percipere. Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius? Hisce omnibus id vnum agitur, ut quàm sit humanis viribus arduus, difficilis, atque adeò impossibilis de mundi bestia triumphus, declaretur. Id quod vt manifestius constet addit Deus: *Pone super eum manum.* quasi dicat; vis ne experiri, quàm sit fera hæc horribilis, quamque victu difficilis? manum igitur operi admoue; & strenuus elabora, vt mundum ipsum pessundes, & belluam hanc habeas despiciatui: tunc enim operis molem ac difficultatem experimento edisces. *Memento belli: nec ultra addes loqui.* Memineris, inquit, quantum tibi negotij facesserit, quàmque acre bellum intulerit; nec non quam grauitè & iniquo animo fueris passus honoris, & fortunarum iacturam. Quæ si attentè perpenderis, obmutesces adeò, vt hiscere ultra non audeas: hoc est, tuis viribus minimè fides, nec de tui aduersarij occisione à me factà tecum expostulabis. Huc enim potissimum spectauit, cum te honore ac fortunis spoliaui; vt scilicet cetum immanem deiicerem, atque prosternerem, quo facilius victor ipse euaderes, & humilis, supplex, cautusque maneres. *Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis precipitabitur.* Loquitur de huiusmodi aduersario Deus, quasi de Balæna ingenti, quæ Iobum deuorare voluerit; sed eius conatus irritos Deus ipse reddiderit, eaque ad litus impegerit, & impactam, atque hærentem cuncti visuri certatim prodierint.

CAPVT 41. IOBI.

LTERVM caput eorum, quibus Deus Leviathan describit, illud est, quorsum scilicet Deus permiserit, horrendum hoc monstrum miseris Adami filiis exitiale in mundo degere? Quorsum etiam permiserit Iobum ab efferata hac bellua intestino bello infectari: id est, opibus ipsum, & honoribus circumfluere, quorum possessio eum inanis gloriolæ flatu leuiter saltem per occasionem aspergeret. Atque hinc caput 41. exorditur, num. 1. *Non quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo?* id est, non crudelitatis aut sænitæ erga homines fuit bestie huius permissio: sed potius, vt meæ potentie manifestum ederem documentum, dum ab eius furore ac vi meos ipse amicos, ac familiares eriperem. Ex qua enim est isthæc mundi bestia, vt semet aduersus meam potentiam tutari, vt meas effugere manus possit? Vbi obserua, de huiusmodi bestia perinde hinc sermonem institui, quasi de infensissimo aliquo tyranno. Quare reddit Deus rationem, cur eum in orbe aliquando regnare permiserit. Hoc namque est quod ait: *Non quasi crudelis suscitabo eum: quis enim resistere potest vultui meo?* Consonat, quod Deus ad vultuosissimum illum cetum, nempe Pharaonem, ait Exod. 9. num. 16. *Idcirco autem posui te, vt ostenderem in te fortitudinem meam; & narretur nomen meum in omni terra.* Quem locum Paulus ad Rom. 9. num. 17. propius ad vim verbi suscitabo transtulit; *Dicit enim Scri-*

Aptura Pharaoni (ait) quia in hoc ipsum excitauit te, vt ostendam in te virtutem meam, &c. Videtur hoc loco Paulus, præsertim in verbo excitauit, ad Iobi locum per allusionem respexisse. Quamuis Hebræa vox sonet etiam stare te feci, vt Pagninus vertit, quod item est atque excitauit, siue suscitauit. Illud hinc pro colophone adiunxerim; ex his verbis, *Non quasi crudelis, suscitabo eum*, elici explicationem illius loci Iob 3. vers. 8. *Qui parati sunt suscitare Leviathan.* de quo tamen infra notat. 2.

Addit deinde num. 2. *Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia, quæ sub celo sunt, mea sunt.* Reddiderat rationem Deus, cur minimè crudele, aut inhumanum foret, permittere, vt tanta hæc bellua in turbulento mundi huius mari victitaret: illud dici nunc oportebat, nihilo crudelius, immaniusve esse, eandem de medio tollere. Cum autem ipsius cædes non aliter fuerit facta, quàm Iobum ipsum deprimendo; & diuitiis atque honore spoliando, hoc saltem aliquam inhumanitatis speciem, & opinionem præ se videbatur ferre: quam tamen omnino propulsat Deus, duplici ratione. Prima est, Deum haudquaquam teneri constriatum ad quempiam in aliquo diuitiarum aut dignitatis gradu aut collocandum, aut retinendum: cuncta quippe ipsius Dei, nec illum in alicuius ære esse. Hoc sonant illa; *Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia, quæ sub celo sunt, mea sunt.* Altera ratio est, cum monstrum hoc horrendum profligare, & abiicere in primis expediat, se nullis lacrymis, ac precibus flexum iri, quo minus id opportunè exequatur. *Non parciam ei, & verbis potentibus, & ad deprecandum compositis*, num. 3. Hic autem loquendi modus perinde se habet, quasi Balæna (id est, marinæ mundi bestie, de qua sub nomine Leviathan agitur) preces, ac lacrymæ per translationem tribuantur; quibus Deum oret supplex, ne eam occidat: locutione concinnâ latis & eleganti, qua innuitur, Deum, si humano more loquamur, utpote clementem ac piùm condolefcere de rigida ac seuera animaduersione in marinam bestiam, quasi ipsa ad inflictam plagam conqueratur, & ingemiscat. Verùm, vt Iobi utilitati consulat, nihili has preces, & questus ducere, sed de ea demum perimenda decernere. Vbi obiter elegantiam, & artificium expende: nec enim lamenta, & conuestiones Iobo, sed Balæna attribuit. Ac si diceret, has preces, & lacrymas non meus formaliter amicus Iobus fundit, sed eius potius aduersarius, id est, terrenorum bonorum affectio, vel possessio. Quod enim ad Iobum attinet, ipsius maximè interest, hanc perimi bestiam; ideòque eius gemitus & deprecationes nihil curo. Id ergo est, *Non parciam ei, & verbis potentibus*, (id est, efficacibus ad persuadendum,) & *ad deprecandum compositis*.

Tertium caput in Leviathan descriptione proponit nobis ob oculos formidinem, atque horrorem, quo imbecilles Adami filij percillantur, dum de pugna cum teterrimo hoc hoste committenda, deque eo superando, & proterendo cogitant, utpote re difficillimâ, & quæ humanas vires excedere videatur. Horum autem cum præcedentibus coherentia est eiusmodi; cum adeò sit hominum fragilitati ardua de importunissimo

Æquum eadem de illius nota decretum.

Cur permittat Deus tyranum huius impotentiam.

Pauli ad Iobum allusio.

Num. 4. & 5. Ardua hominibus pugna cum hac bestia.

aduersario victoria, ideo statuisse Deum illi non parcere, nec ad eius implorationem conuiuere. Ait igitur Deus: *Quis reuelabit faciem indumenti eius?* Sunt qui hic hypallagen agnoscant, quasi *reuelare faciem indumenti*, idem sit ac, *faciei indumentum reuelare*. Sed huic explicationi non satis acquiesco. inò verò ad eò mihi diuersa mens est, vt si diceret textus; *Quis reuelabit indumentum, siue velum faciei?* per hypallagen tunc exponendum non dubitarem. Germana quippe ac directa locutio est, faciem reuelare, non velum: atque hoc sublato, illa retegitur; non è contratio. Id enim propriè reuelari, ac retegì dicitur, quod velo aliquo obductum, occultumque erat. Quare reuelare faciem aptius, vt sonat, sumitur iuxta verbi *reuelo* proprietatem. Quid ergo est *reuelare faciem indumenti*? Idem planè atque *faciem & aliquo veluti indumento obteclam*: Genitiuum enim loco adiectiui in sacris frequenter vsurpari, notius est, quàm vt indigeat probatione. Hinc videas passim *vas electionis hominem iniquitatis*, & sexcenta alia pro suis adiectiuis apponi.

Hoc ponderatur.

Iam, si subsequenter contextum attendamus; vt verba isthac aliquid panoris ac tremoris importent (id quod ad sequentium verborum connexionem necessarium est) cetacei vultus indumentum, seu velum sic accipio; vt Balæna oculi præ graui superciliorum pondere depressi atque obruti (vt ex Plinio & Æliano nosse obseruauit Pineda) irati & indignabundi speciem præ se ferant. Sicut de irato homine Hispani dicimus; *esta encapotado, oriene capote en el rostro*. Apud Latinos etiam idem sonat, vultum, siue frontem obducere. Vt Horat. od. 13. Epod.

Dum decet, obducta soluat frontem senectus.

Ouidius item 2. Metamor.

*At pater obductos luctu miserabilis egro
Condiderat vultus.*

Nec aliud per aphæresin sibi vult Martialis, lib. 1.

Qui ducis vultus, & non legis ista libenter.

Est ergo loci huius, sensus: Cum Balæna conceptum futorem ostentat, & toruo supercilio vultum obducit; quis ei faciem audeat reterege? id est supercilij velum auferre, eique illudere? Sic enim se gerat oportet, qui inanem mundi fastum deludere atque contemnere statuit.

Vulgi fabulam esse, quæ metuetur.

Et in medium oris eius quis intrabit? Cui tanta suppetet virtus, vt in huius belluæ ora, ac fauces sese inferre non dubitet; & mundum sibi oblatrantem, & obloquentem nihili faciat? Hac loquendi ratione innuitur quantopere miseri homunciones exhortent, in imperiti vulgi vuculas ac rumores incidere: perinde quasi vulgi sermo, atque os, oris instar cetacei foret; aut quasi sparsus de aliquo rumor, hians esset Balænae rictus ipsum deuoraturus. *Portas vultus eius quis aperiet?* Quis eam irritate sic auferat, vt os diducere, dentesque exertare compellat? cuius dentes ipsius acuti formidinem non incutiant? quasi dicat: Quis mundanæ huius belluæ obtreccationem, & oblocutionem subire non metuat? id namque est, *per gyrum demium eius formido*, quippe detractionis suæ dentibus, quibus hominum famam rodit ac lacerat præcipuus terror inest atque formido.

Num. 6. 7. & 8.

Quartam de Leviathan caput est; vt qui eum rationibus (quæ spiritalia sunt arma) su-

perare contendat, frustra id tentare, atque ad eò operam perdere existimetur, nec enim aduersus mundi bestiam longa ratiocinatione quidquam proficitur; nec aliqua eiusmodi arma reperiri posse videntur, quæ illa admodum exhorreat. Huc spectat tota illa corporis armatura, *corpus illius quasi scuta fusilia compactum squammis se prementibus, vna vni iungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas*, quasi dicat, nullâ viâ ad eam aditus patet; nec diuini spiritus impulsus admittit, sed respuit, & auerfatur. *Vna alteri adhaerbit, & tenentes se nequam separabuntur*. Quippe ad vanas mundi opinionones firmiter retinendas, conueniunt inter sese mundani homines atque conspirant, nec rationi, & consilio locum præbent. Porro hanc imperitorum sermonis, & mundanæ opiniononis vim perturbare nemo audet, nisi vires sibi diuinitus, ac robur addantur.

Quintum caput eò tendit, vt doceat quantopere inanis mundanæ gloriæ splendor imbecillos homines perstringat, alliciat, fallat, accendat, & inflammet. Mundi autem gloriam voco (sicuti superius exposui) externa bona; vt fortunæ, honorem, officia, magistratus, multorum amicitias, potentiorum gratiam; futillis quippe horum omnium fulgor homines pellicit, excæcat, inflammat. Hactenus de indomito belluæ huius robore actum est: deinde de pernicio, quam hominibus importat, instituitur sermo. At primò dicitur; *sternutatio eius splendor ignis*. Quod attinet ad sternutamenti interpretationem, subscribo Patri Pinedæ; qui exponit de ingenti aquæ mole, quam Balæna per fistulam in media fronte sitam in sublime efflat. nec enim alius præterea sternutationis modus Balænae inesse dignoscitur. Quin & ille aquarum propulsus humanæ sternutationis est haud absimilis. Obserua ergo insolitam rei nouitatem: etenim cum aquæ humectare, ac madefacere, proprium sit; hæc tamen mundani maris bestia, quam vudam facta capitis impressione per frontis fistulam eructat, eadem cæcos mortales non respergere, & humectare dicitur, sed luminis instar perstringere, & in sui etiam amorem accendere: nec aliud innuit *sternutatio eius vt splendor ignis*. Ille namque vulgaris opinionis impulsus, qui tanta vi ex belluæ huius cerebello erumpit; ille aquarum nimbus, qui ex eius fronte profilit, hoc est, rapidus ille vulgi sermonum, & opinionum (quas mundus profitetur, & frons significat) torrens, quem cuncti (quippe marinx instar vudæ) ne se respergeret, & inquinaret, effugere omnino debent, hiecemet mortales inscios sui admiratione tenet, ac trahit; huncque ipsi in tenebricoso suæ vitæ curriculo veluti præuiam faciem sequuntur. Notum est id Prouerb. 21. vers. 4. *Lucerna impiorum peccatum*.

Oculi eius vt palpebra diluculi. Per diluculi palpebras primam auroræ exorientis lucem intelligit. quæ quia rebus creatis omnibus lætitiâ ac hilaritatem impertit, ideo pro re lætissima, ac iucundissima solet metaphoricè vsurpari: sic Esther 8. num. 16. in repentina illa Iudæicæ proseriptionis depulsione ac libertate mox consecuta; *Iudæis noua lux oriri visa est, gaudium, honor, & tripudium*. Vbi noua lux perinde est atque aurora, siue prima dici ineuntis lux. Porro fulgor

Argumentis spiritualibus vt mundos oppilarit furis.

Num. 9. 10. 11. & 12. Est in homines fallacia.

Vulgi opinio transuertens homines.

Auri, argenti, rerumque id genus splendor.

fulgor ex Balæna oculis nocturno maximè tempore emicans à Plinio & aliis celebratur. Mysticus igitur ceti oculorum splendor, idest, eminentus auri, argenti & vanæ gloriolæ nitor imperitorum animos non secus irradiat, atque noua auroræ lux; nec aliam felicitatem, aut lætitiæ voluptatem esse ducunt, nisi quam ex fucato illo oculorum splendore hauriunt: ad cuius conspectum ita perstringuntur, & hallucinantur, quasi diluculum palpebras refereret, & *Aurora in roseis fulgeret lucea bigis.* Virg. Æneid. 7.

De ore eius lampades procedunt sicut tædæ ignis accensa. Ita nauatarum oculis apparet, cum Balænam in mari conspiciunt. nec fucum videtur facere oculorum obtutus; sed fortè sic accidit, vt calidus nimium oris halitus ambientem prope aëra nonnunquam accendat, id enim est, quod mox sequitur; *Halitus eius prunas ardere facit: & flamma de ore eius egreditur.* Atque hunc ignem comitatur fumus, quem efflare ex naribus videtur. *De naribus eius procedit fumus, sicut olla succensa, atque feruentis.* Præcipuus verò sensus est; fucatum mundi sermonem, idest, quod nobis marina hæc mundi bestia proponit, seu fumus atque ignis aërem caligine pariter & calore complent, non aliter & humanæ menti tenebras offundere, & voluntati faces admouere, quo homines cæci & amentes diuitiarum, & honorum incendio æstuent. Præterea, ipsa loquendi ratio Balænam inducit indignabundam, fumum naribus, ignem ore & oculis euomentem: quibus eleganter innuitur quàm acerbum nobis bellum enormis mundi bestia hoc fumo, hoc igne inferat; vt omnes, si possit, mortales funditus euertat.

Mundi officia, fumus, flamma.

Num. 13. Serages in homines per superbiam.

Colli extenti significatio.

Dauid expositum.

Sextum caput: bellua hæc homines in superbiam efferendo, deuorat, sicque miserandam edit humano in genere stragem. Atque id est; *In collo eius morabitur fortitudo.* qua phrasi ceruicis siue colli superbia, quam efficit, nimium designatur. Eam enim per collum forte seu erectum significare, & sacris & prophanis auctoribus familiare est. Vnde Isai. 3. vers. 16. *Pro eo quod eluata sunt filia Sion, & ambulauerunt extenso collo, &c. & cap. 8. vers. 7. Ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes & multas, Regem Assyriorum, & omnem gloriam eius: & ascendet super omnes riuos eius, & fluet super vniuersas ripas eius.* vers. 8. *Et ibit per Indam inundans, & transiens vsque ad collum veniet.* Vbi Septuaginta clarius expresserunt, quod obscurioris allegoriæ inuolucris obtectum erat: qui pro extremis verbis num. 8. sic legerunt; *& auferet à Iudæa hominem, qui possit caput leuare.* Item Habac. 3. num. 13. *Percussisti caput de domo impij: demudasti fundamentum eius vsque ad collum.* Huc etiam Regius Psaltes respexit Psalm. 128. num. 4. *Dominus iustus concidit ceruices peccatorum.* Non enim dixit (vt egregiè hic Augustinus) *Dominus iustus concidit manus peccatorum: aut, Dominus iustus concidit pedes peccatorum: sed quia peccatores superbos volebat intelligi: superbi autem omnes ceruicati sunt, &c.* Nec alio sensu notantur illi apud Horat. lib. 1. epist. 3. *At vos seu calidus sanguis, seu rerum inscitia vexat.*

Indomitæ ceruice ferus. Cum ergo Dominus ad Iobum de Leuiathan ait; *in collo eius morabitur fortitudo;* perinde est ac si asserat, hanc mundi bestiam sui roboris, atque potentia fiduciam in superbia, & elatione collocasse. Iam quod addit; *& faciem eius præcedit egestas:* eadem phrasi dictum est, atque illud Habac. 3. num. 5. *Ante faciem eius ibit mors.* de quo infra lib. 5. agemus.

A Septimum caput exponit diuinæ dexteræ proprium esse, familiares suos ab huius bestia iniuriis vlcisci: aliter enim nullum armorum præsidium satis fore, vt debita ab illa expectantur poenæ. *Membra carnum eius coherentia sibi;* idest, adeò fortiter coherent inter sese, vt nullâ humanâ vi superari aut labefactari possit. Sed Deus, quæ ipsius est bonitas, mittet contra eum fulmina, & ad alium locum non ferentur. Sua nempe Deo sunt fulmina, & quidem horribilia, quibus damna suis amicis à mundano Leuiathan illata vindicet acerrimè. Nec dubium, quin ita suis nutibus librata ferantur, vt ictus haudquaquam aberret. Obseruandum porro est, cœlestem ignem ea ratione in mundi bestiam immitti iure dici, quatenus viro iusto honor, opesque subtrahuntur, quo facilius & mundum ipsum contemnat, & semet vili æstimatione demittat: id quod Iobo euenisse cernimus. Cæterum illud hic vel maximè reliquis omnibus pluris est faciendum, quod cum Iobo etiam fuisse præstitum nouimus: Deus nimirum in iis, qui sibi sunt amicitia & sanctitatis vinculo colligati, inordinatum honoris & diuitiarum amorem cœlesti Spiritus sancti igne ita remittit, ac reprimit, vt eorum quisque iure possit cum Apostolo dicere; *Vino ego, iam non ego; vinit verò in me Christus.*

Num. 14 15. 16. 17. 18 19. & 20.

Hanc bestia euertere, Dei proprium.

Pergit diuinus sermo, edisserens, quantopere opus sit, vt Deus sua mittat è cœlo fulmina: neque enim alia præterea arma posse reperiri, quæ bestiam hanc immanissimam percellere, & expugnare valeant. Quippe, *Cor eius indurabitur tanquam lapis:* & quantumuis licet valida in eam fiat impressio, nihil aliud proficias, quàm si incudem crebrâ mallei petitione contundas; quæ durior, firmiorque persistit, malleo frustra resiliente. Præterquam quod, qui cum mundi bestia velint in singulare certamen descendere, pauci reperiuntur omnino. Etenim ad ipsius vel longè apparentis conspectum, qui primi prospexere, & aliis, vt sibi opportunè consulere, periculum imminens renunciare deberent (id nempe nomen Angeli, siue nuntij innuit; quod, vt Gregorius hom. 34. in Euangelia, ait, *Nomen est officij, non nature*) in metu percussi penitus conturbantur. *Cum sublatus fuerit, timebunt Angeli:* idest, cum aliquantulum se attollit in suarum virium atque potentia iactationem. Haud absimili locutione atque Latinus Poëta cecinit Æneid. 5.

Quàm sit vel fortissimè formidabilis.

— *Continuo vastis cum viribus effert Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit.*
Et mox;
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit.
Tunc igitur cum sese ita extulerit, caputque iactabundus erexerit; *timebunt angeli, & territi purgabuntur.* quod quibusdam est, peccata sua præ timore ac formidine expiabunt. hoc enim Hebraici verbi significatio adstruit, vt obseruauit Stronica. Et Hispanicè quidem vltata est, nec inelegas locutio, cum de re aliqua perdifficili capessenda incidit sermo; *Es menester primero confesar se.* Verum hac locutione explicant Hebræi grauius iuxta ac decenter, vt intelligunt viri docti, timoris vehementis effectum, *Purgabuntur,* soluetur illis præ timore aluus.

Enimuerò esto, capiant animos, arma expediant, & efferatâ bestiam gladio aut hastâ pertere audeant: nunquid eam percutere, aut lædere valebunt? *Cum apprehenderit eum gladius, subsistere non poterit; neque hasta, neque thorax.* Notanda obiter

Penetratit difficilis.

hastæ & thoracis coniunctio; cum tamen de armis non ad proprium tegendum corpus, sed ad ferendum hostem aptis sermo fiat. Loquitur nimirum non de hasta missili; de hac enim mox num. 20. sed de lancea, quæ conto ad thoracem applicito firmatur; sicque armatus eques fortior in obuium procurrat aduersarium, & adacta cuspis, vulnere altius impresso, ad intima fertur validior. Hispani vocant, *lança en ristre*. Ait ergo, *Neque hasta, neque thorax*; quasi dicat, neque hasta quantumuis chalybeo thorace, siue loricâ, firmiteris roboris ergo, innitatur.

Ad hæc; *Reputabit quasi paleas ferrum, & quasi lignum putridum as*. Armorum olim genus aliud ferreum, aliud æreum fuit in vsu; imo hæc illis antiquiora, vt tradit Cælius Rhodig. lib. 19. c. 10. ideo vtriusque armorum generis fit mentio, vt Leuiathan fortitudo omni armaturæ imperuia denotetur. *Non fugabit eum vir sagittarius: in stipulam versi sunt ei lapides funde, Quasi stipulam aestimabit malleum*. Eò potissimū spectant hæc omnia, vt asseratur nullo humano robore marinam mundi bestiam infringi posse; nisi omnipotens Dei dextera eam vlciscatur, debeller, proflernat. Eodemque recidit, quod additur; *& deridebit vibrantem hastam*, idest, summâ vi in eum contortam. Agit enim, vt paulò ante dixi, de hasta missili; & sic fere vsurpatur verbum *vibro*, Virg. 11. Æneid.

————— *hastæque reductis*
Protendant longè dextris, & spicula vibrant.
Et Ouid. 8. Metamorph.

————— *Ambo vibrata per auras*
Hastarum tremulo quatiebant spicula motu.
Et lib. 12.

Concutientque suis vibrantia tela lacertis.
Octauum caput; Mundanus Leuiathan, siue mysticus mundani maris cetus homines instigat & cogit, vt rationis lumen & consilij euidentiam, nec non diuitias atque opes pessudent, ad primum ipsius bestię nutum, & imperij significationem. Exemplum esto duellum aliquod, siue singularis duorum dimicatio: vbi liquidò cernit quispiam, se perditum ire; & charissimorum sibi pignorum, coniugis scilicet, filiorum, fortunatū, suæ demum ipsius animæ præsentem imminere iacturam. Nihilominus si mundi bestia id præcipiat; adeo sunt hominis illius mancipio addicti, vt iactare iugum, & imperium detrectare non audeant. Tunc ergo verum tenet; *sub ipso erunt radij Solis*. Videlicet, quamuis meridiana luce clarius videat, se hoc pacto in exitium voluntarium, atque adeo in inferorum barathrum rueri; adhuc tamen hi Solis radij, hæc rationis euidentia ab immmani hac bellua proculcatur. *Et sternet sibi aurum, quasi lutum*. licet in eius obsequium diuitias quis vno die impendat, ac prædigat. Hoc enim est, aurum sibi quasi lutum sternere; idest, aurum pro luto, quod pedibus proteritur, reputare. Duo in hisce verbis innuit diuinus sermo: alterum, Balanzæ, vt pote cæcæ, aut semicæcæ, Solis radios despectui esse: alterum, plures in mari thesauros ex naufragantium opibus coaceruari; quos perinde quasi lectum sibi Balanzam sternere, nec pluris insuper ab ea, quam limum, ac lutum fieri.

Exnescere sicut quasi ollam profundum mare; & ponet, quasi cum unguenta bullium. Mundana bestia, & iniquæ ipsius leges assiduas excitant in mundi mari discordiarum, seditionum, ac bellorum

A procellas: quibus ipsum mare non secus effereuefcit, & æstuat, atque oleum igni impositum, aggestis vndique flammis ebullit, ac feruet: aut

————— *Magno veluti cum flamma sonore*

Virgea suggeritur costis vndantis aheni,

Exultantque astu latites: furit intus aqua;

Fumidus, atque aliè spumis exuberat amnis:

Nec iam se capit vnda: volat vapor ater in auras.

Virg. Æneid. 7. Mundi quippe huius mare bellorum incendio perinde quasi oleum feruens, exæstuat. Lege Apocal. 8. vers. 8. vbi de belli plaga sermo est sub iis verbis; *Mons magnus igne ardens missus est in mare*. Et quidem sermonem ibi institui de bello ex ipso contextu fit planum. Subditur enim mox, hoc incendio mare ipsum sanguine fuisse infectum: id quod bellis familiare est.

Post eum lucebit semita. Semitam hęc post cetum in mari elucem relictè Pater Pineda cum plerisque accipit pro spuma, quam post se albicantem, vt sui transitus vestigium relinquit. Quod si ad mysticum mundi cetum applicare velimus, & ad eam suæ potentie significationem, quam in æstuate & ebulliente sæculi huius mari per seditiones, tumultus, aut bella, siue alios id genus euentus exhibere solet; canentis spumæ semitam, siue vestigium interpretor gloriosam illam ineptiarū huiusmodi recordationem, quam mundani homines assiduè reficant. quæ, vt pote exigua res & inanis, cum leuicula spuma merito comparatur.

Addit Dominus; *Aestimabit abyssum quasi senescentem*. Hoc eò referendum videtur, quasi maris bestia sibi ipsa nunquam in præsentem maris commotione satisfaciat; quantumuis mundi pelagus bellorum procellis æstuans effereuefcit, & spumantes vndæ solito vehementius intumescant: sed omnia isthæc parui ducat præ concitissimis superiorum temporum tempestatibus, quin imo conqueratur, non iam saeuientes, vt olim, fluctus astra contingere (sicuti v. g. in ciuili Cæsaris & Pompeij bello, aut in Triumuiratu mox subsecuto accidit) sed quasi senescentes, & vetustate, sitūque oblitos læguefcere: ac demum mare ipsum senio confectū pristinam illam virium acrimoniam amisisse. Denique, *Non est super terram potestas, quæ comparet ur ei, qui factus est, vt nullum timeret*.

Nonum ac postremum caput. Hanc bestiam superbi omnes cultu ac veneratione prosequuntur. Idcirco, *omne sublime videt*, idest, elatos, tumidos, & inflatos, non secus, ac proprios famulos, sibi que subiectos respicit. Quippe, *ipse est Rex super vniuersos filios superbiae*. Quam verò aptè Balanzæ molles ac vastitas superbiam, & elationem adumbret, expositione non indiget.

NOTATIO II.

Ad cap. 40. & 41. Iobi.

E *De iis locis, quibus de Leuiathan agitur, præter duo hæc Iobi capita.*

PRIMUS locus est Psal. 73. vers. 14 *Tu confregisti capita Draconis*. Hebraicè *Leuiathan*. Est autè sermo de ducibus Pharaonis. Vnde Chaldaeus vertit; *Tu confregisti capita procerum Pharaonis*. Et vulgatus quidem propterea posuit *Draconis*, quia immanes pisces solet non rarè Scriptura

Draco

Num. 21. 22.
23. & 24.

Mundi amor
præponderans
veteri aliis.

Mundanorū
in suis thra-
sonismis elat-
tio.

Nunquam
mundi bestia
pabulo con-
tenta.

Num. 25.
Ei subditi su-
perbi omnes.

Draconum nomine compellare. Verum de ceto esse sermonem, euidens est tum ex contextu, tum ex versu præcedenti. Obserua tamen, sicut Iobi 40. & 41: vbi agitur de Leuiathan, eò spectat totus ille sermo, vt Deum superbiæ victorem & euerforem esse constet; sic etiam Psalmo hoc 73. vers. 5. in eandem sententiam dici; *Leua manus tuas in superbias eorum in finem.* & vers. vlt. *Superbia eorum, qui te oderunt, ascendit semper.* Caput item 41. Iobi illis terminari verbis; *ipse est rex super vniuersos filios superbiæ*; nec non capiti Apocalypseos tertio decimo finem imponi mystico num. 666. qui, vt ibidem probauimus, nihil aliud sonat, quam *superbiam vitæ.*

Alter locus est Psalm. 103. vers. 26. *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei.* Hebraicè *Leuiathan.* Et literalis est sermo de marino ceto; quippe de mari inibi verba sunt.

Tertius est Isai. 27. vers. 1. *Visitabit Dominus in gladio suo duro & grandi, & forti super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est.* Vbi Sept. pro *Leuiathan* posuere *Draconem.* Sed de maris bestia siue ceto sermonem institui, eumque in sacris Draconem (vt diximus) appellari dubium non est.

Communis loci huius expositio statuit, Leuiathan serpentem vectem, & Leuiathan serpentem tortuosum, necnon cetum, qui in mari est, esse tria eiusdem Leuiathan nomina; atque adeò pro vno, eodemque vsurpari, non pro diuersis; eumque de Dæmone interpretatur. Arias tamen Montanus non triplicem vnus appellationem, sed tres ipsas personas diuersas triplici nomine significari credit. & Leuiathan quidem serpentem vectem ad Mahometanos; Leuiathan serpentem tortuosum ad Hæreticos; cetum verò maris ad Iaponiæ, Sinarum, & Americæ gentes applicat. Ad hæc Chaldaica paraphrasis non ternas hęc personas, sed binas tantum videtur distinguere sub iterato Leuiathan nomine: & vectem de Sennacherib Assyriorum Rege, tortuosum de Rege Ægypti accipiendum putat.

Quid ipse in multiplici hac opinionum diuersitate sentiam, sequentibus propositionibus exponam. Prima sit: Textus ipse videtur haud obscure duplicem Leuiathan inter se diuersos constituere; alterum, cui nomen *vectis*, & est hic maris cetus, seu Balæna; alterum, cui nomen *tortuosus*; nec est Balæna, sed horribilis maris draco in colubri similitudinem effectus. Qua in re congruenter ad textum aptantur tum Chaldaica paraphrasis, tum Arias: qui optimè expendit, res esse omnino diuersas, atque adeò inter se oppositas, vt vectem, rectè constare figurâ, & vt colubrum, flexuosâ.

Secunda propositio: Nihil est necesse, cetum, qui in mari est, pro tertia alia bestia vsurpari. quinimo vtramque Leuiathan maris esse cetos, necessariò videtur asserendum; vt patet Iobi 40. vers. 20. & Psalm. 73. vers. 14. & Psal. 103. vers. 26. Quare certum existimo verba illa, quæ mox addit Isaias; & *occidet cetum, qui in mari est*, ita esse construenda; *Visitabit super Leuiathan vectem, & visitabit super Leuiathan tortuosum; atque adeo vtrumque maris cetum occidet.*

Tertia: Ex ipsa contextus serie planum sit, opinor, de Christiana Ecclesiæ tempore hoc loco literalem institui sermonem. Quamobrem, licet fiat fortassis allusio ad duos illos Israëlitiçi populi hostes, Babylonis, siue Assyriorum regem,

& regem Ægypti; qui tamen literalis inibi sensus tangitur, alius esse haudquaquam potest, nisi de re ad nouissima legis gratiæ tempora spectante.

Quarta: Ad eiusmodi allusionem mirificè concludit, vt Assyrius siue Babylonis Rex nominetur serpens vectis, quippe non fraude ac technis, sed apertâ vi, atque potentia utebatur: Ægyptius verò nuncupetur serpens tortuosus; quod Ægyptij dolis, fallaciis, ac terrenæ sapientiæ vsque quoque dediti reputentur.

Quinta: Cum apud Iobum, Leuiathan possessionem externorum bonorum, vt pecuniæ, honoris, ac potentiæ figuret, illud mihi fit vero admodum simile, Isaiam ad Iobi locum per allusionem respicere, & Leuiathan, atque ceti nomina sub eadem mysticâ significatione vsurpare: quin & ipsius esse mentem, primitiuis Christianæ Ecclesiæ fidelibus gloriosam à Deo victoriam de offerata illi mundi bellua apud Iobum expressâ concessum iri.

Sexta: Non temere, & casu, sed summo consilio, & elegantia fuit factum, vt pro vno Iobi Leuiathan, apponeret duplicem Isaias, *vectem* alterum, alterum *tortuosum*. Etenim honor ac diuitiæ bifariam accipi, siue possideri possunt. Primò, si rectè, & iuxta æquitatis leges sint parata (atque hic est Leuiathan vectis.) Secundò si ab immerente sint iniquis rationibus acquisita: quod Leuiathan redolet tortuosum. Atqui Euangelica Christi doctrina de vtroque Leuiathan gloriosum suis fidelibus largitur triumphum, dum eos docet opum atque honorum non iniquè solum, sed æque etiam partorum despicientiam: ita vt multam salutem vtiusque rei possessioni & iustæ dicant & iniustæ. Atque hac ratione Dominus *occidit vtrumque cetum, qui in mari est.*

Quartus demum locus sit Iob 3. vers. 8. *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan.* Illud hic in primis videtur maximè optandum, vt nomen Leuiathan iuxta diuersam omnino acceptionem ab ea capitis 40. ne sumatur. Primò ergo, vt ex ipso liquet contextu, iidem videntur esse qui maledicunt diei, & qui parati sunt suscitare Leuiathan. Deinde, diei maledicere, eorum est proprium, qui filij tenebrarum sunt, vt latronum, & grassatorum. Ad hæc; locutio illa, *suscitare Leuiathan*, ad id facinus referatur oportet, quod crudeles & inhumani interdum patrare soleant. Sic enim diuino sermone innuitur cap. 41. vers. 1. *Non quasi crudelis suscitabo eum.* Præterea, qui prodicionem aliquam, siue tyrannidem machinantur, rectè dici possunt de Leuiathan, siue tyranno quopiam excitando cogitare: nec aliud est *suscitare Leuiathan*. Eapropter verbis illis capitis 41. asserit Deus, se, quamuis hunc in mundo tyrannum dominare permiserit, id tamen minimè per crudelitatem effecisse, sed summo potius consilio ac prouidentia. Consule superius dicta ad ea cap. 41. vers. 1. verba, *Non quasi crudelis suscitabo eum.*

Postremò; quibus ea mens, atque animus est, vt tyrannidem in republica conflare, & grauissimum prodicionis malum in eam inuehere studeant, perspicuum est, eos tenebrarum filios meritò nuncupari: utpote quos nocturna iuuent conuenticula, & auroræ aduentantis omnino peniteat. Huius ergo farine homines, qui parati sunt suscitare Leuiathan, rectè existimantur eo ardore ac furore percuti, vt diras, execrationes, ac maledi

Cum allusione ad Assyriū & Ægyptium.

Idem Isaias sensus ex Iobi.

Ratio discrepanciæ Isaiæ à Iob.

Rei facta & iniusta & iniusta contempus, facinus Euāgelij.

Varij de Isaiæ Leuiathano sensus.

Leuiathanis in Isaiæ duplices.

Nec nomen cetus facit tortuosum.

Isaias de Ecclesiæ loquitur.

maledicta in diurnam euomant lucem. Quare coheret optimè, ut lobus iis verbis exoptet, ut id genus homines duas imprecetur illi nocti, qua ipse fuit primum in matris utero conceptus.

Denique licet grauiorum interpretum non pauci sibi persuaserint, nonnullis in locis, ut apud Ioburp & Isaiam, sub Leuiathan nomine Scripturam de Dæmone texere sermonem; nihilominus valde videtur verisimile, ut Leuiathan nunquam in sacris Dæmonem propriè significet: quippe cum semper marina sit bestia, & ex Apocalypsi constet, maris bestiam esse diuersam à dracone, cui directè nomen Satan imponitur. Quod si semel statuamus Leuiathan pro aliquo maris tyranno semper vsurpato; apparet liquido mox mira locorum omnium inter sese concinnitas, & coherentia. Nam Iob. 3. vers. 8. pro principe quopiam tyrannidem afferente sumitur. Iob. 40. vers. 20. mundani maris bestiam repræsentat, siue tyrannum illum, quem inter animæ hostes mundum vocamus. Eandem omnino significationem respicit Isaias cap. illo 27. vers. 1. Psalm. item 73. vers. 14. sub eodem nomine adumbratur Pharao, superbus ille tyrannus, qui Israëlitis filios vexauit, & afflixit. Ac demum Psalm. 103. vers. 26. pro Balæna accipitur, quæ toto mari dominatur, ac cæteros inter pisces veluti tyrannum agit.

Leuiathan in sacra generatione pro tyranno.

NOTATIO III.

Ad ea verba Iob. 40. vers. 18. Ecce absorbebit fluuium, & non mirabitur.

De loco Isai. 28. vers. 16. ubi eiusdem significationis verbum habetur.

Quæ vox Hebraica apud Iobum vertitur, & non mirabitur, eandem Isai. 28. num. 16. per verbum *festino* reddidit vulgatus. Sic enim Isaias; *Qui crediderit, non festinet.* Quæ verba Paulus ad Rom. 10. num. 11. ita legit; *omnis, qui credit in illum, non confundetur.* Petrus verò sic 1. epist. cap. 2. num. 6. *Qui crediderit in eum, non confundetur.* Cum ergo vterque Apostolus Hebraicum verbum, quod significat *festinare*, per verbum *confundi* (quod est pudescere) transtulerint; existimauit Forerius, confusionem Hebraicâ phrasi vocari festinationem. Iuuat nonnihil eius coniecturam Hispana locutio, qua, qui rubore ac verecundia suffunditur, ac pudescit, passim dicitur, *correr se.* Montanus, ac Mercerus aliter locum explicant: quasi Isaias dicat; *Qui crediderit, speret utique, Deum suis statutorum promissis, nec datam illi fidem violaturum: ac ne festinet, ne ita festinus acceleret; sed totam seruandi promissis, & fidei liberandæ curam Deo ipsi committant.* Ita illi.

David apud Apostolos id Isaias: Qui crediderit, etc.

Sensus Isaias.

Mihi tamen planè simile vero sit, Isaiæ verborum sensum eiusmodi esse: *Qui crediderit, non festinet* (siue *non festinabit*, ut Vatablus, & alij ex Hebræo, vnde & Apostoli per futurum extulerunt) id est, in Christo sui desiderij sitim explebit, & voti omnino compos euadet. Quare nullius præterea rei cupiditate rapietur, nec ad alia extra Christum festinabit. Ac primo, hæc explicatio optimè congruit cum lectione Sept. quam Pe-

trus, & Paulus sequuntur. Quod enim aiunt; *Non confundetur*, perinde est, ac si dicerent, Non pudore, ac verecundia præpedietur, quod voti ac desiderij exitus non successerit: sed desiderij complementum in Christo reperiet omnino.

Secundò; Nostra explicatio ad contextus ferriem, & ordinem aptatur mirificè. Illud quippe antecesserat, homines videlicet in vera felicitate indaganda non collimasse. *Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus.* Idcirco hæc dicit Dominus Deus, ut solidam ac germanam felicitatem inuenire possitis: *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum.* Quasi dicat, ipse mittam Messiam. *Qui crediderit, non confundetur, siue, non festinabit, &c. & protectionem aquæ inundabunt.*

Probatio ex contextu.

Tertiò; Sensus ipse pulcherrimam continet sententiam, & maximi rem momenti; videlicet illud ipsum, quod Christus Ioan. 3. num. 35. edixit; *Qui credit in me, non sitiet unquam.* & Ioan. 4. num. 13. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* nimirum, quia extra Christum ipsum nihil sitiet, quamuis Christi perfruendi sitis & auiditas nunquam ei sint defutura; sed potius magis, magisque accendenda.

Ex sententia dignitate.

Quartò; Expositio hæc Christianæ Ecclesiæ fidelibus cum primis deseruit: itaque Isaias de futuro sermonem instituit; *Qui crediderit, non festinabit.* Quam autem explicationem sequitur Arias Montanus, ea non videtur posse Christianæ Ecclesiæ deseruire. Etenim post Christi Saluatoris nostri aduentum, nihil est, cur amplius expectemus, Deum promissionem de Messia intendendo impleturam. Et quidem Petrus & Paulus omnino videntur loquuti de ingenti felicitate, quæ Christianis hominibus simul cum Christi fide obtigit. Quam ad rem Isaiæ locum adducit Paulus ad Rom. 10. num. 11. Petrus verò epist. 1. cap. 2. num. 6. eundem propterea refert, ut probet, quantopere Christi fideles sint à diuina prouidentia adiuti, atque protecti. Nam ex Isaiæ verbis infert; *vobis igitur honor credentibus.* Atqui nomen *honor*, in sacra pagina fauorem, auxilium, atque solatium sæpe significat.

Ex incommo- do explicatio- nis alterius.

Quintò; Nostræ interpretationi fauet vis Hebraici verbi וַיִּן quod significat *festinare*, quia idemmet reperitur Ecclesiastes 2. num. 25. vbi legimus; *Quis ita deuorabit, & delitiis affluet, ut ego? Hebr. & festinabit, ut ego? Rabbini autem in thesauro sic exponunt; Quis ita festinabit, ut assuetur, quod cupit sicut ego:* Præterea ab eadem radice est nomen וַיִּן quod reperitur Iob 20. num. 2. vbi nostra vulgata habet, *Mens in diuersa rapitur.* nempe dum desiderium suum explere cupit.

Ex Hebræo proprietate.

Sextò; Forerij expositio, quod scilicet festinare significet, directè pudescere (sicuti Hispana phrasi *correr se*, est, *auergonçar se*) suspecta est viris doctis: tum quia in nullo alio Scripturæ loco reperitur; tum etiam, quia contextui non planè videtur conuenire. Quippe nihil abiectum aut humile de Christo præcesserat; sed potius illum esse lapidem pretiosum, angularem. Quare non satis congruenter ad rem asseritur ex loco, Christi fideles minime pudescere ire, quominus ipsius Christi fidem, & prædicationem suscipiant. Scriptura verò non respexerunt, ut exposui, formalem significationem.

Septimò; Fulcitur hæc eadem explicatio ex loci

Ex collatione cum n. s. Iob.

loci alterius cum hoc ipso collatione. Is est Iob. 40. vers. 18. *Ecce absorbebit fluium, & non mirabitur.* Hebraicè, & non festinabit. Hoc namque Iobi verbum (esto, diuersum) eandem festinandi vim cum illo Isaiæ habet. Cum ergo utroque in loco Hebraica phrasia sonet, non festinabit; optabile in primis est, vt loci vtriusque explicatio eundem sensum contineat; atque adeò vt non confundi, & non mirari, eodem spectent. Attende ergo, quàm appositè congruat huic Iobi loco prædicta explicatio. Sermo est ibidem, primâ specie, de Elephanto, qui fluium penè exforbet. Vt igitur denotetur, quantopere sitis ac desiderij auiditatem in fluij potatione expleat; quid potuit dici congruentius, quàm Elephantem epoto fluiuo adeò manere contentum, vt nihil aliud præterea optet, nihil aliud magnificat, aut miretur? Huc sensum bellè exprimit nostra litera, quia non mirari, & nil admirari, synonyma omnino sunt: eodemque sensu cecinit Horat. lib. 1. epist. 6.

*Nihil admirari, propè res est vna, Numici,
Solaque que possit facere, & seruire beatum.*

Nec aliud sonat, quod Seneca epist. 25. de suo Epicuro prædicat; *Quisquis desiderium suum clausit, cum ipso Ioue de felicitate contendat.* id est, qui nihil aliud optat, qui nihil sibi deesse putat, cuius mens varias in res distracta non rapitur, qui cæteris carere non erubescit. Hoc est apud Iobum, non festinabit, iuxta Hebræum, id est, ad nulla alia præcepta desiderio feretur.

Octauò; illud etiam haud parum nostram roborat expositionem, quod certum indubitatumque sit, quotquot extra Christum aliud ardentè expetunt, & quorum mens in varia ac diuersa distrahitur, iis omnibus proximum confusionis & perturbationis periculum ob frustratam spem, & conatus irritos imminere. Sola namque spes in Christo innixa non confundit, ad Rom. 5. num. 4.

Et est Ioanne.

Nondò; obseruandum est apud Isaiam non esse sermonem de omnibus, qui in Christum credunt: sed de iis, qui Spiritum Christianæ Ecclesiæ proprium recipiunt. Quod ex eo probatur, quia Christus Ioan. 7. num. 38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua.* Atqui Ioannes addidit; *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.* Ac pergit; *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Proprius verò Christianæ Ecclesiæ Spiritus est Spiritus filiorum Dei, & *Qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei,* ad Rom. 8. numer. 14. Sensus igitur est, eos, qui Spiritu Dei aguntur, non esse confundendos, nempe quia nihil præter Christum appetunt, aut indagant aliud.

Ex Habacue.

Decimò; Pro nostra explicatione stat locus ille Habac. 2. numer. 4. *Iustus in fide sua viuet.* Quæ verba eundem omninò sensum præ se ferunt, atque illa Ioan. cap. 3. num. 36. *Qui credit in filium Dei, habet vitam æternam.* Nam viua in Christum fides Christiani hominis (cui Deus suum confert Spiritum) sitim ac desiderium verè explet. Sicuti Christus ipse Ioan. 4. num. 14. edixit; *Aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* & Ioan. 7. num. 38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre (id est, de corde) eius fluent.* itaque hic sensus redditur: Spiritualis homo in viua fide habet vitæ fontem, qui ei ita faciat satis, vt nulla sibi amplius desiderij sitis sit reliqua.

Sæpe citato à Paulo cum arcana varietate.

Postremò aduerte, hunc Habacue locum ter à

A Paulo referri; nempe ad Rom. cap. 1. num. 17. & ad Galat. 3. num. 11. & ad Hebr. 10. num. 38. & totidem citari, ex fide viuit, non in fide, sed ex fide: non viuet, sed viuit, in præsentia. Primò, vt Christi fidem esse huius felicitatis initium declaretur. Deinde vt appareat, non modò futuram æternæ beatitudinis gloriam, sed summam etiam præsentis vitæ felicitatem promitti. Iuxta illud Christi Ioannis 17. vers. 3. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.* & Ecclesiastici 30. num. 23. *Incunditas cordis, hæc est vita hominis.*

NOTATIO IV.

De Eliphaz, Baldad, Sophar, & Eliu disputationibus cum Iobo habitis.

IN Iobi amicorum, & Eliu potissimum collationibus proponi nobis videtur ob oculos acerrima illa conflictio & bellum intestinum, quod homo scrupulorum stimulis agitatus intra conscij pectoris latebras & arcana penetralia patitur. Atque huc fortassis per allusionem Paulus respexit ad Rom. cap. 2. num. 15. verbis illis: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum; & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.* Nam Iobi amici accusationem suscipiunt; Iobus ipse defensionem. Ad figurandam verò accusationem, & testes, quos in medium adducit conscientia, trium Iobi amicorum numerus apprimè conducit. quippe *in ore duorum, vel trium testium stat omne verbum,* Matth. 18. num. 16. & nihilo est ineptior trium aut quatuor testium numerus ad grauem aliquam accusationem indicendam. Iam; quod testibus ipsis Iobi amicorum persona tribuatur, facit etiam non parum ad rem. Etenim hoc ipsum bellum, quo propria hominem conscientia infestat, ac premit, nititur in primis eâ familiaritate, & amicitia, qua homo erga semet, ipse deuinctus atque constrictus est, necnon ardenti propriæ salutis procurandæ desiderio, quod homini ipsi est insitum à natura. Itaque scrupuli & anxietates perinde sunt, atque accusationes aduersum me ab eo propositæ, qui meæ salutis & incolumitati consulit.

Quinimo diuina prouidentia peculiarem videtur in eo adhibuisse curam, vt tria illa Iobi amicorum nomina eidem significationi seruirent: & propterea beatum Hieronymum instigasse, vt, de nominum Hebraicorum interpretatione disserens, eorum nobis etymon ac notionem satis ad rem, de qua agimus, explicaret. Licet enim in Genesi dixerat Hieronymus, *Eliphaz*, idem sonare, quod, *Dei mei aurum*: apud Iobum tamen diuersam tradit interpretationem, asseritque *Eliphaz*, significare, *Dei contemptus*. Nec aliud est, de quo *Eliphaz* Iobum accusare & conuincere nititur; nisi Deum illi iratum, infensumque esse: quod ipsius numen offenderit, & eius contempserit præcepta. Huc namque spectant *Eliphaz* verba, quæ ter cum Iobo habuit, scilicet cap. 4. & 5. & cap. 15. & cap. 22. Non me latet *Eliphaz* nomen alios aliter interpretari: ipse tamen in Hieronymi sententiam libenter pedibus eo.

Baldad (ait idem Hieronymus) significat, *vetustas sola*. Id quod fortè ad Baldad consilium in Iobi

Conscientia conflictus representatur.

Id elicitur ex nominibus amicorum Iobi.

Eliphaz, Dei contemptus.

Baldad, vetustas sola.

Iobi accusatione non parum confert. Iobo enim persuadere conabatur, Deum in ipso deprimendo & affligendo veterem retinuisse consuetudinem, qua suæ indignationis in sceleratos clarissima semper edidit documenta. Hunc in scopum tendit sermo Baldad; vt videre est cap. 8. & cap. 18. & cap. 25.

Sophar, dissipatio specula.

Sophar Hieronymo est, *dissipatio specula*. Nec dissonat etymon ab ipsius *Sophar* instituto; qui Iobum grauius increpat, & eius dicta, atque sententia de diuina erga seipsum prouidentia rationibus conuelleret intendit: qua in re Iobi speculationem voluisse dissipare videtur. Lege cap. 11. & cap. 20.

Præter hæc; Eliphaz eò suæ ratiocinationis machinas admouebat, vt diuinum numen grauius à Iobo læsum ante calamitosa illa suæ oppressionis tempora probaret. Hic verò innuitur, præter importunos illos terrores, quibus Dæmon Iobo persuadere studebat, totam illam aduersitatis procellam eidem ob propria scelera accidisse; ex ipsius etiam Iobi responsione tempestatem sibi aliam nihilo mitiorem repente exortam: dum callidus humani generis hostis per metus ac formidines illi probare contendit, suis excusationibus Deum grauissimè offensum, eiusque legem, ac præcepta violata.

Propositum Eliu.

Ad cuius rei significationem illud in primis conducit, quod post multiplicem Eliphaz, Baldad & Sophar oppugnationem, alius denuo aduersus Iobum accusator, videlicet Eliu Bazites, consurgit: qui ipsum, quòd ita se purgaret, suamque defenderet innocentiam, acerrimè calumniatur. Iuuat moralem hanc coniecturam non inepta vtriusque nominis etymologia. Nam, vt *Eliphaz* sonat *contemptum Dei*; sic etiam *Eliu Bazites* significat *Deum ipsum contemptum*. Quippe *Eliu* idem est, ac *Deus meus ipse*: *Bazites* verò idem,

quod *despectus*, siue *contemptus*; vt exponit etiam Arias Montanus.

His etiam illud addiderim; si *Baldad* sonat, *absque dilectione*, vt vult Arias, id quoque esse ad rem. Etenim *Baldad* eò potissimum suæ accusationis neruos contendebat, vt Iobum probaret quasi Deo aduersarium & inimicum digno suis sceleribus supplicio mulctari: sic enim ab ipsis mundi primordiis insignes peccatores fuisse grauius à Deo punitos.

Baldad aliter ad rem quoque expostio.

Iam, trium Iobi amicorum cognomina ex Ariæ interpretatione præsentis instituto quadrant. Namque *Themanites* vertitur *consummatus*. Vnde *Eliphaz Themanites* perinde erit, atque *contemptus Dei consummatus*. *Subites* verò sonat *foeam*, vel *humiliationem*. itaque *Baldad Subites* tum nomine, tum disputationis scopo representat peranti-quam Dei in improbis humiliandis consuetudinem; necnon *foeam*, in quam sceleratos agit præcipites. At *Naamites*, si etymon requiras, est *mouens mortem*, vel *motus mortis*. Ex quo fit, vt *Sophar Naamites* sit, *specula dissipatio mortem Iobo intentans*.

Cognomina etià expressa.

Trium ergo Iobi amicorum nomina cum ipsorum sententiis & accusationibus in Iobum expostis bellè consentiunt; & in vtriusque ad viuum exprimitur valida oppugnatione, ancepsque conflictio, qua hominem scrupulorum religione obstrictum Dæmon angit, ac premit; dum terrores illi, formidines, & peracres conscientie morsus intentat; quæ proinde sunt atque accusationes Iobo oppositæ. Hæc vt à se innoxio & immerente depellat, se ipse purgat Iobus, & excusat; quamuis interdum scrupulorum pondere pressus ita gemat, vt oneri videatur succumbere, & se penè vt Deo inuisum ob sua scelera reputare. Quippe turbulentis scrupulorum, & anxietatum fluctibus fuit iactatus; vt in eius libri commentariis adnotauimus.

FINIS LIBRI PRIMI.

LIBER

LIBER SECVNDVS

(qui & totius operis septimus) in aliquot
Dauidis Psalmos, qui ex Apocalypseos
allusione declarantur.

PROOEMIUM.

A VI profanæ Poëseos præstantiam, & excellentiam in vatibus tum Græcis, tum Latinis (vt Homero, Pindaro, Virgilio, aliisque id genus clarissimis) admirantur; suæ admirationis causas ad ea potissimum carminis lumina, & ornamenta referunt, quibus sacra Poësis (cuius pars maxima, liber Psalmorum est) omni, vel maiori saltem ex parte videtur destituta. Profani quidem poëmatum dignitas splendorque in iis maximè lucet. Primò in ingeniosa fabularum inuentione, quarum inuolucris, & integumentis arcana Philosophiæ mysteria delitescant pariter, & exornentur, vt obscuro fabularum velo obtecta & custodita, vulgi tractatione minimè contaminentur, atque fordescant: sed quasi sacrosanctum aliquid, eò maiori in pretio sint, quò magis abdita latent, & recondita. Deinde in selectorum verborum ornatu, & concinnitate: in quorum flosculos puros, & illibatos, & quæ nihil de face hauriant, decerpandos accuratissimè incumbunt Poëtæ. Tertiò in versuum numero, & mensura: quæ plurimum confert, vt poëmatum argumentum leniori, suauiorique fluat cursu: ex illo nempe concentu, quem numerosa vocum in versibus compositio gignit, & aures, animosque perfundit. Propterea enim prisca illis hominibus singulari sapientiâ præditis visum est, fabulosas ipsas tractationes non vulgari & soluto, sed exquisito, & numeris adstricto orationis genere contexere. Postremò, in eâ lege præstantissimorum Poëtarum calculo sancitâ; ne quis Poëtæ nomine decoretur, nisi summum in hoc genere dignitatis gradum assecutus. Scitè namque Horatius in arte,

Hoc tibi dictum

Tolle memor: certis medium & tolerabile rebus

Rectè concedi. Consultus iuris & actor

Causarum mediocris abest virtute disertus

Messala; nec scit quantum Cassellius, Aulus

Sed tamen in pretio est. Mediocribus esse Poëtis

Non homines, non dii, non concessere columna.

C Ex quatuor hisce capitibus profani poëmatum excellentia peti solet. In sacra verò poësi, hoc est, in Psalmis, licet philosophandi ratio, vt pote diuina, longè maiori in pretio sit habenda; ob rerum, quas Psalmi canunt, & maiestatem cum certitudine, & cum pondere grauitatem: si tamen illud, quod poëseos proprium est, accuratius inuestigemus; in primis dubium non est, fabularum fucum atque pigmentum à sacrarum literarum sinceritate longissimè abhorrere. Quod si in aliis Scripturæ locis prophetiæ interdum mystico sacrae fictionis velo obductæ proferuntur: in Psalmis certè huiuscemodi ornamentum vestigium aut vix, aut ne vix quidem reperitur. Ad hæc qui Latinam Psalmorum phrasim perelegantem esse contenderet, & voces ipsas eiusmodi, quas Virgilius, vt in suum infereret poëma, cum primis optaret; nã ille oleum & operam perderet. Cum potius censeret Psalmorum stilum in nostra saltem vulgata humilem esse ac simplicem, & fucata illius concinnitudinis contemptorem, quam in Poëticae elocutionis flosculis decerpendis profani aucupantur auctores. Præterea, licet animum sibi plures induxerint, Psalterium Hebraicè non soluta oratione, sed strictis numeris esse conscriptum; & suo in ea lingua concentu, atque exactis poëseos modulis constare: (qua de re videri possunt Sixtus Senensis lib. 8. Alfonso Mendoza quæst. 3. positiua num. 15. & Serarius noster Iosue 10. quæst. 33.) nihilominus vulgata Psalmorum editio Latina non ex soluto solum verborum

D

tenore,

Notes poëseos profana.

An illa in sacra.

Abest à Latina Psalmis sermo copiosus.

tenore, sed ex tenui etiam, ac simplici, minimèque fucato conflatur. Quamuis au- A
rem nonnulli solertem nauarint operam in Psalmis concinno carmine reddendis: his
tamen poëtici stili lenociniis maiestas libri huius nequiquam indiget; nec Christia-
næ aures tantopere poëtæ cuiuspiam licet elegantis versione delectantur, quantope-
re permulcentur eâ, quam & Catholica decantat Ecclesia, & sapientissimi quippe ve-
nerantur. Propterea quod vulgata hæc editio cæteris expressius & eminentius ad
propriam, ac germanam Hebraici idiomatis significationem sese effingat; nec ani-
mi attentionem in alia minoris momenti diuerticula distrahat. Denique, & si in
tota sacra pagina (quippe ab Spiritu sancto dictatâ) reperitur omnino nihil, quod
diuini ipsius Spiritus sapientiâ indignum iure videri possit; Psalmorum tamen
nonnulli, primo saltem aspectu, minimè sublimes, sed humiles potius & exi-
les apparent: nec in poëtico etiam dicendi genere quidquam nisi mediocre præ-
se videntur ferre; quod propterea sapientibus viris non admodum moueat admi-
rationem. B

His ita expensis, aliquos esse non miror, qui sibi persuadeant, opus minimè
fuisse, vt poëtica singulorum Psalmorum excellentia talis esset, quæ magna in sui
admirationem ingenia raperet: sed, vt non ex semper conciones sunt vtilissimæ,
quas maximè admiramur; atque aded egregium concionatorem auditorum vti-
litati consulentem oportet ad eorum se captum sæpe aptare: sic etiam infinitam
Dei sapientiam in Psalmorum libro rudioribus se frequenter accommodasse, &
plus animarum pietati ac spiritali solatio, quàm argutorum ingeniorum voluptati
vnam poëmatis concinnitatem sectantium consuluisse. Verum enimuerò hanc
ignorantiæ excusationem, qui volet, obtendat; atque hoc inscientiæ quarat per-
fugium, qui post accuratam operam Psalmi alicuius expositioni datam, nihil in
eius interpretatione reperit, quod poëtici ornamenti præstantiam maximè re-
doleat.

Mihi certè hac in re multò consultius visum est, Augustini sanctissimi vestigiis C
insistere; qui iis in Psalmis, quibus humiliter, ac simplicius, prima facie, argumen-
tum inesse videtur (cuiusmodi sunt primus & centesimus duodeuigesimus) conie-
ctat meritò, sublimius longè artificium, & præstantiora mysteria delitescere. Hinc
fit, eum de primo Psalmo ita censere, illum esse inter cæteros omnes eminentem. de
centesimo autem decimo octauo, externam quidem eius faciem esse eiusmodi, quæ
lectorem atque auditorem, non expositorem necessarium habere credatur: nihilominus ta-
men se illius expositionem consulto procrastinasse; non tam propter eius notissimam
longitudinem, quàm propter altitudinem paucis cognoscibilem, atque aded in ipso inter-
pretationis aditu, ac limine se extimescere: *Quanto enim (inquit) videtur apertior,
tanto mihi profundior videri solet: ita ut etiam quàm sit profundus, demonstrare non va-
leam.* Hactenus Augustinus. Et verò, cum perfacile Deo sit, vnum aliquem ita di-
ctare Psalmum, vt absque multo defudantis ingenij labore inueniant in eo mi-
nus docti pietatem pariter, & voluptatem; doctioribus autem sit eius altitudo ad-
mirabilis, & poëseos artificium valde excellens: cum hoc, inquam, facile admo-
dum factu diuinæ sapientiæ sit; nec deceat sapientem virum, poëma in eo gene-
re minus egregium pangere: vero simile mihi nullo modo fit, in Psalmis reperi-
ri aliquem, quin eximium poëtici ornamenti splendorem includat. Quem qui
inter exponendum interpret non agnoscit, nã ille præcipuum Psalmi artificium
planè nescit. Nec tamen magna hæc de Psalmorum excellentia existimatio pro-
pterea eleuari debet, quod eorum nonnulli externam humilitatis, & simplici-
tatis faciem prætendant. Perspicuum namque est, præstantioris esse ingenij ar-
tem, quæ in ipso opere lateat abscondita, quàm qui primo statim aspectu sese
prodit. D

In quouid
Psalmo exi-
mium artifi-
cium.

Prophanos
Pietati longè
sperans.

Quid Psal-
mus pro sig-
nificanti poë-
tici.

Censeo igitur, dubitandum minimè esse, quin Psalmorum liber, quod ad poëticum E
attinet characterem, poëtarum tam Græcorum, quàm Latinorum scripta longo post
se interuallo relinquat. Quod verò opponitur de fabularum pigmentis, quibus Ho-
merus, Virgilius, cæterique poëtæ sua passim sparsere poëmata; facile hic diffi-
cultatis nodus laxatur. Quippe, si ingeniosum (nec immeritò) reputatur veterum
apologorum velum ad abdita poëtarum sensa conuestienda; quantò grauius, quan-
tò dignius, & ingeniosius est sacrarum instrumenti veteris figurarum integumen-
tum, quo arcana Christi Iesu, eiusque Ecclesiæ mysteria Psalmi sapienter adue-
lant? Hanc enim sibi mentem inducere Psalmorum interpret debet; quod splen-
doris, & ornamenti fabulæ profanis carminibus afferunt, idem multò excellentius
diuino

- A** diuino Psalmodum poemati afferre veteris Testamenti historias ad figuras. Illud tamen est in primis obseruandum, fabulas nempe humano fuisse ingenio excogitatas; Græcorum præsertim, qui ad commenta id genus fingenda procliuus sunt à natura. Quare, licet fabulis non nihil insit, quod veri alicuius pronuntiati significationi aptè quadret; maiorem adhuc partem vanæ sunt, futiles ac frugis prorsus expertus; solùmque ad seriem narrationis attextendam, & aures voluptate titillandas affictæ. Itaque præterquam quod earum complures sunt sordidissimæ, & ad animos in vitiorum sentinam pelliciendos natæ; superuacua certè paleæ infinitum penè aceruum dimoueas oportet, si quod fortè solidæ veritatis granum inibi delitescens eruendum sit. Quamobrem, si in poetarum fabulis illud est maximi à præclaris ingeniis faciendum, quod abstrusæ veritatis significationi deseruit: cæcus sit, qui non videat, quanto ornatiùs & elegantius æterna Dei sapientia Testamenti veteris historias disposuerit; vt sacrosanctam Euangelij doctrinam & Christianæ Ecclesiæ successus non adumbrarent modò, sed exprimerent: attestante præsertim Paulo 1. Corinth. 10. numer. 11. *Omnia in figura contingebant illis.* Quod si sacris hisce figuris nihil subest, quin solidum, quin eminens, quin mysterij plenum sit; si apta rerum proportio & cohærentia longè in eis dignior, quàm in fabulis cernitur; si diuina Psalmodum poësis veteris Paginae historias pro abditæ Philosophiæ velamine vsurpat; quis deinceps in dubium vertat, poëticam Psalmodum elegantiam, absque vllò Græcarum fabularum adminiculo, profanæ poësi multis partibus antecellere?

Venio ad verborum delectum, & studiosam conquisitionem. Qua in re si quid excellens in Virgiliano poemate eminet, quod in vulgata Psalmodum editione desideretur; hoc non sacerorum carminum vitio, sed decoro ac maiestati tribuendum est. Sicuti honorarij famuli vestes multa decent phrygiani aut polymiti operis ornamenta, quæ grauissimam Principis vestem prorsus dedecerent; cum tamen hæc longè maiori in pretio & æstimatione sit. Adde, quod in vocabulorum selectione, ipsa significationis energia & efficacia præ cæteris plurimi facienda est. Atqui in hac ipsa vocum energiâ communis est peritiorum censensio, ab Hebraica lingua cæteras omnes longo interuallo superari. Quapropter maioris momenti fuit, in Hebraici textus versione, quoad fieri posset, natiuæ linguæ vim & quasi succum retineri, quàm, eo neglecto, superuacaneas aliunde elegantias substituere. Ex quo infero, in puerorum ineptias abire eum, qui intelligentiam (vt Marcus inquit Tullius) in audiendi fastidio collocat; & translationem paulò elegantiore præfert simplici vulgaris nostræ Latinæ candori, nec non ipsius phrasos maiestati, quæ & sacris literis dignissima est, & illi adedò propria, vt inimitabilis quodammodo videatur.

*Simplicitas
vulgata edi-
tionis quanti
sit.*

- D** Iam, quod ad carminum numerum, dimensionemque pertinet, res est exigui planè momenti, & magna ex parte inutilis ac superuacua. Quippe absque vllò aurium discrimine, breuitatis aut longitudinis ius syllabæ tribuitur pro Latinorum Poetarum arbitrio, nullam interim auditu differentiam percipiente. Vt videre est in voce *populus*, siue arborem, siue hominum cætum significet. Quid ergo mirum, contemni à poësi sacra id, quod ad finem sibi propositum prorsus est inutile? Nonne Latini etiam Poëtæ ac Græci despiciunt, & explodunt mutuam finalium consonantium respectum, quibus vulgares linguæ tantopere delectantur? Nonne ea carminum genera, quæ sunt linguis vulgaribus communia, discrepant prorsus ab iis, quæ Græci ac Latini veteres vsurparunt? Si ergo ab excellenti quauis poësi vulgari idiomate conscriptâ nullus hætenus hexametri carminis, siue pentametri, sapphici aut adonici ordinem, ac numeros exegit; quis non videat, ad poëticam Scripturæ diuinæ excellentiam minimè requiri, vt ad Virgilianos aut Horatianos numeros aptaretur? Quis item nesciat, plus decòri ac maiestatis sacris versibus accrescere, si ipsorum ratio à profani carminis structura ac norma dispar omnino sit? In sacra verò poësi si quis eam concinnitudinem desideret, quæ musici concentus, & harmoniæ capax sit: hanc facile reperiet cum in versuum distinctione, quam vulgatus in Psalmis obseruat; tum in tonis, numerisque, quibus Psalmos ipsos concinit Ecclesia. in quibus musicæ artis periti plurimum suauitatis deprehendunt: atque adedò agnoscunt, quidquid ex Hebraicæ phrasos norma in nostram vulgatam deriuatur (quod scilicet Psalmi eâ sint ratione conscripti, vt alternis versibus decantari eodem vocis tono ac proportionem possint) id totum, nec amplius ex harmonico concentu sacram sibi poësim accrescere debuisse. quippe id satis, superque esse, vt Psalmorum versus eiusmodi harmoniæ sua-

*Quam modicum
respuat
sacra Psal-
modia.*

uitate condiantur, quæ musicum profanorum carminum tam Græcorum, quàm Latinorum concentum exuperet. Frustra itaque, meo quidem iudicio, laborant, qui Dauidicos Psalmos ad Horatiani, aut Ouidiani carminis mensuram, numerosque traducunt.

Sed pergamus iam ad postremum, ex quatuor superius positis, caput: ad eam videlicet legem, ne inter Poëmata locus nisi præstantissimo cuique tribuatur. Ego namque sic existimo, carminis præstantiam, ac dignitatem duabus præsertim ex rebus peti oportere. Altera ad poëmatis argumentum, & intima poëseos sensa pertinet: ne scilicet humilia, atque vulgaria, sed sublimia & peracuto ingenio indigna sint. Altera ad figurarum velum, & integumentum: quod (siue ex allegoria, siue ex fabula aut comparatione constet) dignitatis pariter & proportionis plenum esse debet. Duo isthæc poëmatis cuiusque veluti animam, & corpus agunt. Nam verborum electio & syllabarum numerus atque concentus quidquid afferunt carminibus ornamenta, id totum perinde est, quasi vermiculatum emblema vestimento pro elegantia affectum. at argumenti nobilitas & figuræ, seu velaminis pulchritudo non secus poëmati accidunt, atque nobilissima mens, corpusque pulcherrimum. Quod ergo ad duo hæc spectat, qui in ea plurimorum Psalmorum expositione, quam interpretes eis non pauci præscribunt, acquieuerit; desiderabit fortassè (non inficior) præstantem illam poëseos excellentiam, quæ magnis ingeniis pariat admirationem. Enimvero, quam de sacrarum literarum dignitate existimationem oportet concipere, ea me quodammodo cogit, vt credam, hoc minimè ex eo capite dimanare, quod sacræ Psalmorum poësi quidquam excellentiæ, aut elegantia defuit: sed quod non omnes interpretes hoc possint mysterij & difficultatis fastigium superare. Licet autem multi mala perferutando in lucem eruerint, plura tamen adhuc eruenda superesse non dubito. Et sanè vbiicumque vlla suboriatur lux, quæ ad eximium argumenti siue figuræ artificium in quouis Psalmorum illustrandum faciem præferat, ea plurimi æstimanda est. Sed quid, si ad hanc ipsam claritudinem plus lucis ex Apocalypseos tenebris, quàm ex prolixis aliorum commentariis effulgeat? Fortè mihi suscepti operis ac laboris amor fucum facit; si tamen in septem tonitruorum vocibus, Apocal. 10. si in quadruplici Alleluia, cap. 19. si in aliis item locis (vbi ad complures ex celebrioribus Psalmis allusionem perspicuè fieri arbitror) collineau; ingens profecto lumen obductum, obtectumque latebat in Apocalypsi: quo non eorum modò Psalmorum, qui inibi manifestè respiciuntur; sed multorum item aliorum, ac fere omnium splendorem, & excellentiam cernere clarè possimus, cum eandem & artificij & maiestatis dignitatem, quæ in aliis elucet, in aliis pariter delitescere, ob mutuam omnium similitudinem inter se, credibile admodum sit.

*Psalmorum
anima &
corpus.*

Egregia concordia Psalmorum & Apocal.

In hoc igitur libro illud maximè enitor, atque contendo, vt quàm sit mirus inter Dauidicos Psalmos & Ioannis Apocalypsin respectus, quanta proportio & conuenientia, declarem: atque ad eò experimento probem, in duplici hoc Psalmorum & Apocalypseos libro vsu venire, quod de duobus musicis instrumentis solet vulgò, nec sine fundamento, iactari; videlicet si vtriusque fides ad vnam, eandemque harmonici concentus vnitatem perfectè tendantur, pulsato alteri ac resonanti alterum pariter assonare, & vtriusque symphoniam percipi. De pronuntiati quidem huius firmitate non admodum laboro: illud scio, ab Aulo Gellio lib. 9. cap. 7. vt rarum quiddam ac mirabile ex Suetonij & aliorum testimonio referri. sic enim ille: *De fidibus rarius dictu & mirabilius est. quam rem & alij docti viri, & Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicra Historia primo satis compertam esse, satisque super ea constare affirmat, neruias in fidibus alias digitis pelli, alias sonare.* Addit tamen Gellius huiusce rei periclitationem brumali die faciendam. Ioannes item Baptista Porta libro 20. Magiæ naturalis cap. 7. *Tendantur (ait) in vnum nerui, vt ad idem & perfectum perueniat vnusquisque melos: si grauium vnã pulsabis digitis, altera roboat, & mouetur grauis in ea, & si acutum, acuta; cum debita tamen approximatione. Quod si id non fuerit maxime conspicuum, paleam superinducito, & moueri videbis.* Quin & grauis quidam Religiosæ familiæ vir, qui in sæculo quondam fuerat musicæ artis peritissimus, id mihi se & tentasse sapius, & experientia semper didicisse affirmavit. Nobilis demum, ac eruditus eques, qui meo id rogatu præstitit, idem planè se deprehendisse testatur. Cæterum vocet id, qui volet, in dubium, nihil repugno. Mihi sanè illud summæ voluptati est, quod experimentum hoc de duplici instrumento vni-sono à multis probatum in duobus hisce mysticis instrumentis, Apocalypsi & Psalmorum libro, videar affecutus; atque ad eò pulsatis fidibus acutis, quæ in Apocalypsi

Fides conuenientia in idem melos si sint, vna pulsa, altera etiam sonat.

Id in Apocalypsi & Psalmis conueniens.

De allusionib. ad aliquot Psal. Dauid. 41

calypsi dulciter resonant Alleluia, eorum pariter Alleluia, quæ in Psalmis continentur, melos veluti auribus hauserim; ad grauium autem tactionem neruorum, qui Apocalypsi 10. tonitruorum sonitum imitantur, mysticum etiam eorum concentum perceperim, quos duodetrigesimo Psalmo Dei voces nouimus appellari. Vt alia interim prætermittam, quæ hunc in librum conferre est animus, vt eruditi lectores hac de re iudicium facere possint: & si quidem experientiam huiusmodi veram esse probauerint, mecum etiam eadem mystici vtriusque instrumenti collatione, symphonia, & concinnitudine delectentur. Ex quo facile eliciant quanto sit Psalmodum aliquot argumentum multorum opinione præstantius, quantoque excellentius Poëticum ipsorum artificium; & harmonia cum singulorum, tum omnium inter sese dulcior, atque suauior. Cuncta enim isthæc egregiè præstat mirus Apocalypseos concentus, dum Dauidici Psalterij chordas ad reboandum simul, & assonandum impellit.

De quibusdam Psalmorum titulis adnotatio.

HOs esse partem Canonice Scripturæ negare videtur Martinus Martines Hypotyposeon lib. 4. in vltimis his verbis: Scito titulos Psalmorum apud Latinos, & apud Græcos maxime esse vitiatissimos, ne illis fidas temerè. Lindanus item in præfatione ad Psalmos, cum quædam Psalmorum loca notasset, quæ quibusdam suspecta de vitio viderentur, dixissetque ad Synodum pertinere absolutam Psalterij, sicut & totius sacre Scripturæ castigationem edere, subiungit. Eodem pertinet de Psalmorum titulis statuere; infra verò, eiusdem, inquit, classis sunt, vbi diapalma, & Halleluia veniant inferenda.

*Sufficiendi
hi tituli.*

Hi tamen Auctores videntur exponendi non ita, vt titulos (siquidem edantur castigati) Canonice Scripturæ partem non esse affirmant; sed tantum eorum correctionem, sicut & locorum de menda suspectorum Concilij esse, vel Papæ. Loquuti porro illi ante editam huiusmodi castigationem; nunc autem Vaticanam fruimur à Clemente Pontifice approbata. In qua, cum quæ visa non fuerint in Canonem adscribenda, duo scilicet postremi Eldræ libri, tertius Machabæorum, & oratio Manassis diuerso impressa caractere in Bibliorum finem reiecta sint, Psalmorum tamen tituli appinguntur tanquam textus pars. Et summo id quidem iure, cum videamus quanti eos, vt Canonice nimirum partem Scripturæ, & vnde Psalmorum maxime pendeat intelligentia, duxerint antiqui Patres Augustinus, Hieronymus, Nissenus. Huius extat integrum de Psalmorum titulis opusculum. Hieronymi illa sunt ad Ephes. 5. *Omnes Psalmos, quibus Alleluia præpositum vel subiectum est, fortitudinem, ac maiestatem Dei indicare, & eiusdem semper vel beneficia, vel facta mirari.* Alia ad rem eandem testimonia mox tempore adducemus.

Inscribi Psalmis instrumenta musica, aut cantores, quid esse minutum.

Propter hæc item opinationi aliquorum ferenti quosdam Psalmorum titulos appositos duntaxat, vel propter genus musici instrumenti ad modulandum idonei, vel propter modulatos cantores, neutiquam credo. Nec enim tam exiguum quid subesse illis mysterij, quis mihi vnquam persuadeat. quod rem tam minutam indignam reat prorsus, quam Psalmis inscribi Spiritus sanctus voluisset. Præstat quidem arcanum insigne, quod non assequaris, ibi reuereri. Certè Augustinus Psalm. 58. & alibi sentire nos ita docet: *Quosque vocat intelligentiæ Psalmorum clauem:*

vbi notat titulum super postem indicare quid agatur intus, aut cuius domus sit, aut quis prædij possessor. Hieronymus præfatione in Psalmos eiusdem est sensus, cuius illa sunt: *In Tituli, clauis domum non ingredieris nisi per clauem; nec Psalmorum. Psalmorum. num intelliges nisi per titulum.* Equidem alicubi expertus sum titulum, qui parui videbatur pendendus, magnum arcani pondus continere: huiusmodi illi Psalmi 28. *In consummatione tabernaculi.* Sentiòque de cæteris ita existimandum. quosdam in hac disputatione seorsum expendam, quosdam suis locis referuabo.

In finem.

Hic est Psalmorum sex & quinquaginta titulus, quem fusè ad 1. Apocalypsis versauit. Summa est: sensum huius inscriptionis non differre ab hac, in eum, qui est finis, nomen itaque *finis* pro consummatore ac victore sumo. Græcè cum articulo notatur *eis to telos*. Principium verò & finis in Apocalypsi tituli sunt Dei. & Paulus ad Hebræos 12. quoniam modo Deus sit *ἀρχὴ καὶ τέλος* disertissime exposuit hac duplici dictione *ἀρχὴ καὶ τέλος* auctor & consummator. qui rem inchoat, & ad finem vsque impedimentis quibuscumque superatis, fortiter perducit, quod idem significat victor. Et hic quidem sensus in Psalmos omnes huius tituli vt in proprio loco explicauit, aptatur quàm conuenientissime.

In finem, id est, in eum, qui est finis. Finis, id est, victor, consummator, qui inchoat, rei apponit colophonem.

Pro iis, qui commutabuntur, vel immutabuntur.

Huius item expositio in propria nos sede, & in Cantic. operitur. in quatuor est Psalmis, & omnibus nihil commodius. Prudentissimi Septuaginta, & cum iis vulgatus, vt afferrent incluso mysterio non nihil lucis, symbolicam lilij significationem iuxta suum etymon exposuerunt.

Relinquitur explanatio sui loco.

Testimonium, vel tituli inscriptio.

Nomine *ישׁוּעָה* apponitur in titulo Psalmi 59. *עֵדוּת* id est testimonium. Vbi Pag. & Arias putarunt Syntaxin esse: *super liliam testimonij.* Cæterum ex Psalmo 79. constat *עֵדוּת* à *עָדָה* minimè regi. Huius enim titulus est *עֵדוּת לְשׁוּשַׁן* sine regiminis nota. quare verti non debet: *Ad lilia testimonij;* sed potius, *Ad lilia,* vel *de liliis testimonium.* Vulgatus verò in Psalmo illo 59. pro *עֵדוּת* Testimonium subiicit: *in tituli inscriptionem;* sed sine sensus eiusdem detrimento. Etenim apponi Psalmo hunc

Nomen testimonium, titulo adiectum notat affirmationem.

titulum: inscriptio huius Psalmi est, in illo tali de re agi; idem prorsus reor, ac si diceretur, eius argumentum rem illam esse. Videtur itaque nomen מַיִם in aliquot Psalmorum titulis affirmatio & testimonium, vt ea intelligatur materies illius Psalmi, quam reliqua tituli verba declarant: non secus ac si talis esset inscriptio: Argumentum Psalmi hoc est, amen, amen. Porro eiusmodi affirmationis mysterium in sacra Scriptura notum est.

Filiis Core.

Non sunt hi antiqui rebelles.

Certum in primis est, hos Core filios fuisse Dauidis ac Salomonis ætate cantores, nec de filiis Core defertoribus haberi vlla ratione sermonem: atque in hoc incuria notatur Genebrardi, de quo ad Psalm. 44. Noto deinde ita decem Psalmos inscribi, in quorum vno, qui est 46. legimus: *Pro filiis Core.* apto vtique argumento hæc verba ad Psalmi argumentum pertinere. Inscriptionis porro huius arcanum, quod hos Psalmos filij Core fuerint ad modulandum sortiti; hinc equidem obuelatum censeo. Illud autem vt rimemur, quærenda ratio est, cur his potius cantoribus, quam aliis fuerint commissi hi Psalmi.

Psalmi huius ætuli afflictos concernant.

Hi sunt filij Core.

Sic igitur in hac re meam aperio commentationem, huius tituli Psalmos ed fuisse scriptos, quibus vtrentur cantionibus afflicti, ac diuexati, Ecclesia potissimum Christiana in horrenda illa persecutionum tempestate. Affulget igitur statim in horum Psalmorum cura canendorum Core filiis demandata, acumen: perinde quasi missa ad afflictos aliquot epistola superferberetur: *Matthæo de Afflictis.* Sed probanda duo, & filios Core magnam denotare afflictionem: & persecutionum tempori compositos Psalmos illos.

Grando & caluitium arumosa.

Notandum igitur pro primo: Nomen Core Hebraicè כּוֹרֵי significare cum grandinem; tum ad capitis depilationem pertinere. Illud expressum Psalm. 147. num. 6. ibi; *Mittit crystallum suam.* nam pro crystallo, Hebraicè est כּוֹרֵי & constat ibi lapidem, aut grandinem denotari. Alter verd vocis significatus peruius est. Atqui hoc vtumque symbolum est magnæ alicuius afflictionis ac persecutionis commodissimum. nam & depilari caput in antiqua consuetudine habitus erat lugentium, ac nimio opere oppressorum. Et grandinis tempestas vehementem etiam persecutionem denotat. Labi porro grandinem è cælo, ad reuerentiam Dei seruorum & summisionem in laboribus & arumnis vt à Deo dispensatis significandam natum est. Hæc dicta sufficiant de nomine Core. nam quod adiungitur *filius*, sæpe apud Hebræos vices gerit articuli, vt filius confusionis sit confusus, & filius deliciarum, delicatus; quare filij grandinis seu caluitij erant, vt diximus, attriti & exhausti afflictione & persecutione.

Alterum verd, Psalmos illos, scilicet procellarum Ecclesiæ Christianæ tempori admirabiles esse, vt qui illas sustinebant, his se consolarentur; ex vniuscuiusque consideratione perspicuum sit. Primus est 41. *Quemadmodum desideras ceruicem.* Et hunc patet eiusmodi tempestatum mirum afferre alleuamentum. *Quare tristis es anima mea? Spera in Deo,* &c. Secundus est 44. Quod si hic totus est, vt videbimus, in ea celebranda magnitudine, ac maiestate ad quam Romana Ecclesia erat ascensura; & quod aptius hac spe firmissima so-

lumen, interim dum ab hostibus comprimebatur? Tertius, qui 45. *Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus,* &c. explicatore non indiget, sed lectore. Quartus, qui 46. prophetiam habet de Gentilitatis conuersione, optimam aduersis patiendis consolationem. Quintus, qui 47. cellissimum, quo erat Ecclesia Catholica peruentura, locum describit: præsentissimum vtique desperationis cuiuslibet amuletum. Sextus, qui 48. *Audite hæc omnes gentes, cur timebo in die mala.* mundanæ gloriæ ac diuitiarum, quibus fidebant persecutores, exprimit vanitatem. Septimus, qui 83. *Quam dilecta,* &c. illud agit, quantopere Deus amet Ecclesiam suam, quamque præster, Deo innixum, vt bonum addecer Christianum, conculcari, opum terrenarum congeriei. *Elegi abiectionem esse in domo Dei mei, magis quam habitare,* &c. Octauus, qui 84. *Benedixisti Domine terram tuam,* propheticus est de commutatione procellæ sæuientis in quietem placidissimam. qua nulla melior antidotus pellendæ defecti. Nonus, qui 86. inter tormentorum diritates spiritali proposita Ecclesiæ gloriæ & Gentilitatis futura fide, doloris sensum abradit. Decimus tandem, qui 87. oppressionem immanissimam, in qua ad Deum ingeminantur clamores validi, repræsentat. Cum itaque argumentum huiusmodi in omnibus his Psalmis fuerit animaduersum, fieri non potest, quin summum in modum quemlibet oblectet eorum lectio, appareatque quantum titulus contulit ad intelligentiam. Quod verd ad nominis Core significationem respectum fuerit, ex iis, quæ de Asaph, aliisque dicemus, amplius confirmabitur.

Intellectus.

Titulo illi *filius Core* adiungitur interdum vox מְשִׁיבֵי שָׁנִים intellectus vel erudiens. Quæ vox musica Psalmi vt deseruiat, meo quidem iudicio haud potest. Psalmi enim 87. & 88. habent itidem *intellectus Ethan.* hic verd cantor non fuit. Quid igitur si dicantur hi Psalmi Core filios erudire, id est, afflictos commonefacere, vt prophetia vel doctrina Psalmi illius inter efferatos tempestatum motus solerter vtantur. Nec verd dicuntur Core filij suam in Psalmis illis scientiam collocare; eos quinimo, cum *masquil* sit erudiens, Psalmis eruditi. Posset nihilominus constructio hæc esse: Psalmus erudiens à filiis Core decantandus, vel filiis Core inscriptus.

Quia præbent Psalmi eiusdem in calumniatibus intelligentiam.

Asaph.

Huius tituli Psalmi duodecim reperiuntur. Et, cum Asaph musica præfectus fuerit, eapropter illos crediderim hoc titulo eleganter insignitos, quia Asaph significat congregantem: eumque deinde concio sumatur pro congregatione, videtur aptum, vt Asaph sit concionator, qui coactæ concioni verba facit. Conuenit huic cogitationi illorum Psalmorum institutum: in quibus cum populo agitur de augendo Dei cultu, de moribus componendis. nam 49. qui primus est huius tituli, manifesta est concio, *Congregate illi sanctos eius,* dicitur. & *Audi populus meus,* &c. Mirè præstat idem munus Psalmus septuagesimus secundus, secundus eius tituli. & tertius, qui est 73. licet cum

Psalmi ita inscripti conciones sunt.

Congeruntur decem Psalmorum argumenta.

cum Deo agat, habet tamen concionatoriam doctrinam, quam numero ſtatim ſecundo inquit ab illis: *Memor eſto congregationis tuæ.* Cæteri denique, qui ſunt continenti ordine uſque ad 82. miræ ſunt exhortationes. Quod autem concini dicantur ab Aſaph, idem prorsus eſt, ac diuinum cõcionatorem multitudinis agere exhortatorem.

Canticum graduum.

Cordis ad ſuperiora aſceſſum aſſert inſcriptio.

Pſalmis 115. à 119. uſque ad 133. præponitur hæc inſcriptio Hebræicè מַעֲלֵי יָדַי de qua cõſulendus Genebr. Illud noto uoce *Maaloth*, ut uulgatus plerumque reddit, aſcenſiones ſignificari. quod idem, ſi rectè expenditur, eſt nomen Gradus. Huc illud facit Pſalmi 83. uerſ. 6. *Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.* Nam tamen hîc Hebræicè nõ ſit מַעֲלֵי דָּם ſed מַעֲלֵי יָדַי idem tamen eſt ſignificatus. Et quidẽ Genebrardus in huius Pſalmi argumento, ſuſpirat, inquit, ex exilio in templum. Tandem ego dico, Canticum graduum cordis eſſe aſcenſiones, uel animi ſiue in templum, ſiue in cœlum ſuſpiria. His de Pſalmis uidentur ſecunda annotatio ad Apocal. 19.

Pro Idithum.

Hæc, in ſummo à ſeipſo & circumſpici, & inuſari.

Hæc trium Pſalmorum eſt, 38. 61. & 76. inſcriptio. Additur uerò in 38. ipſe q̄ Idithum. & facit ad mox dicenda hoc additamentum. Equidem etiam in hoc titulo cenſeo nominis Idithum cõſulendam ſignificationem. Ea eſt, *lex eius*, illa de cauſa ſcilicet, quia in tribus hiis Pſalmis repræſentatur, quod iuſtus uir, ipſe ſibi eſt lex, qui ſe ipſe grauiter excuſat, qui ſe accuſat. Nam Pſalmus 38. ita incipitur: *Dixi, cuſtodiam uias meas: ut non delinquam in lingua mea. Poſui ori meo cuſtodiam, &c.* Hoc nonne eſt arcta ſeipſum lege adſtringere? Nam 61. bene ſatis oſtendit ſuæ gerere conſcientiæ curam, qui dicit; *Nonne Deo ſubiecta erit anima mea?* Solertem denique ſui ipſius examinationem commendat Pſal. 76. ex quo illa ſunt num. 7. *Meditatus ſum nocte cum corde meo, & exercitabar, & ſcopebam ſpiritum meum.* Attentè itaque ſi legantur Pſalmi integri, conſtiterit titulum Idithum, ut explicuimus, illis prorsus conuenire.

Pro Maeleth.

Titulus eſt dicit Pſalmos uerſari in querelis.

Nominata ſic ſuit Genef. 28. num. 9. tertia Eſau coniux Iſmaëlis filia. ad hanc uerò, cur reſpiciatur, non uideo; ſed ad nominis ſignificationem. Et Maeleth ſonat infirmitatem. ducitur enim à uerbo מַלְחָה quod dolorem & cruciatum ex uiolata parte ſignificat, ut Lexiographi colligunt. Pſalmi pro Maeleth inſcripti ſunt 52. & 87. ut utriuſque materies querelæ ſunt miſerabiles. nam mortalium corruptionem & ruinam Pſalmus 52. conqueritur. *Dixit inſpiciens in corde ſuo: non eſt Deus. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt, &c.* Defectum uerò ſe ab omnibus, & uſquequaque afflictum in 87. Pſaltes miſerabiliter lamentatur. Alter itaque Pſalmus deſlet delicta, pœnas alter.

Intellectus Eman Ezrahite, Pſal. 87.

Premittit titulus actum Pſalmum de homine dolentis conſra-

Eman ſignificare uidetur contritionem. nam cum Hebræicè ſcribatur עָמָן directe pertinet ad עָרַב quod eſt *frangere, conterere.* Et hic quidem Pſalmus querelam cuiuſdam iuſti fracti doloribus

A ſapientem illam profectò continet. Sunt uerò hic Pſalmus & 88. ut mox dicetur, quaſi gemelli.

Intellectus Ethan Ezrahite, Pſalm. 88.

Hoc nomine Ethan ſignificari aiunt fortitudinem. ſed notandum, ſicut Pſalmus 87. poſitus fuit in querelis, ita hunc Domino pro beneficiis gratulari: *Miſericordias Domini (hoc caput) in æternum cantabo.* Etenim gloriari in Domino, hæc iuſti eſt fortitudo. *Fortitudo mea & laus mea Dominus.* Germani uerò fratres ſunt Eman, & Ethan, ſapentiſſimi ambo. Propterea quod & cõqueri apud Deũ, & eidem gratulari, gemellæ ſunt animi affectiones, utraque uerò ex maxima prudentia. Quod uerò Eman & Ethan fuerint fratres & ſapientes ualde, teſtatur id ſacra Scriptura 3. Reg. 4. num. 31. Horum quidem parens Mahol uocabatur, ſed cognomen erat Ezrahites, ut ibidem dicitur, forſan ab uibe ſeu pago Zarah, ſeu ab huius nominis progenitore. Porro Ezrahites Hebræicè eſt manifeſtus, aut manifeſtans ſe, ſpargens, diſfundens, à themate עָרַב oriri, aut ſe manifeſtare. Hos fratres cantores fuiſſe, non exprimit ſacra Scriptura: ac proinde non muſicorum, ſed ſapientum nomine inſignium locum in horum Pſalmorum titulis uidentur promeriti. Quare longè ab ſcopo Genebrardus de aliis multò antiquioribus interpretatur.

Hic uerò de gratiarum actione, qua iuſti eſt fortitudo.

Querit & gratias agere, affectiones germana.

PSALMI 28. interpretatio.

De ipſius argumento.

Variæ ſunt, ac multiplices Patrum, & expolitorum de huius Pſalmi argumento ſententiæ. Prima eſt Baſilij, Theodoret, & Bedæ aſſertum, uictoriæ ab Ezechia ex Aſſyriis reportandæ prophetiam in eo contineri. Secunda commemorationem eſſe autumat ſingularium beneficiorum, quæ Deus in chariſſimum ſibi Iſraëli-tarum populum contulit: cum ſcilicet per medias rubri maris undas eductum (*huc enim uocem Domini ſuper aquas refert*) quæ ac deſerta uultu ſolitudinis uia conuexit incolumen; legem in Sinai monte ſuo digito conſcriptam promulgauit; Moſem & Aaronem ex Datan & Abiron coniuuratione erepris ſubduxit, ac terram Nephtalin maturis fructibus reddidit abundantem: quo *uox Domini præparantis cernos* ſpectare creditur. Atque huic opinioni ſubſcribit Nicolaus de Lyra. Tertia exhortationem hîc ſubefſe intelligit ad diuinam prouidentiam ex rerum naturalium ueltigiis agnoſcendam; quos ueluti clamores tonitruorum ſtrepitu ac fragore Deus ipſe uidetur edere. ita Arias Montanus opinatur. Quarta de extremi iudicij die explicat. Conſummationem enim tabernaculi, quæ titulo ipſi præfigitur, pro fine mundi accipit: in quo offerunt filij Dei filios arietum ad dexteram collocandos. Hanc tangit Beda in argumento. Quinta denique, quam ueriffimam exiſtimo, de uocatione gentium uaticinium eſſe confirmat. Hæc S. Ioannis Euangeliftæ, meo quidem iudicio, expoſitio eſt. Sequuntur ad eò Hieronymus & Auguſtinus. Innuunt Baſilius, & Theodoretus: quam Eccleſia in Chriſti Epiphani-orum celebritate complectitur: Gloſſa ordinaria, Caſſiodorus, & Beda. qui tamen ſeptem Do-

Varia de Pſalmi argumento ſententia.

mini voces pro septē Spiritus sancti donis vsurpant. Accedit etiam Gregorius, quem refert Glossa. Sed quis hic Gregorius sit, haecenus inquit.

Historicus sensus.

Iuxta hanc igitur sententiam, quae mihi in primis arridet, Psalmi totius argumentum ab argumento Psalmi 46. *Omnes gentes, &c.* haud abluēs, eiusmodi est. Sub allegoria caeli septies tonantis, & tempestates seu clades glomerantis, decantatur bellum à Deo gentibus illatum ad amplificandum Davidis imperium: postquam arcu fœderis in Sionis arcem fuit inuecta. Ex præda autem & manubiis in bello captis augustissimum Deo vouetur templum; quod postea à Salomone fuerat ædificandum. Atque id templum veluti alteram Noë arcam in ingruentium calamitatum eluione futurum asseritur. Ac proinde, ritè in illud confugientibus salus & incolumitas promittitur, porro salutis diuina adiungitur benedictio, & in posterum securitas.

Præcipuus Psalmi sensus & intentio.

Hic est historicus Psalmi sensus. Moneo tamen in eo sistendum minimè esse, quia Prophetarum mos est, vt rectè Augustinus, *Judaica tangere, Christiana respicere.* Sub prædictæ ergo historiae comparatione vaticinatur Dauid mysticum Euāgelicæ prædicationis bellum, quo omnes erant gentes in Christi ditionem redigendæ, atque aded Christiani imperij fines longè, latèque propagandi. postquam diuinus Spiritus nouam Sionis arcem, id est, Ecclesiam primitiuam inhabitare dignatus est. Prædam autem prædicti belli aded fore opulentam canit Psalmus; vt ex illa sanctissimum Ecclesiæ Catholice templum sit Deo victori dicandū. Quod idcirco verissima arca Noë in diluuiō aquarum multarum esse perhibetur; extra quam & salus nequiquam possit reperiri, & in ea mirum in modum eluceat Dei bonitas ac prouidentia, *homines, & iumenta saluantis*, salutemque largissima benedictione & fidelissima securitatis promissione cumulantis.

De Titulo Psalmi.

Titulus est, *Psalmus Dauid in consummatione tabernaculi.* In Hebræo solum sequitur, *Psalmus Dauid.* & sequentia quidem verba, *In consummatione tabernaculi*, alicui fortasse cum Psalmi argumento ac serie non ita coherentia, sed superuacanea potius videantur. Præsertim cum Theodoretus testetur se nihil eiusmodi in hexaplo inuenisse. Caterum vel ex eo ipso, quod primo aspectu verba illa contextui appareant dissentanea, credibile est nonnullos falsa specie delusos ea sustulisse. Enim verò si rem attentius perscrutari velimus, comperiemus facile proposito Psalmi argumento illa aptè satis congruere; vt clarius ex mox dicendis constabit. Quare non absque diuino consilio factum esse arbitror, vt retineantur in vulgata editione, & summæ sint apud omnes auctoritatis. Quin & ex ipsa verborum expositione planum fiet, credibile non esse, ea ab aliquo interpretum fuisse supposita; sed aut ex vetustis Hebræorum exemplaribus eruta, aut caelesti aliquo instinctu Apostolis reserata, aut ex ipsa Ecclesiæ nascentis origine, constanti omnium sermone, vt sit, ad nostra vsque tempora deuoluta. Græci certe omnes tam libri, quam interpretes, quos viderim, ea expressè habent. quorum alij legunt *ἐξ ὧν ἐκτίθη*, vt Biblia Sixti, & Nissenus. alij *ἐξ ὧν ἐκτίθη*. Et quidem *ἐξ ὧν ἐκτίθη* idem est, quod *finis*, seu *consummatio*. *ἐξ ὧν ἐκτίθη* autem significare potest, aut exitum, aut

A (quod in præsentī magis ad rem facit) *pompam* & celebritatem. quamuis Basilius, Nissenus & Nicephorus ad exitum respiciant. Augustinus consummationem legit. Meminit etiam tabernaculi in hoc Psalmo Athanasius.

Summa eorum, quæ Psalmus complectitur.

In titulo mentio fit consummationis tabernaculi, eius scilicet tabernaculi, quod Deo fuit in arce Sion consecratum. de quo 2. Regum 6. & 1. Paralip. 15.

Initio Psalmi num. 1. & 2. cohortatio continetur ad gloriam & honorem Deo deferendum.

B Deinde huius honoris ratio ex admirabili septem Dei vocum consideratione desumitur. de quibus num. 3. 4. 5. 6. 7. 8. & 9.

Adiungitur præterea nescio quid de vniuersali Dei gloria in templo eius. num. 9.

In fine tandem diluuium canitur, & maxima Dei clementia post diluuium. num. 10. & 11.

Opus ergo est, vt nostra interpretatio ostendat, quo pacto inter sese hæc omnia aptè connectantur; nempe consummatio tabernaculi cum septem illis vocibus seu tonitruis; tonitrua cum templi Salomonici gloria; cum iis diluuium; & post diluuium firmitas, benedictio, & pax in fine Psalmi decantata. Quæ vt facilius exequamur, nonnulla sunt ante Psalmi verborum explicationem per sectiones aliquot probanda.

Septem Dei voces esse tonitrua, atque ea allegoricè capienda.

SECTIO I.

D E consummatione tabernaculi dicam postea commodius; nunc me Dei voces ad sese vocant, maior ac nobilior Psalmi pars: sex cuius cognitione cæterarum etiam partium cognitio pendet omnino.

D Primò igitur assero septem Dei voces esse tonitrua. Sic eas appellat Ioannes Apocal. 10. num. 3. *Locuta sunt septē tonitrua voces suas.* Græcè articulus præfigitur, cui locutioni æquè respondet Hispanica *los siete truenos*. Quo ex articulo patet non esse nisi vnicum tonitruorum septenarium, de quo Ioannis verba accipi possint. Ioannem autem ad aliquem sacrarum literarum locum respicere, manifestè colligitur: quia symbola Apocalypseos omnia ex insignibus veteris Testamenti locis desumuntur. Quare cum alibi nusquam septem tonitrua reperiantur; cumque in hoc Psalmo septē Dei distinguantur voces: & vox insuper Dei iuxta Scripturæ sacræ phrasim tonitruorum nomine significetur; fatendum necessariò est, Ioannem ad Psalmum 28. habuisse respectum, ac proinde septem Dei voces esse tonitrua.

Septem Dei voces sunt tonitrua.

E Et quidem locutionem hanc Scripturæ familiarè esse pluribus ex locis confirmatur. Psalm. 17. num. 14. *Intonuit de caelo Dominus, & altissimus dedit vocem suam.* Prior pars posteriorem explicat. Ecclesiast. 46. num. 20. *intonuit de caelo Dominus, & in sonitu magno auditam fecit vocem suam.* Job. 37. num. 5. *Tonabit Deus in voce sua mirabiliter.* & num. 4. *Tonabit voce magnitudinis suæ; & non inuestigabitur, cum audita fuerit vox eius.* Adde

Scriptura auctoritate id probatur.

in presenti, huic primæ Psalmsi voci, *vox Domini super aquas*, explicationis gratia adiungi, *Deus maris estatis intonuit*; vt pari etiam ratione in vocibus cæteris intonuisse intelligatur.

Obiectio.

At enim credibile non est (dicat aliquis) hæc omnes voces esse tonitrua: nec enim omnia, quæ eis Psalmus attribuit, à tonitruis efficiuntur. Nam vt de cæteris taceam, *vox Domini confringentis cedros*, siue, *exilire facientis*; vt est in Hebræo, tonitruum congruere non videtur posse, qui cedros conuellere, prosternere, & comminuere non valet. Dixeris potius concitatissimi venti effectus eiusmodi esse. Quo argumento compulsi nonnulli, vocem Domini hîc pro vehementiore venti impetu horrendo fragore concrepantis fore capiendam arbitrantur. Quin imò primam Domini vocem *super aquas*, sunt qui de ingenti ventorum flatu exponant procellas in mari ac tempestates excitante. Alij de turbinis murmure & strepitu; nec opinantes voces has septem ad tonitrua referri oportere.

Dilutio.

Cæterùm & Apocalypseo locus, & communis Scripturæ phrasîs cogunt, vt septem Domini voces de tonitruis intelligamus. Atq; vt obiectioni faciam satis, fateor tonitruum nō eos omnes effectus physicè, & propriè præstare, quos ei Psalmus annumerat. Poëtice tamen & figuratè miram elegantiam continet, & energiam, proponere tonitrua vt eorum effectuum causas. Quasi cælum ipsum iracundia exardescens horrenda tonitrua pro clamoribus edat; cuius vociferationi venti atque ignis obsequetes, irarum a stu perciti efferebant, tamquam diuinæ vindictæ satellites, & administri; cuius & vocem & imperium exprimunt tonitrua. Itaque in sæuissimæ tempestatis descriptione nihil verius ac significantius poëtico inuento, quod hæc omnia turbinum ac procellarum vestigia tonitruis ipsis, id est, Dei imperio & iustissimæ iracundiæ significationi tribueret. Atque hac loquendi ratione non semel veteres Poëtæ vsi sunt, vt Virg. *Aeneid.* 4.

*nigrantem commissa grandine nimbam
Desuper infundam, & tonitru cælum omne ciebo.*

Item in 5.

*Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum & campi.*

Cùm tamen physica cæli, terræque motus causa tonitrua non sint. Horat. etiam lib. 1. carn. Od. 34.

— Diespiter

*Igni corusco nubila diuidens,
Plerumque per purum tonantei
Egit equos, volucrumque currum.
Quo bruta tellus, & vaga flumina,
Quo Stryx, & incisi horrida Tanari
Sedes, Atlanteis que finis
Concutitur.*

Vbi eleganti periphrasi describit tonitrus quasi tantæ commotionis effectores. Quò spectant quæ superius ex Psal. 17. & Ecclesiast. cap. 46. adduximus. Infrà autem elariùs demonstrabimus hanc loquendi rationem ad mysticam significationem, quam præcipuè sacræ literæ intendunt, esse aptissimam.

Tonitruorum mentio hic allegorica est.

Restat altera huius sectionis pars probanda, quæ ad sensum allegoricum spectat. Assero igitur secundo, tonitruorum mentionem in hoc Psalmo allegoricam planè esse, verborumque proinde proprietati non debere insisti, suadet hoc in primis titulus ipse. Etenim si quis in meris hæreat

tonitruis, nec illa ad mysticum transferat sensum; proculdubio non inueniet quo pacto tonitrua cum titulo de tabernaculi consummatione consentiant. Deinde allegoriam septem etiam tonitruis subesse persuadet locus Apocal. 10. num. 3. Ioannem enim audisse septem tonitruorum voces, idem planè est, quod intellexisse Psalmum 28. eique designasse locum inter Ecclesiæ Christianæ mysteria. De hoc tamen latius suo loco.

In tonitruorum allegoria, ratio analogia ad tonitrua habenda est.

Assero tertio in allegorico sensu eorum, quæ de septem tonitruis perhibentur, rationem analogiæ ad tonitrua semper esse habendam. Etenim si quis verba illa (exempli gratia) *vox Domini intercidentis flammam ignis*, ad Sæctorum in mediis ignibus securitatem referat, iuxta id Danielis 3. num. 40.

Angelus Domini excussit flammam, ignis & fecit medium fornacis, quasi ventum rovis stantem: concionatur ille quidem, non tamen explicat, quia tonitruum non respicit analogiam. Idem planè dixerim de eo, qui Dei voce & imperio contempletur virtutes ignis diuidi, & intercidi solere, vt damnatos vrat, non illuminet, alios contra illuminet, non vrat. Atque interpretationes eiusmodi nulla ipse ratione contemno, sed suspicio potius, venerorque ita tamen vt Spiritus sancti intentioni præcipuus deferatur honos. Et verò perspicuum est, mentem eius, qui allegoricè loquitur, nisi ex rei, quam proponit, analogia & proportione, percipi non satis posse. Atque ad eò Spiritus sancti sensum in hoc Psalmo non assequetur, qui septem mysticas Dei voces non ex ipsa sensibilibus tonitruorum consideratione explicauerit. Quanti verò momenti sit Spiritus sancti mentem ritè percipere, ille solum satis pro meritis expendet, qui à diuino ipso Spiritu fuerit edoctus.

Septem tonitruorum allegoriam ad historiam Davidis pertinere, sed Spiritus sancti intentionem in ea historia non sistere.

SECTIO II.

Vidimus septem huius Psalmsi voces, seu tonitrua esse allegorica. At quonam eiusmodi allegoria spectat? Ad historiam nimirum, quam indicat Psalmsi titulus: *In consummatione tabernaculi*, qui legentibus veluti facem præfert; vt meminerint, dum ad hunc Psalmum accedunt, Dauidem in Sionis arce tabernaculum Deo in sua ipsius regia construxisse, atque eodem arcam summa cum pompa & celebritate fuisse traductam, animaduertant præterea, quod huiusce hospitiij pretium ac mercedem Deus Dauidi persoluerit: ad eam enim historiam sunt Psalmsi tonitrua referenda. Certè ex arca Dei domum suam deducenda spes erat iniecta Dauidi, benedictionem, ac prosperum rerum euentum à tanto hospite sibi interpretandi. Sic enim legimus 2. Reg. 6. num. 12. *Nunciatum est regi David, quod benedixisset Dominus Obededon, & omnia eius propter arcam Dei. Abiit ergo David, & adduxit arcam Dei de domo Obededon in ciuitatem David cum gaudio*, nempe vt sibi etiam eandem Deus impertiret benedictionem, quod particula *ergo* clarè innuit. Constat autem prosperitatem in iis potissimum, quæ gerit, ab vnoquoque expeti. Dauid igitur vir bel-

Tituli latior explicatio.

lator

lator, qui in acie & campo quotidie versabatur, robur sibi ac potentiam aduersus hostes ab hospite suo concedi optabat. Quam ad rem expende Ecelesiastici verba cap. 47. num. 10. *Dilexit Dauid Deum qui fecit illum, & dedit illi contra inimicos potentiam.* Diligendi verbo significatur, Dauidē hospitiū & amicitia fuisse Deo coniunctum, vel hospitiū & fœdere amicitia (vt loquitur Papinianus ff. de captiuis & postliminio reuersis.) Deum autem, vt primum Dauidis hospes fuit, vires illi ac fortitudinem contra suos hostes (id quod Dauid ipse exoptabat) contulisse, integris capitibus lib. 2. Reg. & 1. Paralip. recensetur. statim enim post Dominum hospitiū à Dauide exceptum sequitur cap. 8. lib. 2. Reg. cuius hoc est initium. *Factum est autem post hæc percussit Dauid Philistiim, & humiliavit eos, & percussit Moab, factusque est Moab Dauid seruiens sub tributo. Et percussit Dauid Adarezer, quando profectus est, vt dominaretur super flumen Euphratem. Venit quoque Syria Damasci, vt presidium ferret Adarezer: & percussit Dauid de Syria viginti duo millia virorum. Et posuit Dauid presidium in Syria Damasci: factaque est Syria Dauid seruiens sub tributo. & infra. Et facta est vniuersa Idumæa seruiens Dauid.* Similiter lib. 1. Paralip. vbi arca Domini in Dauidis domum deducta est, incipit cap. 18. his verbis: *Factum est autem post hæc, vt percuteret Dauid Philistiim, & humiliaret eos: percuteretur quoque Moab, & fierent Moabita serui Dauid.* lege vtrumque caput; & nota ex vtriusque contextu planum fieri, Deum, simul ac Dauidis fuit domum ingressus, statim pro Dauide pugnasse, & gentes illi omnes, quotquot in Israëlitis erant confinibus ab Ortū & Occasu, ab Aquilone & Austro subegisse; atque aded tabernaculum illud, quod in Sionis arce fuit extructum, extitisse causam amplificati auctique imperij, ac ditissimi thesauri, quod Dauid filio Salomoni reliquit. Quin imo templum illud augustissimū, omnesque eius opes ac diuitiæ (quas inæstabilis fuisse post reliquos noster Villalpandus ostendit) vni Dauidis tabernaculo, ac Dei ipsius hospitiū referri debent accepta.

Quam historiam Psalmi titulus complectatur.

Dei presentia apud per nubem indicatur.

Vniuersam ergo, quam attigimus, historiam proculdubio indicat Psalmi titulus. Et verisimile sanè est omnes huiusmodi rerum euentus fuisse Dauidi diuinitus præmonstratos, quo die perfecto tabernaculo arcam Dei in eo excepit; atque eam prædictionem seu vaticinium hoc Psalmo comprehendit. Si quis tamen malit post dilatatos imperij fines, & vicinas nationes subiugatas scriptum fuisse Psalmum, is Psalmi inscriptionem sic exponat oportet; *Psalmus Dauid in consummatione tabernaculi*: id est, Psalmus consummationi tabernaculi dicatus; quod ea canat, quæ & ex ipsius absolute, & ex Dei ibidem hospitiū quasi proprio ex fonte dimanarunt.

Atque vt ad allegoricam tonitruorum significationem propius accedamus, & explicemus, quã aptè subiugationem gentium illarum exprimat, quas Dauidis ditioni subiecit Deus, postquam ab eo fuit exceptus hospitiū; notandum est Dei præsentiam, ac prouidentiam in dedicatione tabernaculi, & templi à Salomone postea erecti elegantissime fuisse in nubibus significatas. Vtraque enim Dei domus nube fuit impleta, vt comperimus; esset omnibus illi vbi vel maxime residere, qui prouidentiam suam per nubes potissimum declarat. Sed de hoc alibi latiùs. Cum igitur indicare vellet, Dauid, hospitem suum pro se bella

contra gentes suscepturū, quid aptius depingere potuisset, quàm Dominum nubium, tēpestatūque potentem tonando & fulminando bellum Dauidis hostibus intulisse? Et quidem, quod ad Libanum & desertum Cades spectat, inferius patebit, appositissime ea fuisse in Psalmo sigillatim expressa. Quod verò ad tonitruorum attinet metaphoram, negari non potest quin ea sit maxime idonea, & sæpe à sacro textu vsurpata: imo vera ac germana tempestatis narratione, re ipsa Deo tonante, aliquando confirmata. Vide 1. Reg. 7. num. 10. *Philistiim inire pralium contra Israël: intonuit autem Dominus fragore magno in die illa super Philistiim, & exterruit eos, & cæsi sunt à facie Israël.* & Psalm. 17. *Intonuit de cælo Dominus, & altissimus dedit vocem suam, & c.* lege totum Psalmum ad hoc valde spectantem. Ecelesiastici 46. num. 20. *Intonuit de cælo Dominus, & in sonitu magno auditam fecit vocem suam, & contriuit principes Tyrionum, & omnes duces Philistiim.* Ierem. 25. num. 30. *Dominus de excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam, & c.* Similia habent Ioël. 3. num. 16. & Amos 1. num. 2.

Satis, ni fallor, ostendi, & infra clarius ostendam, huius Psalmi tonitrua allegoricè esse capiēda, & ad Dauidis historiam referenda. Adde nunc, Spiritus sancti mentem in ea historia non sistere; sed vt supra ex Augustino asseruimus, *Iudaica tangere, Christiana respicere.* Confirmat hoc egregiè Apocalypseos locus, quem superius adduxi. Inficiari enim nemo potest, totam Apocalypsin in Ecclesiæ Christianæ mysteriis & euentibus versari. Ad eos igitur euentus præcipuè conducet Psalm. 28. quia inter alia asserit Ioānes audisse se septē illas tonitruorū voces, quæ in Psalmo 28. describuntur. Aurea procul dubio verba, & quæ non solum huius Psalmi interpretibus lucem afferant; sed faciliè etiam persuadeant, similes interpretationes in cæteris Psalmis & Prophetis esse inuestigandas, vbi antiquas historias videntur commemorare.

Sed obiiciat mihi fortassè aliquis, Ioannis verba non ita vrgere; vt sensum, quem ille astruit, literalem esse dicamus. Fieri enim potuit, vt sensum mysticum attenderit, non literalem. Accedit, quod tres sensus ad literam gradatim intenti non facile videntur admittendi, primus scilicet de tonitruis, alter per tonitrua de Dauidis historia, tertius literalis etiam de Christianæ Ecclesiæ euentis in Dauidica historia figuratis.

Respondeo tamen, alibi fortassè asseri probabiliter, veteris Testamenti locum in nouo adductum, de mysterio cui applicatur, non esse ad literam intelligendum, quod in veteri instrumento contextus literæ & sermonis acolithia sensum eiusmodi respuant. At vbi accedente noui instrumenti face, ita prophetia aliqua illustratur, vt totius prophetici contextus verba catholica Ecclesiæ mysterio mirificè deseruiant: cæcus profecto sit, qui adhuc dubitet, num eiusmodi sensus in prophetia literalis sit. Quid enim aliud, obsecro, est sensus literalis apud Theologos, nisi qui per ipsa verba siue propriè, seu figuratè significatur? Nam quod locutio mystica sit, & allegorica, id veram literalis sensus intelligentiam non tollit: si literalis sensus appellandus is est (vt re vera est) quem per verba ipsa auctor significare contendit. Sæpius namque videmus Iudaicas ipsas historias allegoricè ad literam significari: vbi sensum historicum nemo literalem esse inficiabitur

Spiritus sancti intentio in Dauidis historia non sistit.

Obiicitio.

Responsio.

De literalis sensu obiter.

ciabitur. Simili igitur ratione quando Christiana Ecclesiae mysteria à Prophetis per allegorica verba indicantur, itaut totum orationis filum in mysterij huiusmodi prædictione mirum in modum attextatur; tunc manifestum planè erit mysticum illum sensum esse literalem. An verò in præsentis totius Psalms series Ecclesiae mysterio per ipsa verba explicando congruenter aptetur, non opus est in quaestionem vocari, sed animum solum ad expositionem attendere. Nam forsitan ex illa constabit Psalms verba ita ad eam significationem esse apta; vt ipsi etiam bene dicendi magistri siue Oratores, siue Poëtae, nihil vnquam ita bene dixisse inueniantur.

Quo pacto figura & figuratum inter se cohaerant.

Verùm in figuræ & rei figuratæ coniunctione offendunt aliqui; asseruntque se non satis percipere quomodo duo illi sensus sint vterque literales. His ego vt succurram, aduerto, quos illi duos appellat sensus, vnicam esse comparisonem. Atqui nihil magis tritum ac vulgare apud Scriptores, non sacros solum, sed etiam prophanos, quam & comparisonibus vti, & vtriusque rei veritatè inter comparandum affirmare. Qua de re exempla in medium proferre superuacuum existimo; ne omnes ferè omnium comparationes adducamus. Nihil ergo aliud est (vt id paucis explicem) loqui de Dauide vt de figura, & de Christo deinde vt de figurato, quàm Christum cum Dauide comparare. In comparatione autem, vt iam dixi, de vtroque ipsius membro sermo est. Quòd verò omitatur particula, quæ solet esse comparisonis nota, id nec nouum, nec inusitatum est; imo sæpe etiam in familiari sermone non sine venustate contingit.

Quare vt ad gradationem illam triplici sensus literalis de tonitruis, de Dauide ac de Christo, gradum itidem faciam, respondeo, Spiritus sancti mentem non esse aliam quàm Christum cum Dauide conferre. quod est agere de Christo, & de Dauide per vtriusque inter sese comparisonem. Cur autem in Dauidis historia non liceat vti metaphora, vel allegoria à tonitruis petita?

Urgebis iam esse duplicatam comparisonem; ex qua tres illi gradus confurgunt non facile apud prophanos Scriptores obuij. Cæterum ex dictis manifestè perspicitur intra literalis intentionis metas mysteria Christi cum Dauidis historia posse conferri, & ad historiam ipsam adhiberi etiam posse metaphoram, siue allegoriam. Quòd si duplicata hæc comparatio apud alios Auctores non passim reperitur, cum tamen eam sacrae literæ vsurpè; id mirum nulli videri debet, qui Scripturæ fecunditatem, & eximium in arcanis ac reconditis illius mysteriis decorem ac maiestatem consideret. Quemadmodum enim venerandæ in primis ac singularis reuerentiæ picturæ vnum atque alterum velum prætendimus, vt ipsius cultus ac religio altius in hominum animis insideat; haud aliter augustissimo Ecclesiae Orthodoxæ mysterio, quod nobis diuinus Spiritus hoc Psalmo accuratè depinxit, duplex & Dauidicæ historiae, & fulgurum ac tonitruorum velum Deus ipse sapienter obduxit. Apellis in pingendi arte peritiam Plinius lib. 35. cap. 10. demitur; *Pingit (ait) & que pingi non possunt, tonitrua, fulgura, fulguræque.* Sed longè maius & excellentius huiusce Psalms artificium; qui in vna eadèmq; imagine, ac tonitruorum veluti tabella, quam Ecclesiae mysteriis ceu primum velum opposuit, artis

ingeniique documentum edidit eiusmodi; vt nihil potius dignius, ac rei propositæ congruentius excogitari posse videatur. Id quod ex Psalms ipsius interpretatione clarius demonstrabitur.

Licet autem sub vna tonitruorum allegoria posset Diuinus Spiritus de Ecclesiae mysteriis agere, nulla Dauidicæ historia facta mentione; Psalms tamen & titulus, & verba aliquot nos cogunt, vt ad Dauidis historiam, velut ad figuram, esse referendam pro comperto habeamus. Quod miro sanè artificio factum esse existimo. Primum, vt Psalms ipse absoluti tabernaculi historiae cõcineret: quia sermo opportunus est optimus. Deinde ad præstantiorem mysterij in ea suppressi dignitatem. ad hoc enim veteris Instrumèti figuræ conducunt vel maximè. Tertio, vt comparatio magis in se coagmentata esset, & cohærens; ac Psalms perinde concinnitas maior & elegantia. Etenim licet tonitrua ad Ecclesiae euentus adumbrandos appositè proferantur; magis tamè solidè & expressè in Dauidis historia (vt mox dicam) depinguntur. Præsertim cum historia eiusmodi Deus admirabilis prouidentia præstituerit, vt mysteria hoc Psalmo comprehensa figuraret. Quam cum ob oculos haberet Dauid, perspicuum erat eam se ad id innuendum præoccupaturum. Hoc vel ex eo in primis roboratur; quod aliis etiam in locis Scriptura Dauidicæ historiae cõparationem adducit ad eandem Psalms huius de Christianæ Ecclesiae successu mentem exponendam. Ergo si Amos (vt infra ostendemus) Dauidici tabernaculi memoriam, quòd Ecclesiae similitudinem referebat, post longam annorum seriem replicauit; quòd credibile est Dauidem de eodem, ac Amos, Ecclesiae mysterio (vt suo loco expediam) acturum, ipsissimam historiam, quam tamen præ manibus haberet, prætermisisse.

Quare sub vna tonitruorum allegoria Spiritus sanctus & Dauidis historiam, & Ecclesiae mysteria proponat?

Præcipuum allegoriae de tonitruis mysterium ad gentium vocationem, & conuersionem esse referendum.

SECTIO III.

Constat ex sectione prima Ioannem Apocal. 10. num. 3. ad septem Domini voces, de quibus in hoc Psalmo, haud dubiè allusisse. Vnde idem vtrobiq; mysterium esse reconditum aperte concluditur. Assero igitur Ioannem ibidem de gentium vocatione fuisse locutum. Hoc nemini dubium esse poterit, qui Apocalypseos acoluthiæ, & antecedentium cum subsequentiis cohærentiam probè norit, quam obiter reducto filo sic atrezo. Angelus, qui decimo illo capite inducitur, Iudæorum populo vltimo denunciat; si Christiana sacra nolint suscipere, auferenda ab iis omnino fore, & ad gentes transferenda. Quod vt tono ipso vocis innueret, *Clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit.* Quo tempore asserit Ioannes se septem tonitruorum voces & auribus, & mente accepisse. Addit deinde, Angelum sustulisse manum, & iureiurando affirmasse, vbi septima perciperit tuba, Dei mysteriū esse consummandum. Atqui manifestum est, Angeli clamorem, ipsius iusiurandum, & septem tonitruorum voces eundem ad finem pertinere. Iuramentum namque ad clamoris sui mysterium exigendum dirigebatur,

Ioannes Apocal. 10. num. 3. de gentium vocatione loquitur.

Decimi Apocalypseos capitis contextus.

dirigebatur; & ad clamoris huius sonitum septem tonitrua suas edidere voces. quare si iusturandum Angeli, Deum Iudæos derelicturum, & commigraturum ad gentes minatur; idem omnino tonitrua portendant oportet. Quod ergo Angelus sacramento confirmat, illud est, Dei videlicet mysterium, cum tuba septima intonerit, complendū fore. Præter hæc septem illæ buccinæ plagas itidē septem comitantur, quibus Iudæorum populum Deus meritissimè afflixit. Plagarū porro postrema fuit obstinatio mentis, ac reprobatio. Vnde diuinam eis pietatem summa angelicæ vocis contentione vociferare, & conclamare ante septimæ tubæ sonitum, nihil profecto est aliud, quam præuia illos cohortatione excitare, ac postremò commovere, si in obstinatam semel præfractæ mentis duritiem dilabantur, nullam sibi superesse emergendi facultatem. Id quod Angelus confirmat dicens; *Quia tempus non erit amplius.* Atqui perspicuū est, non eam sibi mentem esse, vt diceret eorum posteris subsidij & adiuuanti nihil fore reliquum, sed illud solum, fieri non posse, quin Hebræorum nationem repelleret tūc à se Deus, ac reprobareret; seque ad gentilitatem penitus conuerteret. Vbi id interim aduerte, in diuinæ prouidentie decreto Iudaici populi reprobationem cum Gentilici electione esse connexam. Quamobrem terribilis fuit in Iudæos comminatio, iurate Angelum *per vinetum in sacula saculorum*, fore vt Dei mysterium consummaretur: id est, vt obcæcatis illis, & in cordis obduratione permanentibus, Euangelij lux gentibus inferretur.

Dei mysterium quod sit.

Dei mysterium apud Paulū pro Iudæorū reprobatione & electione gentium capitur.

Quod vt solidius firmetur, addo insuper Ioannem Dei mysterium cum articulo apponere, & mox subiicit, *quod euangelizauit per seruos suos prophetas.* Id vero eò proculdubio tendit, vt Iudæis minitetur, Euangelium siue bonum nunciū (idem enim sunt) illis derelictis, ad gentes fore transmittendum, vt fuerat à Prophetis prædictum. Aliter quo pacto fieri comminatio poterat Euangelio, id est, bono nuncio?

Ad hæc, vsitata est apud Apostolos locutio, Iudaici populi reprobationem, & Gentilis electionem Dei mysterium compellare. Ad Rom. 11. n. 25. *Nolo vos ignorare mysterium hoc, (vt non sitis vobis ipsi sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.* & ad Ephes. 3. num. 4. *In mysterio Christi, quod nunc reuelatum est, gentes esse coheredes & concorporales, & participes promissionis eius in Christo.* & ad Coloss. 1. num. 25. *Mysterium, quod absconditum fuit à seculis, nunc autem manifestatum est sanctis, quibus voluit Deus notas facere diuinitas sacramenti huius in gentibus.*

Nec verò aliud esse potest grande hoc mysterium, de quo in Apocalypsi agit. Nam totius libri argumentum sunt Ecclesia Christiana eueria, in quibus maius aliquod ac præstantius Theologi inueniunt nullum, quam & Iudæorum repulsam, & Gentium vocationem. Quod permulta ex veteris Instrumenti figuris non obscure adumbrat: atque eius magnitudinem Paulus vehemèter admiratus in exclamatione prorupit ad Rom. 11. n. 3. *O altitudo diuinarum sapientie & scientie Dei, &c.*

Ex quibus elicio, septem Dei vocū mysterium, quæ in hoc Psalmo 28. continentur, idem omnino esse, ac Dei mysterium, quod Angelus Apocal. 10. iurcurando confirmat futurum.

Promulgatio Euangelij Gentibus facta

Iam Euangelij promulgationem Gentibus factam tonitruis eleganter indicari, quis nõ videat? præsertim cum nubes diuini Verbi concionato-

rum symbola aptimè gerant. atqui tonitrus nubium vox est, cui cælum ipsum incredibile robur, viresque confert, eaque fulgure ac fulmine committatur. Quare vox Dei emphaticè appellatur. Psal. 67. num. 34. *Ecce dabit voci sua vocem virtutis; magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.* Accedit concors interpretum sententia, qui in Apocalypsi quoties Ioannes tonitruorum meminit, de prædicatione Euangelij exponunt, & eam esse germanam Scripturæ significationem animaduertunt Origenes, Basilius, Hieronymus & Augustinus.

Quod si quis dixerit tonitruorum quidem symbolum ad Euangelij prædicationem explicandam idoneum in primis esse; commune tamen & generale, vt eam, siue Gentibus, siue Iudæis factam possit æqualiter indicare, ac proinde non satis esse aptum, vt Gentium electionē singulatim designet. Huic Psalms ipsius contextus nullo negotio satisfacet: qui non generatim & vniuersè, sed speciatim de Gentibus loquitur. Ideo enim dicit, *Vox Domini super aquas multas. Vox Domini confringentis Cedros Libani. Vox Domini continentis desertum Cades. Vox Domini preparantis ceruos, & reuelabit condensata, &c.* De quibus latius infra, vbi de singulis incidet sermo. Hactenus enim voces non distinguimus, sed earum mysterium Gentium esse vocationem, id tantum contendimus. Et hunc esse totius Ecclesiæ solum in sacris Epiphaniarum feriis, nulla mihi subest dubitatio, vt supra in argumento perstrinxi. quia & communem Ecclesiæ Patrum consensum, quos ibi retuli, quibus subscribit Eusebius lib. 2. de demonstratione Euang. c. 35.

Superest ad nostram hanc sententiam stabilendam, vt per Davidis historiam, & victorias ab eo partas (de quibus etiam literalem Psalms sensum esse intelligendum, superius docuimus) gentilis populi conuersionem esse figuratam demonstremus. Quod quidem adeò certum reputo, vt in quæstionem vocari non possit. Totus videlicet historiae cardo in eo vertitur, Dauidem Dei arcam in domum suam attulisse, eique propterea Deum addidisse animos, viresque immisisse; vt ex finitimis nationibus ad ortum & occasum, ad meridiem & septentrionem obiacentibus victor eaderet; ac sibi Philistæos, Moabitas, Syros, Iudæos, aliòsque complures subiiceret. Quo symbolicè innuitur, Christum Iesum verum Dauidem domum suam, hoc est, primitiuam Ecclesiam (quæ arx Sionis est) ita strenuè ac sapienter constituisse, vt diuinum Spiritum, Deum nempe ipsum, in sese die Pentecostes receperit. Dein præpotens ipse Deus, qui per inhabitantem Spiritum eius in illis residebat, vniuersas orbis terrarum nationes per Euangelij promulgationem, eius iugo submiserit. Hoc namque est spirituale illud bellum, quo Christus ex Gētibus per quatuor mundi plagas dispersis triumphū egit gloriosissimum.

Præterea domicilium, quod Deus in Sionis arce prius habuit, tabernaculum fuit siue tentorium in exigui temporis interuallum erectum; ad cuius discrimen Salomonis templum, sæculare sanctum appellatur ad Heb. 9. num. 1. id est, templum in sæcula duraturum. Caterum Dauidico tabernaculo templi Salomonici gloria & splendor refferri debent accepta. Ex Dei enim in Davidis domum ingressu, duxerunt originem Davidis ipsius victorie, atque triumphi, quibus ingentes coaceruauit opes ac diuitias suffecturas affatim, vt templum illud magnificentissimum à fundamētis erigi, prouchi, & ad fastigiū posset perducī. Vbi atria

Et tonitruis aptè significatur.

Hæc tonitruis Gentium vocatione speciatim indicatur.

Davidis victoria conuersionem Gentium figurat.

Dauidici tabernaculi, & templi Salomonici discrimen.

*Vtriusque ad
Ecclesia my-
steria appli-
catio.*

viferentur extructa, non Hebraico solum populo, sed Gentili etiam; qui vt Salomonis ditioni subacti eodem conuenirent ad summum aeternumque Deum cultu ac religione prosequendum. Quae omnia Ecclesiae mysteriis congruentissime deferuiunt. Quia Dei quondam domicilium in Sionis Ecclesia, nempe in Iudaici populi caetu constitutum non sanctum saeculare, siue in perpetuum permanens, sed tabernaculum erat ad tempus fabricatum. Ex quo Deus ad amplissimum Romanae Ecclesiae templum fuerat quam mox migraturus ad illud, inquam, templum, quod non breui diruendum erat, sed ad finem vsque mundi perstiturum. Enim vero tanti templi decus & ornamentum Sionaeo deberi tabernaculo clare perspicitur. Siquidem diuinus ille Spiritus, qui sese Ecclesiae primigeniae vbertim effudit, validissimas ei suggessit vires ad barbaras gentes ac nationes indomitas subiugandas. Atque ex gloriosissimis tot victoriarum trophaeis potuit Deo poni & consecrari maximum Ecclesiae Romanae templum: quo se Deus priore illo derelicto, transfert; & in eo ab omnibus terrarum orbis gentibus suppliciter ac demisse coleretur.

Vides applicationem esse aptissimam; sed habemus firmiter propheticum sermonem, quo nobis manifeste asseueratur, huiusmodi Sacramentum in ea, quam diximus, historia signari. Amos igitur cap. 9. num. 11. haec habet; *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reaedificabo aperturas murorum eius; & ea qua corruerant, instaurabo. Et reaedificabo illud, sicut in diebus antiquis, vt possideant reliquias Idumae, &*

Villalpandus.

omnes nationes. Non defuit, qui non ita facile credendum existimaret, sermonem esse in hoc loco de tabernaculo illo, quod arca Dei in Sionis monte habuit, vel ea in primis ratione permotus, quod Sionis tabernaculum tentorium fuit, vt nuper dicebam: atqui tentorium nullo murorum ambitu extruitur, & obuallatur. Sed hunc nobis scrupulum historia ipsa euellit, ac tollit. Nam 1. Paralip. 15. num. 1. haec de Dauide recensentur; *Fecit quoque sibi domos in ciuitate Dauid (id est, in arce Sion) & aedificauit locum arcae Dei, tetenditque ei tabernaculum.* Nempe regium extruxit atrium pergulis & conclauibus vndique circumdatum, cuius in medio tetendit tabernaculum. Hanc vero historiae seriem ibi perstringi, ex ipso contextu plane colligitur. Vbi victoria protinus subiicitur, quam ex Idumaea, aliisque nationibus Dauid comparauit; vt primum Deum bellorum principem, & auctorem in suum suscepit tabernaculum. Et miror sane nonnullos interpretes id non animaduertisse.

Quidam pro virili parte contendit, verisimile esse in eo Amos loco Dauidis tabernaculum pro Salomonis templo vsurpari. Sed cum Dauid tabernaculum, templum Salomon fuerint architectati; dubitare nemo potest, quin ibi de Dauidico sigillatim tabernaculo, non de Salomonico templo Propheta sermonem instituat. Nec minus certum est de spiritali Sionaei montis aedificatione germanum horum verborum esse sensum; necnon de spiritali Dei in Sionis montem ingressione, deque gentium spiritali subiectione. Quod vel ex eo amplius fulcitur, quod Salomonis templum, quo tempore fuit Amos vaticinatus, erectum sane erat, & miro splendore, atque amplitudine visebatur. Vnde

ad Sionis arcem nusquam fuerat arca tradenda, nec arx ipsa ad Dei vnus cultum erat vquam Iudaico ritu consecranda. Hoc enim certum omnino est: licet ex Machabaeorum lib. 1. cap. 4. num. 37. & cap. 5. num. 54. & cap. 7. num. 33. oppositum primo aspectu videatur inferri. Deinde Prophetarum moris est, veterum historiarum reficere memoriam; vt ostendant antiquas figuras iuxta spirituales sensum aut expletas, aut fore complendas.

Tertio, validissime idem vrgetur expressa Iacobi Apostoli declaratione Act. 15. n. 15. vbi dum de gentium vocatione agitur, ad ea magis, magisque roboranda, quae fuerant a Petro praemissa, haec subdit; *Huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: Post haec reuertar, & reaedificabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & diruta eius reaedificabo, & erigam illud: vt requirant ceteri hominum Dominum, & omnes gentes, &c.* Cum enim Iacobus Solymorum esset Episcopus, illud potissimum arripuit, quod Spiritus sanctus Ecclesiae illius spiritali structura praedixerat, deque singulari ope, ac subsidio, quod ei ad gentes subigendas promiserat.

Quod si Machabaeorum tempore Sionis moenia sunt instaurata, & victoriae ex variis nationibus permulta reportatae; non tamen fuit Dauidis tabernaculum ea tempestate reconcinatum; nec is fuit potissimum scopus, vt requirerent Deum omnes gentes, iuxta Iacobi in eo loco expositionem.

Ex iis, quae haecenus dixi, concluditur Psal. 28. titulum ad Psal. 28. explicationem mirum in modum conducere, atque adeo Augustinum in Psal. 58. & Psal. 105. meritissime dixisse, Psal. 28. inscriptiones recondita in se arca complecti, & maximam Psal. 28. ipsi afferre lucem. Elicitur hinc deinde Dauidici tabernaculi mentionem cum Gentium conuersione maximopere cohaerere; idque nobis & a Ioanne in Apocalypsi, & a Iacobo in actis, Petro praesente & annuente tradi. Nostra itaque expositionis Iacobum, Cepham, & Ioannem habemus auctores, quos Paulus ad Galat. 2. num. 9. columnas appellat. Quare iure Hieronymus, dum ad illum Amos locum accedit; *vbi Apostolorum (inquit) praecedat auctoritas, maxime Petri, & Iacobi, quos columnas Ecclesiae vas electionis vocat; ibi omnis variae explanationis tollenda suspicio est; & quod a tantis viris exponitur, hoc sequendum.*

Hoc etiam significare, meo iudicio, voluere Theodoretus, Ruffinus & Cyrillus, necnon Galatinus & reliqui Rabini, quos citat Ribera, Amos 9. Qui licet dicere videantur, in Christi resurrectione suscitatum fuisse, & erectum Dauidis tabernaculum: non tamen eorum mens est in ipsa tantum Christi resurrectione vaticinium esse completum; sed ex ea hoc complementum originem sumpsisse: *Antea enim non erat spiritus datus, quia Iesus non erat glorificatus.* Quamobrem instauratio tabernaculi recte Christi resurrectioni ascribitur; & similiter ipsius Ascensioni. Vt enim Dauid, postquam in regia Sionaei montis ad se consedit, Deo tabernaculum extruxit, ac praeparauit; ita Christus Iesus postquam ab inferis excitatus in regias caelorum arces conscendit, aeterno parenti domicilium in Ecclesia disposuit, vnde gentium captiuitas emanaret. Quare optime Paulus ad Ephes. 4. n. 8. Christi ascensionem victoriam illam attribuit Psal. 67. *Ascendens in altum*

*Psalmorum
tituli con-
gruenter ap-
pfiti.*

tum captiuam duxit captiuitatem, & infra, etenim non credentes inhabitare Dominum Deum. Qui tamen locus, et si Christum respicit, Iudaicam etiam non dubie tangit historiam, nec aliam ab ea, quam Psalm. 28. tangit. Nam in versiculis antecedentibus manifeste de Sionis monte sermo erat, scilicet, *Mons Dei, mons pinguis, mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo*: in quo etiam illum Angelorum exercitus circumfistunt ad bella parati, quibus olim Deus stipatus in monte Sionis apparuit. Deus enim qui legem in monte Sina promulgauit, ille ipse nunc montem Sionis incolit. atque hæc est superiorum versuum constructio. Sequitur mox, *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, &c.* Quibus alludi non obscure videtur ad Dei ascensionem in arcem Sionis, ex qua orta est vicinarum gentium subiugatio. Plenior tamen huius loci tractationem ad Psalmi 67. commentarium reiticiamus.

Vt ergo ad rem redeamus, id est, ad Psalmi titulum, *In consummatione tabernaculi*; aduerte, licet collapsi tabernaculi restitutio de Christi resurrectione ac discipulorum poenitentia possit exponi; ipsius tamen consummationem, & Dei in Dauidis domum ingressionem, nisi ad diem Pentecostes, plene referri non posse. Et quidem diuina prouidentia ita sapientissime disposuit, ut figuræ veritas, vmbra lux in eo ipso Sionis loco responderet. Ibidem enim Christi Apostoli ac Discipuli Spiritum sanctum die Pentecostes acceperunt: ut Hieronymus Epist. 27. testatur. Vbi de Sionis monte agens; *ibi (ait) monstratur locus, vbi super centum viginti credentium animas Spiritus sanctus descendit, ut Ioelis vaticinium completeretur.* Propterea quod Ioelis 2. num. 32. post illa verba: *Effundam Spiritum meum super omnem carnem, &c.* subditur, *Quia in monte Sion erit saluatio.* Secundo aduerte ex Villalpando, Dauidis arcem non vniuersum Sionis montem, sed superiorem solum montis planiciem occupasse.

Quibus positis audi Bedam ita differentem tomo 3. libel. de locis sanctis cap. 30. *In superiori montis planicie monachorum cellula frequentes Ecclesiam circundant illis fundatam ab Apostolis, eo quod ibi Spiritum sanctum acceperint: in qua etiam locus cæne venerabilis ostenditur.* Simile illud Hieronymi & Augustini; *ibi Christum affixum cruci, vbi se Isaac præbuerat immolandum.* Ad Villalpand. tom. 3. fol. 30. Statuit itaque sapientissimus Deus, ut eodem omnino loci, vbi Dauidis tabernaculum fundatum antea fuit, noui etiam Dauidis tabernaculum locaretur, quod Christus Dominus fabricauit, ut in eo domicilium haberet Deus, *per inhabitantem spiritum eius in Ecclesia Christiana, & per sanctissimam Eucharistiam.* Et quemadmodum cum Dei arca olim in montem fuit illata, bellum protinus inde in gentes exarsit; haud secus, vbi diuinus Spiritus in Apostolos descendit, & sacra Eucharistia cepit frequenter usurpanti, mysticum ex templo bellum Euangelicæ prædicationis in omnes nationes profudit. Isai. 2. n. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Quamobrem primigenia illa Ecclesia Sion, & mater Sion sapius nuncupatur.

Iam si figuram ipsam contempleris, mater Sion erat Sionis arx, quæ ciuitas Dauidis compellatur; filia verò Sion reliqua dicebatur vrbs, quæ Sionis monti in procliu subiecta vergit in Septentrionem. Nec me latet aliquorum esse opinionem, existimantium Sionem ipsam Hebraica phra-

A filiam Sionis nominari; sicut & in sacris literis idem est homo, ac filius hominis. Verum contra hoc facit, optimam afferri rationem, ut hominem appellemus filium hominis: videlicet quia homines filij hominum sunt; ac proinde merito ita appellantur. Quod si quis filius hominis non esset (qualis non fuit Adamus) hic profecto filius hominis inepte diceretur. Oppidum ergo, quod sublimi subiaceret arci, & ex ea suboriri, ac dimanare quodammodo videtur, iure filius arcis per metaphoram appellabitur; ipsam verò arcem, nempe Sionem, filiam Sionis nuncupari, non minus absolum & huiusmodi existimo, quam si turris appelleretur filia turris.

B Cùm autem in Scripturis mater Sion, & filia Sion reperiantur, argumento est discrimen inter filiam & matrem interesse; & arcem quidem, quæ in edito ac sublimi loco sita erat, matrem esse, filiam verò urbem, quæ ad montis radices sese effundit. Dauid igitur ad regium sibi domicilium extruendum, Sionem delegit; postea Sionem & Salem in vnam eandemque urbem coagmentauit. Ita tamen ut Sion residuæ vrbs caput, & quasi mater, oppidi reliqua pars, ut filia haberetur. Itaque ut ad spiritualis sensus calculum rem totam reuocemus, primigeniam Ecclesiam Sionem matrem non iniuria dicemus; ceteros verò, qui sese ad eam aggregarunt, filia Sionis nomine comprehendimus. Vtrique tamen mysticam urbem eandem constituunt, quæ Hierusalem nominatur. In qua Sancta Sanctorum prius commorari voluit Deus; post ad sanctum sæculare transferri, siue ad Romanam Ecclesiam in Salomonis templo præsignificatam.

Cæterum ut prædictum figuræ ordinem inuertamus, & in Sionis arce Ecclesiam ex Gentibus coactam indicari putemus, ita nos aliqui vrgent. Salem Iudæorum habitatio erat, & arx Sion Iebusæorum, quæ postremo fuit expugnata. Quod autem Dauid Sionis arcem ad regiam sibi destinauerit, innuit Gentilium cæcum ad veram fidei religionem traductum, à Christo fuisse in sua Ecclesia Iudæorum populo prælatum. Quare non congruenti ordine vtrumque applicasse videtur. Respondetur tamen verum esse Deum in Iudæorum repulsa, & gentium electione Gentilium populum anteposuisse. At ex iis, qui ad Christi fidem acciti sunt, atque conuersi, Iudæis gentes nequaquam prætulit, iuxta id Pauli; *Non est distinctio Iudæi & Græci.* Quin imo Romanam Ecclesiam in ipso suæ constitutionis exordio in Iudæis hominibus Romæ ea tempestate degentibus Deus inchoauit: id quod Apocal. 12. pro certo habetur. Nec comparatio oportet, ut in singulis locum teneat. Et verò quamuis opposita proportio colore non careat, dubium non est, quin multò aptius Sion Ecclesiam primogenitam representet, ob eam, quam attulimus rationem.

E Fauet manifestè Paulus ad Hebr. 12. num. 22. *Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis.* Vide etiam ad Galat. 4. num. 26. Adde huc, omnes, quotquot Sionem colebant ex Dauidis fuisse familia, in reliquo verò populo, & promiscuè Solymorum plebe, Dauide præsertim regnante, non Hebraei solum, sed ex Gentibus permulti, dubio procul, habitabant: illi præcipue, qui Dauidis regiam

cap. 7. & citat Augustinum.

Mater Sion & filia Sion in Scriptura quid significent.

Obiectio contra supradictam.

Responsio.

giam ex variis orbis partibus, quas debellauerat ipse, frequentabant. Quapropter necesse fuit regalem Davidis urbem eatenus spatii laxari, quatenus Iudæos simul & Ethnicos posset capere.

Consummationis tabernaculi dies diem Pentecostes adumbrat.

Denique euidens, meo iudicio, est, tabernaculum Sionæi montis, in quo arca primò cõquieuit, primigeniam Ecclesiam referre, atque diem, quæ tabernaculum ipsum perfectum & absolutum fuit, & arca solemnè pompa ac supplicatione in Davidis domum inducta, diem etiam Pentecestes figurare; cum sanctissimus Spiritus, ut suos cœlesti charitatis igne compleret, in eos sese emisit. Atque ad eò tonitrus ille, quo diuinus Spiritus suum aduentum pronunciauit, Act. 2. *Factus est repente de cœlo sonus*, &c. & flammarum diuisio cum linguis ignis dispersit, admirabili proportione cohæret cum tonitruis, quæ David ad tabernaculi consummationem adiungit. de quo infra. Dein, quemadmodum Davidi præsentissimam diuini subsidij argumentum fuit nationes in Iudæa ambitu diffusas expugnare; haud absimili ratione diuinæ vocis effectus, & linguarum ignearum hic extitit, omnes videlicet terrarum orbis gentes Christi fidei ac veræ religioni succumbere. Dei enim voces multiplicatæ sunt *super aquas multas*, id est, super populos multos. Sed iam ad Psalmi filum connectendum tandem aliquando veniamus.

EXPLICATIO PSALMI.

Verf. 1. *Afferte Domino filij Dei; afferte Domino filios arietum.*

Facilior ac verior sensus est, sacerdotes tabernaculi inuitare, ut Deo immolent hostias, eumque summo studio collaudent ob bella plurima, atque ingentia, quæ per Davidem, per quam Apostolos Gentibus erat illaturus. Cohæret hic sensus cum Psalmi titulo, & cum historia 2. Reg. 6. n. 13. ex qua perspicitur, in celebritate, ac pompa, quæ ad Davidis tabernaculum arca deferebatur, sexto quoque passu boues & arietes Deo fuisse mactatos. Quamuis enim ibi textus bouem & arietem singulari numero dicat; apparet tamen singularem pro plurali per synecdochen apponi. Nam 1. Paralip. 15. n. 26. legimus septem tauros & septem arietes. Et verò Psalmum cum tabernaculi sacerdotibus colloqui expresserunt Athanasius Epist. ad Marcellinum, & Basilius Homil. 1. in hunc Psalmum.

Filij arietum qui dicantur.

Erunt fortasse, qui per filios arietum agnos intelligant. Et certè Septuag. in eo loco 2. Reg. 6. n. 13. quem Psalmus hic respicit, agnum, siue agnos exponunt. Pagninus ibi *bubalum* posuit. Vox Hebræa crassum sonat: & de ariete intelligendum esse persuadet locus 1. Paralip. 15. n. 26. vbi Hebræa etiam manifestò de arietibus loquuntur. Vnde constat vulgati lectionem rectè sibi utrobique & in præsentem filios arietum idem esse, atque arietes; iuxta sacræ Scripturæ phrasim, qua homines filij hominum appellantur: ut supra tetigimus. ita plerique hinc cum Basilio.

Cur arietum solum non verò bouum mentio sit.

Dices. Si sexto quoque passu boues, & arietes offerebantur, cur Psalmus solum meminit arietum? Respondeo in celebri illa supplicatione idcirco fortasse boues & arietes immolari, quò generale Dei in Iudæos & Ethnicos imperium designaretur. Boues enim aptè ad Iudæos referun-

tur, qui legis iugum portabant; arietes autem à iugo liberi, ac soluti gentes denotabant. Quæ expositio illud præstituit, vtrumque scilicet populum in iis animantibus adumbrari, quæ ad opiparum tantæ celebritatis conuiuium erant mactandæ. in quo infimæ plebi oppositæ sunt bubulæ carnes, ex 2. Reg. 6. n. 19. Vnde facilè elicitur arietes sacerdotibus atque nobilibus diuidendos reliquos fuisse. Dico ergo primò, ad latiore dei celebritatem arietum fieri mentionem, non ut boues à conuiuio arceantur; sed ut illis addantur arietes, & arietinæ carnes simul cum bubulis efferrantur. Ut in apparatus epulo, si quis paruum occidi ac parari præcipiat, non ideo aliarum animantium carnes negat inferendas. Secundò, cum Psalmus eò potissimum spectaret, ut bellum præcineret à Deo gentibus indicendum, de bobus meminisse superuacuum erat, sed de arietibus solum iuxta ea, quæ nuper diximus. Tertio, arietum interitum celebrando, innuitur Gentilici populi duces ac principes Deo manus duros. Sûnt enim arietes ductores gregis. Itaque vaticinium erat, arietibus Deo per voluntarium obsequium oblati innumeros ex gentilitate greges ouium subsequuturos. Quarto, arietes fortè lanicio, quo diuitiarum atque opum symbola præse ferunt, Ethnicorum facultates, & opulentiam denotant, quæ Deo fuerunt postea cõsecranda. Certè Danielis 8. aries Persarum, atque Medorum regnum ditissimum in primis designat. Atque in hoc sensu, arietum immolatio adumbrabat Ethnicorum gregibus lanam opum ac facultatum detondendam fore, & in Ecclesiæ apothecas conuectandam. Præterquam quod spirituales Sacerdotum epulæ ac delitiæ indicantur lautia ex pingui & opimo ariete cibus exquisitissimè apparatus. iuxta Hebræam vocem, quam 2. Reg. 6. num. 13. propriè crassum & pingue sonare supra, docuimus. Atqui Dei filiis Ethnicorum conuersionem pro magnificentissimo extitisse conuiuio, nemo non videt.

Verf. 2. *Afferte Domino gloriam & honorem: afferte Domino gloriam nomini eius: adorate Dominum in atrio sancto eius.*

Illud vel maximè toto hoc versiculo intenditur, ut Dei nomini sanctissimo decus ac gloria deferatur. Pagninus transfert, *Afferte Domino gloriam nomini eius*. Sed tantumdem est, Deo sui nominis gloriam tribuere, aut Dei nomen gloria & honore prosequi. Nec dubium quin ad nomen Iehoua habeatur respectus.

At enim, quænam est hæc gloria, quam nomen Iehoua importat: eius quidem significatio, eadem prorsus est, atque hæc, *erit, est, & fuit*. Ut latè Apocal. 1. explicui; imò verò à Ioanne ipso satis explicatum est illis verbis; *Gratia vobis, & pax ab eo, qui erat, & qui venturus est*. Quod igitur David Sacerdotes hortatur, illud est; ut in hisce sacrificiis, ac laudibus, quas infinito Deo decantant, illum in primis collaudent, non solum ob beneficium, quod tunc in eos conferebat; sed ob ea amplissima atque maxima illis hostiis præsignificata, quibus suam Ecclesiam erat aliquando ornaturus, quando suam ei spiritum liberalissimè impartiret, & victoria ex gentibus, ex Dæmone, ex mundo, atque carne gloriosissimè parta illam amplificaret. Iuxta firmissimam illam, quam Abrahamo olim præstiterat, promissionem; *in semine tuo benedicentur omnes gentes*. Quod si illa germana est significatio quatuor literarum, quæ nomine diui-

Explicatur
versus 11.
Psalmi 47.

no coërentur, gloriosum valdè erat Deo in antiquorum sacris ac laudibus eam sui nominis gloriam decantare. Atque hanc potissimum ob rem existimo toties in sacris literis, præsertim in Psalmis, Dei nomen frequentissima repetitione geminari. Hæc insuper est, opinor, versiculi illius expositio Psalm. 47. vers. 11. *Secundum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terre.* vt alia interim omittam non parca.

Possit hic etiam admiranda diuini nominis significatio, non omnino extra choram, ampliari atque exponi, quemadmodum recondita & arcana Trinitatis & Incarnationis mysteria breui literarum gyro complectatur. Sed leuiter attigisse sit satis huius nominis mysteria, eo loci ac temporis Dauidis mentem nequaquam præteruolasse.

De septem Domini vocibus in Psalmo contentis.

Sequuntur septem Domini voces, quarum sonitus me ad Psalmi totius explicationem perpulerunt. Sed antequam ad singularum structuram deuenio, vnum aut alterum fundamenta præiciantur, oportet.

De numero & distinctione septem Domini vocum, siue tonitruorum.

SECTIO I.

HAs Dei voces esse tonitrua, & illis eleganti allegoria significari tam Dei pro Dauide prælia cum exteris nationibus committenda, quã victorias Christianæ Ecclesiæ ex gentibus per Euangelicæ prædicationis tonitrua comparandas, vidimus vtrumque superius sectionibus ad Psalmi explicationem præmissis. Reliquum est, vt serio examinemus, quænam potuerit iniri ratio; vt & Dauidis prælia, & Christi Ecclesiæ victoria ad septem numero tonitrua reducantur. tot enim sunt, quæ continet Psalmus; nempe,

- 1 Vox Domini super aquas.
- 2 Vox Domini in virtute.
- 3 Vox Domini in magnificentia.
- 4 Vox Domini confringentis cedros.
- 5 Vox Domini intercidentis flammæ.
- 6 Vox Domini concutientis desertum.
- 7 Vox Domini præparantis ceruos.

De septenario numero.

Primò igitur sic statuo, quòd passim iactari solet per septenarium numerum Hebraica phrasi ingentem multitudinem exprimi, cum grano salis esse intelligendum. Nec enim dubium est, quin si quis in prælio aliquo innumeros pene homines cecidisse nunciaret, imperitè id efferreret, dicens septem homines periisse. Quod ergo affirmari verè potest, illud est, in symbolis & hieroglyphicis congruenter septenarium vsurpari ad expletam, atque perfectam multitudinem indicandam. Vt in septem coccineæ bestie capitibus (Apoc. 17. num. 4.) portenditur Imperatorum numerus bene magnus, qui Ecclesiam erant insectaturi. Quare, vt ibidem Angelus ostenderet septenarium numerum non pro designato ac præscripto, sed pro pleno, atque completo esse sumendum; addidit, in illis septem octauum reperiri. hoc tamen esse ex illis verbis declarauit; *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.* Quasi diceret, septem capita non iuncta simul atque connexa, sed diuidua &

A per variam temporum seriem succedentia accipi debere: ita vt postquam præterierint quinque, sextum subsequatur, & septimum adhuc super sit.

Dices quorsum septenarius numerus selectus è reliquis fuit, vt perfectum & absolutum rerum succedentium numerum symbolicè, & quasi per ænigmata signaret? Respondeo, in symbolis & allegoriis significatio non debet esse propria, sed figurata. Quod si septenarius pro septenario poneretur, sumeretur nõ figuratè, sed propriè. Quando verò symbolicus, & ænigmaticus est sermo, tunc non germana & expressa verbi significatione, sed allegoriarum inuolucris & integumentis vtendum est. Quemadmodum igitur Daniel, ad Romanorum Senatorum multitudinem, qui simul Romæ erant, allegoricè notandam, decem bestie cornuum simbolo vsus est (ductus videlicet denarij numeri perfectione, qui proprius multiplicationis est: nam vbi denarium pertransieris, retrocedas necesse est, ac dicas vndecimum, duodecimum, &c. quasi in eodem adhuc denario listas) ita similiter septenarius ad rerum futurarum successionem, ac defluxum allegoricè indicandum reputatur maximè idoneus. Nam in rerum succedentium decursu perfectus etiam, & absolutus iudicatur. Atque hæc fuit communis diuersarum nationum consuetudo in dierum enumeratione vltra septimum non progredi, sed ibi hebdomadis periodum conficere. Deinde ad alterius regredi principium; & eandem supputandi rationem in annis etiam Hebræi seruabant, qui vt dierum, sic etiam annorum hebdomadis circumscribere solebant. Præter hæc iuxta Hebraicam sermonem, vno eodemque nomine significantur septenarius numerus, atque sufficientia, vel saturitas & abundantia. Nam vtrumque significat nomen שבע, vt notat Arias Montanus lib. de arcano sermone fol. 21. & Thesaurus linguæ sanctæ. Atque ita congruens fuit, vt in Scripturæ symbolis septenarius pro completo, atque absoluto numero poneretur.

Quòd autem denarius applicetur ad plenum earum rerum numerum, quæ simul existunt, iudicandum; septenarius verò ad eorum, quarum vna alteri succedit, id inquam, nititur præsertim in diuersa vtrorumque numerorum ratione, scilicet, & rerum simul existentium, & earum, quæ assidua vicissitudine sibi mutuo succedunt. Quorū prior propriè est numerus, iuxta Aristotelem; alter non item: nec enim tam est numerus, quàm λόγος, id est, oratio, vel potius ratio & proportio. Demum in Apocalypsi repetimus, Angelum accommodasse capitum septenarium ad plenum atque exactum Imperatorum numerum, qui in multiplici temporum varietate per ordinem succedentes Ecclesiam oppugnaturi erant acerrimè: ac denarium ad Senatores retulit, qui eodem tempore Rempublicam simul administrabant, de quibus dixit, *Testatem vna hora accipient*, vt Danielis prædicationi concineret.

Cur denarius ad res simul existentes, septenarius ad vicissim succedentes applicetur.

Ex dictis infero tonitruorum septenarium esse aptissimum ad prædicandum allegoricè expletum numerum, tã præliorum, quæ Deus erat pro Dauide cõtra hostiles nationes decursu temporis facturus, quàm eorum quibus postea ipsemet Deus mysticè erat debellaturus, gentes capturus, & ad Ecclesiæ munimenta deducturus.

Quapropter, cum septenarius vtrique rei sit maximè idoneus; meritò diuinus Spiritus, dum horum euentuum vaticinium vult distinctè proferre

ferre, vniuerſam hiftoriæ ſeriem ad ſeptem capita reuocauit; quo veluti dierum ſeptenario totam hanc rerum hebdomadam, ſeu circuitum coërceret. Singula porro ita in numerum ordinatè degerit, vt tonitruum primum vniuerſæ rei exordium proponat ob oculos; quinque interiecta incrementum, & progressionem; poſtremum denique hiftoriæ finem imponat; ſicut & Sabbathum totam claudit hebdomadam. Ideo in Apocalypſi tubarum plagæ in ſeptem puncta, & in totidem plagæ phialarum partitæ ſunt. Poſſent quidem vtræque (non inſciōr) aut ad plures extendi, aut contrahi in pauciores. Cæterum ſeptenarius, vt iam dixi, aptius, & congruentius per allegoriam totius hiftoriæ abſolutionem indicat, & perfectionē, docetque quemadmodū diuina prouidentia attingit à ſine vſque ad finē, fortiter & diſponit omnia ſuauius; & mens ipſius atque conſilium efficaciffimum magna cum ſuauiſſime exitum fortitur; ac die ſeptimo cum ſuum opus planè & cumulatè abſoluit, tunc tandem quieſcit.

Sed age iam, ad rem proximè accede, & ſeptem iſthæ Dauidici belli atque triumphi puncta, ſeptem item ad gentium euocationem ſpectantia diligenter euolue. Dicam quidem breuiter. Quòd ſi & eorum diſtributio idonea ſit, & apta allegorix tonitruorum accommodatio, nihil amplius requirendum erit.

Dauidis victoria ac triumphus ſeptem in partes diſtribuitur. Prima excelſitas & magnitudo animi in duce.

Ac primò Dauidis hiftoriam paucis expedio. In qua primum illud fuit, fons & origo cæterorū; quòd Deus illi vires immiferit, robur contulerit, vt imperij ſui fines ad laxiſſimos terminos Iſraëlitico populo præſinitos à Deo prolataret; à deſerto ſcilicet Cades ad fluuium vſque Euphratem (nam alij qui leguntur interdum præſiniti à Dan vſque Bethſabee, ſtrictiores fuerunt: non ergo ſemper de iisdem terminis ſermo eſt) vt habetur Iſaie num. 4. *A deſerto & Libano vſque ad fluuium magnum Euphratem, omnis terra Heethæorum vſque ad mare magnum contra Solis occaſum erit terminus veſter.* Quem in locum vide Maſium. & 1. Paralip. 18. num. 3. Dauidis fortitudo, atque animi magnitudo narratur. Quando perrexit, vt dilataret imperium vſque ad fluuiū Euphratem.

Secundò robur, & fortitudo militū.

Secundò, ad tantam, tamque difficile expeditionem ſtrenuos, ac fortes milites illi tribuit Deus, qui illis & fortitudinem & ſtrenuitatem adhibebat. Id quod planum ſit ex 2. Reg. 8. & 1. Paralip. 18.

Tertio, decus & ſplendor exercitus.

Tertio, exercitum ipſum miris, & inauditis prodigijs incitauit pariter, & inflammavit, eiſque decus contulit & ſplendorem, quo timorem hoſtibus incuterent. Hoc verò tunc præſertim enituit, cum prima ex Philiſtæis trophæa Dauid abſtulit; vt 2. Reg. 5. & 1. Paralip. 24. recēſetur. Quin & victoriam ex Iebus in monte Sion non citra miraculum confeutus eſt. Vnde ad exercitum ipſum non parum gloriæ & honoris redundauit. Adijungi verò decus fortitudini, ex ſacra Scriptura eſt in militari ſermone. tale illud Pſalm. 109. *In die virtutis tuæ, in ſplendoribus Sanctorum.*

Quarta, expeditio Libani.

Quarto, cum Dauid mentem & cogitationem adiecit ad potentiffimorum regum ac locupletiffimorum expugnationem; qui opibus ac potentia freti ſuperari minimè poſſe videbantur. Nimirum in monte Libani Adarezerem, & vniuerſam Cœleſyriam ad flumen vſque Euphratem expugnauit. De ingentibus Adarezeris diuitiis ac potestate, vide 2. Reg. 8. præſertim num. 4. 7. & 8.

Quinta, ex-

Quintò, tanti belli ſcintillis varias in partes

A diffilientibus Damascus & tota Syriæ regio vnà cum auxiliariis & confœderatis Adarezeris copiis deſlagrarunt, 2. Reg. 8. num. 5. & 6. Alia hinc ſcintilla diuinæ potentiæ vento in Ammonitas delata, eorum prouinciam vaſtauit, 2. Reg. 10.

curſio in Damascum.

Sextò, Dauid Septentrionis bello feliciter cum Adarezere geſto minimè contentus, ad remotiffimas Auſtri partes, id eſt, ad deſertum Cades ſiue Arabiam deſertam exercitus vires, atque arma conuertit, & vniuerſam circa regionem in ſuam redegit poteſtatem.

Sexta, Arabia deſerta expugnatio.

Septimò, denique finitimæ vndique nationes Dauidis victorijs excitæ, timentes ne quid in ſe grauius conſuleretur, legatos ad eum de pace ac venia miſerunt, iſtòque ſœdere deditionem fecerunt. Itaque gloriſſimâ victoriâ, ad eos vſque limites, quos Deus Iſraëlitico populo prius deſtinarat, ſuum protendit imperium, 2. Reg. 10. num. 19. *Vniuerſi Reges fecerunt pacem cum Iſraël, & ſeruiertunt eis: timueruntque Syri auxilium præbere filiis Ammon.* Rex præterea Thou Dauidi fuit per nuncios de tot ſecundis præliis gratulatus, 2. Reg. cap. 8. num. 9. & 10. & cap. 10. num. 31. Poſtquam nullus fuerat reliquus, qui ei obſistere auderet, *Reuerſus eſt Dauid, & omnis exercitus in Ieruſalem.* Salomon autem ſummum illud imperium à parente ſibi iure hæreditario relictum pacatè ac tranquillè capeſſiuit, illi enim belli negotium cum paucis fuit.

Septima, Finitimorum omnium Dauidi ſubiectio, & vniuerſalis pax.

Septem hæc capita congruenter cunctas Dauidis victorias complectuntur: quibus ſummus ac præpotens Deus, ipſius nomen pariter, atque imperium apud gentes miro ſplendore vulgavit, poſtquam eius hoſpitiū dignatus tabernaculum ſibi à Dauide in regia arce conſtructum voluit incolere.

Enimuerò non caſu, ſed de induſtria potius ſingula Dauidis prælia in hoc Pſalmo per præcipua tantum capita attinguntur, minutioribus pugnis omiſſis. Quamobrem Orientis, atque Occidentis prælia non expreſſè referuntur, ſed ea tantum, quæ ad Libanum, & ad deſertum Cades ſpectant. qui enim limites ab Oriente ſole ad Occidentem protenduntur, non ita laxi in latitudinem erant, vt ij qui patebant in longitudinem à Libano, ſiue ab Euphrate vſque ad deſertum Cades, quod Ægyptum pene contingit, & Arabiam deſertam in ſe coërcet. Itaque vt per amplificationē Dauidici imperij magnitudo ponderetur, id vnū potiffimum exprimi oportuit, cum cætera ex iis facile conici poſſint. præſertim ſi ad belli totius faces atque ſcintillas, quæ varias in partes diſſuere, oculos ac mentem conuertamus. Repeto igitur breuiſſimè ſeptem iſthæc capita.

1. Excelſitas & magnitudo animi in Duce.
2. Robur & fortitudo militum.
3. Deus & ſplendor exercitus.
4. Expeditio Libani.
5. Excursio in Damascum.
6. Arabiæ deſertæ expugnatio.
7. Finitimorum omnium Dauidi ſubiectio, & vniuerſalis pax.

Atque his ſeptem capitibus tonitrua totidem, ſiue Dei voces huius Pſalmi reſpondere debent.

Oportet modò, vt per ſuperioris hiftoriæ comparisonem, ad ſeptem itidem puncta totum de gentium conuerſionis myſterio negotium reuocemus, quæ ſic breuiter complector.

Primò, Chriſti præceptum, atque ingens fortitudo, qua ſuos Diſcipulos roborauit, vt per totum

rerrarum orbem Euangelium disseminarent, *Praedicate Euangelium omni creatura, &c.*

Secundo, celestis vis, quam ipsi Euangelij promulgationi contulit Deus: *Ecce dabit voci sua vocem virtutis.*

Tertio, admirabilis decor & ornamentum externarum virtutum ac miraculorum, quo ceteris omnibus Apostoli optimo essent sanctitatis exemplo.

Quarto, insignis Romæ expeditio, atque conuersio.

Quinto, scintillæ ac faces, quæ ex mystico Romæ incendio in totum Romanum imperium dissectæ sunt.

Sexto, Æthiopiæ ac remotarum nationum, & gentium barbararum ad Christi fidem vocatio, atque deditio.

Septimo, multorum denique regnorum voluntaria Christo subiectio, & fidei victoria vniuersalis.

His igitur septem capitibus debent congruere septem etiam Domini voces huius Psalmi, atque in singulis obseruandum est, quid inde ad Davidis historiam pertineat, & quid ei ex altero septenario respondeat.

De septem tonitruorum distinctione in ipsa tonitruorum figura.

Quemadmodum ad Psalmi huius cognitionem præmitti oportuit, septem illa capita, in quæ Davidis historia in eo prænunciata secatur, & septem etiam puncta, quæ præcipuè Christianæ Ecclesiæ mysterium in eo item prædictum complectitur, ita etiam diligenter notare expedit septem tonitruorum, de quibus Psalmus agit, distinctionem, quo veluti præiacto fundamento ad allegoriæ expositionem facilius aggrediemur. Et quidem, quod ad eorum omnium diuersitatem spectat, nõ parua suboritur difficultas. Etenim secundum & tertium tonitrum solum discriminat à primo vnus fragor, alterius fulguratio: quo vtroque non distinguuntur tonitrus; cum potius hæc iungantur ita, vt quo splendidior fulguratio, fragor tonitrus vehementior sit. Ad hæc, vox prima, *super aquas*, nõ est cur diuersa sit neque à voce secunda, *in virtute*, neque à tertia, *in magnificentia*: cur enim mare nõ sentiat tonitrum ingentis & fragoris & fulgurationis? Vnde fit, vt tonitrus multiplicentur frustra, cum, qui tres numeratur, vnus sit. Quin etiam, cum constet, ex fulmine tonitruum comitate scintillas dispergi huc illuc, verè de eodem tonitru quatuor dicantur illa: *Vox Domini super aquas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini intercedentis flammis*. Præterea non apparet, cur sint tonitrus diuersi vox Dei, quæ concutit desertum, & vox, quæ præparat ceruos: cum vterque effectus existere possit ab eodem tonitru. Quare omnes illas septem voces, commodè redigas ad tres, ad vnã supra mare, ad alteram supra Libanum, ad tertiam supra Cades.

Certum mihi tamen est Ioannem, cum septem dixerit tonitrus, illos pro septè diuersis habuisse. Id firmat respectus ad septenarij mysteriũ, tũ propter significationis elegantiam, tũ propter allusionem ad dies hebdomadæ: de qua Gen. 1. & quæ etiã noster Psalmus tangit, vt infra videbimus. Obiectione verò nihil de nostro tonitruorum numero degedit: ea enim solum sit, eundem esse posse to-

Septem tonitruorum numerum minuere vult obiectio.

Itaq̃ numerus septem tonitruorum.

nitrum super aquas, in virtute, & magnificentia: ab altero itidè desertũ posse concuti, flamas simul diuidi, & ceruos præparari. Sed quidni effectus isti in diuersis tonitruis, vt mox facio, considerentur? Certè & septenaria Psalmi vocũ repetitio, & Ioannis totidem indigitatio, septem representari diuersos tonitrus, faciunt planũ. Imo verò valdè suspicor non septem modo tonitrus numero distinguendos; sed detonitum septies, id est, septies variis locis auditum fuisse tonitruorum strepitũ; nec tonitrum singulis vicibus vnũ, sed multos. Moueor representationem, vt violenta non sit, rerum euentui, quoad possit, aptandam: atqui non ita rei natura fert, vt cum nunc mare tempestate vexetur, Libanus deinde, post desertum; semel in locis tonet singulis, imo verò sæpe. Neque tamen ad collectionem illam tonitruorũ vnus cuiusque loci declarandam, necessarium fuit dicere, voces Domini, sed sat est vox Domini; quod videas Psalm. 17. num. 14. Eccles. 46. num. 20. Job. 37. num. 5. & sæpe alibi. Quam ad collectionem tonitruorum singulis vicibus ex auditorum referenda videntur septem Apocalypseos tonitrua. Nec id meo quidem iudicio in Apocalypsi difficultatem habet, cum ob stylum sacre Scripturæ, tum etiam quia Hebraicè vox vnica & septem & septies notat.

Quibus de tonitruorum numero statutis, hinc iam laeuam obice tuæ menti tempestatem fragore tonitruũ formidabilem, eamque mediterraneõ mari ad Palæstinæ oram incumbentem prius, & fluctus vehementer excitantem. En quid sit *vox Domini super aquas*. Hinc illata continenti tempestas in maritima Philistæorum oppida, in Gazam scilicet, & Ascalonem grassatur. Vnde Hierosolymę propter viciniam vehementior multo, ad eoque horribilior strepitus audiebatur; propterea dicitur *vox Domini in virtute*. Inde ad regnũ Moabiticum situm vltra Iordanem, terra promissionis absque nocimento relicta, tempestas auolauit, vbi illud fuit in tonitruis speciale, fulgura Moabitas præstringentia longe fuisse micantiora, quorum splendor eximius facile propter viciniam, & terræ situm Hierosolymæ cernebatur. Hoc notat illa, *vox Domini in magnificentia*, vel in splendore. quæ vocis Hebrææ Psalm. 109 translatio est. Post irruit in Libanum montem tempestas furibunda. nam id est, *vox Domini confringentis cedros*, &c. Porro ex alto sese illa ad latera præcipitavit, & scintillas huc illuc, seu fulmina displosit, quædam in Damascum, in Syriam alia, alia ad Ammonitas. sic capio illa: *Vox Domini intercedentis flammis*. Deinceps impetuose proripuit tempestas ad meridiem, totamque percurrit Cades solitudinem: id affert *vox Domini concutientis desertum*. Ac tandem priusquam abiret, rediit, medium quasi conficiens circum, ex Cades ad ipsos vsque remotiores Ammonitas, omnes illas perterrefaciens vrbes aut regna: atque tunc demum sua celo serenitas restituta est. Hæc de tonitruum iactu septemplex cogitatio (illa quidem admodũ poetica, vt quæ sub allegoria epitalis vehementissima rem bellicam exprimit ad viuũ) in Psalmi verba quadrat, meo iudicio, bellissime, indeque nihilominus in Davidis historiam, quam velat allegoria. lege 2. Reg. 8. & 9.

Verf. 3. *Vox Domini super aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas.*

Petita est à tonitruis allegoria tempestatè cœntibus

Quid si plura multos?

Allegoria mira emphasis.

Euangelium orbem dicitur

Virtutem admittit

Miseria dicitur

tibus in mari. notum enim, & in Apoc. 1. ostensum aquis multis mare designari. Ad historiam ergo Dauidis, cum hic certus fuit illis cum nationibus ad quatuor cœli partes sitis depugnandi; id ipsum fuit Deum illis bellum indixisse. nam & tonitru cœleste indicat auxilium: & aquarum multarum, ex Apoc. 17. sunt populi multi.

Euangelij in orbe toto prædicatio.

Ad sensum verò spiritualem mystici belli toti à Deo Gentilitati denunciati nescio quid aptius Dauidis historia, & tonitruum allegoria, quæ mare, id est, orbem totum suo commoueat strepitu. Præterea, ostendi iam Apoc. 1. ad populorum, nationumque significandam varietatem, dici aquas multas, quàm mare, multo fuisse significantius. Ac tandem, cum tonitru Euangelicæ prædicationis symbolum sit, & aquarum multarum diuersarum nationum, liquet, pro indicando bello, quod erat orbi illatura Euangelij prædicatio, fuisse commodissimum hoc: *Vox Domini super aquas, Deus maiestatis intonuit, Dominus super aquas multas.* Quod hinc optimè viderunt Hieronym. & Augustin. & cum huc respexerit in Apoc. Ioannes, patet quàm conueniat sumi in hoc Psalmo aquas multas ita prorsus, vt Ioani Angelus significauit. Quæ eadem est mystica aquarum acceptio Psal. 103. vers. 6. ibi: Super montes stabunt aquæ, vt illic efficiam. De allusione huius versus ad opus primi diei, inferius.

Vers. 4. Vox Domini in virtute.

Cum parum ab Hierosolyma absit Palæstina, hanc tempestate inuadente, tonitrua Hierosolymitanis sonabant vehementius. Quæ allegoria bellantis cum Palæstinis Dei significatur virtus: enim uerò magnam hanc fuisse, bene effectus prodebat magnitudo. Sic etiam in Euangelij prædicatione SS. Hieronymus, Augustinus & Basilius confirmant, voce Domini in virtute egregiam illam, quam Euangelij ministris diuinus suggestit spiritus, ad expugnanda corda repræsentari. Et sanè virtus fuit lōge omniū mirificissima Ethnicos arrogatissimos ad rem, vt videbatur, stultā, ad adorandum Christum induci. Eum nempe hominem, quem constabat paulò ante instar imbecillis suffixum cruci ignominiosè. & hoc illud est, quod ponderat Apoc. 6. in primo sigillo, vbi nos latè. Effectus item fuit prædicationis validissima, vt homines non ad fidem modò, sed ad virtutem solidam, adeoque veram sanctitatem pellicerentur, quod quidem sine potentia summa supernaque efficacia non fiat. Allusio est in hac voce ad firmamentum, opus secundi diei, vt videbimus.

Virtus eius sè admiranda.

Vers. 5. Vox Domini in magnificentia.

Pulchritudo & ornatus vestium notatur voce *וְיָיִן* iuuat id nostra versio, cui nonnunquam vt Psal. 109. est *splendor*, ibi; *in splendoribus sanctorum.* Vnde, cum de tonitruis sermo sit, fulgur haud dubiè vocatur magnificentia, seu splendor. nam horrendum aliàs tonitru quasi decoratur fulgure, certè splendescit tunc nigra tellus. Esse igitur in hoc loco idem magnificentiam, atque splendorem, facit etiam, quod opera quæ ob splendorem ac maiestatem admiramur, illa magnifica vocitamus: fulguri autem reuerentiam sibi nescio quam & admirationem apud omnes parienti conuenit valde magnifici nomenclatio. In bellis, quæ intulit Dauid vicinis suis (præter robur, quod nuper significatum virtutis nomine) documenta

Magnificentia pro splendore.

A milites suos dedisse generosorum ac verè nobilium ingeniorum, qui est vnus militaris roboris ornatus, hac apposita voce *magnificentia* Psalmus declarat. Etenim duo militibus splendorem conciliant, cum vestium & armorum externa species, ornatusque; tum & maximè veræ animorum nobilitatis significatio. In hocque exercitus quidam Romanorum ab altero sese immanè quantum discernit barbarorum quamlibet valentissimorū: cuiusmodi hi fortassè habebuntur aliquando; at ingenuis ornati moribus, itaut magnifici dicantur iure, nunquam. Porro ad hanc magnificentiam & splendorem spectant comitas, fides, veritas, iustitia, honestas, omnia demum, quæ decori nomen veram consequentis nobilitatem coëcet. Vnde sese aperit quanto iure sacra Scriptura loquens de exercitibus, aut de excellenti aliqua fortitudine, robori magnificentiam adiungat seu splendorem. Huius illa sunt gustus: *Magnificentia & virtus eius in nubibus*, Psalm. 67. vers. 35. *Tecum principium in die virtutis tue, in splendoribus Sanctorum*, Psalm. 109. *Decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem*, Psalm. 92. & Prouerb. 31. num. 25. *Fortitudo & decor indumentum eius.* tale nostrum est: *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia.* Quæ duo ostentata haud dubiè sunt à Dauidis militibus in his bellis: sed existimo aduersus Philistæos præcipuè robur, cum Moabitis verò magnificentiam, & splendorem apparuisse. Quamuis enim in tempestatibus grauius tonitru fulgetra ferè sequatur splendidior: at in bellis interdum dat se occasio roboris, interdum ingenuitatis ostentandæ, splendorisque.

Iam in præcipuo sensu magnificentiam hanc & splendorem, atque fulguris symbolum admiracula, quæ nostræ firmabant veritatem fidei, iure referas. Enim uerò hæc mirè à tenebris dispescunt lucem, gloriosamque præbent significationē rei supra naturæ terminos sustollentis sese: atque huc ritè trahas magnificentie etymon. Illud est, magnorū seu mirabilium efficientia. Illuc tamen inclino magis, vt intelligantur magnificentia & splendor de admirabili vitæ exemplo prædicationem Euangelij comitante. Atque id quidem non erat prædicatorum duntaxat; sed recens, etiam ex Gentilitate, conuersorum. Etenim hoc instar erat miraculi stupendi, quod Euangelicæ sublimitatem prædicationis demonstrabat. Optimè proinde Hieronym. & August. hanc Psalmi magnificentiam ad opera referunt sanctorum, ad externam nimirum sanctitudinis, & vitæ mirandæ significationem. Adde ex me, ad illustrem piarum ceremoniarum apparatus, ad Sacramenta, & Sanctos, quibus illa Ecclesia peragit ritus. Vox itaque Domini in virtute internum affert solidæ virtutis effectum, quæ vtique firmitas est robustissima; at vox Domini in magnificentia ad oblatum omnibus exemplum spectat. Huic pulchritudo terræ à Deo recens conuestitæ, tertij diei opus, responderet ex æquo.

Sanctitatis color, quem efflabant Christiani.

Vers. 6. Vox Domini confringentis cedros: & confringet Dominus cedros Libani: & comminuet eas tanquam vitulum Libani: & dilectus quemadmodum filius unicornium.

Illud parui est, nec sensum varians, quod in hac & sequentibus Domini vocibus vulgatus per genitiuum extulerit, quod & per nominatiuum, *vox Domini confringens*, &c. aptè efferretur. Iam verò

quod effectus venti impetuosi tonitruis attribuitur, orationem sic effici plenam poeticae elegantiæ, supra ostensum. Nunc autem cum dicitur Libanum irruens tempestas cedros montis pulcherrimas irrupisse, insignis profecto fuit allegoria, ad illam exprimendam victoriam, quam obtinuit ex Adarezerre Dauid. tum quia regnum Adarezeris iuxta Libanum (quo de regnorum, quæ Dauid acquisiuit, geographiæ peritus minimè dubitet) imò pars aliqua illius in ipso erat monte. nam Emath, ex Hieron. de locis in hac voce, & ex Ezech. cap. 48. num. 1. ab Oriente est regni Damasceni limes. Deinde quia regnum hoc reliquis debellatis à Dauide potentia & opibus summum excellebat. Hoc fit planum ex 2. Reg. 8. num. 3. 4. 7. & 8. & ex 1. Paralip. 18. num. 4. 7. & 8. vbi narratur cepisse Dauidem ab Adarezerre mille quadrigas, septem millia equitum, ac peditum viginti millia, aureas militum pharetras, vim ingentem vasorum aureorum, & argenteorum, & chalcolibani, metalli tunc nimis pretiosi copiam infinitam. Post hanc verò tantam iacturam curus bellicos (ex 2. Reg. 10. num. 16. & 1. Paralip. 19. num. 6.) triginta duo mille non minus ad bellum reparandum Adarezer instruxit, suæque magistrum militiæ Sobach exercitui præfecit. Admodum igitur aptè & stilo sacrae Scripturæ conuenienter huius inter alia regna præstantia in cedrorum altitudine proponitur.

Et comminuet eas, ex Hebræo redditur; Exilire faciet eas. ita Symmach. Aquila, & quinta editio. Hieron. Disperget eas. Quare nostrum comminueri cum epitali vehementi significat concussas validissimo vento Libani cedros prosterne- re, easque ad saltandum impellere, aut confringendo, aut conuellendo, radicisque sursum versus commutando. Quæ imago est nimis quàm expressa editæ à Dauide in hostibus stragis inaudita.

Versio Psal-
terij Hiero-
nymiana.

Tanquam vitulum. Tanquam vitulus, reddunt nuperi aliquot. atque ita legitur in versione, quæ Hieronymo tribuitur. Hanc tamen versionem esse corruptam innumeris additionibus, mutationibus, detractionibus certorum quorundam audacia in gratiam Iudaizantium, docet Genebrardus Psalm. 9. vers. 23. Ego verò sic statuo: qui hinc vertat, Tanquam vitulus, illum non hallucinari solum, sed etiam nugari. Vitulus, scilicet cedros Libani conscendo comminuerit, & coegerit saltitare, at, quod tonitru cedros vitulorum instar faciat exilire, politissimum est. Sicut enim actus & territus clamore iuuenus huc illuc discurrens aufugit frequenti saltu: ad eum modum tonitruis, quæ Dei voces sunt, perterrefactæ cedri, quin radices profundæ, nec materiæ duritas quidquam obsint, exiliunt quam celerrimæ. nam quod effectus tempestatis dentur tonitruis, quantæ id sit energiæ, visum supra. Aliud etiam est, in quo mihi placeant iterum hi nuperi translatores (nam Hieronymum cum Genebrardo illis nullo modo annuero.) Pro illis nostris: Tanquam vitulum Libani: & dilectus quemadmodum filius unicornium. ita illi, Tanquam vitulus: vbi perfectum apponunt colon. deinde sic prosequuntur: Libanus & Sarion tanquam filius unicornium. aiuntque Sarion esse Antilibanum, atque adco duos illos montes Libanum & Antilibanum duobus item rhinocerotibus conferri. Cæterum esse hanc ex illustribus locis vnum, in quo nihil profus afferatur frugi à vulgata lectione recedendo; illam contra

Carpenur
vulgata de-
serores.

Iterum repre-
henduntur.

A sectando, vt par est, & gnauiter ponderando, multum politi ac elegantis sensus reperitur, oppido quam certum mihi est. Certè in hac versione Libanus & Sarion, &c. nihil intelligentiæ vel tolerabilis (forfan id est mei peccatum ingenij) post solertem indaginem succurrit. nam quæso te prudens lector, quorsum, dum de Libano agitur amissa per tempestatem pulchritudine, duo illi montes cum rhinocero coparentur? Fortasse, vt indignatione graui stomachantes in cælum ob acceptam iniuriam represententur. atque id quidem absurditatis censendum nota. Etenim haud scio quid dici possit absurdius, quàm vt diuina vox Libanum & Antilibanum spolians honore suo conferatur vitulo, & rhinocerotibus montes: nec id vllus vnquam dixisset, quem non stultitiæ damnaremus manifeste. si pro globo, aut stramentitia persona rhinoceros vitulo esset, bellè dictum. Sed tam res habet contra, vt taurus ferox ludus sit rhinocero. Constat id ex epigrammatario ita de rhinocero caente: *Quantus erat cornu, cui pila taurus erat?* Vnde fit euidenter, comparisonem, si res commutetur, aptissimam esse: ita vt cum Libano vitulus, cum rhinocero tempestas comparetur. Id quod tetigit nostra versio: *Comminuet eas, vel exilire faciet vt vitulum.* In qua cum vitulo conferuntur Libanus aut cedri suæ; edens verò stragem cum rhinocero: eò enim hinc in nominatio, vitulus verò in accusatio positus est. Porro, cum facta Scriptura tauris rhinoceros adiungit, ad certamen nos ducit, in quo tauri prosternantur victi. qua ex obseruatione Isai. 34. num. 7. capietur.

Absonū quod
instruunt.

Adhuc tamen politius aliquid paulò, & abstrusius in vulgata lectione perscrutandum. Noto igitur, nec Septuag. nec ex iis vulg. Hebraicè legisse (vt modò Hebraizantes) שריון sed שריון quæ vox à radice שרע cum seruili ש ritè significat sodalitatem & amicitiam, ac propterea ex Hebraico vsu translata fuit commodè, dilectus. in quo polita in primis fuit allusio ad significationem nominis Dauid, ea enim etiam est dilectus. Acutissimè igitur quaesitum fuit Hebræum nomen, in quo & ad montem Sirion, qui Antilibanus est, respiceretur, & haberet idem significationem nominis Dauid; cum tempestatis ingruentis in Libanum allegoria ad representationem ferretur belli, quod Dauid gessit cum Adarezerre Libani ipsius & terræ adiacentis, vt supra diximus, Domino. Mons verò Libano oppositus, teste nomine ipso, est Antilibanus. Id quod Plinium non latuit, cuius lib. 5. cap. 20. hæc sunt, *Libano par, interiacente valle, mons aduersus Antilibanus obtenditur.* Iam verò quid lætius, quid amœnius hoc inuento, vt nomen idem sono literarum videatur Antilibani; & Dauidem significatione representet? & vitulo Libanus, Antilibanus verò rhinocero conferatur? Hoc enim verò plane est Dauidem sub nomine Seraghion, id est, dilectus, inducere sicut valentissimum rhinocerotem protegentem quasi vitulum Adarezeris potentiam, quam Libanus significabat, cum coque perinde ac cum leuissima pila se gerentem. Pro quorum omnium maiori firmamento tandem notandum id, quod de hac Dauidis expeditione 1. Paralip. 18. num. 3. habetur, scilicet: *Eo tempore percussit Dauid Adarezer regem Sobæ regionis Hemath, quando perrexit, vt dilaret imperium suum vsque ad Euphratem.* Quod iter vt significaretur, aptum omnino fuit, tempestate illa Libanum occupari. hic enim, cum

Quam arca-
na nostra
translatio.

Dile-
ctus
Christi

cum exurgat iuxta mare, pertinet ad Euphratem vsque. *A tergo Sidonis* (Plinij verba sunt lib. 5. cap. 20.) *mons Libanus orsus mille quingentis stadiis Simyram vsque porrigitur.* De Euphrate verò loquens eodem cap. *Oritur, inquit, supra Simyram centum viginti mille passuum. tres scilicet quatuorve leucas à Simyra.*

*Arcana ex-
positio, Roma
debellata.*

Iam ad arcanum ac præcipuum mysterium Psalmi mirum conuenit in modum vulgata lectio. Primum, quemadmodum inter reliquas, Dauidis in Libanum contra Adarezer, profectio potissima fuit, ita prorsus ex spiritualibus Ecclesie cum Gètilitate bellis, illud quod cum Roma imperij & idololatriæ capite gessit, longè fuit maximum omnino. Quo fundamento iactò assurgit opus SS. Hieron. & August. iuuantibus, dum dicunt cedris intelligi Libani excelsos, potentes, ac superbos: quæ Romanorum descriptio est. maxime si addas Tertulliani, Basilij, Hieronymi, & Augustini notam, Libanum montem ex sacre Scripturæ phrasi humanæ superbie symbolum esse. Et quidem bestia illi Romani imperij significatrici, de qua Apocal. 13. nomen est *superbia mundi*, vt ex literis numerum ibidem assignatum conficiantibus statuo. Præterea, eadem ponenda videtur significatio cedrorum Libani, quæ est decem cornuum bestie coccineæ, de qua Apocal. 17. vbi ostendimus Deum, ad fidem vt Romam conuerteret, conuersione cornuum bestie vsu fuisse. Ad hæc, saltus cedrorum ad impetum tonitruum allegorici illi quidem adumbrant commodissime deiectionem prædicatione Euangelica, atque expugnationem iti superbos principes, ac Romanos senatores: qui propter actas in impietate ac vanitate radices altas, duritiãque adeò vetustate roboratam, vt prædicationi cederent, incapaces omnino videbantur. at qui hos exilire, auelli quidè radicibus eosdem fuit ex mundi pompa, cogique, vt amarent propter Christum exilium, mundanisque omnibus valedicerent. Et quemadmodum tonitrua per concitatum ventum cedros affligunt solo; sic in nostra spiritali tempestate res habuit; etenim ad tonitruum mysticorum vocem stabra extiterunt potentissima, impulsu dico & Spiritus sancti vim, quæ cedros feliciter deiecerunt. Firmat etiam hanc explicationem pro dilecto accipi ab August. Hieron. & Basilio in præsentem Christum. Et quidem si stat, vt debet, agi historicè de Dauide, quid aptius, quàm per Dauidem dilectum nominatum Christum intelligi? tale illud Psalm. 67. *Rex virtutum dilecti, &c.*

*Dilectus
Christum si-
gnificat.*

Maximum itaque firmamentum est huius interpretationis & eius conuenientia & præcipue nostræ editionis auctoritas. Pro qua non sunt tantum Septuaginta; sed etiam Symmachus, Aquila, & Theodor. Chrysof. & Apollinaris, quos citant Scholia ad Sixtiana Biblia. Solum interest quid parui discriminis: quod vbi nos *Libani, Libanum* habent multi Græci. quos Hebræa iuuant posita sine regimine genitiui. Quod si cum istis Libanum legamus, constructio est huiusmodi: *Confringet Dominus cedros Libani, & comminuet, siue exilire faciet eas, & Libanum ipsum tanquam vitulum, scilicet comminuet: & Dauid dilectus Deo erit tanquam rhinoceros, per quem prædictum vitulum facile Deus idem comminuat.* Ita fuit facile lectio *Libanum*, nec verò dissimilis est sensus altera *Libani*; siue exponas ita: tanquam vitulum, cui comparatur ipse Liba-

nus. aut fortasse iucundior erit comparatio cum vitulo aliquo ex iis quos nutrit Libanus ipse, vel quia hi minores (quales montani sunt) vel quia nitidiores, vel quia magis ad manum, vel denique quia valentiores. Vt vt hoc sit, illud certum, Adarezeris potentia cum vitulo comparata, ex energia summa fuisse cum rhinocerote comparatum Dauidem. Deinde verò in principali sensu nescio quid elegantius, quàm Romanorum vires minitantes Ecclesie taurorum cornibus conferri, iuxta illud Psalmi 67. (de quo suo loco) *Congregatio taurorum in vallis populorum: robur autem Christi rhinoceroti, iuxta illud etiam Deuteron. 33. n. 17. Cornua rhinocerotis, cornua eius. quo venit locus ille Isai. cap. 34. num. 17.*

Romani taurorum comparati, Christus rhinoceroti.

Verf. 7. Vox Domini intercedentis flammam ignis.

Pro *7° intercedentis*, Hieronymus post Symmachum *diuidens*, vel *diuidens*. Hebræum *ayn* spectare propriè dicitur ad lapidicidas cum lapides dolant, subsiliuntque frustula, vel assulæ (*astillas* vocant Hispani, sicut in re lignaria, & cum lapide frustula saliant identidem, *astillar.*) Horum igitur verborum mens est, quod fulmen sequatur tonitruum, cuius videatur vi disici fulminis scintillas: in has enim scindi falmen sape cernimus. Porro, ad significandum ex commisso cum Adarezere potissimum prælio, sparsas à Deo reliquias, alterum in Damascum, in Ammonitas alteram, quibus quasi fulminibus exurentur, mirum planè fuit, vt continuata tonitruum allegoria diceretur dispersas fuisse hac illac scintillas ab igne illo in Dauidis auxilium. Legenda ex 2. Reg. cap. 8. numer. 5. & 6. & cap. 10. & ex 1. Paralip. cap. 18. numer. 5. & 6. & cap. 19.

Iam comparatio hæc admiranda fuit ad præcipuum sensum. Enimverò ex magno illo, sed mytico Romæ incendio ad prouincias imperio subiectas & fœderatas auolarunt scintilla, & *ciuitates gentium* (ex Apocal. 16. numer. 19.) *cecidere.* Nam quod fulminis effecta mystici, tonitruum mystico attribuantur, optimè id factum apparebit consideranti. Ignis enim Spiritus sancti variè pro diuina voluntate ad tonitruum vocem distribuitur, huc vna venit scintilla, illuc altera, alia alio, cum effectu omnes admirabili. *Factus est* (dicitur Actor. 2. num. 2.) *repente sonus.* En tonitru. Et statim: *Apparuerunt illis dispersite lingue tanquam ignes.* En diuisam aut distributam flammam. Deinde Euangelium Iudæis, qui erat Hierosolymis *ex omni natione, quæ sub celo est*, prædicatum fuit. Cæterum quæ tunc facta legimus eorum, quæ patratura mox erat Euangelij prædicatio in toto orbe, figura fuit insignis. Etenim egressæ ex cœlesti illo incendio scintillæ sic fuerant dispersiendæ, ac fouendæ, vt Prouinciæ omnes eo, quem Christus accensum venit, igne conflagrarent. Fauet tandem huic expositioni Basil. versiculum hunc de ignita Spiritus sancti gratia interpretatus. Vbi nota postremò, intima vt penetret, proprium esse fulmineæ flammæ: vestem enim ne tangens quidem cor solet breuissimè exurere, absumere ossa, omniãque in cineres redigere. quæ nata ad effectus contritionis, quæ cœlestis est flamma, declarandos.

*Dilatatio
Euangelica
prædicatio-
nis.*

*Contritionis
effectus.*

Verf. 8.

Verf. 8. *Vox Domini concutientis desertum, & commouebit Dominus desertum Cades.* A Verf. 9. *Vox Domini preparantis ceruos, & reuelabit condensa.*

Per tempestates ad solitudinem Cades (qui terminus vltimus est Palæstinæ, iuxta concessionem Dei ex Iosue 1. num. 3. laxiorem) reductionem hanc, illarumque toti illi regioni, quæ Arabia deserta est, pauorem ingentem allegoricè expressi, haud dubiè sunt excelsi Dauidis animi: qui redacto in ditionem suam toto Libano, Syria, & Cælesyria ad Euphratem vsque non contentus, reduxit per latus alterum Palæstinæ exercitum, totamque sibi Arabiam desertam peragrata subiecit.

Hieronymus verò hic & Augustinus sensui intenti principali deserti concussionem de Gentilitatis ad fidem commotione exponunt. Et quidem incultas Gentes per solitudinem vulgata intelligi sacræ Scripturæ phrasi, cuius Apocal. 12. vsus est Origen. Basil. Clemens Alexand. Arnob. Hilar. Gregor. Isichius apud Lauretum notatum habent. Verum vt non ita generatim, sed de aliqua Gentilitatis parte nostrum exponamus verbum, contextus cogit, & quia ad Gentilitatem etiam pertinebat Libanus; & quia de deserto Cades peculiariter sermo. De iis ergo nationibus, quæ propter summam tum barbariem, tum longinquitatem non admiserant Romanum iugum, Æthiopes putà, Indos, Scythas, & id genus, agi in hoc versu haud dubiè censeo & scisco. Nec enim suæ illi animarum siti toto satisfecit Romano imperio Christus Dominus, legauit etiam ad Gentes extremè barbaras ministros suos. Sic illud impletum plenissimè: *Homines & iumenta saluabis Domine.* quo de latius Psalm. 86. verf. 8. ad illa: *Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum, &c.* Quod vt significaretur, apparet satis, nihil potuissè commodius inueniri Dauidis ad desertum Arabiæ expeditione. Quare cum audis desertum Cades, non regionem quamlibet, quod faciunt ad synecdochen confugientes quidam, cogites: peculiarem enim uerò solitudinem illam magno ex mysterio designatam oportet, credas.

Æthiopes & barbari similes ad Christum adducti sunt desertum Cades.

Duplex in nomine Cades significatio.

Philosophabuntur fortassè alij in nominis Cades significatione: potest enim esse desertum sanctitatis, vel, quod omnino contrarium est, desertum meretricium. Posterius hoc est ex S. Hieron. epist. 27. mansione 33. nempe cum meminit sacra Scriptura deserti Cades, *in malam partem esse interpretandum; quemadmodum ab eodem meretrix appellatur Cadefa.* & facit apud Apocal. 17. in deserto visam esse magnam illam meretricem. Sed præstat adhuc significationem deserti Cades desumere ex re ipsa.

Notandum denique reddere plerosque cum Hieron. ex Hebræa proprietate: *Vox Domini parturire facientis desertum Cades.* quia verbum חרר nisum illum affert parturientis doloris vehementissimi. Et sanè vt ingens barbarorum commotio significetur nata ex Euangelij prædicatione; hæc quidem appositè dicitur in causa fuisse, vt gentes illæ partui iam vicinæ coarctarentur, vt cum gemitu diuinam implorarent opem: idest pœnitentiæ exagitate stimulis de fide Christi recipienda deliberarent. atque similem suo modo energiam in figura, in Dauidis scilicet expeditione phrasi habet.

Pro his, *Preparantis ceruos*, versio putata vulgò Hieronymiana habet, *obstetricans ceruis.* Pagn. & Arias reddunt; *parturire facientis ceruas.* & Hebræa quidem vox respondens *רֹעַ* ceruis, quæ modo legitur, fœminina est. Verum hæc nihili videntur facienda, primum, quia versio Hieronymiana, vt supra dixi, corrupta multum est. Deinde vulg. & Septuag. & antiquiores interpretes nihil tale somniarunt. imo eiusmodi interpretamento oppilata sunt fores validissimè transferendo *ceruos.* nam si intelligi vellent tonitru ceruas parere, aut abortare, ad id quidem ineptissimè interpretes omisso sexu fœmineo sumpsissent masculinum: atque id maximè si Hebraicè fœmininum legebant, & in alterum commutabant; cum sciret huius linguæ vsus, quæ vt vehementem in animalibus notet affectionem, licet de tota specie sit sermo, genus tamen vsurpat fœmininum. Ad hæc; nouitij Philosophi, qui tonitru parientes faciunt aut abortantes ceruas, ad meas haudquaquam aures canunt. Huius enim commenti est nulla apud veteres mentio; & sunt ignotæ videlicet animantes cerui. Consule Plinium, Arist. alios. minutissimam ceruorum non desiderabis expositionem. ex quibus colligitur potius oppositum. Scribunt enim Arist. 9. historia; Tullius 2. de natura Deorum, & Plinius lib. 8. cap. 32. ceruas paulò ante partum, quo sese ad illum parent, sefeli herbula purgari. Quo sine dubio earum indicant in pariendo difficultatem, nec tonitruum causa fœtus eiicere maximè abortiuos. Adde, quoties detruisset, incurrendum fuisset passim in syluis in ceruarum embrya aut informes fœtus, quod hæctenus non audiui. Ac tandem consonum puto toti explicationi, vt non dissimilem, sed potius eandem afferant rem duo illa membra, *Preparantis ceruos; & reuelabit condensa.* Eo enim spectatum est sine dubio, vt in tonitrua septem totidem effectus partirentur. quare non duo, sed vnicus ad septimum pertineat tonitru necesse est: ac proinde condensorum reuelatio explicatio sit præparationis ceruorum.

Sed verò genuinam huius versus interpretationem quærenti Dauidis historia consideranda est, illique hoc vltimo tonitru coronis addenda, sicut & mysterio conuersæ Gentilitatis hic etiam finienda res. Exitus igitur historiæ fuit, reges nondum debellatos sibi maximè à Dauide timuisse, fugisse congressionem, pacemque, sese vegetales offerendo, supplices petiisse. Ita narratur 2. Reg. 10. num. 19. *Vniuersi reges fecerunt pacem cum Israël, & seruiuerunt eis, timueruntque Syri, &c.* Vide etiam quid dicatur de rege Thou 2. Reg. 8. num. 9. & 10. ea causa: *reuersus est Dauid & omnis exercitus in Ierusalem.* vt est ibidem cap. 12. num. 31.

At in Gentilitatis ad Christi fidem conuersione notum est, regna aliquot, quo nondum sufficiens peruenerat prædicatorum numerus, cum res, quas alibi gestas, audiebant raras & inauditas demirarentur, demissione mira legationes ornauisse, quibus se pacificè subditos Ecclesiæque filios offerebant. atque hic gloriosus admodum fuit victoriæ finis, triumphique ab Ecclesia de Gentilitate reportari, iuxta illud Psalmi: *Veniunt legati ex Ægypto, & Ethiopia præueniet manus eius Deo.*

Cerua parit ne, vel abortit propter tonitru.

Commentium id.

Vltro Christiana sacra ex admiratione postulare, idest, præparari ceruos, &c.

Huic ergo significationi noster versus, qui in A persecuta tempestatis allegoria ceruorum præparationem affert, & reuelationem sylvarum, deseruire debet. Et est quidem meo iudicio eius & mens & comparatio præclara, quam priusquam aperio, suppono, Euangelij prædicationem sub venationis figura rectè inuolui. ita Ierem. 16. num. 16. *Posthac mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cauernis petrarum.* Nostri igitur versus comparatio ex tempestate desumitur ita horrenda, vt ceruos ex collibus virgultorum densitate obfritis, confragosis saltibus, ex ipsisque aded specubus extrahat, fugientisque tempestatis immanitatem, sequentemque alluionem ipsismet pauidos venatoribus fauoris causa sistat, & in oppida nonnunquã, B domusque ipsas, vt olim in Noë arcam, ad confugiendum impellat. Nec verò rem proponimus hactenus non visam, sed visam sapius, & expertã; atque id generis nonnulla ab hominibus dignis fide, quorum ipsi testes oculati fuissent, accepi. narrat id agrestium vulgus, canunt poëtæ. ex quibus in terræ motus descriptione Lucanus lib. 1. vers. 280.

Euangelij prædicatio sub venationis allegoria.

*Accipimus syluisque feras sub nocte relictis,
Audaces media posuisse cubilia Roma.*

Cerui confugiunt ad homines.

Quod de animalium nullo veri dictu similius est, quam de ceruis. qui *urgente vi canum vltro confugiunt ad hominem.* Plinij verba sunt lib. 2. cap. 32. & quendam, lupum dum fugeret, Gallorum se exercitui immisisse Linius narrat. Accedit Noë patris arcæ, & diluuij illius mentio, quam mox infert Psalmus. Præterea phrasis, *preparare ceruos*, accommodata est impensè rei venatoriæ: est quippe ceruos iactui concinnare, & sub ipsis quali manus afferre. Verbum itidem Hebræum pauorem notat ac fugam. Facit verò contextus planum, ceruos hinc fugientes hominum non induci: is enim tempestatis effectus haudquaquam est, nec id est eos præparare, aut reuelare condensa. Vnde fugari oportet hinc ceruos; sed enim ex syluæ periculo ad humanum asylum. Ex quibus tandem euinco haud diuersum quid esse ceruos præparare, & reuelare condensa, aut syluas detegere. Etenim tempestas, quæ ceruos cauentes submergi trahit; D feras item montosis eiicit speluncis, adeoque reuelat condensa, & abdita sylvarum manifestat. Porro siue ad comparisonem, siue ad mysterium facit citatus paulò antè Ieremiæ locus de cauernis petrarum, &c.

Vers. 9. Et in templo eius omnes dicent gloriam.

Existere solet ex graui tempestate, vt in templum Deum laudibus prædicaturi frequentes accurrant: atque eo facere hæc versus pars videretur fortasse. Cogit nihilominus sequentiam coherentia, vt Dauidem ad Noë arcam (de qua sequenti versu) respexisse, certò putem. Dico ergo Dauidem, tantum ex victoriis prædæ ac manubiarum, quantum templi magnificentissimi substructioni, à se iam voto nuncupatæ, à filio postea exequenda, abundè sufficeret, sibi promississe. Templo itaque post subiectas omnes vndique nationes vicinas, & dilatatum imperium, ex ædificando sese Dauid iam tunc mirificè solatus est: quod celebrem non populi modò Israëliti, sed finitimarum quoque gentium ad Hierosolymitanum templum concursum, vt communem Dominum communi

celebrarent prædicatione, cum suo animo Rex bonus reputabat.

Et iuuat quidem hanc intelligentiam id quod in Dauidicarum victoriarum expositione 2. Reg. 8. sacra notauit Scriptura: pretiosissima quæque ex thesauris Adarezer, & ex spoliis Moab, Ammon, Philistiim & Amalec, templi destinata ædificio Deo Dauidem consecrasse. Cum igitur de huiusmodi bellis sermonem fecerit Dauid, intentus maximè in illam ædificationem, huc illum respexisse cum post victoriarum à Deo sibi concedendarum enumerationem adiunxit; & in templo eius omnes dicent gloriam, cuiuslibet statim succurrerit.

Ad principale verò mysterium, quod templum hoc sit vniuersalis Ecclesia, quod ex Gentilitatis conuersione emolumentum spectabat Deus, facile nostra expositio concinnatur. In hoc autem magnificentissimum templum arcæ Noë sequens comparatio cadit examussim: in Ecclesiam primogenitam non ita verò. Etenim cogitentur tamen rectè nationes vniuersæ Sionæum montem conscendisse: simul tamen ac Sionis Ecclesia à Romana tanquam mater à filia separatur, Ethnici qui ad Sionem vndique concurrerunt, pauci illi quidem: sicut ex his qui Deum adorantur Sionæum montem antè ædificatum Salomonis templum ascenderunt, pauci utique essent. Cum autem in extructo Salomonis templo atrium capacissimum Ethnici habuerunt; huc enim verò tunc illorum vis confluit multissima: illam scilicet adumbrans, quæ Deum absoluta iam Romanæ Ecclesiæ structura, adoratum ex animo concurrit.

Templum hoc Ecclesia vniuersalis.

Vers. 10. Dominus diluuium inhabitare facit: & sedebit Dominus rex in aeternum.

Vt templum Salomonici & Catholica Ecclesia cum arca Noë comparentur, huius cum præcedentibus nexus est: sed primum alluio concipiatur oportet duplex, altera celebratissima illa: altera ærumnarum, quæ nos vbique premunt. Illa secundæ huius figura durauit parum: hæc autem nunquam non assidet humanæ genti. Et planè hoc est: *Dominus diluuium inhabitare facit*; non enim temporarium quid affert inhabitare, sed utique quod permanet. Enimverò ita cautum fuit, & stabilitum diuina prouidentia, vt homines vitam semper agant ærumnabilem, aut potius diluuium sint ærumnarum circumuenti. Nec id ignotum, pro calamitatibus, quæ obsident, & opprimunt, poni in sacra Scriptura nomen diluuium, tale illud Psalm. 31. vers. 6. *Verumtamen in diluuium aquarum multarum, ad eum non approximabunt.*

Hoc posito, qui Deus, in illa diluuij magni tempestate Noë arcam in commune asylum illuc sese recipientibus prouidit, in permanenti diluuiio, remedium quoque permanens, vt pararet ideam, necesse fuit. Quod igitur Salomonis templum Deus in sanctum sæculare, & persenerantem habitationem delegerit, illicque sellam propitiatorij locauerit, templi fabricam ita capacem disposuerit, hoc, inquit Dauid, Deum fuit mortalibus prouidisse magnum quoddam in communi diluuiio calamitatum remedium. Quare quod arca illa præstitit in diluuiio primo, hoc itidem in altero paulo utique diuturniori præstiturum templum Salomonis:

pariè labor-propter.

mentid.

Chri- sacra- ra- gula- pra-

monis : atque ea propter dictum à Davide, *sedebit Dominus rex in æternum.*

Noë arca est
Ecclesia Ca-
tholica.

Quibus illud significatur præcipuè, Catholicam Ecclesiam templo illo veteri delineatam germanum utique esse sanctum sæculare, in qua sedebit Dominus rex in æternum; germanam itidem arcam Noë, extra quam nec est salutem consequi, nec ullam in culparum diluuiio, pœnarumque illas comitantium, medicinam. nam arcam Noë Ecclesiæ fuisse figuram, habes, qui dicant, apud Laurentium, Patres Origen. Hieron. August. & Gregor. Quorum ea est consideratio, sicut impendentes vnde eleuabant eam, non demergebant, ita prorsus Ecclesiam persecutionum fluctibus illustriorem reddi. Illud quoque insinuat, intra hæc nostram arcam non saluari solum ingenio magnos & disciplina homines, sed bardos quoque Æthiops, & reliquos, qui ob mores à ratione alienos pecora sunt sacris literis. ibi, *Homines & iumenta saluabis Domine.* Signatè enim homines nominantur, qui de populo erant Dei; reliqui verò iumenta. Vtrobique igitur magna hæc arca, Ecclesia scilicet salutem proponens inuitat.

Obiectioni
occursum.

Hac quoque comparatione succurrenti forsan obiectioni contra Gentium vocationem, & suo item modo contra Salomonis templum obiter occurritur. Nam ex congregatione in vnum templum nationum ita diuersarum & aduersarum inuicem, vt se mutuò absumerent, videbatur exiturum. Atqui neutiquam ita contigisse, illata arcæ mentione planum fit. Quem enim ad modum in hac & commune periculum & Dei prouidentia innata inter animalium multa ita pacarunt odia, vt inter se non dissiderent magis quam oues mansuetissimæ: ita prorsus Euangelij doctrina admirabilem tot nationum diuersitati conciliauit concordiam animorum. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo, vitulus & leo & ovis simul morabuntur.* prædixit ad rem hanc Isai. 11. num. 6. & cap. 65. num. 25. *Lupus & agnus pascuntur simul, & leo & bos comedent paleas. non nocent, neque occident, &c.* in quibus respectum ad eandem arcam subodoror.

Præterea appositè in primis huc incidit diluuij consideratio, vbi agi vidimus de Gentium vocatione. propter huius in sacra Scriptura nexum cum Iudæorum reprobatione. Notandum ergo hac significatum comparatione, Dei fuisse consilium, vt suorum fidelium numerus ad modicum adduceretur numerum, reliquis extra arcam derelictis: graui nimirum cum plerisque Iudæorum exercita seueritate, vindicta utique de illis sumpta delictorum, ac suppliciorum deinde interuentu commertorum: quod haud dubiè diluuium est, eos omnes, qui nolunt Noë arcam ingredi, obruens sine exceptione. Sed quia diuina auctoritas ad tam breuem suo populo summam adacto (nam in paucitate plebis ignominia principis, Prouerb. 14. num. 28.) minui videbatur; ne quis eò deuolui metueret Dei consilium, vt sui deinceps ignominiosam paterenter diminutionem; iccirco statim dicitur: *Et sedebit Dominus rex in æternum.* quasi dicat, aberrare qui ita putarent: etenim permissio hoc diluuiio, cum declaratam fuisse Dei prouidentiam, tum regnum confirmatum. Enimuerò hinc suæ dedit prouidentia documentum admirabile, dum quos recepit intra arcam, seruauit: illinc se metuentum præbuit, suspiciendumque. Postea verò pau-

culos illos, quos seruauit, multiplicare, sobole augere infinita, iis Gentium Patriarchis constitutis, facile quidem Deo fuit.

Verf. 11. *Dominus virtutem populo suo dabit, Dominus benedicet populo suo in pace.*

Continuari in hoc versu comparationem cum diluuiio Noë, exploratum habeo. nam decumani fluctus, arcam etiam absorptum iri, nunquam non minitabantur. Verum enim illos diuina prouidentia elatos supra fastigia montium & regredi ocys & definitos mari limites seruare, vt cœgit imperiosa. *Super montes (Psalm. 103. num. 6.) stabant aqua.* Sed statim subditur: *ab increpatione tua fugient, à voce tonitruu tui formidabunt.* Quo nihil sanè fieri posset sensui principali accommodatius: nam siquidem Euangelium mysticus fuit tonitrus, qui & inundationem terribilem indixit, & suam ad bestias extendens vocationem, Gentes ad Ecclesiam, veram utique Noë arcam pro quærenda salute subinde compellauit: tonitru etiam eiusdem Euangelij est id, quod ad absolutam eorum, qui pro eo ac debent hanc mysticam arcam adierunt, incolumitatem, compefcit vndas insanientes, electosque ex inundationis furore saluos constituit. quia, *nihil damnationis iis, qui sunt in Christo Iesu.* Nec verò etiam in figura sat fuit iustos intra arcam ponere securos; sed regressus quoque vndis imperandus fuit, vt illi tuto ingrederentur, terramque calcarent firmam. atque id quidem est: *Dominus virtutem populo suo dabit.* nam *virtus* firmitudinem significat. Et dubio procul allusio fit ad illa Genes. 8. n. 17. *Ingredimini super terram.* Porro benedictio populi statim adiecta: *Benedicet populo.* figurata ibi: *Benedixitque eis, dicens: Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* Genes. 9. n. 1. Pax denique, qua Psalmus concluditur, ad arcum alludit. Genes. 9. num. 12. *Hoc signum fœderis quod do inter me & vos.* Quo quidem signo perpetua fuit cum hominibus sancita pax, & vt ne ab vlla iam inundatione sibi metuerent, secura fides, arca cœlesti, quæ Christi Domini passio est, oppignerato. Quo de ita disertissime Isai. 58. num. 8. *In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui: dixit redemptor tuus Dominus. Sicut in diebus Noë istud mihi est, cui iuravi ne inducerem aquas Noë ultra supra terram: sic iuravi, vt non irascar tibi, & non increpam te. Montes enim commouebuntur, & colles contremiscent: misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis mea non monebitur.* atqui fœdus pacis & arcum fœderis passionem esse Christi Domini, 4. Apocal. ostensum.

In Ecclesia
vera firmitas
Dei benedi-
ctio & pax.

Huc facit oratio, de qua 3. Reg. 8. & 2. Paralip. 6. à Salomone habita, tota de magna Dei protectione, quam sibi pollicebatur, quotquot remplum illud in necessitatibus frequentarent, experturos. vbi ad Ethnicos quoque extenditur oratio. & vero idem, quod hic promittit Psaltes, illa figurabant.

De allusione harum septem vocum ad opera item primæ omnium hebdomadæ septena.

Atis iam in superioribus discernimus conuenienter admodum arcano huius Psalmi sensui adhibitum septenarium numerum: ex magna que elegantia fuisse item septem tonitrua: & Davidis historiam

Voc
stern
opre
diern
sonfo

historiam redactam ad totidem puncta: necnon ad totidem alia prædicationis Euangelicæ præcipuum arcanum. eo quidem omnia, vt perfectio ac plenitudo diuini operis cum allusione ad dierum hebdomadæ septenarium exprimeretur. Quid verò iam, quid si ad malus dictionum firmamentum, & elegantia Psalms huius demonstrationem inuenissemus, septem illas ex ordine voces iis rebus, quæ de primis illis septem diebus Gen. 1. dicuntur, omnino respondere? rem planè plausibilis dignam mirabilitatis.

Notandum igitur diuinum Spiritum ad hanc vocare intelligentiam, eius persequendæ propositis certè initiis perspicuè voluisse. Fecit enim vt primæ voces primis diebus manifestè responderent: quo, de eodem in reliquis, vbi non ita liquet, reperiendo suspicionem iniecit.

Nam tria prima in primis illustria: *Vox Domini super aquas*, prima est Psalms vox. & de primo die Genes. 1. *Spiritus Dei ferebatur super aquas*. Rursus secundæ voci: *Vox Domini in virtute*, respondet in secundo die: *Fecit Deus firmamentum*. Tertiæ deinde: *Vox Domini in magnificentia*, seu pulchritudine ac decore (vestem enim pulchram adstruxi iam nomine קִיָּוִן significari) respondet pulcher in tertia die terræ vestitus: *Protulit terra herbam virentem, & omne lignum, &c.*

Verum eniuero comparationis seu proportionis quatuor aliarum vocum cum iis, quæ de diebus reliquis dicuntur, semita fallit hinc iam. Etenim nec quartæ voci confringenti cedros, nec quintæ, intercidenti flammam, nec sextæ, concutienti desertum, nec demum septimæ præparanti ceruos in operibus dierum quatuor oppositorum quidquam apparet prorsus respondens.

Nihilominus & inceptam ab Spiritu diuino in diebus primis comparationem, & ad septem hebdomadæ dies in septenario respectum fuisse, mentis certè sollicitat indaginem, vt quærat si qua via, quæ de septenis Dei vocibus, & quæ de septem diebus Genes. 1. & 2. dicuntur, sibi colludant. Quod cum in superficie literaria deficiat; mentem subiit statim, satius multò esse, si id in arcano septem vocum sensu reperiretur. nam cum spectaret huc præcipuè diuinus Spiritus, attendisset potius meo iudicio, vt operi septem dierum septem vocum mysterium responderet, quam externa illa superficies tonitrua sonans.

Vocum mysterium cum opere septem dierum aptè consonat.

Hoc igitur indaganti mysterij quid mihi videtur affulgere oppido quam politum. Nam cum arcana illarum vocum sensa sint, primæ, Euangelij lucem cum populis omnibus participare: in primo die: *Facta est lux, & Spiritus Dei ferebatur super aquas*. Secundæ verò vocis virtus prædicationis ac robur: secundo autem die: *Fecit Deus firmamentum*. Tertiæ vocis, insignis virtutum splendor, bonæque vitæ exemplum admirabile: tertio die: *Protulit terra herbam virentem, & omne lignum faciens fructum*. Mysterium quartæ vocis est, Roma S. Petri prædicatione ad fidem pertracta; & quarto die: *Fecit Deus duo luminaria magna, vt lucentes super terram. Luminare maius, vt præesset diei: & luminare minus, vt præesset nocti*. Et Petrus quidem Apostolus fuit Hebræi populi, qui sacra Scripturæ fruebatur luce, at verò Paulus, qui in tenebris iacebat, Apostolus fuit Gentilitatis. Quinta vox fidei per totum imperium extensione, magnamque illam fidelium designabat multiplicationem. Die item quinto extitit pisci

A & auium multiplicatio, quæ mirabilis est, & perquam copiosa. Mysticam barbarorum, Æthiopum, Indorum; qui bestia sunt & pecora in sacra Scriptura: *Homines & iumenta saluabis Domine*, expugnationem denotabit sexta vox. Et in sexto die dixit Deus: *Præsit homo bestiis vniuersa terra*. Ac tandem vox septima mysticè afferebat perfectam diuini operis absolutionem, & pulcherrimam Ecclesiæ pacem. Et: *Complenuit Deus die septimo opus suum, quod fecerat: & requieuit die septimo ab vniuerso opere, quod pararat*.

Iterum premitur eadem allusio.

B Indicatam à nobis hæctenus allusionem, qui censeat ingenij liberius vagantis aliquanto commentum, longèque adeo à Diuini Spiritus mente, haud deerit, equidem puto. Quod in ea necessaria requiratur soliditas, atque id nonnulla, quibus innititur, ad Lydium adducta probationis lapidem statim prodant. Nam, exempli causa, consonantia secundæ vocis, quæ dicitur esse in virtute cum firmamenti robore, quæ primo ad se inuitabat aspectu, & plausibilis videbatur, attentius inspecta minimè subsistit. Etenim quæ in tonitru est virtus, strepitu tota est formidolosa: at virtus firmamenti ex summa existit soliditate, quæ immane quantum à robore tonitrus distat. Ex aliis, quæ concinnari possent, argumentis, hoc selegi, quod probabilitatem maiorem fortassè præfert. Illud tamen non prius minuam, quàm septem illos dies iterum versum.

Contra allusionem arguetur.

C Sed prius noto Genesis principium inter arcana maximè sacra Scripturæ partes semper numeratum: adeoque verosimile esse in tam magnifico aditu & quasi frontispicio magnificentiora alia diuinæ providentiæ opera, hominum puta redemptionem, foundationem Ecclesiæ, & similia adumbrata delitescere. Noto iterum, fieri valde verosimile, cum sacra Scriptura tonitrua appellat voces Dei, nos monitos voluisse, vt in mysticis tonitruis, quando de eorum agitur effectis, gnauiter inquiramus, an effecta illa effectis vocum, quas de Deo eadem memorat sacra Scriptura, correspondant. Iam verò notum est, opera primæ hebdomadæ effecta diuinarum vocum numerari: narrationis enim ratio talis est. Primo die dixit Deus: *Fiat lux*. Secundo: *Fiat firmamentum*, &c. Vocem itaque Dei proponit sacra Scriptura omnium, quæ facta sunt, effectricem. Quod igitur tonitrua, quorum sacra Scriptura meminit, septem sint, & dies, quibus Deus mundum creauit, totidem; eo pertrahit animum, vt existimet, sanctum Spiritum in effectibus tonitruum ad effectus diuinarum vocum spectasse. His ergo præiactis septem tonitruum mysteria cum collatione hebdomadæ iterum agitemus.

Genesis principium valde arcanum.

D Diximus mysterium esse primi tonitrus, *Vox Domini super aquas*, lucis Euangelicæ gentium vniuersitati manifestationem: quia aquæ multæ sunt populi multi. Et Genes. 1. de opere primi dici, dixit Deus: *Fiat lux, & facta est lux*. nuper verò dictum: *Spiritus Dei ferebatur super aquas*. vbi non additur *multas*; sicut nec in prima parte nostri versus, vt facilius pateret ad Genesis allusio. In secunda autem versus parte dicitur: *Dominus super aquas multas*, vt lique-

F ret

ret de mari sermonem esse. Sed illud nota dignum, initio valde fuisse commotas undas, ut maris alterius, id est, mundi commotio per Euangelicæ prædicationis tonitru designaretur. Videt hanc commotionem propheta, de qua sunt illa Psalmi 92. vers. 4. *Eleuauerunt flumina Domine; eleuauerunt flumina vocem suam. Eleuauerunt flumina fluctus suos, à vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabiles in altis Dominus.* Hic per flumina intelligitur mare, quod omnia in se flumina congregat. Porro, vox aquarum multarum non tonitruum est, sed maris insonantis. (quamuis Apocal. i. elegantissime Christo data sit multarum aquarum vox, aquæ enim multæ ad Christum confluerunt, adeoque omnium ore populorum Christus loquebatur.) Prædicatione igitur Euangelij, de qua Psalmus, conturbatæ dicuntur maris undæ, & elatæ ad cælum vsque: tonitruumque fragori marini fremitus in tempestate respondere. Addit verò, siquidem persecutionis vortices magni & mirabiles extiterunt; res tamen maiores interim & admirabiliores tonitruum ut Deum è sua sede designaturum. *Mirabiles elationes maris, mirabiles in altis Dominus. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.* quasi dicat, illud tandem tonitrua consecuturum, ut vniuersi manus datent Euangelio, vel eo recipiendo, vel certe nimis credibili habendo.

Tonitruum mysterium secundi esse diximus efficacem illam Euangelicæ prædicationis virtutem, quocirca dictum: *Vox Domini in virtute.* Et tamen ex vi qua cælum vociferatur, ducta sit translatio; sed maxime ad mystici tonitrus effectum, ubi diuina elucet vis, respicitur. & tritum, ut ab effecta re, causa sibi nomen pariat, sicut ab inducto cadaueri pallore dicitur pallida mors. Propter effectum ergo maxime mirabilem, vox Domini mystica magnæ virtutis appellatur. Et cum ad firmamentum, secundæ diei opus alludatur, ad capiendam sacram Scripturam, hic est qui considerari debet effectus. Nunc ergo notes velim, præterquam quod tanta illa cælorum firmitas (qui Dei solum imperio solidissimi quasi ære fusi sunt Iob. 37. numer. 18.) satis vocis diuinæ efficacitatem demonstret, diuisionem tamen inferiorum aquarum à superioribus esse, quam ponderet sacra Scriptura: quam vtique firmamento, quasi medio expanso muro, ne vlla mundi inferioris turbatio ad supernas aquas pertineret, statuit Deus.

Nouum quoddam celeste firmamentum efficit Euangelij prædicatione. Ab instabilibus seceruit stabilia.

Dico ergo Euangelicam prædicationem in re nulla suam immensam virtutem perinde prode- re, quasi in noui cuiusdam firmamenti conditione: quod quidem in humano corde diuisionem sancit nihilominus, quam si murus fuisset interiectus adamantinus, firmam: diuisionem, inquam, quæ in bonis cernitur Christianis inter æterna bona & temporalia: inter supera & infera: inter mutabilia, & ea quæ nesciunt mutationem. Ita ut hi planè viri sinant infima hæc turbari, concuti, quamlibet pati violentiam ac mutationem: interim verò diuina gratia confirmati eam polleant virtute, ut ad superiorem animæ partem nec commotio pertineat, nec mutatio, sed motu infra gliscente, supra possideatur summa pax. Et verò hunc erigi admirabilis diuisionis murum tunc maxime necesse erat, cum hinc opprobrabatur & infestabatur Christianum nomen; illinc verò præcisè denunciaba-

tur oportere ac opus esse Christianum fieri ad bona illa, quæ secum attulit Messias, obtinenda, & pace illa ab Apostolis prædicata, quæ exuperat omnem sensum perfruentum. Eandem omnino diuisionem, alia tamen sub allegoria, Diuus Paulus ad Hebr. 4. numer. 11. significat cum ait: *Festinemus ingredi in illam requiem: viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ & spiritus, compagum quoque ac medullarum.* Res diuidit ita inter se coniunctas, & disiunctas, ut videbatur, impossibiles verbum diuinum, ut censeatur merito aciei gladius acutissimæ. Nec verò quamlibet infert diuisionem, sed eam, quæ immensum istud firmamentum cum omni sua latitudine ac firmitate interceptum videatur. ut ex ea perturbatione ac tempestate, quæ animam diuexat, ne vapor quidem vllus permeet ad spiritum, qui, quia tunc fruitur spiritus superna pace, illam intempestius obturbet. Et illud enim uerò summæ sit admirationis, quod cum spiritus medullitus in animæ affectionibus in intimæque animæ & corporis insit coniunctione; nihil tamen impediatur diuina vox, quominus subtiliter ad miraculum iuxta se efficaciter sese penetret, & ab anima, ab omnique affectione cui spiritus infusus est, hunc separet, liberumque ac exemptum ab infimis relinquat impressionibus: medio nimirum firmamento cælestis vtique firmitudinis & constantiæ iustæ rerum supernarum æstimationis, contemptusque terrenarum interposito. Quo fit, ut iam spiritus vitam corporis despiciatui habeat, nedum rerum aliarum undas fluxarum, quibus antea suam explere sitim, appetebat: fluentisque inde supernis, quin suam interturbent tranquillitatem hæc inferiora, vsque potiatur.

Inter hæc illa me data opera nolui disputatione impeditum, quid ad literam sint aquæ superiores, quæ super cælos sunt. Illud pro certo, bonæ recentium aliquot venia, suppono, firmamentum neuiquam esse liquidum æra, sed potius cælum stabile ac solidum: id disertè vulgata & Septuaginta testantibus, quod Patres item consecantur. In hac re mea fert opinatio, cælum Emphyreum liquidum natura sua vocari superiores aquas. Sed hoc disputare serio loci huius non est.

Illud hic quoque notandum, licet Emphyreum cælum & superiora reliqua ab inferioribus disterneret firmamentum, illaque ab infimarum rerum tumultu, & mutatione secura reddat; hoc tamen muro, cælestium influxuum ad terrena descensum haudquaquam impediti. Ita nimirum spiritus, cum eius diuina quies à turbis sit inconcussa, quas inferior ciet animæ pars: haud dubiè tamen & cum hac & cum corpore de suis communicat bonis, ita ut ex vero illa sint, *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum.*

His explicui mirabilem Dei, eiusque vocis, tonitrus scilicet virtutem in mystici alterius firmamenti constructione exploratam, proindeque allusionem ad secundæ diei opus ritè excogitatam. Et materiale quidem firmamentum tantum, tam solidum, constans ac perfectum, mundoque inferiori tam frugi summum arguit potentiam immensitatem diuinæ; sed hæc proculdubio in firmamento altero magis elucet.

Porro

Mirra diuina vocis subtilitas.

Cælum Emphyreum sunt sacra Scriptura aqua super cælos.

Bona plurimè fulgent.

Secunda Sabbathi, in Psal. est celeste firmamentum.

Porro ex spirituali, quem adstruximus, operis A 12. (vbi agitur de eiusdem Ecclesie conditione) ad opus diei quartae respectum. Illa enim mulier sole amicitur, insistit Lunae, & stellis coronatur. Quod verò sub figura illa de Romae agatur spirituali edificio, in Apocalypsi iam mihi videor effecisse. Hoc posito, quis non censeat dignissimum notatu, quod cum in septem his Psalms tonitruis ad opera septem dierum alludatur, & quarto Romanae Ecclesie obtingat conditio, mysterium idem cum aperta Apocalypseos ad opus diei eiusdem allusione disertum reperiamus?

Tertium noto, quod, cum agitur de condenda Romana Ecclesia, sacra Scriptura nobis obiecit Solem, Lunam, stellas; quid ibi subtilitatis eximia sine dubio latere. Ego verò diuinum Spiritum hac imagine representantem considero, quam sublime facinus primi Christiani in fundanda Romana Ecclesia fuerint adorti. Etenim euentus magnifici, cuiusmodi sunt mutationes regnorum, pendent ab astris, vt dici solet. Fuit ergo politissimum, luminarium mysticorum, Solis, Lunae, duodecimque praexcellens stellarum admirabilem concursum, aspectumque in primis benignum facinori omnium facile principi ab Ecclesia aggrediendorum appingere. Accedit, cum caelestium lampadum concursum conuenientissime fuisse adhibitum, cum agebatur de orbe toto diuinitus illustrando. Praeterea, parturienti foeminae, cuius figura proposita fuit, concinne admodum mystica Luna, quae vera Lucina est, opem tulit.

Quartum noto, nos arctari minimè ad mysticam vnam Solis, Lunae & stellarum significationem, quin potius quaecumque posito conueniant instituto (sicut Angelus Apocalypseos 17. septem bestiae capitibus duplicem adhibuit intelligentiam) illas significationes amplectamur. Sed tamen is facile videtur eminere sensus; vt diuinitatem, quae caelestem illustrat curiam, seque ipsa aeternum efficit beatitudinis diem, Sol designet; Luna verò Christi Domini humanitatem, lucem eorum fulgentissimam, qui mysticè nocturnas peccati tenebras patiebantur, nam duodecim stellas liquet totidem esse Apostolos. Licet enim non omnes corpore tenuerint Romanam urbem; omnes tamen in eo conspirarunt, vt illuc tanquam ad urbium reliquarum metropolim Petrus omnium caput conferret sese. Et concordia quidem Apostolicae tum vitae, tum doctrinae, quo Roma fidem amplecteretur, summum profuit. Hic affulget principalis sensus: nec alij verò reiiciendi ad rem etiam facientes, Christum puta solem esse; Lunam matrem eius sanctissimam, cuius cum fauori, tum consilio, precationibus demum praecipuo, secundum Deum, innixa fulcro Ecclesia primigenia Romanam substructionem factum pulcherrimum aggressa fuit. Apertè denique per luminaria magna (quod supra dicebamus) Petrus & Paulus etiam intelliguntur.

Quintum noto; quod hac comparatione operis quarti diei ad Ecclesiae Romanae conditionem vtatur sacra Scriptura; non idcirco diei antea, non fuisse solem illum diuinum, Lunam, stellas: sed innui certè illa tunc aliqua ratione eximium splendorem suum explicare cepisse. Pro hac verò consideratione notandum, etiam in historia diei quarti Genes. 1. eam esse magis

Dies ante Sabbathum in Psal. est quem diem Venoris sanctum appellamus.

Bona exemplum vitae fulguris instar.

Ad opus quarti diei respicit quartum tonitruum, sicut pictura mulieris Apocalypseos.

Astra mystica Ecclesia Roma fundanda fauerunt.

Diuinitas Sol, humanitas Christi Luna, Apostoli stellas.

Christus D. Sol, Luna Virgo Beatissima.

Sol, Luna,
stella produ-
cta à primo
die.

Perfecta in
quarto.

Roma Chri-
stiana facta,
perfecto ma-
nifestatur
Apostolica
lux.

Luna condita
in coniun-
ctione.

Moderatrix
orbis Roma
præsignifica-
ta.

receptam opinionem (videri potest noster Perer.) iam vsque à primo die substantiam Solis, Lunæ, stellarum productam fuisse: & diei primi lucem, illam quidem imperfectam, à Solis substantia (quæ SS. Dionysij Areopagitæ & Thomæ Aquinatis sententia est) dimanasse. Nec video cur Lunæ & stellarum corpora eandem modo aliquo lucem, imperfectam utique non participarint. Lucis quidem per triduum illud imperfectiorem concipio ego, quod illustrare nequiret totum orbem; sic nempe candela quamuis luceat, parum tamen extendit lumen. Cum ergo à primo die fuerint producta, tamen dicuntur in quarto Sol, Luna, stellæ, quia tunc absolutam lucendi perfectionem acceperunt. Fuerit tamen hoc utcumque, certè quidem ut ritè ponderaretur, quantam mystica illa lumina, cum Roma ædificata fuit, cœperunt toti orbi communicare lucem; ex mira tum emphasi, tum elegantia insinuatur tunc quarti diei mysterium absolutum, in quo dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento cœli*. Licet enim reuera antea fuissent præfata lumina; conclusus tamen eorum videbatur splendor iudææ angulo: quare tunc suo munere totius illustrandi orbis perfuncta videntur primum, cum Ecclesiæ Romanæ fundamenta posita sunt.

Sextum, Lunam conditam in nouilunio (vide eodem t. cap. Perer.) plerosque sentire. quæ opinatio examissimè est ad figuram cap. 12. Apocalypseos, ubi cum allusione ad quarti diei opus Luna ad Solem repræsentatur in coniunctione.

Septimum noto: ut orbis totius administratio directo Romanæ urbis esse designaretur, facere hoc etiam ad eiusdem diei opus allusionem, propter illa: *sunt in tempora, & dies, & annos*. Etenim quod cœlum iam tunc orbem moderetur, tantumdem est, ac si id fieri per Romanam Ecclesiam diceretur.

Octauum, Effecta trium priorum tonitruum ad tria reuocari, ad fidem; virtutem solidam, exemplum bonum; quæ apud Ethnicos recens conuersos Euangelij prædicatio efficiebat. Illa verò hoc prorsus ordine euenerunt. Prius enim quàm de fundanda ageretur Romana Ecclesia, hæc Apostoli in conuersis aliquot experti, ad omnium conuersionem adorti sunt animosè ac fortiter. Hoc tamen, ut succederet, ab extructione Romanæ Ecclesiæ fuit auspiciandum. Aptè ergo huc spectans tonitru quartum prioribus tribus ordine successit.

Nonum. Delineatam in historia Davidis hanc progressionem, non enim prius ad expugnandum Libanum, facinus insigne, & quò ad Euphratem vsque ditionem protendit, animum applicuit, quàm cum propioribus Philistæis ac Moabitibus iniret prælium. Successus verò ex Dei manu præsentissima experientis, ad Libanum dein ascendit.

Decimum tandem noto: ad opus idem quartum diei videri etiam in Psalmo 8. à Dauide spectatum. notanda phrasid illa: *Lunam & stellam quatuor fundasti*. Vbi cum Solem non nominet, perspicuum censeo loqui Psalterem cum eodem Sole, qui tunc Lunam & stellam mundi constituit lumina, ipsæque Solis expleuit munia, cum suam illis impartiuisset lucem, atque hoc opus quarti diei. Sed David mysticè, ut videbimus, agit. Cum itaque Solem alloquitur, tantumdem est ac Deum, qui mysticus Sol est, alloqui. Et quidem

Psalmus 8.
opus celebrat
mysticum diei
quarti.

quod alloquatur Deum, Psalmus manifestat illis: *Domine Dominus noster*. Quia igitur de mysticis agit luminibus, Solis idcirco munus Deo Psalmus attribuit. ideo verò habet: *Quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra!* quia opus considerat quarti diei, in quo iam Sol, Luna, Stellæ suam lucem terris elargiebantur. Quod si mystica operis diei quarti perfectio ad nouam illam fabricam Romanæ Ecclesiæ referenda, de hac item Psalteres loqui credendus est. Cui sententiæ Psalmi titulus adsonat mirabiliter, is est: *Pro torcularibus*, qui quidem alias videbatur abs re; sed nobis iam Apocalypsi illustratis perspicuum est, Gentilium innumerorum martyrum post fundatam Romanam Ecclesiam Euangelij fidem summa confessione, ac fortitudine testantium vindemia copiosissima denotari. Id quod postquam semel fuerit animaduersum, sit statim liquidum, aptiorem nullum potuisse huic Psalmo titulum excogitari, quam: *Pro torcularibus*. Enimuerò Psalmus mirè exprimit diuinæ prouidentie consilium: ut ea nimirum, Romana prius extructa Ecclesia, sanguine dein eorumdem Romanorum nuper ex Gentilismo adductorum suam magnificaret eximie gloriam, & excinderet idololatram. Etenim hoc illud est: *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos*, persecutores scilicet graui pudore afficiendos: *Ut destruas inimicum, & altorem*. Cum hac intelligentia mirificè quæ sequuntur, coherent: *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum* (opus scilicet politissimum) *Lunam & stellam, quatuor fundasti*. In quibus ortum affert Dauid, vnde tantopere fuisset exaltanda Dei gloria: ex magno scilicet splendore, quem Deus ut mysticus Sol cum mysticis Luna & stellis, opus instaurans diei quarti, participaturus erat. Et verò se rerum videndi ac perfruendi tantarum spe solatur Propheta: *Quoniam videbo, inquit, cœlos tuos*. Visurus ipse sum ac his nouis cœlis perfruaturus. Et quarti illius diei operis admirandi in conditione Ecclesiæ Romanæ instauratio tenebit me, ex Beatorum nimirum arce, spectatorem. Hoc idem est eleuari magnificentiam Dei super cœlos, vel in cœlis. in cœlis videlicet tali aëtorum concursu, propter opus illud Romanæ structuræ prouehendum, concinnato, Dei magnificentiam, id est, magnorum ac prodigiosorum efficientiam ratione quadam altissima reuelari. Addit verò Psalteres, *Quid est homo, quod memor es eius?* quasi dicat, ut ego existimo: *Ecce sunt, ô Domine, Romani isti, quos ita magnificè sustollas?* Illud verò notes promissum olim Daniel. 7. Romanis orbis imperium: & nascituro puero ferreum sceptrum, mundique moderamen concessum iri, Apocal. 12. idem prorsus est. *Minuisti eum paulò minus ab Angelis*. Romani Pontificis maiestas ac dignitas planè est diuinissima. *Gloria & honore coronasti eum, & constituisti super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus, oues & boues, &c.* Hæc mysticè capienda. Aues porro ac pisces, qui Pontificiæ iurisdictionis videbantur immunes, quippe ad imperium Romanorum non pertinentes: igitur siue religiosi, siue coniuges in medijs tumultus sæcularis degentes vndis, siue solitarij toti contemplationi intenti. hi itaque sine exceptione, ubi Solis, Lunæ & stellarum luce, quæ scilicet Euangelij lux est, potiuntur, vniuersi subdantur Pontifici Romano.

Titulus, Pro
torculari-
bus ad vin-
demiam spe-
ctat martyri
abundantem.

Filius Psalmi
totius de Ec-
clesia.

Romanis Pô-
tifex præci-
pue magnifi-
ce à Dauide
euecti.

De tonitru quinti mysterio, nimirum fidei A per Romanam ditionem incremento dixi iam: hoc idem in opere diei quinti piscium refert productio auiumque, & ab utrisque accepta benedictio. Piscibus enim dicitur: *Crescite, & replete aquas maris. auibus: Auesque multiplicentur super terram.* Et verò copiosissima in mundo hoc, quod mare est, multiplicatio fidelium, qui Apocal. 8. num. 9. creaturæ dicuntur, quæ habent animas in mari, quo alio symbolo sic exprimeretur aptè, quàm piscium & auium multiplicatione? Vtraque enim admirabilis est.

Aues, pisces symbolam multiplicationis fidelium.

Barbara nationes bestia.

Vocatio, conuersioque Æthiopiæ, similiümque regionum sexti mystici tonitru effectus fuit. Huic respondet in opere diei sexti illud: *& præsit omnibus bestiis terra.* quam à Deo accepit homo iurisdictionem latissimam. nam hic adumbratas fuisse barbaras nationes euincit vel illud, *Homines & iumenta saluabis Domine.* & ex bestiis omnibus ingressas aliquot Noë arcam, in plano est.

Diuina in Sabbatho quies facta perfecit.

Septimi denique mystici tonitru effectus, vniuersalis pax. Profus consonat in die septimo: *Compleuitque Deus opus suum, & requieuit ab vniuerso opere, quod pararat.* Sed notandum, hac phrasi aliquid factum afferri: nam complere opus suum, est perficere. factum igitur aliquid à Deo in Sabbatho: sic itaque, cum effecit Deus vt aliquot prouinciæ sponte se Euangelio summitterent, opus vtique fuit, & inchoati absolutio. Sed quoniam ad manus venire necesse non fuit, vtrumque videtur, & opus fuisse, & non fuisse. Quod item in figura vsu venit. nam cessasse Dauidi reges aliquot, complementum id belli fuit, non autem bellum; huius quin potius euitatio. Vnde occurritur dubitanti, cur septima numeretur vox Dei, siquidem nihil fecerit die septimo. Etenim & septimum tonitru, & septima Dei vox fecerunt, vt nihil esset pensi, quod vel Dauidi in hostibus resisteret, vel Ecclesiæ in Gentilitate, sed plana omnia reperirent. Quæ omnia quamdam veluti imaginem habent in Dei requiete, quamuis illic etiam diuina vox intelligenda sit talis: Quiescamus.

In Psalmum 8.

Hinc Psalmum ad finem vigesimi octaui perstrinxi; versabo iterum quasi paraphrasticus pro perfectiori intelligentia.

ARGUMENTVM.

Deum mirabilem maximè præstitisse sese, tunc præcipuè cum ille Ecclesiam Christianam, quam eius hostes maximopere deprimere ac tollere nitebantur de medio; ipsismet vsus persecutionibus, mirificè extulit, & auxit in finitum.

Cœlestis spe vindemia Deum solatur suos.

Constantia martyrum Deum magnificum declarat.

Titulus est: *In finem pro torcularibus.* id est, egregia in primis consolatio in mediis adhibenda persecutionibus, quas Romanum imperium idolatriæ additum in Ecclesiam excitabit turbulentissimas; vt his illa conculcata & obtrita cœlestis exprimeretur vindemia. habes de hac Apocal. 14. & de illis, in finem, cap. 1.

Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra! Quoniam eleuata est ma-

gnificentia tua super cœlos. Per constantem illum martyrum animum se Deus ab vniuersis præbuit agnoscendum: isque fuit illorum inuictæ patientiæ fructus, cum in nouis Christianæ Ecclesiæ cœlis diuina magnificentia spectaretur.

Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem. Habes hoc testimonium ad rem nostram Matth. 21. numer. 16. Homines illi adducti ad fidem denuo sunt hi infantes & lactentes: & vniuersè, quicumque Christiani Gentilium expugnabant pectora non humana, aut sapientia, aut eloquentia, quarum expertes erant; sed cœlesti planè virtute. His dictum Matth. 10. numer. 19. à Christo Domino: *Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora.* Infantes ergo erant ac lactentes. infans enim est, qui fari nescit. Huius loci sunt illa 1. ad Corinth. 1. numer. 21. *Placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* ad capitis vsque finem, & cap. 2. ad numer. 8. *Quod factum propter inimicos tuos, vt verecundarentur vtique Euangelij persecutores vehementer, vtque ruina mystica perirent; vt destruas inimicum & vltorem.*

Idiotis, facit Deus, vt cedat humana sapientia typho.

Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum: lunam & stellas, qua tu fundasti. Probat Psaltes, quam dedit suis in cruciatibus admirabilem sapientiam Deus, superiorem hostibus euasuram; quod eius causa Christiana Ecclesia declaranda esset mylticum cœlum, Christus Luna mystica, & Apostoli mysticæ item stellæ. *Opera digitorum tuorum.* Vbi scilicet Deus se præstantissimum exhibuit architectum. Lunam verò & stellas dicitur fundasse; firmitate nempe ac duratione materiatis istis præstantiores.

Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam visitas eum? Admiror ita sublimè factum à Deo humanum genus, vt mortales ille in cœlos, Lunam, & stellas constituat. De Ecclesia itaque Christiana sermo est, & de dignitate, quam obtinuit in Christo, nimirum, supra illud omne, cuius humana natura, siquidem ipsa per se consideretur, capax erat.

Ministi eum paulò minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eum. Mortales quidem inferiores Angelis natura condidisti. Cæterum dignitate ac gloria illi, Ecclesia scilicet Christiana (in suo saltem capite) iam Angelos præcedunt.

Homines superiores iam Angeli.

Et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Christianæ Ecclesiæ in suo præsertim capite, omnia subdita. De quo Paulus 1. ad Corinth. 15. num. 27. nec Christo tantum in se, sed suæ etiam Ecclesiæ. & ad Genes. 1. numer. 28. respicitur. Etenim quorum iacturam fecit Adamus primus, secundus & cum præstantia quidem mysticè ea concessit suæ Ecclesiæ.

Oues & boues vniuersas: insuper & pecora campi. Et Iudæos scilicet & Gentiles. Hi enim mysticæ feræ sunt, quas campi pecora adumbrant; sicut Iudæos oues mansuetæ ac boues, subiecti quippe legi pastorem agnoscebant.

Volucres cœli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Et boni & mali Spiritus omnes Christo Domino subiecti sunt. nam Angeli per volucres cœli designantur Apocal. 19.

Cete verò immania & pisces alios id genus Dæmones esse profunditatis accolas, in promptu est. Cum diuersitate aliqua cuius symbola capacia sunt, hæc explicui in Psalmo 28. institutum verò idem est omnino.

Dominæ Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra! Psalmum claudit conuictum epiphonema.

In Psalm. 44. *Eructauit cor meum
verbum, &c.*

ARGUMENTVM.

Psalmi totius series nuptias respicit Regi-
cuiusdam, & aliarum ipsius cognatarum cum
Rege & gloria & robore præstantissimo.

De Salomone, & coniuge concubinarumque
ipsius hîc agi ad literam S. inquit Hieronymus
Eccles. 1. Sed verò ab his Salomonis nuptiis de-
sumptam ad literam comparationem, huius san-
cti mens est. Etenim Christum eiusque sponsas
princeps argumentum esse, idest quam certissi-
mum. Videndus ad Hebr. Paulus cap. 1. 8. & 9.
Atque huius sensus non modò sunt Christiani
omnes Doctores, sed & Rabini etiam recentio-
res, vt ait Genebrardus. Huius quidem conspira-
tionis ratio, illa sunt quæ Psalmus prædicat tam
sublimia planè, vt in Salomonem quadrare om-
nia haudquaquam possint.

Et verò Salomonem Christi fuisse typum, ap-
tümque proinde ex quo hæc peteretur compara-
tio, res est nonnullis iam optimè expensa. Consu-
lendi nostri, Deltrius in Cant. cap. 3. vers. 7. in sen-
su literali, id persequens ex Nysseno, & Ioannes
de Pineda in Salom. præuio. Perstringam ego ex
historia Salomonis nonnulla, quæ veluti funda-
menta sensui huius Psalmi principali subi-
ciuntur.

Primum, appositè cadere nomen *Dilectum* in
Salomonem, qui Dei nomine à Nathan appella-
tus fuit 2. Reg. 12. n. 25. *Amabilis Domino.* Et haud
dubiè fuerit Salomon summa oris & corporis to-
tius dignitate, vt qui Dauidis & Bethsabe filius,
Absalonis frater, & in regem electus: prima enim
species digna est imperio. Secundum non esse cur
eius prudentia lauderetur, quæ ad miraculum fuit,
& omni maior opinione. de qua 3. Reg. 10. & 2.
Paralip. 9. Notanda verò illa Dei benedictio 2.
Paralip. 1. num. 11. quia sapientiam quippe pruden-
s præoptauit. Tertium fuisse fortem. nam 2.
Paralip. 8. num. 7. habetur sic: *Omnem populum,
qui derelictus fuerat de Hebræis, Amorrhæis, Phere-
zæis, Hebræis, & Iebusæis, subiugauit Salomon.* Et cap.
9. num. 26. *Exercuit potestatem super cunctos reges à
flumine Euphrate vsque ad terram Philistinorum, &
vsque ad terminos Egypti.* Quartum, circa vestium
eiusdem odoramenta, oblata ipsi à principibus
freminis, notandum id 2. Paralip. 9. num. 9. *Regina
Saba dedit regi aromata multa nimis: non fuerunt
aromata talia vt hæc.* Et licet hæc duntaxat Regi-
na eiusmodi aromata obtulisset Salomoni, &
vilitato tropo dictum ritè fuisset, exquisita odora-
menta illi fuisse à reginis allata; sed nobiles ali-
quot fœminas, aut cognatas in Regina Saba co-
mitatu venisse, sit verisimile. Atqui hoc ad po-
tissimum sensum natum est, ab illis coli bono
odore vitæ ac suspici Christum, qui eundem cœ-

Christus qui
colant bono
odore vitæ

Alestis gratia doctrinæ perdiscendæ conueniunt.
De Regiæ Saba admiratione mysticè agit opti-
mè noster Platus in proœmio de bono status re-
ligiosi. Quintum, eam Reginam, quæ fuit inter
reliquas Salomonis vxor prima, Pharaonis filiam
fuisse, ex 2. Paralip. 8. num. 11. ac proinde Ægy-
ptiacam. Sextum, denique Salomonem præter
hanc duxisse plures alias in matrimonium. 3. Reg.
11. num. 1. &c.

Nihilo verò minus Genebrardus nullum esse
in hoc Psalmo ad Salomonem intuitum credit eo
argumento, quod à filiis Core Moysi ætate com-
positus fuerit. Ridicula planè viri docti incuria.
Etenim filij Core Moysi coætanei, non prophetæ
fuerunt, sed seditionis auctores, qua causa terræ
hiatu absorptos periisse, apud Num. 16. est. Atqui
Core filios in templi cantoribus insignes fuisse
(sive ij ab antiquo Core, sive ab alio eiusdem tri-
bus Leuiticæ sint orti) ex 2. Paralip. 20. num. 19.
liquet. Porro, dicitur, *Leuitæ de filiis Cath, & de fi-
liis Core, laudabant Dominum Deum Israël voce ma-
gna in excelsis.* Quod si obiiciatur hæc fuisse æta-
te Iosaphat, in Dauidica verò nullam fieri de Co-
re filiis mentionem inter cantores tunc recensitos,
sed duntaxat inter ianitores templi Paralip.
26. num. 19. Respondeo præcedens cap. 25. can-
tores meminisse Chori Asaphici; atqui hic fi-
lios Core continebat, vt ex cap. 26. num. 1. pa-
tet, vbi cum ianitor quidam numeraretur, is dicitur
filius Core de filiis Asaph.

C Sed factò hinc iam gradu ad sensum Psalmi
præcipuum, illud interpres videntur supponere,
Christianam Ecclesiam (quæ Christi sponsa est)
esse nostri Psalmi Reginam. At verò si Christiana
Ecclesiæ nomine Ecclesiam capiant vniuersa-
lem, quæ complectitur fideles omnes; sic quidem
vt accipiatur Regiæ nomen, Psalmi seriem mi-
nimè pati, videtur liquidum. Etenim ibi Regi-
na secernitur à cognatis, quæ itidem sunt Re-
gis sponsæ: arctius proinde nomen Regiæ ca-
piatur necesse est. Cum enim dicitur: *Adducen-
tur Regi virgines post eam: proxima eius, &c.* Si-
ue has virgines explicemus particulares Eccle-
sias, siue fideles animas, hæc quidem alterutra
vniuersali Ecclesiæ comparatæ, non cognatæ sunt,
sed verò filia.

Ego quidem persuasum habeo, nomine Regi-
næ indicari in hoc Psalmo Romanam Ecclesiam,
alias verò principales nomine virginum Regiæ
cognatarum. Ecclesia verò Romana non hîc mi-
hi est Ecclesia vniuersalis, sed particularis, quæ
caput est & metropolis reliquarum. Non sapier hæc
intelligentia hereticis huius tæpestatis, bene scio.
Sed rogo, postquam semel statutum sit, Ecclesiam
esse Christi sponsam, eritne qui non dispiciat,
hoc Regiæ & cognatarum discrimen argumen-
to esse, inter Ecclesias vnã, quæ sit velut Regina
& caput caterarum, reperiri? Hoc porro ex Psalmi
serie concessò, quis vel tenui verisimilitudine
etiam à Romana Ecclesia assignet, quæ caput sit?
Argumentum idem meo est iudicio in primis ro-
bustum, vt in Cantic. vbi Reginarum nomen
Christianas principes designat Ecclesias; illa ta-
men, quæ vna dicitur (cui reliquæ excellentiam,
& obseruantiam præbent) Romana esse Ecclesia
denotetur. Cantic. 6. num. 7. *Sexaginta sunt Regi-
næ, &c. Vna est columba mea, &c.* quam cum Regi-
næ spectauissent, laudauerunt eam. Quod verò il-
lic habetur: *Electa genitrici suæ vult dicere, Ro-
manam Ecclesiam & reliquas, filias omnes esse
matris*

Filij Core de
quibus Psal-
mus.

Regina nomē
non sumi ge-
neratim pro
Christianis
Ecclesiis.

Romanam
Ecclesiam
Psalmi vocat
Reginam, alias
principales
Ecclesias il-
lius cognatas.

Eadem acce-
ptio est in
Cantic. illius
quæ vna vo-
catur, & Re-
ginarum.

matris Sion, quæ Ecclesia primigenia est Ierusalem. Sic etiam in Apocal. 12. parturiens describitur mater Sion (ubi non circa filias versatur allegoria, sed circa filios) &, qui prior lucem vidit, accepisse virgam ferream (id est Christi sceptrum) mundique totius imperium, alios matrem deinde plures peperisse. Et iratus est draco in mulierem, & abiit facere prælium cum reliquis de semine eius. Hæc primogeniti ab aliis fratribus distinctio demonstrat, illum Ecclesiam vniuersalem minimè esse, sed specialè quamdã, quæ neutiquam potest alia esse à Romana. Idem itaque significatur in Apocalyp. principis, primogeniti, & fratrum aliorum distinctione, quod in Psalmo nostro Regina & sponfarum ipsi cognatarum discrimen affert. nam nomina frater & proximus synonyma sunt. Iam Ecclesiis cum Romana coniunctis quadrat examullim vocari sorores, sic enim Papa Episcopos venerabiles fratres appellat.

Et in Apoc. Primogeniti & fratrum aliorum.

B. Virgo qui significata per Reginam.

Non deerit fortè qui dicat, Reginam nostri Psalmsi Virginem B. esse omnium Imperatricem; sed is applicabit quidem, non explicabit. sicut in laudato Apocalypseos loco, ubi primogenitus & fratres eius huic Reginae & cognatis significatione correspondent: nemo tamen illic in primogenito beatam Virginem accipiet.

Status Ecclesiasticus & sacularis adumbrati.

Erit tandem cui Regina statum significet Ecclesiasticum & religiosum; sæcularem verò cognatam, seu proximam. Non nihil tamen violentiæ habet applicatio hæc. Etenim status hi duo non videntur commodè adumbrati per primogenitum & fratres plures, sed per fratres duos maiorem, & minorem, aut per sorores item duas, ut fit in Cant. 8. Quod si nihilominus hæc cuiquam satisfaci accomodat, illam nõ admodum recusarim, dummodo principali sensui de distinctione Romanæ Ecclesiæ & aliarum prior seruetur locus. Nunc Psalmus sigillatim explicandus.

Hæc in finem dicant Psalmsum.

Titulus est in finem, Dixi seorsum his verbis legitime afferri Psalmsi dedicationem ei, qui finis est eis τὸ τέλος, id est, qui in hoc opere ad finem usque perducendo, obuiis quibusque impedimentis superatis suam aperit potentiam infinitam, atque huius sensus esse in Apocal. Ego principium & finis.

Pro iis qui commutabuntur. De his quoque verbis & de liliis alibi. Summa est Hebræum nomè lilia significare commutationem lætam, & in Psalms omnibus hoc ornatis titulo de Ecclesiæ agi exaltatione ac gloria, ad quam erant fideles ex humilitate & abiectioe euehendi, atque huius rei liliolum esse mirum symbolum. Ex magna porrò seniorum septuaginta prudentia fuit, tacta nominis liliij significationem, mysterio conciliare lucem.

Filiis Core. In quibus Psalms hæc præponuntur, notent illos fuisse traditos Core filiis concinèdos, laterèque in ipsis hoc arcani, Psalms illos fidelium consolationi persecutione vigente appositisimos esse. quam persecutionem nominis Core, aut Corah significatio figurat.

Ad intellectum, Hebraicè *maschil*, id est, intelligentia. sed quia videtur esse in nomine participis forma, Arias transfert *Erudiens*. Et videtur sensus, doceri Core filios in hoc Psalms ad fidendum in Deo, nisi mauius compositum Psalmsum ut discatur, Christum esse principium ac finem, atque id maximè Core filiis dicendum.

Canticum pro dilecto. Hebraicè canticum Amorum, ut non aliud videatur, quam carnem ama-

torium, quia de nuptiis utique Christi Domini cum Ecclesiâ Romana, Septuaginta reddiderunt, *Pro dilecto*: ideo quia Psalmus inscribitur Ecclesiæ sponso Christo, sic enim statim: *Dico ego opera mea Regi*. Iam ad Psalmsum.

Eruñtauit cor meum verbum bonum. Ebullit mihi in pectore, & exundat verborum suauissima materies.

Dico ego opera mea Regi. Messiae utique etenim ille Rex est creber in ræcis Psalms.

Lingua mea calamus scriba, velociter scribentis. sed enim ita res habet, verbis minimè sensa animi exquantur. Vnde illud mihi vsuuenit quod notario nimis festinanti, cui non datur formare, ut vellet, characteres, sed notis uti, & incomposito stylo. nequeo equidem mentem pro votis expromere: & quæ mihi verba suppetunt, rudia sunt admodum, adeoque argumenti præstantia perquam indigna.

Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Illa sunt quæ optanda videntur in sponso. Primum, pulchra corporis compositio. *Speciosus forma præ filiis hominum*. non est huic forma par. Secundum, prudens verborum nitor, *Diffusa est gratia in labiis tuis*. sermonis in illum confluit peritia omnis, & sessitat in eius labiis. Scitissimus quisque in eo genere præ eo nullus est. Tertium, fortitudo. de nostro mox: *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*. Quartum, amor Sponsæ, & obseruantia. hæc illic expressa. *Asistit Regina à dextris tuis*. tam verò quod ipsam diuitiis augeat (id quintum est) præstitum hoc ab eodem cumulatissime, infra patebit.

Propterea benedixit te Deus in aeternum. quasi dicat: eiusmodi tuæ sunt & oris dignitas & sermonis scientia, ut ipsis tibi conciliatus Deus ipse sua te benedictione ditauerit. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*. Quid iam de bellica eius virtute? in acie sese prodet præcinctus gladio, horrorem suis hostibus ingentem incutiet. *Specie tua, & pulchritudine tua*. Et licet summa sit pulchritudo: at verò minimè fœmina, sed quæ optabilis est in summo duce, cum adpectu comitata fortitudinem indicante, & admirationem conciliante.

Intende prospere, procede & regna. Egregiis itaque suis & specie, & fortitudine præclara adorietur. atque id est *intende*. Designabit admiranda, hoc est, *prospere, procede*. Imperium expugnabit demum. nam hoc est, *regna*.

Propter veritatem, & mansuetudinem & iustitiam. & deducet te mirabiliter dextera tua. Illud quoque comparauit veritate & clementia, quæ regie propriæ sunt virtutes. nam *Misericordia & veritas custodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius*, Prou. 20. num. 28. Quoniam igitur feretur animo in omnem virtutem, idè in perpetuum regnabit. Etenim suæ virtutes regiam merentur dignitatem, fortitudo verò reipla possidebit (quod simile de Iulio Cæsare prædicatur) nam *saluabit sibi dextera eius*.

Sagitta tua acuta, populi sub te cadent, in corda inimicorum Regis. Ecquis non sentiat arcus ipsius vim? ecquis ipsius iaculum in cor peritissime directum eladat. Sanè illius sagittæ transfigunt hostes, & populos sibi integros prostratos parat, conuersis utique iam animis hostilibus in amicos maximè ac deuotos sibi.

Sedes tua Deus in saculum saculi: Virga directionis, F 4 *virga*

Core de Psal-

nomè umi gem pro tiana sa.

manam sam es vocat a, alias pales sas il gnatas.

m acce- st in illius na ro- & Re- am.

Sponsi dotes.

Virilis pulchritudo.

Principia virtutes.

virga regni tui. Erit igitur o Domine cum declaris Deus, & aeternus rex: tum vero diuinissimo veteris moderamine (sceptro ferreo nimirum.) Hæc declaratio ad diem resurrectionis Christi videtur referenda: de qua Paulus ad Rom. I. Prædestinatus est filius Dei in virtute, &c.

Regno quia idoneus.

Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Quemadmodum Salomon è suis fratribus in regem delectus fuit, quia inter omnes iustitia, & iniquitatis odio præstabat; sic imo potiori multo iure, quia Christus in Cruce & Passione infinito & peccatum odio & iustitiam ac sanctitatem amore se prosequi declaravit, ideo ipse delectus inter omnes homines factus, & vnctione præeunte, declaratus fuit summa celebritate rex, & orbis monarcha vniuersalis.

Locus vestii Salomonis quid innuat.

Myrrha, & gutta, & castia à vestimentis tuis, à domibus eburneis. Gloriosam Christi exaltationem sui sancti Spiritus communicatio subsecuta fuit. Hunc vero Spiritum, vt significet David, illum inducit mirificum odorem, quem vestes efflabant Salomonica; illa potissimum, quæ inter odoramenta exquisita in eburneis caplis seruabantur. Hebræa eburneum palatium, vel templum denotant. forte penetrabile seu adytum fuit regiarum ædium vbi Salomonis vestes pretiosiores inter rara odoramina reposita erant, quæ quoties educabantur, fragrantiam edebant admirabilem. Atque hoc forte nomine palatium & augustum tēplum significante vsus fuit sacer scriptor, vt tacite diuinum innueret Salomonem, cuius quippe Dei supremi habitatio templum est. Additur vero has vestes odoratissimas regi dono fuisse oblatas à fœminis aliquot principibus: Ex quibus delectauerunt te.

Affectus subsecuti Spiritus sancti aduentum.

Filia regum in honore tuo (cum præcedentibus hæc iungenda) vt sic te colerent ac venerentur. Et quid hoc aliud est, quam post Christi ascensum, & sancti descensum Spiritus, cœlestem hauritam fuisse Ecclesiæ primigeniæ fragrantiam, qua nobilissimæ quæque animæ Christum agebant gloria, seque eiusdem amantissimas ostendebant?

Romana metropolis dignitas.

Asstitit regina à dextris in vestitu deaurato, circumdata varietate. Prosequitur Psalter Christi gloriam, describitque, quam ille suæ fauceat peculiari sponsæ, quam reginam appellat, (hanc esse Romanam Ecclesiam vidimus in argumento) & dexterum attribuit locum, sicut suo Patri à dextris est Christus, quippe supremus iudex; Pater omne iudicium dedit filio. Quem enim admodum supremum Aragoniæ magistratum, Iustitiam appellant, incedere iubet rex à dextro suo latere; sic itaque ex summa Romanæ Ecclesiæ auctoritate dicitur, Asstitit regina à dextris tuis, virtutes deinde eiusdem (tunc præcipue cum maxime florebat) admirabiles describuntur illis, In vestitu deaurato circumdata varietate.

Eius exhortatio.

Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam: & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Hortatur Propheta Romanam Ecclesiam, vt non Gentilismum modo, sed quidquid illum sapiat, omnia demum, quæ Romani Ethnici faciebant magni, prorsus sepeliat obliuione; vt sic mundanis omnibus expedita iuxta suæ vocationis excellentiam Deo vacet.

Et concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. Conterta esto, quod eam Christus amet, & ei sufficiat, quod

A Deo, quem adorant Angeli, & adorabunt eum, in matrimonium collocata sit. Dominus significat maritum.

Et filia Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur: omnes diuites plebis. Esto monita deinde, Christianos reliquos illam vt Reginam ac dominam suppliciter adituros, comportaturusque munerera, & vt ipsis Christum deprecando conciliet, & vt Regina agnoscat: sed egregiam vero fortitudinem ac sanctimoniam à tanta exigi dignitate persuasum esto.

B *Omnis gloria eius filia regis ab intus, in sinibus aureis. Monet propterea non potissimum collatum iri curæ in externam pompam ac maiestatem, sed in internas virtutes, solidasque. sic enim vsuuenit, vt cum reginarum vestis exterior pretij sit moderati, interior vero sit immensi.*

Circumamicta varietatibus. Operata diuitiæ æstimationis sint multo maximæ. sed enim extrinsecus ornata quoque sit oportet, virtutum etiam sese varietas prodat illustrium, boni odor exempli, ceremoniæ piæ ac sanctæ, & quæ sunt id genus. Cuiusmodi in primis pulchra te exornant varietate tot tam variaque religiosorum ordinum instituta.

C *Adducentur regi virgines post eam proxima eius afferentur tibi. Post eam, id est, eius exemplo permotæ. nam vbi Roma cessit Christo, fecerunt idem multæ aliæ vrbes ac regna, quæ Christum sponsum complexa sese ipsi prorsus deuouerunt, ea præcipue quæ aut subiecta erant Romano imperio, aut cum eo confœderata. Id nim est proxima eius; quæ veluti sorores erant aut cognatæ vrbi Romæ. Et notandum quod eius fœmininum esse, masculinum vero tibi. Tibi ergo o Christe afferentur vrbes Romæ cognatæ.*

Afferentur in lætitiâ & exultatione: adducentur in templum regis. ingenti lætitiâ tum eorum, qui ad Christum veniebant, eorum vero qui illos recipiebant maxima. Hi vtique cœlestes imitabantur ciues, quorum est summum de peccatorum conuersione gaudium. Spirituale porro ac religiosum totum hoc esse negotium notant illa; in templum, &c.

D *Pro patribus tuis nati sunt tibi filij: constitues eos principes super omnem terram. Pro Iudaico itaque populo, & Domine (ad Christum fit conuersio) Dei olim peculio, qui tui maiores erant, ex hoc cum Romana Ecclesia aliisque matrimonio filios tolles innumerabiles. Vnde Episcopos, & Pontifices deleges, qui orbem administrarent: nam terrarum regnum Christiano populo committes. Constitues eos principes super omnem terram.*

Memores erunt nominis tui in omni generatione, & generationem. Horum partes erunt tui exaltandi nominis procuratio, tuæque gloriæ prouehendæ. nec laborarint in cassum, eorum enim studio & opera te cognoscent, te prædicabunt nationes vniuersæ. Propterea populi constabuntur tibi in æternum, & in sæculum sæculi.

Psalmus 47. *Magnus Dominus, &c.*

ARGUMENTVM.

IN Ierosolymæ figura agitur de Christianâ Ecclesia, in qua Deus prædicatur admirabilis, quod illam ita fortem extruxerit ac tutam, vt horrendis in illam bellorum procellis desuuentibus

Secun-
bashi-
nem a
mame-
habet.

Ornatus illius

Commenda-
tur exemplū
bonum.
Cerimonia.
Religiosi Or-
dines.

Magna ex
hominum
conuersione
lætiæ hono-
rum.

Christi im-
perium iustis-
simum.

Ecclesi-
plend-

Triple
explic-

Quam
iuis

bus minimè potuerit labefactari omnes; quin imo in gloriam eius euaserint præclaram, & turpem aduersariorum pudorem.

De huius Psalmi titulo, seorsum, & in Psal. 28. dixi. tituli pars est secunda sabbathi. Equidem cum has inscriptiones arcanas esse valde probarim, suspicor hanc eo positam, vt in magna Ecclesiæ tranquillitate, de qua Psalmus expletum indicaretur spiritualiter diuinum secundi diei opus Genes. 1. num. 6. descriptum: *Fiat firmamentum in medio aquarum: & diuidat aquas ab aquis.* & infra, *Vocauitque Deus firmamentum cælum: & factum est vespere & mane dies secundus.* hic est Hebraica phrasi secunda sabbathi. Est quidem firmamentum interiectus quidam inter superiores aquas (id est, cælum Empyreum, vt aliàs dixi) & inferiores (quæ sunt liquida regio, siue aër ex August.) murus æreus, (nam cæli solidissimi quasi aër fusi sunt) qui cum regionis infernæ tempestatibus omnino prorsus interdicat accessu ad supernam urbem, illam omnino constituit tranquillitate fruentem. Turbetur itaque hæc aëris regio flabris vëtorum, & vndosissimo mari; nulla ad superiores aquas defensas firmamento procella, ne longo quidem spacio pertingeret. Atque idem planè est quod Propheta euenturum contempletur Christianæ Ecclesiæ, cuius interiora nullæ, quæ penetrarent, tempestates futuræ erant. Iam notum ex Apocal. 11. in quanta essent securitate sancta, & sancta Sanctorum, & quando gentibus atrium datum sit.

Magnus Dominus, & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius. sicut aliàs. *Mirabilis Deus in Sanctis suis,* ita hîc: *Magnus Dominus in Ierofolyma.*

Fundatur exultatione vniuersa terra mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas Regis magni. ideo fundatur exultatione vniuersæ terræ, quia capit omnes, & omnes ibi tuto possunt degere. propterea eius attingitur amplitudo, quæ tanta fuit vt à Sione monte (qui ad meridiem est) ad Aquilonem protensa magnum intra muros spatium colleque (qua de re Villalpandus & Genebrardus) concluderet. postquam scilicet Dauid suam arcem in Sione collocauit.

Deus in domibus eius cognoscetur, cum suscipiet eam. Tunc se Deus proderet ciuibus Ierofolymitanis, cum ipsorum urbem in obsidionibus admirabili tueatur protectione, faciatque quam tutissimam.

Quoniam ecce reges terra congregati sunt: conuenerunt in unum. 6. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt. 7. Tremor apprehendit eos. ibi dolores, vt parturientis. Cogentur aduersus illam opes infinitæ; sed verò nequiquam parabant detrimentum. His quin imo fiet, vt & urbis amplificetur gloria, & dedecus aduersariorum. cum hi præ indignatione sese disrumpentes dissipati auferantur hac illac.

In spiritu vehementi contereas naues Tharsis. Triplicem horum assigno expositionem. Prima sit: cum reges terræ Romani scilicet, Græci, alij conuenisse dicti sint, hos, irritis eorum conatibus, naues conscendere, vt propria loca repeterent, proponi. Et quidè Tharsis Hieronymo est mare; sed enim illos nauigantes vltio premet diuina, atque id est, *in spiritu vehementi,* &c. Secunda, nihilo secius existimandos reges coactos cõtra Ierofolymam, quæ illi vrbi imminentem horribilem procellam. Veruntamen nihil esse, cum mali quidpiã ab ipsis ti-

meatur Ierofolymæ, viuo saxo videlicet, cui proinde noceri non possit, superstrictæ. Quæ naues fluctuant in mari, vrbes nimirum opulentiæ, quæ in medio sunt rerum mundanarum pelago fluctibus ipsius decumanis subiectæ, hæc nimirum sunt, quas iusto Dei iudicio tempestates deturbant; non vtique Ierofolymam huiusmodi alexæ prorsus expectem. Tertia demum sit, fore vt diuino iussu in eos, qui obsidione premebant Ierofolymam; tempestas ingrueret eiusmodi, quæ vel naues Tharsis, quæ omnium erant munitissimæ, vndis obrueret.

Sicut audiuiimus, sic vidimus in ciuitate Domini virtutum, in ciuitate Dei nostri: Deus fundauit eam in æternum. Hæc sunt in illis annectenda: *Deus in domibus eius cognoscetur.* & verba sunt ciuium Ierofolymitanorum, qui exitum obsidionis suæ vrbs aspicientes ita loquantur: *sicut audiuiimus,* &c. quasi dicat, perfectissimè videmus impleta, quæ nobis vates sacri prædixerunt.

Suscipimus Deus misericordiam tuam, in medio templi tui. quasi dicat, obsederunt hostes nostram urbem, nos accurrimus in Dei ædem: atque inibi in templo ipso nostrarum precum & diuinæ pietatis effectum periclitati sumus. Enim verò nos vicimus precando duntaxat, pro nobis interim pugnante Deo. nec prius item templum egressi sumus, quam & de hostium ruina sublatæque obsidione admoneremur.

Secundum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terra. nam quouis terrarum peruadet veritas gloriosi Dei nominis, erit, scilicet, est, & fuit. quia nimirum & stetit promissis, & fidem datam perfectissimè liberabit.

Iustitia plena est dextera tua. Tandem enim tandem iudex apparet Deus quàm iustissimus; cum illa, quæ iustis grauissima quæque minitabantur, nihil illis importarunt damni. Enimvero finit aliquando tyrannos aduersus Ecclesiam insolentere. sed hanc tandem emergere facit cum summa gloria, illos relinquit ingenti demerfos ignominia.

Latetur mons Sion, & exultent filie Iudæ, propter iudicia tua Domine. repræsentant hæc Sanctorum lætitiã ob victoriã & Ecclesiæ, & diuinorum iudiciorum.

Circumdante Sion, & complectimini. Ad contemplantam videlicet eius firmitudinem, & turres ac propugnacula eiusdem, quæ hostium furori resisterunt. *Narrate in turribus.* id est, turres eius iuxta phrasim aliàs sæpe vsurpatam, & vsum huius ablatiui cum in pro accusatiuo. Porro narrare, est numerare, vt bene Genebrardus notat. Et cedunt quidem hæc omnia in Dei & Sanctorum eius gratulationem.

Ponite corda vestra in virtute eius. Vt serio Martyrum & confessorum robur expendatur. *Et distribuite domos eius.* Nec enim generatim, sed distinctè expendendum robur huius & huius domus, id est, Virginum, Martyrum, & horum quidem Romanorum, Cordubensium, Hispalitanorum, singulorumque; *Ut enarretis in progenie altera,* vt annalibus commendatis in exemplum posterorum, cum suorum maiorum gloriam, & in ipsos à Deo collata beneficia perlegerint, nos itaque celebremus. *Quoniam hic est Deus, Deus noster in æternum, & in sæculum sæculi, ipse reget nos in sæcula.*

Secunda sabbathi allusionem ad firmamentum habet.

Ecclesia ampliendo.

Triplex horum explicatio.

Quam fauēt suis Deus.

Dei constantia in promissis.

Precum efficacis.

Gratulationes piorum.

Martyrum singulorum enarranda gloria.

In Psalmum 67. *Exurgat Deus, &c.*

ARGUMENTVM.

*Congruuntur
varia argu-
menta.*

IN hoc constituendo variant expositores. Bene Iuuen Efdra, sed generatim, Psalmum ait esse valde gloriosum ac nobilissimum. Chaldaeus capit de lege data in monte. Alij ex quibus R. Dauid, minus probabiliter, de exercitu Sennacherib. R. Salomon de Gog, & Magog, & nonnunquam de Messia, ad huius enim aduentum videtur aliquando referre. Alij de bellis Dauidis. S. verò Augustinus & Græci de Christi Domini incarnatione, eiusque effectis pro mystica solum expositione tradunt. Eugubinus tractari dicit de maiestate Dei, & vniuersali rerum prouidentia, nonnullis interim exemplis, quibus hæc innotescunt, commemoratis, & præcipue Messia decantato.

Ego verò celebrari credo in hoc Psalmo historicè, tum pompam illam frequentissimam, dum arca Dei in Sionem montem inferebatur, publica ac singulari prorsus exilientium præ gaudio ac volupate animorum significatione peractam: tum lætitiæ causam extraordinariæ ad præsentissimum Dei numen reuocari, quod suam ab oppressione, ac tyrannide Philistinorum, victoria sæpe mirabili concessa gentem vindicasset. Festiuis porro ac exhilarantibus pectora acclamationibus vota miscuntur, preces, concepta spes, imo & prophetia de hostibus, quando Deus sua dignabatur præsentia arcem illam, omnino debellandis. Cæterum, vt omnem à se depellat Dauid arrogantiam, tam de præteritis, quam de promissis victoriis suspicionem, in hoc Psalmo Canticum Deborah æmulatur apertissime: vt vel ex eo constet, de sese, quem illi sceminæ, per quam Deus fecit salutem in populo suo, comparat, quam sentiat demissè, de Deo verò quam magnificè loquatur, quam denique de commilitonibus comiter, & honoratè. E ducibus autem sui exercitus, qui se periculis obiecerant euidentioribus, Beniaminus videlicet, Princeps Iuda, Zabulonis & Nephtali, eos ad præcipuam lætitiæ partem exhortatur; propterea enim hos ex tota pompa signatè nominat.

*Historicè
agit Psalmus
de instituta
pompa pro in-
ducta in Sio-
nem arca, &
Deo de auxi-
lio dato, con-
tra hostes, ce-
lebrandè.*

*Psalmi to-
tus iuxta
historiam se-
rit.*

Series itaque totius Psalmi iuxta hoc argumentum, talis est: Quatuor primi versus, vt suam exercens virtutem Deus excindat inimicos, amicos exhilaret, petunt. Tres sequentes, vt eius resonent laudes, qui miserorum omnium, summumque destitutorum solamen est. Septem alij acta in solitudine, concessasque victorias memorant. *Dum discernit caelestis reges super eam*, quoad regionis illius tradidit dominium. In 15. 16. 17. Celebrem facit dicitur, montem Selmon sua nix; at mons Sion, mons Dei, mós pinguis, in Dei sedem perpetuamque habitationem selectus. Hic verò (18. & 19.) suatum prodigarum maiestatem ostentat Angelicarum, illum itidem apparatus, qui spectatus fuit in monte Sina, comitatum denique quo cum terram ascendit promissam, subiecit, & distribuit in suos. *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum*, quæ propter eos dico, qui induci non possunt, vt credant Deum inter nos habitare, vt pudeant scilicet. Hic victimis fit Deo iugiter, qui nos ereptos discrimibus etiam in posterum augebit victoriis, vlciscens per nos ipse suos hostes. hoc prosequuntur versus 20. 21. 22. Porro 23. 24.

Afferunt in exemplum Basanum bellum, in quo inauditam stragem Dei hostes experti sunt. Triumphantori autem tunc Deo principes processerunt obviam cum choreis; illic vis Israëlitarum ingès, ex principibus maximè Beniamin, Iuda, Zabulonis & Nephtali gratabunda conuenit. in hoc quinque versus insumuntur. Reliqui tandem à 29. ad finem precantur, opus, vt persequatur Deus suæ proprium dexteræ, det facinoribus ex sua patris sede finem. Hinc enim ducet ô Deus tuus cultus magnificentissimus initium, per omnia regna terræ propagandus: tumultus comprime, vt tuos hæreditate pellant, excitandos. Sic tibi Ægyptij, sic Indi, sic Reges orbis vniuersi astabunt venerabundi. Omnes igitur grates Deo super Orientem ascendenti humillimi persoluamus.

B Verum enimverò qui plenam Psalmi huius intelligentiam ex historia petat, contentæ in eo prophetiæ prorsus oblitus, is mihi operam & oleum perditurus iudicatur: quippe qui nullam duxerit rationem horum omnium futurorum. *Plurimam voluntariam segregabit. Animalia tua habitabunt in ea. Dominus dabit verbum euangelizantibus. Nunc dealbabuntur. Dominus habitabit in sinem. Prosperum iter faciet nobis. Deus confringet capita. Ex Basan conuertam. Tibi offerent reges munera. Venient legati ex Ægypto. Æthiopia præueniet manus. Ecce dabit voci sue vocem virtutis. Ipse dabit virtutem & fortitudinem.* Nec verò quis mihi ex vsu futurorum præteritis Hebræorum, vt sibi forè videtur, proprio obstrepat importunus. etenim falsum id omnino esse validis rationum momentis in Abacue cantico probatum iri, ad me recipio.

C Sub præfata igitur historiæ comparatione respectu proculdubio ad Ecclesiam Christianam potissimum est, ad vocationem & conuersionem gentium, & quæ alia post Christi ad superos ascensum euenerunt. Pompa ergo illa, qua arca in Sionis arcem magnificè ascendebat, figura planè fuit Christi Domini & resurgentis, & in cælos ascendentis. Ea enim propter Dauid ab illis, quæ Moses quando arca eleuabatur, usurpabat, Psalmum auspicatus est: *Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius.* num. 10. 31. Quæ quidem in ascensione Christi Domini pulcherrimè conueniunt: hinc enim ductum est initium Christianæ Ecclesiæ, iuxta illud Ioannis 7. num. 39 *Non dum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.* Post Christi itaque resurrectionem, & ascensionem gloriosam, diuini Spiritus virtute largiter effusa, strenuè, & acriter cum Dei hostibus & Ecclesiæ, cum Dæmonibus puta, cum sceleribus & carnis affectionibus depugnatum est *sicut deficit fumus, deficiant.* Victorias verò ab istis reportatas, & triumphos nobilissimos adumbratos habemus antiquis illis. Iam tum enimverò frui cœperunt fideles iugi tum bonæ conscientiæ, tum maximæ caelesti Eucharistiæ conuiuio. *Et iusti epulentur, & exultent in conspectu Dei.* In quo epulo tanta perfundebantur gaudij caelestis vi, vt ea in ipsismet persecutionibus & cruciatibus immanissimis redundarent. Dauidi porro quam vidimus modestiam, & erga suos propriam commilitonis comitatem, hæc summam animæ Christi erga diuinam cellitatem demissionem, maximam verò erga Apostolos moderationem & benignitatem adumbrant. Vltimus denique versus Epiphonema habet, & totius argumenti collectionem. *Mirabilis Deus in sanctis suis, ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus.*

*Congeries
futurorum
indicat Psalmum
Propheticum.*

*Futurum tem-
perè capi pro
præterito,
inane.*

*Psalmi scop-
us Christiana
Ecclesia
euentus à re-
surrectione
& ascensione
Christi.*

Sed

Describi in hoc Psalmo arca in Sione deducta pompam, probatur.

Sed explicationem non prius aggredior, quam huc Psalmum, pro deducta in Sionem arca pompa compositum fuisse, statutum reliquero. Legendi igitur attentè versus 26. *Prauenierunt principes coniuncti psallentibus, in medio iuencularum tympanistrifarum.* & 28. *Ibi Benjamin adolescentulus, in mentis excessu. Principes Iuda, duces eorum, principes Zabulon, principes Nephtali.* Formam & ordinem pompæ hic qui non videt? Iam verò de ea, in qua deferebatur arca Dei, sermonem esse, tute colligas ex principio Psalms, *Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius,* &c. sumpto nimirum ex Num. 10. 35. ubi dicitur: *Cum eleuaretur arca, dicebat Moyses: surge Domine, & dissipentur inimici tui, & fugiant qui oderunt te, à facie tua.* nihil itaque aptius ad Psalms initium, & quasi ad eleuationem arca potuit excogitari. Quod verò de pompa, qua in Sionem montem arca translata fuit, non de alia sit sermo; persuadet Sionis elogium illud num. 16. *Mons Dei, mons pinguis. Mons coagulatus, mons pinguis. Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitauit in sinem.* Adde, non legi aliam institutam Dauidis ætate pompam pro arca deducenda, nisi de Carithiarim in domum Obededon, & inde in Sionis arcem: & huc quidem prior destinata fuit pompa, nisi metus apud Obededon deponere cõgisset. quare quod attinet ad Psalms huius institutum non disparo duas illas pompas, sed coniungo. Nunc ad Psalms caput.

Titulus est *in sinem eis rō tēdos*, sed videntur Septuaginta habuisse *נצח*; nunc autem addito *נצח* legimus *נצח*, id est, victoris aut triumphatoris. nam *נצח* indicare quoque solere genitium, agnoscunt aliqui in *נצח* quod in multis est Psalms. Quomodo accipi posset de Dauid, quod habet etiam noster titulus: licet in datiuo sumplerint Septuaginta, quod quidem frequentius. Quod si *נצח* participium non sit, sed quasi verbale aut gerundium; vertas, *Ad canendum*. quasi dicat, ad exultandum & exaltandum Deum totis viribus, sicut illud Habac. 3. num. 19. ubi dicitur, *In Psalms canentem*. quæ Hebræis illis videntur respondere *נצח* id est, faciet (Dominus scilicet) vt exultem & triumphem. Sic nostrum exponit Chald. *Ad laudandum in Psalms*, ob victorias scilicet pro quibus gratulandi ergo suas etiam Romani instruebant supplicationes. Eodem redire videtur Hieronymus, & ij Græci qui reddunt: *Victori*, siue id ad Deum, qui hostes prostrauit, referatur: siue ad Dauidem triumphos carmine celebrantem. Illud denique quod habet titulus: *Psalms cantici*, quod Chaldæus reddiderit: *laus & canticum*, vtrumque nominatiuum esse & credidit Eugubinus, & sumpsit. ac si diceretur; Melos & oda, pro maiori scilicet expositione, Psalmum verò ad Psalterium referri; canticum autem ad hanc vocem quod hæc assa non esset, sed organis comitata, ex S. Augustino notum est.

Verf. 2. *Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius.* 3. *Sicut deficit fumus, deficiant sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.*

Arca, cui Deus credebatur insidere, initio pompæ eleuabatur, inter eleuandam igitur arcam preces ad Deum fundebantur per opportuna, vt exur-

geret ipse, per ostensionem nimirum præsentia sui numinis in fauorem populi Israël, & hostium conturbationem. Porro tam verè quam eleganter hostes Israël hostes appellantur ipsius Dei, & peccatores siue impij: eo quod idolis seruirent, & gentem vero Deo charam odio haberent. Iam ad principale Psalms institutum, quam hæc conueniant, ex dictis in argumento satis constat, siue optando illa dicta sint, *Exurgat, & dissipentur*. siue vaticinando; aut denique enuntiando, quasi dicat, eam esse diuinæ potentia vim, vt vel nutu solo possit hostes labefactare: nam Hebræum futurum his omnibus solet deseruire. Ad hæc, geminata similitudo & enantescentis fumi, & cera, igne absumpta, Christi in suorum hostium consumptione virtutem mirè demonstrat.

Christi virtutes in suorum hostium absumptione.

Verf. 4. *Et iusti epulentur, & exultent in conspectu Dei: & delectentur in latitia.*

Si his populam vniuersum alloquatur psaltes, cum iustorum nomine vitur, gentem sanctam intelligit, Deo nimirum segregatam; non quod singuli sancti essent. Mihi tamen probatur magis, vt cum iustis seorsum loquatur, atque hos duntaxat ad lætandum inuitet: nam peccatores interim dum ad bonam frugem non redeunt, lætari nequeunt. Scitissimè itaque in generali epulo de iustis tantum meminit Psalms. Pro *epulentur* Hebraicè est, *latentur*, & apud S. August. *incudentur*. Sed commodè Vulg. epulas induxit. Etenim sacrificia magnificentiora, apparitionaque, quæ solemnium erant celebriorum, toti parabantur populo; vt omnes exultarent in conspectu Dei: cum verò solemnia translationis arca celebrata sunt, messem largam, vt habetur 2. Reg. 17. num. 18. accepit populus vniuersus. In sensu autem à Propheta potissimum spectato de epulo Eucharistia diuinissimo sermo est, deque deliciis conscientia delicti sibi non conscia, ex largissima per Iesum Christum peccatorum remissione quam solidissimis.

Peccator alienus à latitia.

Eucharistia deliciu animæ.

Verf. 5. *Cantate Deo, Psalmum dicite nomini eius. & infra eodem versu, Dominus nomen illi.*

Significationem nominis Dei Iehouah, scilicet *erit, est, & fuit*, à me latè 1. Apocalypseos disputatam hic suppono, & inde colligo, cantica huic sacro nomini fundere non esse aliud, quam Dei beneficia cum antiqua tum præsentia considerare; sed verò in ea, quæ Deus in tempore legis gratia perfecturus erat, obtutum præsertim defigere. Quod qui dicit, illud dicit & hoc & aliis Psalms non ea modò quæ præfert superficies celebranda proponi, sed certè Deum sub rerum à Dauid gestarum expositione pergere delineare illa, quæ iam ante promiserat, & quæ tandem in Ecclesia Christiana mysteriis exhibuit, perfecit, expressit. Idem porro significat, quod mox additur: *Dominus nomen illi*. Hebraicè, *in Iah nomen illi*. nam *Iah* est abbreviatum *Iehouah*. Et vt liqueat totum huius significatum in *Iah* includi, noto quatuor literas nominis *Iehouah* has esse *יהוה*. proferri verò vt has quatuor dictiones, *Iehie, hoia, ee, haia*; quæ latinis sunt *erit, est, & fuit*. Atqui in decurrato *Iah* licet ex quatuor illis duæ tantum sint, nempe *יה*, hæc tamen tantumdem valent ac quatuor illæ: nam *יה* est *hoia*, est item *haia* scilicet, *est,*

In Psalms subnarratione presentiu obuslantur futura.

Iah breuiarium nominis Iehouah.

& fuit. Iod verò idem quod erit sumptum nimium pro Iebie.

Ex eodem versu, *Iter facite ei.*

Verba sunt
curatorum
pompa.

Pro his, *iter facite*, Hebraicè tantùm est imperatium לָדוּ à themate לָדוּ quod significat sternere, aut complanare viam. Quare idem videtur hic afferri, quod illa Isai. cap. 40. num. 3. exhortatione: *Parate viam Domino* (quo faciunt itidem qui vertunt, *purgate viam*) certè ab eodem themate *deret, selulah* est via plana, ac sine offendiculo. Ad pompam verò, quam instituímus, quàm hæc appetunt, satis patet. Pagninus & Arias pro, *Iter facite ei*, reddunt: *Exaltate eum*. Hos iuuat verbum esse idem Exodi 9. num. 17. vbi cum Pharaone loquens Deus inquit: *Ad hoc posui te*, id est, *excitavi te*, vti ad Hebr. 9. num. 17. transfert Sanctus Paulus hunc locum. Sed nihilominus munire viam, frequentius esse huius verbi significatum, negari nequit. Quod sicut ad Pompam, de qua agitur, natum est, ita in mysterio idem notat quod parare viam Domino, apud Isaiam illo cap. 40. num. 3.

Ex eod. versu: *Qui ascendit super occasum.*

Et infra n. 34. *Qui ascendit super caelum caeli ad Orientem.*

עָלָה eminentiam
affert.

Pro his, *Qui ascendit*, Hebraicè est participium à verbo עָלָה quod equitare significat, & in currum ascendere, & in regnum præterea atque in sedem. Horum exempla sunt in Psalm. 44. num. 5. vbi ponitur pro regnare; ibi: *Procede, & regna*. Pro sedere Leuit. 15. num. 9. videlicet Deuter. 32. num. 13. *Constituit eum super excelsam terram.* & Isai. 58. num. 14. *Sustollam te super excelsa terra*, id est, regnare te faciam in summa, eminentiam affert hoc verbum: qua quis se præbet agnoscendum. hoc eius est qui currum ascendit, aut equum, nisi maius aut hoc aut illud translatum esse.

Ignoratio le-
gissimi sensus
facit sepe à
vulgata re-
cedere.

Aliqui porrò sunt, quos nostra versio, *super occasum*; offendit, præoptantque *super desertum*. vel *super suprema caelorum*. Caterùm id nequit in primis dubium esse Hebræum עָלָה poni in sacra Scriptura pro vespera & occasu: quin etiam hunc nominis significatum cum esse, qui passim occurrit. Quod autem interpretes illi putent occasum in hunc locum neutiquam conuenire; bene est, quod illi neutiquam locum intelligunt, ea quæ proinde causa, voce Hebræa obtorta, suprema caelorum interpretantur. Ego quidem sequor nostram versionem, & communem Hebrææ vocis usum.

Quæ pugnantia
videntur,
elandis non-
nunquam sub-
tilitatem.

Sed tamen versio hæc difficilis videtur intellectui: quid enim est super occasum ascendere? & malè deinde coherens cum illis mox positis, *Qui ascendit super caelum caeli ad Orientem*. Verùm hac ipsa oppositione censeo equidem maximè reddi verisimilem nostram lectionem. nam opposita similia alibi apud Dauidem legimus. sic Psalm. 109. prius dicit: *Sede à dextris meis*. & paulò post: *Domine à dextris tuis*. gaudere enim videtur his quasi oppositionibus diuinus vates, vt iis vellet aliquid eximie subtile, nec enim est qui dubitet, quo aspectu primo videntur pugnantia, hæc valdè idonea esse ad intelligentiam aliquam tegendam non vulgarem. cuiusmodi est illud Christi Domini: *Mea doctrina non est mea; sed eius qui misit me*. Vt ergo rem aperiam, moneo hæc duo dicta; *Ascen-*

dere Deum super occasum, & ascendere super caelum caelorum. Vtrūque, vt populo illi faueat, necesse esse: totius enim Psalmi materies beneficia sunt, & in eū collocata, & collocanda deinceps. & eandem ob rem noto dictum de Deo: *Dominus nomen illi*.

Dico igitur primum: *Ascendere Deum super occasum*, mihi esse vinci ac prosterni ab ipso prorsus Philisthæos. nec verò, quod significet עָלָה vincere aut debellare, in hoc vlla apparet difficultas. nam significatum regnandi iam vidimus in Psalm. 44. & deinde cum facere vincere, & facere regnare significet idem, vt probaui iam ex Deuter. 32. num. 13. & Isai. 58. num. 14. vbi ponitur in quinta coniugatione hiphil *sustollam te*, dicitur super excelsa terræ; in coniugatione *Kal*, quam in nostro Psalmo habemus, debet esse vincere & regnare. Iam verò per occasum plagam denotari occidentalem, quemadmodum orientalem per ortum, quid ita planum? Nec porrò quæquam fugiet Philisthæos Ierosolymæ cōparatos ad occasum habitare. nunc igitur vbi Deo aguntur gratiæ ob reportatas Dauidis opera de Philisthæis victorias: cum dicitur Dominus ascendere super occasum, quid amabo magis sit in promptu, quàm vt explicemus, Deum triumphare de Philisthæis? Quæ explicatio sensui arcano quàm est accommodatissima: etenim deuicta Philisthæa Romæ mysticè deuictæ, totiusque deinceps imperij symbolum est. Et facit nomine עָלָה significari desertum; hoc item in sacra Scriptura Gentilitatem.

Ascendere
Deum super
occasum est
debellari ab
ipso Philisthæos.

Philistai Gē-
tilitatem ad-
sumbeant.

Dico iterum, illud mihi esse politissimum, postquā initio Psalmi Deus fuerat prædicatus occidentis, id est, Palesinæ victor gloriosus, eundem ad Psalmi finem, vbi spes ingentis prosperitatis de diuina benignitate concepta canitur, caeli caelorum ad orientem ascensorem celebrari. Hoc vti explicem, vnum aut alterum prænotarim. Primum, orientis nomine intelligi debere plagam orientalem, tum ex proprietate nominis עָלָה ita sepe à vulg. declarati: tum ex antithesi ortus & occasus, qua vates fuit vsus. Hæc enim exigit, vt sicut nomen alterum pro occidentali plaga, ita hoc ponatur pro orientali. Deinde non abs re in illis: *Qui ascendit super occasum*, non additum est, *super caelos*; (neque enim mihi probantur illi, qui *araboth* vertunt caelos; Hebræa enim vox vespertinam affert obscuritatem, quæ sicut occasus Solis, longè abest à superioribus) sed quia sermo erat de ascensu super occasum in his inferioribus, in Palæstina scilicet, vt iam exposui. At verò cum dicendum fuit Deum in oriente regnare, tum disertè apponitur, *Qui ascendit super caelum caeli ad orientem*. Hebraicè: *Qui ascendit super caelos caelorum plaga orientalis*.

In eo igitur huius locutionis elegantia sita est, vt significetur, tametsi aliquot victoriæ fuissent iam de Philisthæis obtentæ; alias tamen maiores multo ac feliciores à caelis sperari. Quam ad rem exprimendam, elegantissimè profecto dictū fuit, Deum Israëlitis, qui suam in Sionæo mōte fixerat, ex magna scilicet dignatione, sedem; in Orientali caelorum altissimorū plagam iam regnare. quasi dicat, sicuti ab oriēte caelesti Solis speratur lux; perinde omnino populum illum felicitatē (quæ lucis symbolo passim magna quidem elegantia designatur) à regnatore caelorum, vnde disponit omnia, ac dilargitur, ingentem sperare. Nec vacat lepore: non dictum super caelos caelorum. Etenim ex materialibus orbibus supremus est, per quem reliquos diuina prouidentia moderatur.

Porrò mysterio denotando principali, quæ magna

Regni
symbol

Qui des-
erant, p-
videbur
militas.

Vulpaci
inter se
profigat

Regnare Deū
super caelum
caeli ad Ori-
entem est fel-
icitatis aucto-
rem esse.

Regni Messie
Symbolū lux.

gna erat illa lux, ac prosperitas, quam cum Messia
populus sperabat ille, nihil planè aptius. maxime
si aduerratur Messie aduētus, regnumque sape in
sacra Scriptura nomine oritur Solis præsignifica-
ta. Dicitur enim de Christo: *Oriens nomen eius.* Hac
item de causa templum illud, Sancta Sanctorum,
Cherubini Salomonici, omnia hæc versus oriente
erant: denotantia scilicet manifesto spem, quæ
qua populus ille vivebat firmissima, verum nasci-
turum aliquando iustitiæ solem, qui illarum
omnium umbrarum obscuritati afferret lucem.

Alter etiam est vocis *Kedem* aptus eidem my-
sterio significatus, scilicet antiqua præordinatio,
seu prædestinatio, quæ ab initio sit. Cum itaque
agebatur de immenso illo splendore, quem Deus
ab initio in populi sui gloriam prædestinavit; ce-
cidit accommodè vt prædicaretur regnare Deus
super cælum cæli *Kedem*, id est, antiquæ præde-
stinationis.

Illius tandem antithesis, in ascensione super
occasum, & super cælum cæli ad orientem posi-
tæ, ex his constiterit arcanus nitor, quo minime
fruuntur nostræ lætionis desertores.

Ex eodem versu: *Exultate in conspectu eius.
turbabuntur à facie eius.*

Verf. 6. *Patris orphanorū, & iudicis viduarum.*

Hæc eo respiciūt, quod inter bella & Philistæo-
rum tyrannidem cōplures, cum pueri fuissent pa-
rentibus destituti, cum maritis adolefcētulæ. quo-
rum iniurijs punitis hostibus, vltus est Deus.

Deus in loco sancto suo.

Robustum spei firmamentum, Deum è sancti-
tatis sede, quam sibi in medio illo populo desti-
narat, illatas suis iniurias vindicaturum. atque
huc orbi itabant, querelas Deo iudici integerrimo
miserabiles afferentes.

Verf. 7. *Deus qui inhabitare facit vnus moris
in Domo.*

Qui deserti
erant, plenas
videbunt fa-
milias.

Duplex sēsus reddi solet his verbis, aptus vter-
que. Primus est, quos belli acerbitas in orbitatem
redegerat, viduas & orphanos putā; hos omnes
parta de aduersariis victoria; domo, familia, omni-
que prosperitate cumulatum iri. Nam cum victo-
ria, & pace quiescunt omnia ac prosperatur: & est
nullus ad quem eius boni non pertineat pars. Pro
vnus moris, reddunt Hebræi vnicos aut solitarios,
quo iuuatur hic prior sensus. Alter populum illum
infeliciter antea dissectum in partes, magna post
animorū consensione, ac veluti corde vno, & ani-
ma vna à Deo fuisse coniunctū, & quasi coagmē-
tatum, itaut non aliter ac familia quædam coniū-
ctissima omnes essent vnus moris in domo vna.
Vbi concordia ad debellandos hostes statuitur
necessitas, illa enim res parua crescit. Simulque
allusio fit ad discordiam, qua ante laborauerat po-
pulus, partim Dauidem, Miphiboseph partim ap-
pellantes. Sed omnes tandem, recollectis iam ani-
mis Dei beneficio, eius poterant fauore arma in
aduersarios conuertere, illosque penitus profliga-
re. nam ex diuisarum voluntatum coniunctione
initium ducit felix successus: propterea sequitur,

*Qui educit vincētos in fortitudine similiter eos,
qui exasperant, qui habitant in sepulchris.*

Quemadmodum scilicet qui robusti brachij

A exerta vi detentum in custodia illinc extrahit fer-
reis prius ablati compedibus, ita profusus populū
illum (quem diuina iustitia eius flagitijs lacessita
Philistæorum tyrannide permiserat, & in ipsa
oppressione quasi sepelierat squallore) dignatus
fuit tandem pius Deus eximere è miserè captiui-
tatis pædore, & in libertatem, lætitiāque vindicare.
In fortitudine educit, vel quia ad id vsui sibi
fuit, potens & robusta manus, vel cum τῶ vincētos,
id est, educit quos astringebāt cōpedes nimio pere.

Qui habitant in sepulchris. Facit huc Ezech. 3. 7.
12. 13. *Ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de
sepulchris vestris populus meus: & inducam vos in ter-
ram Israël. Et scietis quia ego Dominus, cum aperuero*

B *sepulchra vestra, & eduero vos de tumulis vestris.* Hoc
ideo, quia cum se infelices gemerent miseris om-
nino obrutos, dicebant: *Aruerunt ossa nostra, &
perit spes nostra, & abscessi sanus.* ibidē verf. 11. No-
to verò, vt facinus illud in captiuitate dissoluen-
da patratū Vates exprimat, videri cum allegoria
mortuorum è sepulchro extrahendorum oblecta-
ri, eo scilicet vt redigeret fidelibus in memoriam
(quod præcipuè spectat) facinus illud singulare
debitum vni vindici Christo: cum peccatores in
libertatem afferuit Dæmonis emancipatos serui-
tio: vbi miserandum in modum pro demortuis
iacebant, videlicet, peccato & morti, qui veri ac
terribiles Philisthæi sunt, miserabiliter obnoxij.

Hos deinde non è peccati modo potestate Chri-
stus eximit, sed, vt suum perficiat opus, ex imperio
etiam mortis & sepulchri dominatū exem-
pturus. Sic igitur vt Israël filios è Pharaonis im-
perio, & Philisthæorum postea liberauit, educens
vincētos in fortitudine; ita profusus è peccati iugo
scelerosos educit: nam hoc est. *similiter eos qui exa-
sperant.* educitur denique defunctos vita è mortis
ditione. quo illa spectat: *Qui habitant in sepulchris.*

Eminent itaque iam vel ex dictis in hoc versu
meritissimo vocari Deum (quod erat dictum pau-
lo ante) *Iehouah.* Etenim Deus suis de Philisthæo-
rum tyrannide, prius de Ægyptiorum educendis,
effecerat, efficiebat tunc, ac figurat denique, que
postea erat egregiè moliturnus. In duobus igitur
primis verissime apparebat *est, & fuit:* demonstra-
turus tandem in præstācissimo redemptionis ope-
re τῶ erit, cui operi, è sepulchro eductis mortali-
bus, ponet supremam manum.

C *Verf. 8. Deus cum egredereris in conspectu po-
puli tui, cum pertransires in deserto.*

*Verf. 9. Terra mota est, etenim cæli distillaue-
runt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.*

Illud primò notandum, hæc verba ex Cantico
Deboræ Iudic. 5. num. 4. petita, perspicuum esse.
Ita illic: *Domine cum exires de Seir, & transires per
regiones Edom, terra mota est, cælique ac nubes distil-
lauerunt aquis. Montes fluxerunt à facie Domini.* Por-
rò non in his modo versibus, sed in multis alijs
canticum Deboræ respicit hic Psalmus. Noster
decimusquartus, *Si dormitis inter medios clericos, re-
spondet 16. Deboræ: Quare habitas inter duos termi-
nos.* Noster populi victorias assignat Angelorū fa-
uori, ita videbimus verf. 11. *Animalia tua habitabūt
in ea.* & verf. 13. *Rex virtutum dilecti dilecti.* & verf.
18. *Curvus Dei decem millibus multiplex,* &c. Quæ
omnia illis Deboræ verf. 20. respondent: *De cælo
dimicatum est contra eos.* Quas verò noster bellicas
nomine quadrigas Angelorum, hæc non gentis
curribus, vt habetur Iudic. 4. exercitus Sisæci op-
ponuntur

D *Verf. 8. Deus cum egredereris in conspectu po-
puli tui, cum pertransires in deserto.*

*Verf. 9. Terra mota est, etenim cæli distillaue-
runt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.*

Illud primò notandum, hæc verba ex Cantico
Deboræ Iudic. 5. num. 4. petita, perspicuum esse.
Ita illic: *Domine cum exires de Seir, & transires per
regiones Edom, terra mota est, cælique ac nubes distil-
lauerunt aquis. Montes fluxerunt à facie Domini.* Por-
rò non in his modo versibus, sed in multis alijs
canticum Deboræ respicit hic Psalmus. Noster
decimusquartus, *Si dormitis inter medios clericos, re-
spondet 16. Deboræ: Quare habitas inter duos termi-
nos.* Noster populi victorias assignat Angelorū fa-
uori, ita videbimus verf. 11. *Animalia tua habitabūt
in ea.* & verf. 13. *Rex virtutum dilecti dilecti.* & verf.
18. *Curvus Dei decem millibus multiplex,* &c. Quæ
omnia illis Deboræ verf. 20. respondent: *De cælo
dimicatum est contra eos.* Quas verò noster bellicas
nomine quadrigas Angelorum, hæc non gentis
curribus, vt habetur Iudic. 4. exercitus Sisæci op-
ponuntur

E *Verf. 8. Deus cum egredereris in conspectu po-
puli tui, cum pertransires in deserto.*

*Verf. 9. Terra mota est, etenim cæli distillaue-
runt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.*

Illud primò notandum, hæc verba ex Cantico
Deboræ Iudic. 5. num. 4. petita, perspicuum esse.
Ita illic: *Domine cum exires de Seir, & transires per
regiones Edom, terra mota est, cælique ac nubes distil-
lauerunt aquis. Montes fluxerunt à facie Domini.* Por-
rò non in his modo versibus, sed in multis alijs
canticum Deboræ respicit hic Psalmus. Noster
decimusquartus, *Si dormitis inter medios clericos, re-
spondet 16. Deboræ: Quare habitas inter duos termi-
nos.* Noster populi victorias assignat Angelorū fa-
uori, ita videbimus verf. 11. *Animalia tua habitabūt
in ea.* & verf. 13. *Rex virtutum dilecti dilecti.* & verf.
18. *Curvus Dei decem millibus multiplex,* &c. Quæ
omnia illis Deboræ verf. 20. respondent: *De cælo
dimicatum est contra eos.* Quas verò noster bellicas
nomine quadrigas Angelorum, hæc non gentis
curribus, vt habetur Iudic. 4. exercitus Sisæci op-
ponuntur

*Verf. 8. Deus cum egredereris in conspectu po-
puli tui, cum pertransires in deserto.*

*Verf. 9. Terra mota est, etenim cæli distillaue-
runt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.*

Illud primò notandum, hæc verba ex Cantico
Deboræ Iudic. 5. num. 4. petita, perspicuum esse.
Ita illic: *Domine cum exires de Seir, & transires per
regiones Edom, terra mota est, cælique ac nubes distil-
lauerunt aquis. Montes fluxerunt à facie Domini.* Por-
rò non in his modo versibus, sed in multis alijs
canticum Deboræ respicit hic Psalmus. Noster
decimusquartus, *Si dormitis inter medios clericos, re-
spondet 16. Deboræ: Quare habitas inter duos termi-
nos.* Noster populi victorias assignat Angelorū fa-
uori, ita videbimus verf. 11. *Animalia tua habitabūt
in ea.* & verf. 13. *Rex virtutum dilecti dilecti.* & verf.
18. *Curvus Dei decem millibus multiplex,* &c. Quæ
omnia illis Deboræ verf. 20. respondent: *De cælo
dimicatum est contra eos.* Quas verò noster bellicas
nomine quadrigas Angelorum, hæc non gentis
curribus, vt habetur Iudic. 4. exercitus Sisæci op-
ponuntur

τῶ In fortitu-
dine, vel cum
τῶ educenti,
vel cum τῶ
vincētis.

Hi vincēti ob-
noxij sunt
peccati ser-
uituti.

Psalmus hic
in multis ad
Deboræ can-
ticū alludit.

ponuntur : & illis quæ in Cant. vers. 11. *Vbi collisi sunt currus*, &c. Noster vers. 28. habet: *Ibi Benjamin adolescentulus, in mentis excessu*, quæ alludunt ad victoriam, quam Debora in ecclasi, id est, in visione prophetica à Saüle de Amalecitis reportandam vidit. de hoc ita Canticum ver. 14. *Post eum ex Benjamin in populos tuos ô Amalec*. Nostri illis: *Principes Zabulon, & principes Nephtali*. vers. 28. correspondent in Cant. 14. *Zabulon & Nephtali obtulerunt animas suas*, & 14. *De Zabulon qui exercitum ducerent*. Noster elogia habet montis Sionis, vt significet illum esse, vnde egrediatur Dei exercitus, qui hostes profliget suos. ita nimirum milites, quibus summum Debora victoriam obtinuit, ex monte Thabor, vt 4. Iudic. narratur, exierunt. Ac tandem cum in fine nostri Psalmi Dei ascensio super cælum cœli ad Orientem celebratur, fortasse allusio fit ad illa Cant. 31. *Sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilent*. nam vtrobique supponitur Solis exitus eximie felicitatis symbolum.

Numerauimus itaque allusiones nostri Psalmi ad Debora canticum octo precipuas. vt illa omitam vers. 5. *Cantate Deo, Psalmum dicite*, &c. Respondentia 3. *Cantic. Ego sum*, quæ Domino canam, *psallam Domino Deo Israël*. ac illa etiam 19. *Cepisti captiuitatem*. quæ non abludunt ab aliis Canticis 12.

De David, vt
praclara facta
Deo attribuat, cum
Debora confert.

Apprehende captiuos tuos fili Abinoem. Eo igitur consilio, vt ego quidem sentio, iniit hanc cantici imitationem David, & ad finem vsque tot versibus persecutus est; vt inde fieret manifestum se ex industria hic comparati cum Debora, & huius victoriam cum suis. Quod sanè non aliud est, quam aperta quædam confessio, trophæa sublata à se prius de Golia, de reliquis deinceps Philisthæis miraculo verti debere; nec verò ducis opera, aut humana vlla obtenta, sed Dei solius virtute. Qui quidem, vt olim fœmina, ita in præsens adolescentulo vsus, suum cum eo communicauit spiritum, ac veluti duxit manu, vt admiranda perpetraret: vt vel ex instrumenti infirmitate tanta facinora non humana esse, sed diuina planè existimarentur. Habet hæc præterea Cantici imitatio quiddam egregiè vrbauitatis: cum David duces illos, quos tanto capitis discrimine comites habuerat in Domini præliis strenuos, honore, quod fecit Debora, maclat insigni. In summa, cum sibi nihil, omnia deberi fateatur Deo; se tamen fortissimis commilitonibus strictissimè deuinctum agnoscat, honorat, inuitatque ad maximam propter animos à Deo additos, felicemque bellorum exitum, gratiarum actionem.

Terræ motus
pro timore ingenti.

Iam ad nostra: *Deus cum egredieris in conspectu populi tui, &c. terra mota est*. Terræ motum proprie sumptum ego quidem in Exodi historia nō inuenio: neque verò terræ motum hic & in Cantico Debora nominari, argumento est illum proprie euenisse: gaudet enim tropis huiusmodi poësis. ita Psal. 17. vbi sui liberationem è Saülis furore canit idem psaltes, loquitur vers. 7. *In tribulatione mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum clamaui: & exaudivit de templo sancto suo vocem meam: & clamor meus in conspectu eius, introiit in aures eius. Commota est, & contremuit terra: fundamenta montium cōturbata sunt, & commota sunt, quoniam iratus est eis*. Ergo tam hinc quam in Cantico Debora allegoricè capio terræ motum, vt significet eiusmodi fuisse diuinitus edita maiestatis ac pauoris documenta, vt homines totis artibus contremiscenterent, ac veluti concuti inter se membra viderentur. tantum videlicet timoris eorum animos occuparet.

A *Etenim cœli distillauerunt*. τὸ *Etenim* præbeat vt causam, haud est necesse: nam in Psalmis passim pro copula tantum est & affirmatione, vt sunt *& quidem, & etiam*, aliæque id genus. Porro, *cœli distillauerunt*, idem est quod in Debora canticò, *cœlique ac nubes distillauerunt aquis*. desumpta quippe nostra hinc sunt. Et cum terræ motus allegoricus sit; allegoricam itidem iudico hanc pluuiam. Etenim nec pluuisse nubes, in historia Exodi vlla sit specialis mentio, nec erat cur fieret: inusitatum quippe non est, vt aqua pluat. Quare is est horum verborum sensus: misericordias, fauorèsq; cœlitus in populum Israël confluxisse, & tanta quidem vi, quanta esse solet defluentis pluuiæ, huiusmodi fuerunt manna, diuina lex, columna, & facta alia Dei magnificentissima. Adde τὸ *distillauerunt*, fortè allegoricum esse à rore petitem & pluuiam ex petita.

Distillare cœles, id est, pluuere beneficis.

B Eo igitur iuncta hæc sunt: *Terra mota est, & cœli distillauerunt aquis*, vt fieret planum, Deum, quæ rerum formidabilium inuentione, qua beneficiorum pluuiam, se hinc amandum, illinc metuendum exhibuisse. Illata verò est horum mentio, quia & Debora & Davidis ætate pristina mirabilia Deus renouarat rerum horrendarum aduersus hostes, aduersus amicos autem summum propitiarum significationibus. Quorum similia in posterum sibi gens illa promittere deberet, quando constantia Deo propria est. Iam in præcipuo sensu facilis est horum intelligentia, quod Deus scilicet in legis gratiæ tempore cum ex spiritali Ægypto suum populum emitteret, & amorem sui & terrorem, cum mystico aduersus Ecclesiæ hostes bello, tum gratiarum super Ecclesiam suam pluuiam quam largissima, pectoribus esset inferturus.

Primumque à Deo præstitū olim, sed modo cumulatum.

C Ad hæc notandum, quod terræ motus & pluuiæ, postquam Deus ex Ægypto populum eduxit, psaltes meminerit; videri causam esse, quod nec pluat vnquam in Ægypto, nec terra tremat. Illud confirmat sacra Scriptura; hoc Plin. lib. 2. cap. 20. aduertit: *Ægyptus, inquit, minimè quatitur, quoniam æstatis causa obstat*. Cum quo est Seneca 6. quæst. cap. 26. Illud igitur est, quod in Psalmo ponderatur, cū Deus ex Ægypto suum extraxit populum, tunc primum scitum fuisse, quid esset Deum timere, illius agnita potentia; quidque, eundem ex largitionum suarum cognitione, dignè amare. Enimverò intra Ægyptum neque amatur Deus, neque timetur; quam considerationem admirabilem esse principali instituto nemo non videt.

Vbi Dei non est cognitio, nec amor eius, est, nec metus.

D *A facie Dei Sinai, a facie Dei Israël*. Hæc mea syntaxis est, vt τὸ *a facie Dei Sinai*, referatur ad terræ motum. ibi enim signatè præbuit se Deus formidandum. propterea Moyses signa illa terribilia eò spectasse dixit: *vt terror illius esset in vobis*, atque huc directa lex. Illa verò, *a facie Dei Israël*, ad celestem pluuiam, beneficiorum nimirum excellentium, quibus se Deus significabat Deum Israël. Etenim nomen hoc illam exprimit benedictionem à Iacob & luctando & lacrymando impetratam. Hæc expositio firmatur maximè sequentibus.

E Vers. 10. *Pluuiam voluntariam segregabis Deus hereditati tua: & infirmata est, tu verò perfecisti eam*.

Hebraicè habetur, pluuiam liberalitatum seu magnificentiarum, quasi dicat communem esse pluuiam, quæ adeo pertineat ad quoscumque: at illam cœlestium beneficiorum, qualis manna fuit

& præstantiora alia dona, specialem prorsus esse, A quam non nisi selecti participant. Quod verò Psalmus de futuro loquatur, illud ait, hanc pluuiam, vt olim comunicari cepta est, ita illis deinceps, quin & longè præstantius Christianæ Ecclesiæ suo tempore communicatum iri.

Futurum se-
gregabis pro-
pter Chri-
stianos.

Et infirmata est; tu verò perfecisti eam. Hebraicè, & infirmatam tu perfecisti eam. vbi redundat pronomen ex eius linguæ vsu. Persecuta videtur eadem pluuiæ allegoria cum respectu ad id quod solet euenire, vt hætenus vigeat morborum lues, dum aère pluuiæ abundante purificato pellantur morbi. Diuini itaque Spiritus pluuiæ, cœlestis manna, superiorumque beneficiorum aërem purificat, humanamque fidelium infirmitatem efficaciter B curat. Hoc ergo David & Debora proximè volūt,

Christus plu-
uia saluber-
rima & be-
nignissima.

Deum, sua erga gentem illam demonstrata beneuolentia, instillatōque aded suæ misericordiæ rore, præstanti scilicet exhibito duce, ex grauissimis sæpe angustiis eripuisse. Quod si Gedeon & Iephthale roris vicem erga populum marcescentem vitalis præstiterunt, quanto id impletum potiori iure, vt munificentis cœlum pluerit admirabilibus, cum nobis Deus filium largitus est. Huc illa suspirabat Isaia deprecatio: *Rorate cœli de super, & nubes pluant iustum.*

Christo igitur concesso, pluuiam voluntariam fegregauit Deus hæreditati suæ, & infirmatā perfecit. Etenim Spiritus primitiæ in populū Iudaicum speciatim confluxerunt. Quod si ille non pro eo, ac par erat, tantis donis respondit, propterea que vt reprobaretur, cōmeritus est; sed fecit supplementum bonus Deus. tantum enim cœlestis Spiritus primigeniis ex Iudaica gente Christianis impartiuit, vt pauculi instar fuerint multorum. Etenim hi pertracta ad Deū Gētilitate, aucti sunt tam numerosa prole, vt nouus Israël insitus veteri, veterem numero infinitum superarit. Quod cōsecutum est, cum Apostoli apud Iudæos Euāgelica tuba clarigarunt, Deoque partem decimam receperunt, vt prædixerat cap. 6. Isaia, quod ad 11. Apoc. declarauimus. Cū his sequentia cohærent.

Verf. 11. *Animalia tua habitabunt in ea: parasti in dulcedine tua pauperi Deus.*

His animalibus capite An-
gelos litera-
liter.

Pro tō animalia apud Pagn. est congregatio, & Ariam Societas. Nomen nō passim redditur animal; sed quia verbo iūctum est plurali habitabunt, etiam Hebraicè propterea hi nomen sumpserunt collectiuum societas, congregatio. Lectio itaque Hebraica est animal tuū (pro animalia tua) habitabunt in ea. Ego sic expono: Angelorum copiosam manum illi populo, pro eo tuendo, ac confirmando, Deo sic ordinante, iugiter adstitisse. Quæ igitur dicuntur hic animalia Dei, cœlestes spiritus mihi sunt. Respondent hæc illis Cantici Deboræ n. 20. *De cœlo dimicatum est contra eos.* Ac primum, quod Angeli in sacra Scriptura vocentur animalia Dei, in hoc quidem sermone nemo doctus peregrinetur, eos ita Ezechiele sæpe cognominante. Quod si inspiciatur Etymon, nihil habet negotij nomenclatio, cum vox animal nō Latinis modò, sed Hebræis & Græcis à vita desumpta sit. Deinde, hæc animalium protectio eo loco ponitur, quasi cā optimè cuperet cœlum illi genti: *Parasti in dulcedine tua pauperi Deus.* neque verò fauetur, vt sit ex serie planū, ipsis animalibus: sed pauperi; (id est, imbecillo) vt agant cum ipso animalia. Ad hæc totus Psalmus ponitur in beneficiis à Deo in gentem illam positus, in ea ab hostibus liberanda, ornandā-

Dei non
nitio,
amor
st, nec

que victoriis. Cui instituto nimis est commoda nostra explicatio; aliæ verò, vt mihi videntur, non item. Adde verba statim sequentia prorsus sapere victoriam, pertinet quippe ad epinicion. Ea sunt: *Dominus dabit verbū euangelizantibus.* Præterea quod hæc optimè cohæreant cum illis, quæ paulò inferior: *Currus Dei decem millibus multiplex, &c.* Accedit Mōtani nuper adducta trāslatio *societas tua*, cōueniens optimè huic expositioni. Etenim Angelici exercitus sunt qui Deū comitantur, atque ideo tā hic, quàm alter versus: *Currus Dei decem millibus multiplex*, respiciunt Deut. 33. n. 2. vbi dicitur apparuisse Dominus de monte Pharan, & cum eo Sanctorum millia. quo item facit Iudas ver. 14. sup Epistolæ. Ac denique, ex aliis sacra Scripturæ locis compertum est, exercitum, qui defendat, qui pugnet pro Dei populo, Angelos quidem esse, & quadrigas illas bellatrices, quas Deus Elisei rogatu 4. Reg. num. 17. seruo ipsius ostendit. Quare apta est Chaldæa ad hunc locum Paraphrasis. *Disposuisti exercitus Angelorum, ad bonum & beneficium pauperum.*

Ex his igitur cum constet, tum cœlestes copias Angelos esse; tum defensionem præcipuum munimentū seruorum Dei, & qui illis aduersus hostes victorias concilient: ac demum cum de his victoriis in Ps. agatur, ablata iam videtur dubitandi ratio, quod expositio nostra literalis non sit. Cū his verò mirificè cohæret, vt statim suauissima Dei aduersus suos prouidētia pōderetur, in eo satis perspecta, quod tali exercitu pauperibus paruulis ac humilibus de securitate ac quiete prouidisset, ideo enim vocantur Angeli custodes: *Angeli eorum semper vident faciem patris mei.* Et licet citra dubium sit, singulis adesse custodem Angelum, quod tamen integri horum spirituum exercitus toti caueant populo fidelium, haud minus certum est.

Iam verò vt hæc ad Christianam Ecclesiam referantur, Angeli non solū eos significant, qui cœlestis sunt Hierarchiæ, sed etiā qui Ecclesiastica: hi enim etiā per Isaia Seraphinos, & per Apoc. c. 4. animalia repræsentantur. Pro his itaque conueniēter admodū legetur: *Societas tua habitabit ea. nā Societas Iesu*, quo potissimum nomine Apostoli vocantur, sunt illa sacra animalia conuersata prius cum Iudaico populo, & ibi commorata. quo egregiè Christianis primitiuis tantoperè à Synagoga infestatis fautum est. Propterea dicitur: *Parasti in dulcedine tua pauperi Deus.* & 129 quidem hic & alibi pauper, afflictum quoque significari, sciunt, qui nihil non sciunt.

Capite iterum
societatem
Iesu.

Verf. 12. *Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.*

Si quidem per animalia proximè præcedentia intelligantur Angeli, series exigit, vt horum verborum constructio sit huiusmodi: *Dominus dabit, prædictis scilicet animalibus verbum euangelizantibus*, id est, vt euangelizent, *virtute multa*, id est, exercitu magno. & Genebrardus sic explicat, *virtute*, id est, exercitu. Quibus hoc dicit Propheta, Angelis illis, qui exercitus in modum populo Dei excubias tunc agebant, fore vt aliquando Deus causam præberet vehementissimè lætandī, feliciæque fidelibus annunciandī. Quod minus non vnus aliquis duove exequerentur, sed copiosus eorū exercitus faustum hominibus illis apportarent nuncium, turmatimque sese dimitterent, vt lætatiorem multo rem agerent: gloriæque

Angeli sunt
hi qui innu-
meri descen-
dunt vt bonū
portent nun-
cium, & ce-
lebrent.

promerita diuinum mactarent numen, quod tunc impletum cumulatissimè, cum Lucæ 2. n. 13. *subitò facta est cum Angelo multitudo cælestis exercitus laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Hi sunt illi exercitus, quos euāgelizatos prædixit Dauid, & diuinam gloriam euecturos. Quod igitur suismet oculis pastores illi beati vsurparūt, hoc idem spiritualiter tamen vniuersa Ecclesia in prosperitatibus contuetur insignioribus, quas omnes summa lætitia Angeli celebrant, euulgantque. Etenim si quidem illud Christi Domini verissimum est: *Gaudium est in cælo super vno peccatore penitentiam agente;* quid gaudij euenisse credimus super imperij Romani conuersione & orbis totius victoria?

Sed opponat se quis, quod Hebraicè pro euāgelizantibus sit nomē scæmininū *מַשְׁרֵיבִים*, videaturque proinde sensus simplex, vt adolefcētulæ choreas agentes, ac tympana pulsantes dicantur victoriam celebrare: atque hoc ver. 26. huius Psalmi firmari: *in medio iuuenularum tympanistrarum.* Ego verò sic contra. Fateor quod dicitur de nomine scæminino; sed scæmininum item assero, quod vertitur animalia *חַיָּוִת* seu *חַיִּים* in regimine: & quod proximè præcessit, hoc est, & quod proinde contextus respicit. Adde, nomina *רַבְרָבִים* virtute multa propriè esse exercitum multum, vt sæpe Græcum *δυναμεις* in Sept. & Latinum virtus accipitur. Et quidem in hæc animalia Dei (qui Angeli sunt) quadrant omnino, cum propterea dicatur Dominus exercituum, vel Deus Sabaoth. qua locutione vsus Lucas 2. num. 13. *Multitudo militia cælestis:* atqui adolefcētularum chororum vocari magnum exercitum, immane quantum earum modulum excedit.

Cæterum resistas iterum, fausta ab Angelis in exercitus modum conformatis annunciata fuisse, id quidem semel visum in Christi Domini natalitiis; nec verò ita arctandam sacram Scripturam, quin potius capiendam generaliter de quibuscūque Ecclesiæ prosperitatibus, & fidelis populi victoriis: quas vt certum sit festiuis significationibus Angelos prosequi; sed ab Angelorum exercitibus illas hominibus annunciari, minimè id quidem certum est. Respondeo; hoc vt verè dicatur, ab Angelorum scilicet copiis bonum euulgari nuncium; vt illi se hominibus præbeant spectabiles, neuiquam requiri; sed duntaxat, vt sint explorata hæc duo. Primum, illos lætissimè agitare bonum nuncium, & Deum suis efferre prædicationibus. Alterum eisdem esse, qui excitent, qui prouehant fidelis populi ministros ad nuncium auditu iucundum afferendum.

Et hoc quidem nemo ambigat iure, qui apud se reputet, quam humanis rationibus faueant Angeli, quātūmque proinde capiant voluptatis, bonorum ad nos baiulis nunciorum, qua inspiratione, qua fauore & adiumento promouendis. Atque in propagando maximè Euangelio (quod per excellentiam bonus appellatur nūcius) Angelis Ecclesiasticæ Hierarchiæ, eius nempe buccinatoribus ab alteris Hierarchiæ cælestis omni opè fauere, erit qui dubitet? & licet spectetur alteri, alteri verò non item, vtrosque Euāgelij prædicationi solertissimè incubere? Hæc profecto ob causā Apoc. 12. n. 7. victoria de Dæmonibus parta videtur Angelis attribui: quāuis hi de hominibus dicāt ver. 11. *ipsi vicerūt eum.* Et quod in itinere accidit Tobix, quem duxit, & adiuuit Angelus, gratiarum actionis de felici totius rei exitu potius dignus

quàm Tobias. hoc itidem in Euangelij negotio, quod totum annunciare est, & euangelizare, propter quod Angeli appellari merentur, vsuuenit.

Fortasse hæc omnia sensu proximiori de Israëliti populi victoriis omni ex parte aptari nō posse, conueniens est: sic enim Ps. 71. per omnia Salomoni non aptatur. Etenim resistet nemo in præcipuo sēsu, de Angelis scilicet Hierarchiæ Ecclesiasticæ; hos enim liquet Angelos etiam appellari, qui euangelizando pugnāt, & vincūt. in quos hæc nostra, *Dominus dabit verbū euangelizantibus in virtute multa,* veniunt examuffim. Nam Ecclesiæ prædicatores non pauci sunt; sed iusti quidem exercitus, integræ religiosorum familia. Quibus omnibus Deus verba suggerit, & administrat semen semināti: atque ita ex victoriis, quibus suam Ecclesiam ornat, non illis modò bonorum nunciorum præbet materiā; verba quin etiam suppeditat cuiuscumque boni nuncij. id enim est; *dabit verbum.* & Christi illa sunt: *dabitur enim vobis in illa hora.*

Quòd si altera de iuuenulis tympanistris cui magis arrideat expositio; Virginum quidem Deo sacrarum, moniales vocantur, chori sunt Ecclesiæ Catholice tympanistræ: quæ dum laudes diuinas dulciter cōcinunt, Euangelij, nuncij beati scilicet annunciatrices sunt. Mihi tamen alter de animalibus proximè præcedentibus potior est sensus, qui quidem in eo certè alterum excellit, quod addit Psalmo quid dignissimum. nam de iuuenulis tympanistris inferius ver. 26. sermo est. & præstat sanè ita sacram Scripturam exponere, vt contextus sit aptior, & sensus vberior.

Verf. 13. *Rex virtutum dilecti dilecti.*

Quod quis nostram cum Hebræa, quæ circumfertur, translationem componere laboret, equidè cenleo inconsultū. Illa sic habet: *Reges virtutum fugiebant fugiebāt.* sed aliter Hebræa legisse Septuag. euidens est. Et certè cui seniores illi, adeoque vulgatus ac Romana Ecclesia Rabbini, nescio quos, antiquiores nō sint, ille suam mihi stultitiam manifestabit. Cum igitur Septuaginta non legerint *יררי* (vt modo legitur) sed *יררי* (tenui mutata vnus vocalis discrimine, licet themata diuersa sint) qui nostrū *רֶדְדֵי* cōcordare voluerit cū *רֶדְדֵי* fugiebant, nō solū violētus audiet, sed hallucinās. Differt iterum ab Hebraica nostra trāslatio, quod illa habet *Reges*, nostra *Rex*. Mea sic est suspicio, translatores istos, vt suum illud suppositum fugiebant, itaret, mutasse *רֶדְדֵי* *Rex* è minori in maiorem numerum, id quod adiecto Iod. nam *רַבִּי* est Rex, *רַבִּים* reges, facere potuerunt. Quare semel corrupto textu originali, non est cur versionum concordia curetur.

Nostra igitur, *Rex virtutum dilecti dilecti*, interpretor vt sonant. *Rex virtutum*, id est, Deus exercituum dominator, populi sibi dilectissimi totus est: aut fortasse sibi charissimi Davidis: nam David significat dilectum, atque ita verisimile est respectum fuisse ad Davidis nomen, vt Ps. 28. n. 6. dicebamus ad illa: *Dilectus quemadmodum filius unicor-nium.* Nunc verò Davidem à populo Israëliti non est cur distinguamus, nam Deum pro Dauide esse contra Philisthæos, aut pro Israël, tantum dē est. dilecti ergo nomine interpretor populū Israël.

Aliter hæc exponunt nōnulli, reges scilicet potentissimos in prædam illius populi venturos. sed hoc valde violentum & insolens. Nemo enim, vt diceret fore vt reges virtutum succumberent dilecto, & ab eo vincerētur, ita loqueretur. *Rex virtutum*

Cur Hebraicè respondeat euangelizantibus nomen scæmininum.

Angelorum Hierarchia Ecclesiastica munus.

Moniales in Ecclesia euāgelizant.

Nostra versio cū Hebræa nequit hic cōuenire.

Deus suorum totus est.

utrum dilecti dilecti. Verum enim vt supremus ille imperator ad sui populi rationes attentissimus, atque adeo illius esse totus diceretur, quibus aliis verbis significantius vteretur quis, haud equidem scio. Vnde apparet genitium dilecti non regi ab altero virtutum, sed à verbo substantiuo subaudito, sicut hic: Pallium hoc Petri, Petri. vbi repetitio affirmationi seruit.

Porro appellari Deum, Regem exercituum constat id esse propter Angelicas copias, de quibus proximè actum est. Præcessit enim *in virtute multa*, id est, exercitu multo, Angelorum scilicet, vt vidimus. atque ita concinna sic est Psalmi structura. significatur itaque Angelos, cum pro Dei populo belligerantur, exequi tunc voluntatem Imperatoris sui, qui suorum ministrorum instrumento bella gerit. Demonstrat verò hic, quanto in amore habeat suum populum, cum huius Angelis suis custodiam imperat, ac tutelam.

Et quamuis legeremus, *Reges virtutum dilecti dilecti*, *in* Reges caperem ego de Angelicorum exercituum imperatoribus: eo sensu vt, tamen si Dei populus hostes haberet reges opibus præstantes, haberet itidem pro se, imo & sibi addictos imperatores alios multo præstantiores, nec esse proinde quamobrem, Deo sibi propitio, Philisthæos reliquosve timeret.

In sensu verò principe non tantum sermo est, vt ex superioribus constat de cœlestis hierarchiæ, sed etiam de Ecclesiasticæ militia. de quibus Angelis Apoc. 14. dictum. Illi autem, qui Christi exercitus ducunt, reges sunt: nam Christus Rex regum nominatur, ac proinde: *Reges virtutum dilecti dilecti*. Possit item illa versio deseruire, vt significaretur, imperatores etiam & Reges copiosissimos totos se Christianæ Ecclesiæ mancipaturos: nisi quod Dauidem non legamus, regum quos subegerat, in bellis aliis usum fuisse adiumento.

Et speciei domus diuidere spolia.

in Speciei datiuum esse Græca ostendunt. Subditur ergo in speciem ac pulchritudinem domus spolia distributum iri. nihil enim principum domos perinde exornat quasi de hostibus triumphatis manubiæ. Et quæ in Dauidis præliis captæ sunt populum illum locupletarunt haud dubiè plurimum, ornaruntque: quarum partem maximam res sacra sortita est. Iam hæc aptissima esse de Christiana Ecclesia nemo non videt.

Verf. 14. *Si dormiatis inter medios cleros, penna columbæ de argentea, & posteriora dorsi eius in pallore auri.*

Præcipit Mercerus in verbo *in* vt in hoc loco à limitibus regionis cum quibusdam recentiorum capiendis caueamus: quod is sensus nullus sit. ita ille. Quod si in terminis, quos exhorret Mercerus, aptum repererimus sensum, & frustra ille cum sua admonitione iure habendus erit, & sic addetur versioni magnum firmamentum.

Sapientum ergo iudicio meâ de hoc versu expositionem relinquo. talis est, si in ipsismet hostilis regionis limitibus securè vos ad sones captâdos componatis: credite, ex eo periculo non salui modò; gloriosi quin etiam euadetis. Nexum hic cum præcedentibus nemo requirit. nam cum defensio & commoda securitas, & victoria Israël ab Angelicis copiis circumfidentibus proximè fuerit promissa, aptissimè subiicitur, Israëlitas tanto momento non solum non in grauissimis quibusque

discriminibus periclitaturos, sed gloriâ inde maximam sibi conciliaturos. Quod si versus præcedentis fuisset, quem volebant aliqui, sensum triphaturum, scilicet Christianum populum de expoliatis regibus potentissimis; cum id non eueniat nisi periculis vitæ suscipiendis, comòdè adiugebatur gloriosa ex quibuscunque discriminibus liberatio. Et versus quidè subsequētis: *Dū discernit cœlestis*, &c. concinna non desideraretur connexio.

Iam qua melius re ingens periculum, quam cōfidenti in ipsismet hostium terminis, vbi præsidia aduersaria collocantur, dormitione significetur, haud sane dispicio. Eiusmodi ergo periculi descriptionem hæc habent: *si dormiatis inter medios cleros*.

Nec verò periculū duntaxat notat hæc locutio, sed sumâ eius, qui in mediis hostibus somno indulget, animi fidetiam. Quem ad sensum illa sunt Genes. 49. n. 14. *Issachar asinus fortis accubans inter duos terminos*. Eadem itidem animi significans confessionem dicebat Dauid Psal. 4. ver. 9. *In pace in idipsum dormiâ, & requiescam; Quoniâ tu Domine singulariter in spe constituisti me*. Hæc verò quæ diximus, idem esse dormire inter medios cleros atque inter duos terminos vel in ipsis hostiū confiniis, supponunt.

suppositionis autem probatio negotij non est. Etenim licet nomen cleros significet sortem; sed possessiones appellari sortes in confesso est. sic sumitur pro possessione aut agro nomen cleros apud Septuag. Num. 18. ver. 20. & 21. & Ierem. 12. ver. 13. & Hieron. de locis Hebraicis in litera M. Verbo Mispathaim versionem cleros, Aquilæ attribuit.

vnde colligit hic Agellius Septuag. relicta voce Hebræa vertisse: *si dormiatis inter medios Sapataim*, vel *Mispathaim*. Ad hæc, vocari possessionē Græcè nomine cleros, notat Suidas in hac voce. Hispanicus certè idiotismus est, possessionē nominari sortē. Quâuis itaque fors & terminus distinguatur, sed in re nostra non esse diuersū dormire inter terminos, vel inter duas sortes dormire, cuidens est.

Equidè certus sum, idem prorsus esse inter duos terminos, & inter duos cleros, quod ita confirmo ex S. Hieron. hinc vertete *inter duos terminos*. Deinde ex Hebræa voce *מִתְּנַשׁ* est hoc duale *נַשׁ*, quod vulg. reddit *labia*, Ezech. 40. v. 43. ibi, *Et labia eorum palmi vnius*. vbi manifestus est sermo de mēsis marmoreis, in quibus oblata animalium carnes diuidebantur. labia autē mensarū quis non videat idem omninò esse, quod terminos earū? Præterea noster vulgatus æstimauit procul dubio idē prorsus esse *מִתְּנַשׁ* & nomen alterum *מִתְּנַשׁ*, quod idem sentiunt lexiographi. significabit igitur nomē Sapataim, vel Sephataim (nam prononciationem, in qua tanta etiam varietas, non moror) terminos, quos significat mispathaim. nā quod mispathaim terminos significet, efficitur ex Genes. 49. n. 14. *Issachar asinus fortis accubans inter duos terminos*. & Iudic. 5. ver. 16. *Qui habitas inter duos terminos*. Scio aliter trāsferre quosdā recētiore. Vatab. in Genes. *inter duas sarcinas*, in Iudic. *inter duas caulas*. in nostro Ps. *inter ollas*, vel *chytropodes*. vbi alij *inter palos*, id est, si dormiatis in tentoriis, quæ palis defiguntur.

Cæterum verti debere inter duos terminos & locorum conuenientia, & nostræ versionis auctoritate sit perquam certū. nam quod assignat Rabbinus aliquot inter hæc duo nomina discrimen in locis illis *in* diuerso cornu esse punctatum, vt modo sit *in*, modo *in*, trica, apinæ.

Non desunt tamè ex nostris, quibus non omnino displiceat Hebræorū versio: quin imo Genebr. hic & Villalpandus tom. 2. fol. 235. & 386. conu-

tuntur

G 3

Apostoli & successores, reges.

Vnde Ecclesiastica sancta deus.

Versus explicatio.

Gloriosa istorum periculum liberatio.

Dormire in clero grandè affert fidetiam.

Clerus pro possessione.

Cleri & termini idem.

Trica Rabbinorum.

tuntur, ut illa nostræ consentiat. Putat itaque Genebrard. versari inter cacabos & ollas, adagium esse Hebraicum, ad ingens aliquod periculum aut miseriam significandum, quasi idem sit quod inter ignes & titiones versari, aut inter fumū & flammam. hanc verò parcemiam in alteram sensus eiusdem à Septuaginta commutatam, quæ sit: versari inter sortes, eo quod sortium nomine extremum periculum designetur, cum allusione nimirum ad sortes iaci solitas, cum è duobus alter fuisset destinandus neci. sed si Genebrardum roges, ut tunc explicet *τὸ dormiatis*, quod in nostra expositione simplicissimè accipitur, ad suam erit violentè trahendum.

Vulgata magno iure praferenda.

Censeo igitur extra chorum esse huiusmodi commenta, neque ad sortes illas exitiales in nostra versione respectū; sed verò ad terminos agrorum, ut dixi, ac possessionum. has enim à Græcis sicut & Hispanis sortes appellari. Facit autem manifestè pro nostra & versione & loco alter illi prorsus geminus, quem iam laudauimus ex Deborah cārico Iudic. 5. in quo habetur, *inter duos terminos*, pro his nostris, *inter medios clericos*. Quare errant illi multum meo animo, qui nostram coagmentare volunt cum Rabbinorum versione: cum hæc potius velut inepta habenda sit susque deque: nec immeritò illi hinc illudatur ab Agellio.

Agricola studiosus significatus.

Hic denique auctor autumauit, ut quis significetur deditus omnino agriculturæ, factam esse hanc phrasim: *Dormire inter medios clericos*. Et probat, quòd hic manifestus sit locorum Genes. 49. & Iud. 5. quos attulimus, sensus. Addit, verbum dormio non propriè hic sumendum, sed pro cubare, aut iacere, quam significationem ex 2. Reg. 13. vers. 31. apud Septuag. colligit. sed præstat sanè etiam ad denotandam agricolationem verbum dormio propriè explicare, nam si auidissimum negotij sui agricolam exprimere quis vellet, illum cum emphasi diceret, diu noctūque à satis non recedentem, adeoque illis indormientem. Sed adiungo, ut locus ille vterque Genes. & Iud. de eiusmodi cultu agrorum sumendus fuisset necessario, fortasse id non ineptè cohærete cum præcipuo sensu, id est, cum mystico, de fructu scilicet glorioso, qui mysticæ agriculturæ responderet. Dico tandem in cōmune me relinquere, fortè an duo loci illi aptiores sint ad significandum periculum, quàm aliud quoduis. Ut ut hoc sit, certè in nostro Psal. id series exigit, ut satis probatū est.

Penna columba deargentata, &c. Notandum illud, non ita hæc coniungi, *Eritis sicut penna*; sed aut orientur vobis pennæ columbinæ, aut dabuntur. Hæc porò de præda varia auri præcipuè & argenti capit Agellius, hoc fere sensu: quamuis à bello abstinatis dediti & domi & in agris quietioribus studiis; præda nihilominus auri, & argenti onusti eritis. Et fauere sibi putat Hebræum nomen *Iona*, quod cum columbâ significat, tum prædatricem. Censeo tamen ad eiusmodi designandam prædam, minimè accommodatam esse columbâ. Hæc enim præ se quidem fert pulchritudinem; non autè verū neque aurum, neque argentū. Quare ad splendore ornatumque significandū, modò erit aptior columbæ splendentis comparatio. quæ sensum licet hic ageretur de agricultura, politum censeo. sed est sine dubio multo polior de gloriosa fuga. Hic intelligitur ex Ps. 54. vers. 7. ibi, *Quis dabit mihi pennas sicut columba*. Has pennis expeti à Dauide, periculū vti effugeret, euidens est. Etenim colubæ volatus, quo accipitrè eludit, est quæ celerimus.

Hæc penna asferunt gloriosam fugam.

A Qui verò nostrâ columbam sic accipiunt, quasi Chaldaicorum stemma sit vexillorum, ij mihi minimè videntur attēdisse, quam perspicuum sit, alarum mentionē in magno periculo, ad illud euadendum, prorsus fieri; nec proinde magis ad hunc locum insigne Chaldaeorū, nec columbæ Syrorū adorationem accommodari, quàm ad illa: *Quis dabit mihi pennis sicut columba*. sed mox iterum de hoc commento, quod fortassè nobis erit non inutile.

Notandum igitur, ut grauissimi discriminis evitandi significaretur ratio, ea quidem eiusmodi, quæ fugienti nō solum conseruaret caput, quò periclitabitur, sed cum decore, cum gloria & admiratione omnium ac documento demum manifesto eiusmodi fugientem sua innocentia diuitus ereptum; ut hæc omnia significarentur, exquisitissimum fuisse, ut columbinis alis tota illa adderetur pulchritudo, *penna columba deargentata* (id est, candidissimæ) & *posteriora dorsii eius in pullore auri*. Et hoc quidem aurum adiectū caudæ propterea videtur, quò denotetur iis, qui hanc gloriam post contēplatur, illam maiore multo, & admirabiliorè videri: propterea verò sic videri dicitur, quia à tergo cernitur columba elapsa. Hæc præterea allegoria hostium repræsentat indignationem, dum abeuntem columbam vident ita esse pulchram, etenim dum fugiens volat, suam magis expandit pulchritudinem, colorem argenteum, aureum splendorem. Et quo pulchriorem cernebant hostes, eo mouebantur propter fugam acerbius: quod cum auro, & cum argento, quibus quasi ablatis se locupletasse videbatur, aufugerit.

Elapsio è discrimine gravissimo pulchre significata.

C Psalms porò præcipuum institutum mirè continet hic versus: ecquæ enim illa fuit martyrum fortissimorum gloria, cum ex tātis periculis, quin & ex morte ipsa (cui significandæ illa, *Si dormiatis inter medios clericos*, accommodatissima sunt) triumphantes euaserunt? Et hinc fortasse eorum opinatio, qui ad columbâ, quâ adorabant Syri, respici putat, locū habet. Fuit enim tandē cū Martyres gloriosi ab ipsismet interfectores suppliciter adorarentur, perinde quasi honorè diuinū Syri colubæ defertret. Ac denique consiliū diuinæ providentiæ ita in Apocalypsi ponderatæ, quod persecutiones &

Martyrum triumphus repræsentatur.

D pericula quo grauiora fuerint gloriæ Ecclesiæ magis impendio famulata, hæc mirè commendant.

Verf 15. *Dum discernit cælestis reges super eam, niue dealbabuntur in Selmon.*

Verbum *פָּרַשׁ* respondēs nostro *discernit*, significat *separare*, cum habet *ו* pūctum in dextro cornu; at verò in sinistro est extendere, dispergere. Et quia Pagn. & Arias legerunt *פָּרַשׁוּ* ideo reddiderūt in dissipando, vel dispergendo; cum Rabbinis nimirum recentioribus, qui in thesauro locum sic exponūt. Huc verò ut Genebrardus & Latini alij trahant nostrum *discernit*, aduertūt solere hoc in sacra Scriptura sumi pro iudicare, condēnare. Mihi tamè videtur certum nihilominus Septuaginta legissè minimè *פָּרַשׁ*, sed *פָּרַשׁוּ*, nec itidem punitionē voluisse; sed fauorem potius, & electionem.

E Verum quidem est latinū *discerno* referri aliquando ad iudiciū, ut Pl. 49. vers. 6. & 1. Cor. 4. vers. 7. sed est causa, quia Græcè tūc est *διακρίνω*; at vero cum Græcum *διακρίνω* redditur *discerno*, tunc hoc eligere significat ac separare, id ex 3. Reg. 8. num. 53. probatur. nam vbi nos: *Tu enim separasti eos tibi in hereditatem de uniuersis populis terræ*, ponūt Septuaginta *διακρίνω*. & in nostro quidem loco Græcè non ponitur *διακρίνω*, sed *διακρίνω*, vnde fit liquido

Pro intelligentia verbi discerno cōsulenda originalia.

do Septuaginta legisse Ψ79 cum puncto scilicet in dextro cornu separavit.

Est præterea hæc significatio aptissima contextui, ubi præcessit gloriosa illa euadendi ratio. Et in proximo sensu ad Dauidem, qui cum honore summo è Saülis, hostiùmque reliquorum manibus elapsus fuerat, optimè refertur. Nec cohæret minùs quod dicitur in hoc versu, quod scilicet cum factò regum delectu, Saülem reiiciendo, Dauidem manifestè Deus vt in Israëlè regnaret, approbauisset; id argumento fuerit euidenti, eximii à Deo beneficiis populum illum Dauidis opera auctum iri. Hæc itaque Dauidis electio cum Saülis reprobatione significatur eleganter, dum dicitur: *Dum discernit cælestis reges super eam.*

Discernere reges, Dauidis seligere, reiicere Saülem.

Quod cum ita sit, cui forte succurret, dictum idcirco discernere reges in numero maiore, propter approbatum alterum, alterum improbatum. Sed placet magis, vt nostrum discernere solum ad electionem & approbationem Dauidis referatur. Et licet in hac electione Saülis quoque afferatur reprobatio; verumtamen discerni & separari ille duntaxat dicitur, qui deligitur à Deo: sic de Israëlitis solis dictum 3. Reg. 8. num. 53. *Tu separasti eos tibi in hereditatem.* Quare $\tau\theta$ reges ad Dauidem tantum referendum. Nec verò quidquã obest, quid plurale sit: vsurpari enim hoc solet etiam cum de singulari est sermo: viro aliquo v.g. in primis religioso sacris infulis initiato, sic ritè & ex vsu loqueremur: Præclarè erga nos agitur, cum Episcopos sanctos nanciscimur. Sic itaque dicitur in præsentì, Regis eximium donum cælestis esse, quòd tantis beneuolentiæ significationibus creet ipse sui populi reges. Nisi fortè dictum in plurali reges, vt ad Dauidis filios & nepotes electio extenderetur. Nam $\tau\theta$ super eam, conueniunt omnes, & iure, ad Dei hæreditatem, idest, ad populum Israël referri debere: licet nomen *hereditas* quinque retro versibus relinquatur; sed cogit tamen contextus, vt hic ad eam vocem respiciatur. Vnde nostra firmatur explicatio: nam eligere reges super hæreditatem Domini, locutio est difficultatibus expedita; non ita verò, sed impedita maximè & inaudita punire aut iudicare reges super hæreditatem Domini.

Quanti sit electio boni regis.

Niue dealbabuntur in Selmon. omnia scilicet: idest niue operientur propter niuis ingentè vim. Hebræa reddi solent ex R. David: *Ninger in Selmon*; id quod de copiosa niue intellexerunt Septuaginta. Nam licet alij in diuersis persona, tempore, & constructione verbum accipientes reddant: *Dealbabis, dealbasti, aut albescebas*, &c. Sed intellectum dederunt simpliciore Septuaginta & R. David. Ariæ versio est; *Albescebas vt nix.* Sed cum his afferatur mons ille niuibus coopertus, non aptè dicitur, albescere vt nix. hæc enim translatio solum præbet colorem niueum. atqui elegans horù verborum sententia non in colore sistit, nec propterea tantùm dicitur mons opertus niue, sed propter huius effecta multò magis.

Notes igitur diuinorum collationem beneficiorum superius vers. 9. in cælesti rore & pluuia representatam: *Etenim cæli distillauerunt*, &c. Quòd si cælitus effusa dona ros & pluuia bellissimè expresserunt; effusionem iam largiorem ac magnificentiore nihil aptius expressisset, quàm pluuia in niues commutata: bonorum enim quoddam quasi cornu copiarum niues significant. sic dicimus Hispani annos esse felices, quibus copia obringat niuium. Consentaneè quidem ad illa

A Ecclef. 43. num. 14. *Imperio suo accelerauit niuem, & accelerat coruscationes emittere iudicij sui.* Quæ dicta pro Dei cum gloria, tum erga homines beneficentia prædicandis. Quòd facit illud Zachar. 10. num. 1. *Dominus faciet niues.* Dicemus itaque copiosè super Selmon niuissè: & sic maior est conferendorum beneficiorum significatio. Color verò ille splendidus, cui maximam oriens Sol pulchritudinem conciliat, cum prosperitate representat fulgentem participationem diuinæ lucis, & propitiæ mortalibus clementiæ.

In niuibus significata abundantia rerum.

In Selmon. Non id afferri in his, fore vt ningeret supra Selmon, perspicuum est. Etenim Dauidis electionem (quam significatam diximus in illis: *Dum discernit cælestis super eam.*) non erat consecuturum, vt monti Selmon (de quo Iudic. 9. numer. 48.) faueret Deus: verum enimverò cui monti fauendum impensè miris donorum accessionibus. is erat Sion regia Dauidis arx: idcirco sequitur statim, *Mons Dei, mons pinguis*, vt iam cum Paulo (sic existimo) ad Hebr. 12. vers. 22. explico. De Sione itaque agitur, non de Selmone. & in Selmon omnia niue dealbatum iri, tantundem mihi est, ac fore vt Sion mons, quantus quantus est, niuibus contegeretur.

Selmon denotat Sionem.

Quorsum igitur, cum hoc ita sit, positus à Dauidè Selmon? Illa frequentior est responsio, idem esse in Selmon, atque: sicut in monte Selmon, quia hic mons, qui in tribu est Ephraim, niue dicitur abundare. Caterum si non hic aliud later, quam comparatio; hæc congruè magis petita fuisset ex Libano insigni propter suam niuem, vt vel ex Ierem. 18. num. 14. patet: Libani enim, idest albi nomenclationem inde ille accepit. Ad id, quod dicitur de Selmonis niue, mihi certum non ita videri, cum hoc aliunde non colligatur. imò Rabbi David in Ψ79 & in Ψ79 nostrum Selmon appellatiuè pro tenebris sumit.

Postum per comparationem secundum plures.

Quod si probabilis fuisset hæc significatio, diceremus Dauidem, cum vsus fuit hoc nomine, eò spectasse, vt significaret suarum tenebras aduersitatum in magnum splendorem ac pulchritudinem, postquam rex fuisset declaratus, commutatum iri. non secus atque umbrosus & obscurus antea mons niuium causa in splendorem emergeret. Nec absona videbatur hæc versui præcedenti cogitatio: *Si dormiatis inter medios clericos*; tunc maximè si cacabi placerent & olla. Verum enim nomen Selmon nobis tenebras non dederit, nisi abscissum: reiici enim debent posteriores literæ $\nu\theta$ & sumi tantum priores, prima scilicet syllaba $\lambda\alpha$, nam hæc significat umbram, cuiusmodi abscissio mihi arguit libidinem obscuritatis inuenienda. Illud verò simplex est ac genuinum, vt tres literæ pertineant ad thema, sicque acceptæ $\nu\theta\lambda\alpha$ est imago, similitudo, aut figura: addita deinde diminutiui nominis terminatione, qualis apparet in Selmon, significat tunc imagunculam aut breuem figuram. Et fortasse fuit, cum paruulum aliquod idolum in monte Selmon coleretur. Certè Selem Num. 3. vers. 52. idolum est.

Hoc improbatum.

Illud tandem affirmo, cum dicitur fore vt ningeret in Selmon, si id competit huic monti, inde desumptam comparationem. Caterum certum sit vel incertum solere niuibus abundare Selmonem; quod David Selmonis appellatione Sionem insignierit, quid habet meo quidem animo exquisitum, vt scilicet mons ille & Sionæ arx denotaretur breuis vtique figura esse & quædam duntaxat imaguncula Christi arcis ingentis, veri

Selmon imaguncula: Sion brevis effigies Christiana Ecclesia.

nimirum Sionæi montis, idest Ecclesiæ Christi primigeniæ, quæ niue fuerat complenda multo abundantissima; ut nempe cœlestium donorum, quæ illi & vbertatem & pulchritudinem compararent, admiranda. quæ felicitate idcirco cumulata fuit Ecclesia, quia eius Rex Christus delectus fuit. nam: *Dum discernit cœlestis reges super eam, niue dealbabitur*, &c. Hæc porro niuis allegoria propter sequentem versum, qui illam pulchrè excipit, notanda.

Verf. 16. *Mons Dei, mons pinguis. Mons coagulatus, mons pinguis.*

Verf. 17. *Vt quid suspicamini montes coagulatos? Mons, in quo beneplacitum est Deo habitare in eo: etenim Dominus habitabit in finem.*

In fertilissimo monte Sionis & annis erat, & ager.

Quæ expeti possunt omnia, ut terræ alicuius prouentus copiosissimus sit; ea reducuntur ad duo, ut & solum ipsum pingue sit, & cœlesti pluuia tempestiuè fecundetur. Hoc secundum in se Deus recepit, promisit enim pluuiam niuium, quibus egregie fecundatur terra, abundantissimam. Ergone tantæ cœlorum benignitati pinguedo soli Sionæi, quo spes sit de prouentu admirabili certissima, respondet? Ad hoc ita Psalter: *Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus*, &c. Glebam vberem Latini eam vocant, quæ summum pinguis est, adeoque, siquidem fauentem sibi habeat annum, suis non satisfacit cultoribus, nisi fructum reddat omnino extraordinarium. Ea ergo terreni Sionæi, postquam illic Deus suam elegit habitationem, vbertas erat; quam nulla satis verborum, atque eorum quidem minimè vulgarium, sed planè exquisitorum congerie significare se posse Dauid ostendit cum inquit: *Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis. Coagulatus* Hebraicè *גבנין* mihi idem est, quod adipatus, seu adiposus. nam *גבנין* caseus est Job. 10. num. 10. *har* itaque *gabnumim*, ut etiam aduertit R. Ioseph, mons est adipatus, seu adiposus, nos dicimus, *terra mandecosa de fertilissima*. Huc igitur haud dubiè, Psalmi exigente serie, Septuaginta spectarunt. nam mons gibborum, aut excelsus, quomodo reddunt alij, quibus adherent Pagninus & Arias. extra rem est.

Sion fertilis victoriarum propter Dei præsentiam.

Iam verò fructus, quo de loquitur Psalter, haud est quidem frumentarius; sed enim victoriarum aduersus Dei hostes, quas ille serebat mons. hic quippe regiarum, munitarumque vnde quaque arcium proprius est fructus. Harum itaque vbertas dicetur eleganter, firmissimum opum, copiarumque, quas, qui eas incolunt, reges habent, fundamentum. Quod utique declarans Dauid, in quam re subsistat mons Sion, adiungit in Dei scilicet præsentia, qui arcem illam elegerat non ut temporarium diuerticulum, sed ut firmissimum domicilium. Etenim Dominus habitabit in finem. Quem cœlestes comitantur copiarum, quæ numero sunt infinitæ, quæ scilicet cum eo in monte Sina aliquando sunt visæ. Etenim Imperator, qui illic se præbuit spectandum, & quo cum Sanctorum millia Deuter. 33. verf. 2. idem omnino Dauidi, eiusque domui bene cupiens in Sione defixerat sedem. Non est proinde cur montem alium quemcumque posse cum hoc componi existimetur; nec potentia vlla quam videatur

A præcellens, formidetur: *Vt quid suspicamini montes coagulos? Opes alias, quæ diuinis obsistant, frustra capit mens, aut cogitatio.*

Verf. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia latantium: Dominus in eis in Sina in sancto.*

Iam hæc ex parte nuper exposuimus. pro addendis noto, *Currus* in singulari esse. respondet noster idiotismus *ladrillo infinito, piedra infinita*. *Currus Dei* *μυριοπλάσιον* millia millium, & decies millia millium. Iam Hebræum *רכותים* id est duæ myriades, propterea positum est, ut ad exercitum duplicem, alterum cœlestis hierarchiæ, Ecclesiasticæ alterum in præcipuo sensu versus referatur.

Ad exercitus hominum & Angelorum respectum.

B *Millia latantium*. Hebraicè respondet *תו* latantium Sinan. quod cum *תו* Sina habet agnominationem. quali dicat, in monte Sina cum Deo apparuerunt Sinantæ. id est tranquilli & beati, ut explicant apud Genebrardum Rabbini, quibus cum vulg. credere præstat, quàm Montano aliter explicanti. Ea verò horum est ponderatio, non inire bellum hos milites cum formidine de euentu; sed magna potius cum pace ac tranquillitate: etenim quæcumque volunt, ea possunt omnia, pollentque. Huius porro versus præcipuam intelligentiam traditam à Paulo ad Hebr. 12. verf. C 22. habemus. *Accessistis*, ait, *ad Sion montem*, &c. *& multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitiuorum*. Quæ sequuntur: *Dominus in eis in Sina in sancto*. id est olim in Sina, nunc in suo sancto tabernaculo in monte Sion.

Latantur quia belligerantur de euentu securi.

Ex Paulo ad Hebr. 12. 22. versus explicatus.

Notandum itaque Dei & Angelorum potentiam in hac allegoria concipi quali glebam vberem ac feracem; loco verò niuium, quibus terra redditur impensè frugifera, ipsius Dei esse largam benignitatem, fauoremque. Constiterit igitur iam ex his versibus huius Psalmi pluuiam, de qua superius; *cæli distillauerunt*. & *Pluuiam voluntariam segregabis Deus*, &c. auxilium esse diuinum in præliis præsentissimum. Illis verò *infirmata est*, tu verò *perfecisti eam*. virium apertè designari imbecillitatem ad exercenda arma. Subditas autem à Deo nouas ac præstantes vires ex Angelorum præsentia, cum id sit: *Animalia tua habitabunt in ea*, &c.

Verf. 19. *Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem.*

Præquam de sensu loquor potissimo, noto, Dauidem hinc, dum de suis agit rebus, cum Deo colloqui sine dubio in hac sententia: Deum, ubi ille primum ascendit (ascendente scilicet arca) Sionem in concinnato sibi tabernaculo habitaturus, nationes illas, quibus cum Dauid belligerabatur, ipsi, pro pensando utique hospicio, subegisse, & captiuas obtulisse. De potissimo autem sensu hinc nobis laborandum non est, ubi explicatorem Paulum habemus, qui hæc de Christi Domini ad superos ascensu ad Ephes. 4. numer. 8. sic enarrat: *Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quis & descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos ut implet omnia*. Fit verò ab Apostolo in his allusio ad ea, quæ in terra promissionis arca Dei, iuncta fecit, per valles scilicet, ut expressum habet

Explicatur locus ex Paulo ad Ephes. 4. num. 8.

Paulus explicatus obiter.

facta

sacra Scriptura, quoad Sionæi montis fastigium tenuit. Sic itaque Christus Dominus ex his nostris, quæ lachrymis valles exundant, scandit ad cælorum verticem. vnde vastissimam Ecclesiæ Gentilitatem subdidit.

Et valet quidem hic locus ad Christi diuinitatem confirmandam: etenim in eo non Dauidi confertur Christus, sed potius vero Deo, qui arcæ infessor aderat in suo propitiatorio. Quod si obicias ex sacra Scripturæ vsitata phrasi, eum Dominum, qui in propitiatorio adesse existimabatur, æternum patrem intelligi; sicut Dauidem, vt Psalm. 28. visum, Christi figuram esse. Respondet, quia Christus, & Deus & homo est, naturam duplicem duplicis istius locutionis sufficienti esse fundamento: ac proinde modò intelligi in Dauide, modò in arcæ infessore: nec verò hunc Patrem esse, vt à filio distinguitur, aliquid est quod cogat; sed verum dumtaxat Israël's Deum.

Accipisti dona in hominibus.

Dona verti debere, ex Hebræo nomine liquet, & ex Græco item *δωματα*, nam domus sunt *δωματα*. Pro in hominibus Hebraicè in homine, sed ex vsitata numerorum enallage, vt Paulus docuit ad Ephes. 4. num. 8. Sensus horum est, ex infinito Deū thesauro suo dona in homines distribuisse: in hos quidem pectora generosorum digna ducum: prudentiam bellicarum artium in illos: in alias robur militum valentissimorum: ac denique Dei in Sionem ascensus, munerum in Israël'em largissimorum descensus fuit. Nam cum hic sermo victorias de hostibus consecutas respicit; diuisa idcirco dona capio in proximore sensu de prudentia, industria, animis, ac robore, quæ Deus suo populo, vt nationes vicinas perdomarent, dilargitus est. Nam in principali de iis agitur, quibus suos post triumphalem ascensum munerauit Christus, vt eos idoneos armis cælestibus constitueret, qui mentes hominum ad fidei pertraherent obedientiam, atque adeò de captiua Gentilitate triumphum agerent.

Duplex Psalterium Romanum & Arabicum & Iustinus verterunt: *Dedit dona hominibus*, aut filiis hominis. sic item Paulus ad Ephes. 4. num. 8. *Dedit dona hominibus*. Nam licet Hebræa sonent, accipisti dona in hominibus (idest inter homines diuidenda) sed tamen accipere in hoc loco est efferre è thesauro ad impartendum: quare commodè Paulus vertens, dedit dona hominibus, explanauit locutionem. Quam significationem, cum edocti semel fuissent, qui huic incumbunt literatura, facile iis fuit alia inuenire in sacra Scriptura loca, è quibus hunc esse vsus linguæ illius elicerent. Eiusmodi illa sunt Exod. 25. num. 2. *Loquere ad filios Israel, vt accipiant mihi primitias.* & 3. Reg. 17. *Accipe mihi partem aque.* Quare ipsimet Rabbinus apud Genebrardum hinc obseruant hanc esse Hebræam phrasin.

Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum.

Sumi in accusatiuo potest, aut in nominatiuo *non credentes*. Non enim vnica est in Græcis lectio, cum & *ἀπειθοῦντες* reperiamus, & *ἀπειθῶντες*, vt ostendunt scholia ad Biblia Sixtiana. Hieronymus tamen ad Suniam præfert accusatiuum. Ad hæc, Græca non modò habent participium, nam

A in aliquibus est nomen *ἀπειθῶντες* idest rebelles; quomodo Aquila conuertit. Porro *non inhabitare* Græcè ornatur articulo genitiui. atque id documento est, quid ij non crederent, aut rei cuius essent increduli, qui non credentes hinc indignantur. Enimverò minimè inducebant in animum Deum in Israël'e habitare. *Etenim non credentes inhabitare Dominum Deum.*

Quid igitur de incredulis eiusmodi fiet? Implenda hæc oratio est ex superioribus. nam cum præcesserit: *Cepisti captiuitatem, dedisti dona. Etenim non credentes.* hæc ita ordino: Deum impertitum dona, eo quod increduli captiuandi, aut subiiciendi essent. Vel ita ex proximiori: *Dedisti dona hominibus.* etenim dedisti eis incredulos sive infideles. Necessarium itaque maximè fuit, vt vires & animos o Deum subministrares tuis; siquidem, quos illis tradere volebas in subditos, essent eos iugo submissuri. Facit ergo huius sensus conuenientia, vt aduerbium *etenim* vti causam reddens accipiatur.

Incredulos vincere, victoria insignis.

Verf. 20. *Benedictus Dominus die quotidie: prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum.*

Diuina erga nos benignitas ac magnificentia maior erit in dies, ac illustrior, accrescentque proinde laudum illius à nobis perpetuarum argumenta. Etenim quæ aduersus Gentiles hostes ipsius suscipiemus bella, ex votis omnino illa nobis casura sunt.

Verf. 21. *Deus noster, Deus saluos faciendi: & Domini Domini exitus mortis.*

Neque verò causa vlla est, quam ob rem belli reformidentur discrimina; cum Deus sit ad eripiendum potentissimus. Atque in præcipuo sensu Martyres, cum victores existant moriendo, necem dicunt aptissimè non subterfugere: cum stantem à se haberent Deum, qui suos ex ditione mortis cum triumpho educere nobilissimo poterat, pollebátque. ad rem sunt quæ de clauibus mortis & inferni Apocal. 1. dicuntur.

Martyrum victoria.

Verf. 22. *Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum: verticem capilli perambulantium in delictis suis.*

Et vt nos asseret Deus ab impendente morte; ita aduersarios impactis eorum capiti & ceruici calcibus, infima deiectione mactabit. Ad illa: *Verticem capilli*, facit mos aliquot nationum, in quibus Turcæ sunt in Agareni, qui ad apicem, cætera raso capite, quosdam nutriunt capillos. Porro, *perambulare in delictis*, periphraasis est scelerosorum.

Deductus in priorem.

Verf. 23. *Dixit Dominus: Ex Basan conuertam, conuertam in profundum maris.*

Noster reddidit vt alias solet conuerto Hebræum *שוב*, est autem hoc variæ acceptionis, plerumque tamen vsurpatur in rei iteratione, & transferri solet his verbis: reuerti, redire, iterare, iterum facere. Huic respondet Hispanicum *voluer*. & quemadmodum Hispanicè *voluer a hacer*, est iterum facere; ita Hebraicè ex peritorum animad

Hebraismus in ἄφ conuertam.

Dona hæc sunt, quæ necessaria ad triumphandos hostes.

Vsus verbi accipio in Scriptura.

animaduersione שי, accedente præcipue verbo altero, Latine explicatur per hæc: Rursus, iterum, denuo.

Explicatus
Hebraismus
de renouatio-
ne veterum
victoriarum.

Dico igitur his significari, partas olim de Basan & de Ægypto nobiles victorias renouatum iri. nam futuram alteram similem Balanicæ, significat locutio illa: *Ex Basan conuertam*, siue *iterabo*: sicut similis altera Ægyptiæ (quæ accidit in mari rubro) illis notatur: *Conuertam*, vel *iterabo in profundum maris*. Hebraicè de profunditatibus maris. Sic Hieronymus & Cassiodorus: *de profundis*, & Symmachus *de Basan & de profundis*: quod noster pro clariori intellectu reddidit: *In profundum maris*. Quod itaque Latinis: iterum ad Troiam, Hebræis sonat: iterum de Basan, iterum de profundo maris. id est rursus me victorem ostendam; antiquaque facinora instaurans, iterum triumphabo de Basan, ac de Ægyptiis iterum demeris in maris fundum.

Hæc genuina Grammatica est sine dubio: vnde peritè ait Genebrardus hinc respici ad Og regem Basan, & ad Pharaonem. Verum tamen faciendum id distinctè, vt pars secunda Pharaonis, prima Ogi historiæ respondeat. ex vtraque enim confusa existit confusus sensus. Quare inepti sunt illi meo animo, qui exponunt, eos qui sunt ex Basanitide regione in profundum maris esse demergendos.

Basanij, qui
gigantes, ro-
busti, Ægy-
ptij, sapientes.

Quæ porro ratio fuit, cur Balanicæ & Ægyptiæ victoriarum instauratio eodem versu coniungerentur? Censeo equidem vt triumphus, quem de mundanis tum sapientia tum potentia Deus esset acturus, summa cum proprietate representaretur, inuenti fuisse admirabilis Basanij & Ægypti coniunctionem. Etenim Basanij robustissimi fuerunt, quippe qui gigantes; at Ægyptij sibi arrogarunt existimationem sapientum. Vtrūque ex sacra Scriptura liquidum fit. Deuter. 3. num. 13. dicitur: *Cunctaque Basan vocatur terra gigantum*. & num. 11. *Solus Og rex Basan restiterat de stirpe gigantum. Monstratur lectus eius ferreus nouem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus*. Accedit, nomine *Basan* significari robustum, pinguem, petulantem. Quod si libeat item in Og philosophari, hoc nomen denotat subcineritium panem: forte an quia perinde velox futura esset illius subuersio, quam solet esse panis eiusmodi denotatio? Alterum verò de sapientia Ægyptiorum probatione non eget, factum id à nonnullis, qui Ethnicorum sapientiã ad Ægyptiacos fontes retulerunt. Certè Ægyptiis sapientiã tribuerunt sacre literæ Isai. 19. vers. 12. quem ad locum SS. Hieronymus & Cyrillus videndi. Actorum item 7. vers. 22. Moyses dicitur in omni sapientia Ægyptiorum eruditus. Et id quidem per quadraginta annos, non minus, dicit suo proemio in Isai. S. Basilus. Et demum Abrahamum peregrinatum fuisse in Ægypto sapientiæ causa, auctor est Iosephus lib. 1. antiquit. cap. (secundum Gelenium) 9. aut (iuxta Rufinum) 16.

Vers. 24. *Vt intingatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis, ab ipso.*

Hinc sumatur aduersus nos argumentum. nec enim aptè coalescit, victoriam partam de Ægyptiis renouari, & pedem sanguine intingi. quando ab iis qui præfocantur vndis, cruor non fluit. Sed facilis responsio: loqui proximè Dauidem de vi-

ctoriis, quibus ipse Dei beneficio fruiturus erat. In quibus renouanda quidem erant antiqua portenta; sed in ratione duntaxat prosternendorum hostium humanis tum prudentia tum robore pollentium. Alias enim non agi de submergendis hostibus, perspicuum est, cum non ita vicerit Dauid, sed verò confligendo cum aduersariis, eorumque sanguine bene multo profundèdo. Vnda vt edendam in Ethnicis exprimeret stragem, hanc eiusmodi describit, vt effusus in ea cruor fluuios decurrentes inficeret, ibique canes, quibus aqua cruentata mirè sapit, potarent. Quod si Ethnicus aliquis Psalmi huius scriptor fuisset, hunc potum sanguinolentum hominibus utique tribueret. nam sic Florus aliquando: Tanto, inquit, ardore pugnatum est, vt non plus aquæ, quam sanguinis milites ex cruento Aufido biberint. Sed cum Hebræi ad huiusmodi potum suæ legi aduersarium maximè horrerent, propterea sic loquitur sacer Vates: *Lingua canum tuorum ex inimicis, ab ipso*, id est, tingetur ipso sanguine fluente ex inimicorum cæde.

Cædis descri-
ptio.

In principe verò intelligentia, cum hæc tota cædes delictorum sit, adeoque animarum per fidem veram restauratio, quod hac cæde Christiani milites pedes suos tinxerint, illud est, pedes euangelizantium pacem, qui pulcherrimi sunt, re ipsa præstantium facinorum purpuram demonstraturos. Quod si canes in arcano sacre Scripturæ sermone concionatores sunt, illorum profecto palatum hac spiritali interuentione, proprio opere diuinæ manus, mirificè oblectatur. qui itidem sunt aues illæ, quæ ad esum equorum & equitum magnæ illius cædis in Apocalypsi celebratæ inuitantur.

Sensus præci-
pius de spiri-
tuali cæde, &
canes sunt
cõcionatores.

Vers. 25. *Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei regis mei, qui est in sancto.*

Horum igitur contemplatio prodigiorum & designatorum iam, & quæ à Deo (cuius est in suo sanctuario sedes) in nostri gratiam designatum iri deinceps speramus, facit vt ita lætemur omnes, hancque arcæ ipsius pompam tantopere celebremus.

Vers. 26. *Præuenerunt principes coniuncti psallentibus, in medio iuencularum tympanistriarum.*

Quod religiosi conuentus tam monachorum, quam Virginum, aliæque generatim deuotæ Deo animæ communi victorias Dei modulatione, prosequantur; hæc potissimam spectant.

Quorū præci-
pius sit faci-
nora Dei ce-
lebrare.

Vers. 27. *In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël.*

Hæc de fontibus Israël capi possunt dupliciter: vel ò Israëlita de Israël fontibus deducti Deum

Duplex sen-
sus.

omni efferte prædicatione: vel prædicate Deum & Christum Dominum suam ex Israël secundum carnem originem ducentem. Quæ expositio vel ipforum est, teste Gebrardo, Rabinorum.

Vers. 28. *Ibi Benjamin adolescentulis in mentis excessu.*

Ad id, quod Debora per ecstasim, seu raptum vidit,

Minima tribus minimè postrema.

vidit, Benjamin tribum (idest Saulem) victoriam de Amalech relaturam, allusum hinc esse, indicaui supra. Dicitur ergo, eandem tribum, minimam licet reliquarum, in huius celebritatis lætitia minimè postremam esse. Etenim si olim triumphum peragere de Dei hostibus visa fuit, habere nunc eandem, cur agat Deo gratias immortaliter, qui illam in partem bene magnam in bellis contra Philistæos felicissimè confectis assumpserit. Et fortassè ad Ionathæ facta præcellentia sit respectus. hic enim & adolescens erat, & mente ad illa designanda, quæ 1. Reg. 14. de eo narrantur, sublatus videtur. Iam in sensu principali hunc esse Benjaminum, gloriosum Paulum, dubium mihi non est: cuius ita proprius est mentis excessus, quippe qui raptus fuit ad tertium cælum. Et quidem in hac victoria & triumpho de Gentibus obtento, ei, qui præcipuus fuit Apostolus Gentium, principem assignare locum, æquissimum est.

Beniamin Paulus.

Principes Iuda, Duces eorum: principes Zabulon, principes Nephthali.

Reliqui Apostoli.

Qui se præcipui Davidi commilitiones adiunxerunt, fuerunt illi ex tribu Iuda: meritò itaque constituuntur hi inter principes primo. Quod si, qui ex Zabulon & Nephthali, statim nominati sunt à Debora, quia grauiissima quæque ac difficillima belli acrius obierunt; eosdem ego, inquit David, ex prioribus nominabo. & hi fortassè in bellis Davidis signa sui eximia dederunt. Nam defixos potissimum habuisse vatem oculos in Apostolos, cui dubium? cùm ex his tribubus (quo de Isaias 9. vers. 1.) orti fuerint eorum plerique, vide sis hinc Genebrardum.

Vers. 29. Manda Deus virtuti tuæ: confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.

Vers. 30. A templo tuo in Ierusalem.

Deus noster conciuu.

Hanc partem, vt aptè iungam, sic ordino: confirma hoc à templo tuo, quasi dicat. Quod tui Domine populi gratia priusquam templum Ierosolymis haberes, effecisti; id sanè postquam in hac vrbe, in Sione scilicet arce tuorum regali habita, vti persequaris, vrbisque illius, cuius ciuis iam es, vti rationibus ex animo faucas, efflagitat ratio ipsa. Quo nihil aptius est ad arcanum sensum. Etenim Sion vmbra fuit Ecclesiæ primigeniæ in hoc item monte fundari cœptæ. multa sunt ad hanc rem Psalm. 28.

Tibi offerent reges munera.

Colendus ideo magnificè.

Enimuerò quibus nos auxeris victoriis, ad tui gloriam maiorem cedent illæ omnes: nam ex manibus reges Ierosolymitani nitidiora quæque ac pretiosiora tibi deuouebunt. reges itidem alienigenæ tuam inde agnoscentes maiestatem, mittent dona tuis ædibus.

Vers. 31. Increpa feras arundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum: vt excludant eos, qui probati sunt argento.

Sensu proximo de Adarezer maxime.

Hæc in sensu proximo, licet possint accipi dicta contra Philistæos, sed præcipuè videntur contra

A Adarezer opibus ac delitiis affluentem. Huius quidem potentiam Psalm. 28. vitulo assimilata vidimus. & fortassè, qui se omnes huic de compacto associarunt, vt cum Dauide acie diuicarent, hos repræsentat taurorum grex.

In præcipuo de Romanis ethnicis.

Cæterum in sensu potissimo hæc feræ sunt Ecclesiæ hostes, & imperium signatè Romanum. De quibus ita psaltes: Bestias istas ô Domine delicatas ac tunc compesce, homines, inquam, Romanos tuæ Ecclesiæ quam infestissimos. Infræna Domine belluam istam plurimorum & caput & cornuum, quæ rabiè quadam immensa Christianos è cœlesti regno nititur expellere: siquidem cum hac expositione Psalmi verba coiissent, ea nulli non, credo, probaretur.

B Firmabunt expositionem animaduersiones aliquot. Prima, pro *feras*, feram esse Hebraicè in singulari, conuenienter admodum ad bestiam Romanæ Imperij, de qua Apocalypf. 13. Fuit tamen in hoc loco plurale *fera* nihilo fecius conueniens: nam & bestia erat multorum caput, & plurium societas bestiarum. Et iuuat elephantum etiam Iob 40. Behemoth pluraliter, scilicet nominari.

Iobus cum nostro comparatus.

Secunda, sicut delicia, quibus elephanti dedit, significantur illis apud Iob 40. num. 16. *Sub vmbra dormit in secreto calami*, &c. ita propter idemmet significandum conuenienter dictum, feram esse calami vel arundinis Romanum imperium, quod cum ferox in alios fera & immanis, sibi tamen nimis quam esset delicata. & Davidem ad Iobum respexisse valde consentaneum est. Iam persecutores illos Ecclesiæ importunissimos hinc de mollitudine notari, in causa sunt ea, de quibus eisdem sugillat Apocalypf. impudica flagitia, vnde erumpebat magna ex parte odium, quo illi prosequébantur Christi Ecclesiam.

Hostes Ecclesiæ, delicati & molles.

Tertia demum animaduersio est, illa, *Congregatio taurorum in vaccis populorum*, sic construi debere: Crudelis hæc bellua (de qua sermo, dixi enim Hebraicè in numero esse singulari) multorum est instar taurorum, qui in armentum conuenire: habet enim cornua complura. Deum illi tribuit Apocalypf. sed positum hunc numerum pro ingenti multitudine, perspicuum est. Tot enim bestia illius cornua erant (de quo in Apocal.) quot Romæ senatores. Et senatus quidem Romanæ significationi aptissimè legit Romanum Psalterium: *Concilium taurorum*. Et Symmachus *Congregatio prægrandium*; idest, summatur. Quæ cum ita sint, cornuum bestia illius designanda copia, quid perinde accommodatum, quam congregatio taurorum in vaccis populorum? & quis neget huc à Daniele in bestia sua decem cornuum allusum videri?

Tauri congregati senatores Romani.

Vt excludant. Ex Græcis quidam codices habent, vt excludant; alij, vt non excludant. & apud S. Augustin, est: vt excludantur ij: vt non excludantur apud S. Hilariu: sed sententia eadem. Nam in negatione hæc est: *Increpa feras arundinis*, vt non excludant Christianos à regno cælorum. At in affirmatione, id summoperè contendere tauros illos, vt à cælis Christianos excludant. Quid porro sit excludere, Paulus docet ad Rom. 3. numer. 27. & ad Galat. 4. numer. 17. *Eos qui probati sunt*, idest, eos, qui probantur abs te & examinantur, non fecus atque argentum igne excoctum.

Conatus impiorum.

Vers. 32.

Verf. 32. *Venient legati ex Aegypto: Ethiopia praeueniet manus eius Deo.*

Aegyptij pro sapientibus, pro barbaris Aethiopes.

Quod sapientes & insipientes, philosophi & barbari supplices tandem daturi essent Euangelio manus; is est praecipuus sensus. Dictum verf. 23. de Aegyptiorum sapientia. nam barbaries Aethiopia omnibus explorata est. Tantum igitur ob facinus.

Verf. 33. *Regna terra, Cantate Deo: Psallite Domino: Psallite Deo.*

Verf. 34. *Qui ascendit super caelum caeli ad Orientem.*

Satis supra verf. 5. de hoc ascensu, & de oppositione apparenti.

Ecce dabit voci suae vocem virtutis.

Haec verba allegoriam habent ex tonitruis desumptam, de qua multa in Psalm. 28. Euangelij praedicatio est, ad quam praecipue posita est, sicut in eodem Psalm. 28. vbi late de huius allegoriae elegantia.

Verf. 35. *Date gloriam Deo super Israel.*

Ob dona in Israel conferenda; praecipue tamen in mysticum, qui Christianus est populus.

Magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.

Nubes pro praedicatoribus.

Reditur ad allegoriam tempestatis, in qua Dei potentiam & gloriam nubes manifestant. Fusè de hac re Psalm. 28. vbi de sensu proximo aut superficiali allegoriae, & de praecipuo seu literali. Ibidem de distinctione virtutis à magnificentia, in sensu mystico nubes sunt Euangelij praedicatorum, quorum sunt illae pulchrum in primis symbolum. De hoc Apocal. 1. verf. 7. notat. 7.

Verf. 36. *Mirabilis Deus in sanctis suis.*

Psalmi epiphonema.

Psalmi totius hoc est epiphonema, cui subest haec sententia: Deum è suo tabernaculo (nam Hebraice sonat à sanctuariis) quod iam in Sione defixerat, admirabilem se in victoriis, quibus futurum erat, vt illum populum bearet deinceps, exhibiturum. Consentaneè itaque sic finitur: *Deus Israel ipse dabit virtutem, & fortitudinem plebi suae, benedictus Deus.* Ad simile huic fini initium est Psalmi 47. *Magnus Dominus & laudabilis nimis, in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius.*

Psalmi 86.

ARGUMENTVM.

Psalmus hic sub Ierosolymitanæ vrbis typo illustrem velat de magnitudine ac praestantia Romanae Ecclesiae Prophetiam.

Textus.

Paraphrasis.

Ecclesia dei gnitas.

1. *Fundamenta eius in montibus sanctis.*

Ciuitatis Dei (quæ Ecclesia est) fundamenta sunt

A 2. *Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.*

montes sublimes: atque hæc Ecclesia sic in diuina existimatione veteri Synagoga excellit, quemadmodum substructio quædam firmis-

lima turrium, & portarum opere sumptuoso, siue tentoriis, siue tuguriis præstaret subitariis.

3. *Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei.*

Magnifica sanè de te, ô ciuitas Dei, tam Prophetæ, quàm Apostoli prædicarunt. Cuius tamen ciuitatis, vt eos dignetur iure, ciuesque aded recensere, vel ipsorum-

4. *Memor Rahab & Babylonis scientium me.*

met Aegyptiorum & Babyloniorum (in sensu hi terrena Ierosolymæ hostes) Deus commemorat; hac duntaxat lege, vt honorem Deo ipsi præstent ac obsequium.

Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Aethiopum hi fuerunt illis.

Quod si vel hostes ipsos ita complectitur hæc ciuitas: complectetur etiam & cooptabit in ciues conuenas alios quoscumque, veniant

licet illi ex Tyro, aut Aethiopia, locupletes sint, videlicet, aut egeni, Romani vel Scythæ sine vlla personarum acceptione.

5. *Nunquid Sion (Hebraicè in datiuo) dicit: Homo, & homo natus est in ea? & ipse fundauit eam Altissimus.*

Non ita verò Deus cum Sione locutus erat: *Hominum genera hæc & hæc ad tuos pertinent germanos ciues; reliqui verò tales minime habentur.* Eiusmodi discernens sermo illic ne uti-

quam audietur. Etenim illius conditor Deus est. Et idem Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant illum.

6. *Dominus narravit in Scripturis populorum & principum: horum, qui fuerunt in ea.*

Quare in catalogo populorum ac principum huius ciuitatis enumerat Deus nationes vniuersas, confirmatque proinde superius dicta.

7. *Sicut latantium omnium habitatio est in te.*

Nec verò, quod sint in ciues adlecti tot homines, ex nationibus ita diuersis, & aliàs sibi multum aduersis,

obest id vlla ratione paci ac concordia. Quin imo ita hic agitur, quemadmodum in republica, vbi omnes concordantes admodum ac lætissimi degunt.

NOTATIUNCULA.

Illæ, & ipse fundauit eam Altissimus, explicata sunt in paraphrasi absque interrogatione: quia tamen hanc apposuit vulgatus, talis esse tunc poterit constructio: Nunquid dicit Sioni Deus: Homo & homo, &c. & ipse fundauit eam Altissimus? id est: Minime quidem ita fiet, vt dicat Deus nationes à nationibus discernendas, nec in ciues assumendos, nisi qui ex prosapiis fuerint clarissimis, quoniam conditor Altissimus est.

Psalm. 91. *Bonum est confiteri Domino, &c. explicatio.*

ARGUMENTVM.

Extollitur eorum, qui hic viuunt deuoti omnino Deo, felicitas: ex consideratione solerti profun-

Scire Deum, quid?

Sionus Eccle. sic quàm laus.

Pax summa.

profundarum Dei cogitationum, & ex diuerſo A
piorum hominum & impiorum ſine.

1. Titulus eſt, *Pſalmus cantici*. Dicam de his
verſ. 2. & 4. Additur: *In die Sabbati*, quoniam
Sabbatis caneretur, vt putat Ianſenius. ego pro-
pter myſticum Sabbatum præcipue, hoc eſt, cum
exacta demum furioſa perſecutionum procella,
futurum erat, vt Eccleſia optata pace fruere-
tur.

2. *Bonum eſt conſiteri Domino, & pſallere nomini tuo
Altiffime. Conſiteri & pſallere*, canere & pulſare fi-
des, voce & manibus, verbo & opere Deum ex-
tollere.

Miſericordia
& veritas
ſunt benefi-
cia & aqua
viva.

3. *Ad annuntiandum manè miſericordiam tuam: &
veritatem tuam per noctem.* Miſericordia & veritas
ſunt beneficentia & æquitas. Præbet ſe quidem B
omni tempore Deus beneficium Eccleſiæ ſuæ, at-
que etiam æquum. Sed fortasè manè tempus ſi-
gnat proſperitatis, ſicut aduerſitatis, nox. Etenim
in illa ſplendet fauor potiffimum; æquitas verò
in hac. atqui propter vtrumque Deo in myſtico
Sabbato gratiæ agendæ ſunt, & propter beni-
gnitatem, qua tunc quietis omnibus fauet, & pro-
pter æquitatem, qua punit in aduerſis. Niſi forte
vtrumque manè & nox, & ad miſericordiam, & ad
veritatem ſit referendum. nam ſit ſæpe, vt in duo
distribuatur id, quod totum vtrique debet at-
tribui.

Qui plend
Deus pradi-
candus.

4. *In decachordo pſalterio: cum cantico, in cithara.*
Notatiunculæ ad verſ. 2. addo, obſervari debere
rationem diuinæ efferendæ in fauoribus beni-
gnitatis, & æquitatis ac iuſtitie in ſuppliciis,
verbo ſcilicet, & opere eam eſſe, vt & voce fa-
teamur Deum meritò punire, & re delicta vin-
dicemus.

Iuſti delecta-
tio.

5. *Quia delectaſti me Domine in factura tua: & in
operibus manuum tuarum exultabo.* Hæc ad proxi-
mè præterita referri debent, ideſt, ad conſolatio-
nem, quam experitur iuſtus in conſideratione
diuinarum & miſericordiæ & veritatis. quæ duæ
ſunt prouidentie virtutes. atque ita in *factura tua*,
idem eſt atque in operibus tuis.

Virtus Dei,
& ſapientia.

6. *Quam magnificata ſunt opera tua Domine! nimis
profunda facta ſunt cogitationes tua.* Ad duo alia pro-
uidentiæ potiffima attributa, quæ ſunt virtus &
ſapientia, tranſit Vates. Et quam, inquit, diuina
ſe virtus in exhibenda ſua Eccleſiæ de Romana
potentia victoria patefecit! Et quam item Deus,
cùm tempeſtatibus aduerſus Eccleſiam ſuam
commotis ad eandem ſummum euehendam fue-
rit vſus, ſua nobis conſilia alta & ineffabilia com-
mendauit!

Stultorum
noſa.

7. *Vir inſipiens non cognoſcet: & ſtultus non in-
telliget hæc.* Diuinarum conſiliorum profunditas,
& ſumma in infirmitate virtus, occultæ deinde
ipſius tum æquitas tum beneficentia res ſunt, quæ
immane quantum ſtultorum, & inſipientium
mentem præteruolant.

ſiſtunt in ex-
terna rerum
ſpecie.

8. *Cùm exorti fuerint peccatores ſicut fanum: &
apparuerunt* (Hebraicè, *floruerint*) omnes, qui ope-
rantur iniquitatem. Non poſſunt, inquit, inſipiens
& ſtultus ad conſiliorum Dei profunditatem ac-
cedere. Etenim hi in externa rerum ſpecie ſiſtunt:
cùmque peccatores & ſceleratos florere videant,
non aduertunt res illorum florentes florem eſſe
fœni, totamque illam ſpeciem cuiſmodi, quæ ſubi-
tò exliccabitur & euaneſcet.

Exitus pec-
catorum.

9. *Vt intereant in ſæculum ſæculi.* Non igitur ad-
uertunt fore vt illum peccatorum florem primum
ſubita macies, & interitus deinde æternus conſe-
quatur: ſeque proinde illis, quos imitantur, in

perendo adſimiles futuros: Deum autem, cui
mouent ipſi bellum, ſuam in Eccleſiæ victo-
riam, victoriam æternam demonſtraturum. at-
que hoc illud eſt: *Tu autem Altiffimus in æternum
Domine.*

10. *Quoniam ecce inimici tui Domine, quoniam ecce
inimici tui peribunt: & diſpergentur omnes, qui ope-
rantur iniquitatem.*

11. *Et exaltabitur ſicut vnicornis cornu meum.* Hæc
Chriſti Domini ſunt (qui & myſticus Dauid, &
qui, dum triumphat Eccleſia, triumphator eſt) ita
loquentis: quantamlibet in Eccleſiam Romani
ferocia exuerint, bene id quidem eſſe: enim-
verò ſiquidem ipſi tauri fuerunt, Chriſti poten-
tiam ſecum ipſis geſſiſſe, vt cum tauro rhinocero-
tem. De horum pugna latè in Pſalm. 28.

Vi Chriſtus
vincat robu-
ſſimos queſ-
tus.

Et ſenectus mea in miſericordia vberi. Hebraicè
in oleo, & Græcè etiam. nam eſt in *ἐλαιῶν*. Noſter
verò habuiſſe videtur *ἐλαίῳ*. Sed oleo myſticè ac-
cepto, ſenſus non variatur. Ex comparatione rhi-
nocerotis cum tauro vt pila ludentis explicuit
modò Pſaltes victoriæ præſtantiam: conſequen-
ter verò, vt pacis diuturnitatem victoriam conſe-
cuturæ ſignificaret, appoſuit militis, (qualis Dauid
erat) comparationem, qui victis iam hoſtibus, diu-
tiſſimè potitur laboris ſui fructu: eſt autem fru-
ctus tranquilla quadam frui proſperitate, quam
vbertas deſignat, & inſigni beneuolentiæ diuinæ
ſignificatione, quam aſſert miſericordia. Nam diu-
turnitas graphicè vtrique expreſſa fuit induc-
ta ſenectutis mentione.

Laboris pro
Deo fruētus.

12. *Et deſpexit oculus meus inimicos meos.* Et quale
deuicti homines triumphatori ſuo ſpectaculum,
eiuſmodi præbebunt mihi mei hoſtes. Equidem
ex alta & ſublimi ſede deiectos illos & humi pro-
ſtratos intuebor.

*Et in inſurgentibus in me malignantibus audiet au-
ris mea.* Notandus Hebraiſmus, ablatiuus cum
præpoſitione pro accuſatiuo. Cuiuſmodi illa:
Seminare in carne, pro *carnem*. Interrogare in ligno
Oſee 4. num. 12. ideſt, lignum. Sic itaque in præ-
ſenti, *in inſurgentibus*, pro *inſurgentes* in me, atque
malignantes audiet auris mea. Sed quemadmo-
dum *deſpexit* proximè præcedens eſt cernere illos
de excelſo loco; ita nunc *audiet* explicandum,
eorundem ſupplicationes, ſue eoſdem ſuppli-
ces audire. qui ergo in me priùs inſurgebant,
& me calumniabantur, eos poſt audiam mihi
ſupplicantes.

Ablatiuus cū
præpoſitione
pro accuſati-
uo Hebraiſ-
mus.

13. *Iuſtus vt palma florebit: ſicut cedrus Libani mul-
tiplicabitur.* Iuſtus pro iuſtorum multitudine, vt
conſtat ex ſequentibus.

Iuſti, palma
ac cedri my-
ſtica.

14. *Plantati in domo Domini, in atrijs domus Dei no-
ſtri floreſcunt.* Iuſti, myſticæ palmæ & cedri, quæ
Chriſtianæ Eccleſiæ ornatu ſunt ac decori.

15. *Adhuc multiplicabuuntur in ſenectate vberi.* Hi poſt
ætatem longæuam vegeto ſunt corpore, viuido,
atque adeo pulchro.

Longæui.

Et bene patientes erunt. *εὐπάθεια* eſt bona cor-
poris habitudo & complexio, ſeu temperamen-
tum. Hæc igitur eo dicta ſunt, vt oſtendant, Apo-
ſtolicos viros indefeſſam præſtare operam prædi-
cationi, vt annuncient.

Quam bene
inſumunt
ætatem.

16. *Vt annuncient: quoniam reſtus Dominus Deus
noſter: & non eſt iniquitas in eo.* Hic eorum nun-
cius, & prædicatio. quæ præcipue ad id tem-
poris, quo perſecutorum vigeſcit calamitas,
referenda videtur. non enim illis permittendis
iniuſtum ſe præbuit Deus; reſtiſſimum quin imo
moderatoreſ.

Exercitiuſ
eorum.

Cum septem Psalmi haecenus enarrati ita concernant principale Apocalypseos argumentum. Apocalypsi patefacta, quasi velo sublato, in eos claritas redundauit. merito proinde eos auctor vocauit Apocalypicos. Septem alij ex ordine ab auctore concepto sequebantur, in quibus Regnum Dei, & Ecclesia triumphus de Roma Ethnica habitus celebratur. hi sunt à 92. ad 98. ad quos respectum fuisse illis verbis Apocalypseos cap. 19. vers. 6. Quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. illic notatione 6. animaduersum. Id igitur est horum septem Psalmorum argumentum, quod iterum cum reliquorum omnium argumentis apponetur. nam commentarium inuidit nobis acerba mors. Quae sequuntur in Psalmum 96. nota sunt breuiuscula, sed aurea.

In Psal. 96. Dominus regnauit, exultet terra, &c.

ARGUMENTVM.

Incredibilem ostendit laetitiae in triumpho Ecclesiae significationem: veri iam numinis impetio in terris stabilitio.

1. Titulus, Huic Dauid, quando terra eius restituta est. ita nimirum Christi redemptione terrarum orbem recepit Deus.

Beneficentia Dei. Dominus regnauit à Christi redemptione. nam tamen à saeculo Deus sit, sed parata sedes sua, ex tunc, exultet terra, orbis totus. Latentur in sula mulla. Prouinciæ Italia, Hispania, reliquæ. Hic Dei apparet beneficentia.

2. Nubes & caligo in circuitu eius. posui tenebras latibulum suum.

Iustitia. Iustitia & iudicium correctio eius. quasi dicat, ita licet obuelet se, apparet tamen mirificè, eo regnante ius fasque reduci, ac restaurari, ac sic reformati omnia. Etenim correctio reformatio est; ostenditurque, exultantem ante Dei regnum iustitiam, eo regnante, postliminio reductam. quod tantum bonum factis eius, id est, prouenit ab eius throno.

Robur. 3. Ignis ante ipsum procedet. ignis Spiritus diuini ipsum præibit complanans viam. Et inflammabit in circuitu inimicos eius, veterem in ipsis Adam euertens & consumens, nam sic optimam omnium vindictam Deum sumere, probatum habeo Apocal. 8.

4. Illuxerunt fulgura eius orbi terra. Prodigia cum admirabili prædicatione. Vidit, & commota est terra. optandum terramotum!

5. Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini. Quot duros & obstinatos, quot superbos deiecit & emolliuit? A facie Domini omnis terra. Quod si hic de propria ruina & euersione sermo, haud sanè præmissum fuisset, Exulset terra.

Dei prædicationes, & crucis. 6. Annunciauerunt celi iustitiam eius. Cælorum verba ac voces tonitruum sunt, cuiusmodi Apostolorum prædicatione. Annunciauerunt item iustitiam, id est, mysterij rationem præbuerunt. Et viderunt omnes populi gloriam eius. Latentem in crucis opprobrio maiestatem.

7. Confundantur omnes, qui adorant sculptilia. quasi dicat: Qui crediderit, non festinet. Non est cur pudeat, qui cruci affixum adorat; habent illi ve-

ro causam turpissimi pudoris, qui Iouem ac Venerem & alios venerantur huius colluieci, & qui gloriantur in simulacris suis.

Adorate eum omnes Angeli eius. Et gloria quidem crucifixi ipsis etiam Angelis suspicienda, adoranda.

8. Audinit, & letata est Sion. Ecclesiae deinde consolatio omnis eadem gloria est. Et exultauerunt filia Iude propter iudicia tua Domine. Et pura ac sanctæ animæ Deum ob tam admirabile consilium perpetua efferunt prædicatione.

9. Quoniam tu Dominus altissimus super omnem terram. Deus hac se via adorari fecit ab orbe vniuerso. nimis exaltatus es super omnes Deos. longè diuersa, quàm quæ aliis Diis exhibebatur, adoratione.

Fructus crucis. 10. Qui diligitis Dominum, odite malum. similis illi clausula: Domum tuam decet sanctitudo Domine, &c. Custodit Dominus animas sanctorum suorum. Quid non det nobis, quos suo sanguine redemit? De manu peccatoris liberabit eos. Dæmonis, & qui eius factionis.

11. Lux orta est iusto, & rectis corde letitia. Atque dum hac luce, hac fruimini lætitia.

12. Latamini iusti in Domino. Et omni lætitiæ significatione mnemosynon, seu memoriale huius sanctificationis recolite. Et confitemini memoria sanctificationis.

Sequuntur ex ordine Psalmi aliquot, quorum titulus est, Alleluia. & quos respicit Apocal. cap. 19. Atque hi in diuersas quasi cohortes sunt distributi. Prima continet tres Psalmos. horum materies est laudatio, quàm ob partem de Roma victoriam Ecclesia fide iam ornata Deo tribuit, illi acceptas referens salutem, gloriam & virtutem.

Psalm. 104. Confitemini Domino, & inuocate, &c.

Illud notandum ante omnia, quindecim huius Psalmi priores versus eosdè omnino esse, quos Canticum, aut Psalmus, qui 1. Paral. 16. ponitur, in principio habet. nam versus cantici illius vndecim sequentes Psalmum postea 95. constituunt. Tres verò eiusdem cantici versus vltimi principium sunt, & finis Psalmi 105. Et cur idem canticum concinnatum sit ex tribus his Psalmis, digna quæ expendatur, res est.

Ex Psalmis porro alleluatis, ad quos alluditur Apocal. 19. hic noster 104. prior est. Ad quem illud spectat verbum, salus. in ea utique deprædicanda magnitudine, quàm, quòd Deus saluam eduxerit Ecclesiam ex persequentibus, Synagoga prius, deinde Gentilitate, demonstrauit.

Cæterùm, quàm sustulit à Synagoga persecutionem Ecclesia, ex comparatione coarctationis illius, quàm populus Israëliticus in Ægypto per tulit, Psalmus agit; (eadem prorsus de causa, qua Ierosolyma Apocal. 11. vers. 8. Ægyptus nominatur) quas verò procellas in Ecclesiam Romanam commouit imperium, ex comparatione belli, quòd eidem populo Chananæi intulerunt. Nam sicut hi nihil suis armis profecerunt, quominus eorum regionem Israël occuparet: nihilo quidem fecius Christiana Ecclesia prouinciarum Romani Imperij possessionem fuit adeptæ. Argumentum itaque Psalmi hoc est.

ARGV

ARGUMENTVM.

Probat hie
Psalms de
Ecclesia
Christiana
esse literalis.

Sub comparatione Israël salui egressi ex Ægypto, & in terram Chanaan ingressi, agitur de populo Christiano, primùm de Iudæis, ac de Romanis deinde triumphante.

¶ Ut hunc de Ecclesia Christiana sensum iudicem literalem, hæc mihi fundamenta sunt. Primum, testari in Apocalypf. Ioannem tam hunc, quàm Psalmos reliquos alleluatos à se, statim ac Babylon (ea est antiqua Roma) conflagrauit, igne scilicet Christianæ religionis, exauditos. Et quemadmodum euidentis est, in reliquorum saltem nonnullis actum ad literam de Christiana Ecclesia (sicut etiam in 28. quem audisse se Ioannes dicit Apocalypf. 10.) ita etiam de hoc censeo existimandum. Secundum, illud debere de Psalmis & Prophetis persuasum esse, Iudaica ab illis tangi, respici Christiana, ut sæpe dico. atque hoc ad prophetiarum sacræ Scripturæ dignitatem maximè spectare. Hoc verò uti firmem, aduerto ex hac exponendi ratione, quòd per comparationem cum veteribus historiis de beneficiis à Deo in Christianam Ecclesiam ponendis agatur, historiæ priscæ nihil omnino decedere ex iis, quæ optare poterant sectatores literalis sensus vel ambitiosissimi. Etenim comparatio vtrumque sensum complectitur, clauditurque proinde in nostra expositione altera, quam ipsi literam appellant. Si igitur vno eodémque literali sensu potuit sacer Spiritus Ecclesiæ itidem Christianæ mysteria comprehendere, quis non videat, ita factum potiùs esse, atque id præcipuè in Psalmis, qui ut perpetuò in Christiana Ecclesia canerentur, scripti sunt? Denique nostra optimè firmabitur expositio, cum apparuerit, & cum literalis serie, & cum Alleluia, qui titulus est, eam belè conuenire. Huc facit Genebrardus generaliter confirmans Psalmos omnes alleluatos respicere ad Messiam & ad Ecclesiam.

Sensus literalis in comparationibus quid claudat.

- Verf. 1. *Confitemini Domino, & inuocate nomē eius: annunciate inter Gentes opera eius.*
2. *Cantate ei, & psallite ei: narrate omnia mirabilia eius.*

Inuocare nomen Domini.

Inuitant hæc, ut Domino canatur Alleluia. verba autem illa, *inter Gentes*, aptissimè seruiunt principali sensui. nam Roma iam ad Deum conuersa, hæc mysteria Gentibus erant annuncian- da. Hæc porò, *inuocate nomen Domini*, ad fauoris petitionem videntur pertinere, ut præmitti solet in initiis, Christi nomine inuocato. Vnde de ea confessione, ad quam singulariter opus sit Dei opem implorare, eiusmodi est Euangelij prædicatio inter gentes, colligitur sermo institui. Iam inuocare Dei nomen, est à Deo petere, ut det sanctitatem suo nomini, per quod profecuturum se suam Christianæ Ecclesiæ opus promiserat. Hoc enim significari nomine *Iehoua*, sæpe dictum. quod si ad nomen Iesus respiciatur, tantundem est.

- Verf. 3. *Laudamini in nomine sancto eius: letetur cor quærentium Dominum.*
4. *Quærite Dominum, & confirmamini: quærite faciem eius semper.*

Laudamini, idem est, ac gloriamini. nam cum

A gloriamur Deum nos habere, cuius nomen sit *Iehoua*, & saluator, & qui gloriam impleat sui nominis, id planè est Deo gloriam exhibere. Cuiusmodi diuinam prædicationem admirabilis eorum, qui sic in Deo gloriantur, & eiusdem gloriam quærent, lætitia comitatur. atque idest, letetur cor quærentium Dominum. His verò quæ sequuntur, *Quærite Dominum & confirmamini*, Euangelici prædicatores admonentur, ut non suam, sed Dei sectentur in prædicatione gloriam, atque ut in hanc animi affectionem studium & operam impendant, ut illam sibi parent maximè roboratam, ut ne prolapsi proprium honorem consecutentur. ideo eadem inculcatur admonitio, *Quærite faciem eius semper.*

Lætitia comes diuina prædicationis.

Prædicatoris studium, diuina gloria.

- B Verf. 5. *Mementote mirabilia eius, quæ fecit: prodigia eius, & iudicia oris eius.*
6. *Semen Abraham, serui eius: filij Iacob electi eius.*
7. *Ipsè Dominus Deus noster: in vniuersa terra iudicia eius.*

Veterum facinorū admirabilium, prodigiorumque, quæ olim Deus suæ genti bene cupiens, & de hostibus sumens pœnas, patrauit, memoriam ne deponite. Enimuerò qui Deo seruiunt sincerè, atque aded quos ipse sibi delegit, (qui quidem Christiani sunt) isti sunt vera Abrahami, & vera Iacobi progenies. (Genebrardum non sequor, qui *Quis Deus instaurauit priscæ facinora.*) Porò Deus ille Abrahami & Iacobi, idem profusus noster Deus est. Et quæ Deus olim cõtra Ægyptios & Chanaanos pro sua natione iudicia exercuit, eadem omnino cernimus instaurata; nec verò in angulo mundi duntaxat; sed in totius orbis teatro.

Noto *τὸ serui*, & *τὸ electi* in verf. 6. Græcè nominatiuos esse plurales. Quòd si textus, qui circumfertur, Hebræus, cum *τὸ electi* pluralem nominatiuum, *τὸ serui* ostendat genitiuum singularè; mihi quidem seniores septuaginta, cum vtriusque hemistichij meliori congruentia, paulò sunt antiquiores. Tamen recidat eodem sensus. hic enim est textus Hebraici: Quos Deus sibi separauit, hos quidem veros esse Abrahami serui Dei filios, & veros item Israëlitas.

Quis Deus instaurauit priscæ facinora.

Vulgata de sensu.

- D Verf. 8. *Memor fuit in seculum testamenti sui: verbi quod mandauit in mille generationes.*
9. *Quod disposuit ad Abraham: & iuramenti sui ad Isaac.*
10. *Et statuit illud Iacob in præceptum: & Israël in testamentum æternum.*
11. *Dicens: Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hereditatis vestre.*

Illud hic primum aduerto, *τὸ mandauit*, & *τὸ præceptum*, ad imperium hic non pertinere, sed ad datum, promissum & legatum. Hispano Hebraismo verbum *mandar* donationibus & præceptionibus commune est. Idem autem in sacra Scriptura reperiri, constat ex Leuit. 25. verf. 1. nam vbi noster, *Dabo benedictionem meam vobis anno sexto*. Hebraicè præcipuam benedictionem, &c. & videm est verbum *מָצַו* quod in Psalmo, nos diceremus, *To os mando para el ano sexto gran abundancia*. Et in præsentem quidem patet ex contextu *τὸ mandauit* idem esse ac promissit. Etenim id quod præceptum dicitur, est:

Præcipere Hebraicè quod Hispanè, mandar.

Tibi dabo terram Chanaan. bene adeo animaduertit Metecerus verbo מַצְרַיִם promissum quoque significari. sic etiam verbum פָּרָא, cui responder in hoc loco *præceptum* (Hebraicè explicant statutum) ad promissa extendi ac priuilegia, quæ statuta quoque sunt, compertum est. Quemadmodum & vox Latina *lex* non semper ad præceptum pertinet. nam *lex* etiam est quæ ius alicui præbet, aut priuilegium, quæ est *lex priua*, seu priuata. Præceptum itaque in præsentem & testamentum nihil differunt. Ponitur autem testamentum pro stabili promisso, aut legato, qualia sunt testamentorum promissa.

Secundum, verbis illis: *In mille generationes*, non id afferri, vt datum hoc, aut promissum in centum duntaxat annos, quibus eo potirentur Israëlita, firmatum sit; quin imò in tempus perpetuum. Quare cum dicitur terra Chanaan in mille generationes promissa, tantundem est, ac si promissa diceretur in æternam possessionem. Quod itidem afferunt illa: *In testamentum æternum*. & respectus est ad ea, quæ à Deo Abraham accepit Genes. 13. num. 15. *Omnem terram, quam conficiat, tibi dabo, & semini tuo usque in sempiternum.* & cap. 17. num. 8. *In possessionem æternam.* Cum igitur hæc affirmatur: *Memor fuit in sæculum testamenti sui*; verbi, quod mandauit in mille generationes, sensus est, Deum obliturum nunquam promissi sui de regione illa in æternam suis possessionem donanda.

Tertium demum noto, huiusmodi promissionem à Deo accepisse Abraham, Isaac, & Iacob. Abraham quidem Genes. 12. num. 7. & cap. 13. n. 15. cap. 15. n. 18. & cap. 17. num. 8. Isaac Genes. 26. num. 3. & denique Iacob Gen. 28. num. 13. Quod verò habemus in præsentem, & iuramenti sui ad Isaac, ea respicit, quæ Genes. 26. num. 3. Isaac audiuit à Deo: *Semini tuo dabo vniversas regiones has, complens iuramentum, quod spondi Abraham patri tuo.* Atque ex his patet, tametsi non exprimat aliàs sacra Scriptura, Abrahamo fuisse terram Chanaan cum iureiurando à Deo promissam, abundè tamen ad id fanciendum esse, Isaac certum fieri, id antea suo patri iuramento firmatum, quod sibi denuo sanctè quoque affirmabatur. ideo tam vera, quam propria nostra sunt, & iuramenti sui ad Isaac.

Quibus sic stabilitis, ea nostri Psalmi series est, Deum, quemadmodum olim sui meminit iuramenti, & eius causa terram Chanaan Israëlitis præbuit in possessionem perpetuam; sic itidem memoria tenuisse, vt mystico Israëliti (qui populus Christianus est) eam largiretur terram (provincias videlicet Gentilitatis) quam Christo iureiurando promiserat. nam, *Iurauit Dominus, & non poenitebit eum*, Psal. 109. & ideo Christo Domino dicitur Psalm. 2. *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam*, &c. Atque hoc mysterij possessio vetus soli Chanaanæ figurauit. Incipitur autem ab hoc in Ecclesiam collato beneficio Psalmus, quoniam huc tendit ille præcipue: quo tamen vt suauis perueniat, prius antiqua percurrit. Nostræ explanationi Arnobius fauet.

Atque illud est nota dignū, ea, quæ hæc leguntur, memorem Deum fuisse in sæculum testamenti sui, testamenti æterni, & in mille generationes, id est, sine vlllo termino, impendio magis propriè mystico aptari Israëliti. nam pactum eum Israëliti altero fœdus, & eius delicta, & nouum etiam testamentum irritum fecerunt: at dominatus orbis Christianis concessus termini expers erit.

Mille quomodo accipitur?

Conuersio hominū, unde.

Peccati fructus.

A Vers. 12. *Cum essent numero breui, paucissimi & incola eius.*

13. *Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum.*

14. *Non reliquit hominem nocere eis: & corripuit pro eis reges.*

15. *Nolite tangere christos meos: & in prophetis meis nolite malignari.*

In ea, quæ Psalmi huius figura est, & ex qua sumitur comparatio, nondum de ingressu filiorum & nepotum Iacob in Ægyptum (de quo Gen. 46.) agere videntur hi versus. Etenim omnes quatuor sibi sunt connexi: atque in ingressu illo non euenit, quod hæc dicitur, & corripuit pro eis reges. Verum enim hæc id respiciunt, quod pro tuendo Abrahami honore fecit Deus. Cum flagellauit Pharaonem plagis maximis, & domum eius, vt dicitur Gen. 12. n. 17. & cap. 20. num. 3. *Dixit Dominus ad Abimelech regem Geraræ, En morieris*, &c. Quod si obiciat, siquidem de tempore illo sermo esset, ineptam videri locutionem, vt de populo Israël tunc dicatur, *cum essent numero breui, atque paucissimi*, quando Abraham solus erat. Respondeo, cum Abraham & Sara familiam intrasse: ideo verò paucos dici propter defensionem, quam præferebant, infirmam: atque hanc attendi debere, vt ponderetur quanto miraculo Abraham totius damni expers euaserit. Quod verò illis Septuaginta ex Abrahami genere ingressis postea in Ægyptum nocuerit nemo, id mirandum non est, cum illos tutissimos redderet Iosephi potentia. Sed tamen quod Ægyptum ingrediens Abraham tam imbecilli extrinsecus vltus munimento, & Saræ pulchritudine corda rapiente, nullius profus audaciam fuerit expertus, id porro iure miraculum appelletur. Hæc itaque versus horum sententia

Hi versus de Abrahamo sunt.

Obiectio dimota.

Protectio Dei ingens.

C est, homines vix vnum & alterum humana ope desertos, aduenas, huc illuc peregrinantes potentiam regum, seu tyrannorum libidini obnoxios, singulari tunc fuisse Dei prouidentia protectos, ita vt nemo quid in eos paulò liberius auderet; reges verò, qui damnum illis meditabantur, grauissimè fuisse punitos; sic denique effectum, vt eos non læderet quispiam modò; sed venerarentur omnes potius, ac veluti altissimi Dei Sacerdotes & prophetas suspicerent.

D Clauditur autem hac comparatione, quod Christianæ Ecclesiæ suis initiis euenturum erat, quando scilicet perpauci erant Christi discipuli, hospites vbique ac peregrinabundi; sed tamen nunquam non Dei potenti brachio ab omnibus defensi. At non obstabat quominus & verberibus, & morte sæpe ipsa crudelissimè acciperentur. Verum id quidem, sed diuini Spiritus vnctio tantam eis securitatem afferebat, vt verissimè dicantur, minimè seu iniuriis, seu flagris vel mortibus ipsis contacti. iuxta id S. Augustini, *Calcari non potest nisi inferior: sed inferior non est, qui quamuis corpore multa in terra sustineat, corde ramen fixus in celo est.* Hoc ergo ipsum significant illa verba: *Nolite tangere christos meos*. id est, non tangetis, non nocebitis eis, quantumuis velitis. Enimuerò vnctio diuini Spiritus, & Spiritus item Euangelij (qui est Spiritus prophetiæ) eos extra omnem ponit vestrorum telorum iactum. Præterquam quòd, cum expediebat Ecclesiæ Christianos & prædicatores suos euadere persecutorū rabiè, tunc miris planè modis eos è periculis

Vnctio diuina quam tueatur homines.

cripie

cripiebat Deus. vt cum Petro factum narratur Act. 12. & cum Paulo Act. 9. num. 25. & 21. num. 32. & ſæpe alibi. Porro correptio regum in Sergij Pauli Proconſulis conuerſione, & in tremore qui Felicem corripuit, & in ſimilibus aliis impleta fuit. Ac denique, vt nec Pharaon nec Abimelech Sara abuti, ſicque, quominus progenies illa Deo chara naſceretur, impedire potuerunt; nihilo fecius acerbitatum quamlibet grauiffimarum viſ nulla quidem potuit, vt primogenia illa ſocietas (Eccleſia ſcilicet Chriſto deſponſata) cultu Deorum turpiſſimo ſœderatur. ex quo fieret vt magnus ille foetus, Chriſtianus ſcilicet populus in lucem minimè ederetur.

Fides Deo
praſtitit vn-
de fiet.

- Verſ. 16. *Et vocauit famem ſuper terram: & B
omne firmamentum panis contriuit.*
17. *Miſit ante eos virum: in ſeruum ve-
nundatus eſt Ioseph.*
18. *Humiliauerunt in compedibus pedes eius,
ferrum pertransiit animam eius.*
19. *Donec veniret verbum eius. Eloquium
Domini inflammauit eum:*
20. *Miſit rex & ſoluit eum; princeps populo-
rum, & demisit eum.*
21. *Conſtituit eum dominum domus ſuae: &
principem omnis poſſeſſionis ſuae.*
22. *Vt erudiret principes eius ſicut ſemetipſum: C
& ſenes eius prudentiam doceret.*

Cum in ſuperioribus de Abrahami peregrinationibus, quibus Iſaaci & Iacobi ſunt adiungenda, non verò de eo in Ægyptum ingreſſu, quo de Gen. 46. actum fuerit; hi verſus ad priorem tempore hitoriam minimè regrediuntur.

Mysterium
huius famis
expoſitum ab
Amos.

Quidnam Deus in fame, de qua hinc mentio, ſignificari, in cap. 8. num. 11. Amos id quidem expoſiſſit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & emittam famem in terram, non famem panis, ſed verbi Dei.* Per famem ideo veritatis ignorationem, & diſceſſionem à fide denotari, non ſolum Arnobius hinc, ſed & Hieronymus, Ambroſius & Baſilius apud Lauret. verbo, *eſurire*, docuerunt. Sermo itaque eſt de ignoratione illa prægrandi, in quam ſeſe præcipitarunt Iudæi, cum reiecto Chriſto fidem deſeruerunt. Tunc enim verò pane, doctrina ſcilicet veritatis totus orbis deſectus fuit, eo dumtaxat excepto, quem Iosephi industria contulit in Ægyptum. Iam verò ex Apocalypſi conſtat myſticam Ægyptum Ieruſalem eſſe: myſticum autem Iosephum Chriſtum. Cuius paſſionem illud ſubſecutum eſt, vt in ampliffima Dei domo princeps renunciatus ſit. Eum igitur, qui veritatis denuncianda causa in ardenti bene coctus fuit anguſtiarum camino (nam id eſſe, *Eloquium Domini inflammauit eum*, rectè intellexit Geneb.) illinc verus populorum omnium princeps glorioſiſſimè edaxit. Is eſt æternus Pater in Pharaone, qui Iosepho vincula detraxit, figuratus. Nam æterno Patri Chriſti reſurrectionem assignari, id quidem quatuor & viginti ſacræ Scripturæ locis (Apocal. 4. notatis) quibus id ſit expoſeſe, conforme eſt.

Iosephus
Chriſti ſig-
na.

Ad hæc, Iosephum iuſſe vanum Chriſti repræſentat venditionem, id eſt, in ſeruum venundatus eſt Ioseph. Iam quæ tulit in custodia Iosephus vincula, Chriſti paſſionem adumbrarunt. Quod verò dicitur, *Ferrum pertransiit animam eius*, equidem puto maioris, quam vulgo creditur, epitaſis

eſſe & energiæ, dici enim ſolet animam ſumi pro perſona. Sed, vt mihi hæc locutio probaretur, quid ſubeſt energiæ huic dicto: *Ferrum pertransiit perſonam eius?* Quocirca ſatiùs duco hanc phraſim explicari illis ad Virginem Simeonis verbis: *Tuam ipſius animam pertransiit gladius.* Non ita verò Iosephi animus afficeretur vinculis, quam horum cauſa, infami ſcilicet, quod vim Dominae afferre voluiſſe putaretur. Et ſanè Chriſtus Dominus in paſſione ſua ignominioſiſſimè acceptus fuit. Suſpicor etiam Iosephum tam diu in custodia detentum (annos tredecim dicunt aliqui) ſuo prætuliffe corpore vinculorum ſigna. Hæc igitur vt emphaticè dicerentur interiora pertingere, quid aptius phraſi illa, *Ferrum pertransiit animam eius?* Pertransire enim penetrare eſt, & vt aliquid ſignificetur eſſe valde penetrabile, commodè dicas illud animam ipſam attingere, cuius videtur ſedes eſſe in carne intima. quæ phraſis notat lædi interiora ac viuâ, vbi animæ ſenſus eſt. Iam verò non alia locutio magis efficaciter dolores Chriſti Domini (quæ eſt horum princeps intelligentia) repræſentaret, cuius interiora carnis penetrarunt clauis, adeoque viuas partes peruulerunt.

Chriſti &
ignominia &
dolores per-
quæ graues.

Donec veniret verbum eius. Colligo ex his, licet verum ſit Iosephum gratiam præfecti carceris ſibi collegiſſe, illum tamen non omnino exuiſſe vincula, ſed catellam aliquam, aut ferreum collare ſemper retinuiſſe: *Donec veniret verbum eius, haſta que illego ſubora tempus ſuæ liberationis.* vt bene ex Hebraica phraſi Genebrardus, quæ explicatio aliis, quæ affert, potior eſt.

Eloquium Domini inflammauit eum. quaſi dicat. Quod Iosephus, quæ Deus ſibi patefecerat, communicari, hanc ipſi flammam, id eſt, ærumnam, importauit. Quæ figura fuit paſſionis Chriſto conſtata ex iis, quæ ſibi Deus præceperat, Iudæorum genti denunciatis.

Optabiles pro
Deo ærumna.

Sed tandem, *Miſit rex, & ſoluit eum.* Etenim ſumma Dei potentia ſuſcitatus, monarcha vniuerſalis conſtitutus eſt.

Vt erudiret principes eius ſicut ſemetipſum, & ſenes eius prudentiam doceret. Quemadmodum voluit Pharaon, vt Iosephi regni principibus, ſenioribus rei publicæ, ac ſacerdotibus (qui præcipuè regi in adminiſtratione operam dabant) immenſas ſuæ ſapientiæ opes impartiret; ſimili ratione placitum Deo fuit, vt Chriſtus euectus iam glorioſiſſimè ſuam deriuaret Spiritum, cœleſtemque in eos ſapientiam, quos æternus Pater Eccleſiæ ſuæ principes & ſeniores (de quibus Apocal. 4.) delegerat. Et ſanè niſi ad hunc, qui ſenſus præcipuus eſt, reſpectum fuiſſet, parum ad hitoriam videbantur hæc verba pertinere. Ex Apocalypſi notandum interim, vt illis quatuor animalibus Eccleſiæ principes, ita præbyteros ſenioribus viginti quatuor repræſentatos. Deinde, licet textus videatur omittere, Iosephum fami regionis immenſa reſpoſita frumenti vi remedium adhibuiſſe; ſed cum eo Pſalmi ſeries intueatur, maiori explicatione opus non fuiſſe. Atque ea ſignatè ex cauſa, quoniam quem Pentecoſtes ſollemnis in Apoſtolos & Diſcipulos Chriſtus deſtinauit ſpiritum, hæc enim verò horrea illa fuerunt cœleſtis ſapientiæ quàm abundantiffima. nec alia omnino in terris erant, vnde panis veræ & fidei, & doctrinæ mortalibus prouideretur. Et quoniam Ieruoſolyma in Apocal. vocatur myſtica Ægyptus, appoſitiſſimum planè eſt, vt ſicut fami propriæ opitulata ſunt Ægypti propriæ granaria, ita

Apoſtoli do-
cti à Chriſto.

Doctrina
horrea aper-
ta in Penta-
coſte.

altera mysticæ Ægypti vnicè tulerint suppetias A
mysticæ item fami.

Verf. 23. *Et intravit Israël in Ægyptum : & Jacob accola fuit in terra Cham.*

24. *Et auxit populum suum vehementer : & firmavit eum super inimicos eius.*

25. *Conuertit cor eorum vt odirent populum eius : & dolere facerent in seruos eius.*

Gesta res, quæ hîc exponitur, ingressus est illorum septuaginta, familiæ Jacob (de quo Gen. 46.) in Ægyptum, mirabilis eorumdem multiplicatio, & exercita postea in eos tyrannis. Iam horum principalis intelligentia facilis est, cum rebellis Ierosolyma (ex Apocal. 11.) sit mystica Ægyptus. Etenim quæ mystica doctrinæ cœlestis granaria mysticus Ioseph mysticæ prouidit Ægypto, hæc quidem fruenda in causa fuerunt, vt eos, ex quibus fuerat profeminandum Christianum genus, in Ierosolymam cogeret Deus. Atque ita tot fuisse intra Ierosolymam Apostolorum vocibus conuersos, (certè multos, quos sibi Deus prædestinarat filios, tunc fecit Ierosolymis adesse) id planè fuit ingredi in Ægyptum Israël. Nam illic in Sionnæi montis Ecclesia prima posita sunt Christiani populi plantaria, illic multiplicari is ceptus est fecunditate mirabili, illic coorta in eundem statim fuit Synagogæ persecutio, Ægypti tyrannide adumbrata. Atque idcirco in his versibus simul ij, de quibus agitur, multiplicati dicuntur, & aduersus hostes roborati: continuoque tyranni in eisdem violentia subditur. Nam licet in historiam citò admodum ab Israël ingressu ad oppressiōnem, quæ euenit multò pòst, transitum videatur; sed in mystico sensu, qui præcipuus est, vnà omnia facta sunt.

Sed ad illa, in terra Cham, ex Genes. 10. notandum, Misraim, (ex quo orti Ægyptij) fuisse Chamii filium. Cæterum Chamii eiusdem filij fuerunt Chanaan, Chus, & alij. Cur igitur hoc nomen, scilicet terra Cham, indatur potius Ægypto, quam terræ Chanaan? Sed enim id factum, vt Ægyptij notentur maledicti: & horum nomine eandem subeunt turpissimam notam perfidi Iudæi. quasi dicat, hos tamet si Iudæos, & sanguine & ex genere Sem; infami tamen pertinacia in Chamii progeniem adscitos.

Verf. 26. *Misit Moysen seruum suum : Aaron, quem elegit ipsum.*

27. *Posuit in eis verba signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham.*

28. *Misit tenebras & obscuravit : & non exacerbauit sermones suos.*

29. *Conuertit aquas eorum in sanguinem : & occidit pisces eorum.*

30. *Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipsorum.*

31. *Dixit & venit cœnomyia : & cinifes in omnibus finibus eorum.*

32. *Posuit pluuias eorum grandinem : ignem comburentem in terra ipsorum.*

33. *Et percussit vineas eorum, & ficulneas eorum : & contriuit lignum finium eorum.*

34. *Dixit, & venit locusta, & bruchus, cuius non erat numerus.*

35. *Et comedit omne fœnum in terra eorum : & comedit omnem fructum terra eorum.*

36. *Et percussit omne primogenitum in terra eorum : primitias omnis laboris eorum.*

Pro grammatico sensu notandum primò hæc, quæ in Moysè & Aarone posita dicuntur, verba signorum & prodigiorum in terra Cham, verba esse potentia ad miracula & prodigia designanda, itaut illorum minæ non essent inanes voces, atque id exprimunt, vt ego quidem sentio, illa quæ sequuntur : & non exacerbauit sermones suos. id est, non seueritas verborum fuit, sed verò factorum. Quòd si cum Græcis & Hebræis codicibus pluraliter legantur, tunc sic capio : Moyses & Aaron non exacerbauerunt sermones Dei, eodem omnino sensu, quasi dicat, tunc cum minæ effectum sortitæ sunt, perspectum satis fuisse, cum potentiam & seueritatem denunciabant, non eos vendidisse verba, nec Dei mandata exasperasse; sed illa potius fideliter retulisse. Hæc à Genebrardo longè aliter explicata video; sed durè meo iudicio. Quem verò ego sensum assigno, nec duritiæ ille quidquam, nec parum habet energiam. Et cohæret præterea optimè, vt in signo, quod prius Psalmo exprimitur, aduertatur, ex eo constituisse, non verbo duntaxat Deum, aut Moysen, & Aaronem fuisse interminatos. Ad cætera porò signa omnia referendum etiam quod de hoc dicitur, ea de causa posito in priorè loco.

Notandum secundò, plagas, quibus Deus Ægyptum puniuit, decem in Exodo numerari, hoc scilicet ordine. 1. aquas versas in sanguinem. 2. ranas. 3. cinifes. 4. muscas. 5. pestem animalium. 6. vlcera vesicarum. 7. grandinem & ignem. 8. locustas. 9. tenebras. 10. mortem primogenitorum: at in nostro Psalmo septem, non amplius plagas apparere. hoc ordine, videlicet. 1. tenebras. 2. aquas in sanguinem versas. 3. ranas. 4. cœnomyiam & cinifes. (dixit & venit cœnomyia & cinifes, duplici plaga in vnum versum coniecta, & vna ex duabus coalescente. nam cœnomyia muscæ sunt) 5. grandinem & ignem. 6. locustam. 7. mortem primogenitorum. Ex plagis itaque Ægyptiacis omituntur hîc & pestis animalium, & vlcera hominum, vt verò ex reliquis octo fierent septem duntaxat, duæ, cinifum videlicet, & muscarum in vnam sunt coniunctæ. Ad hæc, Psalmi in recensendo ordo diuersus est: plagas enim inchoat ab illa quæ in Ægypto nona fuit. Quod qui dicat casu factum, eius mihi sensus minimè probatur. Iam si nec septenarij, nec noui ordinis sufficiens ratio, dum ad historiam respicitur, exhibetur; ritè quidem inde colligitur, ab Spiritu diuino dirigi nos potissimum ad mysterium, atque hoc profectò esse Psalmi præcipuum sensum.

Est ergo mea in hac re sententia, Moysis & Aaronis comparatione hîc agi de doctrina ac sanctitate virorum Apostolicorum: qui cum prædicatione, tum exemplo mysticis in Iudaicum populum plagis inflictis, illi, sed obduratæ præcipuè Ierosolymæ, (quæ mystica Ægyptus est) bellum intulerunt. Quare hi certè sunt duo illi testes, de quibus Apocal. 11. quibus data potestas est aquas in sanguinem conuertendi, terramque omni plaga percutiendi.

Quòd si Moyses apta persona est (vt ostensum Apoc. 11.) quæ cœlestem doctrinam repræsentet; Aaro

Ecclesia primitiua opera & à Iudæis persecutio.

Iudæi Chamii filij nominantur.

Verba signorum sunt prodigia.

Plagas Ægypti decem Psalms hic redegit ad septem.

vt Moyses doctrina caelestis, ita Aaron figura sanctitudinis.

Aaronem fratrem ipsius maiorem natu commo- dam itidem esse figuram sanctitatis, quæ cœlestem doctrinam ætate præcedit, statim intelligitur. Quæ præterea sanctitatis cœlestis significatio suo quasi iure conuenit Pontifici Aaroni: & propter sui muneris, cum summus esset Sacerdos, sanctimoniam; & propter insignem illam inscriptionem: *Sanctum Domino.*

Cur hic in plagis, diuersitas.

Pressa septem plagarum significatio.

Ægyptij primogeniti primicia laboris dicuntur ex irrisione.

Hi ergo duo Christi testes (cœlestis scilicet doctrina, & sancta virorum Apostolicorum vitæ) sunt qui mysticis plagis mysticam Ægyptum affecerunt, cum scilicet Iudæos infideles ac cæcos demonstrarunt: illius dissensionis, quam existere inter fideles infidelisque necesse erat, Euangelij prædicatione auctores fuerunt: infideles ira ac furore aduersus fideles accenderunt: eorum obstinatam perfidiam, miseramque deinde post obstinationem, ipsorum conditionem, qui suis se totos permitterent libidinibus, replicarunt: ac denique cum perpetuam eorum damnationem, qui non obedirent Euangelio, denunciarunt. Hæc plagarum mysticarum summa est, de quibus latè Apocal. 8. & cap. 11. notat. 7. ubi reddita ratio, cur, cum priores Ægypti plagæ decem fuerint, alteræ quibus mystici Ægyptij, id est, Iudæi, cæsi sunt, ad septenarium numerum sint reductæ, septemque proinde tubarum plagæ, de quibus Apocal. 7. fuerint. Et licet illa septem non plagas modò mysticas, sed famem etiam, bellum & pestilentiam complectantur; in nostro verò Psalmo solùm est sermo de mysticis, quæ ex potentia mysticorum Moysis & Aaronis extiterunt. Cæterum in utroque plagarum septenario, tã nostri Psalmi, quàm tubarum Apocalypseos, ad ea quæ Leuit. 26. num. 28. habentur, *Percutiam vos septem plagis*, intuitus fuit, vt propterea septenas fuisse plagas Iudæi populi, conueniens fuerit. Hæc ergo causa fuit, quam ob rem ex decem Ægypti plagis illæ sunt hoc in Psalmo, quæ minus instituto conducebant, ommissæ: ideo etiam duæ in vnam coaluerunt.

Iam verò is in hoc loco plagas recensendi ordo seruatus fuit, quem earum mysterium exigebat. Etenim infidelitatis tenebras, quæ prima res est, de qua rebelles Iudæos Apostoli arguebant, tenebræ repræsentant, sicut aquæ in sanguinem conuersæ dissensionem subsecutam. Post hanc tertio fuerunt loco rixæ & animositates ranis figuratæ. Quartò irarum ac furorum asyli, & cinifes solitudinum. Secundùm hæc, aptè ponderatur miserorum, qui suæ cæcitati & perditæ affectioni se dedebant, obfirmata durities: cuius est symbolum pulcherrimum grando. Porro in obfirmatis sic prodebat sese concupiscentiæ tyrannis locustis denotatæ. Ac tandem suprema est plaga animarum damnatio primogenitorum internectione significata. Atque hæc attigisse in præsens fat sit. nam hac de re Apoc. 8. & 11. fusiùs.

Nec verò fuit vlla ratione violentum, vt cinifes muscis adiungerentur; quoniam cum pestes hæ parum sint dispares, vtriusque significatio, quo respiciebatur, iræ nimirum & sollicitudines multum connexæ sunt. cum igitur expediret trahere plagas ad septenas, aptè vtique compacta vna fuit ex duabus illis.

In extrema plaga resistunt aliquantum nonnulli, cum primam Ægyptiorum stirpem Psaltes vocet: *Primitias omnis laboris eorum.* phrasis eadem est in Psalmo 77. vers. 61. varia ad difficultatem varij. Equidem hic ego irrisionem politam in Hebraei nominis dilogia fundatam considero. etc.

A nimirum significat & robur & laborem. Cur verò dicantur primogeniti roboris primitiæ, quod ex illis Genes. 49. vers. 3. *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea,* sit planum, statim apparet. At qui irridens Ægyptios, ac eorum primogenitos, dolo- rémque ac laborem toti Ægypto paratum scribit, is lepidè vocem vsurpet ambiguam, qua eos fugillet de robore immutato in dolorem ac laborem. Quo verò irrisionis perspiceretur elegantia, prudentissimè Septuaginta, & ex his vulgatus verterunt *Primitias omnis laboris eorum.* Ac facit huc quidem, eandem allusionem nominis indicari illis Iacobi Genes. 49. vers. 3. *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principium doloris mei.*

B Vers. 37. *Et eduxit eos cum argento, & auro: & non erat in tribubus eorum infirmus.*

Tunc mysticè fidelis Israël exiit ex Ægypto, cum populo Iudæico rebelli derelicto, attulit ad Gentes Euangelium. Et vt in exitu priore furati sunt Ægyptiorum diuitias Israëlita: ita Apostolici viri omnem sapientiæ & sanctitatis suppellectilem (quod proprium videantur Iudæicæ gentis peculium) secum, vt ditarent Gentilitatem, transtulerunt. nam & argentum sapientiæ, & aurum sanctitatis symbolum esse, planum est. Quòd si de tanta multitudine nullum in exitu ægotasse mirum fuit, admirationi est nihilo sanè minori exelsa animi virtus, qua Deus viros Apostolicos & Euangelij buccinatores confirmavit: cuiusmodi ad facinus, quod adoriebantur, qui orbem vniuersum debellare contendebant, necessaria fuit, de quibus pereleganter dicitur in hoc sensu: *Non erat in tribubus eorum infirmus.*

Arcanè, de translatione sapientiæ & sanctitatis ad Gentes.

C Vers. 38. *Latata est Ægyptus in profectioe eorum: quia incubuit timor eorum super eos.*

Hoc in Iudæis desertoribus (qui mystici Ægyptij sunt) impletum, cum bellum quod ipsis euangelica prædicatio moyebat, & quas infligebat mysticas plagas, sentientes, metuebant iam prædicatores, hosque egredi gaudebant suos Ierolymæ fines: rati quippe tranquillè se deinceps acturos.

Stultorum leuamen.

D Vers. 39. *Expandit nubem in protectionem eorum, & ignem vt luceret eis per noctem.*

Christiano populo, quo mysticus Israël, per Gentilitatis desertum ingrediente, statim visa est arcana nubes, Dei scilicet protectio illius rationibus maximè fauens (quo illud Apocal. 7. num. 16. gens hæc experiretur: *Non cadet super eos sol, neque vllus aestus.*) ignea item columna, quæ illi in ærumnosa nocte prælucebat, & suo ductu illi à feris & hostibus securitatem comparabat.

Protectio picturam à Deo.

E Vers. 40. *Petierunt, & venit coturnix: & pane cali saturauit eos.*

Vers. 41. *Dirupit petram, & fluxerunt aquæ: abierunt in siccis flumina.*

Mysterio vtriusque versus illa Apocal. 7. num. 16. respondent: *Non esurient, neque sitient amplius,* ex Isai. 49. vers. 10. Cæterum si prædicatores famas & sitis, diuinæ gloriæ & animarum salutis famas ac sitis erat; cum plurimos per vltam Gentilita-

Animarum conuersio mystica coturnicos ac manna.

utilitatis solitudinem pertrahebant ad fidem, hæc enim verò miræ erant coturnices, ac manna mirum, quibus Deus illic eosdem reficiebat.

Illa verò: *Abierunt in sicco flumina*, quantum ad Grammaticum cum Genebrardo de riuorum, quos Moyses de petra eduxit, fluxu per arenia prius & horrentia loca, strictè intelligo. Ad hæc, si quidem vera sit Hebræorum traditio, riuulum illum Israëlítico populo per eremum fuisse comitatum, id etiam aptè habet ad mysticum sensum, consulendus Psal. 77. vers. 19. Genebrardus.

Verf. 42. *Quoniam memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum.*

Dei promissio fidelissima.

Mysticum Israël em ex mystica Ægypto eo eduxit Deus, vt fidem suam præstitam Christo de dāda ipsi in possessionem Gentilitate exsolueret; quemadmodum, quam olim præstiterat Abrahamo, vt liberaret, traxit ex Ægypto Israël em, & locauit in Chananæo solo.

Verf. 43. *Et eduxit populum suum in exultatione, & electos suos in lætitia.*

44. *Et dedit illis regiones gentium: & labores populorum possederunt.*

45. *Vt custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant.*

Apostoli orbi Domini constituti.

Quemadmodum quidquid in Ægypto possidebant Israël itæ, lætè deseruerunt, elati quidem certa de possessione terræ Chananæorum, fiducia, sic etiam viri Apostolici, quibus suis Iudæis terga vertere, tristitiæ fore videbatur; sed enim prouidentia diuina eos ad Gentilitatis conuersionem vocante, prouentus spe certissima subnixi incultam Gentilitatem adorti sunt in exultatione & lætitia. Nec verò illos spes & data fides frustrarunt: re enim ipsa à Deo Gentilitatis prouincias acceperunt: & dedit illis regiones gentium, & labores populorum, quas vrbes ethnici extruxerant, quos agros coluerunt, & conseruerant.

Dei dona quo spectent.

Vt custodiant iustificationes eius, &c. Non illi modò, qui illa prius bona compararunt, sed horum filij etiam ac nepotes. In sensu autem potissimo, cum filij & posterij virorum Apostolicorum sint ipsimet ethnici, quos Christo per Euangelij prædicationem genuerant, eadem ex his ferè existit sententia, ac si hæc sic componeremus: Dedit illis regiones Gentium & labores populorum, vt Gentium deinceps prouincia, & populi, qui colebant idola, legem iam veri Dei requirant, & ipsius iustificationes custodiant.

In Psalmum 105. *Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia eius.*

ARGVMENTVM.

Svb comparatione diuinæ gloriæ in eo satis perspectæ olim, quòd Israël em delinquentem sapius, ob peccatâque depressum, Deus ex misericordia emergere de humilitate fecerit, atque etiam exaltarit; agitur de simili Dei gloria de-

A claranda vtique in persecutionibus, quas Christianæ Ecclesiæ, ad eam castigandam, idem immisurus erat, vt ipsis iam bene instructam ac emendatam in loco exaltaret mirum in modum.

Est hic ex Psalmis alleluia, ad quos Apocal. 19. alluditur, secundus, ad quem pertinet verbum illud *Gloria*, nimirum vt celebret, quàm fuerit gloriosum Deo Ecclesiæ primigeniæ delicta acerbis admodum punire persecutionibus: harumque interuentu eandem summopere sublimare.

At primum non tractari duntaxat hoc Psalmo delicta, supplicium, & gloriam tādem antiqui populi, sed huius comparatione Psalmum dirigi in Ecclesiam, eandem omnino expertam, equidem persuadeor iisdem omnino, quæ ad præcedentem Psalmum argumenta produxi.

Deinde manifesta est Psalmi huius series de irritato sæpissimè ab illa gente, priusquam in possessionem promissæ terræ venirent, Deo; ac de adquisita Deo gloria, quod se vinci neutiquam sine ret repetitis sceleribus; suum quin imò prosequeretur opus, quoad illis, tametsi bene mulctatis, optatam cum summis & benevolentia & honoris documentis possessionem tribueret. Huic porrò instituto seruit quàm aptissimè illud, quod huic Psalmo obtigit, nomen, *Gloria Dei*. Conuenienter quidem Paulinis ad Rom. 3. vers. 23. verbis: *Omnes peccauerunt, & egent gloria Dei*, id est, misericordia Dei. Iam quòd gloria Dei appelletur eius, benignitas fundamentum est non in præstata modò huius virtutis; sed etiam, quia de hominibus, de fidelibus signatè bene mereri, id vtique, scelerosa quamlibet irritatione non obstante, præstat Deus sui honoris causa. Iuxta legitimum illorum ex Dominica precatatione sensum: *Sanctificetur nomen tuum*. Quæ quidem ex Ezech. 36. vers. 20. & sequentibus petita sunt, vbi dicitur: *Ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, & polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis, Populus Domini iste est, &c. Et peperci nomini sancto meo (mei mihi nominis gloria condoluit) quod polluerat domus Israël in Gentibus ad quas ingressi sunt. Idcirco hæc dicit Dominus, &c. Non propter vos ego faciam, sed propter nomen sanctum meum. Et sanctificabo nomen meum magnum, vt seruiant Gentes, quia ego Dominus, &c. vobis scilicet, benefaciens, & exaltans vos, vt sequitur ibidem.*

Gloria Dei appellatur eius misericordia.

C Tertio, persecutiones in Ecclesiam primitiuorum excitas fuisse Dei permisso, vt illis expeteret à fidelibus delictorum pœnas, res quidem est exigua firmitatis, aut certitudinis minimè habenda. Præterquam enim quòd in sana Theologia constans est, pœnaria sæpius mala ob culpas infligi; ex historia certè Ecclesiastica cõpertum est, persecutiones aliquot in abusu & delictorum Christiani populi supplicium à Deo fuisse immisas. (id quod Apocal. 19. in allusione ad hunc Psalmum expendo) atque idem de ceteris videtur ritè existimandum. Etenim vel in ipsa Apostolorum, quod ipsorum scripta manifestant, ætate grauiter fideles offendebant. Et sanè, qui ob eiusmodi culpas censeat attritam Ecclesiam vt depressa flagellis & afflicta humi, impendio magis dein, vt Dei gloriam addecer, extolleretur, is quidem, meo animo, honori diuino multum deseruit. His addendum, constare ex sacra Scriptura, cum peccator à Deo se iuste punitum agnoscens, deiicit ac humiliat se; hac ipsum humilitate multum gloriæ Deo tribuere: ac tunc quidem vicissim Deum, ei, qui se affectit gloriæ, fauendo, prospicere gloriæ sui

Miserendo sanctum se ostendit, id est, sanctificetur nomen tuum. Matt. 6.

Gloria Dei peccatorem seruire se humiliandos Deum item ipsum exaltando honoris suo consulere, probatur ex sacra Scriptura.

sui nominis. Videri debet ad rem hanc cap. 7. Io-
suë 19. *Da gloriam Domino Deo Israël.* & 1. Reg. 6.
15. *Dabitis Deo Israël gloriam.* Psalm. 78. 9. *Propter
gloriam nominis tui libera nos, & propitius esto pecca-
tis nostris propter nomen tuum.* Ac demum Daniel. 3.
31. *Uniuersa que fecisti nobis Domine, in vero iudicio
fecisti: sed fac nobiscum secundum mansuetudinem
tuam, & da gloriam nomini tuo Domine.*

Verf. 1. *Confitemini Domino, quoniam bonus:
quoniam in seculum misericordia eius.*
2. *Quis loquetur potentias Domini, auditas fa-
ciet omnes laudes eius.*

Aptissimè Psalmus inchoatur à propositione
materiæ, cum in eo de bonitate Dei, misericordia,
potentia ac gloria sit agendum. In his bonitatem
ac misericordiam perspicuum est non ad veniam
solum referri, sed ad Dei dignum consilium. cum
malis in bonum conuersis, fideles à quibus fuerat
laccessitus, castigatos prius maximè deinceps ex-
tollit. Quam ad rem potentiarum mentio in pri-
mis fuit apposita, quia parcendo maximè & mise-
rando suam Deus omnipotentiam manifestat,
quod illi attribuit Ecclesia. Atque id non intelli-
gitur modò, propter eam, quæ insignis virtus ap-
paret in parcendo; sed quia Deus hoc non con-
tentus, vt edat documenta digniora sui, suæque
omnipotentia, eos, quibus indulget, cumulat be-
neficiis, euehit, ac gloriosos reddit. Nomen de-
nique vltimum laudes eius sumitur pro gloria
eius. & cur eiusmodi proluxa Dei beneficentia no-
minetur gloria Dei, dictum paulò antè.

Verf. 3. *Beati qui custodiunt iudicium, & fa-
ciunt iustitiam in omni tempore.*

Quòd illi beati sint, qui Dei mandata semper
obseruant, non is est horum sensus, Psalmi quippe
instituto non conueniens. Vult ego dicere hic
versus. Quouis se tempore ad Deum quis conuer-
tat cum vero suorum delictorum sensu, faciâtque
adèd iudicium & iustitiam; tunc quidem ianuam
diuinæ misericordiæ patentem illum repertu-
rum. Est hic sensus cum argumento Psalmi, vt ex-
pendenti patebit, mirificè cohærens. Nam id per-
uium est, illa in omni tempore, vsurpari posse, quem-
admodum apud Ezech. *In quocumque die, cap. 32.
12. sic habetur, Impietas impij non nocebit ei in qua-
cumque die conuersus fuerit ab impietate sua.* Porrò
quibus sua iam non ineommodant scelera, ij iu-
re beati nominentur. iuxta id Psalmi 31. 1. *Beati
quorum remissa sunt iniquitates.* Huius verò nomen-
clationis ratio fuit specialis in hoc Psalmo. quippe
qui celebret, iis, qui depressum attulerint Deo
animum, non ignosci modò; sed euehi eos mirum
in modum. Quòd verò phrasis illa, *custodire iudi-
cium, & facere iustitiam,* aptè de pœnitentia in-
telligatur, aliis hoc ostendit sacra Scriptura.
Ezech. 18. 21. *Si impius egerit pœnitentiam, & fecerit
iudicium & iustitiam.* Quare in solemnibus B. Ma-
gdalena hoc in loco vsurpauit Ecclesia, *Feci iudi-
cium & iustitiam Domine, non calumniemur,* &c. ex
Psalm. 118.

Verf. 4. *Memento nostri Domine in benepla-
cito populi tui: visita nos in salutari tuo.*
5. *Ad videndum in bonitate electorum tuorum,*

*ad latandum in letitia gentis tuae, vt
lauderis cum hereditate tua.*

Memento nostri Domine in beneplacito populi tui.
Complaceat tibi obsecro de nobis, perinde quasi
tibi olim de populo pœnitenti complacebat: &
sicut illos pœnitentes visitabas salutari admodum
visitatione; nos itidem pœnitentes sic visita. Illa
interim notanda, *In salutari tuo.* nam pro salute
tua posuit interpres adiectiuum in terminatione
neutra, quasi dicat, in eo quod salutare est, vt si-
gnificaret Deum, tametsi is sit punitor aliquando
seuerissimus, consolatorem eundem quoque esse
quàm suauissimum. Eò itaque hæc petitio visita-
tionis in salutari aut suauiter tendit, vt Deus suam
iam seueritatem operiat, aperiat verò fauorem,
veniam, ac miserationem.

Ad videndum in bonitate electorum tuorum. sunt
qui hæc *ad videndum, ad latandum, ad gloriandum,*
exponant: vt videam, vt læter, vt glorier. Verum-
tamen de Septuaginta ac Vulg. compertum est,
ad Deum hæc illos omnia retulisse. nam cum ad eum
respiciant illa, *vt lauderis cum hereditate tua,* cæte-
ra eiusdem Hebraicè figuræ debent eodem respi-
cere. Quare priora duo ad videndum, ad latan-
dum, cum Vulg. consequenter accipiamus vt vi-
deas, vt læteris. Porrò videre & lætari in bonitate
electorum & lætitia, est, sanctitudine, & lætitia ad-
specta collatari. Is ergo horum sensus est, si quidè
Deus grandi de suorum sanctitate ac lætitia ele-
ctorum velit gaudio frui, certum omnino sibi ef-
se debere, grandi quadam miseratione, quæ ex ma-
lis eliciat bona, atque adèd indulgentia vt erga
eosdem magnificentissima. secus nec reperturum
in electis Deum placentem, sibi aut bonitatem,
aut sanctitatem, nec illos solidum gaudium in-
depturos.

Vt lauderis cum hereditate tua, id est, vt de eorum
ornamento & felicitate glorieris, vel etiam vt
de eorum laude, id est, meritis laudabilibus laus
tibi & gloria deferatur.

Verf. 6. *Peccauimus cum patribus nostris: iniuste
egimus, iniquitatem fecimus.*

7. *Patres nostri in Ægypto non intellexerunt
mirabilia tua: non fuerunt memores mul-
titudinis misericordiae tuae.*

*Et irritauerunt ascendentes in mare, mare
rubrum.*

8. *Et salutauit eos propter nomen suum: vt no-
tam faceret potentiam suam.*

9. *Et increpuit mare rubrum, & exiccatum est:* Exod. 14.
& deduxit eos in abyssis sicut in deserto.

10. *Et saluauit eos de manu audientium: & re-
demt eos de manu inimici.*

11. *Et operuit aqua tribulantes eos: vnus ex eis
non remansit.*

12. *Et crediderunt verbis eius: & laudauerunt
laudem eius.*

13. *Citò fecerunt, obliuisci sunt operum eius: &
non sustinuerunt consilium eius.* II.

14. *Et concupierunt concupiscentiam in deserto:* Exod. 17.
& tentauerunt Deum in inaquoso.

15. *Et dedit eis petitionem ipsorum: & misit sa-
turitatem in animas eorum.* Num. 11.

16. *Et irritauerunt Moysen in castris: Aaron
Sanctum*

Deus qui se
ostendat po-
tentissimum.

In salutari
visitare, id
est, quod sa-
lubre ac pla-
cidè asserre.

Deum homi-
nes vnde ob-
lectent.

In omni tem-
pore est quod
in quacum-
que die, apud
Ezech.

Pœnitentes
dicuntur iu-
diciū & iu-
stitiam fate-
ri, ex Ezech.

- III. Sanctum Domini.
- Num. 16. 17. Aperta est terra, & deglutiuit Dathan:
& operuit super congregationem Abiron.
- Deut. 31. 18. Et exarsit ignis in synagoga eorum: flamma
combussit peccatores.
- IV.
19. Et fecerunt vitulum in Horeb: & adoraue-
runt sculptile.
- Exod. 32. 20. Et mutauerunt gloriam suam in similitudi-
nem vituli comedentis fenum.
21. Obliti sunt Deum, qui saluauit eos, qui fecit
magnalia in Agypto.
22. Mirabilia in terra Cham: terribilia in mari
rubro.
23. Et dixit vt disperderet eos: si non Moyses
electus eius stetit in confectione in con-
spectu eius.
- Vt auerteret iram eius ne disperderet eos.
- V.
24. Et pro nihilo habuerunt terram desiderabi-
lem: non crediderunt verbo eius.
25. Et murmurauerunt in tabernaculis suis: non
exaudierunt vocem Domini.
- Num. 14. 31. 26. Et eleuauit maxum suam super eos: vt pro-
sterneret eos in deserto.
27. Et vt deiiceret semen eorum in nationibus:
& dispergeret eos in regionibus.
- VI.
28. Et initiati sunt Beelphegor: & comederunt
sacrificia mortuorum.
29. Et irritauerunt eum in adinventionibus
suis: & multiplicata est in eis ruina.
- Num. 25. 7. 30. Et stetit Phinees, & placauit: & cessauit
quassatio.
31. Et reputata est ei in iustitiam, in genera-
tionem & generationem vsque in semp-
ternum.
- VII.
- Num. 20. 10. 32. Et irritauerunt eum ad aquas contradictio-
nis: & vocatus est Moyses propter eos.
33. Quia exacerbauerunt Spiritum eius. Et di-
stinxit in labiis suis.
- VIII.
34. Non disperdiderunt gentes, quas dixit Do-
minus illis.
35. Et commisti sunt inter gentes, & didicerunt
opera eorum.
36. Et seruiuerunt sculptilibus eorum: & factum
est illis in scandalum.
- Lib. Iudic. 37. Et immolauerunt filios suos, & filias suas
demoniis.
38. Et effuderunt sanguinem innocentem: san-
guinem filiorum suorum, & filiarum sua-
rum, quas sacrificauerunt sculptilibus
Chanaan. Et infecta est terra in sangui-
nibus.
39. Et contaminata est in operibus eorum: &
fornicati sunt in adinventionibus suis.
40. Et iratus est furore Dominus in populum
suum: & abominatus est hereditatem
suam.
41. Et tradidit eos in manus gentium: & domi-
nati sunt eorum qui oderunt eos.
42. Et tribulauerunt eos inimici eorum, & hy-

- A miliati sunt sub manibus eorum:
43. Sape liberauit eos. Ipsi autem exacerbauerunt
eum in consilio suo: & humiliati
sunt in iniquitatibus suis.
44. Et vidit cum tribularentur: & exaudiuit
orationem eorum.
45. Et memor fuit testamenti sui: & pœnituit
eum secundum multitudinem misericor-
diæ suæ.
46. Et dedit eos in misericordias in conspectu
omnium qui ceperant eos.

B Hæc tota gestæ olim rei expositio eò pertinet
summatim, vt fateantur fideles, ærumnas, quibus
mactati à Deo fuerunt; probè satis suis fuisse sce-
leribus committas. Deum verò se digna præsti-
tisse, sui que nominis gloriæ consuluisse, cum ad-
monitum prius per supplicia populum, ex sua post
cum ipso miseratione maxima summum in mo-
dum extulisset. Illa porò, *Peccauimus cum patribus
nostris*, (vel sicut patres nostri) vt à fidelibus iure
Israëliticis dicebantur, cum efflagitabant diuinam
opem in ærumnis, & liberati post gratias agebant;
nihilo fecius vsurpare potest Ecclesia Christiana,
huius quin etiã gratia potissimum hic Psalmus
conscriptus est. nec verò ineptè antiquam illam
gentem Christiani nuncupent patres suos.

C Iam quod dicatur prius, *Peccauimus cum patri-
bus nostris*, & veterum post Israëliticorum flagitia
enumerentur; designat fortè, tam in sceleribus il-
lis, quàm in ærumnis consecutis quamdam velu-
ti imaginem eorum, quæ expertura olim erat na-
tio Christianorum, mysticè proponi. Nec casu
quidem factum videtur, vt quas Israël calamita-
tes, priusquam infensas ipsi nationes Dauid sub-
iecisset, passus est, reducantur ad octonas in hoc
Psalmo; sed vt persecutiones præcipue, quas Chri-
stiana Ecclesia pertulit antequam Romanum ini-
ret imperium, significarentur. Nam quas illa su-
stinuit ante triumphatam Romam, ad octo reuo-
casse videtur Apocalypsis, vt dixi cap. 13. Hoc ta-
men, quoniam postrema Deo offensi causa, & po-
strema item calamitas ex his octo plus videtur
complecti, nimis premere non libet. Eius ta-
men gratia, cui & hæc accommodatio, & curio-
sior ad illam commentatio placuerit, persecutio-
num octo distinctionem ad marginem notauit.

Num. 23. *Dixit, vt disperderet eos: si non Moyses
electus eius stetit in confectione in conspectu eius.* Dei iram re-
id est, decreuerat certè Deus illos funditus euer-
tere. Id quod iam fecisset, nisi Moyses vir ipsi
charissimus in ipso iam ad vastationem procinctu
indignationi obstitisset. sumpta videtur ab vrbis
expugnatione metaphora, quando rupto iam mu-
ro, cuius aliquis fortissimus muri succedens loco
se ipsam opponit, & ciuitatem tutatur: factum scilicet
additum, quos hostes irruerant, & armis,
& proprij obiectu corporis constantissimè occlu-
dens. Moyses igitur non aliter, cum murum mise-
rè diruptum, & iram Dei vehementissimè aggre-
dientem aspexit; medium se constantissimè obii-
ciens, charumque caput ostentans suum, cum grata
non minus illa, quàm libera & vehemènti oratio-
ne dixit: *Aur dimitte populo huic, aut dele me de li-
bro vitæ*, sedauit iratum Deum, suumque populum
tutus est. Vide similia Ezech. 12. Ierem. 5. Isai.
58. maximè iuxta Hebræam versionem, & Sapien-
tiæ item 18.

Patres fide-
lium qui di-
cantur?

Persecutiones
Israëliticorum
cur octo.

Dei iram re-
primunt eius
amici.

Verf. 47. *Saluos nos fac Domine Deus noster: & congrega nos de nationibus: vt confitemur nomini sancto tuo: & gloriemur in laude tua.*

48. *Benedictus Dominus Deus Israël à saculo, & vsque in seculum: & dicet omnis populus: Fiat, fiat.*

Psalmum finit precatio, qua postulent à Deo fideles, vt nihilo minus, quàm cum Israël olim, quamquam sceleribus onusto, suæ pietatis diuitias communicet eum Ecclesia: quo hæc tota se in eius effundat laudes, in eiusque prædicatione gloriatur; quod ab infidelibus acriter persecutibus erepta sit, illis congregatis, qui hac illac dispersi errabant. Quod cum psaltes præuidisset à Deo præstitum iri, ipsi prior de tanto beneficio gratulatur, exhortaturque fideles ad ingeminandam hanc vocem: *Amen, amen.* id enim est, illa Psalms clausula, *Fiat, fiat.*

In Psalmum 106. *Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia eius.*

ARGUMENTVM.

Vocatio est Gentium ac victoria, quàm aduersus capitales hostes Diabolum, carnem, & mundum, per ipsasmet ab infidelibus excitas persecutiones dedit Christianæ Ecclesiæ Spiritus sancti virtus.

Ex Psalmis alleluatis, ad quos Apocal. cap. 19. in illis, *Alleluia, salus, & gloria & virtus Deo nostro est*, alluditur, hic est tertius ad quem ex laudatione illa triplici tertia pertinet, *Virtus.* In eo itaque tractatur de Spiritus sancti efficacia, (de qua sunt illa: *Quo ad vsque induamini virtute ex alto*, Lucæ 24. 49.) ad colligendam Deo gentilitatem, ad elicendam admirabilem ex atrocissimis persecutionibus victoriam: victoriam, inquam, de Diabolo, carne & mundo, per Romani imperij subiectionem.

Quæ me adducit ratio, vt hoc esse credam Psalmi argumentum (præter ea, quæ ad Psalmum 104. & Apocal. 19. dixi) est cum Psalmi contextus, tum quòd videam & filum in sensu alio vel humili, vel non ita sublimi ad finem deducere, operosissimum esse, ne dicam impossibile; & in meam explicationem, vt patebit iam, mirè quadrare omnia. Enim verò quòd Psalmus de misericordia Dei corpora à miseris, quæ hinc enumerantur, liberantis intelligatur, minimè acquiescit animus. Etenim in hac interpretatione & argumenti plenitudinem, & ordinis conuenientiam requiro.

Probat
Psalmi argu-
mentum.

Ac primùm, cur liberatio ab his calamitatibus potius, quàm ab aliis celebretur? An ne vt ab illis, ita etià à periculis belli, ab insidiis, & innumeris aliis non eripit Deus? Ecquis deinde ordo ille est regredi à solitudine ad captiuitatem, cum, vt liquet, seruitus Ægyptiaca deserti fastidiis antecesserit? Ad hæc; eiusmodi de calamitatibus corporeis expositio ad particularia nonnulla, quæ populum vniuersum minimè contingunt, cuiusmodi sunt Ezechias à morbo, & à tempestate Ionas liberati, cogitur deuolui. Atque Psalmus ipse præfatur se generalia concernere, vt qui illis sit compositus: *Qui redempti sunt à Domino, quos redemit de*

A manu inimici, & de regionibus congregauit eos, à Solis ortu, & occasu, ab Aquilone & mari. Mihi hæc omnino videtur Christianæ Ecclesiæ descriptio, iuxta id Ioan. 11. 52. *Vt filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in vnum.* Ac denique, quia ad mysticam intelligentiam vocat, Psalmi finis is est: *Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini, nec verò nouus Dauidi est huiusmodi ad Ecclesiã Christianã respectus.* Relinquitur ergo illud dütaxat, vt in mystica intelligentia Psalmi diuinam, scilicet virtutem in Gentium vocatione, & gloriosa de tribus immanissimis hostibus victoria (ipsissimũ hoc est Apocalypseos argumentum) prædicantis, & tractationis dignitatem, & ordinem concinnum assignemus. Hæc, vt recipimus, præstentur, adiciat æquus lector ad nostram distributionem animump.

Descriptio
Ecclesiæ
Christianæ.

Prologus Psalmi.

Verf. 1. *Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia eius.*

2. *Dicant qui redempti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici: & de regionibus congregauit eos.*

3. *A Solis ortu & occasu: ab Aquilone & mari.*

His nihil ne excogitari quidem aptius potuit nostro argumento.

P A R S P R I M A.

De Gentium vocatione.

Verf. 4. *Errauerunt in solitudine in inaquoso: viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.*

5. *Esurientes, & sitienses anima eorum in ipsis defecit.*

6. *Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur: & de necessitatibus eorum eripuit eos.*

7. *Et deduxit eos in viam rectam: vt irent in ciuitatem habitationis.*

8. *Confiteantur Domino misericordie eius: & mirabilia eius filiis hominum, (ostensa scilicet.)*

9. *Quia satiauit animam inanem: & animam esurientem satiauit bonis.*

In his, quæ præit mentio deserti, gentilitatem designat. res hæc notissima est, quippe quæ in sacra Scriptura, vt dixi Apocal. 12. frequentissima. In hac porro deserti allegoria facillè intelligitur, quæ sit Gentilium fames & sitis. Clamor verò ita capiendus sicut in Aggæo cap. 2. 8. *Desideratus* Clamer duplex. *de omnibus Gentibus.* de eo quem edere cogit necessitas, cuiusmodi est terræ ficcæ, efflagitantis imbrem. Intelligi etiam potest hic clamor de actu elicitò per auxilium Dei ad gratiam disponens. Denique ciuitas habitationis est Christi Ecclesia, in qua gentes factæ sunt *ciues Sanctorum & domestici Dei.*

P A R S S E C V N D A.

Victoria de Diabolo.

Verf. 10. *Sedentes in tenebris & umbra mortis: vinctos*

vinctos in mendicitate & ferro.

11. Quia exacerbauerunt eloquia Dei: & consilium altissimi irritauerunt.
12. Et humiliatum est in laboribus cor eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adiuuaret.
13. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur: & de necessitatibus eorum liberauit eos.
14. Et eduxit eos de tenebris, & umbra mortis: & vincula eorum dirupit.
15. Confiteantur Domino misericordia eius: & mirabilia eius filiis hominum.
16. Quia contriuit portas areas: & vectes ferreas confregit.
17. Suscepit eos de via iniquitatis eorum: propter iniustitias enim suas humiliati sunt.

Seruitus diaboli qualis.

Captiuitatem infelicem, quam sub Dæmonis tyrannide patiebantur mortales, graphicè proponunt (alioqui valdè certè hyperbolica) omnia hæc: *In tenebris. Umbra mortis. In mendicitate & ferro. Portas areas, vectes ferreas.* quibus assonant loci alij sacrae Scripturae plures. Illud verò notandum quod sedentes accusatiuum esse, per appositionem nimirum ad animam inanem, & animam esurientem proximè precedentes. Atque id argumento est manifesto, qui liberati dicuntur à calamitate deserti, & à captiuitate, eisdem esse, quod utique nos dicimus.

PARS TERTIA.

Victoria de carne.

- Verf. 18. *Omnem escam abominata est anima eorum: & appropinquauerunt vsque ad portas mortis.*
19. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur: & de necessitatibus eorum liberauit eos.
 20. Misit verbum suum, & sanauit eos: & eripuit eos de interitionibus eorum.
 21. Confiteantur Domino misericordia eius: & mirabilia eius filiis hominum.
 22. Et sacrificent sacrificium laudis: & annuncient opera eius in exultatione.

Carnis representatur ut agrotus.

Eucharistia sanatur carnis appetitum.

Haud ineptus est ordo, vt victoria de mundo præeat victoria de carne. nam huius bellum in Ecclesiam ei, quod intulit mundus, præcessit. Porro ad carnem inimicam designandam (quæ quidem appetitio est in primis morbida & animæ valetudini summum contraria) quid vsurparetur aptius, quàm agrotus quidam cibum salubrem, & quidquid aliud commodum sibi esse posset, fastidians prorsus: ecquid ita appositè damnationis periculum, quæ æterna mors est, significaret? Iam illa, *Misit verbum suum & sanauit eos*, signatè admodum ostendunt quam Deus adhibuit medicinam. Et quidem hanc fuisse sacram Eucharistiam, illa indicant, quæ subduntur: *sacrificent sacrificium laudis, &c.* Enim verò Eucharistia effectus morborum appetitus, de quo agitur sanatio.

A PARS QUARTA.

Victoria de mundo.

- Verf. 23. *Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationes in aquis multis.*
24. Ipsi viderunt opera Domini, & mirabilia eius in profundo.
 25. Dixit & stetit spiritus procella: & exaltati sunt fluctus eius.
 26. Ascendunt vsque ad calos, & descendunt vsque ad abyssos: anima eorum in malis tabescebat.
 27. Turbati sunt & moti sunt sicut ebrius: & omnis sapientia eorum deuorata est.
 28. Et clamauerunt ad Dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum eduxit eos.
 29. Et statuit procellam eius in auram: & siluerunt fluctus eius.
 30. Et letati sunt quia siluerunt: & deduxit eos in portum voluntatis eorum.
 31. Confiteantur Domino misericordia eius, & mirabilia eius hominum.
 32. Et exaltent eum in Ecclesia plebis: & in cathedra seniorum laudent eum.

Quam vehementissimam persecutionem commouit in Ecclesiam Romanorum opera & industria mundus, illa appositè admodum horribili procella denotatur, quam fuit Deus in Ecclesiarum naues ingruere. Huic verò significationi concinunt alij sacrae Scripturae loci, vt Psalm. 92. *Eleuauerunt flumina Domine, &c. Mirabiles elationes maris, &c.* Sed verò in altis Dominus longè mirabilior.

Mundus ingruens in Ecclesiam humiliter.

Illam autem locutio, *Cathedra seniorum*, confessum Episcoporum, qui habitus est in conciliis, denotat quàm aptissimè. Et fit allusio, sicut & Apocal. 4. ad seniores illos viginti quatuor primogenitos, qui fruebantur in templo sella iure. Nam parta iam Ecclesie Christiane pace habita sunt concilia frequentia, & in aliis conuentibus plurimis floruit publicus Christiane religionis vsus.

Episcoporum in conciliis confessus.

PARS QUINTA.

De Iudæorum miseria, & Gentilium felicitate.

- Verf. 33. *Posuit flumina in desertum: & exitus aquarum in sitim.*
34. Terram fructiferam in saluginem, à malitia inhabitantium in ea.
 35. Posuit desertum in stagna aquarum: & terram sine aqua in exitus aquarum.
 36. Et collocauit illic esurientes: & constituerunt ciuitatem habitationis.
 37. Et seminauerunt agros, & plantauerunt vineas: & fecerunt fructum natiuitatis.
 38. Et benedixit eis, & multiplicati sunt nimis: & iumenta eorum non minorauit.

Cum

Cum prædicta sit hætenus ingens illa Dei aduersus Christianam Ecclesiam ex omnibus gentibus congregatam misericordia; appositè in primis huic tractationi theologica altera de reprobatione populi Iudaici, & Gentilici electione ac felicitate subiungitur. Etenim quod hic reciperetur in filium, illius repudium occasio fuit. Vbi igitur Ecclesiæ victoriæ celebrata sunt; quisnam affectus erupisset opportunior, quàm admiratio de sortium commutatione? Est enim hoc quasi rei huius originem indicari, quia nimirum transierit in solitudinem paradisi. Nam statim modum ac rationem inuenit Deus Gentilici deserti in paradysum conuertendi, in electum & abundantem populum: qui haberet habitationis urbem, sementes copiosas, vineas admirabiles: de fecunda messe & lætissima vindemia eodem omnino sensu egi 14. Apocal. in fine.

Quem sibi paradysum parauit Deus.

PARS SEXTA.

De via, qua ad felicitatem peruenit Christiana Ecclesia.

- Verf. 39. *Et pauci facti sunt: & vexati sunt à tribulatione malorum & dolore.*
- 40. *Effusa est contemptio super principes: & errare fecit eos in inuio, & non in via.*
- 41. *Et adiunxit pauperem de inopia: & posuit sicut oues familias.*
- 42. *Videbunt recti, & latabuntur: & omnis iniquitas oppilabit os suum.*

Prosperitas adicitur per aduersa.

Effusa contemptio quid.

Adiuuare de inopia, id est, media ipsa infelicitate.

Ipsamet egestate succurrit egeno Deo.

Et pauci facti sunt. Hæc non ita capio, vt post multiplicationem, persecutionem passa iterum Christiana Ecclesia ad paucitatem reducta sit; sed verò quòd ad superius descriptam abundantiam vexationes Christianorum, & cruciatus multiplices fuerint viæ. Hæc porò inde habuerunt ortum, quòd terrarum Principes Romani, Imperatores scilicet totos sese effuderint in contemptum Christianæ religionis. atque id est, *effusa est contemptio super Principes*, sinente illos Deo eiusmodi implicatos errore longissimè trahi: *Et errare fecit eos in inuio, & non in via*. At verò ex deiectione ipsa honorem suæ Ecclesiæ elicuit Deus: *Et adiunxit pauperem de inopia*. Notanda valde locutio. Est enim de inopia idem, quod media despectione ac miseria, iuxta illud: *De arca, vel de torculari*, 4. Reg. 6. 27. Atque ita de abundantissima Ecclesiæ fecunditate sequitur: *Et posuit sicut oues familias*. Inter vtrumque verò hemistichium, *& adiunxit pauperem de inopia. Et posuit sicut oues familias*. nexus est admirabilis. subuentum, dicitur, egeno ipsamet egestate. Etenim Christianum populum modis diuexatum plurimis ipsarummet persecutionum interuentu Deus multiplicauit. Et posuit sicut oues familias. Quàm sit ouillo pecori opus defensore, res est manifestaria. Aliæ animantes, vt suos educunt fœtus, non pastorum egent, non canum: at oues sic indigæ sunt eiusmodi custodia, vt si illa abesset, ne agnum quidem vnum altum conseruarent. In causa quidem est, quòd cum animal hoc non sit nimis imbecillum, & vel ad fugiendum vel abscondendum se,

planè rude; lupos tamen habet sibi summopere infestos. Ad huc tamen copiosiores ouium, quàm ceruorum aut bouum, vel aliorum, quæ tueri se possunt, greges educantur, prouidente nimirum ipsamet necessitate tutelam opportunam. Ne verò sumptus frustretur, datur opera, vt greges numerosi sint, adeoque prouentus ingens: *Et posuit sicut oues familias*. Non secus actum est cum Christiano populo, quàm cum ouibus imbecillis, cuius inaudita multiplicatio ex ipsamet extitit persecutione rabiosa. Propterea igitur *videbunt recti, & latabuntur, & omnis iniquitas oppilabit*, seu occludet, os suum. Etenim tunc prorsus ora sigillantur infidelium, cum vident ab ipsa aduersitate prosperitatem ac decus ortum duxisse.

Psalmi conclusio.

Verf. 43. *Quis sapiens, & custodiet hæc? & intelliget misericordias Domini.*

Haud scio quænam alia clausula magis esset apposita, vt ad meditanda arcana ac sublimia sensa, lector inuitaretur.

Laudationem, qua Deo firma cum fide exhibetur, altera subsequi debet, quam eidem præstat Deo vita ad ipsius præscriptorum normam conformata. Ad hanc porò tria requiruntur, propositorum ex virtute constantia, oratio vt à tentationibus eripiat Deus, communicatio Spiritus diuini. Tria hæc tribus docentur Psalmis 107. 108. & 109. qui inter primam & secundam Alleluiarum cohortem positi sunt. Hunc postremum mysteriorum in primis differtum tractabo fuse. Illum enim non vlllo loco Apocalypsis accersit. Eius proinde tractationem Apocal. 2. in fine ad illa, *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo. & cap. 4. 2. & ecce sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens, pollicitus sum.*

Laudatio vera Dei vnde completur.

In Psalmum 109. *Dixit Dominus Domino meo, &c.*

ARGUMENTVM.

Christi Domini post passionem cum gloria, tum eius virtutis in sanctificatione animarum admirabilis effectus tractantur in hoc Psalmo. Rem vtramque paucis conclusit ad Roman. 1. 4. Paulus, cum dixit, eò Dei consilium pertinuisse, vt Christus resurgeret, & cum gloria propria Dei filio, & cum virtute ac spiritu conferendæ sanctitatis. *Prædestinatus est, inquit, Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum*. Haud aliter igitur in præsentis Psalmo Christi gloriam prædicant illa; *sede à dextris meis. & mox, Tu es sacerdos in æternum, &c.* Nam sanctificationem animarum celebrant omnia, quæ supersunt. Sed enim id sit quàm artificiosissimè ponderato vindictæ genere peregrino,

Paulus ad Rom. 1. v. 4. explicatus & ex eo nosstr. Psalmus.

grino, quod de suis hostibus Christus erat expetiturus, nimirum illos ad intimam sui amicitiam, adeoque sanctitatem, & ad ipsamet sui causa effusionem sanguinis traducendo.

Verf. 1. *Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Multorum est illa animaduersio, quòd dicatur Christo: sede donec tibi subiiciam inimicos, non ideo significari postea ipsum non cessurum. Multa ad id fulciendum ex Hieronymo & Chrysostomo. congerit sacra Scriptura testimonia Maldonatus, Matth. 1. num. 18. & 25. Addo ego, hanc phrasin non usurpari temere, nisi in iis, quæ eximie quid habent mirabilitatis. Tale illud Matth. 1. 25. *Non cognoscebat eam donec peperit.* nimirum Virginem à viro non cognitam peperisse, id maxime fuit admirabile. Quòd autem postea cognita non sit, quid mirum? sic igitur in præfenti, admirationi omnino est, Imperatorem nondum perfecte debellatis ac subiectis hostibus; triumphare iam tum ac tuto requiescere. Quod ergo dicitur Christo: *Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, tantam esse significat virtutem & efficaciam passionis Christi, ut ea defunctus triumphum continuò agere, triumphalemque sessionem tenere possit cum requiete summa. Securus nimirum, ac planè certus de perfecta suorum inimicorum subiectione, quantumvis isti suis præfidentes viribus Ecclesiam se Christianam deuoraturus sperent. Cum Christo igitur ita Pater: *sede à dextris meis, donec ponam inimicos*, &c. non quia deinceps in sempiternum sessurus non sit; sed quia etiam nunc quando tui hostes Ecclesie tuæ sunt quàm infensissimi; cum victoria tibi sit exploratissima, securè sedeas ac triumphes. etenim tuorum meritorum excellentiæ debet Deus, ut sedenti tibi parentum suppèdancum hostes tui. Atque id quidem euidèntissima diuinæ virtutis ostensione: id enim affert epitalis illa Dei in prima persona aientis, *donec ponam.* Hæc vis verborum, *sede à dextris meis, donec ponam*, &c. atque ita Paul. ad Hebr. 10. 12. intellexit, cum ait: *Unam pro peccatis offerens hostiam in sempiternum sedet in dextera Dei, de cetero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.* Propterea bene Gebbar. *donec ponam*, explicat, id est, etiam donec ponam.

Sedentis porò metaphora requiem & regnum in sacra Scriptura designari, res est notissima. Quod verò additur, *à dextris meis*, id est, ad dexteram Dei, ad Throni excellentiam referendum. Nam primogenito Patris dextera debetur, ut ex Genes. 46. 13. colligitur. Atque ita cum *omnes filij resurrectionis sint filij Dei*, Luc. 20. 36. primogenitus ex mortuis, erit primogenitus inter filios Dei, siue inter multos fratres. Nunc autem minime de proprietate personali, quæ conuenit Christo ex vnione hypostatica loquor, sed de ea, cum qua resurrexit, Monarchiæ vniuersalis maiestate. De qua omnino Pauli sermo est ad Rom. 1. 4. cum ait prædestinatum fuis-

Donec ponam, & similia in variis usurpantur.

Passionis Christi summa efficacia.

Dignitas Christi.

se à Deo, ut Christus ex resurrectione prodiret filius Dei in virtute, siue in maiestate. atque adeò ut à cæteris omnibus Dei filiis adoraretur, iuxta id Psalm. 96. vers. 8. *Adorate eum omnes Angeli eius.*

Addo, quòd det Christo dexteram Deus, fortasse esse, conferre illi supremum honorem. Ad eum modum quo Academia Louanensis Rectorem ornauisse dicitur Carolus Imperator (Lipsius in Louanio) loco dextero. In quo sensu, Iudicem ac Gubernatorem Christum constitui, id quidem est à dextro latere collocari. Videndus Maldonatus, qui Marc. 16. 19. quid sit sedere ad dexteram Patris enarrans, per dexteram dicit quiddam æqualitate maius significari.

Hic denique noto, hunc locum catholice explicari posse sic, ut Christus ad Patris dexteram, donec ponantur hostes scabellum pedum, verè intelligatur sedere aliqua ratione, sub qua retenturus non sit eum locum post iudicij diem. Nam verbum *sedere* ad officij iudicialis exercitium referri potest, ex more scilicet sacra Scriptura, in qua *sedere pro tribunali*, actum sæpe affert iudicum. Matth. 27. 19. Ioan. 19. 13. Act. 12. 21. & cap. 25. n. 6. & 17. Accedit vsum ea metaphora de Christi tribunali Paulum semel & iterum ad Roman. 14. 10. *Stabimus ante tribunal Christi.* & 2. Corinth. 5. 10. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi.* Si ergo per hanc sedem exercitium intelligatur iudicandi, & gubernandi, cum iam tunc post diem iudicij Christus iudicaturus ac gubernaturus denuò nihil sit; sedere ille quidem in eo tribunali ad dexteram Dei verè dicitur, donec inimici eius ponantur scabellum pedum illius; deinceps autem non esse in tribunali illo, vel sede regia sessurus. Verbum porò *iudicandi* non referri duntaxat ad functionem generalis Iudicij propriam, sed ad illam etiam, quam Christus modò exercet, in confessò est. tale illud Psalm. 71. 4. *Judicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum.* Aptè itaque hac ratione capiat nostrum, *sede donec ponam*, de illa administratione, quam post diem Iudicij Christus non capisset. atque ita cepisse videtur Paulus 1. Corinth. 15. 24. cum ait: *Deinde finis: cum tradideris regnum Deo, & Patri, cum euacauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius.*

Sed quid tandem est inimicos poni scabellum pedum Christi? Equidem interpretor de perfecta Iudæorum, & Gentium deditione. Quo intellectu Dæmones, & reliqui damnati scabellum pedum Christi non ponentur; sed illi tantum, quos suæ passionis virtute, Christus sibi reddet planè subditos, nimirum per fidem, obedientiam & charitatem. Huic explicationi fauet planè Apostolus ad Hebr. 10. num. 12. 13. 14. 16. ait enim Christum spectare, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius, & addit: *Vna enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.* ac demum inquit Spiritum sanctum id contestari: *dando leges in cordibus eorum, & in mentibus eorum scribendo eas.* Videnda quæ nuper attulimus ex 1. Corinth. 15. vbi dicitur vers. 28. tunc Deum omnia in omnibus futurum, cum subiecta

Dextera pro summo honore.

Sedere ad iudices referuntur.

Christi inimicos parari ipsi scabellum pedum, est eos ad vitam sanctam rationem perduci.

subiecta fuerint sibi omnia. Facit item, habere Christum (Apocalypf. 1. & 10.) igneos pedes; eo quod sibi subiectos igne charitatis inflammet. quare qui alieni sunt ab hac flamma, eruntitidem ab scabello pedum eius. Accedit, quæ in hoc Psalmo de subiectione, & contritione inimicorum Christi dicuntur, ad sanctificationem animarum, vt videbimus, spectare omnia. Ac denique Psal. 98. 5. *Adorate, dicitur, scabellum pedum eius, quoniam sanctum est.* Ergo poni scabellum pedum Christi inimicos eius, est eisdem sanctificari, vt docebat Paulus laudatus ad Heb. 10. vers. 12. & 13.

Verf. 2. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.

Dixerat Propheta, fore vt Christi pedibus aduoluerentur ipsius hostes, ipso Christo sedente atque quiescente. Atqui hostes isti, qui Ecclesiam persequerentur, non Iudæi modò rebelles futuri erant, sed armatum sua potentia Romanum Imperium. Hostium itaque eiusmodi subiectio miraculi singularis, opus erat. Ideò subditur Dominum ex Sion virtutis suæ virgam emissurum. quasi dicat, si qua Moysem instruxit Deus potenti virga, eius fuit efficacità, vt ea imbellis gens de Pharaone ac de Ægypto triumpharet; enim verò virga virtutis Christi longè erit potentior. Atque hæc virga (Christo à Patris sui latere, vbi sedet, nunquam discedente) omnia illa designabuntur facta admirabilia, quibus, vt Ecclesia de Romano Imperio ac de reliquis hostibus triumphet, opus fuerit. Propterea verò ex Sione mittenda dicitur hæc virga, quoniam spiritus Christi (qui Apostolorum, discipulorumque omnium est virtutis virga) illic impertitus fuit. Qua roborati Apostoli virga & Romani Imperij, & reliquorum, qui Ecclesiæ infesti erant, vt omnes submitterent Christi iugo, oppugnationem susceperunt. Huc Christi verba pertinebant Luc. 24. 49. *Ecce ego mitto promissum Patris mei in vos. Vos autem sedete in ciuitate, quoad vsque induamini virtute ex alto.* & Act. 1. 8. *Accipietis virtutem superuenientis Spiritus sancti.* Virgam ergo virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: quasi diceret Psaltes: sedem vt deponas tuam Christe, necesse non est. Sufficit Apostolorum itio, illi virtutis virga, nimirum tuo firmati spiritu ingrediantur mundum: eius enim virtute miracula, & conuersiones admirabiles perficient omnes, quæ ad subigendas tibi gentes, necessariæ fuerint. Erit itaque effectus: *Dominare, pro dominaberis (vt habet sexta editio) in medio inimicorum tuorum.* In medio, Hebraicè, in interiori, nimirum obtinebis corda, animas: erit proinde subiectio inimicorum perfectissima. quo facit Symmachus, vertens: *Corripe intus inimicos tuos.*

Ex Sione mittitur virga, quia huc descendit Spiritus sanctus.

Virga Christi est Spiritus sancti virtus.

Christi in corda dominatus.

Christi virtus adumbrata Moysi virga.

Hic ergo alluditur haud dubiè ad Moysi virgam. Et quidem hac Christi fuisse adumbratam virtutem, communis est Sanctorum (quos Lauretus citat) expositio. Ego explico vterius, Christi virtutem esse sanctum ipsius Spiritum, atque is videtur ex illis Luc. 24. vers. 49. *Donec induamini virtute ex alto*, Sanctorum sensus. sed priusquam progredior ad ea notanda miracula, quæ Moses edidit sua virga, an illa diuersa

fuerit ab ea, quam gestauit Aaron, querere operæ pretium est.

An eadem fuerit Moysi, & Aaronis virga.

Quod fuerit diuersa, his videtur rationibus effici. Prima. si esset eadem, semper appellaretur virga Moysi, quod secus fit. Secunda, duas fuisse palàm fieri videtur Exod. 7. ita enim Moysi ad Aaron vers. 9. *Tolle virgam tuam.* Mox verò idem Moyses ad Pharaonem: *Ecce, inquit, percutiam virga, quæ in manu mea est, aquam fluminis, & vertetur in sanguinem.* & vers. 19. *Dixit quoque Dominus ad Moysen: Dic ad Aaron, Tolle virgam tuam, &c. super aquas Ægypti, & super, &c. vt vertantur in sanguinem,* & vers. 20. *Feceruntque Moyses & Aaron sicut praeceperat Dominus.* Videtur ergo fieri, diuersas gestasse virgas Aaronem & Moysen, & aquas vtrumque percussisse. Tertia; virga, quæ fronduit, & in arca fuit reposita (vt habetur ad Hebr. 9. 4. ex Numer. 17.) Aaronis fuit; at Mosaica nec frondes habuit, nec arca custodiam, sed ab Ægyptiis dicitur asseruata (vt refert in Exodum Pererius) in Ididis templo.

Argumenta ad negandum.

Cenleo nihilominus non diuersas, sed vnicam esse virgam illam, quæ nunc Moysi, nunc Aaronis nominatur; imò & Dei, Exod. 4. 20. & cap. 17. 9. id ita efficio. Non duæ virgæ, sed vnica posita fuit coram Deo, quod ad Hebr. 9. 4. Paulus expressit. atqui in confesso est, positam ibi fuisse, & quæ Moysi, & quæ Aaroni attribuitur. nam illa, qua, vt daret aquam, percussa est petra Horeb, in conspectu Domini ex ipsius præcepto posita fuit. Dicitur enim Numer. 20. 9. *Tulit ergo Moyses virgam quæ erat in conspectu Domini, sicut praeceperat ei.* Porro, hanc illam esse, quæ Moysi appellatur, id constat Exod. 17. 5. vbi cum hæc historia narraretur, Moysi dicitur: *sume tecum virgam, quæ percussisti fluum.* id est, mare; respicitur enim ad historiam, quæ Exod. 14. 21. habetur, vbi agitur percussio de virga Moysi. Habetur ergo liquidò virga, quæ Aaroni attribuitur, quæ fronduit coram Deo, non esse à Mosaica diuersa, illos verò, qui in Ididis ponunt templo, figmenta narrare.

Vnicam fuisse, vera est sententia.

Probo deinde Exod. 4. 17. Moysi dicitur: *Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.* atqui primum signum (iuxta id, quod supra vers. 3. & 4. dicitur) futurum erat, vt virga in colubrum verteretur. Porro cum hæc conuersio, quæ facta est coram Pharaone, memoratur, expressè dicitur Aaronis virga in draconem fuisse conuersa, & ab illa maleficorum virgæ deuorata. Iam verò contraria argumenta soluere, negotij non est, cum nullibi dicantur duæ virgæ, sed eadem nunc Moysi, nunc Aaroni in manu erat. Quare quicquid in sacra Scriptura de vtriusque virga legitur, conclusit David in nostro versu, & ed alludit. Quæ ergo sequuntur expendenda sunt.

Primum, eam virgam non Moysi tantum & Aaronis appellari, quin etiam ipsius Dei Exod. 4. 20. & cap. 17. 9. secundum ea patrata fuisse miracula omnia. *Virgam hanc sume (Exod. 4. 17.) in manu tua in qua facturus es signa.* Tertium, verisimile fuisse in colubrum, & in suam formam statim rediisse

Quæ de Moysi virga dicuntur, & in virgâ Christi conueniunt.

rediisse. Exod. 4. v. 3. & 4. & coram Pharaone ver-
sam in colubrum in Aaronis manu virgas incan-
tatorum, quæ in Dracones fuerant mutata, deuorasse. Exod. 7. v. 9. 10. & 12. Quartum, ea aquas in sanguinem transiisse. Exod. 7. 20. Quintum, & puluerem Ægypti in ciniphes. c. 8. 17. Eadem eductas ranas. Licet enim dicatur Exod. 8. 6. *Et extendit Aaron manum super aquas Ægypti, & ascenderunt ranae.* extenta manus intelligitur armata virga. sicut Exod. 9. 22. dicitur, *Extende manum tuam in caelum, ut fiat grando,* &c. & statim, *Extenditque Moyses virgam.* Sextum, ea effectum, ut plueret grandine tonitruis ac fulguribus mixto, cap. 9. v. 23. Septimum, ut Ægyptus locustis scateret. cap. 10. vers. 13. Octauum, ut eadem Ægyptus tenebris obscuraretur densissimis. Nonum, eadem virga scissum mare, ut liber pateret aditus Israëlitis; & restitutum post in suum locum, ut obrueretur Ægyptij, cap. 10. vers. 16. & 27. Decimum, & petram Horeb factam manalem, qua sitienti populo de aqua fuit satisfactum, Exod. 17. 6. & Numer. 20. (memineris interim Spiritum Christi esse, qui suggerit vitalem aquam, Ioan. 4.) Undecimum, eandem fuisse virgam, quæ in frondes induit se ac flores Aaronis manu, Numer. 17. vers. 8. Germinasse dicitur, & turgentibus gemmis erupisse flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt. Duodecimum, cum Moyses preces contra Amalec fundebat, & tantisper, dum manus orando subleuabat, hostes profligabantur, tunc eum habuisse *virgam Dei in manu*, Exod. 17. vers. 9. Decimum tertium denique, eandem virgam repositam in tabernaculo, Num. 17. cap. vers. 20. vers. 9. dum agitur de Moysis virga, ut notaui paulo ante, dicitur: *Erat in conspectu Domini.* cum Paulus ad Hebr. 9. 4. dicat, positam in arca Aaronis virgam.

Ex patratâ
in hominum
conuersione.

Illud verò notandum, eum fuisse horum miraculorum exitum, ut mediis tot plagis extraheretur à Deo sua gens ex Ægyptiaca seruitute. Quod etiam spiritualiter perfectum, cum plagarum mysticarum interuentu (de quibus, & de eo quod ab antiquo presbytero edoctum se ait Ireneos, latè Apocalyp. 15. & 16.) Ecclesiam sibi Deus ex Gentilitate comparauit. Cæterum quod Moysis, ad quam allusio sit, lignea virga fuerit, Christi verò ferrea; id quidem mundi totius beneficium concernit. sic enim eius declaratur robur & efficacia, ad euincenda ea omnia, tenebras, putà, ignorantiam, animorum rebellionem, quæ Christi regno contraria sunt. sed de his dictum aliàs.

Verf. 3. *Tecum principium in die virtutis tuae, in splendoribus Sanctorum: ex utero ante Luciferum genui te.*

Expenduntur
voces sigilla-
tim.

Literæ eadem 707 cum punctatione diuersa significant, *Tecum*, & *populus tuus*. Septuaginta, vnde fuit vulgata translatio, legerunt 707 id est, *Tecum*. Massoretæ, post quos, abeunt iuniores, 707 *Populus tuus*. vtri amabo factioni præstat adharere? Deinde, pro *Principium*, transfert Pagnin. *Sponte veniet*. Arias deuotionum. Alij voluntates. Sed hos abisse putarem à vulgato, quod eius tam sententiæ, quam nexus elegantiam non sint assecuti. Genebrardus quidem ostendit Hebraicam vocem principatum afferre. atqui pro principatu, seu excellentia, poni in sacra hac li-

teratura principium, notius est, quàm ut egeat probatione. sufficiat illud Eccli. 11. 3. *Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris (la prima de lo dulce, la excellencia) habet fructus illius.* *Sanctorum*, Hebræa vox sanctitatem in singulari significat: sed ea poni solet pro sanctuario; sic fit 1. Paralipom. 24, vbi dicitur: *Princeps sanctuarij.* Iam verò pro *sanctuarij* *sanctuarij* usurpari in sacra Scriptura Sancta *Sanctorum*, id quidem constat.

His præmissis noster versus: *Tecum principium in die virtutis tuae in splendoribus Sanctorum.* ita mihi videtur ordinandus: *Tecum principium*, id est, *Tua est præstantia & excellentia*, Spiritus nimirum excellentis; sicut dicitur: *Mecum sunt diuitia & gloria.* & apud Poëtam Æneid. 4.

Mecum erit iste labor.

(Hæc mox firmabuntur explicatione eius ad Hebr. 6. vers. 1. *Intermittentes inchoationis Christi sermonem.*) Notandum autem de virga virtutis Christi (hoc est, de Christi spiritu) cum allusione ad virgam virtutis Mosaicam proximè sermonem fuisse. Atque licet triumphauerit de Ægyptiis Moyses, illorum tamen corda minime edomuit. Aptissimè ergo subiicitur, virgam præualidam, & præstantiam spiritus eam esse, quam Christus vindicauit sibi, & quam ipse, vbi primùm de peccato triumphum agit, ascenditque ad Patris dexteram, cum hominibus communicauit. Nec verò opus, ut quemadmodum in illis, *Initium dulcoris*, expressum fuit genitium, ita etiam nostro *in die principium* expressè apponeretur, quippe quod series exprimebat satis. Nam præcessit proximè: *Virgam virtutis*. de principio igitur, seu excellentia eiusmodi virgæ sermo fuit institutus. sequitur item, *in die virtutis, & in splendoribus sanctorum.* Quare de excellentia virtutis, atque splendoris agi, perspicuum fit.

Iam, quòd virtus & splendor coniungantur (siquidem hîc, ut vidimus, ad Mosaicam virgam allusum sit) id mihi politum est cum primis. Duo enim Moysi auctoritatem magnam conciliarunt. alterum, virga virtutis contra Pharaonem: splendor verò ac maiestas tabernaculi, vbi Dei gloria in nube ac protectione illius populi tantum effulgebat, alterum fuit. In utroque igitur & in virga virtutis, & in splendore sanctuarij, nimirum in debellandis inimicis, quàm in amicis protegendis (*super omnem gloriam protecto*) summum se in modum præstantem Moysi Christus declarauit.

Vtrumque verò manifestari cœptum est in die virtutis Christi, & splendore, quem die eadem sanctuarium edidit. quod vtrumque refero ad Pentecostes diem, cum & contextus id exigat. præcessit enim, *virgam virtutis tue emittet Dominus ex Sion.* Deinde quia Ecclesiæ primigeniæ sanctuarium in Sione fuit. Illic Deus gloriosam protectionem, qua se Christi Ecclesiæ propitium exhibebat, & præstantia quidem egregia patefecit. Illic Apostolos ac Discipulos instruxit robusta virga, qua irrupentes quoquo versum omnia Christo compararent. Iam enim astruximus ex Luc. 24. 49. & Act. 1. 8. Spiritum sanctum aptissimè capi virtutis nomine, quæ per excellentiam est Christi virtus, de qua Psaltes cum hîc, *in die*, inquit, *virtutis tuae.*

Ex utero ante Luciferum genui te. Hebræa sonant:

Ex

Excellentia
diuini Spiritus.

Sicut virga
Christi virgam
Mosis,
ita splendor
hic respicit
tabernaculi
claritatem.

Dies virtutis
est dies Pen-
tecostes.

Ex utero ab aurora, tibi ros adolescentia tue. Conatur verò Genebrardus eundem esse lectionis vtriusque sensum. Equidem conabor idem, sed diversa via; si prius diuerterò aliquantulum ad incidentem quæstionem.

Quid Lucifer significet in sacra Scriptura, & an idem quod stella matutina.

Sex loci ubi de Lucifer.

Qui sacra Scriptura loci in versione vulgata Luciferum habent, hi sunt c. 11. Job 17. *Cum te consumptum putaueris, orieris ut Lucifer.* Hebraicè sicut manè eris apud eundem. Job c. 38. v. 32. *Numquid producis Luciferum in tempore suo?* Hebr. *Numquid exire facies signa cœlestia in tempore suo?* Tertius locus est, quem versamus: *Ex utero ante Luciferum,* &c. qui ex Hebræo transfertur, ut vidimus. Quartus Isai. 14. v. 12. *Quomodo cecidisti de caelo Lucifer, qui manè oriebaris?* Lucifer respondet Hebræo לילית à verbo לליל splenduit, illuminavit. Pro nostris verò illis: *Qui manè oriebaris,* Hebraicè, *Filius aurora,* & Hieron. pro aurora, Isai. 8. vers. 20. *vertit matutinam lucem.* Quintum annumerabimus, si credamus Hebræis nonnullis, R. Himmavueli nominatum, qui nostra illa Prou. 4. vers. 18. *Iustorum semita, quasi lux splendens, procedit, & crescit usque ad perfectam diem.* De Lucifer, apud Pagninum in 22 interpretatur. In nouo Testamento apparet Lucifer 2. Petr. 1. 19. *Donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris.*

Tres de stella matutina.

Stellam autem matutinam legimus Eccl. 50. 6. *Quasi stella matutina in medio nebulae.* Apocal. 2. 28. *Dabo illi stellam matutinam,* & cap. 22. 16. Christus dicit se esse stellam matutinam.

Communis fert explicatio, agi in his omnibus de Veneris stella propriè sumpta vel translata: quam stellam supponit omnes cum M. Tal. lib. 2. de Nat. Deor. Latine Hesperum dici, cum subsequitur Solem; cum antegreditur autem Luciferum. Fundamenta verò sunt huius explicationis, primum, vsus nominis Lucifer substantiue accepti communis; sicut nominis Phosphorus nostro Græcè respondentis, quem vsus dictionaria tam Græca, quam Latina promunt. Et de Phosphoro quidem, illum stellam Veneris esse apud Martialem in celebri epigrammate,

Phosphore redde diem,

euidens est. Deinde, cum in sacra Scriptura idem significant Lucifer & stella matutina, quòd hæc sit stella Veneris, vulgò Lucifer, in dubium id vocari posse, minimè videtur. Hoc denique firmatur ex illo Eccles. 50. nam vers. 6. & 7. comparationes tres adducuntur continenter: *Quasi stella matutina, quasi Luna plena, quasi Sol refulgens.* Unde fit, primam minimè ex Sole desumi, sed ex Lucifer.

Posse vti ditione sacra Scriptura non in communi acceptione.

Prius tamen quam meum aperiam sensum, notatum, cum exigunt ratio & contextus ut in sensu diuerso à communi Græcorum & Latinorum vsu dictio aliqua accipiat in sacra Scriptura, huic minimè denegandum, quod scriptori cuius Horatius in epist. ad Pison. concedit, cum inquit,

Dabiturque licentia sumpta pudenter,

Et noua sictaque nuper habebunt verba fidem, si Græco fonte cadant parca detorta.

Nec verò est cur id, quod dixit de Græco fonte, nequeat extendi ad etymon Latinum: Et multa quidem locutionum sacra Scripturae propriarum, illarum certè haudquaquam nimis Latina-

rum suppetunt exempla, de eiusmodi dixit aliquando Iansen. *Præstat verba improprie accipere, quam improprium sensum habere.* Sic monet Chrysostom. & Gregor. suas habere Scripturam sanctam proprietates, cui concedendum hoc sit, nec intra Donati regulas arctandam. Cæterum interpreti contendenti sumi in sacra Scriptura dictionem aliquam in acceptione ab vsu communi aliena, duo fuerint statuenda: vnum, non esse id factum ex licentia violenta, sed sumpta, ut Horatius dixit, pudenter. Alterum, eiusmodi licentiam exigi & à contextu, & à ratione.

Nunc iam propositam quæstionem sic soluo: stellam matutinam accipi pro sole, licet non nemo posset opinari: non ego, qui Apocal. 2. in fine statutum habeo, illam accipi pro Lucifer, ut communiter sumitur. De altera verò parte, etymologiis tam Græca, quam Latina consultis, quòd Sol appelletur Lucifer aut Phosphorus, censeo minimè dictum licenter. Etenim quod secum ferat Lucem, id quidem Soli excellenter conuenit. Quod si Luna Iulio & Orpheo appellatur iure (ut in Lexicis occurrit) Lucifera; quòd Sol parens luminis Lucifer vocetur substantiue, nihil est planè violentiæ. Accedit huic rationi ex Plinio lib. 2. cap. 8. firmamentum. nam de Veneris stella inquit, ipsi cognominibus esse æmulam Solis. & mox: *Luciferi nomen accepit ut Sol alter.* Constat ergo Solem vocari Luciferum, aut Phosphorum, haudquaquam esse nomenclationem violentam, quin imò ex vsu fuisse antiquiori vtriusque linguæ ac magis proptio; unde fuerit ad Veneris stellam, quæ Solem imitatur, deriuata. Sic Solem vocari solitum Phosphorum Henric. Stephan. in thesauro suo probat ex Suida.

Expendendum superest, vtrum hanc Luciferi acceptionem postulent loca sacra Scripturae. Et quidem, licet Job 11. v. 17. pro nostris illis: *Orieris ut Lucifer,* Hebraicè sit: *Sicut manè eris,* agi tamen de Solis luce videtur fieri ex contextu. habet enim: *Meridianus fulgor consurget tibi ad vesperam, & cum te consumptum putaueris, ut manè eris, vel oriens ut Lucifer.* Alter verò ex eodem Job locus: *Numquid producis Luciferum?* Hebraicè longè est diuersus, nec vllam affert nostræ difficultati lucem. In loco verò Prouerb. si Hebræis habenda fides vertentibus, Lucifer notat Solem: ille enim est, qui procedit & crescit vsque ad perfectam diem. stella autem Veneris non item.

Magis ad rem sunt Isaias & S. Petrus propter Græcam vocem φασφός, qua hic vsus est, & Hebræam לילית, qua ille, vtramque propriè Luciferi respondentem. Et in Petro quidem rectè expendenti fiet, puto, manifestum, positum Luciferum pro Sole. Dicitur enim: *Donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris.* Atqui suam abscondit lucem stella Veneris illucescente die. Non igitur de illa fermo, sed de Sole. Accedit, huic stellæ non aptè comparari beatorum gloriam, de qua illic; Soli autem aptissimè.

Isaias verò in suis: *Quomodo cecidisti de caelo Lucifer?* Cum Nabuchodonosoro loquitur perinde quasi cum amplissimo monarcha. Huiusmodi autem principem quis non videt multo magis propriè Soli, quam Veneris stellæ conferri: Sanè Augustus Cæsar, quod numismata ostendunt, se Soli, vxorem verò suam Lunæ componebat. *Videbam solem, dixit Ioseph, & Lunam & stellas undecim,* &c. quòd si hic per solem Iacob, quod

Lucifer in sacra Scriptura pro sole.

Luciferum in Job videtur Solem esse.

Luciferi in S. Petro Sol est.

Sol item in Isaias.

esset familiaris princeps, denotatur, quanto potiori iure tantus monarcha Soli comparetur? Quæ verò sequuntur, *Super astra Dei exaltabo solium meum*, &c. referenda sunt ad verba Nabuchodonosori ventosissima, atqui non illius stellæ est, sed verò Solis, hæc sublimitas. Præterea illa: *Qui manè oriebaris*, non omnino quadrat in Luciferum: hic enim licet Sol antegradatur, sed tres interdum horas, quod indicant Ephemerides, ante solem oritur, atque ideo non manè, sed obscura adhuc nocte: at ortus matutinus Solis est perpetuò. Ad hæc. Pro nostris, *Qui manè oriebaris*, Hebræa elegantia habet, *Filius aurora*. ita verò nemo vocet Luciferum, qui modò oritur post solem, nec tum cernitur: cum autem cernitur, auroram antecedit. At ea nomenclatio Soli est appositiissima, qui nascitur auroræ sinu. Sic Sophocles in Trachiniis eleganter: *Nox*, inquit, *spoliata parit Solem*, *ὄψις ἠελίου τὴν νύκτα ἀλλοῖο*. &c. in 4. *Æneid.* Virg. cecinit non Sole modò, sed & aurora tenebras fugari.

*Postera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque aurora polo dimouerat umbram.*

Nunc denique ad Luciferum nostri Psalmi, cuius causa digressi sumus, deueniendum.

Reditus ad Luciferum nostri Psalmi.

Pro Sole quoque sumitur in Psalmo hoc Lucifer.

Dico igitur Luciferi nomine in præsentī Solem esse intelligendum. Hoc neutiquā violentum esse nec nominis, Græci præcipuè ac Latini significationi ex dictis, maximè ex Petri loco comperitum est: nec deinde contextui. imò verò huic probè considerato aptissima fuit Solis mentio; stellæ autem Veneris haudquaquam. Præcesserunt enim proximè summa virtus, & summi splendoris efficacia, atqui hoc vtrumque & summa quidem præstantia continet Sol. Sensus itaque proprius huius loci est, vt in virtute ac splendore componatur Christus & anteponatur Soli. Et quidem comparationis notā expressit Symmachus, vertit enim: *Sicut iuxta diluculum tibi ros ab adolescentia tua*. Et *Quinta editio*, *Super auroram tibi ros*. Neque verò mirum est eiusmodi notam Hebraicè, vbi sæpe illa reticetur, non esse. Hæc porro, *Ex utero*, qui ad æternam referunt natiuitatem, sic necent, vt dicant, ita Christum ab æterno Patre honorari, quod proprius eius filius sit ab æterno genitus. Ego verò Hebræam orationem, *Ex utero, ab aurora, tibi ros adolescentia tua*, ita censeo intelligendam: *Quem in iuuentute decorem præfers ac pulchritudinem, eundem habebas prorsus tunc, cum ex utero materno egressus es. quemadmodum Sol ab ipsomet auroræ gremio præditus ex virtute ac splendore, quibus meridie pollet. Hanc iuuant intelligentiam nonnulla. Primum, pro ex utero Hebræa esse à vulua, viderique proinde ad Christi natiuitatem temporalem referenda. Deinde, Hebraica phrasi, toris metaphora (quod notauit Genebrardus,) gratiam intelligi. Sic Hispani quemcumque Dei fauorem insignem, rorem appellamus cælestem. Præterea fieri verisimile, cum Hebraicè sit: *Ab aurora tibi ros adolescentia tua*, de sole, quamquam is non exprimat, tractari. Nam & Sol est, qui oritur manè quàm pulcherrimus: & Vulgatus post Septuaginta, cum Luciferum, (qui, vt vidimus, Sol est) quod nomen Hebraicè non habebant, expresserint, argumento sunt ex contextu & locutione solem hinc ab ipsis deprehensum.*

Explicatio versus.

Probatio ex verbo, phrasæ contextu.

A Quartum demum est Vulgatum, & Septuaginta non vertisse; sicut *Lucifer*, sed *ante Luciferum*, id est, præ *Lucifero*, seu pro sole. Cui phrasi similis illa est Ioannis Baptistæ: *Ante me factus est*, id est, præstantior me. Et tametsi Hebraicè non exprimitur, Christum præstare Soli; verum adhibita Christi cum Sole comparatio sufficiens huic versioni, *ante Luciferum*, pro sicut *Lucifer*, dedit fundamentum. Est enim id perspicuum, quæ de Sole isto dicuntur absque tropo, aut figura; ea mystico Soli, & quidem magna cum excellentia mysticè conuenite. Tantundem est itaque, sicut *Lucifer*, & *ante Luciferum*, nisi quòd hoc illo expressius est. Profuit præterea Interpretibus Septuaginta contextus, vt hanc præstantiam exprimerent, quam Christo attribuit nomen, *principium*, positum proximè.

B Sensus ergo tam Hebrææ, quàm nostræ lectionis est, exhibitum à Christo in die Pentecostes documentum eximium suæ tum gloriæ, tum virtutis. Has verò non illi tum denuo aduenisse; sed quam virtutem, quàmque gloriam, cum Spiritum sanctum communicauit hominibus, patefecit; iam tum cum alio excessit virginali, perfectissimè habuisse. Hæc ornatissima Christi egressio in causa fuit, vt ille Soli, cui excedit infinitum, conferretur. Dicimus itaque *ante Luciferum*, idem esse quod *præ Lucifero*. Opponat verò quis similes sacræ Scripturæ locos, in quibus sapientia

C genitam se prædicat ante omnem creaturam, cuius modi sunt ea Prouerb. 6. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam facteretur à principio. Ab æterno ordinata sum antequam terra fieret. & Nondum erant abyssi*, &c. At conuenienter his in præsentī, *Ante Luciferum genui te*, significabit, nondum erat *Lucifer*, & ego iam te genueram. Verum responderi primùm potest, quòd sapientia dicatur ante omnes colles, &c. à plerisque referri ad Christi Incarnationem, eo quòd terminus fuerit intentionis Dei primæ. Adde, vergere contextum nostri Psalmi, vt de Christo, qua homo est, hæc intelligantur, sitque ideo ante *Luciferum* idem quod *præ Lucifero*.

Verf. 4. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.*

E Superiora excellentiam Christi supra Moysen, & Aaronem celebrant; aptissime ergo subiungitur æternum fore Sacerdotium eiusdem Christi. quasi dicat, defecturum aliquando Moysis & Aaronis Sacerdotium quippe imperfectum: at Christi vt pote perfectissimum perpetuò duraturum. Cum verò dicitur Deus id iurasse, nec vnquam consilium mutaturus, quàm firma sit futura Sacerdotij Christi æternitas, satis denotatur. Nam si firmitudinem addit iurandum humanæ promissioni, diuina fulta iuramento Dei firmissima & quidem significanter repræsentatur. *Vt per duas res (6. ad Hebr. 18.) in quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus.* Est ergo sensus Sacerdotij Christi præstantia tantum sese oblectare Deum, vt promissione simplici de eius perpetua stabilitate sibi non satisfaciens, illi ad consolationem nostram vberiore iurandum adiungat. Abundantiùs volens ostendere (6. ad Hebr. 17.) *immobilitatem consilij sui*. Vbi notandum, quòd Christi Sacerdotium complacitum fuerit

Deo;

Ante Luciferum, id est, præ Lucifero.

Ante colles, &c. genita sapientia, quid sit.

Nexus cum superioribus.

Sacerdotium Christi gratiæ Deo conciliat Dei gratiam Christiana Ecclesia.

Deo; ibi affertur simul Christianæ Ecclesiæ sanctitatem eidem complacuisse. Etenim Sacerdos (ad Hebr. 5. vers. 11. & 7. vers. 22.) inter Deum & homines sequester est. Quare Paulus collegit ex hoc iuramento reconciliationem ac sanctificationem noui Testamenti, id est, Christianæ Ecclesiæ, esse quàm perfectissimam. In tantum (inquit, ad Hebr. 7. 22.) *melioris testamenti sponsor factus est Iesus*. Iam ad Psalmi institutum (hoc est, vt Christi in sanctificatione animarum excellentia demonstratur) nihil aptius. idcirco ex hoc iuramento Paulus ad Hebr. 7. 20. (attentam considerationem requirit locus) Sacerdotij Christi elicit excellentiam.

Secundum ordinem Melchisedech. Hebraicè, iuxta verbum meum Melchisedech. Paulus tamen sepe cum Septuaginta verit, secundum ordinem Melchisedech. aliquando, vt 7. ad Hebr. 15. *Secundum similitudinem Melchisedech.* Mihi quidem Hebræa secundum verbum, præceptum Domini iniunctum Melchisedechi videntur afferre, & nomen ordo, seu ordinatio debere eodem referri. At similitudinem Sacerdotij inter Christum & Melchisedechum indicat præpositio secundum, aut iuxta. Est igitur sensus, inter Sacerdotium Christi, & illud, quo ex Dei ordinatione functus est Melchisedech, inagnam intercessisse similitudinem.

Hanc porro similitudinem Pererius tom. 3. in Genes. in rebus vndecim constituit. quarum est potissima Melchisedechi sacrificium fuisse ex pane & vino. At Paulus illo ad Hebr. cap. 7. quod totum posuit in enarratione huius nostri versus, rei huius, illius quidem potissimæ, nullam fecit mentionem. Pererius nuper adductus & Ribera ad illud caput huic dubitationi respondent, quam præstet Christi Sacerdotium Aaronitico, Paulum dumtaxat tractandum sibi in loco illo proposuisse; omisissamque ideo similitudinem Melchisedech sacrificij ex pane & vino constantis: ponderatam verò significationem nominis Melchisedech, & Rex Salem. quæ nomina regem iustum notant, pacificumque. Ponderasse in Apostolum, & quid significaret ignotam fuisse Melchisedechi genealogiam, aut generationem, quia: *Generationem eius quis enarrabit?* Et Melchisedechum ab Abrahamo decimas accepisse, & Sacerdotij translationem hoc Psalmo prædictam, & Dei iusturandum, Sacerdotij denique Christi æternitatem ponderasse, atque hoc facere ad Pauli institutum; minime verò similitudinem in panis ac vini sacrificio, hancque propterea omisissam, atque hæc Ribera, & Pererij responsio est.

Sed tamen Genebrardi, qui Hieronymum laudat, & Chrysostomum, diuersa est ad hunc Psalmi locum; ibi nimirum Eucharistiæ mysterium Paulum reliquisse, quòd essent adhuc illius incapaces Hebræi, quibus scribit. Atque ideo sentit Genebrardus, Paulum cum cap. 3. huius epist. 10. hæc verba citaret: *Pontifex iuxta ordinem Melchisedech;* statim addidisse: *De quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Vtpote quibus, vt subdit vers. 12. *Lacte opus sit, non solido cibo.* Atque id, quod ibi Ribera ex Hieronymo, & Chrysostomo adducit, Paulum, ne versus declaret prorsus, obtinere minorem Hebræorum capacitatem, Genebrardum iuuat.

Ego tamen (tantisper dum audio quid aptius) sentio Paulum minime voluisse illorum, *De quo nobis grandis sermo, & interpretabilis ad dicendum,*

interpretationem à se relictam propter Hebræorum imbecillitatem; sed hic potius coactum ad longiorem citati versus explanationem, atque id esse, *de quo nobis grandis sermo.* Græcè, multus sermo, mox scilicet habendus in cap. 7. vt bene Caietanus. Quod verò subiicit, *ininterpretabilis ad dicendum,* Græcè *διερρηκτώτων λόγων,* obseruatum cum lexiographis, particulam *δις,* quæ in compositione denotare solet difficultatem, interdum significationem intendere. Sensus ergo est: intelligenti quidem sat pauca, atque ideo si Hebræi, ad quos hæc Paulus, maiori pollerent intelligentia, multis non fore opus aduersus illius enarrationem; sufficeret enim citare versus, vel summum expositionem attingere; verum quoniam infantes intellectu fuissent, egere eos longa & aperta expositione, atque cum versus contineret plura, negotiosum planè esse, omnia minutatim edisserere. Pauli fundamentum est, infantia Hebræorum, qua illi, ne verborum Psalmi sine doctore caperent arcana, retinebantur. Adducit ad rem Apostolus pro similitudine lactentes pueros; quorum propter rationis inopiam non est rationes capere iustitia fundatas. ita videlicet Hebræi non dum ad solidum apti cibum totius versus nucleum eruere & commandere nequibant; egebant proinde doctore, à quo veluti præmanus porrigeretur.

Hic illius capituli quinti finis est, & cum ad septimum differre vellet Apostolus versus declarationem, sic sextum orditur: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur.* Vbi notes, pro inchoatione haberi Græcè *ἄρξω*, id est, *initium,* aut *principium.* quæ vox eadem est in nostro Psalmo, *Tecum principium,* ad Christi excellentiam, vt diximus, referenda: atque de ea Christi excellentia versus agit, quem Paulus suscepit explicandum, cuius explanationem ad septimum vsque caput intermittens, interim in sexto Hebræos ad perfectionem exhortatur.

Est præterea contra Genebrardi expositionem præualidum argumentum, Hebræos, ad quos scribit Paulus, Christianos esse, ac proinde minime fieri verisimile, eos eiusmodi non esse, quibus cum aliquatenus de Eucharistia tractaretur, declarareturque adumbratum Melchisedechi sacrificio nostrum Christianæ Ecclesiæ. Equidem pro explorata re duco, quòd similitudo inter Melchisedechi, & Missæ sacrificium intercedens ita sit perspicua ac plana, illam hac causa à Paulo expressam non fuisse, qui, vt ex hac disputatione constat, ex huius versus mysterijs, illud tantum quod Hebræis ad intelligendum promptum non esset, enarrare constituit: ac proinde quæ similitudo manifestata erat, hanc supponit Apostolus, pergitque ad eam expendendam, quæ est in nomine, & in regno Salem. In qua continetur Christum, qui fecit vtraque vnum, & pacificauit ambos populos, vnicum esse Hebræorum, & Gentilium Sacerdotem. Expendit item renouationem Sacerdotij antiqui, & Aaronij antiquationem, præstantiam & æternitatem Sacerdotij Christi, alia denique, vt decimarum ab Abrahamo oblatarum mysterium. Sicut verò similitudinem illam inter vtrumque sacrificium omisit, omisit etiam sacrificium Eucharistiæ propriè esse, quod milites populi Dei reficiat, recreet, & corroboret, quoniam horum & similibus ponderatio minime esset difficilis.

Expositio singulari eorum: sermo ininterpretabilis.

Paulus explicatur iterum.

Vera responsio de ex à Paulo omissa similitudine.

Quid de prima responsione.

Pererij item & Riberæ responsio, similem esse Melchisedechi sacrificio Eucharistiam, non facere ad Pauli institutum, non satisfacit: etenim ad demonstrandam Sacerdotij Christi excellentiam nihil sanè aptius erat, quam excellentia sacrificij Eucharistiæ, & ea refectio, quam militibus populi Dei suppeditat. ac proinde non eam præterit Apostolus similitudinem, quasi minus suo idoneam instituto; verùm quod non quidquid versus claudit, exprimere proposuerat, sed quæ ex se Hebræi non ita facile perciperent.

Verf. 5. Dominus à dextris tuis confregit in die ira sua Reges.

τὸ Dominus in hoc versu Patrem designari, & ad Filium orationem conuerti, sensus videtur interpretum communis. Verumtamen re exactè considerata, Augustini, & Prosperi, qui cum Patre in hoc versu aiunt sermonem esse, & τὸ Dominus Filium denotari; expositionem iudico pro certa habendam esse. Atque in ea primum difficile non est, vt concordet hic versus cum primo, vbi Filius ad Patris dexteram sedere dicitur. Etenim si nomen Dominus hic designat Filium, & cum Patre est sermo, huius quidem & primi versus eadem est sententia. Cùm autem Psalmus prætulerit, à Christo sedente ad dexteram Patris sui hostes subiectum iri; vt post dicatur Christus in terris cum Patre ad dexteram præliaturus, minimè cohæret. nam si ad Patris in cœlis sedet dexteram, cur quæso fingatur idem Pater in terris Filij dexteram tueri? Deinde, quia verborum, quæ sequuntur, Confregit reges, iudicabit nationes, conquassabit capita, bibet de torrente, exaltabit caput, idem est omnium suppositum. Quòd autem omnia hæc dicantur in præsentis de Filio, seu Messia, non videtur dubitandum. Nomen igitur Dominus significat in hoc versu Filium, seu Messiam. Ac denique, quamquam sit certum, & in Filium nomen Iehoua conuenire, & Adonai in Patrem; cæterùm distinctionis gratia in primo versu Iehoua Patri fuit attributum, Adonai verò Messia: cùm etgo positum fuerit in præsentis non Iehoua, sed Adonai, apparet eundem Adonai esse, qui nunc significatur, cùm dicitur: Dominus à dextris, & qui superius à dextris Iehoua sedere dictus fuit.

Adstruitur Dominus Filium significari.

Occurritur argumento contrario.

Non aliud huic aduersatur intellectui, quam in proximo versu: Tu es Sacerdos in æternum, pronomine tu Messiam designatum, viderique expeditum, vt & tu & tuis, eandem respiciant personam, apostrophæ continuari, nec mutari derepentè. Occurrendum verò sic, in apostrophe versus præcedentis non loqui Dauidem, sed æternum Patrem. ait enim Propheta: Iurauit Dominus, & non poenitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum, &c. Patris itaque æterni iuramentum habet apostrophe. Hæc porò continuari non posse liquet, cùm id, quod sequitur ad æterni Patris iuramentum non pertineat. nam aliàs si continuaretur, & τὸ Dominus Patrem designaret, non ita dicendum: Dominus à dextris tuis; sed, ego ero à dextris tuis. Cùm igitur constet apostrophæ non continuari, quid mirum loqui Dauidem de Patre per tertiam personam in primo versu, & conuerti ad eundem in præsentis per secundam, vnde consequatur nomine Adonai Filium designari, iuxta primi versus distinctionem? Certè mutationes personarum similes in Psalmis occurrunt complures.

Cùm ergo dicitur in præsentis: Dominus à dex-

tristius, &c. sensus est Messiam ab ipsamet sua apud Patrem sessione confregisse, id est, confraçturum (ex vsu præsentis prophætico) expugnaturumque reges illos, qui bella ipsi inferebant. Et mihi verò citra dubium est, nostrum Psalmum, eandem iram Dei, atque Apocalypsin continere, nouissimam nimirum. In qua id præcisè quod pœnas dat, non peccator, sed peccatum est, cùm hoc in beneficium peccatoris summum destruitur. Confringere itaque reges est, illos suorum percussos peccatorum contritione Euangelio subicere. Et facit pro confregit, ex Hebræo reddi transfixit, sagittis scilicet amoris sui, iuxta illud Psalmi 44. v. 6. Sagitta tua acuta (populi sub te cadent) in corac inimicorum regis.

Ira Psalmi est, de qua in Apocal. nouissima.

Confractos reges esse sensu peccatorum ætios.

B De iisdem sagittis, eademque transfixione Apoc. 6. 2. sermo est. Atque hoc ita statuto, quod hic dicitur, In die ira sua, de die illo magnæ ultionis mysticæ, quæ sumpta fuit in magna Romani Imperij conuersione, intelligendum est. Memineris hîc diem illum magnum Omnipotentis Dei Apocal. 16. 14. & lacum iræ Dei magnum Apocal. 14. 19.

Hic porro versus ad victoriam de regibus, qui captum Loth ferebant Genes. 14. 14. ab Abraham reportatam respectum præfert, nam cùm psaltes proximè meminerit Messiam in Melchisedech adumbratum; aptissimè subiunxit typum alterum desumptum ex Abrahamo, qui cum pauculis familiaria suæ retulit de inimicis regibus triumphum. C Atque historiarum hæc coniunctio allusionis argumentum est. Etenim Melchisedech, vt grates ageret Deo de Abraham victoria sacrificium obtulit. nam ita ille ad Abraham Gen. 14. 20. Benedictus Deus excelsus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt.

Hæc Christi victoria ad illam, quæ de regibus habuit Abraham, alludit.

Verf. 6. Iudicabit in nationibus, implebit ruinas: conquassabit capita in terra multorum.

Ablatius cum præpositione in positus accusatiui loco, nota est sacrae Scripturæ locutio: Iudicabit itaque in nationibus, idem est ac iudicabit nationes. id est, faciet vindictam in nationibus, vt Psal. 149. verf. 7. Ad faciendam vindictam in nationibus. Vbi de mystica vindicta sermonem esse, euidens est ex contextu. Explicat ergo præcedentem hic versus. Regibus enim transfixis, nationes erant Euangelio subiiciendæ.

Vindicta mystica.

Implebit ruinas. Ruina, euerfio populi idola colentis perfecta erit & planè abundans. iterum moneo de ruina mystica sermonem esse. Et fortasse significat τὸ implebit in Ecclesia victoria impletum iri veteris Testamenti figuras, cuius historiarum umbræ erant & typus victoriarum Christi. Sic enim Abrahami victoria figura fuit, & ea quidem subtenuis: at & veritas & excellens victoria, ea sola est, quam fert Christus.

Sic etiam ruina.

E Conquassabit capita in terra multorum. Hebraicè, Transfiget caput super multam terram, vel in multa terra. Et est sensus, qui orbis totius domini erant & capita, Romani videlicet, hos quidem debellaturum Christum, & missurum sub iugum suum. Quam ad rem obseruandum, hæc de Romani Imperij excidio vel Hebræos intelligere. Verùm enim de excidio mystico verus est intellectus. Caput synecdochicè positum pro capitibus, & conquassatio, vel contritio pro mystica transfixione, vt superiora.

Et conquassatio.

Implebit ruinas, conquassabit capita. Hæc ad stragem illam penè infinitam, quam in mundo edidit Christus per suorum Martyrum testimonium, referenda

Debita Martyribus.

referenda puto. Atque hic pulchrè collocantur hæc verba, coherèntque optimè quæ sequuntur.

Verf. 7. *De torrente in via bibet: propterea exaltabit caput.*

Qua efficiunt torrente passionem Christi non significari.

Communis expositio torrentis nomine intelligit passionem Christi. Sed aduersantur huic expositioni. Primum, series Psalmi. præcessit sermo de Christo in cælis sedente, atque triumphante: sequitur futurum, *De torrente in via bibet*. Secundum, torrentis nomen, quod nisi contextus astringat, tam est indifferens ad gloriam, quam ad passionem; legimus enim: *Torrente voluptatis potabis eos*. Atqui nihil est in præsens, quod torrentis nomen ad Christi contrahat passionem. Tertium, locutio *de torrente bibet*, quæ Christi passionis magnitudinem non declarat satis, minuit quin potius: cum Christus Dominus totum exhauserit passionis torrentem.

Genuinam igitur loci huius expositionem exquirenti considerandus est præcedens contextus: hic autem, cum præcesserit, *implebit ruinas, conquassabit capita*, eadem repræsentat ingentem. In huiusmodi verò, ecquis alius torrens futurus, nisi qui sanguine fluat cædis illius? Ita dicitur Num. 23. verf. 24. *Donec occisorum sanguinem bibat.* & Apocal. 14. 19. 20. *Misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemianit vineam terra, & misit in lacum ira Dei magnum.* & statim: *Exiuit sanguis de lacu usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.* Hic locus Apocalypseos ad nostrum Psalmum alludit, & utrobique de summa illa Christi gloria in Martyrum eiusdem infinitorum testimonio agitur literali sensu. Nam quod in hoc Psalmo dicitur, *in terra multorum*, Hebraicè, *in terra multa*, stadiis Apocalypseos mille sexcentis respondet. videnda quæ adduximus ad illum locum.

Sed obiicias fictionem Apocalypseos minus esse violentam; illa enim solum repræsentat potantes sanguinem Christi, equos, non utique Christum ipsum: quod verò ipsemet Imperator sese ad bibendum de sanguine demittat, fictionem sanè videri haud ductam ex decore. Respondeo, quod Imperator ex ipsomet curru absque vlla vel depressione, vel labe, sanguine se hostium exfatiet, in hoc quidem minimè non decorum custodiri. Id igitur est quod canit Psalmus, Christum Martyrum sanguine, qui quidem ipsi gloriosissimus est, cum suam ad Patris dexteram neuitquam deponat sedem, exsaturare sese.

Propterea exaltabit caput. Hic notandum Christum, ex testata ipsius fide Martyrum sanguine infinitorum impensè honorari: & Christianæ Ecclesiæ exaltationem ipsi Christo honorificentissimam sanguine Martyrum, vbi maximè diuina emicuit virtus, acceptam referri.

Secunda Alleluiarum cohors Psalmos nouem à 110. ad 118. complectitur. Horum argumentum est diuina laus ob deuictam Romam, qua vita quidem ex Christianis instituta præscriptis exhibetur. 1. Dei timore colendo. 2. Misericordia & iustitia cum proximis exercenda. 3. Grati animi aduersus Deum significatione. 4. Spe in eodem firma. 5. Animo ad virtutem

orationis affecto. 6. Cordis ad subeundum martyrium comparatione. 7. Ardenti diuina glorie, conuersionisque ad Deum mundi totius desiderio. 8. Gloriatione in Christo Domino. 9. Immaculata vita, & quæ se in omnibus ad diuinam voluntatem conformet. Hæc esse, quæ his tractentur Psalmis, Auctoris pia & solers ferebat meditatio. Perbreues nonnullorum commentarios reliquit, alicuius non nisi paraphrasin, aliorum argumenta duntaxat; sed quorum nihil sanè contemnendum sit.

B Psalmi 110. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo, &c.*

ARGUMENTVM.

Svb comparatione hereditatis gentium Israelitico populo promissæ agitur de Gentibus Ecclesiæ Christianæ subiiciendis: & pro eo beneficio, ad eam Dei laudem quæ illi per ipsius timorem defertur, fideles incitantur.

Verf. 1. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo: in consilio iustorum, & congregatione.*

Verba illa, *in consilio & congregatione*, non sic accipio quasi designent locum, vbi se dicat Propheta diuinas laudes celebraturum; sed vt designent potius confessionis, seu laudationis materiam & causam. Etenim intuitus Psaltes fidelium iam fieri conuentus, qui prius, quod vigeat persecutio, minimè licebant: ob id deprædicat Deum ab imo corde. Consilium itaque pro concilio accipio, vt idem ferme sit quod congregatio. Tempus verò persecutionis sæpe aliàs significatur in sacra Scriptura, vt tempus exilij in quo dispersi agunt fideles, aut fugati: at tempus pacis vt illud, in quo prius dissipati conueniant.

D Verf. 2. *Magna opera Domini: exquisita in omnes voluntates eius.*

Quia pro his, *Exquisita in omnes voluntates eius*, Hebræa sic videbantur ad verbum reddenda, *Exquisita omnibus volentibus ea*, videtur multis sensus non satis nostra translatione expressus; sed verò, qui alioqui erat difficilis, videntur eum mihi Septuag. aptissime expressisse. Hæc ergo, *Magna opera Domini: exquisita in omnes voluntates eius*, ita explico. Magna sanè & admirabilia esse Dei opera inuenientur, si ad omnem, quam in eis voluntatem ipse habet, exquirantur. id est, si Dei consilia & fines, ad quos illa dirigit, attentè inspiciantur. Enimuerò is sapientiam diuinorum operum & profunditatem minimè animaduertet, qui Dei non calluerit mentem. At qui opera Dei iuxta ipsius consilia exquisierit, ea comperiet diuinissima esse, ac sapientissima. Atque hac ratione inquirentur à volentibus ea, id est, ab iis, qui diligunt illa, & in eis delectantur. Hæc cum ad hanc libram examinentur, apparet tunc, vt Ecclesia nimio opere diuexari permetteretur, quam id fuerit conueniens, vt præstantior inde longè ac gloriosior

In consilio & congregatione, id est propter conspectus suos.

Dei opera vt cognoscantur, attendendus eorum finis.

Psalmi
quatin
il. no.

fractes
cose
pccra
o cstri-

Christi
via ad
quæ de
in ha
Abra
alluait.

namy

iam &

quas-

Mar-

rior existeret victoria. In antiquis porrò Dei facinoribus, in plagis, putà, Ægyptiacis, qui pertingere potuerit ad Dei fines, & quam illic graphicè euentura Christianæ Ecclesiæ representata fuerint, is planè intelliget, multo fuisse maiora opera illa, quàm tunc æstimabantur.

Verf. 3. *Confessio & magnificentia opus eius: & iustitia eius manet in seculum seculi.*

Eadem virtus deprehendit speciosa illa valde, ac iusta.

Cùm igitur fines, quos habet Deus, considerantur, sit demum perspicuum, quæ opera non ita videbantur speciosa, esse illa quidem, & summum. & quæ videbantur iustificata minùs, ita porrò ad iustitiæ normam exacta esse, ut illam extorqueant à nobis hanc confessionem: verè perfectissima est iustitia Domini, nec in illa quid vnquam meritò accusatur. *Confessio & magnificentia*, idest, opus quod laudari ac magnificari debeat. Hebraicè *וְהוֹדוּ וְהוֹדוּ* idest, *virtus & pulchritudo*, vel *gloria & decor*, ut vertit Valg. Psalm. 20.6.

Verf. 4. *Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors & miserator Dominus.*

5. *Escam dedit timentibus se.*

Haud dispicio sanè, qua ratione contextus patiatur hïc de sacra Eucharistia sermonem. Cùm Psalmi sine dubio argumentum sit Gentium hæreditas, qua Deus erat aliquando Ecclesiam impartiturus. Deuenit in hunc sensum non nemo, eiusmodi esse, quæ patrarit Deus, ut eorum nunquam possit esse obliuio. quorum consideratio piorum animos iucundissimè pauerit. Et sic melius contextus cohæret, quàm in Vatabli expositione de *escam* de præda, quam secum abstulerunt Israëlita, cū egressi sunt ex Ægypto, capientis. Appositum tamen, meo iudicio, impendio magis est, ut versus hic de sacra intelligatur Scriptura. Cū enim celebrent præcedentia diuinorum operum magnitudinem, conuenienter adiungitur, breuem eorum in sacra Scriptura exhiberi commentariū, qui admirabilis est iustorum animis cibus. Promouet hunc intellectum Chrysostomus tom. 1. homil. 29. ad Genes. 9. *Quod ad augendas*, ait, *viros corpori sensibilis cibus facit, id anima lectio præstat. Spirituale enim alimentum est, & fortem reddit animum, & constantiorem & magis philosophicum.* Iam quod subsequitur, mirificè cohæret cum hoc sensu.

Sacra Scriptura diuinorum operum breuiarium præbet, qua uisio est piorum suauissima.

Memor erit in seculum testamenti sui.

Verf. 6. *Virtutem operum suorum annuntiabit populo suo.*

Deus factus suis cū Israël antiquo cauit, quid facturus esset eum nouo.

Si de sacra Scriptura, ut dictum, agebatur, quid potuit addi cohærentius, quàm ut dicatur, ea nos quasi pignore & cautione tutos reddi de perpetua Dei in iis, quæ cum populo suo sanxit, memoria? de exerenda scilicet in eo tuendo, brachij sui omnipotentia. Nam quæ narrat sacra Scriptura de Israël ex Ægypto educto, inductoque in possessionem terræ Chanaan; id quidem pignus fuit, & certissima cautio de gerendis olim cum Israël vero. Immo illa fuerunt umbra dumtaxat eorum, quæ Ecclesiæ Christianæ maximè cupiens, Deus paraturus erat, eam ex spiritali Ægypto educto, & hæreditate gentium augendo.

A Verf. 7. *Ut det illis hæreditatem gentium: opera manuum eius veritas & iudicium.*

Pro nostris, ut det illis hæreditatem gentium; alij sic transferunt: *Dando illis hæreditatem gentium.* nec diuersus nostræ lectionis sensus. Is itaque contextus est, Deum suæ dedisse Ecclesiæ sacram Scripturam pignus, de ostensione utique omnipotentis suorū operū in victoria de Gentibus ipsius obedientiæ submitte, concedenda. Quia verò præstare Deum sua promissa, id quidem propter astrictæ fidei obligationem, est iam fas, iusque præstare; ideo additur ad consolationem Ecclesiæ, *opera manuum eius veritas & iudicium.* quasi dicat, Deum posse haudquaquam deesse officio veritatis & iustitiæ præstandæ: deberéque proinde fideles omnino securos consistere in mediis persecutionum vorticibus, certos nimirum his Deum, suam uti fidem solueret, v surum.

Gentes ad hæc Ecclesia diuinam liberant fidem.

B Verf. 8. *Fidelia omnia mandata eius: confirmata in seculum seculi, facta in veritate & æquitate.*

Ostendi superius Psalm. 104. ad illa verf. 8. *Verbi quod mandauit in mille generationes*, his vocibus *mandare*, & *mandatum*, non pro præcepto, sed promisso uti solere interdum sacram Scripturam. Quò spectat id, quod sequitur proximè: *Mandauit in aeternum testamentum suum.* Atque hanc acceptionem exigit præsens contextus. Sic enim optimè hic cum proximo versus cohæret. Nam ut Ecclesia, eius quod Deus ipsi promiserat, ei subditum iri, scilicet aliquando Gentilitatem, prorsus fieret secura, iterum atque iterum Dei commendatur fidelitas, veritas item ipsius, æquitásque. quoniam non ut decipiat pollicetur; sed verò ut stet promissis fidelissimè.

Mandata capi interdum pro promissis.

C Verf. 9. *Redemptionem misit populo suo: mandauit in aeternum testamentum suum.*

D Duo sunt, quasi dicat Psalter, quæ promisit nobis Deus, & libertas ab Ægyptiis, & Gentium imperium: alterum præstitit iam, alterum, ut quæ nobiscum pepigit, perficiat; haud dubiè præstabit exactissimè. Et est hoc ei tempestati, qua egressa iam Ecclesia ex mystica Ægypto, ex Iudaici nimirum populi oppressione, Gentilium adhuc vexationem tolerabat, in primis appositum: suo item modo in ætatem conuenit Dauidis, cū populus, graui Philistæorum excusso iugo, ad regionis illius, quam redigit postea in suam ditionem Dauid, aspirabat dominationem. Sensus itaque est, extraxit nos ià è captiuitate Deus, idem operi suo finem imponet, & satisfaciet promissioni suæ. Quòd si malit quis redemptionem hanc ad eam, quæ Christi est propria, referri, minimè recuso. Is ergo hæc sic attexet: Qui profuso nos sanguine redemit, idem, concessa nobis Gentium hæreditate parta sua redemptione, conuentionem utique suam ad exitum perducet.

Redemptio libertatem affert, mandati verò aeternæ stabilem promissionem.

Sanctum & terribile nomen eius.

Verf. 10. *Initium sapientiæ timor Domini.*

Ac tandem Deus optimus in nationibus Gentilitatis Ecclesiæ subigendis, honori consulens sui

Deus sanctus fauet iusti. Terribili sibi subicit vel potentissimos.

fui nominis, seque & sanctum & formidabilem demonstrabit. Sanctum quidem, ut qui fauceat iustis; formidabilem autem in terrore, quem suae Gentis hostibus incutiet, cum praualidis hostibus facillime conculcatis, Romanam potentiam perdomuerit, atque suae Ecclesiae deuictam attulerit. Nec opponat iam quispiam hanc Dei terribilis nomenclationem melius in ultione Dei propria, quam in mystica collocari? Enimvero in mystica ultione, decorè in primis usurpare sacram Scripturam nomen irae nouissimae, irae ac furoris ingentis, explicauit latè in Apocalypsi.

Cum ergo dictum sit, quam se Deus Sanctum, quamque terribilem in gestis suis ostendat, aptissime subiungitur: *Initium sapientiae timor Domini.* Deum scilicet timere, prudentiae id quidem esse singularis. Etenim sanctitatem amat quippe sanctus; atque eundem utpote terribilem quis iratum ferat? Nam initium sapientiae idem esse, quod sapientiam praestantem, sicut initium dulcoris Eccles. 11. vers. 3. melli tribuitur, notum est. Est autem conuenienter addita haec sententia, ut denuncietur, diuinam laudem, ad quam hortatur fideles hic Psalmus, non esse debere verbo tenus; sed ad opus & affectionem extendi, cuiusmodi ea laus est, quam Deo exhibet timor sanctus.

Timor factus opere & affectu Deum laudas.

Intellectus bonus omnibus facientibus eum: Laudatio eius manet in saeculum saeculi.

Ij dicuntur in praesenti facere timorem Domini, qui ea praestant, quae timor Domini praescribit. atque ij prudentes praedicantur, quia initium sapientiae timor Domini. Ac denique quae ab hoc timore laudatio proficiscitur, seu quam ille defert Deo, ea quidem est quae manet in saeculum saeculi, quae saecula perseuerat. sicut stabilis contra ea non est, quae verbis timore nudis exhibetur, qua igitur praedicatione Deum afficit timor sanctus, haec aeternum persistet. Atque hoc illud est verae laudis genus ad quod Psalmi titulus *Alleluia*, id est, laudate Deum, nos inuitat. Nostrium porro intellectum, si quid aliud, maxime firmat Apocalypsis allusio. Etenim ex Psalmis alleluia, ad quos Apocal. 19. alluditur, hic noster quartus est. Recolenda quae diximus ad illum locum, & ad Psalm. 104. ex alleluia primum.

Idem perpetuam reddit laudationem Dei.

Psalmi III. *Beatus vir, qui timet Dominum, &c.*

ARGUMENTVM.

Quamquam virum quemcumque iustum ac misericordem, quem adeo fortunari prouidentia Dei, respicere videatur locutionis figura; re tamen vera sermo est de Christo Domino, propter cuius merita Ecclesiae Christianae promittitur etiam in hac vita potentia maxima, & gloriosus de inimicis triumphus: atque propter eum triumphum ad Dei laudem inuitantur fideles.

COMMENTARIVS.

Eius itaque modi Psalmi huius locutionis figuram concinnatam, ut praeferat cum iusto quouis ac munifico sermonem, probat vel simplex il-

lius lectio. Atqui istud ex mirabili fuit artificio, ut mysterium ad maiorem ipsius maiestatem diffimularetur. Nam quod directè de Christo & ipsius Ecclesiae sermo sit, persuadet 1. Apocalypcos allusio, ut ostensum cap. 19. nam hic ex Psalmis alleluia, ut ostensum est. 2. Contextus Psalmi solerter inspectus: nec enim de quolibet homine, iusto quamuis valde, ac misericorde, vera est illa promissio: *Potens in terra erit semen eius.* & quod subditur: *Gloria & diuitiae in domo eius.* Iam verò ut haec mysticè, vel allegoricè capiantur, haud fert capitis illius 19. Apocal. allusio praeterquam quod valde quidem, meo animo, imprudenter literaria de Christo & Ecclesia in Psalmis refugiat quis expositionem.

De Christo directè hic agi, astringitur.

His tamen ita constitutis, resistat quis adhuc in verbis illis tituli: *Reuersionis Aggai, & Zachariae.* Nam licet ea fortè consideratio alicui satisfaciat, qui composuerunt, & cecinerunt hunc Psalmum, Aggaeum fuisse & Zachariam è Babylonia captiuitate reuersos: verum enim argumentum Psalmi quid innuit grandius multo & excellentius, quam ut in reditus illius solemnitate, laetam licet, conueniat. Nisi quispiam dixisset Aggaeum & Zachariam ex praesenti laetitia occasione ad ingentem illum Christianae Ecclesiae, exactis iam persecutionibus immanissimis (quarum captiuitas Babyloniae videtur typus) gaudij & exultationis cumulum, considerationem extulisse. Ut ut tamen hoc sit, mystica titulorum, qui Psalmis aliquibus praescribuntur (de quo habes in prologo Psalmorum) intelligentia considerata, hanc Aggaei & Zachariae reuersionem in titulo huius Psalmi parabolicam esse, spectareque ad argumentum Psalmi, mihi sit valde verisimile. Hoc ut exponam, noto primùm haec verba: *Reuersionis Aggai & Zachariae*, in Hebraeo textu non esse, neque forsitan in Graeco Septuag. interpretum; unde subit me suspicio, vel Apostolos, vel Apostolicos viros ea Psalmo arcanè apposuisse. Noto deinde, in nominibus propriis, ut ad eorum significationem, mysterij causa alicuius designandi, spectetur, frequens esse. Ac demum noto, Aggaeum nobis sonare festinum. Zachariam verò, *Memoriam Dei.* Iam verò ut denotaretur, furentes illas Ecclesiae tempestates, gaudij & spiritualis iubili, quibus nascentis Ecclesiae filij potiebantur, renouationem tandem subsecuturam, grandique illi persecutionum inundationi successurum mysticè, quod Genes. 8. vers. 1. dicitur: *Recordatus autem Deus Noë, & eorum qui erant in arca, adduxit Spiritum super terram,* quid quaeso elegantius, quam hunc Psalmo titulum praeponi, *Reuersionis Aggai & Zachariae?*

Aggaeus & Zacharias praefixi in titulo forte in egressu Israelis è Babylone cecinerunt Ecclesia ex persecutionibus exitum.

Aptius est ut Aggaeus & Zacharias appositum sine parabolicè propter nomen significationem.

Verf. 1. *Beatus vir qui timet Dominum: in mandatis eius volet nimis.*

2. *Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur.*

3. *Gloria & diuitiae in domo eius: & iustitia eius manet in saeculum saeculi.*

Beatus vir qui timet Dominum. A Dei timore, in quem Psalmus praecedens desinit, praesens inchoatur. *timor* autem hic consideratur ut Isai. 11. vers. 3. in Christo scilicet. nec enim de quolibet timente Dei sermo est, sed de eo, quem Psalmus inuenitur. Ad eum utique modum quo in vespertis diei B. Martino sacri canit Ecclesia. *O beatum virum,*

Hic timens Dominum Christus est.

ad ecclesia am li- t fidem.

lata ca- erdum ommissis.

prio li- am as- undatit etornu om pro- em.

Sicut iustis. lio sibi e vel ssimos.

virum, cuius anima paradisi possidet. & o beatum Pontificem, &c. nec tamen de quolibet aut beato, aut S. Pontifice generatim, sed speciatim loquitur de S. Martino. Christus ergo est ille vir, qui timet Dominum, quemadmodum de ipso dicitur Isai. 11. 3. *Repleuit eum Spiritus timoris Domini.* De ipso item propheticè dictum: *In mandatis eius volet nimis.* nam cum præceptum de patiendo pro humano genere à Patre accepisset, dicebat Luc. 12. vers. 50. *Quomodo coarctor usque dum perficiatur.*

Premium, potentia filiorum, & imensa in utraque vita felicitas.

Operis verò longè præstantissimi præmium: *Potens in terra erit semen eius.* nam soboles eius fideles sunt; his porrò orbis dominatus promissus est. Iam semen eius, & generatio rectorum idem est. Licet enim inter Christianos esse & possint & soleant nonnulli, qui iusti non sint; quia verò vocantur omnes ad admirabilem & rectitudinem & sanctitatem; & quia hæc in illis duntaxat verè reperiuntur, quia demum Christiani re ipsa primitiui omnes ferè recti erant ac sancti; ideo verissimè appellati *Generatio rectorum.* & iustis quippe ac rectis Dei promittitur benedictio, quo nomine prosperi successus intelliguntur omnes? Nec afferunt diuersum quid hæc: *Gloria & diuitie in domo eius.* nam Christi domus Ecclesia est Christiana, quæ habebat in promissis non æternam modò gloriam, & opes gratiæ; sed Romani etiam imperij idolorum cultui mancipati victoriam, ac proinde imperium vniuersale. *Ac denique iustitia eius manet in seculum seculi.* quasi dicat, fore ut in donis maximis, quibus Deus erit suam Ecclesiam perpetuò cumulaturus, emineat semper gloria iustitiæ, ac sanctitatis Christi, cuius eximia promerita Pater æterna Christianæ Ecclesiæ felicitate remunerauit.

Verf. 4. *Exortum est in tenebris lumen rectis: misericors, & miserator, & iustus.*

Tenebra persecutionum euasuerunt prosperitatis luce; in quo Deus misericors & iustus.

Sensus est, præfatam felicitatem, cuius gaudebat promissione Christiana gens, furerent in eam licet tenebris & impetu sæuissimæ tempestatis, iis haudquaquam interceptum iri, quod è tenebris persecutionum subito emersura esset prosperitatis lux, ita Deo suam cum benignitatem, cum iustitiam ostentante. benignitatem quidem, hominibus summum vexatis fauendo, erratisque illorum ignoscendo: iustitiam autem, iustorum causæ consulendo, liberando fidem, Christoque in præmium felicitatem Christianorum conferendo.

Verf. 5. *Iucundus homo qui miseretur & commodat, disponet sermones suos in iudicio:*

6. *Quia in æternum non commouebitur.*

Quòd si ei, qui beneficus, prudens ac iustus est, repositæ in tuto sunt iucunditas, & prosperitas, quia in æternum non commouebitur; quis porrò Christo D. beneficentia, prudentia, ac iustitia par? nam si beneficus est vel eleemosynis vel mutuandis facultatibus, ac commodandis, aliisque officiis iuare omnes: prudentes deinde ac iusti, sermones suos, id est, consilia sua omnia *in iudicio*, id est, cum consilio disponere; quis perinde beneficus ac Christus, qui misertus est humani generis, & cique extremè indigenti sanguinis sui pretio commo-

Benignitate ac prudentia Christus præsigni.

A dato opitulatus est? Iustus deinde ac prudens, quis iuxta ac idem ipse, qui omnia sua consilia & sermones disposuit in iudicio & veritate? Christus igitur haud dubiè fruetur in æternum plenissima iucunditate, ex successu Ecclesiæ suæ in primis fortunato, quia in æternum non commouebitur, acquisita.

Verf. 7. *In memoria æterna erit iustus: ab auditione mala non timebit. Paratum cor eius sperare in Domino.*

8. *Confirmatum est cor eius: non commouebitur donec despiciat inimicos suos.*

B Quòd eius nunquam Deus obliuiscetur, quòdque fauebit semper, certus omnino est: nullus proinde impendentis aduersitatis, persecutionis in suos excitæ rumor ipsum quidquam turbabit. Etenim sæuiente tempestate, *Paratum cor eius sperare in Domino, confirmatum est cor eius.* Fiducia de diuina ope concepta, quòd omnia cadent prospere, securitatem affert, atque idè commouebitur nunquam; confidens potiùs ac securus tantisper dum fiat compos voti, nimirum ut hostes sui, id est, infideles, locum inferiorem, superiorem verò teneant Christiani, conquiescet. nam despiciere inimicos, est inferiores, id est, victos cernere. Iam aduerbium *donec* non afferre commotum iri postea Christum, quis ambigat? Lectorem allego ad τò, *donec ponam inimicos tuos, Psal. 109.*

Fiducia Christi in medijs Ecclesiæ tempestatibus.

Verf. 9. *Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in seculum seculi, cornu eius exaltabitur in gloria.*

Magnæ illi Christi aduersus pauperes, id est, humanum genus, cui sanguinis sui pretio suppeditas tulit, benignitati hoc tribuitur, ut præmium ipsius æternum sit, Christianique populo exaltatio gloriosissima. Enimverò, *si posuerit pro peccato animam suam* (est apud Isai. 53. vers. 10.) *videbit semen longæuum.*

Exaltata Ecclesiæ remuneratio est misericordia Christi.

Verf. 10. *Peccator videbit, & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet: desiderium peccatorum peribit.*

Appositè hoc ad superiora: quo significetur eiusmodi fore exaltationem Christiani populi, quæ furiosam rabiem Dæmoni & infidelibus obstinatis importet.

Improbis autem rabies vehemensissima.

Addo tandem, sermonem in hoc Psalmo fortè non esse de Christo tantum ipso, sed de eodem etiam in Apostolicis concionatoribus & Martyribus agente. Ipsi enim Christi in istis summum eluxit gratia, & ipsi etiam sunt parentes & auctores Christianæ gentis, eorum nimirum, quos doctrina & exemplo ad Christum pertraxerunt.

Extèsis Psalms ad sectatores Christi.

Psalmi 112. *Laudate pueri Dominum, &c.*

ARGUMENTVM.

P^Ropphetia est de magna Dei gloria & Christianæ gentis exaltatione per conuersionem Gentili

De allusionib. ad aliquot Psal. David. 109

Gentilitatis. Hanc ob causam fideles, ex grato in primis atque humili animo, uti persoluant Deo gratiarum officium agendarum, inuitantur.

Extorquent sanè hoc argumentum tam allusio capit. 10. Apocalypf. ut ibi vidimus, ad hunc Psalmum: (ex enim hic ex alleluia sextus,) quàm totius Psalmi, quod videbimus iam, series.

Verf. 1. *Laudate pueri Dominum: laudate nomen Domini.*

2. *Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc & vsque in seculum.*

3. *A Solis ortu vsque ad occasum, laudabile nomen Domini.*

4. *Excelsus super omnes gentes Dominus, & super caelos gloria eius.*

Pueri Domini, id est, serui.

Primus versus Hebraicè sonat: *serui Domini laudate nomen eius.* nam עבדו proprie significat seruos: cumque sit in regimine, constructio est: serui Iehouæ laudate nomen Domini. Idem tamen nostræ lectionis est sensus, communi enim sacrae Scripturae locutione serui vocantur pueri. Tantundem verò est, serui Iehouæ laudate ipsius nomen, ac, serui laudate Dominum vestrum, laudate, inquam, nomen eius.

Hoc nomen Domini est Iehouah, ad cuius significatum respiciunt.

Porrò laudare nomen Domini, est Deum propter veritatem sui nominis prædicare. Nomen autem est Iehouah, omnia illa, (de quo latè Apocalypf. 1.) complectens: *Erit, est & fuit.* In his igitur indicitur laudatio Dei, quod proprium ipsius opus, quemadmodum in promissis & figuris habebatur, ad finem vsque perduxerit, sui nominis dignitati, victoria Ecclesiae contra hostes concessa, cumulatè satisfaciens. Atque hæc est repetitionis causa: *sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc, &c.* quasi dicat, in omnem sæculorum æternitatem deprædicetur Deus, quod gloriam sui nominis feliciter promouerit, ac profecutus sit.

A Solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen Domini. Hebraicè, laudatum nomen Domini. Quare laudabile in præsentem idem est, quod frequenti laudatione celebratum. Atque ratio propter quam ad laudem diuini nominis Psalmus inuitat, hæc quidem est, quod effecerit iam Deus suum laudari nomen ab omnibus gentibus, utpote *a Solis ortu vsque ad occasum.* Quod de Gentium capiendum conuersione efficitur satis ex verbis Malachiae, qui cum allusione ad hunc Psalmi locum eiusque expositione capit. 1. verf. 11. canit: *Ab ortu Solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus.* firmant adhuc sequentia hunc sensum.

Excelsus super omnes gentes Dominus. Quorum intellectus, manifestus is quidem est, non utique Deum esse gentibus omnibus celsiorem; sed verò maiestatem eius agnosci iam & suscipi à Gentium vniuersitate. Quod verò sequitur, *& super caelos gloria eius,* ut cum hemistichio præcedenti cohaereat, sic exponendum: Quam gloriam ex Gentium notitia & adoratione acquisiuit Deus, hanc minimè terrestrem esse, cœlestem quinimò. Enimuerò Gentes Christianam & religionem & vitam amplexatæ cœlum quoddam spirituale fiunt, in quo

Gentes ex Christiano viuente ritu cœli sunt & gloria hæc bitatio Dei.

A Deus gloriatur maximè & exultat. Nam ex Apocalypf. 4. & aliunde, quanto iure cœlorum nomen tribuatur Christianæ Ecclesiae, satis notum existimo.

Verf. 5. *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat.*

6. *Et humilia respicit in cælo & in terra?*

7. *Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem:*

8. *Vt collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui.*

Qui in altis habitat. Hebraicè ad verbum, *B exaltans ad habitandum.* Tygurina verò addito reciproco habet, *exaltans sese ad habitandum.* Ego non sic puto. Etenim Deus non sese ad habitandum extollit; sed ædificium potiùs, ut in illo habitet. Quod ea phrasi dictum videtur, qua diceremus principem summum habitationis suæ palatia extollere, ac magnificare. Cum itaque Deus in creaturis, quas in suam elegit domum, habitaturus sit; illud admirationis est, quo plurimum eas extollat, non se ferri linere magnitudine, sed capi potiùs paruitate maiore & humilitate. Quasi scilicet quo plurimum quis palatium erigeret, in aream seligeret maximè depressam vallem, ut inde potentia & magnitudo magis eminent.

Plurimum extollit Deus habitationem suam.

C Quid porrò est: *Humilia respicit in cælo & in terra?* Quidquamne in cœlis humile est, quod enehendum Deus intueatur! aut quidquam fortasse sordium ibidem est, unde elaturus aliquem sit? id enim videtur exigere contextus. nam pro illorum explicatione: *Humilia respicit in cælo & in terra,* apponitur: *suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem.* Ergo etiam in cœlis erat aliquid, quod humi vel in sordibus, & in paupertate, inopiaque iaceret. Sensus enim quomodo diceretur Deus respicere humilia quæ in cælo & in terra, suscitare à terra inopem, & de stercore pauperem erigere? Hoc uti exponam, quod superius verf. 4. iterum obseruo, *cæli* nomen in præsentem Psalmo ad Christianam Ecclesiam referri. & constat alioquin eam esse familiarem sacrae Scripturae, in Psalmis præsertim, acceptionem. Ex hac obseruatione facile intelligitur, quæ sit humilitas in cælo, quæ verò in terra. Etenim humilitas in cælo ea est, quam docet conuersio cœlestis: ut scilicet qui ex se, ex natura sua nihil est prorsus, is de se humiliter sentiat, & abiectè. Et qui eiusmodi apud semetipsos existimationis sunt, in hos enimuerò, ut euehat, ut exaltet, conicit altissimus suos oculos.

Qui sentiant de se abiectè, si sunt humiles in cælo, seu crediti cœlesti humilitate.

Ad documentum verò præclariùs tum potentia & magnificentia Dei, tum odij, quo prosequitur idem vanitatem ac superbiam, addit Psalmus non ferri tantum diuinos oculos ab iis, quæ cœlestis viri sunt humilitatis, sed ab iis etiam, qui altero item modo humiles sunt ac depressi: ab iis nimirum, quorum non apud se modo humilitas est ac despectio (quam cœlestem diximus humilitatem) sed etiam qui apud homines viles sunt ac nihili ducti, id est vexati, afflicti in egestate ac mendicitate degentes. In eos igitur, qui huius utriusque humilitatis fundum tenebant, figit oculos Deus, ut extollat, ut exotnet, & throni sui celsitate,

Spiriti & conculcati ab hominibus si sunt humiles in terra.

*Vtramque
humilitatem
euexit Deus
ad dignitatē
summam.*

& auctoritate principatus in suos. Enimvero homines piscatu victitantes, quos paruulos (Matth. 11. vers. 25. *Reuelasti ea paruulis*) vocat Euangelium, principes creauit Ecclesiae, his ad supremam auctoritatem, ac maiestatem euectis nationes summisit. Agit vero Psalmus de ea maiestate, quam accepit Ecclesia, subiecta sibi Romanorum potentia, & orbis deinde tradito imperio. atque id quidem, quoniam tanto magnitudinis imponendo fastigio, humilitatem Deus Apostolorum ac Martyrum ut fundamentum elegit. Etenim summam illam Ecclesiae concessit auctoritas & maiestas, praemium utique fuit humilitatis & abiectionis Apostolorum ac Martyrum Christi D. Atque illi profecto in regno ac triumpho, quibus filij ipsius spirituales perfruuntur, tanquam nobilissimi regnatores ac triumphatores verissime dicuntur conuiescere.

*Dei ingenium,
summum de-
primere, quos
effere vult
summum.*

Est autem dignum quod obseruetur, sicut ex Hebraea proprietate redditur vers. 5. *Exaltans ad habitandum.* ex eadem verti in 6. *Humilians ad videndum.* vbi subest id arcani, Deum non seligere modo humiles ac depressos, ut extollat; sed ipsum etiam humiliare profundè eosdem ac deprimere, ut postea exaltet. Sic enim Ecclesiam, quam postea volebat summam euectam, depressit & attriuit prius despectu ac persecutione multiplici. nam illa phrasia, *ad videndum*, idem est atque ad coniciendum in illam suae benignitatis oculos, eoque euectum celsitatis ac gloriae, quo euexit postea reipsa.

*Vers. 9. Qui habitare facit sterilem in domo,
matrem filiorum latentem.*

Sensus est Christianam Ecclesiam primogenitam, quae sterilis videbatur & orba filiis Iudaeo repulso populo, Gentili iam acquisito; gaudio affectam à Deo fuisse beatissimae parentis, quae sese numerosissima tot filiorum optimorum corona adeoque incredibili gloria ex tot regnorum prouinciarumque Romani imperij conuersione decoratam ac locupletatam videret. De hac commutatione pulcherrimè 49. vers. 21. *Isaias, Et dices in corde tuo: Quis genuit michi istos? ego sterilis, & non pariens, transmigrata & captiua, & istos quis enutruuit? ego destituta & sola: & isti ubi erant? Hac dicit Dominus Deus: Ecce leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum, &c.* In eodem est argumento cap. 54. vers. 1. *Lauda, inquit, sterilis quae non parit: decanta laudem, & hinni quae non paries: quoniam multi filij deserte magis quam eius, quae habet virum.* Marito quidem & filiis, quae gaudere videbatur, erat synagoga; at Christiana Ecclesia primogenita, quae sterilis, quae solitaria reputabatur.

*Ecclesia co-
piosa prole fi-
liorum beata.*

*Psalmi 113. In exitu Israël de
Aegypto, &c.*

ARGUMENTVM.

Sub Israël comparatione ex Aegypto egressi, in terramque ingressi promissam, agitur de populo Christiano à Iudaeis commigrante ad Gentes, illasque sanctificante, deque miraculis antiquis in eo facinore spiritualiter renouandis.

unde fit ad fideles inuitatio, ut sua in Deum fiducia prorsus collocata, illum timore ac gloria prosequantur.

Hebraei, quos imitatur Caiet. partiuntur in duos hunc Psalmum; ab illis enim: *Non nobis Domine, non nobis*, alterum inchoant. Nos praeter Ecclesiae Christianae auctoritatem (cui Hebraeorum praefere diuisiones, stultum est.) ut Psalmum hunc simplicem esse, non duplicem persuadeamus, ex Apocal. ut illic vidimus cap. 19. notat. 3. confirmationem habemus. Atque inde quae existit, ut par est, certitudo efficiens non duos hic, sed vnicum Psalmum esse: eadem iuuat in primis, ut prima Psalmi pars, allata licet sub antiqua ex Aegypto egressionis (de qua videntur Deo gratias persolui) tegumento, multo sublimius, hac tamen occultum locutionis figura, complecti credatur argumentum. Etenim Psalmum hunc, qui contendat, vel viuentem Mose, vel ante Davidis aetatem compositum, nemo est. Quod autem Hebraeorum fideles de egressu antiqui Israël ex Aegypto agentes Davidis tempore dicerent: *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, plane fuisset abs re. Supponit enim vox haec, *Non nobis Domine, non nobis*, qui eam usurpant, eos vel instrumentum, vel vsui Deo fuisse, ut illud quod celebratur facinus illustre, patretur. Atqui perspicuum est, existimare non potuisse Davidi coetaneos aliquid in se fuisse causae, ut maiores sui egrederentur ex Aegypto, euaderentque gloriosè Pharaonis potentiam. Quod si respondeas loqui Psalterem eorum nomine, qui ex Aegypto exierunt, minime satisfacies. non enim erat cur neque hi à se gloriam remouerent. Etenim & miraculorum magnitudo, & eorum patrandi ratio clarissimè demonstrabāt, qui ex captiuitate asserebatur, eos minime ad partem vocari facinoris illius praclarissimi; sed illud debere totum Dei omnipotentiae ascribi.

*Psalmum hunc
partiri in
duos sine ra-
tione.*

*Vnitatem eius
multum iu-
uari nostrum
argumentum.*

Equidem sentio hunc Psalmum ab eo diuidendum, qui partem eius priorem in Aegyptiaco exitu Israelitarum antiquo credat versari totam; quod quia ita sibi Hebraei persuadent, ideo Psalmum diuidere coacti sunt, quia huic argumento sequentia illa, *Non nobis Domine, &c.* minime conueniebant. Disciderunt itaque quod contexere nequierunt. Cum tamen haud expeditum esset, inchoare Psalmum ab illis: *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloria*, nullo, de quo ageretur, facinore assignato. Vbi verò fuerit constitutum, exitum ex mystica Aegypto spiritualis Israël; Iudaeae item spiritualis, quae mystica est terra Chanaan à Gentibus occupata, possessionem, proprium esse Psalmi huius argumentum; huic enimvero nihil esse poterat congruentius illis verbis: *Non nobis Domine, non nobis*, & quae ad Psalmi finem consequuntur. Nam in hoc argumento evidens est cani Psalmum Christianae Ecclesiae primitiuae nomine, illorum item ipsorum, qui populo Iudaeorum (quae mystica est Aegyptus) in sua obstinatione derelicto, per mare Gentilitatis ingressi, nouae Iudaeae, quae regio est ab ethnicis Romanis antea possessa, cum expugnatione sanctitatem attulerunt, quae tunc demum sanctitate imbuta debellatoribus ipsius mysticis Iudaeis, qui Christiani sunt, in possessionem celsit. In hoc porro sensu & argumento nihil magis appositum cogitari poterat, quam ut tanti facinoris administri propriam ipsorum imbecillitatem agnoscentes, de compacto dicant: *Non nobis Domine,*

*Diuiserunt
qui in eo
Christiana
non videntur.*

*Qui in eo
Christianorum
ad Gentes
ingressum vi-
dent, iungunt
opportune.*

De allusionib. ad aliquot Psal. Dauid. III

non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Fauet ergo nostro argumento mirificè, hæc cum sequentibus ad eundem Psalmum pertinere. Præterquam quòd allusio 19. Apocal. magnam affert firmitudinem in hoc Psalmo (qui ex alleluia est septimus) agi ex occasione reprobationis Iudæorum, de Gentilitatis conuersione. Iam Psaltem vsu ad hoc fuisse argumentum antiqua historia, expresso illius typo, ad sacræ id quidem excellentiam poëseos, quod disseruimus in huius libri proemio, valde conferebat. Et ciuitatem Ierosolymitanam, carnaliũque Hebræorum rempublicam esse spiritualem Ægyptum, mare verò Gentilitatem esse, iam id satis Apocalypsi edocti sumus. quo semel constituto totus Psalmus optimè cohæret. Denique quod illi ego argumentum assigno, longè certè quidem excellentius esse, Psalmique præstantia dignius, quis neget?

Verf. 1. In exitu Israël de Ægypto, domus Iacob de populo barbaro:

2. Facta est Iudæa sanctificatio eius, Israël potestas eius.

Barbari dicitur mystici Ægyptij, idest, Iudai rebelles.

In exitu scilicet noui Israël, & nouæ domus Iacob, hoc est, populi Christiani ex mystica Ægypto, nempe ex synagoga, cum populum illum, barbarum quidem, qui tam barbarrè Christianos insectabatur, hi deseruerunt, & ad Gentilitatem prædicationis causa se transtulerunt.

In secundo versu primum *in eius* in vtraque parte aliqui referunt ad Deum, sed cum Dei nomen non præcesserit, immeritò: referri verò ad *in Israël* quod præcessit, idest expeditum. Deinde, nomen *Iudæa* terram illam designat regni Iudæ, & consequenter Israël terram designat regni Israël. Intellectus autem hic est, quemadmodum Israël antiquus, cum ex Ægypto egressus fuit, eum nactus est expeditionis suæ finem, vt veræ religioni subiecerit, occuparique non illam modò regionis portionem, quæ tribui cessit Iudæ & Beniamini (quæ pars vocata postea est Iudæa, in qua & tabernaculum Dauidis, & Salomonis templum paulò post ædificatum est.) Sed omnem etiam regionem, quam reliquæ occuparunt tribus, & quæ Israël appellata est; ita nimirum exitus noui Israël ex mystica Ægypto (idest, populi Christiani primitiu ex synagoga) & Romam, & totam eius imperium occupare, is quidem euentus prosper ac finis fuit. Romæ autem, postquam recepit Christi fidem, aptissimè tribuitur nomen mysticæ Iudææ per Christianos primitiuos sanctimonia imbutæ, ac Domino dedicatæ. Illic enim mysticum Salomonis templum, nam id est Romanæ Ecclesiæ magnitudo, imperij totius vertex, Deo inauguratum est. Appositè etiam valde toti imperio, cæteris nimirum ditionis Romanæ prouinciis redactis iam in Christianæ gentis potestatem, conuenit, vt Israël, propter eam, quæ facile ex superioribus elicitur, proportionem cognominetur.

Iudæa mystica Roma, imperium verò totum, Israël.

Verf. 3. Mare vidit & fugit: Iordanis conuersus est retrorsum.

Sicut olim mare cum aspexit filios Israël in-

A gredientes, vt iis, Dei quippe filiis, cederet, pedem quasi referre cum fuga vilum est; Christianis ad eum quidem modum primitiuus euenit. Hi enim synagogam (quæ mystica Ægyptus est) deserentes, Gentilitatis mare generosissimè adorti sunt. Atqui huius videbantur illi primum absorbendi fluctibus: sed verò posuit paulatim iras, reduxit fluctus tumentes, viam demum intra sinus ingredientibus dedit. Quemadmodum item Iordanis, incunanti iam iam antiquo Israël, vt possideret, promissionis terram, siccum alueo suo ingressum obtulit; ita planè, vt Orientis regum Darij & Cyri mystico exercitui liceret mysticæ Babylonis liberè possessionem inire, **sextus Angelus effudit phialam suam in flumen, & exsiccauit illud.** ad eunda quæ diximus Apocal. 16. verf. 12.

Mare & Iordanis fuga cedentem doctrinam Evangelicam Gentilitatem designat.

Verf. 4. Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium.

Exultare saltationem affert, ac tripudium; horum autem descriptio grammaticè egregiam terræ motus ex poësi politissima descriptionem præsentat. Et quidem Genob. Rabbinus citat Isaac, qui ex magistrorum ait sententia extitisse re ipsa hunc in monte Sinai terræ motum, cum illuc Dominum legem suo populo præbiturus descendit. Nec contextus non videtur fauere: sicut enim quæ proximè dicta sunt, *Mare vidit & fugit: Iordanis conuersus est retrorsum*, ad verbum euenere; ita videtur de terræ motu sentiendum. Verum refragatur huic dicto, terræ motum, si fuisset, minime prætereundum à Moysè Exod. 19. vbi nubem densissimam, tonitrus, fulgura, fumum, ac tubæ sonitum recenset. Quare displiceret minus, vt in sensu grammatico lætam hic versus hyperbolem exhiberet, quasi dicat, ob stupendum factum maris ac Iordanis exsiccatorem, vel montes ipsos spectatos fuisse subsultantes, demiratos partim prodigium, partim populo gratulatos.

Terræ motus in Sinai non fuit.

Sed tamen ad id inclino impendio magis, vt terræ motum, qui vetè in antiqui Israël tacta historia non fuit, sciens prudèntique Psalter ad dederit, quo Psalmum hunc aduerteremus ad exitum mystici Israël longè admirabiliorem directè ferri, id facinus vtique longè pulchrius, ad Evangelij scilicet sementem in Ethnicorum campum dispersam. In qua terræ motus, qui rarè semper & admirabilis mutationis portentum est, idem significat prorsus quod in Apocal. 16. verf. 18. *Terræ motus factus est magnus, qualis nunquam fuit*, &c. videnda item Apocal. cap. 6. verf. 12. & cap. 11. verf. 19. His adiungo significari posse non incongruè Apostolos per montes, & Apostolicos viros per colles; qui quidem omnes ad facinus pulcherrimum exultarunt, certi vtique cū dynastis ac orbis principibus confligendi. quod sanè arietare fuit, atque id tam valentissimis adorti sunt animis, vt spectaculum præbuerint longè admirabilius, quàm si montes inter se arietantes conspicerentur. Vnde Apostolorum filioli (qui sunt velut agni ouium) eos ad depugnandum animos hausierunt, vt in mundum vniuersum, eiusque dominos potentissimos arietare sint ausi parentes imitati.

Positum propter denotandam Evangelij in Gentibus prædicationem.

Mōtes & colles Apostoli sunt & scātōres illorum mundi potentiam arietū instar impetentes.

Verf. 5. Quid est tibi mare, quod fugisti: & tu Iordanis quia conuersus es retrorsum?

K 2 Verf. 6.

Verf. 6. *Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni onium.*

7. *A facie Domini mota est terra, à facie Dei Iacob.*

Tantum causa praesentia Dei & Christi.

Apostrophe pulcherrima, & aptissima responsio, in qua diuinæ praesentiae, praesentissimo scilicet Dei & Spiritus ipsius fauori, quæ nuper memorata sunt, gesta admiranda tribuuntur. & cur non item Christo, vt in sacra nobis adest Eucharistia, eadem tribuantur? Agno certè, qui immolatur quotidie, mirandum illud, quòd clausus liber fuerit reclusus, Apocal. 5. (vide locum) assignatur.

Verf. 8. *Qui conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarum.*

Colligitur eadem efficaci argumèto.

Horum sententià talis est, qui mysticam hominum ad fidei veritatem pertrahendorum sitim, quam duo illa (sunt enim duo) vt est in Exod. 17. 6. & Num. 20. 11. perpetrata miracula adumbrarunt, exsaturare potens est; effecit idem profectò, vt tam Gentilitatis mare, quàm Iordanis copiosum flumen terræ ingressum promissæ remorantia, vt cedent loco ingredientibus, cum stupore inarescerent, atque idem Apostolos, horumque spirituales filios ad prælium cum mundi principibus committendum omni ope, vehementissimè animauit. Contextus, qui meo animo admirabilis est, grauitèr expendendus.

Verf. 9. *Non nobis Domine, non nobis: sed nomini tuo da gloriam.*

Hic vulgatus non quidem Psalmi distinguit, sed vt in Psalm 9. numeros inchoat.

Cum assignato versibus superioribus sensu cohæret præsens mirabiliter. Licet enim excelsus ille virorum Apostolici instituti Spiritus ad syluam Gentium vastissimam irrumpendam, virtutisque ad Romanum Imperium, eiusque arcem, quam etiam debellarunt, adoriendam, extremæ sint admirationis: at verò tanti facinoris administri, quo id minus sui vel fortitudini vel audaciæ arrogaretur, clamant simul conuenientissimè: *Non nobis Domine, non nobis: sed nomini tuo da gloriam.*

Verf. 10. *Super misericordia tua, & veritate tua: ne quando dicant Gentes: Vbi est Deus eorum?*

Conuersio gentium non in nixa virtuti humana, sed Deo & benigno, & promissa præstanti.

Obseruo *super*, ex quo hunc sensum elicio. Non habuit pulcherrimum facinus auctorem nostram virtutem, nostrum brachium. Enimuerò in nixi nos tuis tam effusæ in Gentes benignitati, quàm promissorum constantiæ ac fidelitati, credidimus te pro nobis pugnaturum: *Nequando dicant Gentes: Vbi est Deus eorum?*

Verf. 11. *Deus autem noster in cælo: omnia quaecumque voluit, fecit.*

12. *Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum.*

13. *Os habent & non loquentur: oculos habent, & non videbunt.*

14. *Aures habent, & non audient: nares habent, & non odorabunt.*

15. *Manus habent & non palpabunt: pedes habent, & non ambulabunt: non clamabunt in gutture suo.*

A Indepti, aiunt, victoriam sumus, & ita scilicet necessum id erat, cœlesti vt pote nomine idola, aduersus vanissima depræliante.

Verf. 16. *Similes illis fiant, quæ faciunt ea: & omnes qui confidunt in eis.*

Alios video horum verborum sensus; sed hæc mihi arridet explicatio. Vtinam non plus nobis negotij idololatræ resistendo facessant, quàm facessunt idola ipsa. Etenim quàm parum hæc, quæ tam facilè conterimus, seu confringimus, resistant nobis compertum satis est.

Hominum malitia ponderatur.

Verf. 17. *Domus Israël sperauit in Domino: adiutor eorum & protector eorum est.*

18. *Domus Aaron sperauit in Domino: adiutor eorum & protector eorum est.*

19. *Qui timent Dominum, sperauerunt in Domino: adiutor eorum & protector eorum est.*

20. *Dominus memor fuit nostri: & benedixit nobis: Benedixit domui Israël; benedixit domui Aaron.*

21. *Benedixit omnibus, qui timent Dominum, pusillis cum maioribus.*

Fixa sunt Idolis suis Gentes: nos autem vero Deo, qui nobis & fauore & ope opportunè subuenit, fauit demum benedictione sua beneficiorum omnium atque felicitatis totius effectrice.

Benevolentia Dei.

Verf. 22. *Adiciat Dominus super vos: super vos & super filios vestros.*

23. *Benedicti vos à Domino, qui fecit cælum & terram.*

Hic iam preces sternuntur Deo, beneficiis vtique, quibus Ecclesiam affecit, alia adiungat, aliâque, sic vt ea iugiter fruantur prosperitate fideles, quam nomen significat Dei cœlorum, terrarumque conditoris. atque hoc petere est benedictiones, cœlestem temporaneamque, Dei nimirum regnum & imperium mundi.

Demerenda precibus.

Verf. 24. *Cælum cæli Domino: terram autem dedit filiis hominum.*

Ad eum, quo dici solet, modum, Deum habitationi suæ cælum, hominum verò terram condidisse, versus hic ratione tamen agens sublimiore pronunciat, cælum mysticum (Christianam intellige Ecclesiam) sibi suæque gloriæ fabricasse Deum, terrarum verò principatum hominibus, quo eum iugi laudatione mactarent, impertiisse.

Cælum, Ecclesia.

Verf. 25. *Non mortui laudabunt te Domine: neque omnes qui descendunt in infernum.*

26. *Sed nos qui viuimus benedicimus Domino, ex hoc nunc & vsque in sæculum.*

Non ita facilè dispicitur, quis sit sententiæ huius cum præcedentibus nexus; sed is re quidem vera oppidò quam egregius est. nam cum præcesserit, Deum hominibus, quo eum perpetuis laude & gloria prosequuntur, terrarum contulisse dominium; vt id operis inchoati prosequeretur Deus, dominationeque in fideles denuo collata priuaret infideles, preces ad Deum allegat & rationem hanc, infideles nimirum, quippe mortuos, spiritu carere

Nexus cum superioribus.

De allusionib. aliquot Psalm. Dauid. 113

carere ac vita ad Dei laudationem & gratulationem necessaria; qui verò id ritè præstent, fideles esse. Suæ proinde gloriæ prospicere Deum, in Imperio, quo Romani aliique ethnici pollebant, exhibendo Christianis confirmandòque.

A inter eos qui vitali fruuntur aura, incumbam solerter studio, gratum me obsequiis omnibus benefactori meo continuò præstandi. *Placebo*, Hebraicè, Ambulabo coram Domino. Tameñ Græca, ut habet Euthym. sonent etiam, delectabor coram Domino.

Servire Des, delectabile.

In Psalm. 114. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus.*

A R G V M E N T V M.

Svb comparatione Davidis à periculis & særumnis ingentibus in statum felicem ope diuina vindicati, de populo agitur Christiano diuinitus emergenti de persecutionum horribilium fundo ad beatam tranquillitatem prosperitatèque. additur propterea hortatio ad Dei laudem, eique placendi solers studium.

Textus.

Paraphrasis.

Causa amoris Dei.
1. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis mee.*
2. *Quia inclinavit aurem suam mihi: & in diebus meis inuocabo.*

Amo Deum, opis ipsius in meis angustis comprimis certus. *Dilexi quoniam* (id est, eo quòd) exaudiet (id est, exaudit, vel exaudiuit) Dominus vocem orationis mee. Quia cum ad discrimen iam descendissem extremum, eum

facile meis precibus exoravi. eius propterea & implorandi & prædicandi non faciam, quoad vixero, finem.

Modus precandi in angustis.
3. *Circumdederunt me dolores mortis (id est mortiferi) & pericula inferni inuenerunt me. Tribulationem & dolorem inueni.*

Conflictabar enim iam iam lethi faucibus, animam quidem tantum non exalavi. In re tamen penè iam conclamata ita cum Deo egi: ô Domine extremè laboranti fer opem. Scio sanè ô Domine, te misericordia, iustitia, & in miserè afflictos benignitate conspicuum esse.

4. *Et nomen Domini inuocaui. O Domine libera animam meam.*

5. *Misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur.*

6. *Custodiens paruulos Dominus: humiliatus sum, & liberauit me.*

Eius est Dominus ingenij, ut nunquam non pauperulis succurrat, laborantibusque. me adèd hominem in paucis calamitosum humanissimè eripuit.

7. *Conuertere anima mea in requiem tuam: quia Dominus benefecit tibi.*

Redito igitur mi anime in tuam pristinam securitatem ac quietem; siquidem Dominum tibi beneficentissimum habuisti.

8. *Quia eripuit animam meam de morte: oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapsu.*

In loco enim admodum mihi succurrit, ut ne interitum subirem: nec hoc tantum, sed etiam ut ne malè acceptus oculos deslendo corrumperem; ne item prolapione violenta pedes offenderem.

9. *Placebo Domino in regione uiuorum.*

Tantis igitur affectus beneficiis, à mortuorum societate, quam iam mente & cogitatione deuoraueram, diuinitus abstractus,

In Psalm. 115. *Credidi propter quod locutus sum, &c.*

A R G V M E N T V M.

CAnitur Christiani populi fides, & libertas spiritus, & in persecutione constantia, atque ad mortem pro Christo subeundam studiosus impensè animus. Expenditurque quàm magnificè Dominus Martyrum suorum constantiam dependerit, afflictione demum Ecclesiæ in pacem & prosperitatem commutata. Atque ea propter ad Dei gloriam maximo studio celebrandam inuitantur fideles.

Textus.

Paraphrasis.

1. *Credidi propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis.*
2. *Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.*

Equidem diuinæ promissioni fidem habui: illam proinde fidei quippe plenus passim euulgavi. At post ita me calamitates penè obruerunt; ut mihi de mentis potestate deiecto hæc oberraret cogitatio: Fortè an ille

decepit me; qui fidem fecit. Vnde eò sum delapsus, ut mecum mullitando dicerem: Non est homo qui mendacij alicuius reus non sit.

3. *Quid retribuam Domino, pro omnibus, que retribuit mihi?*

At verò prementi me angustia liber cum sim iam, liberatamque plenissimè intuear Dei fidem, quid tot ac tantis, quibus me Deus auxit beneficiis, dignum ipsi reponam?

4. *Calicem salutaris accipiam: & nomen Domini inuocabo.*

Illi quidem calicem salutis offeram (erat hoc Deo, in gratulatorio conuiuio, offerri solitum munus) nec verò latebit cui libem illud muneris, nomen enim Domini distinctè exprimam.

Calix salutaris, quid?

De Psalmi huius versibus, qui supersunt, sex, nihil reliquit auctor, putauit fortè explicatum eorum in hoc suo argumento constare. Sequentium verò duorum Psalmorum nihil nobis constitit amplius, quàm argumenta nuda.

Psalmi 116. *Laudate Dominum omnes gentes, &c.*

A R G V M E N T V M.

Iudæorum gente reprobata iam, ad fidem verò Gentilibus perductis, qui ex Iudaismo receperat Christum, adèd illi quidem in misericordia & veritate Dei erga ipsos demonstratis exul-

K 3 tant,

tant, vt prædicari hoc idem ab vniuersis gentibus percipiant.

Psalmi 117. Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saculum misericordia eius: Dicat nunc Israël, &c.

ARGUMENTVM.

Populus Christianus, de grauissima, quàm sustinuerat ab omnibus gentibus persecutione gloriosissimè triumphans, ad Iubilationem & salutaris sui laudem ac cultum religiosum exhortatur sese.

In Psalm. 118. Beati immaculati in via, &c.

ARGUMENTVM.

Svb comparatione Dauidis, quàm ei salutare, dum Saulem fugiebat, diuinæ legis fuisset studium expendentis, & ad constantem eiusdem legis obseruationem exhortantis sese, implorantisque ea causa diuinam gratiam; agitur de Christiano populo, cui Romanorum Principum persecutionem acerbissimam sustinenti, valde fuit gloriosum Christianæ legis præcepta religiosissimè per Dei gratiam obseruare; sic enim de ipsis Romanis, & de Imperio eorum vniuerso triumphauit. Ea propter ad Dei laudem, ipsiusque custodiam legis absolutam fideles omnes Psalmus inuitat.

Textus. Paraphrasis.

A L E P H.

Beati, qui mundi
1. Beati immaculati in via: qui ambulanti in lege Domini.

Illi sunt planè quàm felices, qui ingrediuntur viam ita mundam, in qua nec lutum ipsis, nec labecula minima adhærescit.

Qui id paratur.
2. Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquisiunt eum. id est, placere student.

Hæc porrò felicitas paratur & mundities attenta diuinæ legis, quæ eustodiam ipsius respicit, consideratione; perpetuòque studio complacendi Deo.

Vnde immunditiam
3. Non enim qui operantur iniquitatem, in vijs eius ambulauerunt.

Hi quidem felices, hi mundi. nam qui prauè vitam degunt, apparet hos, cum se delutarint fœdè, pessimam viam instituisse.

Et perfecta mundities?
4. Tu mandasti mandata tua custodiri nimis, id est, exactissimè.

Nec verò ad hanc sufficit munditiam vitæ, qualemcumque se diuinæ legis custodè exhibere, sed enim religiosissimū, absolutissimū.

Quanti sit via recta.
5. Vt inam dirigantur via mea, ad custodiendas iustificationes tuas.

Optabile sanè est iter agèti, eat vti is semper recta via: ita verò in custodia diuinæ legis, rectæ scilicet & iustæ admodum faciendum.

6. Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis. quando tauuere respeto a todos tus mandamientos.

Nec metuat quis, quod diuinam legem mundanis anteponat obseruantis, de proprio sibi aliquid honore decessurum. nam qui nullum non ex Dei præceptis obseruat, eum nunquam pudefactum iri, id ego (Psalmes inquit) ipsi præsto.

7. Confitebor tibi in directione cordis (id est, laudabo te ob directionem cordis) in eo (id est eo, vel ob id) quod didici iudicia iustitiae tuae.

Is agat immortales gratias Deo, qui firmam sentit rectè vitam instituenti deliberationem; quia legis sanctæ institutionem probè didicit.

8. Iustificationes tuas custodiam. (id scilicet apud me statui) non me derelinquas vsquequaque.

Precandi studium, quod eliciat à Deo, vt sua nos nunquam mittat manu, probè viuendi deliberationem comitari debet.

B E T H.

9. In quo corrigit adolescentior viam suam in custodiendo sermones tuos.

Atque hæc quidem lex est, quæ eum, qui perierat, restaurat.

10. In toto corde meo exquisiui te: ne repellas me à mandatis tuis.

Qui porrò sic restitutus est (quantacumque is iam polleat sanctitate) habet cur precès fundat, Deumque enixè oret, ne sinat eum labi, longèque à suis præceptis fieri.

11. In corde meo abscondi eloquia tua: vt non peccem tibi.

Vt autem lapsus euitetur, cordis intima diuina teneri lege necesse est.

12. Benedictus es Domine: doce me iustificationes tuas.

Doctoremque eiusdem intimum eum esse, cui debetur iure laus.

13. In labijs meis, pronunciaui omnia iudicia oris tui.

Hominem item de illa, ne excidat è memoria, sermonem assiduo serere.

14. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs.

Eique diuitiatum omnium postponere coniunctam vim.

15. In mandatis tuis, exercebor: & considerabo vias tuas.

Incumbere etiam & executioni ipsius, & solerti eiusdem meditationi.

16. In iustificationibus tuis meditabor: non obliuiscar sermones tuos.

Eiusmodi enim meditandi laborè cõsequetur, vt eã legè minimè obliuiscatur homo, quod est, ne transgrediatur.

G I M E L.

17. Retribue seruo tuo, viuifica me: & custodiam sermones tuos.

Verus Dei cultor in remunerationem obsequiorum petere debet à Deo, vt suæ legis custodiendæ, communice ipsi Spiritum.

18. Reuola oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. id est, legis, vel in lege tua.

Atque vt pro merito expendat, quàm ea lex admirabilis sit, exacuat ipsi mentis aciem.

19. Incola ego sum in terra: nõ abscondas à me mandata tua.

Et vt ne patiat, curarum molle terrenarum, affectionumque ex iis suppullulantium, illud quod tanti est, in obliuionem venire.

20. *Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore.*

Atque vt, vigeat vsque desiderium ardens indipiscendæ sanctitatis.

21. *Increpasti superbos: maledicti qui declinant à mandatis tuis.*

Quas de superbi dederunt formidabiles penas, eæ quidem, maledictionibus opertos esse, qui se à diuina lege abalienant, abundè docent.

Pietatis impedimenta.

22. *Aufer à me opprobrium, & contemptum: quia testimonia tua exquisiui.*

Pio nihilominus obuersatur viro, fore se inter superbos, quòd Dei legem obseruet, despiciabilem: cui proinde studiosè petendum ab ipso cogitationem dimoueat, dimoueatque ad eam proterendam vires.

Vincendi ratio.

23. *Etenim sederunt principes, & aduersum me loquebantur: seruus autem tuus exercebatur in iustificationibus tuis.*

Fit enim aliquando cum dynasta ac reges conuentus indicant aduersus pietatis cultorem. Huic tamen interim nec vtrò de illis, nec incommodi aliquid est expectandum; sed ea, quæ arduiora, adeoque celsiora docet lex diuina, opere præstanda.

24. *Nam & testimonia tua meditatio mea est: & consilium meum iustificationes tuas.*

Enimuerò diuina verba assidua illi sunt meditatione terenda: ac quidquid deliberarit, ac definierit, debet ne minimum quidem à diuina voluntate discrepare.

DALETH.

Responsionis mala remedium.

25. *Adhæsi pavimento anima mea: viuifica me secundum verbum tuum.*

Qui lapsum se, & animis ad virtutem aggrediendam defectum ex præuæ propensionis pondere solo ipsum affligenti experitur; precibus assiduis appellet cœleste Numen, vt hoc suorum vi verborum iacentem excitet, inseratque conformem suæ legi propensionem.

26. *Vias meas enunciaui & exaudisti me: doce me iustificationes tuas.*

Et qui, calamitate, quam patiebatur, proposita Deo, fauorem inde sentit, & propensionis peruersæ mutationem bonam; idcirco tamen ab orando Deo, vt accrescat sibi perfectionis suorum mandatorum lux, ne cesset.

27. *Viam iustificationum tuarum instrue me: & exercebor in mirabilibus tuis.*

Et vt sciat doctrinam ita admirabilem exequi, interioriorem ab eo institutionem efflagitet.

Remedium pigritia.

28. *Dormitauit anima mea pro tediis: confirma me in verbis tuis.*

Cumque se videat de contentione remittentem, malaque pigritia dormitantem: accurrat ad preces, vt Deus suo illi verbo nouum addet obseruantia vigorem, & conatum.

29. *Viam iniquitatis amoue à me: & de lege tua miserere mei.*

Vt Deus nos à lato vitiorum calle subducatur, indulgeatque benignè suam legem: qua illustrati tenere firmiter virtutis semitam discamus, orando est opus.

Qui retineatur fortis. udo.

30. *Viam veritatis elegi: iudicia tua non sum oblitus.*

Qui porrò hanc viam ita proba, ita rectam elegit, nec ab ea se abduci passus est.

31. *Adhæsi testimoniis tuis Domine: noli me confundere.*

In eam quinimo affectus est mirabiliter: adhuc tamen multum habet, cur Deo pro ope sternat preces.

Enimuerò si ab eo deferatur, pudore cooperietur ac miseria.

32. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum.*

Et currere quidem per hanc viam tantisper durat solum dum fauor durat diuinus, & animus ille, qui obiectas animæ difficultatum moles complanat.

HE.

33. *Legem pone mihi Domine viam iustificationum tuarum: & exquiram eam semper.*

Bellè Deus illi cupit viro, cuius cordi sua ipsius manu legis suæ doctrinam insculpit. Tali porrò beneficio potitus, eam legem siue conuersatione, siue le-

Lex Dei ubique perquirenda.

34. *Da mihi intellectum, & seruiabor legem tuam, & custodiam illam in toto corde meo.*

atione, vbique inquit: nam perpetuum illius studium hoc est.

35. *Deduc me in semitam mandatorum tuorum: quia ipsam volui.*

Prudentia diuinum est datum, quam qui est adeptus studet magnopere diuinæ legis obligationes propter obseruantiam agnoscere, cæque libenter executioni committit.

Quis prudens?

36. *Inclina cor meum in testimonia tua: & non in auaritiam.*

Existit verò ex voluntate obseruandæ diuinæ legis ardens deprecatio, vt Deus hoc in itinere ducat hominem, & manu teneat.

Oratio comes bona voluntati.

37. *Auerte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua viuifica me.*

Et fauet quidem valdè Deus ille, cuius feratur cor non in cupiditatem bonis temporaneis abundandi; sed verò verborum sciendi cœlestium, eorumdemque obseruandi.

Oratio fructuosa.

38. *Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo.*

Nec vanitas rapiat eius oculos; cum tamen viuus sit ac vegetus ad ea quæ vera sunt.

39. *Amputa opprobrium meum, quod suspicatus sum: quia iudicia tua incurda.*

Et cuius pectori fixa ac firma sint Dei verba à sancto eiusdem timore.

40. *Ecce concupiui mandata tua: in æquitate tua viuifica me.*

Qui captus est doctrinæ cœlestis suauitate, & ea expectit frui: suspicatur autem ab ea re impediri se alienis affectionibus, & indignum reddi; (nam vnum est quo differtur tantum bonum, Genes. 34. 22.) vrgeat is Deum, vt dolori non parcens circumcidat, excuset id, quo ipsi tantum impeditur boni.

Petenda quæ, doque ferus medicina.

41. *Et veniat super me misericordia tua Domine: salutare tuum secundum eloquium tuum.*

Alleget item ad Deum preces, qui eius præcepta custodire seriò exoptat, pro spiritu vegeto ad opus ita nobile persequendum, instertque, cœlitus virtuti faueri, id quàm æquum esse.

VAV.

41. *Et veniat super me misericordia tua Domine: salutare tuum secundum eloquium tuum.*

Qui Dei benignitatem, & eam quam pollicentur sacra Litera, salutem, ac libertatem consequitur; is quidem habet satis quid illis

Apologiam verberum Dei quis natus.

42. Et respondebo exprobratibus mihi verbum: quia speravi in sermonibus tuis.

Loqui de lege Dei, quantum est.

43. Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque: quia in iudicijs tuis supersperavi.

44. Et custodiam legem tuam semper; in saeculum & in saeculum saeculi.

Quis coram rege loquitur fidenter de Deo.

45. Et ambulabam in latitudine: quia mandata tua exquisivi.

46. Et loquebar de testimonijs tuis in conspectu regum: & non confundebar.

47. Et meditabar in mandatis tuis, quae dilexi.

48. Et leuavi manus meas ad mandata tua, quae dilexi: & exercebar in iustificationibus tuis.

Z A I N.

49. Memore esto verbi tui seruo tuo, in quo mihi spem dedisti.

50. Hac me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum viuificauit me.

Piorum solamon.

51. Superbi inique agebant usquequaque: a lege autem tua non declinavi.

52. Memor fui iudiciorum tuorum a saeculo Domine: & consolatus sum.

Ve afficiantur aliorum flagitijs.

53. Defectio tenuit me pro peccatoribus delinquentibus legem tuam.

54. Cantabiles mihi erant iustificationes tuae, in loco peregrinationis meae.

55. Memor fui nomen domini tui Domine: & custodiui legem tuam (tutris fortissima nomen Domini.)

56. Haec facta est mihi, quia iustificationes tuas exquisivi.

Firmitas in lege Dei, unde?

57. Portio mea Domine, dixi custodire legem tuam.

lis respondeat, qui verbis ipsum confisum, imprope- rando obiectabant.

Cui viro caelestis doctrina, quoniam ipsi confidit, ab ore numquam excidit, huic enim verò eadem è manibus excidet nunquam, commendabit executioni, fructumque inde Dei respondentem aeternitati decerpet.

Qui cordis amplitudine ex placendi Deo orta desiderio, & eidem innixa pollet; loquetur is coram ipsis Regibus de diuina lege absque timore, absque perturbatione.

Qui praecipua Dei amore habet, & meditatione colit, uti illis poterit, ut se loletur, & opere cum laetitia praestare.

Qui iustificationibus tuis.

Ritè potest datam à Deo fidem exigere, qui ipsi sisus est. Et egregia sanè hæc est in calamitate consolatio. Etenim Dei verbum vehementer erigit eius animum, qui sibi cauit tali pignore.

Insectentur licet quantumuis superbi iustum: nec minimum tamen ab obseruantia diuinæ legis illum dimouerint. Interim verò hic eorum memoria, quæ disposita sunt eadè lege, ut scilicet sortiu postea comutatio fiat, se consolabitur. Atque idè ob eorum peccata, qui ipsum persequuntur; quæ hæc important offensam Deo, eximio afficitur doloris sensu: quæ verò sibi laborè & molestiâ; tam id nõ grauatur fert, ut in medijs erumnis hilariter caelestem doctrinam moduletur.

Quæ fiducia de Dei fauore iustum suffulcit, & obseruatio diuinæ legis, ita se mutuo iuuant, ut fauoris memoria illum in medijs aduersitatum tenebris excitet ad legis cultum, ipse verò fauor studium elicit, Deo, exacta mandatorum obseruantia complacendi.

H E T H.

Cùm Deus cuiquam satisfacit, id omnino efficit, ut is mandata Dei exsequi, statuat apud se firmiter.

58. Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo: miserere mei secundum eloquium tuum.

59. Cogitavi vias meas: & conuerti pedes meos in testimonia tua.

60. Paratus (id est, praeparatus, confirmatus) sum, & non sum turbatus (id est, rupis instar minimè dei ier) ut custodiam mandata tua.

61. Funes peccatorum circumplexi sunt me: & legem tuam non sum oblitus.

62. Media nocte surgebam ad confitendum tibi, super iudicia iustificationis tuae.

63. Particeps ego sum omnium timentium te: & custodientium mandata tua.

64. Misericordia tua Domine plena est terra: iustificationes tuas doce me.

65. Bonitatem fecisti cum seruo tuo, Domine, secundum verbum tuum.

66. Bonitatem, & disciplinam, & scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi.

67. Priusquam humiliarer ego deliqui: propterea eloquium tuum custodiui.

68. Bonus es tu: & in bonitate tua doce me iustificationes tuas.

Et qui ex animo ad caelestem aspirat beatitudinem, hic opem iure postulet à Deo: agit enim cum illo ex ipsis scriptura, in qua opitulaturum se adnitentibus ad id eximij boni, pollicetur.

Qui deflexerat de caelesti via, emendabit errorem; si sui ipse examinatore errati referat se ad diuinam legem.

Atque illam colere deinceps tam firma constantique deliberatione constituat, ut ab ea nulla iam tentatione deturbetur, aut dimoueat.

Et sanè qui positus fuerit eo loci, eum licet laquei circumueniant vndique ac discrimina; neutiquam verò legis sanctæ memoriam ponet.

Atque ex his quidem ad caelestem doctrinam egregiè animatus aliquis fuit, qui de strato intempesta nocte corripiebat sese, ut Deum ob suauem legis ipsius dispositionem predicaret.

Ita verò affectus ad diuinam legem omnium eiusmodi obseruantium gaudet communicatione.

Tanti porrò is faciet hanc legem, ut dicat Deo, licere per se ipsi alijs benignissimè pro ingenio largiri dona; hoc verò vnum, non aliud efflagitare se, interna scilicet ab ipso instrui legis sanctæ doctrina.

T E T H.

Is, quem diuina beneficentia multis alijs affecit bonis; adhuc illud efflagitet, quod donorum est caput: ut à Deo ad sapientiam, prudentiam, omnemque probitatem, quam ipsius mandatorum arguat obseruantia, instituat. Etenim reliquis beneficijs, parum est, quod fidatur; huic verò quàm maximè. Reliqua hoc destituta nec profunt, nec permanent; hoc verò solum est, quod hominem beat.

Tanti esse debet diuinæ legis obseruatio; tam parui verò temporanea bona; ut his plecti eum, qui deliquit, quo Deum in posterum didicet non offendere, magni loco beneficij habendum sit.

Qui magnum hoc à Deo beneficium petit, ut ille instruat interius sua lege, cum illo ritè sic agat: videat se bonum esse: sanctitatis adeo

Et in precando.

Modus corrigenda vita.

Perendum quid à Deo maxime.

Quanti pra lege Dei habenda alia.

ac perfectionis communicationem eum decere, A qui bonus ac sanctus est.

69. Multiplicata est super me iniquitas superborum: ego autem in toto, corde meo scrutabor mandata tua.

70. Coagulatum est sicut lac cor eorum: (Cuajaron sus intentos) ego vero legem tuam meditatus sum.

71. Bonum mihi, quia humiliasti me: ut discam iustificationes tuas.

72. Bonum mihi lex oris tui, super millia auri & argenti.

Factus porrò compos sui voti, homines superbia ac fastu nobiles in eum læviant quantumvis, ab exactissima tamen observantia diuinæ legis non cessabit.

Tametsi sua persecutoribus fluant ad palatum consilia pessima, roborentur, & stabiliantur; non ideo diuinæ colendæ legis curam iustus intermitteret.

Et quidē huiusmodi temporalis aduersitas, quæ debitorum legi diuinæ reuerentiæ magistra est, eximium Dei beneficium est.

Enim verò thesaurum, qui in diuina lege & fide, & opere firmata, repositus est; haud alius æquet thesaurus.

I O D.

Modus recte intelligentia petenda.

73. Manus tua fecerunt me, & plasmaverunt me: da mihi intellectum & discam mandata tua.

74. Qui timent te, videbunt me, & letabuntur: quia in verba, super speravi. id est, alta quadam ac suprema spe nihil sum.

Et petenda misericordia.

75. Cognoui Domine quia aquitas iudicia tua, & in veritate tua humiliasti me.

76. Fiat misericordia tua, ut consoletur me secundum eloquium tuum sermo tuo.

Qui rectam à Deo postulat intelligentiã, habet quod ad eum inter precandum alleget; eo nimirum dono opus ipsius perfectum iri, eos deinde oblectatum, qui ipsis ex animo obsequuntur.

Ille qui calamitatibus attritus est, si Deum habere velit orantis sui miserescens, Deum in ea ipsius punitione iuste se gessisse, agnoscat prius, ac mox diuina confusus voce, qua uti se ad eam inuitat, mali efflagitet remedium.

Vita in meditatione legitur.

77. Veniant mihi miserationes tuae, & vitam: quia lex tua meditatio mea est. id est, me solabor meditando, vitam, quia meditabor.

Effectus vanae iustitiae persequutione.

78. Confundantur superbi, quia iniuste iniquitatem fecerunt in me: ego autem exercebor in mandatis tuis.

79. Conuertantur mihi timentes te: (conuertant in me oculos, pro conuertent) & qui nouerunt testimonia tua.

80. Fiat cor meum immaculatum in iustificationibus tuis, ut non confundar. Immaculatus dicitur in iustificationibus, quem de peccati labe non arguit lex.

Qui Dei benignitatem expertus est, is in eius meditatione legis vitam reperit & consolationem.

Ex ea, quam iustus sustinet, persecutione pudorem sibi persecutores parant: iustus autem maiorem in virtute profectum cum exemplo simul piorum & solatio.

Discrimen desiderij spiritualis à terreno.

81. Defecit in salutare tuum anima mea

C A P H. In desideriis spiritualibus haud euenit idem, quod in

(præ te salutis desiderio quasi fatisco, vel ut mox) & in verbum tuum super speravi.

82. Defecerunt oculi mei (ita sum ad desiderium intentus, ut deserar viribus, à quibus illud in eloquium tuum, dicent es: Quando consolaberis me?)

83. Quia factus sum sicut vter in pruina: (ideo) iustificationes tuas non sum oblitus.

84. Quot sunt dies serui tui (ò quot elapsi sunt dies, ex quo discrutior!) quando facies de persequentibus me iudicium.

85. Narrauerunt mihi iniqui fabulationes: (forte Ethnici inter quos Dauid profugus agebat, cum allicere volebant ad errores suos) sed non ut lex tua.

86. Omnia mandata tua veritas. Iniquè persecuti sunt me, (Saul & sui) adiuua me.

87. Paulominus commiserunt me in terra: (por poco no me aterraron) Ego autem non derelinqui mandata tua.

88. Secundum misericordiam tuam visitata me: & custodiã testimonia oris tui.

terrenis. viuunt hæc spe protus demortua: atque in illis differatur quantumvis executio, importetque afflictionem dilatio & mortem ipsa: adhuc tamen non solum viget spes, sed etiam spei sunt accessiones.

elicet lassitudo: Quo vsque tandem in eloquium tuum, dicent es: Quando consolaberis me?

Occalescere quidem & obdurescere necesse est, ut ne homo oneri succumbat diuinæ legis. fit enim interdum, cum persecutorum calamitas ita premit, & tandiu premit, ut iam opus sit tolerantia redundantem.

Quod differunt aniles fabulæ à pura putaque veritate, id est: vasti discriminis inter Dei sanctissimam legem ab inanissimis aliorum sectis.

fusus) sed non ut lex tua.

Auxilium à Deo confides petit qui persecutionem iniuste patitur additam persecutioni: interim tamen innocentiam perpetuò colit.

Ego autem non derelinqui mandata tua.

Admota cordi ad Dei custodiendum legem viuenda vis, cœlestis est datum.

L A M E D.

D

89. In aeternum Domine, verbum tuum permanet in caelo.

90. In generationem & generationem (per cuncta sæcula) veritas: fundasti terram, & permanet.

91. Ordinatione perseverat dies: quoniam omnia seruiunt tibi.

92. Nisi quod lex tua meditatio mea est: tunc forte periissem in humilitate mea.

93. In aeternum non obliuiscar iustificationes tuas: quia in ipsis (id est, in ipsarum obseruatione, vel ut eas obseruarem) viuificasti me.

94. Tuus sũ ego, saluum me fac: quoniam iustificationes tuas exquisiui.

Promouent quidem vehementer Dei fiduciam miraculorum terræque firmitas, & constat dierum noctiumque vicissitudo, ex imperio diuino.

Vt quis animum in erumnis non despondeat, magnū quid habet momenti sacræ Scripturæ meditatio.

Atque ex animo ibi collecto colere semper Dei legem, homo firmissimè decernit.

In persecutione hostium magna res seruire Deo, ad eius implorandum auxilium, & eiusdem Scripturæ se impendere

Patientia magna prior.

Legis Dei ab aliis discrimen.

Opem Dei quis orat fidenter.

Fiduciam quid promoueat?

Quid subleuet persecutiones.

95. *Me expectauerunt peccatores, ut perderent me testimonia tua intellexi.*

Lex sacra latum exigit cor.

96. *Omnis consumptionis (id est, consummata malitiae) vidi finem: (id est, summam intentionem complementum, el colmo de tedas sustracas) latum mandatum tuum nimis.*

pendere studio magnum solatium.

Ingens sanè magnitudo cordis, ac latitudo est quam exigunt à nobis Dei praecepta, quandoquidem locum ibi hosti esse volunt absolutissimæ quantumuis improbitatis.

M E M.

Vade perpes meditatio diuina legis.

97. *Quomodo dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea est.*

Ars inimicos prudètia imperandi.

98. *Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo: quia in aeternum mihi est.*

99. *Super omnes docentes me intellexi: quia testimonia tua meditatio mea est.*

Prudens quis.

100. *Super senes intellexi: quia mandata tua quesui.*

101. *Ab omni via mala prohibui pedes meos: ut custodiam verba tua.*

102. *A iudiciis tuis non declinaui: quia tu legem posuisti mihi.*

103. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo.*

104. *A mandatis tuis intellexi: propterea odini omnem viam iniquitatis.*

Amor planè Dei est, qui continuam legis ipsius elicit meditationem.

Qui inimicos suos amare habet, is hac vnica arte omnes illos ad improbitatè licet à stultissimos prudentia antecellit; reliquos itè qualibet senectute ac grauitate conspicuos, qui illum ad vltionem informabant,

Atque vt nulla profus re ad Deum se quis offendendum abduci patiatur; in hoc porrò hæc prudentia consistit.

Et sapientia quidem vera hæc est, saporis nimirum ac gustus iucundissimi scientia.

Ac denique ex lege discitur diuina, prudentem verè ac scientem hominem esse: quod qui assecutus est, omnè etià perosus est improbitatè.

N V N.

Lapsus quis vitat?

105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.*

106. *Iuravi, & statui custodire iudicia iustitiae tuae.*

Quando prior Dei manus.

107. *Humiliatus sù usquequaque Domine: visitifica me secundum verbum tuum.*

108. *Voluntaria oris mei beneplacita fac Domine: & iudicia tua doce me.*

109. *Anima mea in manibus meis semper: & legem tuam non sum oblitus.*

Qui ductum sequitur verborum Dei, is nec labitur, nec offendit.

Diuinæ colendæ legis deliberatio pia sanctaque formidine vehementer stabilita, pretiosa res.

Tunc tibi proximam esse scito Dei opem, cum maiores te angustiae circumcludunt.

Ores tamen Deum, vt in eam te adducat tempestatem, in qua laudes, quas ipsi exhibeas, sponte fluant, non verò calamitate quasi extortæ.

Nihil quod legi Dei consentaneum non sit, extorqueant siue laquei, siue pericula.

A 110. *Posuerunt peccatores laqueum mihi: & de mandatis tuis non erravi.*

111. *Hereditate acquisiui testimonia tua in aeternum: quia exultatio cordis mei sunt.*

112. *Inclinaui cor meum ad faccendas iustificationes tuas in aeternum propter retributionem.*

B 110. *Posuerunt peccatores laqueum mihi: & de mandatis tuis non erravi.*

Debet esse diuina lex quasi possessio summæ oblectationis, horti amœnissimi, quos animi ergò reficiendi quisquam emit.

Summittere se diuinæ legis custodiæ debet homo, vel propter immisillum in laboris stipendium à Deo animum: (quo de suprâ v. 17.) aut moueat, quam præstabit Deus,

larga merces: vel saltem vt ex nominibus, quæ multa Deo quicumque fecit, aliquid expediat.

Lex Dei quæ habèda loco.

Cur ea seranda?

S A M E C H.

113. *Iniquos odio habui: & legem tuam dilexi.*

114. *Adiutor & susceptor meus es tu: & in verbum tuum supersperavi.*

115. *Declinaui à me maligni: & scrutabor mandata Dei mei.*

116. *Suscipe me secundum eloquium tuum (ad eum scilicet modum quo Abrahamo, Iacobo, aliisque Deum fauissè legimus) & vitam: & non confundas me ab expectatione mea.*

117. *Adiuna me, & saluus ero: & meditabor in iustificationibus tuis semper.*

118. *Spreuisti omnes discedentes à iudiciis tuis: quia iniusta cogitatio eorū.*

C 113. *Iniquos odio habui: & legem tuam dilexi.*

Qui vitium odit, & virtutem amat; habet hic & sui defensorem Deum, & firmam in verbis ipsius spem.

In ea auxiliū & spes.

Improbiorum consuetudo iucunditates impedit diuinæ legis.

Quid afferat consuetudo prauorum.

Non est qui potiat vita, nisi is, quem fauore speciali protegit Deus. hoc aded ab illo & petendum, & sperandum.

Vita quis fruatur?

Vt quis à periculis eximatur prolapsionis, & meditationi vacet sacræ Scripturæ, ope diuina opus est.

Pro nihilo ducitur à Deo peccator quiuis, & dotibus quidem polleat quibuslibet, vel mens aut cogitatio deprauata sat est, vt contemptui sit.

Contemptui quis sit Deo?

Non est peccator, qui tota miser non erret via.

D 119. *Præuaricantes reputaui omnes peccatores terra, ideo dilexi testimonia tua.*

120. *Confige timore tuo carnes meas: à iudiciis enim tuis timui.*

E 119. *Præuaricantes reputaui omnes peccatores terra, ideo dilexi testimonia tua.*

Optabile quidem summū est, vt ita carnem diuinus edomuerit timor, cruciarit, ac clavis veluti astrinxerit, quodammodo vt nequeam peccare: quo videlicet timore deficere refugiam à iudiciis, id est, mandatis Dei, aut quo iudicia, id est, supplicia Dei mihi sint medullitus infixæ.

Peccare vel non posse, quæ optabile.

A I N.

121. *Feci iudicium & iustitiam, non tradas me calumniantibus me.*

122. *Suscipe (Hebraicè dulcesce, vel oblecta) seruum in bonum (fauore tuo) non columbentur me superbi.*

123. *Oculi mei de-*

Licita quidem res est, Deo propriam in te memorare innocentiam, quo ipse à persecutoribus eximar; atque vt quam suauem prouidentiam cum suis exercet, participes, seruum te illius dicere.

Propriam innocentiam quando liceat memorari.

Tanti internam Dei disciplinam

Quanti disciplinam

cienda Dei institutio.

fecerunt in salutare tuum: & in eloquium iustitiae tuae.

124. Fac cū seruo tuo secundum misericordiam tuam: & iustificationes tuas doce me.

125. Seruus tuus sū ego: da mihi intellectum, vt sciam testimonia tua.

Deus quando precipit co-locandus.

126. Tempus faciēdi Domine: (Hebraicē, Domino, id est, se fidelē obsequiis praestandi) dissipauerunt legem tuam.

127. Ideo dilexi mādata tua, super aurum & topazion.

128. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar: omnem viam iniquam odio habui.

pliam viri astimant boni, vt hīc totum ipsorum bonū iudicent situm esse: hoc ergo beneficium enixē efflagitant, huius desiderio fatiscunt.

Qui inseruire Deo expetit ex corde, is, vt petat illustrari se, ius habet.

Cū homines perditī ad flagitia proiecti magis feruntur; id maximē temporis est, cū iij, quos tangit Dei honor, pluribus eum obsequiis demerentur, pluris faciunt eius legem, eaque gloriantur, omnemque iniquitatem exosi, accuratius sese ad mandata Dei omnia componunt exequenda.

P H E.

Cur optanda Dei institutio?

129. Mirabilia testimonia tua: ideo scrutata est anima mea.

130. Declaratio sermonum tuorum illuminat: & intellectum da paruulis.

131. Os meum aperui, & attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.

132. Aspice in me, & miserere mei secundum iudicium (Hebraicē morē) diligentium nomen tuum.

133. Gressus meos dirige secundum eloquium tuum: & non dominetur mei omnis iniustitia.

Quid spectandum deprecanti, calumnias, vel prospera petenti.

134. Redime me à calumniis hominum vt custodiam mandata tua.

135. Faciem tuam illumina (id fauoris signum) super seruum tuum: & doce me iustificationes tuas.

Lacryma ubi locanda.

136. Exitus aquarum deduxerūt oculi mei: quia non custodierūt legem tuā.

Maxima sunt quae contēplanda in sacris literis arcana delitefcunt: quae cū eruuntur, disciplinam aperiant admirabilem, & quae sapientia, cumulant vel imperitos: earum propterea intelligendarum, qui pietatem colunt, flagrant desiderio.

Optabile multum est, vt quemadmodum amicos, aspiciat me Deus, cupiatque perinde mea causa, meque ita agentem deducat, nec patiatur aliquod me vnquam occupari vitio.

Ed spectare debet, qui calumnias deprecatur, vt iis in obsequio Dei ne retardetur. Eo itidem prosperitatis desiderium tendat, ne diuinæ legis studium aduersitas remoretur.

Eiusmodi quidem (nuper dictum) prosperitas sit, quae Deo seruiat: at lacrymae non apte nisi defendis criminibus collocantur, propriis quidem, quod (vide Genebrad.) aptius est, siue etiam alienis.

S A D E.

Dei rectitudo ubi apparet?

137. Iustus es Domine: & rectum iudicium tuum.

138. Mandasti iu-

Eximie se Deus rectū praebet, cū quidquid est sactum ac verū, obseruari vult quam exactissimē.

A stitiam testimonia tua: & veritatem tuam nimis.

139. Tabescere me fecit zelus meus, quia oblitus sum verba tua inimici mei.

140. Ignitum eloquium tuum vehementer: & seruus tuus dilexit illud.

141. Adolescentulus sum ego & contemptus: iustificationes tuas non sum oblitus.

142. Iustitia tua iustitia in aeternum: & lex tua veritas.

143. Tribulatio & angustia inuenerunt me: mandata tua meditatio mea est.

144. Aequitas testimonia tua in aeternum: intellectum da mihi & viam.

Qua prosequitur iustus hostes suos indignatione, ea zelus est de sceleribus in Deum admissis conceptus.

Quae insunt diuinæ legis mundities ac perfectio summa, ea alliciunt ad ipsius amorem.

Non vulgaris interdum bonitas sub sordibus, & despectione delitefcit.

Admirabile planē est, diuinæ legis & praemia, & supplicia, non fictē, sed verissimē, aeterna omnino esse.

Non sunt calamitates in causa, vt qui iustus est, diuinam legem in obliuione ponat.

Id quod sacra Scriptura (circa aeternitatem scilicet praemiorum, & suppliciorum) a quissimum est.

In illud quidem summo opere incumbendum, vt intelligentiam concedat Deus, qua agatur sic, vt exitus cuiusque sit aeterna, non motus, sed enim vita.

C O P H.

145. Clamaui in toto corde meo, exaudi me Domine: iustificationes tuas requiram.

146. Clamaui ad te, saluum me fac: vt custodiam mandata tua.

147. Praueni in maturitate & clamaui: quia in verba tua supersperavi.

148. Prauenerunt oculi mei ad te diluculo: vt meditayer eloquia tua.

149. Vocem meam audi secundum misericordiam tuam Domine: & secundum iudicium tuum viuifica me (viuificare est vitam largiri: finge victum ob crimen maiestatis laesa, hic cum absoluitur, vita donatur.)

150. Appropinquauerunt persequentes me iniquitati: à lege autem tua longē facti sunt.

151. Prope es tu Domine: & omnes viae tuae veritas.

152. Initio cognoui de testimoniis tuis: quia in aeternum fundasti ea.

Cū ad Deum accurritur in auersis rebus fauoris gratia, fieri id debet propter seruendum ei.

Qui ad sternendas praecoces praecurritur matutinam lucem, non parum certē is, sed multum confidit.

Et quidem iustorum est, quo gratiam diuinæ meditandae legis obtineant, diluculum prauenire.

Qui sapiunt exaudiri sepe vt cum ipsis eā (de qua aliās) iustitiam fauendo exerceat.

Exagitent quantumuis iustum effrenes improbi, timendi tamen non sunt, nam tamen hi longinqui sint à Deo, Deus autem, vt adsit suis, quod par est, propinquus tunc accedit.

Legis diuinæ comitem esse perpetuitatem, praemiorum scilicet, & suppliciorum (atque id sapientes, praemiorum licet temporancorum velo obductum videatur aliquando, statim percipi

Ira in hoste qualis?

Legis Dei illicium.

Ignota probitas.

Petendum quid em. 2. d.

Fauor Dei cur petendus.

Fiducia magna signum.

Iustus cum suis Deum peculiariter.

Deus quando propior.

Quid primò notandum in lege Dei.

Tertia Alleluiarum cohors.

In hac veniunt duo Psalmi 134. & 135. quorum nulla extat ab auctore enarratio, dabimus quæ reliquit argumenta. hos ille putabat ad eam pertinere laudationem, quam ob partam de Roma victoriam Ecclesia ministris qua concionando, qua satis operando, exhibent Deo.

Argumentum Psalmi 134.

Hic licet ad ministros templi Salomonici, qui Deum propter beneficia in Israël collata de-
B prædicent, exhortationem præferat; hac tamen adumbratione præcipue dirigitur ad exhortandos ministros Euangelij, vt huius facti buccinatores præclari diuinam erga populum Christianum magnificentiam extollant, & reportatam de Iudæis primùm, tum de Gentibus victoriam.

Argumentum Psalm. 135.

Idem omnino est atque præcedentis, & sub eadem allegoria. Inchoatur tamen ab Ecclesiæ nascantis prædicatione, allegoria ducta ex creatione mundi. Vnde ad reprobationem transit Iudaici populi & Gentilis electionem. Atque hæc iubentur
C Euangelij ministri prædicare.

Psalmi inter tertiam & quartam alleluiarum cohortem intercepti.

Hi à 136. vsque ad 144. nouem sunt, præbentque nouenarium ab spe & obseruatione peractum. Etenim primi octo Ecclesiæ angustias, sed inter eas & sperantem & obsecrantem illam describunt; qui numerus octonus octo præcipuis Ecclesiæ persecutionibus fortassè respondet. Nonus autem, quam Dei prouidentia conciliat, securitatem significat. Horum argumenta & breues
D in aliquem notæ cum argumentis Psalmorum omnium inferius collocabuntur.

Quarta Alleluiarum cohors.

Quarto & vltimo loco Psalmi alleluia sex sunt à 145. nimirum vsque ad 150. His Deus ob partam ipsi Romam laudatur à fidelibus vniuersis, se vtique ad reliquorum infidelium conuersionem ardentissimè excitantibus, idque vt perficiant, cum moribus, cum verbis omni ope enitentibus. Atque id præcipue sex in rebus elucescit, quarum singulas suo ordine Psalmi singuli potissimum intuentur. Hæ sunt spes in Deum. Patiens mansuetudo. Orationis sanctæ ad proximos ardor eximius. Viuendi ratio cœlestis, longè aded ab Ethnicorum moribus diuersa. Summa inter se animorum coniunctio. Intima item coniunctio cum ipso Deo. Quid in his ab Auctore fuerit elaboratum, iam apparebit.

Argumentum Psalmi 145.

Laudatur in hoc Dei iudicium in Gentium

A conuersione, per quam, illuminatis cœcis, & regno Dei stabilito, tantopere proficiebat, ac perficiebatur Ecclesiæ spes.

Argumentum Psalmi 146.

Hic Deum extollit ob exitum persecutionum Ecclesiæ in primis felicem, & hunc quidem cum præclara virtutis, iustitiæ, sapientiæ & beneficentiæ Dei ostensione, cum magna etiam stellarum Ecclesiæ gloria, cum ingenti demum pluuiæ mysticæ fructu, ex conuersione scilicet Gentium & exaltatione mansuetorum, timentium Deum, atque de eiusdem misericordia bene sperantium.

In Psalmum 147. *Lauda Ierusalem Dominum.*

ARGUMENTVM.

PROpheta est de pace ac prosperitate admiranda, qua persecutionibus exactis Christiana Ecclesia fruitura erat; ac de Euangelio omnibus iam tunc Gentibus securè prædicando, ab ipsisque excipiendo. Quæ nimirum lætissima serenitas horribilium, quæ præcesserunt, tempestatum fructus fuisset.

Duo sunt quæ nos ad hoc argumentum, sicut in aliis Psalmis dixi, compulerunt, & Apocalypses cap. 19, ad hunc Psalmum, qui ex quarto Alleluiarum ordine tertius est, allusio, & ferries tota mirificè, vt apparebit, cohærens huic argumento.

COMMENTARIVS.

- Verf. 1. *Lauda Ierusalem Dominum: lauda Deum tuum Sion.*
2. *Quoniam confortauit seras portarum tuarum: benedixit filiis tuis in te* (Hebraicè in medio tui.)
3. *Qui posuit fines tuos pacem: & adipe frumenti satiat te.*
4. *Qui emittit eloquium suum terra: velociter currit sermo eius.*

Vt succedens persecutionibus pax significetur, esse hæc appositissima: *Confortauit seras portarum tuarum. Posuit fines tuos pacem.* perspicuum omnino est. Deinde verò, sicut pacem reipublicæ prosperitas & abundantia consequuntur; ita etiam vbi primùm Christiana Ecclesia pace firmata est, statim prædicationis & doctrinæ horrea cum prouentu spirituali miro aperta sunt copiosissima. Et hoc quidem est: *Benedixit filiis tuis in te.* &, *Adipe frumenti satiat te.* Hæc postrema, siquis ad vsum Eucharistiæ frequentem referat, non recuso. Sed per panem doctrinam solere in sacra Scriptura significati notum est: atque id proprium est panum propositionis mysteriū, doctrina verò Euangelica propriè dicitur *adeps frumenti.* Eius autè per quietis & pacis tempus abundantiam rectè illa designat, *satiat te.* Quæ statim sequenti versu declarantur omnia: *Emittet eloquium suum terra: velociter*

Pacis fructus.

Panū significatio.

currit sermo eius. Eam porro celeritatem, qua Evangelium orbem peruasit vniuersum, eiusque nationes, Constantino Christianis sacris initiato, eadem sacra susceperunt, & Ecclesia pace vbiq; fruita est, aduerbium *velociter* expressit. Vbi est quod obseruem, nisi id versus praecedentis, *Adi-pe frumenti satiat te*, sumatur sensu translato; quod sequitur, *Emitte eloquium suum terra, velociter currit sermo eius*, minus apte coherere. Ad nostram verò expositionem tam haec, quam quae mox habentur: *Annunciat verbum suum Iacob*, veniunt aptissima. Sed in neclendis, qui proxime sequuntur, versibus, difficultatis occurrit non nihil. ita illi.

Verf. 5. *Qui dat niuem sicut lanam: nebulam* (Hebraicè pruinam, *escharcha*) *sicut cinerem spargit.*

6. *Mittit crystallum suam sicut buccellas: ante faciem frigoris eius quis sustinebit.*

Adversa ipsa prosperitatem afferunt.

Nix calefacit terram.

Persecutiones quantum profuerint Ecclesiae.

Aluerit, vegetarunt.

Lapides mutant in panes Deo.

Frustrà quis hos versus coniungere conetur praecedentibus, nisi eorum prius sensum habuerit germanum. Is porro meo iudicio hic est. Concitatas in Ecclesiam saeuissimas persecutiones ipsaemet fore, quae pacem eiusdem parerent, & conuersione mundi. Non itaque hoc duntaxat vsu venit, vt hyemis asperrimae tempestati veris amoenitas & suauitas succederent; sed enim futurum erat, vt frigus ipsum & hyemalis horror effectum darent nitorem verni viroremque. Et quidem quod prima apparet specie paradoxon, haudquaquam ita est, sed pura pura veritas. Ad eum scilicet modum, quo, quae videbatur nix terrae frigus & rigorem allatura, eandem vtrique calefit & fouetur terra. nam hoc est, *Qui dat niuem sicut lanam*. nec dissimiliter apud Isai. 55. verf. 10. *nix de caelo descendens inebriat terram, & germinare facit eam.* & quemadmodum itidem qua fore videbatur pruinà, vt adstringerentur agri rigerentque, eadem potius quasi cinis aut stercus esset, apricitatem illis conciliat ac teporem. Notandum enim, licet vim habeat cinis absumendi, eo tamen absumi humorem terrae redundantem inutilem, ac noxium. nam frugiferas vires, & vtilem substantiam reparat potius ac prouehit, quod agrorum exustiones manifestant. Est ergo sensus horrenti persecutionum gelu referri debere suo modo acceptam messis Ecclesiae fertilitatem abundantiamque.

Quod sequitur: *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, vt explicem, suppono hic positum nomen *crystallus* ad grandinem horribilem & lapides, quibus plueri solet, designandos. Suppono item *τὸ sicut buccellas*, non esse aliud, quam sicut panis buccellas aut buccellas, vel sicut frustra panis, quae distriuantur. Horum iam verborum do sensum. Quomodo grandinis ingentis & lapidum exaggerata vis agris importare solet excidium; ita quidem Christianam gentem fanditus euersuram videbantur tempestates persecutionum excitae. Sed enim nouit Deus lapides in panem transmutare: fecit itaque diuina prouidentia vt grando persecutionis horrenda in panem praedicationis & fidei confirmationem admirabilem conuerteretur. Praeterquam quod *Tribulatio patientiam operatur*, *patientia autem probationem*, *probatio verò spem*, *spes autem non confundit*, ad Rom. 5. 4. Corroborari autem cor à viua spe perspicuum est. & *Panis cor*

hominis confirmat. atque ideo illa persecutionis vehementia, quae intolerabilis planè videbatur, *Ante faciem eius quis sustinebit?* Concretum gelu, grando & lapides formidolosi Ecclesiae tandem commutata illa sunt omnia in admirabilem alimoniam, in contractum panem, idoneumque valde ad eam & cibandam, & spiritali robore confirmandam. Capi etiam haec: *Ante faciem frigoris eius quis sustinebit?* sic apte possunt. Ecquae sit natio, quae eius argumenti, quod fit ex persecutionibus in Christianae & veritatis & sanctitatis confirmationem tanta constantia sublatis, robore conuicta non dabit manus?

Constantia effectus.

B Verf. 7. *Emitte verbum suum, & liquefaciet ea: stabit spiritus eius, & fluent aqua.*

His significatur, niuaem illam & grandinosam tempestatem non semper duraturam. nam hibernos aquilones verni consequuntur fauonij, ac solui tunc incipitur astrictum gelu, hyemis expulsa asperitate, lenitate veris. Sic itaque Psaltes inquit, aduenturum tempus cum diuino tandem edicto procellae cessaret vehementia, nam hoc est: *Emitte verbum suum, & liquefaciet ea*. fieretque vt pneumatis diuini suauissima efficacia mollirentur corda, & vnde liquefierent concretæ, vt facilis fluminibus cursus concederetur. hoc est, vt ad fidei susceptionem Gentilitas, iuxta illud Isaia 2. *Fluent ad eum omnes gentes*, concurreret. Quod idem vult *τὸ fluent aqua*. Quia aquae populi sunt & gentes, & linguae Apocal. 17. 15.

Vicissitudo rerum.

Verf. 8. *Qui annunciat verbum suum (τὸ) Iacob: iustitias, & iudicia sua (τὸ) Israël.*

Haec porro verba, quae proxime de niue & aquis sunt dicta, arcanè, vt apte coagmententur omnia, intelligi debere, confirmant. afferunt enim superiora illa: *Fluent aqua*, successum post angustias persecutionis, media Evangelij praedicatione, vt dicitur Apocalyp. 19. habitura. Haec verò praedictio Evangelij est, Deum faustum ferre nuncium, caelestem scilicet doctrinam iis, qui verè ex Israèle proleminati sunt, praedestinati videlicet. annunciare deinde veram, quam in Christo habent omnes, sanctitatem, altum etiam Dei in mundi redemptione consilium, quo ex iudicio & iustitia negotium decisum est, iurique diuino satisfactum. Psalmus denique finitur.

Dei nuncius quia faustus.

Verf. 9. *Non fecit taliter omni nationi: & iudicia sua non manifestauit eis. Alleluia.*

Quorum haec est sententia: Christi Domini celestique doctrinae cognitionem, Dei esse beneficium in eos collatum, qui verè ex Israèle nati sunt, prorsus singulare: eoque nationes, sua tamen culpa, infidelium carere. Eo itaque spectat versus, vt qui fidei Christianae doctrina imbuti sunt, diuinum ob eam rem Numen gratibus mactent assidue: id nimirum, quo destitutas vident tot nationes, diuinitus sibi accidisse confitentis. Cumque hoc donum tribua ur Deo, illud non propriis assignent promeritis, sed beneficentiae diuinæ.

Gratitudo fidelium ex infidelium miseria.

Hactenus

Haecenus Psalmorum, quos accersitos putabat Auctor ab Apocalypsi, aut commentarij, aut breues nota. Nunc vero finem addent huic tractatui argumenta in Psalmos omnes. Frangi illa quidem arcanorum sacra Scriptura rimandorum studio. Et forte inde quis, ad noui aliquid in hanc sacra litteratura partem arcanam iuxta ac suauem cudendum, occasionem sumet. Certè Aloysius cum pietate eximia nunquam non coniungit nobilitatem sensus singularum. Nec verò ubique incommittata incedent argumenta.

Argumentum in Psalmum 1. Beatus vir, qui non abiit, &c.

Sacrae Scripturae meditatio (cui Psalmi nauant operam eximiam) est, quae pietatem hominibus adportat, immo & beatitudinem.

Notae aliquot.

Ad vers. 1.

Pro illis versus primi: *Qui non abiit in consilio*, Hebraicè, *Qui non ambulauit in consilium*; & quae ibidem nos habemus: *In cathedra pestilentiae*, Hebraicè, *In confessu derisorum*. atque hic confessus est, quem cathedra significat. Equidem optabile duco ita construi hunc versum, vt appareret grauius quid esse: *Abire in consilio impiorum*, minus verò graue, *stare in via peccatorum*. & minus adhuc, *sedere in cathedra pestilentiae*. Si autem sessio haec magisterium afferret iniquitatis, id haud dubiè longè fuisset grauissimum. Sed obseruo pro cathedra Hebraei. haberi *אשיב*, id est, confessum. Quare valde suspicor abire in consilio impiorum idem esse, quod illis se penitus permittere, adeoque illorum sequi consilia. Haec verò non odisse prorsus, nec delicta fugere, licet in his progressus absit, id esse stare in via peccatoris. Et denique in consilio pestilentium aut derisorum sedere eum, qui consilia quidem & viam peccatorum, id est, mores eorum auersatur; non ita tamen vt homines eiusmodi, eorumque consilium & amicitiam vitet. Felix ergo, qui nec se permittit vitiiis, nec bene ad peccatum afficitur, nec demum peccatoribus consuescit. Atque ex hac explicatione apparet, quàm aptè pestilitatis nomen derisoribus inditum sit. nam cum agatur de fugienda improborum consuetudine; vt significaretur haec perinde quasi contages cuitanda, ideo illufores, quorum societatem dehortatur sapiens, pestis appellantur.

Nihil habeo cum imprabis negotij, vt felix sis.

Ex vers. 3.

Et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur. Hebraicè, *Omne quod faciet, prosperare faciet*. id est, non illi casu euenient successus boni; sed ipse potius efficiet, vt omnia feliciter succedant.

Ad vers. 5.

Idco non resurgent. Hebr. *ideo non stabunt*. Contra nimirum quàm dicitur Sapient. 5. vers. 1. *stabunt iusti in magna constantia*. Neque peccatores in consilio. Hebr. *Et peccatores in caetu*. Tametsi Graecè, sicut & Hispanicè, concilium significet, & consilium eadem vox, & propterea seruiat huic loco, & versui primo: *Qui non abiit in consilio*. Hebraicè tamen diuersa sunt nomina in vers. 1. *אשיב*, id est, consilium, in hoc quinto *אשיב*, id

A est, concilium. Vnde emendatè hic legitur: *Peccatores in concilio*.

Argumentum Psalmi 2. Quare fremuerunt, &c.

Per comparationem Dauidis describitur Christus Dominus à Iudæis & Gentibus mirum in modum oppugnatus, sed de illis tandem gloriose triumphans. Vide Act. 4.

Argumentum Psalmi 3. Domine quid multiplicati sunt, &c.

Per comparationem Dauidis Absalonem fugientis, in ipsa tamen fuga de restitutione sua confidentis, inducitur Christus promittens sibi Dei Patris opem aduersus rebelles Iudæos.

Argumentum Psalmi 4. Cum inuocarem exaudiuit me Deus, &c.

Per comparationem Dauidis milites adhortantis & confirmantis suos, cernitur Christus discipulos exhortans, & in fide confirmans.

Argumentum Psalmi 5. Verba mea auribus percipe Domine, &c.

Sub comparatione Dauidis populus proponitur Christianus, dum à persecutoribus diuexatur, in oratione, ad capitis sui imitationem, persistens, & sibi à Deo pollicens de illis victoriam.

Argumentum Psalm. 6. Domine, ne in furore tuo, &c.

Docentur Dauidis exemplo fideles, cum propter peccata affliguntur, ad Dei misericordiam suppliciter confugere, eiusque aduersus hostes sibi promissa ope, tali exultare spe.

Argumentum Psalm. 7. Dominus Deus meus in te speraui, &c.

D Fidelis populus, dum petitur ab Ecclesiae hostibus, sicut olim Dauid à Saule, calumniis, bonae se & conscientiae testimonio, & iustitiae diuinae inuocatione consolatur.

Argumentum Psalm. 8. Domine Dominus noster, quàm admirabile, &c.

Magnificum tibi se in primis exhibere Deum in Christianae Ecclesiae per ipsalmet persecutiones exaltatione magna. Scholia habes ad hunc Psal post 28.

Argumentum in Psal. 9. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, &c.

E Ecclesiam canit Christianam, dum maximè opprimi videbatur, tunc aded de triumpho, quem actura erat de cultoribus idolorum, certau fuisse, vt eum intueri praesentem videretur; sed contusam nihilominus persecutionum vehementia, conquestamque aded, sicut olim Dauidem, de absentia sui Dei.

Argumentum Psalm. 10. *In Domino confido, &c.*

Maximas fore, quas Ecclesia passura erat persecutiones; maiorem verum multo, vel in ipsamet tempestate, de iustitia diuina spem, atque id adumbratum in Dauide.

Argumentum Psalm. 11. *Saluum me fac Domine, &c.*

De fraudibus ac dolis, quibus in persecutione fideles, quemadmodum Dauid in sua, circumuehebantur: deque tempestiui eorum remedij spe in Deum firmissimè coniecta.

Argumentum Psalm. 12. *Vsque quo Domine obliuisceris me, &c.*

Querelæ sunt quibus exagitata procellis fidelium Ecclesia amans verè Dei sui, pulsat illius pectus, de suppetiis tamen confisa.

Argumentum Psalm. 13. *Dixit insipiens in corde suo, &c.*

Idè ferè quod Psalmi 52. De innumerabili hominum Ecclesiæ Christi infensissimorum multitudine, & de spe Ecclesiæ.

Argumentum Psalm. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, &c.*

Ad tenendam firmiter inter persecutionum turbines veræ fidei professionem, maximam omnino vitæ sanctitatem necessariam esse.

Argumentum Psalm. 15. *Conserua me Domine, quoniam speraui in te, &c.*

Summittit se Christus Patris sui de Iudæorum reprobatione beneplacito, & morti se offert libentissimè, sicut quippe à Patre se statim suscitatum iri, & copiosa Gentium hæreditate donatum.

Argumentum Psalm. 16. *Exaudi Domine iustitiam meam, &c.*

Oratio est populi Christiani primitiui, quem Iudaicus, sicut olim Saul Dauidem insectabatur. Inferitur autem orationi de reprobatione Iudæorum & Christianismi exaltatione prophetia. Porro in hoc Psalmo nonnulla sunt, quæ non tam ad actum orationis elicatum, quàm ad clamorem effusi à Iudæis sanguinis spectant.

Argumentum Psalm. 17. *Diligam te Domine fortitudo mea, &c.*

Mysticum Dauidem, quem Deus è periculis extrahit in gentibus, Christianum esse populum, qui etiam de suis hostibus agit triumphum gloriosissimum.

A Argumentum Psalm. 18. *Cæli enarrant gloriam Dei, &c.*

Ecclesiam Christianam cælum mysticum esse: in quo cernere est dierum noctiumque successionem, & à quo Dei gloria vniuerso orbi denunciat. Cæli porrò huius solem esse Christum D. qui his omnibus, lege, testimonio, timore, iudiciis, adiutorio denique, & redemptione à delictis animas beat.

B Argumentum Psalm. 19. *Exaudiat te Dominus in die tribulationis, &c.*

Orationis, qua singuli in Ecclesiæ oppressionibus vtantur fideles, cum certa salutis spe ex conjunctione ipsius Ecclesiæ cum Christo, optima forma.

C Argumentum Psalm. 20. *Domine in virtute tua latabitur rex, &c.*

Optima item forma, qua singuli fideles pro beneficiis in Ecclesiam collatis gratias agant Deo, ad Christi cum eadem Ecclesia vnionem consideratione euecti. qua causa amplam Dei benedictionem, & contra inimicos auxilium sibi euidētissimum polliceantur.

D Argumentum Psalm. 21. *Deus Deus meus respice in me, &c.*

Christo Domino, suoque item populo Christianorum primitiuo euenturum id fore, quod in Dauide vt in typo fuerat adumbratum: quem primò ita fuit Deus haberi ab hostibus malè, vt à se videretur prorsus derelictus. Eundem autem ita exaltauit post, vt ipsi gentium nationes submitteret.

E Argumentum Psalm. 22. *Dominus regit me, & nihil mihi deerit, &c.*

Populus Christianus vix se præ lætitia capiens ob diuinam erga ipsum singularem impensè prouidentiam celebratur.

Psalmi huius paraphrasis aliquanto liberior.

1. *Dominus regit me* (Græcè ποιμαίνω). Vnde August. vertit: *Dominus pascit me.* Vult ego dicere: Dominus pastor est meus.) & nihil mihi deerit.

Equidem gregis illius, qui Deum ipsum opilionem habet, ouicula sum: quid mihi vltra superest expetendum? quid mihi deficiet vnquam? Felicem meam sortem. careo re nulla: omnibus abundo. Accedit certa spes hanc mihi abundantiam nunquam defuturam.

E 2. *In loco pascuæ ibi me collocauit.*

Qui ager repetiri potest vspiam opimior, fertilior, pastionisque aded copia re-

liquis præstantior, is mihi, vt in eo perpetuò pascar, destinatus est.

Super aquam refectio (Græcè ἐναρτύω). Sic Mat. 10.

Est porrò hic ager præter fontem limpidaæ æquæ ac suavis lymphæ cum lenitate defluen-

Ego reficiam vos
ἀναπαύσω ὑμᾶς) edu-
cauit me.

defluentis ac quiete, qua pe-
cus ille fons afficit mirificè.
Eius enim ingenij lympa
est, vt cum extincta siti, tol-
lat, & famem, vim & robur adhibeat.

Etia in pra-
senti statu.

3. Animam meam
conuertit. (voluo
me el alma al caer-
po)

Neque verò occurrat mi-
hi quis futuram me felicita-
tem iactare, nunc autem bo-
ni huius carere possessione.
Enim vero experiès loquor,

altam me iam his deliciis, hocque potu recreatam
fuisse profiteor. Et quæ prius animis ac ipsa ferè
anima præ imbecillitate deficiebam; nunc equi-
dem nouo pabulo, nouaque potione vitam mihi
restitutam confirmo.

Vnde id ob-
tinentur?

Deduxit me su-
per semitas iustitia
propter nomen suum.

Fateor misellam me à pa-
store meo, ab omni que adeò
fortuna bona longè fuisse
factam aliquando: sola ober-

raui siccitate horrida, veprium & luporum inju-
riis obnoxia. At pastor meus, non alicuius gratia
emolumentum, sed vt suo dumtaxat mori, vt glorio-
so pastoris boni nominis responderet, vt suo con-
suleret honori, mei misertus errabundæ, prædæ
è ferarum vnguibus eripiendæ negotium suscepit.
Illud igitur, grege in tuto collocato, aggressus
est, & post laboris insumpti multum, inuentam
me & in humeros sublatam suos, quo reuocauit
in caulas tramite, rectissimo eo quidem, quam
prædixi felicitatem, nacta sum, & experta deesse
mihî omnino tali pastore.

Securitas
vnde.

4. Nam & si am-
bulauero in medio
umbra mortis, non ti-
mebo mala: quoniam
tu mecum es.

Quod si à custodia tua,
ô Pastor diuine, minimè re-
cessero; id mihi satis super-
que solum est, vt excelsis
animis aduersum quemlibet
vitæ huius laborem erecta

incedam. Haud mihi labores deerunt, sat scio:
sed verò cum te præsentem, fauentem, & bene
etiam magnam laboris partem tollentem video:
ita quidem animas, ita erigis, vt nulla mœstiti-
dinum atra caligo, nullæ oppressionum angustia,
nulla discrimina, nullus denique quamlibet lethi
ipsius præsentissimus terror deiicere possint ani-
mum, aut debilitare.

Optanda Dei
corruptio.

Virga tua, & ba-
culus tuus ipsa me
consolata sunt.

Quamlibet enim ingredia-
tur viam ouicula, quam tuus
ductus oblectat, eundemque
sequitur; nihil omnino erit,

quod ne pilo quidem incommodet penduli lan-
nicij. Atque ita tu te cum grege geris, vt,
dum tutela tua tuoque aspectu nunquam ca-
team; plurimum sit è re mea, benevolentia-
que tribuam singulari, si, cum imprudens aber-
ro, iacto, me pulses, pastorali baculo, reuocè-
que. nam hoc supplicij pro suauis consolatio-
ne mihi est.

5. Paraſti in con-
ſpectu meo menſam,
aduerſus eos, qui tri-
bulant me. Impin-
guaſti in oleo caput
meum: & calix meus
(Auguſt. ex Græ-
co: Poculum tuum)
inebrians quam præ-
clarus eſt! Græcè
ὄρεϊ ὑπάνσω. id eſt,
valde præclarus eſt.
ſi abſque admira-

Atque hac pastoris ouis-
que allegoria, non nihil eo-
rum exposui, quibus conti-
nuo me cumulas, beneficio-
rum. Verum enim hæc sunt
eiusmodi, vt plurimæ simul
comparationes, nedum vnica,
cordis sensui minimè satis-
faciant. Parum igitur est quod
dixi, cum tuam me ouem
prædicauis: enim verò vt tuas
in me delicias expromam,
alio mihi opus est inuento.

A tione vel interro-
gatione legatur.

Ego quidem apud me cogi-
to, exceptum me tibi hospi-
tali conuiuio, vt Palæstinis

hospites excipere moris est, qui lautis cibus, vini-
que generosis mollissimi simul ac fragrantissimi
olei accumbentium capitibus aspersi delicias ad-
iiciunt. Huius ô Domine, generis conuiuium in
amicitiæ pignus coniunctissimæ tuis mihi expen-
sis præparasti. Et vt me magis tuum hospitem al-
licias, mensam mihi mirificè adornatam ob oculo-
s proponis, cuius aspectus non magis, quàm
odor oculos & cor rapiant, animumque. Porro me
& tuæ mensæ accumbere, ebrium deinde tuo po-
culo mirificissimo reddi, ac demum inungi blan-
dissimè, hæc omnia tibi, ipsismet contuentibus fie-
ri allubescit, qui me odiis infestant, & angustiis:
vt inde & seum illi auferant turpissimum pudore-
m, & materies mihi accidat maioris gloria-
tionis. Eos deinde animos, eamque robore firma-
tam audaciam, hæc mihi suggerit alimonia, vt
ab ea sumpta, qui me prius malè, & fugientem, &
diuexatum cum gaudio intuebantur, iisdem iam
metui sim.

Delicia Dei
recreant &
roborant.

6. Et misericor-
dia tua subsequetur
(Græcè ἡ ἀγάπη) me
omnibus diebus vita
mea: & vt inhabi-
tem in domo Domi-
ni, in longitudinem
dierum.

Ac denique tua mihi ex-
cellens benignitas non so-
lum iugem præbet & assi-
duitatem & tutelam; sed
etiam suauissimè insectatur,
ita vt quiescere me non sinat
noctu diuque: donec tan-
dem do manus, & illi in si-
nu meo locum. Ac demum
efficiet eadem, credo, vt di-
uino me aspectu in cœlesti palatio æternum ob-
lectem.

Qualis per-
secutio Dei.

Argumentum Psalm. 23. Domini est
terra, & plenitudo eius, &c.

Ex gentibus vniuersis veros effici per sanctita-
tem Israëlitas, & Leuitas veros: hosque maiestati
Dei habitaculum æternum adornare.

Argumentum Psalm. 24. Ad te
Domine leuavi animam
meam, &c.

Rationem docet Numinis sancti in angustiis in-
uocandi conuenientem.

Argumentum Psalm. 25. Iudica me
Domine, quoniam ego, &c.

Dum persecutio fuerit, Martyres se diuinæ
probationi libenter offerunt, & pro impertita sibi
gratia gratias agentes, postulant à Deo quàm eni-
xè persequerantiam.

Argumentum Psalm. 26. Dominus
illuminatio mea, &c.

Consideratio præsentissimi Dei auxilij, sum-
mum eos, qui eidem adhærent, in mediis perfe-
cutionibus confirmat. Exoptant ideo in præsen-
tiæ diuinæ consideratione perpetuo viuere: vt sic
protegantur à Deo, & Deum ipsi religiosè colant,
& ab eo ad æternam vitam dirigantur.

Argumentum Psalm. 27. *Ad te Domine clamabo, Deus meus, &c.*

Fidelis populus à falsis fratribus oppugnatus opem Dei & æquitatem aduersus eos implorat: illis tum canit interitum, sibi autem auxilium promittit.

Argumentum Psalm. 28. *Afferte Domino filij Dei, &c.*

Habes copiosam Psalmi huius enarrationem. Sub allegoria oppidò, quàm significanti celebrantur Dauidis bella, victoriæ & religio. Sed verò suggerunt eæ veteres historiæ comparationem appositissimam ad præcellentiã Euangelicæ prædicationis facinora ponderanda.

Argumentum Psalm. 29. *Exaltabo te Domine, quoniam suscepisti me, &c.*

Post deuictum Romanum Imperium, & firmatam pacem gratias agit Deo Ecclesia Christiana, vt egit quondam Dauid post dedicationem domus suæ.

Argumentum Psalm. 30. *In te Domine speravi, non confundar, &c.*

Forma orandi & spei in maximis calamitatibus erigendæ, cum videtur derelictus à Deo homo & hostibus permixtus, iamiam pessum iturus. Conuenit Martyribus, & Martyrum capiti præcipuè.

Argumentum Psalm. 31. *Beati quorum remissa sunt iniquitates, &c.*

Magnam esse veræ pœnitentiæ felicitatem: idèd, cum fideles à Deo peccando recedunt, Deum ipsis egregiè cupere, dum calamitatibus, quibus emendentur, premit. Cum præsertim in diluuiò aquarum multarum sanctos pro delictis populi preces ad Deum allegantes calamitas non attingat.

Argumentum Psalm. 32. *Exultate iusti in Domino, &c.*

Soluitur Deo pro pace & prosperitate, quæ magnam Ecclesiæ afflictionem subsecutæ sunt, debitum gratiarum, eiusque in suorum salute expenditur prouidentia.

Argumentum Psalm. 33. *Benedicam Dominum in omni tempore, &c.*

Laudatur Dei prouidentia iustos ab omni periculo & oppreessione liberantis, vt olim cum Dauid fecit grauissimè periclitanti. Cui sicut stultitia simulata profuit ita, similis in persecutionibus simulatio æternæ saluti fuit populo Christiano.

Argumentum Psalm. 34. *Iudica Domine nocentes me, &c.*

Infestatus vehementer fidei causa ab eiusdem hostibus Christianus populus, aduersus illum implorat diuinam opem.

Argumentum Psalm. 35. *Dixit iniustus vt delinquat in semetipso, &c.*

Abundante iniquitate, Dei contrà gratiam in sapientes & insipientes superabundaturam. Sapientibus autem imminere interim à superbia periculum. Et videtur quidèd considerasse Dauid hinc peccatorum ad flagitia animum obfirmatum: illinc verò, quid eodem tempore, quando abundat delictum, incarnatione Verbi exequenda, efficere Deus statuerit. Inspicienda Psalmi totius series.

Textus.

Paraphrasis.

1. *Dixit iniustus vt delinquat in semetipso: non est timor Dei ante oculos eius.*

Certum est scelerato homini vires omnes suas ad peccadum, timorèdque Dei perumpendum, conferre.

Præuoluntatis.

2. *Quoniam dolose egit in conspectu eius: vt inueniatur iniquitas eius ad odium.*

Hoc enim illius arguunt perditum ac profligatum mores, & scelera omni odio prosequenda.

Eius index.

3. *Verba oris eius iniquitas, & dolus: noluit intelligere vt bene ageret.*

Illius os fraudis ac falsitatis mera est officina: opus verò bonum ab eo exulat quàm longissimè.

Qua meditatio.

4. *Iniquitatem meditatus in cubili suo: astutus omni via non bona, malitiã autem non odiuit.*

Eiusdem, cum solitarius sedet, meditatio tota est ad patrandum scelus, ad adhaerendum omnibus, quæ bona non sunt, ad amandum quæ mala.

Dei opposita tunc studia.

5. *Domine in caelo misericordia tua: & veritas tua usque ad nubes.*

Hæc porro cum erant peccatoris studia, diuina tunc demum se beneficentia & promissorum constantia, ipsamet præteriens nubes patefacit.

6. *Iustitia tua sicut montes Dei: iudicia tua abyssus multa. Homines & iumenta saluabis Domine.*

Tunc iustitia eius & sanctitas effuderunt sese acerrimatim, in montium ingentissimorum modum, profundissimæque suorum consiliorum rationes apparuerunt. In summa omnibus indulgere vult æternam salutem, hominibus ac iumentis,

7. *Quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus.*

hoc est, Iudæis & gentibus, sapientibus, ac pecuinis, iis qui non omnino mali, & qui erant profusus improbi. O pelagus benignitatis inexhaustum!

8. *Inebriabuntur ab ubertate domus tue: & torrente voluptatis tue potabis eos.*

Diuinæ indignationis vim euasuros se homines tali protectore ac defensore confident.

Vnde fiducia hominum.

9. *Quoniam apud*

Quin etiam æterna beatitudine, perennibusque deliciarum fluentis, tali nixi redemptore perfruentur.

Enimuero adest apud Deum

Christus nobis est fons vitae: & in lumine tuo videbimus lumen.

Damon est pes superbia.

Deum nobis aduocatus, is quidem à quo ceu fonte promanat æterna salus, cuiusque illustrati nos splendore æternam lucem contuebimur.

Cum igitur ô Domine per filium tuum & cognitionem, & amorem tui sumus indepti, age sis nostri misertus semper tuere nos.

Ne, quæso te, siue à Dæmone supplantati, siue laqueis hostium irretiti corruamus.

Excident enim ab hac felicitate, qui prauè egerint: nec enim permanere poterunt in regno Dei, sed ab eo deturbabuntur.

Argumentum Psalm. 36. Noli emulari in malignantibus, &c.

Magnum esse diuinæ prouidentiae erga iustos fauorem, magnam item erga peccatores eorum inimicos seueritatem: quantumuis videantur prima specie peccatores aliquandiu fortunati, & iusti oppressi.

Argumentum Psalm. 37. Domine ne in furore tuo arguas me, &c.

Populus Christianus agnoscens persecutionis religionis causa saeuientis magnitudinem sibi propter peccata contigisse, & rem eo calamitatis deuolutam, vt ex iis, qui Christum colebant dudum, non pauci eius abiurata religione persecutionem promouerent; sua coram Deo peccata deflet, & ad pœnitentiam ac constantiam, connitens, opem à Deo postulat enixè, precibusque contendit, vt requiem siue Sabbathum Ecclesiae concedere non obliuiscatur.

Argumentum Psalm. 38. Dixi: Custodi vias meas, &c.

Christiani diuexati suam Deo patientiam representant: quia tamen commoueri se nihilominus ex vitæ & facultatum ereptione sentiunt, contra hanc commotionem se muniunt sedulo, consideratis, & huius vitæ breuitate, & vanitate facultatum, maximèque prouidentia Dei: quem fuis precibus orant, eripi se à peccatis primum (propter quæ traditos se persecutoribus fatentur) deinde ab hostium immanitate. Illa versu 5. Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum quis est: vt sciam quid desit mihi. hoc volunt. Fac me ô Domine penitus intelligere quàm sit humana vitæ periodus breuis, ac proinde id, quod mihi superest vitæ, quam sit exiguum.

Argumentum Psalm. 39. Expectans expectaui Dominum, &c.

Christus Dominus post suam exaltationem, iterum in Ecclesiae persecutione sibi (id est, suæ Ecclesiae) auxilium à Patre postulat.

Et hunc quidem Psalmum cecinisse videtur Dauid, aut Saulem fugiens, aut sustinens quid similis angustiae. Solatur verò se eorum memoria, quæ in eiusmodi euentibus expertus fuerat, commemorans quæ ad Deum tunc allēgarat sacrificia, non taurotum quidem, aut arietum (quod id sibi minimè per angustias licuisset) sed verò sui ipsius, laudationis Dei, perfectæque voluntatis eiusdem executionis. Conuenit in Christum præcipue post illa quæ grauissima ipse sustulit, iterum in corpore suo, in fidelibus scilicet exagitatam. Delicta porro quibus se dicit circumuentum, nostra illa quidem sunt; sed quia illa in se receperat luenda, sua idcirco iure vocat. nunc Psalmi totius filum deducendum.

Textus.

Paraphrasis.

1. Psalmi titulus in finem ipsi Dauid.

2. Expectans expectaui Dominum, & intendit mihi.

3. Et exaudiuit preces meas: & eduxit me de lacu miseria, & de luto facis.

4. Et statuit super petram pedes meos: & direxit gressus meos.

5. Et immisit in os meum canticum nouum, canticum Deo nostro.

6. Videbunt multi, & timebunt: & sperabunt in Domino.

7. Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius: & non respexit in vanitates, & insanas falsas.

8. Multa fecisti tu Domine Deus meus mirabilia tua: & cogitationibus tuis non est qui similis sit tibi.

9. Annuncians, & locutus sum, multiplicati sunt super numerum.

10. Sacrificium & oblationem noluisti: aures autem perfecisti mihi.

Holocautum &

Iã aliàs grauiam me pericula & angustiae tenuerunt, sed tunc spei plenus firmiter in-nixæ Deo, illum propitium inueni, dignatusque fuit meas auscultare preces.

Et auscultare, & ad votum expedire, meque è lutulento, cui hærebam affixus loco, & barathro infortuniorum extrahere.

Collocare me deinde erectum in pedes meos in strata lapidibus, ad eoque tuta via, totamque demum itionem rectam, ac prosperam efficere.

Hac verò tanta beneuolentia materiam mihi exhibuit nouè sibi cantionis, qui hymnus esset laudatius, pangendæ.

Atque beneficiū ita magnum non meam dumtaxat excitare fiduciam deberet, sed in eo perspicere possent plurimi alij quàm sit rationi consentaneum nostram adorare Deum, in eumque conicere spes omnes.

Is porro bene omnino fortunatus est, qui ita suas rationes inuit; & quem nec nugæ, nec amentiae vanissimæ retardant.

Sæpissimè profectò tuis mecum factis admirandis egisti: ostendisti que cogitas, quæque deliberas, longè te à nobis diuersum esse.

Horum equidem & sermocinatorem & buccinatorum frequenter me gessi; sed semper multum citra eorum magnitudinem ac dignitatem. nam tua dona minimè queant enarrari.

Hæc vt rependerem, pacificis te mihi, victimisque aliis honorari noluisti: sed referatas mihi aures tuis allocutionibus concinnasti.

Mea nec holocausta, nec, quæ

pro peccato non postulasti.

8. Tunc dixi : Ecce venio.

Obedientia exemplar.

9. In capite libri scriptum est de me ut facerem voluntatem tuam : Deus meus voluit, & legem tuam in medio cordis mei.

tuam in mei cordis ac præcordiorum meditullio depaxi.

Libertas prædicationis.

10. Annunciaui iustitiam tuam in Ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo : Domine in scisti.

ob hominum respectum officio meo defuturum.

11. Iustitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam, & salutare tuum dixi.

Non abscondi misericordiam tuam, & veritatem tuam à concilio multo.

Orationi quid præcessurum.

12. Tu autem Domine ne longè facias miserationes tuas à me : misericordia & veritas tua semper susceperunt me.

13. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus: comprehenderunt me iniquitates meae, & non potui ut viderem.

Multiplicata sunt super capillos capitis mei: & cor meum dereliquit me.

14. Complacat tibi Domine ut eruas me: Domine ad adiuvandum me respice.

15. Confundantur, & revereantur simul, qui quærunt animam meam, ut auferant eam.

Conuertantur retrorsum, & revereantur qui volunt mihi mala.

16. Ferant confusum confusionem suam, qui dicunt mihi : Euge, euge.

17. Exultent & letentur super te omnes quærentes te: & dicant semper: Ma-

quæ pro peccatis immolantur sacrificia, non amasti. statui propterea totum me victimam tibi deuovere.

Atque hoc summatum est, quod præstare me officium & volunt, & exigunt tuæ literæ, ut tuæ in me voluntati exequendæ maestem. Ita allibuit, ita mi Deus, & Domine amaui, legen: que

tuam in mei cordis ac præcordiorum meditullio

Et quoniam placitum tibi; constitui me iustitiæ tuæ buccinatorem, demandatas mihi partes in concione copiosissima expleui: & scis tu Domine, me numquam

Quod de iustitia tua, de tuorum promissorum expletionem ac de salute à te legata cognoui, haudquamquam id mihi silentio oblectum reseruavi.

Nec dissimulaui vnquam in celebri auditorio tuam & beneficentiam largam & absolutam in promissis constantiam prædicare.

Cum igitur ita me tibi confisum semper, immolatum, & munus commissum executum habueris, ne cohibeas nunc, oro te, à me beneficas manus: tuis me & bonitati & benignitati permissum semper memineris.

At vide laboribus me & peccatis infinitis circumuentum: quibus ita affectus sum, ut, cum me circumspicio, despondeam animum.

Excedunt ea quidem numero vel capillos ipsos, quod cum considero, deficio.

Me igitur his ut eximas, cordi precor sit tibi: induc animum ad fauendum mihi.

Sic fiet, ut qui me extinctum volunt, secum auferant huius loco pudorem ac probrum.

Atque ita ignominia onerati terga dabunt.

Qua ratione illis, qui me ærumnis confectum lannis proscindebant, pretium numerato dependetur.

Illi verò qui te inquirunt, collatantur, & qui tuæ fruendæ salutis amore tenentur, euehent

A gnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.

18. Ego autem mendicus sum, & pauper: Dominus sollicitus est mei.

Adiutor meus & protector meus tu es: Deus meus ne tardaueris.

te magnificè perpetuo.

Porro in mea ego inopia ac mendicitate; quòd esse me sciam Dei curæ, hoc tantum opibus redundarim.

Cum igitur tu Domine auxilium & tutela mihi solus sis; accurre, ac ne suppetias differ.

Diuitia vera.

Argumentum Psalm. 40. *Beatus qui intelligit super egenum, &c.*

B

Sub allegoria misericordis Davidis aduersus quem, quia à morbo, quo tenebatur implicatus, inimici sperabant, eum non euaturum, & ea spe, & proditoris insignis fauore coniurabant; agitur de Christo Domino in diebus carnis suæ, de aduersariis suis, de Iuda, de resurrectione demum & exaltatione.

Argumentum Psalm. 41. *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes, &c.*

C

Sub persona Davidis afflicti valdè, & ab hostibus irrisi, sed tunc maximè facultatem fruendi festiuitatibus in tabernaculo Dei, & optantis, & sperantis; sermo est de populo Christiano publicum suæ religionis exercitium in mediis persecutionibus operiente.

Argumentum Psalm. 42. *Iudica me Deus, & discerne, &c.*

Idem ferè est quod proximi, publicum enim religionis exercitium in persecutionibus efflagitat, & sperat populus Christianus sub persona Davidis, cuius erat votum & firma spes, persequente Saule, aspectuque tabernaculi priuante, se eidem tandem, & solemnibus, quæ coram agitabantur, restitutum iri.

D

Argumentum Psalm. 43. *Deus auribus nostris audiuiimus, &c.*

Pia est Christianorum ad Dominum querela, quòd eam gentem, quæ plurimas ipsi animas per conuersionem ad Christum subiecerit, sineret postea religionis causa tantopere diuexari.

Argumentum Psalm. 44. *Eruit cor meum verbum, &c.*

Romæ principis totius orbis reginæ, aliarum deinde ipsi cognatione iunctarum, quæ reliqui sunt particulares Ecclesiæ, cum Christo nuptiæ celebrantur.

Habes Psalmi huius enarrationem.

Argumentum Psalm. 45. *Deus noster refugium & virtus, &c.*

Victoria de Iudæis & Gentibus promittitur Christianæ Ecclesiæ.

Argumen

De allusionib. aliquot Psalm. Dauid. 129

Argumentum Psalm. 46. *Omnes gentes plaudite manibus, &c.*

Ad victoriam Ecclesie de Gentibus, per earum conuersionem celebrandam, nationes vniuersae inuitantur.

Pro Apocalypf. 19. notanda hic illa versus 9. *Regnabit Deus super gentes.* Et quidem argumenti eiusdem sunt tam Psalmus præcedens, quam subsequens, cuius clausula est: *Ipsæ reget nos in sæcula.*

Argumentum Psalm. 47. *Magnus Dominus, & laudabilis, &c.*

Scholia habes ad hunc Psalmum.

Ecclesie robur inexpugnabile, Dei quippe fultum potentia, artes bellorum inaudita mundo ostendunt, quod Solymæ quondam accidit eius typo.

Argumentum Psalm. 48. *Audite hæc omnes gentes, &c.*

Christus suos docet neque valde timenda paupertatem & incommoda; neque diuitias, & gloriam huius sæculi valde admiranda.

Scholia ad hunc Psalmum.

Vers. 1. *Qui titulus: In finem filijs Core, id est, conueniens doctrina, vnde informant animos & solentur qui in tenebris ærumnarum & persecutionum vitam degunt. hoc notum ex titulorum posita initio explicatione.*

2. *Audite hæc omnes gentes: auribus percipite omnes, qui habitatis orbem.*

3. *Quique terrigenæ, & filij hominum: simul in vnum diues & pauper.*

4. *Os meum loquetur sapientiam: & meditatio cordis mei prudentiam.*

5. *Inclinabo in parabolam aurem meam: aperiam in psalterio propositionem meam.*

Quanti momenti sit Adami filijs huius Psalmi institutio, ostendit planè non breue proœmium per versus quippe quatuor continuatum.

6. *Cur timo in die mala? Ex persona loquitur pauperis & oppressi, quasi dicat, non est causa cur timeam. Iniquitas calcanei mei circumdabit me.* Hæc sine interrogatione efferenda, Vulgati docet emendata lectio. Hæc enim rationem exhibent eius quod dixerat superius hemistichium. Et quidem *circumdabit* ad securitatem, videtur & protectionem referendum. Id enim aptè cohæret, ut idèd nihil habeat pauper cur timeat, quia adest præstè, qui eum defendat, ac tutum reddat. Porro huius esse solet significationis verbum *circum-*

Circumdo, id est, protego.

Iniquitas calcanei, id est, labor, iniqua fortuna, aut podagra molestia.

dare, ut Psalm. 90. vers. 5. Scuto circumdabit te veritas eius. Id verò, quo se ait securum constitui, est: *Iniquitas calcanei*, id est labor ipse & egestas in quibus agit vitam. Vbi noto primùm, nouum minime esse, ut nomen *iniquitas* sumatur pro labore. Deinde calcaneum ad gressus, atque aded ad fortunam referri. Aut fortè iniquitas calcanei à claudis, qui tibiis vel calcaneis gradiuntur inæqualibus, transfertur ad fortunæ significandam iniqui-

tatem. Nisi fortè iniquitas calcanei podagra labor sit, apta vtique metaphora, si attendatur, podagram eius esse naturæ morbum, qui eo laborantem ab alijs securum faciat. Est ergo sensus nihil pauperi metuendum: aut quia Deum, qui ege-
norum est tutor & pater, tuentem ac protegentem habet, qui pauper est: aut quia eum in tuto ponat paupertas ipsa, nam *cantabit vacuus coram latrone viator.* Et quidem curæ ac sollicitudines non pauperi interminantur, sed opimo. nam qui quod amittat, nil habet, metu ac perturbatione securus est. Cum hoc sensu cohæret mirificè versus sequens.

Asylum pauperum paupertas ipsa.

7. *Qui confidunt in virtute sua: & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.* Hi nempe sunt, qui habent, cur timeant, nec caret elegantia omis-
sum verbum, ut ex coniunctis intelligatur, opulentos verè esse, quibus cauenda multa sint.

8. *Frater non redimit, redimet homo.* Redimendi significatio & metaphora ad præstitum quodcumque laboranti auxilium extenditur. Est itaque horum sententia: cum pauperi potentis alicuius cognati, qui subueniat, officium desit; extranei, qui id miseris illius præstet, neququam defuturum. Dauid enim, quem & Saul & alij vel cognatione, aut patria, aut religione coniuncti acriter insectabantur, opem reperit in extraneis. Hoc autem cum prædictis ita neclitur. nam quod videtur discriminis inter pauperem & diuitem esse, illud est: Diuiti in morbis suis adesse multos, qui eius & amicitia & cognatione gloriantur; pauperi verò nullum esse, quem sortis illius misereat. Fit autem satis huic difficultati ex diuina prouidentia, cuius proprium est omnibus proflus cognatis deficientibus, extraneum, qui eorum cum paupere officia cumulatè expleat, subrogare.

Redimo lata significatio.

9. *Non dabit Deo placationem suam. Et pretium redemptionis anime sue: & laborabit in æternum.*

10. *Et viuet adhuc in finem.* 11. *Non videbit interitum, cum viderit sapientes morientes.* Capiò hæc omnia tanquam id quod sibi ipsi Dauid opponat. Licet enim hic, Saule & manu ipsius persequente, supplicias repererit in alienis; sed tamen agebat exul, nec eo solatio, quo fideles afficiuntur; cum templum, aut tabernaculum adeunt, agentisque ob præstitum auxilium Deo gratias, victimas cadunt (de quo in Psalm. 41.) ipsi licebat frui. Ad hæc cogebatur armis continuo onustum ingredi, fugitantem, de lassatum, iustis demum, quos mori viderat, sicque à sæculo nequam exemptos in pace conuiescere, inuidentein. quo faciunt illa 3. Reg. 19. 4. *Petiuit anima sua ut moreretur.* Quibus obiectis, ipse sibi Dauid sequentibus respondet.

Pauperem alieni inuict, cum desunt propinqui suo officio.

Hæc sibi Dauid opponit.

12. *Et relinquent alienis diuitias suas: & sepulchra eorum domus illorum in æternum.* Suppositum verbi *relinquent*, sunt duo nomina, *insipiens*, & *stultus*. Ad stultos igitur spectat quod dicitur, extraneos relinqui bonorum hæredes, cum ipsi interim sempiternis inferorum tenebris sepeliantur. Nam iusti vel pauperes erant, aut certè secum ipsi diuitias suas, veras illas quidem deportauerunt. Et quamuis eorum cadauera defossa in humum sint; sed huc non vtique delata, ut in perpetuas

Satisfacit.

Diuitiarum stulti qui exitus.

peruas

petuas domos. Quippe qui mortis infernique dominatorem bene sibi cupientem habeat, & parata ab eodem longè diuersa domicilia.

Tabernacula eorum in progenie, & progenie: uocaberunt nomina sua in terris suis. Hoc iam alterum esse potest, quod sibi Propheta obiiciat, locuples scilicet, & potentes superbas post se relinquere substructiones, adeoque magnifica sui ipsorum monumenta. sed respondet ipse statim.

Edificia magnifica.

13. *Et homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Quorum est sensus, qui ad ædes magnificè extructas, in quibus sui memoria perpetuo duret, honorem suum, famamque gloriosam reuocant; eos longè quidem stultissimos esse, & rudi pecori in stultitia comparandos. Enimuerd hæc umbra dumtaxat honoris est. nam verus honor & solida gloria, quibus Deus hominem in eius conditione instruxit, ea sunt, quæ Dei amicitia comportat.

Qualis in illis gloriatio.

14. *Hæc via illorum scandalum ipsis.* Incurrere scilicet eos fecit, & præcipitari amentia illa ædificationis & nominis vani. *Et postea in ore suo complacent.* Atque ita stultitia profecerunt, ut cum res tam vana, quam aura est inanissima, illos in grauius crimina coniecisset; adhuc tamen erectas ædes, & relictum sui monumentum venditant: quod perinde est ac gloriari, tanti à se emprum parum fumi. id enim sibi stat pluris, quam si vita sæpissimè redemissent.

Præsens vita, nox: futura, manens.

15. *Sicut oves in inferno positi sunt: mors depascet eos.* Atque ab hac impotenti affectione sinunt se ad inferos abduci (perinde quasi oves incauta duci se ad macellum non resistunt) non animaduertentes illic se mortis perpetuè depascentis escam futuros. *Et dominabuntur eorum iusti in matutino.* Præsens quidem vita nox est, & breuis somnus: illucescet autem dies æternitatis, & qui hinc iustos opprimebant, sentient in sortem se infelicem incidisse: at oppressi boni subito victores euadent, hostiumque suorum dominatores. *Et auxilium eorum veterascet in inferno à gloria eorum.* Decus autem & antiqua gloria non magis erunt tyrannis adiumento, quam utilitati solet esse corrupta res: quæ potius, quia nauseam mouet, foras illic abicit cum reiectancis.

Decus prauum in quo euadit.

16. *Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi, cum acceperit me.* Me verò iustus ait, præpotens Dei manus (ad Christi imitationem) ab inferis seruabit.

17. *Ne imueris cum diues factus fuerit homo: & cum multiplicata fuerit gloria domus eius.* Hoc iam ex dictis colligitur, nihil esse cur iustus vereatur fore ut tyrannis improborum, diuitiis licet & potentia videantur crescere, præualeat probitati.

18. *Quoniam cum interierit, non sumet omnia.* Neque enim ad inferos omnia ferent secum; sed peccata dumtaxat ad æternum sui probrum. *neque descendet cum eo gloria eius.*

Malorum quam breuis felicitas.

19. *Quia anima eius in vita ipsius benedicetur* (Hebr. animam suam in vita sua benedicet.) *Consuetur tibi cum benefeceris ei.* Huius versus intellectus est, improborum iactantiam, & felicitatem, quam possunt cum suis participare, fines non egredi vitæ huius.

20. *Introibit usque in progenies patrum suorum.* Dicitio usque idem affert ac si dicatur: usque ad penetralia, &c. Supponitur enim, improbi maiores (quos ille imitatur) ima terræ penetrasse, quibus hic associandus inferos quoque petat. *& usque in æternum non videbit lumen.*

A 21. *Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Non videtur hoc epiphonema Psalmi totius, sed inculcata eorum stultitia, qui felicitatem suam, honoremque in ea re collocant, quæ mera vanitas est, tormentorumque seminarium æternorum.

Argumentum Psalm. 49. *Deus Deorum Dominus locutus est, &c.*

Vocatio canitur Gentium omnium ad veri Dei cultum post abrogata iam legis sacrificia, & populi Iudaici reprobationem.

B Argumentum Psalm. 50. *Miserere mei Deus, secundum magnam, &c.*

Exemplo Dauidis peccatoris docentur fideles, & sibi ipsis veniam peccatorum, & Ecclesiæ prosperitatem à Deo efflagitare.

Scholia in hunc Psalmum.

Ad vers. 4. & 5. *Amplius laua me ab iniquitate mea: & à peccato meo munda me.* Quoniam iniquitatem meam ego cognosco: & peccatum meum contra me est semper. hoc est: Laua me etiam atque etiam, quoad peccati vestigium extet nullum, ac proinde eius macula omnino eluatur. Nam hæc non ita purus sum, cum reliquias in me sentiam peccati relictas, imbecillitatis nonnihil propensionis peruersæ, segnitæque, atque aded adhuc in oculos incurrit delictum meum, & illis semper videtur obuersari. Ac habeo me perinde quasi is qui labe fuit infectus, cuius, licet iam purgatæ, restitit vestigium, quod nunquam non oculos perpetua cum offensione laceffit, tantisper dum omnino expurgetur.

Peccati reliquia.

C 6. *Tibi soli peccavi, & malum coram te feci.* id est, quam sint grauius peccata mea, tibi dumtaxat notum est. quemadmodum dicimus: Hoc Petro, v. c. soli dico, isque tantum est, qui me probè tenet. Nexus porro huius partis cum subsequente, ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris, forsitan hic est: Aperta tibi solum est magna mea iniquitas, illam propterea publico, ut tua iustitia declaratur, constetque illos, qui te habent in me puniendo seuerum, victos planè remanere; te autem victorem. Adde, ut iustificeris in sermonibus tuis, id est, ut tua misericordia tuæ adæquetur promissioni, verbo scilicet tuo, non existimationi nostræ, quam illud ita multum excedit.

Peccatum soli Deo persensè notum.

D 7. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum: & in illius accipiens conceptis me mater mea.* Probatio hæc videtur partis illius: *Tibi soli peccavi.* hoc est, ut efficiat Dauid, ita se in peccando fuisse progressum, ut omnium plurimum superaret opinionem, peccatis se dicit primo imbutum, eaque ita sibi hæere medullitus, ut innata profus viderentur.

Sandæ ratio.

E 8. *Ecce enim veritatem dilexisti: incerta & occulta sapientia tua manifestasti mihi.* Idem probat iterum, quod Deus, qui amator est veritatis, sciret quantum perire Dauid sanctitatem colere teneretur: quippe cui Deus arcana sua, incerta & occulta reserasset.

9. *Super niuem dealbabor.* Huc Dauidis ferebatur desiderium, ad omnigenam munditiam. Et quidem labes in re alba magis apparet; quod si hæc postquam sit lauta, in modum niuis albescat, fugerit iam omnino labes.

Mundities qualis optanda.

15. *Docebo iniquos vias tuas: & impij ad te conuertentur.*

Peccatoris conuertentur.

in signis ad Deum pro veniali legato.

tentur, quasi dicat. Cùm pepercisse te peccatori nobilissimo viderint reliqui peccatores, ingentes illi quidem ad conuersionem animos fument.

16. *Libera me de sanguinibus.* Nullum fiat reliquum sanguinis vestigium. Ita peccati maculam appellat. nisi fortè & iniustitia signatè loquatur. *Exultabit lingua mea iustitiam tuam.* Ac tunc mea lingua in hilaritatem effusa iustitiam tuam exultando cantabit.

18. *Quoniam si voluisses sacrificium dedissem utique: holocaustis non delectaberis.* Victimam verò alias se non adducere, ait, quòd sciat illas minimè esse, quæ Deum magis oblectent.

Multiplex vitulus.

20. & 21. *Benigne fac Domine in bona voluntate tua Sion: ut aedificentur muri Ierusalem.* Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta: tunc imponent super altare tuum vitulos. Erit aliquando tempus, cùm nouæ exædificentur Solymæ, ac quæ inibi mactabuntur hostiæ, illis utique præclare Deus afficiatur, vitulis labiorum nimirum: seu Missæ sacrificio, quod vitulos vocat, quia licet vnicus sit vitulus, toties compleat in aras: Martyres etiam vituli sunt: vituli quoque vtilis in Ecclesia religiosi.

Missæ Martyres.

Religios.

Argumentum Psalm. 51. Quid gloriaris in malitia, &c.

Sub figura Doeg Idumæi Christiani nominis persecutores increpantur, & vindicta ad eòd sumenda de illis prædicitur, pax quoque Ecclesiæ concedenda.

Argumentum Psalm. 52. Dixit insipiens in corde suo, &c.

De innumerabili multitudine infidelium Ecclesiam persequentium, ac de spe Ecclesiæ. Idem ferè est hic Psalmus qui 13. nota discrimen in 13. *Quoniam Dominus in generatione iusta est.* in hoc 52. *Quoniam Deus dissipauit ossa eorum.*

Argumentum Psalm. 53. Deus in nomine tuo saluum me fac, &c.

Populus Christianus contra persecutores suos in zipheis designatos Dei implorat auxilium, laudisque post liberationem sacrificium pollicetur.

Argumentum Psalm. 54. Exaudi Deus orationem meam, &c.

Sub comparatione Dauidis de iis, qui ex ipso met Israël in eum coniurauerant, conquerentis, describuntur Christiani sic à Iudæis impugnati, vt opus eis fuerit, ad Gentes transferre sese, poniturque ob oculos Ecclesiæ in ea persecutione, & E oppressione oratio & spes.

Argumentum Psalm. 55. Miserere mei Deus, quoniam conculcauit me, &c.

Sub comparatione Dauidis periculum inter Gethæos subeuntis grauissimum populus Chri-

stianus proponitur à Gentibus oppugnatus, sed in Deo confidens.

Argumentum Psalm. 56. Miserere mei Deus, miserere mei, &c.

Ex comparatione Dauidis in speluncam sese fidenter abdentis, celebratur & fidentia qua Christus Dominus oppetiit mortem, & qua ipsum imitati Christiani se persecutionibus obiecerunt.

Argumentum Psalm. 57. Si verè utique iustitiam loquimini, &c.

De excelsa animi iustorum confusione interim dum vehementer ab impiis, & sub specie quidem gubernationis iustæ, affligebantur.

Paraphrasis huius Psalmi.

1. Titulus.
2. *Si verè utique iustitiam loquimini: relictæ indicatæ filij hominum.* Siquidem verum est, quod iactatis, vos iustos esse; at- tentè id perpendite, & vos- met hac in causa arbitri estote. *Fallax pec- catoris glo- riantio.*
3. *Etenim in corde iniquitates operamini: in terra iniustitias manus vestrae concinnant.* Sed verò ita se res habet: vos intus, forisque pessimi estis. nam corde & factis Dei offenditis numen.
4. *Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab utero: locuti sunt falsa.* Nec hoc istorum malum recens est, sed cunis ipso- rum antiquius: quod pro- inde de sua venditant iusti- tia, ipsa est falsitas.
5. *Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspides surda & obdu- rantis aures suas.* Et absunt illi quidem à vera iustitia ita longè, vt quemadmodum viperæ, ve- neno pleni sint, nullisque sibi inspirantis Dei, siue aliorum benè consilantium monitionibus cedant. *Littorilus quis loqua- tur.*
6. *Quæ non exau- diet vocem incantanti- um: & venefici incantantis sapienter.* At ager cum illis Deus pro iporum commertis, nec, quem iactant ferociam, sit licet leonina, impedi- mento erit, quominus im- pacto pugno, dentes eorum comminuantur. *Peccatoris puni- tio.*
7. *Deus conteret dentes eorum in ore ipso- rum: molas leonum confringet Dominus.* Perinde quasi tellus ebi- bit, & exfugit parum aquæ effusæ, illos sic absument indignatio Dei; aduersus quos iam habet contentum ar- cum, & quoad illos disper- diderit, à iactu minimè ces- sabit.
8. *Ad nihilum de- uenient tanquæ aqua decurrens: intendit arcum suum, donec infirmetur. Hebrai- cè, donec excindan- tur.* Neque verò in hoc ne- gotio moras necet, sed de- struentur, quemadmodum cera, in quam ignis dere- pentè cecidit, quæ liquefa- cta subitò absumentur, non paulatim, vt fit calo- re Solis.
9. *Sicut cera, quæ fluit, auferentur: super- peccidit ignis, & non viderunt Solem.* Antequam spinis per tempus liceat rhamnos con- sulere,
10. *Priusquam in- telligerent spina ve-*

Strarhamnum: sicut bibentes sic in ira absorbet eos.

Manuum la- natio qui ca- pienda.

11. *Letabitur iustus cum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris.*

12. *Et dicit homo: si visque est fructus iusto, utique est Deus iudicans eos in terra.*

fulere, illos Dei absorbet ira, ut illis accidit, qui terræ hiato, rei cogitandæ præoccupato tempore deorantur.

Iustitiæ autem cultor hanc intuitus vltionem, quod ipse vltus se minimè fuerit, sed vlciscendi vices Deus subierit, lætitia afficietur.

Ita capienda est hæc manuum lautio, ut Pilatus lauit manus à sanguine Christi, & in die sanguinis Christi, id est, auertit à se effusi sanguinis culpam.

Argumentum Psalm. 58. *Eripe me de inimicis meis Deus meus, &c.*

Ecclesiæ in mediis tempestatibus & oratio & fiducia sub comparatione Dauidis orantis, item & consili, cum Saul, ut eum interficeret, lictores misit, & domum eius custodia muniuit.

Argumentum Psalm. 59. *Deus repulisti nos, & destruxisti nos, &c.*

Prophetia de insigni commutatione Ecclesiæ, à calamitate scilicet maxima in maximam exultationem ac gloriam: atque hoc per Dauidis, & eorum, qui cum sequebantur, comparationem, quos Deus prius valde afflixit, sed valde postea eosdem exaltauit.

Argumentum Psalm. 60. *Exaudi Deus orationem meam, &c.*

Pro felicitate religiosorum.

Sub comparatione Dauidis orantis & gratias agentis Deo, & postquam sibi concessum est Dei tabernaculum domi habere, maximum sibi Dei fauorem promittentis, agitur de populi Christiani confisione, ex quo dignatus est in Eucharistia Christus inhabitare. Religiosorum hominum felicitati maximè Psalmus accommodus.

Argumentum Psalm. 61. *Nonne Deo subiecta erit anima mea, &c.*

Iis, qui inter hominum fraudes & dolos agunt, nil esse salutaris, quam habere cor Deo planè subiectum.

Verf. 5. *Verumtamen pretium meum cogitauerunt repellere, cucurri in siti: ore suo benedicebant, & corde suo maledicebant.*

Pretium meum cogitauerunt repellere. S. Basilus secutus visitatam pretij notionem exponit de nostræ redemptionis pretio, id est, de Christi Domini sanguine, quem nobis dæmones reddere conantur inutilem. Sensus autem Dauidis historiæ congruens aptandus hic est. Quod ut fiat, suppono primùm, non solum ex Hebr. sed etiam ex August. Hilar. & Theodoro debere hinc accipi pretium pro honore & exaltatione, conuenienter nimirum etiam ad Græcam vocem. nam vox *πρῶτον* pretium significat, & honorem. Sic etiam utrum-

Pretium pro honore.

A que hoc notat Hispanis eadem ferè vox *prez* & *pretio*. Addendum, nomine *pretium* designari etiam quam quis de labore suo mercedem sperat. Quia verò promeritus erat Dauid, ut ipsi faueret Saul, honoraret, & extolleret, idè in re saltem præfenti recidunt eodem pretium, merces & honor, quæ omnia dictione Græca *πρῶτον* significantur.

Suppono deinde, *τὸ repellere* in hoc versu idem esse, quod impedire, & prohibere. Et quidem latinitate consulta, non propriè quis à dignitate, quam possidet, repelli dicitur, sed pelli: cum verò ab obtinendo prohibetur, repelli dicitur. Sicut dicitur pati repulsam petitor dignitatis impeditus. & repellere quidem propriè significat Græcum *ἀποώουδαι*. Nostra igitur: *Pretium meum cogitauerunt repellere*, hoc planè volunt: Honorem mihi debitum siue exaltationem impedire, prohibere decreuerunt. Hebraicæ item proprietati eadem omnino vis est, quæ ita redditur ad verbum: Ab exaltatione eius cogitauerunt repellere seu prohibere (scilicet Dauidem.) Quòd verò habeat hæc *ab exaltatione eius*, pro *mea*, haud referre magni putandum. nam vel de se loquitur Dauid, ut Genebrard. suspicatur, in tertia persona: vel pronomen *eius* Deum (quod magis placet) designat, quasi dicat, ab exaltatione mihi destinata à Deo: aut fortasse refertur ad Saulem hoc sensu: Impedire decreuerunt, ne apud Saulem essem in pretio, ne ab illo honoraret exaltarèque.

Sensus primi hemistichij.

C *Cucurri in siti.* Iansenio hinc & aliis non placet vulgata lectio: aiunt enim & ex Hebræo & ex contextu manifestum esse legi debere: *Cucurrerunt in siti*: ita ut ad eosdem aduersarios hoc verbum referatur: affirmantque errorem ex eo contigisse, quod dictio Græca *ἐδραμω* sit eadem prorsus in prima persona singulari, & in tertia plurali; sed constare ex Hebræo à Græcis interpretibus in tertia plurali acceptam fuisse. Genebrardi verò volentis utramque lectionem conciliare, suspicio est, in Hebræo *cucurrerunt*, subaudiendum fortassè per eclipsim, *pedes meos*. Verùm hoc nimis coactum est, & fortassè ineptum. Adhuc alij sunt, quibus neque *cucurri in siti*, neque *cucurrerunt*, aridet: probaturque magis, ut dictiones diuerso modo punctatæ vertantur: *voluerunt mendacium*. Sic reddunt non solum Sanctes & Arias cum Massoretis, sed, Ambrosio referente, Symmachus, Hieronymus etiam vertit: *Placuerunt sibi in mendacio*.

Versio varia.

Sentio nihilominus magnam apud nos esse debere Vulgatæ lectionis auctoritatem; ac proinde, ubi codices omnes Latini constanter habent, *cucurri*, firmatque id communis interpretum Latinorum consensus, licet aliter ex Hebræo videatur vertendum; prudentis esse hominis animaduertere, non minus quam in Latinos, errorem in Hebræos codices irrepere potuisse. Et ex Græcis quidem nulla fieri potest coniectura, cum Græca vox ad versionem utramvis prorsus indifferens sit. Nam qui nobis obiicitur contextus, nihil is omnino Iansenio fauet, dum non effecerit, aut eum legendo *cucurri* minus coherere, aut certè aptius esse *cucurrerunt*. Mihi sanè contra omnino videtur elegantiorum multo sensum *τὸ cucurri*, quam *cucurrerunt* efferre.

E Et quidem inimicos in siti cucurrisse, significatus nihil habet aliud, quam eos anxie admodum Dauidis incommodis studuisse. atqui nostra lectio sensum habet cum aptiorem, cum politiorum. In iis, quæ præcesserunt, *Pretium meum cogitauerunt repellere*

Conatus inimicorum.

Homo sicut loquitur

An maioris propriate.

Veritas quoniam

repellere, (vt expendimus) sermo fuit de Dauidis exaltatione, quam eius hostes nimio opere impedire conuenerant. Erat igitur ab eorum conatibus periculum Dauidi, ne, quo propius ad honorem accedebat, eo inde ignominiosus repelleretur. Enim verò id sæpe contingit, cum is, qui ad honorem festinat, deiectus è suo loco repulsam patitur. Id quod omnibus contendebant modis Dauidis hostes, non solum vt eam à gloriæ consecutione prohiberent, sed etiam in extremam impellerent calamitatem.

Ad eiusmodi ergo periculum significandum, aptissima æquè ac elegantissima metaphora est: *Cucurri in siti*. sicut enim is, qui siti exagitatus cursu anhelante fontem petit, quo magis currit, siti premitur eò magis: atque ita qui minus videtur à bibendo distare, eo sibi impendet præ siti absque vllò remedio deficiendi periculum maius. Ita igitur Dauidi, dum propinqua ipsius ad gloriam euehendi affulgebat spes, ex ipsamet propinquitate, & cursu ad expetitam felicitatem veloci propter nequitiam inimicorum fraudulentam periculum incresebat expetiti honoris poculi amittendi, in miseriamque etiam extremam incidendi. Et aquæ potu honores aptissimè representari, visum in Apocal. non semel. Quid ergo ad id periculi & anxietatis exprimendum dici potuit elegantius, quàm, *cucurri in siti*: & quid magis ad contextum appositum? Cum dixisset Dauid hostibus certum fuisse, eius exaltationi obstitere: *Presium meum cogitauerunt repellere*, subdit; *cucurri in siti*, quasi dicat ea ratione factum est, vt ipsa dignitatis appropinquatio anxietatis mihi atque periculi plena fuerit. *Ore suo benedicabant*, &c. Quamquam enim omnes mihi fauerent verbis, & fausta apprecarentur; verum enim faciebant, id ore tenuis, nam corde imprecabantur mala & insidias fouebant. Quid congruentius?

Argumentum Psalm. 62. *Deus Deus meus ad te de luce*, &c.

Sub comparatione Dauidis in deserto Idumææ spiritualiter exultantis, diuinamque sibi protectionem aduersus hostes promittentis, canitur Ecclesiæ primitiæ lætitiæ, eiusdemque fiducia in Deo, postquam vastam Gentilitatis solitudinem iniuit.

Argumentum Psal. 63. *Exaudi Deus orationem meam, cum*, &c.

Preces sunt Christiani populi plurimum Deo confisi, cum maximè sæuebant persecutionum procellæ.

Argumentum Psalm. 64. *Te decet hymnus Deus in Sion*, &c.

Sub comparatione felicitatis eorum, qui à captiuitate Babylonica (sicut ab Ægyptia olim) educti in terram promissionis (vbi verò Dei cultu imbriumque cœlestium fecunditate fruerentur) translati sunt, grandis eorum felicitas celebratur, qui à Gètilitate, aut Iudaismo ad Ecclesiam Christi summo Dei beneficio transierunt.

Illa versus 4. *Verba iniquorum sunt improbitates & flagitia.*
Vers. 7. & 8. *Præparans montes in virtute tua, ac-*

A *cinctus potentia: qui conturbas profundum maris sonu fluctuum eius.* hoc voluit: In hoc è Babylone exitu, quæ canit Psalmus 113. de montium gestientium lætitiæ, & fuga maris, instaurata sūt. atque ea exultatione montes Deus præparauit, ipse illos docuit subsilire: commouit & stupefecit mare, fugauit, locoque cedere transeuntibus effecit. Id quod firmant sequentia: *Turbabuntur gentes, & timebunt à signis tuis, qui habitant terminos, terræ scilicet ab Oriente ad Occidentem.*

Versus 10. *Visitasti terram & inebriasti eam: multiplicasti locupletare eam*, id est: hanc promissionis terram, non vt Babylonicam fluminis irrigatio fecundat, nec vt Ægyptiam inundatio; sed verò cœlestis pluuia, quæ Dei flumen est. vide Deuter. 11. v. 10. Aptissima porrò allegoria ad cœlestem fecunditatem, vt à terrena differt, indicandam, eamque præstantiam eximiam, quam habent fructus à mystica cœlorum irrigatione.

Argumentum Psalm. 65. *Iubilate Deo omnis terra*, &c.

Prophetia est de victoria, quam Ecclesia de Gentibus à quibus ad eò vexabatur, consecuta est. Illa versus 3. *Mentientur tibi inimici tui*, capienda sunt ad eum modum, quo in Habac. 3. *Mentietur opus oliuæ*, id est, cum erumpentia primò granula prouentum copiosum polliceantur, is postea nullus erit: ita nimirum quæ ab hostibus Ecclesiæ grauissima procella incumberebat, fore vt profusus euanesceret, exitu, quem optabant, minimè subsecuto.

Argumentum Psalm. 66. *Deus misereatur nostri*, &c.

Ecclesiæ oratio ad Deum pro conuersione Gètium procedenti feliciter prouehenda.

Argumentum Psal. 67. *Exurgat Deus & dissipentur*, &c.

Prophetia de renouatione veterum prodigiorum in fauorem Christianæ Ecclesiæ, in qua Deus se mirabilem valde ostensus erat.

Argumentum Psalm. 68. *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt*, &c.

Ecclesiam (ad Christi imitationem) afflictionem ingentem subituram, sed tandem de Iudæis & Gentibus triumphaturam.

Argumentum Psalm. 69. *Deus in adiutorium meum intende*, &c.

Ecclesia (ad imitationem Dauidis) vt testetur se per Deum fuisse liberatam, eam, qua in persecutione, opem à Deo efflagitabat, orationem recolat.

Argumentum Psalm. 70. *In te Domine speraui, non confundar*, &c.

Prophetia de senio & defectu virtutis Christianæ Ecclesiæ, & oratio, vt eo etiam tempore nõ omittat Deus illā protegere, & ab hostibus tueri loquitur itaque populus Christianus sub Dauidis typo.

Homor significatur potu aquæ.

Anxietas maior in bonis expetitis propinquitate.

Spiritualis portenta in Gentium conuersione.

Ecclesia irrigatio.

Conatus improborum inimicos.

Enarrationem habes Psalmi huius.

Argumentum Psal. 71. *Deus iudicium tuum Regi da, &c.*

Atque in hoc Psalmo fecit David canendi finem.

Prophetia est de felicissimo Salomonis mystici regno.

Titulum habet: *In Salomonem*. Et quidem tangit Salomonem priorem, sed alter est, quem respicit præcipue.

Verf. 6. *Descendet sicut pluvia in vellus: & sicut stillicidia stillantia super terram.* Capi vult *id vellus* ex Rab. Dau. Genebrardus pro herba detonsa, & germine excisso, hoc sensu. Tam optatus descendet Messias in regnum suum, quam pluvia super prata detonsa. Sed non satisfacit hæc expositio, nec congruit nostræ translationi, iuxta quam Pagn. & Aries verterunt, *sicut pluvia super vellus*, aptè nimirum. Quia nomen *id vellus* dicitur ubique de laneo vellere. Loci sunt Deuter. 18.4. Iob. 31.20. & Amos 7.1. habet, *Ecce imber serotinus post tonsionem Regis*. Vbi etiam explicat Rab. Dau. post germina Regis excissa, vel post tonsiones, id est, ex cissiones à Rege factas. Veruntamen adiuncta illa: *Pluvia serotina*, pati minimè videntur, ut de pluvia post depastam segetem decidente sermo sit, ista enim serotina non est.

Vellus *id* pro herba.

Imber serotinus, qui?

Explicatur Amos 7. v. 1.

Christi aduentus quæ frugifer.

Explicatur cum allusione ad vellus Gedeonis.

Imitanda Christi Domini administrationis ratio.

Ego quidem potiùs dicerem serotinum imbrem esse Aprilis, vel Maij, qui decedit post detonsas oves. Illa enim est tempestas, in qua segeti pluvia magis opus est. Atque ideo post tonsionem Regis apud Amos, id est, gregum Regis. In Psalmo verò: *sicut pluvia super vellus*. (nam sic ad verbum redditur ex Hebræo) fortè non est aliud, quam post vellera detonsa, seu post tonsionem. nam eadem vox (ut constat ex superioribus) & vellus & tonsionem significat. Erit igitur sensus, aduentum Christi, & regnum eius tanto emolumento futurum, ut Maij pluuiis, & roribus, quos absque vel vnus guttulæ iactura terra ebibit, aptè comparatur. Et cum proximè dictum, Christi regnum permanens cum sole & ante lunam, &c. appositè subditur haud vsuuenturum illi, quod aliis ferme Principibus: quorum si diuturnum imperium est, fieri solet, ut subditis graues sint. Non ita verò Christus cuius regnum quantumuis longissimum, prædicitur tam iucundum fore, quam pluvia Maij est, cum maximè exoratur.

Fateor nihilominus intellectum hunc vulgata lectione, quæ non est, *sicut pluvia super vellus*. sed; *sicut pluvia in vellus*, non videri facillè admitti. Imò licet haberet *super vellus* apparere duriusculum, ut *super vellus* idem sit quod, post vellorum tonsionem. Alium igitur apponam, ad quem præmitto ad Gedeonis (nota est historia ex Iudic. 6. 37.) vellus hinc allusam. Exponendū itaque *id* sicut pluvia in vellus, haustam à vellere totam pluuiam, quin hæc terram humectaret. Rursus sicut stillicidia stillantia super terram, hoc erit, vellere contra sicco relicto, terram maduisse. Et vtrumque ita profus in ea Iudic. historia, quemadmodam petiuit Gedeon, euenit. Atque hoc sic constituto, tunc hunc dicerem sensum esse, Christi Domini providentiam suorum se necessitatibus attemperare, & speciale subditi vnus bonum curare interdum, quasi obliuisceretur commune; huic verò ira consulere quandoque, ac si speciale profus omisum haberet. quæ admirabilis beneficentia

A Christianis omnibus Principibus & Gubernatoribus imitationi esse debet.

Ex verf. 15. *Adorabunt de ipso semper*, Græcè *Varia explicatio.* *id est, pro ipso*, subditis suis cordè ira erit, ut iugiter immolent victimas pro eo, id est, ut ipse ab omnibus colatur & obseruetur. Expone item *de ipso*, id est, per ipsum, quod est Deo operandum perpetuò Christi expensis. Eius nempe nomine sui orabunt, per ipsum Patrem deprecabuntur, eiusque meritis, ad offerenda Deo sacrificia acceptissima, quod in Missa præcipue fit, sibi prospicient.

Ex verf. 16. *Florebunt de ciuitate*, id est, ciues ipsi Christo subiecti germinabunt & multiplicabuntur, sicut solet in agris herbula. Erit scilicet Christianorum proventus incredibilis.

Verf. 20. *Defecerunt laudes David filij Iesse*. Hic finis est carminum Dauidicorum, id est, huc collimant omnia, ad Dei per Christum Dominum gloriam.

Argumentum Psalm. 72. *Quàm bonus Israël Deus, &c.*

Inuidendum prosperitati impiorum non esse, & Dei providentiam, quæ in ea re dormire videtur, valde vigilare.

Argumentum Psalm. 73. *Vt quid Deus repulisti in finem, &c.*

Pia Christiani populi ad Deum, quod ab ipso videatur derelictus, querela, contenditque ut sua ipsorum causa contra aduersarios Deus excitetur.

Argumentum Psalm. 74. *Confitebimur tibi Deus: confitebimur, &c.*

Persecutionis tempestate confidit populus Christianus spectaturū se Dei mirabilia: & Christus magnam de gentibus victoriam, iis scilicet conuertendis, Ecclesiæ suæ promittit.

Argumentum Psalm. 75. *Notus in Indea Deus, &c.*

Prophetia de Evangelica in ipsismet persecutionibus pace, & de ira Dei terribili (sed nouissima) in ipsa misericordiæ & beneficentiæ effusione.

Verf. 4. *Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium & bellum*. Non effecit, ut arcus, & reliqua arma non essent, sed ut essent conquassata: inepta scilicet ad eam interturbandam pacem, qua ij, qui animo quieto ac tranquillo sunt, perfuuntur.

Verf. 5. *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis*. Quæ ratio facit, ut persecutio, quanquam horribilis, ad deturbandos spirituales viros ab eâ, quæ fruuntur, pacis pulchritudine, potens minimè sit; enim verò illa est superna, atque ingens lux, quam Deus illis elargitur. Quas verò suæ illius pacis maximè causas habent obiectas, eæ sunt fontes huius lucis. Et quoniam causæ suæ sunt, & æterna quæ bona respiciunt, idcirco vocantur montes æterni. In qua locutione nomen

Ex Dei illustratione suorum est pax.

Mons pro re magna.

nomen hoc *montes* (iuxta sermonem vulgarem, quo rem magni moliminis appellamus, *in monte de difficultate*) exprimit magnitudinem; sicut perpetuitatē nomen alterum *æternus*. His verò rationibus magnis & æternis illæ, quibus sæculi huius ducuntur filij, opponuntur tã robore exiguæ, quã tempore inconstantes: momentaneum & leue. Atque id est causæ quam ob rem additur v. 6. *Turbati sunt omnes insipientes corde.* q. d. Qui excitata persecutionis procella commouentur, non alij sunt, quàm stulti. nam qui sapiunt, (qui montium æternorum luce fruuntur) hos nihil perturbat.

Diuitia qui sapiunt, parui sunt.

Dormierunt somnum suum: & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis. Fortè quis putet diuitias (quod idem de reliquis bonis huius vitæ dici potest) in exemplum adduci. Atque vt appareret, quàm eas meritò despiciant filii lucis, neque illis ablatis, pacem auferri sibi patiantur; quãta verò laborent insipientia, qui nimio earũ amittendarum metu commouentur, idcirco dictum, *Dormierunt somnum suũ*, &c. q. d. possessionē bonorum huius vitæ multum esse similem infomnio, quo se quis experrectus delusum videt, esseque proinde stultum admodum, quem illorum iacturæ timor tãtopere inquietat: vanè cõturbatur omnis homo. Hęc tamen expositio ad subsequentiã, meo iudicio, apta non est, adeoque quærenda alia.

Dicam, quò me ducat suspicio. Præcessit, filios lucis in mediis Ecclesiæ turbamentis quietē suã conferuare. Quam verò sit certum apud illos, nihil re ipsa persecutionem Ecclesiæ incommodaturã, id est, ad quod transit Propheta, exponitque, comparatione huiusmodi: si exercitus, copiosus esset quãtumuis, cum foret ad manus deueniendũ, dormiisset, & arma de manibus præ somno cecidissent. ei præcipuè manui, vnde maius timebatur detrimentum, damnum sanè nullum intulisset.

Conatus impiorum quã inanis.

Quòd si bona huius vitæ rebus, quæ somniantur, similia sunt, his item ad simile est bellũ quod Romanum imperiũ Ecclesiæ inferebat. Verè quidem illud erat ex diuina virtute imaginariũ, & ad nocendũ fidelibus planè inefficax, eo ferè sensu, quo dictũ Ps. 65. v. 3. *Mœuentur tibi inimici tui.* Adstruit hanc explicationem, quod pro, *Filij diuitiarum*, ex Heb. reddatur: *Filij roboris*, hostes scilicet Ecclesiæ. Cohæret egregiè cum hoc sensu, quod sequitur v. 7. *Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerunt qui ascenderunt equos.* Etenim, licet belli repræsentatio ingens fuerit (cuiusmodi est quam equitum exercitus numerosus repræsentat) sed si in ipso pugnæ articulo ad diuini vocem imperij equites illi somno corripere tur, quid isti possent incommodi fidelibus importare? immo verò trucidabatur ab eis, mysticè videlicet, facili negotio. Expende quàm sit his appositum quod sequitur: *Tu terribilis es, & quis resistet tibi?*

Ex tunc ira tua, ex quo scilicet dormire facis eos qui ascenderunt equos, ex tunc ira tua, ira nempe mystica & nouissima, de qua in Apoc. ea, qua tu gloriaris ira, qua in eos vlcisceris faciens Euangelio submissos.

Verf. 9. & 10. *De celo auditum fecisti iudicium.* Cœlestem hanc & sententiam & vltionē in terris euulgatã fecisti, & tunc: *Terra tremuit, & quieuit, cum exurgeret in iudiciũ Deus, & saluos faceret omnes mansuetos terra.* Hi sunt fideles patientia & mansuetudine depugnãtes: per quos ipsemet Deus pugnam iniuit, illõsque de Roma triumphantes effecit.

Verf. 11. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur ti-*

bi: & (ideo) reliquia cogitationis diem festum agent tibi.

Quoniam homines montium æternorũ luce perfusi sublimes cogitationes cõceperunt. Quæ eiusmodi in eorum animis & spiritus, & gaudium reliquerunt, vt festum Deo lætissimũ peragere potuerint, se nimirum cruciatibus & morti summa cum hilaritate obiectantes, & celebrãtes ea ratione triumphum de Romano imperio.

Vnde gaudia Sanctorum.

Verf. 12. 13. *Vouete & reddite Domino Deo vestro: omnes qui in circuitu eius affertis munera: terribili & ei qui aufert spiritum principum, terribili apud Reges terra.* id est, in spe de hoc facinore concepta & in gratiarum propter illud actione optimè collocantur, & nũcupata vota, & sacrificia Deo oblata terribili. hoc est, ei qui se perquã formidabilē exhibuit Romanorũ potentia in iis Euangelio subigendis. Cũ superbos abstulit spiritus, confopidis ferocibus, & mystico fidelium gladio permitendis; ita nimirum piscatorum humillimorum potestati Reges potentissimos concedens.

Et qui celebrantur.

Argumentum Psalm. 76. *Vocem meam ad Dominum clamaui, &c.*

Excitata persecutionis tempestate, populum Christianum ad Deum per pœnitentiam confugisse, ac deinde ex ipsa persecutione meritò sperasse insignem Ecclesiæ exaltationem & gloriam: quemadmodum ingressus in mare rubrum, & tempestas in monte Sina valde salutaria fuere populo Dei, & in eiusdem fauorem à Dei prouidentia ordinata.

Argumentum Psal. 77. *Attendite popule meus legem meam, &c.*

Antiqua prodigia in educendo Israël ex Ægypto: & in terram promissionis deducendo, illius exacerbationes, & translationem demum tabernaculi ab Ephraim in tribum Iuda, & huius tribus exaltationem, fuisse omnia hæc typum redẽptionis Ecclesiæ, & regni Dei à Iudæis ad Gentes, atque aded ad Ecclesiam Romanam transferendi.

Argumentum Psal. 78. *Deus uenerunt Gentes in hereditatem, &c.*

Sub comparatione Ierosolymæ à Gentibus vicinis oppugnatę agitur de Christiana Ecclesia diuinam opem aduersus Gentiles insectantes ipsam implorante.

Argumentum Psalm. 79. *Qui regis Israël, intende, &c.*

Sub comparatione Israël, videri se à Deo derelictum conquerentis, commutationem tamen status illius in prosperum sperantis, celebrantur Christiani, preces, cum à Gentibus validè impugnantur, fundentes apud Deum, ab eoque statum sibi felicem promittentes.

In verf. 17. quæ dicitur: *Incensa igni & suffossa, vinea est.* singulari scilicet feminino. *ab increpatione vultus tui peribunt*, nimirum qui incendunt illam & suffodiunt.

Argumentum Psal. 80. *Exultate Deo adiutori nostro, &c.*

Magni interesse religionis obseruantiam, & in tempore probationis fidelitatem erga Deum.

Verf. 16. *Inimici Domini mentiti sunt ei*, id est, ostendet illos mendaces Deus (vide phrasin Psal. 65. *& erit tempus eorum*, non quidem inimicorum, sed fidelium potius in *saecula*. Piorum prosperitas saeculis innumeris æquabitur, omnique bonorum genere suauissimorum illi cumulabuntur, mysticè nimirum concionum sacrarum, & librorum, sacramentorum præcipuè pabulo se reficiendo.

Argumentum Psalm. 81. *Deus stetit in Synagoga Deorum, &c.*

Iudicandos esse à Deo Romanos Imperatores persecutores Ecclesiæ, huicque Gentes omnes subiiciendas.

Argumentum Psalm. 82. *Deus quis similis tibi erit, &c.*

Populus Christianus oppugnatus à Gentibus, aduersus eas inuocat Dei opem.

Argumentum Psalm. 83. *Quàm dilecta tabernacula tua Domine, &c.*

Magnam esse status religiosi in Ecclesia Christiana felicitatem.

Verf. 6. & 7. *Beatus vir cuius est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit*. Certum ipsi fuit, vitæ efficere primùm meliorè, ad culmen dein perfectionis adniti. *In valle lacrymarum in loco* (Græcè *in locum*) quem passus, id est, vitam agens in hac lacrymosa habitatione, ab illa ad eum, quem sibi proposuit scopum, strenuè contendit.

Verf. 8. *Etenim benedictionem dabit legislator; & quidem istis religiosi magister religiosæ vitæ, qui Christus est, in primis fauebit; atque ita: Ibunt de virtute in virtutem*, hoc est, perficient in dies constantiam ac fortitudinem suam, quoad contemplationem, quæ imago beatitudinis quædam est, adipiscantur: *videbitur Deus Deorum in Sion*.

Argumentum Psal. 84. *Benedixisti Domine terram tuam, &c.*

Populus fidelis sentiens se grauitè deliquisse, efflagitat redemptionis suæ benignitatem, & agnoscit opus quidem esse, vt vera conuersio à Dei misericordia incipiat.

Id verf. 14. *Iustitia ponet in via gressus suos*, ante eum, scilicet fidelium cœtum, qui præcessit superius.

Argumentum Psal. 85. *Inclina Domine aurem tuam, &c.*

Populus Christianus infestatus à Gentibus victoriam sibi aduersus eas deposcit, & à Deo, quem expertus fuerat in calamitatibus adiutorem pollicetur.

Argumentum Psalm. 86. *Fundamenta eius in montibus, &c.*

De hoc aliàs. Vaticinium de Romanæ Ecclesiæ amplitudine sub Ierosolymæ figura.

A Argumentum Psalm. 87. *Domine Deus salutis meæ, in die clamaui, ac nocte coram me, &c.*

Populus Christianus de suarum oppressionum vehementia querelas apud Deum deponit.

Argumentum Psalm. 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo, &c.*

Commemorat prius populus Christianus maxima Dei beneficia in se collata (adumbrata illa in iis quibus David affectus fuit) vt deinceps de Deo, à quo videbatur desertus iam, amanter conqueratur.

Argumentum Psalm. 89. *Domine, refugium factus es nobis, à generatione in generationem, &c.*

Oratio mystici Moyfi ex captiuitate populum suum educentis, implorantis fauorem Dei, atque hunc sibi promittentis.

Textus.

Paraphrasis.

C 1. *Oratio Moyfi hominis Dei.*

Domine refugium factus es nobis: à generatione in generationem.

2. *Præquam montes fierent, aut formaretur terra, & orbis à saeculo, & vsque in saeculū tu es Deus.*

D 3. *Ne auertas (id est, non auertes) hominē in humilitatem: & dixisti: Cōuertimini filij hominum.*

4. 5. *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterni, quæ præterit; & custodia in nocte.*

Quæ pro nihilo habentur eorum anni erunt.

E 6. *Mane sicut herba trāscat, mane floreat & transcat: vespere decidat, induret, & aurescat.*

7. *Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus.*

Titulus hic in arcanum ducit intellectum.

Populum hunc (mysticus ait Moyfes) ex Ægypto educo: confusus videlicet, te, ô Deus, ei futurum quod semper præstitisti, custodē fidū.

Neque verò vlla te indigentia ad eum custodiendū adegit: etenim ante conditionem mundi tecum ipse duntaxat beatissima fruebaris atque immensissima aurtarcia.

Et quamlibet ipse populus humilis sit & abiectus; illum tamen non ideo auersaris, quin inò eum, vt ad te reuertatur, tu ipse inuitas.

Atque eo quidem eius ad te conuertendi, hæc tibi est cura, quòd promissionis tuæ (intercurrent licet postquā eam adhibuisti anni plus mille) obliuio te minimè cepit. Etenim quod mille ab hinc annis promissisti, præsens tibi est perinde ac heri, aut ante duas vel tres horas promississes.

Consimiliter habuit tuus populus exortæ herbula; quæ efflorescit manè, sed ad vesperam iam obduruit, & exaruit. nimirum viror ille ac pulchritudo, quibus te delebat, celerrimè transierunt.

Etenim indignationis tuæ, in quam sua ipsum flagitia adduxerunt, asperitas illum arentem habet ac penè absumptum.

Quippe

Deus, sibi sufficiens.

Quæ sit memoria sua fidei.

Humana instabilitas.

Indignationis Dei effectus. 8. *Posuisti iniquitates nostras in confitectu tuo: faculum nostrum in illuminatione vultus tui.*

9. *Quoniam omnes dies nostri defecerunt: & in ira tua defecimus.*

Anni nostri sicut aranea meditabuntur.

10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. si autem in potentibus octoginta anni: & amplius eorum labor & dolor.*

Mansuetudo quid Hebraice. *Quoniam superuenit mansuetudo: & corripiemur.*

11. *Quis nouit potestatem ira tua: & pra timore tuo iram tuam dinumerare?*

12. *Dexteram tuam sic notam fac:*

Apostolici & eruditus in corde viri, eruditi in sapientia corde.

13. *Conuertere Domine usque quo? & deprecabilis esto super seruos tuos.*

Benignitatis Dei effectus. 14. *Repleti sumus mane misericordia tua: & exultauimus & delectati sumus omnibus diebus nostris.*

15. *Latati sumus pro diebus quibus nos humiliasti: annis quibus vidimus mala.*

16. *Respice in seruos tuos & in opera tua: & dirige filios eorum.*

17. *Et sit splendor Domini Dei nostri*

Quippe tuo populo ea ratione castigato ostendis manifestò quam non te fugiant delicta mortalium.

Id quod miserrima conditio, ad quam sumus deuoluti, apertissimè comprobatur.

Conspicitur enim in hac nostrarum calamitatù imagine, nos iam instar aranei, quem suus orsus euiscerat, laboribus esse consumptos.

Et verò illud obtrigit huic populo, quod mortalibus passim in huius vitæ usura, qua annos tantùm fruuntur septuaginta, vel octoginta ad summum; & si uiuitur quid amplius, pro morte id haberi debet potius, quam iam sumus hac misera conditione circumuenti.

Etenim egestas & infelicitas (hanc vocat Hebraica proprietas mansuetudinem) pristino successit statui vegeto illi quidem in primis ac florenti: neque genus aliud miseræ nobis iam superest timendum, quam vt sputo & putridis malis operiamur.

Et quis igitur iam, quam aduersus flagitia tui populi indignationem ostendisti, expendet satis?

Ergo quemadmodum tuâ, ô Deus, hætenus effudisti iram, tuam nunc iam vicissim misericordiam effunde: tuum istud dexterum brachium, Christum videlicet tuum mundo notifica.

Ac præclaros tuæ prouidentiae ministros diuini Spiritus magisterio penitus imbutos, Apostolos dico, aliosque Discipulos notos fac.

Exhibitam quæso acerbitatem cum beneuolentia abundantissima cõmuta: ac te iam precibus propitiatum demonstra.

Quod cum ita præstiteris, (vt præstaturum confido) tunc iam benignitatis tuæ cumulati donis, delectatione, gaudio, & exultatione perpetuis efferemur.

Quantalibet nos affeceris depressione, hæc nobis ipsa existet gloriosissima.

Hoc igitur est, ô Domine, quod te exoratum contendo: Aspice nos, oculis videlicet clementiæ tuæ, vt proprium figmentum, & vt à nobis in posteros tua beneuolentia deriuetur.

Vt ea te nos prosequi splendide demonstres: atque

A super nos, & opera manuum nostrarum dirige super nos: & opus manuum nostrarum dirige.

id facinus, huc è captiuitate populum eximendi, & in felicitatem vindicandi, quod iam tuo fauore adior, prouehas manu ductione tua.

Ad hunc Psalmum nota aliquot.

Vt Psalmus hic Moysen habere nequeat auctorem, opponit Bellarminus, homines ætate Moysis annos plus centum viuere solitos. Idem potest omnino illis obici, qui intelligunt de Dauid antiqui Moysis nomine loquente. Quod si ille Christi loquatur nomine, iacent prorsus eiusmodi argumenta.

Si illa vers. 4. *Quoniam mille anni*, significarent humanam cum æternitate vitam comparatam perbreuem esse; idem esset omnino: si annos illa centies mille duraret. Præterquam quod nexus hic valde est difficilis. *Ne auertas hominem in humilitatem*, &c. Quoniam ætas nostra mille licet annorum, si cum æternitate contendat, transeat breui. Cohæret verò optimè in intellectu, quæ assigno. Iam illud, *Tamquam dies hesternæ*, iis, quæ facile meminimus, significandis, aptè deseruit.

Id vers. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni*, pro comparatione acceptum sensum affert, non modò cohærentem optimè, sed multò etiam & nobiliorem, & maiestate Psalmorum digniorè. Non video cur si *latati sumus* in v. 15. propheticum est, non sit item *Humiliasti*: cum ita sententia, quam paraphrasis indicat, præstantior sit.

Argumentum Psal. 90. Qui habitat in adiutorio Altissimi, &c.

Felicitas vitæ religiosæ propter Dei prouidentiam in primis singularem.

Argumentum Psal. 91. Bonum est confiteri Domino, & psallere, &c.

Beatitas religiosæ vitæ ex penetratis altis Dei cogitationibus: & ex piorum impiorumque exitu dissimili.

Argumentum Psal. 92. Dominus regnauit, decorem, &c.

Ex quo de Romano imperio Christiana Ecclesia triumphauit, regnum Dei stabilitum esse, id quod passioni Christi debetur.

Argumentum Psal. 93. Deus ultionum Dominus Deus, &c.

Sub Dauidis typo laqueos hostium gloriôsè euadentis, exultatio Ecclesiæ aduersus idololatrias ipsam persequentes celebratur.

Psalmi paraphrasis typum dumtaxat respiciens.

1. *Deus ultionum Dominus: Deus ultionum liberè egit.* Qui Deus ultoris cognomento celebratur, eum ab ulciscendo, qui retardare possit, nullus est.

2. *Exaltare qui indicas terram: redde retributionem superbis.* Age ergo, cape Domine, de superbis vindictam: id enim gloriæ tuæ rationibus conducit.

3. *Usquequo peccatores Domine: usquequo peccatores gloriabuntur.* Hos ne sine insolenter ampullari, & thraones agere,

Cur hic Psal. veri Moysis aetatem non respiciat?

& mille anni breuitatè vita humana.

Vide Com. cogitationibus: & ex piorum impiorumque exitu dissimili.

De regno Dei sunt septem hi psalmi consequentes.

4. Effabuntur & loquentur iniquitatem: loquentur omnes qui operantur iniustitiam?

5. Populum tuum Domine humiliaverunt: & hereditatem tuam vexaverunt. Vexatores eorum, qui afflicta sunt fortuna, immanissimi sunt, ne conuiuc.

6. Viduam & aduenam interfecerunt: & pupillos occiderunt.

7. Et dixerunt. Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob. Atque interim in animu inducunt, Deum non animaduersurum hæc, in eoque proinde minimè fore animaduersurum.

8. Intelligite insipientes in populo: & stulti aliquando sapite. Proh stolidam inductione animi! inne vos estis, qui Deum velitis stultum concinnare.

9. Qui plantauit aurem non audiet: aut qui finxit oculum, non considerat.

10. Qui corripit gentes non arguet: qui docet hominem scientiam.

11. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vana sunt. Sed verò Deus sapiens est, nouitque proinde illos esse ex ipsamet inscitia & stoliditate concretos.

12. Beatus homo, quem tu erudieris Domine: & de lege tua docueris eum. Atqui, quem diuexant isti, is est perquam felix: si tamè ex cœlesti internaque institutione haurit patiente animu, sapientiamque, qua sibi calamitates nõ, prout apparent exteriùs, truculentæ sint. Quod ille ad ferendum fiant multò leuiore temperata, scilicet spe. atque ita sustinet tantisper dum fouea, in quam se sceleratus induet, cõsummerur.

Calamitates unde volentur.

13. Ut mitiges ei à diebus malis: donec fodiat peccatori fouea. Etenim Deum tãdem suscepturum suorum patrociniu, id est citra dubiuu.

14. Quia non repellat Dominus plebem suam: & hereditatẽ suam non derelinquet.

15. Quo ad usque iniustitia conuertatur in iudiciu: & qui iuxta illam omnes, qui recto sunt corde. Atque hæc protectio eo perueniet, vt æquitas & iustitia & qui has consecantur (qui iusti viri sunt) conuertere oculos possint ad Dei iudiciu, & aduertere, satis vtique in supplicio improborum suo desiderio fieri.

Pauci in Dei castris.

16. Quis consurget mihi aduersus malignantes? aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem? Interea tamen vix vllus est, qui ausit Dei castra aduersus factionem profligatorum sequi cum oppresso Dauide.

17. Nisi quia Dominus adiuuit me: paulo minus habitasset in inferno anima mea. Et David quidem agnoscit, quòd de se iam actum non fuerit protus, singulari Dei protectioni tribuendum.

Deus quam praesto suis.

18. Si dicebam: Motus est pes meus: misericordia tua Domine adiunabat me. Etenim ita ipsi fauebat Deus, vt, cum primu dicebat: En mei Domine prolabantur pedes, ipsum statim benigne sustentantem experiretur.

19. Secundum multitudinem dolorum meorũ in corde meo: consolationes tua la-

Et molestiarum, quas ferabat ab hostibus mensura, eadem erat vtique gaudiorum, quibus diuinitus pe-

tificauerunt animam meam. nitiora animæ delibuta fruebantur.

20. Nunquid adhaeret tibi sedes iniquitatis qui fingis laborem in precepto. Porro Sauli, qui sumptu sibi laborem ad Dauidem perimendum, præceptum à Deo simulabat, fuisset quidem animaduertendum, an oriretur dolus ille ex animo iniquè affixo regali solio; cum regnum à se transmissum vellet in progeniem suam Deo reuente.

Ambitionis mala.

21. Captabunt in animam iusti & sanguinem innocentem condemnabunt. Quæ causa erat cædis Dauidis innocentis anhelata.

22. Et factus est mihi Dominus in refugium, & Deus meus in adiutorium spei meæ. Veru erat Deus, qui tuendam receperat Dauidis causam & inimicos ipsius pro commertis ipsorum plectendos. nil aded mirum, præstitum vtrumque fuisse quàm cumulatissimè.

23. Et reddet illis iniquitatẽ ipsorum: & in malitia eorum disperdet eos: disperdet illos Dominus Deus noster.

Argumentum Psal. 94. Venite exultemus Domino, &c. Exultatio de triumpho Ecclesiæ, & increpato Iudæorum quod rebelles persistant nihilominus.

Argumentum Psalm. 95. Cantate Domino canticum nouum: cantate, &c. Iterum exultatio de eodem Ecclesiæ triumpho, & Dei regno cum exhortatione ad Gentes, vt omnes se Deo regnanti submittant.

Argumentum Psal. 96. Dominus regnauit, exultet terra, &c. Exultatio item est de prædicto Dei regno & triumpho Ecclesiæ.

Habes scholia.

Argumentum Psalm. 97. Cantate Domino canticum nouum: quia mirabilia, &c. Minimè diuersum est à præcedenti.

Argumentum Psalm. 98. Dominus regnauit, irascantur populi, &c. Exultatio etiam de prædicto triumpho & regno Dei: atque in eo mystica admirabilium eorum renouatio, quæ Deus olim per Moysen, Aaronem & Samuelem perfecit.

Argumentum Psalm. 99. Iubilate Deo omnis terra: seruite, &c. Rerum vniuersitas inuitatur ad deprædicandum Deum, creatorem primu, dein benefactorem. Sed beneficium, quod Deus hominibus exhibuit, quod illis se creatorem agnoscendum dedit, supponitur.

Argumentum Psalm. 100. Misericordiam & iudiciu cantabo, &c. Regis studiu referri debere ad misericordiam, & ad iudiciu exemplo tum proprio Dauidis, tum mystici, hoc est, Christi. D. multò magis.

Argumentum Psalm. 101. *Domine exaudi orationem meam, & clamor, &c.*

Populus Christianus vexatus grauissimè, calamitatè que propter delicta sibi adhæsisse cognoscens, opem magna cum fiducia diuinam implorat.

Argumentum Psalm. 102. *Benedic anima mea Domino : & omnia, &c.*

Dei beneficentiam erga suum populum immensam esse, adeoque impares omnino esse homines agendis gratiis.

Nota versum 10. de Dei regno.

Argumentum Psalm. 103. *Benedic anima mea Domino : Domine Deus, &c.*

Per allegoriam creationis mundi canitur eiusdem renouatio post Christi Domini redemptionem.

Commentarius Psalmi.

Coniectura de Psalmi argumento.

1. Locutio illa: Magnificatus est.

2. Futura quibus Psalmi res utitur.

3. Renouabis faciem terra.

4. Psalmi finis.

5. Ordo.

Equidem eam, quæ in hoc Psalmo celebratur creationem mundi, deseruire allegoriæ, atque ad eò in arcanum sensum præcipuè intentum fuisse Dauidem, ducor suspicione vehementi. Profero has meæ suspensionis coniecturas. 1. Est, verba illa primi versus: *Magnificatus est* vehementer, quæ quidem aptius multo cadunt in renouationem mundi, quàm in creationem. Etenim magnificari, incrementum affert magnitudinis. Et renouatio quidem magnum sibi nomen Deum creatione peperisse supponit, verùm id auxisse supra modum. Quòd verò creatio Deum vehementer magnificauerit; id haud scio quàm propriè dici queat. nam Deus, non nisi apud se, cognitus erat ante creationem, qua proinde non amplificauit nomen. 2. Quæ hinc occurrunt futura iuant non nihil hanc cognitionem. Vers. 6. dicitur, *super montes stabunt aquæ.* & 7. *Ab increpatione tua fugient, formidabunt.* Mitto alia, quæ dici possent sumpta ab Hebræorum vsu, ex quo explicari solet futuris, id quod ita semper fit, aut fieri solet. Hæc verò tria res præteritis concernunt. nam futurorum pro præteritis acceptionem linguæ nullius vsu permitti, alibi ostendo. 3. Illa versus 30. *Emittes spiritum tuum, & creabuntur: & renouabis faciem terræ.* Nec verò ex rebus, quas semper Deus facit, est terræ renouatio, vt proinde de mystica renouatione totus Psalmus aptè intelligatur. 4. Psalmi clausula, *Desiciant peccatores à terra, & iniqui ita vt non sint.* quo pertinet mundi renouatio, vt destruat (ad Rom. 6. vers. 6. Paulus ait) *corpus peccati.* 5. Quod Psalmi ordo, siquidem creatio mundi commemoretur, peregrinus sit. mox enim vt panis, vini, olei, arborum & auium meminisset, infert: *Fecit lunam in tempora, sol cognouit occasum suum.* Et hæc fortè nouitas narrationis pulchro sensus mystici ordini conducebat. Neque verò mirandum, sub allegoriæ creationis tegumento Christianæ Ecclesiæ mysterium latere. nam in Psalm. 28. allusio fit ad septem hebdomadæ dies, vt ibi effeci; in 8. ad

cælorum pulchritudinem, cum tamen sensus diuersus sit. id quod Psalmis aliis compluribus, & Iob item cap. 38. commune est. Cum ergo Dauid allegoricè & arcanè agere soleat, quid est, quod in hoc Psalmo tractari ad literam de Ecclesiæ Christianæ fundatione & prouidentia quispiam demiretur? Et quidem Christiano & ritè instituto homine, rebus de naturalibus philosophari, iis ad Ecclesiæ mysteria aptandis, quam dignissimum est. quòd si huc pertinere Psalmum quis dicat, optimè id quidem. At si is Ecclesiæ sensus literalis non sit; certè quidem naturalis alter ad sic philosophandum, perquam accommodatus est. In quo est diuersitatis multum.

Proponitur Psalmi totius ordo.

Sparsa mundo Euangelij prædicatione lux, id est, *Confessionem & decorem induisti: amictus lumine sicut vestimento,* vers. 2.

Vers. 3. *Extendens cælum sicut pellem: qui tegis aquis superiora eius.* Designant hæc solidam & confirmatam virtutem, & admirabilem in mediis huius regionis inferæ procellis animi quietem. Effecta nimirum Euangelicæ prædicationis.

In illis: *Qui ponis nubem ascensum tuum: qui ambulat super pennas ventorum.* Vers. 4. *Qui facis Angelos tuos spiritus: & ministros tuos ignem vrentem.* Velocitas est & efficacia, qua Euangelij buccinatores orbem peragrarunt.

Quæ verò Ecclesiæ adhibita sit eximia firmitudo in his, vers. 5. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam: non inclinabitur in seculum seculi.* Adorturum Ecclesiam persecutionum diluuium, sed haudquaquam obruturum, hæc canunt, vers. 6. *Abyssus sicut vestimentum, amictus eius: super montes stabunt aquæ.* Vers. 7. *Ab increpatione tua fugient: à voce tonitru tui formidabunt.* Vers. 8. *Ascendant montes: & descendunt campi in locum, quem fundasti eis.* Vers. 9. *Terminum posuisti, quem non transgredientur: neque conuertentur aperire terram.*

Doctorum sapientia vbique, exactis persecutionibus, vigentium, in magnum quidem totius mundi solatium, hoc est, vers. 10. *Qui emittis fontes in conuallibus: inter medium montium; pertransibunt aquæ.* Vers. 11. *Potabunt omnes bestia agri: expectabunt onagri in siti sua.* Vers. 12. *Super ea volucres cæli habitabunt.* Religiosi viri volucres hæc sunt, præter veterum doctorum fluentia, ibique Deum prædicabunt: *De medio petrarum dabunt voces.*

Iis, qui docti quidem sunt, præponi pro maiori institutione alios, vel id muneris obire cælum ipsum, id significat, vers. 13. *Rigans montes de superioribus suis.*

Solatium sacramentorum, & fructus Ecclesiæ prosperitas, Deo ipsi bene cupiente, hi sunt: *De fructu operum tuorum saturabitur terra.*

Vers. 14. *Producens fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum.* Vers. 15. *Vt educas panem de terra: & vinum latificet cor hominis. Vt exhalaret faciem in oleo: & panis cor hominis confirmet.*

Erectas in Ecclesia cedros esse, vbi mystica aues nidulentur. Vers. 16. & 17. *Saturabuntur ligna campi, & cedri Libani, quas plantauit: (scilicet Deus) illie passeret nidificabunt.* Vers. 18. *Herodij domus dux est eorum.*

Quos diuexabit persecutio, his in Ecclesia paratum refugium. *Montes excelsi cæuis: petra refugium berinacis.*

1. Sparsa per Euangelium lux.

2. Effecta illius, virtus solida, pax anima.

3. Ministrorum Euangelij celeritas, & efficacia.

4. Firmitas Ecclesiæ.

5. Constantia in persecutionibus grauissimis.

6. Post persecutionis alma Doctorum institutio, quam deum hauriunt religiosi.

7. Prouidentia Doctorum pro doctis ijs.

8. Sacramentorum utilitas, prosperitas Ecclesiæ.

9. Aylu volucrum mysticarum.

10. Et persecutionibus vexatum.

11. Procella
post serenita-
tem.

Prosperitati (quæ dies est) successuram aduersi-
tatis noctem, & bonos iterum infestatum iri.
Vers. 19. *Fecit lunam in tempora: Sol cognovit occa-
sum suum.* Vers. 20. *Posuisti tenebras, & facta est nox:
in ipsa pertransibunt omnes bestia sylua.* Vers. 21. *Ca-
tuli leonum rugientes, ut rapiant, & quarant à Deo
escam sibi.*

12. Et sereni-
tas post pro-
cellam.

Rursum verò post noctem aduersitatis, diem
quietis ac pacis illucescere. Vers. 22. *Ortus est sol,
& congregati sunt: & in cubilibus suis collocabuntur.*
Vers. 23. *Exibit homo ad opus suum; & ad opera-
tionem suam usque ad vesperam.*

13. Ornamē-
tum prædica-
tionum.

Ornat hæc exclamatio opportuna de iucundi-
tate ac gloria Deo per Ecclesiam Christianam ac-
quisitis. Vers. 24. *Quam magnificata sunt opera tua
Domine! omnia in sapientia fecisti: impleta est terra
possessione tua.*

14. Mare &
qua in eo,
mundanorum
imago.

Mundum, mare vastum, & sæculares Principes
facessere solere negotium Ecclesiæ, quæ ex hoc
item mari utilitatem decerpit. Vers. 25. *Hoc mare
magnum & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum
non est numerus.* Vers. 26. *Animalia pusilla cum ma-
gnis. Quot illic bestia! quarum minores cedunt
maioribus in escam. illic naues (quæ vrbes sunt)
pertransibunt. Ibi cetus immanes, Draco iste, quem
formasti ad illudendum ei: siue is designet Principes
insanos, siue pompam mundanam, & externa bo-
na, quæ cum virtute (quo de Iob. 40. & 41.) exer-
cent acre bellum.*

15. Provi-
dentia Dei.

Pendere vniuersa hæc à diuina prouidentia.
Vers. 27. *Omnia à te expectant, ut des illis escam in
tempore.* Vers. 28. *Dante te illis colligent: aperiente te
manum tuam omnia implebuntur bonitate. neque am-
plius, quam Deo sit placitum, horum quidquam
peristere.* Vers. 29. *Auertente autem te faciem, turbabuntur:
auferes spiritum eorum, & deficiet, & in
puluerem suum reuertentur.*

16. Fiducia
Davidis de
hoc vaticinio
perficiendo.

Denique conuersus Psalter ad Deum cum eo
sic agit: At tu Domine mundum mirabiliter re-
nouatum concinnare potes pollesque: quod ita
protus, ut in hoc Psalmo vaticinatus sum, perfici-
es. Vers. 30. *Emitte spiritum tuum, & creabuntur:
& renouabis faciem terra.* Renouata item ex in-
teruallis noui spiritus accessione Ecclesia. Vers.
31. *Sit gloria Domini in sæculum: latabitur Dominus
in operibus suis.*

17. Gratiarū
actio.

Et Deo quidem immortales sint gratiæ cum
ex prosperitate, tum ex aduersitate, qui nouit vel
terræ motus ipsos & fulmina in utilitatem con-
uertere. Vers. 32. *Qui respicit terram, & facit eam
tremere: qui tangit montes & fumigant.*

Ac tandem finitur Psalmus, Deo ob hoc pul-
cherrimum fundandæ Ecclesiæ factum, & in eius
gubernatione prouidentiam dilaudando. Vers. 33.
*Cantabo Domino in vita mea: psallam Deo meo quam-
diu sum.* Vers. 34. *Iucundum sit ei eloquium meum:
ego verò delectabor in Domino.* Nam de extrema
contra scelerosos clausula: *Deficiant peccatores,
&c.* dictum superius.

Argumentum Psalm. 104. *Confitemini
Domino, & inuocate, &c.*

Tres hi Psal-
mi, qui ad
primum per-
tinent Alle-
luia, enarrati
suo loco.

Christiani populi duplex triumphus, sub du-
plicis item relati à Iudæis olim comparatione.
Argumentum Psalm. 105. *Confitemini
Domino, quoniam bonus, &c.*

Depressa prius in correctionem Christiana Ec-

clesia, post eleuatur mirum, cuius præcessit in ve-
teri synagoga typus.

Argumentum Psalm. 106. *Confitemini
Domino, quoniam bonus, &c.*

Vocatio Gentium, & ex triplici hoste per
ipsamet persecutiones victoria.

Argumentum Psalm. 107. *Paratum cor
meum Deus, paratum, &c.*

Populus Christianus & persecutionibus sese
alacriter obiiens, & exitum inde triumphum
sibi pollicens celebratur.

Coalescit Psalmus hic ex duplici Psalmorum
56. & 59. sine, ea nimirum significatione, quod de-
liberationem generosam, qua suis se persecutori-
bus obiecit Ecclesia, triumphus, quem repor-
tauit ab hostibus, comitatus fuerit, eo ferè modo
quo dicitur: *Andaces fortuna iuuat.*

Argumentum Psalm. 108. *Deus laudem
meam ne tacueris, &c.*

Psalmus hic, dum mala videtur imprecari, sub
ea figura tam Iudæ, quam Iudæis Christi persecu-
toribus vaticinatur misera multa, & Christi nobi-
lem palmam.

Argumentum Psalm. 109. *Dixit Domi-
nus Domino meo, &c.*

Illustre gloriæ Christi D. post passionem, hu-
iusque effectus admirabilis, vaticinium.

Habes copio-
sam enarra-
tionem.

Argumentum Psalm. 110. *Confitebor ti-
bi Domine in toto corde meo, &c.*

Ad Dei laudem, quam eius timor moduletur,
inuitatur Ecclesia pro Gentibus ipsi submitten-
dis, quas hæreditas Israël promissa figurauit.

Alleluia se-
cundum hunc
& reliquos
ad 118. respi-
cit. de qui-
bus iam su-
pra.

Argumentum Psalm. 111. *Beatus vir,
qui timet Dominum, &c.*

Sub figura iusti ac felicitis hominis agitur de
Christo, cuius meritis potentia, ac triumpho de
hostibus felicitas promittitur Ecclesiæ, quæ ideo
inuitatur ad Dei laudem.

Argumentum Psalm. 112. *Laudate pueri
Dominum, &c.*

Gratus & humilis animus exigitur ab Ecclesia
de gloria sibi Gentium conuersione, quæ prædi-
citur, allata.

Argumentum Psalm. 113. *In exitu Israël
de Aegypto, &c.*

Inuitantur ad laudationem Dei, timore & fi-
ducia concinnatam fideles à Iudæis ad Gentes
abun-

abeuntes, easque sanctitate ac miraculis, quæ A
Ægyptiaca repræsentarunt, complentes.

Argumentum Psalm. 114. *Dilexi, quoniam exaudiet Dominus, &c.*

Populus Christianus à periculis in tranquillitatem, vt Dauid quondam, vindicatus, inuitatur ad laudandum Deum, ipsique studiosè placendum.

Argumentum Psalm. 115. *Credidi propter quod locutus, &c.*

Virtutes, quæ persecutione urgente, emineunt in Ecclesia, quam ei magnificè Deus postea reposuerit. ea propter ad gloriæ ipsius prædicationem inuitantur.

Argumentum Psalm. 116. *Laudate Dominum omnes Gentes, &c.*

Votum eorum, qui ex Iudæis Christo se addixerunt, vt diuinæ & benignitas & veritas in eorum electione & aliorum reprobatione perspectæ à Gentibus prædicentur.

Argumentum Psalm. 117. *Confitemini Domino quoniam bonus, &c.*

Mutua Christianorum triumphatis hostibus exhortatio, ad colendum piè sanctèque cum iubilatione, eum laude assertorem suum.

Argumentum Psalm. 118. *Beati immaculati in via: qui, &c.*

Paraphrasis huius est suo loco.

Inuitatio est ad obseruandam exactè Dei legem, quod eiusmodi obseruationem Christiano populo à Romanis, sicut à Saule quondam Dauidi, magnopere diuexato, gloriosissimam fuisse, experientia compertum sit.

Sequuntur Psalmi quindecim, quorum titulus est, *Canticum graduum*. Primi octo tempestatem illam, qua summa diritate in Ecclesiam sæuitum est, septem alij pacis ac quietis tempus concernunt. Vtrique gradus sunt, quibus ascendit Romana Ecclesia ad eum, quo pollet, amplitudinis gradum. Et obserua, gradus templi non fuisse continuos omnes, sed octo primos ab aliis septem seiunctos. Ergo primi octo gradus, qui respiciunt persecutionis tempus, octo primis Psalmis celebrantur.

Argumentum Psalm. 119. *Ad Dominum cum tribularer, &c.*

Canitur quàm fuerit pacificus Christianus populus erga eos ipsos à quibus impugnabatur acriter.

Textus. Paraphrasis.

1. *Ad Dominum cum tribularer cla-* Narro, quemadmodum calamitate oppressa & ac-

maui: & exaudit me.

2. *Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa.*

3. *Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam?*

4. *Sagitta potentis acuta, cum carbonibus desolatoris.*

5. *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est: habitauit cum habitantibus Cedar: multum incola fuit anima mea.*

6. *Cum his, qui oderunt pacem erant pacificus: cum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

curri ad Deum, & ille mihi succurrit.

Quæ verò me calamitas opprimebat, linguarum illa erat improbarum, à quibus exemptum me flagitabam.

Hæc capi possent dicta Christo Domino sic: Quid tu ô Domine ad horum calumnias laboras?

Quid tibi important illa detrimenti? Quid? ait Christus. Iacula illa mihi sunt acutissima, quæ pectus & penetrant & perurunt. Etenim iniuriam irrogant Patri meo, & zelus illius comedit me. Magis autem placet, vt Deus sic afflicto populo respondeat. Quid te de verborum, quæ nihil tibi vel detrahere possunt, vel attrahere malo diuexes? Verba illa sunt, quæ vento auferuntur, nil adeò noceant constanti viro. Quare quæ sequuntur: *Sagitta potentis, &c.* ironicè sumo: spicula scilicet valde formidanda.

Atqui, ô Domine, verbis licet duraxat lacefferet, malum hoc fieret diuturnitate intolerabile: sed homines etiam sustineo iam pridem barbaris quibuscumque immaniores.

Verumtamen inter eos agens, qui omnino pacem perosi sunt, quique de quolibet mihi verbulo litem sine causa intendunt, mentem pacatam conferuo.

Calamitas linguarum.

Quanta illa.

Aduersus eam solatium.

Pacifici cultores.

Argumentum Psalm. 120. *Leuavi oculos meos in montes, &c.*

Prædicatur mira Dei prouidentia, quæ suos persecutionibus quamlibet præualidis concussus, atque adeo in maximis discriminibus agentes, prolabi tamen non sineret in delictum graue.

Argumentum Psalm. 121. *Letatus sum in his, quæ dicta, &c.*

Vota fidelium ardentissima de Ecclesiæ incremento ac felicitate, ea ipsa tempestate qua summopere afflictabantur ab hostibus, celebrantur.

Argumentum Psalm. 122. *Ad te leuavi oculos meos, &c.*

Prædicatio est fidelium in oratione perseverantiæ, qua pacem à Deo postulabant persecutionis tempore.

Argumentum Psalm. 123. *Nisi quia Dominus erat in nobis, &c.*

Canuntur gratiæ, quas Deo fideles agebant, liberatione à periculis ipsius prouidentia tribuenda.

Argu

Argumentum Psalm. 124. *Qui confidunt in Domino sicut mons, &c.*

Ingens animi piorum fidentia, in mediis aduersitatum procellis, de fidelitate ac prouidentia Dei, cauentium interim declinationem à via recta celebratur.

Textus.

Paraphrasis.

Piorum constantia, unde.
1. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion: non commouebitur in æternum, qui habitat in Ierusalem.*

Quisquam in Deo fiduciam collocarunt, hi, scilicet cum magis defæuiunt in Ecclesiam procellæ, tunc perinde firmi sunt ac constantes, quasi mons Sion. verè sunt, *Qual firme voca al animo sistentio.* Etenim licet corpore in terris, mente verò in arcana Ierosolyma, idest, in cælesti degunt: nulla est propterea in terris vis, quæ possit illos à constantia dimouere. Nihil damnationis iis, qui sunt in Christo Iesu: quoniam eorum conuersatio in cælis est.

Vnde iterum.
2. *Montes in circuitu eius: & Dominus in circuitu populi sui, ex hoc nunc & usque in sæculum.*

Si terrestris Ierosolyma montibus erat vndequaque munita; cælestem quidem, Ecclesiam scilicet militan-tem circumcingunt montes alij sublimiores, Angeli nimirum, Apostoli sancti, ipse quin etiam Deus obuallatam habet, adeoque tutissimam.

3. *Quia non relinquet Dominus virginem peccatorum (tyrannidem scilicet quam impij exercent in sanctos) super sortem iustorum: ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas.*

4. *Benefac (idest, benefacies vt sæpe aliàs) Domine bonis, & rectis corde.*

Licet enim patiat Deus excitari à tyrannis contra Ecclesiam persecutiones; verum enim haud patitur, supra id quod possunt, tentari suos, sed facit etiam cum tentatione prouentum, vt ne electos vincat tentatio.

5. *Declinantes autem in obligationes, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem:*

Pax super Israël.

Ergo, ô Domine, per ipsamet persecutiones benignum te ac fauentem præbebis Ecclesie, faciens videlicet cum tentatione prouentum: per eam electos meliores ac gloriosiores reddens.

Obligaciones sunt laquei.

At verò, qui urgente aduersa tempestate desciscunt ac deserunt sanctitatem, hos Deus Ecclesie persecutoribus annumerabit, atque eos iræ suæ vim effundet. Super fideles autem (qui sunt verus Israël) fluuium pacis ac prosperitatis declinabit. Notatiuncula ad id: *Declinantes in obligationes, Græcè σαζαλιας, idest, suffocationes.* Positus autem est accusatiuus cum præpositione *in*, loco ablatiui. nam *in obligationes*, est pro, *in obligationibus*, idest, tempore obligationum, nimirum cum laquei & suffocationes à tyrannis instant, ac præ metu declinantur. Et notum quidem Latinis, etiam esse obligare idem quod ligare & stringere. atque ita obligationes sunt laquei & constrictiones. Quod si placeat propriè sumere *in obligationes*, vt Latinis sonat; sic tunc explicata declinare in obligationes, à bono deficere & in laqueos se

iniicere, atque induere. Præcessit autem *bonis & rectis*, atque ita declinantes debet intelligi à bonitate & rectitudine, neque enim opus, vt bonitas sumatur pro liberalitate, sed pro virtute ac sanctimonia.

Argumentum Psalm. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem, &c.*

Spes canitur à fidelibus certissimè de pacata Ecclesie prosperitate concepta, etiam dum illam diuexati comprecabantur. Præterita in hoc Psalmo posita pro futuris obserua.

Argumentum Psalm. 126. *Nisi Dominus edificauerit domum, &c.*

Extollitur mira fidelium sapientia, quos carnificina, quæ in eos exercebatur, non impediabat, quominus de propagatione ac multiplicatione granorum mortificatorum perquam certi essent. atque hæc certitudo omnem ab eis sollicitudinem auferebat. Titulus est, *Canticum graduum Salomonis*, ad significandum nimirum hunc esse sapientie gradum maximè sublimem, & per eum, quemadmodum Salomon euectus fuit per sapientiam, summum in modum exaltatum fuisse populum Christianum.

Reliqui septem gradus, qui pacis tempus respiciunt, postquam publicus Christianæ religionis vsus fidelibus concessus est.

Argumentum Psalm. 127. *Beati omnes, qui timent Dominum, &c.*

Rebus iam Christianorum pace firmatis, pietas & sapientia Ecclesiam propagat. ergo vxor, cuius meminit Psalmus, est sapientia, Ecclesie doctorum nimirum.

Argumentum Psalm. 128. *Sæpe expugnauerunt me, &c.*

Consideratio admirandæ victoriæ, quam Ecclesia de hostibus per ipsamet persecutiones obtinuerat, ad multorum conuersionem maximè iuuat.

Argumentum Psalm. 129. *De profundis clamaui ad te, &c.*

Pœnitentiam post lapsus plurimos fuisse adiumento ad exaltationem Ecclesie.

Argumentum Psalm. 130. *Domine non est exaltatum cor, &c.*

Fidelium à victoria obtenta humilitatem ad Ecclesie exaltationem valde profuisse, Davidis scilicet exemplo, quem Deus, quod esset apud se humilis, plurimum euexit. Hinc apparet quàm fuerit appositum titulo huius Psalmi Davidis nomen.

Verf. 1. *Domine non est exaltatum cor meum.* Non rapuit animum ambitio, non ascensus, non æstimationis cupidi

Hu
pran
giun

Sapientia vera nota.

cupiditas. *Neque ambulani in magnis, neque in mirabilibus super me.* Non cum appetiui locum, vbi cum admiratione digitis hominum monstrarer.

Humilitati
pramiū egre-
gium.

Verf. 2. *Si non humiliter sentiebam.* Sed potius humilia & abiecta de me cogitabam, aut iureiurando interposito. q. d. Nosti probè ô Domine, vilem mihi fuisse memet. *Sed exaltaui animam meam.* atqui ea via fuit, qua tu me prehensum manu sublimem constitueris. *Sicut ab lactatus est super matrem suam,* ita simplex, ita humilis in cogitando eram, quem ad modū gestatus sinu matris puer, qui nil scit, nec curat aliud, quam matrem nifum, illique confisum esse. *Ita retributio in anima mea.* q. d. Et cum ego me totum ita Deo permissum haberem, reposuit ille mihi hunc animum, vt ipsum addecebat.

Verf. 3. *Speret Israël in Domino, ex hoc nunc & usque in seculum.* Difcat ergo verus Israël spes omnes suas in Dominum conicere, collatum in me beneficium intueatur: nam qui artes & contentiones vanas abiiciens, Deo se humiliter crediderit, idem prorsus experietur.

Argumentum Psalm. 131. *Memento Domine David, &c.*

Fidelitas promissorum Dei, sicut olim Davidis sedem, ita post Romanam conseruauit.

Argumentum Psalm. 132. *Ecce quàm bonum & quàm iucundum, &c.*

Bonus odor vitæ religiosæ in cœnobiiis actæ plurimum iuuat, ad Deum vti traherentur complures.

Argumentum Psalm. 133. *Ecce nunc benedicite Dominum, &c.*

Religiosorum item preces è cœnobio effusæ summum ad Ecclesiæ felicitatem conducunt.

Argumentum Psalm. 134. *Laudate nomen Domini, laudate, &c.*

Sub ministrorum templi Salomonici typo, hortatio est ad ministros Euangelij, vt Dei magnificentiam erga Christianos in victoriis perspectam commendent.

Argumentum Psalm. 135. *Confitemini Domino quoniam bonus, &c.*

Huius item Psalmi alleluia idem prorsus est ac præcedentis, & sub eadem allegoria, nisi quod inchoet à conditione Ecclesiæ, desinatque in reprobationem Iudæorum & Gentium electionem.

Argumentum Psalm. 136. *Super flumina Babylonis, &c.*

Sub figura captiuitatis Babylonice, & Ierosolymorum euerfionis, agitur de persecutione à

A Roma ethnica aduersus Ecclesiam excitata: designantur autem Iudæi, qui eam Romanis persecutionem suadebant Idumæorum nomine. describitur, quàm auersarentur Christiani Gētilium Romanorum delicias ac pompam, aliudque nihil Romæ cogitarent, quàm nouæ Sionis & noui templi ædificationem (idest, fundationem Romanæ Ecclesiæ) sperantes interim Deum ipsis mysticam vindictam de acerrimis persecutoribus concessurum.

Paraphrasis Psalmi tantum figuram respiciens.

B 1. *Super flumina Babylonis, illic sedimus & fleuimus, cum recordaremur Sion.*

Cum amatæ nobis Ierosolymæ commemorassemus; Babylonica omnia & gaudia & delicia, lacrymæ nobis erant & absynthium.

2. *In salicibus in medio eius, suspendimus organa nostra.*

Citharis, psalteriis, aliisque studij musici instrumentis, ipsismet Babylonicis spectantibus, infelix è salicibus suspendium mandauimus: quo scilicet intelligerent nullum nos Babylone neque capturos solatium, neque exhibituros.

3. *Quia illic interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos, verba cantionum: & qui abduxerunt nos: Hymni cantate nobis de canticis Sion.*

Atque ideo fecimus, quod rogarent nos ciues Babyloniæ vt obliuioni Ierosolymam daremus, ipsosque pulsando, ac canendo, vt faciebamus in templo, oblectarem.

4. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?*

Atqui fieri æquum erat, vt inter idolorum cultores carmina dicata Deo personarent?

5. *Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliuioni detur dextera mea.*

Quod si ita despuissem aliquando, vt immemor meæ Ierosolymæ, musicis indulgere voluissem; volentem, ô Deus, prorsus impedito, vt nec sciat pulsare manus, & lingua palato prorsus adhærescat: si gaudij vtique mei primitias Ierosolymæ, eiusque prosperitati, (quam, sicut meorum hostium euerfionem ad futuram confido) non referuem.

6. *Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui:*

Si non proposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ.

Nec fluent, bene scio, ô Talionè pœnas dant improbi.

7. *Memor esto Domine filiorum Edom, in die Ierusalem:*

Qui dicunt: Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.

Nec fluent, bene scio, ô Domine, è memoria tua, quæ Idumæi tristi illa Ierosolymitanæ expugnationis die Babyloniis consulebant, ingeminantes funestum illud: *Exinanite.* quo nihil prorsus in vrbe, quod non auerterent, reliquum fecissent. non, inquam, obliuisceris, sed paria ipsis repones, efficiens, vt ipsorum vrbes bonis omnibus funditus exhauriantur.

8. *Filia Babylonis (idest, Babylon, in die Ierusalem):*

quasi prognata Babelicæ turris) mi-

At tibi, ô vrbs Babylon, veniet etiam tua dies: nec enim deerit, cui, quemadmodum tibi Ierosolyma, tu des itidem commeritas tuorum flagitiorum pœnas. Et id quidem hoc discrimine, quod

sera: beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.

Beatus, qui tenebit, & allidet paruulostuos ad petram.

quod tu in excindenda Ierosolyma, cum ea propter excidium sis passura, infelix fueris: futurus autem tui euerfor felicissimus. nam pro euerfione proque in te exercita crudelitate beneficiis plurimis remunerandus erit.

Argumentum Psalm. 137. Confitebor tibi Domine in toto corde meo, &c.

Populus Christianus in mediis persecutionibus gloriosum prædicat Deum, eiusque opem fidentissimè implorat, victoriam scilicet à diuinis bonitate & veritate de Gentibus sibi promittens,

Argumentum Psalm. 138. Domine probasti me & cognouisti, &c.

In humiliatione & exaltatione populi Christiani scientiam Dei practicam mirabiliter elucere, hoc est, prouidentiam, qua opus suum (quod formandum suscepit) ad finem destinatum (idest, ad gloriam) perducit.

Argumentum Psalm. 139. Eripe me Domine ab homine malo: à viro, &c.

Populus Christianus, à Deo petita ope, victoriam sibi atque vindictam de inimicis pollicetur.

Argumentum Psalm. 140. Domine clamaui ad te, exaudi me, &c.

Populus Christianus persecutionis tempore sanctitatem veram, atque constantiam sibi postulat à Deo, & ad conuersionem inimicorum efficaciam; interim verò prudentiam ad laqueos eorum cauendos.

Argumentum Psalm. 141. Voce mea ad Dominum clamaui, &c.

Sub comparatione Dauidis in spelunca conclusi, Martyres ad Christi exemplum, petunt à Deo veram liberationem, à carnis nimirum ergastulo, & præmium cœlestis gloriae.

Argumentum Psalm. 142. Domine exaudi orationem meam, &c.

Sub comparatione Dauidis ab Absalone oppugnati agi videtur de populo Christiano persecutionem à Iuliano apostata sustinente, & Dei opem implorante.

Argumentum Psalm. 143. Benedictus Dominus Deus meus, qui, &c.

Sub comparatione Dauidis fauentem sibi Deum contra Goliath experientis, in eoque &

A fauore triumphantis, & similem contra Gentes, à quibus impetebatur, contendens, agitur de populo Christiano, qui à Gentibus liberatus semel, vti se Deus ita gerat cum ipso deinceps enixè petit.

Fulgura, fulgura, tonitrua, & quæ id genus habet hic Psalmus, iram mihi, sed, sicut in Apocalypsi, mysticam sonant.

Argumentum Psalm. 144. Exaltabo te Deus meus rex, &c.

De perfectissima regni Dei & Christi eius gubernatione.

B Hanc constituunt septem illæ prouidentiae Dei perfectiones, quas vocari Spiritus septem eiusdem prouidentiae latè effecimus Apocal. 1. 4. atque illæ sunt: Virtus, Beneficentia, Iustitia, Sapientia, Patientia, Comminatio, Seueritas. Totidem reperiuntur in hoc Psalmo & eadem prorsus, nisi quòd pro Sapientia Apocalypseos Psaltes hic apposuisse videtur Maiestatem. (Non defuisset Auctori aliqua discriminis huius ingeniosa ratio, si hæc per vitam considerare amplius licuisset.) Nam cum vers. 1. & 2. præmisisset, quanto laudandi Dei desiderio teneretur, totum deinde Psalmum in his perfectionibus efferendis ponit. Virtutem seu potentiam commendat vers. 4. 5. 6. 11. 12. Beneficentiam, vers. 7. 8. 9. 10. 14. 15. 18. 19. 20. Iustitiam vers. 7. & 17. (cui perfectioni cum fidelitate coniuncta tribuit vers. 13. regni huius durationem.) Maiestatem verò, seu magnitudinem vers. 3. 5. 6. 11. 12.

Hæc porò quatuor perfectiones diuinæ gubernationis ab Ecclesiastico cap. 18. vers. 1. 2. 3. & 4. exprimuntur: *Deus, inquit, solus iustificabitur, & manet inuictus rex in æternum.* En virtutem & iustitiam. nam iustificari est iustum absolutissimè exhiberi. Dicitur autem inuictus, quia nullum est ita arduum opus, quod eum siue ab aggreduendo, siue à perficiendo retardet. Cum verò subditur: *Quis sufficit enarrare opera illius? Quis inuestigabit magnalia eius.* hæc quidem & de Sapientia & de Potentia aut Virtute dicta esse possunt. Maiestas verò & amor seu beneficentia, quorum est ita difficilis coniunctio, hæc tamen coniuncta reperiuntur, *Virtutem autem magnitudinis eius quis enunciat? aut quis adiciet enarrare misericordiam eius?* Et quidem virtus magnitudinis idem esse videtur quod Maiestas. nam virtus sumi aliquando solet, vt probat ad Rom. 1. pro maiestate, & hæc non differt à magnitudine. nam qui magnus est, maiestatem præfert, vt ex illis efficitur 1. Reg. 10. vers. 23. de Saule humero & sursum inter alias eminente.

Reliquas verò tres diuinæ prouidentiae perfectiones vnico verbo sapienter admodum Psaltes coërcuit. nam cum statuisset Dei aduersus bonos benignitatem, ait enim vers. 20. *Custodit Dominus omnes diligentes se,* qualis porò in malos sit, adiungit statim, *& omnes peccatores disperdet.* Quod si disperdet de futuro dictum, expectat utique, atque aded patientiam ostendit; & comminationem item cum admonet. Seueritatem etiam supplicij satis prodit puniendi serja affirmatio. quo supplicio quid grauius? Absoluit demum Vates æternis quidem laudibus eiusmodi gubernationem quàm dignissimam esse.

De allusionib. ad aliquot Psal. Dauid. 145

Pertinere hunc Psalmum ad sanctissimi Sacramenti institutionem.

Cum perfectionibus his quatuor Virtute, Maiestate, Iustitia & Beneficentia in factis suis gloriatur Deus, ubi ea in opere aliquo ratione perfectissima reperta fuerint, illud erit optimo argumento, tale opus diuinum esse. atqui illas sic patefacit sanctissimi Sacramenti institutio: hæc igitur prædicta videtur in hoc Psalmo. Et quidem hinc perspicue se produnt illæ perfectiones, ut & superius attigimus; illinc verò manifestus est de cibo ac benedictione vers. 15. & 16. sermo, quæ præberi à Deo dicuntur *in tempore opportuno*, vers. 15. quod utique legis gratiæ tempus est.

Exigitur etiam fides cum dicitur: *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis*, vers. 19. De eo præterea beneficio, quo Deo ipso nobis per domicilium in terris positum facto propinquo, Ecclesia affecta est, in illis agitur vers. 18. *Prope est Dominus omnibus inuocantibus eum*. Tolerantiam verò singularem, quam exhibet Christus cum ita secum à pessimis ministris indignè agi in hoc sacramento finit, illa satis ponderant vers. 8. *Patiens & multum misericors*. Iis demum qui sine debito conscientia instructi ad hanc mensam accedunt, interminatur vers. 20. *Omnes peccatores disperdet*. atque ad eò pœnas ingentes luent.

Argumentum Psalm. 145. Lauda anima mea Dominum, &c.

Deum commendat iudicem in conuersione Gentium, per quam constituto Dei regno, compos facta est Ecclesia spei suæ.

Argumentum Psalm. 146. Laudate Dominum, quoniam bonus, &c.

Deum prædicat de exitu Ecclesiæ persecutio-

num felici, cum summa diuinarum perfectionum ostensione, gloria stellarum Ecclesiæ, pluuiæ mysticæ fructu ex conuersione Gentium, & piorum exaltatione.

Argumentum Psalm. 147. Lauda Ierusalem Dominum, &c.

Prædicat admirabilem Ecclesiæ post persecutiones, pacem, Euangelij vbique pro exantlatis ærumnis prædicationem, & fructum. *Manet expofitum hic Psalmus.*

Argumentum Psalm. 148. Laudate Dominum de cælis, &c.

Conuersis iam Gentibus, & cornu populi Dei exaltato; sub allegoria Solis & Lunæ, stellarum, terræ, maris, arborum, animalium, ac meteororum inuitantur omnes rationales creaturæ, & diuinæ virtutis in renouatione mundi ostensiones ad id facinoris pulcherrimi celebrandum, explicata demum allegoria ad eam lætitiæ decantandam omne genus hominum accersitur.

Argumentum Psalm. 149. Cantate Domino canticum nouum, &c.

Prophetia est de exaltatione Ecclesiæ per Gentium conuersionem, & de vindicta mystica de illis fumenda.

Argumentum Psalm. 150. Laudate Dominum in sanctis eius, &c.

De virtutis diuinæ in Sanctis præclara demonstratione, per quos Deus, victoria mirificissima de persecutoribus tribuenda, de imperij Romani potentia triumphauit.

FINIS LIBRI SECVNDI.

N LIBER

LIBER TERTIVS

(qui octauus totius operis) in Canticum
Canticorum Salomonis.

PROLOGVS.

Pro Cantici huius acoluthia, seu consequentia.

*Quidam non
vbique conti-
nuant hoc
canticum.
quidam nul-
lam curant
continuatio-
nem.*

I huius admirabilis libri, qui *Canticum Canticorum* appellatur, euol- A
uimus interpretes; qui in eo ad finem producant sermonis fi-
lum, seriémque dictorum continent, perquam pauci illi sunt.
Et hi quidem id conati nec satisfaciunt omnibus, nec verò sibi in-
terdum ipsis. Etenim, non semel est, cum imaginantur, quæ hoc vel
illo loco sponsa loquitur, esse illa quidem amantis insomnia; in
his porro inuestigare ordinem, superuacaneum esse. Qui verò in
sua interpretatione minimè de consequentia laborant, ita se tuentur; quòd hanc argu-
menta sint quæ non exigant, cuiusmodi cum Prouerbia sint, fortasse & Canticum hoc
simile esse confirmant.

*Oppositum
adstruitur.*

Verùm enim prius etiam, quàm inuenta sit libri huius acoluthia, veri admodum si- B
mile esse, illum cum ea fuisse compositum, nemo inficietur. Nam ille reuera can-
tio quædam amatoria est. atqui hæc neque perfecta esse potest, neque scita sine
partium appposito nexu. Et quidem à libro, in quo prouerbia congeruntur, cogi-
tationes dissolutæ non abhorrent; in cantione tamen huiusmodi non minus, quàm in
ædificio ordo requiritur, seriésque.

Exemplo.

Sanè vel textus ipsius nuda lectio aliqua prodit, quæ fateri cogant, artificium ibi &
ratiocinationem inesse. Exemplum sit, vt mittam alia, triplex illa sparsa per hunc li-
brum Christi adiuratio, vbi præcipit à somno vt ne excitetur sponsa. Et cui non statim
apparet adiuratione trina, quasi trina statione cantionem distingui? Interpretémque
adeò ad ordinem & consequentiam indagandam cogi? Atque hoc non eos præterit,
qui triplici illa cantionis diuisione triplicem statum dispescuerunt, inchoantium nimi-
rum prima, secunda proficientium, tertia demum perfectorum. Quæ licèt accommodatio
apta fortasse non sit, (censeo enim haud dubius partem primam ad primitiuam Ecce- C
siam, quæ perfectione excellit, pertinere) certè quidem quod discursui principium, me-
dium, ac finis sunt quæ sita, rectè factam.

Ratione.

Alia prætereo argumenta, quæ artificiosam huic libro adstruunt acoluthiam.
tantùm hoc dico, si hæc, & quidem admirabilis illi reperiretur, id quidem pla-
nissimum facturum, scriptum fuisse cum acoluthia librum, quæ tamen hætenus in-
specta non esset.

*Opposita ar-
gumenta.*

Obiicies, tametsi liber ex mente scriptoris non habeat acoluthiam, hanc ipsi ab
interpretis ingenio posse affingi? Occurro, permagni, hócne vel illo modo accom-
modes, interesse. nam qui interpret, vt illud quod mente concepit, prosequatur, qua-
uis sibi vel tenui conspecta luce, vel proportionis aspectu satisfacit; is quidem de in-
uenta libri vera acoluthia, parum meretur fidei. atque hæc interpretatio non est, sed D
mentis libera vagatio. At verò longè diuersum est, aptare ita cogitationem scriptu-
ræ, vt non modò hoc, vel illud verbum seorsum, sed tota series libri cum exhibitio
quadret intellectu: nec id quidem qualicumque ratione, sed ea concinnitate, vt sibi
persuadeat vir prudens, qui id significare voluisset, quod dicit eius interpret, cum qui-
dem partes omnes præstantissimi scriptoris tali re, verbis exprimenda talibus, expleuif-
se. Qui sic librum integrum, eodem vbique filo continuato interpretatur, hinc sanè;
qui

In Canticum Canticorum Salomonis. 147

qui meus sensus est, quod in scriptoris mentem collinearit suam prorsus explicationem, in euidenti relinquit.

Nam quòd aliò, quàm quò spectauerit scriptor, totus liber absque lacuna adapte- tur; humana, Angelica quin etiam accommodatione neutiquam fiat. Etenim mini- mè scitur, quod non est, adeoque mihi semper est impossibile, vt integer, Oui- dij, v. g. liber ita veniat nouæ aptus cogitationi, vt illi omni ex parte, absque vlla vocis mutatione quadret perinde, quasi in eam rem de industria fuisset conforma- tus. In breui quidem aliqua fabula, aut separata parte proportionem nouis ab ingenio- so commentationibus reperiri, difficilè non est: haudquaquam verò id excogita- rit, vt dixi, creatum nigenium, exacta videlicet omnium accommodatione in li- bro integro.

Neque verò hoc eo dictum à me putari velim, quòd applicationem meam cen- seam omnino absolutam: qualis si fuisset, fuisset vtique exploratum, placitum iam Deo optimo, vt in mentem sui Spiritus collineatum fuisset, certè quidem in toto li- bri argumento. nam restarent adhuc plurima, aut mutanda, aut perficienda in ex- plicatione huius aut illius verbi, huius versus aut illius; quin tamen intentio & discursus libri totius mutaretur. Neque hoc etiam exclusas volumus aliorum expositio- nes. Enim verò locus idem saeræ Scripturæ, quo frequentior abiit Theologorum con- sensio, sensuum literalium, sic etiam diuersorum, vt in vnam aliquam rationem illi non coeant, capax est.

Sensus aucto- rii de expli- catione sua quàm mode- stus.

Hoc igitur cum ita sit, velim iam animaduersum, vbi constitutum fuerit Cantico- rum librum filo constare consequente; illud statim manifestè prodere sese, quam is qui filum tenet, seu discursum intelligit, præstet alteri, qui id minimè fuit assecutus; tametsi hic verba singula rebus politis summum & exquisitis comat. Possunt quidem illa quæ ad locupletandam sententiam, deportantur hinc inde, pretiosissima esse; verum quòd ad libri interpretationem spectat, cum eius discursus non tenetur, perinde illa mihi sunt, quasi qui scriptionis sonat litteras singulas, nec scit tamen qua de re sermo sit; quod est planè puerile.

Addo, quin etiam, volentem stamen & subtegmen, quæ filum discursus componit, & pulchram, quam acoluthiæ anima concinnat ibi, picturam dispicere, sæpe non modo non iuuari pretiosa illa gaza in locos singulos aggesta, verum etiam maximè im- pediri. Et vsu quidem venit in hac re quod phrygioni textum aliquod ex aureo, puta, filo arte sua exornanti: is enim tantum quandoque alius materiæ superponat, vt texti prorsus obuelati opus non appareat. quod qui facere habebat in animo, cannabinam aut similis crassitie telam ad sic superponendum, prudenter elegerit. Nam illud est, quod siue miserationem, siue indignationem excitat, quod tectum & obrutum relinquitur hoc iis, quæ apponuntur, & apparent, multis sæpe partibus antecellere. Ego igitur exhi- beo iam meam huius Cantici acoluthiam, eam primùm quam superficies illius siue cor- tex proponit; alteram deinde quam nucleus, medulla, seu interiora Cantici abscon- dunt: si tamen prius textum ipsum suis interlocutionibus distinctum, aliquòtque variæ lectionis notulis ornatum appingam.

Nocet quan- doque diues interpretis suppellex.

Cantici Canticorum Salomonis Textus.

C A P V T I.

Sponsa.

Verf. 1. *Osculetur me osculo (de osculis) oris sui, quia meliora sunt vbera (כִּי) tua vino.*

2. *Fragrantia vnguentis optimis. Oleum effu- sum nomen tuum: ideo adolescentula di- lexerunt te.*

3. *Trabe me: post te curremus in odorem vn- guentorum tuorum. Introduxit me rex*

A *in cellaria (interiora) sua: exultabi- mus & letabimur in te, memores vbe- rum (כִּי) tuorum super vinum: recti diligunt te.*

4. *Nigra sum, sed formosa, filia Ierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Sa- lomonis.*

5. *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decolorauit me Sol: filij matris meæ pu- gnauerunt contra me, posuerunt me cu- stodem in vineis: vineam meam (quæ mihi) non custodini.*

B

N 2

6. Indica

6. Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.

Sponsus.

7. Si ignoras te o pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum, & pasce hados tuos iuxta tabernacula pastorum.

8. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilaui te amicam eam.

9. Pulchrae sunt gena tuae sicut turturis: collum tuum sicut monilia.

10. Muranulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.

Sponsa.

11. Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

12. Fasciculus myrrha dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur.

13. Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.

Sponsus.

14. Ecce tu pulchra es amica mea; ecce tu pulchra es, oculis tui columbarum.

Sponsa.

15. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus. Lectulus noster floridus:

16. Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypresina.

CAPVT II.

Sponsus.

Verf. 1. Ego flos campi, & liliu conuallium.

3. Sicut liliu inter spinas, sic amica mea inter filios.

Sponsa.

3. Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius quem desideraueram, sedi: & fructus eius dulcis gutturi meo.

4. Introduxit me in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem.

5. Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo.

A 6. Laua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Sponsus.

7. Adiuro vos filie Ierusalem per capreas, ceruosque camporum, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, quoad usque ipsa velit.

Sponsa, quæ tamen magna ex parte refert verba sponsi.

8. Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.

9. Similis est dilectus meus caprea, hinnuloque ceruorum. En ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.

10. En dilectus meus loquitur mihi: surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni.

11. Iam enim hiems transijt, imber abiit, & recessit.

C 12. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra nostra.

13. Ficus protulit grossos suos: vinea florentes dederunt odorem suum. Surge amica mea, speciosa mea, & veni.

14. Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceria, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tuu dulcis, & facies tua decora.

15. Capite nobis vulpes paruulas, qua demoluntur vineas: nam vinea nostra floruit.

D 16. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia:

17. Donec aspiret dies, & inclinentur umbrae. Reuertere: similis esto, dilecte mi, caprea, hinnuloque ceruorum super montes Bethel.

Verba sponsi ab sponsa relata.

CAPVT III.

Sponsa adhuc.

Verf. 1. In lectulo meo per noctes quaesui quem diligit anima mea: quaesui illum, & non inueni.

2. Surgam, & circuibō ciuitatem: per vicos & plateas queram quem diligit anima mea: quaesui illum, & non inueni.

3. Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem. Num quem diligit anima mea, vidistis? Vide cap. 5. verf. 7.

A. Paulu

In Canticum Canticorum Salomonis. 149

4. Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea: tenui eum. nec dimittam donec introducam illum in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae.

Sponsus.

5. Adiuro vos filia Ierusalem per capreas, ceruôsque camporum, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

Chorus.

6. Quae est ista quae ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrha, & thuris, & uniuersi pulueris pigmentarij?
7. En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israël.
8. Omnes tenentes gladios (alligati gladiis) & ad bella doctissimi; uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.
9. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani.
10. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: medium eius charitate constrauit propter filias, (à filiabus) Ierusalem.
11. Egredimini, & videte filia Sion, regē Salomonē in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die letitia cordis eius.

CAPVT IV.

Sponsus.

Verf. 1. Quam pulchra (ecce tu pulchra) es amica mea, quam pulchra es! oculi tui columbarum, absque eo quo d' intrinsecus latet (עַיְנַי דֵּינִי deinsuper אִינִי vide Isai. 47. verf. 2. Denuda Samathec. Sic Aquila Theodot. Simathec. Septuag. operimētum, Simac. taciturnitatem, Vulg. turpitudinem.) capilli tui sicut greges (vt grex) caprarum, quae ascenderunt de monte Galaad.

2. Dentes tui sicut greges (grex) tonsarum, quae ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est inter eas.
3. Sicut vitta coccinea, labia tua: & eloquium tuum dulce. Sicut fragmen mali punici, ita gena tua, absque eo, quod intrinsecus latet (deinsuper Iesamathec.)
4. Sicut turris David collum tuum, quae adificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura (omnia scuta) fortium.

5. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli caprea gemelli, qui pascuntur in lilijs.

6. Donec aspiet dies, & inclinentur (fugiant) umbra, vadam ad montem myrrha, & ad collem thuris.

7. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.

8. Veni (veni mecum) de Libano sponsa mea, veni, de Libano, veni coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorū.

9. Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui (vna torque de ceruicibus tuis.)

10. Quam pulchra sunt mammae tuae (אֵינַי) soror mea sponsa? pulchriora sunt vbera tua (אֵינַי) vino, & odor unguentorum tuorum, super omnia aromata.

11. Fauus distillans (fauum distillabunt) labia tua, mel & lac sub lingua tua: & odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris (Libani.)

12. Hortus conclusus (obseratus) soror mea sponsa, hortus conclusus (obseratus) fons signatus.

13. Emissiones (propagines) tuae paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo.

14. Nardus & crocus, fistula & cinnamomum, cum uniuersis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis unguentis (capitibus unguentorum.)

15. Fons hortorum: puteus aquarum viuentiū, quae fluunt (& fluentiū) impetu de Libano.

16. Surge Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meum, & fluant aromata illius.

CAPVT V.

Sponsa.

Verf. 1. Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum sutorum (dulcedinum suarum.)

Sponsus.

2. Veni (præteritum est, non imperatiuum) in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis; comedi fauum (meum) cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.

Sponsa, sed refert quædam verba sponsi.

3. Ego dormio, & cor meum vigilat: vox dilecti

Verba sponsae
relata ab
sponsa.

lecti mei pulsantis. Aperi mihi soror mea, A
amica mea, columba mea, immaculata
mea: quia caput meum plenum est rore,
& cincinni mei guttis noctium (noctis.)

3. Expoliaui me tunica mea, quomodo induar
illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo
illos?

4. Dilectus meus misit manum suam per fora-
men, & venter meus (viscera mea) intren-
muit ad tactum eius.

5. Surrexi, ut aperirem dilecto meo: manus
mea stillauerunt myrrham, & digiti mei
pleni myrrha probatissima.

6. Pessulum ostij mei aperui dilecto meo: at ille B
declinauerat, atque transferat. Anima
mea liquefacta est, ut locutus est: quesiui,
& non inueni illum: vocaui, & non re-
spondit mihi.

7. Inuenerunt me custodes, qui circumueunt ci-
uitatem (in ciuitate) percusserunt me,
& vulnerauerunt me: tulerunt pallium
meum mihi (desuper me) custodes mu-
rorum.

8. Adiuro vos filia Ierusalem, si inueneritis di-
lectum meum, ut nuncietis ei quia amo-
re languo.

Chorus.

9. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, (prae di-
lecto, vel dilectis) o pulcherrima mulie-
rum? qualis est dilectus tuus ex dilecto;
quia sic adiurasti nos.

Sponsa.

10. Dilectus meus candidus, & rubicundus,
electus ex millibus (decem millibus.)

11. Caput eius aurum optimum: (massa auri D
obryzi) coma eius sicut elatæ palmarum
(crispæ) nigrae quasi coruus.

12. Oculi eius sicut columba super rinulos aqua-
rum, quæ lacte sunt lota, & resident
iuxta fluentia plenissima: (plenitudi-
nem.)

13. Genæ (maxillæ) illius sicut arcole aroma-
tum confite à pigmentarijs (flores aroma-
tatum.) Labia eius lilia distillantia
myrrham primam (transeuntem.)

14. Manus illius tornatiles aureæ, (circuli
auri) plena hyacinthis. (in Tharsis.)
Venter eius eburneus. (viscera eius ni-
tor eboris) distinctus sapphiris. E

15. Crura illius columna marmorea, quæ sun-
data sunt super bases aureas. (auri ob-
ryzi) species (aspectus) eius ut Libani,
electus ut Cedri.

16. Guttur illius suauissimum, (dulcedines)
& totus desiderabilis: (totus ipse de-

sideria) talis est dilectus meus, & ipse
est amicus meus, filia Ierusalem.

Chorus.

17. Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mu-
lierum? quo declinavit (respexit) dile-
ctus tuus, & quaremus eum tecum?

CAPVT VI.

Sponsa.

Verf. 1. Dilectus meus descendit in hortum
suum ad areolam aromatum, ut pascatur
in hortis, & lilia colligat.

2. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui
pascitur inter lilia. (in liliis.)

Sponsus.

3. Pulchra es amica mea, suavis, (sicut suauis-
tas) & decora sicut Ierusalem: terribi-
lis ut castrorum acies ordinata.

C 4. Auerte oculos tuos à me, (è regione mei) De capillis
quia ipse auolare fecerunt. (efferunt ^{supra cap. 4.}
reddiderunt) capilli tui sicut grex ca- ^{verf. 1.}
prarum, quæ apparuerunt de Galaad.

5. Dentes tui sicut grex ouium, quæ ascende- De dentibus
runt de lauacro, omnes gemellis foetibus, ^{cap. 4. verf. 2.}
& sterilis non est in eis.

6. Sicut cortex (fragmen) mali punici, sic gena
tua absque occultis tuis (deinsuper le-
famathec)

7. Sex aginta sunt reginae, & octoginta concu-
binae, & adolescentularum non est nume-
rus.

8. Vna est columba mea, perfecta mea, vna est
matris suæ, electa (munda) genitrici suæ.
Viderunt eam filia, & beatissimam præ-
dicauerunt, reginae & concubinae, & lau-
dauerunt eam.

Chorus.

9. Quæ est ista, quæ progreditur (respicitur)
quasi aurora consurgens, pulchra ut Lu-
na, electa (pura) ut Sol, terribilis ut ca-
strorum acies ordinata.

Sponsa.

10. Descendi in hortum nucum, ut viderem po-
ma conuallium, & inspicerem si floruis-
set vinca, (germinasset vitis) & ger-
minasset (floruisset) mala punica.

11. Nescini: anima mea conturbauit me pro-
pter quadrigas Aminadab.

Sponsus.

Sponsus.

12. Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, ut intueamur te.

CAPVT VII.

Sponsus prosequitur.

Verf. I. Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum? (sicut chororum castrorum) Quam pulchri sunt gressus (pedes) tui in calceamentis filia principis? Iunctura (vertebrae) femorum tuorum, sicut monilia, quae fabricata sunt manu artificis.

2. Umbilicus tuus crater tornatilis (rotundus) nunquam indigens (non indigebit) poculis. Venter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs.

3. Duo ubera tua, sicut duo hinnuli gemelli caprea.

4. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscinae in Hesebon, quae sunt in porta (super portam) filiae multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum. (speculans facies Damasci.)

5. Caput tuum (super te) ut carmelus: & coma capitis tui, sicut purpura regis vineta canalibus (rex ligatus in canalibus.)

6. Quam pulchra es (pulchruiisti) & quam decora (iucunda fuisti) charissima in delicijs.

7. Statura tua assimilata est palma, & ubera tua (𐤒𐤓𐤕) botris.

8. Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius (in ramos eius) & erunt ubera tua (𐤒𐤓𐤕) sicut botri vineae: (vitis) & odor oris tui sicut malorum.

9. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labijsque & dentibus illius ad ruminandum. (loqui faciens labia dormientium.)

Sponsa.

10. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. (super me desiderium eius.)

11. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.

12. Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi ubera mea. (𐤒𐤓𐤕)

13. Mandragora dederunt odorem. In portis (super ostijs) nostris omnia poma: (delicata) noua & vetera, dilecte mi, seruari (abscondi) tibi.

A

CAPVT VIII.

Sponsa prosequitur.

Verf. I. Quis mihi det te fratrem meum (mihi) fugentem ubera (fedei) matris meae, ut inueniam te foris, (in platea) & deosculer te, & iam me nemo despiciat? (etiam non contemnat me.)

2. Apprehendam (adducam) te, & ducam (venire te faciam) in domum matris meae: ibi me docebis, & dabo tibi poculum (bibere te faciam) ex vino condito, (conditurae) & mustum (de vino dulci) malorum granatorum meorum (malo granati mei).

3. Laeva eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Sponsus.

4. Adiuro vos filiae Ierusalem, ne suscitatis, neque enigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.

Chorus.

5. Quae est ista, quae ascendit de deserto, delicijs affluens, innixa super dilectum suum?

Sponsus.

Sub arbore malo suscitaui (excitavi) te: ibi corrupta est (concepit te) mater tua, ibi violata est (parturit) genitrix tua.

6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio. Dura sicut infernus amulatio (zelotypia) lampades. (prunae) eius lampades: (prunae) ignis atque flammarum. (flamma Domini)

7. Aqua multa non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent (inundabunt) illam: si dederit homo omnem substantiam domus suae pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. (contemnendo contemnet eum.)

8. Soror nostra parua, & ubera (sadaim) non habet. quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est? (quando fiet sermo in ea.)

9. Si murus est (ipsa) aedificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, (ipsa) compingamus (muniamus super) illud tabulis cedrinis.

Sponsa.

10. Ego murus: & ubera mea (sadaim) sicut turris, (turres) ex quo facta sum (tunc fui)

fui) coram eo quasi pacem reprens.

11. *Vinea fuit pacifico (הַשְׁלֵמִי) in ea, qua habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos.*

12. *Vinea mea (quæ mihi) coram me est. (ad facies meas) mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiunt fructus eius.*

Sponsus.

13. *Quæ habitas (ô habitans) in hortis, amici auscultant: (socij attendentes ad vocem tuam) fac me audire vocem tuam.*

Sponsa.

14. *Fuge dilecte mi, & assimulare caprea, hinnuloque (vel hinnulo) ceruorum super montes aromatum.*

Series ac continuatio Cantici huius ad superficiem considerati.

CAPVT I.

Textus.

Paraphrasis.

1. *Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt vbera tua vino.*

Illud est quod hîc representatur, feminam pastoralis exercitij, & eam pudicitia summæ cultricem, in tantam sui abalienationem

præ amoris erga suum sponsum impetu deuenisse, diserte vti suum exprompserit desiderium, quod erat, vt eam ipse exoscularetur. Ne tamen id quicquam liberius dictum aliquanto à pudica femina interpretetur; neminem de prolato verbo mirari vult, quod eam ipsi sponsus amoris dederit significationem, quæ eam à mente abalienarit. Et enim, siquidem eius efficacitatis est vinum (id quidem quo meus sponsus inebriat suos) vt faciat homines extra sui potestatem: quem mihi demonstrasti amorem, ait ipsa cum sponso loquens, longè omnino efficacior is est ad similem effectum perficiendum.

Amoris via.

2. *Fragrantia vnguentis optimis oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentula dilexerunt te.*

Addit verò amorè hunc, tamen ita sit arctissimus, pudicum tamen esse supra modum: adeoque de illo minus quid dignum ita non suspicari licere, vt nullum

sit genus odoramenti (ambarum puta, aut quid exquisitius) quod cum hoc amore contendere de fragrantia possit. Atque hunc nominis ipsius admirabilem odorem in causa esse, vt virgines quæ excellunt inter omnes pudore, in sponsum eundem fuerint vehementer affectæ.

Quam efficac.

3. *Trabe me: post te cur remis in odorem vnguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua.*

Cum igitur exposuerit amorem hunc à libidinoforum amoribus diuersum esse quam longissimè; orat iam sponsum, eam vti vul-

A *Exultabimus & letabimur in te memores vberum tuorum super vinum: re-cti diligunt te:*

neret, sagittis suis, quo eum velocissima sequatur, cuius vestigiis insisterent multæ aliæ suauis quoque odore delinitæ. Indicant hæc omnia sponsæ pectus hoc, de quo

agitur amore sauciatum; sed quæ aueret vehementissime, vt vulnus illud altius penetraret, amorisque adeò suauissimi, quem tanti faciebat, affectio cresceret magis magisque. Beneficia singularia quidem alia fateretur sponsa ab sponso se accepisse; verum illud esse, quod tam ipsa, quam sociæ præoptent, castissimam videlicet cum sponso coniunctionem. Quoniam ea reliquis, quæ nunc ac sponso dantur, suo iure sit anteponenda.

B *Raram denique ebrietatem sponsi amorem esse; sed qui sensum amittat hac causa, hunc enim uerò sensum comparare; neque ullos esse qui perinde sapiant, atque sapiunt illi, quos amor hîc fecerit desipere.*

Ne verò sponsæ obiiceretur, qui fieri posset, vt femina & colore & vestitu deformis ab sponso amaretur; occurrit ipsa inesse sibi in nigrore formositatem, & sub veste vili non nihil pulchritudinis latere & diuitiarum.

4. *Nigra sum sed formosa filia Ierusalem sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.*

Neque verò nigredinem sibi nativam esse; sed debitam solibus, quos pertulit pascendo pecora: atque id vt fratres fugeret, qui eam vineæ suæ custodiæ assignere studebant.

5. *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decolorauit me Sol: filij matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodiu.*

Latens pulchritudo.

6. *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.*

Et quidem id sponsæ liquet, haberi se amore ab sponso suo: sed integri diei mora sibi est quàm longissima. Propterea cum ille, quippe pastor, vt fingitur, ruri esset meridiaturus; do-

ceri se ab ipso sponsa petit de loco, vbi eum quaesitura sit, ne fortè dum incerta deerraret, periculum sibi ex ignorantia crearetur. (erat itaque, priusquam domo sponsus egrederetur, tempus matutinum.)

7. *Si ignoras te ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum, & pasce hœdos tuos, iuxta tabernacula pastorum.*

Ad hæc sponsus eam (quam dicit excellere inter feminas pulchritudine) hortatur, vt fidenter, dummodo sibi ipsi non præfidat, pastorum aliorum greges inuestiget, suas dein præter eorum caulas collocet: ita demum ipsam suum pastorem certo reper-

8. *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea.*

Iam verò non esse, cur illa timeat via delassari, adiungit sponsus, quod absit lassitudinis periculum, sibi constare, quippe qui sciat, eam itineri & labori sustinendo non mollem ac delicatam esse; sed equitatu potius ad similem, quo ipse fuisset vsus quondam innominata illa ex

9. *Pulchra sunt genete sicut turturis.*

Ad id portò, quod sponsa nigram se & tenuiter vestitâ dixerat,

In Canticum Canticorum Salomonis. 153

Faciei ornatus.
Collum tuum sicut monilia.

ret, aliis vnionum lineamentis minimè indigere: eius deinde collum diuerso alio, quàm ipsa putaret torque, quòque ille maximè caperetur, debere insigniri.

10. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculas argento (idem nuper dixerat turtures.)*

ornatus eo, quo te donauero, visum sit vel locupletius, vel elegantius. peregrinum quid excogitatum habeo, aureas scilicet murenulas argento vermiculatas.

Amor quàm gratus.
11. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.*

12. *Fasciculus myrrhe dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.*

13. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.*

Fidelitas sponsa.
14. *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es, oculis tuis columbarum.*

dat, puramque illius esse columbinam.

15. *Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus. Lectulus noster floridus.*

16. *Tigna domorum nostrorum, laquearia nostra cypressina.*

dixerat, respiciens, ait sponsus, quæ faciem lacrymis identidem fluentibus orna-

Neque enim vt mihi placeas, sponsus ait, tuam vel opulentiam, vel pretiosam supellestem, aut ornatum requiro. Nam ego sic te exornabo, vt nihil vnquam

Vt verò tantam reponat sponso gratiam, ait sponsa, magnificentissimi conuiuij sponso sui paratum ipsam in sese recipere: effusuram nimirum suauissimos odores: cibos adhibituram lautos: potum gustui vniuscuiusque accommodatum, conditura admirabili & odorata prabituram.

Sponsæ animo sibi fidelissimo elatus sponsus pulchritudinem internā, quam ea verbis prodiderat, semel & iterum sincere commen-

At at, reddit sponsa, tu verè pulcher es, ipsa quin etiam suauitas & pulchritudo.

Certè tu mihi solus inter incommoda omnia & laboriosa pro quiete es suauissima, pro deliciis, pro maiestate plusquam regali.

A *Sub umbra illius, quem desiderauerā, sedi: & fructus eius dulcis gutturi meo.*

4. *Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit me in charitatem.*

5. *Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore languo.*

B *cito de floribus, fructibusque arboris illius petit.*
6. *Lana eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.*

7. *Adiuro vos filie Ierusalē per capreas, ceruosque camporum, ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, quoad vsque ipsa velit.*

C *8. Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transfiliens colles.*

9. *Similis & dilectus meus caprea, hinnitūque ceruorum. En ipse stat post parietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.*

10. *Surge prope amica mea, columba mea, formosa mea & veni.*

D *11. Iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit.*

12. *Flores apparuerunt in terra nostra, tēpus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra nostra.*

13. *Ficus protulit grossas suas: vinea florentes dederunt odorem suum.*

E *Surge amica mea, speciosa mea & veni.*

14. *Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: id est, ostendes, sonabit, vox enim tua dulcis & species tua decora.*

Et verò quiescens sub hac arbore, sub protectione & deliciis mei sponsi quam dulciter ego affecta animo sum.

Id quod iam tum sum *Vbi delicia.* experiens, cum me meus introduxit in apothecam vini, ibique conuiuium magnificentissimo excepit.

Huc verò vbi peruenit sponsa, sentit se præ affectionis erga sponsum impetu languescere; atque vt ne deficiat profus, afferri sibi

Hic accurrisse sponsum, amplexūque suauissimo eā implicasse, testatur sponsa; sed id sibi non contigisse, quoad ipse caput sponsæ læua sustentasset.

Tunc ille, sponsa suauissimè obdormiscente, ad comites conuersus, per rem, quæ illis charissima esse deberet, seridè admodum obtestatur, ne auderent illius interpellare somnum, quoad hic sponte solueretur.

In hæc abiisse fingitur sponsus, rediisse verò mox quàm ocyllimè caprea aut hinnulo adsimilis, qui de monte proripit in montem, de colle in collem: neque verò spectandum se tunc perspicuè præbet sponsæ; quam tamen ipse delitescens contemplatur: ab eo tunc hoc illa nouum mandatum accepit.

Nimirum vt egressa statim, post alio se conferat properato.

Plura ad id proponit sponsus illectamenta. nam post aptas ei promouendæ blanditias verborum, ostendit tempus veris opportunum: vocare se ad electum solum, quod multa florum & fructuum erumpentium inter suauissimos cantus copia perliceat.

Et, quia columbam indigetavit, ait instructum se iam, vbi niduletur, necessarium habere: atque aucter e se ibi amatae voce, & pulchritudine frui.

Miscet inter hæc exhortationem, pro iis captandis feris, quæ, nisi eas emoliretur, tantam demoliri possent fructus spem.

CAPVT II.

Textus.

Paraphrasis.

Solers amor.
1. *Ego flos campi & liliū conuallium.*

Finiuit modò suum sponsæ sermonem, confirmans, qui pulchritudine ac suauitate polleat insignite esse suum sponsum haud dubiè. At hæc ipse rependit vices, solertiam sponsæ commendans, laborēque: quibus, quia illa non pepercisset, sponsum per agros quæritans, per conualles; tandem cognouisse sui sponsi dotes.

2. *Sicut liliū inter spinas sic amica mea inter filias.*

3. *Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.*

homines ligna syluestria, quæ ligna mera sunt.

Atque ita factum vt de illis ea multum participaret; tantūque sic sceminis præstaret aliis, quantum sentibus liliū.

Immodè verò, reponit sponsa, tua mihi consuetudo eximio est cum solatio, tum fructui: quippe tu mihi arbor es vitæ; reliqui verò homines ligna syluestria, quæ ligna mera sunt.

15. Capite nobis vulpes paruulas, qua demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit.

Amor obediens.

16. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.

17. Donec aspiret dies & inclinentur umbra. Reuertere, similis esto, dilecte mi, caprea, hinnuloque cervorum super montes Bether.

Sponsi voci omnino se submittit sponsa, quod videat id e sua re maxime futurum, recipitque, illi sese numquam non obsecundaturam. Canit interea, qualis in hac sua profectioe sponsi conditio futura sit.

CAPVT III.

Textus.

Paraphrasis.

Negligentia mala. 1. In lectulo meo per noctes quasui quem diligit anima mea: quasui illum, & non inueni.

2. Surgam & circuibō ciuitatem: per vicōs & plateas quaram quem diligit anima mea: quasui illum & non inueni.

Eius excusatio.

3. Inuenerunt me vigiles qui custodiunt ciuitatem: Num quem diligit anima mea, vidisti.

Fructus diligentia.

4. Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea: tenui eum: nec dimittam donec introducā illum in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae.

5. Adiuro vos filia Ierusalem per capreas, cervosque camporum, ne suscipietis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.

6. Qua est ista, qua ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhae, & thuris & vniuersi pulueris pigmentarij.

7. En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel.

8. Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: vniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

Verum primus ille sponsae ardor, suo placendi sponso, malum, remisit plane: & ei ingens desidia successit. Eam ideo sponsus indignatus deseruit.

Re tandem animaduersa, cum illa sponsum quaeritaret minimè reperit.

Nocte igitur intempesta abiecit lectum, ac foras se proriciens, nullum non mouit lapidem qua oberando, qua rogitando, vt suum sponsum offenderet.

Tali itaque studio ac opera nacta demum, fortissimè charissimum sponsum apprehendit, certa nimirum eum in matris suae domum perducendi.

Quo facto, pristinas erga ipsam sponsus delicias repetiit: quibus vti sponsae frui liceret per otium, iterauit ille priorem obtestationem.

Quantum hic profecerit sponsa, declarat haec chori interrogatio, raram illius progressionem demitantis: confirmantisque, illam instar habere lecti, vbi eius sponsus quietam capiat dulcem comprimis ac tutam: quippe quem custodia selectissimorum militum communiat.

A 9. & 10. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani.

10. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media charitate constravit propter filias Ierusalem.

11. Egredimini, & videte filia Sion regem Salomonem in diademate quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die laetitia cordis eius.

B

Et, pulchritudine, magnificencia, ac maiestate rarissimis.

Elatum demum sponsus Amori triū- mutuo sponsae amore omnibus significationibus declarato, vt triumphet regis in morem amplissimi, cum summa & gloriae & magnificentiae ostentatione, ad triumphum necessaria, sellam praecipue triumphalem adornat.

Atque instructa iam pompa celeberrima, elata chorus voce inuitat & exhortatur ad eos, ad quos attinet (& sunt illi innumerabiles) haec celebritas: vt eam frequentissimè ac laetissimè peragant, conueuiant, perfruantur sponsi regis ac reginae sponsae aspectu, pulchritudine, magnificencia, ac maiestate rarissimis.

CAPVT IV.

Textus.

Paraphrasis.

1. Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es.

Sponsus facer vbi puellam, sibi desponsam accepisset, & nuptias celebrasset, eius pulchritudinem & muliebrem mundum contemplatus, haec ita comparationibus ex re vsus pastoritia describit.

Oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet.

Auspicatus ab oculis, tam in his, quam in causa eorumdem volandi candorem commendat, castitatemque.

D Capilli tui sicut greges caprarum, quae ascenderunt de monte Galaad.

In crinibus, quod sine bene promissi.

2. Dentes tui sicut greges consarum, quae ascenderunt de lanacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est inter eas.

In dentibus alacritatem laudat & auiditatem mandendi ac communicandi stomacho cibi.

3. Sicut vitra cocci-nea labia tua: & eloquium tuum dulce.

In labiis, suadam inibi fessitantem.

E Sicut fragmen malipunici, ita gene tua, absque eo quod intrinsecus latet.

In malis verecundiam.

4. Sicut turris David collum tuum, quae adificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.

In torquato collo erecta obedientiae trophaea.

5. & 6. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli caprea gemelli, qui pascuntur in lilijs.

In vberibus alendi vim admirabilis virtutis, nullisque laboribus, aut vexationibus interrupta.

6. Donec aspiret dies, & inclinentur umbra, vadam ad montem myrrha, & ad collem thuris.

Corpus totū. 7. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.

Robur. 8. Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amanae, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

Virtus oculorum & cinnam. 9. Vulnerasti cor meū, soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, & in uno crine colli tui.

Qualis deditio. 10. Quam pulchra sunt mammae tuae soror mea sponsa! pulchriora sunt ubera tua vino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

Lingua dotes. 11. Favus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua, & odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

Tota summū amabilis. 12. Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.

13. Emissiones tuae paradisi malorum punicorum cum pomorum fructibus. Cyprium nardo.

14. Nardus & crocus fistula & cinnamomum cum uniuersis lignis Libani, myrrha & aloē cum omnibus primis unguentis.

15. Fons hororum: puteus aquarum viuentium, quae fluunt impetu de Libano. Surge Aquilo, & veni Auster, per flumina horum tuum, & fluant aromata illius.

CAPVT V.

Textus. Paraphrasis.

1. Veniat dilectus meus in hortum suū, & comedat fructum pomorum suorum.

Veni in hortum meum soror mea spō-

Orat sponsa consequenter sponsum suum, vt quod ita celebrauit viridarium, illud petat alacer, beata ipsius copia pomorum liberē perfruiturus, siquidem quidquid ibi sit, totum illius sit.

Ad hęc Sponsus venisse, inquit, se iam, atque omni-

A sa, messui myrrham meam cum aromatis meis: comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo: comedite amici, & bibite, & inebriamini charissimi.

2. Ego dormio, & cor meum vigilat: vox dilecti mei pulsantis: aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctium.

3. Expoliam me tunica mea, quo modo induar illa? laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?

4. Dilectus meus misit manum suam perforamen, & venter meus intremuit ad tactum eius.

5. Surrexi, vt aperirem dilecto meo: manus mea stillauerunt myrrham, & digitus mei pleni myrrha probatissima.

bilem in loco illo quam contigit, itaut eiusdem tactu stillauerit per sponsae digitos.

6. Pessulum ostii aperui dilecto meo, at ille declinauerat, atque transierat. Anima mea liquefacta est, vt locutus est: quasiui, & non inueni illum: vocani, & non respondit mihi.

7. Inuenerunt me custodes qui circumēnt civitatem: percusserunt me, & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

8. Adiuro vos filiae Ierusalem, si inuenieris dilectum meū, vt nuncietis ei, quia amore langueo.

9. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?

10. Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.

11. Caput illius aurum optimum.

Coma illius sicut elata palmarum, nigra quasi coruus.

bus horti deliciis iucundissime pauisse sese.

Verūm mox illa, malum sponsi oblita amantissimi somno se inerti commisit: is tamen non ita illam occupauit, quin fores pulsantem sponsum, tenerimāque monumenta amoris memorantem quippe dormiugil audiret.

Ad hęc describitur sponsa, ne abiret de lecto, inepte causata. Et quemadmodum sponsum siue per fores siue per fenestellam immittens manum sponsamque vel fonitu, vel arundine. v. c. cōtingens excitarit, & ad surgendum coegerit. Illa verō seu pulsata, seu strepitu commota, metu se inquit ac pauore principio correptam, sed statim, quod sponsum esset, intellexisse, atque ad aperiendum illico arrexisse: atque inter hęc myrrhæ odorem admiraperceptum fuisse: hac myrrha delibutam reliquit sponsum partem ianuae, quam contigit, itaut eiusdem tactu stillauerit per sponsae digitos.

Atqui, referatis foribus, illa iam sponsum non inuenit, abierat enim. Et quoniam sponsam ille suis verbis inflammarat amore sui; ea statim insequens egreditur domo per vias, clamore prosequens foret, an responderet.

Inter hęc incidit in ciuitatis custodes, à quibus, & dolore intimo affecta, & pallio etiam fuit spoliata.

Ac demum, cum non reperisset, Ieropolymitanas feminas orat, vt ipsa etiam quærendo sponso operam dent.

Illum autem vt agnoscerent, de sponsi rogata signis, hęc profert.

Sponsa dege-ner.

De ea sponsi cura.

Ea respicit.

Quærit sponsum.

Ob id vapulat.

Crescit affectus.

Dat signa sponsi.

11. Oculi

12. Oculi eius sicut columba super rivulos aquarum, quales sunt lota, & resident iuxta fluentia plenissima.

13. Gens illius sicut areola aromatum confecta à pigmentariis. Labia eius lilia distillantia myrrham primam.

14. Manus illius tornatiles aurea, plena hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus saphiris.

15. Crura illius columna marmorea, que fundata sunt super bases aureas. Species eius ut Libani, electus ut Cedri.

16. Guttur illius suavissimum, & totus desiderabilis.

Talis est dilectus meus & ipse est amicus meus filia Ierusalem.

17. Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum quo declinavit dilectus tuus, & quaremus eum tecum?

Oculos, columbis albis ad similes munditie præstantibus & candore.

Summam vultus hilaritatem, verba cum mira comitate altissimæ plena philosophiæ.

Manus instar aureorum annulorum in gemmas hyacinthos desinentium.

Lactea viscera, & ingenium prorsus cæleste.

Prævalidam à genibus deorsum elegantiam. Aureum calceatum.

Totam compositionem admirandam.

Ac denique sponsa illum ait Chrysolitomum esse, & habere nihil quod non rapiat cor.

Et adiecit, constare sibi de spoliis erga se amore, quam is ille abierit.

Tunc ille, quibuscum sermo, petunt ab sponsa iterum locum, quo deflexerit sponsus.

5. *Dentes tui sicut grex ovium, que ascenderunt de lanacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est in eis.* repetit commendationem.

6. *Sicut cortex mali punici, sic gena tua absque oculis tuis.*

7. *Sexaginta sunt regina, & octoginta concubina, & adolescentularum non est numerus.*

8. *Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matris sue, electa genitrici sue.*

9. *Quæ est ista, que progreditur quasi aurora consurgens pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.*

10. *Descendi in hortum meum, ut viderem poma conuallium, & inspicerem si floruisse vinea, & germanassent mala punica.*

11. *Nesciui: anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab.*

12. *Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, ut intueamur te.*

11. *Nesciui: anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab.*

12. *Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, ut intueamur te.*

Adiungit porrò, quemadmodum, quam Salomon inter tantam vxorum & adolescentularum vim præcipuè amabat, ea erat, quæ in hunc dialogum inducitur; ita quæ illa adumbrabat Salomonica, hanc quidem in deliciis Deo esse, & merito, utpote quæ absque simili sit, Simplex, perfecta, electa.

Ac propterea reliquæ præstantiam illius inter omnes agnoscant, deprædicent concordem, dicantque admirandæ: Ecquæ nam sit isthæc femina; cuius cum venustate summa contendit fortitudo.

Hic illa ab sponso inuitata hortum concedit, ut visendis qua pomis, qua floribus oblectaret se.

Quod ubi principes; & populares reliqui agnouerunt, instruxerunt comitarum reginæ quam splendidissimum; sic ut illa pompæ consideratione defixa prorsus, nil eorum, quorum videndi causa exiuit, animaduertit.

Reuersis ad Regiam sponsis, instruitur animi causa chorea: petit sponsus ab vna ex aliis reginis ipsi & Regine principi charissima, vt ea ad saltationem, quæ sit ad numerum, egressa, per locum illum vna atque altera ambulatione incedat, quod illam contemplari velit ac describere.

Laus maxima.

Rusticatio.

Cum pompa.

Reditus ad regiam.

CAPVT VI.

Textus. Paraphrasis.

1. *Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis & lilia colligat.* Respondet sponsa putare se, certum quemdam suum hortum sponsum petisse, ubi & se oblectet & lilia colligat.

2. *Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.* Eo igitur conferunt sese, sponsoque inter lilia reperito dicit sponsa, inter ipsos quidem, cum adeo liliis delectetur ille, bellè conuenientiam, ipsum autem sponsæ.

3. *Pulchra es amica mea, suavis, & decora sicut Ierusalem: terribilis ut castrorum acies ordinata.* Tunc eam sponsæ de pulchritudine commendat, fortitudineque.

4. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.* Monet tamen, vt deinceps intentis illum oculis sponsa ne intueatur; quod is intuitus malum absentia sponsi creare natus sit.

Capilli tui sicut grex caprarum, que apparuerunt de Galaad. Atque iterum cetrinum, illius detiam, & malarum

Sponsus ubi reperietur.

Laudatur sponsa.

Cum admiratione.

CAPVT VII.

Textus. Paraphrasis.

1. *Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum?* Cum autem obsequens deambulet, eius inchoat commendationem sponsus, ab incensus alacritate, constantia, mensura.

2. *Quam pulchri sunt gressus tui in calcamentis filia principis!* Seruatis in singulari quodam amorum tripudio, sic vt in ea saltatione reginam se probaret.

3. *Iunctura femorum tuorum, sicut monilia que fabricata sunt manu artificis.* Tam facile, ac peritè ab ea confici quamlibet mutationem, quam facile fluctatur torquis.

4. *Vmbilicus tuus crater tornatilis,* Atque hanc sponsam fortitam fuisse eiusmodi constitit

Laudatur sponsa.

Laudatur sponsa.

nunquam indigens poculis.

supra umbilicum monile cum crystallo in formam valis aqua pleni representabat.

Venter tuus sicut aceruus tritici, valatus liliis.

3. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli capreae.

4. Collum tuum sicut turris eburnea.

Oculi tui sicut piscina in Hesebon, quae sunt in porta filiae multitudinis.

Nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum.

5. Caput tuum ut Carmelus.

Et coma capitis tui sicut purpura regis vineta canalibus.

6. Quam pulchra es, et quam decora charissima in deliciis.

7. Statura tua assimilata est palma, et vbera tua botris.

8. Dixi: Ascendam in palmam, et apprehendam fructus eius: et erunt vbera tua sicut botri vineae: et odor oris tui sicut malorum.

9. Guttur tuum sicut vinum optimum dignum dilecto meo ad potandum, labiisque et dentibus illius ad ruminandum.

10. Ego dilecto meo, et ad me conuersio eius.

11. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in vilis.

12. Mane surgamus

stitutionem, quae post agitationem multam siti non premeretur: quod aureum

Talaris tunica describitur, quae ad ventrem eleuato opere cumulos tritici imitabatur, cum limbo ex liliis acupictis.

Cum vbera commendat, respicit huius choreae peculiarem rationem.

Laudat collum a candore, & ab erecta positione saltanti ad elegantiam necessaria.

Oculos a placidissima serenitate.

Nasum ab olfactus praestantia inter saltandum significata.

Caput illius sponforum ritu concinnato ex floribus & herbis carmelicis ferto redimitum comparat ipsi Carmelo.

Capillicium hyperbolicè dicit, purpuræ Tyriæ, cum è canalibus suspensa liquorem ebibit, colorem referre.

Ornat superiora sponsum hoc epiphonemate: Quam ô Sulamitis meos oculos & animum isto bellico tripudio tam graphico, ferto, capillamento & reliquis cepisti.

Totum dein corporis habitum palmæ assimilat, quæ vitæ habeat sibi maritatam.

Addit propterea, certum sibi esse hanc palmam subire, eius uti carpat & potiatur deuotionis fructus: atque inde illa egregium suorum vberum succum, & oris suauem halitum diffundat.

Laudationi suæ Sulamitis ponit colophonem sponsum, inquit, nullum omnino esse tam laudatum genus vini, quod cum illius cantu de suauitate queat decertare: atque iis, quos ipse plurimum amet, ita singulariter fauere, ut muscæ illius participes sint.

Tantis porrò amoris significationibus operata sponsa verbo respondet prudentissimè: quidquid illa habeat, non suum, sed verò eius dicto audiens prorsus sit.

Et quæ sponsi fenserat in se benevolentiam, ab eo petit: ut eam ipse ferat secum in rusticanum prædium, quo uterque vitam agat in pago.

Vbi manè surgentes, pri-

A ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus paruerunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi vbera mea.

13. Mandragora dederunt odorem. In portis nostris omnia poma noua et vetera, dilecte mi, seruaui tibi.

ita, ut veteres fructus contingant nouos.

mò visant, quid polliceantur proventus vites, granatæ mali, arbores reliquæ: atque ibidem totam se amori ipsius, sanctisque amplexibus impendat.

Atque idco sponsum ad prædium inuitat, ut eum ibi deliciis omnibus pascat rusticanis, mandragoris odori gustique iucundis, pomorum omnium illic copiosè prouenientium varietate: è quibus recipit, se gnauiter sponso seposituram,

CAPVT VIII.

Textus.

Paraphrasis.

1. Quis mihi det fratrem meum surgentem vbera matris meae; et inueniam te foris, et deosculer te, et iam me nemo despiciat.

Nunc sponsa, cur optarit, ut in villam aut pagum se reciperent, rationem reddit: quia in vrbe nimis verita, quid alij dicerent, in amoris erga sponsum significationibus cauta erat. Dicit ergo hanc ob causam: vigeret virtus inter homines veritas ac bonitas, ita ut liceret mihi meum erga sponsum amorem, quandoquidem ita est ille sanctus, foris, in medio foro significare, ea nimirum simplicitate, qua foror est erga lactentem fraterculum, quem minimè refugit publicè dislauari. Aut sic spose verba capi possunt. O si in meo sponso amando tam essem animosa, tamque libera ab elationis metu, in media vti via eius me captam amore possem declarare, sic ut minime morarer intuentes.

Ingens amoris significatio.

2. Apprehendam te, et ducam in domum matris meae: ibi me docebis et dabo tibi poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum meorum.

Sed quando non ita seres habet, certè quidem è domine, traheris à me apprehensus in maternam domum: ubi sedens ad tuos pedes ego magisterum te habebò; tu rursus gustus me tui non nihil curatricem.

3. Lacua eius sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me.

Huiusmodi delicias aliud sequitur sponsæ deliquium cordis; quod cum illa presentisceret, solitam ab sponso precatur benevolentiam, capitis scilicet lacua sustinendi, & amplexandi dextera.

Effectus insignes.

4. Adiuro vos filiae Ierusalem ne susciteis, neque enigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

Illa sic remanet capta sponso dulci. hunc verò ut inturbet nemo, sponsum cauet solita obtestatione.

5. Qua est ista qua ascendit de deserto, deliciis affluens, innixa super dilectum suum.

Cum post hæc sponsi in urbem fuissent reuersi (nam hactenus in horto & agro fuisse, liquet ex superioribus) feritur passim & cum admiratione sermo de singulari illo sponso in sponsam amoris documento: quod eam sectorum ipse manu duceret, & ne laboretur, pro scipione sustentaret, sic enim urbem inierunt.

Laudata re-sponsio.

10. Ego dilecto meo, et ad me conuersio eius.

11. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in vilis.

12. Mane surgamus

Tantis porrò amoris significationibus operata sponsa verbo respondet prudentissimè: quidquid illa habeat, non suum, sed verò eius dicto audiens prorsus sit.

Et quæ sponsi fenserat in se benevolentiam, ab eo petit: ut eam ipse ferat secum in rusticanum prædium, quo uterque vitam agat in pago.

Vbi manè surgentes, pri-

Sub arbore malo (quæ vocatur at-

Hic sponsum sponsam mouet, ut meminerit totam ipsius

bor quæuis) susci-
raui te: ibi corrupta
est mater tua, ibi
violata est genitrix
tua.

Exhortatio.

6. *Pone me ut signa-
culum super cor tuum,
ut signaculum super
brachium tuum.*

in pectore gesserit pro
quantus in se fuerit sponsi amor, quantumque il-
lud beneficium cum eam adhærens ipse arbori
sponsam accepit.

*Quia fortis est ut
mors dilectio: dura
sicut infernus amula-
tio, lampades eius,
lampades ignis at-
que flammæ.*

7. *Aqua multa non
potuerunt extinguere
charitatem, nec flumina obruent illam.*

*Si dederit homo
omnem substantiam
domus sue (id est,
quidquid potest
dare) pro dilectione,
quasi nihil despiciet
eam.*

Cura de sp̄-
sa sorore.

8. *Soror nostra par-
ua, & vbera non ha-
bet. quid faciemus so-
rori nostre in die
quando alloquenda
est?*

9. *Si murus est, adi-
ficemus super eum
propugnacula argen-
tea: si ostium est, com-
pingamus illud tabu-
lis cedrinis.*

10. *Ego murus: &
vbera mea sicut tur-
ris ex quo (scilicet
tempore, vel pro-
pterea quod) facta
sum coram eo quasi
pacem (rerum abun-
dantiam) reperiens.*

11. *Vinea fuit paci-
fico in ea, qua habet
populos, tradidit eam
custodibus, vir affert
pro fructu eius mille
argenteos.*

12. *Vinea mea coram
me est. Mille tui paci-
fici, & ducenti his,
qui custodiant fru-
ctus eius.*

Inuitatur ad
canendum
sponsa.

13. *Qua habitas in
hortis, amici auscul-
tant: fac me audi-
re vocem tuam.*

hortis domesticis versabatur, amanter petere, vt

ipius prosperitatem ac glo-
riam ex celebris cuiusdam
arboris vmbra sibi manasse.

Hortatur itaque sponsam
ad tenendam perpetuò me-
moriâ huius beneficij cor-
di impressam: vtque ipsum
pro armillis in brachiis, &

pro monili: recordata nimirum
quantus in se fuerit sponsi amor, quantumque il-
lud beneficium cum eam adhærens ipse arbori
sponsam accepit.

Et cõtemplata per otium;
sponsi erga se amorem &
zelum robore ipsimet mor-
ti & sepulturæ pares fuisse:
& vastissimo incendio, quod
vel integra flumina non ex-
tinguant, perquam similem.

Et, quod longè plus est,
tanto exhibito amoris argu-
mento, affectum fuisse mul-
to maiorem: quoniam quæ
effecit omnia sponsæ sau-
sa, tam magna illa qui-
dem, exiguum quid ipse
reputarit.

Cum aduenteret deinde
sponsus suam de sorore par-
uula feliciter elocanda sp̄-
sam sollicitam; eam hac ora-
tione pacat: Paruula, inquit,
tua soror connubium feli-
cissimum sortietur, si se ia-
nuæ similem præstiterit; sed
idem sponsæ suæ felicitatem
volens innuere, eum esse ait
longè feliciorum, qui se mu-
ri instar exhibuerit.

Intulit continuò sponsa:
Equidem conabor, vt muri
imaginem representem; eos
præterea, quos ego præci-
pue amo, faciam, vt ad tur-
rium dignitatem aspirent:
nam hæc compendiarâ ra-
tio est pacis indispensanda.

Adiungit eadem, vineam
sponsi insignem, quam is
olim locatam habuisset: &
ex qua copiosum redditum
collegisset, cum bono con-
ductorum operæ pretio; se
nunc pro desiderio quo te-
neretur gratificandi suo
sponso, vt solletet excole-
ret, recepturam: quod vide-
licet consideret, id è re fore
sui sponsi, atque adeo ex
propria ipsius cultricis.

Inter hæc fingitur spon-
sus egressus foras, reuenient-
que cum amicis, quibus fa-
uere vellet suauissimo spon-
sæ cantu, ab ea, quæ tunc in
hortis domesticis versabatur, amanter petere, vt

A auscultantibus copiam faciat suæ voci s.

14. *Fuge dilecte mi
& assimilare caprea,
hinuloque ceruorū
super montes aroma-
tum.*

Annuit illa libentissimè,
licet non ignara, quanti ea
cantio sibi fuisset constitu-
ra, sed postponit omnia
sponsi voluntati, quem sci-
ret secum vbique habitu-
ram.

Obedit.

Acoluthia literalis sensus Can- tici Canticorum Salomonis: qui est de Ecclesiæ Christia- næ perfectione post acce- ptum Spiritum sanctum.

CAPVT I.

De Ecclesiâ primitiua.

Textus.

Paraphrasis.

1. *Osculetur me os-
culo oris sui; quia
meliora sunt vbera
tua vino.*

Ardenter optat Ecclesiâ
primogenita Christo ipso,
cuius gustauerat suauita-
tem, magis ac magis per
charitatem frui: quam eo
fruendi delectationem præ-
fert liquidissimæ voluptati
sapientiæ reuelatæ.

Exordium ab
affectu Ec-
clesiæ primi-
tiua.

2. *Fragrantia un-
guentis optimis. Oleū
effusum nomen tuum:
ideo adolescentula
dilexerunt te.*

Introduxit me rex in cellaria sua: exultabi-
mus & letabimur in te, memores vberum tuorum super
vinum: recti diligunt te.

3. *Trabe me, post te curremus in odorem unguentorum
tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exultabi-
mus & letabimur in te, memores vberum tuorum super
vinum: recti diligunt te.*

Et Iudaicæ quidem per-
secutionis tempore gloria-
tur in tribulatione: quamuis
coacta sit vrbibus relictis,
per agros errare montes-
que.

A Iudaicâ di-
uexata.

4. *Nigra sum, sed
formosa, filia Ieru-
salem, sicut taberna-
cula Cedar, sicut pel-
les Salomonis.*

5. *Nolite me conside-
rare quod fusca sim,
quia decolorauit me sol: filij matris mea pugnaverunt
contra me, posuerunt me custodem in vineis: Vineam
meam non custodiui.*

6. *Indica mihi, quæ
diligit anima mea,
vbi pascas, vbi cubes
in meridie, ne vaga-
ri incipiam post gre-
ges sodalium iuo-
rum.*

Sponso tamen significat,
ne multi Christiani, ingra-
uescente persecutione, fi-
dem deserant, timere se: at-
que adeo optare ab infide-
libus absconditam frui quietis
otio, & contemplationis
dulcedine.

Eius deside-
rium.

7. *Si ignoras te o pul-
cherrima inter mu-
lieres, egredere & abi-
post vestigia gregū, &
pascæ hædes tuos iux-
ta tabernacula pastorum.*

Verum ab illius otij desi-
derio vocatur à Christo ad
conuersionis animarum ne-
gotium.

Voluntas
Christi.

8. *Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilauit te
amica mea.*

9. *Pulchre sunt gena tua sicut turturis: collum tuum sic-
ut monilia.*

10. *Murennulas aureas faciemus tibi vermiculatas
argento.*

11. *Dim esset rex in*

Quare audita Dei voce

Deliberatio
Ecclesia.

accubitu suo, nardus
mea dedit odorem
suum.

12. Fasciculus myr-
rrha dilectus meus
mibi inter vbera
mea commorabitur.

13. Botrus Cypri dilectus meus mibi in vineis En-
gaddi.

14. Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es,
oculi tui columbarum.

15. Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus, lectulus
noster floridus.

16. Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia no-
stra cypressina.

vita exemplo & crucifixi
praedicatione rem agendam
statuit: agnoscitque id esse
gratissimum Christo: & pro
illo labores omnes sibi sua-
uissimos esse confirmat.

A tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in
terra nostra.

13. Ficus protulit grossos suos: vinea florentis dede-
runt odorem suum. Surge amica mea, speciosa mea, &
veni.

14. Columba mea in foraminibus petrae in cauerna
maceria, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua
in auribus meis: vox enim tua dulcis, & facies tua
decora.

15. Capite nobis vul-
pes parvulas, quae de-
moliuntur vineas: nam
vineae nostra floruit.

B Dilectus meus
mibi, & ego illi qui
pascitur inter lilia.

17. Donec aspiret
dies, & inclinentur
umbra. Reuertere: si-
milis esto, dilecte mi,
caprea, hinnuloque
ceruorum super mon-
tes Bethber.

Et victoriam quidem de illa obsecun-
dant mundi sapientia sponse pol-
licetur.

Ad haec illa in suo sponso
confidens ei se praestat au-
dientem: & quamvis perfe-
cutiones à Gentibus crude-
lissimas excitandas praevi-
deat; earum se nihilominus
exultans obiicit furori: in
quibus mirificum Christi
favorem experitur.

CAPVT II.

Ulterius de eadem Ecclesia primitiua,
& de commigratione illius
ad gentes.

Textus.

Paraphrasis.

Christi docu-
mentum.

1. Ego flos campi, &
lilium conuallium.
2. Sicut lilium inter
spinas, sic amica mea
inter filias.

Suauitatem illam in Chri-
sto docet ipse ab iis percipi
duntaxat, qui crucem ipsius
amplectuntur: sponsam ve-
ro non percepisse modò; sed
Christi etiam odorem post-
quam ab illo fuit exalta-
ta, latè diffudisse.

Acceptio, &
gratitudo
Ecclesia.

3. Sicut malus inter
ligna sylvarum, sic
dilectus meus inter
filios. sub umbra il-
lius, quem desidera-
ueram. sedi: & fru-
ctus eius dulcis gut-
turi meo.

Respondet illa, felicita-
tem suam ab ipso promana-
re totam, agnoscitque illius
erga se, tum in commutatio-
ne sapientiae, tum etiam in
amplexibus & charitate,
benignitatem profundissi-
mam.

4. Introduxit me in
cellam vinariam: ordinauit in me charitatem.

5. Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore
lanqueo.

6. Laua eius sub capite meo, & dextera illius amplexa-
bitur me.

Prima adiu-
ratio Chri-
sti.
Christi mo-
nitio.

7. Adiuro vos filia
Ierusalem per capreas,
ceruosque camporum,
ne suscitatis, neque
euigilare faciatis di-
lectam quoad vsque
ipsa velit.

Sed in hac primitiua Ec-
clesia beatitate monet Chri-
stus fore vt pulchra illa pax
ab ipsismet Christianis per
schismata & haereses pertur-
betur.

Vocat ad Gē-
tiles.

8. Vox dilecti mei,
ecce iste venit saliens
in montibus, transi-
liens colles.

Deinde persecutione Iu-
daeorum recrudescēte, Chri-
stus sponsam, ad Gentes vt
commigraret, inuitat.

9. Similis est dilectus
meus caprea, hinnuloque
ceruorum. En ipse stat post pa-
rietem nostrum respiciens per fenestras, prospiciens per
cancellos.

10. En dilectus meus loquitur mihi: surge, propera ami-
ca mea, columba mea, formosa mea, & veni.

11. Iam enim hiems
transiit, imber abiit,
& recessit.

Commemoratisque pri-
mitiis, & spe vberioris fru-
ctus proposita suadet Euan-
gelij praedicationem.

12. Flores apparue-
runt in terra nostra,

CAPVT III.

De negligentia post persecutiones, de poeni-
tentia seruore, & de exaltatione
Ecclesia in Gentilitate.

Textus.

Paraphrasis.

1. In lectulo meo per
noctes quasiui quem
diligis anima mea:
quasiui illum, & non
inueni.

Postea verò ex persecu-
tionum intermissione remis-
sio in amore Christi per oc-
casionem pacis irrepit.

Remissio Ec-
clesia in
amore.

2. Surgam, & circui-
bo ciuitatem: per vi-
cos & plateas qua-
eram quem diligis
anima mea: quasi-
ui illum, & non in-
ueni.

Quae tamen remissio fer-
uore poenitentiae breui ex-
pulsata est: & ad expiandam
culpam, maior additus cha-
ritatis ardor vsque ad perfe-
ctissimam cum sponso con-
iunctionem:

Recuperatio.

3. Inuenerunt me vi-
giles, qui custodiunt ciuitatem: Numquam diligis ani-
ma mea, vididistis?

Rursus verò in hac Eccle-
sia Christianae felicitate
monet Christus, Ecclesiae
pacem ab ipsismet Christia-
nis per schismata & haereses
perturbatum iri.

Secunda ad-
iuratio Chri-
sti.
Christi mo-
nitium.

4. Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligis
anima mea: tenui eum: nec dimittam, donec introducam
illum in domum matris meae, & in cubiculum genitri-
cis meae.

Sed nimirum ex eorum
haeresum conflictu (quae Dei
est bonitas) catholicorum ex
Gentilitate fides ac religio
in statum euasit robustiorem
cum suauissimo Christiani
nominis odore.

Roboratur
Ecclesia.

5. Adiuro vos filia
Ierusalem per ca-
preas, ceruosque cam-
porum, ne suscite-
ris, neque euigilare
faciatis dilectam, do-
nec ipsa velit.

Et vita quidem exemplo
accessit excellentiae doctri-
nae.

Exemplo &
doctrina.

6. Quae est ista, quae
ascendit per deser-
tum sicut virgula
fumi ex aromatibus
myrrha, & thuris, &
vniuersi pulueris pi-
gmentarij.

Et accessit excellentiae doctri-
nae.

Exemplo &
doctrina.

7. En lectulum Salo-
monis sexaginta sor-

tes ambiunt ex fortissimis Israël.

8. Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi uniuscuiusque ensi super femur suum propter timores nocturnos.

Roma publicè viget.

9. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani.

10. Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureis: media charitate constravit propter filias Ierusalem.

11. Egredimini & videte filia Sion regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die latitiae cordis eius.

na ad defendendam catholicam veritatem.

Ac tandem Christianæ gloriæ ex publico religionis exercitio in vrbe Roma cumulus adiunctus est. Atque tunc Romanam sibi Ecclesiam, sponfam, tanquam reginam vtique publicè Christus copulavit.

A sunt mamma tua soror mea sponsa! pulchriora sunt vbera tua vino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.

11. Fauus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua: & odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

12. Hortus conclusus soror mea sponsa, B hortus conclusus, fons signatus.

13. Emissiones tuae paradisi malorum puniceorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo.

14. Nardus & crocus, fistula & cinnamomum cum uniuersis lignis Libani, myrrha & aloë cum omnibus primis unguentis.

15. Fons hortorum: puteus aquarum viuentium, quæ suum impetu de Libano.

16. Surge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum, & fluant aromata eius.

na Ecclesiæ sapientia eximia sit; maiorem verò esse eiusdem & deuotionis, & exempli vitæ laudem.

Atque in prædicatione cœlestem eloquentiam cum exemplo vitæ coniunctam valde commendat.

Docet verò vtrumque referri debere acceptum suæ prouidentia singularissimæ. Cum ipse virtutum omnium germina Romæ plantauerit, auxerit, custodierit: ac doctrinæ puritatem auctoritate obfirmauerit diuina: eidemque doctrinæ mirum incrementum & ornatum adiecerit.

Ecclesiam deinde Romanam iubet pace frui sic, vt diffuso odore Christi ab illa ad ipsum perliciatur quamplurimi.

CAPVT IV.

De laudibus Ecclesiæ Romanæ antiquæ.

Textus. Paraphrasis.

Romana fides & reliquæ virtutes.

1. Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es! oculi tui columbarum absque eo quod intrinsecus latet. Capilli tui sicut greges caprarum quæ ascenderunt de monte Galaad.

2. Dentes tui sicut greges tonsarum quæ ascenderunt de laua: ero, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est inter eos.

3. Sicut vitia coccinea, labia tua: & eloquium tuum, dulce. Sicut fragmen mali punici, ita gena tua, absque eo quod intrinsecus latet.

4. Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est cum propugnaculis: mille clipei pendunt ex ea, omnis armatura fortium.

5. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli caprea gemelli, qui pascuntur in liliis.

6. Donec affiret dies, & inclinentur umbra, vadam ad montem myrrha, & ad collem thuris.

7. Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.

Promittitur victoria Imperij.

8. Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amanæ, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.

Propter SS. Petrum & Paulum.

9. Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.

10. Quam pulchra

Statim porrò sponsus in eiusdem Romanæ Ecclesiæ sibi iam elocatae laudibus exultat: sed fidei castitatem, & deuotionis excellentiam in ea laudat singulariter.

Diuitum Eleemosynas; Prædicationis efficaciam; Morum honestatem.

Martyrum victoriam, & Ministrorum Euangelij admirabilem in persecutionibus sanctitatem.

Addit immaculatam in multis conscientia puritatem.

Et perfectam nouæ Romæ de Romæ ethnica, ac de imperio vniverso victoriam promittit.

Totius autem prædictæ gloriæ, quam noua Roma consecuta est, originem Petri fidem & Pauli obedienciam fuisse confirmat.

Ac subdit tametsi Roma-

C veni Auster, perfla hortum meum, & fluant aromata eius.

CAPVT V.

De subsequente negligentia, & de penitentia, ac vitæ reformandæ desiderio.

Textus. Paraphrasis.

1. Veniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi fauam cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo: comedite annici, & bibite, & inebriamini charissimi.

2. Ego dormio, & cor meum vigilat: vox dilecti mei pulsantis: Aperi mihi soror mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctium.

3. Expoliam me tunica mea, quomodo

Ergo agnoscens Romana Ecclesia, quantum debeat Christo, nil optat aliud, quàm vt ille impensi ab ea laboris fructu delectetur. Ipse autem respondet mirificè delectari se quod sponsa sua virtutum exemplo sacramentorum administratione, & excellentia doctrinæ quamplurimis æternæ salutis causa sit.

Feruet Romana Ecclesia.

Et initia quidem eiusmodi fuerit: sed enim postea refrigit charitatis ardor, & negligentia somnus sponsam Christi occupavit. Tum verò sponsus pulsare non destitit dormiscentis fores.

Sed tepescit. Urget Christus.

Et quamuis illa primum quidem fuerit validè relicitata

Vincit demum.
induar illa: lani pedes meos, quomodo inquinabo illos.

4. Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius.

5. Surrexi, ut aperirem dilecto meo: manus mea stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.

6. Pessulum ostii mei aperui dilecto meo: at ille declinauerat, atque transierat, anima mea liquefacta est, ut locutus est: quasi & non inveni illum, vocavi: & non respondit mihi.

Romana Ecclesia status.

7. Inuenerunt me custodes, qui custodiunt civitatem: percusserunt me, & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.

Exhortatio ad reliquos.

8. Adiuro vos filie Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, ut nunciatis ei, quia amore langueo.

9. Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum: qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos.

10. Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.

11. Caput eius aurum optimum: coma eius sicut elata palmarum, nigra quasi cornu.

12. Oculi eius sicut columbe super riuulos aquarum, qua lacte sunt lora, & residet iuxta fluentia plenissima.

Imago Christi quae optat Ecclesia.

13. Gena illius sicut areola aromatum consita a pigmentariis. Labia eius lilia distillantia myrrham primam.

14. Manus illius tornatiles aureae, plena hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus Sapphiris.

15. Crura illius columna marmorea, qua fundata sunt super bases aureas. Species eius ac Libani, electus ut Cedro.

16. Guttur illius suavissimum & totus desiderabilis: talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus, filia Ierusalem.

17. Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum? quod declinauit dilectus tuus, & quaeremus eum tecum.

data; piissimus tamen Dominus perstitit nihilominus in ea efficaciter commouenda ad quaerendum ipsum toto opere.

Tunc vero concionibus auditis, & exemplis Sanctorum obseruatis, agnoscunt Romani ac dolent, longe se à Christi imitatione abesse: atque adeo sponsa ceteras Ecclesias alloquitur: & eleganter describit qualē Christi imitationem in se ipsa optet ardentissime.

Modestiam nimirum, quae externam speciem componit, insignem.

Perfectam erga Deum charitatem & ipsius obsequio deuotionem.

Vigilantissimam de fidelium salute sollicitudinem.

Gaudere in Domino semper: nec vanis sermonibus delectari, sed diuinis & salutaribus.

Perfectis charitatis operibus effulgere in omni bonitate & diuinitatis splendore.

Indefatigabilis constantiae gloria excellere; omnium necnon virtutum suauitate & solida celsitate.

Tunc vero caelestis eloquentiae suauitate feras, & saxa ad obedientiam fidei subicere. Atque haec ea est imago Christi, quam & optat Ecclesia, & ab ipso sperat obtinere.

CAPVT VI.

De mira Romana Ecclesia in statum pristinum per Religiosos restitutione.

[Religiosorum nomine Apostolicos potissimum intelligo, eos nempe, quorum institutum est Apostolos imitari.]

Textus.

Paraphrasis.

1. Dilectus meus descendit in hortum suum ad areolam aromatum, ut pascatur in hortis & lilia colligat.

2. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia.

3. Pulchra es amica mea, suavis & decorata sicut Ierusalem: terribilis ut castrorum acies ordinata.

4. Auerte oculos tuos a me, quia ipsi me auolare fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quae apparuerunt & de Galad.

5. Dentes tui sicut grex ouium, quae ascenderunt de lanacro, omnes gemellis fatibus, & sterilis non est in eis.

6. Sicut cortex mali punici, sic gena tua absque occultis tuis.

7. Sexaginta sunt reginae, & octoginta concubinae, & adolescentularum non est numerus.

8. Una est columba mea, perfecta mea, una est matris suae, electa genitricis suae, viderunt eam filiae, & beatissimam predicauerunt: regina & concubina, & laudauerunt eam.

9. Quae est ista quae progreditur quasi aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata.

10. Descendi in hortum meum, ut viderem poma conuallium, & inspicerem si florisset vinea, & germinalissent mala punica.

11. Nesciui: anima mea conturbauit me

In eo igitur cum esset desiderio Romana Ecclesia, agnoscit illa, ac decernit demum, Religiosorum ordinum institutionem ad imaginis praedictae reformationem de caelo esse delatam; atque adeo in cenobiis Religiosorum Christum delectari, ibique à ceteris quaerendum esse.

Magnas itaque pro ea institutione sponsa Christo gratias agit; & quia id inuenit, quod vehementer optabat, maxime exultat.

Christus vicissim de noua & pulchritudine & fortitudine sponsae gratulatur.

De nouo item reuerentiae erga diuinam maiestatem exemplo valde ad salutem necessario. Ac dein exultans Christus in reformatione Romanae Ecclesiae primum laudat eius deuotionem.

Necnon elemosynas diuitum, & Romanam morum honestatem.

Ac deinde quod primatus Romanae Ecclesiae à Religiosis strenue propugnetur, & praedicetur egregie, in eo Christus exultat.

Fore etenim ex eo, ut Ecclesiae gloria & pulchritudo auergerent in dies, una cum spirituali aduersus hostes fortitudine.

Verum in tanta Romanae Ecclesiae gloria ac maiestate dolet ipsa (id est, ipsius Pontifices) quod cum ad eum praecipue sine illa Christus euenerit, ut de antiquarum Ecclesiarum fructibus & de nouarum floribus sollicitè curet; externa tamen gloriae strepitus, & splendor eximius (in quo pietas elucet Christi

E caelo sunt ordines Religiosi.

Laudes reformatae Ecclesiae.

propter quadrigas Aminadab.

stiani populi) ita quandoque absorbeat ipsorum Pontificum attentionem, ut vix ad ea, quae Deus spectat praecipue animum sinantur advertere.

Religiosorum successus.

12. Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, ut inuicemur te.

Verum enim verò Religiosa Ecclesia (id est, Religiosorum cœnobia) ab eo humanæ gloriæ splendore libera est, atque ad eius laudes conuertitur deinde sponsi sermo; eo quod ad Dei gloriam & animarum salutem procurandam, Religiosorum, tanquam egregiorum administratorum opera Romana Ecclesia vtatur felicissimè.

A potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum.

10. Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.

11. Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, comoremur in villis.

12. Mane surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt. si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi vbera mea.

B 13. Madragora dederit odorem. In portis nostris omnia pomae: noua & vetera, dilecte mi, seruaui tibi.

nes emanare.

Hæ Religiosæ Ecclesiæ laudes sunt. Illa verò quo magis se ab sponso videt beneficiis obstrictam, illi se subdit eo magis.

Quid reponas laudibus Ecclesiæ religioſæ.

Ac propterea ad ignotas regiones optat proficisci; ubi & Christo fruatur liberius & nouas ipsi Ecclesias fundet.

Etenim eiusmodi exitus fore Christo D. quam gratissimos, viri Apostolici confidunt.

CAPVT VII.

De bono status Religiosi.

Textus. Paraphrasis.

1. Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis? Iunctura femorum tuorum, sicut monilia, qua fabricata sunt manu artificis.

Laudes autem Religiosæ Ecclesiæ, quas congerit spūs, huiusmodi sunt spiritualis militiæ institutum Deo gratissimū, Euangelicæ prædicationis pulchritudo, nouis Apostolis per orbem discurrentibus: eorum item ad has inuisiones, quoquo uersus à maioribus designetur, summa promptitudo.

2. Umbilicus tuus crater tornatilis nequam indigens poculis. Venter tuus sicut aceruus tritici, valatus liliis.

Animorum nihil sibi ipsis optantium voluptas plena: in animalibus aliorum quam plurimis fructus vberimus, & insignis vitæ mutatio.

Laudes vitæ Religiosæ.

3. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli caprea.

Optima ad persecutiones subeundas in Euangelij ministris præsertim comparatio animi.

4. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui sicut piscina in Hesebon, qua sunt in porta filia multitudinis. Nasus tuus sicut turris Libani, qua respicit contra Damascum.

Præclara spiritus in Christo libertas: pulchritudo pacis Euangelicæ ab omni metu secura. In officio speculatorum solertia insignis.

5. Caput tuum ut Carmelus: & coma capitis tui sicut purpura regis vincta canalibus.

Fundatorum ac Prælatorum excellentissima perfectio: Passionis Christi deuotissima meditatio.

6. Quam pulchra es, & quam decora charissima, in deliciis.

Subdit denique sponsus, prædictæ Religiosæ Ecclesiæ pulchritudinē contemplari, suas enim verò delicias esse.

7. Statura tua assimilata est palma, & vbera tua botris.

Notatque; in ea, cum sanctitate (quæ ipsum viticè delectat) spiritualis simul doctrinæ scientiam, & fidelium institutionem perfectā, mirum in modum augeri. Huic porro scientiæ odorem spiritus cælestis adiungi.

8. Dixi: Ascendā in palmam, & apprehendam fructus eius: & erunt vbera tua sicut botri vineæ: & odor oris tui sicut malorum.

Atque inde vbertatem planè diuinam, & suauissimam efficaciam in concio-

CAPVT VIII.

De sponsa sæcunda, & eius sorore.

Textus. Paraphrasis.

1. Quis mihi det te fratrem meum sugente vbera matris meæ, ut inueniam te foris, & deosculer te, & in me nemo despiciat?

Ea porro ratione lucratos se sperant hi viri religiosi, quod ardentissime exoptat: id est, ut confirmati ac corroborati à Deo totos se Christo liberè per actualem nimirum & intimam vniōnem tradant; atque ad eò illi complacent perfectissime.

2. Apprehendam te, & ducam in domum matris meæ: ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.

3. Lana eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.

Nunc verò etiā in hac Ecclesiæ Religiosæ felicitate, monet Christus Ecclesiæ pacem ab ipsismet Christianis, aut etiam monachis aliquot ex cucullatis schismatū & hæresū profeminatoribus perturbatum iri.

Huius etiam Ecclesiæ perturbatio.

D 4. Adiuro vos filia Ierusalē, ne suscitatis neque enigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.

5. Quæ est ista quæ ascendit de deserto, deliciis affluens, immixta super dilectum suum? sub arbore malo suscitauit tibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.

Verumtamen magna ab hæreticis illata damna bonis multo maioribus compescat Christus, nā eo ipso tempore Religiosa Ecclesia logè melior, & Deo gratior euadit cū euidētissimo totius Reip. Christianæ bono. Et quia in Religiosos potissimū desæuiet hæreticorum, nec non & Antichristi persecutio; hos ideo athletas suos suauissimè Christus alloquitur, eosque ad paciētiam, & amoris, quo eum prosequuntur, egregiam ostensionem, suo hortatur exemplo, & gloriosissimam per eos victoriam sibi pollicetur. Ex quibus constat religiosæ Ecclesiæ præmium futurum in cælis eximium.

Ad eam exhortatio Christi.

6. Pone me ut signaculum super cor tuum: ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio. dura sicut infernus amulatio, lampades eius lapides ignis atque flammarum.

7. Aqua multa non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obuenient illam: si dederit ha-

mo omnem substantiam suam pro dilectione, quasi nihil A despiciet eam.

8. Soror nostra parua, & vbera non habet. quid faciemus sorori nostrae in die quando alloquenda est?

9. Si murus est, edificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.

magnum quoque illos manere gloriam, qui, vocati quamquam non sint ad spiritualem filiorum generationem, doctrinae quidem Evangelicae perfectionem, aut Dei certe mandata custodierint.

10. Ego murus: & vbera mea sicut turris, ex quo factus sum coram eo quasi pacem reperiens.

11. Vineam fuit pacifico in ea, qua habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos.

12. Vineam meam coram me est. Mille tui pacifici, & ducenti

13. Quae habitus in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam.

14. Fuge dilecti mi, & assimulare capreae, hincmuloque cervorum super montes aromatatum.

sponsi: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.

Sed habet Ecclesia Religiosa sororem, ac de huius etiam gloria sollicita est. Etenim Religiosa Ecclesia sponsa est fecunda, quippe quae multos Christo filios spiritualiter pepererit, atque enutrierit. Huius autem sponsae soror minor censetur, qui ad spiritualem vel generationem vel nutritionem electi non sunt. Ad pleniorum itaque sponsae fecundae consolationem addit sponsus, magnum

Adhaec autem respondet Religiosa Ecclesia perfectissimam doctrinam Christi custodiam ad se praecipue spectare, & ad Evangelij ministros multo magis quam ad alios. atque praeter salutis propriae curam, in proximorum etiam salute procuranda, Religiosis ad Apostolorum exemplar strenue laborandum esse.

Tunc vero sponsus eam, quae Evangelij doctrinam, & proximorum salutem adeo diligit, exire iubet a contemplationis recessu, eamque doctrinam euulgare.

Atque illa quidem amplectens praedicandi munus, praevideat persecutiones illius occasione excitandas: quas cum gaudio & spectat, & exoptat: memor videlicet verborum

Summa capitum singulorum breviores, in quibus per acrostichidem ignis iudicatur ille, cuius luce libri huius acoluthia perspicui potuit.

CAP. 1. **I**ncensa Christi amore Ecclesia primogenita in sponsi amplexibus; & in Iudaica etiam in persecutione gloriatur; timet vero periculum: nihilominus tamen ad praedicationem Evangelicam animatur a Christo.

CAP. 2. **G**ratia Spiritus sancti repletur, & odore Christi flagrat: sed haeretici infestant. Deinde Iudaeorum renouata persecutione ad Gentes commigrat. haec itidem gravissime infestantur.

CAP. 3. **N**egligentiam postea irrepentem fervore charitatis expellit. ac tunc etiam eam haeretici diuexant. Verum ex conflictu in sanctitate & doctrina roboratur. Ac tandem publicum

obtinere Christianae religionis exercitium in vrbe Romana.

A Admiranda dein Romanae Ecclesiae magnitudo triumphis, virtutibus, doctrina & pace florentis celebratur. CAP. 4.

T Triumphat in Ecclesiae Romanae fervore Christus; sed illam post cepit desidia somnus. Sponsus vero dormientis fores pulsare non cessat; donec illam tandem ad ipsum toto corde quaerendum, & perfectam imaginis Christi reformationem expetendam ac curandam efficaciter commouit. CAP. 5.

I Institutio Religiosorum ordinum mirifice prodest ad eam, quam oprabat Romana Ecclesia instaurationem afferendam; & ad ipsius primatum propugnandum, praedicandumque. CAP. 6.

V Vita autem Religiosa, ad Apostolorum exemplar instituta adeo placet sponso, ut ea & laudanda, & viuis coloribus depingenda singulariter exultet. CAP. 7.

S Sponsi delicias Sulamitidem (id est, religiosam & fecundam sponsam) noui infestant haeretici. Verum id in maius sponsae & sororis ipsius bonum cedit; manetque atque eximia gloria; sed fecundam sponsam pro meritum & persecutionum magnitudine multo maior. CAP. 8.

An nostra in libro Canticorum acoluthia recipienda sit; & quaedam pro tota expositione praeludia.

AN haec mea acoluthia vera sit, ut efficiatur; pendet primum ex toto discursus corpore. Etenim nihil est cur accedatur propius ad intendum, probe ne, an secus textus facer meae adapteatur cogitationi; nisi stet primum plena quaedam de discursu ipso & argumento satisfactio. Verum enim quod attinet ad discursus & argumenti dignitatem, nullum profecto argumentum potest esse cordato homini antiquius, eo nullum aptius, quod de dilectione est Christi, eiusque sponsae, ac de eorum veritate, quae olim Ecclesiae erant euentura. Ecquid amabo dignius Canticorum libro, quam ut is agat de perfectione illa Christianae Ecclesiae sublimi, postquam in eam sacer Spiritus amoris in Christum aeternum inuexit? In hoc porro argumento quae res nobiliores perfectione Ecclesiae primitivae & Romanae, perfectione item ac pulchritudine ordinum Religiosorum? Aut quid praeteriri poterat ex his, quin argumenti de Christi & Ecclesiae amoribus integritati ac plenitudini aliquid deesset?

Huius sane discursus propheta ea est haud dubie, quae digna expeti poterat libri Canticorum medulla. Atque de Christi & Ecclesiae militantis amoribus momenti nihil videtur praeteriri. Quod si praeterirentur vel ordinum Religiosorum fundationes, vel Christi cum Romana Ecclesia desponsatio, vel cura, quam haereses & schismata mysticum Ecclesiae sonum obturbantia, Christo praebent; quodcumque sane ex his deesset, illud materiae plenitudo desideraret. Neque vero plenus tantum est hic discursus, sed a carcere etiam ad calcem cum ordine ac consequentia unicum filum producemus. Cum autem hic sensus pro genuino Canticorum fuerit admissus, facile statim apparet, cur hic liber (sicut etiam Apocalypsis)

Nesci in hoc Canticum argumenti excellentia.

Cur anigmaticus hic liber?

stilo ænigmatico fuerit conscriptus. Quod Ecclesia, v.g. primogenita extrinsecus futura fuisset despecta, oppressa, ac diuexata; totam verò pulchritudinem intrinsecus fuisset habitura. Liqueat autem veteris illius populi mentes minimè tunc aptas fuisse ad doctrinæ huius sublimitatem. Ad hoc porrò adstruendum alia se multa & meliora argumenta offerunt in stili ænigmatici convenientia philosophanti.

Ad dignitatem argumenti textus explicandi suauitas comitari debet. Nam qui, vt producat sui discursus filum, affert textui violentiam; perinde facit, atque ille qui vt inserat æreo filo globulos, hoc frangit. Equidem si textui vim adhibeo, operam in mea acolithia perdidisse me fateor. Quòd si versus singuli suas in discursu partes excellenter ex mente sapientiam implerent; hæc vnica esset meæ acolithiæ commendatio. Illud mihi certè est in votis, vt in singulis quibusque versibus construendis bonum quasi auspiciem agam; ita, vt appareat textui cum mea intelligentia bellè vbique conuenire: & neque posse versum ad sensum alium aptari melius; neque ad meam intelligentiam verba magis apposita desiderari. Atque de huius libri idem, quod de ænigmatum declaratione dicendum videtur: ex apta nimirum applicatione, & coagmentatione singularum inter se patrum euidens existere, in ænigmatum declaratione ab interprete fuisse collineatum. Eo nimirum argumento, quod, ænigmatum non referato, illius inter se partes apte coagmentare omnes, haud fieri posse videatur.

Huius Cantici & ænigmatum vnica exponendi ratio.

Metaphora autem allegoria decore usurpanda.

Sed deinde argumenti dignitatem textus explicandi suauitas comitari debet. Nam qui, vt producat sui discursus filum, affert textui violentiam; perinde facit, atque ille qui vt inserat æreo filo globulos, hoc frangit. Equidem si textui vim adhibeo, operam in mea acolithia perdidisse me fateor. Quòd si versus singuli suas in discursu partes excellenter ex mente sapientiam implerent; hæc vnica esset meæ acolithiæ commendatio. Illud mihi certè est in votis, vt in singulis quibusque versibus construendis bonum quasi auspiciem agam; ita, vt appareat textui cum mea intelligentia bellè vbique conuenire: & neque posse versum ad sensum alium aptari melius; neque ad meam intelligentiam verba magis apposita desiderari. Atque de huius libri idem, quod de ænigmatum declaratione dicendum videtur: ex apta nimirum applicatione, & coagmentatione singularum inter se patrum euidens existere, in ænigmatum declaratione ab interprete fuisse collineatum. Eo nimirum argumento, quod, ænigmatum non referato, illius inter se partes apte coagmentare omnes, haud fieri posse videatur.

Adiungendus præterea ad argumenti dignitatem, & accommodatam litteræ applicationem decoris translationum, vel allegoriarum usus. Neque enim uerò sit simile comparationem adhibitam à sacro Spiritu sacre Scripturæ auctoritati indecoram. Atque ideo qui persuadent sibi petitam in sponsæ laudibus comparationem ex ea formatam, quam femora, umbilicum, ventrem ac vbera foeminae, vt illa sit pulchra, habere oporteat; adiudicant hi quidem sacre Scripturæ, adeoque sacro spiritui rem (meo iudicio) quam indecentissimam.

Complures quidem in hoc libro ab humano corpore, ab oculis, naso, malis, umbilico, femorum iuncturis petuntur comparationes. Atque id fieri cum respectu ad naturalem pulchritudinem, ad figuram nempe, colorem, & partis cuiusque formam Legionensis putauit, alique. Sed hoc profectò, actunc maximè cum de partibus agitur, quas oculuit natura, meo est iudicio sordidissimum. Et quòd quis cogitet, vsurpatas à diuino Spiritu parum & graues & pudicas comparationes, id indignissimum esse, doctos nos iam habent Sancti viri. Nazianz. orat. 3. contra Iulian. n. 112. & eius interpres Elias videndi.

Canticum vsurpat partes corporis pro earum officio.

Perstringitur nasus cum turre comparatio.

Illud ergo obseruandum, ab eo munere, quod singula in humano corpore partes obeunt, ad corpus mysticum traduci comparationem, ratione quidem non solum decenti valde, sed multo etiam politiciori. Sic comparationes aut similitudines non solum absque vlla violentia, sed aptissime fluunt: sit illa c. 7. in exemplum: *Nasus tuus sicut turris David, que respicit contra Damascum.* Olfacere, nasi proprium est munus: & olfacere eminus, propria res est, vnde ad prudentiam & sagacitatem exprimentam, petatur comparatio. Quare comparatio speculæ concinna prorsus est. Nam qui prudentes sunt, hostes eminus subodorantur, iique commissas in Ecclesia partes habent specu-

latorum, locorum nimirum, vt cum prospexerint aduentantes hostes, monitione sua reliquos excitent. Ventris item officium fecunditas est. qua de re agitur decentissimè, vt in illis: *Beatus ventris qui te portauit.* Huic porrò fecunditatis significationi tritici comparatio: sicut aceruus tritici, nata est cum primis. Triticum enim fecundissimum est: in eo verò sita est elegantia, quod triticum, vt Ioan. 12. vers. 24. Christus expressit, augetur intereundo. Similiter quod dicitur, iuncturæ femorum, si ad bellum indefensumque ingressum respectus sit, apposita est admodum & omni cum decore comparatio. sicut quæ desumitur ex vberibus, quorū est paruulos enutrire, quemadmodum pedum est ingredi. atque idem conuenit in reliquis comparationes. Quòd si aliquando vt in colore labiorū, consideratur pulchritudo; id vbi sit, inconueniens non est. quemadmodum decenter valde ad verecundiam significandam, bis affertur faciei rubor, ibi: *Genæ tuæ sicut fragmen mali punici.* Et in his etiam, si res expenditur accuratè, probus color labiorum translatio est, vt præclaræ linguæ dotes significentur, iuxta illud: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* ac proinde munus potius, quam color labiorum attenditur. Sic itidem quæ phrasid pedum sonat pulchritudinem, de gressuum capienda bonitate. ideo nos ter interpretes pro pedibus gressus posuit aliquando.

Et ventris cum aceruo tritici.

Et iuncturam femorū. Vberum ac pedum.

Sed obiiciat quis, frustra quæri in hoc libro, vt ex iis rebus, quæ sine lasciuia non considerantur ab impudicis, comparationes non desumantur; cum sæpe in mea etiam explicatione ad consummationem matrimonij respectus sit, sepe item in textu expressa oscula, amplexusque, ab his quin etiam librum inchoari. Quare cum nulla sit pudica foemina, quæ coram aliis, aut petat à marito oscula & amplexus, aut prædicet horum suauitatem; non videri cur ea ablegentur ab hoc libro, quæ aures pudicas multum dedeant. Respondeo primùm, vt arctissimus amor, quo Christus animas habet, ab eisdemque haberi se vult, significaretur; sancti allegoriam nexus sponsi cum sponsa conuenientissimam fuisse. Hoc autem sic posito ab huius allegoriæ, quæ maximè expediebat, abstinere vsu, ne quid de re coniugali tangeretur, esset profectò delicatula religio, qua nec Bernardus castissimus tactus fuit. Aio autem deinde, quod inter coniuges decens est, decenti posse allegoriæ deseruire: atque adeò de amplexibus, osculatione, & consummatione matrimonij pudentem admodum esse posse tractationem. Cæterum de figura ac mollitie femorum & ventris, quibus foemina suo placebit sponso, id considerari sine lasciuia, nedum tractari minimè queat. Atque eius rei argumentum est, quòd maritus dicat, exprimo cum vxore congressu eam prægnantem remansisse, id non dedecere: hunc verò vxoris suæ umbilicum ac femora describentem quis patienter toleraret? Huc demum accedit, nimiam fortè cautionem existere interdum ex regionis nequitia: & quamquam accommodare se consuetudini necesse sit, nec apud nostrates liceat pudicæ foeminae osculū, vel amplexum petere; cæterum vbi id ex vrbantate publicè fieri, regionis fert vsus; quod ibi virgo quantumuis pudica osculum & amplexum palam possulet à patrueli, non dedecabit. Hanc porrò osculandi consuetudinem, inter eos etiam, quos grauitas & pudor commendabat, in Iudæa fuisse, ex Euangelio discimus. ac propterea licitus illic fuit huius metaphora vsus.

Matrimonij allegoria decens.

In Canticum Canticorum Salomonis. 165

Allusio in hoc Cantico ad nuptias Salomonis.

In hoc libro præter sensum præcipuum, tangi per allusionem plura de Salomonis coniugiis, equidem non dubito. Ac de his aliquid est in mea expositione, alia me fugerint. In toto Psalmo 28. perspicue, siquid ego vidi, Davidis historia continetur, sensui principali per comparationem deseruiens. ac fortasse similem in hoc Cantico allusionis perpetuitatem detegit Deus. sed illud quoque aio, certum minimè esse hanc allusionem posse per totum hunc librum continuari. Enimverò sancti notatum habent, Psalmos esse nonnullos, qui eius sensus, vnde habuerunt exorsum, continuationem non admittant. ex his est 71. qui inscribitur, *In Salomonem.* Et quidem ubi de Christi & Ecclesiæ agitur sanctis amoribus, conuenientissimum apparet, stilus vti surgat sæpius, ac Salomon cum vxorum turba longè relinquatur. vt pote quæ res ea sit ita infra sensus præcipui de Christo & Ecclesia sublimitatem.

Ad præcisas narrationes.

Nec etiam dubito, sicut in Psalmo 28. ad arcam Noë, ita in hoc Cantico allusum interdum ad veteres Hebræorum historias. has respiciet nostra expositio, plura etiã in hoc genere nos latuerint.

Comparatio Cantici cum Apocalypsi.

In comparatione libri huius cum Apocalypsi hæc ego noto. Primũ magnam esse in argumento libri vtriusque conuenientiam. Hæc autem in eo sita est, quod adumbretur prius excellentia Christianæ Ecclesiæ, deinde Iudaica persecutio, mox fuga ad Gentilitatem, huius statim altera persecutio, ac demum victoria Ecclesiæ. Secundum, id de industria in Apocalypsi omissum, de quo, vt de foundatione Religiosorum ordinum in Cantico satis actum erat. Tertium noto, quod perstrinxerat Canticum, Ecclesiæ nimirum cum Gentilitate bellum, & de Roma eiusque imperio victoriam, hoc magna cum ampliacione in Apocalypsi ponderari. Vbi signatè in primis repetitur sponsam esse Christi Romanam Ecclesiam post veterem Romam deuictam: at in Cantico, designatur licet vnica Regina, ea nempe quæ antonomastice sponsa est Christi; hanc verò Romam esse, non exprimitur. nec enim de his agi seridè in Cantico expediebat, sufficebat attingere, quod non illud esset tempus opportunum magni illius mysterij diuini reuelandi: nec id etiam ad amatorium & nuptiale argumentum directo pertinebat: Apocalypseos verò Ecclesiæ Christianæ victoriæ potissima fuit tractatio, in quo argumento victoriæ de Roma caput erat. Præterea, in mea Cantici expositione ad ineffabilia bona, quibus in beatitudine cœlesti fruitur sponsa, non pertingi; cum de hac in fine Apocalypseos narratio sit admirabilis. Quo notato discrimine, aduertit deinceps facile est, quàm expedierit, Salomonem ad ea, quæ pectus non capit humanum, neque in cor hominis ascendunt, non accedere; Ioannis verò spiritum penetrare cœlos. Enimverò hi post redemptionem Christi Domini reserati sunt, illicque adeò potuerunt scandere spirituales viri, indeque descendentes, quæ illic aguntur, mortalibus narrare, ac prædicare. quo de latè dictum in Iacobæ scalæ explicatione. Ac ne putet quis, quod in hoc Cantico de supernæ patriæ deliciis non agatur, illi quidquam deesse; is notet, velim, tractationem, quæ militantis Ecclesiæ amores seorsum complectatur, materiem esse libro nobilissimo admodum sufficientem, atque hac veluti scala, ad philosophandum, quibus nam donis suam Deus in cœlis sponsam

An nihil in Cânti. de beatitudine, & cur?

acumulaturus, cui sic fauet in terris, commodissimè ascendi.

Quartum no to, tractari seridè in Cantico nonnulla & in Apocalypsi, sed ratione maximè diuersa. Etenim Apocalypsis historiam Christianæ Ecclesiæ reuelat: at scriptio Cantici in versuum amatoriorum modum conformata est. Atque ita quod de Ecclesiæ primogenitæ excellentia Apocal. cap. 4. scribitur, idem in Cantico scribendum fuit: verum in formam eius fauoris, ac beneuolentiæ, qua prosequitur amans Deus dilectam sibi primogenitam Ecclesiam, id quod Cantici initium est, *Osculetur me, &c.*

Sed quispiam offendet fortasse in meum Cantici huius argumentum, quod primò Ecclesiam respiciat primogenitam; deinde fundatam ex Gentilitate Ecclesiam, Romanam præcipuè cæterarum caput, ac reginam, Ecclesiam denique Religiosam, ordines scilicet Religiosorum, qui in Ecclesia partem obtinent nobilissimam. Et posita in eo difficultas est, quòd Cantici series vnã duntaxat Christi sponsam ipso loquendi modo continuet: atqui distinctionem reperiri, ubi textus nihil distinguit, accommodatio videtur potius, quàm expositio.

Sed ad difficultatem responsio prima est, inueniri in textu ipso expositionis huius fundamentum. In eo enim haud dubiè ad vxores, quas Salomon habuit, fit allusio. Ea porrò, cuius illa sunt principij verba, *Osculetur me, &c.* nequit in figura filia esse Pharaonis. in eam quippe illud capitis 1. *Filij matris meæ pugnaverunt contra me. Posuerunt me custodem in vineis,* non conuenit. De nuptiis item Salomonis ad finem vsque tertij capitis nulla est mentio. Ea verò sponsa, ad quam tunc alluditur, dubium non est, quin sit filia Pharaonis, regina nimirum princeps. Atque hanc ab ea, quæ postea vocatur Sulamitis, Ierosolymitana scilicet, diuersam esse compertum est: cui textus & sororem attribuit, & plurium Salomonis vxorum mentionem facit. Respondeo deinde, quòd non ita apertè distinctio sponsæ loquentis in initio, & reginæ post agentis, ac Sulamitidis tandem exprimeretur; sed quasi de eadem, sermo de omnibus esset; id ex artificio fuisse planè cœlesti. Etenim reuera magnum est fundamentum, vt omnes quasi sponsa vnica considerentur. Nam Ecclesia ex Gentilitate coacta Ierosolymitana successit, tanta vtique vnione, quanta flumen, quod heri & hodie est, licet alueum fortasse mutet, idem dicitur, & maiori etiam vnionis causa. Atqui vniuersalis Ecclesia Romana caput est. Ecclesia porrò religiosa pars est Catholicæ, & valde quidem principalis. Summa demum quæ inter has Ecclesias coniunctio & vnio reperitur, fundamento est admodum sufficienti, vt hoc Canticorum Canticum eo sit conscriptum admirabili artificio, vt hinc de eadem atque vnica Christi sponsa videatur agi; illinc distinctio, quam inter se habent hæ Ecclesiæ, satis significetur.

Sub tribus Christi adiurationibus in mea explicatione hoc latet arcani, quòd cum ea locutione fore schismata & hæreses, quæ pacem Ecclesiæ obturbarent, insinuetur; significatur distinctè, ea mala non initio tantum euentura, sed & in progressu Ecclesiæ, & postquam ea fuisset gloriosam celebritatem consecuta. signatè verò tria prænotantur tempora, primum

Allusio in hoc Cantico ad diuersas vxores Salomonis.

Cum causa illa non plane distinguatur.

Sacramentum admirationum.

num nempe Ecclesiæ primitiua, (hoc sustinuit Nicolaitas :) inter hanc verò & procellas subsequentes, tēpus fuit alterum, cū succedebat prædicatio Euangelij & Gentilitatis conuersio. Tertium demum, post ingentem & potentiam & auctoritatem Romanæ Ecclesiæ, vt nunquam nos somno sinamus occupari. Quod verò dicitur schismatis & hæresibus perturbari Ecclesiæ pax; id certè ad bella & politicas dissensiones, quæ eandem quòque interpellant, extendi potest. Sed haud dubiè ad pestes illas grauiores, quæ præcipuè illud important detrimenti respectum fuit.

Non exigendum, vt allegoria vel integrantes Ecclesiæ partes, vel perfectiones semper respiciat.

Cū mysticum vel sponsa, aut sponsi corpus laudatur, inconuenientia nulla est, prædicationes aliquot ad status omnes, ad specialem verò quemquam, aliquot pertinere. Ea enim ratio solet esse laudandi, vel religiosum aliquem ordinem, vel ciuitatem. Atque hinc est vt allegoria partium quarumdam physicarum, nunc Ecclesiæ partes, quas dicunt integrantes, caput scilicet, aut labia respiciat: nunc verò non nisi virtutes, quæ partes sunt, id est, perfectiones Ecclesiæ. Qui verò censeret vniuersa vel ad partes perfectionis, vel ad integrantes aptanda; is ingerat se sine necessitate in accommodationes violentas, vt assignet nimirum quæ pars sit reipublicæ iuncturæ fœmorum, quæ verò viscera, & cætera id genus. Atque illud accedit, si in votis, id est, vt applicatio idem perpetuò filium, eundemque tenorem persequatur, siue ad partes integrantes aptentur quædam physica, quædam verò ad partes perfectionis; in eo tamen esse applicationem vniuersi, quod semper ad perfectionem Ecclesiæ respectus sit. in partibus enim integranibus perfectio earum est id, quod laudatur.

Mea declaratione fugi aliquorum commenta.

In huius Cantici expositione violenta quædam ex necessitate conungi solent. Eiusmodi sunt, in parte secunda capitis secundi; somnare sponsam, quòd vigilantis illa non sint, quæ ibi promittit. & capite septimo colloqui inter se sorores duas; cū nil præcesserit, quod hunc dialogum suadeat. Omnia hæc mea cuitat declaratio, & erat sanè quàm optabile, nullis vel in somniis inferendis, vel confingendis dialogis hoc Canticum enarrare. ne somnare cuiquam is fortasse videatur, qui sponsam quidquam per somnium proferre putet. Deinde, qui nouas in hoc drama personas inducit, eas, credo, mallet non inducere, si posset. frustra enim, clamant Philosophi, per plura fit, quod fieri potest per pauciora.

Catholicos recreat nostra expositio.

Denique summæ est cultoribus fidei orthodoxæ consolationi, quòd Ecclesiæ Romanæ veritas, & ordinum religiosorum fructus in sensu etiam literali ad vinum hoc libro Cantorum sint adumbrata. Nam si verba illius omnia ad meæ discursum acoluthiæ, & excellenti quidem proportionem fluunt; hæc enim verò vocari minimè potest accommodatio, sed germana Spiritus S. mens. Atqui priuant se hoc solatio, qui serici continuæ non incumbunt. Nam cū hæc ad exitum à principio (nec enim inficiens nescio quis in hoc Cantico nexum audiendus) non ostenditur; quod bellè alicui cogitationi versus aliquis adaptetur, ritè inde minimè efficiatur, Spiritus sancti mentem esse. Porro ad hæreticorum dedecus turpissimum, mirum est omnino, ad veram & Romanæ Ecclesiæ, & ordinum religiosorum, in quibus ita illi à nobis dissident, doctrinam sic ad amissim Cantici huius totam seriem venire; vt si rem expendere velint sincerè, victi omnino falluri sint.

Hæreticos oppugnat validè.

A huic libello sacro, in quo dignam Deo hætenus intelligentiam reperire nequierunt, nunc explanationem assignari tam doctrinæ catholicæ conformem, vt negare minimè possint, illū, si ad discursum, quem persequor, fuisset scriptus ex industria, haud venturum aptiorem. Ac tunc interior pugna, quamlibet obnitatur, non cessabit, quòd videant nostræ catholicorum doctrinæ seriem totam ex amissim adaptari. Quamquam enim sit verum, symbolicam Theologiam argumentatricem non esse; verum enim cū liber integer excellenti applicatione quadrat in aliquam doctrinam, statim euidenter relinquitur, in eius gratiam doctrinæ talem librum conscriptum fuisse. Et vt hic noster Romanam Ecclesiam proprio non designet nomine; designat tamen vnā Ecclesiam caput & reginam reliquarum. Postquam verò fatendum sit, vnā esse specialem Ecclesiam, quæ inter reliquas Ecclesiæ primitiua filias sororum omnium sit caput; hanc vti aliam à Roma assignent hæretici, nulla possunt ratione verisimili iuuari. Cū autem Romam caput esse fuerint confessi; iam quod religiosi ordines illius sint spiritualis militiæ fortitudo, ac decus, inficiatio relinquitur impossibilis.

Ex Symbolis interdum peti efficacæ argumentum.

Canticum Cantorum Salomonis.

C A P V T I.

De Ecclesia primitiua. Sectio I.

Verf. 1. *Osculetur me osculo oris sui: quia meliora sunt vbera tua vino.*

2. *Fragrantia unguentis optimis. Oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentula dilexerunt te.*

3. *Trabe me: post te curremus in odorem unguentorum tuorum. Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus & letabimur in te, memores vberum tuorum super vinum: recti diligunt te.*

A C O L U T H I A.

Hæc prima est huius capitis sectio, quorum verborum sensum in nostra acoluthia sic expressimus. Ardenter optat Ecclesia primogenita, Christo ipso, cuius gustauerat suauitatem, magis ac magis per charitatem frui: quam eo fruendi delectationem præfert liquidissimæ voluptati sapientia reuelata.

C O M M E N T A R I V S.

De libri titulo noto, Hebraicè scribi: *Canticum Cantorum, quod ipsi Salomoni.* ita redditur ex verbo. Et licet datiuus hic apud Hebræos auctorem soleat designare; sed tamen huic locutioni: *Liber qui Salomoni,* subesse videtur plus arcani. Atque id est fortasse, dictatum à Deo Salomoni hunc librum. Neque verò hoc videbitur nouum aduertenti Canticum illud: *Audite cæli quæ loquor,* notari Deuter. 31. 19. Moyse à Deo fuisse dictatum. Accedit huic suspicioni robur à libri huius sublimi prophetia, eiusmodi nimirum, cuius fortasse mysterium, cū excipiebat verba, non omni

Arcana inscriptio; Canticum, quod Salomoni.

omnino à Salomone captum fuit. Hæc de titulo.

Matrimonij allegoria maximè exprimit Christi amorem.

Spirituali coniunctio prorsus aduersa carnali.

Adstruitur exemplo.

Vocatus Ieremias.

Stulta effugitur hic matrimonij allegoria.

Nuda sponsa sermo arguit suum amorem spiritualem esse.

Vt autem hæc, quibus inchoatur liber, deliciis plena suauissimis enarrem; nota primum allegoriam ab osculis & amplexibus inter se ardentè amantium; ab ipsa quin matrimonij consummatione, non solùm esse significatissimam, sed etiam in spiritualis amoris, quo animæ Christo Domino copulantur, significatione quàm decentissimam. Ac primum, ad id quod doctos nos voluit sacra Scriptura, rem scilicet momenti summi, ea est, arctissimam esse spiritualem coniunctionem, qua sibi Christus Ecclesiam & pias animas implicat, & qua hæc vicissim Christum complectuntur; nulla potuit in energia similis huic allegoria excogitari. Deinde voluptatibus lasciuis nullus sic aduersatur sermo, nec ita natus est coercere carnem, & cogitationem quamlibet impudicam reprimere; atque spiritualium amplexuum, animæque Christo coniunctissimè adhærescentis memoria.

Hoc uti declaretur, aptum idest, quod scribitur de B. Francisco: qui libidinis æstum extinxit amplexuum vsus comparatione. En, aiebat, grandem complexus niuis massam, vxorem tuam Franciscæ, en filios, applicans minores alias. Hoc præ se ferebat externa actio; quæ verò huic spiritum interna adhibebat, Christus vtique erat intrinsecus per amorem fortissimè adstrictus. Etenim cum sic tenetur Christus potior est ad carnis extinguendum incendium, quàm nix ad naturalem calorem. Est præterea eadem amplexuum spiritualium allegoria lasciuia amuletum efficacissimum, quia gustato spiritu desipit omnis caro. Nam si vel sponsi recordatio optimè de sua sponsa nominibus omnibus meriti satis est, vt illa adulterium detestetur, sponsoque torum seruet impollutum; quanto erit efficacior memoria celestis animarum sponsi, admirabilisque amplexuum spiritualium suauitatis ad ciendam de sensuum voluptatibus nauseam? Huc illud venit Ierem. 31. 22. *Vsq; quò deliciis dissolueris filia vana? quia creauit Dominus nouum super terram: Femina circumdabit virum.* vbi sponsam uti à sensibus abstrahat deliciis vates, ipsam nouo illo miraculo inuitat, amplexu scilicet arctissimo, ad quam in Eucharistico sacramento illam allicit Christus. nam hunc existimo huius loci, de quo redibit inferius sermo, sensum literarium. Quo illa facit B. Agnetis vox: *Quem (Christum) cum tetigero, casta sum.* Constat ergo osculorum, amplexuum, matrimonijque consummationis allegoriam, quo significatiorem, eo esse decentiorem. Atque ita ab ea velle propter pudorem abstinere, stulta est religio, & ipsimet pudori cõtraria. Quod vt habeatur quàm firmissimum, non alio opus est, quàm ipsiusmet Spiritus diuini testimonio, qui sacra Scripturæ grauitate minimè alienam iudicauit allegoriam nuptiarum spiritualium, osculorum, amplexuum, & coniunctionis arctissimæ toties repetitam, respectumque ad consummationem matrimonij, vt Bernardus notat, & textus perspicuè tradit, frequenter iteratum. nam alioqui quorsum dicat sponsa, *Inducam eum in cubiculum genitricis meæ.* & *Dabo tibi vbera meæ,* aliæque eius significatus.

Secundum noto: audaciam, quam verbis prodit sponsa, esse quidem admirabilem; verum enim admodum conuenientem. Et sanè neget nemo, eam loqui liberius multo, quàm pudentem aliam

A sponsam addeceret: quæ non allegorico, sed stilo simplici ad coniugem sibi charissimum scriberet; quas præsertim literas non ab ipso tantum, sed & ab aliis sciret lectitandas. Nam quæ eius modestiæ femina auderet scriptioni suæ simile apponere initium: *Osculetur me osculo oris sui?* Et verò huic totus respondet liber. Caterùm erat quidem maximè conueniens hæc audacia. Nam primum in carnali coniugio manifestam desiderij expressionem prohibet pudor; at in spirituali nihil magis pudicum, quàm palam facere desiderium summæ coniunctionis. Ex ipsa itaque loquendi ratione fit euident de amore spirituali hic tractari. nam alioqui, vt sacra Scriptura Salomonis sponsam liberius sponsi oscula postulantem ita celebraret, minimè deceret. Deinde, ipsamet, quæ repræsentatur, assumptæ ab sponsa licentiæ, vt dicat: *Osculetur me osculo oris sui,* nouitas, maximè fuit expediens, ad significandam, quam rex summus exhibuerat ingentem charitatis demonstrationem; eiusmodi vt sponsæ & suæ & sponsi conditionis probè conscia præbuerit audaciam, qua talem institueret sermonem.

Tertium, hinc sponsam introduci Christi vino, eiusque amplexibus probè oblectatam. Dicit enim disertè, introductam se prius in cellaria, memoriæque, & vinum illic haustum, & vbera, idest, amplexus, sponsi, quorum gustauerat suauitatem, tenere; & se quidem magni, vt par est, facere sponsi vinum; sed multo pluris eiusdem amplexus. Illud itaque supponitur Cantici initio, quod mox cap. 2. 4. in illis, *introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem, lana eius sub capite meo,* &c. narratur. Cuius loci allegoria (vt illic videbimus) est, postquam sponsam vino admirabili fecisset ebriam sponsus, eundem cum ea lectum subiisse, & matrimonium consummasse. Et est hinc item ex eodem cap. 2. supponendum, Christi vino sapientiæ, quam ipse in Pentecoste cum suis communicauit, præstantiam designari; coniunctionem verò ex absoluta prorsus charitate summam matrimonij consummatione. Quod si constat ex contextu illud: *Osculetur me osculo oris sui,* in initio huius Cantici dictum supponi post conuiuium & coniunctionem illam; non ergo videtur hinc sponsa induci filij Dei incarnationem desiderans. Et verò fateor, ad incarnationis desiderium verba hæc à nonnullis Patribus applicari; contextu tamen considerato, sequendus potius videtur Athanasius in synopsi pronuncians, Canticum Canticorum non habere prophetiam, sed Christum iam carne indutum repræsentare. q. d. vaticinium huius libri non ita esse conformatum, quasi prædicat futura; sed sponsam induci post factam iam incarnationem, adde, & post Sancti Spiritus aduentum.

Noto quartum, quamuis sponsa osculi duntaxat desiderium exprimat; osculum tamen petere illam non quodcumque, sed illud, quod matrimonij consummationem comitatur, hucque illam respicere, idque toto opere exoptare. Et quidem spectabat ad locutionis decentiam, vt sponsa in coniunctionis allegoria, non illud planè exprimeret, quod intelligi volebat. Stoicorum enim simplicitas suis quamque rem verbis & apertè denotantium nimia omnino est: illi verò qui vt coniugum copulam significant, verbis non nihil tectis, quibus tamen res ipsa intelli

An r'ò osculetur ad Incarnationem referendum?

Scopus huius Cantici.

Sponsa quid postulet.

intelligatur, vtuntur; cum decore iungunt elegantiam. cuiusmodi est velle intelligi ex adiunctis. Quod autem sponsa matrimonij consummationem respiciat, id patet ex contextu. neque enim alioqui adhibita ratio cohæreret: *Osculetur me, &c.* Quia meliora sunt vbera tua vino. Nam vberum nomen ad complexum spectat, & eum quidem, quo coniugis vberibus fruitur coniux: nec aliter vberum nomen apte pro complexu poneretur. quod efficiunt verba cap. 7. 12. *Ibi dabo tibi vbera mea.* Et notandum amores Hebræa voce significari; sed in lingua sancta id nomen vberibus, propter horum in matrimonij consummatione complexum attribuitur. Coniunctionem demum perfectam ab sponsa spectari, persuadet res ipsa. Quod cum eo iam modo semel sponso suo, vt vidimus, fuisset vnita, expetit percepta tunc suauitate frui iterum atque iterum, & magis magisque.

Expositio huius allegoria.

Spiritus S. est osculum oris Christi.

Quintum, in distinctione osculorum, amplexuum, & consummationis matrimonij sic esse philosophandum, vt ad spiritualem vnionem ipsius sponsi cum sponsa significandam, hæc omnia deseruiant. Ac, cum viderimus osculorum & amplexuum cum respectu vtique ad matrimonij consummationem textum meminisse; ad distinctam iam & genuinam allegoriae significationem accedendum. Et quidem hæc sponsi oscula ad doctrinam, quam os suum aperiens docuit Christus, accommodant nonnulli: his tamen Spiritus S. qui Christi halitus est, vtputo, communicatio proprie designatur. Atqui communicari à Christo suum alicui animæ spiritum; liquet sanè, non afferre duntaxat, eam Christi doctrinam imbui; sed ipsi etiam spiritualiter adiungi, & vitæ diuinæ spiraculum in eius animæ faciem inspirare, atque ad eum cœlestium donorum abundantia esse quoddam spirituale ac diuinum impertire. Quare recipere osculum, ipsum vtique est Christi spiritum recipere, & quasi halitu oris ipsius animari, eiusque suauitatem penitus haustam experiri. Hanc explicationem non apta modò rerum proportio, sed ipsemet contextus firmat. Enimuerò sponsa optare se inquit vehementer oscula & amplexus sponsi, vt pote ipsius vino longè suauiora. At qui vinum sponsi (vt e. 2. videndum) excellentiam designat reuelatæ doctrinæ. aliud ergo ab hac diuersum osculis afferri, contextus cogit. Nam sponsa manifeste declarat, nullis se donis aliis, nullis reuelationibus contentam esse, aliud quippe optare se multo suauius, frui nempe sponso ipso, osculis ipsius, & amplexibus. Relinquitur itaque necessarium, vt ea osculi nomine intelligatur cum Christo vnio, de qua Paulus 1. ad Corinth. 6. 17. *Qui adhæret Domino, vnus spiritus est cum eo.* scilicet, vt quemadmodum in corporum copula, de qua proximè Apostolus, fit vna caro; ita per spirituale ex Christo & anima idem spiritus coalescat. Dare igitur osculum, est suum sponsæ spiritum communicare: quo fit vt vnica sit amborum anima.

Amplexus Christi, possessio ipsius.

Deinde dum se coniux amplectendum offert, suimet alteri corporis possessionem tradit. nam complexus exercitium est possessionis. Atque ita sicut dare osculum, est spiritum seu animam alteri tradere; (nam id quod spiratur, animam representat, & anima etiam appellatur.) sic item amplexum offerre, est corpus ipsum tradere. enimuerò eo adigit amantem amor, vt amata rei & animam suam, & suum corpus omnino permittat. Ex quibus iam facile intelligitur deditioem corpoream

A ad alteram, qua se quis verè tradit ac perfectè, designandam spectare. Atque illud hic expendendum, quo sensu dixerit Paulus de Christo (ad Colossens. 2. 9.) *In ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* nam ad eum modum hæc allegoria, qua dicitur sponsus sese corporaliter amplectendum permittere, illud planè significat, quam sibi Christus Dominus perfectissimo vinculo charitatis deuinxit animam, hanc vtique non Christi modò donis, sed ipsomet verissime ac perfectissime perfrui, Christo, complexu ac possessione secum coniuncto.

Ac demum consummatio matrimonij osculo & amplexui conceptionem addit & generationem filij, geniti nimirum ad imaginem & similitudinem sponsi. hic enim erat osculorum & amplexuum finis. Atque hinc statim apparet, hanc allegoriam in primis esse accommodatam, vt significetur, finem coniunctionis cum Christo eum esse, concipiat vt animus desideria, eaque apud se firmiter statuatur, spirantia illa quidem, efficaciam, & sponsa Christi principis digna: mentem nimirum, quam efficaciam consequatur, quam certissimam effingendi se in omnibus ad Christi voluntatem, viuamque in vita imaginem Christi exprinendi, Christum non solum representantem, sed eiusdem spiritu animatam, talem demum, quæ Christi nomen mereatur. Hoc autem est quod aiebat Paulus ad Galat. 4. 19. *Donec formetur Christus in vobis.* qui quidem est minor veluti Christus, maioris scilicet filius, & imago expressa ipsius. Hic porro notandum, scetum huius matrimonij spiritualis primigenium, eam esse Christi imaginem, quæ in anima illius ita Christo adhærentis prius existit. Ac deinde charitas ad proximos extenditur ad Christi imaginem in ipsis ingenerandam. quæ imagines fratres quidem sunt filij primigenij minores nati.

Filius spiritualis matrimonij.

Imago Christi.

Sextum noto, sponsam in desiderio osculorum, amplexuum, & consummationis matrimonij respectum ad altaris sacramentum habere, eiusque frequentiam expetere; neque tamen eam loqui duntaxat de sacramentali communione, sed etiã de spirituali. Notandum iterum, hoc vti declaretur, sacramentum Baptismi sponsonem veluti quamdam esse & arthabonem; cetera item sacramenta ad perfectam cum Christo coniunctionem parare viam: sed quod excellenter representat, & efficit reuera perfectam vnionem & consummationem matrimonij, hoc enimuerò communicationis cœlestis cibi sacramentum est, quod ideo perfectiorem vocatur, consummativamque. atque ita ad hoc veluti ad suum finem reliqua sacramenta diriguntur. Propterea bonæ animæ quibuscum sese communicat Deus, ita ab ipso afficiuntur interiorius, vt accedant ad cœlestem mensam, quasi ad excipiendum mysticum Christi osculum, eius nimirum spiritus participationem, ad os sponsæ ore Christi ipsius admoto.

Matrimonij consummatio per Eucharistiam.

E Huius porro explicationis Theodoretum ad hæc ipsa verba: *Osculetur me osculo oris sui*, auctorem habemus. *At ne quis (ait) osculorum vocabulo perturbetur, consideret quemadmodum mystico sponsi tempore, sponsi corpus suscipientes, complectimur & osculamur, atque oculis corâis imprimimus, & animo ac cogitatione quasi complexus quosdam, & congressus nuptiales effingimus, atque ipsum (charitate timore foras eicientes) nos amplexari putamus & suauari.* Ita ille, apud quæ mox ad illa quæ sequuntur:

Ita sensus est Theodoretus & trium Patrum.

Melior

Meliora sunt vbera tua vino. explicatio trium Patrum sic habet: *Per vbera illa admiranda cogita ineffabiles illos altaris fontes, ex quibus omnes pietatis alumni nutrimur.* Veteres ergo Patres hi quatuor sponfam loqui de Sacramenti altaris communionem existimant.

Eodem pertinet Ieremias.

Ac sanè ubi fuerit semel animaduersum, & Ecclesiam primitiuam, quæ tam anxie sacrâ mensam obibat, hic loqui, & ad eam communionem natam prorsus esse osculorum & amplexuum spõsi allegoriam; qua possit ratione dubitari, sponfam agere de eadem communionem, equidem nescio imò & est mihi pro explorato, Ieremiam in iis, quæ iam tetigi 3. 1. 22. *Femina (vel sponsa) circumdabit virum,* eodem alluisse, vaticinatum nimirum, hæc, vnde duxit initium nostrum Canticum, implenda olim in Eucharistiæ conuiuio: ubi sponsa mirabiliter, sed verè osculum recipit Christi, ipsùmque amplectatur quàm arctissimè.

Etiam de communionem spirituali.
Quid hæc sit.

Sed dixi sponfam non loqui tantum de sacramentali communionem, sed etiam de spirituali. præstat enim sacræ Scripturæ verba ad utramque communionem extendere. Neque verò Theodoretus sensum adstringit ad sacramentalem: sed frui animam spiritualibus Christi osculis, ipsique charitatis amplexibus implicati; id quidem per ea, quæ accedentes cum affectione ad sacram synaxin experiuntur, exponit. Possè autem animam extra communionem sacramentalem arctissima Christi coniunctione frui, ipsiusque spiritus præsentis participatione, perspicuum est. Atque id est quod ab spiritualibus intelligitur nomine communionis spiritualis: nimirum non communicandi modo desiderium, sed quidquid allegoria mysticum Christi osculum excipiendi, ipsùmque arctissimo charitatis vinculo amplexandi designat. Porro quam rem dicunt Sacramenti, hæc est, quamque optare se sponsa, non quidem in sacramentali tantum communionem, sed etiam extra illam significat. Propterea tamen singulariter expetit Sacramentum altaris, quia vera illic Christi præsentia ad spirituales vnionem perficiendam efficacissima est: huc enim tendit illius votum, non solum ad Sacramenti receptionem.

Religiosa vira excellens.

Primum itaque in hoc negotio est, vt faciat Christus animæ liberalem copiam sui, atque ideo hinc incipit sponsa: *Osculetur me, &c.* Atqui debita mox compensatio postulat, vt sese ipsi anima perfectè dedat. id quod ad egregiam religiosi status perfectionem spectat. Neque verò aliud est quod sponsa dicit sub cap. 7. finem: *Ibi dabo tibi vbera mea.* & totum hoc septimum caput tractatus quidam est de bono status religiosi. Ac certè haud temerè venitur ad per fruendum osculi Christi suauitate, eoque grandi bono, quod illius affert amplexus, nisi deditioem sui simul anima generosè perficiat. Huius tamen deditioem varij sunt gradus: & liberalitas quidem suauitatisque incipit à Christo: qui tamen pro eo, ac debent, respondeant, ij verò sunt quam paucissimi.

Dedere se prorsus Deo, quanti est.

Observandum autem, de eo qui se tradit, loqui nos sic: Figere oscula, & se tradere complectendum, id est, se fruendum exhibere. nam osculari est animam suam alteri permittere: atque ita osculari, actiue & se complectendum tradere, totum hoc est se ipsum tradere fruendum. Rursum eum, cui traditur, recipere dicimus osculum, & amplecti. atque id vtrumque potiri est re oblata. Atqui ubi perfectè est amoris reciprocatio, tunc

A amplexus & oscula vtrinque dantur recipiunturque. Atque ea est spirituum summa coniunctio, qua eo ascendit creatura, vt vnus cum creatore idemque spiritus fiat. Et cap. 7. in illis: *Ibi dabo tibi vbera mea,* ad matrimonij consummationem, quam beata sequitur fecunditas, videtur respectus esse. Neque enim inde peti allegoriam, nouum ei accidet, qui castissimum legit Bernardum: qui, ubi de amplexibus agitur, respectum haberi docet ad matrimonij consummationem, atque idem nos existimamus.

B Ex dictis facile fit intellectu quo pacto sapientiæ conuiuium ab amplexibus & osculis Christi distinguatur. Illud enim arcanorum est cœlestium participatio: quæ copiosa quamlibet animæ fiat; desiderium tamen ipsius, quam apprehendit amor Dei, quoad ille sese amanti concedat, neutiquam explet. Quemadmodum vtiq; satis non fieret sponsæ, quod ei coniux communicaret secreta, tantisper dum totum se ipsi non dederet. Quæ causa est, cur replicetur in hoc Canticum, Christi amplexus præstare multum vino in ipsius conuiuio propinato. Epulum tamen Eucharisticum complecti videtur vtrumque. Ibi enim & profunda mysteria Deus aperit, & suum non modò spiritum, sed totum se animæ fruendum elargitur. Caterum participatio secretorum adeunti mensam illam, & non adeunti communis est: proprium autem eius, qui ritè adit, frui amplexibus Christi Domini. Atque ideo quod sibi Eucharistia peculiare vendicat, non est sapientiæ, sed verò conuiuium amplexuum. ac proinde conuiuium capitis 2. quod vberibus postponitur, non expedit ad Eucharistiam aptare, quamquam ad illam in diuerso sensu allegoria conuiuij sit aptissima.

C Hic tamen aduertendum, commodè hoc intelligi: animam interdum tantopere amare Christum, vt amore ægrotet, & tamen nondum Christi osculis & amplexibus fruatur. Quemadmodum regina Saba, vt est in 3. Reg. 10. 5. *Non habebat ultra spiritum.* & 2. Paral. 1. 4. *Non erat præ stupore ultra in ea spiritus.* præ admiratione scilicet, quam comitabantur æstimatio & amor Salomonis: sed frui tamen Salomonis amplexibus, ab hoc diuersum est. atque ita etiam sponsa ante Christi complexum cap. 2. v. 5. & cap. 5. v. 8. proponitur languens amore.

D Dico ergo sapientiæ, bonitatis, & beneficiorum Christi notitia excitari interdum in anima, prius etiam, quam sit Christo perfectè vnita magnum vnionis huius desiderium. hoc verò amor etiam appellatur. Et potest euenire vt illud, ante perfectam, vt dixi, vnionem vehemens sit, atque eius vtiq; vehementia, vt ea præ amore elanguendi allegoria aptè representetur. Hic enim modus amoris notitiæ efficacitati correspondet. Cum autem rei cognitiæ admiratio superat (vt accidit reginæ Saba) animæ vim; desiderium ex consequenti notitiæ correspondens superat quoque naturales vires; ac tum anima amore se agrâ esse, vere pronūciat. Adhuc tamè amor hic, quippe qui ad ea Christi vnione fruendū, ad perfectamque aded hominis deditioem non accessit, haud est quidem consummatam perfectionem consequutus. Huius verò ratio est, naturales vires (si à Deo confirmatæ non sint) ad eam perfectionem & amoris & vnionis minimè esse efficaces; atque aded quæ anima perfectè amare desiderat, cum se infra talem amorem & cognitionem multum esse videt, in morbum incidit. Is enim est propriæ debilitatis cognitio, qua ab exactè tum amando tum cognoscendo

Non ita animus expletur cognoscendo Deo, quam amando.

In Eucharistia vtrumque consequitur.

Sciëntia morbum amoris conuulsi.

Non autem amoris perfectissimi.

retinetur. aliquid porrò anxie desiderare, nec posse adipisci, id verò est quod torquet, quod lancinat. Huius porrò mali remedium à Deo est fauore suo animam confirmante. quo peruenit ad vnionem illam. hæc verò vnio animam roborat magis magisque. Et quæ prius imperfectiorem & cognitionem & amorem nequibat ferre; postquam iam Christo fuit vnita, inde trahit eum robur, tum suæ debilitati & languori sanitatem: ac fit etiam altioris notitiæ & amoris capax, parata præterea ad vnionem sine deliquio. sine deliquio, inquam, ad eam scilicet actionem tradenda sui & vniendæ. Nam ita potest amor accrescere, vt desiderium Christo in caelis perfruendi vehementissimum corporea vita quod de B. Virgine creditur, quemquam priuet.

Amoris perfectissimi effectus.

Præterea dolor ingens de offenso Deo commode Cant. 5. 8. per ægritudinem repræsentatur amoris, hoc est, desiderij, quo laborat anima, vt de obtenta & venia peccatorum, & Dei gratia habeat satisfactionem.

Deinde, quia spes quæ differtur affligit animam; idcirco quæ expectit nimio opere communicationem Christi, vt ille præbeat & osculum ipsi, & se totum ab ea complectendum, eam huius sui voti dilatione torqueri necesse est.

Sed non deerit fortè cui videatur, ad textum esse conuenientius, vt nunquam ad allegoriam consummationis matrimonij deueniatur: cum in eo nihil reperiat aliud quàm, *Laua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me*; dicat autem cum maximè: *Ibi dabo tibi vbera mea*. atqui hæc limites amplexuum non exire. Respondeo obstare nihil, quominus agatur de matrimonio; ac potius huc reipsa spectari: exigere tamen decorum, vt de eo testè ageretur. Propterea cum illac sermo deuenit: *Dextera illius amplexabitur me*. verum id quidem est, nondum ad matrimonij consummationem peruentum; cæterum ibidem significatur haud dubiè sponfos tunc solos relictos fuisse. Nam ideo concionem dimittens sponsus ait: *Adiuuro vos, &c.* supponens scilicet vnà se, vt dormirent, remanere. Adde, verba illa: *Ibi dabo tibi vbera mea*, pertinere omnino ad matrimonij consummationem, sed verò qua decetia conueniebat.

Quia meliora sunt vbera tua vino. Dictum iam D superius nomini vbera hinc non respondere *sadam*, cuius significatio, de qua infra, pertinet ad nutrices, cui respondet autem *dadim*, quæ vox sonat amores. Sic autem vocant propriè Hebræi amplexus. porrò sedes amoris locatur in pectore & vberibus. quæ ratio est nostræ versionis: & vsus maximè est huius nominis, cum de amplexibus in amoris consummatione sermo est. Horum deinde cum superioribus connexio iam demonstrata. Et notatum, hic sponsam eius vini meminisse, quo illam prius sponsus ebriam concinnarat. Constat præterea, liquidissimam sapientiæ reuelatæ voluptatem, de qua serio cap. 2. hoc esse sponsi vinum. Et licet qua coniunctione in cælesti patria per beatam visionem animæ adhæret Deo, ea sit longè maxima; verum tantisper dum in via sumus, multis excellit partibus nexu charitatis copulari Christo, quàm eiusdem reuelata sapientia quantumuis excellenti inebriari. Sapientia enim ex se licet ingens neque animam cum Deo vnit, neque eiusdem facit spiritus: quod autem hoc præstat, id verò est spiritus Christi, & perfectæ charitatis nexus. Atqui hic est, quem excellentiorem haud dubiè,

Sapientia & amoris discrimen.

A suauiorèmq; ea voluptate, quæ ex cælestium arcanorù reuelatione percipitur, sponsa pronunciat.

Hinc licet primùm colligere, quod tres Patres apud Theodoretum dicunt, per verba Christi, ineffabiles altaris fontes, ex quibus pietatis alumni nutriuntur, significari; esse quidem accommodationem elegantem, & cum sensu literali, qui est de Eucharistia, cohærentem; verum cum Hebraica phrasi non item. Ambrosius deinde & Bernardus præferri dicunt vbera Christi omni sæculari dulcedini. Hoc autem longè infra illud est, quod exigunt & series & phrasis huius libri, in quo vinum ad excellentiam doctrinæ reuelatæ refertur. maior autè multò laus est vberum, præferri illa liquidissimæ sapientiæ reuelatæ voluptati, quàm sæculari dulcedini.

B Illud igitur est quod dico, hunc locum & alterum capitis 2. vbi sponsam in apothecam induxit sponsus, illamque largiter ibi prius excepit suo vino, dein arctissimè amplexatus est, sese mutuo respicere. Quod itaque nunc ait sponsa, id est, magni se quidem facere sponsi vinum, hoc tamen postponere de suis amplexibus. atque adeo horum se maximè desiderio teneri.

De allegoriæ vini significatione notatio.

Est id primùm citra controuersiam, vinum in C Vinum in malam partem sæpe allegoricè capi. Sic Prouerb. 4. 17. appellatur *Vinum iniquitatis* cap. 23. 31. *Ne intuearis vinum quando stauescit*. nam mox additur: *In nouissimo mordebit vt coluber*. Antea cap. 20. 1. *Luxuriosa res, vinum*, & cap. 31. 4. *Noli regibus dare vinum*. ita *vinum compunctionis*, legitur Psal. 59. 5. Psalm. demum 75. 9. dicitur: *Calix in manu Domini vini mei plenus mixto*.

In hoc tamen Cantico videtur vinum semper in bonam partem accipiendum. Atque vt hæc nostra sententia, qua sit verosimilis appareat locus huius Cantici, vbi mentio fit vini, numerabo.

Primus locus Cant. 1. 2. *Meliora sunt vbera tua vino*.

2. Cap. 1. 4. *Memores vberum tuorum super vino*.

3. Cap. 1. 13. *Botrus cypri dilectus meus mihi*.

4. Cap. 2. 4. *Introduxit me in cellam vinariam*.

5. Cap. 4. 10. *Pulchriora sunt vbera tua vino*.

6. Cap. 5. 1. *Bibi vinum cum lacte meo, bibite & inebriamini*.

7. Cap. 7. 7. & 8. *Vbera sponsæ comparantur botris vineæ*.

8. Cap. 7. 9. *Guttur tuum vinum optimum dignum dilecto meo ad potandum, &c.*

9. Cap. 8. 2. *Poculum ex vino condito*.

E Ex his nonem locis duo duntaxat primi, in quam sint partem sumendi, veniunt in disceptationem. nam quod in bonam alij septem sumantur, euident est. Verum idem etiam de duobus illis ratione, vt reor, euineitur. Primùm, quod si ita sumatur vinum, maior illa sit verbum commendatio. Deinde, quia qua ratione dicitur cap. 1. 2. *Meliora sunt vbera tua vino*, dicitur eadem prorsus cap. 4. 10. *Pulchriora sunt vbera tua vino*: vbi capiat vinum in malam partem nemo.

nemo. nam is est contextus, *Pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.* Vbi sicut aromata in malam partem capi nequeunt, ita neque vinum.

Accedit, aptam huius Cantici harmoniam ita exigere videri. etenim sponsa introducta est in cellam vinariam, & oblectata ibi amplexibus sponsi sui. Atque ita cum ait: *Meliora sunt vbera tua vino,* sensus est, pretiosum quidem esse vinum, quod ibi sponsus repositum haberet; verum enim eiusdem amplexus præstare longè. Et sanè, ad hæc, habet inconuenientia nonnihil in libello tam breui symbolicam vini significationem variare. Præterea verisimile admodum est, hoc libro Salomonem habuisse in vini significatione respectum ad conuiuium, quod sapientia Prouerb. 9. 2. & 5. instruit: *Comedit panem, & bibit vinum.* vbi ad propositionis mensam, in qua panis & vinum erat (vt habes in tractatu de templo) allusio fit. Ac demum, mirum accedit firmamentum nostræ sententiæ, quod ea omnibus nouem locis conuenientem inter se afferat sensum, & cum quidem admirabilem.

Vinum pro sapientia reuelata.

Inferior hæc amore Christi.

Eadem sententia.

Iterum eadè.

Est ergo obseruandum in conuiuium sapientiæ, quod estur, eam esse sapientiæ partem, quæ aliquo stat labore, tamen delectabili. nam certè mandere, non nihil affert laboris. At quod liquidius est, quod deliciosius, planè vinum est: & notum iam alias, quæ sit voluptas liquida, & quemadmodum quod euidens existit, id est liquidum. Illud igitur, quod summa cum voluptate hauritur, oblectat cor, rapit animam, illamque infusione sua prorsus permeat, id quidem vinum est. Atque statim apparet ponderatum mirabiliter; cum voluptas ex Christi amplexibus (id est, ex amore & coniunctione ipsius) hausta voluptatibus sapientiæ, vel liquidioribus delectabilior pronunciata fuit. Concinit autem Paulus aiens: *Maior autem horum est charitas.* Agebat enim non de intuitu perspicuo Dei, sed de huius mortalitatis sapientia, tamen reuelata ac diuina. Hoc ergo est, *Meliora sunt vbera tua vino.*

In iis verò v. 4. huius cap. *Memores vberum tuorum super vinum,* agit etiam sponsa de magno quodam desiderio, quod enim quis optat valde, id nunquam obliuiscitur. Et est sensus, sponsæ non ita in voto esse, vino, quam amplexibus frui. Aut fortè ad introductionem sui in apothecam vini alludens, inquit, suauioremi sibi esse amplexuum quam vini memoriam.

Quid ea significant v. 13. *Botrus Cypri dilectus meus mihi,* suo loco. cap. 2. 4. *Introduxit me in cellam,* &c. Admirandæ conuiuij sapientiæ delicia significantur. Verum vltius progressa est beneuolentia, cum eam sponsus post arctè complexatus est, *Dextera illius amplexabitur me.*

Quod si cap. 4. 10. cum dicitur: *Pulchriora sunt vbera tua vino,* de eo quo ipse vino, nouo scilicet visionis beatæ, fruitur in cælis, ageret Christus; non utique dixisset gratiorem sibi esse Ecclesiæ amplexum, quam Dei visionem. Atque ideo non ait: *Meliora sunt mihi vbera tua,* quam vinum, sed, *pulchriora.* hoc est, præ vino, quod bibis, amplexus tuos probo. plus places dum me amplecteris, quam dum vinum sapientiæ bibis.

Quod dicitur, *Bibi vinum cum lacte meo,* cap. 5. 1. i bi explanabo.

In iis cap. 7. n. 7. & 8. significatur religiosæ vitæ doctrinam ad viros pertinere, adulta scilicet iam

& confirmata virtute. Quamobrem dicitur, quibus aluntur vberibus tyrones, piisque alij instituntur, ea pro lacte præbere vinum.

Capite verò 7. num. 9. Guttur designat musicam. & est sensus Religiosorum prædicationem excellentis esse doctrinæ, adeoque summa voluptate Christi amicos afficientis. Quod autem dicitur, vinum hoc esu dignum esse; id significatur, quod aiunt probi potatores, bonum vinum non bibendum, sed edendum. id est, ex ore pro gustu maiore lentius transmittendum.

Capite denique 8. 2. vt significetur, Christianæ Ecclesiæ perfectionem videre, fore id Christo iucundissimum, ait sponsa: *Dabo tibi poculum ex vino condito.* Vbi obseruandum, visum, opus esse sapientiæ. Hæc porro voluptas est, quam Christo possumus Christiani afferre, iuxta illud epist. Ioann. 3. 4. *Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam filios meos in veritate ambulare.* Cum igitur videt Christus insistere perfectioni suos filios, magnæ id sibi est voluptati, ea siquidem condito vino comparatur.

2. *Fragrantia vnguentis optimis.* Visum iam, vberum nomine respici matrimonij consummationem. Ad hanc porro cælestem vnionem licet intelligatur sponsa iam vnguento myrrhino, aliisque odoramentis (vt colligitur ex lib. Esth. cap. 2. 12.) præparata longè tamen excellentius est regale vnguentum, quo præ suis consortibus perfusus dicitur sponsus. Vide Psalm. 44. 8. & ad Hebr. 1. 9. Plinium item lib. 13. cap. 1. in fine, & cap. 2. de vnguento regali Orientalium Regum, quod vnguentum appellat ipse cumulum deliciarum & rem summæ auctoritatis. Cum ergo Ecclesiæ sponsus mystico vnguento adeo præstante delibutus sit, meritò ipsius sponsa in commemoratione summe suauitatis vberum (id est, complexuum) sponsi, fragrantie optimorum vnguentorum mentionem facit. Quia quæ sponsa tali coniungitur sponso, ad summæ item illius fragrantie attracte ex complexu sponsi consortium perfectissimum consequenter admittitur. Quo ex complexu, totiusque beatæ noctis coniunctione manet ipsa regale illud vnguentum similiter spirans, regalis nimirum fragrantie sicut & matrimonij consors.

Hic cum verbis præcedentibus horum nexus, & in vnguentorum allegoria allusum haud dubie ad Salomonis delicias. De quibus Eccles. 2. 8. & ad regalia aromata, quæ ipsi allata narrantur 3. Reg. 10. 10. Meminisse autem oportet, & vnguentorum vsu fuisse apud Orientales frequentissimum, & ea ex multis aromatum generibus misceri solita. certè ex quatuor & viginti illud, quod regale vocat Plinius, constabat.

Porro aromatum, & vnguentorum allegoria spirituali suauitati animæ significandæ seruit aptissime. Nam bonus odor tanquam res spiritualis per spiritum, seu animam (sic etiam appellatur) penetrat introrsum; atque vt eius suauitate fruamur perfecte, naribus attrahimus spiritum. Anima verò illo se penitus spirituali solamine sine societate videtur oblectare velle. Dicit itaque sponsa, nihil omnino esse, quod animam & spiritum reficiat æquè, ac reficit coniunctio cum Christo. atque ex hac bonum se eiusdem Christi participasse odorem, ad diffundendum utique quoquo versus, & vt proximi ex vsu & consuetudine cum viris spiritualibus odorem diuinitatis ingentem suarum animarum solatio participent. Atqui mixtio illa ex aromatis diuersis

Vbera, id est, ampl. xiii Christi, vnde sponsa quoque odoratissima.

Allusio ad vnguenta Salomonis.

Accedens ad Christum perfunditur magna suauitate.

& purissimo oleo, quæ est in pretioso vnguento, facile est aduertere, quid designet, perfectarum nimirum coagmentationem virtutum, & omnium quidem oleo lenitudinis, suauitatis ac misericordie delibutarum.

Oleum effusum nomen tuum: ideo adolescentula dilexerunt te.

Verba hæc non dissoluta sunt à præcedentibus, connexa quin imò cum illis mirabiliter. Ex eo enim quòd sponsi vbera vnguentis optimis fragrent, consequens est, vt sponsa post beatam cum eo coniunctionem, idem etiam redoleat regale vnguentum. Hunc porro cœlestem odorem animæ illæ percipiebat, præsertim, quæ ex Ecclesiæ primitiæ prædicatione ad illam se recipiebant. Etenim hæc valde ad Christum afficiebantur, propter egregium eiusdem odorem, quem Euangelij efflabant buccinatores, Christi eo spiritu prædicantes nomen, vt re ipsa testarentur, verè dictum à Paulo 2. Corinth. 2. 14. & 15. *Odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus, ipsi qui salui sunt odor vitæ in vitam, &c.* Atque illud obseruatione dignissimum, hanc admirabilem in prædicatione nominis Christi efficaciam notari hîc ex perfecta cum Christo coniunctione existentem. Ad hæc, nomen Christi in præsentia sic accipio, quemadmodum cum agitur de Euangelij prædicatione, sumi solet. Vniuersa enim Euangelij prædicatione ad prædicationem nominis Christi redigitur velut ad summam. Vide Actu. 9. 15. *Vas electionis mihi est iste, vt portet nomen meum.*

Ex dictis facile ad eam quæstionem, sitne in præsentia de nomine Christus, vel Iesus, sermo, colligitur responsio. Vtrumvis enim dixeris, atenta, vt opus est, veritate nominis, idem dicis. Nam quòd Christus verè sit Saluator, vel quòd verè vnctus à Deo, & ab illo ad mundi salutem procurandam missus, vtrumque diuersum non est. At in præsentia de Euangelicæ prædicationis efficacia in alliciendis ad Christum animabas, contextus agit. Etenim effectus fuit prædicationis Apostolicæ, vt Christi odor gratissimus, atque suauissimus esset, & multo vtrique excellentior, quàm memoria Iosæ, quem illis commendat Ecclesiast. cap. 49. 1. *Memoria Iosæ in compositionem odoris facta, opus pigmentarij.*

Debet autem hîc obseruari, contextum exigere distinctionem inter sponsam colloquentem, & inter eas, quas adolescentulas vocat. Sponsa enim ad consummationem matrimonij, id est, ad perfectam cum sponso vnionem fuerat admissa: nomen autem adolescentularum eas, quæ adhuc paruulæ erant in Christo, id est, recenter ad eum conuersæ, designat. Vide Esth. 2. 9. vbi Estheræ datæ sunt septem puellæ speciosissimæ. Et quidem sponsa est illa, quæ vocatur in sacra Scriptura Mater Sion; adolescentulæ verò sunt nouellæ plantæ. Dicemus iterum de hac distinctione ad id capituli 6. 7. *Adolescentularum non est numerus.* Vbi adolescentulæ ab eis, quæ iam sponsi fruuntur coniugio, id est, vnione perfecta, disertè discriminantur. Quòd si placet per adolescentulas, sicut cap. 6. Christianas Ecclesias denotari; benè id habet. quia sponsa est Ecclesia Ierosolymitana; adolescentulæ verò pro alijs Ecclesijs, quæ alibi, Samaritæ puta & Antiochiæ fundabantur, aptè capiuntur. Et cohæret optimè, vt Mater Sion

expendat, quanta sit vberum sponsi fragrantia, nam ei, quòd sponsi amplexibus fuisset potita, ita hæsit odor cœlestis, vt eum expirans complures ad eundem sponsum Christum animas perliceret, iis scilicet illius notitia, quem verbo & exemplo prædicabat, imbuendis.

Dixi adolescentulas esse fideles siue animas siue Ecclesias ante perfectam cum Christo vnionem. Vbi notes, à reginis & concubinis distinguui cap. 6. 7. adolescentulas, quòd hæc filios Christo non gignant. Id quòd satis ad ea, quæ nuper diximus, appositum est. Munus enim & genitricis, & filios Christo gignendi, perfectam vnionem cum Christo supponit, & huius matrimonij fœtus primigenius est Christi imago (vt & dixi versu præcedenti) ipsimet impressa genitrici.

Quòd si obiicias, fieri, vt aliquibus, priusquam ad hanc euecti sint vnionem perfectam, animæ adducantur ad Christum. Respondeo, quæ animæ Christo perfecte sunt vnitæ, eas propriè & spiritali proportione genitricis esse, ac filios gignere. Quòd si Deus interdum eum, qui nondum ad Christi vnionem fruendum pertigerat, pro instrumento ad alicuius conuersionem assumat; hic quidem haud genuit propriè, nec ei genitricis nomen, sed instrumenti solùm debetur. Enim verò Dei omnipotentia quolibet instrumento potest vt, nullam etiam cum effectu proportionem habente. Verùm illud naturale (id est, apta respondens proportione) est, vt qui perfecta cum Christo fruatur coniunctione, is alios pertrahat ad eundem. Atque hoc exigit rerum ordinata ratio, facitque Deus potentia sua, vt dicitur, ordinaria. Nam quòd diuersum est, ea fieri ratione censendum, qua Deo seruiunt quæuis instrumenta, quæ ad gratiæ productionem non ex eorum natia proportione, sed ex sua omnipotentia assumit.

Ex dictis iam elicio *quòd dilexerunt* non significari in præsentia charitatis perfectionem, sed initium duntaxat. nam charitatis perfectio in matrimonij consummatione representatur. Verum est tamen ante obtentam istam coniunctionem arctissimam, vehemens illius obtinendæ posse desiderium accidere, atque id appellari etiam amorem ingentem. Eiusmodi autem vehemens desiderium Christo seruiendi reperiri solet ipsis conuersionis initijs. Et quidem magna cum charitate Ecclesiæ cœperunt ab Apostolis fundata: quas tamen cum ea vnione Christi perfecta non cœpisse, competentum est. De hac amoris consummatione ab amore desiderij vehementis distinctione iterum ad illud cap. 5. 8. *Amore languero, recurret sermo.*

3. *Trabe me: post te curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Sponsam ab adolescentulis textus distinguerat, ab sponso verò nunc, vt is illam ad se pertrahat, sponsa petit, quo efficiat, vt omnes tam ipsa, quàm adolescentulæ post eum concurrant. Est autem hoc ad eum modum concipiendum, quo, cum sacra aliqua familia spiritu efferuescit, feruoris fructus in Ecclesiam totam redundat, atque ita gratiæ ingentis, quam Deus ordini religioso communicat, effectus non est solùm pertrahi ad Deum ordinis illius alumnos, sed alios etiam complures. Dicit ergo aptissimè Ierosolymitana Ecclesia: *Domine trabe me: & me quidem currente, post te etiam adolescentula current.* Etenim currentibus magistris, & discipuli currant necesse est.

Odoris porro allegoriam sic premo. si ex vnione cum sponso cœlestis odor sponsæ adhærescebat,

Quid trahat peccatores ad Christum?

Nota,

Nomen Iesus aut Christus oleo effuso designari.

Sponsa & adolescentularum discriminem.

Qui ad spirituales generationem apti.

Dilectionis gradus vni.

Maiorū exemplum quàm efficax.

Premittitur
odoris allego-
ria.

bat, quo dein post se animas ad Christum con-
duceret; liquet, quo magis ipsa sponso adhære-
sceret, plus eam fore diuini illius odoris partici-
paturā, atque eo magis animas ad Christi odorem
affecturam. Quòd si quo illa magis Christo vni-
retur, captura esset spiritus, eo amplius ad perfe-
ctiorem ac perfectiorem anhelandam vniionem,
& ad cursum post sponsum velociorem; ex pro-
portione quidem futurum erat, vt animabus, quas
odor Christi ab sponso communicati ad se perdu-
cebat, spiritus accresceret. Vnde horum cum ver-
bis præcedentibus constat nexus. relinquitur, vt
quid *trahere* sit, quid *currere*, amplius aliquanto
declarem.

Via trahendi
duplex.

Trabe me. hoc est, gratiæ me tuæ efficacia per-
trahat ad te magis ac magis per maiorem vniionis
perfectiorem perfruendum: atque huius etiam
vniionis vinculis ad perfectiorem tui imitationem
trahe me. Primum de efficacia gratiæ, voci illi
Christi D. Ioann. 6. *Nemo potest venire ad me, nisi
Pater meus traxerit eum*, conforme est. Alterum,
quòd vniionis suauitas Christi imitationem po-
tenter efficiat, iis Osee cap. 11. 4. consonat: *In fu-
niculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.* Tra-
he autem vt rouis modo, minimè est, vt liquet,
violentum; sed cum summa suauitate efficacissi-
mum, Christi exemplo, & eius beneficiis propo-
nendis, mente illustranda, voluntate accen-
denda.

Post te curremus. rō post te Christi significat imi-
tationem; & *curremus* studium & operam ingen-
tem, iuxta id Psalm. 118. 32. *Viam mandatorum tuo-
rum cussurri, cū dilatasti cor meum.*

Pulchra sē
militudo.

In odorem vnguentorum tuorum. Mirus sanè odor
is est, qui facit curriculo venire animas eius gra-
tia potiendi. Atqui odoris huius cœlestis effectus
illi est ad similes spiritui, qui canibus inditur ve-
naticis prædam odoratis. Atque huc videtur con-
textus spectare. Enim verò ita omnino res habet,
vbi Deus percipi facit admirabilem odorē Chri-
sti, is ad se rapit animas statim, easque incitat, vt
post Christum currant. & quam segnis sit ante
prædam nare perceptam canis, quantoque post
rapiatur impetu, digna res est quæ animaduertat-
tur. Ad hæc nota, vnguentorum Christi suauissi-
morum odorem in perfecta cum eodem coniun-
ctione, vt dixi, plenè hautiri. Atque id esse quod
& expetebat sponso, & adolescentulæ anhelabant.
Porro, viam, quæ ad tantum bonum rectà ducat,
esse Christi sollicitam imitationem. Id itaque
vult: *Post te curremus in odorem vnguentorum tuo-
rum.* Et verò rō post te est vt ad imitationem Iesu
Christi tollat vnusquisque suam crucem, illiusque
vt pote magistri vestigiis inhæreat.

Diuino amo-
ri reliqua
postponenda.

*Introduxit me rex in cellaria sua: exultabimus &
letabimur in te, memores vberum tuorum super vinum.*
Dixerat sponso, quod ipsa, quòdque ipsius adole-
scentulæ cuperent vehementer, vt Christi odora-
menta in perfecta cum eodem coniunctione chi-
berent, id quidem esse. Iam ergo quid aptius,
quàm hoc quod subiungit? accepisse nimirum se
ab sponso dona alia magnifica (magnorum scilicet
mysteriorum reuelationes, linguarum donum, &
id genus alia) atqui iam in fruendo sponso ipso
collocare tam se, quàm adolescentulas suas totam
suā felicitatem, ipsiusque & amplexus & vniionem
mysteriorum reuelationibus, dono linguatum, &
aliis quibuscumque longè se præponere. Apparet
sanè inhære hunc sensum tunc contextui præ-
cedenti, tum Apostolicæ doctrinæ. Vide 1. ad Cor.

A 12. 31. *Emulamini charismata meliora: adhuc excel-
lentioriam viam vobis demonstro.* charitatis scilicet,
de qua statim ibi latissime, perfectionem. Relin-
quitur, vt an textus verba ad nostrum hunc sen-
sum veniant appositè, videamus.

Introduxit me rex in cellaria sua. Tametsi Hebræa
vox, pro qua noster vertit *cellaria*, tantum signi-
ficet penetralia, seu cubicula interiora; vulgatus
autem, cum *cellaria* verterit, conuenienter scilicet
ad illud cap. 2. 4. *Introduxit me in cellam vinariam,*
de vinaria item cella hîc agi, omnino intellexit: &
quidem prudentissimè (vt ego sentio) rem expen-
dit. Sequitur enim statim: *Memores vberum tuorum
super vinum.* Et sicut v. 1. vbi sponso dicit: *Meliora
sunt vbera tua vino*, sermo de illo est, quo ipsam
sponso in apotheca oblectat; ita etiam in præ-
senti de eodem vino sermo est. Præsens itaque in-
troducitur in cellaria alteri, de qua dicitur, *Intro-
dixit me in cellam vinariam*, manifestè respondet.
Atqui in ea apotheca (vt videbimus c. 2.) suauitate
vini ad mysticam vsque ebrietatem sponso potita
est, mox verò amplexibus sponso dulcissimis. Por-
rò hæc omnia istis coërentur: *Introduxit me rex
in cellaria sua.*

Præterea omnia hæc, mysteriorum scilicet re-
uelatio, infusæ doctrinæ excellentia, donum lin-
guatum & prophetiæ, liquidissima demum reue-
lata sapientiæ voluptas mire significata sunt (vt
cap. 2. dicam) & per suauitatem vini ab spon-
so propinati, & per inebriatam ab eo sponsam.
C Hac causa non ait sponso, introduxit nos rex,
sed, *introduxit me.* De vniione verò charitatis
cum agit, pluraliter loquitur: *Exultabimus, &
letabimur in te*, q. d. Haud quidem conueniunt
omnibus reuelationes mysteriorum, dona lin-
guarum, & prophetiæ: Christus autem ad suo-
rum amplexuum dulcedinem omnes & Ecclesias,
& singulas earum animas inuitat. Et quemad-
modum equidem (inquit sponso) in fruendo spon-
so meo meam felicitatem deſinio; ad eandem
prorsus felicitatem anhelandam meas puellas in-
formo. Etenim sicut ego in his amplexibus sua-
uitatis, & spiritualis consolationis reperio plen-
itudinem, ita & ipsæ reperient. Atque id hæc
volunt: *Exultabimus, & letabimur in te*, q. d. in
temetipso (quod idem est, ac si diceret, in amplexibus
tuis) veram cordis lætitiā inueniemus. Nam licet
scriptum sit, vino cor lætificari, illudque, & quidem
admirabile ego largiter biberim: at verò solatium,
quo afficiuntur animæ tecum ex charitate perfecta
vniitæ absque vlla comparatione maius est. Ac
proinde ego meæque puellæ ad hanc aspiramus
beatitatem: *Exultabimus & letabimur in te, memores
vberum tuorum super vinum.* id est, amplexus tuos
vini tui suauitati præferentes. Hæc de se profert
sponso ex experientia; de suis verò adolescentulis
ex institutione ac prædicatione. quas simul his
ad æmulandum charismata meliora (vt fecit Paulus)
exhortatur. De distinctione porro sponso, & adole-
scentularum, dictum superius ad illa, *Oleum effu-
sum*, &c. & ad, *trabe me*, &c. Neque verò neces-
se est vt rō memores, referatur ad adolescentu-
larum experientiam. nam etiam eorum dicimur
commeminiſſe, quæ magistri docuerunt, sicut
Luc. 17. 32. dicitur, *Memores estote vxoris
Loth.*

Recti diligunt te. is debet esse horum verborum
sensus, vt illa sit recta electio, quæ amorē Christi
reliquis omnibus anteponit. Ac primū sensus hic
cum

Cellaria hæc
de vini repo-
sitorijs.

Non sicut di-
uinus amor,
ita omnibus
conuenit Dei
sapientiæ cel-
sitas.

Recta electio
quo spectet.

cum textu precedenti mirifice cohæret, cum deinde verba facile recipiunt. Etenim qui rectissime eligunt, hos nuncupes rectos aptissime. Adde Hebraicum nomen, quod, sicut Latinum diuitiæ, caret singulari numero, sonare *rectitudines*, atqui phrasi Hebraica rectitudines, idem est, quod rectitudo. Et licet vulgata versio: *Recti diligunt te*, apta satis sit, quod pro abstractis concreta ponantur frequenter; sed fortasse epitalim addit: *Rectitudo diligit te*, id est, tui & dilectionem & complexum vino sapientiæ, bonisque huius vitæ aliis omnibus præferre, ea quidem recta est electio. Ac proinde quod ego meæque puellæ tuis amplexibus vniuersa postponimus, in ipsiusmet rectitudinis scopum rectè collineamus. Et facit quod rectè diligi dicatur, id quod eligitur: imò & Latinis verbum diligo vtrumque designat. Notandum præterea emphasim habere pronomen *te*, tam hic, quàm superius in illis: *Exultabimus, & letabimur in te*, q. d. haud esse sitam felicitatem animæ in vllis mysteriorum reuelationibus, non in prophetiæ vel linguarum dono, sed in ipsomet Christo complectendo.

Percursa hæc sunt verba omnia primæ huius capituli sectionis, & aptissima eorum series ostensa. Qui verò componat cum acoluthia commentarium, in ea reperiet totius contextus summam. Neque tamen obiicias, verba acoluthiæ huic sectioni respondentia neque prædicationis nominis Christi, neque amoris, quo eum prosequuntur adolescentulæ, meminisse. Etenim hoc necesse non fuit, nam vtrumque & prædicationis efficacia, & amor adolescentularum pro effectu perfectæ cum Christo vnionis, qua Ecclesia primogenita potita fuit, assignatur. Et omnia alioqui exprimi in acoluthia necesse non est: sed illud summarim proponi, quod ad ostendendum libri filum sufficiens sit.

SECTIO II.

Verf. 4. *Nigra sum, sed formosa, filia Ierusalem sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.*

5. *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decolorauit me Sol: filij matris meæ pugnaverunt contra me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodiri.*

6. *Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.*

ACOLUTHIA.

4. & 5. Et Iudaicæ quidem persecutionis tempore gloriatur in tribulatione: quamuis coacta sit, viribus relictis, per agros errare montesque.

6. Sponso tamen significat, ne multi Christiani, ingrauescente persecutione, fidem deserant, time re se: atque aded optare ab infidelibus absconditam frui quietis otio, & contemplationis dulcedine.

COMMENTARIUS.

Quod sponsa faueret nimis Rex, eamque suis amplexibus dignaretur, gloriata ipsa est sectione

A superiore. Hæc verò secunda præfens videtur supponere, elegantes feminas Ierolymitanas sponsæ dictum aut non credere, aut vehementer admirari. Etenim videbatur illis indignum maiestate Regis, vt is infusca fœminæ sic faueret. Quibus ita satisfacit sponsa: *Nigra sum, sed formosa*, q. d. Esse me quidem infuscatam haud diffiteor. Verùm enim hæc ipsa causa est, cur Regis oculis pulchrior sum. hæc ita nectenda. Atqui niger color ac fuscus eam humilitatis ac vilitatis speciem, quam propter Iudæorum persecutionem initio prætulit Ecclesia, appositè repræsentat, nam quemadmodum corrumpere Sol nitidam cutem delicatæ fœminæ, quæ egressa è suo gynæceo illius radios passim exciperet; ita profusus sine splendore, aut decore apparebat Ecclesia ab ardenti persecutionis æstu. Atqui illud idem cotam supremo Rege magnum Ecclesiæ erat pulchritudinis incrementum, quod illam ante Iudæos cæcos infuscabat. Etenim humanæ gloriæ propter diuinam facere iacturam, id est, decore ac pulchritudine vehementer augeri.

Sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis. Rabbinoꝝ expositio hæc ita distribuens, vt nigram se sponsa dicat sicut tabernacula Cedar; formosam autem sicut pelles Salomonis placet nunc. q. d. Tametsi hominibus, nigrore ac fœditate Cedarenorum papilionibus similis, minimeque proinde spectabilis appaream; sed enim meus me interim reputat sponsus cum Salomonis tentoriis de pulchritudine & elegantia contententem, nam pelles ex phrasi sacrae Scripturæ pro tabernaculis accipiendæ. Et quidem tabernacula Salomonem habuisse, supponit textus, quibus scilicet aut belli, vel inter venandum, vel faciendum iter, vteretur. atqui forent illa haud dubiè quam elegantissima. Iam quod illis comparetur sponsa, significatio est, eam quidem illud esse tentorium, in quo verus Salomon capit quietem. Et sit interim ad tabernaculum, quod fuit templo prius, allusio, id quod est plane appositissimum. Etenim tantisper dum Ecclesia primitiua adoleuit, arca diuini cultus sedem immobilem & quasi commodatam in tentorio habebat: postquam autem Romanam obtinuit Ecclesiam; iam tunc templum sibi immobile ac fixum delegit, atque id videtur esse quod Paulus ad Hebr. 9. 1. Sanctum vocat sæculare id est, templum sanctum per sæcula duraturum.

5. *Nolite me considerare quod fusca sim, quia decolorauit me Sol, &c.* Ne meus me nigror vobis despicendam propinet: neque enim mihi natiuus est hic color, sed à Solis iniuriis comparatus, quibus me vt exponerem, amore mei sponsi coacta sum. Hunc enim amorem vbi fratres mei persenserunt, mihi indignati sunt, & vt eorū vineam custodire, me compellere conati. Sed quidem auersata onus aufugi, & pastorale exercitiū secuta sum. Hic contextus est, in quo nigrigudo contracta non tribuitur solibus, quos in vinea custodienda sustinuerit sponsa; sed pascendi officio, quod vt vineæ custodiam euitaret, elegit. Etenim re ipsa vineam non custodiuit. Ad hæc, sponsa antea pecus non egerat, nam si egisset, non eam vineæ custodia denigrasset. Illa quidem antea in vrbe degebat; sed eam fratrum indignatio eo tandem iniuria adigit, vt vineæ custos adhiberetur: sed malam fugiens occupationem ad munus pastoritium deuoluta est.

Horū porro intelligentia hæc est: Iudæos aduersus

Sponsa à persecutionibus nigra.

Similis Cedarenorum tentorijs.

Tunc sponsa pulcherrima.

Ecclesia primitiua bella imago.

Contextus ostenditur.

*Frates hi,
Iudai primi-
tius Ecc.
sua infensi.*

sus Ecclesiam primitiuam persecutione commouisse. nam liquet eam filiam esse Synagogæ. Vnde filij matris meæ dicuntur ab Ecclesia Iudæi, q. d. meæ quidem matris isti filij sunt; patris verò mei nullo modo: progenerati enim non à Deo sunt, sed à cacodæmone. Vos ex patre diabolo estis, Ioan. 8. 44. Atqui persecutio in Ecclesiam excitata repræsentatur apte per intentam vim, quò ipsa illorum vineam custodiret. Tum quia honestam sceminam ad ministerium tam vile deprimi, acerba sit persecutio: tum etiam quòd Iudæorum respublica & religio ritè per vineam designetur. Illi verò eo insectabantur Christianos, quòd suam & rempublicam & religionem conseruarent: illudque Christiana Ecclesia persequenda spectabant, vt ea à Christo desciscens ipsorum se vineæ custodiendæ mancipasset. Verùm Ecclesia hanc fugit ignominiam, nam dicit, vineam meam (Hebraicè vineam qua mihi scilicet tradebatur custodienda) non custodisti. Et quidem contextus ostendit, eam vineæ fugientem custodiam ad custodiam pecoris deuenisse: statim enim pastorem suum, vt ipsa quoque eiusdem muneris alloquitur. Quid autem his significetur, illud quod Actu. 8. 1. scribitur, declarat: Facta est in illa die persecutio magna in Ecclesia, qua erat Ierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ. per solitudines scilicet montium & camporum. nam Græcum nomen *χώρα*, quod regio hinc vertitur, agros etiam designat. Consequens autem erat, vt ea sole torreretur, nigraque proinde ac deformis appareret. In qua item fuga ad exitum Israël ex Ægypto, & longos solitudinis errores sit allusio. Iam verò si Ecclesiæ ad campos montesque fuga hinc significatur; quid tum inferri poterat tam appositum, quàm vt ea sceminæ pecus ducentis habitu vestiretur? Talem se ipsa gerens addit statim.

χώρα quid significet.

6. *Indica mihi (scilicet o tu) quem diligit anima mea, ubi pascas, ibi cubes in meridie, ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* q. d. quandoquidem ipsa mihi indui cultum pastoritium, minimè profectò est, cur iam solem euitem; cur ne faciei corrumpatur cutis, laborem. Eant pessum hæc omnia, dum fides, quam meo sponso debeo, in tuto sit. Quæ me cura perperud coquet, erit, vt quæram eum, fruatur illius amplexibus, solis etiam meridiani, qui faciei nitidæ hostis videbatur actior, posthabitis molestiis. Hinc porro notandum, vbi pastoritius cultus sponsæ fuit attributus, vt de sponso itidem quasi de pastore ageretur, decorum exegisse. Quo seruato, tam de huius, quàm de sponsæ, aliorumque item pastorum gregibus sermo fit. Neque tamen in gregibus siue ouium siue caprarum aliud quid arcani inuestigari necesse est, quàm vt hic sermo sit pastoritius. In quo vt significetur pastorem amatum esse, quæsitumque à scemina eiusdem exercitij: dicitur illa quidem gregem suum, gregem versus illius, quem amabar, duxisse, & iuxta illius caulas, suas collocasse. Atque huius sensus confirmatio est, in hac allegoria per pastoris gregem non repræsentari Ecclesiam, sed per ipsammet sceminam consortem.

Cur sponsus, pastor, & sodales eius pastores.

Humana fragilitatis timor.

Hoc ita constituto, tametsi verum sit, Ecclesiam, in ea persecutione quam pati pro Christo cepit gloriari quidem, quod sponsi aded sibi amati gratia pateretur; verùm enim verò quis ambigat, illam ex humanæ fragilitatis notitia etiam timuisse, ne fortè persecutionis illius causa Christiani multi fidem abnegarent? Atqui hunc sponso timorem repræsentari, maximè est ex de-

A coro, eumque adigit, vt faueat sponsæ ex zelo proprij honoris, & ex discrimine benignus eximat. Quòd si qui Ecclesiam denigrarunt solis ardores, eius persecutionem designant, solis feruore feruorem quoque persecutionis denotari competentum fit. Atqui in hoc grauiori anxietatis articulo, hinc imminet, atenta hominum fragili conditione, periculum deserendo fidei; illinc ea propria est opportunitas, Dei spectata bonitate, in qua Christus largius sese communicat cum suis, liberaliorémque suorum facit amplexuum suauissimorum copiam. Rei porro virique appositum est, solere pastores ante æstum meridianum pecus ad umbras conducere, ita quidam apud Plinium lib. 18. cap. 33. præcipit: *Cum meridiem adesse senties, pecudem à sole in opaca cogito.* & tunc ipsi etiam pastores recumbunt requiescuntque. Atque ita meridianum tempus aptè cogitatur illud esse, quod sponsam inuitet ad quærendum sponsum, amplexibus causa perfruendi: cum aliàs item idem sit tempus faciendi sponsi iacturæ magis obnoxium. Propterea igitur decorum est in primis, vt ipsa introducatur, dicens: *Indica mihi ubi pascas, ubi cubes in meridie.* Vt autem ipsam sponsus magis ad se inueniendum informet, proponit illa, metuere quidem sibi ne fortè, quod pastores alij facile occurrant, ab illis vt pote infirma & defessa passa lætari; eorum & societatem & libidinem amet. nam totum hoc affert: *vagari post greges aliorum*, origine Hebræa præcipue inspecta, quæ habet: *Et ero veluti cooperiens se*. prosternens se nimirum ritu meretricio. dictum id enim est ex antiquo more, de quo illa sunt Genes. 38. 15. *Suscipatus est esse meretricem, operuerat enim vultum suum.* Et sanè Ecclesia hoc metu & suam prodit humilitatem, ad eum qui humilibus capitur, fluctendum efficacem; & obicit periculum, quo prouidere cogatur sponso suo honori. Porro perspicuum est sodalium nomine pastores alios designari, id est, Adami filios alios. Etenim in hac Ecloga qui pastor sponsam quærit, is quidem Christus est, qui sibi humanæ naturæ accommodans pellem, socium se hominibus adiecit, ac proinde pastores aut sodales sunt Adami filij. Iam verò cum pastoribus aliis meretricari, est, ex phrasi vsitata, illis in fidei desertione cedere.

Tempus fructu Christi opportunus.

Vagari post aliorum greges totum rem affert meretriciam.

Sodales sponsi omnes Adami filij.

SECTIO III.

Verf. 7. *Si ignoras te o pulcherrima inter mulieres, egredere & abi post vestigia gregum, & pascas hædos tuos iuxta tabernacula pastorum.*

8. *Equitatus meo in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea.*

9. *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis: collum tuum sicut monilia.*

10. *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento.*

ACOLVTHIA.

Verùm ab otij desiderio vocatur Ecclesia à Christo ad conuersationis animarum negotium.

COMMENTARIUS.

Duo dixerat nostra hæc scemina: vnum auerte se multum, vbinam pastorem reperisset meridian

Sensu isto-
rum.

diantem cognoscere: alterum timere suæ imbecillitati, ne forte si, inter pastorem suum quarendum, alios offenderet, cederet nequitia, & illis consueceter. Equidem ex duobus his ad primum non respondere pastorem directo, propter quæ mox videbimus, cogito. Respondet verò ad alterum, illam, dummodo sibi ipsi non præfidat, aliorum non debere pastorum locietatem & confortionem effugere; sed quærere potiùs animosè & fortiter vt eos ad notitiam & amorem sui sponsi prolectaret. hæc est, vt ego sentio, pastoris responsio. Iam verò cum sermo hîc habeatur cum Ecclesia primogenita, apparet facilè, expedire, eam, quam ad mundi conuersionem elegerat vt instrumentum Deus, à Christo Domino excitari, vt ne familiaritatem hominum fugeret; sed vîa potiùs persecutionis opportunitate, gnauiter eos perquireret, & expulsa huc illuc persecutorû futuro, vbiuis animas denuò Christo lucrificeret. Et hæc quidem explicationem validè firmabit sequens versus.

Illud verò hîc priùs quàm progrediamur, oportet expedire, cur pastor ad prima suæ sponsæ verba: *Indica mihi vbi pascas, vbi cubes in meridie*, responsionem omiserit. Respondeo, quem verba hæc exprimunt animi affectum, enimuerò is est, Christo per otium, cura de proximorum salute prætermissa, velle frui. Atqui sponsi de quærendis proximis significata voluntate, implicite dictum fuit, vt eam fugiendi proximorum cogitationem deponeret sponsa, sibi que his quærendis, Deum vtique repertum iri persuaderet, etenim quæ via ad fruendum Deo recta ducit, ea est voluntatis ipsius executio. Et verò in professione Apostolica non sic erat vnio cum Christo comparanda, vt quis se totum dederet contemplationi; sed erat hæc tamen cum actione coniungenda. Proximorum verò ardenti charitate satagendo, vnio cum Christo post fruenda, melius præparatur, in ipso quin etiam conuersionis animarum negotio Christus reperitur. Adiungo, si Ecclesia in primo pietatis seruore intepuisset, tunc quidem Christum consulturum, vt illa, ne in proximorum negotio sui faceret iacturam, vacaret multum Deo orando: cæterum vbi incalescebat deuotio, eam ad orationis exercitium, cuius satis gerebat curæ, non erat opus exhortari; sed ad excurrendum potiùs, proximorum, quos ad Christum adduceret, causa quærendorum. Hæc itaque exhortatio recta laus est deuotionis sponsæ. Superest ad nostram expositionem textum adaptare.

Si ignoras te, Hebraicè, *si non cognoscis tibi*, tò verò tibi otiosum esse, curiosi aliquot recentiores contendunt, phrasimque Hebræam esse, perinde quasi diceretur Hispanicè: *sino te lo sabes*. Ita verò exponunt: si vbi in meridie cubem, non cognoscis, egredere & abi post vestigia gregum. Id est, sequitor gregem tuum, is enim erit tibi pro duce. Hæc potrò *mibi, tibi, sibi* ex Hebræorum idiotismo additamenta esse, firmare possunt verbis mox sequentibus *egredere*. nam Hebraicè dicitur: *Egredere tibi*, sic cap. 2. 10. *Surge prope amica mea & veni, imber abijt*. Hebr. *Surge tibi, abi tibi, imber abijt sibi*. & n. 14. *Surge & veni*. Hebr. *Surge tibi, & abi tibi*.

Ego tamen aio, quanquam sit verum, verbis illis *Surgo, Abep, Egredior*, & aliis adiungi ex Hebræa dialecto datiuum sibi, aut tibi nihil (sic vt ex Hispana *irse, voluerse*) significans, idèoque datiuos eiusmodi in Latina & Septuag. translatione prætermittos; cæterum cum verbo *ידע*, id est, *cognouit, sapit*, eo quidem in sacra

Quidus est
animarum
euea, qua
vnio cum Deo
quærenda.

Superfluum
creditur pro-
nomen te in
ignoras te.

Minimè id
verum.

A Scriptura frequentissimo, nusquam alibi datiuum illum coniunctum reperio, ac de sensu mox videbimus. Quod autè Vulgatus, Septuaginta & omnes interpretes antiqui putarint hîc minimè redundare pronomen *te*, id sanè extra omnem videtur esse dubitationem. Præterea, quem intellectum accommodant huic orationi recentiores, si ignoras vbi cubem, greges ipsi te ducent, appareat licèt facilis & expeditus, sensui tamen principali, vt statim videbimus, haud benè seruit.

Illud ergo nota perquam dignum, huiusmodi datiuum agnoscendi verbis appositum in nullo idiomate superuacaneum esse. Latinis quidem sapere minimè idè est, ac sapere sibi. Hispanis item, ex aurium interiore iudicio, cum dicitur: *yo me lo se*, semper datiuus ille aliquid affingit energiæ, atque adeò non temerè addendus non itaque illa alia *irse, salirse*, &c. similia sunt. Cum autem gnauiter quærerem in sacra Scriptura locutionem, quæ intelligendæ datiuus huius energiæ lucem affunderet, verba illa Pauli ad Rom. 11. 25. commodum occurrerunt, *vt non sis vobis ipsis sapientes*. vbi tò *sibi sapere* ad arrogantiam spectare, patet facit contextus. Quòd si datiuum præterisset interpres, sensum vtique mutasset. Quòd ipsum ostendunt ea cap. 12. 16. eiusdem epist. *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*. & Prouerb. 3. 7. *Ne sis sapiens apud te metipsum*.

Dico igitur eam ipsam in præsentis loco & phrasim & significationem recipiendam esse. nam Hebræa sonant, *si non sapis tibi*. Prodiderat quidem sponsa conceptum de se timorem: hanc verò humilitatem amans sponsus, bonumque ab illa ducens auspiciam, inquit: Quandoquidem, aut si quidem illa nihil arroget sibi; ita placitum Deo, vt illa tunc pastores alios non fugiat; quæ rat ipsos quin potiùs, & conueniat. Certè hic sensus ad contextum est appositissimus. Ad ingens potrò mundi Deo acquirendi facinus, quantum sit, non præfidete sibi, sed conicere in Deum fiduciam omnem, res est benè manifestaria.

Resistas, hunc si Vulgatus & Septuag. sensum voluissent, datiuum eos minimè in accusatiuum mutatuos. nam ad humilitatis significationem non videtur apta locutio: *Si ignoras te*. Respondeo, hanc potiùs *si ignoras tibi* fluere nimis alperè, atque *si ignoras te* humilitati significandæ optimè ex adiunctis deseruire. Nan. licèt aliàs accommodum sit valdè contra insolentiam amuletum, *Nosce te ipsum*; cæterum illa accedente voce, *O pulcherrima inter mulieres*, nihil ad humilitatem retinendam aptius omnino, quàm ignorare se ipsam. Notum illud, vt fœmina de arrogantia fugilletur, dici solere, esse quidem pulchram; sed cuius ipsa sibi multum conscia sit. Sic item auscultate se dicitur, qui de benè loquendo gloriatur. Sic itaque vt moneatur sponsa, si non intumescat suis dotibus, omnia sibi subiicienda, egregia elegancia dictum fuit: *Si ignoras te o pulcherrima inter mulieres*. Quemadmodum his aptè vteretur, qui alicui diceret, eam fore omni ex parte absolutam, nisi vitio elationis laboraret.

O pulcherrima. Dixit dudum sponsa: *Nigra sum, sed formosa*. Eam verò inter mulieres pulcherrimam sponsus vocat, q. d. ab ipsomet nigrore accedere illi, vt illic expositum, pulchritudinem. Apparet potrò quam seruiatur decoro, vt sponsæ laudes magis efferat sponsus. Et quidem ita se res habet, postponi ab eo sponsas reliquas pulchritudine sponsæ suæ.

Egredere

Pulcher in-
tellectus ver-
borum: si
ignoras te.

Obiectio di-
mouetur.

Ad
dum
nem
Deo
citu
aut
equo

Humiles
apertae conuer-
sionis anima-
rum negotio.

Egredere & abi post vestigia gregum. id est, se-
cessum tuum deponere, exique ut pastores inquiras,
nam hoc est (vt diximus v. 6.) greges eorum sequi.
non est proinde legendum, post vestigia gregum
tuorum. nam de illorum gregibus sermo est. Quod
satis Vulgatus expressit cum hic posuit *gregum*.
nam hæc respondent proximis illis sponsæ: *Ne
vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* Quod
igitur illa delicti metuens auersabatur, id ipsum
est, quod sponsus præcipit vt agat, humilis tamen
& confisa Deo. Et quidem ex eclogæ decoro mul-
tum est, vt fœmina sui se timore tactam significet,
eidem tamen sponsus pastor multum fidere osten-
dat, atque adeo dicat: *Egredere & abi post vestigia
gregum.* Et *pasce hædos tuos iuxta tabernacula pasto-
rum,* hoc est, iuxta eorum caulas, suas affigere,
quod non est aliud (vt dictum supra) quam cona-
tum adhibere, ad eos & quærendos, & familia-
riter conueniendos.

Locutio ex-
penditur.

8. *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilati te
amica mea.* Quod equas curuum Pharaonæorum
vectrices hic afferat in sponsæ suæ comparati-
onem sponsus, commentum est quod Gueuaram in
Habac. auctorem habet. sed aberrantem omnino.
Nam illud est expeditum, vt currus, quos condu-
xit Pharaon, significet *currus Pharaonis.* Atqui
violentissimum est, suatum sponsum equarum in
Pharaonis curribus meminisse. Accedit, compa-
rationem longè politiore esse, sacræque Scri-
pturæ digniorem, si curribus aut equitatu, quem
deferre in exercitu suo, cum Pharaonis & copias
& currus submergit, cogitatur Deus, sponsa cõpa-
retur. In curribus itaque Pharaonis idem est, at-
que inter currus Pharaonis, quando scilicet hi
fuerunt vndis obruti. nam *in sumi* pro *inter* com-
mune est. Iam nomen Hebræum *מרום* quod ali-
qui vertunt *equam*, ponitur etiam pro *equitatu*, vt
aliqui apud Pagn. notant.

Sensus apa-
retur.

Hic porò versus in sententia cum præcedente
mirè connectitur. Etenim quo excitetur sponsa vt
latebras & secessum mente deponat: nihil omni-
no aptius, quam vt disertè audiat, electam se in
eximium infernæ ruinæ instrumentum, & cuius
opera de diaboli tyrannide Deus triumphet. At-
que ad hunc sensum quid elegantius, quam Eccle-
siam primitiuam electam fuisse in equitatum Dei,
ad Pharaonem demergendum, ad veros autem Is-
raëlitas, id est, erectos saluandos.

Ad debellan-
dum damo-
nem Ecclesie
Deo pro exer-
citu, curru,
aut forti
equo.

In figura verò (cum scilicet Deus ex Ægypto
populum suum abstraxit, transfudit per mare ru-
brum, Pharaonæos autem demersit) supponitur,
cogitari aptè, Deum ibi inequitantem ingredi,
copiosumque secum equitatum deferre, vel curru
ipsum vehi, currusque alios bellicos complures,
exercitus nempe Angelorum, ipsum comitari. Te-
statum id Psalmus 67. 18. *Curru Dei decem millibus
multiplex.* atque ita in præsentem Nyssenus ad An-
gelos putat respectum esse, illisque Dei equita-
tum appellari. Est autem appositissimum, vt quem
admodum cœlestis hierarchiæ ministris vsus est
Deus ad facinus illud vetus quam pulcherrimum;
ita verò ad hoc nouum, longè illud quidem pul-
chrius ad veras Israëlitas, id est, prædestinatos li-
berandos è vinculis Ægypti, scelerum nempe exi-
mèndos, traducendos per rubrum mare, ac tan-
dem de diabolo triumphandum, alterius Hierar-
chiæ Angeli, robustus nimirum Ecclesie primo-
genitæ exercitus Deo promptissimè deseruierit.

Quod si non cogiteretur equitatum exercitus, sed
currus, quo Deus vehatur, aut equus; id tantum-

dem est. Etenim Dei currus (vt est 1. Ezech. 2.)
Angeli fuerunt. quo curru ad deturbandum Pha-
raonem vsus est. Similiter etiam dicitur Zach. 10.
3. *Posui domum Iuda quasi equum gloriæ suæ in bello.*
Rursus autem si mentem subeat, nubem illam,
qua Deus suum populum deducebat, eius currum
esse; in hac eadem nube præconum Euangelij
exercitus mirè repræsentatur, qui de Pharaonis,
dæmonis scilicet potentia triumphum reporta-
uit. Sed de nubis allegoria multa dixi c. 1. Apocal.
videndus item Isaias 19. 1. vbi Deus nubem leuem
conscendens describitur. Atqui contra Pharao-
nem est ea expeditio. nam præmittitur capiti ti-
tulus: *Onus Ægypti.* Vtriusque igitur modo equita-
tus Dei allegoria ad Israëlitiçi populi saluationem
spectat. hanc enim equi symbolum, vt dixi in tra-
ctatu de equis Dei Apocal. 6. & c. 19. 14. designat.
vide item Habac. 3. 8. *Ascendes super equos tuos, &
quadrigæ tuæ saluatio.* Ecclesiam itaque equorum
aut curuum Dei comparatione excitari, non aliud
est ac suam ipsi electionem denunciari, Deo ni-
mirum futuram pro instrumento, quo vniuerso
orbi salutem re ipsa impertiret.

Amica mea. vbi noto ex Tuccio, quoties in hoc
Cantico ponitur nomen *amica*, Hebraicè respon-
dere *אשת* id est, *pastrix fœmina.* Et est quidem di-
gnum animaduersu, cum Canticum hoc ita pa-
rum habeat de ecloga pastoritia, id enim cap. 1.
versibus 5. 6. & 7. finitur, à Christo tamen vocari
nihilominus deinceps Ecclesiam pastricem. Quod
nomen planè est amatorium. Et habet præterea
pulchram allusionem, eò scilicet quod ab vrbium
frequentia exul pastricis in morem egerit ali-
quando Ecclesia: nimirum vt seruaret integram
suo sponso fidem, in solitudinem egressa est, & ibi
solis ardoribus denigrata. Quoties igitur *amica*
seu *pastrix* appellatur, debet esse hic sensus; quo-
niam is fuit in prima huius Cantici parte, vbi pri-
mum sponsa habitu pastricis introducta fuit.

Nomen ami-
ca de pasto-
rali re.

9. *Pulchra sunt genæ tuæ sicut turturis.* Suppo-
nendum hic, vocem *turturis* in hoc loco orna-
mentum significare, quod in genis sponsæ, vt mox
videbimus, cogitetur. Vt autem elegantia orna-
mentorum sponsæ ritè percipiatur, generatim
nunc animaduertendum, ea esse sapientissimè or-
dinata. Fingamus igitur viro demandari sapienti,
vt quem modum ac rationem aureola insignia,
monilia, & alia ornamenta desponsorum princi-
pum habitura sint, is constituat. Tunc palam est
profectò, sapientis illius partium esse, ea vti orna-
menta euadant perquam leita, ac perpolitæ signi-
ficationis. Haud verò dubium est, suas à viro illo
partes cumulatè expletum iri, si tam artificiosè
disponeret ornamenta, vt quod per vnum quod-
libet significatur, id quidem arcanum pro vero
ornamento esset partis illius in qua collocatur,
aut rei illius, quam pars repræsentat. Sint in exem-
plum manus, quibus actiones significantur. Si igitur
annulorum arcanum, quales quàmque perfe-
ctæ actiones esse debeant, significaret; nonne ea
res esset ingeniosè excogitata? Atque scitissimi
quoque esset ingenij, vt pectoris v. c. monile, tor-
quis colli, galeri ornatus, faciei lateris vtriusque
comptus idem ipsum haberent. Hæc igitur ea ele-
gantia est, quam sponsi & sponsæ ornamenta in
hoc libro commemorata includunt. Propterea
nota hæc ad hunc & alios versus capiendos, pro-
logi instar sit.

Generali nota
ad orna-
menta huius
libri intelli-
genda.

*Pulchra sunt genæ tuæ sicut turturis: collum tuum
sicut monilia.* Hebræa sonant, *Pulchra sunt genæ tuæ*
in

Defenditur
textus He-
braeus.

inturturibus collum tuum in monilibus. Caterum vi-
tium esse textum Hebraeum, non deest, qui sen-
tiant, atque utrobique pro litera \beth , id est, *in*, substi-
tuiti debere \beth , id est, *sicut*. id quod sibi effici vide-
tur, quoniam Vulgatus non transferret *sicut*, si \beth
legisset. Sed aio tamen, non ita facile mendum in
Hebraica lectione suspicandum, & vulgatum, li-
cè \beth legisset, transferre *sicut*, rectè potuisse: quia
monilia sunt ornamentum colli, & turtures simi-
liter (ut statim videbimus) sunt genarum orna-
mentum. In comparatione verò colli cum eius
compu, idem est, *in monilibus*, atque *sicut monilia*.
nam sensus est (ut iam explicabimus) illum orna-
tum optimè ei parti propter similitudinem con-
uenire. Eadem itaque ratione idem omnino esse
debet *in turturibus*, quam *sicut turtures*, cum hîc de
ornamento sermo sit.

Turtur pro
malarum or-
namento.

Quòd verò sermo sit de genarum ornamento,
primum ita docti aliquot sentiunt, ut Legionensis
& Deltrius cum Rabbiniis. & deinde contextus
multum urget. non solum quia nomen \beth (quod nostro
turtures respondet) *murennulas* reddidit statim
Vulgatus, sed quoniam in presenti dicitur
eadem propositione & sub eodem verbo: Pul-
chræ sunt genæ tuæ in turturibus, & collum tuum
in monilibus. Quemadmodum igitur monilia
colli, ita turtures, aut turturæ genarum sunt
ornamentum.

Difficultates
in lectione
Vulgata.

Nunc autem, superest inuestigandum ornamen-
ti genus, quod Hebraicè vocatur *thorim*, ecquod
sit illud; & cur eadem voce & tale ornamentum,
& turtures aues indigentur: cur item noster In-
terpres hîc ubi textus erat de ornatu, turtures
translulerit: ac demum cur posuerit in genitino
turturis, cum Hebraicè sit in plurali *bethorim*. Et
quidem aspectu primo apparet Vulgatum intel-
lexisse de turture aue. Nam hæc locutio: *Genæ tuæ
sicut turturis*, id præferret, sicut genæ turturis. Et
verò turturi aui conveniunt genæ aliquo modo;
genas verò ornamentum illud neutiquam habet.

Sed persto nihilominus in eo quod iam pro-
baui, nimirum sermonem hîc esse de genarum or-
namento. Per genas porro constat intelligendas
esse malas, seu maxillas. Nam licet Plinius lib. 11.
cap. 37. aliter genas accipiat; verum hîc etiam si-
gnificatus genarum latinissimus est, adeoque in
eo sumptum nomen in legibus 12. tabularum, ut
fatetur ipse Plinius, & in Virgil. & Apuleio. Li-
quet deinde ita sumptum à Vulgato, quia idem
est Hebraicum nomen Thren. 1. 2. ubi legimus:
Lacryma eius in maxillis eius.

Turtur est
vniionum li-
nea.

Vsitata hæc
in amictu
faciei apud
Hispanos.

Aio deinde, ornamentum Hebræa voce *thorim*
significatum esse lineam vniionum (facta de per-
las nos dicimus) dictum hoc antea à R. Davide in
lib. Radic. ut refert Pagninus; & quod alij dicunt
apud eundem esse lineamenta seu fila vniionum
aut margaritarum, eodem spectat. Margaritas por-
ro huiusmodi in maxillis, credo equidem aliquid
fore ad simile illi ornatui, qui in Hispania olim
fœminis in usu fuit in quodam amictus genere,
quem vocabant *Rostrillo*, facieculam dicerent for-
tè Latini. Apponi verò pro ora huic amictui li-
neam vniionum, tam fuit vsitatum, ut nomen il-
lud *Rostrillo* hæserit quibusdam minutulis vni-
onibus, qui ei faciei amictui ornando seligebantur.
Cogitationem hanc firmat, aures tegi hac ami-
ctus ratione; & quidem testas Salomonis ætate
principes fœminas habuisse, videtur certa res;
quia in hoc Cantico nec aurium, nec ornamentorum
illatum nulla est mentio. Adde, genus hoc

A amictus graue esse iuxta ac decens, in eoque,
quidquid optabile erat, nimirum margaritas ge-
narum esse ornamentum reperi.

Dico tertio, margaritarum in maxillis signifi-
cationem esse haud dubiè, quam illa Christi ver-
ba, *Beati qui lugent*, declarant: nec est ignotum,
lacrymas à poëtis præcipuè cum vniionibus com-
parari. Apparet verò faciliè, quàm fuerit scitum
hoc symbolum inter sponsæ ornamenta ad hanc
significationem vsurpari. Iam locus Threnorum,
Lacryma eius in maxillis eius, ubi $\tau\theta$ maxillis respon-
det Hebraicè idem nomen, quod in Cant. $\tau\theta$ genæ,
appositissimus est.

Designat la-
crymas.

Dico quarto nomen *thorim* (quod significat
turtures, & circulum margaritarum) deduci à ra-
dice *thor*, id est, *querere, scrutari*. Cui significationi
metaphora circumeundi, iuxta id Petri 1. cap. 5.
8. *Circuit querens*, deseruit. Et quidem Italis est
Cercar, quod nostratibus *buscar*: atque ideo id
quod circumdat, iure vocatur *thor*. In eo verò ami-
ctus, quem vocant *Rostrillo*, linea margaritarum
circulum conficit integrum. Vnde temporis con-
uersio Esth. 2. 12. *thor* etiam appellatur. Atque ita
columbæ, quæ nobis *Torcasas*, Latinis *torquasæ*. sic
dicuntur à torque, ab ea nimirum nativa pul-
chritudine, quæ circumit illarum collum. Et sanè
turtures ab eadem causâ videntur *thorim* Hebrai-
cè nuncupari. Etenim hi ex genere sunt columba-
rum: & quemadmodum albi sunt nonnulli, ita fui
factus certior, quosdam torquatos reperi, eos-
que suspicor eiusmodi ferti in Palæstina. Nisi for-
tè *thorim* ab iis circuitioibus, quas gemendo
conficiunt, fuerint appellati. Sed utrumque res
habeat, eodem nomine & turtures, & margarita-
rum lineam seu circulum vocari, in confesso est.

Eadem vox
 $\tau\theta$ cur ad
turtures pa-
teat & cir-
cuius.

Dico quinto, in eodem nomine vniionum li-
neam significante inuentam Hebraicè ad nomen
turturum, cuius cantus gemitus est, allusionem;
nostrumque interpretem, quo subindicaret mys-
terium, vertere voluisse, *Genæ tuæ sicut turturis*.
Cum autem ex serie verborum constaret fieri ser-
monem de ornamento genarum dici sponsam eo
ornamento mysticum turturem gemebundum re-
præsentare, idem prorsus fuit ac si diceretur, vni-
onibus illius amictus lacrymas, quibus sic placet
Ecclesia sponso suo, repræsentari.

Ex vno ad
alterum si-
gnificatum
allusio.

Hæc de significatione illius ornamenti, de con-
sequentiâ inferiùs dicam. *Collum tuum sicut moni-
lia*, (vel in monilibus, nam vidimus iam utrumque
hoc diuersum non esse) sensus autem hic debet
esse, torquem (nā id significat non solum Latinum
monile, sed Græcum & Hebræum illi correspon-
dens) natum esse sponsæ collo, eique pulcherrimè
conuenire tum ob similitudinem, tum ob appo-
sitam significationem. Ut autem huius ornamenti
elegantia probè capiatur, aduertendum, collo aut
cervice dura inobedientiam & contumaciam de-
signari. Viciis possem non minus ad rem hanc
citare sacram Scripturam. Videbis collum ere-
ctum Iob 15. 26. collum durum Eccles. 33. 27. &
Ierem. 27. 8. dicitur: *Eos qui non curauerunt collum
suum*. Hinc idèd fit perspicuum, promptam ob-
temperatorem & obsequium faciliè facili ac mori-
gera demissione colli aptissimè denotari. Vide
Ierem. 27. 12. *Subijcite colla vestra*. & Ecclesiast. 5. 1.
34. *Colla vestra subijcite*.

Ut collum du-
rum contu-
maciam, et a fa-
cile est obe-
dientia signū.

Hoc supposito, quod ad sponsæ collum cadat
torquis concinnè, apertum est, faciliè ac morige-
rum collum significari. Ad hæc, catenam esse sym-
bolum captiuitatis, & est in Ierem. 28. 10. & alibi
peruium.

Gloriari obe-
dientia, est
collum sicut
monile.

peruium. Eiusmodi porro vincula præferre vt ornamentum insigne, erit planè nil aliud quàm se subiectam gloriari. Totum hoc affert: *Collum tuum in monilibus.*

Perfectissime obediens est, vt torquus.

Verùm Septuag. & Vulg. maioris gratia expositionis nõ dixerunt: *in monilibus*, sed *sicut monilia*. Conferri verò sponsæ collum circuitioibus torquis, graphica est descriptio eius, qua in omnibus voluntatem suam mouet flectitque ad sponsi nutum, magnæ facilitatis; perinde quasi id sine vlla difficultate conuenit torqui propter eius flexibilem structuram. Et hanc firmat expositionem locus alter Cant. 7. 2. *Iunctura femorum tuorum sicut monilia*. Vbi licet verbum *τῶν*, *monilia* respondens diuersum sit, cæterum significationem diuersam non esse, conueniunt omnes: nimirum symbolice affertur, vt illic videbimus, obedientiam promptissimam ad eundem redeundumve, vt vt fueris iussus, atque hæc de significatione huius ornamentum.

Nexus cum superioribus ex nexu conuentionis cum actione.

Sed expendendum iam, quorsum sponsus dicat sponsæ: *Pulchra sunt gena tua in turturibus, collum tuum in monilibus*, & an hæc aptè cohæreant. Dico, cum sponsus hac tota sectione tertia eò spectet, vt sponsam ad perquirendos homines exhortetur; ad rem hanc quid illi dicere potuit magis appositum, quam, licet piis lacrymis in secessu effulis, quas amabat sponsa, ipse plusquam vnionibus caperetur; verùm enim placere sibi, vt has illa cum obedientia coniungat, collumque diuinæ voluntati summittat. hoc ergo est: *Pulchra gena tua in margaritis, collum tuum in catena*, quasi dicat. Vtrumque hoc Deum ab ipsa exigere, eamque Deo, præstito vtroque, summum placituram. Suum sponsa secedendi ad diuina per otium contemplanda desiderium ostenderit: & eos, qui eiusmodi contemplationi se dedunt, esse qui pio lacrymarum fluxu fruuntur, & delicta populi defleant compertum est. At vult sponsus, vt hic deuota pietatis ornatus cum ornatu obedientiæ copuletur. Fortasè item significatur, fore in quærendis proximis, labores, lacrymas, vincula: verùm istorum tolerantia, & summissio sponsæ animo Deum oblectari.

Lacryma ex torquo charitas proximorum ex compassio denotata.

Vt autem his aliud adiiciam, noto, illud Christi apud Matth. *Beati qui lugent*, ad lacrymas ex misericordia existentes aptissime referri. Sic enim lacrymæ perfectissime collocantur, & hic erat affectus plorantis Christi. imò & Plin. cum de oculis lib. 11. cap. 37. agit: *Hinc, inquit, illa misericordia lacryma*. Hoc ita posito, appositè docetur & excitatur spòsa, vt egrediens lucrandi gratia proximorum, genas ornet vnionibus, lacrymis nempe ex compassione fluentibus. Ad hæc, monilia itidem ad ardentem eorundem proximorum charitatem videntur posse reuocari, hæc enim catena est arctè eos illigans qui amant in vinculis charitatis. Coniunctio itaque margaritarum in eo amictu, quem diximus, cum torque pendente de collo reduci aptè posset ad compassionem & charitatem.

Figura aptatur mysterio.

Iam in figura supponatur licet sponsa à vineis custodiendis fugiens, ad pastorale exercitium deuoluta; sed ab hoc alienum non est, vt cogitetur cum faciei amictu, quem ornent vniones & cum torque circum collum. Huic porro cogitationi aptè innittitur allegoria.

Vox etiam in de torquibus, qua item significatio murenularum.

Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento. Præcedente versu vidimus, voce Hebræa *ihor*, cum de genarum ornamento agebatur lineam vnionum circummeantem faciem significa-

ri. Hic verò, vbi sermo est de ornatu colli, eadem circummeundi analogia, nomen idem *ihor* ad circuitiones catenæ aureæ, vel argenteæ adornantes collum accommodatur. Atque eadem esse debet Latine vocis *murenula* significatio: & olim fortasè catenarum huiusmodi elegantia erat, qualis nonnullarum, quæ nunc fiunt, colubri seu lampetræ specie continua; sed eo sunt constructæ artificio, vt facillimè flectantur.

Vt autem commodè concipiatur, qua ratione fuerint hæc murenulæ aureæ vermiculatae argento, notandum, hoc sonare Hebraicè, *cum punctis argenti*. Pio punctis verò habetur hic Hebraicum nomen, quod Gencl. 30. 33. & 34 vbi noster vertit, *varia & maculosa*. cogitanda itaque videtur catena aut collare non totum ex auro; sed ex auro partim, partim ex argento, vt si ex aureis & argenteis particulis constaret alternis; vel id haberent circuitiones; aut demum ex auro esset collare, insertis particulis ex argento veluti gemmulis. Verùm, vt vt hoc sit, concipiendum collare, seu catena diues iuxta atque elegans: in qua hæc auri argenti que distinctio ac varietas mysterij causa adumbrandi, accuratè posita est.

Varietas compositionis in torquo ad elegantiam varie potest cogitari.

Vt ergo capiatur mysterium, notandum hunc quoque versum debere deseruire excitandæ sponsæ, vt obsecundet, & conversionis proximorum opus auidè arripiat. Et verò pro huius obedientiæ præmio pretiosus quidam proponitur torquis, in quo auri argenti que emineat pulchritudo. Porro torquis hic pretiosior multo concipiendus est, quàm collare, de quo in versu superiore. Etenim hoc videtur simplex concipiendum, fœminæ pastricis amore captæ habitui proportione correspondens. Congruit autem in primis, vt statim sponsus ei, quam ad obediendum hortatur, in præmium obedientiæ torquem alium pretiosissimū polliceatur. Cuius significatio symbolica est, sponsam, cum executâ fuisset voluntatem diuinam, summa à Deo gloria affectum trij: eius quippe ipse obedientiam triumpho obedientibus promisso remuneraretur. iuxta id Prouerb. 21. 28. *Vir obediens loquetur victoriam*. Quod si præmium & corona suppositi obedientiæ colli victoria est; quid tunc aptius, quàm vt hæc torque pulcherrimo gloriæ colli subiecti adumbrante repræsentetur?

Distinctus hic torquis à superiore.

Illud verò planum est, vt hæc dispositio torquis, in quo aurum splendet argentumque, charitatem & sapientiam designet. Primum quoniam hæc significatio alibi vtitata in sacra Scriptura reperitur: & quidem aurum mirè, vt alibi ostendi, ad charitatem significandam seruit. Argentum verò ad sapientiam aptari, satis est illud Plal. 117. *Eloquia Domini argentum igne examinatum*, &c. Deinde, quia eò spectabat exhortatio sponsi, vt pastores quæriraret sponsa, illisque Iesum Christum annunciatet. Eminere verò hic præconum Euangelij charitatem & sapientiam perspicuum est. Ad hæc item, charitas eorum & sapientia, qui sponsæ prædicatione erant Deo lucrificandi, erat fructus ex illa prædicatione percipiendus: at qui fructus eiusmodi in maximam sponsæ gloriæ cessurus erat. Probatur denique, quia ad hunc locum, & ad hanc auri argenti que coniunctionem in loco altero, vbi, quod sapientia & charitas Ecclesiæ Christo sint gloriosissima, ad litteram sermo est, videtur respectus fuisse. Est autem locus Zachar. 6. 11. aientis: *Sumes aurum & argentum & facies coronas*, capiti videlicet Pontificis Iesu.

Hic denotat triumphum.

Illius auro & argento charitas, & sapientia adumbrata.

Explicatus Zacharias.

Iesu. Quod verò corona capiti, id quidem torquis est collo. Imò verò solitos etiam torques appellari coronas, norunt periti literaturæ humanioris. Aptissima porrò fuit huic loco in quo de præmio obedientiæ per summum sponsæ collum repræsentatæ agebatur, torquis promissio.

Altera expositio ad murenulas, &c.

Addo demum, aptè quoque intelligi posse hunc versum, ut proponat non remunerationem, sed donum ab sponso oblatum sponsæ, quo inuestigatura proximos egrediatur. Ac tunc quidem cum ait sponsus: *murenulas aureas, &c.* idem erit atque offerri ad prædicationis munia charitatem & sapientiam.

SECTIO IV.

Verf. 11. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.*

12. *Fasciculus myrrha dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.*

13. *Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.*

ACOLVTHIA.

Quare sponsa, Dei audita voce, vitæ exemplo & Iesu Christi prædicatione rem agendam statuit.

Stans.

Superior sectio hortatorem habuit sponsæ Christum, quo illa proximos disquireret, ad cognitionemque & amorem sponsi perduceret. Hoc verò qui præstat, dici eum pettrahere homines, ut Christi sint conuiuæ, ex vsu loquendi sacre Scripturæ notum est. Memineris id Luca 14. 16. *Homo quidam fecit cænam magnam.* & Prouerb. 9. vbi de conuiuio sapientiæ. Et quidem in allegoria, qua pastor fceminam muneris sui consortem exire iubet, ut egressa hac illac pastores alios inuestiget, eo spectat haud dubiè, eos uti illa pettrahat ad sponsi sui conuiuium. Hoc ita posito, nunc iam cum loquitur Ecclesia primogenita, exigere videtur decorum ipsum, ut sponsa suo placendi sponso cupidissima desiderium, quo tenetur, deliciis omnibus prosequendi hospites, quos inuitare iubet sponsus, significet. Atque illa duo hic ponit meritissimo, in quibus suam petcupit industriam ostentare. alterum suauia odoramenta, quibus oblectet omnes; alterum, paratas delicias tam minoribus, quam maioribus natu, illis quidem lac admirabile, his autem vinum præstantissimum. Quæ verò ita se in odoramentis & potione sollertem ostendit; relinquatur pro comperto, eam cibos minimè negligere; hos quin potius in summa abundantia, ut in domo opulenta, lautissime paratos, quasi rem notam præterire; curare verò se singulariter pro complacendo eximie suo sponso, & potus & odoris delicias; ita ut paruuli egregio lacte, adulti excellenti vino, omnes verò hospites odore suauissimo recreentur. Fuit porrò ad propositum discursus apprimè, ut mox videbimus, conueniens hoc ita cogitare. Nam primum odoramentorum in conuiuio cura directo ad fceminas pertinebat: apud Orientales enim & præcipuè apud Iudæos officium earum erat conuiuales coronas & vnguenta parare, & illis conuiuas perfundere, quod hic Delrius benè probat. Constat deinde, lac infantum curandum ab usdem fceminis; ac præcipuè si eis sponsa portectura esset sua vbera. Ac demum, si eo spectabat hoc conuiuium, ut grandiores mystico vino inebriarentur, sic planum sponsæ præcipuè par-

Odoris & potus mystico conuiuio paratrix sponsa.

Atium esse, vini abundantia, bonitatisque curam suscipere.

His ita præiactis, quod dicere vult sponsa, hoc est, eam sese sponsi sui voluntati omnino summittere, adeoque destinare se prædicationi, conuersionique animarum ad Christum procurandæ. Cùm verò agnosceret, ut ritè præsteretur hoc demandatum sibi munus, mirum vitæ exemplum, miram item doctrinam postulari: certum est sponsæ ea causa summum studij, summumque operæ in utroque collocare. Vita scilicet exemplo ædificare omnes, omnibus item prædicare Iesum Christum, & hunc crucifixum, quæ excellens doctrina est, eamque captui singulorum attemperare: hoc proinde modo incipientibus, adultis verò vel virtute vel captu, diuerso proponere. his exposui propositum horum versuum. Pro his, nardi odor præstabit symbolum boni exempli, doctrinæ verò paruulis instillandæ lac redolens myrrham; alterius verò doctrinæ grandioribus accommodæ symbolum dabit vinum vitæ moseum mirificè olentis. Superest iam versuum singulorum singulis sententiæ partibus accommodatio.

11. *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Hebraicè *Usquequo rex*, id est, donec durauerit conuiuium, nimirum quandiu durauerit officium perferendæ Christi notitiæ animabus ad eum & cognoscendum & amandum inuitatis.

Certus sponsa animus replendi omnes bene dore vita.

Nam vox *accubitus* (ut bene Delrius) spectat ad conuiuium, Hebræa item affert triclinium, licet circuitum, quia situ circulari menæ collocabantur, sonet. Constat itaque sponsa, quoad permanerit conuiuium, (id est, tantisper dum vita restitauerit) neququam se ab hospibus Regis sui vnguento nardino oblectandis cessaturam. Et sensus quidem hic esse debet, nam præteritum illud *dedit* in his, *Nardus mea dedit odorem suum*, certissimam exprimit deliberationem Hispani dicimus, *Flecho es, cæste loque costare.* Facta res nihil me retardabit, quominus ego me libentissime impendam, & superimpendar ipsa, dummodo exhibeam ædificationis odorem bonum.

Notandum præterea relatiuum *suum* aptè cum Delrio ad sponsum referrì posse. Et quidem res est nota Ecclesiam primogenitâ bono suo exemplo bonum Christi odorem expirare. Vide 2. ad Corinth. 2. 15. & de vnguentorum allegoria quæ supra diximus sect. 1. Et notandum item inter vnguentorum odores nardinum præstare, testis Plinius lib. 12. cap. 12. nardi folium esse principale in vnguentis. Apparet verò statim bono ædificationis odori & vitæ admirabili exemplo designando odorem vnguentorum pretiosissimum fuisse in primis conuenientem. Illud demum aduertendum, quod hic versus designat, Magdalena re ipsa Ioan. 12. 13. mirificè præstitisse.

Vnguenti nardini inter reliqua præstantia.

12. *Fasciculus myrrha dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.* De myrrhino vnguento sermonem esse, probant docti: qui etiam explicant, quomodo fasciculi nomen accipiendum sit. Certe verborum series præcedentis subsequentiisque versus arguit agi de conuiuio. Quid ergo in conuiuio myrrhæ inter vbera fasciculus designet? Hoc uti declarem, noto primum, pro vberibus in hoc loco non esse nomen *doim*, sed *sadam*, atque adeo de puerorum nutritione sermonem esse. At qui vberum, cùm de conuiuio agebatur, meminisse in causa fuit, quoniam hospites hi Christi non omnes proeecti sunt, natu & grandem & minimum Christus inuitat, illi sponsa propinat vinum, hunc

De puerorum nutritione sermo.

hunc suorum late vberum alit fouetque. Lac vobis potum dedi, tanquam paruulis scilicet in Christo aiebat Apostolus 1. ad Corinth. 3. 2. ad Hebr. 5. 12. *Facti estis quibus lacte opus est.* Vnde inferius cap. 5. 1. *Vinum cum lacte.* quod non est, vnum alteri infusum, sed vinum & lac, minoribus hoc, illud vero grandioribus.

de myrrhino fasciculo inter vbera lactis gratia collocato.

Noto iterum, videri positum fasciculum myrrhæ inter vbera, vt quas myrrha habet proprietates bonas lacti affricaret, virtutum nimirum, de qua Plin. agit, refocillandi cordis, & corruptione prohibentem, bonum item odorem. Et suspicor, hoc fortasse celebratum inter nutrices, fatigantes scilicet vt alumni lac sugerent optimæ conditionis. Et quidem suspicioni huic præbet fundamentum, textus ipse, cum is postulet, vt de vberibus, qua ad lac puerorum pertinent, agatur.

Adiicio, fieri mihi verisimile, virtutem augendi in vberibus lactis, myrrhæ attribui. Id colligo, quia variis siue herbis siue arbusculis myrrhini odoris dat Plinius hanc virtutem: syluestri, v. c. fœniculo, & herbæ, quam vocat glaucionem, quam Syriæ herbam esse dicit. Vide Plin. lib. 20. cap. 23. vbi ait: *Fœniculi syluestris semen lactis defectu potum mammas replet.* Notat autem ibidem Plinius, hoc fœniculum vocari myrsineum (myrrhineum, vel myrrhineum emendauit rectè Dalecamp.) eo quòd myrrham oleat. Libro item 27. cap. 10. *Glaucion, inquit, in Syria nascens, gustus amari cum adstrictione, lactis vbertatem facit.* & subdit statim: *Glycisidæ fœmina folia myrrham redolere.* Præterea lib. 25. cap. 11. de marino agens rore dicit: *Folij odor thuris, ipsa herba lactis vbertatem facit.* Ex quibus existimare licet, arbusculis vel herbis aromaticis, iis præsertim, quæ thus aut myrrham olent, attribui à Plinio virtutem lactis mulieribus addendi. Forsan ergo ad herbas huiusmodi respectus est, cum dicitur: *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter vbera,* &c. vt textus myrrham vocet eas herbas, quæ redolent myrrham. Atque ita magis propriè capietur nomen fasciculus. Nam myrrhæ vsus non est, vt docti aiunt, ex fasciculis constructis ex folijs vel flore; sed gummi illius lachrymæ & vnguentum inde confectum, id est, quod in vsu adhibetur.

Vel de herbis redolentibus myrrham.

Christi passio quid conferat doctrinæ Ecclesiæ.

Iam verò cum ait sponsa, myrrham, quam ipsa gestabat inter vbera, (vt lac optimis proprietatibus afficeret) esse suum ipsius sponsum; liquet quid dicat, memoriam scilicet passionis sui sponsi, meditationemque illius, mysticam plane esse myrrham, quæ confirmet sponsæ cor, pectus ornet, ac mitis imbuat qualitatibus doctrinæ lac, quo eos qui Deo incipiunt seruire, Ecclesia alit, sustentatque. Et facit pro hac explicatione Bernardus; qui præsentem versum applicat ad memoriam passionis Christi. Iam verò illud est perquam notum, tum paruulis, tum maioribus Christum Iesum cruci affixum prædicari debere. iuxta illud 1. ad Corinth. 1. 23. *Nos autem prædicamus Iesum Christum crucifixum.* Ad hæc notandum, myrrha representari mortificationem. Et hac quidem doctrina Christiani alendi sunt, ex Christo Iesu mortificationem carnis perdissent.

De odorato vino id est doctrinæ grandioribus conueniente.

13. *Botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.* Sicut in præcedente versu de lacte infantibus hospitibus mensæ Christi propinando locutam diximus sponsam; ita in hoc de vino proprio maiorum natu, eorum nempe qui in virtute magis profecissent, tractat. Hæc igitur:

A *Botrus Cypri dilectus meus mihi*, sic expono: Christus idem mihi futurus est vix quoddam genus admirabile, vnde iis, qui ad eius accesserunt conuiuium, vinum exprimam odoratissimum. Quod autem vix genus valde odoriferum, quale vineæ Engaddi ferebant, significet botrus Cypri; est id in primis ex communi antiquorum intelligentia, & tam nomen botrus, quàm verborum series persuadent. Neque tamen obest, genus aromatis, de quo Plinius & alij, Cypri significari, nam sicut apud nos ab odore moschi, genus vix, & pyri vocitantur, illa *moscatel*, hoc *almisquena*, quod Plinio est nardinum; ita verò botrus Cypri designat eas vuas, quæ odorem habebant aromaticum, cuiusmodi illarum erat, quæ in vineis Engaddi proueniebant. quod bene hic probant peritiores. Iam ad doctrinæ excellentiam pertinere vinum, in cap. 2. vbi de eo quod sponsæ propinatum est, videbimus. Porro vinum odoratissimum valere magis, tum ad oblectandum cor, tum ad inebriandum, id notum est. Atqui eo ferebatur sponsa desiderio, vt inuitatos ab sponso bonorum ingentium, quæ in Christo suffixo cruci habemus, prædicatione delectaret, reficeret, ac mysticè inebriaret.

SECTIO V.

Verf. 14. *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es, oculi tui columbarum.*

C 15. *Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus. Lectulus noster floridus.*

16. *Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia nostra cypresina.*

ACOLVTHIA.

Agnoscit sponsa suam deliberationem Christo esse quam gratissimam: atque ideo pro illo labores sibi omnes suauissimos esse confirmat.

Ecce tu pulchra es, &c. Hæc significant maximè Christo placuisse certum illum, quem sponsa ostēderat, animum de bono sponsi odore qualibet spargendo, tam exemplo vitæ, quàm eiusdem Christi crucifixi prædicatione. Idcirco bis ille dicit: *Ecce tu pulchra es.* vt vtramque & exempli & doctrinæ pulchritudinem commendet.

Sensus huius particula.

Oculi tui columbarum. Quòd hæc pertineant ad commendationem sponsæ, contextus exigit, propter significatam ab illa nuper Christi & verbo & exemplo prædicandi deliberationem. Sed vt meam in hoc symbolo mentem exponam, mira Plinij lib. 11. cap. 37. de oculis verba præmittam. *Nulla, inquit, ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maximè, id est, moderationis, clementie, misericordie, odij, amoris, tristitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torui, flagrantes, graues, transuersi, limi, summissi, blandi. & mox: Profecto in oculis animus inhabitat; ardent, incenduntur, humescunt, conuident. Hinc ille misericordie lacryma, &c.* Varietas hæc præbet variis significationibus occasionem. Nam

Oculi quam multa indicent.

Noto primum constare ex sacra Scriptura perspicuè, oculos vel in eodem libro variis allegoriis deseruire. in Apocal. v. g. considerationem designant cap. 3. 18. *Collyrio inunge oculos tuos, & videas.* Ibidem oculi inflammati (vide cap. 1. 14. e. 2. 18. cap. 19. 2.) itam representant lacrymosi e. 2. 1. 4.

Oculi seruunt varijs allegorijs.

Q tristitiam:

tristitiam : oculorum multitudo cap. 4. 6. vigilan-
lantiam : septem illi, qui agno cap. 5. 6. affiguntur,
septemplices gubernationis spiritus. Varia item
in Proverb. est oculorum significatio. Nam elati
cap. 6. 17. & cap. 30. 13. designant arrogantiam,
pigrum cap. 6. 4. somniculosi, attoniti cap. 16.
30. stultitiam, ac demum cap. 16. 30. emissitij ma-
lam rei cupiditatem.

Noto secundum, in memoratis ferme allego-
riis aliquid esse oculis adiectum, ut flammam, elationem,
lacrymas, somnum. Quod si nihil adii-
ciatur, mystici oculi dupliciter possunt capi, ut
pars scilicet vel integrans Ecclesie, vel eam spiri-
tualiter perficiens. Cum accipiuntur ut pars inte-
grans, eos utique designant, qui vigillum fungun-
tur officio, moderatores nimirum, ipsi enim per-
vigilant, quasi rationem pro animabus aliorum
reddituri. Oculi item sunt, qui in se doctrinae lu-
men & sibi & toti Ecclesie corpori recipiunt, Do-
ctores videlicet. Ceterum in nostro Cantico ut
omnia apte cohaereant, & comparationes colum-
barum piscinarumque concinnius adaptentur, eo
magis inclino, ut mystici oculi capiantur quasi
partes spiritualis perfectionis. Nec tamen sum ne-
scius, in symbolis vix posse inter abstracta & con-
creta distinctionem adhiberi, ut Ecclesie sapien-
tiam predicari, predicari quoque sit sapientes,
erroris immunes, & veros Iesu Christi aestimato-
res. Sed tamen diversa est ratio, cum de illis agi-
tur, quorum interest docere alios. Oculos itaque
in sponso ad eius sollicitudinem, in sponsa vero
ad sapientiam accommodo. Discriminis in appli-
catione ratio constiterit. Interim inficietur nemo,
oculus symbolum esse & sollicitudinis, & sapien-
tiae perquam aptum. Sollicitudinis quidem, quia
ipsi vigiles sunt: ideo dat Apocalypsis plures ani-
malibus oculos, Ezechiel suis rotis, & poetae Argo
suo. Nam sapientiae, quis neget? cum ipsi sint, qui
illustrantur: atqui mens est quae recipit & percipit
spiritualem lucem. Porro illuminati oculi sunt, ut
res ipsa loquitur, mens sapientiaeque rerum, qui-
bus pretium debetur, aestimatione affecta. Vide id
ad Ephes. 1. 18. *Deus det vobis spiritum sapientiae &
revelationis in agnitione Christi, illuminatos oculos cor-
dis vestri, ut sciatis qua sit spes vocationis eius, qua
divitia gloria hereditatis eius, & qua supereminens
magnitudo virtutis eius in nos.*

Compositio
Cantici cum
Euangelio.

Noto tertium, videri nos in hac oculorum lau-
de eam Christi Matth. 6. 22. & Luc. 11. 34. senten-
tiam: *si oculus tuus simplex (ἀπλός) fuerit, consule-
re debere.* Nam Christus idem Matth. 10. 16. iussit,
ut simus simplices (ἀπλάσιοι) sicut columbae. etenim
oculi tui columbarum, perinde videtur esse atque
oculi tui simplices, quemadmodum illos habent
columbae.

In Mattheo
quid oculus
simplex.

Noto 4. in illis: *Si oculus tuus simplex fuerit,*
Christum agere haud dubie (quod illic bene efficit
ex Patribus Toletus) de vi intellectiva & eius per-
fectione. Agit enim de oculis in ordine ad reci-
piendam lucem. Et intellectum esse, qui recipit
& percipit spiritualem lucem, compertum est. Iam
oculorum illustratorum nomine planè, ut nuper
dicebam, significatur intellectus, cui res verè æsti-
mabiles in pretio sunt. Id quod efficiunt manife-
stè, quas filij huius saeculi struunt, artes & technæ:
inde nimirum profectæ, quod oculos habeant ne-
quaquam simplices, imposturis scilicet liberos, &
rerum, quæ momenti sunt, aestimatores. Enim ve-
rò quod quantum in Deo bonum habeant, mini-
mè norunt; idèò falso iudicant sibi necessarias esse

Vnde artes
& technæ fi-
liorum huius
saeculi.

A illas artes, ut à creaturis illud emendicent, quod
totum in Deo, eorum unico bono perfectissimè
habebant. Perfectam itaque intelligendi, & dis-
cernendi vim affert simplex oculus: qui verò Pa-
tres capere videntur de intentione, rectè expo-
nuntur à Toletis. Mihi sanè Matthæus in eo loco
de hac virtutis aestimatione, de animæ scilicet
oculis, quæ verè scientia est, loquitur: at Lucas in
eo cap. 11. 34. de iis, qui in mystico Ecclesie cor-
pore oculi sunt, de moderatoribus nempe & do-
ctoribus. Nam præcessit in Matth. *ubi est thesaurus
tuus, ibi est & cor tuum.* in Luca verò: *Nemo accen-
dit lucernam, & ponit eam sub modio.* Et quidem com-
parationem oculorum (quod notavit bene Toletus)
ex Euangelio constat ad multiplex proposi-
tum à Christo adductam.

Quid in Lu-
ca.

B Noto quintum, postulatam à Christo simplici-
tatem in oculis in eo consistere, ut illi humoribus
extraneis, quibus luce frui præpediantur, infecti
non sint. atqui humores huiusmodi affectiones
sunt inordinatæ, quæ vitiant mentem & ex-
cæcant.

Oculus co-
lumbinus (sca
simplex quæ
notet.

Denique noto, huic simplicitati significan-
dæ aptissimè deferuire castitatis pellicatui op-
positæ allegoriam. Enimverò perveritas affe-
ctionis efficit, ut animus creaturis quasi pellici-
bus abutatur.

Ex his iam constiterit, quid sit: *Oculi tui colum-
barum.* Etenim perfectio & castitas Christianæ
fidei posita est in aestimatione sponsi Christi per-
fectissima: hæc autem cum mentis sit perfectio,
C ea in perfectione oculorum appositissimè fuit re-
presentata. nam intellectus, qui in se recipit spi-
ritualem lucem, gerit in anima oculorum vicem.
Quod si perfectio oculorum animæ versatur in
intuendo exactissimè Christo, cognoscendo, &
aestimando, aliisque omnibus eius causa despi-
ciendis; ad id significandum quid allegoria ma-
trimonij, in quo mens effingatur; maritata verò,
afferri potuit elegantius? Et quod porro symbo-
lum aptius hoc castissimum matrimonium adum-
braret quàm columba foemina maritata colum-
bo suo? *Pudicitia illis prima* (ait Plinius lib. 10.
cap. 34.) *& neutri nota adulteria, coniugij fidem non
violant.* Foemina in suum dumtaxat columbum
D oculos coniicit, illum aestimat solum, ab illòque
felicitatem suam omnem operitur, & quanquam
simplicitas colmbe ad innocentiam alioquin aptè
referatur; ceterum cum oculi sponsæ columbis
conferuntur, tunc simplicitas significat purita-
tem: quemadmodum scilicet quod oculi polluti
non sint humoribus peregrinis, quibus potiri lu-
ce prohibeantur, ea illorum perfectio est. Hæc
ergo est simplicitas oculorum quam exigit in
Euangelio Christus, & quam mens obtinet inor-
dinatis affectibus libera: hi enim sunt exotici hu-
mores vitiantes & tenebras offundentes. Atqui
ubi animus rebus his fluxis ita afficitur, ut illis
adulter adiungatur; tunc enim verò oculos non
habet simplices & castos, sed contrarios potius,
E adulteros nimirum, ita enim vocat Petrus in 2.
cap. 2. 14. *oculos plenos adulterij.* Ac tandem, co-
lumbæ tribuitur fortasse simplicitas propter ma-
trimonij castitatem, eo ferme sensu quo dixit Ho-
rat. in de Arte:

Ita hic de fide
& animi er-
ga sponsum
unice dilecti
candore.

Oculorum sim-
plicitas puri-
tas est.

Denique sit quod vis simplex dumtaxat & unum.
15. *Ecce tu pulcher es dilecte mi, & decorus.* (Hebr.
iucundus) *Lectulus noster floridus.*
16. *Tigna domorum nostrarum cedrina. laquearia nostra
cypressina.* Ad Salomonis regias ædes, ad festos de-
licisque

Petrus expo-
situs.

quæ
sunt
Ch.

Mo-
est a
horis
mili-

Exal-
vera

lucis que plenos dies, quos illi transigeret regina, sit allusio; ita ergo inquit sponsa: Quid tu me pulchram prædicas? At tu verè pulcher es, ipsa quàm etiam suauitas & pulchritudo. Et quamquam pastorali addicta ministerio camporum solitudinem, montiumque asperitatem intueor: quamquam me tibeas summa cum opera & labore in animarum salute procuranda orbem peragrarè; verùm quia tu mecum ingrederis, in media ipsa inquietudine ac turbulencia, ipsissimam requiem inuenio, id est, lectulus: quiddid festum ac festiuium est (id est, floridus) in mediis laboribus ac tormentis. Ac denique inter ipsas incommoditates, in despectione maxima, ibi quidem reperio commoda omnia, summamque omnino ac regiam planè auctoritatem. Hoc significant tigna cedrina, & cypressina laquearia.

*Asperissima
quaque quid
sunt præsentis
Christo.*

Cantici Canticorum

CAPVT II.

Uterius de eadem Ecclesia primitiua,
& de commigratione illius
ad Gentes.

SECTIO I.

Verf. 1. Ego flos campi, & lilium conuallium.
2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

ACOLVTHIA.

Suauitatem illam in Christo docet ipse ab iis percipi duntaxat, qui crucem amplectuntur: sponsam verò non percepisse modò; sed Christi etiam odorem, postquam ab illo fuit exaltata, latè diffudisse.

*Mortificatio
est amor la-
boru & hu-
militatis.*

Verf. 1. Ego flos campi, & lilium conuallium. Suauitas isthæc ingens & consolatio, quam tu in me experiris, ait sponsus, inde quidem existit, quod meam crucem, id est mortificationem fueris amplexata. Enim vero minimè ego flori sum similis, quem domi tuæ in testa nutrias, cuius suauem halitum domi manens percipere possis. Haud talis ego sum, sed similis campetri flori, & campetri quidem, quem non facile offendas, sum flos Saron, (vt habent Hebræa) quo uti fruatis, patriam, commoda, & chara omnia relinquo oportet, egrediaris foras, ac dela fferis. Sum item lilio prouenienti in conuallibus, ad similes: quod vt carpas, elationem deponas necesse est, tæque ad humilia loca demittas, si exaltatione gloriosa, quam lilium designat, potiri velis.

2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. Plus multo est bonum spargere Christi odorem, quam eiusdem Christi suauitatem reperire. Ait ergo sponsus Ecclesiam primogenitam sponsam suam saluti animarum strenuè incumbentem, Christi imagini assimilatam, Christi odorem exhalare, cumque per orbem dispergere. Atque ita ubi dixit, Ego lilium conuallium, adiecit, sponsam itidem suam in lilium euasisse ex humilitate ad exaltationem gloriosam, Christi odore bono diffuso quoquo versùs, subuectam. Atque ea re factum, vt illa cuiuscumque alij reipublicæ sic excellat, quemadmodum spinis lilium. Etenim

*Exaltationis
vera causa.*

A hoc animi principis gratia colligitur, & super eius mensam in penetrali collocatur: at spinæ auelluntur, & cremantur. aut, cum recreat lilium, spinæ verò compungunt. Hic non magis pro hoc loco, quam pro aliis huius Cantici, & sacre Scripturæ, in liliorum tractationem alibi à me promissam digrediendum, adiungam item malorum granatorum flores, quia vtraque alibi iungit sacra Scriptura, quæ etiam tractatio ponenda fuit necessarid ad aliqua huius Cantici loca.

De lilijs ac malogranati floribus,
adnotatio.

B Florum hæc genera duo celebriora sunt, vt constiterit, in sacra Scriptura. Atque ea primum de rosa (quæ florum est iuxta Anacreontem & Plinium regina) exiguam habet mentionem. Nam licet Ecclesiast. 24. 18. nominetur ibi, sicut plantatio rosa in Iericho. & cap. 39. 13. Quasi rosa plantata super riuos aquarum (dicas hanc rosam esse Alexandrinam, cum liber Ecclesiastici in Ægypto scriptus sit, atque eam fortè amate irrigationem: nam rosam alteram communem rigandam non esse Plin. lib. 21. cap. 4. affirmat) c. 50. 8. Quasi flos rosarum in diebus vernis. & Sapient. 2. 8. Coronemus nos rosas, antequam marcescant. ac denique Esth.

*In sacra Scri-
ptura de rosa
exigua men-
tio.*

C 15. 8. legimus colorem roseum: cæterum vel in nouo Testamento, vel in veteri, quod Hebraicè habemus scriptum, mentio vlla rosæ non est. Verum est tamen non deesse, qui putet Hebræo nomine נֶחְמָדָה rosam denotari. Verùm neque hoc certum est, neque id nomen alibi habet sacra Scriptura, quam in hoc loco Cantic. 2. 1. ubi redditur flos, & Isai. 35. lilium. & fortasse habebat est lilium nigricans. nam est Rabbinus, qui dicat, florem ea voce significari odoriferum, sed nigrum. Et potuit nominis inopia colorem illum, qui nobis dicitur Cardeno, & vergit in nigredinem, nigrum appellare.

D Illud item verum, nuperum nescio quem Cantici, huius commentatorem notatione 6. insigni elatum audacia contendere, omnes fere Hebræos Græcos & Latinos interpretes aberrasse, quod crediderint nomen *sosanah* lilium (nobis *acucena*) significare; nec enim id esse, sed rosam. (& rosam quidem verterunt Thargum, Anonymus, Elias in Thesbite, & Galatinus lib. 7. cap. 5. holsque secuti quidam recentiores, quos refert & refellit Delrius Cant. 2. 1.) Adstruit hoc locis nonnullis, quorum cõtextui putat non cohære lilium, rosam autem aptè cõuenire. Loci sunt Cant. 2. 2. sicut lilium inter spinas. & cap. eodem verf. 16. cap. 6. 2. Pascitur inter lilia. cap. 4. 5. Hinnuli qui pascuntur in lilijs. cap. 5. 13. Labia eius lilia. ac demum cap. 7. 2. Vallatus lilijs. Præterquam quod videtur isti scriptori rosa versibus amatorijs huius Cantici accommodata. Sed & locis & argumento postea omnino satisfaciemus. Interim aduerto, interpretes tã Sept. quam reliquos, quod omnino certi essent nomine *sosanah* eum florè, quem *acucena* dicimus, significari, coactos fuisse illud conuertere lilium, quamuis ei flori textus inter spinas locum det. Ad auctoritatem porò interpretum omnium conformè, quæ quidem ineluctabilis est, accedit quod 2. Par. 4. 5. affirmatur, mare nimirum æneum labrum habuisse repandi lilij: quibus congrua sunt illa Plinij de lilio: Resupinis per ambitum labris. Nam si mare æneum non habuisset in labro proiectu-

Tuccius.

*Lilium in sa-
cra Scriptura
pro rosa me-
quit sum.*

ram, quorum notaretur eius labrum instar folij rosæ fuisse efformatum? Præterea 3. Reg. 19. dicuntur capitella, quæ duæ illæ æneæ columnæ habebant, quasi opere lily fabricata. & vers. 22. super capita columnarum opus in modum lily. quod item 8. antiquit. cap. 3. exprimit Iosephus. Atque in projectura & opere Corinthiorum capitellorum facile intelligitur imitatio foliorum lily resupinorum. Liliū itaque non licet accipi in sacra Scriptura pro rosa. quod item inferius constabit evidentiū. Vnde relinquitur pro comperito, flores in sacra Scriptura celebriores esse lilia & flores malorum granatorum.

Loca 23. de lily.

Ac primū de açucena, Latinis lilio viginti quatuor aut tres loci non minus sunt in sacra Scriptura: nec tamen numeratis Psalmorum titulis, in quibus ubi habemus nos: *Pro ijs qui communiabuntur*, ex Hebræo etiam à Hieronymo & tribus Aquila, Symacho, & Theodorione ad verbum redditur: *super lily*. Ac dari his primatum florum ex 4. Esdr. 5. 24. perspicuum est. Atque idem forte volunt illa Matth. 6. 28. & Luc. 12. 27. *Considerate lilia agri*, &c.

In candelabro est lilia & flores mali punici.

Iam, notatu est maximè digna coniunctio liliorum & florum malogranati in iis floribus, quos habuisse dicitur templi candelabrum Exod. 25. 31. Nam licet Hebræa vox flores significet indistinctè; sed Vulg. & Septuag. ut rem ipsam exprimerent, lilia reddiderunt. Et Iosephus testis oculatus 3. Antiquit. cap. 7. (aliàs 10.) ita Græcè expressit *ἡ ἑστὴν ποσειδῶν*, id est, lilia cum floribus mali punici, quod ita reddidit Gelenus, quamvis mali punici flores prætereant Ruffinus. Et facit, Romæ in candelabro arcus Titī spectari etiam *roscos*. Quod verò Lypomanus ponat etiam rosas in candelabro, sine fundamento est. Eius itaque quod in templo erat, candelabri flores malogranati erant, & lilia. Et flores quidem malogranati ab iis, qui sphaerula siue globuli appellantur, diuersi sunt, nam ut diuersas res exprimit utrumque Iosephus. Ad hæc, non malogranata serica, sed eorum flores, (*cytinos* appellant) erant qui dependebant in limbo vestis summi Sacerdotis hyacinthinæ, id constat Exod. 28. 33. sic enim expresserunt Septuagint. Tanquam florentis mali punici mala punica, Græcè *ἀσπὴν ἰσχυρῶν ποσειδῶν*. Appellatur autem Græcè fructus malogranati, cum in flore est, *roscus*, aut *cytinus*, Latine balaustrum seu ampullagium. Florentes porro cytinos fuisse, quos habebat candelabrum, constat quidem, cum in textu originario nomine florum comprehendantur. Præterea in nostro libro Cantic. cytinorum perinde quasi rei, quæ sponsæ sit charissima, bis mentio fit. cap. 6. 10. *Descendi in hortum, ut inspicerem, si germinalissent mala punica.* & cap. 7. 12. *Videamus si floruerunt mala punica.* Neque verò floris alius, nisi huius, & liliorum, & floris vinearum meminit Canticum nostrum.

Flores malogranati in Cant.

Quos flores celebrat hoc Canticum.

Denique nulla in sacra Scriptura mentio est violarum, floris mali medici, & aliorum valde odoratorum, cuiusmodi sunt nostratibus, *Iasmines*, *clauellinas*, *mosquetas*, aliique. vnde colligitur flores in ea celebriores esse lilia & flores mali punici. Fortasse rosa, viola & similes in eo solo non proueniebant, nec detulerat aliquis ætate Salomonis, sic nouimus, in nulla prouincia nisi in Media & Persia fuisse Plinij tempore medica mala, citrea aut limonia; cum tamen alibi ferere multi fuissent conati. Sed ut ut fuerit

hæc res, certè quidem adumbrando mysterio, & symbolica significationi in Cantico, candelabro templi, & Aaronica veste spectata, non ita idoneos fuisse flores alios regionis illius, quam malogranati & lilia, relinqui debet pro explorato. Cum autem arcanam horum significationem eruerimus, tunc facile apparebit & sacra Scriptura elegantia, & ratio cur hoc Canticum rosæ recordatum non fuerit, florem verò malogranati & liliū inter flores omnes ita celebratit.

Ego quidem eò feror cogitatione, ut putem, admirabile nobis datum symbolum, cum principij Ecclesiarum Christianarum in floribus mali punici, tum exaltationis & consummationis earundem in liliis. Quam solida sint huius considerationis fundamenta, & ex ea quam aptè omnia sacra Scriptura loca, in quibus hi reperiuntur flores, declarentur, id est, quod nunc restat nobis ostendendum. Agemus verò prius, conuenienter nostræ considerationi de cytinis, post de liliis.

Significatio florum malogranati & liliorum.

De cytino, seu flore malogranati.

Quam est certum, optimum esse Ecclesiarum Christianarum symbolum mala punica, ita quidem eorum floribus adumbrata fuisse easdem Christi Ecclesias incipientes, certum est. Quod autem mala punica symbolum sint nostrarum Ecclesiarum appositissimum, id oportet præmittimus. Ac primū testatum habent hoc multi Patres S. Hieron. Aggæi 3. fine. *Malum, ait, granatum propter granatorum nimiam multitudinem, & intertextis membranulis, quamdam geometricam proportionem, & diuersas quidem mansiunculas, sed tamen omnes vno corpore comprehensas, semper in scripturis super Ecclesia persona ponitur.* Vide eundem epist. 127. de mansionibus. & Nyssenū de vita Moysis, Ambrosij item lib. 3. Exæmer. cap. 13. atque etiam Greg. Mag. Cantic 4. & in pastor. p. 2. cap. 4. & in registro lib. 1. epist. 24.

Malogranata Ecclesiarum symbolum.

Ab auctoritate.

Est autem ad hanc symbolicam Ecclesie significationem maxima in granato malo proportio. Etenim videre in eo est numerosam quamdam multitudinem in minores alias quasi tribus suis membranulis (*ciocum* eam membranam vocabant antiqui) dispersitam. Atque id quidem ordine mirabili. In singulis porro tribubus quædam velati populi apparet imago. At in quolibet grano (*ciuem* illius populi referente) nescio quid est carneum, sanguineum & osseum. Omnes autem hi populi intra vnum idemque regmen cuncti clauduntur, eodem quasi imperio ac legibus obstricti. Et demum sub eadem corona, in quam nimirum granati apex definit. Tanta ibi granorum inter se communitas, ut vnus putor & tabes in pleraque alia contagione permanens ea inficere omnia sat sit. Ea propter symbolum videtur præbere regni cuiusdam admirabile, & Ecclesie præcipue, propter mirum eius ordinem, leges, vnitatem, communionem, & quæ multa alia possunt considerari. Seruit item bonorum & malorum distinctioni, quod hoc malum habet & grana suaui & crustulam, cui inhaerent illa, asperi saporis. Et quidem, ut grana adolescant, necessaria est ea crustula, ut tritico palea opus est. Præterea aptissimum est ad Ecclesie significationem granatum, quoniam ut in eo magna latet sub rudi cortice admirationis materia: enim verò mi-

A proportione.

In Canticum Canticorum Salomonis. 185

ra sunt quæ claudit hoc malum, & apertio illius mysteriorum est reuelatio; ita quæ in Ecclesia arcana delitescunt, ingentia sunt. Ac tandem graphicè representat hoc malum pulchritudinem gratiarum, donorum, ac virtutum, quæ communicantur Ecclesiæ, atque illud maximè, quod hæc internam suam honestatem decentissimam gestet obuelatam: quo adducit S. Ambros. Prouerb. c. 11. iuxta versionem Septuag. verba illa, *sapiens spiritu celat negotia.*

Malorum granatorum super duas illas columnas significatio.

Hæc porrò loca sunt vbi malorum puniceorum meminit sacra Scriptura, 3. Reg. 7. 42. & 2. Paralip. 4. 13. ingens eorum numerus 400. scilicet super columnas Booz & Iachin à Salomone collocatur: eo nimirum consilio, vt hoc quasi trophæo erecto diuinam recoleret beneficentiam, qua pater Danid oppida tot acquiserat. nam templum illud votum fuit Davidis victori Deo consecratum. Sed verò præcipuus eorum malorum significatus fuit Ecclesiarum particularium multitudo, quas Christus victor egregius ad Ecclesiam suam Catholicam olim fuerat aggregaturus. Atque hoc facinus à Christo vero, vel Salomone, vel Dauide gestum, quoniam ita fuit præclarum, idcirco cum celebrata simul rei gestæ memoria, sed in typum præsertim alterius longè præclarioris tempore suo gerendæ, trophæum amplissimum statutum fuit: symbolicum tamen, cuiusmodi erat tanta granatorum vis in summis columnarum epistylis. Quarum vel ipsa nomina fortitudinem ac robur significant. nam Iachin sonat *preparabit*, Booz verò in *fortitudine.*

Allusio ad columnas Herculis.

Ac cogitare quis possit, his duabus columnis duas Herculis (Dauidæ scilicet, vt ex Eusebij chronico patet prioris) alteras spectatas fuisse: illudque significatum, Christum (in quem duo illa apposita Herculi insignia *ἀνδρείου* & *ἀεικίας*. id est, malorum depulsor, & malorum tolerator, dignius multo & excellentius conueniunt) columnas suas non Gadibus, sed in templo Catholice Ecclesiæ defixisse; ac trophæi vice super eas symbolum multitudinis populorum regnorumque (hæc, particulares sunt Ecclesiæ) suo ipsius sanguine in libertatem vindicatorum collocasse.

Malogranatorum apertio ad doctrinam relaxa.

Locus alter est Cantic. 4. 3. *sicut fragmen mali punici*, vbi sermo esse videtur de spontanea granati apertione. Et aperta quidem malogranata Ecclesiæ mihi representant, quæ suum per summorum prædicationem Doctorum decorem & occulta mysteria patefaciunt. Porrò Doctores singuli Ecclesiasticæ nobis doctrinæ aperiunt dignitatem, fufius hic, ille pressius. Granatorum interim apertionem spontaneam fieri nota cæli beneficio, cuius nimirum imbribus impluta poma ipsa continuo maturitate hincunt, & reconditas ostentant opes.

Tertius locus est Aggæi 3. sine, vbi prommittitur fecunditas malorum puniceorum, hoc est, multitudo Ecclesiarum Christianæ religionis. Vide ibi Hieron.

Quartus denique Zachar. 4. 12. Vide quid sit *badadramon*: de quo in loco proprio.

Cytini pro Ecclesiarum initijs.

Iam verò siquidem hæc sit malorum puniceorum significatio, quæ ideo super columnas Booz & Iachin instar trophæi fuerunt posita, quod essent aptissima Ecclesiarum, quas comparauit Christus, sibi que subiectas fecit, symbola; cumque granatorum principium sint ipsorum flores, cytini nimirum; inde compertum planè sit, his

A floribus Christianarum initia Ecclesiarum aptissime representari.

Accedit Christianas Ecclesias suis statim initijs martyrum sanguine complurium tinctas fuisse. atqui adumbratus fuit apositissime hic ornatus colore floris cytinorum, qui colorem sanguineum perfecte refert. Et quemadmodum cytinus, vt cytinus sit, colore debet esse rubeo & sanguineo; ac dein cytinum esse est, malogranati principium, ac pignus illius perfectionis ostendere; ita sanè quod Ecclesiæ Christi martyrum plurimorum cruore fuerint, tunc cum incipiebant, purpuratæ; is nimirum arthabo fuit, & certissimum illius perfectionis auspiciam, ad quem erant demum euasuræ. Atque ita, quæ immanes persecutiones sanguine inficiebant primitiuam Ecclesiam, ita non extinguebant, vt firmarent potius, & redderent vbique securiorem. Hanc ad rem nota est dignum cum primis, qui venti subsolani aliis arboribus vehementer incommodant, & reliquos flores excidunt, hos commodissimos esse malogranatis, quæ se his flantibus in florem induunt copiosè: sicque quo anno flant illi vehementius, proueniunt hæc mala copiosius. Constat hoc libros de agricultura euoluenti, ita ibi dicitur: *Mira cytinorum firmitas, qui nec Euri flantibus vt ceteri flores decidant; sed quo vehementius inflantur, eo pertinacius obfirmantur.* Desiderantur itaque sine subsolanis cytini, sine persecutionibus martyres.

Color rubens adumbrans martyrum sanguinem.

C Atque hæc primordiorum Ecclesiarum Christianarum consideratio, martyrumque innumerabilium, qui suam vitam Christi causa deuouerunt, fidem nostram summopere confirmat. Quo facit quod Dioscorides, & Plinius scribit & ponderant deuoratos nempe cytinus ad visus imbecillitatem confirmandam plurimum conferre: nimirum consideratio principiorum Ecclesiæ quædam est cytinorum comestio, seu ruminatio.

Tempestas aspera prodest cytinis & Ecclesiæ.

Cytini visus viles.

Hæc symbolica cytinorum consideratio quatuor sacre Scripturæ locis, qui de illis agunt, nimis est apposita. Nam quid quæso ita huic nostro Cantico proprium quam vt sponsa Ecclesiarum, quæ mundo erant condendæ, satageret? En igitur vnde sit ea cura, an florissent mala punica. Iam quòd ea sic se horum colore florum oblectet, oblectari quidem est ea pulchritudine, quam martyres fidei causæ perpeffi Ecclesiis attulerunt. Illa verò cytinorum & liliorum in candelabro templi Exod. 25. coniunctio respondet Christi Domini præclaro steremati: illud est, quod sit ille *Principium & finis sua Ecclesiæ*, Apocal. 1. & 22. Græcè ἀρχὴ καὶ τέλος. hoc est, Paulo ad Hebr. 12. explicatore, ἀρχὴ καὶ τέλος, auctor scilicet & consummator. Quòd si hæc principij & finis coniunctio Christo est gloria singulari; quid elegantius in candelabro, (quod symbolum fuit Ecclesiæ Dei) potuit effingi, quàm hoc duplex symbolum, vnum principij Ecclesiarum, alterum consummationis earumdem? sed de liliis paulo post, nunc cytinus versamus.

Loci quatuor sacre Scripturæ, vbi de cytinis expostiti.

E Eos iam cytinus consideremus, qui Exod. 28. 33. in limbo erant tunice Aaronis hyacinthinæ. Noto verò priùs, ex versione Septuaginta perspicue colligi videri, præter eos cytinus, qui in ea simbria erant acupicti, alteros tot aureos ex eadem simbria dependere. ita enim aiunt: *Facies in margine tunice deorsum quasi florentis mali punici mala punica ex hyacin-*

Cytini in veste Aaronis duplices ex Septuag.

cho & purpura & cocco & bysso, & eadem specie mala punica aurea. Et quis fortasse existimet, hos posteriores cytinos pro tintinnabulis apponi, à quibus cytini figurà, si attendas, non abluunt: possitque huius cogitationis ratio esse, quod nemo hætenus vt tres diuersas res conceperit cytinorum acupictos, tum aureos, & tintinnabula.

Ego tamen communem de tintinnabulis sensum non mouerim, contentus annotasse, cytinorum apud Septuaginta duplices esse, alteros filo serico (quod fortasse filum est subtile ac pretiosum) tunica hyacinthina ad fimbriam intextos, aureos alteros dependentes: siue essent hi, quæ tintinnabula dicuntur, siue potiùs tintinnabulis alternis immixti. Porro hos cytinorum sericos (seu acupictos) potiùs duos & septuaginta fuisse, & aurea tintinnabula totidem, S. Hieron. epist. 128. confirmat. Et quamuis non desint, qui numerum vel maiorem multo, vel multo etiam minorem tradiderint; cæterum in Hieronymi diligentia & auctoritate arbitror potiùs acquiescendum. Atque his præiactis, explicandum iam, cur pro Ecclesiarum symbolo hic numerus cytinorum in veste sacerdotali splenderet. Rem totam propter distinctionem decem, breuiter tamen, dictis exponam.

Primum dictum. Numerus duorum & septuaginta pro Ecclesiarum symbolo vniuersalis, quæ particulares alias ex omnibus mundi nationibus complectitur, fuit conuenientissimus. Etenim nationes mundi in septuaginta duas initio sunt dispersitæ, conuenienter nimirum totidem linguarum diuisioni. nam fuisse hunc numerum linguarum, colligunt ex Genes. 11. Doctores omnes Hebræi, Græci, Latini. Videndi nostri Maldonat. Luc. 10. v. 1. & Perer. in Genes. 16. disputat. 10. vbi citat Epiphanium, Hieron. August. Prosper. Arnob. & alios. Notauit ad hæc Beda Luc. 10. discipulos septuaginta duos electos à Christo pro pari linguarum numero, sicut pro duodecim tribubus populi Apostolos duodecim.

Secundum. Attinebat ad Sacerdotem populi Dei pro omnibus mundi nationibus deprecari Deum, ita docet illa epist. 128. fol. 367. Hieron. vbi ait: *Hebræi Doctores iustum esse commemorant, vt Pontifex creatorem non solum pro Israël, sed etiam pro vniuerso mundo roget.*

Tertium. Vt Pontifex ille pro omnibus mundi nationibus rogaret, conueniebat plurimum, Ecclesias Deo Christianas in vniuersis olim nationibus fundandas ab illo obici. Atque vt illas obiceret Deo, quid aptius, quam Pontificem cum in Sancta Sanctorum ingrediebatur, earum typum gestare? Audiendus Hieronymus citatus fol. 368. *iustum erat, ait, vt Pontifex Dei creaturarum omnium typum portans in vestibus suis, indicaret cuncta indigere misericordia Dei, & cum sacrificaret, pro cuncta creatura & voce & habitu precaretur.* Hæc ille. Est autem huius rei fundamentum, quod Pontifex in oratione & sacrificiis eorum personam omnium videatur induere, pro quibus oraturus est. Porro inuentum fuit ad Dei misericordiam flecendam exquisitum, Deo representare gloriam, qua eum nationes cunctæ, tunc cum apud se conditas habuissent Ecclesias, fuissent mactaturæ. Atque hoc erat omnes induere nationes, cum eo maximè ornato, qui diuinam gratiam largiter in eas effundendam adumbraret. Et facit eò præterea, quod Pontificis oratio ad Messias aduentum, & bona quæ is erat mundo allaturus, deberet spectare; erat autem congruum,

vt quæ Pontifex erat Deo precaturus, eadem sacris vestibus repræsentarentur.

Quartum. Ex his, quæ dixi, illud Sapient. 18. 24. *In veste poderis quam habebat (scilicet Aaron) totus erat orbis terrarum,* probè intelligitur. Pono autem, in Aaronica veste significationem quatuor elementorum, fulgurum, ac tonitruorum à Rabbini inquiri. Hanc illi excogitarunt, refertque ex eorum sensu D. Hieron. sed in paucis profectò violentam. Et frustra quidem illi fatigant sese. Nam si eo tendunt, vt Pontificem eorum, pro quibus preces fufurus est, personis induant: eius oratio non erat creaturarum sensu ac ratione carentium mittenda nomine, sed enim hominum. Atque ita Sapient. 18. monemur ne in veste poderis mundum vniuersum, cælos, & elementa continentem indagemus, sed tamen eum, qui orbis terrarum appellatur. Eo loci ponitur poderis pro veste hyacinthina. nam hæc talaris erat. & sic poderis nomen vsurpatur à Septuagint. Exod. 28. à D. August. & Iosepho. Porro in cytinis (qui Ecclesiarum vniuersalis typus erant) clauduntur, vt iam vidimus, mundi nationes vniuersæ, atque id est, *Orbis terrarum.* vnde constat quomodo in veste poderis totus erat orbis terrarum. Cur autem in fimbria vestis illius? sit propterea

Quintum dictum. Posito, indui à Pontifice debere personas, pro quibus Deum est oraturus, antiquus Pontifex præcipuè indueret sui populi personam: post apponendum erat aliquod additamentum, quod repræsentationem extenderet ad personam reliquarum mundi nationum. Atque ita factum, vt gestaret ille in humeris & pectore duodecim tribus Israël: at reliquas totius orbis nationes, quæ locum inferiorem longè in oratione Pontificis obtinebant, gereret tanquam appendicem in tunica limbo.

Sextum. Quemadmodum populi symbolum Israëliti duplicatum fuit, omnibus tribubus duodecim in humeris statutis, omnibus item in pectore; sic item duplicatum fuit symbolum nationum omnium, in eo vtique principio, quod apud illas Christianæ Ecclesiarum erant habituræ. Nam cum ad duos & septuaginta fuissent reducendi cytini, facti sunt septuaginta duo acupicti, aurei verò totidem alteri. Atque hæc repetitio (præter elegantiam quam mox pöderabimus) seruit etiam firmitudini in oratione Pontificis repræsentandæ. In vaticinio etiam Ecclesiarum Christi iuxta id Gen. 41. 32. *Quod autem vidisti secundo ad eandem rem pertinens, firmitatis indicium est.*

Septimum. Ex quatuor cytinorum acupictorum coloribus hyacinthinus, cæruleus scilicet, & cælestis est pro stamine; (quod stamen idem habebat tunica) tres verò alij pertinent ad cytini acupicturam. Quod si quid est in cytino punici coloris (*morado*) hunc admixtio coloris cærulei & coccinei imitatur. Vt cū verò hoc sit, quatuor illi colores seruiūt mirificè, vt vidimus in explicatione Ephod, repræsentationi sacerdotalis regni. Ad hæc, repræsentat cæruleus color cælestem vitam supremo spiritu agitaram; vitæ munditiem byssus; coccus demum & purpura effusionem sanguinis, martyrium nimirum. Quæ omnia aptissimè quadrare in Ecclesias Christianas primigenias palam est.

Octauum. In aureis cytinis charitatem adumbrat aurum, cuius firmitas in Ecclesiis primitiuis maximè resplenduit. Neque dubito, aurum pro maiore cytinorum imitatione insculptum fuisse

Septuaginta duo cytini cæci tintinnabula totidem.

Pro symbolo nationum mundi duarum & septuaginta.

Pro omnibus orare, veteris erat Sacerdotis.

Idco gestabat Ecclesias & gentes decem.

Explicatus Sapient. locum.

Orbis terrarum in poderis, & cytini, idem sunt.

Sed cur terrarum orbis in limbo?

Cur cytini duplicati.

Quid adumbrat quatuor coloris cytini acupicti.

In aureis verò quid aurum?

fuisse, ut colorem purpureum referret, hoc est, sanguineum. quo colore ornari potest aurum ignis beneficio, cetera metalla non possunt. Atque ita sanè primitivas Ecclesias, quas aureas fecerat charitas eiusdem ardor martyrij rubore decoravit: decorari tamen non possent, nisi prius essent aureæ per charitatem.

Sonitus tintinnabulorum Sacerdotis Deo gratissimus.

Nonum. In tintinnabulorum sonitu aureorum adumbrari quidquam, quod esset Deo gratissimum, necesse est. Dicitur enim Exod. 28. 35. *Vestietur ea veste Aaron, ut audiatur sonus tintinnabulorum, & non moriatur.* Per quæ certè verba minime præcipitur sub capitali pœna Pontifici, ut de sono illo sollicitus sit. nec enim erat cur ei hac in re quidquam præciperetur. Etenim cum moueret se Sacerdos, sonitum illum tintinnabulorum motu necessariò edendum, manifestum est. Atque ita videtur dicendum, cum vellet Deus magna cum reuerentia ac obseruantia templo succedere Pontificem; ad receptam Iudæis opinionem (de hominis, qui vidisset Deum, morte repentina) sermonem accommodasse. Quòd si inuocatus quis ad Assuerum regem salutandum ingrederetur, periclitabatur de vita; quid mirum mortis sibi periculum metueret, qui ad Sancta Sanctorum penetraret? Quod periculum reliquis præter summum Pontificem manifestè immineret, si quos intrò audacia temerè intrusisset. Cum ergo dicitur tutus fore sonantibus tintinnabulis Pontifex, quid hoc aliud est, quàm eum ad timoris depulsionem excitare? Etenim sic affectus illo sono Deus significatur, ut super Pontificem, qui ea indutus veste, quam aureorum sonus tintinnabulorum comitabatur, ad templi se ferret penetralia, virgam auream in clementiæ significationem, & incolunitatis à periculo velut Assuerus alter sit extensus. Postulat adhibita hæc ratiocinatio, ut quod tintinnabulorum sonore denotatur, reliquis omnibus, quæ vestes designabant Pontificiæ, acceptius Deo sit.

Tutum eum reddēs à quouis timore.

Animorum consensio significata tintinnabulorum sonore.

Cur cytini non malognata in Aaronis veste, duplex causa.

A fura, perspicuum est. Est enim Christus auctor & consummator. Atque est hoc ad eum modum, quo vaticinatur Isaias, puerum mundi totius bono nasciturum. nam fore, ut cresceret hic puer, inde perspicuum est. ita igitur cytini sunt perfectionis inalogranatorum promissio ac pignus. Respondeo deinde, posito, Aaronem eò se Ecclesiarum repræsentatione induere, quò Dei beneuolentiam erga omnes mundi nationes ipsi olim egregiè placituras consecraretur; oportere quidem repræsentari tunc Ecclesias, cum erat futurum, ut Deo magis placerent. Atqui placuerunt ei numquam ita, quàm nascentes, cum spiritus primitias acceperunt. Erat tunc credentium cor vnum & anima vna. nam post ardor ille charitatis multum, per nostra scelera, refrixit.

B

De lilijs, & symbolica eorum significatione.

Certum in primis est, quæ Latinis lilia, *αἴρια* Græcis, & nobis Hispanis *agucenas*, Hebræis esse *שושנים*. vide præter Plinium dictionaria omnia Hebræa, Græcanica, Latina. Quare cum Arias Montanus in Templi candelabro pro liliis, quæ alba sunt, punicea lilia substituit, quas irides vocant, deceptus prorsus fuit. Certum item ex Plinio, ab arte posse fieri, ut lilia *fosanum* nascantur purpurea. Verum hoc artificium ad tempora Salomone posteriora videtur referendum. Adde, lilia esse natiuo colore rubentia. Horum expressa mentio est apud Plin. lib. 21. c. 5. his verbis: *Est & rubens liliium, quod Græci crinon* (aliqui legunt crinon agrium, quod est campestre liliium) *vocant, alij floyem eius cynorhodon. Laudatissimum in Antiochia, & Laodicea Syria, mox in Phaselide: quartum locum obtinet in Italia nascens. sunt & purpurea lilia, narcissum vocant.* Constat igitur vocabulum liliium iam olim commune esse floribus liliij figuram habentibus, sed rubeis & ab artificio & à natura. Constat insuper ex his liliis rubeis, ea pluris habita, quæ in Syria proueniebant. Videtur quin etiam fieri ex verbis Plinianis lilia agri, ea esse quæ rubescunt, ait enim: *Est & rubens liliium, quod Græci crinon agrion vocant.* Nisi legendum contendas: quod Græci *crinon* vocant, quo significetur hoc rubens liliium inter ea numerari, quæ vocantur *crina*. Certum est enim nomen *αἴριον* liliis commune esse; neque dubium etiam quin alba lilia Græcis appellata sint *αἴρια*.

C

D

Atque hinc forsàn quis sibi persuaderet, ea lilia, de quibus in hoc Cantico, ut aptè conueniant labiorum comparationi rubea esse. Caterum negari nõ potest, quin vocabulum *αἴριον* dictum absolute de albo lilio intelligatur. Hoc perspicitur facile ex his, quæ ibidem Plinius scribit, sic enim orditur absolute: *Candor eius eximius.* Atque id ita est, quemadmodum cum iaspidem audimus tantum de viridi intelligimus, tametsi iaspides sint aliorum colorum. Adiungo quod in sacra Scriptura de liliis candidis agatur, vestigia esse non omnino obscura. Etenim his tantum lacrymam Plinius, ut post dicemus, attribuit: atqui Cant. 5. dicitur: *Labia eius lilia distillantia myrrham primam.* quo de loco mox dicetur. De albis itaque liliis sacram Scripturam capi, id quidem planius est, quo tamen pacto labiis conueniat is color, dicam inferiùs.

E

Iam verò de significatione symbolica, ea apparet communior, ut lilia virgines, seu virginitatem designent. auctores habet SS. Basilium & Hieronymum, & videtur etiam ex Ecclesiastico hymno: *Qui pascis inter lilia septus choreis virginum.* Aptum

Significatio liliorum.

Lilia non solum alba, sed purpurea.

An de purpureis in hoc Cantico?

Non.

Lilia virginitatis vulgarè symboli.

præterea huius intellectus fundamentum est floris istius color, & odor bonus. Ac dein liliorum cytinorumque coniunctio videtur apprimè martyres & virgines repræsentare duplex hoc Ecclesiæ candelabri decus. Et sanè de liliis, ea iam multæ vulgò picturæ (cuiusmodi annunciatæ Virginis, S. Dominici, ac S. Francisci Xaverij) pro symbolo virginitatis ostentant. atque ob id signatæ, quot flores sint, quos esse oportet illibatos.

Hanc lilij significationem, & quas profert alias Lauretus, mihi quidem reicere non est animus. Illud tamen ausim affirmare, significationem aliam esse, quæ in sacra Scriptura certissima sit, hoc est, ab spiritu intenta, fundata proinde modò longè præstantiore in proportione floris huius naturali. Quòd si hæc significatio locis omnibus, in quibus vsurpat liliolum sacra Scriptura, sufficeret; eà certè deberemus esse contenti, non ut meliore solùm, sed ut certiore, ac dein propter elegantiam, quam diuersorum inter se locorum conspiratio & consensus offert.

Aio ergo, haberi debere meo iudicio pro re explorata liliolum esse symbolum exaltationis gloriosæ. Prænotandum ad hoc, herbam, vnde erumpit liliolum, prius quàm ad germinandum assurgat, tam esse humilem, ut ipsimet terræ coæquetur; post verò ita florem extolli, ut dicat Plinius: *Nulli florum excelsitas maior, interdù cubitorum trium*. Productio florum in aliis siue herbis, siue arboribus, in rosetis, v.g. in malis Medicis, non est crescere, sed ornari, at in productione nostri floris eleuatio contingit valde notabilis. Eòque respexisse Christum D. perspicuum apparet. Dixit enim Matth. 6. 28. & Luc. 12. 27. *Considerate lilia agri quomodo crescunt, nō autē arboribus; quæ egregiè se attollunt, cuiusmodi sunt palma, abies, cupressus, & id genus vsurpari solet. vnde idem significat translatè, ut Budæus notat, inclarescere & potentior fieri.*

Hæc proprietates lilij fundamentum præbuit, ut ij qui ex humili statu ad sublimitatem gloriosam euaserunt, in sacra Scriptura lilia nominentur. Res hæc certissima est. Etenim in quatuor Psalmis, quorum inscriptio erat: *Pro liliis*, (ita sonat titulus Hebraicè) Septuaginta & Vulgatus translulerunt: *Pro ijs qui commutabuntur*. neque vbi de commutatione alia sermonem esse, quàm de gloriosa eorum exaltatione, qui prius in sordibus & squalore iacebant, compertum est. Quòd is sanè non dubitet, qui illorum quatuor Psalmorum argumentum considerauerit. Primus enim (qui est 44.) agit, ut iam vidimus, de magna illa celsitate ad quam Romana Ecclesia, tunc populus Gentilis, erat olim peruentura. *Assitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato*. Vide reliqua. Secundus (nempe 59.) eximiam prædicat populi Israëlitiæ gloriam post ingentem vtrique depressionem. Tertius (qui 68.) ea tandem finitus gloria, ad quam Christianus populus post humilitatem passionis Christi, & post persecutionem contra illum à Iudæis concitatam, erat ascensus. In quarto demum (70. nimirum) de quadam item tractatur deiectione populi grauiissima, post verò de exaltatione successura.

Dicat aliquis, cupere se nostra causa, ut Septuaginta & Vulgatus translulissent non, Pro ijs qui commutabuntur, sed, Pro ijs qui exaltabuntur. Huic semel & iterum satisfaciam. Dico enim, cum planum sit vsurpari phrasim illam, quasi liliorum periphrafin, (nam vbi vertendum erat: Pro

A liliis, vertitur pro ijs qui commutabuntur) fore itidem planum tò commutari in ea phrasi idem esse, quod exaltari: isthæc enim est lilij commutatio, ab humilitate scilicet ad sublimitatem & gloriam: ac proinde cum sit sermo de liliis, commutari & exaltari, idem omnino sunt. Et solet alioqui sacra Scriptura verbo mutandi significare commutationem in meliorem statum, iuxta id Isai. 40. 31. *Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem.*

Dico iterum, Septuaginta & Vulgato fuisse propositum etymologiam & vini Hebraici nominis *sosanah* declarare, ut etymologia declarata, mysterium caperetur. ad eum vtrique modum, quo legimus Ierem. 1. *virgam vigilantem pro virga amygdalina*. Noto ergo, Hebræo nomine *sosanah* propriè denotari commutationem, (non est dissimilis in allusione Hispana vox *pedrasufre* pro Latina *sulfur*, quæ nobis dicit, ut sufferamus.) nam si à *sosanah* demas, ut fieri potest, primum *sin* quippè seruiens pro relatiuo, restat *sanah*; hoc autem significat commutare. Fuisse verò Septuaginta respectum ad verbum hoc *sanah*, videtur haud dubium. Et licet deriuent nonnulli vocabulum *sosanah* à nomine *ses*, id est, sex, propter sex flori huius folia: alij, ut Tuccius, à *sos*, quod lætitiæ significat: Septuaginta tamen verbum *sanah* thema præcipuum reputarunt: & coniungi potest vtrumque commodè, ut plena significatio sit læta commutatio. Quamquam verò ad verbum *sanah* tantum sit intuitus, manifestum est tamè, quam affert

C *sosanah* nomine suo commutationem, esse quidem ab humilitate ad gloriam & exaltationem. Non enim est in hoc vocabulo inanis allusio (ut in nostro *pedrasufre*) sed elegans etymologiæ cum lilij proprietate naturali conuenientia. Vnde iam prospicitur Septuaginta vocabuli Hebraei attendentes vim reddere nequisse: *Pro ijs qui exaltabuntur*, sed *Pro ijs qui commutabuntur*. Cæterum de exaltatione ac gloria sensum esse. Ac demum auctoritas Septuaginta & Vulgati, prædictorūque Psalmorum quatuor argumentū hanc rem firmā reddūt, nimirum liliū in sacra Scriptura exaltationis symbolū esse.

Attentis deinde natiuis lilij proprietatibus, sit etiam facillè perspicuum, illud ad nostram significationem præstātius sumi. Enimverò quod flos sit albus & eximie odorosus, habet hoc cū multis aliis floribus commune: at excelsitas prædicta peculiaris est, & propria lilio, & eius generis floribus, quales sunt irides. Eius item in albore inter flores alios præstantia facit etiam ad exaltationis lætitiæ, nam albus in sacra Scriptura color, quòd læta ac festa sint omnia, solet symbolum esse: quod probant duo illi Angeli Ioan. 20. 22. in albis sedentes. Illud itidem est lilio peculiare, quod ait Plinius, eximius scilicet candor, qui non solùm affert albiditatem, sed splendorem singularem; & qui similem exhibeat, alius fortasse flos non est. Alij splendent vel ut linteum, vel summi, ut illud sericum, quod *tasetan* appellamus, aut qui plurimū, *holosericum*, quod *terciopelo* dicitur, refert splendore: at à lilio vel sericum album perfectissimum (nostratibus *raso*) quod sericorum est splendidissimum, splendore superatur. Iam verò per se liquet huiusmodi splendorem exaltationis gloriæ significandæ aptissimè deservire: atque eò videtur Christus respexisse, cum dixit Salomonem, in omni gloria sua albis indutum (albas fortè vestes induerat) lilij cādorem mirificum assequi nequisse.

Proprium præterea liliorum est amare rigationē, ex eo Eccles. 50. 8. *Sicut lilia quæ sunt in transitu*

Symbolum exaltationis gloriosa lilia.

Eorum miras celsitas.

Vis verbi αυξανα.

Homines deiciti prius acin exaltati vocantur lilia.

Commutari in Psalmis pro exaltari.

Sosanah commutationem sonat, quia est à verbo נשח.

Lilij excelsitas mysterio serui.

Candor item exitus.

Rigationis amor.

aque.

aque. Atque id quoque denotat exaltationem Ecclesie ex gratia diuina irrigatione dependere. Ad hæc, si excellit lilium in diffusione boni odoris; (nam qui illum ita dilaret, non inuenias temere florem alium) & hoc quoque idoneum est exaltationi, quæ gloriam bonæ famæ per vniuersum spatia comitatur. Et quoniam Ecclesiarum exaltationi seruit lilium peculiariter; nota idem, dispersum Christi per vniuersum odorem bonum exaltationem Romanæ Ecclesie fuisse consecutum.

Diffusio odoris.

Languor colli.

Notandum etiã, considerasse Plinium lilij exaltationem contingere: *Languido semper collo, & non sufficienti capitis oneri*. vbi adumbrata videtur celsitas non elata, non tumes; sed verò quàm modestia, humilitas, respectusque ad auctorem Deum comitentur; ita vt ipsamet sublimitas & gloriæ magnitudo affectu euecto humilem adiciant. Enimverò gloria isthæc non est inanis, sed solida: atqui gloriæ pondus est id quod deprimit caput. Et forsalsè *æternum gloriæ pondus*, apud Paulum 2. Corinth. 4. 17. allusionem habet ad pondus gloriæ proprium lilio symbolo, vt vidimus, exaltationis.

Symbolum lily Annuntiatae virginis conueniens apprimè.

Appositissima sunt hæc omnia singulari Beatissimæ Virginis exaltationi, quæ ea obtinuit die, cum Dei mater declarata est. nam ex humili puella in Regnam cælorum cõmutata fuit. Vnde veteri Annuntiationis pictura, qua ponitur Gabriel ramum liliorum manu tenens, apparet Virginis exaltationem fuisse propriè significatã, vt ramus nuncio respondeat. Illa dein Mariæ vox: *Ecce ancilla Domini*, est nobilis illa capitis inclinatio, quæ in lilio Plinius notauit. Et posito quidem, ex loquendi sacræ Scripturæ vsu symbolicam liliis significationem ad nominis illius etymõ, quod sonat commutationem, accommodari; haud videtur superesse, vt dicatur in Annuntiatæ Virginis pictura, eius virginitas lilio designari: cum in hac virtute nulla omnino fuerit cõmutatio. Equidem dixissem potiùs, lilium aptum admirabili Magdalenz castitati, postquam hæc è scelerosa in feminam insigniter scætricæ virtutis mutata fuit. In aliis non ita veteribus picturis haud dubitem appositum lilium ad virginitatem denotãdam, ex persuasione quodd ea esset lilij significatio. At in pictura Annuntiationis, quæ à primitiua vsque Ecclesia cœpta est, fit mihi verosimilius vel Apostolos, vel eorũ memoriæ Apostolicos viros ex celebri noticia, quam de lilij significatione in sacra Scriptura scripta habebãt, ad illã accommodasse sese.

Et Maria Magdalena.

Lilium gummi ferum.

Aliud denique indicium est ad credendum, lilium symbolum esse exaltationis. nam illud, vt testatur Plin. lib. 2. c. 5. ex iis est plantis vnde colligitur lacryma seu gumi. Neque tamen mirandum, quodd id nos minimè experiamur, cum constet, gumi mastichen lacrymam esse lentiscorũ: in Hispania verò vbi copia est bene multa lentiscorũ, aut non ferunt id gummi, aut nihili est quod ferunt. nam quam nos mastichen consumimus, defertur omnis ab Oriente. Plantæ itaque quæ præter florẽ & semen, aut gummi, aut preciosas lacrymas sudant, non habent id vbi que. Quodd autem lilium gumi ferum sit, compertum est. Et forsalsè id gummi siue lacryma amarescit, vt apparet ex eo Cãt. 5. *Labia eius lilia distillantia myrrham primam*. Id quod fit ereditibile aduertenti caulẽ illius amarum esse: quod experiri volenti manifestũ erit. Adde lilium confertur à Plinio cum eo olere, quod atrum olus nuncupant Latini, Græci hypofelinũ, *espinaca* nostrates. Atqui de hypofelino dixerat Plin. lib. 19. c. 8. succum eius, qui colligunt, *myrrha saporem habere dicunt*. atque idem vocari à nonnullis smyrneum, &

Coniicitur gummi amarum esse.

myrrha sata natum, Theophrastus auctor est. Notes autem, per myrrham significari gummi, aut lacrymã ipsius hypofelini, vt legenti, quod dixerat Plin. paulo ante, constiterit, scilicet: *Et lacryma cuius sui nascitur*. Et mox lib. 2. c. 5. agens de lilio: *Alba, inquit, lilia usæm omnibus modis seruntur, quibus rosa, & hoc amplius lacryma sua, vt hypofelinũ: nibi que est fecundius. vna radice quinquagenos sape emittit bubos*. vbi tanta hæc fecunditas lilij videtur attribui illius gummi seu lacrymæ sate pro semine. vide Dalecampium, qui cum citasset Theophrastũ lib. 4. c. 1. Lilio, inquit, & hypofelino addit & alia quædam (hæc tamen non receset) & *myrrha* vocat has plantas auctor librorum de plantis, qui Aristoteli ascribuntur. atque id est ex liquore nasci. nam *myrrha* Græcis est liquor Et est hoc lanè mirabile plantas esse (vt lilium & hypofelinum) quæ ex lacrymis nascantur. verum hoc non à solo Plinio affirmatur, sed etiam ab Aristotele & Theophrasto, admittitque Dalecampius pro explorato.

His ergo ita stabilitis, vt cõmutatio admirabilis ab statu lacrymoso & ærumnali in exaltationem, quam hic flos repræsentat, magnificentissimam significaretur, quid obsecro ne fingi quidem posset ita conueniens, quàm hæc est proprietas singularis lilij cœlitus cõmunicata, vt nimirũ fecundissimè proueniat, cum pro radice, aut bulbo amare lacrymæ illæ, de quibus egimus, sate fuerint. Et quis expressum hinc non videat illud Pl. 125. *Euntes ibat & flebant, mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos?* Alterum est, lilij lacrymas ferere; alterum liborũ manipulos reportare. Nã si ex radice, quæ ex vna fit lacryma, bulbi nascuntur quinquaginta; inde aduertere facile est, lilia plus quàm trecenta lacrymæ vnus fructum fore; cum repræsentatione videlicet fructus copiosissima & mirificissima exaltationis.

Iã liliis lacrymas illas amaras quidem, sed odoras multũ producentibus (quas vocat sponsa myrrham primam) sponsi labia comparari, pulcherrimum habet significatum, nimirum Christi verba, apparet licet humilis arbuscula, esse tamen ad similia liliis, quæ lacrymas exudant tum amatoris multi, tum optimi odoris, vnde fructus decerpitur admirabilis. Hoc autem eò spectat quodd Christi oratio ad penitentiam inuitat, atque ita penitentia lacrymæ fructus sunt verborũ Christi. Neque verò nouum est, labiorũ nomine verba significari, sicut in illa vltima comparatione: *Fauus distillans labia eius*, vbi non labiorum colorem, sed verborũ dulcedinem atteri evidens est. Atque eadem prorsus ratione cum labia comparantur liliis, de purpureis liliis aut rubentibus agi, necesse non est, sed de albis è quibus lacrymæ fecundissimæ, vt constat ex superioribus, effluunt. De hoc eodem loco plura dicam paulò post. Restat nunc considerare, vtrum ea Scripturæ loca, vbi lilia legimus, aptè ex superiore significatione declarentur.

Ac primò de liliis cadelabri in loco Exodi, quæ, vt vidimus, erant cytinis coniuncta; eũ cytini sint aptissimũ principij Ecclesiarũ Christi symbolum, quid ita appositum, quàm symbolo principij Ecclesiarũ symbolũ earundẽ cõsumationis, & exaltationis adiungi; vide Apoc. 1. & 22. a & a principiu & finis, & ad Heb. 12. Auctor & cõsumator.

Secundò. Quod spectat ad lilia, quæ in capitellis erant ænearum columnarum, quis non videt politissimum esse, vt gloriam exaltationis, cõsumationis, ac perfectionis operis diuini repræsentet summitas capitelli.

Tertiò perspicuum est, optimè conuenire in

Sed est apprimè fecundum gummi gemmatum.

Symbolum copiosissimi fructus ex lacrymarum & liborũ sapore.

Sponsi labia cur lilia myrrham exudantia.

Cur in candelabro cum cytini lilia?

Et lilia supra Bior & lachrymæ capitella.

Et in labris anei maris.

maris ænei labrū, quæ pars illius superior est, symbolum idem perfectissimæ consummationis diuini operis, quos vas illud capacissimum adumbrabat, animarum scilicet Christianarū sanctificationem, perfectamque conscientie munditiem. Porro in mari æneo Sacerdotes lauabant: & Christiani sunt sacerdotalis populus, regale sacerdotiū gēs sancta.

Cur item lilia in titulis Psalmorum, De istis suscipio.

Quartò, de titulis quatuor Psal. super lilijs, vidimus iam habere nos haud dubiè auctores nostræ significationis Septuag. & Vulg. atque id eorundè Psalmorum argumentis magnopere firmari. Nunc adiungo, videri in illis titulis Vulgatū & Septuag. nomine *iosannim* plantulas ipsas, vnde lilia, intellexisse: quæ cum humiles sint, pollicentur fore, vt assurgant, ac gloria cum admirabili efflorescant: atque idcirco transtulisse per futurum, *Proijs qui commutabuntur*. Commutari verò non ad florem attinet, sed ad plantam. atque id futurum prophetiæ seruiit adamussim.

Cur in nostro Cantico?

Quintò, in Cantico eo loco, cuius causa hæc assumpta est disputatio, Christus assimilatur scilicet lilio cōuallium, quod mirè, cum efflorescit, assurgit, ita nimirum Christus & eius Ecclesia creuerūt, vt diximus, & humilitate magna ad magnā gloriā. In iis verò, quæ sequuntur: *Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filios*, Christi Ecclesia cum aliis cōgregationibus confertur. Atque ita haud sumenda est similitudo ex differentia floris ab spinis plantæ eiusdem, sed ex differentia plantæ, quam vocat liliū, ab aliis, quas spinas dicūt, tribulos puta aut paliturū. Est autem differentia, quod tribulos conueniat auelli, & exuri; liliū contra perseverare, surgere, & floribus cōuestiri. Ac sic res alię publicè extirpade erant, & igni absumede; præstitura autē Christiana res, florēque sūma cū exaltatione productura.

Ecclesia Christiana liliū, alia res publica spina.

Pasci lilijs, eorum est ad speciem recreari.

Porro, quod dicitur v. 16. & repetitur c. 6. v. 2. pasci inter lilia spōsum, liquet sub ea allegoria de sponso agi, non de grege illius. Et quidē hoc verbum *pasci* non in sacra Scriptura modò, sed apud auctores complures, Tullium, Terentium, alios ad oblectationē oculis & animo haustam referri notum est. Pasci igitur liliis, non est illis vesci, cū esui apta non sint; sed eorum incrementō, flore, & odore delectari; quorum significatio est, propositum Christi non esse, commodum sibi aliquod ex Ecclesiis decerpere; sed cibum illius esse iucundissimum, illi vt crescant, perficiantur, ad gloriāque summam exaltentur. Aptius quid quæso, quid dignius? Ac poterit ne Tuccius sensum ita commodum reperire suæ versionis, qua contendit sponsum rosas pascere suum pecus? Quali roseta soleant, vt ille vult, pecori pastum offerre.

Sextò, quod dicitur Cāt. 4. 5. *Duo vbera tua sicut duo hinnuli caprea gemelli, qui pascuntur in lilijs*, ita exponendum. Sponstæ vbera ij sunt, qui munere funguntur nutricum, præcones nimirum Euāgelij, qui paruulos in Christo nutriunt, contra quos potissimum tyranni desæuiunt. Imò & ab ipsis interdum paruulis, cōtra eos, qui nutricis officium præstant, solet excitari persecutio. nam qui imperfecti sunt, faciunt interdum superioribus negotium. Hos prædicatores habet textus animis inter se cōiunctos esse, malè verò à mundanis tractatos. Nam cum gemelli dicuntur, eorum cōcordia repræsentatur, propter persecutionem verò aduersus eos com. notam vocantur montanæ capreæ filij (supponit explicatio caprarū hoc genus esse, quod nimio opere venatores insectetur, de quo latè suo loco.)

Prædicatores Euāgelij hinnuli, & eorum gemelli?

Hos pasci lilijs quid?

Quod verò adiicitur, pasci lilijs hinnulos; neutiquā eos supponit liliis, seu rosis (quod absurdum est) sustentari; sed enim hoc significatur, my-

sticos hinnulos, Euangelicos nempe prædicatores mundi se persecutionibus obiicere, non quidē ob emolumentum quod sibi ab iis deriuent, quos instituunt; sed propter delectationē, qua afficiuntur, cum vident Christianas Ecclesias accrescere, promouere, efflorescere, Deumque bono Christi odore ingenti gloria mactari. Ad eum nempe modum, quo dictum nuper, liliis Christum pasci: in hoc enim sicut & in multis suffurēdis, eum imitatur Euangelici prædicatores. Neque verò hęc supponitur, hinnulos esse qui vel liliorū vel rosarum odore capiantur; sed hoc fit solum vt Euangelici prædicatores hinnulis quibusdā conferantur, qui, prætermissa passionis omni cura, summa afficerentur voluptate, videndo quo pacto crescerēt, & floerent lilia. q. d. non minus esse mirabilem Euangelij prædicatorum anxiam sollicitudinē proprij omnino commodi expertem, quam essent mirationi hinnuli, qui liliorum odorem anhelarent.

Admirabiles qui sunt.

Septimò, illa Cant. 5. 13. (de quibus paulo antè) *Labia eius lilia*, Tuccius & alij putant lilia ad labia non posse referri, nisi spectato coccineo colore, quem debere, vt pulchra sint, habere labia cōtendūt. Vnde Tuccius persuasus est, vocabulo *iosannim* significari rosas, tati verò alij de liliis purpureis sermonem esse: quæ, siquidem perfecti ruboris reperiantur, rosas erant aptiora in labiorum comparatione pulchrorum. nam videntur debere esse labia rosas rubicundiora, vt pulchra sint. Verū enim hos rogo, an ea: *Fauus distillans labia eius*, sint de labiorum colore, aut de linguæ suauitate? Quid obest ergo, quin hæc: *Labia eius lilia*, ad doctrinam exaltationis pertinere queant? Aio igitur rem esse certissimam, sæpe in nostro Cantico comparationem non ex corporea pulchritudine, sed ex officio desumi. Sic, quoniā Ecclesiam longè odoratur aduentum hostium, illius nasus speculæ assimilatur; sic etiam vëter tritico, cum ob fœcunditatem, cum ob fructum morte ipsa multiplicatum, sic plura, de quibus suis in locis. Quid ergo prohibet labiorum nomine doctrinam intelligere, & eam comparate liliis ob causas superius assignatas? Atque insuper, quod à simplici & humili loquela initium ducēs & ab audientibus, primò despecta, cum magna demum gloriā Dei, & suauissimo Christi nominis odore latissimè diffuso mirabiliter exaltet sese. Sane quod sequitur: *Distillauit myrrham primam*, plane ostēdit, non colorem labiorum, sed mortificationis doctrinam se tandem mirificè euehen ē & prouehentem Dei gloriā spectari. Quod si malis labijs eos denotari directò, qui munere funguntur labiorum, prædicatores nimirū & doctores Euāgelij; ita verò hoc placet. nam hi tamen si myrrham oleant semper mortificationem insonātes (memineris, quæ dixi de liliorū amatore) sed tamen summo opere exaltatur. Et possit huc facere, quod pauperes & afflicti (quales hi prædicatores) Græca phrasi *nebra*, id est, *lilia*, nominentur. Quasi hoc inde sit ductum, quod humilibus & oppressione contritis, quos gloriosa manet sublimitas, exaltationis symbolum liliū aptè conueniant.

Officium labiorum, v. c. non pulchritudo spectatur.

Doctrina sponsi cur lilia?

Octauò Cant. 7. 2. *Venter tuus sicut aceruum tritici vallatus lilijs*, vbi supponere videtur Tuccius de sepe alicui terræ particulæ apposita sermonem esse: contendit enim hæc non lilia esse, sed roseta. nā hæc cum ruborū instar sint, sepi construendæ accommoda esse; lilia verò nullo modo, cum nō defendant. ita ille, sed extra chorū omnino: nec enim munitam terram verba sonāt, sed tritici aceruum. Et verò de Ecclesiæ fœcunditate per singulorum granorum mortificationem, haud dubiè est sensus.

Pauperes dicitur lilia.

Confu

In Canticum Canticorum Salomonis. 191

Qualis tritici
coniunctio
cum lilio.

Consule Ioan. 12. 24. Atque vetricis quidem in Ecclesia munus gerunt, qui mortem oppetunt pro veritate, & Prædicatores item. Porro vt significaretur ex mortificatione summa summam quoque exaltationem existere; plurimum habuit elegantia, duo hæc symbola coniungi, triticum (quod vt notat Plin. lib. 18. cap. 10. nullum aliud semen æquat fecunditate, quæ talis est, vt ex vno quinquaginta producat aliquando supra centum) & liliū, quod ex infima abiectione extollitur ad supremam gloriā. Et certè decentissimè appositū fuit triticū liliis septum, ad eum nempe modum, quo petalo vel capus floribus circumdati dono offerri solent.

Quid in Ec-
clesiast. flore-
re quasi liliū.

Nono, Eccl. 39. 19. *Florete quasi liliū, & date odorem, & frondete in gratiam.* Quibus ad exhortandos sapientia filios, quo minimè sint contenti florere vtrumque, sed maximam liliū exaltationem imitentur, atque ipsi manibus det lilia plenis, quid aptius?

Decimo, Eccl. etiā 50. 8. ad eam designandam præstātem gloriā, qua Simonē Oniæ filium extulit Deus, ita dicitur: *Quasi lilia, quæ sūt in trāitu aquæ.*

Vndecimo, in eo Isaia 35. 1. *Florebit quasi liliū,* Hebraicè non est *sofanah*, sed *hasabeleth*, sed huc etiam liliū symbolum appositè cadebat.

Explicatus
Osee.

Duodecimo tandem est Osee 14. 6. *Germinabit quasi liliū,* Hebraicè *sofanah*, vbi euidēs est de illa agi excellentē gloria, ad quam Deus suum populum erat olim sublaturus, & quo ille surrecturus pacto, productura flores, ac Deum tum glorificaturus, cum absumptus omnino & exsiccatu videbatur. Et verbum *גָּרַמְ* quod *germinare* significat, significat etiam crescere, & florere, vt in Pl. 91. 13. *Iustus vt palma florebit*, id est, exaltabitur. vide quæ affert verbo *liliū* Lauretus ex Ambros. Luc. 12. vbi ponderat hanc liliū exaltationem ingentem, & gloriā fieri absque vllō agricolæ labore, ac cum videbatur plantula confecta ariditate, tunc denud mirabiliter resurgere, floresque protrudere.

Exaltatio
varia.

De locis noui Testamēti dixi iam prius: ex quibus omnibus existimare licet quoties liliū in symbolum vsurpat sacra Scriptura, ad rem esse exaltationis siue Ecclesiæ, siue fidelis animæ. Exaltationem porro & consummationē præcipuam haberi in cælis, perspicuū est; sed ea quoque suo modulo ingēs est, quā nanciscitur Christiana Ecclesia post persecutiones: ingēs item est exaltatio, quæ fit ad magnum virtutis culmen post deiectionem peccati, idololatriæ maximè postremā. Atque ita tam potest extēdi analogia magnæ exaltationis, quā liliis symbolum in sacra Scriptura latè patet.

Restat, vt Tuccio rosam amatoriis versibus, quale nostrum est Canticum, accommodo aienti respōdeam. Et meo certè iudicio, ne meminisse quidem rosæ, vbi de spiritali amore tractabatur, sæpè verò liliū in comparationem vsurpatū, ex cœlesti planè fuit prudentia. Nam licet aliās rosa in comparationē adduci queat decentissimè; cæterum in amatorio argumēto non abest lasciuæ cogitationis periculum in comparatione huius floris. Etenim inflammata caro concupiscētia refert rosam, quæ idē & Veneri dicata fuit, & à prophanis poetis suis carminibus amatoriis ita celebrata. In sacra Scriptura quin etiā quod homines nequitia nobiles Sap. 2. 8. dicunt: *Coronemus nos rosas antequam marcescant*, ad Veneris opera videtur esse cohortatio. Facit huc Plin. qui de rosa, *Propriè*, inquit, *rudèratum agrum amat*. q. d. gaudere illā loco immundo, & sordibus pleno, vt proinde amandā videatur iure ab hoc Canticorū paradiso. Non est itaque cur miretur quispiā in eo rosas non esse, quādo ratione euincitur, non petee ab illis com-

Inde intelle-
ctus loco sa-
pientia.

Idē exultat
ab hoc divi-
nissimo Can-
tico.

Rosa apta
prophano
amori.

A parationem, prudentissimum fuisse. Propter quod, vbi semel fuerit statutum, principium & perfectionem Ecclesiarum res esse, quas sponsus & sponsa vehementer curant, esse item huius vtriusque propria symbola apprimè *cythnos* & lilia, iam tum intellectu fit facillè, hac florum duo genera debere in hoc Canticorum libro multum celebrari.

SECTIO II.

Verf. 3. *Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Sub umbra illius, quem desideraueram, sedi: & fructus eius dulcis gutturi meo.*

4. *Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.*

5. *Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore languo.*

6. *Lana eius sub capite meo, & dextra illius amplexabitur me.*

ACOLVTHIA.

Respondet illa, felicitatem suam ab sponso suo promanare toram, agnoscitque illius erga se, tum in communicatione sapientia, tum etiam in amplexibus & charitate, benignitatē profundissimam.

3. *Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios.* Sicut sponsus, qua ipsum afficit sponsa, ostendit voluptatem, dicēs, ei cæteris hominū collatos reliquos spinas esse meras: ita, vt correspondeat spōsa inquit, ex tota Adami posteritate Christum dumtaxat sibi fuisse consolationi summæ, summo emolumento, eundemque sibi habitum pro vitæ arbore, reliquos verò homines pro syluestribus lignis, quæ ligna mea sunt. aperit verò statim, quæ bona in hac vitæ arbore repererit.

Sub umbra illius quem desideraueram, sedi. Equidem subter eum sessionem mihi delegi, ibi suauissimè affecta animo sum ex eius familiaritate, doctrina, ac passionis illius fructu. Vnde in Luc. 10. 39. *Maria autem sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius sub umbra*, est, ad pedes, ad protectionem, & fortè fit allusio ad umbram, qua populum Israëlis nubes opacabat, ad fauores quibus illi manna, lege, & notis alijs affecti sunt.

4. *Introduxit me in cellam vinariā,* (Hebr. in domum vini) *ordinauit in me charitatē.* De ordinatione charitatis sponsæ in Deum & proximos multi exponunt; voluntque in rō ordinauit respectum esse ad ordinem, quo disponitur acies militaris: atque id adstruunt, quod Hebræi sonent: *Vexillum eius super me amor*: adiiciūt, nostrum interpretem ex vexillo ordinem exercitus collegisse, sicut inferiūs c. 6. 3. *trāstulit castrorum acies ordinata*, pro vexillata. Dico tamen, si de exercitu ageretur, transitum à vexillis ad ordinem licuisset; cæterum hīc non esse de exercitu tractationem, sed de conuiuio, festaque omnino iucunditate. ita ex antecedentium subsequentiūque serie perspicuum est. Liqueat autem Hebræum vocabulum *צַדִּיק* cuiuscumque ostensioni insigni seu magnificentia documento deferuire.

Probat hoc verf. 6. Psal. 19. *In nomine Dei nostri magnificabimur.* vbi quod vertunt aliqui: *vexillabimus*, non est ad rem. agitur enim de maxima iucundissimi gaudij demonstratione, atque ita vertit Hieronymus: *Ducemus choros*. sic inferiūs c. 5. 10. vbi dicitur: *Electus es ex millibus*, non potest esse vexillatus, licet exponas hoc idē esse, quod vexilliferum, seu signiferum; significatur enim qui insignis est, qui eminet inter omnes. Aio itaque ad significandum exhibitum ab sponso festum maximè spōsæ, diem, eximium amoris argumentū, dici Hebraicè nimis quā propriè: *Degel eius super me dilectio*. q. d. festa

Spōsa pulchrè
sponso cor-
respondens.

Suauitas ex
umbra, id est
protectione
Christi.

Aliorum de
re militari
expositio.

Improbatur.
Nota de re
coniuiali.

Explicatus
David.

fecta habui omnia, exhibuit se mihi sponsus magnificentissimum, quidquid illic fuit, merus fuit amor, mera charitas, ex his omnia nata. Atqui hæc tantæ amicitiae demonstratio adubratur haud dubiè sub allegoria conuiuij seu merendæ delicatissimæ in apotheca vini præparatæ. nam propositum erat, sponsam spiritualiter inebriare, abi ad cap. 5. 1. *Comedite amici, bibite, & inebriamini charissimè.* Sic Prouerb. 9. 5. dicitur in simili conuiuijo: *Comedite panem, bibite vinum.*

Quo pacto seruiat conuiuijo phrasia Latina.

Restat difficultas, an vulgata lectio *Ordinavit in me charitatem*, veniat in nostrum sensum. Dico, Latinam phrasin ex Græca Septuag. (quamquam hi verterint *ordinate*) desumptam. nam illi habent *τάξις*, quod est *ordino*. sed Græcum *τάξις* quemadmodum apud Hispanos *ordenar* patet latè, nimirum ad omnia quæ cogitatio, consilium, ars, dispositio & præceptum respiciunt. notum est hoc Græcè scientibus, & in sacra Scriptura receptum. In exemplum sit satis id ex 1. ad Cor. 16. 1. *Sicut ordinavi Ecclesiam Galatia.* Quod igitur Latine est parare, disponere, moderari conuiuium aut ludos, Hispanè *ordenar un banqueto, ordenar una colacion, ordenar unas fiestas*, id habet summa cum proprietate Græcum *τάξις*, id est, *ordino*. Atque ita cum dixit noster interpres: *Ordinavit in me charitatē*, significat sponsum instruxisse conuiuium, seu merendam. Neque verò hoc fuerit nouum scienti nomini Latino charitas Græcè respondere *ἀγάπη*, & hoc pro conuiuijo, seu merenda solere sumi. vt videre licet in epist. Iudæ v. 12. Vbi enim noster vertit *in epulis*, Græcè est *ἐν ἀγάπῃ*: atque eam esse phrasin Ecclesiasticam, tradit Tertull. Cuius fundamentum est, fieri solere conuiuia in significationem charitatis. atque eundem esse textus Hebræi planum sensum ac genuinum, superius vidimus.

Obiicienti non esse commodam constructionem, ordinare conuiuium in aliquem, facile respondeo, cum dilectio vsurpetur pro conuiuijo, non esse tunc improprium, vt factum Petro conuiuium dicatur charitas in Petrum, seu erga Petrum.

Hoc pertinet ad reuelatam sapientiam.

Non itaque est sensus, sponsum ordinasse charitatem sponsæ erga seipsum & proximos, sed ad significandam, qua sponsam complectitur, charitatem, conuiuium apparasse. Quod si eam inuitare & conuiuium excipere, est cum ea participare sapientiæ suæ arcana; hoc idè amoris est documentum, iuxta illud Christi apud Ioan. 15. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.*

Iucunditatis ex reuelata sapientia declaratio subtilis.

Obseruandum ergo, phrasin esse Euangelij, eos à Christo ad mensam inuitari, quibus ille dat notitiam sui: & sapientiæ conuiuium Prou. 9. significat hoc idè, nec est diuersus mensæ propositionis significatus. Cum igitur ad esum & potum reducat conuiuium, atque etiam conuiuium sapientiæ ad voluptatem suauitatemque, quæ percipitur sciendo, reuocetur; illud superest aduertendum, quod dicebat Dux Alcalænsis, comesse, non fieri sine labore, atque ita meram voluptatem in potu reperiri. Expono dictum. In iis, quæ sciuntur, iucunda multa sunt: quorum tamen scientia sine labore non contingit. atque hoc comesse est. Caterum sunt alia haud absimilia infusæ sciētiae, quæ transfunduntur, ac sine vilo labore reficit animum, oblectat cor. Hæc verò est liquidissima sapientiæ reuelatæ voluptas, quam significat elegantissimè vinum.

An hic de conuiuijo Eucharisticæ.

Atque ex his obseruandum iterum, necesse esse, vt has sponsi epulas de illustratione mentis intelligamus. Nam si de voluptatis caperemus inflammationem, haud esset vtiqve verum, amplexus Christi vino eiusdem poriores esse. Cuius etiam rationis

vis adigit, vt videtur, ne hoc conuiuium accommodetur ad Eucharisticum. Nam Eucharisticum (vt alibi dicendum) conuiuium est amplexuum, & arctissimæ spirituum coniunctionis.

His prædictis, cella isthæc vinaria earum esse videtur rerum consideratio, quæ possunt, pollentque hominem extra se spiritualiter ponere. ex admiratione nimirum, quemadmodum de regina Saba narratur. Porro comunicare lucis plus ac plus, est notitiæ diuinorum mysteriorum vino animam quasi inebriare. Atque hæc cella est, in quam Ecclesiam primogenitam Christus introduxit. De regina quidem Saba legimus 3. Reg. 10. 5. *Non habebat ultra spiritum.* & 2. Paralip. 11. 4. *Non erat præ stupore ultra in ea Spiritus.* Quæ dicta literario sensu sunt de quodam Salomonis conuiuijo. & hoc reginæ illi instructum fuisse, compertum est. Sed de his iterum ad finem cap. 3.

Cella hæc arcanorum Dei consideratio.

5. *Fulcite me floribus, stipate me malis: quia amore langueo.* Non ita concipienda sunt hæc verba, vt summam ostendant perfectionem. Etenim hæc in vnione cum Christo posita est. Atqui sponsa, quæ eum perdidit, nec dum repererat, inquit c. 5. 8. *Adiuuero vos filia Ierusalem, si inueneris dilectum meum, vt nunciaris ei, quia amore langueo.* Ergo in presenti similiter cum eadem sapientiæ epulis, vbi tot sibi reuelata sunt arcana Dei, fuisset excepta, aptè concipitur, etiam nondum Christo vnita in charitatis perfectione, hanc quidem vnionem vehementer expetere, atque hanc desiderij vim eum esse amorem, cuius se dicit causa in languorem incidisse.

Hic amor est desiderium ardens Christi complectendi.

De regina Saba sacra certè Scriptura nihil habet, Salomonis desiderasse concubitum, & ex eo filium concepisse; sed ex conuiuijo dumtaxat Salomonis, cui interfuit, eam, vt nuper dicebam, à se fuisse abalienatam. At sponsa Christi ab illius epulo, in quo tot sibi mysteria referata, non restitit modo admirans vehementissimè, sed etiam præ amoris copia languescens.

Hoc itaque obseruandum, ex desiderio vehementi amati complectendi, cum id exequi non datur, existere amoris ægritudinem. nam spes, quæ differtur, affligit animam. Reuelatio ergo & diuinorum mysteriorum, & constitutæ in Christo maximæ perfectionis ingès excitat desiderium, illius charitate summa complectendi. Atqui ex perfecta obtinendæ optatæ rei & difficultate, & infirmitate naturalium virium oritur statim imbecillitatis & defectionis sensus. Et quo maior est & diuina lux & arcanorum cognitio, vehementiusque perfectè cum Christo vniendi desiderium; eo tunc maior est euidètia propriæ imbecillitatis, & necessitatis, qua premitur anima vt ad opus tam arduum adiuuetur exciteturque. Euentus hic est, vbi propriè locum habet Salomonis Eccles. 1. 18. dictum: *Qui addit scientiam, addit & laborem, vel, vt Hieron. iuxta Hebræum & Græcum legit, dolorem.*

Cur id eundem dat in ægritudinem.

Florum porro ac pomorum postulatio: *Fulcite me floribus, stipate me malis*, locutio est iis accommodata, qui deliquo laborant: quibus succurritur pomis suauiter olentibus, aut floribus, aut aspersione liquoris odoriferi, qui id quod in floribus perfectissimum ac defæcatissimum est (quintam essentiam vocat pharmacopolarum vulgus) continet. Atque huc venire posset ea versio, *Fulcite me lagenis*. quam tamen nostræ merito Delius postponit. Neque verò congruit, vt sponsa petat plus vini. nam hoc significatur cognitio. atqui cognitio, quæ fuit causa deliquij, illud curare nequit. quare ea translatio, *Fulcite me lagenis*, id est, vasis vini, apta non est. Et nota floribus mulieri cor,

Flaves & pomina ad deliquium.

ab

Significatio
florum & pomorum.

ab odore scilicet: hi tamen non alunt. At præstans pomum, quale est, quod nostratibus *camuesa*, hinc recreat odore, illinc sumptum nutrit ac firmat. Propterea flores significare possunt exemplum bonum: at poma res illas, quæ iuuant efficaciter, gratiæ scilicet, auxilia, sacramenta item suo modo, sacrificia, necnon & orationes sanctorum, quibus auxilia gratiæ impetrentur. Et quidem his omnibus optat se adiuuari, qui cum Christo coniungi, vehementer exoptat. Ad hæc, infirmitatis propriæ cognitio, & in fauore efflagitando anxietas proxima est diuinæ gratiæ dispositio. vnde & sequitur statim: *Lana eius sub capite meo.*

Ratio differentia locorum similium.

Hic tamen obseruandum, conuiuium & defectionem animi mystico somno Ecclesiæ primogenitæ præcessisse. Conuiuium designat, vt vidimus, reuelationem mysteriorum, defectio imbecillitatis propriæ cognitionem. Duo hæc, cum agitur de somno mystico, & Ecclesiæ post persecutiones Gentilicas (de quo cap. 3.) & religiosi status, (de quo cap. 8.) non repetuntur. Causa verò est, vel quia ex dictis hoc cap. 2. id poterat intelligi; vel vt significaretur, quàm præstiterit Ecclesia primogenita in duobus his, reuelatione scilicet mysteriorum Dei, & infirmitatis propriæ cognitione. Romana autem Ecclesia, vbi de illa agitur, & de principio magnæ illius reformationis, quam ex religiosorum ordinum fundatione habuit, iterum languida præ amore repræsentatur: causa nimirum penitentia culparum ingentis, quæ religionibus fundandis initium dedit. Fuit verò ex mirabili elegantia illic animi defectionem ex amore, hoc est, ex desiderio perfectionis orram iterari.

Perfecta sponsa deditio.

6. *Lana eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Vt Ecclesia fieret compos sui voti, quod erat Christo adhærescere, opus habuit, vt eam Christus sua gratia, suo cælesti auxilio erigeret, animaret, roboraretque. Hoc est, *Lana eius sub capite meo.* Subsecuta statim est vnio cum Christo perfecta. In qua non ea solùm voluptate potita est Ecclesia, quæ est in amplexando Christo; sed ipsa etiam perfectam sui fecit deditioem, ac se Christo dedit complectendam. atque id est: *Dextera illius amplexabitur me.* Sed de his initio capituli primi, vbi de osculis & amplexibus. Nota, hunc versum fuisse repetitum cap. 8. 3. vbi de perfectione religiosi status, qui illius quem Ecclesia primitiua habuit, imitatio est.

Notanda huius versus repetitio.

Lana & dextera significatio.

Porro in læuæ & dextera distinctione, res ipsa loquitur, amplexum (in quo fauoris ac beneuolentiæ est consummatio) esse dexteri brachij; ideo pertinuit ad læuam caput sustinere. Præterquam quòd Dei delicias in eius dextera David locat, vt loquitur Psalm. 15. *Delectationes in dextera tua vsque in finem.* Cui Salomonis dictum Prouerb. 3. 16. videtur ad simile: *Longitudo dierum in dextera eius.* Nam *Longitudo dierum*, appositum est summæ iucunditatis, vt videtur Ecclesiasticus cap. 30. 23. docere, inquit: *Exultatio viri est longuitas.* Et enim sicut vita, quæ cum lætitia traducitur, naturæ conforme est, vt diuturnior sit; ita etiam in supernaturalibus vera & summa delectatio æternam parat vitam. vnde quod ait Salomon: *Longitudo dierum in dextera eius*, de æternæ vitæ delectatione videtur intelligendum. atque ita aptè ibi subiicitur: *& in sinistra illius diuitia & gloria.* nam summæ cum opes, tum dignitates non solum æternitate, sed etiam voluptate, quam affert vita

Explicatio Prouerb. 3. 16.

A bene transacta, quæque æternæ initium est, longè sunt inferiores. Quòd si locum nostri Cantici cū hoc Prouerbiorum coniungere velimus, licebit quidem ita ratiocinari: sponsam, vt Deo in matrimonium locaretur, & quantitate & qualitate suis se destitutam, hoc est, diuitiis & gloria: vt ad amplexum, quem præoptabat, admitteretur, tam viribus, quàm dignitate deficiebatur. At eam firmavit & euexit Christus auxiliis suæ gratiæ passionis suæ meritis acquisitæ. sic ex indignitate euasit illa ad dignitatem summam, ex misera paupertate ad beatissimam gazam monilibus thesauri cælestis refertam. His autem iam ornata potuit statim perfecta Christi vnione, quæ summa erat expectiti gaudij, & perfectio sui desiderij, potiri.

Ad matrimonium cum Christo quid necesse?

SECTIO III.

Verf. 7. *Adiuuro vos filia Ierusalem per capreas, ceruôsque camporum, ne suscitatis, neque enigilare faciatis dilectam, quoad vsque ipsa velit.*

ACOLVTHIA.

Sed in hac primitiua Ecclesiæ beatitate monet Christus, fore vt pulchra illa pax ab ipsismet Christianis per schismata & hæreses perturbetur.

COMMENTARIVS.

C Hic illud supponendum, postquam sponsa egregio illo fauore fuisset affecta, amplexu sponsi nimirum, eam tum dulcissimè sopitam remansisse. Atqui hic quidem mysticus sopor eam repræsentat contemplationis quietem, ac dulcedinem, qua animæ, quæ ad perfectam cum Christo vnionem ascenderunt, eique dederunt se omnino, perfruuntur. Similiter Ierem. 31. postquam anima in Eucharistia Christum fuit amplexata; quod illa significat verf. 22. *Femina circumdabit virum;* sequitur statim mysticus contemplationis in actione gratiarum sopor. Quem sponsa iucunditati sibi fuisse multo maximæ mox verf. 26. ita significat: *Et somnus meus dulcis mihi.* Quæ literaria est huius loci interpretatio.

Sopor contemplationis.

De hoc explicatus Ierem.

D Hunc igitur mysticū Ecclesiæ primogenitæ somnum, quietam nimirum contemplationem ab hæreticis, qui pacis perturbatores sunt, interturbatū iri præuidens sponsus, idque dolens grauiter, inquit: *Adiuuro vos filia Ierusalem, ne suscitatis, neque enigilare faciatis dilectam, quoad vsque ipsa velit.* Ac primò, hanc adiurationem illius esse, qui periculum prouidit, & grauissimè prædicit, manifestum est. Ita porro euenit, nam pacem & quietem Ecclesiæ primogenitæ hæreses aliquot Nicolai, Chirinti, Ebionis aliorumque interpellarunt.

Perturbatores quietis Ecclesia hæretici.

E Secundò verba illa: *Quoad vsque ipsa velit,* supponant, viros Apostolicos diuinæ se voluntati conformantes, nolle in hac vita contemplationis otio sine interpellatione frui; sed vbi fuerit animæ necessitati satisfactum somno mystico, viribus ita refectis ad pensum actuosæ vitæ, conuersionisque animarum negotium alacriter redire. quod item Ierem. paulo antè citatus indicauit.

Viri Apostolici quatenus tradunt se contemplationi.

Tertiò, dolere Christum singulariter, quod filia Ierusalem, hoc est, Christiani turbent Ecclesiæ pacem, liquet, quantum id habeat decori. Et verò Iudeorum Gentiliumque persecutiones profuerunt, non obsuerunt Ecclesiæ, & fortasse inuenerunt potius, quàm obsiterunt contemplationis quieti.

*Illam inter-
rumpunt hæ-
reses.*

Tunc enim fugientes & absconditi fideles orationi contemplationique poterant diutius indulgere. At schismata & hæreses semper grauissimè incommodarunt Ecclesiæ, inquietarunt semper, & coegerunt importunè catholicos, vt contemplationem interrumpent: quo nimirum à lupis defenderent oues, studio sacræ Scripturæ inuigilarent, scriberent, disputarent, ac demum vt nunquam se quieti permitterent. Hæreses itaque sunt, quæ præcipuè perturbant pacem, licet id quoque ad politicas perturbaciones, quales illa, de qua Act. 6. possit pertinere.

*Caprearum
venatio quid
allegoricè.*

Quartò, in illis: *Per capreas ceruorumque camporum*, notandum sollerter, quoties caprea aut cerui nominantur in hoc Cantico, vti semper allegoria venationis horum animalium Spiritum S. vt persecutionem, quæ aduersus Ecclesiam, aut eius prædicatores erat excitanda, repræsentet. Huius gratia aduertendum non idem esse capream & capram. nam diuersa sunt nomina tam in Latina, quam in aliis linguis, & præcipuè in Hebræa, in qua pro capra est *צפיר* & in plurali *צפירים*. capream verò significat *צפיר* capram videlicet montanam. quæ si de specie ceruorum non est, cum his certè multam habet cognationem, neque de ea agitur, nisi vt de animante venatione apprehendenda. Vide 3. Reg. 4. 23. de venatione ceruorum & caprearum. Et Plin. lib. 8. capit. 33. *Cuiuscumque, ait, generis est animal placidum, eiusdem inuenitur & ferum: capra tamen in plurimas similitudines transfigurantur. Sunt caprea, sunt rupicaprea, sunt ibices* (has comprehendit sacra Scriptura species omnes nomine caprea, Montano alicubi vertitur dama) perniciousitatis miranda, quamquam onerato capite vastis cornibus gladiorumque vaginis: in hac se librant, vt tormento aliquo rotati in petras, potissimumque è monte aliquo in alium transilire quærentes, atque recessu pernicioso quo libuerit, exultant. Hic locus mirificè deseruiet iis, quæ vers. 8. dicuntur: *Saliens in montibus, transiliens colles*, intelligendis. Cum Plinio est Martialis dum canit,

Pendentem summa capream de rupe videbis,

Casuram spes: decipit illa canes.

& Virgilius describens Leonis venationem, fugacem capream, & ceruum coniungit.

*Adulta in cap-
reis qua
Christianorū
persecutiones
repræsentant.*

Ac sanè ex caprearum venatione aptissima desumitur comparatio ad persecutiones in Ecclesiam concitatas depingendas. 1. quia amabiles sunt animantes. 2. quia aduersus venena vim habent, sic vt quod nocet, quod perdit aliàs animantes, ceruos & capreas pinguefaciat. Ac cerui quidem, vt notum est, serpentes deuorant: & caprea venenis, ait Plinius, pinguescunt. & alibi: *Caprearum cornu serpentes fugantur*. 3. Felle carent, vt idem Plin. lib. 11. cap. 37. fol. 280. 44. de capreis & ceruis affirmat. 4. Propter velocitatem eximiam, qua pericula effugiunt, ad loca, quo nec venatores nec canes penetrare queunt, scandentes. Ac de velocitate Plinium nuper audiui- mus. & 2. Reg. 2. 18. dicitur: *Asael cursu velocissimus quasi vnus de capreis, qua morantur in syluis*. & 1. Paralip. 12. 8. *Veloces quasi caprea*. Nam de ascensione ad ardua loca & impenetrabilia patet ex Psalm. 103. 18. *Montes exelsi ceruis*. (seu capreis, aut ibicibus Hebraicè. nam aut pertinent ad eandem speciem caprea & cerui, aut certè magnam habent cognationem.) & 2. Reg. 22. 34. *Coæquans pedes meos ceruis, & super ex-*

*Argumentū
Psalmi 17.*

celsa stans me. Pro quibus dicitur Psalm. 17. 34. *Perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsa stans me*. Cecinit autem David hunc Psalmum, vt titulus ostendit, cum se vidit hostibus exemptum. Adde illud Habac. 3. 19. *Ponet pedes meos quasi ceruorum super excelsa mea*. Et 1. Reg. 24. 3. Saul egrediens ad Dauidem captandum describitur, sumiturque ex ibicum (quæ capreae sunt) venatione comparatio. nam dicitur: *Perrexitque Saul ad inuestigandum David etiam super abruptissimas petras, qua solis ibicibus peruia sunt*. 5. Quia capreae cum videntur iam casui propinquæ, canes, vt nuper ex Plin. & Martia. vidimus, ludunt. 6. De capreis confirmat Plinius eas nunquam lippire, & noctu vt interdiu cernere. 7. iuuat misericordiae repræsentationem id onus, quod capreae & cerui fugientes portant supra caput. quod Christi crucem propterea, quod veneni sit amuletum, potest designare. Expende adhæc, an proprietates aliæ, quas de capreis commemorat Plinius, ad rem sint: fecunditas nimirum magna & copia lactis, mira item solertia, & quod auribus spirent, non naribus.

Propter hæc Psalm. 21. 17. Christus sub figura Davidis depingitur perinde quasi ceruus agitato & oppressus multa canum vi: *Circumdede runt me canes multi*. vbi vehemens illius sitis (hoc nimirum illud est *sitis* Christi Domini) exprimitur. Atque etiam Psalm. 41. 2. in illis: *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum*, de ceruo exagitato videtur. Hoc verò significandæ animarum siti, quæ cum magis sæniebat persecutio, Martyribus accrescebat, mirificè deseruit.

Præterea de laqueis, qui solent capreis strui, expressa Eccl. 11. 32. & cap. 27. 22. habetur mentio. Quod denotat, persecutionem exercitam qua furore canum, qua technis laqueorum. Sed enim & è canibus & è laqueis eripit Deus, quos vult. *Liberavit me*, inquit Psalm. 90. 3. David, *de laqueo venantium*. Poitò tyranni in Nemrodo, qui dicitur Genes. 10. 9. *robustus venator coram Domino*, sunt repræsentati. Et de tyrannis quidem omnibus profertur illic vsurpatum prouerbum: *sicut Nemrod robustus venator*. Ac Nemrodo in expressit Nero: deinde persecutores omnes Nerones appellati.

Liquet igitur ex dictis caprearum & ceruorum venationem vsurpatam in sacra Scriptura elegantissimè ad persecutiones sanctorum adumbrandas. Ac propterea appositissimum est, vt dicat Christus in adiuratione præsentis: *Adiuuro vos per capreas ceruorumque camporum*. q. d. *Quin eò habetis respectum, quod ab infidelibus quasi canibus fuerint, & nunc quoque sint fideles exagitati? quodque si vos itidem turbatis Ecclesiæ pacem, ei multo vos peiores canibus exhibeatis? Eos, quos rabies infidelium diuexauit, sinite nunc pace ac quiete frui, quam sibi debitam iure postulent. cum itaque capreae & cerui piorum, quos insectabantur impij, symbolum sint, non est aliud: *Adiuuro vos per capreas*, &c. quam si dicatur: *Per quod debent Christiani mysticis capreis ac ceruis officium, vos, qui iactatis Christianorum nomen, obtestor, vt Ecclesiam sua perfrui quiete desinat. Et supponit quidem verborum superficies, capream seu ceruam habitam eo loci pro re vehementer amabili. quod sonant illa Prouerb. 5. 19. *Cerua charissima, gratissimus hinnulus*.**

*Exemplum
huius allego-
ria.*

*Canibus &
laqueis pressa
caprea.*

*Nemrod ty-
pues, tyran-
num.*

*Sensus adiu-
rationis.*

Cui non eadem semper formula adiurandi.

Sed hinc observandum, adiurationes, quibus denunciatur fidelibus Christus, ne suae sponsae tranquillitatem interpellent, tres esse. Cum autem in duabus primis fiat obtestatio per capreas ceruosque; in tertia tantum dicitur: *Adiuvo vos.* Cuius discriminis haec est ratio: in prima, agi de Ecclesia primitiva saepe à Iudaeis exercitata; à Romanis vero in secunda: agi vero in tertia de Ecclesia triumphum adeptam, cum iam nullum ferebat ab infidelibus exercitium. Quamobrem quod primae & secundae adiurationi valde fuit appositum, tertiae minimè fuit opportunum.

Denique, quo nostra loci huius firmetur expositio, advertendum: ubi mentionem caprearum, ceruorum, ac hinnulorum fieri semper in hoc Canticum cum respectu ad persecutionem, quam patiuntur fideles, semel fuerit constitutum, loca statim omnia, quae de his animalibus loquuntur, intelligi felicissimè. Ea vero sunt quae sequuntur.

Sumi capreas pro fidelibus agitatis ubique quadrat.

Cap. 2. vers. 7. quem tractamus, *Adiuvo vos, &c.*

Vers. 8. & 9. *Saliens in montibus, similis caprea, &c.*

Vers. 17. *Similis esto caprea.*

Cap. 3. 5. *Adiuvo vos per capreas, &c.*

Cap. 4. 5. } *Dico vbera tua sicut duo hinnuli*

Cap. 7. 3. } *caprea.*

Cap. 8. 14. *Assimilare caprea.*

Nota igitur, de persecutione septies sermonem haberi: & de ea quidem ad vbera sponsae directa, quater; ter autem ad sponsum. ut illud Iob 5. 19. huc referas: *In sex tribulationibus liberavi te; & in septima non tanget te malum.* Quod autem nostra declaratio omnibus septem locis quasi nata sit, eam maximè confirmat.

Sed cur caprea, ceruus & hinnuli.

Sed haereat quis fortasse in varietate, qua utitur Spiritus S. hac comparatione. Etenim duae adiurationes fiunt: *Per capreas ceruosque camporum.* Sponsae vero vbera dicuntur: *Sicut duo hinnuli caprea gemelli.* At ter, ubi de sponso, utriusque animanti matri natoque confertur: *Similis est dilectus meus caprea hinnuloque ceruorum.* Aio tamen, quamquam haec varietas politi habeat non parum, gratia tum vitandae repetitionis, tum sermone utendi blandiore: nam cum is ad sponsam vel sponsum dirigitur, vox hinnulus usurpatur. & notum est diminutiva nomina accommodata esse multum amatorio sermone. Sed aio hanc comparationem petitam vel à capreis & ceruis cum coniunctione; seu cum disjunctione à capreis vel ceruis; aut demum à capreis vel à hinnulis, re quidem minimè diversam esse. Vbi-que enim significatur persecutio, & vexatio: atqui vexari tanquam capream, seu tanquam ceruum, seu tanquam alterutrum hinnulum, idem planè est. nam eadem ratione haec omnes animantes premuntur, laqueis nimirum & canibus. Hebraea ideo habent: *Adiuvo vos per capreas, vel ceruos:* & cum sponsum comparatur, similis est caprea vel hinnulo. Sed in hoc disjunctione uti vel coniunctione tantumdem est. Esse enim mysticos ceruos aut capreas, est adeo ceruis & capreis & hinnulis aptè comparari.

Eodem caprea, ceruus, & hinnuli spectant.

Adiuvo pro declaratione caprearum & hinnulorum ampliore, in duabus obtestationibus cap. 2. & 3. *Adiuvo vos per capreas, ceruosque,* habere me

A pro certo, ad sponsae vbera, quae dicuntur post oppressa sicut duo hinnuli capreae gemelli, respectum haberi. Moueor, quod valde sit & verisimilis, & dignus Spiritus S. elegantia mutuus hic locorum respectus. Reperio vero statim energiam in sensu admirabilem. Etenim horum intellectus: *Adiuvo vos per capreas, ceruosque,* &c. hic est: Ea, quae deberis sponsae vberibus, quae tantopere canes infidelitatis insectantur, respicite: cumque sibi quid spatij conceditur ad vacandum mystico somno contemplationis, ne vos excitate turbas: ne quietem vestris qua schismatum & haereson, qua politicarum disensionum tragædiis eripite. Haud dubiè est aptissimus hic sensus. Et quidem Euangelij ministros sponso vbera repraesentant, quorum lacte Christiani omnes enutrimur, summamque adeo illis observantiam debemus. Hi etiam Dei administratos moderantur, eorumque doctrinam tenemur sequi: cumque illis obtrudimus turbas, male rationibus nostris prospicimus. ita canit Paulus ad Hebr. 13. 17 *Obedite praepositis vestris, & subiaceat eis. Ipsenim perurgilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.* Enimvero quos hinc Gentiles & infideles exagitant; illinc expurgat, & infomnia tenet ex animarum cura; hos inturbare, nec frui sinere puillo contemplationis otio diuinitus indulto, inhumanum quidem est. Quod aliter potest exponi. Advertite animus, hos dum in somno contemplationis quiescunt, vigilare tunc, vestram apud Deum causam agere, in suorumque salutem incumbere: ac propterea vos eiusmodi somnum imprudenter perturbare. Ad eum nimirum modum, quo aliqui verba cap. 5. 2. *Ego dormio, & cor meum vigilat,* interpretantur. Sed in hoc sensu magis adhæret verbis locus ille Ierem. 31. 26. *Et vidi, & somnus meus dulcis mihi.*

Repraesentant Ecclesia ministros.

B Aliud item arcanum elegans in paucis subodor in hac vberum sponsae comparatione cum oppressis capreis aut ceruis. Illud est, ut significatur infidelium Ecclesiae persecutioni insistere, quo illa abutantur compressa turpiter, per mysticam scilicet fornicationem, & adulterium. vide Ierem. 2. 16. *Filii quoque Memphis & Taphnes confuprauerunt te usque ad verticem.* Hoc quod à synagoga consecuti sunt Aegyptij, consequi etiam ab Ecclesia conati sunt infideles. Et fuerint hi licet minimè compotes sui voti; eò tamen spectarunt, id totopere contenderunt. Atque id venatio caprearum & ceruorum mirificè repraesentat. Et cum his Spiritus S. assimilatur sponsae vbera, hoc dicit, infidelium molimina ac conatus eò tendere, ut vberibus sponsae potirentur, in complexu nimirum fornicationis, & adulterij, suamque ita libidinem effrænam, quolibet Ecclesiae illato damno, exsaturarent. Memineris hic illius historiae Iudic. 19. 22. *Venerunt, dicitur, viri civitatis illius filij Belial (id est absque iugo) & circumdantes domum (nempe sicut canes in venatione) fores pulsare coeperunt, dicentes: Educ virum, ut abutamur eo. Egressusque est ad eos senex, & ait: Habeo filiam virginem, & hic homo habet concubinam, educam eas ad vos, ut humilietis eas, & vestram libidinem compleatis. Et eduxit ad eos homo concubinam suam, & eis tradidit illudendam: qua cum tota nocte abusi essent: mulier corruit mortua. Quis ergo non videat iuxta sacrae Scripturae phrasin politissimè dici hunc in persecutionibus Ecclesiae fuisse infidelium conatum? Sed enim sponsam suam ab ignominia tanta detrimentoque; ita horribili exemit*

Hos vacare contemplationi omnium interest.

Conati Ethnici fideles ad idola pertrahere.

Id est cum vberibus sponsae ut cum hinnulo agere.

Deus. Aio igitur, vbi supposita fuerint superiora, facile perspicitur statim, quod, ad significandum, conatos fuisse infideles Christi sponsam constuprare, dictum fuerit quam eleganter, sponsæ vbera esse capreas & ceruos illius execrabilis venationis, cum rabidi infidelitatis canes Ecclesiam ardentissime insectabantur. Ea verò canes Dei effugit beneficio, seque sponso suo castam seruauit. Vnde ei loquitur Cantic. 7. 12. *Dabo tibi vbera mea.*

Aliquis tamen obiiciat, nostrum discursum non coherere cum re, quæ certissima est: nimirum vocabulum *vbera* non esse in hoc Cantico vnus significationis: nunc enim respondere Hebræo *sadaim*, & tunc ad puerorum nutritionem per lac scilicet verum referri: nunc autem poni pro Hebræo *dodim*, ac tunc ad vberum amplexus pertinere. Atqui cum vbera sponsæ hinnulis capreæ gemellis conferuntur, de vberibus qua nutriunt, sermonem esse manifestè, cum ibi non *dodim*, sed *sadaim* vsurpetur.

Responsio est, hac distinctione superiore considerationem non impediti, iuvari quàm potius & ornari. Enimvero quæ vbera amplexando adstringuntur, & quæ porrigunt infantibus lac, eadem sunt non diuersa, atque aded potest nomen vtrumque allegoriæ amplexuum deseruire. Cæterum id vocabulum, quod officium præstitum à nutricibus repræsentat, in persecutione infidelium vsurpari, politissimum fuit. Etenim procellæ illius vehementia armabatur, præsertim contra ministros Euangelij, qui vbera sunt Ecclesiæ, & qui suo doctrinæ lacte nutricibus assimilés paruulos sustentant. Atque aded qui cum Ecclesia fornicari, eamque subagitare studebant; eò præcipue eorum pessimus conatus collimabat, vt Ecclesiæ vbera, quorum est doctrinæ lac, humiliarent, adultero nimirum complexu & fornicatione. Sic enim sperabant & totam Ecclesiam humiliaturos, & libidinem suam repleturos. quæ phrasîs est sacræ Scripturæ, vt vidimus in eo Iudic. 11.

Porro vt confirmem amplius, venationis allegoriam nequissimo infidelium molimini, quo Ecclesia vti vt meretrici inhiabant, significando deseruite; obseruo, hanc allegoriam exprimentis amatorum artibus, quibus demerere student, quas amant, qua blanditiis qua muneribus, esse appositissimam. Et verò huius phrasîs, nisi ego fallor, vsus in Psalm. 22. 6. est quàm amantissimus, in illis scilicet, *Misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitæ meæ.* Græcè *καταδιώξει.* id est, *persequetur.* Meam tua benignitas voluntatem quasi venatu captat, nullòque intermisso die vbique consecratur. Sed eandem phrasin magis adhuc perspicue Prouerb. 5. 19. reperimus. *Latere, ait Sapiens, cum muliere adolescentiæ tuæ, atque ea sit tibi gratissima cerua & charissimus hinnulus.* q. d. ne alienas fœminas consecrator: tuum in voluntate propriæ vxoris colligenda, eaque modis omnibus, quos dicit prudens amor, de merenda studium collocato. Hic tuus venatus esto: *Et vbera eius inebrient te.* id est, fruere amplexibus illius. Nec enim sponsum, ad quem lactis gustus non pertinet, aliter vberibus potitur. Adde, pro vberibus haberi Hebræicè *dodim*, id est, amores. Hic loci est sensus haud dubiè.

Verum tamen hoc se loco tuentur aliqui, vt putent in his sponsi adiurationibus: *Adiuuro vos per capreas, ceruosque*, vbi cum fœminis loquitur sponsum, sensum esse: ita vestris vos amatoribus

potiamini. Sic Delius. sed miror equidem tam humilem cogitationem attribui cœlesti sponso. Adiunge, id esse violentissimum: quod in venatu amatorio incommodè cogitentur amatores capreæ esse; sed potius captare fœminas, easque aded capreas esse & ceruas. id quod Salomon in hoc Prouerb. 5. supponit.

Quòd si queramus, in hoc se Cantico cœlestem sponsum amantem ostentare: totus liber admirandis amoris argumentis plenus est. In ipsa quin etiam comparatione, vbi sponsæ vbera dicuntur, sicut hinnuli capreæ, non spectari tantum infidelium persecutionem, sed illam etiam amore plenissimam, qua adnititur Christus, vt Ecclesia illi se prorsus subdat, cum eoque spiritaliter ardentissimis amoris amplexibus coniungatur, mihi stat. Rem colligo, quod ego habeam citra vllam dubitationem, Sulamitem cogitari in cap. 7. saltitantem in chorea, quæ est imitatio prælij: qui verò cum ea saltitabant, vberibus illius minitabantur. Quod licet designandæ persecutioni, quam & infideles & improbi Christiani aduersus Ecclesiæ vbera, ministros scilicet Euangelij mouent, valdè sit appositum; cæterum cum in chorea illa celebrati lætissimè sponsum, repræsentetur; quam illius immensa charitas infert sponsæ vberibus persecutionem suauissimam, ibidem quoque significari, nemini, puto, nouum fiet. Et quidem probè norunt spirituales viri, ipsas Gentilium prauorumque Christianorum persecutiones delicias esse admirabiles, quibus suorum animas, charissimorum præsertim oppugnat Dei prouidentia, quo se charitati ipsius diuinissimæ omnino subdant, sponsumque amantissimum amplexentur quàm strictissimè.

Adde, in hac eadem venationis allegoria demonstrari sponsum tam amicum tamque amatorem sponsæ, vt dicat, qui eam infestent, eos quoque sibi infestos esse. Etenim sicut capreis & hinnulis sponsæ conferuntur vbera, ita ipse cum animantibus iisdem comparatur. Atque hic quidem sermo ter in hoc libro repetitur: & quod amplius est, non sponsum modò hac vitur locutione; sed facit quoque animos sponsæ, vt ipsa quoque eandem vsurpet. Illa enim est, quæ ter inculcat: *similis est dilectus meus caprea, hinnuloque ceruorum.* & *Assimilare caprea,* &c. Nimirum sciebat illa, se persecutionibus vexata, Christum esse, qui vexaretur. vt ipse Paulo testificatus est: *Quid me persequeris?*

In hac denique caprearum, ceruorum, hinnulorumque allegoria obseruandum, cum in hoc Cantico de magna Ecclesiæ Christianæ perfectione ageretur, Ecclesiæ ipsius, ministrorumque ipsius persecutiones minimè fuisse prætereundas. quippe nulla res est, in qua sic emineat Euagelica perfectio. vnde in tractatu beatorum beatitudinum Euangelicarum illa: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, apicem fert.* Cum igitur expediret, vt hoc diceretur, & inculcateretur septies, iuxta id Iob: *in sex tribulationibus liberauit te, & in septima non tanget te malum.* cum etiam hanc comparationem repetitam septies reperiamus; quod sensus huius allegoriæ fuerit Ecclesiæ persecutio, quid iam hæere potest dubitationis? Aut cedo, vel vbi melius collocetur, quàm in persecutionibus, caprearum & ceruorum venatio: vel pro designandis persecutionibus symbolum aptius, quàm hoc est venationis caprearum, ceruorum, & hinnulorum.

Cur sponsi vbera duo hinnuli, iterum vsurpatum.

Adumbratur Christus persequens Ecclesiam amantissimè.

Et eum persequi, qui illa persequuntur.

Collectio ex dictis.

Ministri Euangelij vocabulo *sadaim* pulchrè significati.

Venationis allegoria pro amatoria solertia.

Inde explicatum David.

Salomon.

Dimotio aliæ interpretationis.

SECTIO IV.

Verba sponsae
ab sponsa re-
lata.

- Verf. 8. *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.*
9. *Similis est dilectus meus caprea, hinnuloque ceruorum. en ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.*
10. *En dilectus meus loquitur mihi: surge, propera amica mea, columba mea, formosa mea, & veni.*
11. *Iam enim hiems transiit, imber abiit & recessit.*
12. *Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra nostra.*
13. *Ficus protulit grossos suos: vinea florentes dederunt odorem suum. Surge amica mea, speciosa mea & veni.*
14. *Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, & facies tua decora.*
15. *Capite nobis vulpes paruulas, quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit.*

ACOLVTHIA à verf. 8. ad 10.

Deinde Christus persecutione Iudaeorum re-
crudescens, sponsam ad Gentes uti commigret,
inuitat.

A verf. 11. ad 14.

Commemoratisque primitiis, & vberioris fru-
ctus proposita spe, suadet Euangelij praedicatione.

Pro verf. 15.

Et victoriam quidem de mundi sapientia
sponsae pollicetur.

COMMENTARIUS.

Non sunt haec
ab sponsa si-
ne ordine di-
cta.

Verf. 8. *Vox dilecti mei.* Haec nonnullis dicta vi-
dentur ab sponsa inter somniantum, atque adeo
sine recto ordine. nimirum hi nescierunt textum
ita ut satisfaceret, construere. nam quis non optet
aliter interpretari? Haec equidem ita ordino. Spon-
sa auditam dicit à se sponsi vocem. Is verò quid
dixerit, illa non hinc, sed paulo inferius, v. nimit-
rum 10. *En dilectus meus loquitur, surge, propera
amica mea,* declarat. In summa autem, hac sponsi
voce constituebatur sponsae (ut videbimus) ad
Gentilitatem transitus. Quo verò tempore, & qua
occasione id à Domino praecipuum sit, hoc est
quod explicat contextus sequens. Quod itaque
dicit: *Vox dilecti mei,* hoc est, Nouum ab sponso
meo praecipuum accepi. Id autem aperiam postea,
si prius dixerò, qua occasione illud mihi sit indi-
cendum. occasio autem haec fuit.

Sed ex occa-
sione persecu-
tionis iudaeo-
rum.

*Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens col-
les.* 9. *Similis est dilectus meus caprea, hinnuloque
ceruorum.* His verbis quod significatur, hoc est:
quod accepit Ecclesia mandatum nouum, ex oc-

A occasione persecutionis vehementis à Iudaeis aduer-
sum eandem Ecclesiam concitatae extitisse. Atque
idest: *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens col-
les, similis caprea, hinnuloque ceruorum.* Ad quorum
intelligentiam recolendum primò, quod de capreis
ex Plin. lib. 8. c. 33. superius attuli, scilicet sunt ca-
preae, sunt rupicapreae & ibices pernicitatis mi-
randae, quamquam onerato capite vastis cornibus:
in haec se librant, ut tormento aliquo rotati in pe-
tras, potissimum è monte aliquo in alium transi-
lire quærentes, atque recussu pernicioso quo libue-
rit exultant. Et nata haec nonne sunt ad nostra:
Saliens in montibus, transiliens colles, similis caprea. No-
to deinde miram hanc capreae artem sui è saxo
suspendendae, librandae, atque ita ab vno in alter-
rum montem per aëra transmittendae, tunc præci-
pue notabile esse, cum ea vitur, ut opprimetes can-
es & venatores euadat. Quò pertinet Martialis,
Pendentem summa capream de rupe videbis.

Ecclesia ut
caprea op-
pressa.

Ars eiusdem
& celeritas
in effugiendo.

B *Casuram spectes: decipit illa canes.*
hoc est, illam, cum ex recussu fugit, auolare.
Nunc verò ad id, quod euenit Christianae Eccle-
siae, cum Iudaeos, à quibus excogitabatur, delusos
relinquens ad Gentilitatem se transtulit, repræ-
sentandum, nonne mira fuit comparatio? Vide
apud Zachar. 6. 1. duos illos montes aëreos Ec-
clesiae aduersos. qui Iudaismi & Gentilismi sunt
typus. vterque enim superbia sua Ecclesiam ob-
ruere conabatur. Certè quidem ad furorem perfe-
cutionis indicandum, fuit appositissimum dice-
re, eam esse eiusmodi, ut nobilis caprea ad effu-
giendos canes, vsa fuerit sua & arte & pernicitate,
quibus ab vno se in alium miserit montem, &
ab vno in alium collem. Quod allegoria vena-
tionis aptissime offert. Noto denique, vsitatam
esse in sacra Scriptura locutionem, ut cum Eccle-
sia fert persecutionem, hanc pati dicatur Chri-
stus. Iam laudauimus illud ex Act. 9. 4. *Saule Saule cur
me persequeris.* Hac phrasi vitur sponsa non hic
solum, sed infra verf. 17 & cap. 8. 14. Et quidem
dum ita loquitur, solatur se ac confidit, Christum
suo honori consulturum.

C *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per
fenestras, prospiciens per cancellos.* Dixerat, se patien-
te, sponsam esse qui patiatur persecutionem, ab eo
sibi fauorem promittens: addit nunc de hac Chri-
sti prudentia constare sibi. Nam licet Christus
in terra visibilis non adsit; eum tamen nihil om-
nino latere: & amicis praesertim laborantibus,
perinde quasi qui post cancellos attentissime, quid
agatur, considerat, praesentissimum esse. Et no-
tum, quemadmodum ipse Antonij se tentatio-
num spectatorem libentissimum pronuntiarit,
oblectantem se militis sui tolerantia, virtutisque.

Cur non Ec-
clesia vexata
dicatur, sed
Christus?

D *10. En dilectus meus loquitur mihi: Surge, propera
amica mea, columba mea, formosa mea, & veni.*
Scio haec verba & sequentem primi veris descri-
ptionem solere exponi, quasi exhortationem
sponsi, in qua sponsam inuitet, ut eum sequatur,
potiendi causa amplexuum ipsius, cum accesserit
iam verna tempestas; gratissimum nempe legis
gratiae tempus. Meo tamen iudicio contextus exi-
git, ut haec exhortatio sponsi ad mandatum quod
ipse Ecclesiae dedit transeundi ad Gentilitatem
referatur. Et quidem Nyssenius, Ambrosius, Apo-
linius, Alcuinus & Epiphanius à Delrio, adducti
mihi valde fauent. Hi enim transactam hiemem
de gelu ac duritie Gentilitatis exponunt: de spe
verò, quam eadem faciebat fructus, accipiunt vi-
neae erumpentem florem.

Suorum ten-
tamentis at-
tendens Chri-
stus.

Profectus hic
ad Gentilita-
tem.

E *11. Iam enim hiems transiit, imber abiit & recessit.*
12. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit: vox turturis audita est in terra nostra.
13. Ficus protulit grossos suos: vinea florentes dederunt odorem suum. Surge amica mea, speciosa mea & veni.
14. Columba mea in foraminibus petrae, in cauerna maceriae, ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis: vox enim tua dulcis, & facies tua decora.
15. Capite nobis vulpes paruulas, quae demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit.

Quod si obiicias, licet his sponsa ad abeundum inuitetur; quo tamen sit abitura, minimè exprimi, atque adeò non esse vnde sponsi voluntas de transeundo ad Gentilitatem, intelligatur. Respondeo, dicere sponsum manifestè & inculcare, vt ea in terram electam (nam hoc est, in terra nostra) se conferat. Et in sacra Scriptura Ecclesiam se ad Gentilitatem, synagoga reprobata, translaturam in confesso est. videlicet inferius cap. 3. vers. 6.

Columba vocatur Ecclesia ob patientiam.

Appetere iam Gentilitatis var.

Et opportunitatem eius excolenda.

Ficus synagoga, vinea Gentilitas.

Grossi, quid?

Apud omnia hac de Gentilitate.

Hic primo Ecclesia dolens.

Ad illa verò *Columba mea*, nata sunt quæ ex Plin. & aliis de amante columbæ patientia, cum eam asperè tractare videtur columbus, notat Delirius. Haberi enim ad hanc patientiam respectum, atque ideo hinc columbam appellari, efficitur, quod statim de ea agatur tempestate, in qua se Christus Ecclesiæ rigidum ostendit, passus nimirum vt ea in documentum suæ fidelitatis vehementer premeretur.

11. *Iam enim hiems transit, imber abiit, & recessit.* Longa nimirum & rigens maximopere hiemis tempestatas, in qua nullum exhibebat fructus vilius signum Gentilitas, soluta iam est. Vide quæ ex Nysseno & aliis adduxi paulo antè.

12. *Flores apparuerunt in terra nostra.* si Deus Iudaicum populum reprobabat, & Gentilem elegerat; quid aptius, quàm quod verbum illud: *in terra nostra*, de Gentilismo intelligatur? q. d. iam in Gentilitate spes fructus affulget. *Tempus putationis aduenit.* iam vineæ huius colenda, eiusque doctrinà spiritualis circumcissionis amputandæ, accessit tempus. *Vox turturis audita est in terra nostra.* iam dulces poenitentia gemitus sonant.

13. *Ficus protulit grossos suos, vinea florentes dederunt odorem suum.* Patrum est explicatio communis, quod notat Delirius, vt synagoga per ficum, per vineam verò Gentilitas intelligatur. Et hos grossos Hieronymus, Beda, Alcuinus, Cassiodorus & alij deciduos exponunt: iuxta id Apocalypf. 6. 13. *Sicut ficus emittit grossos suos, cum a vento magno mouetur.* Aliter autem Ambrosius, Aponius, & Alcuinus de fructibus nempe primis, permanentibus vtique & suauibus, & Deltio ij sunt, qui nostratibus breuias. Ad contextum bene habet vtrolibet modo: siue dicas, quem fructum latura ficus erat, iam tulit, primitias nempe Christianismi; quem à se vi tempestatas excussit. Aut sic. inutilis iam isthæc ficus est, & quod fructus ad maturitatem perducatur, desperanda. nam defluunt vniuersi. Vineam enim verò est, quæ modò flore nos suauissimo consolatur.

Simplicius tamen est intelligere per grossos ficus priusquam maturescant: nam ficus arboris pro flore sunt ficus fructus. Et grossus, aut grossulus Latinis significat fructum ficus immaturum. Vnde ad significandum & ficum & vineam fructus polliceri, commodè dictum fuit: *Ficus protulit grossos suos, & vinea florentes dederunt odorem suum.* Vtrumque autem ad Gentilitatem, de qua erat sermo, rectè referendum.

14. *Columba mea in foraminibus petra, in ca-* uerna macerie, &c. hoc est. Habeo tibi, o mea columba, adornata in Gentilitate foramina, in quibus equidem mihi canas volo. idest, parata habeo loca, in quæ te recipias, meumque Euangelium euulges. Et nota, hæc loca primò fuisse quasi foramina & latibula. Vide Apocal. 12.

14. *Sonet vox tua in auribus meis.* Personet meas

Aures tuæ prædicationis vox: nam illa me audienda multum oblecto. *vox enim tua dulcis, & facies tua decora.*

15. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoluntur vineas: nam vinea nostra floruit.* Si rò capite ad Angelos dirigeretur, idem esset, atque Ecclesiæ aduersus vulpes, ne prouentui vineæ incommodaretur, auxilium polliceri. Quod si ad fideles ipsos, Euangelicos nempe præcones; non erit aliud, quàm eos admonere, incumbant vt ad laqueos capiendis vulpibus tendendos, ni frustratam velint fructus spem.

Quibuscum sermo.

Vulpes pro filiis huius sæculi.

Vulpium symbolum hæreticis adaptat optimè Delirius. sed tamen exponere in communi de filiis huius sæculi, qui terrena astutia bellum inferunt Euangelio, videtur simplicius. Hoc sensu Christus Herodem vulpem appellauit. Ex his vulpes fuerunt insignes Simon Magus & Apollonius Tyaneus. Sed latius multo patet vulpium nomen. Et videtur quod Apocal. 13. bestia de terra, idem hinc vulpes significare.

SECTIO V.

Verf. 16. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.*

17. *Donec aspiret dies, & inclinentur umbra. Reuertere similis esto, dilecte mi, caprea, hinnuloque cernorū super montes Bethæ.*

ACOLVTIA.

Ad hæc illa in suo sponso confidens ei se præstat audientem: & quamuis persecutiones à Gentibus excitandas præuideat crudelissimas; earum se nihilominus furori exultans obiicit: in quibus mirificum Christi fauorem experitur.

COMMENTARIVS.

Verf. 16. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.* hoc est. Meus me dilexit sponsus: equidem pro amore ei omnimodam obedientiam reponam. Et quando ille petere me Gentilitatem iubet; ibo libentissimè, confisa nimirum, quod ipse quærit meam esse exaltationem. hæc illius voluptas, hoc summum gaudium. Exaltationem esse quam afferat genuinè symbolum liliorum, effeci pluribus superius ad verf. 2.

Exprompta obtemperatio sponsa.

17. *Donec aspiret dies, & inclinentur umbra.* Inter hæc verba & præcedentem versum nullam vulgata Biblia correctæ adhibent distinctionem: coniunctè proinde hæc cum versu præcedente construenda. Ad intelligentiam porrò notandum, duas esse in hac sententia partes, vnâ: *Donec aspiret dies*; alteram: *Donec inclinentur umbra.* Vtraque idem omnino significati, plerique volunt: sed quidem aiunt sensum esse: *Donec nox sit.* alij: *Donec veniat manè.* Ac dein quidam hoc, alij alio modo philosophantur. Miri-

Variis horū intellectus.

Mens auctoris.

hi sanè videtur aptius, vt pars prima totum diei tempus vsque ad noctem designet: secunda tempus noctis totum vsque ad diem, ita vt vtriusque sensus sit: Ego quidem siue die, siue nocte: vel in prosperitate, vel in aduersitate, pace fruam, vel opprimar persecutione, verbo dicam, nunquam non ero mei sponsi, nunquam non ille meus futurus est: semper illi subdita,

Subditam se fore sponsam polliceri.

&

In Canticum Canticorum Salomonis. 199

& obtemperans ero, ac semper est mihi pro explorato ipsum inter lilia pasci. id est, voluntatem illius, ac propositum (iuxta significatum liliorum) meam esse exaltationem.

Ac præterquã quod de utroque tẽpore & nocturno & diurno sermonem esse, multo est conuenientius; id afferunt verba ipsa. nã *donec aspirer*, non est aliud, quàm donec finiat dies. sic vertit Aquila, *donec cesset dies*. At verò *donec inclinatur est* (vt vertunt Septuag.) amoueantur. nec diuersum est: *donec fugiant*, vt ex Hebrẽo Pagn. & Arias vertunt, id est, donec tenebræ abscondantur. ac proinde sensus est: donec obeat dies, donec ineat dies, id est diu noctuque.

His se sponsa excitat ad omnia gratia subeunda.

Reuertere: similis esto, dilecte mi, caprea binuolũque ceruorum. Horum cum præcedentibus nexus videtur hĩc fore. Ego meo semper sponso subiecta ero: ille verò meam semper exaltationem quærit. Exquar itaque expromptè de aduenda Gentilitate præceptum illius. Orbis totus insurgat aduersum me. Rem ita euenturam, pro certo habeo: ac te quidem, ô Domine, si in me insectati sunt Iudæi, nihilominus Gentiles persecuturos. Eris sane caprea instar & hinnuli à rabiosis canibus & Nembroto robusto exagitandus, *Reuertere, & similis esto*, pro futuro, reuerteris & similis eris. Ita placitum tibi: fiat ita verò. nam tuum nomen & honos aleam subeunt persecutionis. Semper te mihi fanturum, haud dubia sum. omniãque in meam exaltationem, iuxta liliorum, quibus ita caperis, significationem euasura. Superius dicta de ceruo & caprea recolenda.

Causa persecutionum Ecclesia.

Super montes Bethel. Eò fit allusio, quòd caprea in montibus captetur. & Bethel diuisionem sonat. Et persecutio mons est diuisionis. Huius autem fundamentum diuisionis illa sunt, quorum se causa Matth. 10. 35. venisse ait Christus: *veni enim, ait, separare hominem aduersus partem suam.* lege illic reliqua. Atque illud hĩc demum notandũ, quòd Christianæ Ecclesiæ persecutiones, quasi persecutiones Christi represententur, ibi designari consequenter, quam feliciter ab illis explicanda esset sponsa, quamque certum pro ipsa futurum esset Christi auxilium.

CAPVT III.

De negligentia post persecutiones, de penitentia seruore, & de exaltatione Ecclesiæ in Gentilitate.

SECTIO I.

Nonum hic drama tu choari, optime Delirius.

Verf. 1. In lectulo meo per noctes quæsiui quem diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni.

2. Surgam, & circuibo ciuitatem: per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni.

3. Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem: Num quem diligit anima mea, vidisti.

4. Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea: tenui eum: nec dimittam donec introducam illum in domum

matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.

ACOLVTHIA ad verf. 1.

Postea verò ex persecutionum intermissione, remissio in amore Christi per occasionem pacis irrepsit.

AD TRES SEQUENTES.

Quæ tamen remissio feruore penitentia breui fuit expulsa, & ad expiandam culpam, maior additus charitatis ardor vsque ad perfectissimam cum Christo coniunctionem.

COMMENTARIVS.

Verf. 1. In lectulo meo per noctes quæsiui quem diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni. Solam se sponsam absque sponsi societate sensisse, textus fert: non itaque illa satisfacit interpretatio, quod eum in Synagoga non reperit, seque ideo ad Gentilitatem receperit. Exponunt alij de sponsi absentia in graui aliqua calamitate Ecclesiæ, abs huius tamen culpa, sed ad maiorem constantia illius probationem.

Alicorum expositiones.

At est tamen cum simplicius, cum ad seriem commodius, & capiti demum 5. (vbi de negligentia, & culpa Ecclesiæ apertius agitur) conuenientius, si dicamus Ecclesiæ, cum ea inter persecutiones (de quibus in fine capitis 2.) aliquam ab hostibus vocationem habuerit in ea intermissione per occasionem pacis, remissionem in amore Christi (quo de Euseb. lib. 8. Histor. cap. 1. & Nicephor. lib. 7. cap. 2. vide irrepsisse. Illa igitur verba, *Per noctes*, culpæ tenebras, & *lectulus* sine Christo remissionem & negligentiam denotabunt. Certè de culpa Ecclesiæ declarant. Philo Carpath. & Honorius. Neque tamen est sensus, fideles omnes gratiam amisisse, sed eorum maiorem partem sua se culpa & socordia sine Christo esse cognouisse. ita enim solemus hominum cœtui attribuire, quod competit eorum pluribus.

Auctoris mens.

Obeſt multa pax.

2. Surgam & circuibo ciuitatem: per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea: quæsiui illum & non inueni. Animos & vires haurit Ecclesia ad quærendum Christum; verum ad reperiendum non quæuis sufficit cura, nam quæ iudicio hominum sufficiens videtur, non utique apud Deum satis est.

3. Inuenerunt me vigiles, qui custodiunt ciuitatem: Num quem diligit anima mea, vidisti? Aptè effingitur sponsa in custodes ciuitatis incurrens: iis enim, qui urbem noctu obambulant, ita ferme vsuuenit. Hi porro custodes commodè representant concionatores & ministros Dei, quorum est partium, Ecclesiæ bono consulere. Eos offendere dicuntur, qui adfunt concionibus audiendis, libros viles legunt, & illorum directionem sequuntur. Quamuis autè notarit S. Ambrosius, custodes vel per contemptum, vel per ignorantem sponsam nullo responso fuisse dignatos; sed id non docet textus. Atque equidem dixissem potius, quod sponsa vterius fuerit progressa, id custodum consilio deberi.

Custodes sũt Dei administri. Vide c. 5. v. 7.

4. Paululum cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. Processit vterius Ecclesia inquirens Christum, quæ sacerdotum secuta directionem, ac quicquid in se fuit exsecuta, nõ diu fuit,

His auscultare, quam bonum.

Vide c. 5. v. 7. Praesto est diligentibus Christi gratia.

cum suum sponsum inuenit. Ea enim est ille bonitate, ut inuestigantibus ex animo suam ipse gratiam non differat.

Decente allegoria consummatio matrimonij designata.

Tenui enim: nec dimittam donec introducam illum in domum matris meae, & in cubiculum genitricis meae. Horum est sensus, sp̄sam summa religione suum fuisse sponsum amplexatā, aut apprehensum manu fortiter tenuisse: certissimam nimirum nulla sibi alia re satisfaciēdi, quā perfecta cum Christo coniunctione. Quam perfectam coniunctionem allegoria consummati matrimonij optime (ut dictum satis in superioribus) repræsentat. Porro ut matrimonij consummatio designaretur, decentissima fuit illa phrasis: donec introducam illum in cubiculum genitricis meae. Nam fuit moris, ut sponsa in defunctæ matris cubiculum ab sponso introduceretur. ita factum ab Isaac cum Rebecca Genes. 24. 67. narratur.

Cordi preces importuna Christo.

Verum obiciēti, si mos ille fuisset spectatus, dicturam sponfam: donec introducat me in cubiculum genitricis suæ. Respondeo, in spiritualibus nuptiis gaudere multum cœlestem sponsum sapius orari se & precibus, ut sic dicam, fatigari. Preces autem eiusmodi, & anxiam sp̄sæ deuotionem politissime designauit commutata locutio, ut ea dixerit: donec introducam illum. q. d. quo ad impetrem ab illo, ut mecum integre sua ipse utatur gratia, me nimirum sibi perfectissime subiecta, ac secum in perfectione charitatis tranquillata. Atque ita: donec introducam illum. hoc est, donec ab eo, ut me introducat, precibus obtineam. Ac forsan respectus est ad Sancta Sanctorum, augustum scilicet templi synagogæ penetrale. Atqui ingredi in Sancta Sanctorum (ut alibi dico) mira est ad exprimendam magnam aliquam sanctitatem allegoria.

Sancta Sanctorum signū magna sanctitatis.

Hic demum noto, matrem Ecclesiæ synagogam esse: & abundatē gratiam, qua fruitura erat synagoga, & primogenita Ecclesia potita fuit, esse hoc magnum beneficium Christi, quod sibi postulat Ecclesia: cuius eam voti sponsum abunde compositum fecit. vide in fine huius capituli.

SECTIO II.

Sponsum.

Secunda adiuratio Christi.

Verf. 5. *Adiuro vos filia Ierusalem percreas, cernosque camporum, ne suscitatis neque enigilare faciatis dilectam donec ipsa velit.*

ACOLVTHIA.

Rursus verò in hac Ecclesiæ Christianæ felicitate monet Christus, Ecclesiæ pacem ab ipsismet Christianis per schismata & hæreses perturbatum iri.

COMMENTARIVS.

Sensus est, sponsam post actam serio pœnitentiam ad magnam contemplationis celsitatem peruenisse: sed dulcem hanc sp̄sæ Christi quietem breui fuisse hæresibus perturbatam. Vide commentarium v. 7. capituli superioris.

SECTIO III.

Verba chori.

Verf. 6. *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris & uniuersi pulueris pigmentarij?*

rhæ, & thuris & uniuersi pulueris pigmentarij?

7. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel:*

8. *Omnes tenentes gladios & ad bella doctissimi: uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.*

9. *Ferculū fecit sibi rex Salomō de lignis Libani:*

10. *Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media charitate constrauit propter filias Ierusalem:*

11. *Egredimini & videte filia Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit, illum mater sua in die desponsationis illius, & in die letitia cordis eius.*

ACOLVTHIA verf. 6.

Sed nimirum ex earum hæreseon conflictu (quæ Dei est bonitas) Catholicorum ex Gentilitate fides ac religio in statum euasit robustiorem cum suauissimo Christiani nominis odore.

Verf. 7. & 8.

Et vitæ quidem exemplo accessit excellentia doctrinæ ad defendendam Catholicam veritatem.

Verf. 9. 10. & 11.

Ac tandem Christianæ gloriæ ex publico religionis exercitio in vrbe Roma cumulus adiuctus est. Atque tunc Romanam sibi Ecclesiam, sponsam, tanquam reginam utique Christus publicè copulauit.

COMMENTARIVS.

Verf. 6. *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris, & uniuersi pulueris pigmentarij.* Versus præcedens hæreses, quæ mox post persecutiones Gentilium commouerunt Ecclesiam, vaticinatus est. Adicitur itaque aptissime ingens, quod traxit Deus hæreseon occasione, emolumentum: tum in admirando exemplo vitæ acuentibus se nimirum catholicis ad Christianam perfectionem colendam, & mirificum odorem Christi præbendum: tum etiam in excellentia doctrinæ: nam catholicorum scientia per occasionem hæreseon maximopere creuit.

Nexus sententia.

Ergo ad id quod prius est, egregiū scilicet exemplum vitæ significandum, quid ita cogitari poterat accommodum, quā fumus, qui odoratis pastillis accensis, recta ad cœlos subit? Et hic ad superiora ascensus designat, quā hoc sit Deo & Angelis iucundum. nam boni odoris per aërem quoquouersus diffusio denotat quantæ hoc sit hominibus & consolationi & ædificationi. Iam odor myrrhæ eum repræsentat, quem pœnitentia & mortificatio præstantem exhalant; thuris verò, deuotionem orationis; & aromatum aliorum, aliarum etiam virtutum exercitium. Nota interim, pigmenta, annotatore Plinio, pro aromatibus solere poni.

Virgula fumus symbolū boni exempli.

Verba illa, per desertum, vel ex deserto, ut Hebræa sonant, iuuant & promouent admirationem. Quod

A Gentilitate exhibiti.

In Canticum Canticorum Salomonis. 201

Quod ex solitudine Gentilitatis, ex terra nimirum inculta paulò antè ac deserta, inde se iam ad suprema ferat; & per orbem dilatet iam admirandus odor.

7. *En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israël.*

8. *Omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.* Hæc item verba chori sunt, & quidem ad commodandam excellentiam doctrinæ copiamque doctorum, quibus Ecclesia etiam ante imperium Constantini ex occasione hæreseon aucta est, appositissima.

Hæc commendant doctrinam Ecclesiam præsignem.

Armati vigiles sunt Ecclesia doctorum.

Ac primò illa: *Lectulus Salomonis*, quadrant maximè ad eam exprimendam, quæ tantùm pacifico verè regi Christo placet, conspirationem ac confessionem catholicæ doctrinæ: ex qua Ecclesiæ pax pendet vehementer, & in qua requiescere pacificus rex, belle concipitur. Atque ita Doctores facti, qui hanc tuentur concordiam suis armis, adhibiti videntur, qui somnum regi pacifico vigiles obseruent.

Hos quinam adubravit.

Deinde *sexaginta fortes* significant strenuissimum motum Doctorum copiosam vim. Hos vel adumbrabant illi robusti Israël, de quibus 2. Reg. 23. & alibi, quibus tamen multo plures sunt Doctores nostri: vel, quòd planius puto, eo fit allusio, quod prætoriani Salomonis (ij sunt nostro Regi *los monteros de Espinosa*) essent sexaginta. & considera an hi sint Cerethi & Pheleti. vide post ad illa cap. 6. *Sexaginta sunt regine.*

Præterea ad illa: *Omnes tenentes gladios*, Hebr. *alligati gladiis*, obseruandum, dixisse olim de Dotalabella ex irrisione Tullium: *Nescio quis allegauit generum meum gladio.* Quod tamen dictum est ad Ecclesiæ Doctores relatum non irrisio est, sed summa elegantia. Enimverò illi verbi diuini gladio quam serio ac constanter alligati sunt! Huiusmodi autè gladios repræsentat hæc locutio, quos *mōtates* dicimus, id est, maximos enses, & quòd licet robusti hi gladio vtantur diuini verbi; eum tamè minime flectant suo arbitrato, vel accommodent; sed ei potius ipsi se astringant. significat item hæc alligandi locutio, enses nunquam dimittere.

Quomodo vtantur Dei verbo.

Reliqua horum versuum aperta sunt. & rō *super femur* omnimodā præfert expeditionem. sicut in Psal. 44. 4. *Accingere gladio tuo super femur.*

Super femur quid significet.

9. *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani*

Descriptio triumpho Romana Ecclesia sub Constantino.

10. *Columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum: media (Hebraicè *medium eius*) charitate constrauit propter filias Ierusalem.* Hæc etiam Chorus pronunciat. Est autem ferculum Latinis *thensa*, cuius erat vsus in publicis pompis, & Hebræa vox lecticam sonat, aut triumphale gestatorium cum suis & columellis, & cælo seu tegumento. Porro Ecclesiæ celeberrimus triumphus fuit Constantini tempore. Tunc publicum Christiano religionis exercitium summa cum maiestate ac pompa sese pulcherrimè ostentauit. Ad eius itaque triumpho repræsentationem, posse quidquam aptius dictum fuisse, quàm hæc sunt: *Ferculum fecit sibi rex Salomon*, haud sanè scio. Ferculum autem ad hæc rem commodè ita Delrius descripsit: Gestamen (malit quispiam gestatorium dixisset) pompaticum ostentationi comparatum; vel sella regia, qua per Solem pompam quasi in curru triumphali Salomon suorum humeris gestabatur.

Vocum explicatio.

Columnas ad sustentandum vel superiora thensæ, vel cortinas triumphalis vehiculi.

Reclinatorium, seu *reclinatoriū* dorsum est alterius, vt politè Delrius, & latera editiora sella, quibus & cubitis & corpore acclini sedens innitatur. Hispanis *respaldar*, aut *recodadero*.

Ascensum purpureum, sic vocat locum in ferculo sessionis Salomonice eleuatum, in stratum scilicet (vt more nostro loquamur) puluinari holoserici carmesini.

Media (seu medium eius, ferculi scilicet aut lecticæ, vel interiora thensæ) *charitate constrauit*, id est, rubinis, qui symbolicè prunas charitatis repræsentant, prorsus differat. Pagninus vertit: *Medium eius succensum amore*, sed de prunis ignitis, id est, de carbunculis præstantior est intelligentia. Atque id significat in nostro: *Media*, siue *medium charitate constrauit*, quod vertit quinta editio: *medium eius calculis cōposuit*. Septuag. *In interiore ipsius Litostrotion ipsam dilectionem*. Est autem *Litostrotion* opus vermiculato emblemate, vel incrustatione lapillorum quasi tessellatum: quomodo Ambros. Theodoret. & Nyssen. vt refert Delrius, acceperunt. At Hebræa vox ignitas prunas, quod carbunculis quadrat, maximè designat.

Rubini significata Charitas.

Propter filias Ierusalem. Hæc videntur ad eum dicta modum, quo ferri posset de eleganti amatore, eum se die quodam ornatissimum propter eas, quas in amore habet, exhibuisse: id est, vel vt illæ preciosis ornamentis se oblectarent; vel vt is opes & potentiam apud illas ostentaret. Et possunt hæc: *Propter filias Ierusalem*, refertur duntaxat ad carbunculos: quasi voluerit Salomon, prunas in medio lecticæ amoris erga filias Ierusalem suidocumentum effulgere.

Litostrotion, quid?

Iam in triumpho Christi, nimirum in exercitio Christianæ religionis Romæ publicato, symbolum fuit elegantissimum ferculum ex lignis Libani, hoc est, ex cedris, materie incorruptibili: vt significaretur, pacem & triumphum Ecclesiæ eos mille annos, quos celebrat Apocalypsis, duratura. Et vide an quadret, vt ex cedris Libani sit idem a que ex Romanis subiugatis: qui quidem ob superbiam & factum lignis Libani aliàs non semel comparantur. Porro superiora lecticæ aut cælum (præmium gloriæ nimirum in cælis respondens) columnis fulciuntur ex argento, legis vtique diuinæ, & sacræ Scripturæ veritate. vide illud Psal. 11. 7. *argenteum igne examinatum*, & cætera.

Triumphalis Christi sella ex cedris ob durationem.

Reclinatorium, id est, vbi dorsum quiescit, denotat requiescere Christum in Ecclesiæ charitate. *Purpureum sedile* designat Christum esse agnatum regem animarum. Ac demum rubinorum splendor id repræsentat, quod bonus hic Dominus tanta hac gloria ac maiestate planè regia circumdatus amore suæ Ecclesiæ tunc exardescat: id quod manifestè docet Sacramentum Eucharistiæ sanctissimum, cuius publica veneratio publici religionis Christianæ exercitij magna pars est.

Vel ex Romanis ob typhum.

Columnarū argentum diuina lex, veritas sacra Scriptura.

Aureum reclinatorium Charitas Ecclesie.

In sedili purpureo regia dignitas Christi.

Ardentes rubini symbolū Christi Ecclesiam ardentem.

Id Eucharistia abundè docet.

11. *Egredimini & videte filie Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis eius.* Hactenus in hoc Cantico nunquam Ecclesiæ vel inditus est sponsæ titulus, vel actum de Christi cum Ecclesia matrimonio. Atque ita quæ amatoria vitro citroque iactata sunt, nuptias spectabant. Verum ad hunc vsque locum non aduenerat desponsationis dies. Quod si cantici inspecta serie his nomine desponsationis significaretur, vel Incarnatio, vel passio Christi, debuisset hoc multo ante tractatum esse.

An hic de Incarnatione vel passione Christi.

Notandum ergo, illa Ioannis Apocal. 19. 7. *Gau-*

Sensus huius
loci erutus ex
Apocal.

deamus & exultemus. & demus gloriam ei (Deo) quia venerunt nuptia agni, & uxor eius preparauit se, huc respicere haud dubie. Sicut igitur cōtextus Apocalypseos, de quo nos ibi, euident relinquit, desponsationem & nuptias, de quibus illic Ioannes, minimè esse Incarnationem Christi, aut passionē, sed potius celebritatem illam exercitij publici religionis Christianæ. Ad cuius significationem sacra Scriptura desponsationis metaphoram usurpat, & cum ait Christum publicè duxisse Romanam Ecclesiam in uxorem, hoc quidem vult Ecclesiam Romanam reginam esse, peractamque esse, publicam desponsationis huius celebritatem, cum Roma ad Christi fidem publicè cōuersa est. Ita verò aio sensum nostri huius canticorum loci eundem prorsus esse. Et meo quidem iudicio auctorem habet hæc expositio S. Ioannem Euangelistam: quam series tota vehementer confirmat.

Diadema
Christi spon-
si quid do-
ceat.

Diadema, de quo noster contextus, desponsati est, ait enim: *In diademate quo coronauit eum mater sua.* Et constat ex Isai. 61. 10. corollas aut serra olim sponsis imponi solita. dicitur enim, *quasi sponsum decoratum corona.* Et fortè ex mysterio fuit in Cantico non solum appellari, sed diadema: illud enim Christum declarauit vniuersalem imperatorem. Et locus item Isaiæ de publico exercitio veræ religionis in orbe vniuerso agere videtur.

Imponi soli-
tū à matre

Mater Chri-
sti prænari-
catore Euā-
gelij.

Cum autem diadema hoc ipsi impositum à matre, verum est quidem ad Bethsabeam, quæ egit vt Salomon regnaret, allusionem fieri: & illud fortasse ipsa in dispensationis die imposuit, quod id forsan ad matres attineret. Verum in sensu principali mihi pro comperto est, matrem Christi nominati prædicatores Euangelij: quibus eam gloriam, quod diadema illius desponsationis, de qua Apocal. agit, imposuerint Christo, attribuit sacra Scriptura. Lege SS. Hiero. & Græg. ad illud Matth. 12. 50. *Ille meus frater, & soror, & mater est.* Hieron. ita loquitur: *Isti sunt mater mea, ait Dominus, qui me quotidie in credentium animis generant.* Gregor. homil. 3. in Euangel. *Sciendum, inquit, nobis est, quia qui Christi soror & frater est credendo; mater efficitur prædicando. Quasi enim parit Dominum, quem cordi audientium infuderit; & mater eius prædicando efficitur, si per eius vocem amor Domini in proximi mente generetur.*

Qui Christo
lætitia dies?

In die lætitiæ cordis eius. Ecquis ambigat, Romæ conuersionem, quæ post restitutionem totius mundi, fuit Christi facinorum longè pulcherrimum, lætitiæ ipsum eximia cumulasse? Adde quin etiam, quod tantam inde lætitiâ perceperit Christus, desponsationis ipsius diem appellari. Et ad nuptias Salomonis cum filia regis Ægyptij allusum perspicuum est.

An Beatiss.
Virgo intel-
lectu per hæc
matrem co-
sonantem.

Si quis autem dicat Romanæ conuersionis gloriam communi Dominæ, Mariæ scilicet deberi, atque etiam foundationem Romanæ Ecclesiæ in Apocal. vt partum filij masculi figuratam, atque eius partus felicitatē attributam castæ Lucinæ, Lunæ nimirum, quæ Sionem matrem parturientem sustinebat; eundem non recuso. Sed verò haud est idem infantis prodeuntis Lucinam esse, atque esse matrem sponsi.

Qui lacum
hic habeat
Incarnatio
& Passio.

Ac demum vt duplici ei declarationi communi quidem, quod Incarnatio, vel passio sit dies desponsationis, detur in contextu locus, dici posset non incongrue, in die qua triumphatrix Ecclesia celebratur, inuitari frequenter fideles ad contemplationem & Incarnationis filij Dei, in qua coronatus est à Virgine matre, & passionis item

A eiusdem, in qua spinea corona à synagoga redimitus est.

Ad plenioram tamen harum Christi nuptiarum intellectum pono sequentem annotationem.

Annotatione vnica pro hoc vers. 11.
Egredimini, & videte filia Sion, &c.
& pro superiore 4. *Introducā illum in domum matris meæ, &c.* cuius verba sunt etiam cap. 8. vers. 2.

Notarunt iam nonnulli huius locutionis, qua dicitur sponsus in domum socrus suæ introductus, præcipuum esse sensum de spiritali perfectissima Ecclesiæ cum Christo coniunctione: atque ad eā allegoria consummationis matrimonij Spiritū S. vti, hancque consummationem vtriusque itionē sponsi ad domum & cubile matris socræ decentissimè significari. Aduocant ad rem factum Isaaci ex Genes. 24. Ita nos quoque superius exposuimus; sed aperiemus nunc dictis aliquot, quid in hac re fuerimus meditati.

Primum sit, dubitandum non esse, quin habeat plurimum arcana, quod dicatur interdum sponsus domum suam detulisse sponsam; & hæc interdum in domum suæ genitricis sponsum detulisse. vide cap. 1. 3. *Introduxit me rex in cellaria sua, cap. 2. 4. In cellam vinariam.* quæ cella aut cellaria erant in domo sponsi haud dubie. At cap. 3. 4. & cap. 8. 2. dicitur sponsus introductus in domum socrus suæ.

Introductio
sponsi & socræ
in diuersam
domum
arcana.

Secundum matrimonij publici solemnitatem in eo positam, vt sponsus nuptiarum die sponsam celebri comitatu perferret domum suam. Inde dictum, uxorem ducere. Hoc Genes. 24. significatur cum induxisse dicitur Isaac Rebeccam in tabernaculum matris suæ. Nam tabernaculum illud erat, quod Isaac acceperat hæreditate, & quasi pars erat præcipua domus suæ.

Ritus dies
nuptiarum.

Tertium, vbi de publico matrimonio & nuptiis actum fuerit, tamen si sponsæ deductio ad domum sponsi non exprimat; eo tamen ipso quod dicatur vir duxisse feminam; ibidem, quod eam domum ille suam adduxerit, perhiberi. Id enim est uxorem ducere. Atque ita Cantic. 3. sine, vbi de Salomonis desponsatione agitur, significatur haud dubie, quod mysticus Salomon domum suam transmiserit sponsam summa cum frequentia & apparatu. Neque enim desponsationis nomen, vt patet, & ex Hebræa voce & contextu, sponsalia denotat, sed nuptias & publici coniugij solemnitatem. Ac similiter Apocal. 19. vbi dicitur: *Venerunt nuptia agni, & uxor eius preparauit se,* significatio est minimè dubia, uxorem Agni in domum Agni ipsius & ab ipsomet Agno cum pompa celebri fuisse deductam.

Deferenda
sponsa in do-
mum sponsi.

Quartum: hanc phrasin, quod sponsus & sponsa in domo matris sponsæ conuenerint, ad significandam secreti matrimonij coniunctionē, aptissimè deferuire. Etenim, si ad publici matrimonij solemnitatem spectat, in sponsi domum deduci sponsam frequentissimè; apparet statim, vt vtriusque sine pompa & solemnitate coniunctio designetur, cum energia dictum, eos in domo matris sponsæ conuenisse.

Et de sponso
in domum
matris spon-
sæ.

Habemus itaque in hoc Cantico allegorias pro secreti matrimonij significanda coniunctione, duas diuersas; vna declarat coniunctio in vna

In Cant. ma-
trimonium
publicum &
secretum.

ria cella, altera in domo matris sponsæ. Et hæc secunda bis posita est cap. 3. 4. & cap. 8. 2. Ad hæc, allegoriam habemus aliam matrimonij solemnissimi, in sponsa regia & pompa & magnificentia in sponsi domum deducta fuit. Porro exacta sacrae literaturæ enunciatio rationem huius differentie publici & secreti matrimonij postulat satisfaciendam. Rursus in secretis matrimoniis quæ sit hæc coniunctionis diversitas, nunc in sponsi cella vinaria, nunc in domo genitricis sponsæ.

In secreto diversitas.

Omnium matrimoniorum declaratio.

Pro horum omnium enucleatione ex Acoluthia huius libri noto primò publica Christi cum Ecclesia desponsatione (de qua cap. 3. fin.) honorem, quem Christus Romanæ habuit Ecclesiæ in publico Christianæ religionis exercitio, designari. At per coniunctionem sponsi cum sponsa in cella vinaria (de qua cap. 2. 4.) vnionem Christi cum Ecclesia primitiua. Vnionem verò Romanæ Ecclesiæ cum Christo ante publicum religionis catholicæ exercitium, per coniunctionem sponsi cum sponsa (de qua cap. 3. 4.) in domo matris sponsæ. Ac demum per similem alteram vtriusque coniunctionem (de qua cap. 8. 2) significari vnionem Ecclesiæ religiosæ cum Christo per vitæ religiosæ in missionibus Apostolicis perfectionem.

Coniugij solemnissimi Christi cum Romana Ecclesia allegoria.

Noto secundò, ad eum honorem, quo in publico Christianæ religionis exercitio Romanam Ecclesiam affecit Christus, significandum, allegoriam matrimonij publici, in quo summa cum pompa deducta est Ecclesia Romana in domum sponsi, & regina declarata totius regni, insignem fuisse. Vidimus hoc Apocal. 19. & superiùs ad finem huius c. 3. Porro allegoriæ huius præstas elegãtia in eo consistit primò, quòd Ecclesia tunc Romana publicaretur Ecclesiarum caput. vbi ex Brisson. de formul. fo. 741. notandum, quod vxoris appellatio sit *Domina vxor*. l. vxorem. ff. de legat. 3. & *Domina sanctissima*. l. Titia §. Qui Marco ff. de annu. legat. Deinde, in celeberrima huius publicationis solemnitate, summis Pontificibus ad tēpla, vt peragerent diuina officia, verbumque diuinum cunctis exponerent ingenti cum auctoritate, ingredientibus. Ac in eo demum quod hæc ipsa publicatio conuiuium fuit apparatusissimum, ad quod mundi regna omnia summa cum solemnitate, quo interessent nuptiis, re ipsa inuitata sūt: atque ea, sacrâ fide receptâ cōuenerunt. Et quamquam verum sit, plura ante publicum Christianæ religionis exercitium fuisse ad Deum conuersa; præ iis tamen, quæ post conuersa sunt, & conuersionis publicæ considerata ratione, iure quidem optimo publicum religionis Christianæ exercitium nomen sibi vendicat nuptiarum Agni. Atque ad matrimonij huius comparisonem facillè perspicitur, tam vnionem Christi cum eadem Romana Ecclesia ante publicum exercitium; quã alteram eum Ecclesia primitiua, vbi primum ea Spiritum S. accepit; tertiam demum, cum Ecclesia religiosa in missionum eius perfectione; perspicitur, inquam, has omnes vniones illi primæ collatas esse matrimonij secreti consummationes, cum nuptiæ itidem absconditæ sint. Notum est tamen huiusmodi secreti matrimonij coniunctiones solere non ex minore esse amicitia, sed interdum ex maiore.

Proprietates illius.

Vnio Ecclesiæ primitiua cum Christo per aduentum Spiritus S. designata coniunctione in vinaria cella.

Tertiò noto, vnionem Ecclesiæ primitiue cum Christo per sponsi & sponsæ in vinaria cella coniunctionem appositissimè designari. Nam licet non fuerit tunc publica solemnitas, & celebritas publici matrimonij, neque euecta sponsa ad suum

A thronum; sed enim tanta fuit cœlestis sapientiæ improuiso infusæ, & diuinæ virtutis euidentiæ, vt fuerit admirabilis allegoria, eam sponsi & sponsæ coniunctionem representari factam in vinaria sponsi cella. nimirum ita exprimentur ingēs cordis læticia, alacritas, suprema virtus, mirabilis ac diuina profus eloquentia, quibus illic Apostoli fuerunt instructi. Et hoc quidem ex parte euidēs factum fuit, quòd sponsus domum suam asportauerit sponsam; si non cum solemnitate, ac frequentia, quam postulat allegoria matrimonij publicè facti, sponsæque reginæ Orbis euulgatæ, & in thronum euectæ; certè quòd ad cœlestis vini apothecam deduxisset, eamque mero illo ingurgitasset.

B Quartò noto, vnionem Romanæ Ecclesiæ cum sponso suo ante publicum religionis exercitium designatam per coniunctionem sponsi cum sponsa in domo matris sponsæ fuisse quã eleganter. Nam licet ea fuerit amicitie structissima coniunctio; ceterum cum celebritate nuptiarum per publicum religionis exercitium comparata cōcipitur aptè vt priuata, & eo facta tempore, cum nondum accesserat opportunitas & solemnitas coniugij, & externæ auctoritatis, illius, quæ in reginam & dominam aula sponsi electa. Præterea cū re ipsa Ecclesia Romana fuerit filia primitiue, hic illius ingressus cum sponso in domum matris, allegoria est rectè significans, quòd ea imitationem primitiue Ecclesiæ fuerit professa: quæ nimirum proxima fuit dispositio, vt ea profecta cum Christo vnione potiretur. Nota ad hæc, Ecclesiam primogenitam delatam fuisse ad vnionem cum Christo ex improuiso, non præmissa certè multiplici eius diligentia: Romana verò ad id fauoris multiplicem ardentemque adiuta cœlitus operam contulit. Atque hoc est, quòd summa cum proprietate significatur, eum ea sponsum inquit, apprehendit, & serio affirmat: *Tenui eum nec dimittam donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* Et huc figura coniunctionis in domo matris sponsæ, ea perurgente, venit appositissima.

Quid per vnionem in domo genitricis sponsa primam.

D Noto denique quintò, vnionem Ecclesiæ religiosæ cum Christo per charitatis perfectionem (in missionibus scilicet) licet arctissimæ amicitie ea sit, esse itidem vnionem secreti matrimonij: sponsa enim (vt sic) cum externa pompa & maiestate ad domum sponsi non deducitur: reginæ auctoritas, quam in hac vita à Deo negatam habet, ei non defertur: celebritas huius coniugij non ita vniuersalis est, ac conuersio Romæ, & publicum religionis Christianæ in Imperio exercitium. Quatenus verò religiosa Ecclesia primitiuam imitetur, & diuino auxilio strenuè ad potiendum perfecta cum Christo vnione incumbat; eadem sunt in hac parte rationes quæ in vnione Romanæ Ecclesiæ cum Christo ante conuersionem Romæ. Et præstat fortasse in hac parte Ecclesia religiosa non nihil: id quòd videtur textus indicasse repetens hinc versus illum: *lana eius sub capite meo, & dextera illius.* &c. Atque

Quid per secundam?

E ita ex eleganti hæc religiosæ Ecclesiæ vnio cum sponso facta representatur, ea instante, & in matris ipsius domo.

CAPVT IV.

De laudibus Ecclesie Romanae antiquae.

Non habet sectiones hoc caput, quod totum sponfus in laudibus ponit Romanae Ecclesiae antiquae.

Verf. 1. Quam pulchra es amica mea, quam pulchra es! oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus latet. Capilli tui sicut greges caprarum, quae ascenderunt de monte Galaad.

ACOLVTHIA.

Statim porrò sponfus in eiusdem Romanae Ecclesiae sibi iam elocatae laudibus exultat: sed fidei castitatem & deuotionis excellentiam in ea laudat singulariter.

COMMENTARIVS.

Fidei candor per oculos columba.

Quam pulchra es, &c. oculi tui columbarum. Ad castitatem fidei optimè columbarum oculos applicari, quis non videat? suum columba sponsum assidue respicit, suspicit, re alia quacumque pluris facit, & boni aliud quodlibet ne vult quidem agnoscere.

Et faciei velum.

Iam illa, Absque eo quod intrinsecus latet, commode significant velum faciei sponse: & hoc eiusdem fidei castae perfectioni denotandae, mirificè deseruit. id enim est causa, cur nupta obuelet faciem: nempe vt alium quam sponsum minimè aspiciat, neque ab alio aspiciatur. sed ne in hac quis explicatione resistat, pro hoc loco & aliis, vbi eadem habemus verba, ponenda hinc fuit sequens annotatio.

Annotatio pro illis cap. 4. v. 1. Absque eo quod intrinsecus latet, quae repetuntur eodem cap. v. 3. & cum eodem modo Hebraicè legantur cap. 6. 6. hic vertit vulg. Absque occultis tuis.

Præpositio mibaghad variè reddita.

His tribus in locis legitur Hebr. מִבַּגְּחַד & mirum est sanè, quam in horum translatione varient interpretes. Nam præpositio illa, mibaghad redditur & intra & extra: cum vertant quidam, Intra comam tuam, alij: extra taciturnitatem tuam. Neque verò ex aliis locis tuam versionem iuues, cum non reperiatur alibi hæc præpositio: ea coalescit ex tribus, & videtur huic dictioni aptè respondere, deinsuper.

Multa varietas in Samath.

Sed in altera dictione plus adhuc desiderij: ea est (ablatis & præpositione lamed, & che pronomine feminino) samath. Et huic quidem voci hi turpem, illi pulchrum significatum (alios omitto nunc) attribuunt. nam eam S. Hieronym. Isai. 47. 2. transfert Turpitudine. Quinta verò editio in hoc Cantico vertit: Ex multitudine pulchritudinis tuae. Varietas translationis existit ex reductione vocis ad diuersam radicem. nam volunt alij literam n radicalem esse, alij seruilem. Pagn. & Merc. ex eo dicant nõ esse radicalem, quod n habeat punctum

Adaghes: sed alij negant hanc esse rectam punctionem. Quibus est radicalis, ducunt à verbo נִשְׂרָה: at quibus seruit n, non omnes trahunt ab eadem radice. nam quidam, vt S. Hieronym. faciunt literam n formatiuam participij feminini, dicuntque significare sitiens à verbo נִשְׂרָה quod est sitire. Alij volunt n, positum pro n. quemadmodum fieri docet lex Hebraeae Grammaticae, cum nomini in n finito additur pronomen affixum, atque adeo nomen esse נִשְׂרָה à verbo נִשְׂרָה, eoque significari commam, caesariem. Ita Pagn. & Merc. ex RR. Dauid & Abraham.

His præiactis, quae nomini huic attribuuntur significationes, hæc omnes sunt. Prima, Operimentum velamen. ita explicarunt Septuag. in illo Isai. 47. 2. & Symmach. in Cant. cap. 4. 3. & cap. 6. 6. & etiam R. Ionah. quibus adhærent Forer. & Delr. conatur autem hic eodem spectare Theodotionem. Secunda est, Taciturnitas. Ita Septuag. in Cant. omnibus tribus locis. & Symmach. in Isaiam, quam sequitur S. Ambros. Tertia est quinta editionis vertentis hoc Cant. 4. 1. Ex multitudine pulchritudinis tuae. Quarta est, Turpitudine. Hæc est vulgari interpretis Isai. 47. 2. quam illic astruit S. Hieronym. contendens conformem esse septuaginta Interpretibus, Symmacho, Aquilae & Theodotioni: intelligit verò per turpitudinem pudendum feminæ, quod sitiens appelleretur. Et licet velit Delrius Hieronymum excusare, quod ex aliorum opinione loquatur: verum id non ita esse, videretur planum, attentè legenti. Quinta R. Salomonis, quam etiam Forer. & Delrius sequuntur, est vitæ seu fasciæ, constrictio, aut ligamen. ponit hæc literam n radicalem à verbo נִשְׂרָה, id est, succidit, constringit. Sexta denique RR. Abrah. & Dau. quae Pagn. Merc. & Aria placuit, est, coma, caesaries, capilli, aut crines. Nunc ego per dicta aliquot meum in hac controuersia sensum expromam.

Nominis נִשְׂרָה vel נִשְׂרָה sex explicata.

Primum est. Hunc sextum explicatum Rabbiorum esse recentium commentum, omni profusus carens verisimilitudine. Etenim hic transferrunt Intra comam, cogitantes picturam esse feminæ demittentis supra faciem partem crinium, qui tegant aliquid ex oculis & maxillis, habeantque instar velaminis. Sed enim hoc, vt ex antiquis patet interpretationibus, fictum est merè gratis.

Expositio de caesarie inuentum Rabbiorum.

Secundum, qui exponunt fasciam vel constrictiõnem, ad rem non loqui; & inuentum hoc eorum esse, qui in duobus his locis pro genis tempora transfulerunt, quod alibi ostendo esse valde absurdum. Cum ergo genæ significant maxillas; quid genis cum fasciâ vel constrictiõne?

Fasciâ hinc non ad rem.

Tertium, quod hoc nomen muliebri pudendum significet, validissimè, nec inuito nunc, vt credo, S. Hieronymo, à recentioribus impugnatur, ita vt ea explicatio minimè remaneat, iudicio meo probabilis.

Quid de explicatione S. Hieronymi.

Quartum, habere nihilominus rectè in Isaiam 47. 2. Denuda turpitudinem tuam. Etenim, quamuis Hebraea vox significet operimentum in hoc Isaiam, vbi redditur turpitudine, habet cõuenientem explicatum & hunc duplicem. Nã cum dicitur Babylonij, vt à se amoueat tegumentum, vel est sensus, vt caput detegat: atqui disco operire caput, turpe est in muliere, & ignominiosum. Vt bene Delrius ex Paulo. Aut fortasse nomen operimenti in Isaiam ad ea refertur, quibus teguntur pudenda, & sensus erit: Babylonem perinde ac meretricem opprobrio habendam, redigendamque in infamis seruitij conditionem. atque ita idem est,

Explicatus Isaias.

est, denuda turpitudinem, vt bene Forerius, quod, Exue te operimento. Tertia potest esse Isaia declaratio, præcipi Babyloni, vt ea suæ faciei fœditatem velamine ablato, demonstrat: posito, eam fœdam esse, & ex tristitia, fœdiorum reddi. Obiicias, cum Hieronymus interpres sit Vulgatæ; hanc quo ille intellexit modo, nos quoque intelligere necesse est. Respondeo S. Hieronymo affuisse Deum insigniter in translatione Vulgatæ; non ita verò in eiusdem commentatione, quo minus aliquando posset à vero deflectere.

Diferimè inter D. Hieron. interpretantem & commentantem.

Expositio vera de faciei velamine.

Quintum dictum est, significationem primam Septuaginta interpretum, Symmachi & R. Ionæ & certissimam esse, & appositissimam ad Vulgatæ enartationem. Horum enim: *Absque eo quod intrinsecus latet*, intellectus hic est: sponsæ & oculos & purpuram maxillarum, modestiæ & pudicitæ argumentum, esse sponso quam gratissima; haberetque gratiæ accessionem, quod ea partes velatæ essent. Atque id est: *Absque eo quod intrinsecus latet*. nimirum: Præterquam quod oculi & maxillæ reclusæ sunt: quod etiam modestiæ & pudicitæ sponsæ æstimandis conducit. Sponsa itaque cum velamine ad faciem, quod & nunc quoque gestant apud Gallos principes femineæ, cogitanda est. Quo facit illud Genes. de velamine oculorum. Et eo fortè in nuptis perinde quasi monialibus velandis spectatum est.

Horum porro verborum versio cap. 6. 6. nempe, *Absque occultis tuis*, occultior est aliquanto, ac difficilior. Sed enim præstat verba improprie accipere, quam improprium sensum habere. Hæc itaque, *Absque occultis tuis*, idem significant, quod præter occultationem, earumdem scilicet genarum.

Non dissentit qua est de taciturnitate.

Sextum est, ad hanc primam explicationem, quam secuti sumus, facile posse primam adduci, si supponatur, velum supra faciem extendi, vt nec femina loqueretur cum aliis, nec ipsam quis alloqueretur. Quare quæ nulli se nisi marito volebat ostendere, cum velabat faciem, præferbat, nemini se alieno locuturam. vnde apparet facile, hæc intra operimentum, & præter taciturnitatem sensus esse planè eiusdem, nimirum: Oculi, & sponsa, tui castitatem & modestiam præ se ferunt: atque idem præterea præfert, velatam te esse, nolleque quempiam alloqui. Neque habet aliquid violentiæ, id velum, quo gestato, loqui non licebat, silentium appellari. Nostra autem tempestate quædam se, malum, tegunt mulieres, vt arrogant sibi cuiuscumque libuerit, alloquendi licentiam.

Quidque de pulchritudine?

Septimum, non esse cur in translatione illa quintæ editionis, scilicet, *Ex multitudine pulchritudinis tuæ*, laboretur; sed inde ortam illam fortasse, quod faciem velo tegi, causa fuerit, vt celaretur præstans pulchritudo.

Nomen Samath pro velo, vnde?

Octauum, videri certum Septuaginta & Symmachi fuisse nomen *Samath* cum *than* radicali, nempe à verbo *Samath*. nam licet verbi huius significatus sit succidere, vel excidere, & nomen *Samath* sit succisio; sed videtur hoc nomine per analogiam quandam appellatum velum: quoniam id quod tegitur, diuisum & quasi abscissum, necerni queat, videatur.

An his proximè spectetur interior honestas?

Nonum est, me non dispicere, quo pacto explicatio Deltrij & aliorum hæc: *Absque eo quod intrinsecus latet*, ad animæ pulchritudinem referentium, cum ea cohareat certitudine, qua habetur, sonare ad verbum Hebræa: *Oculi tui colum-*

barum intra operimentum, seu genæ tuæ pulchræ intra operimentum. Adde, his omnibus encomiis pulchritudinem animæ spectari: quæ ergo diceat, laudari oculos, & genarum purpuram, internam verò honestatem præteriri? cum spectato sensu honestas interior est, quæ commendatur.

Decimum, quamuis operata concipiantur non modò oculi & genæ, sed etiam nasus & os; fuisse tamen id ex elegantia notatum, cum fiebat de oculis & genis sermo, non verò cum de ore & naso. Oculis enim castitas & pudicitia sponsæ representatur, & genis verecundia. Fuit autem ad vtrumque valde apposita veli mentio; ad os autem & nasum, eorum attenda significatione, non item.

Cur mentio veli in oculis & genis?

Vndecimum tandem dictum est, vbi fuerit statutum, velo reclusos fuisse sponsæ oculos, facile statim apparere, non conuenire loco vigilantæ significationem, sed potius castitatis & fidei. De sponsi autem oculis diuersa est consideratio.

Velati oculi non apti ad vigilantiam.

Capilli tui sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad. Pono, de promisso capillamento tractari, quia *Mulier si comam nutriat, gloriæ est illi.* 1. ad Corinth. 11. 15. Porro crines huiusmodi prolixos, deuotionis, qua se quis dicat ac consecrat Deo, symbolum esse, nemo inficietur. Hoc quippe erat Nazaræorum insigne, iuxta id Numer. 6. *Vir, siue mulier cum se voluerint Domino consecrare, omni tempore separationis suæ nonacula non transibit super caput eius.* Iam verò petita ex caprarum grege comparatio mirabilis est in sermone pastoritio ad emolumentum ingens exprimendum. Lege Plin. lib. 8. cap. 50. Et videtur non dubia res natas & altas in monte Galaad capras reliquis excelluisse, adeoque fructus fuisse copiosioris. Ac mutilæ erant illæ fortasse, quia inutilis, vt notat Plinius, lactis maior vbertas. Ad hæc, deuotio hæc quanto Ecclesiæ robori sit, Samsonis crines septem (de quibus Arias Mont. consulendus) optimè representant; sicut vtilitatem coma Absalonis. Ac demum huius comparationis significatio ea est, quam Paulus 1. ad Timoth. 4. 8. expressit, cum ait: *Pietas ad omnia utilis est.* Græcum *εὐσεβεία* pietatem notat, religionem, deuotionem.

Hi capilli deuotionem notant.

Neque verò huius deuotionis pars exigua sunt libri pij, magnæ illi quidem vtilitatis: quos item capilli sponsæ Christi figurant. Etenim capilli quasi filij sunt capitis, cuius etiam suo spiritali modo libri filij sunt.

Quid præstat deuotio?

Parui interim facio, quod femineæ comæ cum bono caprarum Galaaditarum pilo nonnulla intersit similitudo. Enimverò perspicue video, rem esse ridiculam in comparationibus aliis hanc typi proportionem requiri; esse autem longè omnino nobilioris & munus & effectum considerare. Si tamen amet hoc quispiam, possit dicere, eo allusum in præsentia, quod in capris magni sit longus pilus. Colligo ex Plin. qui de earum maribus inquit: *Mares armis quam villosissimis probant.* Sicut in nobis decidunt crines super humeros, cum nimis excrescunt.

Capilli quoque libri spirituales.

Ascenderunt de monte Galaad. phrasin puto Hebræam ad denotandum speciale caprarum genus. nam licet dicant Hispani contra *descendit de cal casta*, sed Hebræis dictum videtur *ascendere*, ex analogia nempe arboris & ramorum ex radice sua ascendentium. Quod si de itione sit sermo, quam-

Ascensus de monte refertur ad genus.

quam mons esset altus Galaad : verum pergentibus inde Ierosolymam, ascensione erat opus.

Verf. 2. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fatibus, & sterilis non est inter eas.*

3. *Sicut vitia coccinea, labia tua : & eloquium tuum, dulce : sicut fragmen mali punici, ita gena tua, absque eo quod intrinsecus latet.*

ACOLVTHIA.

Commendat diuitum eleemosynas, praedicationis efficaciam, morum honestatem.

COMMENTARIUS.

Verf. 2. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quae ascenderunt de lauacro, omnes gemellis fatibus, & sterilis non est inter eas.* Repeto quod ante dixi, qui docere velit, ad designandam materialium dentium bonitatem, aptam esse gregis ouium comparationem, illum in se recipere rem cum laboriosam, tum parum frugiferam, qui volet, adeat Legionensem & Delrium. Ac mihi sane dentium nomen officium diuitum Christianorum representat. sciunt hi se quidem non sibi duntaxat diuitias accepisse; sed eas uti hilariter dispertiantur, & cum egenis communicent, id suum esse munus: atque ita ut videantur nolle sibi quidquam reseruare; sed illud tantum sumere, quod obuenerit ex communi partitione. Ad id autem docendum comparatio petita ex dentibus, quorum non alia videntur esse partes, quam partire, hoc eorum munus, haec voluptas, nata profecto est comprimis, Recolendum ex 2. ad Cor. 5. caput 9. ubi profertur id Psalm. 111. 9. *Disperfit, dedit pauperibus.* Adde id Eccli. 35. 10. *In omni dato hilarem fac vultum tuum.* & ad Rom. 12. 8. *Qui miseretur in hilaritate.* Hanc porro in eo labore, & partitione hilaritatem non ne designat mirificum symbolum dentium? soliditatem ac robur, quibus pollent, ad partiendum illi acceperunt: hic eos labor nitidos conseruat, alacresque.

Iam vero in re hac egregie fuit allatus in comparationem grex ouium. Tritum illud Poetae,

Sic vos non vobis velleris fertis oues.

Representat autem in velleribus diuitias sacra Scriptura. Neque vero laetiores aliquando sunt oues, quam cum vellus ponunt, ac praecipue si tunc eis datur lauare. Horum facilis est accommodatio. Et notandum hic ex Plin. lib. 8. cap. 48. oues Syriae lana abundare. Praeterea asperitas verborum familiare solet esse vitium locupletum notauit Salomon Prouerb. 18. 23. inquit: *Dices effabitur rigide.* Ut autem significaretur Christianis moribus ac pietate vitium hoc curari, symbolum ouium mansuetissimarum quam elegantissimum fuit.

Praeterea quemadmodum in comparatione oculorum cum columbis ad castos columbarum oculos praecipue respectus est; ita etiam sit ad dentes ouium in hac earum cum dentibus comparatione. Quae eo maiore feruntur contentione ad comedendum, partiendum, victumque ad stomachum demittendum, quo necessitas maior est, ac praecipue post tonsuram, post lauationem: atque eo magis si enixae sint, & geminos; tunc sane auiditas mandendi ac mansuetandi & intus ingerendi

A videtur fore infatigabilis. Iam cum actio dentium symbolum sit eleemosynae, quam sint haec apta omnia facile apparet.

Ac videtur res minime dubia, fuisse in Syria moris oues a tonsura lauare: id ita verbis huius versus significantibus. Causa autem est tonsionem in solstitio, ut Plinius docet lib. 18. cap. 27. fin. optime fieri. Tunc vero apparet facile eas aquis immergi, quam fuerit deliciosum.

Communiior tamen horum expositio est, ut dentibus partes doctorum designentur. sed aptiora sunt meo iudicio ad rem eleemosynarum, quas Christiani facultatibus pollentes exerceant. Et quidem doctoribus & concionatoribus proprium relinquitur vberum & labiorum, de quibus infra, munus.

Ad haec notandum demum, quod, qui abundant diuitiis, id sine alicuius habeant detrimento, magnam eorum esse laudationem. Notabile autem ad hoc est, quod Plin. lib. 16. cap. 17. de ouibus inquit: *Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba duntaxat, & depasta quidem vel sapius nullam in spica iniuriam sentiunt.* Aliae animantes depastae segeti valde nocent; at ouis dens pascat absque spica incommodo.

Sicut vitia coccinea, labia tua : & eloquium tuum, dulce. In colore & gratia labiorum commodè adumbratur verborum suauitas. Versatur porro suauitas Christianae eloquentiae in penetrando corde, & afficiendis animis rapiendisque.

C *Sicut fragmen mali punici, ita gena tua, absque eo quod intrinsecus latet.* Satis probat hic Delrius voce $\eta\eta\eta$ non significari tempora, partem faciei, sed quas Virgil. Apulei. post duodecim tabulas vocantur genas, malas Plinius, quasque hic ait esse pudoris sedem. Porro in sermone pastoritio quid aptius purpurae faciei ex verecundia existenti designandae, quam purpura malogranati? ac quid aptius deinde ad morum honestatem, quam faciei rubor, & verecundia? Pertinet autem ad verecundiam Christianam quod ait Paulus: *Fornicatio, aut omnis immunditia nec nominetur in vobis, sicut docet Sanctos;* publica item peccata non permitti Auger etiam huius comparationis vim adiunctum faciei velum, cuius est verecundiam & modestiam exprimere. nam id afferri per illa, absque eo quod intrinsecus latet, vidimus paulo ante ad v. 1.

Hic vero aduertendum, malogranata reperiri, quorum cortex refert colore carmesinum. Vidi ego, & fortasse huiusmodi in ea regione proueniebant. Sed comparatio fragmen duntaxat requirit. Est autem mirabilis comparatio ab huius pomi colore desumpta. Etenim sicut grana, multa miroque ordine disposita cortex ille pulcher malogranati concludit, ita etiam verecundia virtutes multas, quae sunt veluti quidam pretiosi rubini. Sic S. Ambros. & alij in symbolo malogranati societatem virtutum contemplantur.

E Notandum insuper aptam esse illam considerationem poetica, corticem granati praepudore erubescere, quod agnoscat se custodem esse granatorum: haec vero, quae clausa sunt, tantum ipsi pulchritudine praestare. Atque ita non alibi locatur melius verecundia, quam in propriorum defectuum agnitione; attenda nimirum perfectione aliorum, ac praecipue si eos tibi commissos habeas. Caeterum honestatis & pudicitiae significatio patet latius, nimirum ad adhibendum moribus vniuersè modum. nam qui erubuit, iuxta celebre dictum, salua esse omnia denunciauit.

Verf.

Diuitiu munus sua in agentes hilariter distri- buere.

Ideo dentibus adumbrati.

Quam ad rem hanc symbolum ouium.

Et eorum orexi.

Frequenter horum intel- lectus.

Diuites sine damno alieno.

Vera eloquentia qua?

Pudoris & verecundia symbolum.

colla- tum tur-

V/ di-

Tru- spon- pui- dia-

In Canticum Canticorum Salomonis. 207

Verf. 4. *Sicut turris David collum tuum, quae edificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.*

5. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreae gemelli, qui pascuntur in liliis.*

6. *Donec aspiret dies, & inclinentur umbra, vadam ad montem myrrhae, & ad collem thuris.*

ACOLVTHIA.

Martyrum victoriam, & ministrorum Euangelij admirabilem in persecutionibus sanctitatem deprædicat.

COMMENTARIUS.

Verf. 4. *Sicut turris David collum tuum, quae, &c.* Laboriosum opus, parum solidum iuxta ac fructuosum est, cogitare comparationem desumptam à collo feminae mille nugis onerato, quae vel ad modum sint vmbonum splendendum, vel ornatus effulgentis, quem vulgò dicimus *argenteria*, in quo sunt species scutulorum ex auro; hinc quoque ex vitro alia armorum insignia, quibus collum circumcingitur. Difficile mihi sit creditu tam esse antiquum hoc genus ornamenti, neque illud vniones apte mihi repræsentant, quod textus præfert.

Quid notet collum collum cum hac turre.

Equidem de collo torque insignito existimo sermonem esse. Et referri hoc putaret quispiam ad illa cap. 1. v. 9. *collum tuum sicut monilia*, ut cum ibi sponsæ fuerit promissum collare quoddam elegantius, id enim fuit: *Murenulas aureas faciemus tibi*, &c. in significationem videlicet gloriæ per triumphos obedientiæ comparandæ: cum modò dicitur, *collum tuum sicut turris David*, idem sit ac si diceretur, sponsæ victorias & trophæa esse obtemperacionis eiusdem, iuxta illud Prouerb. *Vir ebediens loquetur victorias*. Verumtamen aptius est ut hic tractetur de libertate & victoria in præmium quidem obedientiæ, verum alterius considerationis. Hæc enim non est Ecclesia primogenita, de qua cap. 1. sed Romana, quæ triumphauerat per Martyres suos. Et trophæa quidem huc spectant, atque ex turre accepta comparatio erecto collo mirificè deseruit. De quo inferius, cap. 7. verf. 4.

Vfus Davidica turris.

Est autem huius rei gratia aduertendum, videri turrem illam Davidis vsus fuisse eiusdem (ut hic P. Delrius bene exponit) atque apud Romanos & Græcos erecta trophæa. Nam scuta illa & arma reliqua ex turre dependentia, cum ea essent, quæ à deuictis hostibus David abstulerat, trophæa quidem erant victoriarum eiusdem. Hæc porro turrim trophæorum, quam David ædificauit, ædificaret quidem Saul, si obtemperasset Deo: sed quia id nõ præstitit, ideo cælestis triumphator, Omnipotens nimirum eo vti noluit instrumento ad donandas suo populo victorias. Testatum id est. Reg. 15. 23. Pro eo, dicitur, quod abiicisti sermonem Domini, abiicit te Dominus, ne sis rex, & tradidit regnum tuum proximo tuo. Et mox, Porro triumphator in Israël non parcat, quia *Melior est* (ut paulò ante) *obediencia quam victima*. lege reliqua. Expende hic grauissimam S. Leonis serm. 1. in naturali Apostol. Petri, & Pauli vocem, vbi triumphos, quos Roma et hi-

Trophæa suspendere, proprium id obedientia.

ca cum iis, quos Catholica gessit, vocat in contentione, & posteriores anteponebat, quoniã morigerata se & obsequente Petro & eius successoribus exhibuit. Minus est, ait, quod tibi bellicus labor subdidit, quam quod pax Christiana subiicit. Sunt autem victoriæ, quas obtinuit Roma, sitæ innumeris Ecclesiis, quas illa posuit per orbem totum, legatis quoquoersus præconibus Euangelicis. Quod illa nunquam non præstitit: nostra enim memoria Sanctum Franciscum Xauerium virum admirabilem ad Indos Lusitanorum legauit. Et quemadmodum Ecclesiæ, quas illic vir hic sanctus instituit complures, trophæa sunt exhibitæ Vicario Christi obedientiæ, quod quartum est Societatis votum, ita etiam de aliarum Ecclesiarum fundatione philosophandum est. Sic enim de Angliã, de multisque prouinciis aliis triumphauit Roma.

Quæ Roma victorias

Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capreae gemelli, qui pascuntur in liliis. Ea cogitatio, quæ sponsæ reginæ pectori affingeret monile aliquod, in quo aurei duo hinnuli inter florentia lilia viserentur, non haberet quidem violentiæ multum: verum enim nolim de huiusmodi cõtendere arcana perscrutantem. Enim verò perfacile intelligitur, hoc vberum sponsæ symbolum admirabile esse ad buccinatores Euangelij designandos; eos maxime, qui verba habent ad recens conuersos, & negotio conuersionis student. Etenim lac quo infantes aluntur, suppeditant nutrices expensa sui sanguinis. De ministrorum ergo istiusmodi mira sanctitudine hic sermo est.

Vbera symbolum Prædicatorum.

Porro vt repræsentarentur hi persecutionibus gloriantes, cum hinnulis capreae conferuntur, q. d. Haudquaquam nouum illic accidet, quod Euangelij causa exagitentur; cum filij sint Christi, quibus in promptu est illud sui patris, *si me persecuti sunt, & vos persequentur*. Redeundum ad cap. 2. 7. vbi ostendimus, caprearum in Cant. comparationem esse elegantissimam, & ad persecutionem, quam Dei ministri propter Euangelium sustinent, semper referendam, atque hæc planè gloria est ministrorum Euangelicorum.

Exagitatio hinnulus eos assimilat.

Horum deinde prædicatorum coniunctionem maximam & concordiam animerum egregie adumbrat gemellorum cogitatio, vt fratres dicantur vterini. Ad hæc typo correspondet, quod dicantur duo. nam & vbera duo sunt, & hinnuli, quos edit caprea simul, duo item esse solent. Quod seruit concordia significandæ, & binos misit Dominus discipulos suos ad prædicandum.

Gemelli quia summum concordet.

Iam quod sequitur: *Qui pascuntur in liliis*, egregie designat, quàm alieni sint à quærendis suis commodis Apostolici viri; quippe qui non spectent aliud, quàm diuinæ gloriæ exaltationem & animarum bonum. Sed de his latè suprã cap. 2. verf. 2. in Notat. de liliis, speciatim loco 6.

Pasti liliis quia à suis commodis alieni.

Donec aspiret dies & inclinentur umbra, hoc est, de die, de nocte, absque cessatione. vide cap. 2. 17. Hoc autem tam ad præcedentia refertur, quàm ad ea, quæ sequuntur, scilicet, *Vadam ad montem myrrhae, & ad collem thuris*. & est adhuc sermo de mysticis Ecclesiæ vberibus. Repræsentat autem optimè hæc locutio eam auiditatem, qua viri feruntur Apostolici & ad propriam mortificationem, & ad communicationem cum Deo per orationem. Et myrrha notari mortificationem, orationem verò thure, vtrumque notum est. Iam verò nemini appareat inusitatum, quod de viris Apostolicis loquens Christus non dicat, vadant, sed yadam.

Sper aduersi sibi & ad Deum conuersi.

concisio enim isthæc est Hebrææ linguæ. Et Hispani etiam in laudatione alicuius in amore Dei feruentissimi dicere solemus: Auiditas illa sacræ Eucharistiæ: necnon voces illius sic imitamur: Dator mihi Iesus Christus, quod significantius est, quàm si dicatur: Instanter petebat, ut sibi Iesus Christus daretur.

Verf. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te.*

A C O L V T H I A.

Addit immaculatam in multis conscientie puritatem.

C O M M E N T A R I V S.

Hæc pulchritudo de virtutibus Ecclesiæ.

Dicit hoc aptissime de intaminata consuetudinum & ceremoniarum Ecclesiæ pulchritudine quis non videat? Equè tamen perspicuum est, hæc non affirmari, in particularibus personis nullum esse delictum; sed maximè esse gloriæ Romanæ Ecclesiæ, quod omnes illius ceremonie rectæ sint ac sanctæ, laudabiles item omnes illius consuetudines. Agitur verò de melioribus illis temporibus, & non de particularium personarum moribus, sed de iis, qui in consuetudines abierunt Romanæ Ecclesiæ. Et sane antiquorum temporum imitatione nunc esset magnopere adnitendum, ut nullum Romanæ Ecclesiæ vsum meritò suggillare possent fideles, nec infideles: nimirum inuigilandum est, ut ne abusum aliquem siue cupiditas, siue respectus alius quicumque intrudat.

Sed placet tamen multo magis, ut hæc pulchritudo ad integritatem vite, quæ in plurimis fidelium eo eminebat tempore, quod hoc spectat vaticinium, referatur. Ad eum utriusque modum, quo nunc in Religionibus maximè reformatis ne mendacium quidem simplex audietur rei cuiuslibet causa. Neque verò contra hoc est, improbos ibi aliquot reperiri: laus enim congregationis ex eo quod in ea viget, atque adeo in plurimis splendet, petenda est. At in Iudaico populo nunquam est inuenta magna hæc laus, nam vel ipse quidem Abraham mendacij nota non caruit. Vide ad Ephef. 5. 27.

Verf. 8. *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni: coronaberis de capite Amanæ, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.*

A C O L V T H I A.

Hic perfectam nouæ Romæ de Roma ethnica, ac de imperio vniuerso victoriam promittit.

C O M M E N T A R I V S.

Victoria promittitur de leonibus ac pardis montis Libani.

Ut verba difficilia explanem & connectam; primum dico hunc esse illorum sensum: Mihi confidito, enim verò mea tu ope de leonibus ac pardis montis Libani, deque fastigiis Sanir & Hermon gloriosum ages triumphum. Vbi aduertendum, pro primis illis duobus *veni, veni*, sonare Hebraice: *mecum, mecum*. Quæ locutio aptissime deseruit ingerendæ fiducia, quasi sponsus dicat, ite se cum sponsa, adeoque tali auxilio ardua, quæuis complanatum iti. Ex quibus proditur statim, hoc opus, quod suscipitur, esse immensi molimenti. Quare de venatu inito contra leones ac pardos

montis Libani, ac contra fastigia Sanir & Hermon (biceps fortè Libanus erat, & hæc duo illius capita) hic fieri sermonem, id certè planum est. Atque aded ad rem non est, montem Libanum compelli effugiendæ causa difficultatis, vel Salomonis ædes, vel prædium iuxta Ierosolymam, vbi rex soleret rusticari. Certè Tertullianus, Gaudentius, Cassiodorus, & alij citati à Delrio de Libano monte nobili sermonem esse intelligunt; & alioqui vana esset Leonum & pardorum mentio. Aio deinde, seruire aptissime hanc allegoriam Romanæ Ecclesiæ in suis initiis excitandæ, promissionique victoriæ de Romano imperio idola hætenus colente. Nam licet supponatur concessum iam Romanæ Ecclesiæ publicum Christianæ religionis exercitium; adhuc tamen multum restabat negotij conficiendum. Liqueat enim etiam post conuersionem Constantini maiorem Romæ & Imperij partem idolis operari, vel certè potentiores; quandoquidem Iulianus ausus est Ecclesiam denuò insectari: atque aptissimam esse huic intellectui allegoriam, nemo inficietur, ob multa. Primum est, quia Psal. 28. 5. idem Libanus, ut ibi ex serie & consensu Patrum vidimus, imperium Romanum repræsentat. Quo eodem nomine notauit Hieronymus Isai. 29. solere Gentilium superbiam designari. quod idem censet in hoc loco Tertullianus. Deinde verbum *coronaberis* de victoriæ corona exponunt S. Greg. Beda, Cassiodo. Haym. Iust. Alcuin. Honor. Ansel. V. Villeram, & alij quos citat Delrius, qui meritò affirmat, mirè nostrum vertisse interpretem, *coronaberis*, ex Hebræo קָרַנְתָּ, quod proprie significat, *beaberis*. Ac demum quoniam textus ipse sub allegoria venationis agens perspicue docet victoriam de leonibus ac pardis futuram. Est autem hoc appositissimum victoriæ de Romano Imperio idololatra designandæ. Cõperrissimum enim est designatum hoc Imperium Apocal. 13. per illam maris bestiam, quæ capita habebat septena, corpus pardorum (hi tigrides sunt maculosæ) & vrsi pedes. Quod ænigma Romano Imperio idololatra denotando (ut in Apocal. vidimus) mirum est. Atque ita locus Apocal. nostro Cantic. maximè respõdet. Fuit autem valde conueniens ut illic apponerentur bestie pedes vrsi; quod hic minimè fuit necessarium. Nam ut ingentem terrorem moueret hoc symbolum, non potuit aliud significantius afferri, quàm venationem leonum, ac pardorum, ac fortè in Libano vrsi non erant. At in significatione, vrsi pedes bestie Apocalypf. luxuriam repræsentant: verum in persecutione Iuliani non ea res fuit, quæ emineret magis, nec quæ persecutionis ignem excitarer; sed superbia principum, & auaritia administratorum. Atqui superbiæ seruit symbolum leonis, pardi verò auaritiæ, ut visum iam in Apoc.

Hoc est de idololatria Romanis.

Biam Romanæ Ecclesiæ publicum Christianæ religionis exercitium; adhuc tamen multum restabat negotij conficiendum. Liqueat enim etiam post conuersionem Constantini maiorem Romæ & Imperij partem idolis operari, vel certè potentiores; quandoquidem Iulianus ausus est Ecclesiam denuò insectari: atque aptissimam esse huic intellectui allegoriam, nemo inficietur, ob multa. Primum est, quia Psal. 28. 5. idem Libanus, ut ibi ex serie & consensu Patrum vidimus, imperium Romanum repræsentat. Quo eodem nomine notauit Hieronymus Isai. 29. solere Gentilium superbiam designari. quod idem censet in hoc loco Tertullianus. Deinde verbum *coronaberis* de victoriæ corona exponunt S. Greg. Beda, Cassiodo. Haym. Iust. Alcuin. Honor. Ansel. V. Villeram, & alij quos citat Delrius, qui meritò affirmat, mirè nostrum vertisse interpretem, *coronaberis*, ex Hebræo קָרַנְתָּ, quod proprie significat, *beaberis*. Ac demum quoniam textus ipse sub allegoria venationis agens perspicue docet victoriam de leonibus ac pardis futuram. Est autem hoc appositissimum victoriæ de Romano Imperio idololatra designandæ. Cõperrissimum enim est designatum hoc Imperium Apocal. 13. per illam maris bestiam, quæ capita habebat septena, corpus pardorum (hi tigrides sunt maculosæ) & vrsi pedes. Quod ænigma Romano Imperio idololatra denotando (ut in Apocal. vidimus) mirum est. Atque ita locus Apocal. nostro Cantic. maximè respõdet. Fuit autem valde conueniens ut illic apponerentur bestie pedes vrsi; quod hic minimè fuit necessarium. Nam ut ingentem terrorem moueret hoc symbolum, non potuit aliud significantius afferri, quàm venationem leonum, ac pardorum, ac fortè in Libano vrsi non erant. At in significatione, vrsi pedes bestie Apocalypf. luxuriam repræsentant: verum in persecutione Iuliani non ea res fuit, quæ emineret magis, nec quæ persecutionis ignem excitarer; sed superbia principum, & auaritia administratorum. Atqui superbiæ seruit symbolum leonis, pardi verò auaritiæ, ut visum iam in Apoc.

Probatur 1.

2.

3.

Apocalyp. respõdet ad hunc locum.

Ciam Romanæ Ecclesiæ publicum Christianæ religionis exercitium; adhuc tamen multum restabat negotij conficiendum. Liqueat enim etiam post conuersionem Constantini maiorem Romæ & Imperij partem idolis operari, vel certè potentiores; quandoquidem Iulianus ausus est Ecclesiam denuò insectari: atque aptissimam esse huic intellectui allegoriam, nemo inficietur, ob multa. Primum est, quia Psal. 28. 5. idem Libanus, ut ibi ex serie & consensu Patrum vidimus, imperium Romanum repræsentat. Quo eodem nomine notauit Hieronymus Isai. 29. solere Gentilium superbiam designari. quod idem censet in hoc loco Tertullianus. Deinde verbum *coronaberis* de victoriæ corona exponunt S. Greg. Beda, Cassiodo. Haym. Iust. Alcuin. Honor. Ansel. V. Villeram, & alij quos citat Delrius, qui meritò affirmat, mirè nostrum vertisse interpretem, *coronaberis*, ex Hebræo קָרַנְתָּ, quod proprie significat, *beaberis*. Ac demum quoniam textus ipse sub allegoria venationis agens perspicue docet victoriam de leonibus ac pardis futuram. Est autem hoc appositissimum victoriæ de Romano Imperio idololatra designandæ. Cõperrissimum enim est designatum hoc Imperium Apocal. 13. per illam maris bestiam, quæ capita habebat septena, corpus pardorum (hi tigrides sunt maculosæ) & vrsi pedes. Quod ænigma Romano Imperio idololatra denotando (ut in Apocal. vidimus) mirum est. Atque ita locus Apocal. nostro Cantic. maximè respõdet. Fuit autem valde conueniens ut illic apponerentur bestie pedes vrsi; quod hic minimè fuit necessarium. Nam ut ingentem terrorem moueret hoc symbolum, non potuit aliud significantius afferri, quàm venationem leonum, ac pardorum, ac fortè in Libano vrsi non erant. At in significatione, vrsi pedes bestie Apocalypf. luxuriam repræsentant: verum in persecutione Iuliani non ea res fuit, quæ emineret magis, nec quæ persecutionis ignem excitarer; sed superbia principum, & auaritia administratorum. Atqui superbiæ seruit symbolum leonis, pardi verò auaritiæ, ut visum iam in Apoc.

Diam Romanæ Ecclesiæ publicum Christianæ religionis exercitium; adhuc tamen multum restabat negotij conficiendum. Liqueat enim etiam post conuersionem Constantini maiorem Romæ & Imperij partem idolis operari, vel certè potentiores; quandoquidem Iulianus ausus est Ecclesiam denuò insectari: atque aptissimam esse huic intellectui allegoriam, nemo inficietur, ob multa. Primum est, quia Psal. 28. 5. idem Libanus, ut ibi ex serie & consensu Patrum vidimus, imperium Romanum repræsentat. Quo eodem nomine notauit Hieronymus Isai. 29. solere Gentilium superbiam designari. quod idem censet in hoc loco Tertullianus. Deinde verbum *coronaberis* de victoriæ corona exponunt S. Greg. Beda, Cassiodo. Haym. Iust. Alcuin. Honor. Ansel. V. Villeram, & alij quos citat Delrius, qui meritò affirmat, mirè nostrum vertisse interpretem, *coronaberis*, ex Hebræo קָרַנְתָּ, quod proprie significat, *beaberis*. Ac demum quoniam textus ipse sub allegoria venationis agens perspicue docet victoriam de leonibus ac pardis futuram. Est autem hoc appositissimum victoriæ de Romano Imperio idololatra designandæ. Cõperrissimum enim est designatum hoc Imperium Apocal. 13. per illam maris bestiam, quæ capita habebat septena, corpus pardorum (hi tigrides sunt maculosæ) & vrsi pedes. Quod ænigma Romano Imperio idololatra denotando (ut in Apocal. vidimus) mirum est. Atque ita locus Apocal. nostro Cantic. maximè respõdet. Fuit autem valde conueniens ut illic apponerentur bestie pedes vrsi; quod hic minimè fuit necessarium. Nam ut ingentem terrorem moueret hoc symbolum, non potuit aliud significantius afferri, quàm venationem leonum, ac pardorum, ac fortè in Libano vrsi non erant. At in significatione, vrsi pedes bestie Apocalypf. luxuriam repræsentant: verum in persecutione Iuliani non ea res fuit, quæ emineret magis, nec quæ persecutionis ignem excitarer; sed superbia principum, & auaritia administratorum. Atqui superbiæ seruit symbolum leonis, pardi verò auaritiæ, ut visum iam in Apoc.

Verf. 9. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.*

A C O L V T H I A.

Totius autem prædictæ gloriæ, quam noua Roma consecuta est, originem fidem Petri & Pauli obedientiam fuisse confirmat.

C O M M E N T A R I V S.

Vnde nã habuerit Rom. Eccl. quod eã ita Christus euche

Victoria Romani imperij ob Petrum & Paulum Ecclesia munerata.

Petrus & Paulus oculi duo Ecclesia.

Dua ite circuitiones torquis eiuside.

Quam apte in rebus significati.

Argumento opposito responsio multiplex.

Distributio eius in plures, quod singulis conuenit, familiaris sacra Script.

eueheret, docet hic versus. Ecquis autem dubitet illi hoc inde accidisse, quod Deus Optimus, ac Maximus, qua est ille benignitate, hoc sibi familiarissimos Petrum & Paulum voluerit premio afficere, eorumque sepulchra perfecta Romani imperij victoria honorate? Atqui nonne erat dignissimum, vt consideratio hæc, quam de Petro & Paulo honorandis Deus habuit, prædicta simul esset cum vaticinio victoria Romanæ Ecclesiæ? videndum ergo quam aptetur huic cogitationi textus.

Perfectionem ac castitatem fidei Romanæ Ecclesiæ oculis sponsæ significatam, vidimus superius. Cum igitur hanc fidem Petrus & Paulus plâtauerint Romæ, ecquid elegatius, quam hosce duos Apostolos, cum de illis fuit agendum, tanquam duos Romanæ Ecclesiæ oculos considerare? Vidimus item torquem ad Ecclesiæ collum denotare illam subiectam & obedientem sponso. Atqui eam obedientiam & deditioem Romæ quoque plantarunt Petrus & Paulus. Ac propterea scitum valde erit, cum de his sacris Apostolis sermo sit habendus, eos vt circuitionem duplicem torquis illius, qui condecorat collum sponsæ, cogitare. Qua verò ratione nomen *Crines* his circuitionibus torquis significandis deseruiat, inferius dicam.

Hic autem supponendum, nullam esse solere in symbolis & stemmatibus inter abstracta & concreta distinctionem. Leo enim & superbiam designat, & superbum. Deinde effectus alicuius auctori symbolum eiusdem effectus attribui. notum hoc emblematum & symbolorum peritis. Propterea vbi fuerit suppositum Petrum & Paulum auctores fuisse fidei & obedientiæ Romanæ Ecclesiæ: sit statim manifestum, debita ipsis iure esse symbola, quæ fidem & obedientiam illius Ecclesiæ repræsentant. Fuit autem planè appositum, vt, sicut oculi faciei duo sunt, ita etiam torquis bis circumdare collum conciperetur.

Sed dicat aliquis, si hic Petrus & Paulus significarentur, debere efferri non, vt habetur, *In vno oculorum tuorum*, sed potius in duobus oculis tuis, & similiter in duobus crinibus colli tui. Respondeo primò, Salomoni esse familiare inter duos distribuere, quod conuenit vtrique. vt Prouerb. 10. 1. *Filius sapiens latificat Patrem; filius verò stultus masculina est matris sue.* cuiusmodi plura sunt in sacra Scriptura. Secundò, significantius dici: *In vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.* Id enim vult hæc locutio: Alterutro ex istis teneri me sentio, vt honorem collatū tibi habeā. Tertiò, aliquid inesse conuenientiæ, vt specialis fiat mentio fidei D. Petri, specialis item deditissimæ D. Pauli obtemperatiōis. Etenim Petri fides celebratissima est iure optimo in sacra Scriptura ob eam confessionem: *Tu es Christus filius Dei viui.* Sicut Pauli expropterea obtemperatio propter illa: *Quid me vis facere? Quartò denique, quia vtrique attribuitur & fides & obtemperatio promptissima cum dicitur, In vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.* Supponitur enim Petrus esse vnus oculorum, & Paulus alter; sed verò is qui excellenter merita suorum remuneratur, inquit, sentire se ab alterutro obligatum, vt eum, quem Romæ conferebat honorem, conferret. Ea porrò locutio: *Vulnerasti cor meum, maximè præfert delicias, estque proinde ad patefaciendum Christi amantissimi sensum cordis quam accommodatissima.*

De phrasi, *in vno crine colli tui*, bene Deltrius. Et

A constat quidem ex Plinio genus esse quoddam vinculi, quod diceretur *crinis*. Neque verò violentum esset villo modo, gestatum à Regina subtilem ornatum circum collum (nobis est *Gargantilla*) concipere, qui posset crinis nominari. Atque esset id aptum ad facilitatem obedientiæ ostendendam, ea nimirum ratione, qua dici solet posse quemquam sivo prætenui, eo non fracto, duci, quod is eat libentissimè. Sanè quam est certissimum de torquis circuitionibus sermonem esse: nam Hebræa sonant, *In vno torque colli tui.* Et Latinum nomen *crinis* non semper vnicum pilum denotat, cum videamus Sanfonis capillos omnes in septem crines distribui. Et modò dicebamus ex Plin. crinem esse genus vinculi. Illud fortasse textum significetur, quod nostri vocant *crinesa*.

Notes autem, tamen de Roma tunc iam, cum regina erat, sermo fiat; his tamen verbis illud spectari tempus, cum Petrus & Paulus, inter mortales agebant. Tunc verò ea non concipitur regina, sed pastrix potius paupercula amore capta. Atque ita in eo est conuenientia, quod non ei tunc aureum torquem textus attribuat, sed tenuè potius ex margaritulis, quidve aliud simile, lineam, quæ eam perfectè deditam suo sponso designet. ac vidi ego ex margaritis huiusmodi lineamenta in modum texti illius, quod *crinesa* dicimus, confecta. Hoc verò exempli gratia annotasse, satis sit; neque enim tam strictè capere nomen *crinis* necessum est. nam sufficit eo significari genus aliquod vinculi; & videri certum, ornamentum hoc circum collum Romanæ Ecclesiæ, cuiusmodi illud sit, bis collum circumiens concipiendum, atque eas circuitiones crines appellari.

Verf. 10. *Quam pulchra sunt mamma tua soror mea sponsa! pulchriora sunt vbera tua vino, & odor unguentorum tuorum super omnia aromata.*

ACOLVTHIA.

Ac subdit, tamen Romanæ Ecclesiæ sapientia eximia sit; maiorem verò esse eiusdem & deuotionis, & exempli vitæ laudem.

COMMENTARIVS.

Quam pulchra sunt mamma tua soror mea sponsa! sensus est, haud indignam esse Romam propter seipsam eius præmij, quod ob fundatores suos merebatur: imò verò propter & præsentem pietatem, & amorem Dei, quo flagrabat Roma, placere eam suo sponso vehementer. Pro *mammis*, Hebraicè est *dodim*, vbera, seu amplexus, de qua voce dictum cap. 1.

Pulchriora sunt vbera tua vino. Id quod in doctrina præstantius est, vocari vinum, superius vidimus. Roma porrò placebat Christo cum ab amore Dei, tum à doctrina, quam tradebat. Et quamquam ea Christum non docebat; ille tamen se mulceri doctrina, qua fideles instituebat, confirmat, atque bibere se vinum, bibere item lac doctrinæ, quæ fidelibus porrigitur. Vide cap. 5. 2. *Bibi vinum meum cum lacte meo.* id est, ea me re summum oblecto. Illud est ergo quod nunc sponsus pronunciat, tamen si plurimum is delectetur eius

Crinis non pro singulari prolo.

Sed pro texto tenui.

Cur id tributum sponsæ.

Amor Dei prælatu doctrina.

eius candore doctrinæ, quam instillabat Romana Ecclesia; delectari verò impendio magis perfectione diuini amoris, quo se Roma Iesu Christo prorsus subiiciebat. hoc enim est vbera sua sponso tribuere.

Vnguentum bona visa odor.
Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.
 Illud planè quadrat, vt hæc de bono Christi odore, quem Roma probæ exemplo vitæ quoquoersus diffundebat, capiantur. Cuius intellectus saepe est vnguentorum allegoria.

Verf. 11. *Fauus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua: & odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.*

ACOLVTHIA.

Atque in prædicatione cœlestem eloquentiam cum exemplo vitæ coniunctam valde commendat.

COMMENTARIVS.

Apparet statim, doceri hac allegoria in primis significanter eloquentiæ Christianæ in concionibus suauitatem. Porro suauitas iuxta sacræ Scripturæ phrasin efficaciam in pertrahēdis ad Christum animabus cum prædicatione admirabili representat. Iam coniunctio eloquentiæ cum vestitum odore cœlesti est exemplum vitæ cum doctrinæ suauitate coniungi. Pro his verò locis, vbi odoramenta habemus, vt in præsentis & proximè superiore, & infra verf. 14. cap. demum 5. 5. aduerto, notum esse, quàm fuerit frequens apud Asiaticos vnguentorum & odoramentorum vsus pretiosorum, id quod maximè vsurpatum in vestibus sponsum, est verisimile. Quare nihil aptius ad significationem odoris boni Christianæ vitæ, nam odor est spiritualis quædam animæ consolatio. Ad hæc, cum certum sit perfectum Arabiæ thus habitum fuisse (de quo in Apocalypsi) odoramentorum præstantissimum, odor thuris, est odor diuinitatis, vel fortasse orationis. Enim verò aliquod est exemplum vitæ quod odorem exhalat horarum orationis prolixarum. Cuiusmodi exemplum si concionantis verba comitetur, maxima fuerit haud dubiè illorum efficacia.

Concio efficaç exemplo vita.

& concionanti ad Deum oratione.

Verf. 12. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.*

13. *Emissiones tuæ paradysus malorum puniceorum cum pomorum fructibus. Cypri cum nardo.*

14. *Nardus & crocus, sissula & cinnamomum cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis vnguentis.*

15. *Fons hortorum: puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano.*

ACOLVTHIA.

Docet his sponsum id vtrumque, quod nuper in sponsa commendarat, debet acceptum referri suæ providentiæ singularissimæ. Cum ipse virtutum omnium germina Romæ plantauerit, auerit, custodierit: ac doctrinæ puritatem auctoritate obfignauerit diuina: eidemque doctrinæ

A mirum incrementum & ornatum adiecerit.

COMMENTARIVS.

Vt ostendatur prouidentia singularis in primis, qua Christus D. prospicit rationibus Ecclesiæ Romanæ, siue illis virtutibus, (quod pertinet ad exemplum bonum) siue doctrinæ eiusdem, (quod ad prædicationem spectat) figuram offerunt egregiam horti diligentissimè circumsepti: qui vt sint consiti exquisitis tum arborum pomiferarum, tum plantarum aromaticarum generibus, princeps quidam studiosissimè incumbit, ac deinde vt excolantur, & excrecant. Et hæc quidem pars attinet ad virtutes. Alteram verò, quæ spectat ad doctrinam, adumbrat etiam egregiè fons aquæ selectissimæ, quem Princeps pro irrigandis germinibus eodem conduxerit. Res vtraque in primo horum versuum, qui 12. est, coniuncta fuit. De admirandis verò arboribus ac plantis agitur speciatim in verf. 13. & 14. ac in 15. de fontis præstantia.

Hortus hic figura virtutum & doctrina Ecclesiæ.

Hortus conclusus fons signatus. Posito, quòd intra hortum (vt patet verf. 15.) fons sit, & quòd de fonte, quo rigetur hortus, agatur; consentaneum non est, vt habeat sigillum fons intra ipsum hortum. sed quidem horti ianua obserata sit, nec obserata modo, sed etiam sigillata: id quidem, vt dicatur hortus obseratus esse, & fons sigillatus, satis est.

Vbinam hoc sigillum?

Hunc itaque hortum tanti facit supremus rex, eique tam sollerter prospicit, vt pro custodia illius tutiore sibi non satisfaciatur, habere illum in altitudinem magnam parietes erectos (Angelos puta tutelares) & præualidam in foribus seram, sed suum insuper sigillum adiiciat. Hoc nimirum est, auctoritatem propriam interponere, quo sciant omnes, quicumque ausit hortum hunc ingredi, & eius vel minimam plantulam calcare, eum quidem pupillas oculorum ipsius regis offendere.

Sigilli quid indicet.

Deinde, cum seræ sit adiectum sigillum, licet dicatur: *Hortus conclusus, fons signatus*, planum est tamen, & hortum etiam sigillatum esse, & obfignatum fontem: sed est familiare Salomoni in duos distribuere, quod competit vtrique. Vide Proverb. 10. 1. Accedit eodem, ex maxima elegantia sigillum in hac distributione fonti fuisse attributum: nimirum vt denotaretur, fuisse causam admodum specialem, ob quam fons dictus fuerit obfignatus; & vt intelligeretur, appositum fuisse sigillum fonti ad maiorem ipsius custodiam. Nonne sigillum Dei repræsentat auctoritatem? vt ergo significaretur, interponere auctoritatem suam Deum ipsum, eaque interposita illud esse certissimum, quod sapientiæ Romanæ Ecclesiæ fons semper sit perseveraturus quam maximè limpidus, purus, ab omni que veneni suspicione immunis, quid obsecro politius dici potuit quàm *fons signatus*.

Auctoritate Dei sapientiæ Ecclesiæ sigillatam.

E 13. *Emissiones tuæ paradysus malorum puniceorum cum pomorum fructibus.* Pomorum nomine hic niues etiam continentur. Hebraicè, *Cum omni fructu deliciarum.* Confert sponsum cum paradiso suum hortum, loquiturque de propaginibus illius. nam propaggines Hebraicè sonat, quod noster vertit *emissiones*; cæterum vsurpauit hoc nomen, vt earum in crescendo felicitatem & fastinationem denotaret. affert enim nomen *Emissiones*

Ecclesia paradysus.

Emissiones vim ingentem, qua germina & flores protrudit arboros. Iam in nomine malorum punitorum videtur respectum ad complurium Ecclesiarum procreationem Romæ propriam. Nam malogranatum in sacra Scriptura (vt antè diximus ex D. Hieron.) semper in Ecclesiæ persona ponitur. Ac fortasse paradisi malorum punitorum ad flores granatorum seu cytinis debet referri. Tunc verò hæc florum cum maturis fructibus coniunctio spectat ad flores Ecclesiarum recens erectarum, & aliarum iam prouectarum fructus, sicut cap. 6. vers. 10.

Virtutes edovifera plâta. Cypri enim nardo, nardus & crocus, fistula & cinnamomum cum vniuersis lignis Libani, myrrha & aloe cum omnibus primis unguentis. In confesso est, spectare hæc omnia ad plantas virtutum vniuersas, eas quidem apud Deum æstimationis maximæ, & gratissimi apud omnes odoris, consolationis-que animarum.

Libanus hic nō pro thure. Non constat, vtrum sit thus intelligendum nomine Libani. Negat Delr. Quod si opponas deesse aliter plantam huic horto nobilissimam. Respondeo, hanc contineri in illis, cum omnibus primis unguentis, id est, plantis quibusque pretiosissimis, quorum est vsus in unguentorum confectio-
Allusio ad paradysum. Interim facilis est animaduersu ad terrestrem paradysum allusio, de quo Genes. 2. 9. quem plantauit Deus, & in eo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue. Habet autem noster hortus aromaticas plantas pro speciosis alterius. nimirum vt significetur, quod dictum alibi, quantum hoc spiritus recreetur.

Paradisi fontē hic respicit. Vers. 15. Fons hortorum: puteus aquarum viuentium, qua fluunt impetu de Libano. Ad paradisi fontem de quo Genes. 2. 10. fit allusio. Dein verò quatuor flumina sunt quatuor Euangelia. Euidens porrò est regressus ad fontem signatum, de quo ante vers. 12. Vide itaque quæ ibi dixi. Ait ergo nunc, paradisi huius diuini fontem ductu fluere subterraneo (nam hoc est Puteus aquarum viuentium) & fluere cum plenitudine ac profunditate (id enim significat hinc fons, illinc puteus) sed quia ortum habet nimis sublimem (ab ipso enim per aquæ ductus Libano monte descendit) cum impetu erumpit vehementè, indeque in magnam ascendit altitudinem. nam quo se profundius demittunt fontes, eo scandunt sublimius. Id verò est, quod maximi fit, in fontibus hortorum, aquæ scilicet copia, & illius altus ascensus, vnde plurima existunt ingeniosa artificia.

Proprietates illius celestis doctrinam declarant. Iam verò hîc sermonem esse de doctrina, constat inter omnes. hæc enim est plantarum spiritualis paradisi irrigatio. aperta est deinde dictorum adaptatio. Posset item exponi de gratiæ irrigatione, & respectum quidem ad tubos & canales sacramentorum multi notant.

Vers. 16. Surge Aquilo, & veni Auster, perfla hortum meum, & fluant aromata eius.

ACOLVTHIA.

Ecclesiam deinde Romanam iubet pace frui, sic vt diffuso odore Christi, ab illa ad ipsum perliciantur quamplurimi.

COMMENTARIVS.

Christi pro Ecclesia officium.

Constat his sponsum bene precati horto suo.

A Sensus enim est habere Ecclesiam Romanam Christum apud parentem suum fauentem, & cupientem ipsi: quippe qui nunquam non aduersus Dæmonis accusationes patroni sollertis præstet officium, vt illi mittat Deus suum spiritum.

Surge Aquilo, Hebræa phrasi dictum, vt hîc ventus flatum ponat. q. d. Faceffe Aquilo. quæ expositio communior est & grauior Nysseni, Nili, Maximi, Pseli, Philonis, Theodoretî & aliorum, quos citat Delrius, qui etiam notat Hebraicam esse locutionem. Atque eò planè spectat, vt Deus coërceat Dæmonem, qui malus est spiritus; & causa Romanæ Ecclesiæ bene cupiens, ei sancto faueat Spiritu, qui eam vegetet, foueat, sicque bonum ipsius odorem per vniuersum diffundat.

Mala deprecari, precati bona.

B Manifestum est autem hanc Dæmonis coërtionem patere ad coërtionem omnium illius conatum, qui sunt, vt propagentur hæreses, errores, segnities, prauis mores, & cætera id genus inualescant; arefiat interim pietas, ac deuotio, & omnia bona amoueantur.

At cur hæc: Abscede Aquilo, & veni Auster. non sint, faceffant bella, succedat Ecclesiæ pax, qua dispergatur per mundum facilius Christi odor? Equidem hunc sensum valdè probo, quia cum Apocal. vbi de mille annorum pace, cohæret, ac deinde agitur de commodo subsecuto, postea verò de negligentia somno.

CAPVT V.

De subsequente negligentia, & de penitentia ac vitæ reformanda desiderio.

SECTIO I.

Sponsa.

Vers. 1. Veniat dilectus meus in hortum suum; & comedat fructum pomorum suorum.

Sponsus.

Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo: comedite amici & bibite, & inebriamini charissimi.

ACOLVTHIA.

Ergo agnoscens Romana Ecclesia quantum debeat Christo, nil optat aliud quàm vt ille impensi ab ea laboris fructu delectetur. Ipse autem respondet mirificè delectari se, quòd sponsa sua virtutum exemplo, sacramentorum administratione & excellentia doctrinæ quamplurimis æternæ salutis causa sit.

COMMENTARIVS.

Veniat dilectus meus in hortum suum; & comedat fructum pomorum suorum. Quòd Ecclesia inuitet Christum, vt ille hortos ipsius se recreaturus, fructi

Inuitationis sensus.

fructibusque palatum oblectaturus, concedat; significatio est, ut apparet statim, desiderij sponsæ, ut cedant omnia in maiorem Christi gloriam, & ut ipse suo se pascat opere.

Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham cum aromatibus meis: comedi fauum cum melle meo, bibi vinum cum lacte meo. et veni præteritum est, ut constat ex Hebræo, non imperatium; & est sensus, Tu me oras, o sponsa, adsum uti conuiuio tuo. Immo verò respondeo tibi, ego iam accessi, iam tuus hospes fui, messoremque me præbui myrrhæ, plantarumque omnium odoriferarum: iam fauo, iam melle me refeci, ac vino & lacte recreaui. Probè autem capiuntur hæc omnia ex illis Christi D. apud Matth. 25. 40. *Amen dico vobis, quandiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis,*

Equid conuiuium gratissimū sponso.

Odor ipsi, bonum exemplum.

Fauus & mel, eidem, administratio sacramentorum.

Vinum & lac omnium instratio.

Quid faui suauitati cū sacramentorum administratione.

mibi fecistis. Atque ita significat sponsus, admirabile illud exercitium salutis animarum procurandæ, cui Romana Ecclesia studebat, id esse sponso ipsi conuiuij instar apparatus. Odorem deinde boni exempli, quem Ecclesia mortificatione, omniumque virtutum exercitio, quoquo versùs spargebat, delicias quidem esse Christo exhibitas, velut ipse iniret hortos Ecclesiæ, & propria manu de myrrha & nardo, & reliquis eiusmodi decerperet. (Et verò ita res se habet, ipse collegit sua manu fructus ex iis, quæ conseruit sua manu.) Præterea administrationem sacramentorum, quibus tam suauiter afficiuntur fideles, delicias esse quibus ille mirificè afficiatur, confirmat Christus; perinde quasi insumeret ipse totum fauum, & mel totum, quod proximis exhibetur, iis à delictis absoluendis, & sacra Eucharistia porrigenda. Vbi nota Symmachum vertisse: *Depastus sum syluam meam.* q. d. comesti sunt mihi faui omnes. Deinde vox Hebræa syluestre sonat mel, estque ad rem appositissimum; videntur enim sacramenta nostra eicæ Christo non esse: immo verò esse & maxime, ille contra testatur. Exercitium denique tradendæ pueris Christianæ doctrinæ, & adultorum mysterijs Euangelij instituentium, utrumque ait Christus tam sibi ad gustum deliciosè accidere, quasi ipse hauriret & lac totum, quod pueris propinatur, & totum vinum, quo confirmantur grandiores. hoc intellige de concionibus, concilijs, & reliquis id genus.

Bibite amici, & inebriamini obarissimi. Hæc spectant ad inuitatos Ecclesiæ, ut de lactis ac vini potu hauriant magis magisque. Quandoquidem eos certos Christus reddit, quod ipsi potent lac & vinum, id totum epotare se, atque affici incundissime, quod bibant illi & animas inebrient suas Ecclesiæ doctrina, quoad extra se positi somno contemplationis dulcissimo absorbeantur.

In hac ergo partitione, illa: *Comedi fauum cum melle meo, sacramentorum administrationi obueniunt.* Sed obiciat quæ cap. 4. 11. habentur: *Fauus distillans labia tua sponsa, mel & lac sub lingua tua.* vnde colligitur ad verborum sponsæ suauitatem faui allegoriam pertinere. Respondeo, administrationem sacramentorum, qua ea fit à ministris, optimè in verborum dulcedine considerari. Id tamen non est de verbis quibuslibet intelligendum; sed de verbis ad rem, de qua agitur, accommodatis, de iis nempe, quæ in sacramentorum administratione proferuntur, qualia sunt: Ego te baptizo. Ego te absoluo. Hoc est corpus meum. Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam, ac de similibus. Est ergo attendendum, esse anima-

bus hæc verba fauum admirabilem, adeoque comparationem præstantissimam esse. Enimverò appareat licet sigillatus hic fauus, vbi delitescat mel; verum qui audit hæc verba vna fide, eademque recipit sacramenta; is quidem potitur melle, quod fauis claudebatur, is fruitur omni sapore & suauitate. Nam qui à delictis suis expetit absolui, ei quid suauius quàm à Dei ministro sententiam suæ absolutionis audire? Quid utique ei, quem famas premit cœlestis cibi, iucundius ea ministri Dei voce: Corpus Domini nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam?

SECTIO II.

B Habet hæc sectio versus plures, qui tamen commodè possunt separari.

Verba Sponsæ.

Verf. 2. *Ego dormio & cor meum vigilat: vox dilecti mei pulsantis.*

Verba sponsi ab sponsa relata.

Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis noctium.

ACOLVTHIA.

Et initia quidem Romanæ Ecclesiæ optima fuerunt: sed enim postea refrixit charitatis ardor, & negligentia somnus sponsam Christi occupauit. Tunc verò sponsus pulsare non destitit dormiscentis fores.

COMMENTARIUS.

Ego dormio, & cor meum vigilat. Metaphoram somni accipi posse & in bonam & in malam partem, notum est. Quia tamen somno adiungitur in præfenti vigilia cordis, ideo hunc locum ad contemplationis dulcedinem referunt plerique. Eamque siue explicationem, siue applicationem secuti ex Græcis Nyssenus & Chrysost. & ex Latinis Ambros. August. Gregor. Bernard. & ferè omnes. Quibus præter vigiliam cordis, seriem etiam ad fauere, putant aliqui. Nam de conuiuio, immo verò de ebrietate spirituali sermo erat. Consequens autem est, ut somni spiritualis dulcedo sequatur ebrietatem. sic fit Jerem. 3. 1. 25. 26. ceteroqui transitus à conuiuio spirituali ad pigritiam repente admodum factus videtur.

Sed videtur nihilominus contextu sequenti considerato, planè necessariū, ut hæc verba ad negligentia atque desidie somnum, & ad tepiditatis ac remissionis culpam referantur. Etenim sponsa dormiebat, sponso pulsante, & quod ea fores non aperiret, conquerente. Ad hæc, si quis præsentem locum verbis Ioan. Apocal. 3. 20. *Ecce sto ad ostium & pulso, contulerit, haud quidem dubitet Christum ibi nostrum Cantic. locum exposuisse.* Atque id expressè notant apud Sotomai. qui adhæret huic parti, Ambr. & Hier. hic ad Eustoch. ille serm. 1. in Psalm. 112. & serm. 12. *Pulsat, inquit, Dominus: excludis cum desiliosis es, cum piger, cum somnolentus.* Iustus etiam apud Delr. adducit in præfenti locum Apocalypseo ad huius explicationem. Atqui

Hunc somnum cur capians multi in bonam partem.

Sed capiedus in malam.

Ex collusione cū Apoc.

&

& in Apocal. Christum agere cum Episcopo valde tepido, qui Domino fores cordis occluserat, & à Christo pulsari fores, esse, hominem ad pœnitentiam inuitari, vtrumque perspicuum est. Accedit, quod sicuti hîc sponsa nuda est, ita etiam Episcopus ille de nuditate reprehenditur, & excitatur ad induenda vestimenta. Denique paraphrasis Chaldaica hæc Cantic. de peccatorum somno & sponsi ad pœnitentiam exhortatione disertè exponit, & cum ea Rabbinus apud Sotomai. qui citat etiam alios, & cum nostro sponsæ somno illum fatuarum virginum Matth. 25. componit. Astipulatur quoque Theodoretus, & tres, qui apud illum, Græci Patres.

Ex plurimum doctrina.

Præterea verba sequentis contextus, *vulnerauerunt me custodes: tulerunt pallium meum custodes murorum*; de concionatoribus, qui verbi diuini gladio sponsam ad compunctionem cordis transoderunt, & velo sæcularium desideriorum exoliarunt, plerique exponunt. Sic apud Delr. Nyfenus, Philo, Gregor. Angelom. Cassiodor. VVillem. Honor. Alan. Anselm. Beda, Haimo, Alcuin. Rupert. Gilbert. Ambianensis. Quo dicto supponunt manifestè, Christi pulsationem esse, eam, quæ deliquerat, ad pœnitentiam inuitari.

Ex presenti contextu.

Adiuge, Christum ab sponsa quæri, nec verò inueniri; hoc quidem apertè esse, delictum agnoscere, & fatagere de remedio. Nam si sponsa nihil inquireret aliud, quàm vt, relicto contemplationis otio, & prælationibus admissis, Christo obtemperaret; in hoc quidem periclitari posset in posterum deuotionis affectus, abesseque ratione aliqua Christus; cæterum prius saltem sponsa erat cum sponso suo: atque aded nequiret ea affirmare, quod sine suo sponso esset, grauissimèque de eo inueniret afficeretur.

Ex acolithia libri.

Deinde quod me certè magis vrget, est totius Cantici filii & libri acolithia. Etenim priusquam de reformanda Christi imagine & de congregandis cœtibus sacris tractatio institueretur; palam est, torporem & ignauiam ingentem, qua prius degebatur, debuissè præmitti, fuisseque necesse, vt ante tractationem de subsecuta perfectione tangeretur aliquid de præcedente desidia.

Quibus expositioni pareatur euidentia?

Denique non est animus expositiones alias inculcare; vt autem meæ conciliem euidentiam, illud mihi satis est, vt ei singula textus verba non modò absque violentia adaptentur, sed omnia potius leniter fluant, atque vt eadem libri totius filium continuetur. Restat igitur vt argumentis, quæ meam expositionem à contextu excludi, videntur efficere, respondeam.

Fidelis, qui in peccato, qui dormiat & vigilet.

Sumitur autem potissimum ex coniunctione somni cum cordis vigilia; neq; enim cordis somnus (de quo exponit paraphrasis Chald.) cum insomnia eiusdem videtur posse coherere. Equidè his & verbis & difficultati, Guidacerij & Rabbinorum (qui dicunt sponsum ipsum, qui vigilabat & percutiebat fores, sponsæ cor, more amantium appellari) expeditione minimè quæsitâ, aptissimam in somno sponsæ explicationem reperio. Aio enim verò, fideles lethali obstrictos culpa, propter fidem, quam habent, non premi somno perinde quasi ij, qui dormiunt, & non somniant; sed iis similes, qui somniant inter dormiendum. Etenim in medio suæ pigritiæ somno excipiunt illi latratus cœscientiæ, sentiunt cordis ictus à Christo, ac demùm cœcionatorum audiunt clamores. Hoc igitur vt significaretur, nonne mira est allegoria, vt dicat qui in peccato est: *Ego dormio, & cor meum vigilat?*

In hac autem locutione, illi se opinioni accommodat sacra Scriptura, quæ sedem intellectus in corde constituit. *Ibi mens habitat*, inquit Plin. lib. 11. cap. 37. & ibidem: Cor prima domicilia animo & sanguini præbet. Notandum præterea, cordis nomine sæpe in sacra Scriptura non affectus, sed cogitationes afferri. Iacere itaque in peccato, ita tamen vt adhuc ictus diuini sentiantur, id est, non esse prorsus sopitam cogitationem, sed vigilantem. Aptissimè ergo hoc exponitur de Ecclesia in negligentia statu. Porro perspicuum est, horum minimè sensum esse, quod eò sit Ecclesia deuoluta, vt fideles omnes delictis grauib; hærent; sed quemadmodum id dici solet de congregatione aliqua propter ingentem plurium negligentiam, quo sensu legimus in variis sacra Scriptura locis populum peccauisse.

Cor pro cogitatione.

Omnibus tribui, quod est plurium.

Quoniam verò sequebatur mox: *Vox dilecti mei pulsantis*, & præcesserat: *Ego dormio*; necesse fuit, vt interponeretur eiusmodi esse somnum sponsæ, vt ictuum auditionem non impediret. Quod significatum fuit politissimè his verbis: *Ego dormio, & cor meum vigilat*. Et potuit etiam ad aliquorum indolem respectus esse, qui, tametsi dormiant, ita sunt tamen leuisomni, vt audiant pulsantem fores. Quia verò sopiti sunt, non statim surgunt; audiunt enim dormiuiigiles; at lectum ponere, vt rem difficilem apprehendant, seque velut inter dormiendum excusant.

Atque hæc est, meo iudicio, aptissima expositio. Dicere autem possit quispiam, quod, cum Ecclesia congregatio sit tam numerosa, in qua plurimi quantumuis peccatis sint contaminati, sint etiam aliqui, qui vigilant, & orent; ideo sponsæ maiorem tempestatis illius partem contemplanti & proferre licuerit, *Ego dormio*; & parte vitali attenda: *Cor meum vigilat*. Et erit fortè cui non displiceat hæc commentatio; mihi vero prior declaratio artidet impendio magis.

Alter horum Ego dormio, &c. expositio.

Alterum argumentum erat, talem esse debere sponsæ somnum, qualis spirituale conuiuium & ebrietatem consequitur. cui respondeo, representationem ibi non fuisse sponsæ epotantis, sed potum animabus, quibus notum faciebat Christum, lac & vinum porrigentis. Atque id sanè dolendum, eam, quæ tanto studio animas ad Christum pertrahebat, defecisse mox, & somno se permisisse.

Responsio alterius obiectionis.

Tertiò demum obieciatur, hunc esse transitum valde subitum à perfectionis culmine ad somnum pigritiæ. Respondeo, ita breui factum, in textu non exponi, quamuis proximè subsequatur. Quamquam id nobis fortè ea consecutione significetur, quod vbi remitti vel non nihil cœptum sit, coleriter ad magnam remissionem deueniatur.

Tertia demum. Cæpisse remittere quæ periculosum.

Vox dilecti mei pulsantis: Aperi mihi soror mea. Hæc iam satis explanata sunt. *Amica mea, columba mea, immaculata mea.* Hæc sint aliquibus pro argumento, quod minus agi possit de Romana Ecclesia in grauius scelera & ingentem torporem prolapsa. Sed facilis responsio, nimirum hæc elogia tempus retrorsum spectare. Et certè eò pertinere nomen *Amica* perspicuum est; illud enim Hebraicè est (vt Tuccius fusè probat) pastrix, seu pascens fœmina: quod nomen hæc Ecclesiæ (vt diximus c. 1.) experientis fuga campis & montibus: post enim ad pastricis allegoriam non reditur; tametsi pastoritiæ aliquot comparationes vsurpentur.

Qui peccans anima amica nominatur.

Hic verò notandum, ad id temporis, quo deciderat Ecclesia in tantam ignauiam & torporem, appositam in paucis fuisse hanc sponsæ, columbæ meæ,

Memoria bona vita prioris esse, & improbe pudesfaciendo.

mea, & immaculata mea nomenclationem, quasi enim dicatur: Quæ solebas mei colūba esse quàm amantissima, quàm castissima: quæ amatrix esse solebas integerrimæ vitæ tam tenacissima, vt ne verbum quidem otiosum prudens offerres. Repe- te illud Threno. 4. 5. *Qui nutriebatur in croceis, amplexati sunt stercora.* Quæ omnia eò tendunt, vt illa virtutis antiquæ memoria pudeat aduertens, quàm longè sit à pristinis moribus, ab eisque quàm abhorrens. Quamquam sano aliquo sensu posset illa etiam in præsens columba nominari, nimirum quod Deum alium non coluisset. Atque fidelitatis huius memor eam Deus maiore pietate ad desideria & delictorum pœnitentiam inuitat, licet enim peccarit, verum non negauit fidem.

*Amara Christi
fuit passio reco-
lenda semper.*

Quia caput meum plenum est rore, & cincinnati mei guttis nocturnis. Hæc verè iuxta itaque eleganter eò referuntur, quòd debeant semper mentis oculis obuersari Ecclesiæ Christi acerbi cruciatus, quasi eos in præsentem sustineret; seque item obstritam illius inspirationibus agnoscere, quasi eam nunc è Cruce vocaret ille, & quasi eas nunc noctes extraheret insomnes, quas olim, cum pro nobis pernoctabat in oratione Dei. Sanguinis porrò guttæ coronâ educta spineâ bellè significantur profecto quasi roris stillæ nocte illa, (id est, angustia, tribulatione) quàm acerbissima, tempore scilicet sacratæ passionis in caput nobilissimi amatoris depluentes.

*Roris gutta
pro sanguine.*

Allusio ad ea, quæ cassis eueniunt amatoribus statim occurrit, de eaque complures.

Verf. 3. *Expoliam me tunica mea, quomodo induar illa? laui pedes meos quomodo inquinabo illos?*

4. *Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius.*

5. *Surrexi, vt aperirem dilecto meo: manus mea stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.*

6. *Pessulum ostij mei aperui dilecto meo: at ille declinauerat, atque transierat. Anima mea liquefacta est, vt locutus est: quasi mihi & non inueni illū: vocani, & non respondit mihi.*

ACOLVTHIA.

Quamuis autem sponsa principio quidem valide fuerit reluctata; piissimus tamen Dominus persistit nihilominus in ea efficaciter commouenda ad quærendum ipsum toto opere.

COMMENTARIUS.

Verf. 3. *Expoliam me tunica mea, quomodo induar illa?* Eo posito, quòd probauimus, somnum pro ignauia capiendum, facile iam intelligitur, quænam sit vestis, quam qui eiusmodi somno se tradit, deponat. Vide illud Proverb. 31. *Fortitudo & decor indumentum eius.* Vbi de principis fœminæ indumentis sermo est. De vestibus item reginæ cuiusdam fertur Psalm. 44. *In vestitu deaurato circumdata varietate.* Et licet absque vestimentis huiusmodi in nuditatis, de qua Apocal. 3. opprobriò animus sit; verum qui iam semel somno se pigritiæ summisit, vestibus se iterum induere grauatur fert. nam exuto semel iacta vi-

*Ornatus ani-
mæ fuerat
exutus.*

detur iam alea. Et nunc vestes, inquit, resumam?

Lauī pedes meos, quomodo inquinabo illos? Applicationem habere videbantur hæc verba faciliorem, si illa prætenderet sponsa, vt à iuandis proximis, conscientiarumque alienarum onere se subduceret, & cōtemplationis secessum expeteret. Etenim in his publicis functionibus obeundis periculum est, ne pedibus puluis terrenarum affectionum adhærescat. Verum quia series cogit, ne ab huiusmodi affectuum puluere, vt somno se illi iucundissimo componeret, intelligatur sponsa animam emundasse; sed causam esse potius, quod aperire sponso, eique perfectè se summittere, graue & operosum putet; aliter propterea hæc, *Lauī pedes meos*, &c. interpretanda sunt.

*An hic de
sordibus qua
vitari debet.*

*Non. sed de
amplectendis.*

Noto ergo, sicut est puluis terrestrium cupiditatum, nimirum, quem fugit eximia sanctitas; ita etiam puluerem esse diuersum eorum, qui laborat demittuntque sese continuo, proprium. Hunc verò, qui sese plurimum Deo probare cupiunt, fugiunt nequaquam; quem tamen fugiunt auide torporis pessimi amatores. Et haud quidem difficile est animaduersu, quòd ignauis & huic mundo emancipatis hominibus propria & demissio & castigatio sit, in puluerem & arenam descendere, quippe quòd eorum ignauia & deliciis prorsus aduersetur. atque ita certum illud fugiendi laborem & asperitatem consilium videtur esse, lauisse pedes, vt cum requiete dormiant. Porrò metus ille pulueris istius contrahendi, aptè verbis sponsæ repræsentatur, quibus à se parum id laboris in surgendo, vt sponso aperiret, suscipiendi, causando depellit. Et est quidem huius rei appositâ figura mundus ille immoderatus & immensa mundities, quam delicatissimi profitentur, quorum est videre summas & delicias & cautiones ab ipsamet terra, vt dicimus, contingenda, existimantiam nimirum ideo eorum auctoritatem pessum ire. Ac sit pro exemplo fœmina, quæ numerata prius inter discalceatas moniales defessa abiicit institutum; sed ad idem vti regrederetur, à Deo sæpius oppugnata, delicatule proferret: *Lauī pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Ita verò res habet, velle Deum sponsam ipsius spiritualiter discalceatam esse, pœnitentiam, laborem & humiliationem amare. Atque hæc puluis erat, quem refugiebat illa, quæ studebat somno, indulgentiæque. Et notum est, puluerem humiliationis esse, reputari à se puluerem, & in puluere humiliari. Atque de puluere pedum in Dei seruitio discalceatorum sæpe mentio fit in Euangelio.

*Puluis du-
plex, vnus
terrestrium
affectuum;
humilitatis
& pœnitentia
aliter.*

*Hunc sponsa
deses auersatur.*

Verf. 4. *Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius.* Grammaticus istorū sensus est, sponsum vim adhibuisse, manūque inter fores inferra, pessulum vt aperiret, apprehendisse: tunc verò sponsam, sonitu percepto, & rusticitatem suam, & charitatem sponsi animaduertisse, intimamque sensisse mutationem animi, ac celerrimè ad referandas sponso fores surrexisse. Pronunciat autem hæc rectè P. Delr. qui putant his significari in sensu grammatico sponsam contactam sponsi manu, eos nec consuluisse Hebræum fontem, nec considerasse sponsæ thalamum non ita fuisse ianæ contiguum, vt ad eum sola manus immissa per seram posset pertingere. Qui verò dicat alibi fortè habuisse parietem foramen tam lecto proximum; is quidem rem fingit abs necessitate. Etenim Hebræicè hoc tantum

*Ornatus res
exemplo.*

*Sensus gram-
maticus.*

Gr
caci
liber
trio
dia.

Ex
spon
sera
delib

Pa
init
se su
dus

Qu
tur
pecc
voc

It
in

tantum habetur: *Dilectus meus misit manum per foramen, & viscera mea commota sunt super eo.* Nam in versione nostra pro visceribus, ut saepe alibi, ponitur venter: & in eadem tactus sponsi tractatum ab eo significat pessulum manu.

Iam vero in principali sensu, cum supponatur, cordis fores esse, quas pulsat sponsus, & quae erant clausae; perspicuum est, vi illa admota designari mitificè, quam contulit vim Christus D. suo potenti brachio, incipiens ipse fores referare, & spòsam impellens ad ponendam segnitiam, & ad currendum, ut ea etiam opus aperiendi absolueret. Vbi efficacis gratiae cum libero arbitrio consensus facile prodit sese.

Gratia efficacis cum libero arbitrio concordia.

Et sensus eodem rediret, si conciperemus, per rimam sponsum immisisse manum, & longo fuste sponfam tetigisse; nimirum ad poenitentiam & ad quaerendum Christum, eam suae virga omnipotentiae commouisse.

Verf. 5. *Surrexi ut aperirem dilecto meo.* Haec plana sunt.

Ex contactu sponsi fores & sera myrrha delibuta.

Manus mea stillauerunt myrrhã, & digiti mei pleni myrrha probatissima. Sequor in grammatico sensu Genebr. & Delr. Vterque ex Camio dicunt, illud hinc planum esse, ut cogitetur, cum sponsus seram digitum inseruit, attactu eum solo pessulum cum sera liquore myrrhae probatissima perfudisse. Porta itaque & seram, quas aperire inchoavit sponsus, reliquit vnguento myrrhino delibutas. Quare cum ad portam & seram manus applicauit sponsus; illis solum contractis ita fuit vnguento delibuta, ut id per digitos stillaret.

Poenitentia inita animo se suavis fructus.

Speciato vero praecipuo sensu, cum myrrhinum vnguentum egregium sit poenitentiae symbolum, qua obsecro re designaretur accommodatius, quod, ubi vult quis, & agit studiosè de cordis sui ianua sponso recludenda, in ipsa statim actione diuinæ misericordiae lenimen experiantur, nimirum in poenitentia, quae incipit demulcere cor, bonumque sui odorem exhibere? Hoc portò vnguentum gratia Dei est, illiusque potentis manus effectus, quo scilicet recludere incepit cordis fores, gratiam efficacem adhibendo. Cum autem manus admouentur operi, tunc sentit in se anima caelestis vnguenti suauitatem.

Pessulum ostij aperui dilecto meo: at ille declinauerat atque transferat. Sensus horum est. Equidem ex corde iam, inquit sponsa, deditioem professam animae meae fores sponso aperiendas putavi. Quod cum exquerer, perspexi tunc, illam mihi grauius iratum à me antea fuisse redditum. Nam hoc est cognoscere & sentire absentiam illius; aduertere praeterea, quòd, licet opus illius fuerit, vocare me, & ipsum ut inuestigarem, efficere; ea tamen de causa ob quam de offensa in illum admissa dolor est vehementior, ideo grauitas peccati magis sit contemplanda; & sciendum, eum, qui astitit meo pulsando cordi, non ideo statim adstiturum, ut ille suae mihi perfectè coniunctionis faciat copiam. Hoc enim magnam vitae requirit similitudinem & munditiam morum: ac magna ferè semper opus est diligentia, poenitentia multa, diebusque, quibus sedulo Deus perquiratur, etiam multis. Ac praecipue ut numerosus cœtus restauraretur senio & segnitie ingenti confectus, necesse fuit, ut simul cum Dei fauore & gratia remedia, quibus perfecta morum redintegratio pararetur, & cogitarentur sollerter, & fortiter adhiberentur.

Sua sequantur efficacem peccatoris uocationem.

Hac de quibus verbis.

Anima mea liquefacta est, ut locutus est. Haec non intelligo de verbis illis, quae principio sponsus locutus est, scilicet, *Aperi mihi soror mea, &c.* Nam

quo pacto verum erit, amore colliquefactam spòsam, excusantem se & aientem grauata se ferre, exutam vestem repetere, & ignauiae suae grauatum deponere. Quod ergo modò ait: *Anima mea liquefacta est, ubi locutus est,* de illis verbis expono, quae sponsus fecit, cum manum per foramen misit. Et fuerint illa quidem tenerrima haud dubiè, ut ei facile erit existimatu, qui animum ad praecipuum sensum appulerit.

Quaesiui, & non inueni illum: vocaui, & respondit mihi. Haec iam exposita sunt in superioribus.

Verf. 7. *Inuenerunt me custodes qui custodiunt ciuitatem: percusserunt me & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.*

8. *Adiuuro vos filiae Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, ut nunciatis ei quia amore langueo.*

9. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum! qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiuurasti nos?*

Verba chori.

ACOLVTHIA.

Tunc vero concionibus auditis, & exemplis sanctorum obseruatis, agnoscunt Romani ac dolent, longè se à Christi imitatione abesse: atque adeò sponsa ceteras Ecclesias alloquitur: & eleganter describit qualem Christi imitationem in se ipsa optet ardentissimè.

COMMENTARIUS.

Verf. 7. *Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem: percusserunt me & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum mihi custodes murorum.* Superius vidimus in bonam partem accipere custodum officium plurimos & grauissimos interpretes: atque id quidem meritò, nam ciuitatem aut muros custodire, publicum est beneficium, sicut speculatorum, exercere: & constat ex aliis sacrae Scripturae locis has appellationes esse honorificas, adeoque in bonam partem vsurpatas.

Munus est solum in bonam partem.

Placet praeterea quod notarunt alij, non eosdem esse, qui appellantur custodes, aut circuitores vrbis, & custodes murorum. Illi (nobis la ronda) discurrunt hac illac; hi consistunt vigilantes.

Custodes murorum & vrbis, non iidem.

Et quamquam utique typus sint concionatorum, quorum esse videtur inuigilare, & de pace reipublicae satagere: atque haec est communis interpretatio, pro qua testes locupletes quindecim superius citauimus; sed speciatim custodum muralium nomen in eos, qui praedicant exemplo suo, videtur conuenire. Murus enim, ut videbimus c. 8. custodiã mandatorum repraesentat; qui vero custodiunt muros, esse videntur quasi eorum anima, praestareque murorum partes, dum super eos perstant in vigilia, ciuitati pro muro se ipsis exhibendis.

Custodes murorum qui praedicant exemplo.

His positis, videtur etiam textus supponere, ad custodes attinuisse, in foeminas quae absque maritorum societate discurrerent de nocte per ciuitatem, animaduertere. Quocirca ea fuit apposta cogitatio, ut repraesentaretur, non ideo quòd sponsa suum inuestigaret sponsum, (cum eam videtur reprehendere ad Latam Hieron. quod per vicos & plateas Christum quaeritaret, concionatorem agit potius, quam interpretem) sed quòd sine sponso oberra

Cur sponsam custodes cadant.

oberraret, fuisse à custodibus ad grauem vsque tactum virgis excepta. Cùm autem non idcirco progressus illius retardaretur, sed ad custodes muros perueniret; hi ob eandem causam capitis illi operimentum abstulerunt, vt sic magis pudesceret sine marito suo nocte obambulando.

Concionatores Euangelici verbis percutiunt animas.

Habent autem hæc applicationem meo iudicio pulcherrimam; nimirum quòd sponsam, quæ quæritabat Christum, concionatores Euangelici ex suo munere graui afficerent dolore. Enimvero perspicuum est, audito Dei verbo affectum iri grauius illius animum, qui hunc cupit placere Deo, illinc sustinet conscientia remorsus. Hoc igitur est (vt plurimi exponunt & grauissimi interpretes) *Percusserunt me, & vulnerauerunt me.* Verumtamen quod non solum molestissimè habet animum, sed verecundiam adiungit, ac ruborem, adimique obtentam imbecillitatis excusationem (qua tueri nos solemus Adami filij) id quidem est, viuum eorum exemplum, qui diuinam legem perfecte obseruant. Et verò planum est appositè per pallium repræsentari excusationem seu mantellum, quo nos obtegimus. vide id Ioan. 15. 22. *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

Custodiantur vt Angeli.

Et ipsi etiam custodes Angeli hic forte intelligendi.

Adiungo, *custodes* non tantum nomine, sed & officio ad Angelos hominum custodiae destinatos pertinere. Et horum quidem partes obeunt in terris Dei ministri perinde quasi Angeli Ecclesiasticæ hierarchiæ. Et expende, fortè an per hos circuitores possint etiam ipsi custodes Angeli aptè intelligi; qui eos, quorum sibi est commissa cura, iuuare solent cum opus est, salutaribus & laboribus & afflictionibus immittis.

His auxiliis accreuit sponsæ desiderium sui sponsi reperiendi. Hoc autem desiderium ingens per defectionem animi (vt exposui cap. 2. 5.) optimè repræsentatur, atque id est quod significat sequens filiarum Ierosolymitanarum obstatio, vt si sponsum offenderint, illi annuncient, sponsum præ amore in languorem incidisse.

Agit cõ alia Ecclesiis Romana de reformatione.

8. *Adiuuro vos filia Ierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nunciatis ei quia amore languo.* Hæc iam exposita sunt; sed adiungo, his significatum videri, quod indicarit Romana Ecclesia vt se vellet & adiuuari piarum subsidiis animarum, quas haberent alia Ecclesiæ, & postulare se ab omnibus (vt in rebus grauioribus assolet fieri) preces, quibus impetraretur à communi Domino, vt Christi imago, quæ ob segnitiam & peccata indigebat maximè reformatione, in statum pristinum efficaciter restitueretur. Quod item purpuratos patres & Episcopos consuluerit, Concilia etiam ad eam restorationem indixerit.

Tarum re-sponsio.

9. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, ô pulcherrima mulierum? qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?* Idem est Hebraica phrasi, *Ex dilecto*, quod præ dilecto, siue præ omni dilecto. Interrogant ergo puellæ Ierosolymitanæ sponsam, vt ea suum illis dilectum illum describat, quem adeò se habere ostendat in amore, vt nemo vnquam alius ab vlla sponsa similiter habitus fuerit. In sensu autem principe, Ecclesiæ reliquæ à Romana Christum inquirente audire volunt, ea Christi imago, quam in se tantopere ipsa expectat, qualis sit. Interrogationis sensus haud dubie, vt videbimus statim, hic est.

Textus.

Acoluthia.

10. *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.*

11. *Caput eius aurum optimum: coma eius sicut elata palmarum, nigra quasi cornus.*

12. *Oculi eius sicut columba super riuulos aquarum, quæ late sunt loca, & resident iuxta fluentia plenissima.*

13. *Genæ illius sicut arcola aromatum cõsita à pigmentariis. Labia eius lilia distillantia myrrham primam.*

14. *Manus illius tortiles aurea, plena hyacinthis. Venter eius eburneus, distinctus sapphiris.*

15. *Crura illius columnæ marmorea quæ fundata sunt super bases aureas. Species eius vt Libani, electus vt Cedri.*

16. *Guttur illius suavissimum, & torus desiderabilis: talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus, filia Ierusalem.*

17. *Quò abiit dilectus tuus, ô pulcherrima mulierum? quò declinauit dilectus tuus, & quæremus eum tecum.*

Hæc ergo exoptat Ecclesia, Modestiam, quæ exterram speciem componit, insignem.

Perfectam erga Deum charitatem, & ipsius obsequio deuotionem.

Imago Christi, quam optat Ecclesia.

Vigilantissimam Dei fidelium salute sollicitudinem.

Gaudere in Domino semper; nec vanis sermonibus delectari, sed diuinis & salutaribus.

Perfectis charitatis operibus effulgere, in omni bonitate & diuinitatis splendore.

Indefatigabilis constantiæ gloria excellere; omnium necnon virtutum suauitate, & solida celsitate.

Tunc verò cœlestis eloquentiæ suauitate feras & saxa ad obedientiam fidei subiicere. Atque hæc est ea imago Christi, quam & optat Ecclesia, & ab ipso sperat obtinere.

Verba Cheri.

Annotatio præuia pro encomiorum sponsæ quæ sponsa congerit, explicatione.

Eò te desiderio ferebat spõsa, vt in ipsa Christi imago redintegraretur, atque adeò hunc habet finem in laudibus sui sponsi celebrandis. Notarunt id magno iudicio septem auctores grauissimi, quos citat P. Delt. (facit hoc Deltius ad illa verf. 11. *Caput eius aurum optimum*, nisi quod Guiliermum in litera, reliquos in tropologia producit.) Qui omnes aduerterunt, sponsum in his laudibus nõ in se duntaxat considerari, sed in suis quoque membris. Auctores sunt Greg. Nyssenus, Paulinus, Ambr. Greg. magnus, Philo, Guilierm. Honorius. Atque id est, quod (vt ego interpretor) illi significat, has Christi laudes, quas comemorat spõsa, eas esse, quas, vt ei placuisset, ipsa imitari expeteret, & quas ipsa animaduertit sibi deesse, eo quod splendor ille imaginis Christi, quæ in Romana Ecclesia depinxerat Spiritus S. defluxisset. Eadem quoque sunt status religiosi laudes. nã quod quærebat, repertum à se in statu religioso cap. 6. verf. 1. sponsa inquit. Sunt itaque eadè virtutum laudes, quas in Christo effuluisse sponsa enarrat; & quarum à se absentiam deslet; & quas inquit demum c. 6. 1. se in religioso statu reperisse. Sed cùm in hac descriptione virtutes in Christo quasi in exemplari considerentur; inde est quòd ab spõsa diuite, elegante, prudente, ingenio denique præstante figura desumatur.

Finis sponsæ in hac sponsæ prædicatione.

Cõmemoratio virtutum sibi imitandarum.

Id obrentum in statu religioso.

Cur sponsus doribus cunctis cumulatius consideretur.

COMMENTARIUS.

10. *Dilectus meus candidus & rubicundus.* Colorem viuudum, bonum esse internæ valetudinis bonæ, bonæque humorum constitutionis argumentum, quis est, qui nesciat? Porro perfectio in colore maior à candore est & rubore, cuiusmodi habet auersa rosa. Iam verò his quid aptius ad exteriorem quandam hominis conformationem insignem, quam modestiam appellamus, designandam, eam quidem valetudinis animæ optimum documentum, vt ex toto externo homine bonorum, vt ita loquat, humorum animæ, bonæque dispositionis spiritus apta compositio existimetur. Obserua interim quam eleganter ab ea re inchoetur, quæ in persona quadam, cœtu aut religione primum in oculos incurrit: illa est nimirum exterior demonstratio & species, qua solent ac debent splendere illi, qui rerum vanitate ac falsitate depulsa, curant spiritualia: id quod indicant habitu, modestia, affabilitate, & reliquis id genus, vt videantur nulli graues ac molesti, sed omnes potius omnibus ac benigni.

Descriptio modestia pulchritudinis.

Quid candore, quid ruborem proprium.

Electio, de eadem pulchritudine.

Allusio ad Salomonis coronam.

Superiorum perfectio hoc ornamento designata.

Quid quod Ioann. Deus charitas est.

In ea verò candidi à rubicundo distinctione, puritas demonstrata videtur candore, rubore verò vitalitas sanguinis, vitam quippe sustententis. Postulat alterum, vt in externo homine culpa non sit; alterum, vt spiritus vitæ scilicet spiritualis cunctis fiat demonstratio.

Quod verò sequitur: *Electus ex millibus*, id quoque ad candorem & ruborem propositum videtur spectare. q. d. haud repertum iri è millibus in coloris bonitate similem alium, in quo cum candore purpura tanta sit pulchritudine ac dignitate temperata.

11. *Caput eius aurum optimum.* Sensus est, bellè quadrare Christo coronam auream, vt intelligamus caput ipsius aurum perfectum esse. Et eò valde equidem inclino, vt credam ad auream Salomonis coronam factam hîc allusionem, & significatum, quod perfectio capitis, eorum nimirum, qui capitis vices gerunt in perfectione aureæ coronæ apostitè repræsentetur. Et capitis translatio in eum qui superioris officio fungitur, aptissima est. Atque in sensu eodem capiendum illud c. 7. 5. *Caput tuum vt carmelus.* Accommodatur autem vtrobique comparatio ad id, quod velut capitis ornamentum concipitur, cuiusmodi est aurea corona in sponso, & in Sulamitide florum fertum. q. d. belle cadere in sponsum coronam auream, & fertum in Sulamitidem; quod sic eius, quod mysticum caput est, optimè repræsentetur perfectio.

Iam verò vt habeatur sensus princeps, notandum illud ex 1. ad Cor. 11. 3. *Caput Christi Deus.* Posito autem, quod aurum sit charitatis egregium symbolum; vt designaretur Christi anima in Deo velut in suo capite defixum habere amorem suum, & quo eum amore complectitur, perfectissimum esse, nihil aptius, quam *Caput eius aurum optimum.* Hoc est, & suum caput amore summum perfecto prosequitur, ad rem est id Ioan. 1. 4. 8. vbi dicitur: *Deus charitas est.* nam licet videatur significari, qui amat, Deum esse, sed expende quid subdat Ioannes: *Et qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Deinde: *Caput eius aurum optimum,* significat Christum iure optimo reputare se locupletissimum, quod Deum habeat suum caput. Et enim insigniti Christum corona aurea, hoc dicit, habere eum in Deo locatum thesaurum suum, & opes summas, ac per consequens illi defixum esse

A illius amorem & omnes cogitationes. nam vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Neque reperire est, ad significandum thesaurum, melius aliquod symbolum, quam aurum est: non tantum ob illius æstimationem & perfectionem; sed etiam ob eam facilitatem, qua qui aurum habet, omnia habet. Non ita qui gemmam habet pretiosam, ei suppedit res quæcumque: at copia auri, quidquid libuerit, tibi suppeditabit. Reliquæ item auri proprietates, de quibus alibi fusè dixi, admirabiles sunt.

Iam verò cum hæc Christi imago sit, ad quam sese effingere exoptet sponsa, facile est animaduersu, eam tunc hoc in se elogium translaturam, cum & Christum caput suum amauerit perfectissimè, & tali se capite velut infiniti pretij thesauro reputauerit quam ditissimam. Etenim hoc auro explere illa omnes potest lacunas suas: neq; verò quidquid est ad eò vile, quod non efflorescat deauratum.

Coma eius sicut elata palmarum. Notum illud, sponsum Ecclesiæ Nazaræum esse; & Nazaræi cæsariem symbolum esse deuotionis & consecrationis diuino cultui, vidimus cap. 4. 1. Nota ergo, deuotionem aut sanctificationem Nazaræi vocari in sacra Scriptura (vide Num. 6. 5.) separationem. Ad hæc, *Elata palmarum* sunt ea getmina, quæ emittunt palmæ, dactylos, earum scilicet fructus adhuc in flore continentia. Et eò alluditur fortasse, quod crispus essent sponsi crines. nam crispus crines, habitum olim fuit pro ornatu. vide crines intortos 1. ad Tim. 2. 4. & Hæi. 3. 24. crispantem crinem. Quod si elata sumantur pro clauso in eis inuolucro, ramo nimirum dactylorum adhuc lactentium, is crispus satis est & ipsæ elata referunt palmæ capillorum imaginem. vt significetur, huius sponsi ornatum visendum, crispam scilicet cæsariem Deo prorsus consecrari, nimirum id sibi summæ esse gloriæ, vt ipse, & quidquid victoriarum sublime & gloriosum est, Deo denotum sit.

Sed non ita moror in specie capillorum, quam referunt elata, quam quod hæc suspensæ sint in sublimi quasi consecratæ Deo, ac quasi anathema pro victoria. Et quidem notum est symbolum victoriæ palma, & videtur ea propter victoriam ac præstantiam sibi à conditore concessas, cæsariem illam ipsi consecrare: atque in consecrationis & separationis signum in vagina recondere ipsi duntaxat Deo, quoad ei placitum vaginam aperire. Huius porro deuotionis ac consecrationis Deus sibi fructum suauissimum decerpit. Explico rem. si ex victoriis & excellentiis gloriam crinium Deo sacrauerimus, eique nos (quo insigniores, eò magis obligati) deuouerimus totos; inde gustu Deus afficietur quam suauissimo, ingentem etiam toti mundo fructum colliget: qui scilicet illum imitetur fructum, quem ex ea deuotione ac consecratione, qua ei suos crines dedicauit Christus, percepit. Correspondet autem huic loco, quod postmodum c. 7. 7. & 8. sponsus Ecclesiæ religiosè dicit: *statura tua assimilata est palma. Dixi, ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius.* Intelligitur enim ex dictis religiosum statum propter excellentiam, qua illum euexit Deus, comparati cum palma, & cum is elatas suas Deo consecrauerit, sponsum ad potiendum fructum ascendere.

Cum de crinibus sponsæ cap. 4. fuit actum, illis inter comparationes pastoritias obuenerit quædam ex grege caprarum Galaaditarum petita, propter ingentem scilicet quam præstat deuotio Ecclesiæ

Quomodo sponsa habeat Christum pro capite.

Coma, symbolum consecrationis Nazaræorum.

Crinum ornatus factus Deo.

Victoria & excellentia elata palmæ repræsentata.

Hæc dicenda Deo.

vilitatem, iuxta illud, *Pietas ad omnia utilis est.* A nunc verò vilitatis metaphora in metaphoram fructus, & fructus quidem victoriae commutatur.

Nigra quasi coruus. q. d. capillos Christi, eius nimirum consecrationem, qua totum se propter excellentias admirabiles, quibus illum inter creata omnia fecit Deus eminere, ipsi deuouit, cum palma capillamento conferti. Veruntamen capilli Christi non eius sunt coloris cuius capilli palmae, aut eorum vagina; sunt enim perfecti nigroris. Et quidem color niger capillorum multum habuit apud veteres elegantiae; ceterum eius coloris mysterium faciendum pluris. Illud est, cum decore ac gloria crisporum crinium modestiam ac demissionem in eorum consecratione coniungi, nam colorem in veste nigrum ad modestiam spectare, copiose c. 6. Apoc. ostendi. quae significatio nata videtur huic loco. Eo etiam fortasse fuit spectatum, quod haec Christi deuotio inueterauerit nunquã.

Oculi eius sicut columba super riuulos aquarum, quae lacte sunt lotae, & resident iuxta fluentia plenissima. Locum hunc in reliquis, meo iudicio, arcanissimum aperire conabor dictis aliquot.

Primum dictum. De oculis, ut constat, sponsi sermo in hoc loco; & licet proferat has laudes sponsa cum respectu ad Christi imitationem sibi expetitam, prius tamen eas de ipso Christo intelligi necesse est.

Secundum. Quomodo antea in praedicatione oculorum sponsae ex oculis columbae, feminae videlicet auis, petita fuit comparatio; ita nunc ad commendandos Christi oculos, masculi columbi oculi pro comparatione considerandi sunt. Neque verò obstat signatum columbae nomen femininum, nam constat illud utriusque sexui conuenire.

Tertium. Cum de oculis sponsae agebatur, translulit *Vulg. Columbarum*, atque id quidem rectè, nam siue dicas: oculi columbis similes, siue oculi columbarum, sensus, ut ex illic dictis constat, idem est. At verò cum de sponsi oculis agendum fuit, oportuit transferre, *sicut columbae*. Etenim in eo ponitur comparatio, quod sint columbae albae. atque oculi columbini semper eiusdem sunt rationis, siue columba alba sit, siue coloris alterius. Atque ideo quoniam exprimitur respectus in comparatione ad columbas albas; euidenter est, de columbis agi, non de earum oculis. Vsurpatur autem genus plurale, ut illud oculis respondeat, nam quod spectat ad sensum, idem existit, siue dicatur, oculi sicut columba in singulari, siue in plurali, sicut columbae.

Quartum dictum & vltimum. Comparationis significatio est, oculos habere Christum in sponsam suam intentissimos (significanter dicimus nos, *remirare en ella*) eiusque rationibus prospicere ingenti sollicitudine, ad eum utriusque modum quo in suam columbus obrutum defixum habet, eique studiosissime consulit. *Parturienti solatia & ministeria ex mare.* Plin. inquit lib. 10. cap. 34. eamque, ut deliniat, osculari. Praeterea ut significaretur, placere Christo, quam maximè conscientiae munditiam, qua eius sponsa praefulgeat, figura selecta est columbae summum albae, mundae item summum, & quae praeter fluxus aquarum abundantissimos, *iuxta fluentia plenissima* commoretur: ut inuideretur sponsa ad lavationem limpida illa aqua, quam in promptu habet, idem tamen repetendam. Atque haec quidem videtur esse huius loci significatio. Nota illud Habac. 1. 13. *Mundi sunt oculi tui.* & statim: *Respicere ad iniquitatem non po-*

tes. q. d. tam esse puros Christi oculos, ut obrutum cuiuslibet in seruis suis labeculae offendantur. Neque verò necesse esset ita re ipsa accidere, ut columbus suae sociæ munditiam valde curet; ut enim ita non accidat, meritò certè potest affirmari cœlestem columbum in primis curare diligenter, ut sponsa sua quam mundissima sit. Est tamen verisimile columbum amare, ut pura sit à sordibus sociæ. Nam his aibus cordi esse videtur mundities, quemadmodum fugere dicuntur loca tetri odoris. Hoc dicit Barrad. tom. 1. fol. 61. qui auctores citat Theophyl. & Euthym. Et cum peculiare sit inter has aues pacis osculum; facit hoc ut credantur ea causa amantes esse munditiei. Inuat Plin. cum lib. 10. c. 36. inquit: *Inest columbis quidam & gloria intellectus: nosse credas suos colores, varietatemque dispositam.* Consequens autem est, ut delectentur munditiei, qui sic grato colore & pulchritudine delectantur. Aptissima verò est significatio symboli, nempe ut Christus Dominus suum nobiscum spiritum communicet, cum desiderare plurimum, ut conscientiae nos puritatem confectemur.

Iam quod inuiter Christus & offerat aquarum fluentia, id quidem est ad Sacramenta allicere. Atque id in Christi baptismo representatum: in quo spectata fuit iuxta limphas supra Christum columba: ad significandum nimirum Christum esse, qui suum spiritum Ecclesiae columbae sit largiturus, cuius illa quippe amantissima columba oscula expetere praedicta fuit in hoc Cant. significatum item, ad participationem spiritus Christi obrinendam, ab ipso Ecclesiam inuitari, ut, quò paret ipsa munditiam conscientiae perfectam, ad gratiae aquam accurrat.

Praeterea, haec inuitatio sponsae ad commemorandum iuxta decursus aquarum, eò fortasse spectat, ut ea suae siti largè epota gratiae aqua satisficiat. nam columba videtur eius esse naturae, cui quippe calidae ac stitulosae, abundè bibere necesse sit. *Cum bibunt*, (ait Plin. lib. 10. c. 35.) *colla non resupinant, largèque bibunt iumentorum modo.*

Atque hic sanè videtur germanus huius loci intellectus. tantum adiicio, in oculis sponsae sollicitudinem significari, ad rem non fuisse, nam potius obtegi eos velamine, ad elegantiam sponsae pertinuit. At oculos sponsi positos omnino esse in vigilando, sponsa zelanda, eiusque munditiei & consolatione procuranda, id quidem nimis fuit appositum. Deinde verò in imitatione Christi hoc idem est quod iis, ad quorum munus attinet vigilia & zelus boni proximorum progressus, iniungitur.

13. *Genae illius sicut areola aromatum consistit à pigmentariis.* In genis sponsae representare pudorem, aptissimum fuit; quae representatio non ita erat conueniens in sponsi genis: atque ideo aliud fuit spectatum, quod habet propriam sedem apud genas, sub loco qui propriè mala dicitur, in eo scilicet, quem Plin. buccas appellat, vidimus iam genas Plinio esse palpebras, Vulgato verò ex usu nominis antiquo malas. Deinde nomen *gena* completur in sacra Scriptura quas Plin. vocat & malas & buccas. Ita ille loquitur lib. 11. cap. 37. *Infra oculos mala: pudoris haec sedes; ibi enim maximè ostenditur rubor. Infra eas hilaritatem risumque indicantes, bucca.* Vnde apparet facile, quemadmodum ex decoro fuit, ut in sponsa purpura faciei confideretur, ita ad decorum idem maximè pertinuisse, ut in sponsò attenderetur vultus hilaritas. Haec verò, ut describeretur, quid ita amicum, quam si diceretur, vernantem agtum non ita hilarem esse, quam sponsi faciem? Atqui

amencior

Deuotionem commendari modestia.

Aut fortè perpetuitate.

Hac encomia prius de Christo intelligenda.

Columba pro utroque sexu.

Hic respectus ad masculin.

Sponsa oculi columbarum; sed sponsi cur columbae?

Sensus de attentione Christi ad sponsam.

Ea vult esse quam purissimam.

Fluentia aquarum sacramenta designantur.

Discrimen inter sponsi & sponsa oculos.

Genae pro buccis.

In buccis sedes hilaritatis.

Hilaritas sponsi commendata.

amœnior est multo ac iucundior comparatio ex areola odoriferorum petita florum in viridariis principum ad cōcinnādos fasciculos studiosissimè confitorum. Quare nulla videtur depingi posse iucundior, nulla festiuior. Vt autem non hic intelligeretur inanis aliqua hilaritas, notauit textus, omnes areolæ huius flores species esse aromaticas, quæ odore suo animum & spiritū demulcent. Ad id porrò quod ita commendat Paulus: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete*, quid oro, quod rem ita graphicè repræsentaret, excogitari potuit? sed adiungitur continenter,

Ex comparatione areolæ odorē suauissimum exhilantia. Quis hilaritatis diuina sit?

Vrbis quippe rotius sanctitatis comitate.

Tharsis, Chrysolithus & hyacinthus lapis aurei coloris.

Figura operū perfectissimo. vii annulus.

Gemma cæli, quod tenent.

Venter pro visceribus.

Labia eius lilia distillantia myrrham primam. Sermonis qualitas politissimè fuit apposta lætitiæ faciei, q. d. veram iucunditatem vultus ab inani & prophana loquela haudquaquam pendere. Etenim Christi, qui orbis erat gaudium, facilis erat & comis sermo; verum enim ingentis semper Dei gloriæ, consolans animam, & carnis mortificationem suadens. Habes multa de liliis cap. 2. 1. quod symbolum sint humilitatis & exaltationis. Cor autem confirmari myrrha, notum est; quæ tamen propter amaritatem symbolum est mortificationis. 14. *Manus illius tornatiles aurea, plena hyacinthis.* Hebraicè, *Manus eius circuli auri pleni in Tharsis.* Grammatica horum significatio est, similes esse sponsi manus aureis vel armillis, vel potiùs annulis in eam desinentibus gemmas, quæ appellatur in sacra Scriptura Tharsis. Hæc ea est, quam ab aureo colore Latini nominant Chrysolithum Græco nomine; quamquam ea etiam vocata sit olim hyacinthus; & nunc quoque hyacinthos ligna vernacula lapides vocamus, qui aurum accensum valde colore referunt, qui chrysolithorum, vt notat Plin. lib. 37. proprius color est.

Mira hæc comparatio respicere videtur Salomonis annulos. Et quidem cum manus sponsi annulis conferuntur, hoc dicitur: quadrare bellè & quasi natos esse annulos aureos illius manibus. Etenim manus, actiones sunt; aurum, charitas; & figura annali perfectionem repræsentat. Atque ideo ad significandum opera illius ex charitate esse, illum semper de beneficiendo cogitare, atque id perfectione summa, nihil aptius. Nam annuli aurei sunt, auri accessionem affert gemma coloris aurei accensi, & gemma item pellucida, quod in auro ad summam perfectionem requiri videbatur. Ac idem vt denotaretur opera cælum directò spectantia, symbolum est admirabile Chrysolithus, qui cælestem gloriam (vt Apocal. cap. 2. 1. vidimus) repræsentat, nam abire annulum in gemmam, vt ad suum finem, planum est.

Venter eius eburneus distinctus sapphiris. Hebr. viscera eius nitor eboris. Varia nomina sunt apud Hebr. ad significandum ventrem, viscera, renes, cor, miserationes, quæ Vulg. aut omnibus his modis, aut multis eorum conuertit; sed ad erudendum proprium intellectum, vocem originariam consulere oportet. Nam pro ventre, seu vtero propriè sumendum est nomen קרן Genes. 25. 23. & 45. 6. קרן quod Vulg. viscera reddiderit Iob 38. 36. renes significat. Iam à verbo קרן est nomen קרן vulua, vtetus & קרן viscera, & Genes. 43. 30. miserationes. sic קרן quod in hoc Cantic. sæpe vulgato est venter, pro visceribus quandoque accipitur, vt supra vers. 4. & in hoc loco. In quo aptissima posita est comparatio, vt pectus planè bonum, & præcordia recta (*buenas entranas*) designarentur, quemadmodum lactea viscera dicere solemus. nam eboris candor egregiam & bonita-

tem, & intentionis in operibus rectis puritatem repræsentat. Cum autem præcesserit sponsi studium & opera charitatis; appositissimè fuit adiuncta pectoris illius generositas, & bonitas interior: quasi dicatur is propter ipsūmet bene mereri, ad benemerendum ferri.

In his porrò, *Venter eburneus distinctus sapphiris*, alluditur fortasse ad Salomonis thoracem aut ex bysso, aut ex albo holoserico (*Tubon de vaso blanco*) filo aureo & serico cæruleo (*de oro y azul*) intertextum, cum cingulo sapphiris distincto; nisi haberet fortè thorax (vt Lyra cogitauit) in cinctu dispositos sapphiros. qui vestitus non dedecet Salomonem. Optimè verò cohæret, vt exterior ornatus ea, quæ interiùs clauduntur, repræsentet Iam eboris cum sapphiris coniunctio illud potest denotare, quod pectoris ac præcordiorum (candore eburneo significotū) eximia integritas copulatas habeat qualitates ac proprietates cælestes, & quamdam diuinitatis imitationem, in pace nimisrum & serenitate, in ipsaque sui cōmunicandi voluntate, nā summa cōmunicatio sui propria est diuinitatis. De sapphiro gemma plura habes in Apocal.

15. *Crura illius columna marmorea, qua fundatae sunt super bases aureas.* Infatigabilis constantia, quæ patientiam & perseverantiam includit, robore crurum designatur. nam indigere sessione, & flexione crurum, fatigationem repræsentat. Vbi facile statim apparet, comparisonem ex columnis marmoreis ad crura firmissima significanda, symbolum fuisse pulcherrimum. Iam bases aureas columnis attribui, significat, patientiam & fortitudinem Christi ingenti amoris, quo ille patrem suum prosequitur, inniti: ac propterea nulla vquam re, quæ attineret ad obsequium Patris, & hominum commodum, eum defecisse. Vide Apocal. 10. & Ecclesiastæ 12. & nota, non ideo columnis crura conferti, quod ea columnis figura similia, quemadmodum in figura Apoc. depingunt aliqui, sint concipienda. Sed constantiam repræsentat hæc comparatio; aut affert in Grammatico sensu robusta ac præualida crura, habitumque corporis gigantæum.

Ac fortasse ad albas caligas deauratūmque calceamentum fit allusio. nam si calcei Salomonis aureo splendore fulgebant, aut ex serico summum albente aut simili materia erant caligæ; aptè inde comparatione desumpta columna ex Pario marmore aureis valibus nixæ potuerunt appellari crura, posito, quod cum pulchritudine iunctam habuerint firmitatem. Ad sensum verò conuenit optimè comparatio.

Species eius vt Libani, electus vt cedri. q. d. ita in eum conuenere virtutes, atque in Libanum nobiles propagines aromaticæ ac salubres, virtutes, inquam, sublimes ac solidæ, quantum Libani montis cedri sunt.

Cantur illius suauissimum. Planum est, hoc referendum ad suauitatem eloquentiæ, qua præstantius longè quàm sua musica Orpheus, homines ad parentem suum pertrahebat. Et hîc quoque ad musicam allusio est. Artem nota, qua Magdalenam fallaciis & imposturis explicauit, quàmque summo iure dixerit Petrus: *Verba vite æterna habes.* & alij: *Nunquam sic locutus est homo.*

Totus desiderabilis: talis est dilectus meus. collectio ex dictis hæc est. quasi dicat sponsa, propter quas commemorauerat virtutes, ac plures alias abundè suum sponsum promeritum, vt eius inueniendi desiderio indicato illa raperetur.

Horum candor eximiam denotat actionū bonitatem.

Respectus ad extremā vestem.

Cur ebur cū sapphiris coniunctum?

Firmitas crurum appositè columnis designata.

Respectus ad Salomonis calceatum.

Virtutū sponsi numerus & forma.

Diuina suada.

Collectio ex superioribus.

Cur amicus
vocetur hic
Christus?

Quasi sit ab
Ecclesia Ro-
mana dicitur.

Et ipse es amicus meus. Sensus est, esse ipsam
summa amicitia, quam sponsi erga se notissimam
haberet, omnino confisam, gauisurum ipsum,
quod quæretetur, & inueniretur. In præcipuo
verò sensu significatur Romana cum Ecclesiis
aliis ita agere: ad eam, ad quam conuenerant,
reformationem ingentem consequendam, collo-
cari debere fiduciam in charitate, qua Christus
Ecclesiam suam complectitur; & in gaudio quo
ipse ex inquisitione sui inuentioneque afficeretur,
& quo conatui tam iusto faueret, tam nobilem-
que annisum promoueret.

17. Quo abiit dilectus tuus o pulcherrima mulierum?
quo declinavit dilectus tuus, & quaremus eum secum?
Hæc sunt in dramate efficta quàm aptissimè. Quæ
in præcipuo sensu videntur illò spectate, vt parti-
culares Ecclesiæ, & bonæ animæ discere velint à
Romana Ecclesia, vbi nam ipsa iudicet Christum
reperitum iri; quod sensus illius rectus sit haud-
dubiè, & is ineat directam viam, qui acquieuerit
in consilio Romanæ Ecclesiæ.

CAPVT VI.

De mira Romana Ecclesie in statum pri-
stinum per Religiosos restauratione.

SECTIO I.

Sponsa.

Verf. 1. Dilectus meus descendit in hortum
suum ad areolam aromatum, vt pascatur
in hortis, & lilia colligat.

2. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui
pascitur inter lilia.

ACOLVTHIA.

Religiosorum
nomine Apo-
stolicos potis-
simum intel-
ligo, eos nem-
pe quorū in-
finitum est
Apostolos
imitari.

In eo igitur cum esset desiderio Romana Ec-
clesia, agnoscit illa, ac decernit demum, Religio-
sorum ordinum institutionem ad imaginis prædi-
cæ reformationem de cælo esse delapsam; at que
ad eam in cœnobiiis Religiosorum Christum dele-
ctari, ibique à cæteris quærendum esse.

Magnas itaque pro ea institutione sponsa Chri-
sto gratias agit; & quia id inuenerit, quod vehe-
menter optabat, maximè exultat.

COMMENTARIVS.

Cogitatio tē-
poris inacti-
uè.

Horum ex-
plicatio de
Religiosis.
Quærendus
apud hos
Christus.

Obiectis di-
mota.

Verf. 1. Dilectus meus descendit in hortum suum ad
areolam aromatum. Conciipiendum hinc appetens
manè, Delirius inquit, nec id mihi displicet. Iuuat
enim hoc eam significationem, quod post illam,
quæ præterit caliginem, affulget iam claritatis
bona spes. Hæc ego sic declaro: viuam & spiran-
tem Christi imaginem redintegratam quæren-
dam in statu religiosæ vitæ; illic à reliquis perqui-
rendum Christum; in bono scilicet exemplo, in
bona Sacramentorum administratione, ac demum
in ratione concionandi fructuosa.

Sed mihi obicitur. Horti nomine vel vniuer-
salem Ecclesiam, vel certè Romanā c. 4. 12. & 16.
cap. 5. 1. significari. Respondeo, Romanam Ecce-
siam, cum ea vigeat in perfectione vitæ, sic pla-
cuisset Christo, vt viridarium ipsius nominaretur.
At cum ea abundè sibi peperit causas lacryma-
rum, quod plurimum antiqua perfectio conse-
nuisset; ecquis non videat tunc horti nomencla-

tionem meliùs cadere in statum vitæ religiosæ.
Adde, signate expressam areolam aromatum, quæ
particulam horti denotat, qua potissimum spon-
sus caperetur. Facit pro mea expositione Nyssenus
ad hunc locum confirmans, hortum nunc sumi
pro loco vbi sponsus degit, vt discamus non ver-
sari sponsum in ea anima, vbi virtutum quædam
sit solitudo, sed quæ aromatis est phiala, & aroma-
ta profert.

Honoriùs hoc significare putabat sponsam in
præsentia versu: Quid vagor foris: intra me est spò-
sus, in me eum reperiam. Sed, quod pace illius di-
xerim, philosophari hoc est, non interpretari. Ex
contextu enim perspicuū est, sponsam se sine spò-
so reperire, hoc est, illum offensum habere. Et verū
quidem est, eundem intra fidelium cœtū reperitum
iri. Verum non vbiqumque, sed in loco certo, què
ipse speciatim selegerat suæ recreationi: atque il-
lum hic significat hortus, & areola aromatum.

Vt pascatur in hortis & lilia colligat. Horum Gram-
matica non ad esum spectat, sed ad recreationem:
qui vsus verbi pascere elegans iuxta est ac commu-
nis. Et vero religiosi viri, qui indices proficiunt
valde, ad magnamque perfectionem assurgunt,
hæc sunt arcana lilia, quibus se reficit & oblectat
Christus. de hac liliorum significatione longa est
cap. 2. 1. tractatio.

2. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pas-
citur inter lilia. Iam quid aptius, his verbis vt gau-
dium ingens Romanæ Ecclesiæ repræsentaretur,
quod inuenisset sponsum in hortis religionis in-
ter mystica lilia?

SECTIO II.

Verba Sponsi.

Acoluthia.

3. Pulchra es amica
mea, suavis, & deco-
ra sicut Ierusalem:
terribilis vt castro-
rum acies ordinata.
4. Auerte oculos tuos
à me, quia ipsi me
auolare fecerunt. Ca-
pilli tui sicut grex ca-
prarū, qua apparue-
runt de Galaad.

5. Dentes tui sicut
grex ouium, qua ascen-
derunt de lauacro,
omnes gemellis scæribus,
& sterilis non est in eis.
6. Sicut cortex mali punici, sic gena tua absque occultis
tuis.

7. Sexaginta sunt re-
gina, & octoginta cõ-
cubina, & adolescen-
tularum non est nu-
merus.

8. Vna est columba
mea, perfecta mea, vna est matris sua, electa genitrici
sua. Viderunt eam filia, & beatissimam predicauerunt:
regina, & concubina, & laudauerunt eam.

9. Quæ est ista, quæ
progrreditur quasi
aurora consurgens,
pulchra vt luna, ele-
cta vt Sol, terribilis
vt castrorum acies
ordinata?

Christus vicissim de no-
ua & pulchritudine, & for-
titudine sponsæ gratulatur.

De nouo item reuerentiæ
erga diuinam maiestatem
exemplo valde ad salutem
necessario. Ac dein exultans
Christus in reformatione
Romanæ Ecclesiæ, primum
laudat eius deuotionem.

Nec non elemosynas di-
uitum, & Romanam mo-
rum honestatem.

Ac deinde quod primatus
Romanæ Ecclesiæ à Reli-
giosis strenuè propugnetur,
& prædicetur egregie, in eo
Christus exultat.

Fore etenim ex eo vt Ec-
clesiæ gloria & pulchritu-
do augetur in dies, vna
cum spiritali aduersus ho-
stes fortitudine.

Cur signata
expressa areo-
lata?

Vbi habitat
Christus?

Certus locus
illius hic hor-
tus, & areo-
la.

Lilia hæc,
verè religiosi.

Gaudij signi-
ficatio ex im-
pleto voto.

Chorus.

In Canticum Canticorum Salomonis. 221

COMMENTARIUS.

3. *Pulchra es amica mea, suavis & decora sicut Ierusalem: terribilis ut castrorum acies ordinata.* Hebraicè: *Pulchra es amica mea ut Thirsa.* Verùm hoc nomen non esse proprium optimè efficit Delrius. Sept. *ut complacentia.* Alij *ut suauitas.* Vt verò significarentur Christi ad Romanam Ecclesiam gratulationes ex noua & pulchritudine & fortitudine ipsi exquæsito in statu religioso Christo acquisitis, non alia his magis apposita verba poterant afferri. Manifestum porrò est, hanc pulchritudinem à virtutibus esse; ostendi verò fortitudinem aduersus dæmones, & fœtus horum hæreticos, aduersusque monstra reliqua.

Religiosus status ornatur Ecclesiam & munis.

Amatorium hoc putat re- cetero sine bono sensu.

Ad demissionem spectat.

reuerentiam Dei.

maximè in Eucharistia.

Diuites misericordes quam utiles.

4. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.* Qui hæc exponunt, vt dicat sponsus, captiuum se trahi sponsæ aspectu, peratque ideo vt sponsa aliò conuertat oculos, hos interpretes aut ego non capio, aut intellectum non adducunt siue grauem, siue Christo sponso dignum. Horum certè recentiorum peccus *ivvyi npsdru* cum Pindaro dicas, aded liquefcunt præ amore. Communior expositio est ad demissionem hæc pertinere. Ita sentiunt Greg. Cassiod. Rupert. Cisterciens. Philo, Theodoret. & apud hunc tres Græci Patres. Hanc ego vt adaptem contextui Christum concipio suæ sponsæ Romanæ Ecclesiæ dicentem, vt admiratur iam tunc Religiosorum exemplo in reuerentia diuinæ maiestatis melior fieri: quod ex defectu huius sibi acciderit, vt eam Christum in præteritam ignauiam incidisse passus sit. Miræ esse doctrinæ hunc intellectum, quicumque statim videt. Et non audere oculos in alicuius faciem defixos habere, planum est, obseruantiam, & reuerentiam significare. Hebraicè, *Auerte oculos à regione mei: quia ipsi me reddiderunt efferum*, nimirum parum reuerenter & nimis à regione intuentes. Quod non est aliud, quàm si dicat: Cura, vt deinceps Eucharistiam tractes quam reuerentissimè. Etenim incuria in re tanta meam tibi peperit indignationem. Ad hæc, vt in maiestatis Dei & arcanorum ipsius consideratione humilem ac reuerentem se gerat. Nam obseruantia diminutio significatur obtutu liberè in alterius faciem defixo. Qui verò scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. Possunt autem non rarò orti esse miseri lapsus à diminuta in res sacras obseruatione.

Capilli tui sicut grex caprarum, qua apparuerunt de Galaad. Horum consequentiam habes in acolithia, sensum supra cap. 4. 1. & v. 2.

5. *Dentes tui sicut grex ouium, qua ascenderunt de lauacro, omnes gemellis foetibus, & sterilis non est in eis.* his verò, quæ illic dicebamus, quod diuites suis eleemosynis peritiles sint, accommodatum est, quod ad rem aliam P. Delr. hic notat, quem nempe totam sanctam & vtilem in lege fuisse. nam vellus seruiebat hyacinthinis pellibus: caro erat victimæ destinata: cornua in buccinas assumebantur, crura ad tibias, intestina ad neruos cithararum, cutis ad tympanum.

6. *Sicut cortex mali punici, sic gena tua absque oculis tuis.* de his cap. 4. vers. 3.

7. *Sexaginta sunt reginae, & octoginta concubinae, & adolescentularum non est numerus.*

8. *Vna est columba mea, perfecta mea, vna est matris sue, electa genitrici sue.* Haud esse possibile, vt ex vxoribus, quas Salomon habuit, sumatur hæc comparatio, affirmat P. Delrius. quod ex lib. 3. Reg. cap. 11. constat reginas fuisse septingentas, & tre-

A centas concubinas. Verùm hæc ratio non euincit: non enim has omnes duxit Salomon vno die. Perditus autem iam erat ac profligatus, cum vxorum numerus eò excreuit. Illud mihi videtur verò simillimū, scriptum fuisse huc librum Cant. cum regina tantum erant sexaginta, & concubinae octoginta. Reliquæ verò, quas vocat textus adolescentulas, aut assistebant reginis, vel assuebantur clausæ, vt ex illis, quas vellet rex, in concubinas adlegeret, postquam regio cultu & excellenti disciplina idonea Regis coniugio censerentur. Vide Esth. 2. Ex re itaque petita videtur comparatio, quæ cum hic liber scriptus est, eneniebat, nempe, vt inter reginas 60. 80. concubinas & adolescentularum ingentem numerum, quæ pulchritudine & gratia apud regem excellabat, esset filia Pharaonis, quippe regina princeps. Colligitur id manifestè ex 3. Reg. 3. 1. & cap. 7. num. 8. cap. item 9. num. 24. euidentis porrò est ex sacro textu Salomoni, post ductam Pharaonis filiam fauisse Deum insigniter sapientiæ dono aliisque beneficiis concessis, ante scilicet quàm ipse idololatriæ se summitteret.

B Accommodatiæ huius loci applicationes variaz sunt. S. Epiphani. in fine Panarij hæreses intelligit per concubinas. Illa S. Hieronymi epist. 140. mystica est in primis. His ergo & aliis prætermis negotium non exiguum quidem locus hic facessit. Ille enim hinc vxores regis reginas numerat sexaginta, & octoginta concubinas;

C quæ etiam existimandæ sunt regi in matrimonium, quanquam non ita solemniter, collocatæ. Ac de his omnibus, duo supponit textus, alterum, ab illis suspici & obseruari reginam principem; alterum, eas quoque ad regis coniunctionem admitti. Has ergo omnes & vt diuersas à principali regina, in textu recenseri, & regi copulatas, cuiusque gratia & amicitia potitas, euidentis est. At verò ex altera parte in confesso est, debere colligi ex hoc loco Ecclesiæ catholicæ vnitatem. hoc enim videtur inter Patres omnes conuenire: neq; solum hoc interpretes confirmat, sed vt plures alij. Optatus Mileuitanus lib. 2. & 4. Cypri epist. 66. & lib. de vnitæte Ecclesiæ. Ruffin. in expositione symboli. Aug. tract. 5. in Ioan. Concilium Africanum circa tempora Bonifacij tom. 1. Pacian. epist. 1. Arduum itaque videtur redigere ad consensionem hæc duo: alterum, præferri sponsam vnã plurimis ab illa diuersis, quæ & ipsa sponsa sunt; alterum, ex huius, quæ reliquis præfertur, commendatione, colligi Ecclesiæ catholicæ vnitatem. Hæc igitur duo reducturi sumus, cum Deo bene iuuante, in concordiam, & ostensuri simul hunc locum in paucis esse perillustrem.

D Dico ergo primò, habere communioem explicationem, quod in hac triplici reginarum, concubinarum & adolescentularum distinctione, distinctio perfectorum, proficientium, & incipientium significata sit. Hoc dicunt Nyss. Philo, Theodoret. Pfellus, Iustus, Cassiod. VVilleramus, Honor. Elias Cretens. & D. August. à Delrio relati.

E Dico secundò hæc me assumere interpretationem, & eam textui sic adaptare, vt in eo de singularibus personis sermo nõ sit, sed de Ecclesiis, atque idè de concubinis & adolescentulis pronũcio. Ad singulares personas accommodari potest deinceps doctrinæ; cæterum in Cantic. vt sponsa est Ecclesia, ita ex reginis & concubinis qua libet cœtum repræsentat certum. Porrò, quædã Ecclesiæ sunt fecundæ, quæ Christo filios spiritualiter pariunt: aliæ

Quomodo respectus hic sit ad Salomonis vxores.

Locus hic pugnantia duo videtur adstruere.

Ille verò illustrissimus est.

Comunis expositio de triplici genere personarum.

Trahitur ad Ecclesiarum diuersitatē.

salute propria contentæ de gignendis spiritualiter A per conuersione, animabus, non agunt. Quæ igitur spirituali generationi nõ attendunt, ea mihi sunt, quas textus decentissimè vocat adolescentulas, supponens paruulas esse reginis famulari, nec dum ad fruendum regis coniunctione idoneas. Vidit hoc acutissimè S. Hieron. epist. 140. vbi ait, *Diuersa multitudo credentium, quæ necdum potest sponsi copulari amplexibus, nec Deo liberos parere, adolescentula dicitur.* Hæc ille. Atque ea ipsa ratione, vt videbimus cap. 8. dicitur de sorore sponsæ: *Soror nostra paruula est, & vbera non habet.* Et quoniam dico in magno illo adolescentulatum numero magnum Ecclesiarum, id est, oppidorum numerum intelligi: notum est, multa esse Christianorũ oppidula, in quibus nulla omnino cura est de gentibus aliis ad fidem conuertendis; imò nec de animabus à peccato extrahendis; sed pro magno habetur, vt curet vnusquisque suam salutem. Continent autem, vt perspicuum est, singulæ grandiores vrbes vicus eiusmodi plures & oppidula, quæ vrbi collatæ, sunt quemadmodum si cum Esther compares puellas septem, quæ illi datæ sunt ad inferuendum. Hactenus de adolescentulis, quibus cura non est filiorum regi spiritualiter gignendorum.

At enim reliquæ ciuitates, quæ de filiorum spirituali generatione curant, de perducendis nimirum ad Deum animabus, & habent ea causa concionatores, alunt religiosos, & alios qui prouehant id negotij, atque aded nomine vxorum regis, ad quas attinet filiorum ipsius procreatio, continentur; hæc inquam ciuitates vel Ecclesiæ sunt in duplici differentia. Nam alteræ eò tendunt studio & opera, vt plurimis sint æternæ salutis causæ; alteræ non hæc sistant, sed adnituntur Dei ope non modo vt saluentur plurimi; sed vt diuino obsequio perfectè incumbant, euadantque in spirituales viros, quos filios Christo generant. Censeo igitur ex his quædam esse concubinas, quædam verò reginas. Atq; id ex eo firmatur, quod in sacra Scriptura duo sint genera filiorum Dei: quidam sibi satisfaciunt, dum gratiam Dei consequuntur: quidam vltèrius viri sunt spirituales quærentes in omnibus maiorem Dei gloriam. Primi, vt planum est, verè dicuntur Christi filij, utpote qui eius fruuntur gratia; sed id habent secundi in perfectiore sensu, in quo locutus Paulus, cum, *Quicumque* (inquit ad Rom. 8. 14.) *spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei.* Quantum igitur hi filij præstent prioribus, mire in eo representatur, quod ij reginarum sint filij. priores verò concubinarum. Etenim horum spiritus est, vt regis gratia contentæ sint; illarum verò princeps est spiritus ac planè regius, animarum quippe altum quid & sublime contententium.

Ex dictis intelligitur constare aptè tres perfectorum, proficientium, & incipientium status in reginis sexaginta; octoginta concubinis, & numero adolescentularum ingenti. Verùm illud censeo directè maximè ad locum pertinere, quod dicuntur adolescentulæ, quæ ad gignendorum Christo filiorum curam non peruenerunt; concubinae, quæ studeant filios generare, quos cælo transmittant; reginae verò, quæ in id incumbunt, vt procreent spirituales filios, quorum sit spiritus altior, studium beatitudinis præstantissima ratione obtinenda, atque aded Christo in hac vita accuratissimè inferuendi. Planum porò est, tametsi Christianorum sint vrbes & oppida pene innumerabilia, numerum tamen reginarum certum ac fini-

tum esse; sed concubinarum maiorem, pene verò infinitum adolescentularum.

Dico tertio, cum asseritur inter vrbes vnã esse, quæ regina sit, caput reliquarum, & quam supremam imperatricem agnoscant omnes, affirmari simul hanc supremam dominam per Pharaonis filiam adumbratam, fore necessariò Romanam Ecclesiam, non qua Ecclesia est vniuersalis, sed qua omnium Ecclesiarum caput, in quo eius à reliquis diuersitas versatur.

Dico quarto, colligi ex hoc ipso consecutione euidenti Ecclesiæ catholicæ vnitatem; quandoquidem Ecclesiæ omnes ad agnoscendum, profitendumque Romanam suum esse caput, inter se conspiciunt. Astruit itaque mirabiliter hic locus Ecclesiæ catholicæ vnitatem. Et est idem admirabilis ad astruendum primatũ Romanæ Ecclesiæ, quem ex illo perspicuè colligas. Etenim cum agatur de Christianis omnibus Ecclesiis, vni tribuitur capitis nomenclatio, quam suspiciunt reliquæ omnes, obseruantque. Nec aliter deseruaret hic locus vnitati catholicæ Ecclesiæ; nisi quia Ecclesiæ omnes cum Romana vt cum suo capite coagmentantur. Nam quæ regina cum sexaginta comparatur, necesse est vt sit, non quidem earum coniunctio, sed diuersa quædam, quæ reliquarum omnium caput sit.

Dico quinto, ad seriem capitis, vt de primatu Romanæ Ecclesiæ hic sermo fiat, esse in primis appositum. Eò enim spectat hæc tractatio, quod Religiosi præcipuè sint, ex ipsorummet hæreticorum confessione, qui prædicant hunc primatum, & strenuè tuentur.

Perfecta mea. Idem hic ponitur vocabulũ, quod alibi transfertur *immaculata*. Cum autem eo peruentum sit, vt agatur de Romana Ecclesia pro tempore tantæ reformationis, quæ tot familias religiosas, tantamque perfectorũ hominum multitudinem complectitur; id significat immaculata, vt iam antè (c. 4. 7.) vidimus, vbi de incontaminata in multis conscientia puritate. Est hoc ad eum modum, quo de aliquo cœtu hominum dicere solemus, eum perfectum esse, quod ibi certa vigeat deliberatio, delicti nulla ratione prudenter admittendi; accurratur autem ad confessionem, simul admissi scrupulus inciderit. sic enim, quem mundissimum pronunciamus, à quauis labecula sibi metuètem sollicitè, seque idemtidè emundantem.

Vna est matris suæ. Romanæ Ecclesiæ genitrix ea est, quæ dicitur sacrae Scripturæ mater Sion, Ecclesia nimirum primogenita, id est, primitiua Ierosolymitana, vt multis 12. Apoc. ostendi. Quæ licet Ecclesias multas peperit, sed quam substituit sibi reginam & caput reliquarum, ea est haud dubiè Romana, in quo vnitas consistit catholicæ Ecclesiæ. Atque in hac nomenclatione vna cum respectu ad Romanam significatur ea vna reliquis omnibus prælata. Quod idem mox affertur, cum dicitur: *Electa genitrici suæ.*

Putarunt aliqui Paulum ad Galat. 4. 26. agere de triumphante Ecclesia cum ait: *Illam autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra.* Sed ponit, meo iudicio, in euidenti contextus de Christiana Ecclesia primitiua Ierosolymitana, quæ dicitur Isai. 66. *Mater Sion*, sermonem esse. Illa enim Ecclesias reliquas genuit, inter quas Romana primogenita est.

Viderunt eam filia & beatissimam predicauerunt; regina & concubinae & laudauerunt eam. Non modo de pulchritudinis præstantia commendauerunt, sed

Adolescentula sunt Ecclesia infœcunda.

Reginam & concubinarum deformem.

Ha contenta regis gratia.

illa ad intimam familiaritatem anhelant.

Romana Ecclesia est quæ vocatur vna perfecta.

Vnitatè catholicæ Ecclesiæ. Et primatũ Romanæ docet hic locus.

Hunc primatum Religiosi potissimè defendunt.

Cur hic posita nomenclatio perfecta, & quo sensu

Cur vna & electa

Pauli explicatus.

sed eam capitis honore prosecuta sunt. Qui genuinus est haud dubie, ut ex dictis patet, intellectus. In typo verò dubium non est, quin esset imperatrix filia Pharaonis, cui reliquæ omnes deferrent primas.

Verba eberi. Hæc expressit pulchritudo & fortitudo Ecclesie.

9. *Quæ est ista qua progreditur quasi aurora consurgens pulchra ut Luna, electa ut Sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?* Vide Acoluthiam, & nota, ut designaretur fore ut accresceret eximie pulchritudo Romanæ Ecclesie, admirabilem esse gradationem ab aurora ad Lunam, à Luna ad Solem. Quæ triplex comparatio ingentem quandam pulchritudinem graphicè repræsentat. Iam verò ad fortitudinem quid elegantius, quàm *Terribilis ut castrorum acies ordinata?* Repetitur porro hæc pulchritudinis & fortitudinis coniunctio, quam copulare solet utramque Salomon præcipue. Vide Proverb. 31. *Fortitudo & decor indumentum eius.* Vbi de perfecta nupta typicè agit.

Ab infusione celestis luminis.

Præterea quæ tres comparationes deseruiunt magnæ cuidam pulchritudini exprimendæ, omnes eæ sunt à Luce petite. Atque repræsentant illæ (ut fusè dixi Apocal. 12.) egregiam illam pulchritudinem, quam attulit Romanæ Ecclesie, vestitam fuisse à Deo celesti luce, ut illustraret mundum, & inflammaret diuino amore. Sed illa prior est significatio de progressionem admirabili, quam eadem Romana Ecclesia in claritate & sapientia, in gloria ieiunio & splendore factura erat.

SECTIO III.

Verba Sponsæ.

Acoluthia.

10. *Descendi in hortum meum, ut viderem pomam conualitum, & inspicerem, si floruisset vinea, & germinassent mala punicæ.*

11. *Nesciui: anima mea conturbauit me propter quadrigas Aminadab.*

Verum in tanta Romanæ Ecclesie gloria ac maiestate, dolet ipsa (id est, ipsius Pontifices) quod cum ad eum præcipue finem illam Christus euexerit, ut de antiquarum Ecclesiarum fructibus, & de nouarum floribus sollicitè curet; externæ tamen gloriæ strepitus, & splendor eximius (in quo pietas elucet Christiani populi) ita quandoque absorbeat ipsorum Pontificum attentionem, ut vix ad ea quæ Deus spectat præcipue, animum sinantur aduertere.

COMMENTARIUS.

Vnde patita comparatio.

10. *Descendi in hortum meum, &c.* Tenenda acoluthia, & notandum primò, videri comparationem petitam ex filia Pharaonis; quam euectam ad supremæ reginæ gloriam secum certa die animi causa Salomon detulerit in hortos siue Nucis, seu Nucum, ab hac fortasse arbore imposito nomine. Spectatum autem eò fuit à Salomone, ut horti pomaria visenda illa quidem regina spectaret, ac videret iidem vites florentes dum, sicut & malogranata. Supponendum verò, in regione illa loca malis punicis, quæ videntur illic felicius prouenisse, consita facta plurimi. Illic mala medica (ut ostendimus alibi) non erant: & scimus appellari in sacra Scriptura loca malis punicis consita, paradysum malorum punicorum: quemadmodum vallem quamdam, quæ intra septa est religiosissime domus Hieronymianæ iuxta veterem Cordubam, totam medicis malis illis quidem

A Longè pulcherrimis, contectam illic vocant vallem Paradisi.

Fuit igitur consiliu ut regina floribus ac fructibus visendis se oblectaret. Cui autè exitus e palatio primus hic esset, exiretque imperatrix & reginarum regina, perciperentque ciues vniuersi, ut comperisset Salomon ardens eorum in complacendo suo regi stadium, essetque planum nullum ipsi accedere posse gratius obsequium, quam si reginam omnibus lætitiæ, celebritatis ac pompæ significationibus prosecuerentur; omnes idcirco comparato curruum pulcherrimorum ingenti numero, clientum ac famulorum lautissime institutorum, ornatuque & elegantie infinita copia eam comitari sunt. Tantus porro fuit curruum tumultus, tanta comitatus maiestas, tanta denique apparatus visendi magnitudo, ut cum ierit regina, redieritque postea, affirmatit absorptam se profusus comitatus magnificentissimi consideratione, neque pomaria animaduertisse, neque vitium aut malogranatorum florem, nec aliud eorum quiduis, cuius causa illam fieri egressionem rex condixerat. Natum porro huic cogitationi textum, videbit, opinor, quicumque. sed ad maius illius firmamentum noto primò ex Delt. quamuis Septuag. & plures vocem *ἄνεψ* ducant à verbo *ἔψω* quod est *ponere*, veterantque: *Posui me quadrigas*; sed Vulgatù & Simmachum traxisse *samathni* à themate *ἔψω* quod est *obtrufescere*, ita ut anima mea *samathni*, idem sit quod anima mea obtrufescere me fecit, seu admirari quadrigas Aminadab; neque aliud est: *Conturbauit me propter quadrigas.*

Ex celeberrimo regina egressu hortos visendi.

B Nota deinde, licet Deltius & alij frequenter velint, verba præcedentia, scilicet. *Descendi in hortum meum, ut viderem pomam, &c.* dicta ab sponso; videri tamen Theodoro, Cassiod. V. Villet. sponsæ esse. Quod, meo iudicio, est multo coherentius. Tertio noto eam locutionem: *Anima mea conturbauit me*, idem esse, quod: *Anima mea conturbata est*, aut, *Ego conturbata sum*. Neque hoc cuiquam erit in Hebraismo nouum, ubi anima ponitur pro homine sapissimè. Vnde *Anima mea turbauit me*, idem est, quod, ego vehementer turbata sum, vel admirata.

Cur pro Conturbauit me, alij reddant: Posuit me.

Qui tribuant hæc sponsæ.

C Noto denique appellatiuum hic esse nomen Aminadab communi sententiæ, atque id significare, *Populus meus munificus*; positum verò in genitiuo sic intelligi: *Currus, instructum maiestatemque explicatam, effectum id totum esse magnificentie populi Ierosolymitani, in documentum videlicet studij, quo tenebatur, reginæ suæ gratificandi.*

Anima pro persona.

D Iam verò constiterit manifestò hæc omnia cadere appositissimè ad sensum principem, quem disertè proposui in acoluthia.

Aminadab appellatiuum est.

SECT. VLTIMA.

Verba Sponsi.

Acoluthia.

12. *Reuertere, reuertere Sulamitis: reuertere, reuertere, & intueamur te.*

Verum enimverò Religiosa Ecclesia (id est, Religiosorum cœnobia) ab eò humana gloriæ splendore libera est, atque ad eius laudes conuertitur deinde sponsi sermo; eo quòd ad Dei gloriam & animarum salutem procurandam, Religiosorum tanquam egregiorum administratorum opera Romana Ecclesia utatur felicissimè.

In hoc Cant.
sponsa tantū
vras inducuntur.

Antequam hanc tertiam, quæ introducitur sponsam, & quæ ad illam pertinent, considero; aduerto, dixisse Delt. cap. 7. vers. 11. rectè fuisse ab Honorio obseruatum, totam quidem vniuersalem Ecclesiam vnā esse sponsam Christi, verū in hoc Cant. considerari illam, vt quatuor Christi sponsas: quarum prima sit, primitiæ synagogæ. Secunda, Ecclesia Gentium. Tertia, reliquiæ Iudaorum. Quarta, Gentiles adhuc reliqui, & hæretici omnes superstites partiarj Antichristi. Sed equidem in hoc Cant. sponsas tres dumtaxat reperio, matrem, filiam, neptem. Mater est Ecclesia primogenita, quam patrix foemina representauit. Ægyptia representauit filiam, & hæc est Romana Ecclesia, Ecclesia denique Religiosa, quam Sulamitis representat, est neptis. Verum est quidem de sorore alia Ecclesiæ Religiosæ minore sub finem Cant. agi: quæ tamen in hoc libro non loquitur. Primis igitur duabus introductis, tertia restat introducenda.

COMMENTARIVS.

Qui cum lo-
quatur spon-
sa.

12. *Reuertere, reuertere Sulamitis, &c.* Videtur primo aspectu necesse esse, vt cum eadem hic sermo sit, quæ nuper dixit. *Nesciui anima mea, conturbauit me, &c.* At iuxta meam acoluthiam non sic est; sed alloquitur iam sponsus Ecclesiam religiosam, quæ Romanæ certa pars est.

Non cum filia
Pharaonis.

Aio igitur primū, nequaquā agere iam sponsum in grammatico sensu cum ea sponsa, quæ dixit paulo antè: *Descendi in hortum meum.* Etenim in contextu præcedente iuxta sensum grammaticum loquebatur filia Pharaonis reliquatam præses reginarum. Nunc verò cum Hierosolymitana, seu cum captiua, si legamus Sunamithis (de quo inferius) sermo est. Ea verò quæ descenderat in hortum nucum reuersa iam dixit: *Nesciui, anima mea conturbauit me, &c.* atque ad eò quod nunc sponsæ dicitur: *Reuertere*, non imperat reuersionem à vinea, sed ambulationem iteratam; quod ex illius incessu hauriat voluptatem sponsus. Hoc quidem efficiunt quæ mox sequuntur: *Vt intueamur te.* Commendat enim sponsus statim gressuum ipsius elegantiam: at quæ petiuit hortum, iuit, rediitque curru vecta.

Quid de hac
Patris non
nulli.

Erat ergo in contextu præcedente iuxta sensum grammaticum sermo de filia Pharaonis, is verò ad sponsam aliam regi etiam charissimam nunc conuertitur. Ea causa illam sponsus proprio nomine compellat, vt quacum loquatur, compertum sit. Id quod Patrum non paucorum firmat suspicio, qui per hanc Sulamitidem significati dicunt Iudæorum gentem ad Christum sub finem seculorum redituram. Ita sanè hic Gregorius. Atque ita supponunt in superioribus sermonem fuisse de Ecclesia Romana perducta ad Christum de Gentilitate, sicut ad Salomonem ex Ægypto Pharaonis filia deducta fuit.

Commenda-
tionis cap. 6.
& 7. discrimen.

Præterea nouæ quæ sequuntur laudes magno sunt argumento, ad nouum eas argumentum pertinere. Neque enim eæ sunt præteritarum repetitio, sed nouæ cogitationes & encomia. Docet autem perspicuè textus superiore commendatione affectam fuisse eam Ecclesiam, quam filia Pharaonis adumbrabat; laudari verò eam Ecclesiam in cap. 7. cuius Sulamitis figura fuit.

Ægyptia &
Ierosolymita-
na inter se &

Quod verò ad sensum attinet grammaticum, hæc quidem sic concipio: cum Rex Ægyptiam, quæ princeps erat regina, plurimum deprædica-

set; eum iam nunc in eam, quam secundum Ægyptiam plus diligebat, oculos conicere, in eam scilicet, quæ Solymitana, siue Ierosolymitana appellabatur; quod hæc fortè sola inter reginas vxores Regis patriæ esset Ierosolymitana. Et vt omnes vxores Regis, vt vidimus, suspiciebant, & amabant summopere Ægyptiam; ita est verosimile cogitare hanc Ierosolymitanam plus reliquis apud Ægyptiam gratia & familiaritate valuisse. Atque id ego sic existimo, aptum quippe ad præcipuum sensum, quæ persequor in mea acoluthia.

Videtur itaque hæc esse dramatis cogitatio, vt reuersis Rege & Regina ex horto nucum, quo ierant, nocte illa adornata fuerit in aula regia chorea ei similis, quæ nobis dicitur *Sarao*. Egressa est vt motitaret se Solymitana; tunc Rex cum ea in hac parte Cantic. colloquitur, atque ita incipit: *Reuertere, reuertere*: vel *Conuertere, conuertere*, vt dicunt Septuag. quod est: semel & iterum circumito. Declarat autem series hoc peti, vt cerneretur illa hinc inde, & perfectè spectaretur, vt sic Regis probationem eliceret, ait enim: *Vt intueamur te.*

Quod verò ad sensum præcipuū attinet equidem persuasus sum, hæc Sulamitide Religiosum statum, seu, quod idem est, Ecclesiam religiosam representari. nam huic conueniunt apprimè tum laudes omnes, quibus ornat Sulamitidem sponsus: hoc deinde argumentum mire superioribus adnectitur. Etenim quantum profecerit Romana Ecclesia fundatis sacris familiis, argumentum est 6. capitis; ecquid ergo excogitetur aptius, quam vt statim ad prædicationem status religiosi sponsi sermo conuertatur? Præterea, in duobus versibus, qui hunc, qui vltimus est, proximè præcedunt, expressum fuit, quantum Romani Pontifices afficerentur, quod obligationibus, quas externa illa maiestatis representatio offert, ab eis curâdis distraherentur interdum, quæ ipsis præcipuè demandata sunt; quid ergo coherentius, quam vt statim de præstantibus ministris inferretur sermo, quos habent iidem Pontifices paratissimos ad earum rerum administrationem, quæ pontificiæ præcipuè sunt, animarum scilicet conuersio, eorum qui fidem iam amplexi sunt, aut amplectuntur denuò, spiritualis fructus? Hos autem excellentes ministros Religiosos esse, planum est prorsus: qui hinc à curis pompæ & sæcularis gloriæ, relique faciendæ explicati sunt; illinc diuinæ gloriæ & animarum commodo omnino sunt dedicati, & dedicati præsertim sedis Apostolicæ famulatu. Certè nihil potuit cum præcedentibus aptius coherere.

Sed difficultatem in eo quis fortassè reperiat, quod ad hanc tractationem de statu Religioso, aptum minimè videatur, vt Sulamitis à principali regina diuersa sit: quoniam Religiosi à Romana Ecclesia nequaquam sint distincti, sed intima potius illius pars, & maximè vitalis. Respondeo fieri non posse, vt figura omnino correspondeat veritati & principi intellectui: adhuc tamen perspectu facile esse, quod vt de Religioso statu seorsum ageretur, conueniens fuerit, vt persona alia introduceretur. Nam licet verum sit, Religiosum statum partem esse Romanæ Ecclesiæ; sed vbi desumatur hæc non pro vniuersali Ecclesia, sed pro ea quæ Christianarum Ecclesiarum est caput; apparet continuò necessarium, vt persona diuersa sit status Religiosus. Ex Religiosis enim exigua pars Romæ agit, ex eis que quos, & quoquolibet allegat immediatè Pontifex Romanus. Plures alij per orbem

cum Salomo-
ne coniunctis-
sima.

Ex occasione
chorea Regi
ad Solymita-
nam sermo.

Sulamitide
status Reli-
giosum repræ-
sentatum.

Cur non ead-
dem persona
Romanæ Ec-
clesiæ &
status Reli-
giosum re-
presensit.

orbem totum dispersi sunt, qui sine Papæ speciali missione eodem procurandæ diuinæ gloriæ, boni animarum, & sedis Apostolicæ famulatus officio destinentur.

Iam verò de nomine Sulamitis Theodoretus & alij voluerunt, eo significari Salomonis uxorem; sed est contrà, uxores Salomonicas plures fuisse. Illud planum & magis solidum, Sulamite Ierosolymitanam denotari. Cùm autem *salem* sit pax, Sulamitis pacificam sonat. Atque hanc nomenclationem natam esse in primis statui Religioso, loquitur res ipsa; nec id solum propter eam pacem, qua fruitur hîc status; sed etiam quod esse pacificatores, spectet ad Religiosos. id quod illis Matth. 5. *Beati pacifici*, significatur.

Sulamitis nomenclatio apposita Religiosis.

Matthæus explicatus. Vulgatus & alij cum Hebræis vertunt Sulamitis.

Alij cum Septuag. Sunamitis.

Et quidem Sulamitis transferunt correctâ Biblia S. Ambros. Theodoret. cum tribus suis & Beda. Quod idem in Complur. & Reg. tribuitur Septuag. interpretibus. Verùm constat ex Romana editione non ita translulisse Septuag. sed Aquilam, apud quem est *εἰρηνεύου*, id est, *pacem colens*, Hebræi quoque codices habent Sulamitis. At Septuaginta non fuit Sulamitis, sed Sunamitis: quo item modo legerunt Gregor. Apon. Iustus, Guilielmus, Alcuin. Alan. Haimo, Anselm. Bernardus, Rupert. Cassiod. & alij. Symmachus eodem videtur spectasse, qui reddidit *spoliata*; quamquam communis nominis Sunamitis interpretatio est *captiua*.

Facit etiam ad Religiosos.

Hæc porro lectio Sunamitis, aut captiua non male quadrat in statum Religiosum, cuius professio est illigari tribus votis. Altera item Symmachi expositio *spoliata* ad rem est. Nam Religiosi siquidem satisfaciunt instituto, expoliatos se & exheredes faciunt honore, muneribus, ac cæteris mundi bonis, ad contextum præterea eadem venit perquam oppositè.

Quam hic partem habeat societas Iesu.

Addendum his denique Sunamitis appellationem fuisse agnomen Abisag, illius scilicet scemina, de qua 3. Reg. 1. vers. 3. quæ ultimo nupsit Dauidi, quàmque is non cognouit. Neque defuit, qui hanc figuram fuisse Societatis Iesu, nostræ Religionis existimavit; nec deerit fortassè, cui veniat in mentem, hæc capituli 7. sequentis elogia esse quidem prolata de eadem societate. Sed præterquam quod vera lectio est Sulamitis, nobis hæc premere non licet.

Altera expositio de populi Iudaici conversione.

Dico deinç, præter explicatum sensum, quem in mea sequor acolithia, illud mihi esse valdè probabile, quod hîc pronunciauit S. Gregorius, nimirum spectatam etiam fuisse ab Spiritu sancto plenam Iudaici populi conversionem, eamque his verbis; *Conuertere, conuertere Sulamite*, significatam: ac deinde in iis quæ subsequuntur; laudibus egregiis eam etiam gratiæ plenitudinem, quam elargiturus erat idem Spiritus Iudaico populo tunc, cùm demum conuertatur ad Christum, fuisse denotatam.

Probatur argumentis.

Est hoc mihi assertum maximæ probabilitatis. Primò, quod rem tam notabilem, eandemque tam certam minimè fuisse prætermisissam ab Spiritu sancto in tractatu de perfectione Ecclesiæ, appareat verosimillimum. Vide ad Rom. 11. *Tunc omnis Israël saluus fiet*. 2. Cohæret id optimè cum contextu post commemoratam, nimirum Romanæ Ecclesiæ magnitudinem. 3. Conuersio Iudaici populi conficienda videtur maiori ex parte Religiosorum interuentu: atque ita ea connectitur aptissimè cum illis, quæ de ingenti fructu ex sacrarum familiarum foundatione extituro disse-

rebatur. 4. Haud est nouum iungi ab Spiritu sancto, atque id mirabiliter, res duas tamen diuersas, cuiusmodi sunt encomia religiosi status, & conuersio vltimæque felicitas Iudaici populi. 5. Vbi concipiatur Iudaicus populus in postrema ipsius restitutione ad magnam vitæ perfectionem vocandus, summisque diuina gratiæ donis completendus; non ad modum diuersum existit argumentum. nam rectè possumus præstantissimos quosque sanctitate viros filios Religiosæ Ecclesiæ annumerare. 6. Nomen noui Israël Deique populi peculiatis natum est apprimè Religiosis Christianæ Ecclesiæ; atque ita copulari videntur hæc ex parte hæc duo argumenta. Adicio demum, populi Iudaici conuersionem haud vno die totâ euenturam. Et fortè ea conuersio, quam Pauli vaticinium per Gentilitatis Christianos confectum iri significat, expleta iam est magnam partem. Quod si expleri iam cœpta est ea prophetia, in aliquibus fortassè effectum obtinuit, quod dignatus fuerit Deus statui Religioso eos addicere, plurimùmque vti illorum opera ad dilatandum Euangelium, animasque complures ad Dei notitiam perducendas.

Ad hunc porro conuersionis reliquiarum Israelitarum sensum haud veniebat ineptè verbum *Conuertere*, aut *Reuertere* quater reperitum. Illud est in Hebræo *sub*, quod in reuersione de captiuitate & conuersione ad Deum per pœnitentiam sapius vsurpatur. Quater præterea id verbum inculcatum ad generalem ex quatuor orbis plagis conuersionem appositum erat. Erat item ad amissim vtrumque nomen Sulamitis & Sunamitis, & hoc maximè quod interpretatur *captiua*, propter eam quam sustinet misera gens iam tum à Vespasiano captiuitatem, demonis præcipuè mali vinculis adstricta. Sed nihilominus quam sequor in mea acolithia explicationem, ea cohæret impendio magis meo iudicio, estque diuino Spiritu dignissima planè res, tanti apud eum momenti fuisse Religiosum statum; vnde tantum decoris, tantùmque fortitudinis accesserit, acceditque subinde Catholicæ Ecclesiæ.

Inuant in nomina Sulamitis, & Sunamitis.

CAPVT VII.

De bono status Religiosi.

PRæmittenda fuit explicationi sequens annotatio, seu quaestio.

An nouem primos versus protulerit omnes sponsus? Et an sermo continens sit de Sulamitide.

Equidem sentio, sine interruptione sponsum his nouem versibus loqui, eosque totos in Sulamitidis prædicatione collocari, quod optabile esse, nemo potest inficiari. Vnde nequeo satis intelligere, quo nixus fundamento cogitarit P. Martinus Delr. agere in his nouem versibus alternatim Sulamitidem & sororem ipsius natu minorem. Hanc Martinus existimat gentem esse populi Israelitici recens in fine sæculorum restitutam: at Sulamitidem Christianam esse Ecclesiam antiquam maiore ex parte ex Gentilitate conuersam. Innititur fortassè P. Delr. vers. 9. de quo inferius, & aliquot interpretum auctoritati. nam c. 7. v. 7. plerisque

An hic dua sorores inter se agant.

plerosque ait Patres dialogismi nullam rationem habere, sine quo putat ille intelligi non posse sensum historicum. In hac quaestione pono dicta sequentia.

Non. sed no- uem hi ver- sus laudant feminam unicam.

Primum, eam sororum duarum sese alternis laudantium cogitationem videri in hoc loco nouam, neque satis fulcitam. Etenim haec omnia encomia ex ordine à pedibus ad caput vsque progrediuntur, atque ita planum est ea in sensu gram- matico conferri omnia in eandem personam. Quod ita meo iudicio omnes interpretes sup- ponunt.

Nempe Sula- mitidem.

Secundum, vbi ponatur has laudes congeri omnes in eandem sponsam, congeri necessario in Sulamitidem.

Ab sponso prolatis om- nes, Id eorum ex- plicatione fi- vi.

Tertium, illud esse planum, vt tota haec lauda- tio promatur ab sponso.

Quartum, eximi certè quamlibet dubitatio- nem, vbi manifesto constiterit, omnia haec elogia & accommodata Sulamitidi, & ab sponso prola- ta sensum efficere mirificum, & mirificè cohären- tem. At verò quòd sensus eiusmodi non attinge- retur prolatis omnibus, & destinatis eidem per- sonæ, in causa fuit, vt diuersum aliud effingeret cogitatio.

An vers. 9. per dilectum significetur sponsum.

Occurrit verò contrà illud dumtaxat, quod sponsum non videatur loqui posse in versu 9. ha- bet enim, *Guttur tuum vinum optimum dignum dile- cto meo.* vbi nomen *dilecti* ipsum designat sponsum. Respondeo, non designare, vt videbimus suo loco.

A & quam decora cha- rissima, in delicijs!

7. Statura tua assi- milata est palma & vbera tua botris!

8. Dixi: ascendam in palmam, & ap- prehendam fructus eius: & erunt vbera tua sicut botri vinea, & odor oris tui sicut malorum.

B 9. Guttur inum sic- ut vinum optimum dignum dilecto meo ad potandum, labijs- que & dentibus illius ad ruminandum.

prædictam Religiosæ Eccle- siæ pulchritudinem cõtem- plari, suas entmuerò deli- cias esse.

Notatque in ea, cum san- ctitate (quæ ipsum vnice delectat) spiritualis simul doctrinæ scientiam, ad fi- delium institutionem perfe- ctam mirum in modum au- geri. Huic potrò scientiæ odorem spiritus cœlestis adiungi.

Atque inde vbertatem pla- nè diuinam & suauissimam efficaciam in cõciones ema- nare.

COMMENTARIUS.

Vers. 1. *Quid videbis* (Hebraicè *videbitis*) in Sula- *Sensus gram- maticus de- eleganti sal- tatione pro- batur.* *castrorum?* Quantopere placuerit sponso festina illa Sulamitidis ad numerum saltatio, ego mihi persuasi id esse, quod denotet grammaticus ho- rum sensus. Primum quia nomen *chorus* idem sit quod chorea, vel saltatio. Quâuis enim aliàs signi- ficet siue cãtorum multitudinem, siue multorum canentium simul & salientiũ saltationem; verũ grammaticus sensus in hoc loco de culta est fœ- mina; atque ita videtur necesse esse, vt Chorus si- gnificet, vel saltationẽ illius, aut melius quod ea- dem à nobilibus aliquot ad subsiliendum sit pro- ducta. Repræsentat autem chorea, eorum ferri co- natum, vt eam expugnent, quæ vrbs sit suæ defen- sioni studens. Deinde huc feror, quod videam sub- sequi statim gressuum elegantium commendatio- nem, nam id est, *Quam pulchri sunt gressus tui?* Mox eius prædicationem elegantiam, qua corpus moue- bat. Id enim est, *Iunctura femorum tuorum*, &c. ser- mo igitur erat de illius saltatione. Ac demum, quia agi de chorea *sarao* appositum erat nimis ad carmen amatorium, vide superiũs dicta ad finem cap. 6.

Iam verò quid erit chorus castrorum? Respon- *Ea est danza de la batalla.* deo, vt modò choreæ sunt, quas vocant *Pauana, Gallarda*, ita tunc fortè fuisse certam aliquam, quam dicerent prælij seu armorum: nobis certè appellatur *danza de la batalla*. Ait ergo sponsum. Et quod spectaculum est visendum perinde, quasi Sulamitis saltitans armorum saltationem? quod Hebræa significant apertius: *Quid videbitis in Su- lamitide sicut chorum castrorum?* Huc facit mentio- nem esse apud literatos saltationis armorum, quam vocant *Pyrrhicam*.

Vt autem hausta Deo voluptas ex spirituali Ecclesiæ Religiosæ militia adumbraretur, quid quæso aptius, quam eam sub voluptate, qua per- fusus fuit sponsum, Sulamitide spectanda saltatio- nem armorum saltitãte, adumbratam fuisse? Non- ne hoc est spiritualem militiam, eam quidem no- bilissimam vt rem summæ omnino cœlesti spon- so iuconditatis repræsentari? Ac præterea nonne hæc obiter imago eam etiam denotat lætitiã, qua Ecclesia Religiosa suum imitata sponsum, qui ad currendam viam apud Psalten 18. exultat, mi- litiam init spiritualem.

Sed notes, adhuc esse maximè positum, quòd *Pacifica cur ea bellatrix.*

SECTIO PRIOR.

Verba Sponsi.

Acoluthia.

1. *Quid videbis in Sulamite nisi choros castrorum? Quam pulchri sunt gressus tui in calcamentis filia principis: iun- ctura femorum tuo- rum, sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.*

Laudes autem Religiosæ Ecclesiæ quas congerit spõ- sus huiusmodi sunt: spiri- tualis militiæ institutum Deo gratissimum: Euange- licæ prædicationis pulchri- tudo, nouis Apostolis per orbem discurrentibus: eo- rum item ad has missiones quoquo versus à maioribus designantur, summa prom- ptitudo.

2. *Umbilicus tuus crater tornatilis nõ- quam indigens pocu- lis. Venter tuus sicut aceruus tritici, val- latus liliis.*

Animorum nihil sibi ip- sis optantium voluptas ple- na: in animabus aliorum quamplurimis fructus vber- rimus, & insignis vitæ muta- tio.

Laudo.

3. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli ge- melli caprea.*

Optima ad persecutiones subeundas in Euangelij mi- nistris, præsertim, compa- ratio animi.

Vita Religio- sa.

4. *Collum tuum sicut turris eburnea. Ocu- li tui sicut piscina in Hesebon, quæ sunt in porta filia multitu- dinis. Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.*

Præclara spiritus in Chri- sto libertas: pulchritudo pa- cis Euangelicæ ab omni me- tu securã: in officio specula- torum solertia insignis.

5. *Caput inum vt Carmelus: & coma capitis tui, sicut pur- pura regis vinclã ca- nalibus.*

Fundatorum ac prælato- rum excellentissima perfe- ctio: Passionis Christi deu- otissima meditatio.

6. *Quam pulchra es,*

Subdit denique sponsum

In Canticum Canticorum Salomonis. 227

ea quæ Sulamitis, id est, pacifica nominatur, saltet A bellicam saltationem. Atque huc illud aduoca Luca 2. 14. ubi à cœlesti militia pax canitur. Nam hæc præcipue Ecclesia dæmonibus ac vitiis vehemens omni ope bellum infert, vt pulchra pace homines perfruantur.

Aliter exponitur chorus castrorum.

Denique diceret quis non eam esse expositionem ineptam, vt chorus castrorum vitam actiuam cum altera, quæ otium amat contemplationis, copulatam designaret: quod in choro Dei laus decantata significetur; in cæstris verò exerta depugnantium fortitudo. Mihi tamen non satisfacit hæc commentatio.

Deum in chorea regina iustit.

Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis! Septuag. Filia Nadab. Vnde fieri videtur intellexisse eos, Sulamitidem, de qua est sermo (typicè saltem) certi hominis, qui Nadab compellaretur, filiam fuisse. Neque repugnat data à Vulg. nominis interpretatio: id quippè facit ille saepe aliàs. Et quidem cum magno legentium commodo, aperit enim mysterio viam. Sentio ergo hic in sensu grammatico significari, tam coniunctè motare se Sulamitidem, vt dicat Salomon, eam se Nadabi filiam illa actione bellè declarare, ad notationem nominis Nadab, id est, princeps, alludens. q. d. seruatum ab ipsa in saltatione modulum & artificium Reginae planè proprium esse, *su dançar era con arte y mesura de reyna.* Iam illa: *In calceamentis*, representant tam calceatus, quàm incessus elegantiam, pulchritudinèque.

Hi gressus pulchri, ministrorū Euāgelij.

Horum verò intellectū principè docuit haud dubiè Isai. c. 52. 7. dixit: *Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & predicantis pacem!* Id quod Nahum cap. 1. 15. repetiuit. & Paul. ad Rom. 10. 15. ampliùs expressit. *Quam speciosi, ait, pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* Et Hebræa item in nostro loco habent, *Quam pulchri sunt pedes tui!* Horum verò pedum mysticorum pulchritudinem cum elegantia calceamenti, quod regina gestabat, confert Salomon. Vide Isai. 3. 18. *Ornamentum calceamentorum*, ubi Hebræa, *Gloriam crepidarum.* & Iudith 10. 3. *Induit sandalia pedibus suis*, pro singulari nimirum ornamento. Habent hodie fœminæ in splendido cothurnorum (*chapines*) ornata bractæas argenteas, siue aureas, & sunt fortassè quæ illis gemmas inferant. Sandaliorum certè aureorum meminit Euripides.

Calcei preparatio.

Calceamentum hoc refert Gregor. ad firmam animi confisionem, quia calceata confidenter ingreditur. Calceos eosdem respexit Paulus ad Ephes. 6. 15. *Calceati pedes, ait, in præparatione Euangely pacis.* de iis scilicet, cui nihil adhæsit luti, siue pulueris, quod ingrediantur crura calceatu probè operiti. Aut loquitur potiùs Apostolus de præparatione ad nobilem expeditionem omnimoda, vt eum is, qui ad iter omnino est comparatus, habere dicitur calceamen, & calcæria indura, *calçadas las botas y puestas las espuelas.* Ac fortè vetus principum fœminarum calceatus erat quemadmodum nostratibus *botines*, quos cothurnos vocant quàm elegantissimos, de quibus multa hîc multi.

Filia principis propter principalem spiritum.

Denique, *Filia principis* spiritum denotat principalem eius proprium conatus nobilissimi, qui in his excursionibus ad belligerandum cum sœuis hostibus, cacodæmone, peccato, mundo, & carne collocatur. In sensu tamen grammatico necesse non est, vt hæc fœmina reginæ filia sit, vt patet in Cosbi, quæ Num. 25. 15. appellatur *filia principis nobilissimi.*

Iunctura femorum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis. Saltant planè extra chorum in præsentem, qui nos ad pulchritudinem femorum contemplandam inuitant. Vidimus iam, ferri debere cogitationem ad Sulamitem in Sarao chorea saltantem. Quis ergo tam erit captus mente, vt eam cogitare velit salientem & nudam & cothurnatam. Et quorsum ad saltationem, figuram exprimere femorum pulchrorum? Sordidum hoc sane, putidum, & ad præcipuum sensum prorsus inutile. Enimverò hîc de facilitate agitur atque elegãtia, qua se quolibet motitabat Sulamitis quamcumque in chorea mutationem graphicè conficiens. Atque id est de officio vertebrarum, genuum videlicet, vt existimat Genebrardus, tractare. nam gressuum pulchritudine in præuia ambulatione descripta, ex ordine ad mutationes saltationum transitur. Iam comparatio cum torque, qui totus flexilis (*degonces*) est, ac in quamlibet proinde partem flexitur quam facillimè, est, vt explicauit seorsum, admirabilis. Aduerto Plantinians in Bibliis legi pro *femorum feminum*. hæc autem sunt ex Plauto partes cruris graciliores, quæ antiquo more (vide Isai. 3. 18.) ornari solebant armillis.

Femori consideratio in hoc loco absona.

Festiuu sui mouendi facilitas astuta.

Torqui flexili collata.

Collum ambient.

Putat S. Ambrosius comparationem à torquibus triumphantium desumptam: & notat Symmachum de torquibus, qui circa collum, expressè loqui. Erant hi fortassè, vt modò, flexibiles, eo enim proculdubio respicitur. Atque idem præferre videtur nostra versio in illis: *Qua fabricata sunt manu artificis.* quibus efficitur de seruo non agi. Etenim hoc artificis opus non est: at flexibilis torquis eiusmodi artificem, & cum non vulgari-ter politum requirit.

Porro sensus horum præcipuus est is haud dubiè: quam facile Religiosi homines vertantur, & conuertantur in missionibus, quoquò illos diuinus ducat Spiritus suorum moderatorum interuentu, quàm illi sunt prompti, quàm petiti in quacunque mutatione, quæ conueniens sit, efficienda. Facit huc quod licet locus, ubi nos præcingimur, altior non nihilo sit femorum cum corpore compage: verùm in habitibus antiquis duplicem obseruauit cingendi locum: & erat fortè inferior ad iuncturas seu vertebra. Quòd si torquis, seu alius aureus cinctus illic ornatus causa cogitatur; ad rem tunc diceretur, facilitas qua feruntur ad missiones concionatores Euangelici, quaque maioris Dei gloriæ causa eunt huc illuc, redeuntque in eo siue torque siue cinctu quouis loci inferioris fuisse designata. Aprior tamen est de flexibili torque cogitatio.

Sensus præcipuus de ratione qua obtinet missio-nes Religiosi.

Notandum verò, bellè in ea saltandi dexteritate artes & cõsilia virorū Apostolicorū representari, dum summa opportunitate, artificio & celeritate suas faciunt conuersiones, & reuersiones, quo iis, quos idola, seu hærefes deceptos tenent, inferant spirituale bellū. Atque cum sub allusione ad bellicam (de qua supra) choream sermo sit; videntur sanè hæ saltantis mutationes strategemata adumbrare. *Habet enim* (S. Bernardi verba sunt) *& charitas suas astutias.* Atqui hæc strategemata ex Christo, magistro quippè huius admirabilis artificij perdiscuntur. Cõsidera illa Pauli ad Ephes. 4. 15. dixit: *In astutia ad circumuentionem erroris, addit statim: In charitate crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam subministratiõnis, secundum operatione vniuscuiusque mēbri.* Et nõne videtur Apostolus nostras femorū iuncturas spectasse.

Horum in bello spiritua-li strategemata sunt chorea mutationes.

Noto

*Præteritum
graviori no-
cognati.*

Noto etiam, eo posse facere præsentem locum, ut Religiosi missiones obeuntes instar sint equitum expeditorum, accurrentium videlicet quo maior necessitas vocarit, neque vetò loco huic affixorum vel illi, sed semper Dei gloriæ maiori inferuentium.

*Relicta no-
sit iam cho-
rea allegoria.*

2. *Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis.* Inchoavit à Sulamite sermonem Sponus, eò alludens, quòd illam vidisset saltitantem. Sed videtur iam textus eam relinquere allegoriam. Et dicat fortè quis, esse ex elegantia, vt ea relinquatur, fiatque deinceps de sponsa Christi sine respectu ad comparationem Sulamitis sermo: vsum enim principio sponsum ea comparatione vt inchoaret, post verò reliquisse, quòd sit in Psalmis, vt in 71. in quo principio allusio est ad Salomonem. Verùm præstat choreæ cogitationem continuari. Neque tamen ad hoc credi necesse est fuisse re choream; sed eam sat eleganter effingi. Omnia verò in hac cogitatione, vt videbimus, hærent.

Non.

Quid hic cogitandum?

In hoc igitur versu concipienda est Sulamitis, quæ licet saltitasset multum, post oblato sibi aque potu, respondit tamen, sitire se minimè. ita venit appositè præsens versus. Ad hoc si supra vmbilicum in crateris figurâ concipiatur monile quoddam, seu insigne aureolum, atque intra id pro gemma crystallus perfectissimè pellucens, vas plenum aqua repræsentans; haud fuisset quidem ineptum, ad sententiam principem dicere, mysticum illum, de quo agitur, internum Ecclesiæ vmbilicum ei monili, quod gestabat regina, assimilè esse. Vt tamen hoc sit, iam verba textus expendamus.

Quid possit item.

*Considerandum qua vox respondeat
Hebraicè nomina vmbilicis.*

Vmbilicus tuus. in Hebræo pro vmbilico nunc ponitur *וֶרֶךְ* quæ vox designat exteriorem vmbilicum: nunc verò *וֶרֶךְ* aut *וֶרֶךְ* hæc autem illud significat intestinum, quod infanti recens nato præciditur, & in vmbilico illigatur. Est autem id intestinum, quod ad interna omnia vitalia, stomachum scilicet, iecur, & præcordia penetrat. Hæc verò vitalia omnia, quòd penetrat illud intestinum, comprehendi in sacra Scriptura voce *for*, aut *sofer*, quam noster vertit vmbilicum, manifestum est. Atque id quidem vel ex loco Iob. 40. 11. *Virtus illius in vmbilico ventris eius.* Vbi sensus est grammaticus de vi interna elephantis ingente, vel ad plurimum cibi concoquendum, vel ad dies multos sine potu tolerandos. Addendum illud ex Prouer. 3. 8. *Sanitas erit vmbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum.* vbi ab exterioris vmbilici sanitate non sumi comparationem, perspicuum est.

Vmbilicus hic pro vitalibus.

Dico ergo, cum in præsentem pro vmbilico Hebraicè habeatur non *tabur*, sicut eum dicitur vmbilicus terræ, sed nomen *sofer*, nullo pacto exterioris vmbilici pulchritudinem respici, sed vitalium omnium interiorum irrigationem. Ita enim textus: *Vmbilicus tuus crater tornatilis.* vbi significantur intestina, in quibus est famis & sitis sensus. Ideo enim dicuntur famo intestina crepitare, & deuorari à maioribus minora; propterea desiderium & concupiscentiam repræsentant. Et nota propter has ventris & vmbilici locutiones triavnum designari conturbationem, vel tremore ventris dolorem & contritionem; id est, *intremuit venter meus, meghai.* Alteram asserre quoque *meghai* benignitatem, & candidam erga omnes peccatus, *venter eius eburneus.* Tertium, per nomen *sofer*, id est, vmbilicus exprimi desiderium. Nomen porò crater in fontibus aquæ conductiæ iugiter manantibus

Crater cum respectu ad fontes.

A designat optimè vas illud capax in quod aqua decidit, & est semper plenum, *copa* vocamus & *taza*. & notat benè hic Delrius, craterem non esse patere vel calicis genus, vnde bibatur, sed vas ingens instar doli vel feræ. adde, quod significandæ etiam capacitati additur *tornatilis*, Hebr. *rotundus*.

Pocula item in præsentem non pro vasis, sed pro liquore, quem vasa solent ministrare, ponuntur. Quo sensu legimus *Achelois pocula* in Virgil. & similia in aliis. Quòd si sermo esset de ingente vase, quod habeat intra se homo, quod plenum semper conseruare, necesse habeat; inuenireturque artificium aliquod, quo absque nouo potu, plenum permaneret iugiter, id propriè significaret hæc phrasis: Iam poculis aquæ non est opus.

*Pocula proli-
quora.*

B Cum ergo dicitur, vmbilicus tuus crater tornatilis nunquam indigens poculis, hæc comparatione respicitur patera manalis fontis perpetuè plena, ac proinde vasis in eam aquæ effusis minimè indiga, quippè quæ de suo habeat, & semper redundet. Porò cum, vt dixi, vmbilicus in præsentem vitalia omnia interna complectatur; hæc sententia: *Vmbilicus tuus crater rotundus, &c.* hoc vult: Habet Sulamitis (de qua agitur) intra se fontem vitalis aquæ plenitudinis perpetuæ, quin habeat illa necesse sibi concupiscentiæ potu ordinario satisfacere.

*Sententia ex-
plicatio.*

C Atque hæc ipsa comparatio est, quam Christus Dominus Ioan. 7. 38. usurpat, inquiens: *Flumina de ventre eius fluent aqua viua.* vbi rò de ventre demonstrat subnasci fontem intrinsecus in Christum credenti, quo rigantur omnia animæ interiora. nam ventris nomine interna omnia vitalia phrasi Hebræa designantur. Et verò propria loci vtriusquæ significatio est de interno gaudio & expletione desiderij, quam cor illud nanciscitur, quod intra se coëcet latitiarum fontem, quòdque non fatigat vllius concupiscentiæ sitis.

*Gaudium in-
ternum vbi.*

D Vbi autem positum fuerit, eandem in vtroque loco usurpati comparationem, patescit illico, quod in Ioanne dixit Christus: *sicut dicit Scriptura,* propter hunc Cantic. locum dixisse, & fortè etiam propter illum Prouer. 3. 8. vbi mentio est vmbilici in eadem significatione. Sic enim habet contextus. *Ne sis sapiens apud te ipsum: time Deum, & recede a malo: sanitas quippè erit vmbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum.* De qua verò sanitate sermo sit, proditur ex serie, de ea nempe quæ sitim sanat concupiscentiarum interno veri gaudij animæ fonte. Hoc verò est quod dicit Sapiens: *Ne tibi tantum arroges, vt putis tua solertia verum gaudium, veramque satisfactionem animæ reperiturum: sed Deo te summitte, illum reuerere, & sine te ab ipso fide viua gubernaris: ita à sui concupiscentiarum curaberis: enim- uerò in interioribus tuis fons vitalis aquæ gaudijque solidi tibi innasceatur.* Hoc illud est Apocalyp. 7. 16. *Non esurient, neque sitient amplius, &c.* nam de hac vita series est. Et mox: *Quoniam agnus deducet ad vitæ fontes.* Græcè ad fontes viuos, quorum epotus liquor sitim seimel restinguit, manetque intus ac manat viuos fons. Atque illa Pauli *ἀντάρκεια*, pietas cum sufficientia, hæc omnino est.

*Desiderij ex-
pletio cum
allusione ad
alia loca.*

E Addendum, fortassè ad dicta videbitur alicui, quemadmodum fœtus in matris utero per vmbilicum sine esca & potu alio alebatur, ita hominem in generatione noua, in qua sit noua creatura, redire ad priorem illam nutriendi rationem, medio scilicet mystici vmbilici fonte, sine vlla edendi aut bibendi necessitate, eò nimirum sensu, quo dixit Christus: *Non sitiet in æternum,* Ioan. 3.

*Regeneratio-
nis cum gene-
ratione calla-
tatio.*

Licet

In Canticum Canticorum Salomonis. 229

Qui precipue
fruantur ex-
pletionem des-
derij.

Licet autem nobilem hunc interni fontis effe-
ctum viuz fidei attribui à Christo Domino ve-
rum sit, in serie tamen Canticorum Religioſæ
vitæ felicitati veriffimè adiudicatur. Etenim qui
iſto fidei viuz fructu perfruantur, videntur sanè
eſſe probi religioſi, qui omnino ſe Christo con-
credunt, qui fores affectionibus & deſiderijs va-
lidè oppilant: id quod ſibi poſſibile eſſe ſomnia-
bat Seneca, videlicet, cum dixit: *Qui deſiderium
clauſit, me hercle cum Ioue de felicitate contendit.*

Et affiduo re-
frigerio ani-
ma.

Obſerua demum quod Plinius lib. 11. cap. 37.
ſine inquit: *Venarum in umbilico nodus ac coitus.*
Videtur itaque, conſtituto in ea parte vitalis
aquæ fonte, venis (qui ſanguinis riu ſunt) de-
continua refrigeratione prouiſum eſſe.

Quoniam in explanatione huius verſus diuer-
ſa loca tetigimus, de illis, præcipue de illo Ioan-
nis 4. ſequente annotatione pluribus agemus.

Ad loca aliquot, maximè ad Ioan.

4. 13. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo
ei, non ſitiet in æternum: ſed aqua, quam
ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis
vitam æternam. quæ cum verſu præ-
ſente: Umbilicus tuus crater, &c. col-
ludunt, annotatio.*

Sitis anima
declaratur.

Quemadmodum areſcit terra ſucci inopia, ita
nos quoniam terre ſumus exareſcimus deſecti
gaudio. *Spiritus triſtis exſecat oſſa*, Prouerb. 17.
22. & *Psalm. 105. Aruit cor meum.* & *Psalm. 142.
Anima mea ſicut terra, ſine aqua.* Vnde ſitis nomi-
ne SS. Hieronym. *Iſai. 65.* & *Gregor. 14. Mora-
lium cap. 5.* auidum gaudij deſiderium intelli-
gunt. atque eam metaphoram ſapientes uſurpant.
notum illud Naſonis,

Quo plius ſunt pota, plus ſituntur aque.

Et hæc communis eſt & vera querimonia, nihil
habere terram, quod ſitim hanc expleat. *O con-
ſento donde eſtas?* nota reliqua grauis & patheticæ
noſtratis cantilenæ. Illud nobis uſuuenit quod
febrientibus: ardent hi nimirum, & illis offer-
runtur frigida aliquot ſemina voluenda ore, aquæ
bucca, aut quid ſimile refrigeratorium: quorum
haud eſt quidem ſitim reſtinguere, ſed eam tan-
tiſper fallere. Et quamuis hauſtu nos quandoque
copioſo, vt videtur, oblectemus, ſed planè ſine
proſectu. ſuperat enim ſtatim humorem calor,
& quaſi nihil hauſiſſet homo, prior ſitis ſenſus,
maior quin etiam, vt ferunt, inſtauratur.

Quod ei re-
medium.

Tanta huic, tamque prementi neceſſitati me-
dicinam offert Chriſtus admirabilem, ea eſt la-
tex quidam, quem propinat ipſe, quo ſemel tol-
litur ſitis. Curat enim ægrotum; eoque perducit,
quo non amplius ſiti fatigetur. Sed quod eſt
mirabilius, hauſtus liquor intus coaleſcit homi-
ni in interiorem fontem, qui eum ita refrigerat
continuo, & irrorat viſcera, vt iam tum eo non
ſit liquore opus, cui inhiant reliqui ad ſedan-
dam ſitim. manat enim intra cor ingis gaudij
fons. Hoc nimirum eſt fons aquæ ſalientis, id
eſt, in lætitiã, quæ neſciat finem, ſed per-
manentem, perpetuam.

Quid ſalientis
aqua.

Explico hæc. Ac primum, ſalientis aqua ne-
ceſſe non eſt vt afferat aſcenſum valdè ſublimem
(violenta enim eſt eiufmodi cogitatio) & uſura-

A ta dicitur phraſi exilire fons aut limpha, id eſt,
manare, ſcaturire. Imò & arbuſta dixit Lucretius
ſalite è terra pro pullulare. Deinde quod additur
in vitam æternam, notum iuxta ſacræ Scripturæ lo-
cutionem idem poſſe ſignificare quod in iucun-
ditatem permanentem. quia *Iucunditas cordis hæc
eſt vita hominis*, *Eccleſ. 30. 23.*

Quid in vi-
tam æternã.

Noſter itaque Ioan. 4. 13. locus de voluptate il-
la ingente, qua ſpirituales animæ perfruantur,
agit. atque ita expoſuerunt Lyranus, Ianſen. &
Salmer. atque eundem S. Baſilio ſenſum attri-
buunt. Sanctus Auguſtinus & Beda de bona con-
ſcientia hoc capiunt, iuxta illud Prouerb. 15. 15.
Secura mens quaſi iuge conuiuium. Nyſſen. Leont.
Theophyl. & Euthym. de ventre fluere explicant
de corde, ſeu intima hominis parte, ait Elias Cre-
tenſ. S. Auguſt. alibi Rupert. Tolet. & Barrad. fa-
tetur quidem docere Chriſtum, quod ſitim pror-
ſus extinguat aqua ſuæ gratiæ, dicunt tamen illam
in cœlis habere hunc effectum.

Ioannes de
ſpirituales
huius vita
gaudio expo-
ſitum.

Contra verò eſt, Chriſtum Ioan. 7. 38. eandem
hanc doctrinam repetentem dixiſſe: *Qui credit in
me, ſicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent
aqua viua.* vbi Ioannes adiecit: *Hoc autem dixit de
ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eum, non-
dum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glo-
rificatus.* Atqui gratia fuerat creditibus data
priùs: illa verò ingens ſpiritus abundantia erat,
quam nondum acceperant, quæque rerum tem-
poralium appetitum, quaſi manu, vt dicitur, pla-
nè deterſit, atque id quidem in hac vita. atque
ita Baſilij interpretatio de gaudio ſpirituale cer-
tior apparet. Videndus idem in *Psalm. 45.*

Roboratus
hic intelle-
ctus.

Sed redeamus ad hunc Ioan. 7. locum & note-
mus quæ illa ſit doctrina, quam Chriſtus cla-
mans pronuntiabat. Quia ſcilicet *homines ad ma-
gnã vocabat*, vt ſerm. 19. in *Psalm. 118. v. 1. S. Ambroſ.*
inquit.

At quid eſt: *Sicut dicit Scriptura*: variè exponunt
Doctores. Cæterum ſi ex ſacræ Scripturæ eruere-
tur loci in quibus eadem comparatione docere-
tur, internum fontem hominibus ſpirituilibus
naſci, id ſanè planum foret. Et quidem S. Hieron.
affirmit. in Prouerb. inquit locum repertum iri,
non quidem vt verterunt Septuag. ſed vt vertit
ipſe. *Quaſierunt locum nonnulli, non inuenerunt.* Eſt
ille fortalſè Prouerb. 3. 8. *Time Deum, & recede à
malo: ſanitas quippe erit umbilico tuo, & irrigatio of-
ſium tuorum.* Septuag. *Sanitas corpori tuo, & curatio
offibus.* Sed ex Hebræo expreſſa eſt noſtra verſio,
in qua habemus irrigationem. Colligimus illud
præterea ex hoc loco, quod umbilicus quando re-
ſpondet non Hebræo *tabur*, ſed *ſor*, vel *ſorer* inter-
na ſignificet, & deſideria repræſentet. Firmat hoc
locus *Psalm. 80. 13.* vbi idem nomen *ſor* verti-
tur deſiderium. ibi: *Dimiſi eos ſecundum deſideria
cordis eorum.* Quod idem vertitur prauitas Ierem.
3. 17. *Non ambulabunt poſt prauitatem cordis ſui.* at-
que eodem ſpectat locus *Iob. 40. 11.* de quo ſupe-
riùs, *Virtus illius in umbilico ventris eius.* Locus al-
ter expreſſior ſacræ Scripturæ eſt noſter Cant.
Umbilicus tuus crater, &c.

Quæ ſit Scri-
ptura quam
Chriſtus D.
in Ioan. allo-
gat.

Hunc ergo utrumque locum reſpexit Chri-
ſtus cum in Ioanne ait; *ſicut dicit Scriptura.* Il-
lud autem cum Origen. Chryſoſtom. Euthym.
Leont. Ambroſ. & Gregor. obſeruandum non
dixiſſe *flumen de ventre fluere*, ſed verò *flumina.*
Vnicum ſanè flumen ad magnam aliquam ciuita-
tem iucundandam, ſat eſt. Fluminis impetus
lætificat ciuitatem Dei. quod ibi de ſpirituale
gaudio

Cur non di-
xit Chriſtus,
Flumen fluere,
ſed flumina,
egregia pon-
deratio.

gaudio Basilii interpretatur. At multa intra unum hominem flumina quid prætabunt incunditatis? certæ hac consideratione egregie abundantia consolationis & lætitiæ ponderatur. Riuius est, ait Gregorius, charitas, riuius est fides, riuius est spes, & omnia dona Spiritus sancti sunt riui.

Diuini huius beneficij magnitudo in Psalm. 15. 10. declaratur, cum dicitur: *Notas mihi fecisti vias vitæ: adimplebis me lætitiâ cum vultu tuo.* (Actor. 2. 28. *Replebis me incunditate cum facie tua*) delectationes in dextera tua vsque in finem. quod de Christo Domino à Petro Act. 2. declaratum, ad Christum quidem in suis membris, id est, in vitiis spiritualibus spectat. Atque illud, in dextera, vult dicere, dexteræ Dei præpotentis opus id esse. Vnde locus alter intelligitur, Prouerb. 3. 16. *Longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Expende, collocari in sinistra opes & decus, in dextera verò temporis diurnitatem, illud nimirum quod vitam longissime producit, nempe verum gaudium, iuxta id Ecclesiastic. 30. 23. *Incunditas cordis, hæc est vita hominis.* & *Exultatio viri est longeuitas.* Etenim, *Animus gaudens ætatem floridam facit*, Prouerb. 17. 22. & *A tristitia festinat mors.* Ecclesiastic. 38. 19. Atque hæc est illa Pauli autarcia, vt iam tetigi. *Est autem* (1 ad Timoth. 6. 6. inquit) *quæstus magnus pietas cum sufficientia, & autarcia.* & 2. ad Corinth. 9. 8. *Potens autem est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus omnem sufficientiam (αὐταρκείαν) habentes abundetis in omni opus bonum.*

Illud præterea hinc notandum, summum expellendæ sitis bonum à Christo fidei adiudicari. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, &c. & cap. 6. 35. Qui credit in me, non sitiet vnquam.* Vnde plurium locorum intellectus affulget. Habac. 2. 4. *Iustus in fide viuet.* Paulus hoc ter exposuit, dixit autem vbique: *Ex fide viuit*, viuit, inquam, de præsentate. & *Ex fide.* nam incunditas cordis hæc est vita hominis. Locus alter Isai. 28. 16. *Qui crediderit, non festinet*, de quo seorsum. & sensus quidem idem est. Hinc item locus ad rem maximè illustratur Iob 40. 18. *Ecce, absorbebit fluiuium, & non mirabitur: (Hebraicè, non festinabit) & habet fiduciam, quod insuat Iordanis in os eius.* de hoc dico in illo capite. Huc denique spectat illud Psalm. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Eodem vocandum illud, quo Ecclesia exornat suos doctores: *Incunditatem & exultationem thesaurizauit super eum.*

Porro ex horum locorum doctrina hæc substantialia puncta colliguntur. Primum. Habemus in viua fide mysteriorum Iesu Christi materiem & argumentum summi & solatiij & interioris gaudij. Quod explica, de peccatorum remissione, de participatione corporis Christi, de habitatione in domo ipsius: quam voluptatem, vt diminueret, nihil deberet esse potens, ne ipsa quidem delicta, vt sanctus Franciscus aiebat. Et verò importunæ & curæ & deliciozæ huius vitæ, vt nostræ attendamus felicitati, nobis multum officiant. His enim cum distrahimur, & efficitur indigni, vt Deus nos beatitudinis nostræ cognitione afficiat. *Morientes tum etiam muscæ, sordidulæ nimirum voluptates, vt est in Eccles. 10. 1. perdunt suauitatem vnguenti.* Se-

cundum. Docet nos Christiana fides, gaudium verum non esse in terrenis voluptatibus consecrandis, sed in contemnendis, terrenis inquam: & vt has pro spinis, quemadmodum dixit de diuitiis Christus, habeamus, tum ob scrupulos, quos infigunt, tum ob pœnas, quarum fruenter efficiunt reos. Tertium denique. Is, quem sollicitant & angunt appetitiones, si ponens arma & pugnam, illis inerter cedit; hic enim verò causam præbet sibi ab illis illatæ molestiæ vehementis; quoniam non statuit seridè cum illis validè confingere: quod si fecisset, bellum dein remissius longè experiretur.

Venter tuus sicut aceruus tritici, vallatus lilijs. Vt inceptam choreæ Sarai cogitationem persequar, equidem concipio illam vestem, quæ Sulamitis ventrem operiebat (tunica vocetur, quæ dicitur *faya* nostratibus, stola, vel vt magis arrideat doctis) fingi ex aurea tela cum eleuato in ea opere tritici cumulos imitante, cum limbo præterea ex lilijs graphicè acupictis. Ne verò confictam prohibito videar obtrudere velle cogitationem, hæud parum firmum promam ex sacra Scriptura fundamentum 2. Reg. 13. 18. vbi de Thamaræ Davidis filiæ talari veste sermo fit, Græcè pro *Talari* ita legimus: *Intexta fructibus, quia sic induebantur filie regis.* Quam versionem Septuag. interpret. attribuit Sixtiana editio, quam etiam Aquilæ attribuit Theodoretus. Vnde liquet, ad morem illius temporis decorè effingi, vt vestis illius, quam Sulamitis Salomonis sponsa gestabat, textura seu acupictura paruulos tritici aceruos imitaretur cum liliorum limbo. Atque illud ad hæc appositissimum esse, statim comperitur, vt sponsus, qui Sulamitem saltitare coegerat, inter laudes, quibus illam afficit, vna sit, bellè ei quadrare eam talarem vestem: quod speret ipse, fecunditatem suæ sponsæ (ventre nimirum significatam) fore tritici fecunditati quam similem: sobole deinde copiosa ad gloriam & exaltationem, quam lilia repræsentant, eandem euectum iri.

Est sanè quàm elegantissima hæc intelligentia, & quam præbet alibi sacra Scriptura. Ac primum, quis vel nescit parere ac multiplicare ventris esse, vel hanc esse familiarem sacre Scripturæ locutionem, iuxta illud: *Benedictus fructus ventris tui?* Vt verò ingens quædam fecunditas designaretur, nil seligi potuit conuenientius, quàm triticum. hoc quippe semen est melius, & quod prouenit copiosius. Plinium ad lib. 18. c. 10. vbi *Tritico*, ait, nihil est fertilius: hoc ei natura tribuit, quoniam eo maximè alat hominem: vtpotè cum è medio si sit aptum solum, centeni, quinquageni modij reddantur. Vide Genes. 26. 12. vbi scuit, dicitur, *Isaac in terra illa, & inuenit in ipso anno centuplum.*

Porro lilijs ad significandâ ab humilitate exaltationem eximiam ac gloriam (de quo multis supra cap. 2.) nihil conuenientius. Præterea, vt exprimeretur fore eiusmodi multiplicationem, quæ non modò numerum, sed Deo gloriam maximam afferret, nihil item aptius. Nam legimus alicubi, *Multiplicasti gentem, & non magnificasti lætitiâ*, Isai. 9. 3. At enim in ingente religiosæ Ecclesiæ fructu huic associatur pariter maxima Dei gloria & Ecclesiæ ipsius exaltatio. Habet illud singulare lilius, quod mutationis vitæ admirandæ (de qua fusè cap. 2.) symbolum sit. Et verò in fructu qui magnorum Religiosorum opera colligitur, eminet præcipue ingens Dei gloria in præclaris vitæ mutationibus, in

Explicatus loci Prouerb.

Incunditatis effecta.

Illustrari loci plures.

Locorū eiusmodi doctrina.

Vnde bonorū felicitas, & quid illam impediât.

Cum terrestres voluptates contemnda.

Qui vigor appetitionum frangatur.

Vestis Sulamitica ratio.

Sensus hominibus.

Probatum.

Triticum fecunditatis symbolum.

Lilium exaltationis.

conuersionibus hominum admirandis.

*Quid si lili-
um virgini-
tatem desi-
gnat.*

Qui demum virginitatis symbolum esse lili-
um sibi persuadent, his licebit sic philosophari, si-
gnificatum scilicet in hoc liliorum cum tritico
coniunctionem Religionis vtero attributa, quod
Religio imitatione quadam Virginis Beatissima
spiritualiter sit Virgo & mater, & Virgo purissi-
ma & fecundissima mater; quoniam integerrimæ
puritatis honos eo, quem producunt copioso
fructu, nequiquam minuat. Verum illa altera
significatio, vt suo loco effeci, germanior est.

*Hæc qui con-
gruunt cum
instituta cho-
rea.*

Duo vbera tua sicut hinnuli gemelli caprea. Vt
consonet hic versus cum instituta choreæ cogi-
tatione, ego quidem contemplor eos, qui pari-
ter cum Sulamite saltitabant, arma quasi mini-
tando, vbera illius versus inclinare: nam erat il-
la chorea, iuxta id præmissum prius, *Chorus vel
chorea eastrorum* quædam confectus repræsentatio.
Sic enim Sulamitis munitissimæ vrbis, quam
illi expugnare niterentur, aptissimè figuram ge-
rit. Vide cap. 8. 10. *Vbera tua sicut turris.*

*Qua optima
sunt, qui ve-
xantur dispo-
sitis.*

Iam verò de huius egregiæ comparationis sen-
su, ad cap. 2. vers. 7. pluribus dixi. Tantum hinc
nota, eam esse optimam ad sustinendas persecu-
tiones præparationem animi, primum, scire ni-
mirum eos, qui ita exercentur, Christi filios esse,
ac propterea ei similiter persecutionem passu-
ros. Nam *si me, ait, persecuti sunt, & vos perse-
quentur.* Mutuò se deinde amore validè comple-
cti, perinde quasi fratres essent vterini.

*An hoc per-
sineat ad sal-
tationem.*

4. *Collum tuum sicut turris eburnea.* In primo ca-
pite pro sponsæ Christi elogio singulari torquis
illius collum circumiens in laudationem prolatus
est. Nunc verò elegantis consideratio significatio-
nis, quam exhibet collum rectum, nudumque, est
maximè, vt ego quidem contemplor, ad deco-
rum. Etenim ad lautam, probandamque peritis
saltitandi rationem spectat maximè, vt collum
non sit demissum aut inflexum; sed teneatur re-
ctum, erectum, firmum. Iam quæ huiusmodi salti-
tationis gratia prodibat in medium, planum est eam
rectam non prodituram: exempto autem faciei
velamine, collum fortassè aperiebatur (nam molæ
istæ quibus obarmant collū, nostrates *marquesotas*
appellant, ex vsu sunt planè improbabilis.) Cogita-
tur itaque saltitans Sulamitis recto & aperto col-
lo: occurrit verò statim candoris & pulchritudinis
consideratio. Ad id autem venit sanè quam appo-
sitè comparatio eburneæ turris, quæ multo est si-
gnificantior, quàm si collum diceretur eburneum,
quod adiunctum in extrema colli laude poëtæ so-
lent ponere.

*Libertas spi-
ritualis in
collo signifi-
cata.*

Illud autem quod huic versui in mea acolithia
correspondet, est spiritus in Christo maxima li-
bertas. Atque cum in collo subiectus omnino ani-
mus primo capite repræsentatus fuerit, libertatis
nunc in eodem significatio, cadit quàm aptissimè.
Etenim licet submissus Christo animus, quæ ca-
tena quædam est, faciat eidem Christo ceruices
demitti; at verò hoc idem est, quod eam ingenerat
spiritualem libertatem tam in Euāgelio & in Pau-
lo celebratā. Atque in Religiosis hominibus quæ-
dam est Domini gratia admirabilis hæc spiritualis
libertatis perfectio; cuius se illi virtute, vbi ita vi-
dent ad Dei gloriam conuenire, tam minimè de-
pendentes à quauis deditioe seu subiectione po-
litica aut mundana exhibent, vt generosa quadam
despicientia videantur habere omnia sūsq; de-
que. Quemlibet è magnatibus vel monarcham,

A qui ipsos velit à recto deflecti, aut abiici inhone-
ste ad rem sua professione & libertate filiorum
Dei indignam, aut metuunt videlicet, aut reue-
rentur. Et quidem horum Dei iussis obtempera-
tio satis fuerat in hac chorea vers. 1. illis verbis si-
gnificata: *Iunctura femorum tuorum sicut monilia.*
nam monilis comparisonem ad obedientiæ per-
fectionem referri, vidimus ad illa primi capitis:
Collum tuum sicut monile. Hic autem monilis in
collo mentio non fit: nunc itaque non de subie-
ctione, sed de libertate potius tractatur.

Iam verò ad hanc dominatricem libertatem
denotandam, nescio equidem quid elegantius
ea pulcherrima erectione, qua quis in saltitando
ad numerum graphicè peritus collum tenet. Faci-
le porrò est animaduersu, esse fundatam in sa-
cra Scriptura hanc significationem. Licet enim
erigere collum capi soleat in malam partem, vt
Iob 15. 28. sicut illud non curuare Ierem. 27. li-
quet tamen per hoc significari, liberè se gerere,
nec velle subiici. Cum autem hoc symbolum
transfertur accommodatione ad Christi sponsam
conceptam coram suo sponso saltitantem, col-
lumque vt eidem placeat nec inflectere, nec de-
primere volentem; tunc fit planum id ad spiri-
tualem parrhesiam, eam nimirum, quæ libertas
in Christo nuncupatur, referendum.

Ac deinde colli albens & nudi cogitatio na-
ta fuit prorsus ad hanc rem. Enimverò nobilis
huiusmodi libertas continenter munitur à dupli-
ci custode. Vnus est culpam totopere & metue-
re & fugere quasi à facie colubri: quam mundi-
tatem conscientia probè significat albens eximie
color, iuxta illud: *Byssinum sunt iustificationes
Sanctorum.* Alter, nihil aliud, quod euenire
queat, formidare; sed gladio hilariter ostenta-
re iugulum. Ad id verò quæso quid collo nudo
magis appositum? Nam planum est eburneæ tur-
ris comparatione coerceri vtrumque, album sci-
licet impensè, & purum collum, atque idem
quoque nudum: quod tyranni cuiuslibet gla-
dium videtur expetere, vt ne sponsa vlli se rei
subiiciat, cui eam sponsus subiectam nolit.

Oculi tui sicut piscina in Hesebon, qua sunt in
porta filia multiudinis. Sulamitis saltitantis co-
gitatio progreditur vterius. Apparet autem fa-
cile, eam decorum seruare saltationis, quæ il-
lam exercet magna cum oculorum serenitate.
Hæc verò animæ tranquillitatem bellè repræ-
sentat. Iam comparationis ad duas illas pisci-
nas, quæ erant in Hesebon respectus, eò vide-
tur esse proculdubio, quod in illis pellucida ma-
ximè ac tranquilla lymphæ permaneret. Profi-
cit item locus vbi erant, in porta scilicet filia
multitudinis; vt significetur in tranquillitate
spiritus & animæ quiete, summa dignum ani-
maduersione, illud esse quod intra quamcum-
que turbationis occasionem, & coram infinita
multitudine, vbi alij se proterunt, rixantur alij,
alij nutant, nictant, annuunt, interea sponsæ
Christi oculi summam teneant serenitatem. Por-
rò, quod libertatis spiritualis symbolum cum
hoc tranquillitatis animæ coniunctum fuerit,
quantum habeat politi, statim perspicitur.

Perspicuitas demum & tranquillitas harum
piscinarum denotant graphicè illud donum, quo
Deus afficit Religiosos, quorum mentes splendo-
re magno, magna item serenitate ac satisfactione
animas componit. Nec verò designatum videtur
abs mysterio, quod ea piscinæ, quas respexit, com-
para

paratio fuerint in vrbe Hesebon, & iuxta eam portam, qua Rabatam, dictam post Philadelphiam, ibatur.

Gaudij & pacis discrimen.

Dicat tamen aliquis, hanc pacem videri iam in illis superioribus: *Umbilicus tuus*, &c. satis inclusam. Respondeo, in eo consistere discrimen, quod gaudium versetur formaliter in expellenda rei cuiuslibet appetentia; quoniam satis desiderio factum est. At verò pax in eo, quod nulla sit omnino res, cuius eam visio vel imaginatio interturbet; quoniam sibi est exploratum nihil esse prorsus quod ei queat incommodare, atque hac proculdubio est pacis Euangelicæ pulchritudo. Polite verò in primis vtrumque in Apocalyp. 7. 16. copulatum est, sed tamen vt formaliter diuersum. *Non esurient*, dicitur, *neque sument*, en quibus illis fruuntur gaudium & satietas. Ad dicitur verò post hæc: *Neque cadet super illos sol, neque vllus æstus*. Non metuunt videlicet seu decolorari sole, seu æstu fatigari. Etenim inferiora isthæc suis efficiunt subditis. At inferior non est, vt inquit S. August. qui quamuis multa corpore sustineat, corde tamen fixus in cælo est.

Collusio cum Apocalyp.

Nota præterea oculos ad visionem semper & considerationem referri: at pacis animæ effectus est, quod nihil videat Christi sponsa, quod eam commotam & inquietam reddat.

Quales, qui turris ironias (Hispanice) respiciunt.

Nasus tuus sicut turris Libani, qua respicit contra Damascum. Qui imaginantur ex foraminibus, quæ turres habet propter ænea tormenta, nasum collatum turre, ineptam produunt subtilitatem. Prodest enim nihil hæc similitudo neque nasi pulchritudini, neque mystico sensui ab Spiritu diuino spectato. Et quidem in hac speculæ comparatione sagacitatem ac prudentiam per nasum representatam attendi, id est ex se perspicuum. Etenim spiritualis prudentiæ partes sunt longè prouidere ac subdolari obstacula, vt illis tempore occurratur. Atque id est in quo solers Religiosorum prudentia famulatur Ecclesiæ, melius multo quàm populo Israëlítico turris in superioribus Libaniè regione Damasci constituta.

Respecta prudentia oportunitas hac coparatione.

Ecclesiæ pro speculæ Religiosi.

Sed iam cuius illa succurreret dubitatio, cum huius laudationis cogitatio in chorea fundata sit, videri in hac minimè posse notari quod quæ eam exercet, præstantis sit odorationis. Respondeo primum, aptè in eam, quæ tripudiat, conferri posse encomium aliquod ob indolem, cuius ibi non dederit significationem, nam sufficit, fuisse notum aliunde illam acutissimè odorari. Sed addo, cogitari commodè licere, datam in tripudio ipso occasionem, in qua se illa sagaciter olfacientem probauisset: cuiusmodi esset dicere, antequam id vllus ex astantibus pensitasset, quid in illo angulo crematur. Respondeo demum, esse fortè signa aliquot naturalia, quibus indicet quis olfactus sui præstantiam. Nam sicut eos, qui obtusè olent, vocant obefæ naris Latini; ita forsitan subtilitas nasi odoratum prodit eximium. At qui pinguem esse vel delicatum nasum, id oculis expostum est. Atque ita vbi concipitur quis ad choream egressus, suam prodidit olfaciendi facultatem. Et fortassè turris, cum qua Sulamitis nasum rextus componit, subrilis erat.

Quid cum chorea sagacitas nasi.

Carmelus pro seruo ex floribus Carmelici.

5. *Caput tuum vt Carmelus.* Quemadmodum quinto capite, v. 11. Christi caput coronæ aureæ collatum fuit; ita nunc caput Sulamitis cum seruo, quo ea concipitur redimita, comparatur. Et si hoc ex herbis & floribus propriis Carmeli montis

A concinnatum cogitatur; statim apparet dictum amœnè satis: *Caput tuum vt Carmelus*. q. d. Bellè in caput tuum quadrat ex huiusmodi floribus constructa corolla, ad representandum scilicet Carmelo monti hoc caput eleganter conferri.

Atque hæc de seruo cogitatio ad Sulamitis, quam premimus choream, apta est, & præcipue quia seruum erat proprius sponsorum ornatus. Quod si cuiquam pro seruo floreo arriiserit, magis aurea & gemmea corona siue cum imitatione florum Carmeli, siue cum eiusdem representatione propter figuram, vel quiduis aliud; rem hîc diuersam non affert. Sed alterum de herbis, floribus aut fructibus facilius est, & in eo, quod notum passim, B fundatum. Sic cum Cordubæ, v. c. spicas audimus, patentis campi prouentum intelligimus, cum autem violas, marinum rorem, filiquas, & alia id genus, montana, referimus ad montes. Carmelum dicit Theodoretus amœnitate & vinearum & fructuum omnium copia nobilissimum; sed essent haud dubiè plantæ aliquot motis illius propriæ; aut certè ipsamet rerum omnium congeries cum aliqua imitatione cornu copiarum esset montis illius representatio.

Conuenit Sulamiti vt sponsa.

Communis horum verborum expositio est, vt per caput Sulamitis capiatur Christus. Verum cum non de Ecclesia generatim in hac figura, sed speciatim agatur de statu religioso; videtur idcirco conueniens, vt in eo, præter id quod est toti Ecclesiæ commune, aliquid de Religioso ordine speciale significetur. Quod igitur succurrit mihi huic symbolo capitis proprium, est sanè singularis illa & admiranda sanctitudo, qua religiosorum familiarum patriarchæ præluxerunt; nec tantum illi quidem, sed generalius reliqui eorundem moderatores, qui ferè homines sunt præstanti sanctitate & perfectione.

Carmelus pro Religiosorum patriarchis.

Huic verò cogitationi deseruit mirabiliter Carmelus mons, non modò propter celsitatem illius & copiam bonorum omnium; sed etiam quia in Carmelo representantur statim Elias & Elisæus nobiles illius incolæ. Porrò cum dicitur caput Religiosi ordinis monti Carmelo conferri, dicitur hoc etiam consequenter, præ fulgore illic zelum Eliæ, eius cum Deo familiaritatem, & orationis efficaciam; Elisæi itidem mirabilia gesta ibidem splendere.

Qui Elias & Elisæi dori-bus effulgent.

Propter hoc notandum primum, & Eliam & Elisæum vocari in sacra Scriptura *currum Israël, & aurigam eius*. His enim appositis ornatur Elias 4. Reg. 2. 12. iisdem etiam Elisæus 4. Reg. 13. 14. Deinde in descriptione horum duorum Prophetarum vitæ, & miraculorum designari mirabiliter perfectionem, & sanctimoniam fundatorum vitæ religiosæ. Ac demum obseruandæ horum duorum Prophetarum cogitationes sublimes, conatus egregij, & reipublicæ in primis salutares.

Observatio-nis ad rem.

E *Et coma capitis tui, sicut purpura regis vincula ca-nalisbus.* Licet hîc posset imaginari quispiam purpureum capillorum reticulum, sed præstat, vt feratur cogitatio ad cæsariem, quam haberet Sulamitis, maximopere rubram. Atque hoc capillamentum concipiendum est bene promissum, discoopertum super humeros, eximie splendens, vt ferici coccinei perfectissimi congesta fila referret, nos dicimus: *Parecia a vnas madexas de seda de grana finissima.* In hoc verò comparationum genere sæper solet esse locutionibus hyperbolicis locus; cuiusmodi esse videtur primo aspectu, quod crines essent colore assimilés regis purpuræ (quæ Tyria

Cuiusmodi cæsaries imbr-ginanda.

Tyria est) cum colorem habet recentem magis ac viuidum, cum nimirum in ipso est tinctu, ac nativo sanguine videtur esse immerfa. Et quidem verba illa, *vineta canalibus*, non significant modò purpuram immiffam in tincturam, fed illic retentam, diutius immerfam & illigatam. At enim tota hæc exaggerationis fpecies neceffaria fuit, vt ad fenfum principale quadraret comparatio.

Vafa quibus infectores lanam colore purpureo tingunt, à Plin. lib. 9. cap. 38. appellantur cortinæ, quas dicit ex plumbo confectas. apud quem mentio effe videtur aliorum vasorum, quæ *lutra* vocabantur. Et fortaffe quas nominat Plinius cortinas, eadem sunt cum noftris canalibus, dictis ita ab aliqua canalium imitatione: nifi dicamus ingeftum liquorem in cortinas per canales, hifque lanam illigari, vt effet intra cortinam fufpenfa è canale, per quem in illam liquor infundebarur. Hoc tamen vtcumque fit, quòd verò comparationem ex infectione purpuræ Tyriæ perfectiffimæ textus nofter defumpferit, id videtur planum. vide Plinium citato capite fine. Vbi *Laus*, inquit, *ei fuma, color fanguinis concretis fufpectu refulgens*. Vnde & Homero *fanguis purpureus* dicitur.

Atque eo quidè fpectat hæc comparatio, vt repræfentet, pietatem ac deuotionem Religioforum hominum Iefu Chrifti fanguine penitus imbutam effe. Ac primùm per comam capitis fignificari aptiffimè deuotam obfequio diuino confectionem, fuperiùs c. 4. verf. 1. vidimus. Deinde verò vt denotaretur hæc deuotio imbuta & immerfa prorfus fanguine Iefu Chrifti, quid quæfo ne fingi quidem aptius potuit, quàm quòd dicerentur comæ capitis Tyrio colore refulgentes? Porrò imaginari capillamentum illud, ita vt videatur canalibus purpuræ Tyriæ, quo affatim imbiberet colorem (vti regie purpuræ neceffarium erat) illigatum; oftendit planè totus hic apparatus, Religiofos conferuare memoriam ac deuotionem paffionis Iefu Chrifti quàm recentiffimam, ac videri eos illo fanguine iugiter imbutos: qua illi pientiffima affectione refplendent quali corona fuorum caputum.

Hic autem aduertendum Hebræi textus translationem, quam fecit nofter interpres: *Sicut purpura regis*, &c. effe haud dabiè commodam. Potuit enim ita legere, vt regimen oratio repræfentaret. Verùm cum tunc puncta non effent, potuit quoque fine regimine capi, appofita fcilicet difpunctione in nomine *Purpura*; & quæ fequuntur abfolutè accepta verti potuerunt: *Rex ligatus in canalibus*. Quo modo reddiderunt Septuaginta, & antiqui Patres allegarunt. Quæ primo alpectu constructio videbatur peregrina; peregrini proinde intellectus ei quæfiti sunt: vt quod regie domus pergulæ feu ambulacra canales appellerentur, quibus rex videretur quali alligatus, quòd oculos à crinibus Sulamitis non auerteret. Verùm enim translationem Septuag. ita interpretati, vt Vulgata concilietur, eifque explicandæ deferviat maximè optandum effe. Cum autem de purpuræ tinctura, vt vidimus, fermo fit; ducti certè videntur fagro Spiritu Septuagin. vt Crucis, cui erat Chriftus Dominus affixus, myfterium indicarent. Dicunt itaque Cæfariem effe purpuræ, quæ tingitur, concolorem. Causam porrò effe coloris iftius, & quod Rex illigatus fit affixus, quin etiam clavis fupra cæfariem Sulamitis, & quod ex vulneribus illius per canales quinque cruor defluat, atque eo-

rum fluxum totū Sulamitis fupra crines excipiat. *Rex ligatus in canalibus*, feu *cum canalibus*, nimirum Rex cum quinque fanguinis canalibus promanantibus ex plagis fuis fupra effe amoris vinculis adftrictus, & clavis tribus confixus, erumpitque ex plagis omnibus purpura, qua Sulamitis cæfaries eiusdem, id effe, religiofæ Ecclefie deuotionem repræfentans penitus imbutur.

Defervit huic confiderationi mirabiliter pia quædam pictura, quæ ponit D. Magdalenam ad Crucis pedes eam amplexantem, detectam caput, atque ita vt Chrifti defluens fanguis eius capillamentum inficiat, purpuræ nimirum Tyriæ colore, de quo retuli fuperius illa Plinij: *Color fanguinis concreti fufpectu refulgens*. Dico ergo hanc picturæ cogitationem non minùs Sulamiti defervire, quàm Magdalenæ.

6. *Quàm pulchra es, & quàm decora chariffima, in delicijs*. Hoc quoddam effe epiphonema, quo fuperiora, ex quibus colligitur, exornantur, atque ita non trãfitur in his verbis ad encomia noua, fed ad eorum, quæ exprompta sunt, ponderationem. Facit, verti hæc ex Hebræo: *O quàm pulchruiffi, & quàm dulcuiffi*, q. d. *Quàm o Sulamitis extitiffi bella meis oculis, quantaque iucunditate me affeciffi*. ifto fcilicet bellico tripudio, quod tam peritè & eleganter tantaque oris compositione confeciffi, ferto præterea, cæfariæ & cæteris.

Hæc porrò nomenclatio: *Chariffima in delicijs*, vel *amor in delicijs*, hoc affert: Ab fponfo admodum profectò es amata, & tuo ille afpectu maximè delectatur. Neque verò id miradum, nam fi ille de fe ait: *Delicia mea effe cum filijs hominum*, quãto magis cum Ecclefia religiofa? ita enim capio τὸ *in delicijs*, ficut de pumilione quodam, quem animi caufa habebat Iulia. Plinius lib. 7. c. 16. inquit, in delicijs Iuliæ fuit fimiliter conffruo: *Quàm pulchruiffi, & dulcuiffi in delicijs*, fponfi nimirum eum oblectãdo.

7. *Statura tua affimilata effe palma, & vbera tua botris*. 8. *Dixi: Ascendam in palmam*, &c. Illud effe notabile admodum in Religiofis hominibus, vt in quouis eorū ordine, qua ratione fanctitas crefcit, crefcat pariter intelligètia doctrinæ fpiritualis ad aliorum institutionem pertinentis. Hæc verò intelligentia non in adhibito dumtaxat ftudio fita effe, fed multo magis in beneficio Dei, & luce quæ ille ordini communicat, & in eo præterea, quòd cum fcientia Sanctorum (quæ videlicet effe intelligentia doctrinæ fpiritualis) egregia fanctitas maximam habeat connexionem. Arque hæc fcientia inter Religiofos ab alijs diffunditur ad alios, quæ lectione fagræ Scripturæ, librorumque fpiritualium adiuta maximè perficitur.

Hæc igitur magnæ fanctitatis cum magna fpiritualis doctrinæ intelligentia coniunctio mira, vt fignificaretur, atque etiam quod ea intelligentia fanctitati Ecclefie religiofæ adhærefcens accrefcat plurimum; equidem nefcio quid potuerit vnquam excogitari neque politius, neque fignificantius, quàm maritata vitis quædã admirabilis cum palma, cui illa adiungit fe fe, ac palmæ adminiculo fulcita afcendit in fublime, fertque pulcherrimos botryonas. Ac primùm, nominatus ille Rabbinus Abraham Ezræ filius affirmat, in vfu fuiffe apud Palæftinos vites cum palmis maritati. Deinde fanctitati egregiæ designandæ palma ob confiderationes plures, quæ alij paffim proferunt, optimam præbet figuram. Ac demum, cum vinum fymbolū fit, vt fuprà vidimus, perfectæ fapientie, vitem fore cæleftis fapientie arborem,

Infectus purpura.

Comparatio in scopus.

Balnea Religioforum.

Hebraei capiunt Vulg. translatione.

Et translatio nem Septuag.

Hæc cohærens eum Vulg. pulcherrimè.

Quædam Magdalena pictura.

An hæc noua laus?

Delicia hæ fponfi funt.

Spiritualis Religioforum fcientia. vnde.

Palma coniunctio cum vite ad fpiritualem fcientiam & fanctitatem.

*Palma prae-
gnis sancti-
tatis symbo-
lum.*

arborem, palmam est. Sic igitur textus: *Statura tua assimilata est palma.* (& quod in his verbis loquitur sponsus, sentit quidem S. Ambros. lib. de Isaac c. 8.) His ergo ad excellentem quamdam sanctitudinem, sublimem, robustam designandam, quid quaeso aptius? Siquidem respicias inferiorem hominem, nihil ibi esse videtur quod magni facias, non diuitiae, non honores, non similes rerum instructus. Quod si verò partem superiorem inspicias, illic quidem conspiciuntur dilatatio, victoria, suavis fructus, & praestantia demum, qua haec eminent inter reliquas arbores. Atque illud etiam non indignum nota, thamar esse in Hebraeo, quae vox significat palmam. Quasi dicat sponsus: *Isthaec quidem tua proceritas & venustas pulcherrimae illius thamar nomenclationem tibi conciliat.*

*Vinum do-
ctrinae praece-
lentis.*

Et vbera tua botris. vbera, respondet in hoc loco vocabulum *Sadaim.* Et haud dubie de vberibus agitur Sulamitis ex ea cogitatione, quod illa educatura sit plures filios. Ac deinde ut doctrinae excellentia significaretur, fuit sane elegantissimum, racemis vuarum conferri vbera. q. d. vbera Sulamitis vinum pro lacte ministratura. Quorum hic est sensus: Qui doctrinae religiosorum hominum aluntur, hi quidem breui ostendunt, non esse se pueros nutritos lacte; sed pro lacte suxisse verò se praestantis vinum doctrinae. Et notum quidem est lactis & vini in symbolica significatione discrimen. Lac quippe ad doctrinam, quam pueri hauriunt; vinum autem ad eius pertinet excellentiam doctrinae, qua qui profecerunt multum in Dei cognitione, potiuntur. Si igitur gratia Dei est ac donum perfectis Religiosorum ordinibus elargitum, ut qui illis se instituendum committit, ab ipsismet initiis educetur is cum altissima sapientia, cum magnis & excelsis cogitationibus, cum rerum inanum despicientia, cum orationis, mortificationis sensuum, virtutumque solidarum exercitio; nonne dictum fuit prudentissimè, racemos esse vuarum vbera Sulamitis pro lacte vinum porrigentia? Atque hoc quidem ex admirabili Nouitiorum institutione perspicitur, qui ab ipsomet Religionis ingressu videntur esse iam tunc pronecti Religiosi. Id quod etiam ad saeculares, qui in Patres & magistros viros assumunt spirituales ac Religiosos, emanat suo modulo. Nam simul ac incipiunt vinum doctrinae excellentis degustare, informantur statim, ut viri sint actionum, morumque granitate maturi.

*Quales eua-
ngelium qui tra-
dunt se Reli-
giosis insti-
tuendos.*

*Fructus hi,
elatae sunt,
id est, dactyli
in flore.*

8. *Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius.* Hebraea vox, qua noster reddidit *fructus*, videtur ramos significare, atque ita vertit Symmachus, Aquila vertit *elatas*. Et de elatis quidem dependentibus à cacumine, textum agere, sentit Deltius. Habent porò elatae ramorum figuram; sic etiam de dactylis palmae fructibus loquimur *in ramo de Daules.* Quod Septuag. vertunt pro fructibus *cacumina*, ad elatas referri potest, & ad fructus etiam maturos, nec non ad palmae summa germina. Dactyli florentes dum elatae sunt. De his porò dactylis sponsum loqui, appositum est. Tum quia palmarum elatae miram habent in mystico intellectu elegantiam, ut propterea de illis supra cap. 5. 11. facta mentio fuerit; tum etiam ob respectum Psalmi 91. 13. *Iustus ut palma florebit.*

*Verba haec
sponsi sunt.*

Iam verò quod sponsi verba haec sint, ita sentiunt Tertull. lib. 3. contra Marcion. Cyprian. serm. de Passione. Petrus Damian. serm. de inuent. Crucis. Gregor. Iustus, Cassiodorus, Guilielmus, Villier. Angel. Honor. Qui auctores hunc verbum de Cruce Christi interpretantur. Ceterum

A cum versu praecedente sponsa comparata fuerit palmae, in hunc illud quadrat omnino, ut *Ascendere in palmam velle*, sit velle iam sponsa potiri. Atque hoc est velle apprehendere fructus eius. Potest autem ritè eo esse allusio, quod ipse iam ad palmam Crucis ascenderat, haberetque propterea palma hac, id est, sua sponsa fruendi ius.

*Ascendere in
palmam est
sponsa frui.*

Neque verò dubito quin ad spirituales matrimonij consummationem respectus sit in hac phrasi quam honestissimè. His itaque significatur, & velle sacrum sponsum, ut Religiosus ordo, eius videlicet sponsa cum ipso perfectissimè vniatur, & velle item hoc reipsa praestari efficace gratia collata, alii que id genus.

*Per spiritua-
lem matrimo-
nij consum-
mationem.*

B Et quidè si hi apprehendendi fructus ad eas, quae elatae dicuntur, id est, ad florentes dactylos (ut Deltius cum Aquila accepit) referrentur, esset tunc quidem ea sententia, quod sponsa deuotione velit sponsum ipse seorsum perfrui. Ac cum his mirificè cohæret, ut velit idem liquore vitis, id est, doctrinae praestantia proximos potiri. Quod autem per elatas deuotio Ecclesiae significetur aptissimè, vidimus supra ad illa cap. 5. 11. *Coma eius sicut elatae palmarum.* Atque ita in praesenti: *Apprehendam elatas eius*, hoc significat: Equidem, ait sponsus, deuotione mea sponsa, quam capilli repraesentant, frui volo. Adde, de comis Sulamitis passimam videlicet passionis Christi Domini meditationem denotantibus factam nuper specialem admodum mentionem. Dicit itaque sponsus hac se frui velle sponsa deuotione, vuis aut vino proximis derelicto.

*Fruendo sci-
licet sponsa
deuotione.*

C Quod si id, *Apprehendam fructus*, non sit dictum ex metaphora elatarum, sed fructuum maturorum; haec quoque allegoria proposito sponsi sua volentis sponsa frui aptissimè deseruit.

Et erunt vbera (Sadaim, non dodin) tua sicut botri vineae. Non ait sponsus velle se vino frui. Licet enim cap. 5. 1. dixerit, quod vinum propinabatur conuiuiis, id se quoque bibere, iuxta illud: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, nunc verò maiore vitur distinctione, significans videlicet, se sibi palmae fructum seponere; at fructum vitis velle se conuiuiis communicari. Et verò proprie Christo non est doctrinae vinum, sed ei qui beneficium accipit docendi.

*Botri de do-
ctrinae vino.*

D Atque id obserua, cum de Ecclesia primitiua fuit actum cap. 1. 12. & 13. sponsa vbera ab illius lacte & vino fuisse separata. Etenim in vniuersali Ecclesia semper est distinctio lactentium puero- rum, & adultorum bibentium, quos omnes alit Ecclesia doctrina sua. At verò cum Religiosus ordo Ecclesia vniuersalis non sit, sed pars illius; rectè possunt hunc ordinem eorum, qui vino potandi sunt, alendorum partes contingere: neque enim desunt qui aliis quibus adhuc vinum non conducit, lac porrigant. Hoc autem ita habet, iis quae eueniunt communiter attentis, si Religiosus ordo in magna illa sua perfectione consideretur.

*Huius porri-
gendi partes
cuius sint.*

E *Et odor oris tui sicut malorum, Septuag. Odor nasi tui, sed sensu eodem.* agitur enim de anhelito: hic verò per os emittitur & per nates. Textus ergo inquit, sponsa respirationem odoris esse suauissimi, quod nos ita effereamus, *Que le huete la boca a camufas.*

*Oris halitus
gratissimus.*

Haec porò phrasis palmae & vitis allegoriam non continuat; ceterum rem addit, quae ei significationi, quam attulit sponsi in palmam ascensus, ei item quam vitis praebuit, aptissimè fuit adji- cienda.

*Pertinens ad
odorem boni
spiritus.*

Perlinens ad odorem boni spiritus.

cienda. Etenim & in sponsi cum sponsa coniunctione nihil, ut exprimeretur, oris halitu gratissimo fuit commodius: atque etiam in institutione, quam vinum representat, nihil sanè magis appositum, quàm ut unà cum doctrinæ præstantia boni odor spiritus percipiatur: nimirum ut tam concio, quàm concionator animæ ecclestis odorem expirent: ut sermo, conceptiones mentis, & comparationes redoleant spiritualem virum. Atque is sanè odor est qui cum moschus, ambarum & exquisita quævis alia odoraamenta minimè contendant.

conjunctionem externæ pietatis cum interna.

Præterea in respectu ad sponsum cælestem, ducit is quidem maximi, ut in sua cum sponsa, id est cum anima fidei coniunctione, esset illa oris suauem odorem: nimirum ut in oratione, meditatione & reliqua pietate odor spiritus excipiatur, ut respirationem suauissima sanctitatis interioris fragrantia comiteretur. Nam, ut ex interiore corruptione existit graueolentia; ita contra suavis fragrantia exhalatur ex interiore non sano duntaxat, sed etiam odorato, ex mente videlicet & intentione suauissima, pectore & interioribus cæteris præclare affectis. Atque id est profectò causæ, cur dicat sponsus, placere sibi maximè Sulamitem, id est, Ecclesiam religiosam. Apparet autem statim horum sensum esse, quòd exterior deuotio comitata esse debeat cum miris affectionibus internis, sic item cum affectibus miris interioribus externus sermo. quæ mirum est quàm facile odore prodantur.

9. *Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum.* Versus præsens est, qui in eam impulit aliquos imaginationem, hic vti Sulamitem certa illius soror natu minor alloquatur. Quòd non diceret sponsus, si loqueretur ille, *dignum dilecto meo*, sed dignum me; eo posito, quòd qui *dilectus meus* dicitur, debeat esse sponsus, ex sermone huius libri quatuor & viginti locis non minus. Ad hoc tamen respondeo, Hebræam vocem esse *Dodi*, quæ sonat *Amor meus*. Per hanc autem Hebraica phrasi sic loquitur & sponsa de sponso, & sponsus de sponsa. nam vbi noster vertit *dilectam*, in Hebræo eadem est dictio. Neque ad sponfos duntaxat adstringitur hæc appellatio, ad intimos enim amicos patere eandem, compertum est. Atque ita loquens Christus de charissimo sibi Discipulo rite eum Hebraica dialecto *dodi*, id est, amor meus potest appellare. Id in Euangelio apparet, vbi inter reliquos discipulos proprium hoc est S. Ioannis appositum: *Quem diligit anima mea*. Constat verò ex nostro Cantico idem omnino esse, *Amor meus*, & *Quem diligit anima mea*. Sic enim loquitur sponsa quinquies. Huius locutionis sunt illa Psalm. 126. 2. *Cum dederit dilectis suis somnum*. Proverb. 3. 1. 2. *Quid dilecti mi*. Eccles. 4. 5. 1. *Dilectus Deo*. Isai. 5. 1. *Cantabo dilecto meo*. cap. 21. 4. *Babylon dilecta mea*. Ierem. 11. 15. *Dilectus meus in domo mea*. Baruch 3. 37. *Israel dilecto suo*. Dan. 3. 35. *Propter Abraham dilectum suum*. Inde Paulo dicuntur Christiani ad Roman. 1. 7. *Dilecti Dei*. & ipse ita de suis discipulis loqui solet: *salutate dilectum meum*.

Vsurpatus sermo ad filios, ad amicos.

Cum igitur *dilecti* in sacra Scriptura hæc sit acceptio, quid obsecro prohibeat, quin sponsus, de filiis sibi dilectissimis vel discipulis locutione vsus eiusmodi dicat, rationi esse maximè consentaneum, ut charissimus quisque Christo filius vino doctrinæ Sulamiticæ suum palatum oblectet:

A Certè & hic est sensus aptissimus, & phrasi in S. Scriptura vsitatissima. Atque ita quid in his verbis usurpata sit illa appellatio: *Dignum dilecto meo*, minimè efficit, sponsum non loqui; constat siquidem sponsum & filios & amicos habere quos ornet hac nomenclatura. Quòd idem versione Septuag. quæ pro nostris *Dilectus meus*, habet: *fraterno meo respondeo*. Atque ita dico hac phrasi, cum loquitur sponsa, sponsum designari; cum autem sponsus verba facit, constare ex Euangelio, quòd is de discipulis loquens vocet eos amicos, & cognatos. Denique phrasi hæc, seu appellatio non alia pollet maiore vi, quàm nostræ hæc vernaculæ: *Mi primo, mi amico, mi pariente*. Cum autem sponsa loquens sponsus dicit, magnæ sibi fore voluptati, quòd illa certum hominem conuiuio excipiat, quippe ipsius vel amicum, vel cognatum, liquet sanè has voces absque vlla impropriate usurpari.

B Ac meo quidem iudicio hoc est nequiquam violentum; verum fingere vel sponsum non loqui in hac laudatione; vel si locutus sit, proferri ab alia persona hoc vltimum encomium, id est sanè quàm violentissimum. Etenim id est valde expeditum, ut verba illa in quæ caput 6. desinit: *Reuertere, reuertere Sulamitis*, sint dicta ab sponso: atque itidem ut laudes, quæ consequuntur, idem expromat: ea enim de causa sponsa dixit: *Reuertere*, ut eam contempleretur videlicet, ac describeret. Neque verò alia causa fuit, cur in hac laudatione duarum sororum dialogismus fingetur, quàm reperta difficultas in explicandis his omnibus encomiis ut ab sponso pronunciatis. Hæc tamen difficultas, ut vidimus, superatur, & ut opinor, felicissimè: patetque ex adhibita explicatione laudes has omnes Sulamiti accommodatas inter se mirabiliter connecti; ac nihil esse aliud eas disparare, quàm disparare sententiam, corpusque ex partibus inter se similibus constans discernere.

Cur hic versus, qui sponsus est, illi sit ab indicatum?

C *Dignum dilecto meo ad potandum.* Hebræa sonant, vadens ad dilectum meum ad rectitudinem, seu propter bonitatem. Cæterum sensus Hebraismi is est, quem noster Vulgatus expressit, neque in hoc est vlla difficultas.

Hebraismus à nostro molitur.

D *Labiisque & dentibus illius ad ruminandum.* Septuag. magis ad Vulgatum habent, sufficiens labiis meis & dentibus; cæterum in componendis his verbis cum eo significato quam offerunt Hebræa, difficultas est neque leuis. ea sonant: *Faciens loqui labia dormientium*. Dico igitur primùm, *dormientes* posse sumi propriè, ut sit sensus, sicut is qui in somniis loquitur, sanè non ille loqui videtur, sed interior vis proferre videtur verba, eo, qui verè loquitur, nesciente; ita accidere in re nostra, ut effectus admirabiles quorum videntur homines auctores esse, ecclesti huic vino sint tribuendi, iuxta illud Christi D. *Non vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*. Deinde ex Hebræa phrasi *dormientes* pro mortuis accipi possunt: atque ita huius hemistichij ex Hebraismo sententia est, eius esse ingenij hoc vinum, ut vitam & vocem vita defuncto queat restituere. Neque verò alius est hyperbolis huius intellectus, quàm vinum hoc præstantissimum esse, quàm eandem locutionem usurpamus Hispani. Sed enim quia erat ea Latinis auribus insolens, censuit idcirco prudenter Vulgatus rem eandem diuersa phrasi exprimere, dicens videlicet vinum hoc dignum esse labiis & dentibus ad ruminandum

Explicatio Hebræa lectionis Dormientes propriè sumpti.

Aut translatè pro mortuis.

dum. Quod dictum conueniens est illi adagio quod egregij potatores vsurpant: *Bonum scilicet vinum non esse trahendum, sed mandendum*, vt sapiat videlicet penitus, & gustui satisfiat. His ita compositis & verbis, vt par est, sponso adiudicatis, ad sensum iam principem deueniendum.

Doctrina significata per guttur.

Guttur tuum sicut vinum optimum. Pro eloquio & oratione aptissime accipitur guttur. Sed equidem reor non esse hanc phrasin ab ea diuersam, qua Hispani de femina dicerent: *Tiene marauillosa garganta*, qua significant canere illam mirificissime. Iam verò minimè nouum est vt per allegoriam suauissimæ musicæ doctrinæ suauitas & efficacia representetur. Hæc enim allegoria vsurpatur sæpe in Apocal. & multa etiam alia in sacra Scriptura loca sunt eiusdem locutionis, neque aliud veteres per inuolucrum illud musicæ Orphei & Amphionis suauissimæ, Horatio in de Arte explicatore, significarunt.

Ab ea eximio spōsa commendata.

Sponsus igitur suæ encomia Sulamitis claudit inueniens, cœlestæ quid esse illius guttur, neque genus vini aliquod vsipiam reperiri cum eo de suauitate contendens, atque illos, quos ipse singulariter amet, eximio se mactare munere, cum ad audiendum amatæ suæ Sulamitis musicam inuitat, vt summa animarum consolatione ac voluptate afficiantur, & sapore delectentur. Porro illud affert Hebræa phrasin, quod hæc musica ad ipsosmet suscitandos mortuos, & ab inferis, quemadmodum de Orpheo fingitur, extrahendos potens sit, quod illa significant Psalm. 118. 3. *Conuerrens animas.* Et licet dictum hoc vino attributum videretur hyperbolicum; verum enim doctrinæ Euangelicæ accommodatum nullam habet superlacionem, sed puram putam veritatem. Neque item in phrasi vulgati interpretis vlla est hyperbole, vt perspicitur postquam fuerit animaduersum de vino magnorum Religiosorum prædicationis sermonem esse, potentis videlicet ad eximendas flagitiis animas, solandisque maximo opere magnos Dei amicos. Fuit porro ex prudentia summa petita comparatio ab eccellente vino: hoc enim proprium symbolum est doctrinæ excellentis. ac præterea quia illa proximè præcesserant, *Vbera tua sicut botri vineæ.*

SECTIO ALTERA.

Verba sponsæ.

Verf. 10. *Ego dilecto meo, & ad me conuerso eius.*

11. *Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.*

12. *Manè surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica: ibi dabo tibi vbera mea.*

13. *Mandragoræ dederyunt odorem. In portis nostris omnia poma: noua & vetera, dilecte mi, seruaui tibi.*

ACOLVTHIA.

Hactenus laudata est religiosa Ecclesia. Illa verò, quo magis se ab sponso videt beneficiis obstrictam, illi se subdit eo magis.

Ac propterea ad ignotas regiones optat proficisci; vbi & Christo liberius fruatur, & nouas ipsi Ecclesias fundet.

A Etenim eiusmodi exitus fore Christo Domino quàm gratissimos, viri Apostolici confidunt.

COMMENTARIUS.

10. *Ego dilecto meo, & ad me conuerso eius.* Apparet facile sponsam in his: *Ego dilecto meo, sese sponso subiicere ac perfectè dedere, proficam videlicet, quidquid in eam laudum ipse contulerat, id totum in donis ipsius ponendum: agnoscentem deinde ei se perpetuum famulatum, amorèque ex vi tota cordis debere. Sed quid est deinde: Et ad me conuersio eius? quomodo vertit cum Septuag. Vulgatus. Aio, hanc itidem phrasin (quam quis fortè acciperet quasi ex iactatione sponsæ, quod videret sibi multum ab sponso faueri) ad deditioem significandam deseruire. Etenim, *Ad me conuersio eius*, idem est ac si diceret: voluntas illius in me fiat. Hoc vt exponam, noto τὸ ad me in præsentem; vt constat ex Hebræo, esse idem, quod, *super me*, & hoc, idem quod *in me*. Sicut in Dominica oratione: *Fiat voluntas tua sicut in cælo, & in terra. Græcè, & super terram, & ὅτι ἡμῶν.* Ad hæc, pro conuersione Hebraicè est תשובה à themate תשוב quod est *concupiscere*, atque ita nomen hoc *thesukah* significat concupiscentiam. Ac certum quidè est sic accipi nomen idem Gen. 4. 7. *Sub te erit appetitus eius.* Porro quod concupiscentia nominetur conuersio, non est admodum violenta nomenclatio: ad id enim quod concupiscit anima, videtur se conuertere. Atque ita Theologi loquuntur, cum explicant quid sit conuersio ad creaturam, vel conuersio ad Deum. Affert etiam verbum idem aliquando expletionem desiderij, vt Psalm. 64. 10. *Visitasti terram, & inebriasti eam*, eius nimirum auiditatem expleuisti. Quare in præsentem, *super me conuersio eius*, idem est quod, fiat voluntas, seu beneplacitum illius in me. id omnino expleatur, nil equidem opto aliud, præter hanc sponsi in me perfectissimam voluntatis expletionem. Ac similiter illa Genes. 3. 16. *sub viri potestate eris*, Hebraicè sonant: *sub viro concupiscentia tua.* Atque ita nostra exponit R. Abraham: *Ego dilecto meo, & super me obedientia eius*, id est, meum est obtemperare illi, vt faciat voluntatem suam.*

Plena sponsa deditio.

Hanc significat vox conuersio.

Eius, id est, sponsi placitum ad me, id est, in me fiat.

D Et respondere quidem videntur his illa Apocal. 19. *Et uxor eius preparauit se.*

Vulgata demum translatio facilè cum eodem sensu componitur: *Ad me conuersio eius*, id est, ad me spectat, meæ omnino sunt partes, vt illius beneplacito, nutui quin etiam exsequendo, totam me destinem ac deuocem. Aliter etiam videntur hæc construi posse: *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius*, id est, siquidem ego illi profus obsecundem, ille me vicissim augebit bonis. Iuxta id Psalm. 64. *Inebriasti eam.* Verum sensus prior est, quem reputo genuinum. Nam quod demum videtur Delirio, vt *ad me conuersio eius*, sit, sub me erit appetitus eius. Ille se totum meæ permittet voluntati; minimè placet, nam præpositio *sub* à super planè est diuersæ acceptionis. Neque est in hoc loco præpositio quæ Genes. 3. 16. & c. 4. 7.

Ad me, id est, meum est.

11. *Veni dilecte mi, egrediamur in agrum, commoremur in villis.* (Hebr. *pernoctemus*, pro commoremur. q. d. figamus illic habitationem, vt ne ea sit eiusmodi, quæ itione primo manè, & vespere reditione finiatur.)

12. *Manè surgamus ad vineas, videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica:*

punica:

Vnde petita allegoria.

punica: ibi dabo tibi vbera mea. Allegoriam hanc quaedam sponsa præbet postulans ab sponso, vt concedat vterque ad habitandum seu in aliquem vicum, rus, aut fundum; vbi ea a visitationibus mutuis, aliisque ciuilibus id genus, rebus præterea omnibus, quæ urbem incolentes distinent, libera suo penitus & sponso fruatur, & se illi mutuo fruendam exhibeat. Proponit, vt moueat vbi ruri degant, fore vt confurgant simul primo manè, vt suam vineam inuisant, dispiciantque quando se in flores induat, quando in fructus; obseruent præterea partus malogranatorum, cytinus videlicet erumpentes. quæ indicant tempus, quo hæc tractantur, vernum esse. Adicit demum sponsa: *ibi dabo tibi vbera mea.* q. d. in eo prædio vbi nullæ sint alienæ curæ, nulla impedimenta importuna, perfectè sese sponso dedituram. atque hic quidem litterarius est cortex.

Sensus princeps de Religionis ad missiones successu.

Verum enim sensus iuxta meam acoluthiam princeps eò spectat, vt desideret vehementer Religiosa sponsa, illo cum suo sponso secedere, vbi se perfectioni vitæ tam quæ contemplatione, quam quæ actionem respicit, nisu virium pleniore tradat. Ac verò vsuuenit non raro, vt claustra etiam religiofa sæculare aliquid subierit. Atq; ita videtur quidem esse quasi nouus in sacrum hunc ordinem ingressus communem hanc societatem, & quaedam, vt ita dicam, ciuilitates, quas religiofas sæculares vsu affricuerunt, prorsus relinquere, ac longè secedere ad Iapones, v. c. vel ad Sinas, seu, vt nostris prouincialibus facilius quid dicamus, ad campum Andeualensem, ad Alpuxarras, aut similem his desertum propter difficultates locum. Sane, inquam, is videtur denuò Religionis statum inire, qui se dedicans huiusmodi missionibus mundum aspernatur prorsus, perfectumque sui Christo D. sacrificium offert: spe videlicet elatus eo se pacto arctissima cum eodem Christo coniunctione fruiturum, ipsique deditorem sui omnino perfecturum.

Is significatus per itionem ad vicum.

Ad hunc porrò sensum apposita est in primis profectio ad vicum incolendum, quæ non est, aliud, quam vrbana curarum & ambitionum desertio, eorumque remotio impedimentorum, quæ amici, noti, & friuolæ occupationes solent apportare quominus se quis Deo, & animarum quærendæ saluti perfectè tradat.

Quæ hoc ex re Pontificis.

Illud hîc obseruandum ad finem 6. cap. v. 10. & 11. descriptum fuisse, quemadmodum Pontifices Ecclesiæ summi ex sæculari pompa, opum, rerumque aliarum politicarum sollicitudine plurimum trahant impedimenti, quominus partibus à Deo sibi demandatis, fructui videlicet Ecclesiarum spirituali, flori vineæ mystico, atque etiam mysticis cytinis plenè incumbant. Quid igitur iam aptius, quam vt Religiosi viri (quibus Romana Ecclesia vt suæ obligationi satisfaciatur, vtitur administris) se vt Deo seruiant perfectius, his missionibus destinant, curisque aliis expeditos offerant, ad lustranda loca quælibet, & regionem quantumuis longinquam, vt mysticæ vineæ, cytinorumque mysticorum curam gerant.

Verba singularia adaptantur.

Ea locutio: *Manè surgamus*, curam prodit ac sollicitudinem ingentem; id enim est, quod insomniam affert, lectumque relinquere vel ante diluculum compellit. *Ad vineam*, ita indignantur Ecclesiæ, & tunc præcipue, cum de prædicatione fit sermo. *Videamus si floruit vinea*. His significatur collata cura in eos qui denuò fidei mysteriis instituuntur, scholarum puerilium visitatio, ac reli-

quorum id genus, quæ perinde sunt quasi flores, atque initia mystici vini, quo sapientiæ præstantia designatur. *Si flores fructus parturunt*. Hebræa, *An aperuerit se vna pusilla*, hoc est, curemus, equis nam ex initiis prædicationis fructus existat. Hoc verò ad eam pertinet curam, quam spes nouarum Ecclesiarum, in quarum institutione laboratur, importat. Constat enim malogranata, vt statuit S. Hieron. cap. 2. 2. laudatus, poni semper in sacra Scriptura, *super Ecclesiarum persona*. Atque ita incipientium earumdem, vbi Martyrum purpura nunquam ferè desideratur, cytini principia sunt. Cum itaque representetur & per vinum excellentia doctrinæ, & per malogranatum Ecclesia iam perfecta; aptè quidem flos vineæ ad sapientiæ principium refertur, ad scholas omnes quæ denuò explicantur siue rudimentorum nostræ fidei, siue subtilioris Theologiæ, cum primum incipiunt; at verò cytini florentes ad nouas Ecclesias. Atque his quidem perfectio vitæ Apostolorum actiuosa continetur; quæ verò sequuntur, apicem exhibent vitæ contemplatiuæ.

Ibi dabo tibi vbera mea. Quam allegoriam sæpe iam in superioribus exposuimus. Illud obserua, factum hoc fuisse in domo genitricis sponsæ, quam ipsa cogitatur ruri habuisse.

13. *Mandragora dederunt odorem. In portis omnia poma: noua & vetera, dilecte mi seruaui tibi.* In hoc textu occurrit statim dubitatio, vtrum mandragoræ numerandæ sint in suauius ac delicatis pomis, quæ seruare se dicit sponsa sponso suo. ait enim: *Mandragora dederunt odorem. In portis omnia poma* (Hebr. omnia delicata vel dulcia) *noua & vetera seruaui* (Hebr. abscondi) *tibi.* Quod si mandragoræ inter fructus, quos seruat sponsa suo sponso ponuntur; tunc videtur supponendum, odorem & saporem mandragorarum sacræ Scripturæ præstantem esse. Si verò hoc non supponatur, videtur posse dici, non ideo factam fuisse de mandragoris mentionem, quod æstimentur, sed potius vt contemnantur. Et si despiciat illas sponsa, accipi sic posset contextus, *Mandragora dederunt odorem*, id est, de mandragoris nequiu earum auidos celare: illas enim proditas odoris vehementis indicio receperunt, & secum abstulerunt. Sed parui id quidem est, inquit sponsa, nam prope ianuam, ad manum (*In portis nostris*, Hebraicè super, id est, iuxta portas nostras, sic enim accipitur passim hæc præpositio) pomaria sunt fructibus iucundissimis onusta. Quod si mandragoras celare non potui, nihili id facio; nec enim dignus meo sponso is fructus est. Ex delicatis aliis ac pretiosis, equidem optima quæque mala ipsi seponam. Et noua & vetera illi abscondam. Pro hac loci textura facit, quod ad caput Genes. 30. haud dubie fiat hic allusio. In libro enim facto atque symbolico, cum mentio est de mandragoris, quis non videat ad historiam, quæ in eo cap. Genes. 30. vers. 14. 15. & 16. narratur, habitum fuisse respectum? Iam verò posita ad historiam Genes. allusione perspicitur continuè, à Lia (quæ sponsa erat fœcunda) mandragoras celari Rachelæ non potuisse, & datas ab eadem eo pacto, vt sibi per Rachelam frui Iacobo liceret.

De mandragoris esse potest sermo in conceptu vel in pretio.

Si in contemptu, qui textu capiat?

Qua quidem narratione appositè videbatur in primis adumbratum illud, quod viris Apostolicis, cum se missionibus laponicis, Sinicis ac similibus consecrant, vsuuenit. Enim verò hi sociis, qui ad commoditates proprias, ad honores & dignitates, religiofas quidem feruntur auidè; relinquunt videlicet

Religiosi qui propter missiones expectabilia relinquunt, quid lucentur.

Sponsa

significatio

id est, lacrima id est, sat.

id est, sat.

delicet miscellos hos fructus, titillantes appetitum quidem, sed lethargia effectores. At enim harum nugarum vere depositio iucundissimam cum Christo unionem ad votum & ad voluntatem apportat, liberamque ad eius obsequium expeditionem.

Qualis fructus mandragora.

Ac vero iis expensis, quae de mandragoris periti rerum naturalium scribunt, rationi videtur appropinquante consentaneum, quod sponsa noluerit sponso mandragoras seponere: nec enim eum soporatum, veterosum quin etiam reddere illa contendeat. Atqui tres Patres apud Theodoret. fatentur, eos qui per sensum mandragoris inhaerent, obdormiscere, & veluti torpore stolido teneri.

Aliquibus neque odoris neque saporis boni.

Quare Belgae, ut refert Delr. poma erroris, & Helli poma fraudis appellant. Et qui mandragoras fructum dicunt delicatissimum, ac odoratissimum, Plinium habent repugnantem, qui lib. 25. cap. 13. eas potius dicit graueolentes, neque ad mandandum iucundas, sed vitiles ad medendum. Et licet affirmet S. August. odoris optimi mandragoras se vidisse, sed confirmat simul, pravi esse saporis. neque reperitur vllus, qui eas numeret inter sapidos fructus.

De mandragoris Scriptura credenda alia omnia.

Sed nihilominus interpretes huius loci Cant. ad vnum agere intelligunt sponsum de mandragoris ut de fructu odoratissimo, sponsoque suavissimo. Quibus equidem me libenter adiungo, atque id Lia & Rachelae deferre volo, ut credam fructum haud dubie magnae aestimationis, quem haec tantopere adamavit, & illa tanti se facere ostendit. Suspicio deinde eas, quod nomine Hebraeo, quod hic poemis correspondet, pomaeque significat dulcia vel delicata, comprehendantur, non esse tantum olfactui suavissimas, sed gustui etiam iucundissimas. Eo videlicet animum sponte inclinans, quo inclinatur S. August. ut mandragorae, de quibus sacra Scriptura loquitur, ab iis quas Plin. Dioscor. & Theophr. describunt, & quas ipse August. vidit, specie sint fortasse diuersae. Immo & intra eandem speciem facit interdum diuersitas soli, ut fructus qui hic est sapidissimus, alibi ingratiissimus sit. Exemplo sunt mala Persica, de quibus vide Alciatum in emblemate incipiente: *Quae dedit hos fructus.*

Non est ad id quod abducant a sensibus.

Cum autem dubitet S. August. quae sit ea fructus species, quam vocat mandragoras sacra Scriptura, non est cur magna illa attributa mandragoris soporandi & abalienandi a sensibus virtus ad philosophandum de hoc loco, pensi habeatur. Neque item illa mihi placet interpretum quorundam Philosophia, eam virtutem ad carnis mortificationem applicantium. Etenim si sponsa seruare volebat mandragoras; id exigit series, eas uti esui sponsi custodiret. Atqui eum sopore premunt & torpore mandragorae, qui illas comedit. Non autem ut sponsi sensum mortificaret, sponsae mens erat; neque item Rachelae quaeritabat remedia ad altum capiendum somnum.

Neque in hoc fundata mortificatio.

Neque vis sterilitatis amouenda.

Virtutem etiam curandae sterilitatis, quam aliqui mandragoris adiudicant, minimè curandam censeo. Nam neque id est certum, neque aptum, ut notauit bene S. August. ad ea quae narrat sacra Scriptura. Etenim Sulamitis non est imaginanda sterilis, ut propterea odore mandragorarum caperetur. Multo item morandum minus in humana figura, quam aliqui in mandragorae radice contemplantur. Sicut nec in ea aestimatione, qua veneficæ habent has radices, de quibus hic expositores videndi.

Neque figura humana.

Aut venefica vis.

A Illud igitur restat, ut mandragoras aestimauerint Rachelae & Lia perinde quali fructum optimi & odoris & saporis, ut fructum in eo loco rarum, atque ipsis fortasse nouum.

Sed aestimata mandragora ob odorem & saporem.

Hoc ita posito, & loco 30. cap. Genes. cum praesente collato, aio in eo consistere allusionem, quod Sulamitis minimè Rachelam imiteretur, quae sponsi fecit copiam ob mandragoras; neque item Liam, quae sponso quidem potiri voluit; ceterum non id laborabat, ut quaereret sponso mandragoras, quas ei minimè repositas volebat, sed verò sibi.

Studium Sulamitis Lia & Rachelae dissimile.

B At enim Sulamitis suaves quilibet buccas, iucunditates omnes suo percipiebat sponso. Hac itaque de causa illum ad petendum vicum inuitat, quo possit ibi mandragorarum deliciis eum oblectare, (fingitur verò tunc esse primum, atque ea tempestate odorem & gustum fructus istius percipi) atque adeò fortè delicatus est hic fructus, ut transmissus longè, vel amittat suauitatem, vel certè fragrantiam primam. Adiungit Sulamitis, cum commorentur in vico, habituros se ad fores ipsas hortos & pomaria, ac tunc copiam fore seligendi & seponendi optimos quosque fructus. Ad haec, in vico meliùs fructus diu conseruari, foreque propterea, ut fructus praecedentis anni subsequenter consequantur, vna nimirum pensilis (quod nunc sit in Escoriali) vnam praecoquam, malum consequatur malum. Atque id quidem videntur haec significare: *Noua & vetera dilecte mi seruauit tibi.* id est, seruabo, vel seruare decreui. Vide illud Leuit. 26. 10. *Comedetis vetustissima veterum, & vetera nouis superuenientibus proicietis.* Aut fortasse vetera sunt ea genera fructuum, quibus antè vesca consuenerant; noua verò alia ut mandragorae, & fructus prius non comesti significantur per *nooua.*

In paradiso suo sponso quibuslibet deliciis.

Quid sit noua & vetera.

C Iam verò quod attinet ad principalem horum intellectum, dico, Apostolicos viros (cuiusmodi tulit praesignes nostra aetas Xauerium, Barzenam, Barzaum plures) in Missionibus superius commemoratis, Iaponicis, Sinicis, Cinaloanis & similibus, confidere, quamplures sese ipsis occasiones daturas, in quibus Deo, fulti quidem eius auxilio, obsequia offerant quamplurima. Sunt videlicet hi odoratissimi illi ac iucundissimi fructus, quibus se mirifice oblectat Christus Dominus. Facta potè specialis mandragorarum mentio, eo videtur pertinere, quòd is fortè in ea regione fructus verè haberetur in deliciis.

Relata haec ad Apostolicas missiones.

D Possunt autem intelligi haec omnia non tantum de heroicis ipsorum religiosorum virtutibus, sed de animarum etiam conuersionibus, de harum conseruatione ac perseuerantia, deque iam conuersarum incrementis in virtute. Atque verba duo, *noua & vetera*, in conuersionum, ac consecrationum significatione egregie collocantur. In actibus praeterea propriis ipsorum operariorum significandis, in religione scilicet antiqua conseruanda, nouisque anagogicis. v. c. actibus adiiciendis.

Quomodo seruauit Christo religiosi noua & vetera?

E Ea item horum est pulcherrima accommodatio, ut referatur *nooua* ad mandatorum custodiam, (quam rem sanctissimi quique merito suo plurimi semper fecerunt,) *nooua* verò ad exactam consiliorum obseruationem, & omnia quae in lege gratiae noua sunt. Cuiusmodi est virginitas, paupertas spiritus, Sacramentorum frequentia & noua alia. Ac summum quidem huic declarationi suffragantur illi, qui in Euang. Matth. 13. 52. per noua & vetera vetus & nouum Testamentum

Vetera ista de praecipuis, noua de consilijs.

tum intelligunt. Ij sunt August. Hilar. Hieron. A Chrysoft. Theophyl. Euthym. Beda hinc à Delrio prolati.

CAPVT VIII.

De sponsa fecunda & eius sorore.

SECTIO I.

Sponsa prosequitur.

- Verf. 1. *Quis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meae, ut inueniam te foris, & deosculer te, & iam me nemo despiciat?*
2. *Apprehendam te, & ducam in domum matris meae: ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.*
3. *Laua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.*

ACOLVTHIA.

EA porrò ratione lucratos se sperant hi viri religiosi quod ardentissimè exoptant: id est, vt confirmati ac corroborati à Deo totos se Christo liberè per actualem nimirum & intimam vnionem tradat; atque adeò illi complaceant perfectissimè.

COMMENTARIVS.

An hic desideretur Christi D. incarnatio?

Nò videtur.

Neque vltimus Christi aduentus.

Docuerunt sui in sp̄sum amoris liberè exhibere, optat sponsa.

Verf. 1. *Quis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meae, ut inueniam te foris, & deosculer te, & iam me nemo me despiciat?* Ad desiderium incarnationis Christi D. hæc trahunt Ambros. Philo, Gregor. Honor. Cassiod. Alcuin. Angelom. Villar. Sanè quàm serò quis dicat id desiderium ad postremum caput venire. Certè totius contextus ferries alium exigit intellectum.

Ad desiderium porrò vltimi Christi aduentus referunt alij, atque vt rapiatur iam sponsa è mundi huius turbis ad beatam sedem, id eam putant experere. Hoc tamen cadit præproperè ad contextum. neque enim cohæret quod sequitur: *Laua eius sub capite meo. Adiuro vos, &c.* Adde quòd illa similitudo: *Quis mihi det te fratrem meum sugentem vbera matris meae*, haud conueniat satis in statum cœlestis beatitudinis.

Illud est profectò expeditum, vt in hoc versu ostendat sponsa, auere se vehementer ingentes sui aduersus sponsum amoris significationes exhibere. Sed illam verò rumusculi nescio cuius, quid nimirum dicant alij, qui id videant, metus retardat. atque ait propterea: Vtinam nacta ego fuisssem ab hoc metu libertatem sic, vt eximium quoduis dare amicitiae documentum in omnium conspectu auderem, perinde quasi virgo quamlibet pudica fratrem anniculum palàm sæpissimè basiat, abs metu videlicet, quod ansam quis inde sumat obloquendi. Hic meus est de loco præsentis conceptus, fauet ei Rupertus, & Honorius præcipuè, qui pertinere vult hæc verba ad animum hominis verè religiosi suam & proximorum salutem sedulò procurantis. Ille verò cum præcedente contextu mirificè cohæret. Et

animum postremi capitis proximi versus illud repræsentarunt desiderium ardens, quo tenetur religiosa Ecclesia sui in missiones Apostolicas impendenda. Ad idem igitur propositum illa nunc inquit: *Quis mihi det, &c. q. d.* O si iam inter Iaponas, Sinas, aut Cinaloanos egissem. Etenim vbi ego semel, quasi qui in circo pallium tauri cornibus implicat, patentem campum iniuro, vbi me penitus maiori Dei gloriæ consecrauero; spero me tunc diuina ope haudquaquam, quid homines dicant, pensi habituram. Tunc eiusmodi religiosi nihil erit, cur caueant, quid dicant alij, quod ipsi Iesu Christi amantissimo se exhibeant.

Huic sententiæ seruit haud dubiè aptissimè inducta allegoria, aptissima quoque sunt verba singula: *Quis mihi det te fratrem meum.* Hebr. vt fratrem meum. Et notam similitudinis Aquila etiam expressit. *Sugentem*, id est, adhuc lactentem. *Ut inueniam te*, Symmach. *ut cum inuenero te.* *Foris*, Hebr. *In platea*, id est, palàm. Alia editio *in agro*, alia *in foro.* *Despiciat*, Symmach. *subsannet*, sexta editio vilipendat.

Sed dicat aliquis, religiosam Ecclesiam, vt suo desiderio perfruatur, nempe vt præbeat magna amoris, quo sponsum suum amplectitur, argumenta, abs metu quidem præbendæ sermonis materiæ, egere nequaquam nouis neque regionibus lustrandis, nec missionibus suscipiendis: hoc enim Religiosum statum à sæculari differre videri, quòd in sæculo peregrina sit interdum multa pietas & cum Christo coniunctio, præbeatque nonnullis notæ, offensionis, & oblocutionis materiæ; vt propterea à professione nobilis religionis multi in sæculo absterreantur: at in religioso statu quamcumque amoris in Christum demonstrationem insignem, non magis nouam esse, quàm si anniculum virgo fraterculum brachiis implicatum sæpissime exosculetur.

Respondeo, varios in hac re gradus reperiri: & præter quàm quòd mundani respectus nostro se malo in claustra religiosa non rarò insinuat: quod vt ita non esset, certè qui auidissima fertur voluntate sui magis magisque Christo dedendi, prætergressus communem agendi in religionibus etiam reformatis modum, is quidem mirum non est, vt caueat alios fortasse loquendi ansam capturos, si ille ea desiderij placendi Christo, cum eoque perfectissimè coniungendi vehementia ferri se sinat. At verò qui humana hæc omnia semel exiit, missionibusque, vnde tantum Deo existit & obsequij & gloriæ, vel similibus se occupationibus dicat; is haud dubiè se magis à mundo seuocat, & religiosi ordinis interiora penetrat, perinde quasi ex huius templo ad Sancta Sanctorum euaderet. Nonnumquam præterea, quod de se obtulit holocaustum, ad maiora amoris diuini edenda documenta illum impellit: atque ita non solum à metu spargendi sermonis, si ille respondeat & suæ obligationi, & desiderij vehementia, liber est; sed possit timere potius, à se causam sermonis datum iri, si quidquam de feruore deuotionis remittat.

His adiungo, indicari item verbis illis: *Et iam nemo me despiciat*, ab Ecclesia religiosa suum de perfectione proximorum desiderium. q. d. Vtinam eò pietatis peruenirent homines, vt nulla à me exhibita amoris in Iesum Christum significatio, illis insolens eueniret.

2. *Apprehendam te, & ducam te in domum matris meae.* Hic addunt Septuag. & in eubiculura genitricis meae. Repræsentat his verbis religiosa Ecclesia suum

Verba singula expensa.

An apud religiosos notetur multa pietas?

Id fortè interdum reperitur.

Coniunctio mystica cum Christo significata.

suum in supradictis missionibus aggrediendis desiderium & spem certam esse, vt postquam ita se maiori Dei gloriæ omnino deuouerit, sponsum Christum validè sit apprehensura, ab eoque prece feruente obtentura, vt eam ipse vinculo charitatis perfectæ perfecte secum dignetur copulare. Phrasis porro ipsa spiritualis matrimonij consummationem, imitationemque Ecclesiæ primitiuae perfectam (vt superius cap. 3. v. 4. vidimus) respicit quàm decentissimè.

Obseruandum hîc tamen, tametsi expressus hac locutione in domum genitricis ingressus ad vñionem cum Christo perfectam designandam tendat, formaliter verò cum ingressum consummatione matrimonij priorem esse. Cœna autem eam consummationem præcedit: id quod textus repræsentat. Dicit enim sponsa, se sponsum ad interiora receptum optima vini conditura, & succo ex punicis malis expresso officiosè accepturam. Postmodum verò repræsentatur & sponsa animi patiens deliquium, & eam confirmans sponsum. Succedunt deinde amplexus arctissimi, & perfectissima vnio. Hic ordo rei gestæ. Etenim facilè perspicitur, conditum vinum & succum malogranatorum in cœna fuisse propinatum, & defectionem animi cœnæ successisse, vt ex cap. 2. vers. 4. 5. & 6. apertius constat, & post defectionem accidisse perfectam vnionem. Hæc porro singula cap. 3. & 4. iam enucleauimus. Propterea hîc tantum noto, tametsi tendat ad perfectam vnionem sponsi cum sponsa in domum genitricis ingressio, hanc tamen & cœna priorem esse, & vnione cœnam. Hæc itaque ingressionis in domum genitricis sponsæ allegoria demonstrationem videtur formaliter significare, quam exhibet sponsum voluntatis suæ, illud nimirum sponsæ concedendi, quod ipsa tantopere expecebat. Disponit autem illam, vt tantum accipiat beneficium manu in domum genitricis ducendo. Est autem ea dispositio fortis quædam in primis ac constans, quam ab sponso sponsa accipit, deliberatio sui, videlicet ipsius sponso omnino tradendæ, atque status Ecclesiæ primitiuae (vt dixi cap. 3.) in semet ipsa instaurandi. Porro vbi vterque iam domus interiora tenuissent, condito vino nondum degustato, aliud inserit sponsa, quod sic exprimit textus:

Præiens ad vnionem in-
stentio.

Ibi me docebis. Sed notes, actum in cap. 2. v. 4. de conuiuio, quo sponsum excipit sponsum pro vltima ad vnionem perfectam dispositione. Illius verò conuiuij, vt vidimus, significatio est, mentium per doctrinam cœlestem illustratio. Idem igitur est quod exprimit in præsens hæc verba: *Ibi me docebis*, in quibus illa docetur specialis in primis institutio, qua à Deo informatur per orationem & meditationem animus, luce nimirum ab Spiritu sancto impertita. atque ita euadimus *docibiles Dei*, quod promissum Ioann. 6. 45. refert ex vetere Scriptura. Neque tamen ad hoc necessaria est nouarum veritatum reuelatio, sed rerum earumdem, quæ tenentur memoria, luce noua adueniente penetratio. Ac verò non idem est, sed diuersum admodum res illa commendasse memoriæ ac radio cœlestis luminis effulgente penetrasse, neque speculationem modò, sed efficacem etiam ponderationem adhibuisse.

Significatio
religiosorum
obsequia.

Et dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum. Hîc quoque obseruandum in eo conuiuio, de quo c. 2. non dici sponsum vllas sponso delicias parauisse; sed eam po-

tius ab sponso inuitatam. Nunc verò commutatur allegoria, afferturque sponsa vino suauis & odoris & conditura, liquorèque ex malogranatis expresso sponsum oblectatura. Ac quidem in hac allegoria ea repræsentantur obsequia quibus religiosa Ecclesia suum sponsum prosequitur eo fine, vt illam secum ipse perfectè coniungat. Et licet vinum quod Ecclesia hospitis à Christo inuitatis, & in eis Christo ipsi porrigit, sapientiæ excellentiam significare soleat; cæterum quod vinum sponsa offert sponso, (sponso inquam ipsi directè) vt hoc ad sapientiæ excellentiam restringatur, non videtur necesse esse. Hoc porro conditum vinum posset quidem ad apicem contemplationis in qua cœlestis sapientiæ perfectio, optimorum affectuum odore comitata resplendet, conuenienter referri. Verumtamen hæc conditi vini & musti malogranatorum coniunctio facit, vt ad adaptanda hæc omnia (pariformiter scilicet difformiter) aliam rationem ineamus.

Ergo aduertendum, hæc Ecclesiæ religiosæ malogranata iis Ecclesiis, quas ipsa in suis missionibus erigit, Iaponicæ, v. c. aut Sinicæ non rectè accommodari. Hæ enim quoniam principia sunt Ecclesiarum iam adultarum, maiori proprietate cytinorum symbolo (de quo fusè seorsum) designantur. Eo propterea valde feror, vt hæc Sulamitis malogranata sint collegia, domus, ac monasteria, quæ vbiq; terrarum habet religiosa Ecclesia. Et verò ea ingens coniunctio, qua religiosi omnes, ac præcipue qui sunt eiusdem familiæ, coalescunt, in causa est, vt Apostolici familiæ cuiusuis religiosæ viri eo se tueantur auxilio, nempe vt Deo petinde quasi rem propriam egregia quæque obsequia vbiq; præstita Christo in omnibus sui ordinis domibus, ipsi offerant. Atque id est suorum malogranatorum mustum, etenim malogranatorum symbolum propriè in Ecclesiis ponitur, ac præcipue in Religiosis cœtibus & ob splendorem virtutum, & ob illum, quem tenent statum ordinem, de quo dixi suo loco, atque ita malorum eiusmodi mustum offerre Christo, non aliud est, quàm iucunditatem, qua eum omnia Ordinis monasteria afficiunt, offerre. Etenim mustum malogranatorum est, quod ea liquidi habent, deliciae verò summæ ac voluptates per rei liquidæ allegoriam optimè significantur, & egregia quæque voluptas liquidissima solet nominari.

Quod si eorum obsequiorum, quæ in Religiosorum monasteriis Deo præstantur, oblatio facta Christo per huiusmodi malorum mustum repræsentatur; apparet continud per vinum illud obsequium adumbratum iri, quod Deo vniuersalis Ecclesia, quæ vinea est, repræsentat. Cuius merita ius offerendi Deo habent speciale Religiosi, quippe qui singularia existunt instrumenta, quibus vritur Deus, vt Ecclesia subinde effecta melior ei plurimum seruiat. Atque ita Ecclesiæ incrementa videntur ex peculiari nomine tanquam res propria à viris Apostolicis Christo Domino offerri ac consecrari. Illam deinde voluptatem eximiam, qua ex meliore vineæ suæ processu Christus afficitur, instar esse vini peritissimè conditi, ac liquidissimi, quod illi ex hac vinea dedicatur, loquitur planè res ipsa.

3. *Lana eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Eadem est horum declaratio, quæ versus 6. cap. 2. estque illa præsentis contextui congruens

Monasteria
per mala pu-
nica.

Eximia qua-
que illorum
officia per ho-
rum malorū
succum.

Per conditū
vini officia
totius Eccle-
sia.

congruens apprimè. Ea verò defectio animi ac confirmatio in religiosi status perfectione summam habent veritatem. Cogitatur deinde remanens seorsum sponsa cum sponso suo, & cum eo se perfectè brachiis strictissimæ charitatis coniungens. Hic verò iam intelligitur & consummatio diuini matrimonij, & mysticus somnus contemplationis vnionem cum Christo perfectam consequentis. Sequens autem adiuratio eundem, quem cap. 2. vers. 7. hic habet intellectum.

SECTIO II.

Sponsus.

Verf. 4. *Adiuro vos filia Ierusalem ne suscitatis, neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.*

ACOLVTHIA.

Nunc verò in hac etiam Ecclesiæ religiosæ felicitate, monet Christus Ecclesiæ pacem ab ipsismet Christianis, aut etiam monachis aliquot excucullatis schismatum & hæresum pro seminariis perturbatum iri.

COMMENTARIUS.

Illud duntaxat hic est aduertendum, quanta sit ex proprietate omiſsa in præſenti illa particula: *Per capreas, cervosque camporum.* quod satis in loco citato cap. 2. expensum manet.

SECTIO III.

Sponsus.

Verf. 5. *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto delicias affluens, innixa super dilectum suum?*

Verba sponsi. *Sub arbore malo suscitavi te: ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.*

6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum: quia fortis est ut mors dilectio. Dura sicut infernus amulatio: lampades eius lampades ignis, atque flammarum.*

7. *Acqua multa non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam: si dederit homo omnem substantiam suam pro dilectione, quasi nihil despiciet eam.*

8. *Soror nostra parua & vbera non habet, quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est.*

9. *Si murus est, edificemus super eum propugnacula argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis.*

ACOLVTHIA.

Verumtamen magna ab hæreticis illata damna bonis multo maioribus compensat Christus: nam eo ipso tempore religiosa Ecclesia longè melior & Deo gratior euadit cum euidentissimo totius Reipublicæ Christianæ bono. Et quia in religiosos potissimum delæuiet hæreticorum, necnon & Antichristi persecutio; hos ideo athletas suos suauissimè Christus alloquitur, eosque ad patientiã, & amoris, quo eum prosequuntur, egregiã ostensionem, suo hortatur exemplo, & gloriosissimam per eos victoriam sibi pollicetur. Ex quibus constat religiosa Ecclesiæ præmium futurum in cælis eximium.

A Sed habet Ecclesia religiosa sororem, ac de huius etiam gloria sollicita est. Etenim religiosa Ecclesia sponsa est fecunda, quippe quæ multos Christo filios spiritualiter pepererit, atque enutrit. Huius autem sponsæ soror minor censetur ij, qui ad spiritualem vel generationem vel nutritionem electi non sunt. Ad plenioram itaque sponsæ fecundæ consolationem addit sponsus, magnam quoque illos manere gloriam, qui, vocati quamquam non sint ad spiritualem filiorum generationem, doctrinæ quidem Evangelicæ perfectionem, aut Dei certè mandata custodierint.

COMMENTARIUS.

B 5. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto delicias affluens, innixa super dilectum suum?* Illud exigit contextus, ut agatur in præſenti & de eadem Ecclesiâ religiosâ, & de bonis quæ ex hæresibus ac schismatis excitatis ab apostatis aliquot religionis, ut Luthero & affectis illius, elicit Deus. Eâ igitur vtilitate ingenti, quæ ex occasione oppositionis hæreticorum accessit religiosæ Ecclesiæ, considerata, chorus, qui mundi repræsentat admirationem, sic inquit: *Quæ est ista quæ ascendit,* &c. q. d. Et notauit sine, quantum gloria Sulamitis, postquam illam hæretici insectantur, accreuerit? Beneficia ac fauores, quibus eam cumulat Christus, vidistis: ingentem præterea pietatem, quæ in Catholicam Ecclesiam ex pietate religiosorum redundat? Ita verò rem se habere quemadmodum illam textus depingit, res est sine dubitatione. Illa porò vox *desertum* tametsi denotet alibi Gentilitatem; verum quòd in præſenti designet statum religiosum, videtur quidem exploratum. Id quod huc venit planè quàm appositè. Etenim nõ aliud videtur esse sæculum relinquere, quàm solitudinè inire. Verum enim in ista solitudine Deus parata suis habet manna, cælestes omnino delicias, diuini fauoris præsidium, excelsos spiritus ad res ingentis & moliminis & Dei ipsius gloriæ aggrediendas, eo videlicet auxilio, quod in Iesu Christi fauore eiusque prouidentia repositum habent. Atque hoc illa volunt, *Delicias affluens innixa super dilectum suum.* Neque verò dubium est, factam in his allusionem ad populum Israëliticum Dei, nubisque illius munitum fauore per desertum gradientem. Illius porò figuræ comparatio ad facinus, quod religiosi designant, expendendum, admirabilis est, disputata quidem à pluribus, & ad hunc locum commodissima.

C *Sub arbore malo suscitavi te.* q. d. religiosi ordinis fundatio arboris illius salutaris, sanctæ nempe Crucis fructus est. Atque id est proprium religiosorum stemma, insignèque, suam videlicet crucem subire, & Christum subsequi. Crucis porò arbor appellatur malum (*Mangano* aut *Camueso* nomen sit) ut denotet arborem esse, quæ fructum ferat quam suauissimum.

D *Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua.* Hebræa sonant: *Ibi concepit te mater tua, ibi paruit te genitrix tua.* Et est sensus, cuiuscumque religiosæ familiæ genetricè, suum nempe fundatorè sub arboris illius vmbra tã sublimem cogitationè concepisse, tam illustre facinus animo designasse, atque illud demum tanquã partum felicissimū in lucem protulisse. Quæ ed tendunt omnia, ut religiosi, eorumque vitæ ratione sociis in persecutione, quam aduersus illos commouent hæretici, & Antichristus demū est cõmoturus, addatur animi.

E 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* q. d. religiosi ordinis fundatio arboris illius salutaris, sanctæ nempe Crucis fructus est. Atque id est proprium religiosorum stemma, insignèque, suam videlicet crucem subire, & Christum subsequi. Crucis porò arbor appellatur malum (*Mangano* aut *Camueso* nomen sit) ut denotet arborem esse, quæ fructum ferat quam suauissimum.

6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.* q. d. religiosi ordinis fundatio arboris illius salutaris, sanctæ nempe Crucis fructus est. Atque id est proprium religiosorum stemma, insignèque, suam videlicet crucem subire, & Christum subsequi. Crucis porò arbor appellatur malum (*Mangano* aut *Camueso* nomen sit) ut denotet arborem esse, quæ fructum ferat quam suauissimum.

Incrementa religiosorum ex apostatis hæreticis.

Per desertum religiosus status.

Eius deliciae & vires.

Fundatio status religiosi, crucis fructus.

Crucifixus semper religiosus in anima, & actio.

culum super brachium tuum. Proprius sigilli quippe annuli locus, ut ex sacra Scriptura locis & ex omni antiquitate constat, est digitus. sigilli deinde metaphora rebus, quæ maximi habentur, solet deferri. Vide ergo quid dicat sp̄sus religiosa Ecclesia persecutionem patienti. Tu quidem o sponsa sub umbra arboris crucis concepta fuisti: tu quidquid habes acceptum, huic arbori referre debes. Sit ergo imago crucifixi sigillum gloriæ tuæ. Neque verò si hanc imaginem ac sigillum gestes in digito, mihi satis feceris: gestes iubeo in corde, gestes in brachio. Volo utique ut hanc portes imaginem iugiter in anima & in actionibus, illam continuo tibi ad meditandum atque imitandum proponens.

Ex veteri
usu peccata
comparatio.

Meditationis
& imitationis
religiosorum
argumentum.

Amor Christi,
qui ei fuit
pro morte &
Inferno.

Zelus Christi
in sp̄sam.

Morti cur
datur fortitudo,
zelus
Inferno.

Dicat fortè aliquis, gestari hunc annulū in digito, quem vocant cordis, id esse super cor, & super brachiū. Sed hoc paulo est subtilius, quàm oporteat. Pro cortice literario adiungo, sicut nostra ætate annuli gestantur, quos dicunt memoriales, ita fortasse olim rerum, quæ magni fierent memorandi gratia, gestari solitū in pectore monile, aut armillā in brachio. Aut cum monilium & armillarum usus, licet non memoriæ causa, frequens esset, inde potest ad hoc consilium, quod dat sponsa suæ Christus, desumpta esse comparatio.

Quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Occurrit in his verbis dubitatio, an sit in eis sermo de amore quo Christus cōplectitur Ecclesiam, vel de amore, quo illa Christum debeat cōplecti. Respondeo, Christum agere de suo amore directè: verum eo intulit hunc sermonem, ut Ecclesiæ religiosa meditationem & imitationem obiceret. Illa porrò coniunctio *quia* iuxta meam constructionē non est causalis, sed continuatiua. sic enim cōtextum intelligo. Quod tibi perpetuò sigillum debes & obiectare, & tuis actionibus imprimere, id enim verò Iesus Christus est suffixus cruci: *Quia fortis est ut mors dilectio, que te amò tanto,* sic te nimirum deamans, ut eū tui amor ad passionē & mortem perpulerit, ut sepultura subeundæ idē tui amor subiecerit. Etenim personæ illæ duæ, quæ vocātur in sacra Scriptura Mors & Infernus (quarum in Apocal. dedi copiosam explicationē) haudquaquam afferre Christo manus potuissent, nisi illum Amor mirè cedentem ac deditum concinnasset. Atque ita non eū Mors & Infernus sua potentia oppresserunt. Verum quæ vis illum inrerimere valuit ac sepelire, ea nimirum fuit vis charitatis. Ut proinde quod in hominibus aliis Mortis & Inferni vires conficiunt, id planè totum perfecit in Christo potentia sui amoris.

Illud verò nomen *Æmulatio*, idem potest significare, quod dilectio. nam qui diligit vehementer, is frequenter æmulatur; quod in amata re socium nolit. Cæterum si capiatur proprie, nempe pro zelo, tunc ea distributio fortitudinis amori, zelo verò duritiæ ad eum videtur facta modum, quo loquitur Salomon: *Filius sapiens letificat patrem, filius verò stultus mœstitia est matris suæ,* eo nimirum in duos, quod utriusque competit, diuiso. Et est sanè appositum maximè, ut non de amore tantum, quo Christus sponsam prosequitur, agatur; sed de zelo itidem, quo flagrauit, ut ne Damon & peccatum esset particeps illius, ac de mystica vindicta, qua eadem est vltus, peccato videlicet, quod eam premebat, destructo. Quamobrè mortem & sepulchrum obiuit libentissimè, vita scilicet ob opus susceptum generosè oblata.

Hic verò obseruandam, inter duos tyrannos,

A Mortem nimirum, & Infernum quàm eleganter fieri distributionem, ut Morti obueniat fortitudo, durities verò, quæ est inexorabilitas, Inferno. Enimverò eminet fortitudo, in eo, qui minimè cedebat, superando; at inexorabilitas in ei, qui iam cesserat, nō parcendo. Atque ita in eo suū ostentat robur Mors, ut nemo sit, qui illius effugiat manus; Infernus autem ibi se præbet inexorabilem, quod ex iis, qui iam à Morte fuerat prostrati, nulli vellet parcere, sed omnibus quidem absorbendis suam exequatur implacabiliter seueritatem. de quibus dixi in Apoc. At enim cum Christo illius se amor perinde quasi mors robustum exhibuit, atque itidem velut Infernus implacabilem; quandoquidē eum adegit, & ut sepulchro conderetur, & inferos subiret. Vbi aduertendum æmulationi, id est, zelo ineluctabili videri speciatim attribui descensionē ad inferos. Dici tamen rectè queat, ut iam notavi, fortitudinem & duritiā, quæ in amorem & zelum videntur dispertiri, non ideo separari, ut fiat partitio: sed ut utraque utriusque attribuat. Hoc igitur est quod probi religiosi meditari perpetuò debent, & totopere imitari, sortemque reputare perquam felicem, quod Christi amore vicissim iacturam faciant suæ vitæ, corpora item terra penitus obruantur, ac ferant contemptum qualemcumque.

Lampades eius lampades ignis atque flammarum. Hebr. *Prunæ eius flamma Domini.* Amor Christi Domini fuit videlicet ignis validissimus, quo ille profus exarsit. Ut verò id imitemur religiosi, cedamus omnino necesse est huic diuinæ flammæ fulminis instar vincenti omnia, exurenti & consumenti. Quod non est aliud, quam vitam, honorem & omnia Christi causa habere susque deque. Ac verò sequentis versus contextus postulat, ut hæc verba fornacem vehementissimè accensam repræsentent, atque eius quidem rationis incendium, ut ingentia flumina in illud infusa id quidem efficiant, quod aspersus flagranti camino exiguus latex.

Aqua multa non potuerunt extinguere charitatē, nec flumina obruent illam. Neutiquam Christi Domini extinxerunt charitatem ærumnæ ingentes, non utique illata à Iudæis insana persecutio, non omnium flagitia mortalium in eundem facto agmine coacta; igne quin potius illius ardebant hæc aquæ. Et facit ad rem quod ait S. Ioan. *Aqua multa sunt populi multi.* Quod verò sibi Christus de viris Apostolicis hunc illi amorem ingenuè rependere enitentibus pollicetur, illud est, ut ex ipsius imitatione mundus licet vniuersus aduersus illos vna conciteretur, licet prementes angustia instar sint fluminum copiosissimorum, viuant illi tamen magno animo hæc omnia, non secus ac ardens vehementer fornax infusas aquæ guttulas, quæ illam accendunt magis.

Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despicies eam. Sensus est, quod meretur æstimationē, id est, videlicet, ut afflictiones & vexationes quilibet immensæ minimè cōtra charitatē præualeant. nā cedere facultatibus cunctis, id quidē verè amantis iudicio exigua estimatione dignū est. Porro in omnibus quæ hæcenus dicta sunt, hinc Christus suos exhortatur exemplo suo; illinc de eis sibi pronittit ipsius exemplo & amore deuicturos strenuè vitæ huius procellas omnes, vitamque eiusdem gratia alacriter oblaturus. atque in hac suorum victoria ac triumpho exultat ipse Christus mirificè triumphatque.

Viriusque effectum amor exercuit cum Christo.

Exaltant sine modo.

Et superans quauis impedimenta.

Veri autem examina.

Verba hæc
cur sponsi.

Ecqua nam
parua hæc so-
ror.

An religiosi
quibus non
est commissæ
doctrina cu-
ra.

Vel sacula-
res, qui patres
spirituales
non sunt.

Dies hic de
sponsationis
futurus in
oculis.

Præmij cele-
stis differen-
tia, represen-
tata.

Perfectos de-
signat mu-
rus.

Alios bonos
porta.
Differens
præmij
vtrorumque.

Ostium quid.

8. Soror nostra parua, & vbera non habet. Huc vs-
que de perfectione Ecclesiæ religiosæ. Sed verò
proborum religiosorum charitas patet latè, vt sa-
tagat videlicet de suorum proximorum salute.
Sponsus igitur pro huius sollicitudinis consola-
tione sic inquit: Soror nostra parua, &c. Equidè ver-
ba hæc sponso adiudico; nec enim diceret sponsa:
soror nostra, sed mea: quòd verò sponsus de spon-
sæ suæ sorore ita loquatur, decorum est. De his
autem eiusmodi est cogitatio: vt religiosa Eccle-
sia ea sit sponsa, quæ pollet fecunditate, eique
paruula soror sit, cui ob ætatis defectum nec vbe-
ra intumuerint, nec sit aded filijs concipiendis &
alendis idonea. Quæ figura est admirabilis ad de-
signandos Christianos plures, qui ad gignendos
Christo filios vocati non sunt, sed vt contenti de
animæ suæ agere vel salute, vel perfectione ibi
sistant.

Et licet hæc figura ad laicos religiosos, & ad re-
liquos, quales sunt etiam sanctimonialia, quibus
vbera doctrinæ pro nutriendis paruulis non sup-
petunt, posset accommodari, verum eò propèdeo
magis, vt totum religionis corpus quasi sponsam
vnam fecundam concipiam: sororisque parua fi-
guram multis adaptem sæcularibus, quorum vo-
catio non est, gignere Christo spirituales filios.
Interest autem fecundæ sponsæ non de sua modò
salute ac perfectione, sed de proximorum etiam
sollicitam esse. Atque ita consideratur conuenien-
ter, fecundæ sponsæ sororem natu minorem, cu-
ræ esse: atque ea propter ait Christus: Soror no-
stra parua, & vbera non habet. q. d. ea vt filios gene-
ret spirituales, vocata non est.

Quid faciemus sorori nostræ in die quãdo alloquẽda est.
q. d. visne cognoscere qua illã ratione ad nuptia-
rũ diẽ sumus exornaturi? Ego verò tibi indicabo.
ita hæc mihi videntur superioribus attexeda. Dies
portò nuptiarum paruulæ huic sorori destinatus
est faustus ille, quo in cœlestem beatitudinem ea
recipiatur. Nam quamuis in hac vita non omnes
vnione Dei perfectè consequuntur. Soror ergo
parua illo die tandè alloquenda est, id est, despon-
sanda. Sic enim plerique eam phrasin intelligunt.

9. Si murus est, edificemus super eum propugnacula
argentea: si ostium est, compingamus illud tabulis cedri-
nis. Imperatiua hæc: Edificemus, compingamus,
pro futuris, quod sæpe in sacra Scriptura vsue-
nit, accipio. Ac deinde versus istius sensus, meo
quidem iudicio, is est, vt dicatur, sororem, de qua
erat sermo, minorem natu, licet ea filios spiritua-
liter non pariat, manere tamen in cœlis ingens
gloria, siquidem inseruiat Deo, iuxta ipsius voca-
tionem, fideliter. Porro discrimen præmij disci-
mini meritorum correspondet. Etenim eorũ præ-
mij, qui doctrinæ Evangelicæ perfectionem in
castitate, paupertate, aliisque id genus custodiunt,
liquet esse præmio aliorum longè maius, qui mæ-
data seruant duntaxat. Illi autem, qui insistant
perfectioni, symbolice representantur per mu-
rum; sicut per portam alij, qui mandatorum ob-
seruantia contenti sunt. Præmij verò cœlestis
symbolum est super murum argentea propugna-
cula; at super portam insculpta cedrus. nunc opus
singulorum explicatione.

Obseruo propterea primò, quod Latini hinc
ostium, Hebraicè esse *deleth*, qua voce propriè si-
gnificatur lignea ianua parietis aperturam, quod
propriè est ostium, concludens. atque ita in præ-
sente ostium ponitur pro valuis.

A Noto deinde, & muri & ianua pates esse, vrbè
ab accessu hostiũ custodire, sed verò validiorè ef-
se muri custodiam. Quæ differẽtia vt nostro insti-
tuto accommodetur, obserua, deliberationẽ seruandi
consilia Evangelica esse instar muri; esse verò
instar portæ deliberationẽ seruandi præcepta, non
tamen consilia. Etenim qui præcepta seruare, non
tamen cõsilia, certus est: is quidem suis appetiti-
onibus non occludit fores omnino; sed iis tantum
qui peccatum apportant, imò ne peccatis quidem
omnibus. Ille verò cui stat firmiter consilia etiam
Evangelica custodire, is planè vnuerfis cordis af-
fectionibus, sancta nimirum mortificatione fores
obstruit præualidè, quod est, apud Senecã, deside-
rium claudere; is nullum relinquit aditũ affectui
cuicumque inordinato. Et hoc nõne est murum
esse quàm firmissimum? Certè in hoc eodem sensu
aiunt spirituales viri paupertatẽ præualidum esse
status religiosi murum. significantissimè igitur
pronunciatur, Evangelicã amplexari perfectionẽ
morum esse ciuitatis Dei, gratiæque ipsius oppido
quàm robustũ; at verò constantè animum seruãdi
mandata Dei, nullumque lethale flagitium admit-
tendi, portã certè quidem esse hostibus occlusam,
is licet relinquatur rimula, qua diuitiarum, ho-
norum, similitumque; desiderium interdũ excipitur.

Tertiò noto, in symbolis distinctionem non esse
abstractorum significatorum à cõcretis; Leo enim
& fortitudinis, & fortis symbolum est. Atque ita
murus, qui consiliorum obseruantiam designat,
eorum itidem qui perfectionem amplectuntur, est
symbolum. Sic item symbolum ianua clausa,
quod pertinet ad mandatorum custodiam, debet
etiam illa custodienti.

Quartò noto, muri symbolum obseruationi
mandatorum fuisse ab Horatio accommodatum,
vbi cecinit:

Hic murus abenetus esto:
Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Verum hoc symbolũ aptius est, vt vidimus, ad ob-
seruantia cõsiliorum. Aut, si placet, hoc ad ea quæ
differuimus, ita potest adaptari, vt propositũ non
admittedi grauis flagitij, id sit obserata ianua. Qui
verò ne venialiter quidè, ex scientia videlicet, de-
linquere, apud se statuit, is verè habeat rationem
muri. Quo potest vocari ritè Horatiana vox:

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, nulla, inquit,
sive magna sive parua, mortali aut veniali.

Noto denique illud apparere statim inter præ-
miorum symbola, nempe vt ea denotaretur eximia
gloria, quam is accipiet, qui muri munia probè
exercuerit, hunc argenteis propugnaculis decora-
ri, symbolum aptissimum esse. Vt autem represen-
taretur gloria ei, qui portæ muneri cumulatè sa-
tisfacit, impertienda, ecquod nam symbolum ap-
tius quàm eam portam cedrinis tabulis graphicè
sculptis conuestiri. Ac deinde præmij illius, quòd
is afficitur, qui gessit officium muri, excellentia
manifesta est. Nam licet immortalitatem & in-
corruptionem designet cedrus; sed enim ea gloria
quam argentea propugnacula seu pinna repræ-
sentant, facile perspicitur longè esse præstantior.

SECTIO IV.
Verba sponsæ.

Verf. 10. Ego murus: & vbera mea sicut turris,
ex quo facta sum coram eo, quasi pacens
reperiens.

Differentia
perfectorum
à bonis alijs,
ex muro &
porta.

Distinctio
abstracti à
concreto in
symbolis non
est.

Quid sit mu-
rus abenetus.

Significatio
ornamentorũ
muri & ostij.

11. *Vinea fuit pacifico in ea, qua habet populos: tradidit eam custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos.*

12. *Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiunt fructus eius.*

ACOLUTHIA.

Ad hæc autem respondet religiosa Ecclesia, perfectissimam doctrinæ Christi custodiã ad se præcipue spectare, & ad Euangelij ministros multo magis quam ad alios, atque præter salutis propriæ curam, in proximorum etiam salute procuranda, religiosi ad Apostolorum exemplar strenuè laborandum esse.

COMMENTARIUS.

Murus religiosa Ecclesia.

Concionatores illius turris.

Qua sit ratio vera assequenda pacis.

Cur murus cum pace coniungitur.

Comparationis expositio.

10. *Ego murus: & vbera mea turris.* Iam verò quid aptius ad præcedentia, quam ut sponsa respondeat: *Ego murus*, q. d. hoc quod est muri partes exercere, desiderii cordis obferare, atque illa quavis lethalia non sint, imò et si licita haudquaquam excipere, hæ enim verò meæ sunt partes, atque equidẽ tuo videlicet præsidio adiuta instar muri prævalidi futura sum, & in amplexanda Euangelica perfectione me firmissimè gestura. *Et vbera mea*, Hebraicè *Sadaim*, qua voce & symbolo Euangelij ministri designantur, sicut *turres*. Atque ita id est quod in se recipit religiosa Ecclesia, murum se robustum futuram, & concionatores suos, qui sunt præcones Euangelij, sibi ne utiquam eo satisfacturos, quod utcumque murus sint, sed etiam turriũ, quæ firmior est muri pars, munia præstituros. Horum itaque sententia est: *Ego sanè in obseruantia perfectionis murus ero; huius verò præcipua pars, in apice perfectionis exactissimo amplectendo, futuri mei concionatores.*

Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reprensens. Hebraicè, *Tunc facta sum*, &c. Quorum est sensus, officium muri, turriũque vrbis præsidium continentium in obseruatione exacta perfectionis exequi, hanc nimirum viam esse vnicam ad pacem animæ veram obtinendam. Repeto auream illam Senecæ vocem: *Qui desiderium clausit, mehercule cum Ioue de felicitate contendit.* Expende id Psal. 118. vers. 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum.* Et verò hæc in eo testata prorsus & perfecta probantur, qui perfectionem amplexus oppilat fortiter appetitionibus fores, hic ad eos pertinet, de quibus cap. 3. 2. 18. *Isaias, sedebit populus in pulchritudine pacis.*

Est autem aptissima cõiunctio pacis cum muri symbolo. nam murus propterea extruitur, ut obstat quominus pacem ciuitatis hostes inturbent. Si igitur pacis fruendæ causa sit murus, mirificè sponsa inquit, ex quo apud se constituit muri officium explere, iam tunc se admiranda animæ pacis perfruitam fuisse.

11. *Vinea fuit pacifico in ea, qua habet populos: tradidit eam custodibus, vel affert pro fructu eius mille argenteos.* 12. *Vinea mea coram me est. Mille tui pacifici, & ducenti his, qui custodiunt fructus eius.* Comparatio petitur ex certa vinea, quam habebat Salomon in Bagal Hamon, vineto (nostratibus pago) ut apparet, in paucis fertili. Eam Salomon conductoribus locabat, certo cuique numero vitiũ assignato, reddebãtque vnusquisque ex sua particula (v. g. de cada arancada, ut nos loquimur) siclos ex conuentione mille, sibi que ducentos lucrabatur.

Hæc cõparatio est, pro cuius explicatione noto

A primũ, plures vineas à Salomone, vt ex 2. Eccl. 4. constat, fuisse conlitas; huius tamen, quæ erat in Bagal Hamon, factam mentionem, quippe quæ præfenti instituto magis congrueret. Porro præter eius fertilitatem nomen etiam vineti ad rem admodum fuit: cuius significationem noster interpret, vt adhiberet mysterio lucem aliquam, exhibuit, exponens vinetum populorum. Est autem mysterium, ea vinea repræsentatam Ecclesiam, quam seuit Christus Dominus in Gentilitate, quæ magnam coërcet populorum vim. Vel in Gentilitate & synagoga, vt populum vtrumque contineret. Atque ob id item noster interpret nominis Salomon declarationem apposuit, vice nominis proprii reddens appellatum *Pacificus*.

B Rursum aduertendum; ea quæ præcesserunt proximè verba, esse: *Pacem reprensens*, & subsequi statim: vinea fuit *le selomoh*. Fuit autem, quo paronomasia notaretur, conueniens, vt nominis Salomon significatione exprimeretur; sed præcipue quoniã mysterio, quod vineæ illius significatione clauderat, maxime appositum fuit, vt qui eam plantauit, pacificus vocaretur. Etenim in eo se maxime pacificũ ostendit Christus Dominus, quod vineã in Gentilitate cõseuit. Atque id est quod sæpè ponderat Apostolus. Vide illud ad Ephes. 2. 11. *Memores estote, quod vos Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea, qua dicitur circumcisio, eratis alienati a conuersione Israel, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem vos qui aliquando eratis longè, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum.* Et ad Coloss. 1. 19. *In ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare: & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue qua in terra, siue qua in caelis sunt.*

Secundum noto, non vt exiguum aliquem aut mediocre redditum, verum vt maximũ designari, quod ex qualibet huius vineæ particula mille sicli Salomoni redderentur. nam millenarius numerus plenus est, magnæque epitalis ad significandam plenitudinem. Atque id narratur, meo iudicio, vt quid admodum notabile, vt tanti esset proventus illa vinea, posset vti conductor quiuis expensione annua pro sua particula siclos mille Salomoni repræsentare, & præterea ducentos alios expensis deductis sibi lucro apponere. Huius autem comparationis germanus intellectus, vt ego sentio, hic est: Primos agricolas, quibus cõmisit Christus Dominus vineam suam, nempe Ecclesiam, quam in Gentilitate plantauit, qui Apostoli fuerunt, & reliqui eiusdem instituti, mirificè in eius vineæ cultura profecisse. Enimverò quem vineæ Domino, Deo fructum ex animarum conuersione, fide ac religione perceperunt, cumulatè planè ac perfectus fuit: præter eum item egregium priorum meritorum, qui ex eius vineæ cultu eisdem obuenerunt.

Tertiũ noto, quod ait Sulamitis: *Vinea mea coram me est*, &c. huius esse significationis, nempe quod eadẽ illa vinea, de qua versu præcedente agebatur, iam esset curæ Sulamitis commendata. Hoc autem sententiam habet pulcherrimam, hanc nimirum, quod vinea, quæ concredita fuit Apostolis principio, eadem nunc religiosi concredatur, excolenda videlicet, vt inde fructũ conuersionis, pietatisque cõplurium animarũ Christo D. copiosum decerpãt, & sibi item ingens meritorum emolumentum.

Sed opponas, licet hæc cogitatio cum veritate & acolutia cohæreat apprimè, eam tamen ad contextum videri aptam ne utiquam. Nam quid huic

Cur nomina propria Bagal Hamon, & Salomon exposita.

Christus vnicè pacificus.

Numerus millenarius pro maximo.

Vinea conductoris Apostoli.

Eorũ in hoc opere vicarij Religiosi.

SECTIO VLTIMA.

Verba sponsæ.

Verf. 14. *Fuge dilecte mi, & assimulare caprea, hinnuloque ceruorum super montes aromatum.*

ACOLVTHIA.

Atque illa quidem amplectens prædicandi munus, præuidet persecutiones illius occasione excitandas; quas cum gaudio & expectat & exoptat: memor videlicet verborum sponsi: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.

COMMENTARIVS.

A Imperatiua hæc: *Fuge, assimulare* pro futuris, vt in sacra Scriptura passim moris est, accipio. Quod si sumantur optatiue, id quoque satis est commodum. Est autem huiusmodi contextus. Et tu mi sponse nonne exercere me iubes prædicationem: fiat ita. Sed verò prædicationem Euangelicam, vt factu opus est, exercitâ sequetur haud dubiè persecutio, atque eris in tuis præconibus tu ipse persequendus. Fiat itaque res, vt iubes. nam ego associata tibi, nutumque tuæ voluntatis secuta non tantum non fugio persecutionem, illam expeto quin potius. Hæc itaque dicta videntur per exultationem. Est autem appositissimum, vt liber hic qui de Christiana Ecclesiæ perfectione tractat, hæc repræsentatione finiatur, nimirum quod Ecclesia religiosa in sūma ponat felicitate pro Christo se pati. Certè insignem illum de beatitudinibus Euangelicis tractatum Christus similiter absoluit: *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam.*

Persecutio pro felicitate reputata finis est huius libri.

Quod verò caprearum atque ceruorum similitudo persecutionum significationi deseruiat aptissimè, multis in superioribus cap. 2. disseruimus.

B Postrema demum verba, *super montes aromatum*, optimè cum nostra explicatione coheret. Etenim contextus hic est: Tu quidem o sponse persecutione premeris, ac profugus rapies te de monte in montem. Verum est tamen hos, qui percurrendi sunt, montes aromatum odoratissimorum fragrantia plenos esse: propter eum videlicet suauissimum odorem, qui in huiusmodi persecutionibus sufferendis, arduisque difficultatibus superandis reciprocatur: eo enim & attracto recreatur patientis anima, & foras edito complures spiritualiter reficiuntur.

Cur montes persecutionis appellantur aromati.

DE MALIS MEDICIS TRACTATVS.

C VONIAM de diuersis arborum fructibus, pomis siue malis delicatioribus in hoc suauissimo Cântico crebra mētio est, visum fuit operæ pretiū futurū, si erudita Auctoris nostri de malis Medicis dissertatio huic operi quasi appendix adnecteretur. Vnde nō cōstiterit modò, sitne in hoc Cântico de malis huiusmodi sermo, sed alijs etiam Scripturæ locis affunderetur lux. nā quàm è re sit literaturæ amœnioris, cuius erat gustus optimus Ludouico, quiuis facile existimet.

Ponuntur varia malorum Medicorum nomina.

§. I.

Res est, quæ statim cuiilibet occurrit, mala hæc omnia

huic intellectui: Eadem vinea curæ est Sulamitis A cum iis verbis: *Vinea mea coram me est?* Respondeo textum potius in explicationem adhibitam perquam appositè meo iudicio conuenire. Nam quod Latine habemus: *Vinea mea*, Hebraicè ad verbum sonat: *Vinea mea, quæ mihi*. q. d. Vineam quæ mihi custodienda scilicet traditur, atque colenda. Cùm autem præcedente versu comparatio vineæ Salomonicæ fuerit posita, cùm in hoc dicitur: *Vinea mea, quæ mihi, coram me est*, quis non videat planum esse exponere in hunc modum: Hæc videlicet vinea est, quam commissam habeo meæ curæ, in quam sedulum laborem studiūque meum & industriam omnino conferam. Etenim susceptum mihi facinus hoc est, vt ex Apostolorum, aliorūque similis spiritus imitatione fructus conuersionis animarum plenè ac perfectè Christo cedat; merces verò ex labore promerita sit item agricolis cumulatissima, mihi scilicet & meæ familiæ, meis videlicet Religiosis. Atque hoc est: *Mille tui pacifici*. Quod ita sumi potest, vel vt secum loquatur sponsa, dicatque: Fructus, qui proprius est tui pacifici, maximus debet esse ac perfectissimus; vel conuerso ad ipsum sermone, dicat: Mille tui, idest fructus, o mi pacifice, qui ad te pertinet, mille, idest, cumulatissimus futurus est. Ea item mensura fructus mei, merces videlicet meritum, quæ me manet, erit etiam diuino tuo auxilio exaggeratissima.

Expenduntur Hebraea: Vineam meam, quæ mihi.

Et Mille tui pacifici.

Huius vineæ cum altera primi cap. collatio.

Quantum demum noto, esse elegans in primis, vt sicut initio primi cap. dicta fuit sponsa vineam, cuius custodiæ eam fratres adigere volebant, custodire nolle; nunc ad finem cap. 8. dicitur, quam vineam custodire ac excolere sponsæ partium est, esse illam quam Christus Dominus ipsi commendauit. Et quidem locutio illa translaticia, quæ ad significandum Religiosorum erga proximos officium, dicitur: In vinea Domini laborant, vtitatissima est.

SECTIO V.

Verba sponsi.

Verf. 13. *Quæ habitas in hortis, amici auscultant: fac me audire vocem tuam.*

ACOLVTHIA.

Tunc verò sponsus eam, quæ Euangelij doctrinam, & proximorum salutem aded diligit, exire iubet à contemplationis recessu, eamque doctrinam euulgare.

COMMENTARIVS.

Ordo Religiosus, horti.

D Cùm ergo vidisset Christus religiosam Ecclesiam ad amplectendâ perfectione egregie animatam, egregie item ad laborandum in vinea Domini, salutisque animarum rationes procurandas, eâ sic alloquitur: O tu, quæ hortos incolis, eos scilicet, qui mihi maxime sunt in delicijs, colens in recessu tuo virtutum germina; Amici auscultant: fac me audire vocem tuâ. Metaphora desumitur ex cantu ab sponso petito, quoniam illam audire auerent amici, atque musicæ eiusdem auditio foret item ipsi sponso quam gratissima. Iam verò facile intelligitur his verbis, Amici auscultant, aptè significari, parata esse auditoria desiderio elata prædicationis excipiendæ.

Excitatur ad prædicationem.

omnia; nimirum citreum, limonium, limium, tonitium, naranium, Hispanicè *cidra*, *limon*, *lima*, *toronja*, *navansa*, multam habere inter se cognationem, conuenire quin imò specie, vt Logici loquuntur, subalterna, eaque ab aliis fructibus & arboribus differre. Verum non est in vulgari sermone nomen aliquod rationem illam conuenientiam omnibus his pomis communem significans. Latine autem multa dicuntur reperiri nomina, quæ species omnes prædictas communiter denotent.

Primum est, *Malum Medicum*, quoniam eorum natiuum solum Media est.

Secundum, *Malum Assyrium*, quam illis Plinius nomenclationem attribuit.

Tertium, *Malum Persicum*, ita enim nominantur à Theophrasto, Macrobio, & Dioscoride mox citandis, & Plinius item affirmat, hæc mala in Perside etiam prouenire.

Quartum, *Malum aureum*, à colore videlicet.

Quintum, *Malum Hesperium*, desumptum ex quadam fabula, vt inquit Athenæus.

Sextum, *Malum thym*. Sic enim appellari ab Homero, testatur Macrobius. Suspiciatur item Dalecampius, arborem thyam (de qua Plinius) esse malum Medicam.

Septimum, *Malum citreum*, nam licet hoc nomen designare queat peculiarem horum malorum speciem, quam vocamus Hispani *cidra*, sed in communi pro malo quocumque Medico illud accipi frequenter, ex vsu scriptorum multi rectè colligunt, vt dicam paulo post.

Octauum, *Cedromelum*. hoc enim nomen in Dioscoride reperitur: nisi fortè menda irrepserit in Græcum, & cedromela habet pro citromela.

Nonum denique nomen est *Cedrus*. nam cedrū pro mala citrea non desunt qui sumant, & D. Hieronymum ad id firmandum accersunt, sed hoc postea discutiemus.

Malum Persicum polyemon est.

Illud tamen aduertendum, quòd malum Persicum pro Medico interdum accipiatur, non ideo de hoc intelligendum vbiicumque malum Persicum legatur, quòd huiusmodi varias habeant significationes. Id quod demonstrat nomen Citreum, quod in alia longè significatione usurpatur, quod etiam de adiuncto hoc *Aureum* percipiendum est.

Mala hæc non nisi in Media & Perside nata olim.

§. II.

Affirmauit hoc Virgilius 2. Georgic. vbi ita cecinit:

Primum argumentum.

Diuisa arboribus patria: sola India nigrum Fert ebum: solis est thurea virga Sabais. & post alia exempla subdit:

Media fert tristes succos, tardumque saporem Felicis mali.

Solinus item cap. 59. ita loquitur: *Vsurpare sibi nemora ista optauerunt & alia nationes, per industriam translatis germinis & inserti. Sed beneficium soli Media datum, natura resistente, terra alia non potuit mutuari.* Hæc Solinus. Plinius lib. 12. cap. 3. *Tentantur, ait, gentes tam (Medicam malum) ad se transferre propter remedi præstantiam: sed nisi apud Medos & in Perside nasci noluit.* Hoc item constat euidenter ex eodem Plinio lib. 16. cap. 20. & 21. vbi agit de

arboribus quibus folia non decidunt; ibi enumerat omnes, quæ in orbe Romano inueniebantur, nullam tamen Medicæ arboris, nec aliarum eius generis mentionem facit. Quis autem ambigat, eum, qui modo de arboribus, quibus non decidunt folia, scriberet, primo in loco malum Medicæ positurum? Theophrastus item de histor. plant. lib. 4. cap. 4. vbi latè describit malum Medicæ, de ea loquitur vt de arbore, quæ solum reperiebatur in Media & Perside: propterea addit, eam Persicam etiam nominari, vt videre est in Athenæo lib. 3. cap. 5. Plutarchus item apud citatum Athenæum probat, Hegesandrum Delphum nullam fecisse mentionem citreorum. Ad id verò quod affirmabat quidam, à Iuba Mauritaniæ rege dictum, nasci in Libya mala citrea, vnde illa in Græciam Hercules transtulerit, Democritus respondit: si hæc scripsit Iuba, valeat cum suis scriptis Libycis, & Annonis erroribus. Dictum id videlicet quòd in Libya aut Hesperia citrea nascerentur, quasi fabulosum irridens.

Citrea Libyca aut Hesperia fabulosa sunt.

Illud obiter sciendum, dubitatum à peritis, sitne eadem arbor citrea malus, quæ Medica? nam Apuleius in libris quos de arboribus scripsit, (vt Seruius 2. Georgic. refert) negauit. Alij tamen eandem omnino esse, merito affirmant. Macrobius 3. Saturnal. vsus Oppij & aliorum auctoritate. Idem fit euidenter ex Dioscoridis verbis, qui lib. 1. cap. 176. (alias 131.) *Nota sunt, inquit, omnibus Medica, que alij cedro mala, alij Persica, Romani citrea appellant.* videndus ad hoc caput Hermolaus. Idem scripsit Palladius lib. 11. cap. 4. Auicena tract. 7. canone 5. & tract. 2. lib. de viribus cordis. vt propterea eadem putetur iam vulgo malus esse Medica, Persica, Assyria, Hesperia, citrea, cedria & aurea. Redeo ad nostram disputationem.

Citrea malus eadem que Medica.

Apparet præterea, tenuem de his arboribus apud antiquos notitiam extitisse. non enim distinguere reperiuntur mala citrea, limonia, limia, naranii, tononia; cum tamen de aliis fructibus tam distinctè tractauerint. Sanè Plinius in quinque differentias secernit mala Punica, nimirum acria, dulcia, mista, acida, vinosa. De malis verò Medicis hoc dicit tantum, habere illa saporem tardum seu amarum. quod ideo dixit, quia in citreis, præsertim quæ pridem collecta sunt, aliqua percipitur acerbitas.

2. Ex tenui apud præcos horum malorum notitia.

Sed speciatim vt efficiatur in Palæstina arbores huiusmodi non fuisse, cap. 24. Ecclesiastici efficitur suppediat argumentum. Vbi cum sapientia præcipuis quibusque regionis illius arboribus comparatur cedro, cyparisso, palma, oliuæ, balsamo, & insignioribus reliquis, nulla tamen illic planta tam nobilis, qualis est citrus, seu Medica malus, mentio fit. neque item in aliis Scripturæ locis, vbi desumuntur ab arboribus comparationes, cum ab oliuæ & ab aliis tam frequentes sint. (nam quæ sint mala aurea Scripturæ, inferius explicabo.) Adde item omnino de his tacentem Plinium lib. 13. vbi de his cap. 5. instituit, & de Syriæ arboribus inscribit.

3. Probatur in Palæstina speciatim non fuisse.

Testimonia & argumenta pro citro, aut malo Medica in Europa, Ægypto, & Palæstina olim reperta.

§. III.

Primo obiicitur Dioscoridis testimoniū lib. 1. cap. 176.

Quomodo nota omnibus mala Medica.

cap. 176. (aliàs 131.) sic aientis: *Nota sunt omnibus mala Medica, quæ Romani citrea appellant.* Quod si poma illa omnibus nota, non utique erant illa tã, ut nos dicimus, peregrina. Respondeo facillè, piper & aromata alia nobis omnibus in Europa notissima, cum tamen ex orbe remotissimo, ubi nascuntur, ad nostrum conuehantur. sic itidem citrea quippe tam pretiosa poma ex Perside portari solita, veri simile est. Adiunge videri Dioscoridem in Ægypto (fuit enim Cleopatraz & Antonio familiaris) scripsisse. Quod autem pretiosæ quæque Persidis merces in Ægyptum deferrentur, dubium non est.

Quando hæc mala in Italiã transferri cepta.

Præterea Macrobius lib. 3. cap. 19. ex Oppio antiquo scriptore refert hæc verba: *Citrea malus & Persica altera generatur in Italia, & in Media altera, quæ videntur apertè testificari aliquam horum malorum speciem nasci tunc in Italia.* Respondeo indubitatum videri Macrobius & Oppium scriptores esse seculum Plinij subsequutos. Cum autem species, quæ sub malo Medico siue citreo continentur, tot sint; earum aliqua videtur Oppij ævo in Italiam iam translata, limium videlicet aut naranium malum; illud verò minimè, quod propriè citreum appellatur. Ac propterea inquit: *altera generatur in Italia, & in Media altera: nimiram, quoniam citreum adhuc ex Perside afferretur, nec in Italia proueniret.*

Mala citrea apud Græcos qua viã.

Tertiò Athenæus non affirmat modò, hoc tunc arborum genere potiri Græciam; sed vltra progrediens efficere conatur ex comicis poetis, illud in Græciam multò ante ex regionibus superioribus, nimirum ex Media & Perside fuisse delatum. ait enim: *Quod verò ipsa planta ex ea regione superiore in Græciam deuenit, facile est apud Comicos poetas fidem occupari, qui citreorum mentionem facere videntur.* Citat deinde Antiphancem ita canentem:

*Est semen hoc nuper relatum ad Atticos
A rege, per Venerem puto Hesperidum genus.
Tria esse sola mala dicunt aurea hæc:
Rarum bonum est ubique.*

His similia ibidem ex Comico Eripho refert idè Athenæus. Sed occurro constare potiùs ex his locis, loqui de huiuscemodi pomis auctores, quos allegat Athenæus, ut de re in Græcia non nisi rarissima conspecta. Indicant enim hanc plantam non alibi quàm in hortis aliquibus accuratissimè confitis, regiis videlicet inuentam; atque ibi cum labore magno conseruatam, ac poma rara vix ferentem. Hic demum notandum, Athenæum Augusti tempore scripsisse: vnde quod refert actum sua ætate in Ægypto, ut latrones quidam haustu euaserint pestiferi veneni, vescentes citreum malum; id minimè conuincit, proferre tunc Ægyptu hunc fructum. Quemadmodu si quis dicat, visum à se in Hispania quemdam mandentem eum Indicum fructum, quem appellant coco, ex eo minimè probatur, nasci eum fructum in Hispania.

Thya arbor, qua.

Quartò, quòd temporibus etiam antiquissimis, Homeri videlicet, citrea habuerint propria Græci, certum videatur, siquidem citrea mali sub arboris thya nomine meminit, ut antè vidimus, idè Homerus. Respondeo, thyam arborem (quod bona Macrobij venia dictum velim) fortasse apud Homerum non esse citream, sed verò citreum lignum, ex quo fiebant mensæ pretiosæ. Vide Plinium lib. 13. cap. 16. vbi ait, thyam arborem (de qua Homerus, & Theophrastus) esse eam, ex qua veterum templorum contignationes fiebant propter odorem & immortalitatem materia: cuius

A radice nihil crispus, nec aliunde pretiosiora opera. Et est fortè hæc arbor ea cedri species, quæ Hispanicè vocatur *alerçe*, cuius præcipuè radices maximi habitas ad mensas conficiendas, suspicio mihi est. subdit præterea Plinius, aliam esse arborem eodem nomine (thyam etiam) malum ferens execratum aliquibus odore & amaritudine, aliis expetitur, domos etiam decorans; nec dicenda verbosus. Hæc Plinius. Intelligit autem hæc popostrema Dalecampius de citreis, quod tamen mihi non est admodum veri simile. Rediens verò ad Homerum, hand equidem dispicio vnde fiat, illum de citreis tractare, quasi de fructu, qui in Græcia nasceretur.

Videtur cedri species.

B Quintò obicitur Iosephus 3. Antiquit. cap. 10. affirmans, eos, qui Ierosolymam in festo tabernaculorum adirent, iussos manibus gestare ramos myrti, salicis & palmæ, ex quibus mala Persica dependerent. Malum autem Persicum hoc capiendum pro citreo ex Leuiti. 23. 40. probant. vbi sic textus: *sumetis vobis fructus arboris pulcherrime.* (ררר) respondet Hebraicè *ררר pulcherrime*) contendunt autem citream esse hæc pulcherrimam arborem. Atque ita multi exponunt, Lyra, Vatab. Dionys. Oleast. Paraphrasis item Chaldaica translatio, quæ in Complut. & Regiis Bibliis circumfertur. Ei propterea intellectui se adiunxit S.

Citrea mala in festo tabernaculorum gestata, quidam putant.

C Thom. 1. 2. quæst. 102. artic. 4. ad 10. & noster Ioannes Fernandus verbo *arbor*. vbi R. Moyses Ægyptium citat. Videtur quin etiam fauere S. Hieron. Zachar. 14. nam quod de eo pulcherrimo ligno festi tabernaculorum dicitur, ipse illic exponit de ea arbore, quam Iudæi vocant cedrum. Hæc autem esse videtur certa arbor, quæ propriè cedrus non appelletur, tametsi Iudæi eam appellant cedrum. Et facit, mala Medica appellata à Dioscoride cedromela, quasi dicas cedri mela. Factam item à Plinio lib. 13. cap. 5. mentionem certi liquoris, qui apud Syros cedron nominatur. Firmat hoc citatus Fernandus, quod hæc citrea mala in festo tabernaculorum gestata memoria eorū refricarent, quæ portare contra serpentes in deserto populus iubebatur. nam credunt egressos ex Ægypto Israëlitas citreis onustos. Et adiiciunt, quod hæc mala olim in Ægypto non essent, incredibile videri. Plutarchus enim lib. de Iside & Osiride fol. 63. scribit malum Persicam fuisse sacram Isidi, quod pomum eius humani cordis figuram, folium verò linguam præ se ferat. Hoc autem verum esse constat de citreis, id quod refert etiam Pierius lib. 54. vbi de malo Persico.

Et filios Israël ex Ægypto contra serpentes eduxisse.

Quoniam multa continet hoc argumentum, dico primò, minimè esse inter peritos constitutum, lignum illud *hadar* (de quo Leuit. 23. 40.) arborem certam esse. non enim sonat aliud Hebræa vox, quàm lignum decoris, idque voluit noster interpretari, cum transtulit arborem pulcherrimam. Sub hoc autem nomine contineri potest oliua: & pulchra alia arbor quæcumque. Et hoc quidem ex 2. Esdr. cap. 8. 15. constat euidenter. ibi enim ita habetur: *Egredimini in montem, & afferte frondes oliuæ, & frondes ligni pulcherrimi, frondes myrti, & ramos palmarum, & frondes ligni nemorosi, ut fiant tabernacula sicut scriptum est.* Notandum verò quod dicitur: *Egredimini in montes, & afferte frondes oliuæ, &c. Ut fiant tabernacula, sicut scriptum est.* Locus autem, qui citatur, vbi hic ritus scripturæ mandatus sit, non alius est, quam ille Leuit. 23. 40. quem inculcamus. In eo tamen minimè exprimentur oliuarum

Sub arboris pulcherrime nomine comprehensa oliua.

rami. Relinquitur ergo ut oliua comprehensa sit sub nomine *badar*, quod vulgatus arborem pulcherrimam interpretatus est. sic apud Ierem. 11. 16. oliua appellatur pulchra & speciosa arbor. & cum Daniel 4. 9. describit arborem quamdam pulcherrimam, Medicam nequaquam intelligit.

Ad hæc, circa locum Efdrae 2. cap. 8. quem procul advertendum, quæ ibi appellatur arbor pulcherrima, Hebraicè non esse *badar*, sed *badar* *semen*: unde coniicio, duo arborum genera, nimirum oliuam & semen in hoc loco Efdrae indicata fuisse, quasi per vocem *badar* significata. Et quidem Hebraeum *semen*, in oliuam, ex Isai. 41. 19. constat convenire. Verum patet illud latius, ut denotet lignum pinguedinis, quæ nomenclatio communis est cui libet arbori resinam, aut quamcumque aliam olei speciem ferenti, abietis nimirum, balsamo, cedro, pinui. Propterea R. David & cum eo Pagninus Efdram de pinu intellexerunt. Lignum olei reddidit Montanus: neque verò sic oliuam, ut patet ex contextu, in quo illa iam expressa fuerat, designare voluit; sed quamcumque ex illis arborem, quæ liquidam ferunt resinam. Cum autem compertum sit, & in Syria resinam esse, quæ Syriacè, ut Plinius testatur, cedron appellatur, atque itidem affirmare S. Hieronymum, lignum *badar* arborem esse, ex Iudæorum intelligentia, quam illi cedrum nominant: ac demum cogere Efdrae locum, ut per arborem pulcherrimam aliqua ex iis intelligatur, quæ resinam ferunt. His inquam ex dictis proximè constitutis, colligo demum minimè congruere, ut per nomen *badar* intelligatur in Leuitici citato loco citrea malus, aut limonia, quam ut vidimus, Palæstinæ solam nondum protulerat.

Ei verò qui nos virgeat ex Athenæo superius cit. disertè aiente, cedron minimè dictum à cedro, respondemus, illud tantum dicere velle sophistam, quod cedron non colligatur ex ea arbore, quam Græci & Latini cedrum vocare solent: sed non ideo negare, colligi ex arbore quam cedron nominant Syri. Constat enim ex Plinio lib. 13. c. 5. in Syria præter communes cedros, speciales alias & proprias eius regionis reperiri, quasdam quæ florem, non fructum, quasdam quæ fructum, non florem ferunt.

Deinde consequenter ad superiora mihi asserendum est, eorum opinionem, qui citato Leuitici loco mala citrea inuenerunt, eo fuisse nixam, quod crederent, huiusmodi poma in eo iam olim solo provenisse. Verum ubi fuerit animaduersum, id non ita esse, ex consequenti necesse est, illam opinionem deserere. Neque verò auctoritati S. Thomæ derogatur quidquam: quippe solum proferentis eorum opinionem qui de citreis interpretabatur. Et quidem in rebus huiusmodi videmus frequenter graves Scriptores non anxie discutere eius opinionis quam sequuntur, veritatem. Plano est exemplo idem S. Doctor qui torrentem cedron Ioan. 18. de torrente cedrorum intelligit. Cum tamen re gnauiter inuestigata compertum sit, nomine cedron obscuritatem denotari, neque in eo loco cedros aut citreas arbores unquam repectas fuisse, quod S. Hieronymus & periti reliqui Hebraeorum testificantur. Idem propterea de Lyta & aliis qui pro illa opinione citantur, dicendum, ab his non assertam explanationem de citreis, sed relata. Solus in Leuiticum Serranus rem disseruit, atque his cogi se profectò vidit, ut affirmaret, haud esse posse malum citream, quam

ibi transtulit noster interpret arborem pulcherrimam. Idque firmat denique festi illius tempus: Septembri enim celebrabatur festum tabernaculorum: atqui ea tempestas est, si quæ alia, in qua minimè matura sunt citrea, aut alia mala Medica. Oleæ quidem eo tempore sunt in arboribus, ac de his Efdrae locum interpretatur. Quid ergo certius pronuncietur.

At enim mala citrea habet paraphrasis Chaldaica? Quasi maximè sit auctoritatis, qui eam Latinis donauit. Respondeo, cum longè minor habeatur notitia Chaldaicæ linguæ quàm Hebrææ, eius paraphrasis interpretem Latinum multo minoris esse auctoritatis, quàm alios, qui pulcherrimam arborem pro citrea habuerunt. Proinde non est cur moretur quis valdè, quod in ea legantur mala citrea, Efdrae præcipuè loco, ut vidimus, aduersante.

Iosephi testimonio allegato ita occurrendum: licet mala citrea interdum Persica appellentur, certum esse nihilominus diuersum valde pomum indigitari frequentius per malum Persicum, illud nimirum multiplex malorum genus, quod Hispani vocamus *melocoton*, *durazno*, *alberchigo*, *albaroque*, & similes species. Fructus porro huiusmodi eos esse, quos dicatos Isidi Plutarchus & Pierius referunt, euidens quidem est. Id constiterit Pierium perlegenti. nam addit: *Nullum est pomum fugacius*, hocque illud esse, quod cum erat in Perside necdum ad prouincias alias translatum insito veneno infame dicebatur. Cordis præterea in pomis, & in folio linguæ figura in hæc mala, in melocotonū sc. & reliqua quadrat melius haud dubiè. Medicæ enim mali & citreae folia magis acuminata sunt, & fructus multiformes. Plinius denique lib. 13. c. 12. disceptat omnino hæc litè cum inquit: *Persica foris corpore, intus ligno constant*. Quæ descriptio cum sit plana melocotoni & similibus, nequit prorsus in malum Medicum conuenire. Adhæc Galenus, Est, ait, quædam arbor Persica, vel Persæ dicta, quam fuisse dicit noxiam in Perside, vescam in Ægypto. Hanc disertè secernit Plinius lib. 15. cap. 13. à Medica, quam dicit habere semper folia, & poma subnascentibus aliis. ubi adiungit, Persica mala falsò dicitari venenata fuisse in Perside. Ut iudicem propterea scienter eum velle cæcutire, qui ex Plutarchi & Iosephi verbis colligat, nata olim in Ægypto, & Palæstina mala citrea. Ex Iosepho quidem rectè colligitur, comprehendisse Iudæos sub nomine *badar* arborem quamcumque pulcherrimam, qualis omnino est malus Persica, in communi accepta significatu, per Septembrem, cum tabernaculorum festum peragebatur.

Ad Hieronymi demum auctoritatem respondeo, quod inquit hæc S. Pater, *quam Iudæi cedrum vocant*, intelligendum ita vocatam Syriacè videlicet lingua qua loquebantur Hieronymi ætate Iudæi. Quod potius aptum est ad illud, quod ex loco Efdrae colligitur confirmandum, nempe arbores quascunque oleagineas sub nomine *badar* contineri. Nam Plinius item testatur vocatam Syriacè cedron certam speciem olei, aut liquidæ resinæ. Iam verò leuissimum præbet locus Dioscoridis fundamentum, ut credatur malus citrea cedrus appellata. Nam cum de fructibus peregrinis tractatur, facile corrumpuntur & accommodantur nomina. Ac sicut Hispani non citream dicimus, sed *cidro*, potuit quoque Dioscorides cedrum Græcè indigitare. Nisi forte vitium fuerit typi, quod ducit

Paraphrasis Chaldaica interpretes Latinus quo loco habendum.

Quæ mala Isidi dicuntur Ægyptij.

In festo tabernaculorum non g. stabitur mala citrea.

Cedrorum multa genera.

Torrentis cedron. i. obscurus.

Cedron olei vel resinæ genus.

Cedrus nusquam sumpta pro malo citrea.

In Canticum Canticorum Salomonis. 249

ducit, à nullo alio cedrum positam pro citrea. Neque verò est quod quispiam adhareat tam infirmæ coniecturæ, vt adstruat, quod liquet falsum esse. nam in summa mala citrea olim minimè produxit Iudæa regio.

Quod excidit non nemini, cedron Græcè idem esse quod odoratum, atque ideo potuisse aprati nomè ad citrea, ridiculum est scienti Græcè. Plinij etiam cedrelæum quod affertur, est salutare extra chorum. Atque ea demum imaginatio, quæ Iudæos solitudinem adeuntes malis citreis onerat, risu excipienda.

Sextum denique argumentum ex aliquorum incredulitate conficitur. sunt enim qui sibi nequeunt persuadere, nunc omnia malorum Medicorum genera tam facilè ac feliciter extra Mediã ac Persidem prouenire; olim autem extra eas prouincias harum plantarum insitionem summo labore ac industria, quod Plinius & Solinus testantur, procuratâ minimè processisse. Sed enim huic incredulorû interrogationi satisfieri potest multipliciter. Primò, nondum fuisse electum solum his plantis à temperie cœli, aliisque circumstantiis necessariis opportunum. Nâ de Persicis malis ait Plinius, trecentos dumtaxat annos fluxisse, ex quo fuerant in Italiam translata. Quid ergo mirum, si deliciores fructus, & qui temperiem requirunt meliorem post alios etiam annos trecentos Italiae & Græciæ fuerint communicati? Certè hæc prior malorum Persicorum ad alias regiones translatio in causa fuit, cur ea poma nomen Persici mali vendicaret sibi, aliudque citreis & malis Medicis quereretur. Dici præterea potest, quòd hoc tempore, non verò alio fructum aliquè procreet idem solum, pendere fortasse à naturali dispositione. Demum respondeo, ita proculdubio diuina prouidentia moderatum, quæ causarum variarum interuentu dirigit ac disponit omnia sic, vt res aliqua certo tempore communicetur, alio verò non item: quædam pereant, aliæ inducantur denuò. Appareret autem conuenientissimum, vt ad felix vsque Gratiæ tempus orbi Romano Christi fidem complexo hæc in primis nobilis planta tanta cum varietate ac pulchritudine fruenda reseruaretur. Ea maximè, quæ propria figura ac germanum symbolum illius videtur arboris, quæ Apocal. 22. describitur, fructus in anno duodecies, & per menses quidem singulos producens: vt nimirum significaretur arbor illa fructum (cum quidem valde Medicum) habere semper, nec filiorum defluuium pati.

Malum citreum, & limonium sub mali Medici nomine ab antiquis intellectum.

§. IV.

Pontanus noster in suis ad Virgilium eruditissimis symbolis putauit Georgicor. 2. Virgilium, Plinium & Solinum in iis quæ de malo Medico dixerunt de nostro citreo & limonio minimè loqui. Aduocat pro hac opinione Macrobius lib. 3. Saturni. cap. 29. & Oppium à Macrobio citatum. Secutus eandem in libris, quos de arboribus scripsit, vt refert Seruius 2. Georgicorum, Apuleius. Pontani fundamentum est, habere se pro explorato, hos fructus iam ante Solini, Plinij, & Virgilij tempora fuisse in Europam allatos, cum tamen

A confirmant omnes non nisi in Media malum Medicum nasci. Adiungit idem confirmationem ex antiquitate huius quæstionis. nâ, vt innuit Athenæus, & exprimit Macrobius, iam olim dubitatum fuit, an malum Medicum, de quo Theophrastus agit, de quo eodem Virgilius, Plinius, & Solinus sunt locuti) ab eo diuersum esset, nec ne, quod modo Græcia & Europa producant. Eadem opinio affirmari videbitur alicui ex ipsamet huius mali apud citatos authores descriptione. nam illi attribuunt amarum saporem mirè etiam amarum, inquit Solinus. Plinius autem & Theophrastus faciunt minimè vescum, in eo præterea admirabile esse remedium contra venenum, & contra serpentum & aspidum morsus. Quæ quidem omnia de vlla nostrorum malorum Medicorum specie minimè videntur verè posse prædicari.

Nihilo tamen minus mihi videtur euident, de nostris citreis & reliquis mali Medici formis tractare Solinum, Plinium, Virgilium, Theophrastum. Hoc latè probauit Athenæus, & nuper Fr. Ioannes Camers in commentario ad Solinum, qui plurimos citat, in eis Palladium, & Hermolaum. quod idem efficit Iulius Scaliger de plantis, & reliqui huius materiae Scriptores. Neque verò Macrobius ab aduersariis citatur iure, is enim lib. 3. cap. 19. ita loquitur: Vt nemo dubitet hæc de citreo dixisse Virgilium, accipe quæ Oppius in lib. de syluestribus arboribus dicit: *Citrea item malus & Persica altera generatur in Italia, & in Media altera.* Paulo item post hæc ponit de citreo: *Est autem odoratissimum, ex quo interiectum vesti tineas necat.* Fertur autem venenis contrarium, quod tritum cum vino purgatione virium suarum bibentes seruat. Generatur autem in Perside omni tempore mala citrea. Et subdit: Vides hic & citreum nominari, & omnia signa poni, quæ de eo Virgilius dixit: licet nomen citrei ille non dixerit. Nam & Homerus qui citreum *βίον* appellat, ostendit esse odoratum pomum, & inter vestem poni significat. & Næuius poeta ait citrosam vestem. Hæc Macrobius. ex cuius verbis superius colligebam aliquam horum malorum speciem eius tempore in Italia nasci. Vtrisque verò eandem proprietates attribuit, adeoque pro iisdem habet, atque ea quæ ante opposita sunt, ex parte soluit. Est enim in citreis contra venena remediū.

Argumenta porro, quibus hæc sententia probatur, manifesta existimo. Primū, Solini & Scriptorum superiorum ætatibus non fuisse in Romano orbe hos fructus, quod abundè superius demonstrauimus, fuisse autem in Perside. Secundū, quoniam ex Theophrasti & Plinij descriptione his pomis assignata perspicitur, ea vel esse eadem, vel certe maximè cognata. Dicunt enim habere arborè folia lauri, ea non decidere, & esse veneni amuletum. illud præterea quod dicit de floribus illius Theophrastus, quosdam vanos esse. Nam quod amarum vocant saporem, acrem, aut aridū significant, immo & in citreis amarus est. Ea denique, quæ videntur aduersari, ex eo facilè conciliantur, quod sint horum malorum diuersæ species, ex quibus prius quædam, aliæ verò post ad has regiones fuerunt deportatæ.

Ad illud verò quod Theophrastus & Plinius dixerunt, mali Medici fructum vescum non esse, fit satis ex Plutarcho in quæstionibus conuualibus lib. 8. quæst. 9. aiente: *Malum Medicum non comedebant veteres.*

Cur Medica mala translata ad Europam post tot annos.

Vera adstruitur.

Citrea tineas venena amoluntur.

Probatur vera sententia.

Malum Medicum veteres non comedebant.

LIBER QVARTVS

(qui & totius operis nonus) in partes aliquot Prophetarum maiorum.

A **M**ORTIS importunitatem iam non semel in hoc opere conquesti sumus; sed est hic maximè liber, qui cogit nos querelam instaurare. Etenim sublime quid nostrum meditantem Ludouicum & ingenij illius singularis proprium & argumento Apocalypseos mirificè annexum oppressit (heu) nobis importuna mors. id abundè argumenta singulorum Isaiaè capitum testabuntur. Hæc nuda licet, vt in Psalmis fecimus, apponemus; quod nonnullis ad filum producendum, vtilitatis fore non exiguæ existimemus. Sunt & alia fortasse, quæ siue probanda, siue ornanda cuiuspiam videbuntur; sed verò nihil eiusmodi tentatum, quod alienum quidpiam huic auctori appingere nefas duximus.

Breuiata quadam ad capita omnia Isaiaè vatis illustrissimi argumenta.

- Cap. 1. **H**abet primum caput, quoniam summam coërcet, totius prophetiæ pro titulo: *Visto Isaia filij Amos, quam vidit super Iudam & Ierusalem in diebus Ozæ, Ioathan, Achaz, & Ezechia regum Iuda.* In hoc sub comparatione Ierosolymæ à Nabuchodonosore (seruatis à Deo reliquiis) destruendæ, prædicitur reprobatio Iudaici populi vna cum Ecclesiæ renouatione. Et quidem huius populi reprobationem hic afferri in præcipuo sensu, capituli sequenti continuatione demonstratur.
- Cap. 2. Prophetia est de vocatione Gentium, Iudæorum reprobationi & humiliationi superborum annexa.
- Cap. 3. Iterum de reprobatione Iudæorum, ac Ierosolymæ ruina. Ex cap. 4. sequenti adstruitur hoc argumentum.
- Cap. 4. Paucos ex prædicta ruina, velut reliquias saluatum iri: horum verò summa felicitas, & gloria prædicatur.
- Cap. 5. Iterum de reprobatione Iudæorum sub eximia vineæ comparatione.
- Cap. 6. De excelso ac magnifico throno, quem Deus in Christiana Ecclesia habiturus erat: de nouis, item seraphinis Euangelium Christi publicaturis. Sed prædicitur, solam de Iudæis partem decimam tanto licet præconio audituram: reliquis propterea reprobatis, Gentes eorum loco subrogandas.
- Cap. 7. Sub comparatione coniurationis Damasci, & Samariæ aduersus Ierusalem, sub altera item comparatione muscarum Ægypti, & apud Assyriæ agitur de persecutione duplici Iudæorum & Gentium contra primitiuam Ecclesiam, & de vtriusque fructu.
- Cap. 8. Iterum de magnitudine duplicis istius persecutionis, ac de misero quorundam lapsu & gloriofa fidelium cæterorum victoria.

B De Apostolorum Christi gloria in Euangelij prædicatione; per quam innotuit planè, quam perfectus generis humani Saluator sit Christus D. & cuiusmodi supplicium de Iudæis ac Gentibus exegerit. Cap. 9.

De origine reprobationis Iudæorum, ac de conuersione Romani Imperij sub comparatione vindictæ de Assyriis sumptæ. Subditur ita esse reprobandos Iudæos, vt tamen seruentur reliquæ, & consummatio abbreviata inundet iustitiam. Inducitur iterum vindicta mystica de Romanis sumenda, sicut in vindicta Gedeonis & Madian id facinoris fuerat figuratum. Cap. 10.

De splendore septem Christi spirituum in victoriis Ecclesiæ, & terrore omnino sublato, de mira fidelium pace, deque mysticis Israëlitis in vnum congregandis, & hostibus prorsus subiciendis. Cap. 11.

Canticum Ecclesiæ post deuictum Romanum imperium. Cap. 12.

Mystica veteris Romæ destructio per allusionem ad subiugatam à Medis Babylonem. Cap. 13.

Felicitas Ecclesiæ post triumphatam Romam veterem: & insultatio aduersus Romanos Imperatores ethnicos in Nabuchodonosore adubratos: exultatio præterea in sempiterna Occidentalis Babylonis ruina: quam ruinam Iudæi, quibus nomen Philistæorum attribuitur, sibi quoque salutem futuram, frustra sperabunt. Cap. 14.

Sub allegoria vindictæ propriæ de Moabitibus sumendæ: ea describitur mystica vindicta, quam erat olim de spiritualibus Moabitibus sumpturus Deus: hoc est de iis Gentilibus, quos propriæ concupiscentiæ ad impediendam fidei Christianæ dilatationem inflammabant. Cap. 15.

Christi virtute prædictam vindictam de mysticis Moabitibus esse sumendam: nec carnis consilia aduersus Deum præualitura; quin verò illam ab Euangelij ministris felicissimè exequendam. Cap. 16.

Sub allegoria vastationis Damascenæ depingitur Christianæ fidei victoria aduersus illos Ethnicos, qui eam eximia potentia insectabantur. At sub Cap. 17. & 18.

sub allegoria belli illis, qui erant trans flumina Aethiopiæ inferendi de dilatazione fidei in insulis maximè diffitis & nationibus barbaris tractatur.

Cap. 19. Prophetia de bello Evangelico mysticis Aegyptiis, hoc est, Iudæis rebellibus inferendo, ac de pudefacienda sapientia illorum, & aliqua eorum parte fidei Christianæ subiicienda, populòque vniuerso à Romanis debellando. Alluditur autem in quinque vrbibus ad Pentapolin, quæ pars quædam nobilis est. Quod dicitur v. 18. *Ciuitas Solis vocabitur vna*, id est, vnaquæque, ad Hierapolin habet allusionem.

Cap. 20. Sub comparatione Aegyptiorum & Aethiopum in captiuitatem ab Assyriis abducendorum Iudæorum deuastatio per Titum, atque eorumdem reprobatio describitur.

Cap. 21. Sub comparatione Babylonis à Cyro, & Dario debellandæ de mystica agitur Babylone, hoc est, de Roma ethnica fidei Christianæ subiicienda, ac de Petri & Pauli gloria in eo pulchro facinore. Quod verò de Ismaëlitis & Arabibus difiectis adiungitur, ad eos pertinet, qui partes Romanorum in Ecclesiæ Christianæ persecutione sequebantur. Ismaëlitæ & Arabes Chaldæis contra Iudæos militabant.

Cap. 22. Sub comparatione Iudicij profundi Dei in supplicio de Ierosolyma sumpto per Chaldæos & in Sobnæ humiliatiōe, & exaltatione Helciæ agitur de Iudæis reprobandis à Deo, ac de eorum Pontificibus abiiciendis; Christo autem mitifice extollendo.

Cap. 23. Sub comparatione Tyri primum diruendæ funditus, deinde verò reficiendæ, de mystica agitur Romæ ethnica ruina, ac de fidei Roma eodem loco ædificanda.

Cap. 24. Felicitati Gentium opponitur reprobatio Iudæorum, reliquiis tamen exceptis. Reditur iterum ad Gentium conuersionem: & subditur ligatio Dæmonis per annos mille, describiturque gloria, qua per id tempus erat fruitura Christiana Ecclesia. Secretum illud quod reperit in hoc capite Prophetæ, est reprobatio Iudæorum & electio Gentium. Et quidem *quæ excelsa* v. 21. in Hebr. respondet nomen *Roma*, atque illud inculcatur. Gigantes verò sunt Romani Imperatores.

Cap. 25. Exultatio Ecclesiæ Christianæ, de Romæ ac Romani imperij conuersione.

Cap. 26. & 27. Lamentatio de Iudæorum (quibus datur nomen Ephraim) ruina & de Ierosolymæ reprobatione: additur tamen reliquiarum illius populi felicitas ingens.

Cap. 28. Prophetia de persecutione contra mysticam Ierosolymam (id est, contra Ecclesiam Christianam, quæ nomine Arielis indigitatur) ab omnibus Gentibus excitanda. Apponitur admirabilis persecutionis finis, exaltatio nimirum Christianæ Ecclesiæ & Iudæorum reprobatio.

Cap. 29. & 30. Sub comparatione Iudæorum in Aegyptiorum fauore confidentium de Iudæis agitur suis lege templo & Repub. fretis, atque ob id causâ Evangelio resistentibus: de eorum item ærumnis, ac de patientia Dei illorum conuersionem expectantis: ad hæc, de felicitate veræ Ierosolymæ; ac de Gentibus ab illa triumphatis, de Romanis præsertim, qui nomine Assur intelliguntur.

Cap. 31. Exaltatio mysticæ Ierosolymæ, ruina terrenæ, reprobatis Iudæis, Gentibus electis.

Cap. 32. Triumphus Ecclesiæ Christianæ de Roma ethnica: mysticæ Ierosolymæ, id est, Romæ fidelis felicitas, & sempiternus Dei cultus.

A Mystica Dei ira contra gentes, maxime contra Romam ethnicam (nominantur Bostra) & æterna eius destructio. Cap. 34.

Felicitas fidelis Romæ sub figura nouæ Ierosolymæ in deserto fundata. Cap. 35.

B Historia superbiæ Sênacherib & ministrorum eius contra Ierosolymam pugnantium, & pœnæ, quas Omnipotenti dederunt; omnino vt significaretur, de cælo pugnandum similiter contra superbiam Romanorum Ecclesiam Christi oppugnantium. Porro de vindicta mystica, hoc est de ira nouissima sermo est. Cap. 36. & 37.

Historia morbi Ezechiaë lethalis, & sanationis miraculosæ, eo spectantis, nimirum, vt adumbraretur, similiter populo fidei euenturum, in maximis persecutionis discriminibus, quæ diuina potentia erat mirabiliter euasurus. Cap. 38.

C Atque vt populus fidelis (de quo sub persona Ezechiaë agebatur) non accipiatur carnaliter, de populo nempe Iudaico, adiicitur prophetia altera Ezechiaë denunciata, sub qua intelligebatur, vniuersa quæ Ierosolyma pretiosa habebat, verum scilicet Dei cultum, veram sapientiam, Pontificatum summum & cætera ad Babylonem mysticam fore transferenda. Cap. 39.

Mirabilis Gentium conuersio, verus Dei cultus post Ecclesiæ primitiua persecutionem. Cap. 40.

Mira efficacia Dei, & Christi eius in Gentibus ad fidem sacram perductis: consideratio præterea status earum miseri præcedentis; vt constaret videlicet, neque merita, neque cõsilia ipsarum contulisse aliquid ad gratiam & vocationem Dei. Cap. 41.

Propter Christi merita Gentes à Deo vocatas fuisse Iudæis reprobatis. Cap. 42.

Eximia Dei prouidentia & fauor erga nouum Israël ex Gentibus, absque vllis tamen præcedentibus meritis, in locum reprobati Israël carnalis electum: ac de Occidentali Babylone mysticè inuadenda. Cap. 43.

Ingens Ecclesiæ ex Gentibus, reprobato Israele, multiplicatio, ac de immani discrimine inter idola prisca amota, & verum numen susceptum. Cap. 44.

D Et iterum de Babylonis Occidentalis inuasiōe, sicut in inuasiōe per Cyrum exsiccato Euphrate Babylonis antiquæ figurandum erat.

Cyrum futurum esse figuram Christi: eaque Cyri prædictione illos qui idola colebant, à quibus futura prædici nequirent, pudore completum iri. Veri autem Cyri, Christi D. scilicet opera Gentes ad verum Deum, reprobatis Iudæis, pertrahendas. Cap. 45.

Sub comparatione idolorum Babylonis, de quibus triumphaturus erat Cyrus, initur sermo de idololatria per Christi virtutem ab orbe releganda, Roma scilicet fidei Christianæ subiecta. Gentes dein admonentur, vt ab idolorum seruitute liberata expendant diuini beneficij magnitudinẽ, & operibus se veri Dei cultores ostendat. Cap. 46.

E Sub comparatione vindictæ de Babylone, quæ oppressura erat tyrannide Iudæos à Deo repetendæ, de mystica altera fit sermo, quam Deus de Roma ethnica multò post sumpturus erat; illique insultatur quam elegantissimè. Cap. 47.

Erga Hebræos quoque rebelles Deum tempore legis Gratia eximia patientiæ & benignitatis documenta exhibiturum: illis vtique inuitandis, vt captiuitati Diaboli figuratæ per Babylonicam se subtraherent, confugientes videlicet ad Christum, mystici gratiam Cyri agnoscentes & recipientes. Cap. 48.

- Cap. 49. Christus Dominus (is nominatur Israël) testificans inducitur, se primum ad saluandos Israëlitas à Deo fuisse missum: eorum verò pertinaciam in causa fuisse, ut ipse ad Gentes se conuertisset, extitissetque ea ratione filios Ecclesie innumerabiles, & Ecclesiam valde à Deo protectam.
- Cap. 50. Causam reprobationis Iudæorum docet Christus, illam quam iustissimam fuisse demonstrans.
- Cap. 51. Introducitur Deus primitiuam Ecclesiam consolans filiorum innumerabilium spe: atque illa etiam in medijs se procellis Dei implorato fauore consolatur: ab eoque felicitatem ingentem & spiritualis Ierosolymæ reedificationem sibi pollicetur.
- Cap. 52. Consilium Dei fuisse, ut Ecclesia Christiana magnopere primum affligeretur cum à Iudæis, tum à Gentibus per Ægyptum & Assur significatis; deinde verò summa pace ac prosperitate perfrueretur: ad Christi scilicet imitationem, qui primum depressus fuit vehementer; at post glorio sissimè triumphat.
- Cap. 53. Immensa passionis Christi magnitudo: eius passionis vera causa, fructus eximius.
- Cap. 54. Consimiliter sperandum Ecclesie in medijs persecutionum fluctibus egregiam inde ipsius gloriam ac tranquillitatem extituram.
- Cap. 55. Ad id verò consequendum viam, ac rationem esse ingentem confidentiam in Deum, ac de flagitijs admissis penitentiam. Enim verò Dei consilium esse, ut per afflictiones excoquatur Ecclesia, ac de ærumnis per captiuitatem Babylonicam adumbratis egrediatur gloriosior.
- Cap. 56. Iuste ac pie viuentibus prope esse salutem Domini: neque sperandos esse aduenarum filios ab indigenis in Ecclesia Christiana: in qua ingentum martyrum, tum virginum numerus futurus esset. Quod verò Iudæi fuerint reprobat, id eorum sceleribus accidisse.
- Cap. 57. Reditur ad eos quos sæua persecutionis tempestas sustulisset: agitur & de illorum prænio, & de persequentium supplicio.
- Cap. 58. Fit satis conquerentibus Iudæis, cur obseruatione legum ac ieiuniorum nihil proficiant, ut respiciantur à Deo.
- Cap. 59. Reprobationis Iudæorum causam fuisse eorum peccatâ: propterea se ad Gentes Deum conuertisse, nouo cum illis vindictæ genere utendo: destructis scilicet earum peccatis, & ipsis Gentibus in locum Iudæorum succedentibus: ac tum cum spirituali Sione, & spiritualibus item Abrahamæ filiis sempiternum Dei fedus stabilitum esse.
- Cap. 60. Admirandum ex prædicto federe magnitudinem ac gloriam Ierosolymæ, id est, Ecclesie Christiane prouenturam. Sermo autem est non solum de splendore & gloria, quam erat in terris habitura, sed etiam in patria cœlesti.
- Cap. 61. Prædictam felicitatem à Christo esse annunciamdam & afferendam, quippe Spiritum S. qui beatos facit homines in terris communicaturo.
- Cap. 62. Cur in Christum ferrentur prophetarum vora, quod eo adueniente ingens, & æterna futura fuisset Ecclesie felicitas.
- Cap. 63. Christus autem per necem à Iudæis importatam redempturus erat humanum genus. Id quod sub figura vestis in prælio cum Idumæis inquinatâ propheticè annunciat. Expenditur ad hæc magnitudo triumph, quem Christus de suis reuexit inimicis: renouatio præterea miraculorum, quæ, cum Dominus Israël ex Ægypto extra-
- A xit, patrata sunt. Deploratur item reprobatio populi Iudaici.
- Iterum de magnitudine facinoris à Christo D. exequendi, ac de secreto Dei consilio, & reprobatione populi Iudaici, vastationeque Ierosolymæ per Titum.
- De vocatione Gentium ac de reprobatione & mystica idololatria populi Iudaici: reliquias tamè eius populi saluaturum Deum, ac de harum felicitate, paceque admirabili.
- Iterum de reprobatione populi Iudaici, & consolatione ingenti mysticæ Ierosolymæ ex admiranda filij masculi, filiorumque aliorum innumerabilium procreatione, id est, ex conuersione Romæ & Gentium: atque in hac ostendendam iram Dei mysticam cum summa & Ecclesie Dei felicitate, & Israëlitis reprobati miseria. Et notandum ad vers. 6. & 7. prophetiam de vocatione Gentium proponi tanquam vocem Domini retribuētis retributionem inimicis suis, quod hæc vocatio populi Iudaici reprobationi annexa foret.

Ad Prophetam Ieremiam.

Non licuit auctori dare nobis in hunc Prophetam posteriores curas. Breues ille quidem dictauit quondam, cum scholas haberet, in omnes Ieremias prophetias, commentarios. Quos cum alijs in Osee, in Prouerb. in aliquot Euangelij Ioannis capita, & epist. Pauli ad Romanos, propter nobilissimam, quam semper tenuit Ludouicus, explicandi rationem, efflagitant viri aliquot limationis iudicij in commune proponi. Fortasse fiet satis illorum votis. Nunc verò, ne solus Ieremias è Prophetis maioribus, relinquatur sine linea, celebrem illius locum è cap. 31. *Femina circumdabit virum*, exhibemus. Piam enim æquè atque elegantem inuenit explicationem Ludouicus, quam & in Apoc. & in Cant. intulit non semel. hic ex serie capitis & proprietate verborum ferè adstruetur.

Quid significet Ierem. 31. 22. Femina circumdabit virum.

D Argumentum capitis 31. cum argumento capitis superioris cõtinuatur. eius summa est, progrediens illius descriptio, quæ Christiana Ecclesia post ingentes persecutionum & angustiarum procellas esset habitura. Idque sub comparatione liberationis à captiuitate Iudæis Dei beneficio concessæ.

Israël quocum loquitur Deus v. 1. idem planè significat quod in cap. superiore, Ecclesiam nimirum Christianam. Id patet ex continuatione capitis vtriusque. Propterea dicitur initio huius cap. 31. *In tempore illo dicit Dominus, &c. Argumento deinde sunt manifesto illa vers. 33. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.* Quod itaque dicit Propheta v. 2. *populum,*

qui remanserat à gladio, inuenisse gratiam in deserto, significat omnino, Ecclesiam Christianam post illam, quam in spirituali deserto sustulerat persecutionem immanissimam gladij, adeoque vastationem vehementem, expectam fuisse præsentissimum superni numinis auxilium: vel, in eo etiam deserto exilij & fugæ, quam ea crudeli tempestate suscipere cogebantur fideles. Quod additur hoc secundo versu: *Vadet ad requiem suam Israël,* conuenienter superioribus est: qui agebant dispersi hæc illac, vitæ suæ quietæ ac tranquillæ restituentur.

Dialogus in- 3. Longè Dominus apparuit mihi. Et in charitate
ter Ecclesiã perpetua dilexi te, ideo attraxi te, miserans. Liquec
& Deum.

hunc dialogum esse inter Ecclesiam, & Deum. At
quid ea significat, inquit: Longè sibi Dominum
apparuisse? Sanè, vt ego quidem sentio, aliquot se
benevolentia indicia post horribilem persecutio-
nem à Deo accepisse. q. d. Eminus quidem, sed
Deum mihi iam videre videor. A me recesserat,
seu absconderat ille se, dum ego opprimebar. Sed
appetit iam à tempestate serenitas, affulget tran-
quillitatis spes. longo quamlibet interuallo reue-
nientem dispicio. Ad hæc tamen Deus perpetua se
dilectione profecutum Ecclesiam confirmat, ab
eaque minimè discessisse Ecclesiam, quin verò per
flagitia multorum fecisse ab eo discessionem, at-
que ex intima Dei ipsius erga illam charitate
ortum esse, vt eam persecutionibus & ærumnis
exerceri fuisset Deus, quo vel sic ad eum redire
ipsa quodammodo cogereretur, quasi dicat Deus: Ego
quidem à te discessi nunquam: à me quin potius
ipsa discessisti. Te ego sic amaui, vt ad me reuerti
cogèrim, tui me deserentis misertus. atque ideo
factum, vt te calamitatibus exerceret, quo te illæ
ad me reduceret, ac reductã vlnis obuiis exciperet.

4. Rursumq; adificabo te, & adificaberis virgo Israël.

Non est causa, cur magnopere doleas ob ea, quo-
rum in hac procella fecisti iacturam: erunt illa tibi
omnia facta tecta, restituam & cum scenore quæ
perdidisti. Agit porrò Deus cum Ecclesia, & quasi
cum vrbe, & quasi cum sponsa. Hæc enim vtra-
que metaphora in huiusmodi sermone coniungi
solet. quale illud Ecclesiastici hymni: *Vrbs Ierusa-
lem beata*. & statim: *Preparata vt sponsata*, ex Apo-
calypsi nimirum, vbi cum fuisset dictum cap. 21. 9.
Veni, & ostendam tibi sponsam, & uxorem agni, addi-
tur vers. 10. *Et ostendit mihi ciuitatem*.

Appellatio
vrbs & spū-
sa in Eccle-
siam.

Neque mirum est has duas metaphoras commi-
sceri: accomodat enim se sacra Scriptura nostræ
loquendi consuetudini, qua nos solemus res publi-
cas & quasi vrbes, & quasi matronas significare.
Hæc præterea coniunctio metaphora carnale nihil suspi-
cemur. Quod verò Ecclesia & virgo & sponsa
indigitetur, hoc scilicet habet significationis,
quod sit matrimonium in cælis consummandum;
interim autem haberi potius promissiones, quàm
fruitionem Dei.

Addit Deus: *Adhuc ornaberis tympanis tuis, &
egredieris in choro ludentium*. id est: Nec crede læti-
tias tibi iam & hilaritates sic abiisse, vt nunquam
sint reditura. Quamuis enim tantisper dum viget
persecutio, ab huiuscemodi aliena maximè videar-
is; sed illas repetes ac cum scenore quidem.

5. *Adhuc plantabis vineas in montibus Samariae.*
Quoad oppressio durat, destructæ prorsus vide-
buntur tuæ vineæ sic, vt nihil supersit omnino,
vnde vinum, quod cordibus iucunditatem appor-
tat, haberi queat. Sed tamen & vites panges, &
ex illis maturum fructum decerpes, vt significetur
tempus ei restituendum, in quo cum alacritate
se accingat operi, & fructus maturitatem secure
operiatur.

*Plantabunt plantantes, & donec tempus veniat, non
vindemiabunt*. q. d. non vt alias fructus ad maturi-
tatem non pertinet, (no se ira en agraz.) nec fiet
intempestiuè vindemia sic, vt vinum pessum eat.
Quod vero dicitur de plantatione in montibus
Samariae vel Ephraim, (vt mox) perinde est ac in
iugis ac terrenis fertilibus. Nam licet cum Eccle-
sia Christiana sermo sit, sed cum illa appelletur

Samaria mō-
tes pro vbe-
ribus.

A Israël, consequens fuit, ea designare loca, in qui-
bus vineas optimas habebant Israëlitz. Illud de-
inde politum, cum tympanis copulatum vinum.
Etenim duo sunt musica & vinum, quæ lætificant
humanum cor.

Tympanorū
& vini apta
coniunctio.

6. *Quia erit dies, in qua clamabunt custodes in monte
Ephraim: Surgite & ascendamus in Sion ad Domi-
num Deum nostrum*. Causale aduerbium quia desi-
gnat præfatam lætitiã tympanis, choris & legi-
tima vindemia significatam ex eo fore orituram,
quod sequenti versu continetur, in quo studium
& ardor veræ religionis exprimitur. Enim verò si
custodes montium Ecclesiæ, id est qui in ea præsu-
lum munere funguntur, concionatores, principes,
atque ij denique omnes, quorum partes sunt quasi
speculatores esse, reliquis præeant ad veram reli-
gionem; tunc certè Ecclesia ex victoria de suis
hostibus ingenti lætitiã perfunderetur. Porro Deum
esse, à quo primum eiusmodi studium excitetur,
series indicat manifestè, cum proponit principes
aut custodes inflammandos esse & operi accin-
gendos. habet enim,

Quæsi sit su-
periorū ex-
plum.

7. *Quia hæc dicit Dominus: Exultate in lætitiã Iacob.*
q. d. ex cælesti beneplacito ac virtute eorum exi-
stere alacritatem; neque ab alio nisi à Domino Ec-
clesiæ principes excitare. Adicitur: *Et hinnite con-
tra caput Gentium: personate, & canite, & dicite: Salua
Domine populum tuum reliquias Israël*. Vbi notanda
phrasid: Hinnire contra caput Gentium, ea quidem
significantißima, ex equorum scilicet imitatione,
qui ad belli signum hinnitu seiferunt acerrimi ad
congressum. Sic ergo dicuntur Principes Ecclesiæ
summa alacritate quasi signo aliquo ad confligen-
dum commoti suos hostes Dei inuocato nomine
adorturi, inclamantes videlicet: *Salua Domine po-
pulum tuum reliquias Israël*. Exere dextram, saluti
consule vnicus soter tuæ Ecclesiæ, sic vtique ac-
cisæ, vt iam vix in illa, nisi fidelium reliquæ su-
peresse videantur.

Hinnire
quid in hoc
loco.

8. *Ecce adducam eos de terra Aquilonis, & congre-
gabo eos ab extremis terre: inter quos erunt cæcus &
claudus, pragnans & pariens simul, cæcus magnus re-
uertentium huc*. Hæc, quod verba sonare videntur,
nequeunt, vt constat, de decem tribubus intelligi.
Quare per harum tribuum congregationem ea
altera spiritalis est ad literam capienda, quam
ex dispersa ac lacerata Ecclesia ad vnã fidem ac
religionem veram perfecit Deus, nimirum post
schismata, hæreses, & grauissimas alias oppressio-
nes. Quod verò affirmatur de cæco & claudo,
pragnante & pariente, eò spectat, vt significen-
tur eodem concordia ac veræ religionis beneficio
illi perfruituri etiam, qui maximè rebus aliis vi-
debantur implicati: Deo nimirum ad miraculum
vsque rem adiuuante ac prouehente.

Decem tribus
spiritaliter
accipienda.

In fletu venient, quem vel cieat vera pœnitentia,
vel interius gaudium. Hanc porto viam non faci-
lem futuram modò, sed verò, quoniam Deus feli-
citer omnia disponet, suauem quoque ac iucundã,
hæc significant: *Et in misericordia reducam eos: & ad-
ducam eos per torrentes aquarū in via recta, & non im-
pingent in ea*. Cuius tantæ benignitatis apponitur
efficax causa: *Quia factus sū Israël pater, & Ephraim
primogenitus meus est*. Ex quibus primò perspicitur
per Israël & Ephraim Ecclesiã Christianã signi-
ficari. Deinde populum eundè vtroque hoc nomi-
ne denotatum. Sed cur Ephraim primogenitus no-
minetur, optimè ad hunc locum explicuit Capella.

Claudus &
cæcus, quid.

Per Israël &
Ephraim quæ
intelligendã.

Vers. 10. 11. 12. 13. 14. præfatæ felicitatis conti-
nent admirabilem hypotyposin.

15. *Hæc dicit Dominus: Vox in excelsis audita est lamentationis, luctus, & fletus Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eis, quia non sunt.* Ex Evangelistæ auctoritate Matth. 2. cui refragari non licet, habent hæc de nece infantium Bethlemiticorum ab Herode patrata explicationem: verum ad hanc tantum calamitatem adstringi præsentem locum, necesse esse, haud equidem ita reor. Etenim rectè potuit affirmare Evangelista, impletum in illa prima Ecclesiæ persecutione illud fuisse, quod vniuersum de Ecclesiæ persecutionibus scriptum erat. Quare multo erit facilius eam expedire difficultatem, quæ ex nomine Rachelis existit. Neque verò in eo satis acquiescit animus, ideo internecionem filiorum suorum dici deplorare Rachelem, quod ea in Bethleem sepulta fuerit. Aptius profecto est & expeditius per Rachelem accipi Christianam Ecclesiam; quippe quæ ætate posterior sit, quam Synagoga, sed verò pulchritudine sine controversia prior.

Rachel pro Ecclesia Christiana.

Iuuenis aduersorum in prosperitate mentio.

Opus Ecclesiæ patientia & Martyris.

Sed cur repente tristitia miscetur lætiti? Quia ingens Ecclesiæ gaudium de Christi natiuitate conceptum nex illa infantium importuna interpellauit. Sed ad institutum, de latissima post persecutiones quiete, sermonem respondeo generalius: quoniam is, qui succedentem aduersitati prosperitatem describit, aptissime respectat, & repetit præteritas angustias: non quod significet has reddituras iterum; sed vt intelligatur melius, quam grata sit serenitas post tempestatem horribilem.

16. *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis: quia est merces operi tuo, ait Dominus.* Opus Ecclesiæ nominatur aptissime, siue ingens patientia illa, quam inter acerbissimas persecutiones exhibuit: siue exprompta oblatio, qua suos filios necibus horrendis Christi causa subeundis deuouit. Etenim Ecclesiæ opus compellatur suo merito martyrium, quod fecerunt ipsius filij. hi enim veluti membra sunt corporis Ecclesiæ, atque ipsa in Martyribus effundere videtur suum sanguinem, quem Deus beneficiis cumulativè compensat. In iis, quæ sequuntur: *& reuertentur de terra inimici*, allusio fit ad Iudæos in captiuitatem Babylonicam abductos. q.d. eos, qui Babylonem, id est ad vincula & mortes pertrahuntur, de ea regione, in qua dominatur inimica mors, ad amicam vitam, siue ad terram viventium certissime reuersuros. Quo facit illud Psalmi: *Euntes ibant, & flebant: venientes autem venient cum exultatione.*

17. *Et est spes nouissimis tuis, ait Dominus: & reuertentur filij ad terminos suos.* q.d. Est quod speres posteriora omnia læta atque tranquilla.

18. *Audiens audiui Ephraim transmigrantem.* Iam superius admonui per Ephraim intelligi meritò Ecclesiam Christianam. cuius persecutiones ideo significantur designata transmigracione Ephraim, quia calamitatibus, quas sustinuit populus Israëliticus, locutio accommodatur. Iam transmigrans Ephraim idem est, ac dum transmigrabat, in ipso exilio ac persecutione. atque is vsus huius participij frequens est.

A cognitione sui incipitur restauratio hominis.

Illud porro est quod dicebat: *Castigasti me, & eruditus sum.* Quod sequitur: *Quasi iuuenculus indomitus, si adiungas supplicio & eruditioni, significabit: qui antea iuuenulus instar indomiti effusus eram, castigatione coercitus sum.* Sed melius ita seorsum accipiat: atqui hac ratione edomantur petulantes iuueni: sic iugo submitunt erectas ceruices. Quæ sequuntur: *Conuerte me, &*

A *conuertar: quia tu Dominus Deus meus.* verba sunt ex animo exoptantis Ecclesiæ suam ad Deum conuersionem, & restorationem morum, adeoque auxilium efficacissimum eâ causâ efflagitantis. Agnoscit verò se exauditam, atque ex illo Dei auxilio eam, quam pœnitentiam agebat, ortam esse, atque indidem sibi affulisse lucem, vt flagitia agnosceret, pudorèque ac detestatione prosequeretur. quod significat, adiiciens:

19. *Postquam enim conuertisti me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum.* (percussio femoris gestus est hominis erratum suum cum pœnitentia agnoscentis) *confusus sum & erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentia mea.* Quas in persecutione acerbissima opprobriationes sustinebat, iis sese obnoxiam reddidisse ignorante, vana & proterua iuuentute, ingenuè confitetur.

Femur percussere quid?

20. *Si filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus.* Verba Dei sunt, qui quasi Ecclesiæ lacrymis commouetur, atque ex eius calamitate commiseratione vehementer afficiatur, sic loquitur: *si filius honorabilis mihi Ephraim.* hoc est: Illum æstimo quasi natum charissimum videlicet. Hispanicè efferes, *Mira si lo estimo como a hijo muy amado.* Si puer delicatus. Vt illi dolenti quasi tenello puero condoleo! *Mira si me compadesco de su dolor como de hijo tierno.* Quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor eius. nimirum ex hora illa, qua illum punitioni permittere, certus fui; eius imago mihi nunquam non recurset. Omnino vt loqui videatur matris more amantissimæ, quæ puellum paruulum, eumque vnicè dilectum verberari iussit à pædagogò. Sed enim tantopere afficitur interea, vt ex ea iussione restet maximè sollicita, sicque interior commota, vt sibi haudquaquam liceat mætem & cogitationem à pueri fletu ac dolore seuocare.

Qui se gerat Deus in puniendis suis?

21. *Statue tibi speculam, vnde tua infortunia despicias ac contempleris. Pone tibi amaritudines; ac de sceleribus cognitis dolore cordis intimo compungere.* *Dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti: id est, in vitam priorem.* q.d. cor tuum reuocare ac reformare ad mores pristinos quàm maximè contende. felici illi Ecclesiæ primitiæ temporis te restitue. *Reuertere virgo Israël, reuertere ad ciuitates tuas istas.* Hoc est, ac tunc equidem antiquam tibi faciem ac speciem, illamque in qua degebas securitatem, restaurabo.

Ratio reuertedi ad Deum.

22. *Vsq; quo delicis dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram: femina circumdabit virum.* Propter verba hæc caput hoc à capite ipso contexuimus, ea ergo seridè discutimus. Ex quibus Doctores aliquot ex scholasticis præcipuè adstruunt Christum D. ab ipso incarnationis instanti rationis vsu perfectè, perfectaque intelligentia fuisse functum. sic accipiunt: *Femina circumdabit virum*, Christum videlicet absolutè virum; non vtique ætate, sed sapientia. Sic exponit in hoc cap. S. Hieron. idque homil. 1. super Missus est. S. Bernard. persequitur eleganter. Quod si in hac explicatione nexum cum superioribus quæras, respondetur, Ecclesiam ad pœnitentiam inuitari, ac consequenter infrænari efficacissimè licentiam morum, & à flagitiis ex eo validissime absterreri, quod nouo eoque tam prodigioso Incarnationis beneficio ad id fuerit obstricta, atque etiam vt terrestres dein curas penitus abiiciat.

Scio hanc interpretationem illis minimè sapere, qui palatum habent Rabbiorum commentis assuetum.

Explicatio de Christi D. incarnatione abstruitur.

E *Conuerte me, &*

Rabbiorum sensus.

affuetum. Placet tamen istis ea phrasi: *Femina circumdabit virum*, indicari feminæ amorem virum depereuntis, ita vt *circumdare* sit quod nostratibus *Rondar le*, idque meritò rem nouam appellari. Est enim in more positum, & ab ipsamet natura acceptum, à viris feminas eâ ratione ambiri, non contrà à feminis viros. Si fuisset probanda hæc interpretatio, equidem per illam metaphoram intelligerem, nouam de cœlis charitatem Christianæ Ecclesiæ promitti, indèque excitari illam ad nouos & cœlestes mores induendos, exuendòsque veteres liberiores: quod futurum certè fuisset, vt ea deinceps nouo cœlitus ardore tacta virum, id est, supremum Dominum ardentè expeteret, cuius illa circumdaret fores & pulsaret assiduè; neque tamen dilectum, vt ea sic superiorem vtique lueret desiderium, ita facilè inueniret.

Trahitur ad veram intelligentiam.

Alij tamen sunt, quibus placet, hac locutione, *femina circumdabit virum*, comminationem illi similem afferri, quam Isai. cap. 4. ibi, *Apprehendent septem mulieres virum vnum*, denunciat, quasi significetur, feminas difficilè sibi maritos reperituras, quippe maribus bellorum strage consumptis. Verùm haud puto conuenire in contextum hæc interpretamenta, & quia de Ecclesia Christiana sermo est; atque etiam quia quod statim adiungitur, affert potiùs magnam gentis multiplicationem. Accedit, in eo minimè quid portentosum ac supra naturam reperiri, quòd femina, vt isti exponunt, circumdat virum. Neque enim miraculum est, aut quid inauditum, siue quòd virum ambiat & sollicitet femina; siue quòd bello mares absumantur. Atqui series rem exigit, quæ naturæ fines prorsus egrediatur, adeòque effici queat dumtaxat à Deo, cum dicatur: *Creauit Deus nouum super terram*.

Sed absolute improbat.

Cohæret de Incarnatione sensus cum explicatione vaticinij de Ecclesia.

Propter hæc ea interpretatio, quæ est de Christi D. incarnatione, præstat haud dubiè. At si de Ecclesia Christiana, vt diximus, in hoc cap. sermo est, quæ ortum suum habuit post Incarnationem, de ea qua ratione per futurum dicatur: *Femina circumdabit virum*? Verùm hoc parum difficultatis, cum satis indicet Propheta, non iubete se, vt Ecclesia Christi speret, sed potiùs vt perfruat, cum per præteritum dicat: *Creauit Dominus*, &c. Nam quòd adiciat: *Femina circumdabit virum*, causa est tempus, cum hoc vaticinatur, multo scilicet ante id mysterium. Quasi dixisset: Fruatur quidè Christiana Ecclesia ingenti illo beneficio, quod designauit Deus, illi cupiens quàm amantissimè: est autem hoc Incarnationis admirabile mysterium, quod ille mille abhinc annos perficiet. Atque hæc explicatio ad temporum futuri pro præterito commutationem confugere, non eger.

Exponitur item de sacra Eucharistia.

Sed adiciam demum explicationem aliam, in qua sumatur commodissimè prior pars *creauit Dominus* per præteritum elata, & altera, *Femina circumdabit virum*, per futurum. ea est de sacro Altaris mysterio: in quo perfecit iam Deus rem non nouam modò, atque omnino admirabilem, sed etiam mirabilium suorum memoriam, seu memoriale. Vnde existit, vt possit iam femina circumdare virum: id est, vt possit sponsa Christi quæcumque intra pectus recondere virum suum: virum, in quâ, non tantum sapientia, sed ætate quoque prorsus perfectum: suum deinde virum, id est, charissimum sponsum. Quo incitamento nullum est aliud ad eam, quam premit Propheta, exhortationem potentius.

Femina notat primum Ecclesiam.

Ea igitur femina, de qua in hoc loco Ieremias, designat primum Ecclesiam, quæ hic inducitur,

A quod sæpe aliàs fit, vt supremi Domini sponsa. Atque in præsentem erat cum eadem quasi cum muliere sermo, vt ex iis perspicitur: *Vsquequo delicias dissolueris filia*, &c. Deinde quod ad Ecclesiam tantquam ad sponsam spectat, spectat item ad singulas eiusdem Ecclesiæ personas, nam singulas illius fideles animas sibi Christus desponsauit in fide. Neque verò solùm circumdari rectè dicitur Christus cum eum fideles in suum pectus concludunt; sed verò circumdatur etiam quoad in Altaris Sacramento persistit. Qua ratione verè semper nobiscum est, & in medio nostri vsque ad consummationem sæculi. Illum autem singularis persona propriè circumdat, cum sacramentaliter recipit. Hæc magis ex verborum discussione astruemus.

Singulas etiã animas.

B *Vsquequo delicias dissolueris*. Illud est, quod animaduertatur, dignissimum, vt per terrestres delicias dissoluitur ac distrahitur animus, ita contrahi illum ac colligi per cœlestes. Atque eo facit quod ex Hebræo reddit Arias: *Vsquequo vertis te huc illuc*? Nec minoris est energiæ quod habet nostra versio, *filia vaga*. Quæ vox apposite illorum animum exprimit, qui Deo non adhærent, iuxta illud S. August. *Creasti nos Domine ad te: & inquietum est cor nostrum donec perueniamus ad te*.

Cœlestiũ & terrestrium deliciarum discrimen.

Quia creauit Dominus nouum super terram. Nomen creatio nõ eam in hoc loco, vt constat, actionem denotat, quæ rem ex nihilo producit. Verùm emphasin habet egregiam: designat quippe fuisse eiusmodi hoc beneficium, quod non alia nisi infinita Dei potentia effectum dare posset. Præterea si illud moraliter reputetur, sic quidem factum verè ex nihilo, id est nullis hominum præstitutis meritis, nullam ad id facti nobis conferentibus vim; sed Deo tantùm ex infinito suo thesauro illud depromente. Atque ita appositum illud nouum non designat modo nouitatem, sed etiam beneficentiam prodigiosam.

Qui nã creata dicitur sacra hostia?

Femina circumdabit virum. Sunt qui opponant, ne per hanc feminam significetur B. Virgo, in eam minimè conuenire, quod præcessit: *filia vaga*. Ridiculum id planè. Quasi verò *filia vaga* de diuersa femina quàm de Maria dictum esse nequiret. Verùm quia in nostra de sacra Eucharistia explicatione eadem Ecclesia per feminam & filiam vagam indicatur; inde est dubitatio, an hæc appellatio de illa possit capi, quæ alibi tota pulchra, aliisque honorificentissimis nominibus compellatur. Cæterùm hæc non repugnant, nam hæc respublica in se considerata propter complurium, quos ipsa coërcet, flagitia commeritam sæpe reprehensionem subit, nunc Dei, nunc Prophetarum. Eadem autè considerata vt abluta est Christi sanguine, legibusque & sacramentis sanctissimis ornata optimo, merito potest pulcherrima nominati.

Qui nũc vaga filia qua alias tota pulchra vocatur?

At propter proprietatem tum temporis, tum vocis *circumdabit*, aduertendum familiare esse, vt futurum seruiat pro modo potenciali. Vt cum dicitur: *Istud iam faciet quicumque*, id est, poterit facere. De verbi verò *circumdo* significatione dicat quis nullum esse indicium, vt id ad mysterium trahatur siue Incarnationis, siue Eucharistiæ: quod eius acceptio alibi obuia sit passim in sensu simplici, non autem in hoc arcano. Nam *circumdare* usurpatur aliquando aut pro completi, amplexari: aut, quod est frequentius, pro circumdeambulare, vt in Psalm. *circumdabo altare tuum*. & in Cantic. *Surgam & circuibo ciuitatem*. Et quamuis in præsentem per *virum*, necessarium sit intelligere Dominum; id tamen nihil vrget,

Futurum pro potenciali.

De significatione verbi circumdo, obiectio demonstratur.

cum inueniatur alibi, & Ecclesiam circumdari à Deo, per prouidentiam scilicet, & Deum ab Ecclesia per religionem & cultum circumdari. Ut cum dicitur in Psal. *Synagoga populorum circumdabit e.* Ut nostrum, *Femina circumdabit virum*, sensus eiusdem esse videatur. Verum aio omnino non esse. cogit enim contextus, ut verbum *circumdo* de re planè prodigiòsa, & quæ Dei potentiam infinitam requirat, in præsentia exponatur. alioquin enim quorsum fuisset dictum: *Creauit Dominus nouum super terram?* Affirmandum, patere latius verbi *circumdo* significationem, atque hinc idem esse quod intra se continere, aut circumcirca tenere, ad eum modum, quo dicitur Ionæ 2. *Flumen circumdedit me*; id est, vndique cingor aquis & contegor.

Vir pro quo sumatur ex Hebraeo.

Septuag. le-
tio admodum
specie diuer-
sa.

Illud etiam notandum circa nomen *virum*, quem dicitur femina circumdatura, quod Hebraicè est *איש* ac propriè maritum denotat, eo quod ipse dominus sit domus. Vnde non sexum virilem utcumque, nec solam item sapientiæ perfectionem, sed ætatem etiam & matrimonium videtur importare.

Ac denique circa hunc locum considerandum est, videri illum multo aliter à Sept. interpretibus intellectum. nam pro nostris, *Femina circumdabit virum*, illi reddiderunt: *Circuibunt homines in salute.* Verùm huic etiam lectioni posse nostram explicationem aptè accommodari, ego quidem suspicor. Nā in primis quod Sept. pro *femina* cõuerterint *homines*, si hi pro hominibus fidelibus, ut exigit cõtextus, accipiantur, tunc nõ solum nihil inferunt alienū, sed rem magis explanat. Deinde in circuire & circumdare discrimen non est. Ac præterea salutis nomen de Christo D. speciatim ac propriè dici, perspicuum est. Solum restabat, ut in salute circumdare, sit idem quod circumdare salutem. atqui hoc ostendi alias ad Hebraisimū pertinere, in quo pro accusatiuo ablatiuo præpositioni *in* adiuctus collocatur. quod notauit Gueuara ad illud Habac. 2. *Aspicite in gentibus.* elsèque eiusdem gustus in Psal. 8. *Hereditabis in gentibus*, id est, gentes. & in Paul. ad Galat. 6. *Qui seminat in carne.* &c.

Sed enim quod præcessit etiam est in Sept. diuersum, habent enim: *Creauit Dominus salutem in plantationem*, pro nostris: *Creauit Dominus nouum super terram.* atqui tanti hæc diuersitas ad indagandum arcani aliquid inuitat. Equidem totam hanc Sept. lectionem: *Creauit Dominus salutem in plantationem: circuibunt homines in salute*, ita reor commode accipi posse. Salutem suam noua quadam & admirabili ratione Deus in seuit, constituens nimirum sacram Eucharistiam, per quam fidelis homo recipiat intra se salutem: sicque ipsi in Christi D. viua ac vitali carne salas inferatur. Vnde flores & fructus huius arboris non iam ex antiquo trunco, sed quemadmodum in surculis insertis fit, ex salute plantata proueniant. En igitur in nostra interpretatione Septuag. translationem cum Latina, quod erat maxime optandum, copulatam, cum alioqui videantur minime posse coniungi. Quæ sequuntur, consonant huic intellectui. nam subdit Propheta,

Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israël: Adhuc dicent verbum istud in terra Iuda, & in urbibus eius, eum conuertereo captiuitatem eorum: Benedicat tibi Dominus pulchritudo iustitiæ, mons sanctus. Quam vim habeat particula adhuc, exposui vers. 5. superiore. Hæc capio ut epitheta seu elogia terræ, cui fausta omnia sint petenda, Christianæ scilicet Ecclesiæ.

Eadem etiã de Eucharistia explicata Latina conforma.

A q. d. Te ò solum promissionis germanum; vbi copiosè proueniunt pulcherrimi iustitiæ fructus, te ò mons sanctitudinis sublimis sua Deus maæter benedictione. His ita constructis, fluunt optimè sequentia.

24. *Et habitabunt in eo Iudas & omnes ciuitates eius simul: agricola & minantes greges.* Quibus significantur spirituales Iudæi in eo monte habitaturi. Qua verò ratione vitam illi instituunt, illa ostendunt, *Agricola, & minantes greges.* Hispanè, *Dando se a la labrança, y criança.* q. d. non otio & paupertate torpescant; industrij erunt quin potius, atque ita se & alios locupletantes: non oppressi meum, sed quiete ac pace perfruentes. Prædictio ergo hæc est pacis ac prosperitatis ab Ecclesia nanciscendæ.

B Illis enim qui bellis impetuntur, nec licet agros colere, nec greges pascere. Hæc porrò agricultura ad eum peculiariter laborem referri potest, quem in suis agris, id est, animis suis excolendis singuli ponunt. Officium verò pastorale ad eam curam, quæ respicit spirituale proximorum bonum.

Agricola & Pastores spirituales.

25. *Quia inebriaui animam lassam, & omnem animam esurentem saturauit.*

26. *Ideo quasi de somno suscitatus sum: & vidi, & somnus meus dulcis mihi.* Versu hoc utroque sententia absoluitur, pertinentque ad eandem personam hæc tria ebrietas, saturitas, & somnū. Neque enim *in ebriaui* ad aliorum ebrietatem referendum, sed ad propriam suimet saturitatem, item & somnum.

C Sic enim hæc ordinanda: quia inebriaui animam, &c. ideo somnus meus, &c. q. d. Quia esu me expleui potuque; ideo somnus meus dulcis mihi. Atque is horum est sensus: quia inebriaui animam lassam, meam scilicet, & saturauit animam sitientem omnem, id est totam. nam ita sumi *in ebriaui*, passim occurrit. Suspicio autem verba hæc esse omnia spiritualis Iudæ, hoc est, populi fidelis, eius nimirum, qui modò colere agros & greges pascere dictus est. Hic ergo cum vires suas omnes & fructum sui laboris prouenire cognosceret ex sanguine Christi D. ac carne, quibus se saginatum summo opere experiebatur, eo mysterio vel in sacra Eucharistia, de qua proximè, vel per veram fidem communicato; idcirco gratulabundus inquit: *Quia inebriaui animam lassam*, calice nimirum sanguinis Dominici (vide inferius *inebriaui animam Sacerdotis.*) Et quia eiusdem Christi carne satiaui totam meam animam, ideo de somno suscitatus sum, id est, propterea expergefactus sum tam vegetus ac robustus, quasi potens crapulatus à vino, & planè somno dulcissimo poritus sum. Porrò vel sermo est de suauissimo contemplationis somno: aut etiam de persecutionibus, quibus diuexata ac ferme iam consumpta Ecclesia in dormientium modum, qui mortis imaginem representant, prostrata iacebat. Sed verò illi tantopere afflictæ eiusmodi vires suggestit Christus, ut grauissima quæque persecutio dulcissima illi fuerit, ex eaque velut ex crapula multo potentior exurrexerit.

Vigor & alacritas ex sacra Eucharistia.

E In eas partes Ezechielis, quas respicit Apocalypsis.

De Ezechielis arcano in primis curru ad caput 1. & 10. huius Prophetæ.

EX iis, quæ ad horum capitum planè difficillimorum explanationem spectant, multa iam Auctori

Auctori ad c. 4. Apocal. v. 6. 7. & 8. dicta sunt. quæ illinc hinc petere necessarium fuerit, petentur; sed sine legentium tædio: apponeretur enim summa tantum cum allegatione.

Collectio eorum quæ textus de animalibus & curru pronunciat.

De animalibus.

Facies.

Humana facies illis attribuitur. nã c. 1. 5. dicitur: *Similitudo hominis in eis.* (hoc latè expositum de humana totius corporis figura Apoc. 4. v. 6. commentario 1. sect. 2. §. Nihilominus) cap. 1. 10. *Similitudo vultus eorum: facies hominis.*

Tribuitur iisdem, facies Aquilæ desuper ipsorum quatuor. cap. 1. 10. & cap. 10. 14. *In quarto facies aquilæ.*

Facies leonis à dextris ipsorum quatuor, dicitur cap. 1. 10. & cap. 10. 14. *in tertio facies leonis.*

Denique, Facies bouis à sinistris ipsorum quatuor, cap. 1. 10. & cap. 10. 14. pro hac facie dicitur: *Facies una facies Cherub.*

Quare dicitur cap. 1. 6. *Quatuor facies vni, & v. 8. Facies per quatuor partes habebant.* cap. 10. 14. *Quatuor facies habebat unum.* vers. 21. *Quatuor vultus vni, vbi Chald. Erant cuique facies quaternæ.* Sic Pagn. & Vatab. *Facies eorum ad quatuor partes eorum erant.* Additur autem eo vers. 12. *Ipsum est animal quod vidi iuxta fluvium Chobar. & v. 22. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus quos videram iuxta fluvium Chobar.* Dicuntur autem hæ facies cap. 1. 11. *extente desuper.*

Penna.

Iuncta erant penna eorum alterius ad alteram. c. 1. 9. Septuag. *Coniuncta altera alteri.* vers. 11. *Dua penna singulorum iungebantur.* Septuag. *coniuncta ad invicem.* Chald. *una è regione alterius. & vna ex aduerso alterius.* Pagn. *Dua iuncta vniuscuiusque.* ita Tigur. Vatab. *unicuique erant dua ala correspondentes unaqueque ad alteram.* Eodem vers. 11. *Extenta desuper.* vers. 23. *Penna eorum recta alterius ad alterum.* In eo etiam vers. 11. dicitur: *Dua penna tegebant corpora eorum.* & vers. 23. *Unumquodque duabus alis velabat corpus suum.* cap. 1. 6. *Quatuor penna vni.* & vers. 8. dicitur esse pennæ: *In quatuor partibus.* & *Per quatuor partes.* cap. 10. 21. *Quatuor ala vni.* Septuag. *otio ala vni,* (ita habent Sixtiana Biblia, in Complut. autem: *Quatuor ala,* vt in Vulg. tunc duæ erunt ad femora.) Ad hæc, Septuag. cap. 1. 7. pro illis, *Et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli,* singulariter transferunt: *Et pennati pedes eorum.* atque ita est apud Dionys. de cælesti Hier. cap. 15.

Manus.

Manus quatuor tribuuntur unicuique, *in quatuor partibus.* c. 1. 8. *Et subtus pennas eorum,* c. 10. 8. n. 21. *sub alis.* Septuag. *In quatuor partibus ipsorum.* Chald. *Ad quatuor latera eorum.* Vatab. *in quatuor quadraturis eorum.*

Pedes.

Pedes eorum recti. cap. 1. 7. Septuag. *Crura eorum recta.* ibidem, *Planta pedis quasi planta pedis vituli.* Chald. *Quasi planta pedum rotundorum.* Vatab. *Pedes eorum, pes planus.* Sed Hebraicè est, quasi planta pedis vituli.

De rotis.

Rota quatuor facies habebat. c. 1. 15. *Et vna similitudo ipsarum quatuor.* v. 16. *similiter* c. 10. 16. Chald. *Rota vna posita erat ad quatuor facies eius.* Rota in medio rotæ. c. 1. 16. & c. 10. 10. Neque aliter

A Septuag. Pagn. Vatab. *Omne corpus earum, & colla, & manus, & penna, & circuli plena erant oculis in circuitu quatuor rotarum.* c. 10. 12. & c. 1. 18. *Situs rotarum iuxta animalia* c. 1. 19. & c. 10. 9. & 16. *subtus animalia* c. 10. 2. & v. 6. *inter animalia.*

De igne, & splendore, & prunario.

In medio animalium splendor ignis, & de igne fulgur egrediens. c. 1. 13. v. 5. *in medio ignis similitudo quatuor animalium.* atque hic ignis est, qui circumdabat curru. *Scintilla quasi aspectus aeris candentis* dicitur cap. 1. 7. Hoc autem erat in pedibus; neque verò ignis est, sed splendor. At quid haberent facies, exponitur c. 1. 13. *Aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum.* Et de eodem hoc splendore intelligenda sunt verba illa c. 1. 13. *In medio animalium splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.* Nisi pertineant hæc fortasse ad prunarium. Etenim prunarium quod ex cap. 10. vers. 2. 6. & 7. perspicitur, subtus Cherubim erat, & inter Cherubim.

De ea, quam vidit Ezechiel, currus imagine.

Ac primò hæc currus imago siue idea non ita à cõmuni curruum modo cogitanda est aliena, vt cum solo curru nomine relinquatur. Neque tamen alienum videatur alicui, vt inter hunc & vfitatos currus discrimen aliquod intersit. Illud fanè compertum, ipsa currus nomenclatura obligari nos, vt quoad fieri possit, cogitationem ad figuram currus antiquam adaptemus; neque plura, quàm quæ textus cogit, discrimina adhibeamus. Est hic Cherubinorū currus, quia isti pro bubus, seu equis præcedunt. Cherubinos sequuntur rotæ: has interfertur currus ipsius pavementum crystallinum illud, (quod appellatur firmamentum) altius aliquanto rotis & animalibus, ita vt hæc volare queant subtus, curru non attracto: atque supra firmamentum Princeps in suo throno, sella nimirum curuli, seu augusta. Cælum autem siue regimen non habet hic currus, nisi si iridem pro cælo curru & throno seruientem cogitemus.

Quadam generatim pro toto curru.

D Flamen illud turbulentum, de quo Vates cap. 1. 4. non sic, quasi flaret, curru concipiendum est; sed curru potius & comitans, & sese itineri, vt vt illud agit currus, attemperans. Neque enim impellit curru, sed vehit, quæ illum præcedit, nubem. Verum est tamen, quod, iter curru recta faciente, possunt tam ventus quàm nubes viæ comites moliri inter eum dum turbines, vt expeditionis huius terrorem ac ferociam obiectent animis. Concipi item possunt eandem repræsentationem edentes, cum subsistit currus, semper cum eodem curru siue ingredientes siue subsistentes. Vt canis videlicet, qui herum comitatur, & varios efficit gyros; neque subsistente heru, ille sistit omnino, tamen si nihil procedit. Nubes cogitanda est ex elaritate & obscuritate coalescens: illa enim atra cum sit, est subinde intersecanda non fulguribus dumtaxat, sed etiam igneis flammis. Neque tamen existimanda est tota hæc ferocitatis repræsentatio semper comitari hunc curru, sed tantum cum bella denunciat. Propterea in cap. 43. vbi pacificus est neque ventus furens illi est adiungendus, neque obscuritas. Adest quidem tunc nubes, sed splendens & pulchra supra modum.

Venti & nubis actiones & insistentiæ.

*Cherubino-
rum descri-
ptio.*

Cherubini quatuor omnino sunt: neque ve-
rò illi ponendi bini, sed ante currum omnes quat-
tuor simul. Non illi trahebant rotas, sed duce-
bant dumtaxat. neque enim aliter currum vehe-
bant, quàm comitatum præstantes eo in loco,
quem solent tenere curules equi. propterea non
sunt ij concipiendi capitibus aut manibus currum
sustinentes. Tamen si habent alas; sed iter suum
non faciunt semper volando. currunt illi per ter-
ram aliquando, nempe cùm tenent plana. Ac sem-
per ocyllimè ingrediuntur, semper item recta via,
ab ea ne minimum quidem ad ambages aut diuer-
ricula deflectentes. quod haud est mirum, cùm
possent obstacula quæuis volatu superare. Et Prin-
cipis quidem throni illius magnifici infessoris vo-
luntas illis vel itionem, vel reditionem modera-
batur. & cùm reuersuri erant, faciebant gyrum.
Quodlibet ex his animalibus corporis conforma-
tionem habebat humanam. Ad hæc, facies quat-
tuor in vno tantùm humano capite; ea scilicet
positione vt in vtroque latere humanæ faciei, ad
aures videlicet sint duæ aliæ facies leonina ad
dexteram, ad sinistram vitulina, laruis nimirum
duabus repræsentatæ. Supra caput demum, quod
casside ad Dei in hoc curru institutum appositè
obarmò, vultus emineat aquilinus. Pectus item
pro bellica repræsentatione maiore armatum co-
gitandum est. Alas habent singuli Cherubini
quattuor, in humeris duas, duas paulo inferius.
Alas quatuor totidem brachia comitantur; hæc
licet absconsa partim, sed expedita omnia, vt cùm
Cherubini ad conflictum sui Domini causa deuen-
niant, ignitas siue prunas siue pilas iacere queant.
Oculos præterquam in facie, diuersi nimirum ab
animalibus quæ Ioannes Euangelista vidit, non
habent hi Cherubini. Ponendi prorsus inflam-
mati singuli, ignealque scintillas expirantes. In-
gens tamen hæc terroris significatio, quod sem-
per duret, credenda non est; sed eatenus solùm
quoad datur iræ ac vindictæ repræsentatio: nec
enim congruit eos formidinem & horrorem in-
cutere, cùm potius sit hilaritatis ac beneplaciti
demonstratio. Genua, quæ flectant, non habent,
sed, cuiusmodi esse dicunt elephantum, sine
vertebris. Pedes bini tantùm singulis. His vn-
gula non fisa modò, verùm sunt ij prorsus vi-
tulini.

*Descriptio
rotarum.*

Rotæ quattuor erant, omnes excelsæ admo-
dum: duas tamen constituebant dumtaxat, quia
vna inserta erat vni in crucis formam ad angu-
los rectos. Earum is erat locus, quem tenere so-
lent rotæ in eo curru, qui Hispanis *carreta* nomi-
natur. In his rotis imaginari debet nemo pro-
prias neque facies, neque alas, nec colla, aut
manus; sed ea tantùm quæ vocari possunt trans-
late in rota facies (*hæc dicitur nostratibus*) vo-
latus, brachia & colla. Rotarum quæuis veris
oculis (non iis quidem quos ostentat cauda sua
pauus) sparsa erat. Sunt hi tamen concipiendi
ea ratione collocati, vt terram inter rotandù non
contingant: siue quia sunt singuli introrsum ali-
quantùm in sua veluti concha depressi: aut quia
non sunt in ea rotæ facie, quæ solùm contingit,
sed ad latera & in parte interiori. Materies ro-
tarum cogitari debet ex chrysolitho, qui lapis est
colore aureo atque inflammato ac pellucido. Ro-
tæ nunquam non animalia sequebantur, siue illa
graderentur humo, siue volando eleuarentur. Ac
cùm animalia rectam viæ lineam insisterent, ro-
tæ quoque eandem insisterent absque vlla pror-

A sus in hoc siue illud latus inclinatione: cùm ta-
men neque dirigerentur axe, neque funibus aut
inter se vel cum animalibus necerentur. Gy-
rantibus præterea animalibus, vt rotæ etiam gy-
ros semper facerent, necesse non erat. Cùm enim
vnaquæque coalesceret ex duabus inuicem con-
fertis, erat illis ventos omnes quatuor versus ro-
tandi facultas.

B Currus istius pavementum *Firmamentum* ap-
pellatur, non quòd stellis variegatum esset, sed
quòd id soli instar esset firmum, & throni quasi
hypopodium, & tapes. Erat illud crystallinum
totum, & animalium capitibus situ altius, sed
ad amussim inter rotas locatum, non tamen su-
per illas. Se quidem ipso, eius, qui sella vehe-
batur, virtute sustinebatur; cùm neque rotis ef-
set affixum, neque capitibus aut palmis anima-
lium inniteretur. Peragebat autem suum iter
animantibus & rotis comitatum, quasi ab ipsis
traheretur: hisque conficiendis suos circulos,
crystallum quoque & thronus illi insidens gy-
rabat.

Thronus sapphirinus erat: inter quem & eam,
de qua nuper crystallum non erat arca, nec quid-
uis aliud.

C Princeps, qui vehebatur curru, sic concipien-
dus est, quasi simulachrum quoddam, quòd à
medio corpore sursum constatum videatur ex au-
ro illo quòd electrum nominatur. Simulachrum
autem non solidum, sed cauum. in cuius interna
siue media parte hinc inde ardere conspiciatur
ingens quædam lux. Deorsum verò à medio cor-
pore figura hæc apparet ex igne viuo sic, vt ma-
teries nequeat distingui. Neque verò hæc figura
ita fingenda est induta, vt neque appareat, ne-
que distinguatur pars illa, quæ flagrat intus, &
lucem claudit, foris tamen non ardet. Cate-
rùm bene potest concipi figura quædam vesti-
ta, quæ tota tam corpore, quàm veste diuisa sit
in mediam partem ex electro, in mediam ex
igne.

D Iris non sursum habet acumina, sed deorsum,
colores habet quemadmodum, quæ videri solent,
irides aliæ; non sicut illa, quam Apoc. fuit con-
specta tota smaragdina. Hæc non ita ponitur, vt
deseruiat tantum vel Principi pro throno, vel vt
illius medium corpus inferius circumdet; sed ve-
rò vt toti curru pro cælo sit.

E Prunarium illic ferebatur vbi habere solent cur-
rus atulas, nempe inter equos, non super firma-
mentum, sed paulo inferius. Extendebatur autem
eius flamma, & circumcirca discurrebat vento
commota. Eius porrò rationis erant prunæ vt
coniectæ fulminum gererent vices, ac quidquid
hæc efficiunt, illæ effectum darent.

Quædam ad literam annotationes.

Verf. 1. *Et factum est.* Quòd τὸ ἐξ abundet ex
Hebraica phrasi, latè Prad. Ego dicerem emphati-
ticam esse locutionem illi Hispanæ *cosas y ay non*
dissimilem, atque ita fortasse intelligendi SS. Au-
gust. & Gregor. Nisi fortè sit continuatio cum
prophetia Ieremiæ, adeoque huius cum libro præ-
cedente connexio.

In trigesimo anno. Annus hic trigesimus Chal-
daicæ est supputationis. Nā Chaldæi, æram suam
inierunt ab anno, quo suum exorsus est impe-
rium Nabopallasar (annos hic regnavit vndeui-
ginti) Nabuchodonosori pater. Æræ porrò illius

*Firmamenti
seu pavementi
currus.*

Throni.

Principis.

Iridis.

Prunarij.

*Via cõiunctio-
nis &c.*

*Anni h̄
Chaldaica
monarchia.*

26. (qui erat regni Nabuchodonosori octauus) A
 is est, in quo fuit comprehensus Ioachin. Annos
 verò quatuor post (cum trigessimus numeratus
 fuit illius ætæ & Nabuchodonosori duodecimus)
 annus à capto Ioachino quintus fuit. Hęc senten-
 tia est quæ Prad. sequitur à Iosepho Scalig. de emé-
 dat. lib. 5. fol. 218. vbi de initio Nabuchodonoso-
 ri, mutuatus. Est autem hic annus sextus. ante
 euerfam Ierosolymam. Contigit enim visio, vt no-
 tauit, anno quinto à transmigatione regis Ioa-
 chin. Porro Ioachino successit Sedecias: hic an-
 nos vndecim regnavit, licet nono per Nabucho-
 donosorum obsessa fuerit Ierosolyma. vide 4.
 Reg. 24. & 25. Constat autem Deum in hac visio-
 ne apparuisse curru bellico inequitans, nimirum
 quasi qui pergebat Ierosolymam euerfurus. Vide
 Ezech. 43. 3.

Currum, de
 quo in cap. 1.
 videt Eze-
 chiel sæpe
 alias.
 Prima visio.

Illud est hic animaduertendum, quem currum
 in primo capite testatur Ezechiel à se spectatum;
 eundem ipsi aliàs sæpe apparuisse. Etenim cap. 3.
 12. loquens de visione prima facta anno quinto,
 inquit: *Et assumpsit me spiritus, & audiui post me
 vocem commotionis magna. & vers. 13. Vocem alarum,
 & mox vocem rotarum. & vers. 15. Veni ad aceruum
 nouarum frugum. Et statim, Et mansi ibi septem
 diebus.*

Secunda visio.

In eodem cap. 3. 23. narrat secundam visionem,
 quam habuit à prima septem post dies. Ita ait: *Sur-
 gens egressus sum in campum: & ecce ibi gloria Domini
 stabat quasi gloria, quam vidi iuxta fluium Chobar.*
 Adiungit hic Vates, à Domino præceptum sibi vt
 conclaue domus penetraret, & clausus ibi perman-
 neret: vbi quæ sequuntur omnia, ad octauum ca-
 put audiuit.

Tertia visio.

Capite autem octauo in principio narrat, ite-
 rum se, quatuordecim post menses, anno scilicet
 sexto, Principem magnifici illius throni infesso-
 rem conspexisse. (conspexit autem, vt notat Theo-
 doretus sine Cherubinis. Iusto enim apparet non
 terribilis, sed amicus, vt Eliæ quondam in sibilo
 auræ tenuis.) *Ecce, inquit, vers. 2. similitudo quasi
 aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius & deorsum
 ignis: & à lumbis eius, & sursum, quasi aspectus splen-
 doris & visio electri. Et emissa similitudo: manus ap-
 prehendit me in cinctis capitis mei. statim: Et addu-
 xit me in Ierusalem in visione. vers. deinde 4. Et ecce
 ibi gloria Dei Israël secundum visionem, quam videram
 in campo. Illic ei ostensa sunt quæ patrabantur in
 templo execrabilia, quantòque merito illinc ab-
 iret Deus, & procul à Sanctuario recederet. cap. 9.
 3. Gloria Domini assumpta est de Cherub ad limen do-
 mus, atque ibi iubet Deus, eadem exerceri in ciui-
 tate, iis dumtaxat exceptis, qui signo thau essent
 communiti. Capite 10. currus iterum & pruna-
 rium describuntur. Huius porro initio narratur,
 iussum eum fuisse, qui Dei seruos thau sigillaue-
 rat, super ciuitatem post stragem superiorem pru-
 nas effundere. & vers. 4. Eleuata est gloria Domini
 desuper Cherub ad limen domus. Vbi Cherubinorum
 vnus prunas ei, qui in ciuitatem erat coniecturus,
 ministravit. vers. 18. Egressa est gloria Domini à li-
 mine templi, & stetit super Cherubin. ac demum
 Cherubini & currus volatu egrediuntur. Cap. 11.
 post vaticinium quoddam ad supplicium spectās,
 & alterum magnæ spei plenum, tandem vers. 22.
 Eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota cum eis, v. 23.
 Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque
 supra montem, qui est ad Orientem vrbs. Et sublata
 est visio à propheta, & locutus est ad transmiga-
 tionem omnia quæ ei Dominus ostenderat.*

Subsequuntur dein conciones variæ & pro-
 phetiæ, è quibus euidenter perspicitur, non ser-
 uari temporis ordinem. nam c. 26. 1. dicitur: *In
 undecimo anno prima mensis, cap. verò 29. 1. In anno
 decimo, decimo mense, vndecima die mensis.* Aliquot
 præterea prophetiæ & conciones præcedunt Ie-
 rosolymæ vastationem, aliæ subsequuntur. Ex his
 illa est cap. 32. incipiens: *Et factum est duodecimo
 anno, in mense duodecimo.* Ac tandem cap. 40. 1. *In
 vigesimo, inquit, quinto anno transmigrations, &c.
 postquam percussa est ciuitas, vidit per visionem pro-
 pheta in exordio anni, nouum templum, quod effu-
 sè capitibus 40. 41. & 42. describit. Post factam
 verò descriptionem longissimam, cap. 43. 2. de
 quarta currus visione, quæ incidit in annum 25. sic
 loquitur: *Ecce gloria Dei Israël ingrediebatur per
 viam Orientalem. vers. 3. Et vidi visionem secundum
 speciem, quam videram, quando venit, vt disperderet
 ciuitatem. mox, Secundum aspectum, quem videram
 iuxta fluium Chobar. v. 4. Et maiestas Domini ingres-
 sa est templum per viam porta, quæ respiciebat ad Orien-
 tem. v. 5. Introduxit me spiritus in atrium interius: &
 ecce repleta erat gloria Domini domus. cap. porro 44.
 1. adductus ad portam Sanctuarij Orientalem pro-
 pheta, eam clausam reperit: *Quoniam Dominus in-
 gressus erat per eam. Dicit autem v. 4. Et adduxit
 me per viam porta Aquilonis, &c. ac subiicit ibidem,
 Et ecce impleuit gloria Domini domum Domini.***

2. *Aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei.* Cùm Ioan. *In terra ob-
 Apocal. 4. 1. similem habuit visionem, dicit: *Ecce
 ostium apertum in cælo, nimirum vt spectaret vi-
 sum, atque ideò ei dictum: *Ascende huc, quia in cæ-
 lis agebatur. At hæc visio Ezechielis, vt ex v. 15. &
 19. perspicitur, in terris exercetur. Atque ita hæc
 cælorum apertio vel est, vt vult Prad. apparens in
 aère ingens quædam claritas; vel vt è cælis de-
 scenderet luminis vis grandis, quæ prophetæ
 oculos aperiret.***

2. *Ipse est annus quintus transmigrations regni Ioa-
 chin.* Constat ex his factam fuisse hanc reuelatio-
 nem sex annos ante Ierosolymam euerfam. Et ante
 quidem fuisse factam, liquet omnino; quoniam
 in hac prima visione ostensum fuit Prophetæ, ire
 Deum Ierosolymam deuastaturum. Vt Ezechiel
 idem cap. 43. 3. declarat.

3. *Secus flumen Chobar, in Chaldæa, id est, ad
 viam qua Babylone Ierosolymam itur. & latet
 quidem arcanum aliquod in eo flumine: nec enim
 sine causa illud semel & iterum nominatur.*

4. *Ecce ventus turbis veniebat ab Aquilone.* Flabri
 istius vehementia Ierosolymam impetit, vt euer-
 tar. Ac valde quidem suspicor, locum illum iux-
 ta fluium Chobar, vbi erat Propheta, respec-
 tu Babylonis australem esse. Atque ita quod ab
 Aquilone ingruere dicitur hic turbo, illum in-
 gruentem à Babylone intelligo. Et irruit quidem
 à Babylone, quoniam Babylonicum bellum re-
 præsentat. Etenim respectu Ierosolymæ Babylon
 in sacra Scriptura dicitur Aquilonaris. hoc tamen
 non, quia illa perfecte sit ad Septentrionem; non
 enim ita est, sed inter hunc & Orientem. Quo ita
 posito, existimo, eum locum iuxta fluium Cho-
 bar, vbi erat Propheta, in via esse, quæ Babylone
 Ierosolymam ducit, & fortassè, licet in Chaldæa
 esset, Ierosolymæ quam Babyloni propiore. Po-
 sito præterea, Dei in eo curru euntis institutum
 esse, Ierosolymam, vt cap. 43. v. 3. dicitur, excinde-
 re; haud dubiè ventus, & currus, sicut & in Pf. 17.
 vt mox videbimus, idem appetebant. Non est ra-
 men concipiendum, à ventu currum impelli, sed
 ventum

In terra ob-
 latum Eze-
 chielis visum.

Ante ruinam
 Ierosolyma
 sex annis.

Ab Aquilone
 venit, id est,
 Babylone.

Vetus currus
 obscurans.

uentum potius obtemperatē esse, ac deseruientem Principi, qui curru vehebatur, præstantem scilicet famulatum, vel pro anteambulone se gerentem, qua ratione Habac. 3. 5. dicitur: *Ante faciem eius ibi mors, egreditur diabolus ante pedes eius:* vel quod circumdaret currum, & nubem, quæ in circuitu illius erat, deportaret. Hoc enim pacto dicitur significanter, ingredi in vento Deum, sicut aliàs super pennas ventorum. Nam licet 3. Reg. 19. 11. perhibeatur: *Non in commotione Dominus;* causa est, quoniam tunc non veniebat Deus ad urbem aliquam desolandam, ad consolandam quin potius, & instruendum seruum suum: atque eius rei gratia ad rem non erat, ut veniret Deus inequitans vento furibundo, sed in sibilo auræ tenuis appareret. Et hanc quidem eandem lenis auræ lecticam Ezech. 8. 2. legimus in Theodorione (ex quo eam S. Hieron. inseruit Græcæ versioni) ubi Princeps sine curru Ezechieli conspectus est. At verò nostro huic loco, qui totus est in urbis Ierosolymitanæ ruina, nihil aptius profectò, quàm ventus turbini. vide Isai. 28. 2.

Cur Deus hic
in turbine,
aliàs in aura.

Qui est ve-
hensque ven-
tus idem.

Turbini ac-
ceptio.

Nubes cur-
ræ & mi-
cans.

Cum itaque res, ut posui, habuerit, notandum idem, cum ventus obsequentem curru se præbeat, non propellentem; curru ventum adaptare se, non contra. atque ita subsistit ventus, curru subsistente, hoc in gyrum circumacto, idem ille facit. ac demum perinde quasi minister currus vertitur, reuertiturque. Neque obstat argumentum illud, quòd hic ventus Aquilonaris sit, suumque proinde cursum tenere semper debeat. Nam quantum ad hoc ventus hic Aquilo non est, sed flans ab Aquilone, quoniam inde currus egressus fuit. Sed nihilominus tot efficere circuitiones debet, quot effecerit currus, & pergere, aut tenere se, quemadmodum fuerit imperatum. Enimvero animalia sunt quæ ducunt currum, non ventus, & animalia quidē Dei spiritus, ut inferiùs videbimus, regebat. Porro ubi fuerit satis animaduersum, bellum in hoc loco vento furibundo representari, tunc quidem facillè, quæ diximus, omnia adaptantur.

Hoc nomen turbo sæpè pro circumacto vento, remolino Hispanis, accipitur. atque ita quòd vehementissima representetur vis, conueniens admodum est, ut ventus & nubes præcedant colluctantes & turbines efficientes. Neque tamen opus est ut idem efficiat currus; hic enim, ut dixi, non accipit à vento impulsus, sed obsequium. Et potest quidem anteambulo ingredi coram hero, eique, ut obsequatur, vertere ac conuertere corpus, quin tamen deflectat à sua via.

Nubes magna, atra scilicet vehementer, ut scilicet tempestatem designaret vehementem. neque verò obstat, sed iuuat potius hanc representationem, ut nubem subinde non solum fulgura, sed etiam igneæ flammæ interscinderent. Hoc significat quòd subditur, & ignis inuolvens, Hebr. reciprocans se, quòd erroris significationem adauger. Sequitur: *Et splendor in circuitu eius*, ille scilicet, quem emittebat ignis, & circumcirca latè diffundebatur. Quibus non splendor quicumque, sed adauctus valde significatur. Et quidem ex ipsomet furore belli coaptat nubem Deus, qua suam occultit pronidentiam. Venit autem nubes igneis flammis inuoluta, quoniam licet carni oculi non videant pronidentiam Dei, sed pro ea obscuritatem ac nubem; verum in hac ipsa obscuritate grauioris belli ac grauioris ignem intuentur. Atque in ipsomet igne diuina ira ac vindicta, quam parat sumere, iuxta illud Deuteronom. 4. 24. *Deus*

ignis consumens est, satis denotatur. Quòd verò nubem atram depingam, idcirco facio, ut eam maiori representationi tempestatem adaptem. Id verò quòd sequitur, *splendor in circuitu eius*, nihil obest. Etenim splendor fulgurum, & quidem indicia effugientia subito diuinæ prouidentie, quin adhuc nubes obscura sit, minimè tollunt. Vide illud Psalm. 17. 9. *Ignis à facie eius exarsit. mox: & caligo sub pedibus eius. Et ascendit super Cherubim, & volauit: volauit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum. & v. 13. Pra fulgore in conspectu eius. nimirum vlturus in hostes Dauidis descendebat.*

Et de medio eius quasi species electri, id est, de medio ignis. Ingens illa obscuritas discissa fuit, ut quòd intus clauderetur, spectaret Propheta. Claritas tunc ignea apparuit grandis admodum: sed intra hanc maior alius splendor dabat sese, ex ea utique electri imagine, quæ in curru ferebatur. Id verò quòd primum rapuit oculos Ezechieli, ea fuit fulgentissima longè ac pulcherrima electri species, quæ propter splendorem suum eximium in persona Principis illic venientis despiciebatur. Hoc igitur electrum, de quo nunc loquitur Propheta, haud dubiè illud idem est, ad quòd in fine capitis reuertitur, cum dicitur super thronum spectatus, *Quasi aspectus hominis desuper.* Ac statim, & vidi quasi speciem electri. Electrum hoc duplex minimè diuersum esse, equidem planum puto. Apparet autem statim quàm fuerit seruatum decorum, ut, ubi primum aperta nubes fuit, oculi continuo in personam Principis conicerentur, atque ut è vestigio attingeretur saltem, quòd serò post, ubi currus in quò vehebatur, fuisset descriptus, depingendum erat.

Figura hæc potest quidem cogitari tota ex electro; sed illud tantum est certum, superiorem partem referre electri similitudinem. Et eius quidem dimidia pars à lumbis ad pedes extrinsecus ardebat; & instar erat accensi ignis, quæ licet ex ære fingi queat, sed tamen æs discerni nequibat. non item ardebat extrinsecus pars superior ex electro. Assero autem electrum metallum esse, cinnum videlicet, seu concretionem ex quatuor auri partibus, & vna argenti. Foras autem eminebat ex electro lux per foramina, ut concipio, in modum scilicet laterne perforatæ. Quæ vero spectant ad hanc Principis personam latius ad c. 4. Apocal. vers. 3. notat. 4. exposui. Vnde transcripta ferè sunt hæc pauca.

5. *Et in medio eius similitudo quatuor animalium.* non quidem in medio electri, sed in medio ignis, seu in medio nubis igne inuolutæ. Etenim quòd animalia & rotæ in medio electri moueantur, imaginatio est, meo iudicio, violentissima. Et firmatur hinc etiam haud esse diuersum hoc electrum ab eo, de quo agit Propheta ad finem capitis.

Et in medio eius (scilicet) similitudo quatuor animalium. Tam itaque animalia, quàm currus totus igne cingebantur. Est autem argumento; non bina pergere animalia, sed quatuor omnia pariter ante currum, iuxta priscum quadrigarum vsus; quòd Propheta dixerit, animalia à se quatuor spectata fuisse.

6. *Quatuor facies vni*, id est, vnicuique. Harum principem esse humanam, totiusque corporis similitudinem, tres alias facies latius esse representandas, satis in Apocal. astruxi, expressa typis Cherubinarum figura, ibi notat. 12. ad cap. 4. nostri

As visum
Ezechieli
electrum du-
plex.

Principis, qui
in curru fe-
rebatur, de-
scriptio.

Pradi cogitationem reieci. Hic tantum pro textus explicatione addendum, cap. 10. 14. dicitur: *Quatuor autem facies habebat unum: facies una, facies Cherub: & facies secunda facies hominis, &c.* Quod ita verti volunt quidam: Facies primi, facies secundi, facies tertij, facies quarti, ut numeralia hæc nomina non ad facies, sed ad animalia referantur. Atque ita videtur adstrui hic sensus, quod $\tau\delta$ facies Hebraicè sit in numero maiore; at numeralia nomina in minore, adeoque non aptè copulentur. Deinde, quia nomen *facies* habet Hebræum regimen, indicans nimirum in genitivo esse illa numeralia. Quod etiam argui videtur ex litera η , quæ nota est genitiui, his quatuor numeralibus præfixa. Sic enim in eodem versu, ubi dicitur: *Facies prima, facies Cherub, & Cherub* posito in genitivo præponitur hæc notula η . Respondeo, Hebraicæ linguæ peritis nouum non esse quod $\tau\delta$ facies, quod plurale est, comitetur adiectiuum in singulari ut distributio denotetur, ita ut $\tau\delta$ prima facies omnes primas significet, ac similiter secunda, tertia, & quarta. Atque iuxta hanc Grammaticam transtulit Ar. Monr. facies secundæ, facies tertiæ, facies quartæ. Solum in prima dixit: *facies unius*, quod vertisset cõsequentiùs *facies prima*. Qui sensus est vulgati *facies una, facies secunda*. nam quod hic addit: *in tertio facies Leonis: & in quarto facies Aquilæ*, exponendum, in tertio scilicet loco, & in quarto loco; non ut tertio tribuat tantum faciem leonis, & quarto aquilæ, cum hoc proximis repugnet. Quod verò regimen habeat $\tau\delta$ facies, non id habet respectu numeralium; sed illorum, quæ subsequuntur: *Homini, Leonis, Aquilæ*. Quod adiungitur de η , momenti non est. nam hæc nota casibus reliquis communis est. imò communis Hebræorum fert vsus, ut genitiuus minimè habeat hanc notam cum ille ex nomine vnde regitur affecto alia nota, quam regimen appellant, satis cognoscitur esse genitiuus. Quod perspicitur hoc eodem versu, ubi sunt illi quatuor genitiui *Leonis, Homini, Aquilæ, Cherub*. at qui tres primi nota η carent. Quod si genitiuus Cherub fuit adiecta, id quidem ex mysterio fuit. Ac demum huic nostræ locutioni: *Facies prima, vel una, facies secunda*, profus gemina est illa *Genes. 2. 14. Fluvius quartus. & 2. Reg. 3. 4. Quartus Adonias*. nam in utroque loco sicut in nostro habet notam η nomen numerale.

Quid pedes recti.

7. *Pedes eorum, pedes recti*. Quod crura & femora intelligantur Hebræa phrasi per pedes, vel constat inde, quod statim de planta pedis seorsum agatur. Licet autem per rectos hos pedes credere quis posset designatum stantem hominem; in quo statu recta habet crura, flexa verò cum seder; sed præstat de cruribus accipere, quæ vertebris carerent, ac proinde, quæ nec flecterentur vquam, nec possent flecti.

Quid planta pedis vituli.

Planta pedis eorum quasi planta pedis vituli. Non sunt hæc plantæ ad formam humani pedis cum vngula vitulina, tota quin verò forma referunt vituli pedem. de quo *Apocal. 4. v. 6. lect. 6.* Neque pro solea calcamenti genere existimo plantam accipi posse.

Scintilla ha vnde.

Et scintilla quasi aspectus aris candentis. Ad fulgorem oculorum trahit has scintillas Nicolaus. Aptius est tamen intelligere de toto corpore scintillante. Quia similitudo animalium (inferiùs *vers. 13.*) *quasi carbonum ignis ardentium*. Et oportet aduerti, quod cum animalia hæc tota flagrant igne prunarum instar ardentium, præterea

horribiles identidem scintillas quasi ferrum candens emittebant. Quæ nihil imagine efficacius ad denotandam tum iram contra hostes concepram, tum vehementem ad nocendum potentiam. Pro $\tau\delta$ candentis transfert Arias *polii*. Verum Hebræa dictio non hic tantum, sed alibi etiam (ut in figura Danielis, quæ prima Apocalypseo correspondet) manifestè accipitur pro candenti ære.

8. *Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus*. Non singulis animalibus manus affingit P. Pradus, sed ponit in quatuor partibus currus. Equidem textum capio simpliciter, hic tribuit vnique sub pennis manus, ego quoque, cum suis brachiis, infra alas scilicet.

9. *Non reuertebantur cum incederent. & v. 12. Nec reuertebantur cum ambularent*. Cui dicto repugnare videtur *vers. 14. Animalia ibant, & reuertebantur*. Hanc in specie quidem repugnantiam *Apocal. 4. vers. 7. & 8.* notat. 12. *vers. 12.* & ex vocum Hebraicarum proprietate expediui. Nam cum dicitur *vers. 14. animalia reuertebantur*, in Hebr. est verbum וָשׁוּב quod propriè significat *redire*: cum autem dicitur, *non reuertebantur*, est aliud verbum, scilicet וָשׁוּב , idque propriè significat *circumire*. Ex hac obseruatione sensum & concordiam elicui. ut scilicet animalia siue progredierentur, siue etiam regrederentur, id exequerentur quàm citissimè, numquam circumeundo, sed via semper recta: quoniam alarum præsidio quæcumque obstacula viæ nullo negotio vincebant.

10. In mea cogitatione plana est facies leonis à dextris, & à sinistris facies bouis & facies aquilæ desuper: hoc aduerbio *desuper*, pro eo, ac debet, retento, nec per iniuriam dimoto. de hoc egi ea notat. 12.

11. Quod facies eorum dicantur *extenta desuper*, eius ibidem intellectus esse dixi, quod facies omnes ita essent inter se discretæ ac collocatæ, ut nulla esset alteri, quo minus cerneretur, impedimento. Quidquid aliud est in litera difficultatis, manet iam ex superioribus expeditum.

D *Expenditur, an in Salomonis templo quadriga fuerit huic similis, quam Ezechiel spectauit.*

Noster Pradus in suo ad Ezechiel. commentario sect. 4. probare contendit, hanc currus figuram cum rotis quatuor & quatuor Cherubinibus Ezechiel ostensam, fuisse quidem eadem profus ratione in templo Salomonico intra Sancta Sanctorum. Producit argumenta plura.

1. Quod *Ezech. 2. 1.* dicitur: *Hæc visio similitudinis gloria Domini*. Credit autem per gloriam Dei significari arcam Testamenti in suo curru collocatam. Atque ita etiam, cum describit Vates idem cap. 10. & 11. gloriam Dei iam egredi è templo, iam stare in limine, iam consistere in atrio, iam regredi in Sancta Sanctorum, designari arcam Testamenti in quadriga sua equitantem. Adjungit, esse ex sacra Scripturæ phrasi, poni pro eâ arcæ gloriam Domini.

2. Quod essent quatuor in Templo Cherubini, duo primum à Mose facti, duo post, ut lectica in quadrigam mutaretur, à Salomone adiuncti. Quod firmatur ex 1. Paral. 28. 18. ubi dicitur *Dauid anrum dedisse Salomoni, ut ex ipso fieret similitudo quadrigæ Cherubim extendentium alas, & velantium*

Qui animalia reuertebantur, & non reuertebantur.

Pradi argumenta pro omnimoda similitudine.

velantium arcam fœderis Domini. Vnde colligivideretur, factos à Salomone non solum Cherubinos, sed plaustrum etiam, cui pro pedibus essent rotæ aut globi.

3. Positam à Mose arcam super rotas quatuor aut pedes siue globos, videtur posse colligi ex Exod. 25. 12. vbi habet Vulg. Quatuor angulos arcæ.

4. Quod nomen Cherub iuxta verissimam etymologiam non aliud sit quàm animal curule, aut currum vehens, nimirum ex themate *racab* (per metathesim literarum) quod significat equitare, aut curru vehi. Inuenit hoc etymon Forsterus, vt multa alia eius rationis, ex eoque transcripsit, vt ferè omnia, suppresso nomine, Mercerus. Atque ea iuuatur opinatio, quod idem Ezech. cap. 10. nomen Cherub pro vitulo posuerit. nam vers. 14. est facies Cherub pro facie vituli. quoniam plaustrum agere soleant vituli aut boues. Sic 1. Reg. 6. 10. vexerunt arcam vacca duæ. vide 1. Paralip. 13. 7. & plaustra sex, quæ data sunt Leuitis Numer. 7.

5. Demum quoniam obseruauit Ezechiel, ferri inter animalia prunarium, respondens id quidem altari incensi, quod erat ante fores oraculi, atque adedò propè arcam: quod proinde vehi simul cum arca voluerit Dominus. Vnde consuetudinem illam Chaldæorum & Persarum ignis ante regem, & ante exercitum præferendi, natam credunt.

Arcam Ezechiel non vidit.

Sed existimo nihilominus probabilius esse, figuram arcæ ab Ezechiele conspectam non fuisse. Etenim quæ conspexit ille, singillatim describit omnia, in cuius descriptione sunt quatuor animalia, quatuor rotæ, tabula crystallina, sapphirina sedes, eique insidens Princeps iride circumdatus. atqui arcam quoque numerasset inter alia haud dubiè, si illam vidisset. Ad hæc, si fuisset in hac visione, arca illa vtique ferretur super currum, id est, super tabulam crystallinam sub Dei throno. Hoc autem loco patens esset omnino sic, vt Prophetæ aspectum non fugeret, atque illam proinde designaret. Addo, arcam tegi non potuisse ab animalibus, nam horum locus est infra tabulam crystallinam, qui quidem currus ipsius pavimento inferior est. Si verò comitarentur arcam, id esset, vt illam suis alijs (vt exprimitur 1. Paralip. 28. 18.) obuelarent. Ac demum arca in hoc loco significationi non deseruit; arca enim erat pactum Dei: at pacti loco vidit Ezechiel iridem, quæ fœdus est cœlestis.

Curru appellatur Gloria Domini.

Respondeo igitur ad opposita argumenta. ac primò haud est verum Arcam vocari gloriam Domini propter se, sed quoniam ipsi Deus insidebat. Propterea id nomen *Gloria Domini* aptius multò conuenit in currum, vbi Deus tam gloriosè aspectabilis ferebatur. nam liquet hanc nomenclationem non Arcæ dumtaxat in sacra Scriptura attribui.

Curru Salomonici templi ex quibus conlasceret.

Ad 2. respondi Apocal. 4. vers. 6. parte 2. sect. 2. duos paruos Cherubinos, qui supra Arcam erant, minimè esse aptum, vt quadrigam conflarent cum pari altero Cherubinarum, quos Salomon adiecit, hos quidem prægrandes corpore, & stantes humi. Neque verò quos Moses fecit, vehabant Arcam, cum essent supra illam. *Superque eam* (Paulus inquit ad Hebr. 9. 5.) *erant Cherubim gloria obumbrantia propitiatorium.* In eo verò loco Paralip. quadriga ponitur pro biga, ad vtrumque enim indifferens est Hebraica vox. Et sanè de

A duobus tantum Cherubinis illic agi constat aperte. Vide Caietan. & Vatabl. ibi: & nota, constare ex Hebraico textu euidenter de ipsis Cherubinis, non de alio curru sermonem esse. Sic etenim redditur ad verbum ex Hebræo: *exemplari curru Cherubim, expandentibus & regentibus super arcam.* Vbi datius ille, *expandentibus & regentibus* apponitur *to exemplari curru*, atque idedò currus ille conficiendus haud est alius, quàm Cherubini. nam alioqui currus non expandit alas, vt tegat arcam.

Ad 3. non nego apparere verosimile, quod haberet Arca pedes quatuor, aut globos: sed immane quantum globi aut pedes arcæ distant à rotis currus. Quod si eiusmodi globi satis sunt

Quid de Arca cum de veris rotis currus.

B P. Prado, vnde is quæso colligat, quæ spectauit omnia in sua visione Ezechiel, eadem esse prorsus, quæ apud Sancta Sanctorum seruabantur? Certè mihi paradoxon est parum probandum, intra Sancta Sanctorum rotas currus veras imaginari.

Ad 4. de etymologia nominis Cherub & literarum transpositione multa dixi cap. 4. Apocalyp. vers. 7. & 8. notat. 7. vbi illam efficaciter meo iudicio reieci. Quod verò additur de facie Cherub pro facie vituli, nihil probat omnino, nisi ea significatio supponatur, quæ nomini Cherub à Forstero attribuitur, quæ quidem prorsus est fictitia. præterquam quod equi sunt, vt ex multis sacra Scriptura locis colligitur, qui currus vehunt. Et verbum item *כרוב* equitate significat. Sentio igitur diuersam rationem debere inquiri, cur in eo loco facies Cherub ponatur pro facie vituli. Et ea quidem vera ratio est, quam illic assignat sanctus Hieronymus, ex eo scilicet quod facies Cherubinarum templi forent vitulinæ. Hieronymo insisto Apocalyp. vers. 7. notat. 7. §. 3. Ad Iosephi auctoritatem respondeo ibidem part. 2. sectione 2. Et certè quidem Pradi accipientis faciem primam pro plantis pedum coacta expositio est.

Cherub cur vocetur vitulus.

Ad 5. fateor fuisse prunarium in Templo, & item in Ezechielis visione; inde tamen haudquaquam elicitur, respondere omnino visionem illis, quæ habebant Sancta Sanctorum. Etenim præter eximia alia in animalibus, in rotis, arca, iride & propitiatorio discrimina, illud quoque est in prunario ipso, quod hoc in visione Ezechielis est inter animalia; at in Templo non erat in altari incensi inter Cherubim, sed extra Sancta Sanctorum. Nota ergo quasi pro prunario fuisse currum ipsum, supra quem erat grandis illa tabula ex crystallo.

Quid prunarium vidit Ezech.

D Ex his tandem concludo conuenire quidem maximè visionem Ezechielis & Sancta Sanctorum, sed maximè etiam differre. P. verò Pradus ne differentiarum rationem cogatur exhibere, solum considerat conuenientias, easque nimium extollit verbis. Sed cum constet, vt notauimus, magna quoque discrimina inueniri, atque id non casu, sed consilio magno contigisse; tunc verò vtrumque foletter expendere, omniumque præbere rationem, longè profectò est optabilius.

E ***

In quibus congruat Ezechielis visio cum ea, quam Ioannes habuit Apocal. 4. & in quibus differat. Vbi de Isaiæ visione, & descriptione Mosaica.

Conuenientia.

Conuenientias quidem noto quinque. Prima est, quod vtraque visio ab apertione cœli inchoetur. Ezechiel inquit, *Aperti sunt cœli, & vidi visiones Dei.* & Ioannes, *Ecce ostium apertum in cœlo.* Secunda, cernitur in vtraque Princeps quidam throno cœlesti insidens. nam in Ioanne: *Ecce sedes (Græcè thronus) posita erat in cœlo, & supra sedem sedens.* in Ezechiele: *Similitudo firmamenti quasi aspectus crystalli extenti; & super firmamentum quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Tertia, in vtraque extenditur supra thronum iris. apud Ioan. *Iris erat in circuitu sedis.* & apud Ezech. vers. 28. *Velut aspectum arcus cum fuerit in nube, in die pluuia, hic erat aspectus splendoris per gyrum.* Quarta, fulgura & tonitrua sunt in vtraque. *De throno procedebant fulgura & voces & tonitrua,* ait Ioan. & Ezech. *De igne fulgur egrediens.* & post vers. 24. *Audiebam sonum, quasi sonum aquarum multarum, quasi thronum sublimis Dei.* vide etiam vers. 4. Quinta, vidit vterque arcana valdè quatuor animalia, in quibus similitudo erat leonis, vituli, hominis & aquilæ, & alæ multæ.

Differentia.

Sed quas noto differentias in his visionibus insignes, duodecim sunt. Prima, licet apertum fuerit vtrique cœlum; at illò Ioannes ascendit, quàmque actionem spectauit, illic data fuit. Ezechiel autem haud videtur adscendisse; sed idè referata in cœlo porta, vt inde currus descenderet, cui verò actioni interfuit Ezechiel, ea fuit, quæ in terra data est. Atque hoc discrimen inde adstruitur, quod Ioanni dicitur: *Ascende huc,* & ascendit statim in spiritu. & ecce *sedes posita erat in cœlo,* &c. At humi currum fuisse in visione Ezechielis manifestum est. ait enim vers. 15. *Apparuit rota super rotam iuxta animalia, ambulabant & rotæ iuxta ea; & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ.* Secunda. Habet quidem visio vtraque in throno principem: at thronus vnus est triumphalis currus iter faciens. de quo Ecclesiast. 49. 10. *Ezechiel vidit conspectum gloria in curru Cherubim.* Thronus autem alterius est in comitio, *en cortes,* seu in consistorio diceremus Hispani. Quocirca quatuor animalia in Ezechiele curulia sunt: at in Apocal. quasi reges armorum. Præterea, in eo curru, quo vehitur princeps, rotas quatuor videt Ezechiel, & currum progredientem. Ioannes verò non aspicit rotas, sed circum thronum principis, & quatuor animalium, subsellia viginti quatuor. Tertia, de throno principis non aliud exprimit Ioannes, quàm quod esset in cœlo thronus: at Ezechiel vidit hypopodium illius crystallinum esse & sellam sapphirinam. Quarta, in coloribus, quos habebat Princeps, insigniter videntur differre duæ hæc visiones. nam Ioannes, *Qui sedebat,* inquit, *similis erat aspectui lapidis iaspidis & sardinis.* Ezechiel autem vers. 27. *Vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum: à lumbis eius desuper, & à lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu.* & Arias transfert: *Tanquam oculum crepitantis flammæ.* vbi noster interpretis cum Septuag. habet: *Quasi speciem electri,*

A Quinta, quam iridem Ioannes vidit, erat tota unicolor, *similis visioni smaragdine:* at ea quæ apparuit Ezechieli, habebat, vt videtur, colorum varietatem illi similem, quæ in arcu cœlesti conspici solet. nam ait se vidisse *velut aspectum arcus, cum fuerit in nube in die pluuia.* Sexta, neque nubis neque venti meminit Ioannes expressè: vtrumque expressit Ezechiel: *Ecce ventus turbini & nubes magna.* Septima, in visione Ezechielis non sunt eæ septem facies, quæ Templi candelabro correspondent, neque mare vitreum respondens æneo mari. Octaua, animalium, quæ apparuerunt Ezechieli, inerant singulis quatuor facies, leonis, vituli, hominis & aquilæ: iis verò quæ Ioannes vidit, non item. nam hic disertè affirmat, faciem leonis inesse primo, bouis secundo, &c. Nona, quatuor alas & manus totidem habebant animalia Ezechielis singula; Ioannes autem senas alas, manus verò non nisi binas. nam cap. 5. 8. videtur illis sicut senioribus, attribuere citharas, manuum verò plurium non meminit. Decima, animalia, quæ vidit Ioannes, quasi Argos alter, vndique erant oculata, *in circuitu & intus;* sed quæ vidit Ezechiel non item. hic enim intuitum se dicit in rotis plures oculos; id tamen de animalibus non dicit. Vndecima, sonitum ingentem alis animalium attribuit Ezechiel; eum verò exire è throno Principis, ait Ioannes. Duodecima, denique est, animalium cantus, nimirum Sanctus, Sanctus, Sanctus, quem à se auditum, narrat Ioannes; Ezechiel autem strepitum dumtaxat audiuit quemdam, eumque confusum, quippè alarum percussione concitum.

Constat denique tã ex his, quàm ex superioribus quàm nõ rectè collinearint Pradus & Villalpãdus contententes à visione Ioannis hanc Ezechielis non differre, idè quæ esse spectaculum illud, quod Sancta Sanctorum claudebant; adduntque, & quod vidit Isaias cum hac Ezechielis visione. Quæ opinatio à veritate vt ego sentio, aliena est. Etenim si hæc omnia eandem rationem tenuissent, locus non relinquitur distinctæ ac diuersæ significationum elegantia: & videretur quadantenus non necessariò, sed superflue potius, quod iam optimè dixerat Isaias, ab Ezechiele repetitum. Est ergo multò conuenientius visiones esse diuersas, & conuenire partim, partim differre: vt in conuenientiis ac differentiis elegantia admirabiles arcanorum complurium, cœlestiumque doctrinarum emineant.

Ad eius porrò veritatis confirmationem notandum, ipsosmet Pradum & Villalpandum constrictos necessitate, aliter hæc quatuor mystica animalia in interiore facie templi, aliter in exteriori, & diuersè item in altari vel holocausti vel incensi, & in mari æneo descripsisse. nunc singulis facies quatuor, nunc singulas affigunt: nunc forma omnium humana est; nunc vni corpus leoninum, aquilinum alij, aut bouinum. Si ergo illi moti dumtaxat architecturae elegantis varietate picturam animalium sic variare coacti sunt; quanto est quæso credibilius sacram Scripturam in prophetiis diuersis hanc animalium, quæ assistunt Deo, repræsentationem ex mysteriorum profunditate variasse? Certè circa eademmet stemmata aut insignia inuenire solent homines in variatione politi multum; propterea illa nunc hoc, nunc illo modo depingunt. Cur ergo tam arctissimam sacro Spiritui obligationem

Ezechielis visionem ab ea quam habuit Isaias & Ioannes, à repræsentatione quæ erat in templo diuersam esse.

tionem iniungamus, is uti hæc quatuor animalia, quæ suorum armorum Reges sunt, semper vnica prorsus ratione describat? Sanè vbi modum loquendi sacræ Scripturæ consulimus, vt apparet euidentissima differentia, ita concordia est violentissima.

*Obiectio di-
stinguatur.*

Sed clamant, graues esse scriptores complures, qui ponant vt rem notam, visiones Isaia, Ezechielis, & Ioannis, & quæ erat in templo, descriptionem, rem prorsus eandem esse. Respondeo in rebus, quæ etsi differunt, etiam conueniunt, respecta solùm conuenientia facie, affirmari verè, illas non differre. Hac tamen affirmatione omnis prorsus differentia minime denegatur. Hoc quidem ex eo colligo euidenter, quòd qui conuenientiam inter Isaia Seraphinos & Cherubinos Ezechielis supponunt, post ad cap. 10. Ezech. iidemmet persuadent sibi, ab ipso etiam Ezechiele prius vno, altero postmodo conspectos fuisse. Et certè Ezechiel postmodum in templo suo Cherubinos inspexit iis, quos prius viderat in curru, valdè dissimiles. Suos præterea vidit Isaia planè accensos, verùm haud vidit corpus eorum animalium ex metallo esse. At ex metallo Ezechiel vidit, non tamen accensa corpora, sed quòd illis resplenderent facies. Ioannes autem neque vidit ex metallo, neque, vt apparet, accensa esse.

Tot denique discrimina sunt, tamque euidentia, vt possibile non sit, Pradum aut Villalpandum inducere animum, vt credant Mosis, Isaia, Ezechielis ac Ioannis visionem eandem esse; sed quia cum ob conuenientiam aliquam, vt superius dicebam, verè soleat affirmari, diuersa idem esse; ne compellantur reddere differentiarum rationem, sese tuentur absolutè confirmantes, omnia idem esse, considerantes nimirum conuenientias, differentias omittentes. Quòd si tamen illos argumentis torqueas, extorquebis ab illis vel inuitis differentiarum plurium confessionem. Nam si quatuor animalia vidit Moses, cur duo tantùm descripsit? Et si in Templo erant totæ curruum oculatæ, cur eas nemo ita, neque in Isaia, neque in Ioannis visione depingit? Præoccupant dicentes illic esse Arcam, qui pro pedibus fuissent quatuor globi. Ego tamen sic resisto, primùm. Vnde illis notum vel Isaia in 6. & Ioannem in 4. Arcam vidisse? vel hanc pro pedibus habuisse globos? Præterea, nõne ex culice confinget elephantum, qui tueri velit, eos globos rotas esse sublimis staturæ, quas Ezechiel conspexit? Ac denique Pradus ipse confitetur ab Isaia non quatuor dumtaxat animalia, sed exercitum eorum conspectum fuisse. Quòd discrimen licet exploratum non sit, alia tamen sunt exploratissima. Cum autem semel fuerit admissum, differentias plures futuras esse, non est cur se quispiam fatiget in concordandis omnibus sic, vt nihil esse appareat, in quo differant. Certè multò tum vtilius, tum doctius est, ductum, quem ostendit sacer textus, sequendo, differentias considerare, earumque quippè tam insignium mysterium inuestigare.

Inuestigatur quid visione curruis magnifica significatum voluerit Deus.

Duo celebratur de hac visione.

De sacræ huius visionis mysterio duo sunt quæ prædicat sacra Scriptura. Primum, eam fuisse

A quandam diuinæ gloriæ repræsentationem, ita cap. 2. 1. cap. 43. 1. & Ecclesiast. 49. 10. Alterum, repræsentari in illa Deum ad desolandam Ierosolymam pergentem. Sic noster Ezechiel cap. 43. 3. *Et vidi visionem secundam speciem, quam videram, quando venit vt disperderet ciuitatem.* Atque hinc repeto, quod superius tetigi, annum, quo fuit spectatus hic currus, fuisse à transmigrationse Ioachini quintum, quintum scilicet regni Sedechia: ac nono huius transmigrationse & regni Sedechia, obsessam per Nabuchodonosor fuisse Ierosolymam, eamque vt 4. Reg. 24. & 25. narratur, biennio post expugnatam & euersam omnino.

B Sed habere videtur nouitatis non parum, gloriosum sese ostentare Deum cum pergit amatam sibi urbem destructurus. Ac satisfacere quidem haud videtur omnino dictum illud quod flagitiosorum punitio sit è Dei gloria, illamque demonstret. Enimuerò potius, qua pollet pietate Deus, videtur is, si tamen esset fas, cum foret sententiam mortis pronunciaturus, attratis se, quemadmodum Lusitani Reges faciebant olim, induturus.

In Ierosolyma destructione quid sit gloriosum Deo.

Pisus Regum Lusitania mos.

Equidem sic existimo, Deum Prophetæ tam gloriosum apparuisse, primùm, vt intelligamus nos, de diuina gloria ne minimum nostris sceleribus detrahi posse. *Si peccaueris*, ait Iob 35. 6.

C *quid ei nocebis?* Ac deinde, ingentem esse Dei gloriam, quam ipse elicit ex flagitiis nostris. Nam quosdam supplicio prosequitur, quosdam indulgentia, in vtroque se gloriosissimum exhibens. Sic ergo ex nostris sceleribus ingentem sibi gloriam elicit. Rei huius documento est manifestò humani generis redemptio, reprobatio deinde populi Iudaici, & electio Gentilici. Ac verò sumptas de Ierosolyma pœnas per Nabuchodonosor manus cessisse Deo in ingentem gloriam, speciatim exprimit sacra Scriptura. quod ponderat Ecclesiastic. 49. 10. Ezechiel, ait, *vidit conspectum gloria, quam ostendit illi in curru Cherubim. Nam commemoratus (id est, recordatus) est inimicorum in imbre, benefacere illis, qui ostenderunt rectas vias.* Vbi verba sapientis solerter sunt expendenda, ait enim ostensam à Deo Ezechieli suam gloriam. *nam commemoratus, &c.* quasi dicat, ideò se Deum in eo curru gloriosum exhibuisse; quoniam ei veluti venit in memoriam, turbines horrendos, & immensæ pluuiæ diluuium in capita suorum inimicorum præcipitare; idque vt inde dignissimam ingenio suo materiem eliceret benignitatis exercendæ. Ac demum declarauit Deus suam in hoc curru ad rebelles excindendos cum potentiam, tum erga alios, quos pœnituit reipsa delictorum, misericordiam: iuxta illud Psalm. 61. 12.

Ex flagitiis hominũ Deus elicit gloriam sibi.

Explicatur Ecclesiasticus.

D *Semel locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est: & tibi Domine misericordia, &c.* Atqui hoc cedere in magnam Dei gloriam perspicuum est. Diuinæ itaque gloriæ repræsentatio apposita admodum fuit huic expeditioni delendæ Ierosolymæ.

Verum enimuerò explicanda iam & expendenda rerum admirabilium coniunctio, quæ Dei gloriam in hac visione repræsentant: atque id est, quo pacto eiusmodi repræsentationi res ab Ezechiele conspectæ deseruiant. Ex sunt ventus, nubes, ignis, animalia, rotæ, firmamentum, thronus Sapphirinus, cui Princeps insidebat, cuius corpus electri & ignis speciem præferbat, super firmamen-

Enumeratio rerum ab Ezechielo conspectarum.

El
ign
rin

M
Dei
Ang
com
Eze
obit

Chor
gelid
scrib
Ea.

Vol

Vel a
rotas

Indi
Eze
noue
blij

firmamentum vociferatio, prunarium siue altare.

Electri & ignis mysteriorum.

Ac primùm electri & ignis, quæ apparebant in principe mysterium pro viridi mea Apoc. 4. 3. notat. 4. rimatus fui. Summa est, id esse per electrum significatum, quòd in eo Ierosolymitano excidio altiora spectaret diuina mens, consilia impensè arcana meditaretur, de reprobatione nimirum Iudaici populi, & Gentilici electione. Hoc autem vt denotaretur appositissimū fuit, vt vbi intulisset Vates de igne mentionem, adiceret statim ibidem electrum dispici. Splendor autem qui erat in circuitu eius simulacri, ab eoque sese quaqua- uersus diffundebat, claritas quidem est prouidentia Dei, & iustitia ipsius. Nunc verò priusquam alia omnia sigillatim discutio, præstituerè necesse est, quidnam excogitari queat consilij ac propositi, vt res tam prima cæcè fronte diuersæ copularentur.

Maiestas Dei choris, Angelorum comitata Ezechieli obicitur.

Meus in hac re sensus est eò totam hanc repræsentationem arcanissimam spectasse, vt suprema Dei maiestas obiceretur Ezechieli, cui chori Angelorum, omnes quidem nouem, comitatum ac famulatum præstarent in ea expeditione, quam ad puniendam Ierosolymam suscipiebat. Expediendi propterea fuit, choris vti singulis denotandis singula symbola dispertirentur. Quod si mihi succedit, vt spero, hæc cogitatio, rem omnibus quidem maximè optatam perficiam, nimirum vt aliquis proferatur sacrae Scripturae locus, qui omnes Angelorum choros coërceat, nam quos alios vocant ad hoc colligendum Scholastici non nouem chororum distinctionem efficiunt, vt sit potius, vt ego censeo, euidens, Thronorum, & Principatumum vsurpari nomina sic, vt ad Cherubinos quoque ac Seraphinos pertineant. quod ad cap. 4. Apoc. vers. 4. notat. 6. accuratè expendi.

Chororū Angelicorū distributio doctrina.

Vt autem huic meo sensui firmitudinem ac stabilitatem conciliem, supponendum mihi est, primùm, ex Dionysio de cælesti hierarch. cap. 6. Angelorum in nouem choros distributionem doctrinam esse D. Pauli, ab Ecclesiæ proinde Doctoribus summa consensione receptam. Videndus Sanctus Thomas 1. p. qu. 108. eiusque ad hunc locum enarratores. Illud interim notandum, Pauli apud Dionysium non esse expressum nomen, sed has periphrases: *diuinus noster sacrorum initiator, & clarissimus preceptor noster.* quibus Apostolum designari, affirmat Gabr. Vasq.; signatum verò Hierotheum putat Valentia in 1. parte disp. 4. punct. 3.

Vel à Paulo.

Vel ac Hierotheo.

Iterum ex eodem Dionysio cap. 15. suppono, huius visionis non animalia duntaxat, & rotas symbola esse, quibus exhibita ab Angelis officia & ministeria designentur; sed ventum etiam, nubem & ignem pro eorundem symbolis adhiberi. Quo posito, sit statim compertū, symbolis diuersis significatum iri ministeria diuersa: ac præterea, si nouem in hac visione symbola choris nouem indicandis apta reperissemus, iturum quemcumque pedibus, ac manibus in hanc significationem. nam vt Paulus in ea quæ ad Hebr. 1. 14. testatur: *Omnes sunt administratores Spiritus.* Quod si animalium ac rotarum, quæ conspexit Ezechiel, symbolum in Angelorum significatione aptè collocati, certum est; atque itidem symbolum nubis, venti, ignis & aliorum appositum esse ad ministeria Angelorum designanda; quis tunc demum non dispiciat, rerum istarum, quæ solent symbolum esse Angelorum, coniunctione cogi nos, vt omnes

Indicata ab Ezechieli in nouem symbolis.

A & singulas dispertiamus in Angelos, ita vt illis diuersorū ministeriorū, iuxta distinctionē officiorū distinctorum, quæ Angelici chori habent, significationē assignemus? Accedit, nihil fuisse aptius in repræsentatione diuinæ gloriæ, quàm choros Angelorum omnes ipsi Deo assistentes & ministrantes coniungere. Atque in animalibus quidē ac rotis, quæ in inferioribus ad superiores est, subordinationem perspicuè intuemur. Propterea vt plena omnino & absoluta foret repræsentatio, expediens prorsus fuit de officio chori vnusculiusque, atque de ea, quæ inter omnes est, subordinatione meminisse.

B Suppono denique ex Dionysio & Theologis infimam cælestium spirituum hierarchiam coalescere ex Angelis, Archangelis, Principatibus: mediam ex Potestatibus, Virtutibus, Dominationibus: supremam ex Thronis, Cherubinis, Seraphinis. (collocatio hæc cū diuersitate apud Patres aliquot inuenitur: quo de notat. illa 6. ad c. 4. Apoc. v. 4. pluribus egi. cōmunis est, quam hîc assigno.) Iam igitur mea in his symbolis applicatio talis est. Custodes Angeli per rotas, per animalia Archangeli, & Principatus per firmamentum designantur. Ab infima hierarchia factò ad mediam progressu, symbolum Potestatum est ignis, nubes Virtutum, quæ sunt miraculorum effectrices, & ventus Dominationum. Ac demum in suprema hierarchia throno significantur throni, qui obsequij deuotione, (vt ait Dion. de cælesti hierar. illo cap. 15.) Deum ferunt: vox super firmamentū audita, vox erat Cherubinorum: ac postremò prunarium denotat Seraphinos. An hæc probè factis adaptata sint, vel secus; arguetur ex apta symboli vnusculiusque conuenientia cum choro suo.

Symbola singula singulis Angelorum choris assignantur.

De infima Angelorum hierarchia.

Aperta in textu satis est ea subordinatio, quam rotæ animalibus, & animalia ei parti, quam firmamentum vocat, profitentur. nam cap. 10. 2. *Subtus Cherubin collocantur rota.* Ac tamen si rotæ erant viuæ, neque ab animalibus trahebantur, textus nihilominus disertè inquit: *Rota sequebantur animalia;* & perinde quasi traherentur ab animalibus ita his subsistentibus, subsistebant illæ; peragebant verò, animalibus progredientibus. Vide cap. 10. 16. & 17. & cap. 1. 19. 20. & 21. Subordinationem verò firmamento ab animalibus exhibitam textus cap. 1. 22. apponit. *Similitudo, inquit, firmamenti super capita animalium.* & statim, *Extensi super capita eorum desuper.* & vers. 23. *Sub firmamento autem penna eorum.* Apparet igitur qua ratione rotæ viuæ erant, firmamento quoque (quod, vt dixi superius, quasi pauimentum erat curus, quo ferebatur princeps) vitam inesse. Neque illud axi rotarum super medium earum diametrum innitebatur; ferebat se quin potius, & sustinebat seipso summa cum maiestatis repræsentatione super totum rotarum ambitum: neque item hoc firmamentum trahebant animalia, sed incedebant iuxta voluntatem Principis seipso: animalia verò & rotæ iuxta firmamenti motum subter ingrediebantur.

Huius subordinationis præsentata.

Rotis custodes Angelos designari.

Perfectio huius symboli ex aliquibus obseruationi

tionibus (supposita S. Dionysij & aliorum doctrina, his symbolis Angelos denotari) comperietur. Obseruatio prima sit. Rotarum partes esse, perpetuum quoddam ascendendi, descendendique exercitium. Et verò munus hoc illud, est quod iugiter exercent Angeli custodes, ascendentes scilicet vt & alumnis suis fauores à Deo & beneficia efflagitent, eorumque preces & vota ei præsentent; descendentes deinde eorumdem vti causæ opitulentur & faueant. Præterea hoc custodiendi officium ad eas partes redigit Angelos, quæ nisi diuino obsequio susciperentur, viderentur fortasse, quid depressionis nimie continere; eæ sunt videlicet humi volutari. Nam licet vt absolutæ omnino rotæ terrâ puncto duntaxat, vt dicitur (quia nimirum terrestre nihil illis adhærescit) cōstringant; sed certè vel per terram volui eorum videbatur nobilitate indignum; nisi id præstarent, vt se pro curru gerant, quo triumphet Deus; ac deinde vt salutis animarum negotium prouehant, quæ item esse potest currus significatio, iuxta illud: *Curru Israël & auriga eius.*

Secunda obseruatio, Deum Angelorum custodum in destructione Ierosolymæ ministerio vt, id est quidem, quod planè certos ac securos nos reddit, dirigi destructionem illam ad animarum bonum. Etenim hoc in Ecclesiastico significat: *Benefacere illis qui ostendunt vias rectas*, quasi dicat ostensionem insignem exhibuit Deus suæ gloriæ, quia aduersariorum meminit, vt eos procella faxissima obrueret: quod eo pertinuit, vt eorum cōtra causam optimè cuperet, qui sceleratam vitâ execrati ad bonam deum frugem cœpissent rationem reuocare. Quæ omnino Ecclesiastici sententia est, in quo *benefacere* græcismus est, pro *ad benefaciendum*. Propterea enim ad desolandâ Ierosolymâ se contulit Deus, vt è vestigio illos auerget donis, qui sua crimina agnouissent, retexentisque priorem perditionis telam, nouam morum bonorum essent exorti. nam hoc est ostendere vias rectas.

Tertia. Rotæ factæ apparebant ex chrysolitho, eum ad eò colorem præferebat, quem habere aurum pellucidum, significantes videlicet, qua fruuntur Angeli gloriæ perfectionem. Huc illud Ps. 67. referendum: *Curru Dei decem millibus multiplex, millia latarum.* nam quod indicat chrysolithus in Ezechiele, hoc in Ps. participiū *letarum*, declarat.

Quarta. Sic conformabantur rotæ, vt esset *rota in medio rota*, in eam figuram nimirum, quam exhibent rotæ duæ, altera inserta alteri ad angulos rectos. Atque ita Angelorū exprimitur animus summè ad Dei nutum exequendum expromptus; siue eos volui velit ad Orientem, ad Septentrionem, siue ad plagas oppositas reuolui. hoc nimirum est quoquo versus pergere sic, vt ne expectare quid sit necesse, vt se conuertant. atque ideò vocantur *volubiles*, vide cap. 10. v. 11. & 13.

Quinta. Quod spectat ad rotarum facies, singulis Pradus in idæa sua binas apponit; verum vbi conceptum sit, quod nuper dixi, figuram vniuersusque esse rotam in medio rotæ; melius sanè conuenit, facies quattuor singulis attribuere, imò & capita quattuor è collis exeuntia: capita verò singula cum duabus alis, & manum sub harum vnaquaque. Sic rectè intelligitur id quod habet textus cap. 11. 5. *Apparuit rota habens quattuor facies.* & mox, *vna similitudo ipsarum quattuor.* & c. 10. 12. rotis dantur colla manus & penna. Et certè Pradus idem cap. 1. sect. 12. fol. 54. quaternas facies tribuit

rotis idem significantes omnino quod facies animalium quaternæ. Porro has rotarum facies Apocalyp. 4. v. 6. part. 2. sect. ... dixi cogitari posse, vt facies quattuor primæ rotæ vitalinæ sint omnes, humanæ item omnes rotæ secundæ, tertiæ verò leoninæ, aquilinæ demum quartæ. Quòd si dentur singulis facies quattuor diuersæ, nec id erit ineptum. Atque hoc est causæ, cur cap. 1. 18. dicatur *aspectus rotarum horribilis*. Sanè quas Pradus pingit, horribiles non sunt; incutiunt autem horrorem rotæ quattuor facies, manus octo & pennas habentes. Hanc ad rem obseruo quod dicitur cap. 10. v. 14. *Quattuor facies habebat vnum* (Hebræa quattuor facies vni, id est, vt sentio, vnicuique rotæ) *facies vna facies cherub, facies secunda facies hominis: & in tertio* (scilicet loco, aut facies tertia) *facies leonis*. De animalibus exponunt interpretes, propterea ordinis cap. 1. adhibiti mutatio negotium illis facessit. Verum enim contextus meo iudicio de rotis est. Porro sicut rotis singulis facies duas appingit Pradus; postquam vna inferatur alteri, illud quadrat omnino, vt facies quattuor habeat vnaquæque. Horum autem significatio illi non est dissimilis, quam facies animalium quattuor includunt. Ex illis itidem quæ de animalibus dicemus, intelligetur faciliè quid denotet manus & alæ.

Sexta. Subordinatio, quæ in Angelis est respectu superiorum per rotæ figuram appositè indicatur: tunc verò cum Angelis custodibus munus sit, in custodiam demandatæ sibi animæ incumbere; in eos quadrat aptissimè oculorum plurium descriptio: ea significatione videlicet, quam habent oculi à poetis Argo suo attributi, nempe quod is delicias Iouis Io custodiret. Cum autem Dei deliciae sint hominum animæ, iuxta illud: *Delicia mea esse cum filiis hominum*. Quid tūc aptius, quàm symbolo custodis Angeli oculos appingere plures, vt ij attentissimi oculatissimi que in animarum custodia, que miran per ellas con mil ojos significentur: vbi notandum, conuenientissimum esse, vt in symbolorum sacra Scripturæ significatione illi nos accomodemus, quam in suis Ethnicorum sapietes vsurpabant: nam vel hoc isti à Iudæo populo didicerunt; vel sacer Spiritus iis symbolis adaptauit locutionem, quibus tunc cum sacra Scriptura scribebatur, vt ebantur sapientes.

Atque hos quidem oculos plures (bona Liræ & Pradi venia) Ezechiel non in animalibus, sed in rotis conspexit. In animalibus autem oculorum multitudinem vidit quidem Ioannes, qui tamen rotas non vidit. Huius autem discriminis ratio petenda ex diuersa vtrorumque animalium significatione. Quæ vidit Ioannes animalia, pertinent illa ad Ecclesiasticam hierarchiam: quæ licet Episcopos designent; expediens tamen fuit, illa oculis plena esse, quoniam Episcopis maximè est propria animarum custodia in Ecclesiastica hierarchia. At verò in cælesti oculos non habent animalia ab Ezechiele visa, cū hæc Archangelos repræsentent, quorum non est, communiter certè, animas custodire. videnda quæ dixi Apocalyp. 4. vers. 6. parte 2. sect. 3. & ibidem comment. 2. sect. 1. ad finem.

Septima denique obseruatio. Has rotas sublimes admodum proponit sacra Scriptura, nam c. 1. 18. *Statua quoque, ait, erat rotis, & altitudo*. Eius verò ratio sublimitatis significatio, cum de spiritibus agitur altissimo Deo coniunctissimis, non est cur prematur.

Sunt vota quia ascendunt cōtinuò ac descendunt.

Cur eis hoc non deceat.

Custodes Angeli cur Deū comitentur quæ exordium.

Quid significet chrysolithus rotarū.

Quid rota in medio rota?

Quattuor facies cuiuslibet rota.

Quæ ratio?

Quo mystico?

Significatio plurium oculorum.

Ratio differentia oculorum inter animalia Ezechielis & Iouis.

Significatio celsitas Angelorum.

Archan

Archangelorum symbola esse quatuor animalia.

Cum statuerimus iam, designatos per rotas, vt per symbolum inprimis appositum custodes Angelos, fatendum est consequenter, animalia esse debere symbolum Archangelorū. Etenim Angelos subordinari proximè Archangelis, explorata res est. Ac textus quidē exprimit, rotas proximè fuisse animalibus subordinatas. Obseruandum porrò, animalia & rotas duntaxat ex tota copia symbolorum, quæ præbet hic currus, solum esse, quæ terram contingant. Ita quidem significat textus c. 1. 15. *Apparuit rota super rotā, & v. 19. Cūque ambularent animalia, ambulabant pariter & rota.* Ambulare autem est super terram progredi, hoc efficitur ex subsequentibus. nā additur: *Et cū eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rota.* Est itaque compertum omnino, quod animalia & rotæ descenderent ad terram, quodque in terra has & illa conspiceret Ezechiel. Est hoc illi cōueniens receptæ Theologiæ; quæ docet tantū Angelos custodes & Archangelos ex omnibus nouem Angelorum Choris in terram descendere. Ac de principatibus quidem videntur, id quoque aliquot Doctores asserere. Verum non ita certa res est.

Putat S. Thom. eos, qui prouinciis præfati sunt, Archangelos esse, at qui, vt his subordinati sint Angeli custodes, congruū esse, facillè apparet. Neque tamen repugnat huic veritati, vt aliquando ad res maioris momenti legentur Archangeli, vt ex legationibus à Gabriele & Michaële, & siquæ aliæ sunt, obitū statuitur. Est autem notandum, quòd, cū facti hi spiritus militia rationem tenere cogitantur, corpus totius exercitus videatur ab Angelis quasi à particularibus militibus componi; eius autē præfati ac duces sint Archangeli. Porro cū hæc tota cogitatio ad currum quemdam bellicum velati ad symbolū reuocatur; tunc sanè nihil cōmodius, quā vt illi per rotas currus istius, hi verò per animalia, quæ rotas cum ductū & moderamine præcedunt, repræsententur.

Iam verò ad statuendum, quid significant quatuor facies: nihil reor aptius, quàm vt illæ ea ratione accipiantur, qua in stemmatibus ac hieroglyphicis accipi solent ac debent. Quis autem nesciat in eiusmodi insignibus per leonem robur, commune commodum ac beneficentiam per bouem, per aquilam prudentiam attentissimam, per hominem rationem & æquitatē designari? Atque hæc quidē significatio diuinum habet patronum, nēpe Dionysium de cœlesti Hierar. c. 15. Nec erit, puto, quispiā, qui inficietur: collocari sic optimè hæc symbola; cū nihil sit ita proprietatibus horū quattuor animalium proportione respondens.

Porro vbi hæc rectè perpèduntur, illud est statim maximè admirationis, tam apposita & quæ sita & inuenta fuisse quattuor symbola ad virtutes illas quattuor designandas: in his enim perfectio diuinæ prouidentie essentialiter continetur. Angeli porrò & Archangeli ex ea, quam habent illarum quattuor virtutum, participatione sunt administrati (iuxta illud: *Omnes sunt administratorij Spiritum*) absoluti quidem ipsius diuinæ prouidentie. Atque ita & sunt armorum diuinæ prouidentie Reges, & ministri simul, quibus ea vititur ad opera designanda, in quibus eæ diuinæ virtutes, Robur, Beneficentia, Æquitas & Sapientia elucet. Verum quæ hic alia possent requiri, copiosè persecutus sum in Apoc. vide c. 4. v. 7. & 8. sect. 2.

A Hæc ergo præcedens declaratio, ostendit satis, expediisse, vt quattuor facies non modo animalibus, sed rotis etiam affigerentur: etenim Angeli ministri quoque sunt & cooperatores diuinæ prouidentie. Quod si contenderet quispiam quattuor illas facies non rotis, sed animalibus tantum debere attribui; is sic tueri posset suam sententiā, datas fuisse quattuor facies Archangelorum ministerio; quoniam horum sit proprium, ad ea immediatè attendere, quæ conducunt vniuersali administrationi, cuius perfectio illis cōtinetur perfectionibus quattuor, quas facies quattuor designat. Vt verò intelligeretur, Angelis quoque esse propositum, perfectionibus eisdem deseruire; satis quidem fuisse, vt dicerentur rotæ ea sequi animalia, quibus inerant quattuor facies.

Verum contendat quis, reliquis etiam spirituū aliorum symbolis apponi debere quattuor facies ex æquo, aut verò præcipuè illis, quæ superiores choros repræsentant. Nam si hæc ea significant attributa, in quibus perfectio diuinæ prouidentie consistit, eius administrati & cooperatores nonne præcipuè sunt superiores chori? Cui difficultati fit satis primò, quod quattuor perfectiones per hæc symbola significatæ, vel in commodis singularium personarum, vel prouinciarum proximè collocentur; ac propterea expediens fuit ea symbola in rotis & in animalibus ponere: neque tamē necesse fuit illa in symbolis, quæ choros alios repræsentabant, repetere. tum quod isti neque singularium, neque prouinciarum bonū tam immediatè procurent. tum quod omnium nouem chororum vniò in toto corpore huius supremæ visionis mirabiliter significetur. Atque ideo cū omnes superiores chori vnà cum Angelis & Archangelis tendant; sat quidem intelligitur, incumbere omnes, vt ministri sint & cooperatores illarum quattuor perfectionum diuinarum, quibus proximè Angeli, & Archangeli deseruiunt. Deinde respondeo, cū appareat, necesse non fuisse, quattuor illarum virtutum symbola in singulis choris iterare, suffecisseque illa in certa visionis totius

C parte collocare; aptiorem in quattuor animalibus & in rotis viuis sedem habuisse. Etenim expediebat, quattuor eas virtutes ac perfectiones in re quadam viua, quippe quæ actiones sunt vitales, repræsentari. Expediebat item eos, qui trahebant (vt sic loquamur) rotas, animalium formam habuisse. Sic itaque cohæret aptè omnia, vt & quattuor prouidentie virtutibus significandis adhibita sint symbola vitalia, & capita animalium iis, qui præ se ferunt spiritum vitæ, fuerint attributa.

In reliquis symbolis, aut nihil auctor fuit commentatus; aut certè si quid fuit dissolutæ chartæ, quibus multa committebat, perierunt.

Duo alia Ezechielis capita sunt, 38. nēpe & 39. ad quorum considerationem Apoc. c. 20. nos vocat. Ac de quibus dicta ibi quædam sunt propria huius loci, ea tanguntur solum. Pluribus alia prosequi necesse est. Id iam præstandum.

Contextus capitis 38. Ezechielis.

Textus Prophetæ.

Series Vaticanij.

Verf. 1. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

2. *Fili hominis pone faciem tuam contra Gog, terram Magog, principē capitis Mo-*

Proposuit mihi Deus ob oculos Dominum Hierapolis (qui Syriæ Rex est,) cuius imperium ad Armeniam, & Asiaticam Iberiam (atque adeo ad Aquilonē) patet latissimè: iussitque, vt

Z. 2. hæc

An in rotis quoque quattuor facies?

Et cur hæc nō in aliis symbolis?

Cur solum animalia & rota terram tangunt.

Cur in hoc curru animalia Archangelos designent?

Quid per quattuor facies significatum?

Quid in eorum symbolo pōderantur?

rat io.

myste.

ificatio um ocu.

differē ulorum anima- Echie- liāni.

scata An-

foch, & Thubal: & vaticinare de eo, & dices ad eum:

3. *Hac dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Mosoch & Thubal.*

4. *Et circumagam te, & ponam frenum in maxillis tuis: & educam te, & omnem exercitum tuum, equos & equites vestitos loriceis uniuersos, multitudinem magnam, hastam & clypeum arripientium, & gladium.*

laxatis habenis, equum admotis calcaribus in cursum incitat, nunc frenum premens incitatum retardat, alias in gyrum circumducit, & suae omnino voluntati parentem effingit: sic adeo tuus iste numerosus exercitus, cuius potentia turgescit, citra meam voluntatem ne moueri quidem potest, ac velis nolis, tua tamē molimina & conatus in bello isto ad meam prouidentiam executionē conferent. Ego, ego inquam innumeris te & cohortibus peditem, & turmis equitum stipatum, atque omni armorum genere tam ad depellendam, quam ad inferendam iniuriam idoneorum instructum ex tuae regionis finibus extraham.

5. *Persa, & Ethiopes, & Libyes cū eis, omnes scutati & galeati.*

Austro, Arabia, & Libya sis deducturus, quibus armis instructos, omnes enumeravi.

6. *Gomer, & uniuersa agmina eius, domus Thogorma, latera Aquilonis, & totum robur eius, populique multi tecum.*

7. *Prapara, & instruite, & omnem multitudinem tuam, quae coaceruata est ad te: & esto eis in praecipuum.*

8. *Post dies multos visitaberis: (perficere est Hebraica phrasi visitare) in nouissimo annorum venies ad terram, quae reuersa est a gladio, & congregata est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti ingiter: haec de populis educta est, & habitabunt in ea cōsidenter uniuersi.*

9. *Ascendens autem quasi tēpestas venies, & quasi nubes, ut operias terram tuam, & omnia agmina tua, & populi multi tecum.*

10. *Hac dicit Dominus Deus: in die illa ascendet sermo super cor tuum, & cogitabis cogitationē pessimam, & dices:*

haec de illo propheticis A verbis praedicatem.

Ego quidem (ait Deus) te in gyrum huc illuc flectam, ac reflectam. Tuis enim pestiferis conatibus & technis diabolicis mea prouidentia utetur, bellumque à te contra meum populum mouendum ita moderabitur, ut tandem suam mea consilia finem absolutissimè cōsequantur. Et quemadmodū peritus eques nūc

laxatis habenis, equum admotis calcaribus in cursum incitat, nunc frenum premens incitatum retardat, alias in gyrum circumducit, & suae omnino voluntati parentem effingit: sic adeo tuus iste numerosus exercitus, cuius potentia turgescit, citra meam voluntatem ne moueri quidem potest, ac velis nolis, tua tamē molimina & conatus in bello isto ad meam prouidentiam executionē conferent. Ego, ego inquam innumeris te & cohortibus peditem, & turmis equitum stipatum, atque omni armorum genere tam ad depellendam, quam ad inferendam iniuriam idoneorum instructum ex tuae regionis finibus extraham.

Ipse ego militum tuorum numerum recensui, ac disposui. Quos innumerabiles Persas ab Oriente, quos ab

Idque eo, ut te licet potentissimum totū Asiae robur comitetur.

Utque obsecudent tibi omnes ad nutum.

Multi tamē prius abierint anni (plures trecenti) quam tuū hoc bellum inferri patiar. Exacto tamē tempore praestituto meae prouidentiae cōsilia perficiantur oportet. Tunc acerrimū iis hominibus bellū facies, quos à Babylonis captiuitate, aliisque ærumnis vindictos patria Israelis terra in otio & latitia degentes continebit.

Tuus exercitus Israeliticam regionem vndique sic reget, ut imminens quaedam tempestatis nubes,

Quam gentem incautam adoriri, & inopinatē opprimere, nullisque munitis obuallatam euertere credes, vel nullo vel facili negotio, praecipue cum

11. *Ascendam ad terram absque muro: veniam ad quiescentes, habitantesque securi: hi omnes habitant sine muro, vestes & porta non sunt eis.*

12. *Ut diripias spolia, & inuadas praedam, ut inferas manū tuā super eos qui deserti fuerant, & postea restitui, & super populum, qui est congregatus ex Gētibus, qui possidere cepit & esse habitator umbilici terra.*

13. *Saba & Dedan, & negotiatores Tharsis, & omnes leones eius dicet tibi: Nunquid ad sumenda spolia tu venis? Ecce ad diripiendam praedam congregasti multitudinem tuam ut tollas argentum & aurum, & auferas suppellectilem atque substanciam, & diripias manubias infinitas.*

14. *Propterea vaticinare fili hominis, & dices ad Gog: Hac dicit Dominus Deus: Nunquid nō in die illo, cū habitauerit populus meus Israel confidenter scies?*

quam populus meus ab omni apparatu futurus sit nudus, & omni alio munimento destitutus.

15. *Et venies de loco tuo à lateribus Aquilonis tu & populi multi tecum, ascensores equorum uniuersi,*

& coetus magnus, & exercitus vehemens.

16. *Et ascendes super populum meum Israel, quasi nubes ut operias terram.*

In nouissimis diebus eris, & adducā te super terrā meā: ut sciāt Gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum Gog.

scerent Gentes, quisnam & qualis sit Deus Israel. Cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, nimirum cum viderint, quae ratione meum ipse honorem tutatus sum, populum meum defēlauerim, & ab ipsius hostibus vindictam sumpserim.

17. *Hac dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es de quo locutus sum in diebus antiquis in manu seruatorum meorum prophetarū Israel, qui prophetauerūt in diebus illorum temporum, ut adducerem te super eos.*

ea gens vndique tuae ditionis regionibus intercipiatur media. (Etenim ut medium corpus tenet umbilicus, sic media erat Iudaea inter regna Antiochi, cum is Syriae, Aegypto, & Orienti, ut videbimus, imperaret.)

Confluent ad te vndique diuitum mercatorū agmina mancipiorū emendi causa. Credent nimirū innumera Iudaeorū millia tuis viribus prostrata abductū iri in seruitutē: aurū & argenti affatim porrigent, pretiosā suppellectilem mancipiis cōmutabūt (notandū eos mercatores qui copiosissimi sunt, appellari leones, Valientes mercaderes. ut in Ps. 31. 11. diuites egerunt. nā est vtroque Hebraea vox יָרֵךְ, leunculi.

Quamobrem, ut & tibi speciatim, & cūcūcū uniuersis, notum sit nullū esse robur, quamlibet appareat insuperabile, quod diuinis consiliis ne minimum quidē obsistat, adeoque illi mimē innitendum, Haec dicit Dominus: Ipse perspicias, ab omni apparatu futurus sit nudus, & omni alio munimento destitutus.

Te verò venientē vis fortissimorum militum innumera, atque adeo cingent terribiles copia.

Sed demū in te meae cōsilia prouidentiae omnino perficiētur. Et verò innotescet omnibus te ideo in hanc terram, quae mihi propria est, meae prouidentiae consilio fuisse delatū; ut cognoscerent Gentes, quisnam & qualis sit Deus Israel.

Cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum, nimirum cum viderint, quae ratione meum ipse honorem tutatus sum, populum meum defēlauerim, & ab ipsius hostibus vindictam sumpserim.

Atque hoc vaticinio prorsus cōpleto, eadē, quae de te Deus, sumet, vindicta, non verbo, sed verbere & opere tecum loquetur, tibi que liquidò probabit, eū te esse hostem, quē ipsius prophetae ta multis ante annis praedixerūt. (qui prophetae sunt hic Ezechiel his c. 38. & 39. Dan. c. 8. & 11.

18. Et erit in die illa: in die aduentus Gog super terram Israël, ait Dominus Deus, ascendet indignatio mea in furore meo.

19. Et in zelo meo, in igne iræ meæ locutus sum.

20. Quia in die illa erit commotio magna super terram Israël: & commouebuntur à facie meâ pisces maris, & volucres cæli & bestia agri, & omne reptile.

quod monetur super humum, cunctique homines, qui sunt super faciem terræ: & subuertentur montes, & cadent sepes, & omnis murus corruet in terram.

21. Et conuocabo aduersus eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuscuiusque in fratrem suum dirigetur.

22. Et iudicabo eum peste & sanguine, & imbre uehementi, & lapidibus immensis: ignem & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo.

23. Et magnificabor, & sanctificabor: & notus ero in oculis multarum gentium, & scient quia ego Dominus.

Te adueniente, primum Deus iræ suæ specimen dabit, eiusque zeli, quo contra Israëliticum populum flagrat. Tuis enim militibus uteretur tortoribus in populi sui castigatione uehementi. Tantæque erit suppliciorum grauitas, (subest autem huic loco non nihil hyperboles, nonnihil etiam allegoria) ut pisces in mari, volucres in aëre, in campis animantia, reptilia, homines, montes, mœnia diuinam sentiant iram.

Nec tamen postea mihi ad hostilem exercitum puniendum, gladium copia deerit: suis enim ipsorum armis miram in eis stragem edam: efficiam, ut gladius uniuscuiusque in fratrem suum adigatur. Ad bellum pestilentiam addam, è cælo grandinem lapidum horribili magnitudine eiacular, ignem & sulphur impluam, (his dum cum Antiocho agitur hyperbole continetur; at in præcipuo sensu ænigma, ut in Apoc. exposui, admirabile.) Quæ facinora meâ cum magnificentiam, tum sanctitatem, atque etiam tremendum apud nationes uniuersas numen demonstrabunt.

Contextus capitis 39.

Textus.

Series.

Verf. 1. Tu autem fili hominis uaticinare aduersum Gog, & dices: Hac dicit Dominus Deus: Ecce ego super te Gog principem capitis Mosach & Thubal:

2. Et circumagam te, & educam te, & ascēdere te faciam de lateribus Aquilonis, & adducam te super montes Israël.

3. Et percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera tua deiiciam.

4. Super montes Israël cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui sunt tecum: feris, auibus, omnique uolantibus, & bestiis terra dedi te ad deuorandum.

5. Super faciem agri cades: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

Meo numine ex tuis regionibus (quæ ad Aquilonem pertinet) uenis bellum meo Israëlitico populo illaturus. Is uero in isto aduentu tuo mihi est animus ut te omnino deiiciam, exercitumque tuum tanta militum internecione prosternam, ut feris animantibus, rapacibusque uolucris (notanda hæc in sermone cum Antiocho hyperbole, sed mirabilis ad sensum principem figura) longo tempore caduerunt acerui operientes campos suppetant; discerpendi, & in escam laniandi.

A 6. Et immittam ignem in Magog, & in his qui habitant in insulis confidenter: & scient, quia ego Dominus.

Ignem etiam è cælo deiiciam (nã ignem ueni mittere in terram) quo Hierapolis, & innumera eius templa in cineres, & fauillas resoluatur. Cuius flammæ uis ad remotas etiam prouincias (insulas uocat sacra Scriptura) pertinebit: & sic tandem me uerum esse Deum agnoscent.

7. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israël, & non polluam nomen sanctum meum amplius: & scient Gentes quia ego Dominus sanctus Israël.

B 8. Ecce uenit & factum est, ait Dominus Deus: hæc est dies, de qua locutus sum.

9. Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israël, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, & arcum, & sagittas, & baculos manuum, & contos: & succendent ea igni septem annis.

C 10. Et non portabunt ligna de regionibus, nec succident de salibus: quoniam arma succident igni, & depradabuntur eos quibus præda fuerant, & decipient uastatores suos, ait Dominus Deus.

D 11. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum sepulchrum in Israël: uallem uiatorum ad orientem maris, quæ obstupescere faciet prætereuntes: & sepelient ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & uocabitur uallis multitudinis Gog.

diuini operis recordentur, quo in memoriam reuocato, confidant, dicantque; Domine in nomine tuo laxabo rete: & qui è mari mortuo uiui & incolumes emerferunt, gentilitatis reliquias in itinere abiiciant.

E 12. Et sepelient eos domus Israël, ut emendent terram septem mensibus.

13. Sepeliet autem eum omnis populus terra, & erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus.

14. Et uiros iugiter constituent lustrantes terram, qui sepeliant & requirant eos qui

Hinc fiet, ut populo meo iam sim notior, nec ipsi amplius idola uenerentur; ac propterea non polluetur nomen meum, quod antea idololatriæ sordibus pollui uidebatur. & innotescet Gentibus quod ego Dominus sim.

Neque uero est, cur quis de dicta uictoria ambigendum putet. ueniet tandem, atque aderit illa dies: & res ipsa intentis clamoribus dicet: Hæc est dies de qua locutus est Deus: & maxime quia tunc Deus apertam huius prophetiæ notitiam seruis suis dabit.

Tantæque erit hostilium armorum multitudo, ut per multos annos sufficiens igni materia sit futura. (Hyperbole hæc in primo sensu, at in præcipuo pulchra figura.)

Septem usque menses (nec ignauiter seu imprudenter) in expedienda cadaueribus regione collocabuntur, & mortuorum ossibus ad dictum sepulchrum deportandis. Quibus mensibus exactis, designabuntur, qui terram lustrant, inhumata ubique ossa conquirentes, ut ea cum reliquis sepultura mandent: & quicumque Israëlita terra faciens iter in os ali-

remanserant super faciem terre, ut emundent eam: post menses autem septem quærere incipient.

15. Et circuibunt peragrates terram: cūmq̄ue viderint os homi-

ni, statuent iuxta illud titulum, donec sepeliant illud pollinctoribus (id est, curatores cadauerum, vel funerum) in valle multitudinis Gog.

16. Nomen autem ciuitatis Amona, & mundabunt terram.

17. Tu ergo fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: dic omni volucri, & vniuersis auibus cunctisque bestiis agri: conuenite, properate, concurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israël: ut comedatis carnem, & bibatis sanguinem.

18. Carnes fortium comedetis, & sanguinem Principum terra bibetis: arietum, & agnorum, & hircorum, taurorum, & altilium, & pinguium omnium.

19. Et comedetis adipem in saturitatem, & bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima quam ego immolabo vobis.

20. Et saturabimini super mensam meam de equo, & equite forti, & de vniuersis viris bellatoribus, ait Dominus Deus.

21. Et ponam gloriam meam in Gentibus: & videbunt omnes gentes iudicium meum, quod fecerim, & manum meam, quam posuerim super eos.

22. Et scient domus Israël, quia ego Dominus Deus eorum a die illa & deinceps. prouidentia scilicet admodum singulari.

23. Et scient gentes quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israël, eo quod dereliquerint me, & absconderim faciem meam ab eis: & tradiderim eos in manus hostium, & ceciderint in gladio vniuersi.

24. Iuxta immunditiam eorum, & scelus fui eis, & abscondi faciem meam ab illis.

25. Propterea hæc dicit Dominus Deus: nunc reducam captiuitatem Iacob, & miserebor omnis domus Israël: & assumam zelum pro nomine sancto meo. Ut scilicet extraham meos ex Babylonica seruitute.

26. Et portabunt confusionem suam & omnem prauaricationem quam prauaricati sunt

quod demortui hominis inciderit, signum ibi figet, quod à pollinctoribus, & cōquisitoribus ossium cerni possit, vt tandem sepulchro cum reliquis condatur.

Amona est ciuitas multitudinis. Vnde videtur in supradicto sepulchri situ ciuitas extruenda.

Cum ergo tanta futura sit hostium cædes & lanicina, præcipit Deus propheta, vt omnes cæli voueres, & feras montium ad lautissimas epulas inuitet, parandas scilicet in montibus Israël ex carnibus & sâguine principum terræ, arietibus, agnis, hircis, tauris, auibus, & pinguium omnium genere. ita prædictarum omnium carniū pinguedo designatur, ac pollicetur ad sanctitatem vsque comesturos, & sanguinem in ebrietatē bibituros de equo & equite forti ac de vniuersis bellatoribus.

Fiet itaque notum Gentibus, cum populum meum suppliciis corripui, eosque in hostium manus tradidi, & abscondi faciem meam ab eis contigisse, nimirum ea omnia in suorum peccatorum pœnas: quibus sceleribus in Babylonis captiuitatem sunt abducti.

Nunc iam dignis affecti suppliciis.

Ac quando libertate simul & pace in patriis regionibus fruuntur, nec vllō hostium metu terrebuntur;

A in me, cum habitauerint in terra sua confidenter neminem formidantes.

27. Et reduxero eos de populis, & congregaui de terris inimicorum suorum, & sanctificatus fuero in eis in oculis gentium plurimarum.

28. Et scient quia ego Dominus Deus eorum, eo quod transtulerim eos in nationes, & congregauerim eos super terram suam, id est, tam quod eos punierim, quam in pristinam libertatem asseruerim, ne vno quidem Babylone relicto, & non dereliquerim quenquam ex eis ibi.

29. Et non abscondā ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israël, ait Dominus Deus. Expendendi verò sunt versus hi duo vltimi sollerter.

Spiritus horum duorum Ezechielis capitulum 38. & 39.

Copiosus exercitus Gog persecutiones Ecclesiæ Christianæ repræsentat; videlicet non ea bella quæ vel de finibus, vel de imperij dilatatione moueri solent; sed eas tantum persecutiones, quæ ad veram religionem delendam excitantur. quales olim à Romanis Imperatoribus, & tandem ab Antichristo excitandas nouimus. Aduertitur autem, omnes has persecutiones diuina prouidentia permitti, cuius nutu cuncta gubernantur.

Pingues mercatores sunt, qui persecutiones vgebant ob peculiaria emolumenta.

Quæ tandem persecutiones omnes, in ampliorē Dei gloriam cedunt.

Atque illis præterea fit liquidum, re ipsa perficij diuinæ prouidentia consilia. vide caput 39. 8.

Et prius quidem his persecutionibus populi tui scelera punit seuerissime Deus.

Sed tandem persecutio terminatur euerfione idololatriæ, tum multorum ex ipsis persecutoribus conuersione. Cedit etiam in maiorem obstinatorem condemnationem, ac, verbo, in ruinam & resurrectionem multorum. Quod verò dicitur de peste, sanguine, igne, sulphure, grandine, immensæ magnitudinis eandem habet cum plagis Apocalypseos significationem.

Iterum asseritur, persecutiones à Deo mitti, & persecutores fore superandos. De eo autem quod dicitur: *Feris, auibus, & bestiis terra dedite ad deuorandum*, vide infra v. 17.

Idololatriam in Romano imperio funditus euertendam: quo fit, vt debiles Christiani in idololatriæ periculum non veniant, quod turpissimum erat Christiani nominis dedecus.

Re ipsa apertè cognoscendum, tunc absolutè & perfecte impleri, quod Dauid prædixerat. vide sup. cap. 38. 17.

Nota post sepultam idololatriam repræsentari, hostiū ossa terræ esse madāda, & eorum arma pro lignis comburenda. ossa quidem gentilitatis reliquias designabāt, quas alte terra obrui necesse, ne totum orbem contagione permanent. Armorum autem ligna, ante gentilibus & idololatriæ vsui erant, nunc in vsū fidelium conuerti possunt, nō quidem ad pugnādum, sed ad alios catholicorum vsus. Ossa nullum emolumentum afferunt, ideo sepeliantur oportet. Arma verò in ignis saltem materiam conferunt. Quo significatur, facultates, opes,

A num. r. vsque ad 12.

Verf. 13.

Verf. 14. 15. 16.

Verf. 17.

Verf. 18. 19. 20.

Verf. 21.

22. 23.

Cap. 39. v. 1. 2. 3. 4. 5.

6. 7.

8.

9.

opes, & copias, ethnicorum, quibus rebus prius catholicis bellum inferebant, nunc in charitatis opera conferri, pulsa toto orbe idololatria: quod est igne consumi. Quod autem materia hæc 7. annos duratura dicitur, hoc annorum spatio, id quod sabbatum vsque ad annum requietis durat, designatur; quasi totum vitæ tempus dixeris. toto enim vitæ curriculo, quæ olim ethnicis in catholicorum perniciem sartatecta conseruabantur, qualia erant aurum & argentum idolorum, nimirum hæc ligna & materies, nunc iam in beneficium fidelium, & hominum vsus infumuntur.

A 12. ad 16.

Quandoquidem ossa (vt vidimus) gentilitatis reliquæ sunt: constat, fideles vbi idololatriam abiurarunt, continuo omnes ethnicorum ritus & gentilitatis reliquias sedulo abiicisse, ac sepelisse, ne quid pestiferæ illius tabis eorum animis insideret. Magnam illam ossium multitudinem obruerunt, vt memoria posteris relinqueretur amplissimæ illius victoriæ fidelium labore & industria ad Dei gloriam reportatæ. memoriam verò excitatus tumultus figurat.

Quamuis autem magnus ille ossium acervus sit sepultus, alicubi tamen nonnullæ reliquæ forte remanserant, quas vt coaceruarent & terræ mandarent, pollinctores designantur, qui sunt Prælati, inquisitores, & quos tangit hæc cura. Caueturque ne quis in huiusmodi ossa incidens præterire audeat, nisi prius signum ibi defixerit, quo pollinctores dispersas reliquias videre possint. Hoc est, qui aliquod gentilitatis erroris vestigium olfecerit, continuo rem deferat ad præfides, eosque quibus id curæ esse nouerit, vt emundet tellus. Præcipiturque pollinctores, vt suum munus post septem menses exerceant: nimirum monentur, esse sibi principio lentius agendum, dum fideles recens conuersi catholicos ritus absolutè perdiscant. tunc enim erunt iam signata ossa. id est, erunt superstitionum delatores. Atqui in mensium hebdomade (quod temporis spatium ceremoniis prædiscendis datur) ad omnia Hebræi populi festa alluditur, quæ 7. primis mensibus celebrabantur; nec in quinque reliquis vllum erat.

Nec sine magno acumine, in via quâ ad mare mortuum itur ex Hierosolyma, publicæ ossariæ, vel caluariæ collocantur. Etenim (vt cap. 47. manifestum est) mare mortuum gentilitatem significat: & postquam eius maris aquæ reuiuiscunt perfanatæ sunt, est in eo maris tractu piscatio frequentissima.

Hoc supposito: ossaria in medio itinere posita eos, qui ab Hierosolyma proficiscuntur ad mare, id est, ad Ethnicorum conuersionem, excitat atque erigit, reuocatis scilicet in memoriam rebus, olim ab Ecclesia contra idololatriam præclarissimè gestis: quibus erecti eandem à Deo benignitatem, & auxilium sperent. Contra verò qui ex mortuo mari ad Hierosolymam transferunt sese, in caluarias incidentes gentilitatis reliquias protinus abiiciant.

17. 18. 19. 20.

Sacrificium atque epulæ volucribus propositæ, idem hoc loco significat, quod cap. 19. Apocal. illic tamen de militum tantum & equorum suorum carnibus mentio fit. hic superadduntur etiam arietum, agnorum, hircorum, taurorum, & altilium, (Hebraicè bubalorum,) & pinguium omnium carnes. nimirum quia exercitui Gog aliquos esse arietum greges, aliqua bouum armenta,

& cetera eius generis, esse oportuit, quibus in bello sustentarentur. Et forsitan in tauris superbi significantur, in hircis libidinosi, in arietibus lanigeris qui diuitiis affluunt, & Angelis (quæ sunt cæli volucres) horum animalium conuersione, hoc conuiuium à Deo proponitur.

Ioannes in Apocalypsi non aliorum conuiuium quàm auium meminit, Ezechiel terræ bestias addidit: & Hebræum bestiarum nomen à voce deducitur, quæ vitam significat: nam à חַיִּים quod est viuere, fit חַיִּים animal aut bestia, vnde nihil brutum designat ea dictio, sed idem est, habere animam, & vitam, & esse animal. Eò autem allusum videtur, quòd præcipites ferantur in cadauera, & bestiaæ terræ & volucres cæli. Et quidem in auibus Angeli, & animalibus terræ iusti viri describuntur, qui mirum in modum conuersione infidelium delectantur. Ioannes auium tantum meminit, ob illud Christi: Gaudium est in cælo super vno peccatore penitentiam agente. Sed obiciet aliquis, in victoria Gog & Magog, vt plures conuersi sunt, sic plures obstinatè obduruisse. Respondeo, conuiuium ad gustatum tantummodo propriæ victoriæ referri, eorum videlicet, qui nouè fidem suscipiebant.

Ethnicorum conuersione, quæ conuiuij allegoria 21. declaratur.

Ecclesiæ gaudium. 22.

Monemur, vniuersas Ecclesiæ persecutiones 23. 24. ob nostra scelera diuinitus immitti.

Cætera patent.

In hæc duo Ezechielis capita 38. & 39.

COMMENTARIVS.

Ribera Apocal. 20. §. 58. probat, prophetiam Gog & Magog apud Ioannem & apud Ezechielem esse eandem. Sicut enim Ioannes ait: Venite & congregamini ad cœnam magnam Dei, vt manducetis carnes regum, &c. ita & etiam Ezechiel: Dic omni volucri cæli, conuenite, properate, &c. Aduertere tamen debuisse Ribera, immo hoc argumento oppositum effici posse: hoc enim conuiuium à Ioanne non describitur in Gogi & Magogi prophetia, sed mille antè annis, & eo amplius. Quòd latius exposui Apocal. 20. 7.

In capitibus hisce, potentissimus ac numerosissimus exercitus describitur, ex variis gentibus collectus, qui ad euertendum Christianum populum aduenturus erat. Huius item belli describitur euentus.

Dubitatur primò de quonam exercitu loquatur Propheta.

Respondeo septem esse huius prophetiæ explanationes sibi inuicem dissimiles. Quarum tres nemini probari possunt, cum figuram ad res fabulosa accommodent. Primò ergo Iudæi expectant, prophetiam hanc (vt sonat) esse adimplendam, vbi terrena Ierosolyma per suum Messiam reædificabitur. Secundò, Millenarij simile quid euenturum somniabant, post illos mille annos, quos Christum Dominum in terris cum sanctis suis regnaturum credebant. Tertio. Quidam alij, vt ait Hieronymus, (fortasse Origenistæ) terrenum sensum abiicientes plus nimio ad alta conscendunt, & multo inaniore effingunt

Opiniones tres improbabiles.

nanias, aded vt in caelesti Ierofolyma Diaboli, & exercitus eius bella describant. Et sub singularum gentium etymologiis spirituales in caelestibus nequitias interpretentur.

4. De regibus Syriae.

Ad eos veniamus, qui rebus veris adaptant prophetiam. Prima expositio est eorum, qui asserunt prophetam agere de variis gentibus, quae sub regibus Syriae bellum gesserunt aduersus Iudaeos ex Babylonica captiuitate reductos: atque aded, hanc esse prophetiam eius historiae, quae in Machabaeorum libris refertur. Hanc opinionem sequitur Pererius tom. 2. in Genes. lib. 15. a §. 12. 13. 16. 17. 18. 21. Eadem est sententia Theodoretii: licet enim affirmet Gog & Magog gentes esse Indicas; simul tamen inquit impletam post reditum à Babylone hanc Ezechielis prophetiam.

5. De Turcis & Mahometicis.

Secundae opinionis auctores sunt, qui Prophetam agere arbitratur de Turcis & Mahometicis, qui aduersus Christi Ecclesiam post mille annos insurrexerunt. Hanc expositionem tribuit Genebrardus Hebraeis Psalm. 52. vers. 2. & sequitur Fr. Ferdinandus de Castillo part. 2. cap. 1. vbi ait, prophetiam hanc in Othomanorum familia adimpletam fuisse. Postquam enim Constantinus Imperator Ecclesiae defensionem suscepit, ipsa versata est in pace & tranquillitate, nullis unquam persecutionibus agitata, ad annum vsque 1300. qui annus Othomanorum familiae initium dedit. Et anni medij à Constantini vsque tempore interiecti sunt mille, verà initia supputatione. Quo annorum spatio Daemon in vinculis latuisse visus est: eo autem exacto, barbaricam induens istorum personam, erupit violentus & immani feritate sauiens in Ecclesiam, vt eius pacem acerrimis bellis perturbaret. Huius quoque opinionis sunt Ioan. Annius, & Hentenius.

6. De Antichristo.

Tertia opinio sentit, Ezechielem de Antichristo, eiusque exercitu, & nefaria in Ecclesiam persecutione commota, ad literam agere. Hanc opinionem sequuntur Lira & Burgensis in Ezechielem, & valde ex Apocal. cap. 20. videtur confirmari: vbi Ioannes proculdubio Antichristi persecutionem nominat, nomine Gog, & Magog, vbi videtur quasi proferri & exponi Ezechielis locus.

7. Omnes persecutiones collectans.

Quarta denique expositio est, Ezechielem agere in communi de cunctis persecutionibus in Ecclesiam vel concitatis vel concitandis, tam à Romanis Imperatoribus primum, quam deinde ab haereticis, ac postremo ab Antichristo. Hanc grauissimis verbis opinionem sequitur D. Hieronymus, ait enim; *Iudaei & nostri Iudaeizantes* (millenarios intelligit) *putant Gog esse gentes Scythicas: Ecclesiastica tamen explanatio est, per Gog & Magog intelligi omnem superbiam, & falsi nominis scientiam, quae erigit se contra notitiam veritatis.* Et postea subdit, hanc esse viam regiam, à qua declinandum non sit neque ad dexteram, neque ad sinistram. Iam verò, vt quid sentiam exponam.

Quando ad sensum duplicem vocet sacra Scriptura.

Dico. Primò multis prophetarum locis duplicem subesse sensum; alium qui in ipso verborum cortice apparet, nec intra superficiem penetrat; alium penitiorum & intime abstrusum: illum autem nec debere contemni, cum huius fundamentum sit; nec omnino per se sufficere, cum saepe plura existant verba ad praecipuam Prophetarum mentem tantummodo pertinentia. v.g. in cap. 37. Ezechielis proculdubio subiicitur pro fundamento. exitus populi Dei à Babylonis captiuitate: ipsum tamen dictionis genus aded sublime est, vt apertè constet, praecipuum de humani generis re-

A demptione, & Ecclesiae Christianae erectione esse sermonem. Simile est in locis, vbi de euerfione Babylonis agitur, in quibus ipsa verborum & sententiarum grauitas facile ostendit, de idololatria expulsionem, & conuersionem Romani Imperij intelligi debere. De quo scribendi genere, conflato scilicet ex figura & figurato latè alibi disputo. Vide interim quae referat Gueuara in Habac. cap. 2. n. 58. ex Luitio Legionensi in Abdiam.

Dico secundò in his capitibus 38. & 39. superficiali sensu, bellorum prophetiam designari, quae à Syriae atque Asiae regibus Alexandri successoribus, praecipue ab Antiocho Epiphane, inferenda erant Israëlítico populo post reditum à captiuitate Babylonica. Probatum primò. Nam praecedente capite omnino de Israëlítico populi assertionem & reditu in terram promissionis, necnon de instauranda collapsae reipubl. forma, Propheta planè egerat, vt fatetur Lyra & omnes. Quis ergo non videat, quod mox proximo capite bellum describitur, id esse debere, quod supra memoratam felicitatem excepit? Hæc illa persecutio est, quam à Syriae regibus in Dei populum excitatam libri Machabaeorum referunt. Probatum secundò. Nomina enim gentium ferè vniuersa, quas in exercitu Gog extremum diem obituras, asserit textus, gentes Syriis Asiaticisque regibus subiectas designant, si modo rem exactius exquiramus. Hoc singulatim explicemus: Magog, Syrum est Hierapolis Syriae vrbis nomen, vbi prodigiola Derceto, facie, femina, cætera piscis colebatur. vide Plinium lib. 5. cap. 23. Nec praetereundum est, Ptolomæum in tabula quarta Asiae, septem solum insignes ciuitates Syriae designare; quarum secunda Hierapolis est, sic à Graecis à templorum multitudine appellata, cui proprium ipsius nomen esset Magog. Oppidum hoc in ea Syriae parte situm est, quae patet gradus 71½. longitudine, 36½ latitudine ex lib. 5. cap. 15.

De regibus Syriae agit Ezechiel in superficie.

Magog nomē vrbis Hierapolis.

Mosoch, Iosephus ait, hanc esse antiquam Cappadociae appellationem, & probat ex antiqua ciuitate, cui nomen *Mascha*. Certè, quod quidam aiunt, hoc nomine Moscouiam in Scriptura designari, inane prorsus videtur. Mihi certum est, ea voce populos Syriis regibus subiectos compellari. Namque Syriae reges etiam Asiam & Armeniam moderabantur, notandum enim Cappadociam, & Armeniam vicinas esse, & Plin. lib. 6. cap. 9. ait proximos Armeniis esse Moschenos: & Ptolomæus lib. 5. cap. 13. ait montes Armenios Moschicos appellari. Praeterea Plin. lib. 10. cap. 10. (vbi de Iberia Asiatica) ait: *Moschorum tractus vsque ad Iberum amnem.* Vide etiam lib. 5. cap. 27. deinde Pererius lib. 15. §. 17. 18. suspicatur Mosoch esse populos Syriae vicinos, quia Psalm. 120. vbi nos legimus, *incolatus meus prolongatus est, habitans cum habitantibus Cedar.* pro illo, *prolongatus est,* Hebraicè legitur, *Mosch.* Queritur itaque Dauid se procul à patria peregre agere in Mosch, & in tabernaculis Cedar, constat autem Cedarenos esse aut Arabes, aut Arabibus vicinos.

Mosoch populari Syriae.

Thubal Iberia Asiatica.

Thubal, Iosephus antiquum esse putat Iberiae nomen: quod non ad nostram, sed ad Asiaticam Armeniam proximam, referendum fuit: quam Ptolomæus Iberiam appellat lib. 5. cap. 11. & in tertia Asiae tabula Iberiam collocat ab Armenia exiguo diuisum intervallo: in quinta Syriam & Palaestinam. Praeterea, idcirco Iberiae nomen inditum est Hispaniae, quia (vt refert Plinius ex Varone

rone lib. 3. cap. 1. in Hispaniam Iberi Afiani, sicut & Persæ & Phœnices conuenerunt. Rursus plurima illa nomen Thubal & Mosoch in sacra pagina repetitio locorum propinquitatem arguit. Vide Ezech. 27. & 32. & 38. & 39. Et nota, subtilius perscrutanti perspectum fore, Scripturam de his populis agere, ut proximis inter se, & quibus cum aliquid rei Israëliticis intercederet. Persæ, *Æthiopes, & Libyes cum eis.* Persas fuisse in exercitu Antiochi patet 2. Mach. 1. 11. *Gratias agimus Deo, ut pote qui aduersus talem regem dimicamus: ipse enim ebullire fecit de Perside eos qui pugnaverunt contra nos, & sanctam ciuitatem.* Porro Æthiopum nomen in Scriptura ad Arabas extendi constat. Hebraicè enim pro Æthiopibus legitur Chus, & tam Chusij quam Æthiopes in Orientales & Occidentales diuiduntur, utrosque autem medius dirimit Arabicus Sinus, ut latè docet Perer. lib. 15. in Gen. disput. 1. Quod autem Arabes sub Antiocho contra Iudæos militauerint, patet 1. Machab. 12. 31. ubi dicitur: *Et diuertit Ionathas ad Arabas, qui vocantur Zabadei, & percussit eos, & accepit spolia eorum.* Quod nisi iniuriis laceffitus non fecisset; ergo Arabes pro Antiocho erant contra Iudæos. Vide etiam 2. Machab. 12. 10. ubi Iudas prælium cum Arabibus commisit, quos vicit, & cum eorum residuis pacem fecit.

Si quis tamen nihilo secius putauerit, Arabes ab Æthiopibus distingui, non certè dubitari potest, quos Ezechiel appellat Æthiopes & Libyes (Hebr. Chus & Phut.) ex horum numero fuisse, qui Ægyptiorum partes sequebantur, ut ex locis Ezechielis probat euidenter Perer. lib. 15. num. 43. & 44. & Antiochus cum bellum aduersus Iudæos suscepit, iam Ægypti & Syriæ rex erat, ut patet 1. Machab. 1. 17. *Paratum est regnum in conspectu Antiochi, & cepit regnare in terra Ægypti, &c.* cum ergo Ægypti rex esset, videtur eos etiam secum educiturus fuisse, qui Ægyptiis amicitia & societatis fœdere coniuncti erant.

Gomer & vniuersa agmina eius. Gomeritas esse Galatas, seu Gallo-græcos, qui Phrygiam occupant, & Asiam omnem impleverunt, probat optimè Pererius lib. 15. num. 11. ex Iosepho & ex cõmuni omnium sententia; eos autem non defuisse in exercitu Antiochi, asseret, qui Iustinum leget lib. 35. sic de ipsis loquentem: *Tantus terror Gallicis nominis, siue armorum in vita felicitas erat, ut aliter, nec maiestatem suam reges tutam, nec amissam recuperare se posse sine Gallica viriute arbitrentur.* Quorum cum Antiochus rex esset, eos utique potius quàm alios delegisse par est.

Domus Thogorma. Satis fuerat dixisse *Gomer & vniuersa agmina eius*, quibus verbis illi etiam includuntur, qui Thogorma nomine appellantur; quoniam Thogormæi inter Gomer filios numerantur, ut patet Genesis 10. 3. Quare non diuersa natio proponitur, sed proposita distinctius explicatur. Idem enim est *Gomer & vniuersa agmina eius*, quod *domus Thogorma populique multi.* & Thogormæos fuisse etiam Syriacos, vel Asianos, atque aded sub Antiocho militasse, probat optimè Pererius lib. 15. §. 21. Præterea sub illo nomine populorum multorum ceteræ omnes nationes comprehenduntur, quæ sub Antiocho contra Iudæos militauerunt: quarum maximus fuit numerus. & ex folis Idumæis referunt 60. fuisse regulos, de quo vide Serarium in Machabæorum harmoni. 9. 24. fol. 805.

Reliquum est, explicemus, quæ nam illæ sint

A nationes, quæ cap. 38. 13. nominantur *Saba & Dedan & negotiatores, Tharsis, & omnes, Leones eius*, vide 1. Machab. 3. 31.

Nota primò, hos non connumerari ab Ezechiele tanquam milites exercitus Antiochi. Non enim hos (ut superiores) ait Gog comituros in prælium, sed tantum dicturos Gog, *Numquid venis ut tollas argentum & aurum?* Et confirmatur, quia textus non milites, sed negotiatores appellat, qui nihil norunt minus quàm bellum. vnde vox illa *Leones eius*, ad mercatorum opulentiam & magnanimitatem videtur referenda; qui inter reliquos, Leonum instar sunt, opportunam scilicet emptio- nis commodè occasionem præripientes. Hebraicè *leunculi eius*, Septuaginta, *ville eius*: & leunculo- rum nomine phrasi Hebraica copiosi homines & bene nummati designantur: vide Psalm. 33. 11. *diuites egerunt*, Hebr. *leunculi*, *chepirim*, sic in præsentem, Ezech. 38. 13. Nota secundò ditissima fuisse tria illa nationum genera, *Saba, Edam, & negotiatores Tharsis.* de Sabæis id docet Plin. lib. 6. cap. 28. *In vniuersum (inquit) gentes ditissima, ut apud quas, opes Romanorum & Parthorum subsidant.* De Dadanæis verò, vide Ezech. cap. 27. 20. de Tyro loquentem. *Dedan institores tui in capetibus ad sedendum.* Negotiatores autem Tharsis, ipsa nomi- nis & vitæ ratio facile prodit & apertè; sed apertius Ezech. cap. 27. 12. *Carthaginenses negotiatores tui à multitudine cunctarum diuitiarum, argento, ferro, stanno, repleuerunt mundinas tuas.* Nota tertio, quid dicatur 1. Machab. 3. 41. *Audierunt mercatores, regionum nomen eorum.* (id est, famam, quæ de ingenti Antiochi exercitu percubuerat.) *& acceperunt argentum & aurum multum valde, & venerunt in castra, ut acciperent filios Israël in seruos, & additi sunt ad eos, exercitus Syria & terra alienigenarum.* & 2. Machab. 8. 10. *constituit Nicanor, ut regi tributum, quod Romanis erat dandum duo millia talentorum de captiuitate Iudæorum, suppleret, statimque ad maritimas ciuitates misit conuocans ad coemptionem Iudæorum mancipiorum, promittens se 90. mancipia talento distraclurum.* & num. 34. exprimitur, mille negotiãtes ad Iudæorum coemptionem venisse: quibus in locis vide Serar. in harmonia fol. 638. ex Hieronymo, Dionysio, & Gorionide.

Quartò denique nota, ex prædictis inferri, verba illa, *Numquid venis, ut tollas argentum & aurum?* non ad argentum aurumque Iudæorum, sed ipsorum mercatorum esse referenda. Testumque videtur esse adulationis genus; quasi dicerent. Hæc ranti exercitus potentia Iudæos ne, an aurum & argentum nostrum parat euertere? Quia enim belli finis erat, innumerabilium captiuorum venditio, adulantur negotiatores Antiocho, innu- entes tantam fore captiuorum multitudinem, quorum pretio vilissimo licet satis futuræ non sint pingues ipsorum opes: vel timebant mercatores, ne sibi per vim intruderentur captiui emendi, nimirum præsentem pecunia; quibus omnibus emendis amplissimæ omnium opes exhauriendæ forent.

Ex dictis manifestè patet in cortice prophetiæ Ezechielis, designari duobus his capitibus historiam, quam libri Machabæorum reule- rant.

Dico tertio, aliqua esse in his capitibus verba, quæ sensum omnino sublimiorem exigunt, qui est prophetiæ sensus penitior & grauior. patet hoc cap. 38. 22. *iudicabo eum, (id est, exercitum Gog) peste, & sanguine, & lapidibus immensis, ignem & super*

Qui mercato- res appellen- tur leones.

Acutus intel- lectus.

Indicatur à Propheta ar- canior sen- sus.

regibus agit in icie.

nomē Hiera-

popu-

the- ca-

sulphur pluam super eum, &c. & cap. 39.6. Immittam ignem in Magog, & in his, qui habitant in insulis confidenter; & scient quia ego Dominus Deus. Nota, ut dixerit, eos, ubi igne absumpti fuerint, Deum cognituros, & num. 9. ait, septenni spatio non aliam ignis fore materiam, quam hostium arma; & num. 17. conuiuium refert, quo Deus aibus cœli fauet. Omnia hæc subtilius meditantibus sublimiorem sensum in hac ratione subesse persuadent.

*De persecu-
tionibus Ec-
clesiæ.*

Dico quartò præcipuum huius prophetiæ sensum, ad Ecclesiæ persecutiones pertinere, quotquot à Nerone ad Antichristum vsque fuerint: non quidem de iis singulatim, sed de cunctis vniuersè: probatur hæc assertio, eam enim fuisse oportet Ezechielis mentem, quæ aptius in proposita textus imagine figuratur. Deinde in promptu est, per bella in Israëliticum populum à Babylonis captiuitate ereptum, excitata, apertissimè persecutiones representari, quæ in Ecclesiâ post humani generis redemptionem, & Christianæ Ecclesiæ foundationem, sunt commotæ. Nec verò rationi consonat primas Romanorum Imperatorum persecutiones omittere, & vltimam tantum ab Antichristo excitandam intelligere. cum in illas absolutissimè quadret Prophetæ figura. Adde, quòd si optio daretur, elaborandum potius nobis esset, ut nullis (si fieri posset) limitibus circumscriberetur figura: quo enim eius significatum pateret latius, eiusdem utilitas ad plures pertinebit. Cum igitur ratio persuadeat, magnas omnes persecutiones Ecclesiæ in bello Antiochi fuisse figuratas, non vtrique deest, significationem ad vltimam tantum coartati.

*Explicatus
capit. 37.
Ezechielis.*

Præterea cap. 37. sub cortice illo exitus populi Israël à Babylonis captiuitate, delituerat redempti humani generis, & diuini Spiritus Catholice Ecclesiæ communicati, recondita significatio. cumque de duodecim tribuum adunatione agi videtur, de sanctorum communicatione, & Catholice Ecclesiæ vnitatem actum esse, non est dubium. inquam discordes olim, postea concordantes populi & vnanimis coalescunt, eidemque regi Christo Domino obtemperant, & terra promissionis spiritualis ac Hierosolyma perfruuntur. Igitur si prophetiam hanc excipit bellum Gog & Magog, quis non videat, in hoc figurati necessariorè debere bellum illud, quod statim Christianam Ecclesiam infestauit.

Adde, quòd persecutiones Ecclesiæ in persequentium conuersionem euadunt, quod in Romani Imperij persecutionibus vidimus, cap. 19. Apocalypseos sub specie conuiuij lautissimi figurari, quòd Deus cœlestes volucres inuitat: figura scilicet ab Ezechiele desumpta c. 39. ubi de prospero belli Gog & Magog euentu, sermo est. In hoc ergo bello Romani Imperij persecutiones describuntur. Cum enim Apocalypsis finem belli Gog & Magog ad finem persecutionum Romani Imperij adprauerit, omnino decuit idem de Ezechielis prophetia iudicium fore, & figuram belli Gog & Magog ab Ezechiele depictam, Imperatorum etiam persecutiones representare debere. vide Apocal. 20. 7.

Nota insuper, quòd de cunctis Ecclesiæ persecutionibus vniuersè dicitur, id singulatim in vnaquaque, sed præcipue in omnium grauissima (quæ Antichristi persecutio erit,) debere confirmari. vnde in Apocalypsi significanter & acute

A Ioannes Antichristi bellum descripturus, quod post millenariam pacem inferendum est, asserit, decurso mille annorum spatio dæmonem esse soluendum, exercitusque Gog & Magog ipsius industria sollicitandos, ut coniunctis copiis in Ecclesiam irruant, eamque (si possint) funditus euertant. Viderat quidem Ioannes, etiam in Ezechielis prophetia priores persecutiones comprehendere, atque ideo conuiuij figuram aibus exhiberi ab Ezechiele petiuit, ut priorum persecutionum euentum describeret; at verò quòd Ezechielis figura vniuersas comprehendat, impedimento non est, quo minus figura omnium grauissima excellenter accommodetur. Cum autem Gog & Magog insurrecturus dicitur, horribilis quidam & acerrimus hostis, vehemens quædam persecutio. quidam denique nouus Antiochus exoriturus prædicitur. Obiter etiam Ioannes, dum figuram vniuersam ad rem peculiarem accommodat, (id quòd meritorè fieri posse ostendimus) nos monet, vltimam illam persecutionem omnium fore vehementissimam, reliquasque omnes leues putandas, si modò cum illa conferantur. Sic verissimè dicuntur hæresarchæ, ipsius esse Antichristi præcursores: eademque fuit antiquis patribus loquendi forma, ubi Romani Imperatores in sermonem incidebant. Huc pertinet illud Pauli 2. ad Thes. 2. *Iam enim operatur mysterium iniquitatis.*

C Dico quintò, in superficiali huius prophetiæ sensu Turcarum persecutionem nequaquam comprehendere: secus, in penitenti & sublimiori, ut quæ inter grauissimas numeretur. Pro huius enunciati explicatione nota, primò nullo modo per Gog & Magog Turcas posse intelligi, eo quòd sint à Scytharum genere. Patet hoc ex iis, quæ superius de nationibus Gog & Magog copiosè diximus. quid quòd Hieronymus eorum placitum irridet, qui nomine Gog & Magog, Scythas, Massagetas, Gothosve intelligendos putat, atque Iudaizantium esse commentum. Præterea si quis attentè contemplari velit horum capitum 38. & 39. cum capite 37. connexionem facile vel nulla alia ratione propolita, deprehendet, non immediatè de hac Ecclesiæ persecutione, nec de ipsa solum esse sermonem: esset enim ineptum, à primis Christianæ Ecclesiæ fundamentis, ad persecutionem à Turcis excitatam transilire, & medias Romani Imperij persecutiones transuolare.

*Quem hic
Turcarum
persecutio
habet locū.*

Dubium secundum qua in re Gog & Magog distinguantur.

Expedita est hæc difficultas ad caput 20. Apocalypsi. notat. 7. ubi protuli meam suspensionem, nimirum Gog nomen esse excogitatum eleganter, à Propheta ad designandum principem Syriæ Antiochum, atque id fictum ex nomine Magog, quòd compositum ex præpositione *Mag* & Gog significat quòd Hispanè *lade Gog*, urbem scilicet, ut si nomen esset vrbi alicui *Deleite*, & ex ea fingeretur nomen eius Domino Leite. Porro Magog nomen esse vrbs Syriæ, quæ aliter vocata est Hierapolis, ex ibidem dictis manifestum est. Vbi etiam quanti faciendæ sint horum priorum nominum significationes ad sensum prophetiæ eliciendum expendi. Certè quædam aiferuntur etymologia patrum summa: illud verò solidum,

solidum, in re ipsa fundari præcipuum sensum, ni-
mirum in Antiochi persecutione (veram religio-
nem euertere omni ope contendente.

*Nota circa Gog & Magog: pro Ezechielis
capitibus 38. & 39.*

Reges Syriæ dixi superius esse etiam Reges
Asiæ. Sed obiicies, Alexandri Imperium in plures
partes fuisse diuisum, quarum præcipuæ fuere
quatuor ex Danielis prophetia, Macedonia scilicet,
Asiæ, Syriæ, & Ægypti regnum. docet
hæc Pererius in Daniel, fol. 227. & 257.
Lira, & communis ex Hieronymo Theodoret,
&c.

Respondeo ex Seratio fol. 554. quamuis An-
tigonus Alexandro in Asiæ regnum successerit,
(ex Iosepho.) Sed tamen Reges Syriæ non mul-
to post Asiam accepisse. atque ita Pererius fol.
257. eosdem facit Reges Syriæ, & minoris
Asiæ, & Orientis. Asia enim à Syria quon-
dam diuisa, breuissimo temporis spatio regnum
tenuit, adeò vt Genebrardus fol. 266. si. di-
cat, in Danielis quaternione, non Asiæ, sed
Ponti, & Thraciæ regem numerari. Nullam
esse, ait, aliorum Asiæ regum post Alexandri
obitum memoriam, sed eorum tantum, qui
Syriam tenuerunt. & Scipionem Asiaticum olim
appellatum nouimus, quod Antiochum ma-
gnum deuicerit: quæ ætas longè Antiochum
Epiphanem præcessit.

Reges etiam Syriæ, Armeniæ reges esse di-
xi: sed obiicies, Tigranem Armeniæ regem pe-
tentibus Syris, ob fratrum regum discordiam,
Syriæ regem factum esse, vt ex Iustino refert
Genebrardus fol. 278. qui vltimus Syriæ rex
est. Igitur ante Syria, & Armenia diuersis do-
minis dominabantur. Respondeo fieri posse,
vt regulus esset aliquis, Syriæ tamen regi, vt-
potè summo monarchæ vestigialis ac tributa-
rius: atque adeò Armenij absque dubio, quo-
ties occasio incideret, sub Syriæ rege milita-
bant.

Nota, Antiochi Epiphanis bellum tercen-
tis post annis ab assertis ex Babylonica capti-
uitate filiis Israël, fuisse commissum. namque à
prima Cyri monarchia ad monarchiam vsque
Alexandri, anni 150. fluxerunt, hanc idem an-
norum spatium cum Antiochi Epiphanis re-
gno committit, qui Syriæ regno potitus, pri-
mus defuncto Alexandro bellum intulit fide-
libus. deinde tercentis post annis ab excusso ca-
ptiuitatis onere bellum Gog & Magog inferri
ceptum est. & prius Iudæa à Ptolomæo La-
gi fuerat debellata, qui Alexandro Magno suc-
cessit in Ægypto, de quo vide Serat. fol. 555.
ex Iosepho. Quo supposito, dubitatur, cur
Ezechiel ad Gogi & Magogi bellum transferat
sermonem, Ægypti captiuitate silentio præter-
missa, cum Ptolomeus innumeram captiuorum
multitudinem in seruitutem abduxit, quamuis
postea Iudæorum millia 120. ab eiusdem filio li-
bertate sint donata.

Respondeo, bellum à Ptolomeo illatum esse
integra & incolumi Iudæorum religione; nec
enim eorum quemquam ad Idolorum cultum
impellebat. Contrà verò, Syriæ reges veram
Dei religionem de medio tollere parabant. Hæc
propterea reliquas Ecclesiæ persecutiones ad

A viuum figurat: ideòque propheta, illo bello
prætermisso quippe leuiori, sæuissimam hanc
persecutionem enumerat.

Ex dictis elici videtur, bellum ab Othoma-
nis in Catholicos susceptum, inter ea bella nu-
merari non debere, quæ in Antiochi persecu-
tione figurantur; cum Turcæ liberam suis ca-
ptiuis potestatem faciant colendæ religionis. Re-
spondeo, non quidem vniuersè captiuos violent-
ter ad Mahometarum cultum pertrahere; sed pri-
mogenitos infantes à maternis vberibus auulsos
secum abripere, vt nefariis Turcarum ritibus
initientur, Genizaros appellant.

B *Ab Aquilone pandetur omne malum.* Dictum
videtur ob bellum Gog & Magog, & Antio-
chi, &c. quo bello Tyranni non contenti tri-
buta captiuis iniquè imperare, & violenter exi-
gere, Idolorum etiam cultum miseris extorque-
bant: quod est omne malum. Nota, Syriæ re-
ges à Daniele reges Aquilonis appellari, Ægy-
pti verò reges, Austri reges: qui leuiora para-
bant inferre damna: Daniel capit. 11. ordine
describit res ab Asiæ, Syriæ, & Ægypti regibus
gestas, ad Demetrium vsque Soterem & Pto-
lomæum Euergetem secundum, atque ita de An-
tiocho visiones proponit, vnam cap. 8. & cap. 11.
alteram.

Gog nomine intelligendus videtur non so-
lùm Antiochus Epiphanes primus persecutio-
nis auctor, sed ipsius etiam successores, qui
ceptam continuarunt: hi fuere Antiochus
Eupator, Demetrius Soter, Alexander Ba-
les, Demetrius secundus, Antiochus Sedetes,
&c. Vide Serat. in lib. Machab fol. 554. vbi re-
gum Syriæ & Ægypti catalogum ponit.

Montanus in suo Phaleg. putat Gog nomi-
ne intelligendos esse Getas, vel Messagetas, qui
supra mare Caspium habitabant: per Mosoch,
Moscouitas: per Thubal, Hispanos: per Go-
mer, Comaros super Caspium mare, vel Cym-
merios vel Cymbros: & vniuersa agmina eius,
idest, eius filios, quos sic exponit; Thyriar,
Thraus sunt, Aschenaz, Alemanni; Riphath, Ri-
phæi supra Massagetas; Thogorma Turci.

Theodoretus Ezechiel 38. ait, Gog & Ma-
gog gentes esse Scythicas; Mosoch, Cappado-
ces; Thobel, Iberos. Iuuant LXX. legen-
tes, extremum Aquilonis, vbi nos, latera Aqu-
lonis.

Thogorma ab Scholiaste Græco de Armenis
& Iberis exponitur; alij, de Cappadocibus &
Gallis interpretantur.

Concordantiarum auctori visum è Gog regio-
nis esse nomen. Sed Ezechielem attentè, qui le-
get, esse gentis principem cognosceret.

Quorundam argumentum, vt Montani, quo
adducti nationes has in remotissimis orbis parti-
bus anquirant, inde forsitan natum est, quòd si-
bi persuaserint, Genes. cap. 10. agi de posteris
Noè ad designandum quænam ab vnoquoque
nationes originem ducant. Respondeo, princi-
pio proximas terras occupasse, de quibus agit
Scriptura, deinde sensim diffusos extera regna te-
nuisse. Sic Asiatici Iberi Hispaniam primi colue-
re: idem de reliquis esto iudicium.

Alterum argumentum, fortè ab illo Ioannis de-
sumtum est Apocal. 20. qui sunt super angulos
terræ: de quo satis superque suo loco.

*Quanam sit dispositio ac magnitudo terra
promissionis in visione Ezechielis
cap. 48. cum notis ad hoc
caput.*

*Mensura, de
qua sermo, est
calamus.*

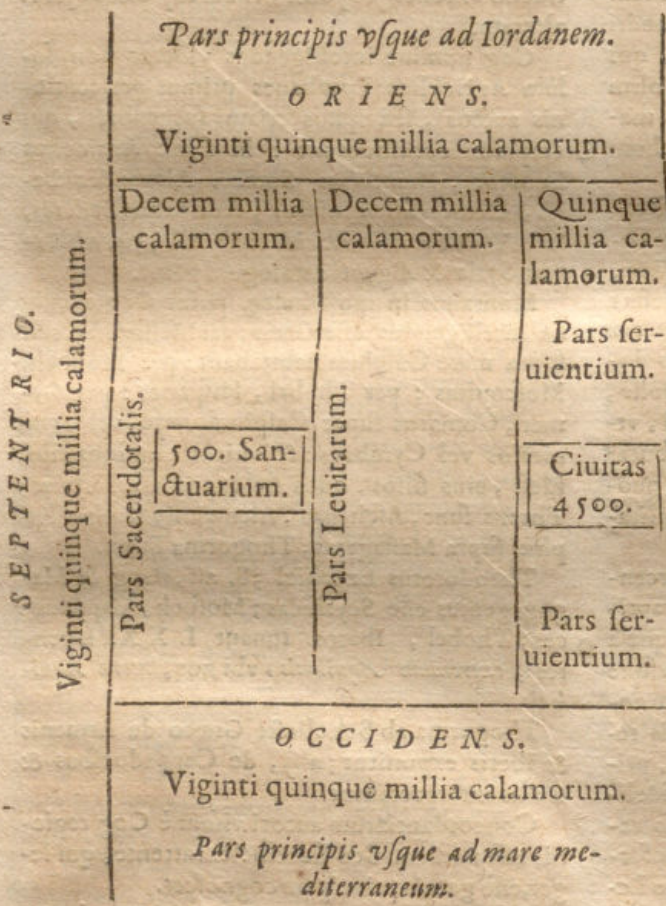
Ex mensuræ, de quibus agitur in hoc capite, cum dicitur vers. 9. *Longitudo viginti quinque millibus, & latitudo decem millibus*; calami, videntur esse haud dubie. Atque ita quidem exprimitur in textu Glossæ ordinariæ, legit enim vers. 8. *Viginti quinque millibus calamis*. Ac licet *in calamis* non habeant libri correctiores; certum est tamen id esse subaudiendum. ita quidem supponit Lyra, & notat calamum esse mensuram pedum decem. Sed de calamo, de totoque mensurarum negotio actum à me ex professo in libello, quem ad calcem Apocalypseos reieci. ibi in nona propositione adstruxi satis, cubiculum in Scriptura poni pro sexta parte humanæ stature. ac mox in primo corollario sex cubitos calamo contineri. cumque calami centum conficiant stadium vnum, fiatque vnum milliare ex octo sta-

*Calamus,
mensura sex
cubitorum.*

diis; viginti quinque millia calamorum conficiunt stadia 250. milliaria verò 31. & quartam milliariis partem.

Sed obiicias, in hoc fortasse loco calamum pro cubito adhiberi; quoniam de cubitis superius facta fuisset mentio. Respondeo, minui has mensuras vehementer si reducerentur ad cubitos. Solum enim paterent suburbia in latitudinem cubitis 250. quæ nimia esset paruitas. Adde, mensuras magnarum rerum debere quoque maximas esse, atque ita de calamis est sermo proculdubio. Hoc efficitur vel ex cap. 45. in cuius initio similiter ponuntur viginti quinque millia. & statim additur ad mensuram sanctuarij, *Quingentos per quingentos, quadrifariam per circuitum*; hos autem calamos esse ex cap. 42. 16. perspicuum est.

Hoc ita constituto, notandum est, eam partem, quam textus vocat *Primitias*, quadrum esse, quod calamorum viginti quinque millia habet ab omni latere. hoc porro quadrum in tres quadrangulos partiri, sacerdotalem vnum, alterum Leuitarum, ac tertium quem textus profanum nominat. Descriptionem exhibeo.

Viginti quinque millia calamorum.

M E R I D I E S.

Vrbs habebat in quadrum calamos 4500. quibus coalescunt stadia 45. & milliaria quinque ac dimidio amplius, in quadrum. Suburbia habent ad latera singula calamos 250. de quibus Apocalyps. 21. 16. disserui. Notandum verò, templum non esse intra urbem, sed ab ea distans ferè, vt Escuriale à Matrilo, per milliaria nimirum circiter duo de viginti.

Haud exponit Ezechiel, quàm latam viderit terram promissionis: propterea paruane sit, aut magna ea pars, quam attribuit Principi, ortum versùs & occasum quadri primitiarum, constare nequit. Dicit quis fortasse, opus non fuisse, vt explicaret Ezechiel terræ promissionis latitudinem, quæ inter mare mediterraneum & Oceanum est. Constare hoc ex recta geographia. Arias quidem Montanus affirmat, quâ maior est ea latitudo, tres itineris dies (spatium id erit 90. circiter milliarium) non excedere. Continebunt proinde due illæ partes, quæ obueniunt principi, milliaria in longitudinem 60. in latitudinem

verò 20. Nam cum ex viginti quinque millibus calamorum milliaria fiant vnum & triginta; his ex 90. demptis, remanent 60. nimirum 30. ad partem vnamquamque. Verùm haud satis scio, possitne vera geographia certò docere nos terræ promissionis in visione Ezechielis latitudinem. Etenim urbem, quæ in circuitum quinque dumtaxat millia, iuxta Salmeronis & aliorum descriptionem, protendebatur; Ezechiel protendi vidit in circuitum calamorum millia vnde viginti: ex quibus iuxta meam supputationem, quæ omnium quidem est infima, stadia conficiuntur 180. milliaria verò vigintiduo cum dimidio, atque

Ab ortu Solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus.

In aliquot Danielis capita
commentarij.

Non hic enarratur tota Danielis prophetia, sed bona illius pars, eaque difficilior, quam Ioannis Apocalypsis accersit. Sed erit operæ pretium, obicere prius omnium capitum huius prophetiæ argumenta.

- Cap. 1. Quo pacto quatuor pueri, Daniel, Ananias, Mi-
sael & Azarias regis Babylonici gratiam colle-
gerint.
- Cap. 2. Infomnium de mirabili statua, quod exciderat
regi, ei Daniel & commemorat, & interpreta-
tur. Propterea ipse & socij à rege honore affi-
ciuntur.
- Cap. 3. Tres Danielis socij in ardentem fornacem im-
missi, cum à Deo liberantur, cum à rege in pro-
vincia honoribus prouehuntur.
- Cap. 4. Somnium regis de ipsius superbia ac deiectione,
ut à Daniele exponitur, ita impletur. Ac de triu
horum capitum 2. 3. & 4. sentu & connexionem vi-
dendus Arias Mont. Isai. 14. fol. 335. & sequen-
tibus.
- Cap. 5. Exponit item Daniel mirabilem scripturam
Mane, Thecel, Phares, probatque expositionem
euentus.
- Cap. 6. Daniel sub Dario rege de leonum lacu libe-
ratur.
- Cap. 7. Visio quatuor bestiarum & interpretatio.
- Cap. 8. Visio arietis & hirci, & interpretatio.
- Cap. 9. Reuelatio 70. hebdomadam.
- Cap. 10. Angeli cuiusdam admirabilis visio.
- Cap. 11. Reuelat Danieli prædictus Angelus populi il-
lius afflictam conditionem, ex bellis regum Aquil-
onis, & Austri exortam.
- Cap. 12. Magnitudo huius calamitatis, & gloria populi
post liberationem, additur visio Angeli super
aquas stantis.
- Cap. 13. Historia Susannæ.
- Cap. 14. Nex Draconis alteraque Danielis de lacu leo-
num liberatio. vbi ab Habacuc propheta visi-
tatur.

De capite 7. Danielis pro 13. & 17.
Apocalypseos.

Deducam prius expositionis meæ filum, dein-
de disputationem ordiar.

Quatuor in-
signia im-
peria represen-
tata.

Daniel igitur vers. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. florentissima
quatuor imperia describit ante Christi D. aduen-
tum in totum terrarum orbem dominatura: pri-
mum Chaldæorum; secundum Persarum & Me-
dorum; Græcorum tertium; quartum Romanorū,
de his Perer. fol. 230. consulendus. Comparat præ-
terea singula singulis bestiis. Primum Chaldæo-
rum leonæ, secundum Persarum & Medorum vr-
so, tertiu Græcorum pardo, qui tigris est, vel pan-
thera, vt vidimus Apocal. 13. vers. 1. §. 3. (vbi satis
dictum de huius comparationis elegantia.) Quar-
tum denique Romanorum simile dicit bestiæ à
tribus prioribus longè diuersæ. sita autem in eo
diuersitas est, quod decem cornibus armaretur
hæc bestia. Hoc verò cornuum decem simbolo
adumbratam Romanorum polyarchiam, loco nu-
per citato satis ostendi.

Significatus
Iulium Cæ-
sar.

8. Et ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio
cornuum: & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie

eius. Significatio est; Iulium Cæsarem ex Senato-
rum numero vnum, ab humilibus quidem pro-
gressum initiis, vindicasse sibi totius imperij gu-
bernationem, excissa Senatorum Romanorum
bona parte. eos enim extinxit, qui se illius cona-
tibus oblistentes præbuerunt.

Et ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto,
& os loquens ingentia. Oculi in cornu supremam si-
gnificant dignitatem; os verò loquens ingentia,
superbiam & tyrannidem. Hoc igitur simbolo si-
gnificari credo sublime, quo cunctus est Iulius
Cæsar, dignitatis fastigium, atque etiam tyranni-
dem, quam ipse & eius successores in plurimos
ciues, & principes viros exereuerunt. Illud enim
B cornu non Cæsarem tantum, sed eos etiam desi-
gnat, qui imperatoriam illius dignitatem post
ipsius obitum acceperunt.

9. & 10. *Aspiciebam donec throni positi sunt.* Vidisse
ait se quartam illam bestiam (principio polyar-
chiam, deinde monarchiam, simul & polyarchiam)
durare continenter, quoad vsque diuina prouidē-
tia visa est reipsa in æquitatis throno cōsidere, ad
bestiam eam quartam puniendam. Cūque maiesta-
tē throni diuinæ prouidētiæ descripsisset, ac sum-
mi Dei ad ferendam in Romanum imperium sen-
tentiam, sedētis in throno auctoritatem, mox ad-
dit: *Iudicium sedit, & libri aperti sunt,* id est, Qui di-
uinorum consiliorum sunt participes, ij omnes ad
iudicium faciendum simul cum Deo summo Iu-
dice pro tribunali confederunt: videlicet Aposto-
li. & libri aperti sunt, id est, causa expendi, & æqua
iudicij lance ponderari cœpta est.

11. *Aspiciebam propter vocem sermonum grandiu,*
quos cornu illud loquebatur. Illud idem, de quo in iu-
dicio agebatur, erat quod speciatim notabat Pro-
pheta: agebatur nimirum de Romanorum Impe-
torum tyrannide, (quam cornu illud vndecimum
repræsentabat) ac de edictis nominatim quam se-
ueris, quæ ad Christianam Ecclesiam persequen-
dam ferebantur. Et vox quidem sermonum grā-
dium propriè superbia est. Cui phrasi in Apoca-
lypsis bestia responder os leonis, & nomen bestie,
D quod est superbia.

Et vidi quoniam interfecta esset bestia, & perisset
corpus eius, & traditum esset comburendum igni. Sen-
tentia denique ab illustri illo diuinæ prouidentie,
& Apostolorum consensu lata est in bestiam, quam
in flammis præcipitem deiici inibique extingui
statutum est. id est, mysticas ab Romano impe-
rio idola colente, Ecclesiæque adeò persecutore
pœnas exigi, itaut moreretur peccato, & malo
dæmoni: ipsoque flammis Christianæ religio-
nis conflagrante idololatriæ incendium, quod to-
rum pene orbem corripuerat, extingueretur. In
hoc enim sensu agit Apoc. c. 17. & 18. elegantissi-
mè de Babylonis euersione, & conuersione, extin-
ctione, & incendio.

Sed obiiciet aliquis exprimi in textu Danielis,
E bestiam occisam prius, deinde in ignem, vt com-
bureretur, fuisse deiectam: & Apocalypf. 19. 20.
eandem hanc bestiam cum pseudopropheta suo
apprehensam, & ambos in stagnum ignis sulphu-
re ardentis deturbatos fuisse. Respondeo, in Ro-
mano imperio Ecclesiam persequente, alios pro-
posita sibi Christi fidem accepisse, alios verò ma-
lè obfirmatos obisse infernis suppliciis æternum
puniendos. Daniel ergo hic de imperij conuersione,
& de rebellium vero condemnatione Ioannes
agit expressius. (sensum item alterum Ioannes,
vide quæ ibi diximus, comprehendit.) Ac pro-
pterea

Sedit cum
Apostolis
Deos, vt ius
dicat Romu-
nu.

Grandes ser-
mones sunt
superbia.

Ignis hic ar-
canè sum-
ptus.

Dimouetur
obscuro.

pterea alter bestiam prius occisam, deinde combustam; alter viuam in inferorū ignes detrusam proponit. vbi expendas, quam firmum sit in veritate fundamentum ad vtramque repræsentationē sustentandam. Qui enim conuertuntur, verè dicuntur peccatis mori, deinde quod corpus antea sordidæ peccatorum seruituti mancipatum erat, vero religionis igne adoletur: at damnati verissimè dicuntur in inferorum flammis viui deturbari. Ioannes verò, cum loquitur de inferorum igne, bestię nomen, quatenus ipsa Ecclesiam persequatur, nõ in concreto accepit, sed exactissime, seu formalissime: conuersionem verò non in bestia sic sumpta, sed in Babylone meretrice repræsentauit, quæ capite 17. 16. prius occiditur, & in frustra discepta deuoratur, igni tandem absimitur. de his dictum satis Apoc. 19. 20. & alibi.

12. *Aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas, & tempora vita constituta essent eis usque ad tempus, & tempus.* Quartam bestiam asserit Daniel flammis ex supremi senatus sententia (digna ea quidem Apostolorum iudicio) traditam fuisse: tribus reliquis ademptam potentiam, vbi præstitutum singulis tempus abiit.

Nota, latam in bestiam quartam sententiam à Daniele visam esse continuo executioni mandari: quod autem de ceteris affirmat, sublatam fuisse singulis potestatem, exacto temporis spatio vnicuique præfinito; id quidem à Daniele visum non est: accepit autem ab Spiritu sancto, qui eum de bestiarum exitio certum fecit. Occisio enim & combustio quartæ bestię in eadem illa bestia repræsentata est: ademptio verò potestatis non est in reliquis bestiis ostensa; sed in ipsarum significatis repræsentata, id est, in triplici Chaldæorum, & Persarum, & Græcorum monarchia.

Nota præterea, quem Senatum videt Daniel ad faciendum iudicium considerare, cum ait, *Iudicium sedet*, non tres priores bestias iudicasse, sed quartam solum. De huius enim sententia directe agitur in hoc capite: & Apostoli quidem nondum fuerant nati, cum primis tribus bestiis ablata est potentia. Quoniam verò omnes quatuor bestię Danieli exhibitæ sunt inspiciendæ, ne bestiam quam exuri videret, Chaldæorum imperium esse intelligeret, vel quod proximè, aut tertio in eius locum sufficiens esset, sed quartum; cum (inquam) quatuor bestię ei ostensæ sint, & solum de quarta vindictam sumi viderit; opus idcirco fuit reuolare ipsi quem finè tres reliquæ bestię essent habituræ. Ad hoc autè satis fuit, eum doceri, cum bestię quartæ incendium immineret, potentiam priorum trium iam tunc minimi extituras. Vnicuique enim certa & stata dies ex ordine dicta est; quæ ipsarum imperio finè esset allatura. Vbi aduertenda sedulo exacta sacræ Scripturæ sinceritas, etenim Apostolici senatus iudicium, ac sententia, eiusque per vltices flammis executio, ad quartam dumtaxat bestiam pertinuit. At verò de reliquis nihil habetur simile. Illæ enim euaneuerant iam ante Christianam religionem, nec eum fortitæ sunt conuersionis ad Deum finem, qui in vindicta de Romano imperio sumpta significatur. Quare textus ipse declarat satis, de alio longe diuerso supplicij genere in eo agi, ac eo quod tribus prioribus imperiis inflictum fuit. Quandoquidem euerso omnino per Persas & Medos Chaldæorum imperio, non tamen quidquã aliud de prima bestia (& similiter de secunda & tertia) asseritur, quam suam cuique ablatam esse potesta-

Supplicij de Romanis sumpsum & de aliis monarchiis subtiliter discriminat vates.

Singularis exactio sacræ Scripturæ.

tem, vbi dies singulis designata primum aduenit. De quarta autem dicitur, quæ terribilis olim fuerat, atque mirabilis, & fortis nimis, & dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans, eam (inquam) tantam toto orbe stragem edere solitam, terramque tyrannide opprimere; postquam cælum blasphemis & Christiani nominis persecutione irritauit insolens; propter eam tandem superbiam, propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, interfectum fuisse, & periisse corpus eius, ac igni comburendum fuisse traditum. Mirabile nimirum supplicij genere Deus bestiam vltus est, sententiam ferens, qua perfecit, vt bestia moreretur peccato, & veræ religionis igne conflagraret.

13. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum peruenit, &c.* Ad litteram hæc sunt de Christi D. ascensione, cui dictum est: *sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*: ideòque ad litteram de regno, quod traditum est, Christo, & Vicariis eius, & Ecclesiæ statim post gloriosam ascensionem. Verum enim hæc non sic exhibentur, quasi bestię quartæ incendium consecuta sint; sed prout hæc origo fuit dictæ contra bestiam quartam sententiæ. Atque id significatur eo modo dicendi, *aspiciebam ergo*, quasi principium repetat earum rerum, quas summam comprehendat. Et quidem constat ex contextu ad ea redire vatem, quæ ante quartæ bestię incendium gesta sunt. Decem enim cornua rursus enumerat, & vndecimi tyrannidem refert v. 21. dicens: *aspiciebam, & ecce cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos, & praualebat eis, donec venit antiquus dierum, & iudicium dedit sanctis excelsi, & tempus aduenit, & regnum obtinuerunt sancti. ac mox v. 26. Et iudicium sedebit, vt auferatur potentia.* Christi igitur ascensio thronus in quo consedit, & accepta potestas humani generis sanctificandi (Spiritus sanctificationis appellat Paulus ad Rom. 1.) caput fuerunt, & origo sententiæ in quartam bestiam pronuntiata.

17. *Ha quatuor bestia magna, quatuor sunt regna, qua consurgent de terra.* In visione, ascendebant bestię de mari: in declaratione, regna consurgunt de terra. verum hæc facile coherent, vt exposui Apocal. 13. v. 1. §. 1.

18. *Suscipient autem regnum sancti Dei Altissimi, &c.* id est, Ecclesiæ Catholicæ regnum succedet, & imperiis illis longè erit excellentius. q. d. quatuor regna delebuntur, quibus substituetur fidelium regnum: huic adeò qui vltro parebunt, ij quidem in æternum regnabunt.

22. *Donec venit antiquus dierum, & iudicium dedit sanctis, &c.* id est, donec Deus aduenit, & regnum detulit Ecclesiæ, potestatem videlicet, maiestatem, & victoriam.

24. *Cornua decem ipsius regni, decem reges erunt.* Ioannes Apocalypf. 17. ostendit, decem hæc cornua non ideo reges appellari, quòd propriè reges essent; sed quòd potentia ne quidquam à regibus differre viderentur. Et Apocalypf. 13. latè ostendimus, per hæc decem cornua Romanorum Senatum designari, qui Cyneæ confessus regum visus est.

Et alius consurget post eos, id est, polyarchiam excepit monarchia, vno nimirum ex ipsis imperium affectante, & per vim obtinente (hoc est enim, potentier prioribus.) & Romanorum

quidem

Prædicta Christi D. ascensio.

Ab ea extinctio orta idololatris.

& mundi sanctificatio.

Romani Senatores cur vocati reges.

et cum solis ut ius Roma-

des ser- sunt ia.

hic ar- sum-

atur 10.

quidem potentia aucta est mirum in modum inducta monarchia.

Designati,
quos extin-
xit Caesar.

Humilio
quid?

Iulius Caesar
& subsecuti
Imperatores
designati.

Stulti Impe-
ratorum co-
natus.

Et tres reges humiliabit. Quando denarius cornuum numerus optimum est, ut ostendi in Apocalypsi multitudinis Senatorum imperij Romani symbolum; liquet utique tribus ex illis decem non trium tantum unitatum summam significari; sed tertiam pene denarij numeri partem. nam, ut denarius totam Senatorum multitudinem, sic ternarius tertiam ferme illius partem comprehendit. Id quod re ipsa contigit, etenim tertia pene principum Senatorum pars, Caesaris monarchia praevalente, extincti sunt. Quare vox illa humiliabit, non modò de senatoria dignitate, & amplitudinis imminutione intelligenda est, cum ea imminutio ad uniuersos fere pertinuerit: hic autem vel alio humiliationis genere grauiori sermo est in figura v. 8. superiore significato, dicitur enim: *Tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius.* Itaque humiliare hoc loco idem est quod solo turpiter prosternere. Sed de his egimus Apocal. 13. vers. 1. §. 3.

25. *Et sermones contra excelsum loquetur, & sanctos Altissimi conteret.* Rei euentum ulterius praedicit. Et quidem apertum est, in cornu vndecimo non ipsum tantammodo Iulium Caesarem, sed eos, qui ipsius imperio successerunt, significari oportere. Imperatores ergo Romani Ecclesiam Christi persecuti sunt: id enim est, contere sanctos Altissimi, effulsus in Christum blasphemias.

Et putabit quod possit mutare tempora, & leges. Nota illud Pauli ad Rom. 13. Nox praecessit, dies autem appropinquauit. Sparsa Euangelij luce, exortus est Sol. Et habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. An non igitur qui à Christi adoratione auertere Christianos, eosque suis artificijs, idola uti colerent, peruertere connitebantur, ij planè diem clarissimum in caliginosissimam noctem conuertere parabant: id est igitur conari mutare tempora. Nam velle mutare leges, non est aliud quàm quod putarent Imperatores, eo se potentia processuros, ut legem Euangelicam abrogarent, nullaque videret alia quam, quæ ipsis complaceret.

Et tradentur in manu eius usque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. Hoc est, persecutio per aliquot annos continuabitur, sed opportunè finietur tandem, & pax diuturna consequetur. Huius phrasos explicationem & causam reddidi Apocal. 11. notat. 10. vide item Apocal. 10. v. 5. & sequent. §. Præter hæc.

26. *Et iudicium sedebit ut auferatur potentia, &c.* Hoc ipsum dixerat superius v. 10. *Iudicium sedet,* nam quòd pressius dixerat prius, id postea explicat fusiùs, principio paulo altius reperito. Ac redit tandem ad iudicium illud, de quo supra, nempe ad sententiam ab Apostolico consilio, cui praesidet Christus, contra bestiam quartam pronunciatam: qua potentiam ipsi auferri, eam conteri deinde, & usque ad finem perire, praecipitur. quæ omnia de spirituali vindicta intelligi debere, alibi ostendi.

Romana Ec-
clesia ampli-
tudo.

27. *Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est super omne caelum, datur populo sanctorum Altissimi, &c.* Hæc est Romanae Ecclesiae magnitudo & potestas, de qua elegantissimè Stapletonius in suo libro. Et coheret optimè quod sequitur, regnum illud esse regnum sempiternum, cui omnes reges seruiant, & obediunt. id est, reges totius mundi. Neque tamen obstat, quod mul-

ti contumaciter obstiterint: enimvero dicti sunt nihilominus verissimè reges totius orbis vni Romanae Ecclesiae obtemperaturi. Et reges hi terrea fortasse Episcopos & Sacerdotes designant, aut etiam omnes Christi fideles veræ virtutis studiosos. ut saepe alibi in sacra Scriptura.

Pro enarratione proposita disputatio, seu apologia illius.

Primò meæ huic explicationi opponent, videri haudquaquam negandum, quin cornu vndecimum significet Antichristum; reliqua verò decem alios totidem reges tunc orbi dominaturos, cum Antichristus adueniat: quorum tres ab illo superandi sint, nempe Aegypti, Africa & Aethiopiae reges, cæteri verò ipsius partes sint vitro secuturi. De hac explicatione sic Daniel. 7. Hieronymus: *Dicamus ergo quod omnes Scriptores Ecclesiastici tradiderunt, nempe in consummatione mundi, quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros reges, qui orbem Romanum inter se diuisent: & tunc vndecimum regem surrecturum, qui tres reges de iis decem superaturus sit. id est, Aegypti & Africa & Aethiopiae reges: quibus interfectis, etiam aliis septem reges victori colla submittent.* Hunc verò regem vndecimum fore ait Antichristum. Hieronymi opinionem sequuntur in Apocalypsi. Beda, Primasius, Ansbertus, Ricardus, Haimo, Anselmus, Thomas, Ribera, & Viegas. Præterea Perer. & alij in hoc Danielis septimo. August. tamen 20. de ciuit. cap. 23. minus displicet, ut decem cornua ad eorum referantur multitudinem regum, quos Antichristus in terris reperiet. quo se magis inclinat Perer. fol. 231. Quod verò additur de tribus Aegypti Africa & Aethiopiae regibus ex Daniel. 11. 42. videtur acceptum, ubi Terra, inquit, Aegypti non effugiet, per Libyam quoque & Aethiopiam transibit.

Obicitur
cornu vnde-
cimum An-
tichristum
esse.

Multis à me actum Apoc. 13. de hac obiectione, ac nec à Daniele, nec à Ioanne agi de Antichristo, directe saltem cum de bestia decem cornuum loquuntur, efficaciter probatum: & opinionem Hieronymi testimonio confirmatam, fuisse quidè communem, non autem pro certa habitam, imò verò pro dubia; Hieronymumque (ut eam pro communi valde commendaret) hyperbolicè dixisse. *Dicamus ergo, quod omnes Scriptores Ecclesiastici, ut dicitur in Scriptura, totus mundus post eum abit: & experimento confirmatum esse, rectè de hac opinione à S. Augustino fuisse dubitatum.* Etenim iam impossibile est, ut ea opinio vera sit: ea enim erat, ut testatur Hieronymus, in consummatione mundi destruendum esse regnum Romanorum, & in reges decem diuidendum. Atqui multis iam retrò sæculis funditus euersum fuit hoc imperium; neque tamen qua illi ratione autumabant. Præterea ex ipsomet Danielis textu manifestè colligitur, non esse de Antichristi tempore sermonem; sed verò de iis persecutionibus, quas in Ecclesiam Romani Imperatores commouerunt, antequam Romanum Imperium Christi religionem susciperet. Nā Propheta quattuor bestias ordine enumerat sermonè à Chaldaeorum dominatu ad Persarum, & Medorum, Graecorum denique imperiū transferens. Quis ergo non videat, peruersè, nec verosimiliter ab imperio Graecorum (quæ

Respondetur,
non esse, dire-
ctè saltem.

Probatio ex
serio prophe-
tic.

ter

tertia bestia est) ad Romanorum imperium tempore Antichristi futurum tam longo sæculorum interiectu Vatem transilire? & mediam præscorum Romæ imperatorum, potentiam præteruolando, Ecclesiæ persecutiones & victorias intactas omittere? Atque vt demus gratis, extate adhuc Romanorum imperium, restitutumque ad sæculorum finem; quis etiam non dispiciat, in quarta bestia tale representari debere imperium Romanum, quale tertiæ bestię successit, & saltū illum à Græcorum imperio ad Antichristi tempus nimis esse violentum, adeoque dissimilem veritati: Præterea cum Propheta tres bestias recto ordine recensuerit fidelium reipublicæ inimicissimas, Chaldæorum scilicet, Persarum & Medorum, ac Græcorum imperium; sanè deuium valde est, Romanorum Imperatorum prætermittere persecutionem, quæ tanto grauius negotium Ecclesiæ olim facessit.

Accedit, nostram expositionem ipsa acolithia, & rerum quæ in Apocal. aguntur serie mirè firmari. videnda quæ de toto hoc cap. 7. Apocal. 17. copiosè diximus.

Id autem quod obiiciunt, à plurimis sanctis Danielis visionem de Antichristo exponi, non ita vrget. Etenim multi fortasè ex iis, quos ait Hieronymus, de Antichristo cornu vndecimum intellexisse, sensum illum pro mystico potius, quam pro literali adhibuerunt. nam sæpissimè antiqui Patres mystico tantum sensu aliquos Scripturæ locos interpretantur. Quibus cum hac ratione fiat satis, nullus de me iure conqueretur: nam potius constat ex mea declaratione per vndecimum cornu quartæ bestię sensu quidem mystico aptissimè Antichristum designari, quemadmodum eiusdem Antiochus figura fuit. Quod vt perspicuum fiat, noto, complures ab Imperatoribus Romanis persecutiones in Christianam Ecclesiam fuisse excitatas, & consequenter Romanum imperium instar fuisse Antichristi formidandi, expressamque illius imaginem, qui Antichristos omnes terrendi vi superabit. Si ergo sensus spiritualis seu mysticus docetur esse res ipsa, quæ per sensum literalem figuratur; cumque sensu literali potentiam seu superbiam Imperatoriam Daniel significauerit: in sensu vti que spirituali egregiè ac optimè Antichristum vltimum capiemus, cuius faciem quam simillimam in Romani imperij potentia expressa literaliter cernimus. Adde, eadem ab Antichristo efficienda certum esse, quæ facta nonimus à Iulio Cæsare. Quemadmodum enim hic violenter hos premens, alios impiè iugulans, permultos colla subdentes in societatem adiungens, toto potitus est orbe; ita & ille, hos prosternet, illos interimet, alios aliàs subiugabit, & vniuersum orbis obtinebit imperium. Quid ergo aptius, quam vt Daniel primùm Imperatorum persecutionem significet, (quæ priùs futura erat) & in ea secundum de postrema Antichristi persecutione sensum adumbret? Adhæc, nõ est cur quis multum resitat, quod quartam Danielis bestiam de Antichristo Hieronymus interpretetur, cum de illius mente constet euidenter, eo spectante videlicet, vt tota Apocalypsis spiritualiter intelligatur. quod in eius præfatione & cap. 11. ostendi.

Rursus vt efficiatur, bestiam hanc ad Antichristi tempus referri primariè non posse, illa firma ratio est. Vt de Antichristo caperetur, opus esset considerare, bestiam esse quamdã ab antiquo Romanorum imperio ad tempestatem Antichristi

A perdurantem. quod nullo modo cohæret. Etenim bestię nomen in Christianum Romanorum imperium nullatenus quadrat, cum illud Ecclesiam non persequatur. quare nec *Medos* dici potest, quo nomine appellati fuere Imperatores, qui bella & seditiones in Christianos concitarunt. Si dicas Persas & Medos non fuisse populi fidelis hostes, cum tamen appellentur bestia. Respondeo, immò verò fuisse tempore Aman, vt ex historia Esther facile patet.

Opponas secundò. Vt concedatur in vndecimo cornu designari Iulium Cæsarem, atque item illos qui subsecuti sunt Imperatores; at decem reliqua posse aliter comòde intelligi: nèpè vel de re quorū imperij Romani (cui explicationi Perer. f. 231.

B fauet) multitudine: vel de decemuiris, vel de variis exercitibus ac legionibus: aut demum de variis populi Romani magistratibus. Tria item cornua à cornu vndecimo reuulsa cur non, dicat aliquis, triumuiratum sublatū ab Augusto significant: vel Pompeium, & duos filios illius: vel Hispaniã, Græciam, & Ægyptū à Iulio Cæsare euerfas? aut si maioris exercitus qui in iis præliis perierunt: Respondeo me in Apocalypseos 13. commentariis manifestè ostendisse, decem cornua esse multitudinis Senatorum symbolum appositissimum: quare & tribus cornibus bonam eorundem Senatorum partem significari debere.

Propterea, quæ hinc obiiciuntur, addi posset, monarchiarū origines (vt notat in Dan. f. 223. Perer.) C maximam orbi terrarum perturbationem importasse. Nam exoriens Cyri monarchia commouit, tremefecit; atque conquassauit (ex Iustino & Herodoto) totam Asiã. Alexandri item cupiditas omnem terrarum orbem (ex 1. Machab. 1.) concussit & exagitauit. Et sicut initio Romanæ potetie imperium illud aliorum mūdi regnorum labefactione ortum firmatumque est; sic postea monarchia Iulij Cæsaris è successorum eius non sine magna strage exercituum ac prouinciarum Romani imperij stabilita fuit: extincta vtrinque magna hominum parte, diminutis æquè victoribus ac victis, & vtroque modo cornibus bestię ad paucitatem redactis.

D Ad eam obiectionem, quòd Imperij conuersio minimè aptè in eadè ac combustione quartæ bestię denotetur, respondi pluribus in notationibus quas ad Apocalypsin præmisi.

Quartò obiicitur, verba illa, *iudicium sedet*, de summo iudicij die intelligi necessariò debere: sicut etiam explicatur communiter illud Christi D. *Sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israël.* Respondeo, multo aptiùs explicari de iudicio ac potestate, quam modò exercent sancti & precibus Deū flectetes, & gratia & auctoritate, quibus plurimum valent apud ipsum, vt seorsum expono. Ne autem de iudicij die agi putemus, illud suppetit esse caxargumentum, quod sententia præcipiat, auferri potentiam & magnitudinem regni, quæ est subter omne cælum, & dari populo Sanctorum Altissimi. Vbi notanda ac expendenda vis

E verborum, quæ est subter omne cælum. Hæc autem quo referant ad Antichristi tempus, post id futuram Ecclesiam in terris diuturna pace & prospera felicitate, quidam commenti sunt. Verum enim manifestè de ea magnitudine loquitur Propheta, quam iam obtinuit Romana Ecclesia. Quæ licèt potestatem habuerit ex quo tempore suam ibi sedem fixit Diuus Petrus; ea tamen magnitudo ac dignitatis amplificatio,

Patres veteres: qui ad Antichristi reuelare, quo sensu locuti.

Quam aptus Antichristi typus ethnici Romæ Imperatores.

Obiicitur cornua decem ad alios quæ ad Senatores trahenda.

Senatoribus omnino conueniunt.

Monarchiarū ortus à tumultibus eadè.

Cur vò iudicium sedet ad postremū iudicium non referatur.

Danielis cum
Apocalypsis
concordia.

quæ vel externis sensibus percipitur, ab imperij Romani conuersione initium auspiciata est. Quinto, circa illa verba: *Aspicietam donec, &c. v. 9.* diximus supra, sensum esse, bestiam tamdiu duraturam, quoad regnum Ecclesiæ traderetur. Iam instabit aliquis, Ioannem Apocalyp. 17. asserere, bestiam decem cornuum non existere, *Fuit, & non est.* quomodo ergo isthæc cohærent inter se? Respondeo, à Ioanne considerari bestiam eatenus dumtaxat, quatenus Ecclesiam persequebatur: atque in hac consideratione, bestia nunc extabat, nunc occultabatur: apparebat modo, modo delitescibat. Daniel verò Romanum imperium ab ipsis primordiis idola adorans contemplatur, prius scilicet quam Christus D. humanam naturam indueret, quo tempore respublica fuit, & in monarchiam deinde commutata est.

De Psalmo 149. ad eandem prophetiam pertinente.

Lege totum Psalmum sedulo: videre in eo libebit mirè expressum regnum, quod Ecclesiæ Romanæ traditum est, & conscriptum iudicium ab æterno. i. quod à diuina prouidentia præfinitum erat. *Filij Sion exultent in rege suo. & Exultabit mansuetos in salutem. Exultabunt sancti in gloria, &c.* nimirum cum Christus & Ecclesia regnum capessant, ad eorumque pedes prouoluantur humiles hostiura cateruæ. Sic etiam videtur in hoc Danielis cap. 7. Christi in cælos ascensionem, & firmum de Ecclesiæ Christianæ regno decretum Dei, huius denique decreti executionem cum summa Christi & Ecclesiæ gloria significari.

Qua ratione præcisus hebdomadarum Danielis numerus annorum colligendus sit, ad caput huius Prophetæ

9. vers. 25.

Huius difficultatis solutionem pendere ex Apocalypsi, ostendi cap. 11. vers. 2. notat. 2. in additione, ubi eius disputationem seriam promissi, præsto fidem.

A dedicatione tabernaculi Mosæici vsque ad Templi Salomonici dedicationem annos præcisè 486½. percurrisse.

Reijcitur pri-
mus suspen-
dendi modus.

Ad subducendam hanc annorum summam, ex eo fortasse aliqui sibi satisfaciunt, quod Salomonis templum inchoatum dicatur 3. Reg. 6. 1. quadringentesimo & octogesimo anno egressionis filiorum Israël de terra Egypti, durasseque annos septem, ut est in cap. 6. eius libri. v. 38. substructionem; indeque annorum 487. summam confici. Verùm ut coalescat is annorum 486½. numerus, exactiore computatione opus est. Primum quoniam idem non est, ab egressu filiorum Israël ex Egypto, & ab erectione tabernaculi Moylis, cum ex cap. Exod. 40. 15. compertum sit, tabernaculum anno secundo prima anni die fuisse erectum. Deinde quia, cum dicitur anno 480. ab egressione filiorum Israël incepta structura, non ideo affirmare vult Scriptura, impletum iam tunc illum 480. annorum numerum, sed verti iam annum octo-

gesimum supra quadringentesimum; tunc verò secundus eius anni mensis numerabatur. Deducendus ergo est ex summa hinc annus vnus; inde alter penè integer, qui vsque ad dedicationem tabernaculi reuolutus est, atque ita remanent tantum 478. His additi septem in ædificatione consumpti, omnes simul non amplius quam 485. annos conficiunt. Relinquitur ergo exactiore opus esse computatione si annos 486½. percurrisse, compertum est.

Equidem affirmo, ex prædicta nos supputandi ratione annos 485. dumtaxat colligere; sed addo, haberi ex Scriptura annum alterum cum dimidio illis adiciendum; atque ita summam illam annorum 486½. præcisè coalescere. Hoc ita probatur, quoniam constat primum, cceptam fabricam templi anno Salomonis quarto, in mense 210. qui Aprilis est; fuit autem absoluta anno vndecimo in mense Bul, qui est October; annos igitur septem & dimidium tenuit ædificatio. atque ita liquidò habemus ab erecto Mosæ tabernaculo vsque ad absolutum Templi Salomonis ædificium annos 485½. & quiddam amplius præterisse. Ut autem posita annorum 482½. annorum summa præcisè impleatur, id quod deest temporis, suggerit exactè elapsum ab ædificatione vsque ad diem dedicationis spacium. Perspicuum enim est ex Scriptura 3. Reg. 6. 38. fabricam Templi perfectam in Octobri, dedicationem verò in Septembri sequenti, ut patet 3. Reg. 8. 2. celebratam autem ne dierum quidem ratio desideretur, noto: licet die Martij prima Mosæ tabernaculum collocatum fuerit; illud verò solemne sacrificium, quod igne cœlesti conflagrauit, mensis die octaua, ut patet ex Leuitici cap. 9. oblatum fuit. Atque ita licet nebula tabernaculo circumfusa à Martij prima die inceperit; dedicatio tamen ab octaua die numeratur, in qua sacrificia cœlesti igne incendi cœpta sunt. Porro Templi dedicationem decima quinta Septembris die celebratam fuisse, videtur exploratum. Etenim textus ipse 3. Reg. 8. 2. exprimit eam peractam *in solemnè die.* Atqui magna illius mensis solemnitas est scenopegia, nimirum decima quinta mensis, ut habetur Leuit. 23. v. 34. & 35. quod ita Vatabl. exprimit, & interpretes reliqui dicant idem, necesse est. Nam præter diserta textus verba, ratio item postulabat; ut cum ad diem illam & populus Israël vniuersus Ierosolymam conuenturus esset, & ad eandem construenda forent tabernacula; hæc item vsui forent ingenti illi multitudini, quæ aliàs ad templi dedicationem erat concursura.

Sed obiicias, hinc colligi potius, haud videtur nimis exactam annorum 486½. supputationem; cum dies septem supersint ex medio anno ad octaua 5. Martij ad Septembris decimam quintam numerato. Respondeo, dimidio anno solari nihil superesse. Etenim Iudæorum menses Lunares erant. & primo quidem mensi dabantur triginta dies, viginti nouem secundo, & sic reliquis. Postea verò vndeuginti annorum spacio menses embolimæ septem inferebantur. Iuxta hoc verò primi sex menses diebus 177. præcisè constabant. His, ut medietas anni solaris perficiatur, dies quinque cum dimidio desunt. nam medietas dierum 365. est 182½. atque ita numerus ille 486½. exactus est. Vide item quæ dicam ad finem huius disputationis.

Obiectio-
nis
responsio.

Obiectio-
nis
responsio.

Ab

An totidem præcisè anni 486 $\frac{1}{2}$. præterierint à dedicatione Templi per Nehemiam procurata, vel vsque ad passionem Christi D. vel vsque ad diuini super Apostolos spiritus aduentum?

Annorum, qui ex Danielis hebdomadis componuntur, supputationem ab anno quarto Olympiadis 83. inchoant nonnulli: hunc enim esse dicunt annum vicesimum Artaxerxis Longimani, qui quidem is est, qui expressè iussit Ierosolymam ædificari. atque Scriptura 2. Esdr. 2. 1. affirmat id ab eo iussum anno vicesimo regni sui. Atque scriptores iidem (Pererius ex his est & plures alij) passioni Christi D. annum quartum Olympiadis 202. assignant. Spatium autem inter quartum annum Olympiadis 83. vsque ad quartum item Olympiadis 202. interceptum conficit Olympiadas 119. hæc verò annos 476. Annis verò 486 $\frac{1}{2}$. qui ex 79 $\frac{1}{2}$. hebdomadis coalescunt, decem cum dimidio defunt. Idque iuxta meam supputandi rationem, illi enim deesse plures sibi annos reperiunt. Huius ergo rei causa illud sibi hi auctores effugium inuenerunt, vt in his Danielis hebdomadis numerandis, vnumquemque annorum considerent diebus vndecim anno solari minorem; itaut contineat vnusquisque lunares menses duodecim præcisè. quo inuento reperiunt sua ex supputatione quem quærebant numerum annorum perfectum. Cæterum in hac supputatione inconueniēs quadruplex inuenio. Primum, in ea anni aliquot supersunt. Secundum, confugit ad annorum vsus ex duodecim præcisè lunis constantium: quibus nec vsa est vnquam natio vlla, & Iudæa quidem multo minus, vt ex festis quæ peragebat ipsa, constat euidenter: atque ideo S. Chryost. reputat pro indubitato, quod anni, de quibus agit Daniel, solares sint. Tertium, hi auctores suam supputationem ad quartum annum Olympiadis 202. producant. Atqui liquet omnino, Christum non passum eo anno quarto Olympiadis 202. immo verò secundo: quod probat euidenter Deckerius. Quartum denique, supputationem ab eo Ierosolymæ extruendæ mandato inchoati, minimè congruit. Danielis enim textus habet: *Ab exitu sermionis.* Exitus autem affert rei perfectionem, vt in illo, exitus acta probat. quod idem significant Græcum ἐξόδῳ & Hebræum מִצֵּיֶד.

Hæc igitur omnia vt euitet Deckerius, persuadet sibi, hebdomadarum Danielis supputandarum initium ab absoluta Ierosolymæ structura capi oportere. Hoc autem anno vicesimo octauo à principio regni Xerxis euenisse, Iosephus lib. 11. cap. 5. confirmat. Et constat quidem Xerxem anno primo Olympiadis 74. suum regnum iniisse. Asserit enim Iustinus, Xerxem anno quinto regni sui in Græciam transmisisse. Hanc porro expeditionem obitam primo anno Olympiadis 75. etiam compertum est, vt ex Diodoro Pererius lib. 11. sententia 15. ad libri finem refert. Iuxta hæc igitur annus ab initio regni Xerxis vicesimus octauus in quartum incidit Olympiadis octogesimalæ. atque ideo ab hoc incipi debet hebdomadarum Danielis computatio. Concordia verò cum anno vicesimo tertio Longimani facilis est. Supponitur enim, tres ferme annos ab edicto Longimani celebratam fuisse dedicationem; quod Iosephus lib. 11. cap. 5. exprimit.

A Illud videamus iam, quo pacto supputatio ab anno quarto octogesimalæ Olympiadis inchoata, & in secundum Olympiadis 202. in quo passus est Christus, desinens, exacta omnino sit. Ac primum hinc anno quarto Olympiadis 80. illinc etiam anno secundo 202. Olympiadis (qui extremi sunt) nunc prætermisissis, intercepti anni sunt Olympiades 121. atque insuper annus vnus, ex quibus anni 485. præcisè existunt. Hoc constituto, adhuc resistit difficultas, supputationis ad annos 486 $\frac{1}{2}$. producendæ. Nam Christus Martij vicesima tertia die passus est: atque ita ex eo passionis anno tres nondum menses habemus. Ex postremo verò Olympiadis octogesimalæ pauci quoque menses videntur posse accipi, nam dedicatio vrbis in Septembri aut Nouembri, vt mox videbimus, facta fuit. atque ita annorum 486 $\frac{1}{2}$. summa deesse videtur annus integer vel paulo minus.

B Huius difficultatis responsio est, in supputatione Olympiadum, vbi supponatur semel, passum fuisse Martij vicesimatertia die Christum, supponendum consequenter, cum exactis iam mensibus nouem anni secundi Olympiadis 202. fuisse passum. nam Olympiadum anni ab æstiuali solstitio, nimirum à Iunij die vicesima secunda ineunt, à Iunij autem die vicesima secunda vsque ad vicesimam secundam Martij nouem perfecti menses numerantur. Quod si dedicatio murorum vrbis facta fuit à Nehemia (vt credunt aliqui) in die expiationis, quæ fiebat, vt ex Leuit. 23. 27. constat, die vicesima Septembris: atque item supponitur, id anno quarto Olympiadis 80. euenisse: ab hoc anno quarto Olympiadis 80. vsque ad initium Olympiadis 81. restabant vt minimum alij nouem menses. perfecti enim sunt nouem menses ab æquinoctio Septembris vsque ad solstitium æstiuale. Cum ergo inter medios annos numerauerimus 485. & ab extremorum vnoquoque nouem menses habeamus, remanet tandem ex annis quadringentis octoginta & sex cum dimidio præcisa supputatio.

C Restat postremò discutiendum, quo mense, & quota illius die fuit ea dedicatio, quam Nehemias celebravit. Iosephus lib. 11. cap. 5. ad finem celebratam dicit mense nono, hoc est in Nouembri. putabunt autem aliqui, si in Nouembri fuit, vicesima quinta die fuisse huius mensis. quod ea foret dies (de quo Machab. 2. cap. 1. 18.) dedicationis, aut purificationis, vel encaniorum. Hæc vero coniectura nihili esse debet. nam dedicatio Nehemæ multis fuit annis ante festi illius, (de quo 1. Machab. 1. 18.) agitur, institutionem. Quod autem festum vtrumque in eandem diem incidit, nulla id notitia aut verisimilitudine cognitum est: foret verò, si talis festorum concursus accidisset. Deckerius in hac annorum 486 $\frac{1}{2}$. supputatione ad diem, in qua ignis Spiritus sancti descendit super Apostolos, attendit. Descendit autem sexta Maij die. Atque ita, si Nehemæ dedicatio fuisset sexta die Nouembris, exacta profus hæc supputatio fuisset. & quidem doceri nos à Iosepho, eam in Nouembri fuisse, haud parum est. Si verò asseueramus, hanc annorū 486 $\frac{1}{2}$. summam in Christi passionis tempore impletum fuisse; dicere etiam necesse est, in Septembri fuisse Nehemæ dedicationem. atque ita Ribera lib. 5. de festis Iudæorum cap. 17. libi persuadet, id ex eo probat, quod festum tabernaculorum seu scenopægia, ex Leuit. 13. v. 34. & 35. die decima quinta Septembris ageretur, videtur enim cum scenopæ-

Sed in eo initio videtur annus deesse.

Nentiquam deest.

Nehemia dedicatio quo mense?

Quæra dies

An in Septembri, & numero hebdomadarum in passione Christi impletum sit?

Quidam sumunt annos lunariibus mensibus constantes.

Impugnatur multipliciter.

Vnde inchoanda hæc computatio.

gia coniungi ignis Nehemiæ 2. Machab. 1. 18. vbi dicitur: *Ut agatis diem scenopegiæ, & diem ignis, qui datus est Nehemiæ, &c.* Et licet eo propendat Ribera, vt proximè post festum scenopegiæ, acta sit Nehemiæ dedicatio, quandoquidem ponitur prior scenopegia, (vt si 23. Septembris celebrata sit dedicatio, quo sic annorum 486 $\frac{1}{2}$. numerus ab ea dedicatione vsque ad diem passionis Christi exactè omnino subducatur) ego tamen nihil ob stare video, quo minus dedicatio aliquot ante dies acta sit, licet ibi posterius nominetur. Et facit quod 2. Esdr. 12. agatur de Nehemiæ dedicatione, vt patet v. 27. & 42. & subditur vers. 44. *Et custodierunt obseruationem Dei sui, & obseruationem expiationis.* Constat autem ex Leuit. 23. 37. festum quoddam expiationis nomine decima die Septembris fuisse celebratum; quamuis non ita constet agi in eo 2. Esdr. 12. 42. de hac expiatione, cum agatur fortè de encæniis, siue Nehemiæ dedicatione.

Ignis quando datus Nehemiæ?

Serarius autem existimat, ignem, quem Deus Nehemiæ miraculo concessit, immisum in dedicatione sexto anno Darij Histaspis celebrata. quæ dedicatio tertio die mensis Adar (qui Februarius est) vt habetur 1. Esdr. cap. 6. 15. peracta fuit. Atque id iuuat quod 2. Machab. cap. 1. 18. dicitur: *Quando adificato templo & altari.* postea enim non adificauit templum. Hæc tamen opinio Serarij placere nequit Deckerio, qui reputat pro re in primis explorata, quem ignem admirabilem Deus exhibuit Nehemiæ, cum in dedicatione murorum vrbs exhibitum, quando videlicet computatio hebdomadarum inchoatur. & supponit quidem tunc etiam templum & altare Nehemiæ reparasse. Quoniam dedicationi alteri non interfuit Nehemiæ. Præter eam, quæ reperitur, arcanam verisimilitudinem, Deum nempe, qui inter tabernaculi Mosæici & templi Salomonici dedicationem, inter ignem & ignem miraculo vtrumque præstitum hebdomadas sexaginta nouem cum dimidia præterite voluit, voluisse item, vt inter prodigiosum Nehemiæ & Spiritus sancti ignem hebdomades præcisè totidem elaberentur.

Arca circa hunc ignem consideratio.

Nehemiæ dedicatio in Nouembri.

Et in Pentecoste impletus numerus hebdomadarum.

Credit item Serarius scenopegiæ nomen in 2. Machab. 1. 18. improprie sumi, non pro tabernaculorum festo, sed pro simili alio in expiatione templi post Antiochi contaminationem celebrato. Verùm Ribera lib. 5. cap. 17. pro festo proprio tabernaculorum sumit in eo loco scenopegiæ nomen. Hoc tamen de Nehemiæ dedicatione vt cumque sit, quod acta illa fuerit in Nouembri, mihi videtur habendum pro comperto: quoniam & Iosephus id asserat, & nec Scriptura, nec vllus scriptor alius contrarium dicat. Atque ita illud expeditum ac planum est, vt annorum 486 $\frac{1}{2}$. summa vel ipsomet die Pentecostes, vel certè eo mense completa sit. Hic porrò aduerto, licet, attentò mensium lunarium Iudaicorum initio, non liqueat, impletum præcisè dimidium annum ipsa Pentecostes die; satis esse tamen, de mense constare. Dimidium enim solaris anni non impletur certa die mensis lunaris, sed potius certa die cælestis mensis, cælestium nimirum signorum.

Ad eam visionem Angeli quam Daniel habuit cap. 10. illi, quam narrat Ioann. Apoc. 1. se vidisse mirè correspondentem.

COMMENTARIUS.

Textus Prophetæ.

Verf. 5. Et leuani oculos meos, & vidi: & ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obryzo.

6. Et corpus eius quasi chrysolithus, & facies eius velut species fulguris, & oculi eius vt lampas ardens: & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species aris candentis: & vox sermonum eius vt vox multitudinis.

A Pertissimum Ioannis ad Danielelem in multis respectum Apocal. 1. notat. 17. ostendi, hæc iterum ostendam.

Ex Dan.

C Leuat oculos Daniel, & ecce vir vnus:

Vestitus lineis, seu byssina.

Renes eius accincti auro obryzo.

Oculi eius vt lampas ardens.

Brachia eius, & quæ deorsum vsque ad pedes, quasi species aris candentis.

Vox sermonum eius, vt vox multitudinis.

D Facies eius velut species fulguris.

Consternatur Daniel (v. 9.) & vultus eius hæret terræ.

Tangitur manu, & erigitur super genua, & super articulos manuum.

Ex Apocal.

Conuertitur Ioannes, & videt similem filio hominis.

Vestitum podere.

Præcinctum ad mamillas zona aurca.

Oculi eius tanquam flamma ignis.

Pedes eius similes aurichaleo, sicut in camino ardenti.

Vox illius, tanquam vox aquarum multarum.

Facies eius sicut Sol lucet in virtute sua.

Ad pedes cadit Ioannes tanquam mortuus.

Imponitur super eum dextera & mirificè confirmatur.

Animaduersiones circa literam.

Vestitus lineis. Hæ lineæ significant poderem seu lineam strictam, illam scilicet talarem Sacerdotum tunicam, quæ *roquete* Hispanicè appellatur. Hoc iam disserui Apoc. 1. 13.

Renes eius accincti auro obryzo. Hebraicè in *massa auri obryzi*, vt propterea putare quis posset, aurea aliqua lamina Angelum hunc fuisse præcinctum. Verùm ego in eo loco Apocal. asserui, id ad textum necessarium non esse; sed sufficere vt cingulum ex textili auro cogitetur. nam veri ac texti posse aurum purum, notauit Plin. lib. 33. cap. 3. Cinctus huius Angeli ab illo, de quo Ioannes, eo differt, quod hic erat per renes & vmbilicum, ille verò ad mamillas. Sic etiam Angeli phialatum, de

Cingulū ex auro textili.

de quibus Apocal. 16. 5. erant vestiti lineo mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

Chrysolithus colore refert aurum pellucidum.

Et corpus eius quasi chrysolithus. Suppono, chrysolithum, Hebraicè tharsis, lapidem esse, cui color inest auri pellucidi. nam hæc est chrysolithi apud Plin. definitio, & vel nomen id testatur. Porro hic color debet esse auri tam accensi, ut præ illo aurum degeneret. Aurum albicare cogit quadam argenti specie, Plinius inquit.

Sed obicias, nomen idem Hebræum tharsis poni Ezech. 1. 16. vbi illud vertit noster interpret: *Quasi visio maris.* & Cant. 5. 14. exponitur ab eodem vulgato Hyacinthus. vnde videtur colligi non esse certum, quis sit is lapis pretiosus, quem significet Hebræum tharsis.

Cur tharsis vertitur Chrysolithus, hyacinthus, & visio maris.

Huic obiectioni respondi pluribus Apoc. 21. vers. 20. notat. 21. summa est, affirmare voluisse haud dubiè nostrum interpretem, eum lapidem, quem chrysolithum vocant Latini, Hebræo tharsis significari: cum ita exposuerit hoc nomen non in hoc Danielis tantum, sed etiam Ezech. 10. 9. & Exod. 28. 20. vbi verterunt eodem modo, Septuag. Aquil. Symmach. & Theodot. Præterea, chrysolithi nomine duo quandoque comprehenduntur gemmarum genera, quæ vulgo & Topazij & Hyacinthi nominantur; quoniam hi etiam lapides auri colore nimis accessum referunt, quæ ratio est versionis Cant. 5. Cum autem Ezech. 1. 10. vertitur: *Quasi visio maris*, non fuit ad colorem respectus, sed ad transmarina loca, vnde chrysolithi pretiosiores asportabantur. Aut fortasse respexit interpret transpectum & vndas quas motu rotarum color efficiebat, cum vertit: *Quasi visio maris.* Nam in Ezech. item 10. 9. vbi agitur de iisdem rotis, reddidit noster interpret eandem vocem: *Quasi visio lapidis chrysolithi*: ac propterea *visio maris* non videtur ad marinum colorem referendum.

Quid hic significet corpus.

Quod autem dicitur, & corpus eius quasi chrysolithus, non est trahendum ad corpus totum. nam brachia & inferiora omnia à medio corpore erant, ut mox videbimus, ex ere candente, atque ita corporis nomine capienda ea pars, quæ est à medio corpore sursum.

Quo pacto Danielis obtutus indumenta penetravit.

Sed roges, qui potuit dispicere Daniel ex chrysolitho esse illius corpus, quem lineis indutum conspexit? Responderet quis, vestem esse ex lino adeò subtili, ut non impediretur transpectus, atque adeò corpus dispiceretur, qua ratione de certis vestimentis loquitur Plinius. Verum hoc subtilius est, quàm ut persuaderi possit. Satius proinde mihi est, ut dicatur oculi prophetici ea, quæ latebant inaccessa naturaliter obtutui corporeo, ex diuina reuelatione penetrare. Exemplum præbet Ioannes Apoc. 1. conspiciens æs illud, quo pedes sui illius simulachri constabant, ex ære esse montis Libani. Atque ita mihi pro comperto est, eodem modo cognouisse Danielelem ex chrysolitho esse corpus huius figuræ; licet non cernerentur exterius nisi manus & pedes, quæ ex chrysolitho non erant; & collum ac facies, quæ erant ex chrysolitho.

Facies eius velut species fulguris. nimirum fulguris instar facies emicabat.

Oculi eius ut lampas ardens. Hæc significant oculos ignis instar accensos indignationem videlicet (vt vidimus Apoc. 1.) vehementem repræsentantes.

A Brachia eius, & qua deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species æris candentis. Pro istis: *Qua deorsum sunt vsque ad pedes*, solùm est Hebraicè hæc dictio מרגלותי marghelothau (vnde fortasse vestis protensa vsque ad pedes dicta marlota) & vox quidem מרגל pedes significat, vt constat ex Ruth 3. vers. 4. 7. & 8. vbi notandum, vocem, qua pes significatur communiter, esse רגל regel, indeque plurale מרגלי. Hoc nomen ex literæ additione eas corporis partes videtur significare, quæ sunt ad pedes, omnes scilicet inferiores, ideo transtulit noster interpret: quæ deorsum sunt vsque ad pedes. Septuaginta crura transtulerunt. Verum cogit Hebræa vox, vt non modò tibiæ & suræ intelligantur per crura, sed femora item & pedes, ac denique inferiora omnia à medio corpore deorsum.

Significatio vocis margheloth.

B Illud etiam aduerto, in hac simulachri coagmatione ex chrysolitho & metallo factam ab Spiritu S. allusionem ad arcanas alias Scripturæ visiones. ad eam scilicet imaginem Dei, quam Ezechiel vidit, & distinctè proposuit cap. 1. 27. & cap. 8. 2. ex electo esse à medio corpore sursum, inde verò deorsum ex igne. Alteri item Ioanni Apocal. 4. obiectæ hæc figura correspondet. quæ media ex iaspide erat, media ex Sarda. Oblectatus itaque est Spiritus S. in huiusmodi visionibus impensè arcanis obiectando imagines admirabilis istius compositionis, vt mysterium aliquod insignè indicaret.

Composita simulachra ab Spiritu S. sape obiecta.

C *Quasi species æris candentis* nomen æs adstringi solet ad cupri significationem, כּוּפְרִית idem, & Græcum χαλκός. Communis harum vocum acceptio, & locus Apocalypf. 1. 15. *Pedes eius similes aurichalco*, huic correspondens firmant hanc significationem.

Mihi tamen valde est vero simile, nomen æs in præsentia pro chalybe sumi debere. Hoc vt nemini insolitum appareat, primum ex Hebræo thesauro noto, pro chalybe sæpè accipi solere nostrum nehoth; sic vt Kimhi Ioseph affirmarit, hanc esse illius significationem, quoribus roboris denotandi causa in Scriptura adhibetur. Huius loci sunt Jerem. 6. 28. illa: *Æs, & ferrum: vniuersi corrupti sunt.* & Zachar. 6. 1. *Atia sunt montes chalybei, qui ærei* Vulgato. Deinde, compedes ex ferro aut chalybe fieri solitæ Hebraicè vocantur eadem voce nehoth. Præterea, adiunctum illud *candens aptè*, vt videbimus, sumitur pro terro & splendente. Atqui vt in comparisonem adducatur metallum ex politura fulgentissimum, aptior videtur chalybs quàm cuprum. & mysticæ item significationi melius, vt videbimus, deseruit.

Accedit, & pro ferro & pro chalybe æs Latinis sumi solitum. id videre est in thesauro Latino, & in Cœlio Antiquit. lib. 10. cap. 50. & in Patrasio ad lib. 1. Claudiani de raptu, aiente: *Æs pro ferro plerumque ponitur.* idem de Græco χαλκός notauit Eustachius. Noto denique, tunc maximè tam Hebræum nehoth, quàm Latinum æs pro ferro & chalybe licere sumi, cum ratio potius metalli generica, quàm particularis cupri spectatur. Sicut enim metalli nomen Hispanicè nunc sumitur genericè pro qualibet specie metalli, nunc pro metallo Campano speciatim; sic etiam nomen æs aliquando ita est genericum, vt aurum etiam, quod docet Vlpianus apud Cœlium lib. 6. cap. 2. complectatur: aliàs autem sumitur speciatim pro cupro. Ad rem ergo nostram, vt ponderaretur rei politæ cum splendor, cum robur; haud erat

Æs pro chalybe positum.

erat idoneum, oculos conicere speciatim in cuprum, sed generatim in metallum: atque in illud præfertim, quod hinc capacius est polituræ, illinc validius est. quod vtrumque melius conuenit in chalybem. Adiciendum postremò, si ex accenso eupro, quod plerique putant, & præfert Vulgati & Septuaginta translatio, petatur comparatio; differre nihil ardens cuprum ab alio quopiam metallo itidem ardente: atque ita videtur omnino in præsentis nomine æris non designari cuprum, sed vel chalybem, vel certè in genere metallum quodcumque.

Candentis significatio.

Iam verò appositum illud æris, nimirum *candentis* plerique iure accipiunt de metallo ardente, & in ignis formam transfigurato. huius enim notionis propriè est adiectum *candens*. vt videatur huius sensus esse noster interpretis cum Septuag. & aliis. Iuuat præterea duo, vnum, hanc visionem tam esse illi respondentem, quam Ezechiel cap. 1. 7. habuit, vbi est eadem Hebraica vox cum scintillis coniuncta, habet enim textus: *Scintilla quasi species æris candentis*. vbi reddit Arias etiam *scintillantes* pro *scintilla*, vel certè Pagnini versionem retinuit. idque firmatur ex vers. 13. *Similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum*. Est alterum, quod iuuat, Apocalypf. locus citatus præsentis correspondens. *Pedes eius similes aurichalco*, sicut in camino ardenti.

Pro verso ac polito.

Sed est nihilominus verisimilis admodum translatio altera, quam prætulit Arias; *sicut æris polito*, Rabbinos secutus, quos citat in thesauro Pagninus. sic, vt Daniel Angeli brachia & pedes nec ignea viderit, nec igneo colore; sed eo vibrantia splendore, quem metallum habet politum, ensis videlicet apprimè tersus. Ac primum ea propria est significatio, vt Hebræi tradunt, vocis Hebraicæ *לָּהָר* (vnde fortè fuit Hispanica vox *acicalada*.) Neque id alienum est à Latino *candere*: hoc quinimo sæpe non refertur ad ignem, sed ad splendorem. testimonia ad manum sunt in thesauro Latino. Deinde, Angelus Daniele manu tetigit: quate non videtur ad rem hac visione significatum, vt Angelus accendisset quidquid contigisset manu, quandoquidem Daniele tetigit, nec tamen accendit. vide vers. 10. *Ecce manus tetigit me*, ad sanandum videlicet & confirmandum. Idem præterea affirmo de illo Ezech. c. 1. 7. vbi de pedibus animalium sermo est. Et noto dici ibidem vers. 13. eorum facies instar esse prunarum ardentium, & lampadam in modum effulgere. De pedibus autem solùm dicitur: *scintillabant sicut æs politum*. Atqui scintillare, micare est & splendere, vt patet iam ex voce Hebraica, quæ aptissimè tribuitur gladio fulguranti. & quidem Plauto dicuntur oculi scintillare, id est, micare & splendere. Quòd si tam pedes, quàm facies prunas eodem modo referrent, non adhibuisset vates distinctionem seorsum, dicens facies ardere quasi carbones ignis, pedes autem sicut metallum effulgens. De Apocal. verò diuersa est ratio, vt dictum satis suo loco. Sed iam ad sensum arcanum.

*Arcani sensus in prophetia Danielis c. 10.
quæ 11. & 12. continuatur in-
uestigatio.*

Hoc facere necesse fuit Apocalypf. 1. vbi in no-

rat. 17. demonstraui, Ioannis visionem cum hac Danielis debuisse comparari, neque aliàs perfectam vtriusque intelligentiam potuisse haberi. Hoc ideo in eo loco præstiti; sed res hic premeda magis, conuenientiæque ac differentia etiamnum consideranda.

Illud ergo præmittendum est, harum figurarum quamlibet ænigma quoddam esse, spectareque ad interpretem ænigmatis, priusquam ille ad partiũ singularum applicationem accedat, quid illud vniuersè includat, designare. Et in hac quidem Danielis figura perfectiones Angelorum videntur interpretes vniuersum respicere. Hoc autem haudquaquam, vt ego cenfeo, satisfacit. neque enim, cur in hac visione potius, quàm in alia perfectio Angelica significata, fuerit, rationem reddunt satis congruentem.

Qua sit in vniuersum huius figura significatio.

Equidem existimo, hinc minimè tractari de Angelorum perfectione generatim; sed quod hæc visa Danieli figura commodè repræsentet personam ministri reuelationis istius, quam Deus Danieli huius Angeli interuentu communicabat. Hoc ita declaro.

Apta representatio sua reuelationis.

Legat rex Pontifici maximo oratorem, qui ei, vel de creatione gratuletur, vel præstet sui regis nomine obedientiam: si posset legatus aptare sibi eius artificij indumenta, quæ, ipso tacente, legationi ipsius repræsentandæ mira quadam ratione deseruirent; quis non id scitum maximè ac conducens inuentum reputaret. Hoc autem potiore multo iure in Angelis cogitandum est, qui puri sunt spiritus, neque sibi vel adaptant habitum, vel induunt nomina, nisi vt conducunt apportatæ legationis instituto.

Ea ergo prima est, inter hanc vtramque figuram obiectam Danieli & Ioanni, conuenientia: vt coæquetur vtraque suæ reuelationi, ei nimirum legationi, cuius obeunda gratia minister mittitur à Deo. Ac quemadmodum prima illa Apocalypseos figura coæquari debet toti Apocalypsi; ita hæc Danielis coæquanda fuit ei legationi, aut reuelationi à Deo factæ ad Danielem, quæ cœpta capite 10. in 11. ac 12. continuatur.

Hoc ira stabilito, illud deinde inuestigandum primò est atque fanciendum, ecquæ nimirum isthæc legatio sit, quam à Deo huius Angeli interuentu Daniel accepit. Porro in hac re attentè considerare oportet proximum eorum dictorum sensum, quæ Danieli Angelus denunciauit. Etenim, licet habendum pro comperto sit, præter eum, qui Iudaicum populum attingebat, sensum proximum, subesse alium verbis Angeli, ac præcipuum quidem, ad Christianum populum & Ecclesiæ Christi persecutiones grauissimas pertinentes; verùm secundus hic intellectus primò innititur haud dubiè. Et habitus quidem, quippe externa res, vt in exterioriorem illam reuelationis superficiem quadraret, omnino conueniens erat. Propterea, vt susceptus habitus ab Angelo graphicè conueniat in secundum legationis sensum; non requiritur aliud quàm vt ille in primum sensum legationis optimè adaptetur. Habitus enim competens primo sensui, necesse est, vt secundo itidem, quippe qui in proportionem primi fundetur, conueniens sit. Iam sensum huius reuelationis dictis aliquot comprehendam.

Primum reuelationis proxima, de- in remota.

Sit primum. Quam attulit Danieli legationem Angelus ad hæc capita reuocatur. Vnum, tracturum reapse, ac citò Deum suum è captiuitate popu-

Angeli legatio pradiem libertatem antiquæ gentis.

populum. vide cap. 10. 20. Numquid, dicitur, *scis* A
quare venerim ad te? & nunc reuertar ut praelier ad-
uersum principem Persarum. Alterum, monarchiæ
 Persarum successuram breui Græcorum monar-
 chiam; hanc in angustias maximas Dei populum
 redacturam: sed eum tandem ex ea procellarum
 vehementia pacifice à Deo liberatum iri, & non
 in spiritualibus modò, sed etiam in temporariis
 auctum. lege cap. 11. & 12.

Dei in suos
 benevolentiam
 significat.

Secundum dictum. Quam figuram intuitus est
 Daniel, ea proximè Dei Angelum representat,
 nam olim Deus suum illum populum regebat ad-
 ministris Angelis. Sed in figura à Ioanne spectata
 Christus representabatur, quoniam proximè per
 Christum Dominum gubernatur à Deo Christiana
 gens. Conueniunt autem in eo hæc visiones,
 quòd vtraque Dei erga suos benevolentiam hoc
 aut illo ministerio declaratam proponat.

Effectus il-
 lius.

Postremum dictum. Symbolorum in vtraque
 visione significatio ad duo capita reducitur. ni-
 mirum quantum placeat Deo, Angelis, & Ange-
 lorum Domino, videlicet Christo, sui populi san-
 ctitudo. Atque etiam quod Deus, Angeli, & Chri-
 stus eorum rex arma moueant Ecclesiæ causa,
 quippe illi cupientes optimè: vindicant adeò
 à furore hostium, victoriæque ac triumphis ma-
 ctarint. Adaptanda sunt hæc Prophetæ verbis.

Dei fauor
 quam prom-
 ptus.

Et leuauit oculos meos, & vidi: & ecce vir vnus.
 Nota, auxilium Christi ipsius adesse nunc Chri-
 stianis promptius, quàm Iudæis olim Angelorum
 fauorem. Nam leuat oculos Daniel, & videt An-
 gelum: Ioannes verò conuertitur, & cernit
 Christum, quippe qui fauendi causa aderat à
 tergo.

Christiana
 religionis à
 Iudæica dif-
 erimen.

Vestitus lineis. Vestis linea indumentum est re-
 ligionis index, vt nunc Clericorum linea vnica,
 aut superpelliceum. Angeli verò quibus erat cu-
 ra Iudæicus populus; quod hic castè ac purè co-
 leret verum Deum, id pro ornatu proprio reputa-
 bant. Christus item D. apparuit Ioanni vestitus
 podere, quod item eiusdem significationis vesti-
 mentum est. Verùm enim differt quamplurimum
 tunica à tunica. Vetus enim religio, pura tunc
 cum maximè, ornare poterat Angelos populi Iu-
 dæici satagentes. At religio illa, qua Christiani
 suspiciunt & adorant Deum, potest pollèctque
 ornamento esse vel ipsi Christo. Et perspicuum
 est, quam induit tunicam Angelus, vt ea sit per-
 fectissima, multis partibus debere illi esse infe-
 rior, quam induit Christus ipse. Accedit, po-
 dere vestem byssinam, splendentem, & candidam
 (de qua Apocal. 19. 8.) designari. Denique *in*
lineis non denotatur necessariò, licèt possit, vestis
 talatis: hæc autem expresse designatur podere,
 & quo hæc vestis prolixior maiorem ornatum ac
 gloriam eius, qui indutus est, representat.

Quanti sit
 Angelus no-
 stræ diuina
 legi obserua-
 tid.

Renes eius accincti auro obryzo. in solum
 videlicet, quod magni facerent & amarent vehe-
 menter Angeli eam perfectionem, qua Iudæi le-
 gem diuinam obseruabant. Nam lex generatim
 aptè significatur cingulo, & diuina speciatim cin-
 gulo auro. Iam quòd magni ducerent Angeli
 eam obseruantiam, eaque delectarentur valde;
 significatur id satis, cum ipsi hac zona præcin-
 guntur. Facit huc illud Ierem. 13. 11. *Sicut lum-
 bare adheret ad lumbos viri, sic agglutinanti mihi
 omnem domum Israël,* &c. Hoc deinde aliam re-
 spicit significationem quam habere solet in Scri-
 ptura cinctum esse, nimirum paratum omnino
 existere atque expromptum ad ea quæ deman-

dantur exequenda. Horum autem ratio est: quo-
 niam obseruari gnauiter ab homine diuina man-
 data, id enim uerò est, quod summopere optantes
 & expeditos facit Angelos ad eiusdem rationi-
 bus fauendum.

Illud porrò discriminis intercedit inter cingu-
 lum Angeli & cingulum Christi, quòd cingulum
 Christi sit zona autem circa pectus. Etenim cha-
 ritatis lex est Christiana, quæ non compefcit mo-
 dò consilia aut affectiones, quæ carent debita mo-
 deratione, quæque per renes designantur; sed
 enim quæ cor etiam ipsum valide constringit.
 Atque id cingulum est, quod præcingit altissimè,
 quòdque summo honore Christum afficit. Hu-
 ius item præcepti obseruatio promptissimum ad
 nos beneficiis cumulandos Christum reddit.

Lex charita-
 tis quantum
 bonum.

B

Corpus eius quasi chrysolithus. Hic lapis symbo-
 lum est (vt vidimus Apocal. 21. 20.) perfectæ glo-
 riæ. Cum igitur affirmat Daniel, frui Angelos in
 suo pectore perfectione gloriæ; id duplici veri-
 tati significandæ videtur deseruire. Nam primò
 innuitur; quòd statim de concepta ab illis contra
 Dei hostes ira pronuncietur, eo facto, ne mini-
 mum quidem eorum beatam gloriam intetur-
 bari. Ostendit etiam hæc chrysolithi species, eos
 inire prælium omnino liberos metu aut suspicio-
 ne aduersi successus; summa quin potius cum
 tranquillitate ac pace, possunt enim quidquid
 volunt, quoniam beati sunt. Propterea in Psal.
 67. 18. vbi de præsidio agitur, quod Dei populus
 habet ab exercitibus Angelorum, illis datur hoc
 appositum *Latantes. Millia latantium.*

Quam sereni
 irascantur
 & præliantur
 Angeli.

C

Verum quod de Christo D. asseritur Apocal.
 1. in illis, *Facies eius sicut Sol,* longè maximum est.
 Sed tamen hæc eam gloriam representant, quam
 Christus post certamina habiturus est. Videtur
 ideo exhibenda ratio, cur Angeli, priusquam
 eorum depingatur prælium, habitudine fruentes
 depinguntur; Christus autem non itidem glo-
 riosus demonstratur, sed amicus: *similis filio ho-*
minis. Equidem sic in hac diuersitate ratiocinor.
 Quod Angeli fuerint induci potientes gloria, ad
 re valde fuit, vt representaretur scilicet quæ præ-
 ualidos defensores habeat Dei populus, quàmque
 libenter fidelibus ij suppetiatum veniant, quippe
 qui nihil ideo de sua gloria periclitentur. At verò
 Christum non sic representari gloriosum, ante-
 quam manus cum hostibus Ecclesiæ consereret,
 ex elegantia fuit admirabili. Etenim acerba Chri-
 sti passio, atque adeò ingens illius charitas est,
 quæ in præliis contra infideles spiritualibus rem
 conficit omnino.

Locus Psal-
 mi 67. expli-
 catus.

Cur Angel
 & Christi in
 diuersa appa-
 rent specie.

D

Facies eius velut species fulguris. ita claritas in
 media obscuritatè demonstratur. q. d. immanes
 quidem sunt fidelis populi afflictiones & ærum-
 næ; verùm in ipsismet affulget nobis remedij
 spes, quoniam Angeli propitios se nobis osten-
 dunt, & illuminant vultum suum super nos, vt
 misereantur nostri. hæc erat spes Iudæorum de
 Angelorum fauore concepta. Verùm enim lucem
 longè splendidiorem de Christi benevolentia sibi
 promittebat Ecclesia; propterea Danieli apparet
 fulgur: Ioanni verò Solis fulgentissima facies.

Quanto ma-
 ior sit Dei in
 Christianos,
 atque in Iu-
 daos beneuo-
 lentia.

E

Oculi eius ut lampas ardens. Idem in Daniele at-
 que in Apocal. significat hoc solum, nimirum
 indignationem. Sed interuenit ingens quoddam
 discrimen, quòd in Daniele sit Angelorum ira, at
 in Apocal. ira Christi. Hic recolendæ duæ illæ in-
 gentes iræ prima & nouissima, de quibus in Apoc.
 fusè dictum.

Dei ira do-
 plex.

Brachia & crura ex ære, robusta sunt ac potentia.

Nitor quid significet in Angelis.

In brachiis item robur ad efficiendum, in cruribus ad sustinendum.

Cur Angelus brachia habeat chalybea, carnea uero Christum.

Expenda ut canē hęc brachiorum ac crurum diuersitas.

Et brachia eius, & qua deorsum sunt usque ad pedes, quasi species aris candentis. Probauimus superius his significari brachia, crura, ac pedes ex effulgenti chalybe. Porro ut significarentur robur indefessum, & potentia ingens ad hostes populi Dei extinguendos, nihil omnino aptius hoc meta lo. Expendendum ad rem id Luc 1. 51. *Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos, &c.* Iam quid siue efficacius, siue elegantius brachium designet robustum, quam adiectum chalybeum: & robur non fatigabile quid sic obiciat oculis, quam crura item ex chalybe? vide Iob 40. 13. *Ossa eius uelut fistula aris, cartilago illius quasi lamina ferrea, & Cant. 7. 2. Iunctura femorum tuorum sicut monilia, qua fabricata sunt manu artificis.* In utroque enim loco robur nullis laboribus lassatum proponi, exposui, cum de illis egi. Sceptrum præterea ferreum Psalm. 2. 9. summæ potentia ad delendos aduersarios significationem habet. Patientia item, comminatio, seueritas, reuerentia, ac beneficentia, quas affert (quo de multa in Apocal.) sceptrum illud, conueniunt optimè in hunc locum.

Ad hæc, effulgens ille politi chalybis nitor præter perfectionem denotat etiam roboris Angelici gratiam ac decorem perpetuum. Nam Angeli, cum non sint ex agentibus, quæ repatiuntur agendo; ita belligerantur & strages edunt, ut decorum pulchritudine ac dignitate nihil imminuat, nihil tetro moribundorum halitu offuscetur. neque sunt ut gladij, qui vel situm vel rubiginem contrahunt.

Præterea quid aliud in brachiorum ac pedum distinctione videtur attingi: & in brachiis quidem vis ingens ad patranda mirabilia, hostibus nimirum euertendis: at in cruribus indefessa uirtus ad quouis discurrendum impigrè, & quæcumque loca alacriter obeunda, in brachiis enim demonstrari solet strenua vis; in cruribus eximia ad conficiendum nunc hoc, nunc illud iter sine lassitudinis indicio, diligentia ac tolerantia.

Huc facit Psaltes cum canit Psalm. 17. 35. *Posuisti ut arcum æreum brachia mea,* id est, vires ingentes ad offendendum suggessisti. Verum enim aduertendum est gnauiter, maiorem esse potentia demonstrationem brachiorum usu non egere; sed posse cum Iulio Cæsare iactare: *Veni, vidi, vici.* nimirum pedibus dumtaxat, atque oculis. Id enim verò causæ est, cur Angelo brachia ex chalybe affinere Spiritus S. Christo verò D. non itidem, sed carnea; (quorum usus potius est in premedando amanter, quam in perimendo violenter.) Ut vinceret autem pedes ei solùm adhibuit, & oculos: eos tamen oculos quorum nutu tremescit Olympum: ac pedes, quibus conflagraret tellus.

Hæc ergo pictura admirabilis elegantia notari debet, cur chalybea crura ac brachia ostentent Angeli, pro istis verò gestet Christus crura ac pedes ex chalcolibano ardente? quid prædicat hæc simulachrorum diuersitas? Nimirum si Iudæo populo, & Angelis qui eum administrabant, gloriosum erat, in suorum hostium excisione mirabilia æreis brachiis patrare, de illisque cum summa virtutis significatione triumphum agere; Christi tamen & populi Christiani gloriam, haud similis esse rationis. Etenim orbis ad Deum conuersio, facinus videlicet longè pulcherrimum neutiquam brachiorum vi, sed cruribus ex chalcolibano ardenti perficitur; non cæ-

A de & internecione hostium, sed admirabili tolerantia: non brachiis ad offendendum, neque ad defendendum exertis, sed vsu crurum assiduo: patiendo scilicet multa, quoquo versus summa cum diligentia discurrendo, neque vlli pro salute animarum & diuina gloria labori parcendo. Huiusmodi enim gressus Christi D. virtute confecti, pedes sunt ex chalcolibano ardente, efficaces quidem ad mundum vniuersum igne veræ religionis accendendum. Atque ita illud arduum opus, trahendi scilicet ad Deum victa corda inimicorum, eaque igne sacri amoris accendendi, quod antea chalybeis brachiis & pedibus effectum dari nequibat; nunc jam sine æreis brachiis, & pedibus aliis perfectum datur, pedibus nempe diligentissimis ac patientissimis, & sine operibus vltionis, sed veræ charitatis & amicitia. Nam eius figuræ, quam vidit S. Ioannes, brachia, carnea erant proculdubio, ad amplectendum videlicet. Erat siquidem humana ea figura, cuius pedes dumtaxat ex chalcolibano assignantur, & exceptio, ex communi voce, firmat regulam.

Politum quoque maximè fuit, chalybem in chalcolibanum commutari, illud uti significaretur, totam modò vim & conatus omnes, ut flagrent omnia igne veræ religionis, adhiberi. quod Apocal. 1. disputauit.

Et vox sermonum eius, ut vox multitudinis. Ut significaretur fore ut, exactis bellis, in numerum copiosum cresceret Dei populus, magna fuit symboli energia, vocem turbæ innumerabilis Angelo attribui. Verum longè fuit elegantius, ut ea figura, quam vidit Ioannes, non populi vnus voce loqueretur; sed enim ingentem aquarum multarum, hoc est, maris immensi sonitum ederet: significando videlicet vim linguarum, gentium, ac nationum infinitam, quæ Dei fidem fuerat amplectura. Atque ita haud videntur designare potuisse ærea brachia facinus illud, quod brachia carnea & pedes ex chalcolibano ardente perfecerunt, triumphare scilicet ita de terrarum orbe, ad Christum uti Gentilitas conuerteretur.

Præterea brachiis Angeli, æreis licet, non ita Daniel confirmatus est, ac D. Ioannes. Daniel enim stetit super genua, & super articulos manuum; at Ioannes ita Christi dextera roboratus est, ut surrexerit statim, & epistolas scripserit. quod Apoc. 1. notat. illa 17. ponderaui.

Illud item notandum, Angelum, qui Danieli apparuit, ut affirmant multi, Gabrielem fuisse. ita Cassianus, Theodoretus, Carthusianus & Pererius fol. 384. vel expresse docent. Et ita factum oportuit, quoniam propositum erat Dei virtutem ac fortitudinem, Danieli reuelari. vide Daniel. 10. 1. *Reuelatum est Danieli verbum verum, & fortitudo magna.* Hebr. *militia magna.* quod tantumdem est, cum significetur Dei virtus in bello contra inimicos sui populi demonstranda. At enim prisca Dei virtus non eo accessit efficacitatis, quo eiusdem in Christi patientia imbecillitas. nam *quod infirmum est Dei* (1. ad Corinth. 1. 25.) *fortius est hominibus,* Angelis quin etiam. Immo & hæc infirmitas ea, quæ in Deo fortissima sunt, superat fortitudine. nam propterea *infirmi mundi elegit Deus,* 1. ad Corinth. 1. 27. brachia nimirum carnea. Hæc tamen supra pedes ex chalcolibano ardente: qui hinc quidem ingentem denotant tolerantiam; illinc autem efficaciam in accendis & exutendis igne veræ religionis animis ingentem. Huc facit insignitè non minus egregia vis

Æris in chalcolibanum mutatio.

Efficaciam huius vocis ea, quam edidit Christus, multum vincit.

Roboris ab Angelo & a Christo adhibiti discrimen.

Danieli apparuit Gabriel.

Exigebat legatio.

Sed quam imbecillum verus robur præ Christi imbecillitate.

vis antiqui chalcolibani, quam quod mundi sapientibus Aristoteli verbi causa ea visa fuerit incredibilis.

Notandum etiam, in visione Danielis nihil esse, quod simulachri Apocalypseo canis, aut stellis, vel gladio ab ore exeunti accipiti correspondeat: cuius discriminis rationem & exhibui in Apocalypf. & ostendunt dicta superius.

Clauibus itidem mortis & inferni, quid quod responderet, non erat necesse quære- re. Res enim hæc ex illis non est, quas vidit Ioannes, sed quas audiuit. & in visis tantum ad visa inquitur correspondens allusio.

Id magis pre- mitur.

Notandum postremò, exitisse Danielis simulachrum, vt exposuimus à medio corpore sursum, quò etiam spectant brachia, ex chrysolithi; inde verò deorsum ex chalybe terfo ac polito. Illud autem, quod vidit Ioannes, brachia & superiora omnia à medio corpore carnea habebat; at inferiora omnia ex ardente chalcolibano. Aprissima verò horum proportio constat satis ex dictis. Etenim infinitas Christi, amor eiusdem ac charitas in illo eminent: subsunt autem patientia & efficacitas. In Angelis verò quod eminent, est eorum perfectissima gloria; subdita autem est ea pars, quæ euerfionem populi Dei aduersariorum repræsentat. Sed verò imaginis Christi pars inferior brachiis & pedibus Angelorum quantumuis chalybeis innumeris partibus potentior & efficacior est.

In sequentia duo capita Danielis

11. & 12.

Visio cap. 10. in his continuatur.

Præmitto, quam habuit Daniel in superiore c. 10. visionem, in 11. & 12. continuari, hoc bene probat lib. 13. in principio cum Lyrano Pererius; licet aliter Hieron. Albertus & Carthufianus existimarint.

Superius item adstruxi, omnia illa ac singula, quæ de Angelo, qui Danieli capite 10. apparuit, eique Dei nomine locutus est, adnotantur; valde esse apposita ad eam repræsentandam prouidentiam, quam Deus cum populo Iudaico exercebat. vide quæ scripsimus Apocalypf. 1. Nam quam ibi personam Ioannes conspexit, manifestam habet, vt ostendimus, ad 10. Danielis caput allusionem.

Quatuor verum capitula 11.

Iam verò in capite 11. scribitur, prædictum Angelum hæc, quæ sequuntur, Danieli patefecisse. Primum, & monarchiam Persarum breui habituram finem; & Græcorum inde auspiciu sumpturam. Secundum, Græcotum imperium diuisionem passurum, sævæque inter Syriæ & Ægypti reges exarsura bella. Tertium, horum bellorum causa Iudæam vtrique imperio patentem calamitates ingentes subituram. Quartum, Syriæ reges procellam immanem contra Dei populum commoturos, connitentes videlicet veram è mundo religionem (quæ tunc Iudaica erat) exterminare.

An etiam de Antichristo.

Præterea Sanctus Hieronymus & omnes ferè interpretes Danielis persuadent sibi, Danieli ab Antiochi persecutione ad eam, quam ab

A Antichristo sustinebit Christiana Ecclesia, hæc transilire. Transitum autem ab Antiocho ad Antichristum ab illis huius capitis 11. vers. 36. *Et eleuabitur, & magnificabitur aduersus omnem Deum, &c.* Pererius auspicatur.

An toto cap. do Antichristo sermo sit.

Sed dico nihilominus primò, videri textum manifestè persequi in superficialio sensu institutum priùs de rege Syriæ sermonem, neque id posse, meo quidem iudicio, negari sine illata contextui vi, vt cum attentè consideranti patebit. Circa propositam verò sententiam, sciendum, non solum ab indicato versu, sed ea etiam, quæ præcesserunt (quæ ad persecutionem ab Antiocho contra Iudæos excitatam videntur pertinere) explicari à multis Ecclesiasticis scriptoribus de Antichristi persecutione, vt Pererius fol. 446. lit. C. constat. Et meo quidem iudicio minus erat violentum, textum totum de Antichristo continuare, quam eam diuisionem, quæ Pererius placuit, efficere: asserendo nimirum: Hactenus egit de Antiocho Propheta, deinceps loquitur de Antichristo.

Verum secundò dico, mihi multo esse potius, explicationem vtramque intra literale Vatis propositum complecti. Sic vt & præcedentia & subsequenta Antiochum proponant in sensu superficialio; Antichristum vero, cuius Antiochus typus fuit, in præcipuo.

De eo quidè, & etiam de Antiocho.

Sed intelligentiæ de Antiocho videntur multa in textu resistere. nam vers. 36. dicitur: *Magnificabitur aduersus omnem Deum.* vers. 37. *Deum patrum suorum non reputabit.* mox. *Nec quemquam Deorum curabit: quia aduersum vniuersa conserget.* vers. 38. *Deum Maozim in loco suo venerabitur: & Deum, quem ignorauerunt patres eius, colet auro & argento, &c.* Ac demum vers. 39. *Et faciet, vt munit Maozim cum Deo alieno, quem cognouit, &c.* Verum hæc de Antichristo interpretari, difficile etiam est. Ego verò respondeo, vel fortasse non agi solum de Antiocho, sed etiam de aliquo eius successore: vel esse vero simile, Antiochum fuisse interius ex atheorum grege, & exterius aliquid in idololatria renouasse.

Sed adiicio tertio, Antiochum non modò eius persecutionis gessisse typum, quam postremus Antichristus exciuit; verum illarum quoque proximius, quas Romani Imperatores nomini Christiano intulerunt, atque illius etiam, quam priùs intulit Synagoga. Cum ergo fumatur Antiochus vt figura, ad ea inferenda, quæ ille repræsentabat, equidem existimo conuenientius, vt sensus princeps ea complectatur omnia, quæ Antiochus infestans Iudæos significabat, Imperatorum scilicet Romanorum & Synagogæ etiam persecutiones. Etenim perfectio Antiochi extitit contra veram religionem, typus fuit proinde aptissimus alterius à Gentilitate contra religionem Christianam excitata. Et quidem vox ipsa Antiochus sonat *contra currum*, contra currum videlicet diuinæ prouidentie, contra eum, quem Ezechiel vidit currum, quasi vellet Dei consiliis obstistere. Verum quia præpositionis *avri* in compositione obuia est significatio contra, aduersus; ideo vbi auditur nomen Antiochus, ex nota allusione statim

Immo vera & de aliis persecutionibus Ecclesia.

occurrit, eum esse Antichristi figuram, propter illam oppositionem utriusque nomini communem. Ceterum Antichristi nomen patere etiam ad reliquos, qui bellum inferunt Christo, in confesso est; cum dicat Ioannes: *Et nunc multi antichristi facti sunt.*

Argumentis
id efficitur.

Atque inde firmo meum sensum, quod videatur nimis à Prophetarum sollertia alienum, eos omnino prætermisisse & horrendam tempestatem in Ecclesiam à Romanis Imperatoribus excitam: & triumphum admirabilem ab Ecclesia de Gentilitate reportandum. Præterea, eisdem totum suum otium ad Antichristi postremi narrationem exponendam contulisse. Quod quidem si tantum facerent Prophetæ, putarem eos, de sylva persecutionum impensè spissa nihil aliud, quàm ea quæ eminent excutienda suscepisse. Accedit, in persecutionibus Romanorum collocari quàm certissimè has prophetias, quippe in certissima re: & saltem non ita quidem certum est quod fertur de Antichristo; cum sint Catholici scriptores non pauci, qui non alium extitutum Antichristum Mahomete maiorem confirmant.

Vnde nata
existimatio
omnia referens
ad unum
Antichristum.

Propterea noto, multa ex illis quæ antiqui Patres pronunciarunt de Antichristo, debere accipi ut in communi contra illos dicta omnes, quos S. Ioannes Antichristos appellat, nempe contra Imperatores Ecclesiæ maximè infensos. Illi verò, qui eius sermonis de vno dumtaxat Antichristo maximo auctores fuerunt, maiori ex parte fuisse videntur millenarij: qui sibi persuadebant, breui extitutum Romanum quemdam Imperatorem, qui fuisset magnus ille Antichristus: deinde verò pacem illam mille annorum subsecuturam. Hoc autem non ideo dico, quoniam insanam illam Antichristi persecutionem præterissem iam credam; sed quod existimem rationi consentaneum, Scripturam tractari non debere vni dumtaxat veritati, cum illi dignitatem conciliat maiorem sensuum latitudo res comprehendens, quæ possunt omnibus maiori esse emolumento.

Apadno appellatiuum est.

Verf. 45. Videtur esse nomen proprium Apadno, cum sit appellatiuum, ut paulo antè *Maozim*. nam *tabernaculum Apadno* est tabernaculum sui vel palatij, vel solij, vel throni. reliquit autem interpres Hebræam vocem interdum prudenti aliquo respectu non conuersam. interdum etiam pro proprio, ut aperiret etymon, vsus est appellatiuo. Sic dixit: *Factus est in pace locus eius*, idest, in ciuitate pacis, Hierusalem nimirum.

Postrema
verba capituli
et excutiuntur.

Vltima capituli verba sunt: *Et nemo auxiliabitur ei*, siue *& non adiutor ei*, ut est Hebraicè. quæ exponuntur communiter ut prophetia de morte magni illius persecutoris, de quo agebatur, siue Antichristi, siue Antiochi. Ego tamen in hac expositione non acquiesco. Subditur enim statim in capite sequenti. *Et veniet tempus* (angustiæ scilicet, ut exprimitur in Hebræo) *quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse ceperunt.* Atqui tempus persecutionis immanis extremæque angustiæ neque erit post mortem Antichristi, neque fuit post demortuum Antiochum. Cum itaque de tempestate agatur infestissima; ego quidem dicere, horum, *Nemo auxiliabitur ei*, sensum

esse, fore nullum in terris, qui ferat Ecclesiæ suppetias. Quare illud relatum ei non est referendum ad persecutorem, sed ad montem inclytum & sanctum. Verba enim quæ præcesserunt, hæc sunt: *Figet tabernaculum suum super montem inclytum & sanctum: & veniet usque ad summitatem eius.* & statim, *& nemo auxiliabitur ei.* Cur ergo *et ei* non referat idem, quod genitiuum eius? nam ita remanet contextus impedimentis liber.

Initium capituli 12. cum hac intelligentia aptissimè connectitur: spiritum scilicet Ducis cuiusdam strenui, cui nomen inditur Michael, à Deo in tempore tam calamitoso excitatum iri, qui sibi proponat diuini honoris restitutionem. verum angustias fore nihilominus ingentes. Hæc videlicet significant, fore Christum Ecclesiæ suæ opitulaturum: sed tamen futuram in terris persecutionem opinione hominum maiorem. Atque ego quidem hæc, sicut & Apocalypf. 12. Michaelis nomine Christum præcipuè designatum existimo. quamuis recusem minimè, quin de Archangelo etiam Michael contextus agat, & vel in primo etiam sensu de Mathathia. Hæc tamen Apocal. 12. verf. 7. pluribus differui.

Ex verf. 1. *In tempore illo saluabitur populus tuus, omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro.* *et saluabitur est* (ut patet ex Hebræo) euadet. significatur nimirum, præfatam calamitatem & angustiam veris Israëlitis, iis scilicet, qui in diuinis tabulis sunt conscripti, minimè nocituram. & allusio est ad omnes accolos vnius oppidi, quorum nomina in album publicum relata esse solent.

Verf. 2. *Multi de his, qui dormiunt in terra puluere, euigilabunt: alij in vitam æternam, & alij in opprobrium.* Series meæ interpretationis haud relinquit locum, ut iuxta illam agatur hæc de generali mortuorum resurrectione. Immo verò neque textus ipse, cum inquit: *Multi de iis qui dormiunt*, &c. nimirum non omnes, sed multi. Vnde videtur effici, ad literam certè de generali resurrectione in textu sermonem non esse. Scio, omnes, strictè loquendo, multos esse: quare in illis Christi D. *Pro vobis & pro multis effundetur* (licet hæc fortè *pro multis* sit quoad efficaciam) *pro multis* significat pro omnibus. Verum certè quidem hac locutione, *multi de hominibus*, non significantur omnes homines: ergo similiter cum dicitur, *Multi de iis qui dormiunt in terræ puluere*, non denotantur omnes mortui.

Hoc itaque dupliciter expono, primò resurgunt mortui, per imitationem: sicut Apocalypf. 13. Vnum (idest primum) de capitibus bestiarum, qui Nero fuit, postquam occisum est, dicitur surrexisse. Et est quidem in hoc sensu contextus admirabilis. Etenim viris sanctis, postquam hac vita defuncti sunt, multos existere, qui eorum virtutes suscitent, illòsque imitentur, gloriosissimum est. quemadmodum Neroni probrosissimum, ut alij propter eius imitationem odio sint ac dedecori.

Secundò expono (præcisa imitatione) de sanctorum, qui occubuerant, cultu & veneratione gloriosa; de persecutorum autem infami detestatione. Exacta enim persecutione, licet omnium, qui Christi causa passi sunt, nequeat distin

Capituli 12.
cum præcedentibus
nexus.

An hoc de
resurrectione
generali.

Diuersa ex-
positio pri-
ma.

Boni & mali
mortui resur-
gunt, cum eos
imitetur alij.

Vel cum hæc
in cultu, illi
in execratione
habentur.

distincta memoria in terris permanere; plurimorum certè gloria resurgit; (sic Apocalypseos 11. duo illi testes resurgere dicuntur) eorum præsertim, qui exemplo & doctrina complurium ad Deum conversionis instrumento fuerunt. Huiusmodi enim resplendent sicut stella in firmamento. ut habet statim noster textus: *Quasi stella in perpetuas aternitates*, ubi perspicitur de eo splendore tractari, quem viri illi eximij post mortem, sed ante generalem resurrectionem, in Ecclesiam conferunt. Ac similiter quidem reuiuiscit dedecus & opprobrium, si non persecutorum omnium, (nec enim omnium perdurat memoria) certè quidem auctorum ac ducum præcipuorum: in opprobrium nimirum, ut videant semper, Hebraicè, *Ad contemptum sæculi*, idest, vel ut conspiciant gentes perpetuò, qua ratione Dei hostes despiciantur sint; vel ad contemptum eorum sempiternum.

*Fundamentū
gloriosa in
terris honorū
recordatio-
nis.*

Vbi notandum, in hac resurrectione, de qua vates agit, ad literam includi, ad eamque præstitui primam alteram, (quam Apocalypsis commendat) gloriam videlicet, qua in cælis fruuntur sanctæ animæ. Atque hæc gloria alterius fundamentum est, quam illis exhibet in terris Ecclesia. Suo item modo resurgere dicitur improborum dedecus, his tamen, quoniam ea resurrectio non gloriosa est, sed execrabilis, denegatur alibi in Scriptura nomen resurrectionis, & ne primæ quidem dumtaxat, sed etiam secundæ.

Ex vers. 4. *Plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia*. Cum dictum fuisset Propheta: *Claude sermones*, nimirum ut in obscuritate relinqueret; aptè subiungitur: *Lecturos plares hunc locum*, sed eum multos præteruolaturum, extiturasque ea causa interpretationes complures, vide Pererium.

Sequitur pars altera capitis 12. de duobus qui stabant super ripam fluminis, & de alio stante super aquas, qui leuauit manus suas & iurauit. Huc Ioannes Apocalyp. 10. respexit manifestè. Vbi is quem vidit Daniel super aquas fluminis, Ioanni altero pede super terram & altero super mare conspectus est. Vterque manu in cælum leuata iurat. utrobique trium annorum cum dimidio mentio fit. Propterea ad illud Apocalyp. 10. notat. 2. & cap. 11. vers. 2. ubi de mensibus quadraginta duobus hanc Danielis partem sic explicui, ut addenda modò supersint non multa.

*Pars altera
capitis 12.
qua à Ioanne
Apocal. 10.
respecta est.*

*Angelus, qui
stat super
aquas flumi-
nis, est vir il-
le vestitus
lineis.*

Dico ergo primò, quem Angelum stantem super aquas fluminis vidit Daniel, ab eo diuersum non esse, quem idem cap. 10. viderat, ac de quo dixerat vers. 5. *Ecce vir vnus vestitus lineis*. Ut autem loqui de eodem intelligeretur, fat fuit, ut in præsentem cap. 12. vers. 6. ira notaret: *Et dixi viro, qui erat indutus lineis*, ac præcipuè cum visio eadem sit. Cum ergo Angelus cap. 10. ut superius vidimus, quam se Deus ostendat admirabilem in Ecclesia sua, iuxta illud, *Mirabilis Deus in sanctis suis*, planè repræsentet; tota deinceps hæc visio sic exponenda est, ut quadret ad idem institutum. nam licet, qui Danieli apparuit, foret Angelus; verum personam Dei, ut sæpè alibi, gerebat.

*Quando pati
discatur
Deus, aut
vincere.*

Dico secundò, Deum, cum de illis, quæ ille in suis efficit, sermo est, dici eleganter persecutio-

nem pati, quando eam sustinet populus ipsius; ac vincere, cum vincit populus, & alia id genus. Hoc Apocalyp. 1. multis disserui. Non est propterea, cur alicui videatur nouum, ea, quæ de hoc stante super aquas simulachro proferuntur, oportere, ut in populo Dei veritatem habeant.

Tertiò dico, consistere in aquis, symbolum esse quàm appositissimum, ad repræsentandum tum difficultates & pericula ingentia, tum admirabilem in medijs ipsis perseuerantiam, nam super aquas consistens quis videtur naturaliter ire ad submergendum. Vide illud Matth. 14. 28. *Domine si tu es, iube me venire ad te super aquas*. & mox: *Ambulabat super aquam, ut veniret ad Iesum; videns verò ventum validum, timuit: & cum cæpisset mergi, clamauit, &c.*

*Stare super
aquas, quid
designet.*

Dico quartò, quod dicitur vers. 5. *Et vidi ego Daniel, & ecce quasi duo alij stabant: vnus hinc super ripam fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis*, ita est exponendum, ut duo illi concipiantur obstitentes quominus, qui super aquas stat, ad litus emergat. Proinde eorum hoc est symbolum, qui populum Dei persequentes illum redigebant eo angustiaram, ut pessum iam iam ire videretur. Hi sunt ad literam, ut ego existimo, duo reges (de quibus latè suprà cap. 11. Daniel) Syria & Ægypti, à quibus interceptus Dei populus grauiam sustinebat. Hæc superficies est huius vaticinij: in sensu autem penitiorum qui stat super aquas populus Christianus est inter medias hostium procellas: qui verò illum premebant hinc & inde quàm vehementissimè, ne ad oras tranquillitatis euaderet, Iudæi erant & Gentiles.

*Designati
Iudæi & Gē-
tiles Chri-
stianis info-
si.*

Dico quintò, eorum verborum vers. 6. *Vsq̄quo finis horum mirabilium? sententiam esse. Vsq̄quo super aquas non submersus persistes? Quousque te isthic tenebis, ad litus ex tantis laborum vorticibus non exeundo? Cum autem confirmat, qui stat super aquas, permanionem in eiusmodi per tres annos cum dimidio; eadem est horum intelligentia, ac temporis eiusdem in Apocalypsi. Ea vero quæ sequuntur vers. 7. *Cum completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur vniuersa hæc*, hoc volunt: Cum labores, persecutiones, ærumnæ, & vagationes inquieta populi Dei finem habuerint; tunc ea, quæ significat hæc visio, profus adimplebuntur: ac tunc etiam implebitur spatium annorum trium & dimidij. Interim autem illud fructus colliger ex laboribus sui populi Deus, ut explorentur & emundentur sui. *Eligentur, & dealbabitur, & quasi ignis probabuntur multi*, vers. 10. Boni crescent in sua probitate; improbi fient deteriores. Prudentes intelligent, quid in his omnibus spectet Deus, occasioneque in proprium commodum vtentur.*

*Tempus &
tempora &
dimidium
temporis,
quid.*

Sextò tandem dico, hoc idem immanis persecutionis tempus verbis illis vers. 11. repræsentari: *Cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & postea fuerit abominatio in desolationem, &c.* Antiochi enim persecutio sacrificia templi & sacros ritus cessare fecit. Quod autem Danieli dicitur, ut ab ea tempestate dies mille ducentos nonaginta numeret; id quidem est, affirmati, calamitatem præfatam tribus annis ac

*Dies 1290,
qui ponuntur
statim.*

dimidio non amplius duraturam. Quoniam A
verò hi anni (iuxta Chaldæorum supputa-
tionem, quam vsurpat Daniel) ex diebus
mille ducentis sexaginta præcisè coalescunt;
cùm Danieli dicitur, vt enumeret dies 1290.
id quidem est spatium sumere, primum vnus
mensis ad operis molitionem: quasi planè di-
cat, haud perstituram supra tres annos & dimi-
dium calamitatem: ac mox prosperitatis tem-
pus appariturum. intra mensem verò (hoc est,
intra paucos dies) incrementum insigne pro-
speritatem habituram. Inde porrò ad selqui men-
sem) nimirum intra exiguum aliud interuallum
tantum extitit incrementum, vt illud non
modò foret eximium, sed etiam admirabile.
Propterea ait vers. 12. Propheta, *Beatus, qui ex-
pectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos tri-
ginta quinque.* His omnibus significatur, non
permanfuram amplius aduersitatis tempus, quam
tres annos & dimidium: fore verò deinde vt
prosperitas per interualla sua sic cresceret, vt
intra dies paucos eximia foret, mox autem ad-
mirabilis.

*Clausula
Angeli plena
consolationis.* Claudit autem prædictionem suam Angelus,
inquiens: *Tu autem vade ad præfinitum: & re-
quiesces, & stabis in sorte tua in finem dierum.*
Quorum equidem autumo sensum esse, nimis
vtine angatur Daniel, quoniam ille in hac mor-
tali vita fruiturus non esset memorata Eccle-
siæ felicitate. Licet enim, multo priusquam ea
appetat, oppetat ille suum diem; posse tamen
ac debere propterea latissimè ex hac vita dece-
dere, quod in ipso, quæ Deus præfinitat, com-
pleantur: quòdque certò sciat, sibi in Dei ami-
citiæ deeedenti suam ex illa Ecclesiæ felicitate
partem non decessuram: sed ea quidem multo
melius potiturum ipsum, quàm si eadem mil-
le annos fuisset in hac mortalitate fruiturus. Re-
quiescet enim, & stabit in sorte sua (q. d. *sub
fide sua, & sub viue sua*) in finem dierum, nimirum
per omnem vitam, æternam scilicet. nam de æter-
nitate sermo est.

*An Propheta
de Antichri-
sto locutus.*

Pro confirmatione interpretationis nostræ
primò aduertendum grauissimum æquè ac di-
gnissimum Scripturâ cum esse sensum, quem
amplector: finem item prophetiæ sic explica-
tæ in primis esse cum spiritualem tum vti-
lem. quorum vtrumque vel alterutrum quis
requirat certè in aliis expositionibus: in qui-
bus cernere est nonnulla minus grauiâ, mi-
nus coherentia, minus vtilia. Atque ei qui-
dem, quæ tribuit hos annos Antichristo, quam
propter auctorum antiquitatem & grauitatem
venetor, opponat aliquis, carere opportuno fi-
ne, vt consignatum relinqui voluerit Spiritus
sanctus ab interitu Antichristi vsque ad supre-
mi iudicij diem, dies restare præcisè quinque
& quadraginta. id esse nullius euoluenti,
cùm nesciamus an hoc Propheta velit, sitne
id verum an secus, cùm multi aliter opinentur. E
ac propterea relinqui solùm, vt in fine ser-
uat firmandæ fidei. Sed quando firmabit, in-
quiunt. quoniam si id in ipsum reicitur iu-
dicij diem, cuius tunc erit commodi? Ego ta-
men hanc explicationem, vt notauit Apocalypf.
11. vers. 2. dimouere sua probabilitate haudqua-
quam tento; sed enim meum sensum quoquo
modo possum confirmo.

Deinde, tres anni cum dimidio apud Ioan-
nem sunt præcisè, iuxta explicationem Pere-

rij, dies mille ducenti sexaginta: at apud Da-
nielem ex tribus annis cum dimidio supersunt
duodecim dies. annos præterea non supputat
iuxta Chaldæorum rationem, sed iuxta illam,
quam hodie vsurpamus. hoc ergo ecquinam
multum probetur? Ad hæc, in visione ænig-
matica multo est conuenientius, vt hi anni
mysticè sumantur, vt in proœmio Apocalypseos
disputauit.

Denique ea, in quibus à visione Ioannis
hæc Danielis differat, mysteriùmque differen-
tiarum Apocalypf. 10. notat. 2. differui. Sum-
ma est. quoniam Ioannes in Pathmo insula ver-
sabat vicinâ mari, Daniel autem iuxta flu-
uium Tigridem; ideo Ioannis Angelus marinas
aquas, Danielis verò calcât fluuiales. idque my-
sterio quàm accommodatè. Quod enim eo gra-
uiotes procellæ demonstratæ Ioanni quam Da-
nieli, quo sœuit mare fluuii quolibet vehemen-
tiùs; idcirco supra mare videt Angelum Ioan-
nes, Daniel supra fluuium. In eo tamen, quòd
maris altitudo propter crassiores aquas nonni-
hilo est tutior periclitanti, designatur disci-
men Christianæ Ecclesiæ inter sauios perse-
cutionis vndas non ita graue, quàm populi Iu-
daici inter minores.

Quæ deinde causa est, cur Angelus Ioan-
nis vnum in terra pedem habet, vnum in ma-
ri; vtrumque verò in aquis Angelus Danielis?
atque huic cur ex vtraque ripa duo alij egres-
sum ab aquis impediunt? Nimirum quoniam
synagogam, quæ proximè figuratur in Danie-
le, ingens Antiochi tempestatè vtrinque, ab
Aquilone scilicet & Austro infestabat procel-
la, quin daretur in terris confugij locus; op-
portunè illud simulachrum aquis continetur.
At enim Christiana Ecclesia in ea persecutio-
ne, de qua Ioannes Apocalypf. 10. & 11. oppu-
gnabatur quidem à Iudæis, nondum verò à
Gentilibus; idcirco habebat in mari pedem
dexterum, sinistrum autem adhuc in terra lice-
bat ponere. Vbi noto; dextero pede gressus
primæ intentionis diuinæ prouidentia designa-
ri. Hæc autem prima intentio in gratiam po-
puli Iudaici cedebat. Quoniam verò hîc pro
regno Dei obuiis vnus, pro eo ac par erat, ex-
cipiendo, Ecclesiam diuexauit; ideo in ma-
ri pes spectatur dexter: ad illud videlicet ex-
hibendum symbolum, quod iude vehemen-
ter opprimeretur Ecclesia, vnde ei maxi-
mè faueri debuisset. Tunc autem, quia il-
lam nondum exercebant Ethnici; propterea si-
nister pes, qui denotat gressus secundæ inten-
tionis diuinæ prouidentia, (ex hac porrò se-
cunda intentione Dei regnum Ethnicis prædi-
candum fuit) positus apparet in terra: nimi-
rum quia nondum à Gentilitate Ecclesia op-
pugnabatur. Denotatur itaque hoc symbolo
densam Gentilitatis syluam cum concepturam
ignem, quem in terram mittere, venit Chri-
stus: à qua demum fuerat Ecclesia benignè
olim excipienda. Et licet graue item ne-
gotium ab Ethnicis opprimebatur Ecclesiam;
hoc autem nec faceffi cœptum erat in tem-
pore, quod visio capite 10. Apocalypseos
repræsentat; nec illud ita erat terminan-
dum, vt expelleretur Ecclesia; quin potius
vt eo tandem Gentilitas conflagraret igne, cu-
ius per orbem totam spargendi gratia ad
nos descendit Christus. Quem videlicet ignem
signifi

*Cur Angelus
Ioannis stat
super mare,
Danielis ve-
rò super flu-
uium.*

*Cur hic in
aquis pes
dexterque, illic
sinistrum al-
ter.*

*Pedis dexte-
ri & sinistri
significati.*

significabat ille ardor, quem figura Apocal. 10. pedibus præferbat. Huic responsioni altera aptè adsociatur, quam Apocalyps. 10. illa notat. 2. adhibui.

Viriusque manus, & unius tantū attollenda causa.

Tertiò, Danielis Angelus utramque manum attollit propter duos illos ab Aquilone & Austro hostes, quorum furorum breui illo annorum definito spatio sopiendum sanctè confirmat, adeoque Prophetam securum reddit. In capite verò 10. Apocalyps. iuramentum illud non populo Gentili interminatur, sed tantum Iudaico; ideo inuentum fuit quàm scitissimum, illic ut Angelus dexteram solùm manum attolleret.

Circa temporis demum diuersitatem, quæ in Daniele & Ioanne reperitur, videnda quæ Apocalyps. 11. disputavi, vbi adstruxi satis, per tempus & tempora & dimidium temporis apud Danielem non significari amplius quid temporis quàm apud Ioannem per menses quadraginta duos, nimirum dies, iuxta Chaldæorum & Græcorum supputationem, mille ducentos sexaginta. Propterea triginta alij dies apud Danielem, & ibidem mox alij quadraginta quinque non pertinent ad calamitatis tempus, sed, ut exposui, ad augmentum prosperitatis prius quidem notabile, mirum verò maximè deinceps.

Temporis diuersitas in utraque visio.

FINIS LIBRI QVARTI.

LIBER QUINTVS

(qui & decimus totius operis) in partes aliquas Prophetarum minorum.

Explicatio capitis 3. Ioëlis ex 14. Apocalypseos.

Aliorum argumentum.

N eo capite 14. Apocal. sæpe tangi necessarium fuit huius capitis explanationem, quam seridò nunc exhibebimus. Præsens igitur capitis argumentum hoc esse putat Ribera noster: De extremo iudicio, & de sup-

plício eorum, qui Sanctos persecuti sunt, ac de Sanctorum in cœlesti patria beatitudine. neque Arias Montanus multum hinc abest.

*Sensus aucto-
rii.*

Ego tamen persuasus sum, legitimum huius capitis argumentum esse, Ethnicorum ad veritatem conuersionem, reprobationem item populi Iudaici, ac simul felicitatem ingentem, quæ Christianam Ecclesiam ex hoc Dei admirabili consilio subsecuta fuit. quæ summa est argumenti totius Apocalypseos.

*Adstruitur
primò.*

Multa sunt, quæ me in hanc sententiam induxere. Primum, quod Apocalyp. 14. vers. 14. & sequentibus, ubi de messe & vindemia sermo est, allusio fiat ad illud manifesta, quod vers. 13. huius capitis Ioël inquit: *Mittite falces, quoniam maturauit messis: venite & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia.* Cogit autem apta Apocalypseos consequentia, vt in messe & vindemia tractari intelligatur de mystica vindicta, quam de Gentilibus Deus sumpsit, eos ad suam fidem alliciendo, elargiendoque gratiam, vt Christi gratia paterentur, iuxta illud ad Philip. 1. 29. *Vobis datum est, non solum vt in Christum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini.* Atque ita eiusdem omnino intellectus in hoc Ioëlis esse debent messis & vindemia. Præterea S. Hieronymus in primo, quem assignat his verbis Ioëlis, sensu à me stat haud dubiè, ait enim, primam intelligentiam esse, hæc in bonam partem accipere, vt Sancti scilicet mittant falces suas, vt maturam hostium vindemiam decerant.

Secundò.

Secundum est, series vaticinij. nam tractari ad finem capitis secundi de tempore Ecclesie primitiæ, certissimum est, vt Ribera & omnes consententur. Neque tamen obstat, ibi dici Domini magni & horribilis mentionem fieri. Nam, vt Hieronymus hoc eodem cap. super illa vers. 4. *Verum quid mihi & vobis Tyrus? Apostoli, inquit, hæc in resurrectione Domini interpretantur, quæ Hebræi in futurum iudicij tempus differunt.* Cum ergo hoc ita sit, quod in fine præcedentis capitis de tempore Ecclesie

primitiæ agatur; agatur etiam necesse est in cap. 3. de eodem tempore. Sic enim orditur: *Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo & mox: Congregabo omnes Gentes in vallem Iosaphat, &c.* Quod si de extremi iudicij die Ioël verba faceret, non videtur cum eius militiæ hominibus ita acturus: *Infirmus dicat: Quia fortis ego sum,* vers. 10. Quibus verbis aptissime hortatur & incitat ad arduum messoris Euangelici ministerium, quin propriæ quis infirmitatis conscientia ab eo deterreatur; sed potius in Dei fauore & præsidio confidat, existimetque ac certissime pronunciet, se posse omnia in eo, qui ipsum confortat. Porro quod affirmat Hieronymus, referri ab Apostolis capitis 2. finem ad tempus resurrectionis Christi Domini, id est, ad Ecclesie primitiæ tempus; hoc ideo affirmat S. Petrus Actu. 2. 19. de Spiritu S. aduentu illa Ioëlis cap. 2. 28. intelligit: *Post hæc: effundam de spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri, &c.* nam caput 2. in hoc argumento ad finem vsque continuat. Et Paulus etiam ad Rom. 10. 13. Petri testimonio suum adiungit.

Vnde quis roborandus ad arduum euangelizandi ministerium.

Tertium argumentum est S. Hieronymi locuples auctoritas ad capitis huius secundi finem aientis: *Fieri non posse, vt superiora in tempore passionis, & qua sequuntur in die iudicij intelligamus, maxime cum sequatur: Quia ecce in diebus illis & in tempore illo: iste enim versiculus præcedentibus inferiora connectens, dicit vno tempore cuncta perpetrata.* Deinde verò initio tertij capitis, prius se inquit declarationem positurum anagogicam, quæ prioribus posteriora iungit: *Et postea, si poterimus, ait, eadem ad diem iudicij referre tentabimus.* Quare secundam hanc interpretationem non ita expeditam & coherentem arbitrat Hieronymus, maxime verò quam anagogicam appellat. Neque tamen illam reuocat ad anagogem, quoniam non censeat maxime literalem; sed enim mysterij, quod claudit, altitudo, ratio fuit nomenclationis.

Cur literæ uocetur anagoge.

Quartum, quod in argumento, cui in hoc capite inhæreo, illud aspiciam, quod aliis prophetis commune esse solet, mysterijs nimirum temporis legis gratiæ eorum vaticinia terminari. Hoc in Amos & Habacuc apparet. & caput hoc Ioëlis 3. meo sanè iudicio illud strictissimum est, neque tertio Habacuci postponendum.

Communis Prophetarum clausula.

Quintum denique est, quod ea, quæ in hoc capite Ioël connectit, omnia quidem, & quàm elegantissime, meo animo, argumento quod exhibui, cohæcant.

Etenim

Serius capi- sus solius.

Etenim primo versu de libertate agitur Euangelica, ad quam vocauit Christus filios Israël, ad quos primum missus est, & quorum re ipsa plures e captiuitate exemit. Huc pertinet caput 14. Apocalypf. vbi de duplici effectu redemptionis Christi.

In versibus verò vndecim deinceps consequentibus tractatur de Gentilitatis conuersione: quod facinus omnium, quæ, secundum humani generis redemptionem, Christus designauit, præclarissimum est. Illud autem vt significaret, induxit Vates peculiarem allegoriam, ea est, Gentes in vallem Iosaphat, iudicij exercendi causa, fore congregandas. At verò Iosaphat sonat *Domini iudicium*. Et hoc quidem iudicium est, de quo loquens Christus dixit: *Nunc iudicium est mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras*. Vallis præterea nomen obicit opportunè considerandum iudicium profundum Dei, eiusque in hoc facinore patrando admirabile consilium. Connectit autem Propheeta ad Tyrum, Sidonem & Philistæos speciatim sermonem: vbi quamquam videatur primo aspectu alloqui vicinos Ethnicos; verum in his spectauit præcipuè Spiritus S. (vt sapienter adnotauit Hieronymus) nominum significationes: innuens videlicet ibi mysticas penas, quas Deus in loco de persecutoribus Ecclesiæ exacturus erat. Etenim *Tyrus* eos significat, qui coangustant, tribulant, ac persequuntur: *Sidon*, qui venantur in mortem: *Philistim* sonat bibentes sanguinem. Quod autem Ecclesia fuisset de suis hostibus triumphatura, id est arcanè, quod sub his nominibus delitescit.

Vallis Iosaphat pul. hre illata ad significandam Gentium conuersionem.

Tyrus, Sidon ac Philistai.

Quam præterea belli mentionem Propheeta facit vniuersis nationibus inferendi, id aptissime ad bellum mysticum refertur, quod Euangelij prædicatio gessit, ex locis aliis manifestum est. Et quoniam ex ipsismet persecutoribus Ethnicis lucrificandi erant Deo complures, & ad Euangelium euulgandum in prouincias distitas legandi; idcirco Deus suum hoc facinus prædicans v. 8. inquit: *Vendam filios vestros, in manibus filiorum Iudæ, & venundabunt eos Sabatz genti longinqua, quia Dominus locutus est*. Nam quid obsecro dici potuit elegantius, quam in conuersione Dionysij, verbi gratia, eiusque in Galliam ad Euangelium publicandum legatione, Dionysium factum à Deo germanorum Iudæorum mancipium, illumque ab eis missum pro herili iure, vt eius nationis conuersionem procuraret?

Versus 8. pulchra expositio.

Quod dicitur v. 10. *Infirmus dicat: Quia fortis ego sum*, capiendum etiam de fœminis. nam illæ etiam in primitiua Ecclesia animorum conuersionem iuuabant, si qui non credunt verbo, ait S. Petr. in 1. cap. 3. 1. *per mulierum conuersationem sine verbis lucrifiam*, ac proinde illæ etiam in hac militia arma tractabant.

Versus 13. messis ac vindemia eundem, vt tetigi superius atque in Apocal. 14. 7. habet explicatum, de Gentium conuersione nimitum, ac de singulari gratia, quam illis Deus impartiuit, vt Christi causa multa sustinerent.

De Gentium conuersione vsque ad v. 14.

Ea verò cædes ingens in valle concisionis exercenda, de qua in versu 14. nil quidem aliud est, quam altissimum Dei in vniuersali Romani Imperij conuersione ad sacram fidem consilium. Atque hæc conuersio Apocal. 19. in grandi itidem interuisione designatur. & hætenus de Gentium conuersione Propheeta.

Lætissimo de Gentium conuersione vaticinio

A adiungit Propheeta infelicium Iudæorum reprobationem. Nam quod de obscuratis sole, luna, & stellis affirmat v. 15. constat iam tum ex c. 6. Apocal. tum ex 8. in plaga quarta, verum in Iudæorum excacatione abundè constitit. Et cohæret optime, vt post conscriptam de Gentium conuersione faustam prophetiam, repræsentet consequenter Vates populi Iudaici miseriam. Et quia inter se connexæ sunt hæc duo, & quia oppositæ res ex collatione magis innotescunt.

A versus 15. de reprobatione Iudæorum.

Hæc tamen reprobatio haud est impedimento quo minus veræ Sionis legitimæque Ierosolymæ, ac Iudææ (quibus nominibus Christiana Ecclesia designatur) gloria ac decor magnificentissima sint. Nam potius tunc se Deus habitatorem Sionis studiosissimum demonstrabit, & sui veteris tabernaculi sollicitum instauratorem: ex ea videlicet diuina vi, quam verbis subdiderit suis, tum etiam ex sanctitate præsigni, qua veros Ierosolymitanos, qui quidem sunt Christiani primigenij, exornabit, qui sensus eorum est, quæ v. 16. & 17. perhibentur.

Ea quomodo nil minuat de diuina gloria.

Ad hæc verò appositissime subditur v. 18. *Utile (Iudæis nimirum germanis) montes dulcedine, & lacte fluere colles: fonte præterea domus Domini torrentem spinarum irrigari*, nimirum persecutionum vehementiam, (quæ torrens spinæ appellatur, quoniam instar videbatur sentium & tribulorum inundationis) diuinæ gratiæ fluentis in irrigationem saluberrimam commodissimamque conuerti.

Asperissima quæque vt commutet Dei gratia.

Præterea cum felicitate mysticæ Iudææ coniungit vers. 19. Propheeta mysticæ Aegypti, mysticorum item Idumæorum vastationem. Quibus nominibus vindictæ Ecclesiæ duplex, altera de Iudæis, de Gentibus altera significatur. Enim uero compertum est, & mysticam Apocalypseos Aegyptum, Ierosolymam & Iudæam esse; mysticos itè Idumæos ex Isai. 34. constat esse Romanos. Quod verò dicitur hoc versu: *Idumæis in desertum perditionis*, intelligendum est de Gentilitate idola colente; ad eum vtrique modum, quo Apocal. 19. 2. dicitur: *Erit custodia omnis volucris immunda*, &c. quod ex Prophetis etiam desumptum est. Et quamquam forte quis eum potiore iudicet huius versus intellectum, vt vtrumque nomen, Aegyptus scilicet & Idumæa ad reprobatos Iudæos referatur, atque eo faciat, quod in Iacobi lucta Iudaicus populus rebellis, vt ibi explicuimus, in Edom intelligatur; assero nihilominus, Aegypti & Idumææ in hoc loco distinctionem exigere, vt hæc de Iudæis & Gentilibus capiantur. Qua de re sermo redibit paulo inferius.

Quid per Aegyptum, quid per Idumæam.

Quod verò Iudæorum carnalium reprobatio nihil obstitura fuisset veræ Ierosolymæ felicitati, absoluit Propheeta caput canens, hanc verè magnam atque etiam æternam futuram, quippe ex sanctitate admirabili existentem: quoniam Dominus (ex vltimo versu) mundabit sanguinem eorum, quem antea non mundauerat, & Dominus commorabitur in Sion. Efficiunt hæc quæ differuimus, venire quàm appositè totius capituli seriem ad nostrum argumentum. Quod si velit quispiam alteram cum nostra declaratione copulare; ego quidem haudquaquam resisto: ac præsertim cum legam discretè aientem S. Hieronymum, ipsius consilium & mentem esse, hanc interpretationem, quæ Ecclesiæ primitiue tempus concernit, cum altera de Antichristo coniungere.

Caput Ecclesiæ feliciter finitur.

Auctoris de sua sententia sensus.

Sed vnum succurrit & alterum, quod opponi

Obiectio una
dimouetur.

queat nostræ explicationi. Messis enim ac vindemia ad ingentem conuersionem Gentium videntur neutriquam, vt fecimus, trahi posse, neque item ad beneficium quo Deus recens conuersos affecit, vt illius causa paterentur: quod accommodari nequeant huic sensui verba Prophetæ v. 13. *Exuberant torcularia; quia multiplicata est malitia eorum.* Respondeo, mirè potius politum esse, quod in hac mystica messe, & vindemia representetur Deus pœnas de innumeris Ethnicorū flagitiis expetere. Etenim & conuersio, & martyrium recenter conuersorum, vt effectus iræ nouissimæ, atque vt ingens quædam vindicta, quemadmodum latè in Apocal. exposui, proponuntur. Quod si hæc representatio est vindictæ cuiusdam ingentis, (& quidem re ipsa talis fuit, licet in magnum recens conuersorum & martyrium faciētium beneficiū) grandem vtique vindictam præcessura fuerant grandia scelera, vt horum magnitudini magnitudo quoque illius responderet. Notationem 22. processivalem ad Apocal. vide.

Et altera.

Ordo etiam ac distributio capituli obistere videntur nostræ explicationi. Etenim si essent illius argumentum Gentilitatis conuersio, & populi Iudaici reprobatio, ab hac potius fuisset inchoandum. nam *Diminutio eorum, diuitia Gentium.* Huius responsio duplex est. Prima, non de reprobatis agi initio capituli, sed de conuersis. agi enim primo versu de eorum conuersione Iudæorum, qui Christi fidem receperunt; mox verò à versu secundo de Gentilitatis conuersione: qui effectus secundū conuersionem primitiarum populi Iudaici secundus fuit. Secunda est, quamquam verum sit ordine executionis à reprobatione Iudæorum ad Gentium conuersionem transiri; ordine tamen intentionis priorem esse videri Gentium electionem reprobatione Iudæorum. neque obest quidquam eum esse ordinem in Ioële, qui est in intentione diuina. Adiunge, non esse hunc singularem sanctæ Scripturæ locum, vbi à Gentium felicitate ad Iudæorum miseriam considerandam transeat. Imò verò vbi de earum felicitate fit sermo, auolat statim ad horum miseriam contemplandam cogitatio. Neque tamen ordinis legitimi Ioël oblitus est: duplicem enim vindictam de Ethnicis & Iudæis sumptam à Deo versu 19. coniungit: & quas dedere pœnas Iudæi, quos appellat *Ægypti nomine*, præmittit: deinde verò loquitur de supplicio Ethnicorum, quos Iudæorum nomine intelligit.

Equid porrò fundamenti sit, propter quod Iudæos, qui Ecclesiam persecuti sunt, *Ægypti nomine* compellet sacra Scriptura, Iudæa verò Romanum imperium, cum idola venerabatur, Apoc. 14. notat. 16. fusè disserui.

In caput 3. Prophetæ Habacuc

COMMENTARIUS.

Capituli huius argumentum quàm simillimum est, vt ego quidem sentio, aliis nostri huius operis, vt sæpius in Apocalypsi tetigi. illud à me propterea sensū fuit tractandum. accipiet autem non parum lucis ab iis, quæ in Psalmis & in Canticis disserui.

Duplex Canticæ huius explicatio.

Sed verò in Canticæ huius declaratione extrema duo interpretes sequuntur. Vnum eorum est,

A qui affirmant, futurorum, quæ Prophetæ adhibuit, multitudinem pro præteritis sumi, agique ab eo literaliter de non deserendis à Deo Babylone captiuis iis hominibus, quorum causa tanta olim, tamque admiranda patrauerit. Alterum est aliorum, qui historias, quæ in hoc Cantico tanguntur, prætermittentes illud proximè de Christi D. Incarnatione, passione, & die supremi iudicij interpretantur. Hoc summè displicet Ariæ Gueuaræ, & Iansenio, qui extremum primum amplectuntur. Contra verò S. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus & Ribera extremè respuunt extremum prius, & adhaerescunt posteriori. Hieronymus quod prophetia sit, inquit, totus Cantici textus ostendit. idque ex eo probat, quòd Vates loquatur per futura. de Incarnatione verò & reliquis in titulo exponit. Theophylactus item quamquam non videatur exponere de Incarnatione, futura pro futuris capit.

Ego verò sic statuo, eam in hoc Cantico interpretando, teneri rationem oportere; vt attentè ac sollerter quæ in eo attinguntur narrationes antiquæ considerentur, affirmeturque de earum renouatione vaticinium in præsentem contineri. sed verò applicatio illud debet respicere, quod historiae, quas tangit Prophetæ, figurarunt. Dicendum ea propter, illud ab Spiritu S. aduentu per illa: *Deus ab Austro veniet*, &c. inchoari. totumque apparatus illum eorum fuisse typum, quæ in die Pentecostes, quando super Discipulos Spiritus S. descendit, acta sunt. Huc accessit Iansenius, qui cum in argumento dixisset, magis esse consentaneum, vt omnia futura huius Cantici accipiantur pro præteritis, sicut familiare est, inquit, linguæ Hebraicæ; adiunxit post: *Quamquam, & ideo quis rectè dixerit promiscuè posita verba futura & præterita; quod sic Prophetæ narret præterita, vt sub eis & futura vaticinari velit, quæ vel pro liberatione populi de captiuitate Babylonica, vel pro liberatione humani generis de potestate Diaboli erant peragenda.*

Summa ergo huius capituli est, hæc omnia quæ sequuntur mirabilia post Christi resurrectionem instauratum iri. Capituli huius summa.

Primum, admirabile illud, quod cum Moyses in monte Sinai legem accepit, visum fuit.

2. Mira ratio qua Israëliticus populus terram promissionis expugnauit.

3. Modus admirandus, quo Gedeon debellauit Madianitas.

4. Ingressus populi Israëlitici in terram promissionis admirabilis.

5. Miraculum in Sole, & Luna sistendis patratum.

6. Ægyptiorum primogenitorum cædes.

7. Prodigious per mare rubrum transitus, quæ suis parauit Deus. Post hæc illud exponitur prorsus peregrinum, quod videlicet tantopere Christiani primigenij, se morte ipsa oblectarent, eamque tutam reputarent viam, qua & exirent à captiuitate Babylonica, & gaudia promissæ regionis inirent.

Hæc tamen vt solidè confirmem, sequens instituenda est

Disputatio de Canticæ Habacuc argumento.

Illud conueniat necesse est inter omnes interpre

In quo conueniant huius Cantici interpretes.

De quo ambigunt.

Quot futura usurpat propheta.

An pro prae-teritis sumat.

Adstruit pars negans.

Cur praeterita pro futuris ponant Prophetae.

pretres, per totos nimirum tredecim versus, à tertio vsque ad decimum quintum facere mentionem Prophetam de effectis prodigiosis, quae Deus fauens suo populo quondam designauerat: illum Aegypto eximens, per mare rubrum traducens, legem in Sinai monte praebens, in terram promissionis per Iordanem introducens: pro ipso cum Aegyptiis, Chanaanais & Madianitis, miraculis editis patentibus, depugnans. Posita verò dubitatio in eo est, qua ratione has inferat narrationes Propheta. Etenim Gueuara, quod iam dixi, earum contendit non esse alium literalem sensum, quam his commemoratis prodigiis, in eo liberando populo olim à Deo designatis erigi fortiter eundem vt consideret, haudquaquam se, vt periret prorsus, à Deo Babylone derelictum iri. neque à Gueuara differunt Arias & Iansenius.

Verum contra hanc expositionem occurrit statim, hanc praeteritorum per futura rationem narrandi videri valde absurdam: haec autem futura omnia usurpat Propheta: Deus ab Austro veniet: splendor eius vt lux erit: ante faciem eius ibit mors: Egre dietur diabolus ante pedes eius: Turbabitur pelles Madian: Ascendes super equos tuos: suscitabis arcum: in luce sagittarum tuarum ibunt: concalcabis terram: obstupescies gentem.

Ad hoc Gueuara phrasim ait Hebraeis esse maximè familiarem & vsitatam; futuris pro praeteritis vt, idque exemplis à se manifestis adstrui contendit. Adiungit praeterea in suis phrasibus Sa noster, vt conuincat hanc futurorum pro praeteritis, acceptionem sacrae Scripturae in vsu esse, exempla alia quatuor & viginti.

Verum enim verò haudquaquam ea turba explorum istum morem concludit, quippe quibus respondeatur assatim aliis rationibus, nimirum in rebus quae fieri aut solent, aut debent, futura poni in sacra Scriptura, non verò proprie pro praeteritis. Et quidem vt efficiatur, falli Gueuaram aientem phrasim esse familiarem ac protritam Hebraeae linguae futuris pro praeteritis vt; vel ea, meo iudicio, fortissima ratio est, quod neque talis sit locutio in annalibus sacrae Scripturae, qui res praeteritas narrant, neque etiam apud Prophetas in ea suorum scriptorum parte, vbi historiographos agunt, cuiusmodi est Isaias in capitibus 36. 37. 38. & 39. Nam si tam familiaris est ac protrita ea phrasim, cur nusquam legimus; Egrotabit Ezechias, pro aegrotauit: Moriatur Moyses, pro mortuus est?

Ratio item praualida est, distinctio, quam existere necesse est in temporum significatione. Nam commiscere omnia eo dumtaxat dicto, quod linguae illius phrasim sit; velle quidem est, vt sint omnia protinus alba.

Sed obiicias, vsum praeteritorum apud Prophetas pro futuris haud posse negari: ac proinde vt absolum non est, praeteritum sumi pro futuro; ita contra futurum pro praeterito absolum minimè reputari debere. Occurro nò ideo praeterita usurpare pro futuris Prophetas, quod ea sit linguae Hebraeae phrasim; sed quoniam in lingua alia quacumque eius quod visione prophetica cognitum fuit, narrandi modus per verba praeteriti quam significantissimus sit.

Nam sic, cum certissimè effertur propheta: tum sit, quia quod futurum, qua iam prauiusum est, aliquatenus spectat ad praeteritum. Atque id causa est cur Prophetae cum aequali elegantia & energia praeteritis & praesentibus mixtim vtantur cum futuris. Vt & ex his intelligatur, eos de

rebus, quae nondum actae sunt, loqui: & tamen eas praesentes illis esse, ac tam pro certis habere, vt reputent pro iam gestis, ex verbis praesentis, & praeteriti, quibus vtuntur, compertum fiat, quae miramur quidem ratio est vsus praeteritorum apud Prophetas pro futuris. Vltus autem alterius futurorum pro praeteritis nullam omnino video rationem exhiberi. Neque enim credere queat quisquam tantam admittere confusionem in ratione loquendi sine conuenienti causa sacrae Scripturae; siquidem ne apicem quidem in ea vacare elegantia ac mysterio, nobis debet esse exploratum.

Et quidem si Habacuc in hoc capite vnum dumtaxat futurum pro praeterito usurpasset, conuinceret ego eius locutionis vtumque rationem exhibere: at verò decem non minus futuris quis satisfacere par sit. Et mihi quidem persuasissimè est, maximè fuisse ex arcano, quod tot futura adhibuerit sacra Scriptura tunc, cum de historiis praeteritis videbatur loqui. atque de Psalmo 67. vbi similiter futura duodecim aut plus congeruntur, idem prorsus affirmo.

Meum autem de hoc Cantico intellectum egregiè firmat Prophetarum mos. Solent enim Ecclesiae Christianae mysteria per saepe tractare literaliter. Nam qui hoc reputet nouum, & inauditum, is non ad Theologorum Christianorum, sed ad Rabbiorum castra pertinebit. Quod cum certissimum sit, rogo deinceps, vt significaret Deus, instauraturum se quae patratat olim admiranda facinora, illud spiritualiter implendo, quod in typis historiarum antiqui populi liberationem commemorantium, adumbrare voluerat: vt, inquam, hoc significaret, ecquanam loquendi ratione agi potuit maiori siue proprietate, siue energia, quam per futurum praesentia miracula, quae Deus in suo populo liberando edidit, representando? Qui censet, huiusmodi interpretationem, dimissa literalis vi, indagare allegorias; is nonne videtur supponere, possibile non esse, vt de Christiana Ecclesia loquantur literaliter Prophetae? Nonne videtur is locutiones violentas, vt ne videatur fateri literalem esse de Ecclesia Christiana sermonem, confingere? Ac demum nonne mihi illud saltem concedat quiuis euidens esse, si voluisset Propheta praesentium admirabilium spiritualè impletionem significare; tunc fore illius vaticinium longè & elegantius & sublimius? Cuius igitur mentis & animi erit, hanc literae propheticae denegare elegantiam & sublimitatem, siquidem tam nobili cogitationi series capituli locum det? sed dicat forte Gueuara, haud posse literae hunc, quem conamur sensum, adaptari.

Ego verò contra certus asseuero, suauius accommodari literae multis partibus meum, quam illius intellectum. Ac primò, quoniam quae futura sunt, non pro praeteritis, sed pro futuris sumo. Deinde, quia praeterita, quae futuris interseruntur, habent in mea explicacione admirabilem energiam: & propter causam, quam superius exposui, ob quam rerum futurarum praedictionibus praeterita admisceant Prophetae; atque etiam, quoniam si sensus est, instauraturum Deum antiqua facta; tunc quidem quadrant in textum adamussim praeterita significantia veterem historiam, inter futura, quae renouationem antiquorum miraculorum à Deo faciendam representant.

Praeterea, quamquam sit verum, in Canticis laudatius ordinem historiae inter res, quae celebrantur, non requiri; adhuc tamen multo videretur con-

Christiana mysteria ad literam tractant saepe Prophetae.

Sensus autem raris quam ad textum.

Probatum ex perturbato apud Prophetas iam historia ordine.

conformius exactæ sacræ Scripturæ diligentia, ut cum is ordo mutatur, ratio congrua de omni serie narrationis exhiberi queat. Atque optabile præcipue videbatur in hoc Cantico Habacuc illis satisfacere, qui rogant, cur in eo tam mirè ordo perturbatus sit: ut cum antiqua Dei facinora à præbita in Sinai monte Moyfi lege incipiantur; mox continuò de Madianitarum cæde (quam narrat caput 7. Iudicum) agatur, prius scilicet quam de rubri maris & Iordanis diuisione. Reditus deinde fit ad librum Iosue, ubi miraculum est subsistentis Solis. Unde reditur etiam ad exitum Iudæorum ex Ægypto, ad stragem quam Ægyptij sustinuerunt ad traiectionem à Deo populum per mare rubrum. Huic autem quod respondeat tam notabili perturbationi rerum, nihil habet Guevara. At ubi ponatur, tangi dumtaxat à Propheta veteres historias, adeoque non ab eo suscipi, ut referat, sed ut asserat solum illas Deum renouaturum; fit statim evidentissimum, non aliam esse deuiationem earum tangendarum ordinem ab eo, quo fuerant spiritualiter implenda. Quod si referantur eodem modo, quo erant instauranda; is profectò ordo proprius est, quem vates seruaturus erat.

Quæ uerbes aliqui huius Cantici uolunt explicari.

Renouatio veterum gestorum celebris in sacra Scriptura.

Explicatus Eccl. 6.

Quæ faciunt sensum literalem unice historia & prophetia.

An Cantici hoc liberatio ne Babylonica terminetur?

Denique est contra intellectum Guevaræ, quod ille, dum nititur applicare omnia veteribus historiis, asserat uerbis nonnullis magnam violentiam. Quod si vates futura spectabat præcipue, non est cur requiratur stricte, ut omnia, quæ dicuntur, in narrationes veterum miraculorum conueniant omnino. Etenim in iis, quæ futura prædicuntur, ritè aliis adiciatur quidquam, quæ iam præterierunt. Sic nimirum in Psalmo 71. (ubi tacto Salomonis regno respectus dirigitur ad Christum) asseruntur de Christo nonnulla, quæ dicta de Salomone omnino constare non possunt.

Iam uerò hæc cogitatio, cui in mea interpretatione insisto, quod spiritualiter in Christiano populo renouaturus esset quæ olim facta admirabilia molitus est Deus, ea est profectò, quam celebrant passim sacræ literæ: etenim omnia in figura contingebant illis. Expendendum illud Ecclesiastici 36. 6. *In noua signa, & immuta mirabilia.* ubi oratur Deus, ut quæ olim admiranda fecit, sic instauraret, ut in alia commutet, in quibus eadem antiqua uerè, sed sublimiori ratione reparantur. Quid ergo mirum quod sacra Scriptura sibi consonans antiqua miracula renouanda esse prophetet.

Dicitis adiungo, atque affirmo Guevaræ explanationem mea coërceri, addi præterea illi (unico dumtaxat sensu literali permanente) quod is allegoricè solum allatum existimabat. Enimvero qui asserat rem illà mirabiliter tunc factà, cum Deus Ægyptiacæ seruituti exemit suos, cum renouaturum; in hac planè sententia & pristinum miraculum, quæ historia est, & nouum, quæ est prophetia, comprehendit. Quis igitur non videat, longe esse optabilius, ut vates in id quod uaticinium est, cum illud patitur contextus, præcipue intentus sit.

Sed resistat fortè Guevara ex huius Cantici fine, qui perhibet manifestè, Israëliticū populū Babylonem eductum iri à Deo, & ad Palæstinæ montes perductum: totam proinde illius seriem in hunc finem dirigi oportere: atque aded subuehi nos plus nimio, cum ad reparationem pristinorum mirabilium subuehimur; siquidem in liberatione populi è captiuitate Babylonica, ut exigit literalis

A vis, substituti sumus. Etenim nimia planè fuisset superiectio, asseuerare, instaurata in ea liberatione fuisse antiqua miracula, ac præcipue Sinaicam Dei manifestationem, populi per rubrum mare traiectionem, detentum Solis ac lunæ cursum, terribilem illam Ægyptiorum, Chananaeorum & Madianitarum internecionem. Respondeo, si huius Cantici finem ad egressionem dumtaxat è Babylonica captiuitate spectare literaliter comperitum esset; robustum planè contra nostram explanationem tunc fore hoc argumentum. Verum tam hoc comperitum non est, ut oppositum potius sit omnino exploratum.

Haudquam.

B Aio propterea, quàm certissimum mihi esse, tractare in fine huius Cantici sensu omnino literali Habacucum rationem, quam tenuit Deus in seruandis asserendisque Christianis primitiuis, iisque ad terram promissionis spiritualem pertrahendis ita, ut neque paupertas neque mors ipsa impedire, aut certè minuere possent veram illorum felicitatem. Paupertate quin potius ac morte perinde quasi appositis instrumentis vsu Deum, ut liberatio salutarisque Christianorum redemptio aded copiosa extitisset.

Sed Christianorum primitiuorum redemptione.

Prima huius persuasionis probatio ea est, quæ stabilita superius manet, futura scilicet huius Cantici pro præteritis nequiquam accipienda. Secunda, quoniam, si de exitu tantum è captiuitate Babylonica hic sermo sit, certè uerborum illorum: *Ingreddiatur pareto in ossibus meis, ut ascendam ad populum accinctum nostrum*, applicatio esset uolentissima. Etenim qui erant Babylone captiui, cur expeterent oppetere mortem? ut irent uidelicet ad terram promissionis. nonne hoc absurdum est? At qui hoc constat mirifice de primigeniis Christianis intellectum: qui quidem exoptabant nimio opere, mors uti & infernus in ipsos defauirent, (ut in Apocalypsi. aperto sigillo quarto representatur) quo sic in patriam uerè uiuentium aduolarent.

Probatur 1. 2. ex uersu 16.

Tertia probatio exhibet nomen *Iesus*, quod v. 18. usurpauit Vulgatus reddens, & exultabo in Deo Iesu meo. Enimvero eo me ducit hæc translatio, ut existimem, illam fuisse ex diuino instinctu, quo adduceremur sic, ad existimandum, de saluatione, quam per Iesum Christum Christianus populus consecutus est, ad litteram hic esse sermonem. Atque equidem sentio, tantum idcirco Prophetam uolatum sustulisse, quantum promissio instaurationis veterum miraculorum præfert; ut postea, cum de egressione è captiuitate Babylonica, & ad terram Palæstinam regressionem loqui uidebatur solum; tunc utique animaduertemus, illū stylum mentemque ad magnam illà libertatem, quam per Iesum Christum adepturus erat populus Christianus, attollere. Ad eum planè modum, quo cum Isaias, & Ieremias de Babylonis excidio uidentur agere; in eam præcipue admirabilem ultionem attenti erant haud dubiè, quam Deus de secunda altera Babylone, de Roma nimirum, ob eas crudelitates, quas exercitura fuisset cum populo Christiano, sumpturus erat. Nam hic omnino est eorum uaticiniorum, ut uidimus in Apoc. literalis sensus. Quo tamen illud minimè aufertur, ut non attingant vel Isaias, vel Ieremias typum antiquam. scilicet Babylonem, vel Habacucus Israëlitarum in Palæstinam reuersionem, attingunt id enim uerò, uerum Prophetis familiare est, Iudaica tangere & Christiana respicere.

3. ex nomine Iesu in uulg. ex presso.

Sensus propheticus ubi agitur de Babylone euertenda.

E His iam Cantici argumento cum, ut existimo, fuerit

Quoniam...

Ignorantia...

Timor...

Cum...

fuerit satisfactum, ad verba illius sigillatim expendenda, deueniendum.

Cantici enarratio.

Huius initium est: *Oratio Habacuc Propheta.* quia videlicet hoc Canticum excellentissima est prophetia. Et nomen quidem *Oratio* extendendum est, vt solet, ad propriam illius notionem, vt significet nimirum quem vocamus discursum *in ratiōamento*. Nam de oratione, vt sumitur pro precatione ad Deum facta, nihil esse videtur aliud in toto Cantico, quam illud versus 2. *Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud.* quod fortasse ad prophetiam pertinet, non ad petitionem. Et neque sermonem totis versibus 3. 4. 5. 6. 7. dirigit Propheta ad Deum. octo verò sequentibus loquitur quidem cum Deo; sed cum nihil oret à versu deinde 16. vsque ad finem cum Deo Propheta non agit.

Pro ignorantibus. Hebr. *Super ignorantibus.* Porro vox *super* materiem, de qua agitur, solet denotare. Nomen autem *ignorantia* capiendum, meo iudicio, pro rebus ignoratis, & absconditis. Cœlesti verò saluationi, & solatio Ecclesiæ primigeniæ, de quibus tractatur in hoc Cantico, appositissimè conuenit nomen ignorantia pro arcanis rebus, & abditis acceptum. Quod si Habacuc nostri equi ab iis, de quibus Apocal. 6. diuersi non sunt; iis ignorantibus respondent in Apocalypsi sigilla. Et equos quidem tantisper Ioannes non vidit, dum sigilla libri aperta sunt. Notat autem Gueuara delectationes item significari Hebræa voce, sed fortasse, id est ad occultas delectationes referendum. Talis enim ea est voluptas, quam indicat is locus, quem allegat Gueuara, vbi eadem dictio reperitur, nimirum Prouerbior. 5. 19. ibi: *In amore eius delectare iugiter.* Assero igitur hanc etiam Hebræicæ vocis acceptionem habere locum in nostra explicatione.

2. *Domine audiui auditionem tuam, & timui.* Timoris nomen referri debet cum ad proprium timorem, vt inferiùs, tum ad admirationem, & stuporem, quod notabimus ad vers. 16. *Audiui, & conturbatus est venter meus.* Est ergo sensus. Nuncium mihi à te missum, vt reuelatione accipi, timore certè, stupore quin etiam percussus fui. Intellexi nimirum egestatem, & mortem in eos, qui tibi maximè amicitia sunt coniuncti, grassaturas.

Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud. In medio annorum notum facies: cum iratus fueris, misericordia recordaberis. Equidem pro imperatiuis futura non capio; sed pro futuro potiùs imperatiuum: sic, vt quod petitionis speciem præ se fert, sit hic, quod habent in Psalmis alia, id genus, prophetia. Neque tamen, siue petitio sit, siue prophetia, magni refert. Possit ergo dici, timuisse Prophetam, ac propterea supplicasse Deo, & supplicando prædixisse. Hæc porro sic intelligit Gueuara, orari à Propheta Deum, vt in mediis indignationis suæ documentis, quæ in Chaldæos exhibiturus est; tunc verò dandi erga suos Israëlitas speciminis misericordiæ, memor sit. Mihi tamen succurrit, longè esse planiùs, vt quod demonstrationem iræ subsequatur misericordiæ demonstratio, Vates dicat. Atque ita *quod cum iratus fueris, significet*: Postquam te iratum præbueris, tunc misericordiæ recordaberis. Hoc autem ideò

sic intelligo, quoniam in ea explicatione de ira ac misericordia eodem tempore exhibita, sint multa necessariò subaudienda: vt nimirum quod ira intelligenda sit contra Chaldæos, & erga Israëlitas misericordia: simpliciùs verò sit, tam iram, quam misericordiam erga eosdem intelligere, hanc scilicet post illam.

Porro sensus eius particula, *In medio annorum*, est, partiendum fore tempus, neque plures annos iræ, quam misericordiæ obuenturos. Hoc autem vt adstruā, pono, fuisse ostensum Prophetæ, Christianos primitiuos persecutiones & cruciatus, vt ipse vers. 16. inferiùs declarat, multifariam subituros: censendum propterea Deum, quoad incumberet illa procella, acerbè se cum Christianis gerere, quos plecteret egestate, ipsa quin etiam morte.

Ait ergo Propheta: *Domine opus tuum, eruere videlicet ac saluare, viuifica, pro tu viuificabis illud.* Tuum illud opus, nimirum tuis salutè & prosperitatem afferre, proferes tu quidem in lucem. haud enim exhibebis te semper rigidum, neque itè huius externæ seueritatis annis annos manifesti fauoris duratione superabunt. Propterea opus tuum, saluationem nimirum dabis tu quidem in omnium conspectum, & notum facies saluandi opus esse admirabile illud, quod rigoris & afflictionis speciem præferbat. Hoc autem supponit, cū Ecclesia & cum amicis se gerere Deum in hac vita, documenta ipsis nunc rigoris, nunc benevolentia

(*del pan y del palo* Hispani dicunt) exhibendo: atque ita sua prouidentia dispensari tempus, vt laboriosi anni prosperos (quod viri spirituales probe norunt) non excedant. Adiungo, mihi non displicere, si in hac explicatione quis dicat: In ipsa iræ ostensione, misericordiæ recordaberis, id est, misericordiam exerceas. Etenim ipsemet rigor, & asperitas, quam ostendit Deus erga suos, ingens profectò misericordia est. sed quod priùs dixi aridet magis, ad illudque reuertor.

Et verò haudquaquam est beneficium minus, sed interdum maius rigoris demonstratio; minimè tamen conuenit, vt hæc perpetuo duret. Pulchrè Chrysostr. Matth. 2. (cuius verba vsurpat Ecclesia in SS. Innocentium octaua.) Hoc certè Deus (inquit) in omnibus sanctis facit, quos neq; tribulationes, neque incunditates sinit habere cōtinuas: sed tum de aduersis, tum ex prosperis iustorū vitam admirabili varietate contexit. Hęc ergo successio rerum & euentorum vices, quæ iusti vitam distinguunt, fore vt in Ecclesia suo modo reperirentur, certum est. Propterea Vates, inquit, Deū apud se reputatam habere summam annorum tū rigidæ laborum tempestatis, tum auræ suæ benevolentia lenis, efficerèque, vt medio temporis fluxu, quo vtraque est duratura, cesset acerbitas, & benevolentia subeat: sicque illum viuificare suum opus, atque etiam notificare. nam id est, *Notum facies.* Tunc enim fit propalā, illud quod apparebat rigor admirabilem esse saluationem. Vbi recolendus præfixus huic Cantico titulus ille: *super ignorantibus*, id est, super abscondita saluatione & felicitate seruorum Christi, & quidem ponere in propatulo id quod delitescerat, est notum facere, neque dubium, quin in tempore pacis & prosperitatis Ecclesiæ innotuerit omnibus, quam ingens beneficium in eos, qui dira passi sunt tempore persecutionis, Deus contulisset.

Neque ira diuturnior quam misericordia.

Sed vices vtraque per vices.

Ita se gerit cū suis Deus.

Paritur labores & fauores.

Sic viuificat suum opus, idque notum facit opportunè.

Anni tres & dimidium Apocalypsis ut veniant ad hoc medium annorum.

Sed hi anni non sunt nisi mathematici.

Ab Austro seu de Theman, idem est.

Veterum miraculorum instauratio concepta ab adventu Spiritus S.

Et animarum sanctificatio.

Hac magnificatio de adventu Spiritus S. & subleuata praedicatione.

Colludit mirè quidem, vt ego puto, cum hac explicatione, quod semel & iterum testatur Apocalypsis, Ecclesiae nimirum persecutiones supra tres annos, & dimidium hebdomadae ex annis septem constantis non permanuras. Quia in medio annorum viuificat Deus, & notum facit opus suum; & postquam satis iam dedit irae suae (plane salutaris) signa, tunc suae misericordiae recordatur: nimirum vt per totidem annos, atque ad eodè æquale tempus exhibeat fauoris, & clementiae significationem.

Illud nihilominus esse debet perspicuum, hanc annorum diuisionem, vt tot fauoris sint, quot rigoris, non esse ad mathematicas normam exigendam, sed ad sapientem Dei calculum. Nouit scilicet Deus æquare lances, & quod huic vel alteri annorum summè de dierum vel mensium numero deficit, id quidem intentione siue fauoris, siue rigoris supplere.

Sed hic tandem loquendi modus in sacrae Scripturae phrasi, quod ostendimus aperte in Apocalypsis, significat durare quidem persecutionum ærumnas tres hebdomadae annos & dimidium; totidem autem illis succedere tranquillae serenitatis. Idem igitur designat haud dubiè in medio annorum viuificare opus suum, & postquam documenta irae data fuerunt, tunc demum misericordiae recordari.

3. Deus ab Austro veniet, & Sanctus de monte Pharan. Sententia est, renouandum à Deo vetus miraculum praebitae ab ipso legis suo populo. Etenim cum Deus olim exhibuit legem, Moyse & populo apparuit perinde quasi Sol, ex montibus Seir & Pharan ad Sinai montem aduentans. Nam Dominus, dicitur Deuteronomio 33. 2. de Seir ortus est nobis: apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum (Angelorum scilicet) millia. In manu eius ignea lex. Quod verò dicit Moyses, de Seir, de monte nimirum Idumaeae, hoc idem affirmat Habacuc, inquit: Ab Austro, Hebraicè, de theman. nam vt ait Hieronymus, Themà est regio principum Edom. Et quoniam Australis est ea regio respectu Sinai, idè dicitur ab Austro. praeterquam quòd Themà vocatur Hebraeis, vt docet Hieronymus, omnis regio Australis.

Et verò Deum, cum venit praebiturus legem, ab Austro sese conspiciendum exhibuisse, hoc utique significauit: post illum populum atque post eas umbras aduentare veritatem, ac verum Dei splendorem, in Ecclesia scilicet Christiana, quae postea sequebatur. Hinc igitur auspicatur Propheta veterum miraculorum instaurationem. haec enim instauratio, extractio nimirum veri Israelis à proprii amoris, reliquorumque immanium tyrannorum seruitute ab Spiritu S. aduentu inchoata fuit: vnde nimirum incepta Euangelij praedicatione, quam subsecuta est Ecclesiae persecutio: ea videlicet tempestas, in qua se Deus asperum, vt quidem videbatur, cum intimis admodum amicis gessit, quae res ea est, quam exponendam sibi proposuit Vates. atque hic est praesentis versus cum praecedente nexus. Propheta verò dixit: Sanctus de monte Pharan, quoniam sanctitatem impertiait Spiritus S. sua lege.

Operuit caelos gloria eius: & laudis eius plena est terra. Recolenda ingens illa maiestatis caelestis demonstratio, quae in aduentu S. Spiritus extitit, in delapsis supernè linguis igneis, in flatu vehementi, & quae reliqua habet ea narratio. Tunc quidem suprema magnificentia caelos, qui Apo-

stoli sunt, & alij Discipuli, mirificè repleuit. Egredique statim sunt ad euulgandam Christi doctrinam. Vnde consecutum, quod adiungit Vates: Laudis eius plena est terra. Nam & laus & confessio Dei appellatur in sacra Scriptura praedicatione Euangelij: & in omnem terram exiuit sonus eorum, propter quod dicit, plena est terra.

4. Splendor eius vt lux erit. Ea claritas notitiae diuinae, quae ante Spiritus sancti aduentum hominibus communicabatur, erat illa quidem instar fulgetrae nocturnae: sancto verò Spiritu adueniente, fuit quasi diurna lux, quasi praefulgens dies, immo verò quasi meridianus Sol. vide illud Apocalypsis 1. 16. Facies eius sicut Sol lucet in virtute sua.

Cornua in manibus eius. Pro ingenti quodam splendore cornua accipio. Et quidem Pagn. Vatab. & Arias translulerunt: Splendores de manu eius (notum verò est, cur facies Moyses in sacra Scriptura appelletur cornuta.) Fit autem allusio ad illud Deuteronomio 33. 2. In dextera eius ignea lex, propter splendorem scilicet eximium, quem legis tabulae, quas manu portabat Deus, emittebant. Cum igitur compertum omnino sit, vt superius diximus, vetus miraculum traditae à Deo legis in praesens rangi à Propheeta; videtur itidem habendum pro comperto, fore prorsus idem: Cornua in manibus eius, atque in dextera eius ignea lex. sed enim si legis tabulae fulgebant valde, id habebant idcirco, quoniam eius legis, quam in Pentecostes die cordibus inscripturus erat Deus, figura & umbra erant, atque in ea ingenti luce latebat Dei fortitudo. Etenim ideo legem in cordibus scripsit, quia illustrauit mentes. Atque haec figura est, cui in Apocalypsis c. 6 respondent ea sagittarum arcus, quas eques albo equo insidens gerebat: illa etiam fortitudinis demonstratio, quae apparet in primo sigillo.

Iuuant mirificè quae sequuntur: Ibi abscondita est fortitudo eius, pro quibus habent Septuaginta, Et posuit dilectam potentiam virtutis eius, indicantes nimirum exercuisse Deum in eo facinore suum robur, sed robur excellentis amoris ac charitatis, charissimi nimirum Spiritus sui. Sed Hebraea redduntur ad verbum: ibi (erat scilicet, vel reuelabatur Moyse) secretum consilium fortitudinis, & omnipotentiae diuinae. vbi typi illius mysterium manifestè proponitur. Et notandum Hebraea voce, סֵּתֵר pro qua noster abscondita est, significari absconditum, arcanum, mysterium. Concinit porro his cap. 24. Isaias, vbi inquit: secretum meum mihi.

5. Ante faciem eius ibit mors. Et egredietur diabolus ante pedes eius. Vbi cecinit Vates, renouandum miraculum in exhibita veteri lege spectatum, transit ad Palaestinae expugnationem: in qua ferre videbatur Deus mortem, & infernum sibi praeturos, stragem in illis nationibus maximam edentes. Porro, vbi Deus suum Apostolis in Pentecostes die Spiritum impartitus est, caepa fuit statim cordium expugnatio. Et verò tot erant homines, quos Apostoli feliciter prosternebant, vt in eo pulcherrimo facinore praire Deo Mors, & Infernus mira cum emphasi dicantur. Mors videlicet mystica, quae veterem Adamum gladio verbi diuini iugulat: altera verò persona est infernus, qui illos, quibus mystica mors carnalem adimit vitam, spiritualiter sepelit.

Quod igitur ponitur in hoc versu nomen Diabolus

Differentia Evangelica lucis ab antiqua.

Cornua pro ingenti splendore.

Dein pro lege Spiritus S.

Arcanissima illa quidem.

Sequitur mystica eades Apostolorum.

Mobilis

Particularis

Quid sit

Earum

Improbatio

Vera

Mors & Diabolus, mihi tragicam etiam, quemadmodum Mors personam designat, sicut & Ariæ Montano, licet huic Mors, & Diabolus pro synonymis sint. Iam verò cum quæ tangitur historia respicitur, apparet, quam eadem in Palæstina Deus fecit, eius ministros ipsi non fuisse cædæmones. Perspicuum item est, aptè concipi cogitatione Dei ministros, & quasi anteambulones fuisse Mortem & Infernum. Non hinc depinguntur equis vecti, quoniam repræsentatio non est eiusmodi, ut effectus esset saluare, sed interimere potius ac sepelire eos, de quorum casu complacbat Deo. Verumtamen manifestum est, hanc reuera internecionem & humationem ipsissimam eorum, qui ita morti & sepulture tradebantur, saluationem esse.

Partitio terrarum inter Apostolos & alios Episcopos.

Quid deiecit superbiæ Gentium.

Eorum fastus Euangelio depressus.

Improbatio nuperæ explanationis.

Vera prophetia.

6. *Stetit, & mensus est terram.* Sensus est, quemadmodum diuisa olim fuit in decem tribus terra promissionis, ita in hoc longè sacratiore bello animas idemtidem expugnatas, quæ nimirum sunt possessio ac hæreditas verorum Patriarcharum, inter duodecim Apostolos fuisse dispersitas, (quod Apocalyp. 7. tractatur.) Adhæc prouinciæ, ac regiones pro eorum, qui veræ fidei mysteria recipiebant numero, fuerunt in suas dioceses distributæ. *Aspexit & dissoluit Gentes.* In expugnatione promissæ olim terræ (quæ post distributionem factam Iosue manu continuata fuit) tantum videbatur terroris incurere hostibus iratus Dei vultus, ut animis ad se tuendos planè desponderent. At enim in hac altera spiritali expugnatione, quæ Deus moliebatur Apostolorum interuētū, ardens Christi contra flagitia hominū indignatio (quam Apocalypsis in igne per Christi oculos erumpente repræsentat) eorum animos deprimebat tantopere, prorsus ut efficeret eos à resistendo desistere, & Euangelio cedere.

Et contriti sunt montes sæculi. Incuruati sunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius. Mōtium ac collium terræ promissionis fastigia; quæ situ suo asperrimo in eluctabilia videbantur, haud potuerunt demum, quin æterni Dei omnipotentia & dispensationi se summitterent, ac superata gressus liberos & imperium Israëliti populi victoris admitterent. Id est, quod in his Propheta canit, *Contriti sunt & incuruati sunt, domiti, superati, obriti.* Horum applicatio ad spiritualem huius facinoris renouationem cum sit cuiuslibet facillima, cur prematur.

7. *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopia, turbantur pelles terra Madian.* Tangi vult Arias hoc versu duplicem historiã, Othonielis & Gedeonis. Sed commodiùs existimo, ut tangatur solum Gedeonis historia. Illa porro verba, *pro iniquitate*, Gueuaræ sensum satis prouehabant. Interpretatur enim ita se Deum cum eo populo gessisse, ut post irrogatas ipsi grauissimas iniurias, Deus contra vice supplicij, *pro iniquitate* commerti eum maximis beneficiis affecerit, qualis fuit liberatio à Madianitis, sed tamen violentum est, *pro iniquitate* supplere velle in antecedentibus, & subsequentiibus, ut supplet in suo contextu Gueuara. Præterquam quòd haud puto id quadrare posse significationis in hanc particulam *pro iniquitate*. Etenim sermo fit ad literam de Ecclesiæ primigeniæ facinoribus præclaris, atqui hæc non extiterunt, postquam Ecclesia Christiana flagitiis grauibus Deum irritauisset.

Is ergo sensus est, meo iudicio, verus: sicut Madianita, qui erant Palæstinis externi, contra Israël-

litas conspirarunt; sed quod pessimè illis cessit, quippe qui attonsi & accisi redierunt: ita quidem præter id bellum quod Palæstini, id est, Iudæi cū Ecclesia primitiua (quam Deus ex primæuo consilio in eam Iudææ regionem dominari volebat) gesserunt; additos similiter fuisse Gentiles; externos videlicet homines, cum eodem vero Dei populo belligeratos: sed illis demum quod Madianitis, in quibus tantam eadem exercuit Gedeon, euenisse. Porro, quæ omnia habet ea sacra narratio de con fractis hydriis, ac pulsatis tubis, veniunt illa quidem ex amussim ad nostri Vatis institutum, nimirum euenturum Christianæ Ecclesiæ cum Gentilibus, quod olim populo Israëliti cum Madianitis. Quod autem dicit *pro iniquitate vidi tentoria Æthiopia*, hoc utique significat visos à se novos Madianitas Æthiopes, qui, ut præstarent se fideles prauitatis, & idololatricæ ministros, gnauius pro illa depugnantes, concurrerunt, ut mystico Israëliti bellum irrogarent.

8. *Nunquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?* Hæc ita capio: Anne fluuiis aliquando o Domine, ac mari succensuisti? Hæc ne secuisti media, quominus tuo populo transire paranti retardarent gressum? At vero hæc eadem facinora patrare nunc spiritaliter, tibi opus. Et enim in Gentilitatis conuersione (quam verso, inquit Propheta, sub typo cædis in Madianitis à te editæ) circumuenient primitiuam Ecclesiam persecutionum horrenda flumina, maria procellosissima, quorum obiectu abterre illam ab incepto, Gentilitas connitetur. Verum enimuero aperies tu haud dubiè tuo populo per rapidissima fluentia & medios vortices viam. Legenda quæ dixi Apocalyp. 16. plaga sexta.

Qui ascendes super equos tuos: & quadriga tua saluatio. Optarem equidem legere: quia ascendes, ut sonant Hebræa; verum hoc non est momenti magni discrimen. Huius porro partis cum superiore nexus hic est, ut Deus saluos & incolu-
mes suos constituat amicos, necesse esse, ipse uti per media flumina & mare viam aperiat, suosque adeo equos & quadrigas alacer conscendat. Quo fiat, ut ipsum bellatoris & indignabundi habitu contuentes persecutionum vndæ de ira cedant, locum Omnipotentis, eiusque exercitui, populo videlicet Ecclesiæ primitiue concedentes. quandoquidem Deus fauerit in hunc modum egredienti olim ex Ægypto Israëliti populo.

Iuxta sensum quem Gueuara persequitur, ipse persuadet sibi, Dei equos de quibus hinc agit Vates, ventos esse, & quadrigam nubem quamdam, in qua vehi concipitur Deus: conuenienter nimirum versui 3. Psalm. 103. *Qui ponis nubem ascensum tuum* (Hebraicè quadrigam tuam) *Qui ambulat super pennas ventorum.* Et quod attingit ad hos equos Exod. 14. 21. haberi, *Abstulit Dominus mare flante vento vehementi & vrente tota nocte, & vertit in siccum: diuisaque est aqua.* Neque solum extitit vehemens ventus, sed nubes, & tempestas, qualis Psalm. 76. 17. describitur: *Viderunt te aqua Deus, viderunt te aqua: & timuerunt, & turbate sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum: vocem dederunt nubes.* Lege reliqua quæ continent egressus Israëlitis ex Ægypto, & transitus per mare rubrum descriptionem manifestam. Porro, in Iordanis traiectu arcam testamenti gessisse quadrigæ Dei vices, asserit Gue-

Ethnici cum Ecclesia quod cum Israele Madianita.

Per flumina & mare designata persecutiones.

Nexus cum superioribus.

Equus pro ventis, & pro nube quadriga?

uara: qui adiungit, nomine quadrigarum & equorum significari omnigena ac fortissima pugnae instrumenta, quibus Deus validissime decertabat.

Venire Deum ad saluandū, est eum equis & quadrigis vii.

At verò prædicta ad ventos & nubem allusio, quæ fuerunt Deo pro equis ac quadriga, videtur esse manifesta. Cæterum in principe intellectu, aduentare ad suos saluandos Deum, hi enim verò equi illius sunt, & hæc quadriga; neque aliis siue equis, siue quadrigis opus. hoc adstruximus satis Apocalypf. 6. Atque id præterea euincitur, quoniam eo etiam articulo, quo Iordanis traiectus est, concipit Habacuc Deum equis & curribus subiectum: atqui scissas tunc fuisse aquas, non effectus fuit venti præualidi, sed Sacerdotum & Arcæ in flumen ingressionis. Ut propterea ex arca testamenti construxerit ea occasione Gueuara quadrigam Dei.

Frequentem Dei comitatum indicat Vates.

Quod autem ad Grammaticam spectat, haud videtur ferri dumtaxat Habacuci cogitatio ad vnum aliquem equorum quatuor, quo veheretur Deus, currum; sed ad copiosissimum potiùs equorum, & quadrigarum exercitum, quibus Angeli, qui comitabantur Deum, inequitarent. Hoc probat, cum nomen quadrigarum, maioris videlicet etiam Hebraicè numeri; tum etiam quoniam existimandum est, & eundem Deum, & comitatum illius eundem ad Iordanis transitum adfuisse, qui prius cum in Sinai exhibita fuit lex, apparuit. Deum autem, cum propter legem descendit, cum innumeris Angelotum copiis apparuisse, Moyses confirmat: *Et cum eo, inquit Deuteronom. 33. 2. Sanctorum millia.* de quo item Propheta, Psalm. 67. 18. Et facit quod ad saluandum Elisæum non vnica adfuerit solum quadriga, equorum quin imò, & curruum, ac igneorum quidem exercitus: sed mentio præcipue fuit quadrigæ Dei, quippe cui comitarentur cæteræ & obsequerentur.

9. *Suscitans suscitabis arcum tuum; iuramenta tribubus qua locutus es: Fluios scindes terra.* Huius versus intellectus est: depugnaturum pro suo populo Deum, ut is, Christiani scilicet primitiui victoriam obtinerent. Porro belligerari Deum suo arcu est, multos ad se conuertere suorum inimicorum, iuxta illud Pl. 44. 6. *Sagitta tua acuta, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis.* vide Apocalypf. 6. in primo sigillo. Quod verò additur: *iuramenta tribubus qua locutus es*, significat, Deum, pugnano pro suo populo stare promissis quæ fecerat, & in Exod. 14. 14. in illis, *Dominus pugnabit pro vobis*, & in Deuteronom. variis locis cap. 1. 30. cap. 3. 22. & cap. 23. 10. Addit textus: *Fluios scindes terra*, q. d. Hostes quidem sagittis petes; at amicis mare & flumina aperies, ut suum iter sine difficultate perficiant. vide Apocalypf. 16. in plaga sexta. Ea demum phrasis: *Suscitabit arcum est*, instaurabis admiranda facinora, quæ pro tuo populo pugnant perpetrabas. vide Exod. 14. 25. *Dominus pugnat pro eis.* & Iosue 10. 42. *Deus Israël pugnavit pro eo.*

Qualis Deus in hostes, qualis in amicos.

An hæc sit descriptio diuisi Iordanis.

10. *Viderunt te, & doluerunt montes: gurges* (Hebraicè, inundatio) *aquarum transiit. Dedit abyssus vocem suam: altitudo manus suas leuauit.* Oratoria penè dicendi vi persuadere nititur Gueuara, poëticam in his descriptionem eius exhiberi facti, quod Deus in Iordanis fluentis designauit: eum ita diuisæ sunt vndæ mirabiliter, ut hinc fluctus alij coaceruati aliis montis præferret

A speciem; illinc decurrebant celeriter. ac sic, gurges aquarum celerrimè transiit versus mare mortuum. Interim autem tam ingentem strepitum auditum fuisse, ut vociferari videretur abyssus; tunc item cernere fuisse conflictum inter fluctus aquæ conglobatæ: vifas demum vndas ipsas in ea pugna tendere in cælum supplices manus.

B Verum enim liberiora sunt hæc in textum aliquanto; satiùs mihi multo est, ut describi cogere in his verbis insanam Romanorum Imperatorum contra Ecclesiam tempestatem, quod cernerent adungi ad vexilla Christi complures. vide Apocalypf. 6. in plaga sexta: vbi postquam exaruit flumen, & Reges Orientis transgressi Babylonem inierunt; alia describitur horribilis procella ea occasione contra Christianam Ecclesiam statim commota. Ad hunc igitur sensum multo profectò commodiùs aptatur noster textus. Expendat prudens: *Viderunt te, & doluerunt montes.* montes scilicet Romæ, & imperij illius principes contuiti depugnare pro suis, ut videbatur, Christum: quos vehementissime id, quod videbant fieri, afficiebat, fremebant scilicet præ indignatione, donec tandem, erumpentibus immani impetu fluctibus repressa ira, Ecclesiam submergere, ac obruere conati sunt: gurges vel inundatio aquarum transiit, perinde quali quis rumpat eos aquarum obices, quos appellant *dicos*. Huc pertinet Apocal. 12. vbi draco misit ex ore suo post mulierem aquam tamquam flumen.

Vel ethnica Roma fauentiu in nostros.

C In illis quæ sequuntur: *Dedit abyssus vocem suam*, Insanire videlicet flumina ac mare ipsum visa sunt. ad formidandos maris fremitus, qui in magnis tempestatibus audiuntur, allusio fit. Cuius est omnino significationis quod canitur Psalm. 22. *Eleuauerunt flumina Domine: eleuauerunt flumina vocem suam. Eleuauerunt flumina fluctus suos a vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris.* sed adiungit Propheta tam feræ maris vehementiæ præesse Deum potentissimum moderatorem: *Mirabilis in altis Dominus*, quod Hispanice dicimus, *Pero Dios sobre todo.*

Post descriptam in vs. tempestatem, quid sit: Mirabilis in altis Dominus.

D Postrema demum versus particula: *Altitudo manus suas leuauit*, vclaniam maris ipsa ferè sidera fluctibus velut manibus quibusdam contingentis validè representat, quæ quidem elegans significatio est persecutionis vehementissima, quam Roma, aduersus Ecclesiam concitauit. Vbi notandum, arcanè prorsus in Hebræo pro *Altitudo* positam dictionem *Altitudo*, qua voce quasi intento digito indicauit, meo iudicio, Propheta, Romam videlicet potenti manu, & viribus imensis horrendam persecutionis procellam contra Christianam Ecclesiam commoturam.

Roma in quomodo Vates Hebraicè indicet.

E 11. *Sol, & Luna steterunt in habitaculo suo.* Romanum imperium tota opum suarum vi connitebatur delere Ecclesiam Christi: at Ecclesia innixa Dei opè se euasuram victricem confidebat. Rarum erat profectò hoc prælium, cui spectando, representat Vates, fore ut Sol, & Luna subsisterent, cupidi nimirum videndi exitum acerrimi conflictus. significat porro hæc elegantissima hypotyposis, illud Dei facinus sæculis omnibus summa admiratione prosequendum, quod historia Iosue cap. 10. v. 13. ita commemorat: *Steteruntque Sol & Luna donec vlcisceretur se gens de inimicis suis*, quondam in nostra nimirum Ecclesia instauratum iri.

Miraculi subsistentiæ solis, & Luna renouatio.

Porro

Quam hæc extollat Ecclesia cum Ethnicis pugnam.

Porro quædam hæc sunt digna maxime consideratione. Primum, poetice, & quàm eleganter à Propheta representari, eius magnificentia illud extitisse spectaculum, quod prælium inter Ecclesiam & imperium Romanum exhibuit; ut locum habeat ea consideratio, quod in eo renouatum fuerit miraculum illud stupendum Solis & Lunæ suum tenentium cursum, quoad cernerent tam inauditi spectaculi euentum.

Et gloriam inde à Deo reportatam.

Significatur deinde, tam fuisse Ecclesiæ victoriam gloriosam Deo, ut is dies, in quo illud facinus fuerit molitus (ad eum utique modum quo alter, cum olim Sol & Luna steterunt) optimo merito appelletur magnus ille Dei dies. Vide Apocalyps. 16. 14. vbi agitur etiam de postremo populi Romani cum Ecclesia prælio, postquam flumine exarscente reges Orientis Babylonem sunt ingressi, atque ex ea occasione increuit persecutorum furor. Eius porro prælij dies in Apocalyps. dies Dei magnus nominatur. *Congregare illos (ita ibi) in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.*

Christus & mater quomodo afficiantur hominum conuersione, & quid faciatis.

Percipio denique cogitatione, diuinitatem aptè designari Sole, Luna verò & humanitatem Christi, & eius quoque Virginem matrem, iuxta ea, quæ Apocalyps. 12. disserui. Dicit ergo luminaria isthæc diuina, ut fauerent Christianis constitisse, planè representat tum eam voluptatem, qua Christus eiusque parens ex hoc miro spectaculo affecti sunt: tum fauorem & auxilium manifestum quo suppetiati sunt Ecclesiæ: ac denique, quod absque tam eximia fauoris cælestis demonstratione omnino fuisset impossibile, sumptam fuisse ab Ecclesia de suis hostibus tam gloriosam vindictam, Romani scilicet imperij ab idololatria ad veram fidem conuersionem. Huc faciunt quæ dicentur sequente commentario.

Suppositum verbi ibunt sunt fideles.

In luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis haste tue. Illud est, ut ego existimo, euidens, suppositum verbi huius, *ibunt non esse Solem & Lunam huius facinoris spectatores.* Neque item, verbi eiusdem suppositum esse hostes Ecclesiæ, videtur habendum pro comperito; sed enim suppositum est ea gens, cuius causæ Sol & Luna bene cupiunt, ac fauent. Nam sicut Psalm. 83. 8. dicitur: *Benedictionem dabit legislator, ibunt de virtute in virtutem*, illi nimirum quibus legislator benedicit: ita capiendum similiter: *Sol & Luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum ibunt*, ij videlicet, quibus fauent, & Sol & Luna, & lux sagittarum tuarum. Præterea *de ire* significat, ut videtur, ingredi, & aggredi: ire etiam in luce, honestum quid est, & studiosum, iuxta illud Christi: *Ambulate dum lucem habetis.* sermo igitur est de actione fidelium Christi in eo bello, de quo proximè agebatur.

Verùm hæc notandum, re quidem vera euenisse, ut Sol & Luna Iosue causa steterent cursum; at in huius miraculi renouatione non legimus hæc luminaria (etiãsi de mysticis Sole & Luna sermo sit) idem fecisse; sed verè duntaxat queat affirmari, Solem & Lunam constituisse, dictum, siue propter admirandam rei magnitudinem, siue propter captam à Deo patre & Christo homine ex eo spectaculo voluptatem. Huic obiectioni quàm eleganter à Propheta satisfiat, res est dignissima animaduersione, ait enim, tãmeti Sol & Luna,

Quomodo Sol & Luna steterunt in Ecclesia bellis?

A quos intuemur, suum cursum, ut factum est olim, non detinuerint; sed tamen effectum in hoc posteriore euentu, vlcisci scilicet fideles perfectè de suis hostibus, præstantiorem planè extitisse, quam si Sol & Luna substitissent. Etenim huic victoriæ lux materialis Solis aut Lunæ, non id erat, quod conducebat, sed verò cælestis beneuolentiæ & auxiliij lux. Atqui in media persecutionis caligine tantus ac tam præfulgens erat armorum, quibus pro suis Deus pugnabat, splendor; ut eo melius quàm luce meridiana fideles illustrati sufficientissimam haberent claritatem ad ingrediendum suum iter, aggrediendos hostes, ad habendâsque cum illis dimicationes admirabiles. Idque eo tutius sibi, quo eorum armorum diuinique fauoris lux eos illuminabat, hostes verò non item, quo ad manus dabant supplices, amicique siebant ex inimicis. nunc quæso lectorem candidum, vtrum dici potuerit quidquam elegantius?

Porro id est quod significat: lux sagittarum Dei, igne videlicet cælesti succensa esse ea iacula, vel esse vi prædita illustrandi. Etenim cui Deus aliqua suarum sagittarum transfigit cor, huius mentem illustratam manere, perspicuum est. Huius porro lucis participes sunt illi omnes, quos gaudio complet peccatoris conuersio.

Splendor verò haste fulgurantis designat fortasse minas & supplicia, quæ Deus aduersus obduratos & rebelles intentat. Hoc autem sic concipio, ut effulgere solet tersus ac politus ensis, fore quidem ut hasta, quam Deus contra sceleratos vibraturus erat, eum emitteret fulgorem, quo possent fideles & persequi suum iter, & hostes suos adoriri. Nimirum aperta notitia, qua veritas minarum Dei cognoscitur, sic mentes illustrabat fidelium, ut inde animos ad præliandum viriliter haurirent, acti scilicet zelo maximo proximorum suorum à minis tam grauibus liberandorum.

Illud denique noto, in sensu, quem Gueuara sequitur, necesse esse, horum verborum applicationem violentam esse. Etenim arma, quæ vibrat Deus illo die, quo Sol & Luna steterunt, si historiam consulimus, grandinem seu lapidem terribilem fuisse reperiemus. Grandinem verò appellari fulgentes sagittas, haud dubie est duriusculum; sed durum planè, eandem grandinem hastam fulgurantem nominari. Præterquam, filij Israël ad Solis splendorem, quem habebant, dirigerent gressus, non ad grandinis lucem. Si quis videat, quomodo adaptet hæc Gueuara, reperiet, nisi ego fallor, applicationem illius vio entissimam esse.

12. *In fremitu conculcabis terram: in furore obstupescies Gentes.* Fremant quamlibet vehementissimè. Romani enim verò tuos calces & imperium tuum sustinebunt tandem. Quantumlibet illi furentes & insani bellum suscipiant; perficies tu quidem ea facinora, quibus præ admiratione tuæ potentiæ profus obstupescant. Hæc verissima esse, cui vel ex Psalmo: *Quare fremuerunt Gentes*, ignotum? Possunt hæc etiam ita ordinari: Impinges illis hominibus aduersariis tuis calces, atque id quidem fremendo præ ira vehementi, nimirum tonando, & fulminando: cuiusmodi iræ tuæ demonstratione illos prostratos & attonitos relinques. Verùm enim verò mystica est, ut scæpe alibi, isthæc Dei ira, neque

Effectus lucis sagittarum Dei.

Mina Dei quale sint bonorum incitamentum.

Grando non appellatur sagitta & hasta.

Duplex horum intellectus.

Reserua hæc ad iram mysticam.

aliud designat tonitrus Dei, quàm verbi illius A potentem vim.

13. *Egressus es in salutem populi tui: in salutem cum Christo tuo.* Ac quemadmodum populum Israëliticum cum extraxit ex Ægypto Moyses, eius salutis procurator præcipuus tu quidem eras; ita etiam populum Christianum miris procellis iactatum constitues saluum: ubi est animaduertendum, ideo Vatem ad egressionem ex Ægypto redire, quoniam ibi illustre facinus educendæ ex Gentilitate Ecclesiæ figuratum fuit: quod à veteri quodam presbytero se didicisse, tradidit Irenæus, cuius in lib. 4. cap. 50. hæc sunt: *Omnia illa profectio qua fiebat populi, typus & imago fuit profectiois Ecclesiæ ex gentibus.* Cum ergo in his de Gentilitatis conuersione sit sermo, aptissime ad egressum populi ex Ægypto reditur. vide Apocal. 15. & 16.

*Cur redeat
Propheta ad
egressum po-
puli ex Ægy-
pto?*

*Senatores
Romani in-
telliguntur.*

*Quomodo
traducatur
populus?*

*Allusio ad
Pharaonas.*

*Ad quos an-
gustias rede-
gerint ethnici
Christiani-
nos.*

Percussisti caput de domo impij. Quemadmodum in omnibus Ægyptiorum domibus omnes eorum filios primogenitos interemisti; ita planè in Romano imperio vicorum capita & ciues principes acutissimo verbi tui ense percuties, ac fidei sacra subiicies. Atque ita dicitur Apocal. 17. cornua, id est, senatores Deo vsui & instrumento fuisse ad conuersionem Romæ.

Denudasti fundamentum eius usque ad collum. Porro capitibus populi ad fidem pertractis, corpus vniuscuiusque familiæ, domus, aut vici, dum capitis exemplum secutum non fuerit, opprobriationi & pudori expositum remanebit. Hoc significat hæc particula. nam corpus est veluti fundamentum, cui innititur caput: cum verò dicitur, corpus denudatum. vsque ad collum, omnimoda significatur denudatio, ab imo ad summum, à pedibus ad superiora, quod autem nuditas probum & pudorem designet, planum est.

14. *Maledixisti sceptris eius, capiti bellatorum eius.* Imprecatio hæc imperatores & præfectos, qui Christum totopere oppugnabant, concernit. Et quæ subduntur: *Venientibus ut turbo ad dispergendum me,* perspicua sunt, habentque ad Pharaonis exercitum erumpentem in populum Israëliticum, allusionem.

Exultatio eorum sicut eius, qui deuorat pauperem in abscondito. Iudicabant Romani Imperatores postrema se persecutione omnino populū Christianum extincturos. Quod idem antea iudicium fuit Pharaonis Israëlitas ad maris rubei littus circumuentos, summisque in angustiis positos habentis. Etenim Hebræi vasta hinc solitudine, illinc maris profunditate tenebantur: instabant à tergo armis & multitudine potentes Ægyptij sic, vt de præda iam iamque inuadenda, nihil dubitarent; non secus ac sæui grassatores qui viatorem miserum in loco, ubi nemo illi ferre queat suppetias, intercipiunt. Ita prorsus Ethnici Romani, qui fortitudinem Christianorum debilitare, eosque ad inaniam Deorum cultum qua suasionibus & promissis, qua minis tormentorum atrocium perducere conabantur, eo persecutionis immanitatem prouexerunt, vt rem iam pro sua libidine confectam prorsus existimarent. Etenim Christianos vndique circumclusos tenere sibi videbantur: marinis hinc vorticibus, furente scilicet illa persecutionis rabie, illinc tristissima locorum ab hominibus desertorum habitatione. Neque sibi persuadebant vt vel oppressi Christiani eremum & exilium ab humana con-

fortione eligerent; vel iis pollerent animis, vt sese in vndas proriperent. Ethnici propterea exultabant, quasi actum iam esset de Christiana religione sic, vt de re ab omnibus conclamata. Verum in tantis angustiis

15. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.* Peropportune Deus aperuit mare, ac per illud equis suis & curru ingressus Christianis subdidit animos, vt ne timerent persecutionis vndas. quo facto eos incolumes & victores transmisit in vltiorem ripam: nec enim vel vndis submersi sunt, vel adhæserunt luto; sed pericula omnia euaserunt gloriosè, & in Domino confidens populus saluatus est. vide Apocalyp. 15. & 16. & animaduerte, mare rubrum cogitari in Apocalypsi, perelegantem quidem non scissum, sed ea soliditate concretum, vt transeuntes Christianos sustinere potuerit, *super ignem & aquam, & educti sunt in refrigerium.* Re ipsa vtrumque recidit eodem, nisi quod maioris significatio- nis causa aliquid de allegoria mutauit gloriosus Ioannes.

16. *Audiuisti, & conturbatus est venter meus: à voce contremuerunt labia mea.* Huc vsque populus Dei, vt patet ex illis verbis: *Venientibus ut turbo ad dispergendum me,* locutus est. Hæc autem verba Prophetæ sunt, quibus quem adhibet Guevara sensum, violentum puto. Nam licet verum sit, aliquos præ lætitia ad mortis articulum peruenisse; sed tamen, cum is effectus habuit causam lætitiæ nimiam, nunquam solet commemorari effectus, morbus nimirum, aut mors, non commemorata simul eius causa, subita scilicet & immoderata maximè lætitia. Cum autem non exprimitur in narratione aliud, quàm nuncium ab aliquo acceptum, ex eoque tantopere fuisse commotum, vt ne verbum quidem proferre, animi perturbatione licuerit; imaginari tunc & statuere, accepto nuncio lætitiæ apportatam fuisse, certè nimia est subtilitas. Simplicius profectò, vt ego cenfeo, & multò aptius cogitetur, ex admiratione rei auditæ vehementem hanc Prophetæ perturbationem extitisse. Id quod maximè ita quis iudicet, ad rem considerandam propius accedens. Etenim res erat, quam inaudiuit Prophetæ admiratione, stupore quin etiam quam dignissima; nempe quo instrumento vsurus erat Deus ad salutem afferendam Christiano populo, id quidem fore, vt mors & infernus sæuam in Christianis suis carnificinam exerecerent.

Addendum insuper, quanti facerent Iudæi temporariam hanc vsuram lucis, & quantopere exoptarent ad terram promissionis viui reuerrere: ex quibus erit existimandum, sit ne verosimile, Prophetam auditis à se vehementer commoueri. quæ verò audiuit, hæc sunt quæ sequuntur.

Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat. Ut requiescam in die tribulationis: ut ascendam ad populum accinctum nostrum. Ac quis obsecro non dispiciat hæc verba, si nec torqueantur, aut ex proprietate distrahantur, sed simpliciter sumantur & sincere, illud statim offerre, quod re vera in ea primitiua Ecclesiæ tempestate fiebat, in admirationem summam, ac stuporem rapiens Prophetam nostrum? nimirum tam expromptè, tanque auidè sese morti ac corruptioni offerre Christianos illos primigenios, hancque ipsis viam & rationem esse ad exeundum è captiuitate

*Quam in loco
illu succurre-
rit Deus.*

*Ita Vatem
Pra lætitiæ
affectum, im-
probat.*

*Sed ex admi-
ratione ac
velut ecclasi.*

*Quanti faci-
verè astima-
tores beatam
requiem.*

uitate, & terra promissionis perfruendum. Por-
rò *Requiescere in die tribulationis* sic expono: Eo
tunc maiore gaudio afficiar, maiorique requiete
fruar, quo maioribus & acerbioribus tormentis
pressus fuero: quoniam hæc rectissima via est: *Ut
ascendam ad populum accinctum nostrum*, id est, ut ad
immergendum me gaudio, quod est in terra vi-
uentium, proficiscar. Et est quidem in his allusio
ad desiderium, quo filij Israël in captiuitate exi-
scentes tenebantur è captiuitate Babylonica ex-
eundi, in suamque Palæstinam, quæsitum habe-
bat sublimem, reuertendi. Illi tamen hoc exo-
ptabant, ut in ea regione quiete viverent; aliud
autem est, quod audiuit Habacuc, mortem sci-
licet expetere Christianum populum, quo sic è
captiuitate euaderent, & scanderent ad viuen-
tium regionem. Hoc igitur cum sit, quod auri-
bus accepit Propheta, quod textus exprimit di-
serte; quis iam non videat, illum summo iure
obstupuisse intuentem utique & eiusmodi ad op-
petendam mortem Christianorum alacritatem, &
initum à Deo tam peregrinum consilium ad affe-
rendam suo populo saluationem perfectissimam.

Allusio ad
terram pro-
missam.

Ad populum accinctum nostrum. Haud mihi du-
bium est, ad terram promissionis alludere Pro-
phetam, vbi omnes fideles mortui iacebant se-
pulti. Vnde exoptabant summopere, maximique
ducebant eorum filij & nepotes illud terere so-
lum, in eoque inhumari, vbi conditi erant proge-
nitores. Hoc fusè & aptè exponit Gueuara, qui
propterea, vbi Vulgatus habet *accinctum*, legere
vellet conuenienter, ut contendit, vocis Hebraicæ
proprietary *colleatum*. Sed affirmo nihilominus,
nostram editionem, quoniam intellectus, qui in
totam huius cantici seriem propriè cadit, de tra-
ctu Palæstinæ materiali non est, sed verò de cœle-
sti patria, nostram, inquam, editionem optimè &
sapiëntissimè habere. *Ad populum accinctum no-
strum*, ut indicaret nimirum Angelorum beatissi-
mum cœrum, qui in adiutorium nostrum conti-
nuo sunt accincti.

Sensus de pa-
tria cœlesti.

Angeli cur
accincti

Mala quo-
rumdam de
sensu litera-
li existima-
tio.

Videbitur, sat scio, iis, qui litterariæ se intelli-
gentiæ sectatores ad fastidium vsque profitentur,
nostra hæc expositio parum literalis; sed nescio
equidem cuius pietatis, cuius immo verò prudenti-
æ ac sapiëntiæ sit, in eo peregrinari tantopere,
quòd veritates puræ putæque Christianæ religio-
nis sensu omnino literali tractetur in Scriptura.
Si quis mihi efficeret argumentis, quem ego sen-
sum adhibeo huic cantico, illum textui leniter
non adaptari, is planè me sigalione taciturniorem
concinnaret. Sed nimirum reputare illum ideo li-
teralem non esse, quòd maximè Christianus sit;
hoc pessimè, iudice Christiano homine cogitetur,
nedum asseneretur.

17. *Ficus enim non florebit: & non erit germen in vi-
neis. Mentietur opus oliuæ: & arua non afferent cibum.
Absceditur de ouili pecus: & non erit armentum in
præsepibus.*

18. *Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in
Deo Iesu meo.* Hos versus interpretatur Gueuara de
Israëliitarum Babylone commorantium latitia, in
agrorum Chaldaicorum facta per Cyri milites
euctsione; quòd ea media Hebræorum captiuita-
tem terminatum iri, Deus Prophetæ reuelauerit.
Verùm enim satis iam superius effeci, Propheta
obutum longè sublimiorem esse. Nunc adiicio;
Gueuara interpretationem ne verbis quidem præ-
sentium carminum aptè recipi. Etenim *Mentietur
opus oliuæ*, certè est fraudari oleis: idque non ideo

Mentiri opus
oliuæ est olei
fraudari.

A quòd arua fuerint ab hominibus deuestata, sed
quia enati recens fructus vel in eruptione ipsa (*erz
campanilla* dicimus Hispani) restiterunt, vel post
à subfolanis exulti sunt.

Quod si resistat quis, nec in nostrum etiam intel-
lectum hæc verba commodè venire. Quorsum
enim dicerent, qui se martyrio faciendo expone-
bant: *Mentietur opus oliuæ*, &c. *Ego autem in Domi-
no gaudebo*, &c. Respondeo, hanc enim verò illo-
rum, qui ad necem pro Christo subeundam aduo-
labant, singularem esse felicitatem, ne flocci qui-
dem ea omnia, quæ anxios præsentis vitæ excru-
ciant amatores æstimare: desiderium sc. vel co-
piofissimæ messis, vel prouentuû vini & olei vber-
rimorum, vel gregum & armentorum nunc fœtu-
ra, nunc sustentationis & incolumitatis, quæ om-
nia mille sunt sinistris euentibus obnoxia. Qui
verò generosa quadam despicientia rerum istarum
cupiditatem radicitus euellens oculos in æternam
salutem ac requiem defigit, eaque suam felicitatem
definit, adeoque expetit ardentissimè pro
Christo, quo sic detur sibi aditus ad eius visionem
ac fruitionem, mortem oppetere; is planè alacriter
ac fidenter pronunciat: *Ficus enim non florebit, &
non erit germen in vineis*, &c. *Ego autem in Domino
gaudebo; & exultabo in Deo Iesu meo.* & illa coniun-
ctione enim appositè hæc omnia connectuntur.
Porrò nomen *Iesu*, quod in hoc loco Vulgatus in-
terpres, qui S. Hieronymus est, disertè reliquit,
fecit id quidem, ut superius dicebam, cœlesti in-
stinctu; ut eo nomine in loco maximè adspecto,
intelligentiam, quæ veram concernit saluatio-
nem, eam scilicet quam Christum nobis commu-
nicat, tenaciter apprehenderemus.

Quæ res de-
spicienda, qua
æstimanda.

Cur relicum
in nostra edi-
tione nomen
Iesu.

19. *Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes
meos quasi ceruorum.* Qui mihi solus contra aduersa
omnia sufficit, Deus est. Enimvero dabit me is
liberum ab immani hostium meorum oppugna-
tione, qui perinde me quasi canes rabiosi ceruum
insequuntur, & exagitant. sed asseret, & saluum
in veræ Palæstinæ montibus constituet.

Christianorū
sua oppu-
gnatorū fidu-
cia.

*Et super excelsa mea deducet me victor in psal-
mis canentem.* Atque ita montium mihi opatissi-
morum, fastigium conscendam triumphans, mei-
que amantissimi encomia saluatoris suauissimè
deprædicans.

In Prophetam Zachariam.

*De secundo Zachariæ vaticinio, quod à
versu 7. capitis primi inchoatum
ad finem vsque capitis 6.
perducitur.*

Pollicitus est Author hanc operam ad caput 6.
Apocalypseos, quippe sequorum & equitum,
quos ibi Ioannes intuitus est, tractationi perfectæ
necessariam. vbi etiam exhibuit quædam de equo-
rum coloribus præcipuè ad hunc commentarium
pertinentia. Vnde quæ accersere necessarium fue-
rit, fiet, sed paucis, & necessariis dumtaxat
verbis.

Series & explicatio vaticinij totius.

Quæ intuitum se memorat Zacharias ab ea
visione equitis super equum rufum ascendentis,
Cc 3 quæ

*Omnia hæc
accepit Vates
continuata
visione.*

*Quorum est
iis sensus co-
tinuatus.*

*Visa hæc om-
nia reconse-
ntur.*

*Prophetarum
mes.*

*Vrbis & te-
pli restaura-
tionem rægit
Zacharias.*

quæ primo capite vers. 7. incipitur, hæc inquam ad finem vsque capitis 6. putat Arias Montanus meritò, omnia eandem & vnicam esse visionem. Designat enim Vates principio diem, horam quin etiam, in qua primam equorum turmam conspexit. Continuatam verò fuisse vsque ad finem 6. capitis eam visionem, apparet perspicuè; quoniam seruata in omnibus his capitibus continuationis ratio, hæc est: *& leuauit oculos meos, & vidi. Et conuersus sum & vidi*, aut consimilis. Id quod seruat Propheta, donec initio capitis 7. ad aliam transit visionem, quam habuit post duos annos.

Quod si hæc omnia visione eadem continuata reuelata sunt, eorum quoque sensus videtur esse debere continuatus; quin rerum, quas Propheta conspexit, bene magna diuersitas obstat. Ergo auspiciatur hanc visionem ab equorum cœtu. Ad cornua quatuor vnicornis aut Badæ versu 18. eiusdem primi capitis transit ad fabros totidem versu 20. Mox cap. 2. ad magnitudinem & felicitatem, inquam erat euasura Ierosolyma. In cap. 3. ad vestes prius despicabiles, gloriosas deinde Pontificis Iesu, ibidem versu 9. videt septem oculos super lapidem vnum. Candelabrum deinde septem lucernarum, & duas oliuas in capite 4. In 5. ingentem membranam infausis Dei imprecationibus contra fures & periuros exaratum. Post à versu 6. amphoram, in quam includebatur mulier; cumque amphoræ os plumbei massa ingente obstrueretur, arripitur statim, & per aëra delata in Senaar collocatur. Propheta denique in capite 6. obiiciuntur quatuor equorum quadrigæ. in quo à vers. 10. agitur de duabus coronis Pontificis Iesu. Hæc omnia oblata sunt Zachariæ in hac visione; ea quidem ad eò obuelata inuolucris, vt cum ex antiquis Prophetis maximè symbolicus Zacharias planè sit, maior symbolorum illius pars in hac visione claudatur. Vt autem percipiatur rectè, eam velut ænigma considerare ac discutere necesse est: ænigmatis porro pars nulla singillatim declarata satisfacit, nisi appositè totum applicetur.

Ad declarationem præmittendum, quod sapienter de Iacob propheta (serm. 14. de sanctis) sanctus Augustinus, Præsentes, inquit, tangens, futura præspiciens, constare quidem eodem modo de antiquis ferè omnibus Prophetis verè dictum, nam omnes ferè præsentia tangunt, & futura prospiciunt; id autem de hoc speciatim Zachariæ vaticinio verissimum esse, perquam liquiddò apparebit.

Assero igitur, quod tangit in hac visione noster Zacharias, esse haud dubiè facinus insigne, quod Zorobabel dux & Iesus Pontifex in extruptione vrbis Ierosolymæ & Templi sunt fortiter aggressi quo ei pacto faurus esset Deus, peruenturæque ad eò ab humilibus iniuriis ad excellentem maiestatem ac gloriam. Ponebantur eius ædificij fundamenta mox à Babylonis captiuitate relicta: eius proinde initia exilia fuere & humilia, vicinorum præterea & contemptione & contradictione. Hæc tamen pericere minimè potuerunt, quominus ad eximiam tandem vrbis & Templi instaurata æstimationem & maiestatem accederent. Tunc finitimi omnes, qui prius tantopere aduersabantur, manus & colla Ierosolymæ dederunt, augusti illius templi religionem venerantes.

At enim hæc vetus structura typus fuit & im-

bra duntaxat eius, quod præcipuè versabat animo Propheta noster. id certè fuit principia & progressus Christianæ Ecclesiæ arcanissimè describere, qua ratione, quo consilio, postquam redemisset Deus genus humanum, illudque à mystica illa captiuitate vindicasset, Babylonica auspiciada foret substructio spiritualis Ierosolymæ, viuique templi, quæ Dei sedes est, sua videlicet Ecclesiæ: quod hoc ædificium mundo obsistente vniuerso, magnæque contemptus & humilitatis specie esset inchoandum. Sed demum militatantem Ecclesiam de suis hostibus gloriosè triumphaturam.

Porro allegorica loquendi ratio, quam persequitur Zacharias, cum ad militiam, tum ad ædificium tota reuocatur. qua duplici figura de Christiana Ecclesiæ in Scriptura frequentius agitur. Ponitur autem, in militia allegoria belligerandi artem & rationem duplicem esse; alteram, cum palam proponitur contrario bellum, vt manus cum manu conferatur, potentiaque potentiam experiatur: alteram, per simulationem, ac quasi per cuniculos, cuiusmodi est insidiarum strategema. Quia verò Ecclesiæ suum bellum exorsa est rectè admodum, postmodum autem aucta iam viribus bellum suis aduersariis idololatriæ, mundanæ superbiæ, & cacodæmoni propalam indixit; idcirco in hac visione Zachariæ exordium sumitur ab equis positus in subsecsis, per noctem scilicet in reposita valle inter dumeta abscondis. Id verò negotij confici repræsentatur cap. 6. aperto Marte, & vtrinque omni opum vi, hæc enim in bellicis quadrigis repræsentatio est.

Eques insidens rufo equo planè Christus est in sensu principe; in figura verò Zorobabel. Ac quemadmodum Zorobabel, aut Sacerdos Iesus in illo suo molimine clam bellum idololatriæ confutibus ciebat, eo scilicet consilio vt eos sensim obtineret, atque ita veri Dei cultui subiceret; ita profus dux sapientissimus Christus D. eiusque disciplina manus dignissima Apostoli admirabili sua doctrina & prædicatione idololatriæ mouebant bellum. Hoc autem principio reatum erat, à quo proinde sicut nec à ducibus & militibus illius, Apostolis videlicet, Martyribus, & reliquis ex quibus exercitus ille conflabatur, parum sibi cauebant Gentiles; illos potius vt stultos ac bardos, & vt homines ad interitum suum properantes reputabant, & vt amentes plecebant. Illi tamen mirabili ac sapientissimo vtebantur strategemate, quo facinus opportunè pulcherrimum perpetrarent, Martyria videlicet fortiter faciendo, viuendo in Angelorum modum, cœlestia prædicando. Sanctus Ambrosius, rufum equorum colorem Martyribus, Virginibus album, varium Doctoribus accommodat. Id quod typo etiam, Iudæis scilicet, conuenit suo modo, quippe quibus tolerantia, vitæ innocentia, & cœlestis doctrina pro insidiis & strategemate erunt. Sed de colorum significationibus accurate disserui Apocal. 6. notat 5. vbi probaui in colore albo immaculatam sanctimoniam, in rufo ardentem zelum, sapientiam in vario, in nigro modestiam indicari. de quibus aliquid mox adiungeretur.

Cornua quattuor ventilantia, quæ in visione sequuntur, oppugnationem repræsentabant, quæ ab omnibus circumquaque partibus, ortu & occasu, Austro & Septentrione vrbis Ierosolymæ ædificio facienda erat. Et vero Christianæ Ecclesiæ extructio ab orbe vniuerso Principum & Imperatorum opibus quatienda erat.

Quar

*Serio prædicit
Ecclesiæ ad-
ficationem.*

*Sub allegoria
duplici du-
plex seruata
ab Ecclesiæ
bellandi ratio.*

*Qui vehitur
equo rufo,
Christus est.*

*Apostolica
militia ars.*

*Cornuum si-
gnificatio.*

fabrorum. Quattuor deinde fabros Vates intuetur. hi ex illis sunt cogitandi ad contextum, qui ex cornibus atramentaria, vasaque alia vsibus accomoda, & flores etiam (nam cornua in flores discindi, tam est antiquum, vt eius artificij mentio sit in Plinio) elaborant. Id quod significat eleganter, monderaturam ita Dei prouidentiam res, vt ea tempestas in Ecclesie commodum & gloriam emergeret; quoniam illis tradenda essent cornua, qui ea ad ministeria reipublice adaptarent.

In Ecclesia gloriam. His ita administratis, spes de Ierosolyma prosperitate adolescit, eam nimirum & in gentem & in gloriam promotum iri; sed Christianam Ecclesiam multo maxime.

Sacerdotis summi. Atque adeo Pontificis Iesu sordidam & humilem vestem cum ornatissimo paludamento commutandam.

Ex magnifica structura Templi. Quoniam ex lapidibus & cæmentitia materia ad ædificium coacta templum admirabilis sculptura & maiestatis foret construendum: talis scilicet constructio, qualem necesse erat eam existere, inquam intentissimi incumbabant septem diuinae prouidentie spiritus, & inquam Deus collocare volebat sue potentie, sapientie, ac bonitatis summam.

Candelabri & septem lucernarum significatus. Ingens porro decore ac gloria, quam vsus & exercitium catholice religionis attulit, in candelabri splendore pulcherrime repræsentatur: lumine vero septem lucernarum gloria & splendor septem Dei spirituum, quorum in Ecclesia sparsa per totum orbem tanta est claritas.

Duarum oliuarum. In oliuis duabus, inspecto prius typo, alluditur ad Zorobabilem & Iesum: his enim, quod ardeat & splendeat candelabrum, laus & honor attribuitur; quemadmodum splendor & lumen lampadis oliuæ referri debet acceptum. Adumbrat autem hæc figura, Doctrinæ & Exemplo, quæ duæ sunt Apocalypseos oliuæ, honorem & gloriam Ecclesie Iesu Christi deberi.

Firmato verò iam ac constituto publico religionis catholice exercitio, eo loci res adductæ fuerunt, & eiusmodi habuerunt statum vt iam totum Martis negotium à fidelibus steterit. Tunc hostes vix, aut ne vix quidem illis bellum audebāt denunciare. Propterea, quod inferebant damnum, non id palam & æquo Marte inferebant, sed enim latronum & periurorum ritu. Expono quid sentiam. Qui retinent hæcenus aduersariorum nomen, nostrique detrimentum, quoad possint, præseferunt, id tamen non æqualitate virium & potentie; hi quidem nominantur appositè fures, latrunculi, piratæ: & quod facessunt negotij, iure vocatur latronum bellum. Qui verò, tametsi gestant inimicos, animos id profiteri non audent; sed tentant potius amicitie specie circumuenire ac decipere, qualis est omnium hæreticorum furfur, isti profectò sunt falsi fratres, & in eos periurorum nomenclatio belle quadrat. Verum enim Dei est, nunquam non rationibus Ecclesie sue prospicere, propterea dirarum & anathematum edictum aduersus latrunculos & periuros euulgat.

Vt autem supplicium de istis sumendum repræsentetur, impietas Ecclesie aduersaria insidens amphoræ, (idem est amphora & ἀμφόρα, quod Hebræum ephi, maior scilicet mensura, nostratibus *media banega*) describitur. Hæc autem vt puniatur, in illam amphoram intruditur, & ebibere cogitur plumbi eliquati talentum. Et quidem hostes Ecclesie (tam fures prædicti, quam periuri) persuasi sunt, à se facere ius & æquum. Vt autem repræ-

A sentaretur, quàm illi huic sue persuasioni affixi sint; quid quæso excogitari potuit aptius, quàm mensura, quæ iuris & æqui symbolum est, insidentem, impietatem describi? Eam deinde intrudi in istam mensuram, videtur esse profectò, sic miseram circumcludi, conuinci, ac deuinciri, vt ne sui quidem mouenda, nedum elabendi, facultas omnino denegetur. Atque ita inde sibi pudorem apponet, & opprobrium, vnde antea petebat ornamentum. Idque sibi sit carceri & vinculis, qui male prius per hominum ora volitabat, atque vnde fulcrum iactabat & vires, inde profus frangatur, ac debilitetur. In os porro liquatum plumbum infundi, non id est solum, quod *omnis iniquitas opprobriabit os suum*; sed demonstrat præterea insignem ultionem, quam exiget ab ipsa iustissimus Deus. Nam quod ei plumbum in magna copia, sed verò intra iustitie præscriptum (hoc affert designatum talenti vnus pondus) infundatur, planè denotat, supplicium quidem grauissimum, sed verò iustissimum fore. quo de plura in Apocal.

At verò, licet impietas & improbitas Ecclesie aduersaria (idololatria nimirum, hæresis, falsitas, & quæ sunt huius moletrina) euidetæ, ac reuinctæ, publicè traductæ, adeoque pudefactæ, probè demum malcatæ remanebunt; non deerit nihilominus, qui hanc animarum pestem suspiciat & adoret. Id significant visæ à Propheta duæ scemina, quæ alis præditæ miluinis impietatem per aëra sublata ad cæpum Senaar detulerunt, collocaturæ nimirum perinde quasi statuam super basim, vt pro numine habita adoraretur. Scemina ista mihi esse videntur duplex ea proles ante memorata & latronum, & periurorum. Hi quidem in sublime elatam, q. d. artibus & fraude mali dæmonis pertinaciæque indefessa portabunt, honoremque & adorationem impietatis in se recipient. Idque facient specie & obtentu religionis & pietatis, propterea illis attribuuntur alæ ciconiæ nam Hebræa voce כַּיִתּוֹן, quam noster hic & alibi vertit miluum, significari ciconiam, multi putant. Etenim hæc collunies hominum, vt se gratos & pios suis progenitoribus exhibeant, (pietatis enim & religionis nomine, vt scil. auitam adorationem tuerentur, impietatis patrocinium suscipiebant. *Habentes speciem quidem pietatis.* Paulus 2. ad Timoth. 3. 5. inquit, *virtutem autem eius abnegantes.*) intuiti nullum suæ impietati in Christiana religione relinquere locum, in humeros sublata transferunt Babylonè, quæ scil. ciuitas est Ecclesie inimica, vt collocatam ibi cultu diabolico prosequantur. Verum vt pascitur ciconiæ pietas anguibus & colubris, talis erat pietas idololatarum, eo scil. pastu ali, quem illis falsæ religionis doctrina pestilens subministrabat.

Sed tamen vt Vulgata versio, quæ alas milui prætulit, potior est, ita sensum habet commodissimum. Nam vel significat ignorantiam, & pusillanimitatem, quas duas duæ illæ scemina repræsentant, verè esse, quæ Deo subtrahunt honorem, & exhibent impietati. nam miluus, vt notum, ex volucris est rapacibus. Vel melius, vt puto, illis idè dantur miluinæ alæ, quia hæ, quippe nigra, & talis volucris aptæ sunt ad infelicitatem & miseriam denotandam, quæ cultores impietatis necessarid persequitur.

In alatis his figuris duabus allusio est, vt ego sentio, ad Cherubinos duos, qui Dei portabant thronum, illicque sedem & honorem exhibebant. Quod si hi Cherubini duo, masculi quippe am-

Sicmet munimentis opprimuntur improbi.

Quæ sint scemina portantes impietate.

His ponunt quidam alam ciconiæ, cur?

Sed quid dantur alæ miluina.

Notata allusio in his duobus figuris ad duos Cherubinos.

bo, diuinitus & illustratam mentem, & inflammatum affectum appositè repræsentabant; pennatæ hæc duæ femina aptæ erunt repræsentandis ignorantia & pusillanimitati: nam vtraque femina est, & quæ impietatem, id est, idololatriam, improbitatem, harumque dignas affectas honorificè collocat, & veneratur.

Ecclesia denique victoria & triumphus.

Ex inde Christo diademata.

Sed enim Ecclesia demum de impietate in orbe vniuerso gloriosissimè est triumphatura. Propterea quatuor quadrigæ statim consequuntur, quæ & bellum acerrimum, & publicam triumphipompam repræsentant. De coloribus equorum, quæ huc faciunt, pauca superius, & locum Apocalypf. vbi de illis exactè disputatum, notauit.

Ex his gestis præclarissimis insigne ac rarum prorsus gloriæ diadema Christus Iesus nanciscitur. Quod autem non vnum, sed duo sint diademata, aureum alterum, alterum argenteum; factum id quidem propter duplicem fidelium gloriam adumbrandam, cum illustri doctrinæ, tum vitæ ad omnem virtutis elegantiam compositæ. Nam argentum symbolum est in sacra Scriptura perfectissimæ doctrinæ. *Argentum igne examinatum, purgatum septies.* Iam aurum symbolum esse charitatis nemo nescit.

Animaduersa quedam ad textum literarium.

An equorum & equitum in significatione distinctio sit.

Quadriga pro exercitu quadrigaru.

Cur ea dicatur esse vni.

Lapis super quem septem oculi, de pretioso quodam stellulis septem variegato.

Haud esse opus intere quos & equites anxie distinctionem in significatione inquiri, & notant plerique interpretu ad c. 1. Zachar. & à me ad c. 6. Apocal. probatum. Nisi forte ea cuiquam arrideat cogitatio, vt viri probi ac iusti sint currus, & equi, Deus autem, qui inibi vehatur. nam equus pro Dei ad bellum instrumento, aptè accipitur.

Quod in cap. 6. dicantur quadrigæ sex esse, fortassè non est ita strictè intelligendum, vt plures esse nequeant, & non potius quadrigarum exercitus. Etenim Hebræo nomine, quod vertit Vulgatus currum, collectionem afferri, periti notant. Videri potest thesaurus in dictione 227.

Sed dubites, cur asseratur in cap. 6. quatuor eas quadrigas esse quatuor ventos; Respondeo, varias afferri posse eius dicti causas. Prima est, ita significatam earum eximiam velocitatem. Secunda, indicatum eas tendere ad omnes quatuor mundi plagas, vnamquamque ad propriam. Tertia, ostensum ea locutione, illas describere Deo, ad saluationis suorum effectum. Sicut olim fuit ventus ille, qui per medium mare rubrum aperuit viam. atque ea propter venti vt Dei currus Psalm. 103. 3. inducuntur. Et putat etiam Guevara in Habac. equorum, qui sunt cap. 3. eius prophetæ significationem eandem esse. De quorum tamen legitimo intellectu ibi fati disputatum.

Illos septem oculos, qui super lapidem, de oculis septem exposui, qui à Propheta visi fuerunt in lapides coniecti, qui ad Templi ædificationem cogebantur. atque ea videretur simplicior, adeoque aptior acceptio. Auctores tamen non desunt, qui lapidem, de quo singulariter Zacharias, pretiosum quemdam interpretentur, quem Iesus, aut Zorobabel stellulis septem distinctum gestaret; ad eum vtrique modum, quo stellas aureas sapphiro tribuit Plinius. Certè Nazianzenus referens hunc locum, *Septem, inquit, oculis Zorobabelis lapis ornatur.* Porro oculorum nomenclatio in stellas minimè adaptatur violentè. Sic enim appellat Plinius stellas: & sic etiam vocat idem notas eas rotundas, quæ in

A pantheris sunt, & in caudis pauonum. Adiungo à Niceta in illam Nazianzeni 44. orationem dici, Zorobabelem in certo pretioso lapide, quem in superhumerali posuit, sex foramina fecisse, & gemmas totidem (vellem dixisset septem) inseruisse. Ad hæc tamen obseruo, si de pretioso lapide agat noster Zacharias, hunc minimè Zorobabeli, sed Pontifici Iesu tribuendum, cum dicat: *Lapis quem dedi coram Iesu.* Porro gestari anulum à Pontifice, (ac præcipuè cuius gemma sapphirus esset) decorum est, adeoque apparet verosimile. Cohæret præterea cum illis capitibus 3. 5. *Ponite cidarium mundam super caput eius.* nam capite cidari aut mitra ornato, aptè in digitum cadit annulus cum lapide sapphiro. Atque id tunc erit: *Lapis quem dedi coram Iesu,* lapis nimirum ille pretiosus, quem, quia Pontifex est, (nam est certè Pontifex auctoritate mea) præ oculis gerit. Præterea vesti pretiosæ solet annulus associari. sic filio prodigo apud Lucam 15. post stolam primam datur annulus in manum eius. Huc facit illud Iacobi 2. 2. *Si introierit vir aureum anulum habens in veste candida,* vbi Græcè pro annulo aureo est χρυσοδουλιον, id est, anulum aureum gestans digito.

Quem lapidem in annulo gestaret Pontifex.

B Verum est tamen Græco nomine δακτυλιον non significari modo digitum, & in digito anulum, sed fibulam etiam & quamcunque rem similem. Cardinalis Baronius tom. 1. fol. 170. legendus, vbi affert ex Iosepho, fibulam auream in veste gestare consueuisse affines regis, siue eos, quibus ex magna gratia rex concessisset. Misit ei (dicit Iosephus 13. antiq. c. 8.) fibulam auream: quod gestamen solis cognatis regis concedebatur. Vnde inquit Baronius decipi eos, qui Iacobi locum de digito anulo intelligunt.

De aureo apud Iacobum annulo obiter.

C Forsitan ergo in nostro Zacharia de gemma in fibula aurea sensus sit, aut capiendus fortè Propheta de monili, quod Pontifici penderet ad pectus. Et certè de fibula aurea Ionathæ ab Alexandro concessa, mentio est 1. Machab. 10. 89. & c. 11. 58. de altera concessa eidem ab Antiocho iuniore. sicut & de concessa Simoni à Demetrio c. 14. 44. Et potuit hinc quidem vsus extitisse eius fibulæ (brocha est nostratibus) pretioso lapide tectæ, qua ampla Ecclesiæ pallia (cappas de choro vocant) exornantur. Atque ornatus istius vsus suspicor antiquum esse; quoniam ea Saluatoris imago, quæ apparuit Romano populo, vestem nostris cappis de choro ad similem gestat, eamque eiusmodi fibula exornatam, vt ex pictura apparet eius temporis antiquissima.

Ea pretiosa fibula (brocha) qua in cappis de choro, vnde initium habent.

D Qui tamen existimauerint de annulo Prophetam loqui, dicent iidem hoc esse, *Quem dedi coram Iesu.* nam quod in manibus gestes, id dicere iure præ oculis gestare. atque idem est prorsus, ponere ob oculos, & in manibus ponere. sic dicitur Iob. 37. 7. *Qui in manu omnium hominum signat,* id est, ob oculos ponit. Et Isaia 49. 16. *Ecce in manibus meis descripsi te: muri tui coram oculis meis semper.* idè vtroque hemistichio affertur: atque idè esse in manibus, & coram oculis, idem est. Vnde vulgaris est locutio, cū petimus, aliquid dari nobis cernendum, dicimus, Rem quæso ostende, id est, da in manus.

Esse coram aliquo, id est, in manibus.

E Dicat alius fortassè, angusto illo Iesu Pontificis tempore, propter inopiam grandis ex auto candelabri, exiguum aliquod adhibitum lapideo fulcro sublatum: atque id esse septem oculos super lapidem, id est, septem candelabri lucernas: quoniam sequenti capite septem lucernis candelabri det textus oculorum nomen. Per lapidem

Singularis explicatus septem oculorum super lapidem.

Annulus egiptianus scriptus

Qua vni mutato designet

An iidem equi vni fortes

Non vni

Diuisio equorum primæ

dem verò sustentantem Ecclesiam representari. A
Sed verò, si per lapidem hunc significaretur
annulus in digito, illum dicerem iuxta antiquam
consuetudinem in sculptum. Porro de lapide pre-
tioso, qui Christus est, affirmat Deus, illum à semet
sculptum iri. quod de passionis eius acerbissimæ
vulneribus explicat S. Hieron. Atque ad hunc in-
tellectum: quod ait Zacharias c. 3. v. 9. *In die una,*
Hieronymo designat sanctam illam diem, in qua
Christus D. mortuus est: & abstulit iniquitatem
terræ illius, sicut adiungit Propheta. Vbi notan-
dum *quod illius* fœmininum esse. q. d. ipsiusmet terræ,
in qua talia pertulit. quod emphaticum est.

Annulus ex-
cogitandus
sculptus.

Porro in pretioso lapide stellulas & sculptu-
ram coniungi, ad modum in margine descriptum,
perfacile est. Neque verò non esset aptum ut stel-
lulis septem, quæ in hoc sunt annulo Iesu, septem
spiritus Christi designarentur. Præterea, suo loco
satis adstruxi, ex geminis Apocalypseos sapphi-
rum esse, qui secundo symboli articulo, nimirum:
Et in Iesum Christum filium eius vnicum Domi-
num nostrum, correspondet.

Qua vestis in
mutatorijs
designetur.

Vestimentum Pontificis Iesu pretiosum He-
braicè vocatur *חלוקת* quæ vox habetur Isaia 3.
22. & significare dicitur noua, pretiosa ac festiua
vestimenta. Græcè legitur poderis, id est, talaris
vestis. Certè vel ei tribuuntur sacerdotalia indu-
menta, de quibus videnda quæ dixi Apocal. 1. ad
illa, *vestitus podere*; aut paludamentum fortè desi-
gnatur, & vestis quæ nostratibus dicitur *roçagante*,
Vulgata lectio habet *mutatoria*, & mutatoria etiam
legimus Genes. 42. 22. vbi tamen est *חלוקת* vnde
fuit vulgare nomen *chamelote*.

An iidè sint
equi varij &
fortes.

Quartæ capituli 6. quadrigæ adhibentur equi
varij & fortes, ut habet Vulg. sed in Ariæ transla-
tione sunt: Grandinati fortes, vbi illi designantur
forte, qui nostratibus dicuntur *rucios rodados*, equi
habiti omnium robustissimi. At enim haud esse
videntur iidem qui varij, & qui fortes appellan-
tur. atque ita certè in commentario Arias confite-
tur. Etenim sic habet textus: *Varij egressi sunt ad
terram Austri*. Fortes autem dicuntur statim *ire, &
discurrere per omnem terram*. Eadem porro distin-
ctio in Hebræo est: signat enim equos quadrigæ
quartæ his nominibus *כריתים אפסיו*. Et subdit:
Berrudin egressi sunt in terram Austri: Amussim
verè exierunt, ut ambularent terram. Græca etiam
similem habent distinctionem, vbi quartæ huius
quadrigæ equi vocantur *πικίλοι ἄρποι*. & subiicitur:
πικίλοι egressi sunt in terram Austri, ἄρποι
verò exierunt in omnem terram. Forsitan ergo si-
gnificatio est, duos ex quatuor equis quartæ qua-
drigæ, ex iis esse, qui vocantur *πικίλοι*, seu *berud-*
dim, & Latine varij, & Hispanicè *remendados*, aut
hoversos: duos verò alteros ex alijs, qui propriè ap-
pellantur *amussim*, & Græcè *ἄρποι*, atque illi vi-
dentur esse, quos *rucios*, aut *tordillos* vocamus Hi-
spani. Nam *ἄρπος* denotat auem sturnam; huius
autem color idem ferè cum eo est, quem in equis
tordillo nominamus, & aues etiam sturni sunt eius
coloris qui *rucio* dicitur.

Non, sed di-
uersi.

Diuersissimi
equorum in
primo c. à 6.

Notandum item est circa hos equos, licet in
Vulg. sit tam c. 1. quam 6. equi varij, in Hebræo
tamen non vnâ dictionem eidem Latine *varij*
respondere. nam cum in 6. respondeat, ut vidimus
כריתים in primo est alia, nimirum *כריתים*. Hac
porro *serukim* Ariæ significantur equi nigri. sed
tamen cum Vulgato sunt Septuaginta, in quibus
pro *serukim* sunt *πικίλοι*, id est, varij. Ad hæc, in
primo capite tres tantum ponuntur equorum

differentiæ, cum sint solum rufi, varij & albi: in
sexto autem numerantur rufi, nigri, albi, & varij
fortes; varij autem, ut antè dicebam, videntur esse
à fortibus diuersi. Dicit verò possit non ineptè, ta-
met si fuissent iidem equi, quos vidit utrobique
Zacharias; accidere potuisse, ut illos melius in se-
cundo loco dispiceret: quod, cum visio narrata in
primo capite de nocte facta sit, adeoque obscure
representata; mitum propterea non fuerit, equos
nigros ab sturninis distinctos visu non esse.

Quam sit dif-
ficilis hæc
quadrigarum
cum ventis
comparatio.

In cap. 6. quatuor quadrigæ ventis quatuor
conferuntur: hoc tamen noua in primis ratione.
Venti enim quatuor ad quatuor mundi plagas
ituri videbantur. At in applicatione, quadriga pri-
ma, quæ ruforum est (*alazanes* sunt Hispanicè)
omittitur, ut ex textu patet, & S. Hieron. Remig.
Lyra, & Arias consentunt. Albi autem & nigri in
terram Aquilonarem pergere videntur utrique.
Textus enim inquit: *Equi nigri egrediebantur in ter-
ram Aquilonis, & albi egressi sunt post eos*. nimirum
eamdem plagam versus, ut videretur. De quarta de-
mum quadriga pronuntiatur: *Varij egressi sunt in
terram Austri*. Fortes autem *querebant discurre-
re per omnem terram*. Quid ergo rei istud est? ec-
quænam hæc ventorum ratio? ut duo vnus post
alterum ire pergant ad Aquilonem? Ex pari verò
altero, vnus videatur consistere quietus, alter in
bigas duas diuidatur, quarum hæc ad Austrum, il-
la tendat in omnem terram? Certè hoc arcanissi-
mum est; mysterium in sequentibus notationi-
bus scrutabimur pro virili.

Vbi quadrigæ quatuor cum ventis quatuor
comparantur, sic habet nostra editio: *Isti sunt qua-
tuor venti cæli, qui egrediuntur ut stent coram domina-
tore omnis terræ*. Textus autem Hebræus non id vi-
detur præferre, ut veniant venti, quo adsint co-
ram Domino; sed ut egrediantur potius ab assi-
stendo coram ipso. Sic enim reddit Arias: *Egre-
dientes à consistendo*. Pagninus item sic, *Egrediuntur
à loco vbi stabant coram dominatore*, &c. Verum ob-
scuritas Hebrææ phrasæ *egredi ab stando*, causa fuit
versionis variæ, sensum tamen omnium transla-
tionum eundem existimo, de quo in sequentibus
notationibus.

Diuersitas
textuum.

D Ad visionis mysterium animaduersiones.

In constituenda equitum & quadrigarum ar-
cana significatione, multa est interpretum varie-
tas. Nam licet dicat Stunica in cap. 6. per quadri-
gas ex sententia Hieronymi, & omnium ferè La-
tinorum designari quatuor monarchias; Rupertus
tamen aliud quid eius & ingenio & pietate
dignum excogitauit, ut quadriga prima Apostolo-
rum sit, secunda Pœnitentium, Virginum tertia,
ac quarta demum Doctorum & Pastorum. Et
hoc quidem ei significationi congruenter, quam
equis & equitibus Sanctus Ambrosius, cuius su-
perius meminimus, assignauit. Atque ab hac or-
bita parum deflexit Burgensis, cui quadrigæ qua-
tuor sunt quatuor Euangelia. Subdit deinde ru-
fos, esse Martyres: albos, virgines: nigros, pro-
fundè doctos: varios denique, virtutum varietate
distinctos.

Variis qua-
drigarum si-
gnificatus.

Iam in equorum & equitum mysterio. putat
Lyra, per equum rufum vindictam diuinam de
aduersarijs Iudæorum sumptam designari. Sed
addit mox, per equos rufos, varios & albos in-
dicari Persas, Græcos, & Romanos, qui popu-
lum Iudæorum afflixerunt. ac subdit, per equos
populos

Equorum
arque equitum.

populos ipsos representari, per ascensores verò eorum Angelos. Cæterum apud Lyræ R. Salomon Angelos diuersorum ordinem paratos ad Dei voluntatem exequendam existimat in hac visione adumbratos. Eodem pertinet Stunica, cum inquit idem per hos equos afferri, quod 4. Reg. 6. per illa: *Ecce mons plenus equorum & curruum.*

Auctori mē.

Mihi tamen longè videtur optabilis, sensum eundem in vtroque capite continuatum inuenire, agi propterea censeo vtroque de iisdem equis & equitibus: sed prius, vt dixi, collecti sunt in insidiis; post verò disponuntur aperto ac decretorio Marte pugnaturi; vnde triumphus exitit gloriosissimus, quem sensum explico iam.

Hoc vt efficiam, dico prius, mihi non placere Stunicam & Riberam, dum per myrtos capite 1. vitos iustos intelligunt, per equites verò Angelos pro hominibus iustis pugnatos. Sentio enim, licet seorsum vit iustus per myrtum, per equites verò Angeli aptè representarentur; cæterum haud coagmentari concinnè has duas translationes. Etenim ad gerendam myrtorum cutam, minimè apti sunt equites discurrentes hac illac, sed qui hortos colunt, aut agros. Ea propter affirmo, illud mihi esse maximè verosimile, quod hæc equorum turma, seu equitum cohors latitans inter myrteta, quæ erant in profundo, appositissima sit strategematis insidiarum representatio. Nam vt eiusmodi equi seu equites latitarēt insidiis struendis, nullus excogitari posse videtur locus aptior, quam reposita secus fluuium vallis dumis grandioribus implexa. Et dum quidem vocantur propriè lentisci, syluestres salices, aut myrti, & eiusmodi sylua aptior est vt te abscondas, quam arbores maiores. Scitè Virgil. in 6.

Myrtea circum sylua regit.

Ad opprimēdos hostes populi Dei imparatos.

Horum porrò ea est significatio, nimirum, tamenti populi Israëlitiici hostes cogitarent, nihil esse, cur ab eo sibi cauerent; diuinam verò prouidentiam paratum ipsis habere sublestarum strategemata, quo eos sic oppugnaret vehementer, vt & in ipsos vleisceretur abundè, & sui populi rationibus cumulatiuè prouideret. Illud verò quod dicitur cap. 1. vers. 10. *Isti sunt, quos misit Dominus, vt perambularent terram.* Ac mox: *Ecce omnis terra habitatur & quiescit,* accipiendum videtur ad eum modum, quasi manus illa, qua hostes essent inuadendi, ex hominibus foret regionis inimicæ peritissimis, immò & in ea functis speculatorum munere, quam & perlustrauerint oculis, & hostes negligenter ac socorditer agere considerauerint. Præterea, totius primi capitis series manifestè demonstrat, eum, de quo agitur, exercitum, instructum fuisse, ad insignem quamdam impressionem faciendam, de repente irrumpendo in hostes populi Israëlitiici, huicque insigniter opitulando. Nam quid aliud ea præferunt vers. 15. *Ira magna ego irascor super gentes opulentas.* & statim vers. 16. *Reuertar ad Ierusalem in misericordias, & domus mea ædificabitur,* &c.

Equitum vna & Christiana significatio.

Ad eum verò intellectum, quem ego sequor, haud erat ea cogitatio inconcinna, quæ placet, vt ante memoravi, quibusdam interpretibus, vt hæc esset quædam representatio cœlestis militiæ, Angelorum, scilicet per equites, & Michaëlis per equitum ducem. Arridet nihilominus, quod dixi, magis, quippè quod aptius mihi videatur, vt per militiæ huius Imperatorem intelligatur Christus Dominus, & per equites alios, Apostoli, Apostolici viri, siue ministri Iesu Christi,

A eius Euangelij buccinatores, sicut Apocalypf. 20. philosophatus sum.

Quod autem ad colorum significationem spectat, vt ad eorum vnumquemque sigillatim descendatur, Stunica non placet, sed vt per colores diuersos diuersa ministeria represententur. Cæterum

An sit proprius significatus singulis coloribus.

Ribera cum cæteris putat ad singulorum colorum significationem descendere, opus esse. Ego item dicerem, propriam singulis significationem competere; illorum tamen non idè factam fuisse distributionem, quod vni equo conueniat vnus color, alter alteri, sed propter picturæ commoditatem; cum tamen conueniat vnicuique, quod indicant colores omnes. Ad eam, scilicet rationem qua

passionis Christi D. stemmata & insignia in variis Angelos solent distribui, appingendo huic coronam spineam, illi flagellum cruentatum, aliis alia, non vti que quod omnia non suspiciant omnes.

Assero igitur colorem album symbolum esse candidæ ac innocentis vitæ; zeli diuinæ gloriæ, rufum; varium, multiformis sapientiæ; ac nigrum denique symbolum esse modestiæ. Causas harum significationum & probationes hic non exhibeo, ne actum agam, quoniã id serid feci notat. illa 5. ad caput 6. Apocal. Vbi etiam expendi, cur noster Zacharias colorem nigrum intulit in 6. cap. quem omisit in primo. Et quidem, quas adapto coloribus significationes, cadere in eum exercitum appositissimè, quo Deus est vsus, ad inferendum mundo, carni, & diabolo bellum facillè quicumque existimabit. Ecquæ enim aptiora huic effectui arma quam vitæ integritas, zelus gloriæ diuinæ, sapientia multiplex, ac modestia humilis? Et aliquis fortassè cogitaret, colore nigro inimicis denunciari funestum interitum; huncque ideo omisum in 1. cap. quia eadem ferè illius & rufi significatio est: vtrumque autem expressum in sexto, ad denotandum planè Babylonis omnimodum excidium. Posset item quis dicere, colore albo Christi militibus felicitatem ac triumphum portendi. Superior autem horum colorum significatio est, quam germanam censeo. propterea quæ attuli citato Apocalypseos loco. vbi colore vario sapientiam multiformem (quod magis apparebat difficile) significari, satis adstruxi. vbi item ex adhibita colorum significatione rationem reddidi, cur Imperator idem Christus Dominus apud Ioannem Apocal. 19. 11. albo equo, apud Zachariam vero rufo (alazan) insideat.

Ille verò quinam.

Diuersa nec inepta cogitatio.

Ad hæc autem aduerto, quamquam necesse non sit, equum ab equite in significatione discernere, posse nihilominus considerari, equites esse Christum & ipsius ministros; (hi sunt videlicet, qui virtute immensa conflixerunt cum aduersariis copiis, quas tres illi duces famosissimi diabolus, mundus, caro moderabantur)

Equitum & equorum significatio.

equos autem facta illorum admiranda, & argumenta præcellentis virtutis, quemadmodum in Apocalypsi latiùs explicauim. Huc spectat illud Habac. 3. *Qui ascendis super equos tuos, & qua. xige tua saluatio.* Vbi notandum, vt Imperatorem atque equitem induci ab Habacue Deum. Vt enim eius facinoris, scil. humanæ saluationis diuina prouidentia est princeps causa, cuius instrumenta sunt humanitas Christi D. aliique Dei famuli, optimè vtrumque cohæret, per equites nimirum designari & prouidentiam diuinam, vt causam principalem, & Christum hominem, eiusque in hoc opere administratos, vt instrumenta ipsius Dei. Notandum item

Diffi-
ex diu-
expli-
colorum
& in 2

Expedi-
liu.

Facit
charitas

Cur
varius
charia
in pall
Ioanne

Quo
symbo-
trium

item ex prædictis verbis Habacuc, eo spectare Dei belligerationem, vt de hominibus bellè mereatur: propterea hæc illius percussio & occisio, sanatio est ac viuificatio peccatorum. de mysticis enim bello & vindicta sermo est.

Difficultas ex diuersa explicatione colorum hic & in Apoc.

Sed ex dictis difficultas existit, quòd assignata horum equorù coloribus significatio ab ea discrepet, quam iisdem Apoc. 6. attribuebamus. Per colores enim in Apoc. intelleximus exteriorem speciẽ, qua dotes præclarissimi principis, nimirum Virtus, Beneficentia, Æquitas, Sapientia obuelantur. Propterea diximus significari colore albo salutarem intellectus captiuitatẽ, rufo arduo, mentis spiritus, nigro humilitatem paupertatis, ac demum pallido contemptũ mortis. In Zacharia verò licet non discrepamus in colore rufo: in albo autẽ & nigro discrepamus: nam pro pallido Ioannis ille varium adhibuit, vbi ratio diuersitatis quærenda est.

Expositio illius.

Verùm hæc, quæ prima frõte videntur dissentire, si aspiciantur penitus, apparebit cohærere illa optimè, eumdemque finẽ respicere. Etenim in Zacharia nõ eo habetur præcipuè in equorum coloribus respectus, vt diuersa species ac imago, qua Deus vtitur in suorũ operum molitione, repræsentetur; sed vt significetur facinus ipsum, & rei substantia. Hoc verò vt sub figura militantium seruorũ Christi adũbraretur, quod conuenientissimũ fuit, colores equorũ accipere declarata ratione, quippe quæ in eã figuram concinne, nisi fallor, adaptetur. At in Apoc. hæc cogitatio & figura sermonis attollitur multo magis, & facti species ac imago est, quæ præcipuè attẽditur. Hac de causa arcanis quattuor animalibus equi quattuor associãtur: Leoni, qui Virtutis est symbolum, is equus, in quo minus esse cogitur virtutis ac roboris, albus scilicet boui, symbolo beneficentiæ: equus rufus, qui minus habet mititatis, sed est potius rigoris & crudelitatis imago: homini, qui æquitatem repræsentat, equus niger associatur, qui magis videbatur alienus ab eo homini affectus: postremo Aquilæ, quæ sapientiam figurat, eius coloris equus, qui despicabilior est, pallidus nimirum.

Facit Zacharias.

Cur equum varium Zacharia mutat in pallidum Ioannes.

Vnde constitit satis iam, cur varium colorem in pallidum commutarit Apocalypsis; varius enim ad designandam sagacitatem & prudentiã aptus erat; at ibi species nõ dabatur huius effectus, sed potius insipientiæ & tarditatis. Alios verò colores tres commutari necesse non fuit, sed vnumquemque ordinatè collocari. id enim requirebatur tantum ad concinnam proportionem. Etenim in Zacharia ad minitandum hostibus, concipiendamque de victoria, atque ad eò de felicitate spem, apti fuerunt equi rufus, niger, & albus. Iidem etiam ad Apocalypseos institutum appositè venerunt, vbi rigor & asperitas equi rufi bene dissimulat beneficentiã; nigri obscuritas æquitatem: albi demum remissio virtutem summam.

Quadriga symbolum triumphi.

Superest demum, vt ad quadrigas cap. 6. Zachariæ transeamus. At circa eam repræsentationem præmittendam, quod est antiquariis notissimum, quadrigam symbolum esse triumphi. Propterea, vbi in vetustis numismatis sculpta est quadriga, ibi certus est significatus triumphi. Quis igitur non videat eadem in Propheta nostro vti potuisse Spiritum S. significatione? cum præcipuè celebrer fuerit in bellis quadrigarum vsus, quod vel ex nostro Zachariæ cap. 9. & Nahum 3. conspicuum est: & triumphus diuinæ prouidentie peragatur post bellum mysticum.

Assero igitur constanter conuenientissimũ fuisse, vt post repræsentatum in cap. 1. quem Deus con-

A tectũ dumis, ad belligerandum cum suis hostibus, apparatus habebat; postmodũ in 6. capite, ad repræsentandam victoriam ac triumphum diuinę prouidentie, iidẽ primi capitis equi depingerentur, sed tamen facti iam curruum & quadrigarum iugales. Quòd autem quadrigæ signatè nominentur quattuor; id verò est concinne accommodari vaticiniũ figuræ, hostium nimirum olim Dei populum vnde quaque infestantium, ab Austro, ab Aquilone, ab occasu, ab ortu. Vt igitur victoriæ ac triumphi, quem de hostibus cunctis sui populi reuexit Deus, fieret repræsentatio, quid quæso adhiberi potuit aptius, atque quadrigas quattuor, quattuor itidem cardinalibus ventis correspondentes? Iã vero, qui nesciat Ierosolymã ab hostibus suis quadruplici ex latere oppugnatã, expressum esse typũ Ecclesiæ ab orbe vniuerso sæpissimè exagitata, & concitatu in ipsam vndique procellarum, ecquis nã esse queat.

Quod autẽ de quattuor his quadrigis ita loquitur Propheta: *Hi sunt quattuor venti cæli*, planè denotat, quemadmodum venti, vbi Dei iussus adest, commouent tempestatẽ, qua labefactant ac diruunt quidquid illis obuim est; ita prorsus omnipotentem Deum in omnibus quattuor mundi plagis euersurum atque extincturum idololatriam, ac de suis hostibus quamlibet obnitentibus media prædicatione Euangelij gloriosissimè triumphaturum. vbi ad illud Psalmi: *Qui facis Angelos tuos Spiritus*, allusio est.

Illud verò quod textus habet in nostra editione, *vt stent corã Dominatore omnis terra*, accipiendum in eũ sensum (quod vidimus in superioribus notis) vt exeãt ab stando seu ab assistendo coram Deo, huius est significationis, nimirum, totum hoc bellũ potentissimi Dei virtute geri; sed tamen Christi D. seruorũque ipsius fusa ad Deum precatone interueniente. Propterea hoc fuit inuentum admirabile, vt quadrigæ dicerentur assistere coram Deo, atque inde egredi ad aggrediendos & proterendos Altissimi aduersarios.

Præterea animaduertendũ, licet olim Ierosolyma vndique passa fuisset ab hostibus suis obsidione; meam tamen post captiuitatem ab Aquilone & ab Austro oppugnationis causa exercitus conductos fuisse, à regibus nimirum Syriæ & Ægypti, vt ex cap. 11. Danielis manifestũ est: sed bellum grauius ei vrbi illatum fuisse ab Aquilone. Hoc igitur respiciens bellum, quod persecutionum, quas in gentes sustinuit Ecclesia, typus expressus fuit, eique locutionem accommodans Propheta inquit: *E qui nigri egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egressi sum post eos*. vt significaret videlicet, equorũ nigrorum quadrigam, qui modestia ac demissione animi præcellentes funestũ interitum inimicis minitabãtur, & alborũ quoque, qui immaculatæ vitæ candore felicitatẽ victoriæ populo Dei pollicebãtur, reportaturã haud dubiè quadrigam vtramque de persecutionibus Ecclesiæ nobilissimum triumphũ. Et conuenit quidem ex amissim com his Zachariæ mysticum Romæ excidium, quod tantopere extollit Apocalypsis.

Adiungit deinde Propheta: *Ecce, qui egrediuntur ad terrã Aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis*. q. d. efficiendũ magna consolatione Deum ex ea victoria: quia scilicet eius victoriæ futurus erat exitus, vt Deus suum illis impartiretur spiritum, qui Aquilonarium typo continebantur, Romani videlicet, & eiusmodi vehementes persecutores Ecclesiæ. Atque hoc idem est, quod innuunt arcane illa verba: *Requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis*.

Ecclesia persecutiones & victoriã graphicè adumbrata.

Prædicatione Euangelij cur ventis quattuor comparata.

Quid suppetat vices Euangelij prædicationi.

Cur nigri & albi equi tendant ad Aquilonem.

Romani per Aquilonarẽ indicati.

Cur non vi-
sa quadriga
potentes ortū
& occasum.

Victoriam de aduersariis vniuersis, qui vnde-
quaque populum Dei obsidebant, partam denota-
bant quattuor illæ quadrigæ. Verumtamen vbi Va-
tes ad exponendum accessit, quid perfecit totus
ille apparatus, necesse non fuit, legare quadrigam
vnam ad Aquilonem, alteram ad Austrum, tertiam
ad Orientem, & quartam ad Occasum. nam vt de-
bellarentur aduersarij omnes, de præcipuis eorum
triūphate, satis fuit. Capitibus enim debellatis iā,
consecutum est, vt reliqui omnes mansissent supe-
rati. In figura igitur, quæ hostes Ierosolymæ con-
cernit, pro comperto relinquitur, bellum Aquilo-
ni & Austro directe inferri. Atque hæc causa est, ob
quam non meminerit Vates paris alterius quadri-
garum, huius quæ ortum versus, & huius quæ oc-
casum contendat.

Cur omissum
quadriga
quarta ster.

Porro de ruforum quadriga, quorsum illa teten-
derit, ne verbū quidem intulit Propheta. Reddunt
communiter interpretes causam, quoniam illa si-
gnificabat Chaldæorum imperium, quod iam tunc
euersum erat. Sed equidem in nostra explicacione
hanc inuenio rationem. Hæc ruforum quadriga il-
la est, quæ ferebat Imperatorem: id patet ex c. 1. 8.

Triumphans
Christus in
omnibus suo-
rum trium-
phū.

Ecce vir ascendens super equum rufum, Imperator au-
tem, vt vidimus, Christus est. Atque idem plane est
Christus, qui in triumphis suorū famulorū omni-
bus per sui virtutē sanguinis gloriosissime trium-
phat. Atque ita quoquo nigrorum quadriga & al-
borum contendunt; eodem omnino, imo & præ-
euntem contendere quadrigam ruforum, pro ex-
plorato relinquitur. Legendum ad rem id cap. 20.
Apocal. vbi omnes qui occumbunt, occumbere di-
cuntur Imperatoris ense ingulati.

Equo rufo
hic insidet
Christus, albo
in Apocal.
cur id.

Cur autē vinctus albo equo apparuerit Christus
Apoc. 20. rufo verò in præfenti, diximus ad illum
locum. Ea ratio pro Zacharia placeat cuiuspiam for-
tasse, quod rufo congruat significatio roboris, id-
circo hic Christum rufum conscendisse, vt osten-
deret, scilicet sui sanguinis immensam virtutem
esse, quæ perfectam daret tam admirabilem victo-
riam. Sed quod dixi in Apocal. arridet magis.

Vt Deus ca-
pit sapientes.

Quòd equorum variorum quadriga in Ægyptū
missa fuerit, in ea quidē legatione videtur suppo-
ni, habitos pro sapientibus Ægyptios. Et quoniam
astu agendū cum astutis, ideo varij cum Ægyptiis
congregiuntur. nam is color, vt probauimus, indi-
cat Dei sapientiam multiformem, quem nominant
quidam ex nostris astutiam. aptè hoc nimirum ad
illā Dei apud Iob 5. 13. quam refert 1. ad Corinth.
3. 19. Paulus gloriacionem: *Comprehendam sapientes
in astutia eorum*. In quo prodit Deus suam in nos
charitatem. nam habet & charitas suas astutias. Ad
hoc tamen obtinendum quadriga tota necessaria
non est. neque enim necesse habet Deus ad supe-
randam hominum astutiam, totam astutiæ vel sa-
pientiæ supellectilem, qua sua prouidentia vitur,
conferre: exigua quidem illius ac minima pars sa-
tis est superque. Maior autem vis ac maior astutiæ
diuinæ potentia ad triumphandum de orbe terra-
rum vniuerso, atque id in mediā quidem persecutio-
ne ac tempestate, quàm orbis ipse multiplicem
contra Ecclesiā concitaturus erat, reseruatur. Atq;
hunc equidem sensum seu mysterium eius esse, exi-
stimo, quod, vt superius notabamus, in quadriga
quarta textus describit: cuius equi, ac minus qui-
dem fortes mittuntur in Ægyptum, fortiores ve-
rò in omnem terram.

Mitti equos
quadriga
quarta ad
varia loca,
quid clau-
dat.

Duo montes
arei Iudæi &
Gentiles.

Illud demum expendendum est, quid designent

A duo montes arei, vnde quattuor has quadrigas
exire, asserit Propheta. Et probabile quidem est,
his montibus Iudaismum & Gentilismum designa-
ri. Hi enim vtrique immane bellum inferebant
Ecclesiæ, connixi vehementer pertinacia ac super-
bia obscurare illam ac penitus obruere. Sed enim
ipsa de medio horum montium areorū egressa est,
de medio quippe illorum Euangelij buccinatores
exierunt, euaseruntque victores, ea montium mol-
le obnitente quantumlibet ac repugnante.

Nonnulla sunt quæ fauent huic explicacioni.
Primum, superbos frequentissime intelligi in Scri-
ptura per montes, vt notatum habent apud Lau-
retum in Sylua Origenes, Hilarius, Basilus, Hie-
ronymus, Augustinus. Apud eundem per montem
B illum Daniel. 2. vnde præcisus est lapis, Origenes,
Hieronym. Aug. & Greg. intelligunt regnum vel
populum Iudæorum. Eodem facit, quod per mon-
tes, vt auctor idem ex multis Patribus probat, po-
tentia sæculi & regna mundi designantur. Quare
per hos duos montes areos indicari posse super-
biam ac potentiam mundi, Lyranus & Rupertus
restantur, quos citat idem Lauretus verbo *Es* in
margine, & similiter verbo *Mons* in fine. Non abit
hinc Arias, cui duo montes arei sunt duo funda-
menta imperiorum, consilium, scilicet & vitus.
Iuuat etiam, quod montes arei ex proprietate vo-
cis *nehefeth*, vt aduertit Arias, proprie sunt chaly-
bei. Et verò chalybs confert apprimè ad duritiam
& obstinationem repræsentandam.

Id ad hunc
textum.

C Hi demum montes duo, iactantiæ nimirum Iu-
daicæ, & arrogantiæ ethnicae contra Euangelium
obarmati appositè concipi videntur arei. *Es* enim
allegoricè designat bellica instrumenta, vt confir-
mant allegoriarum tractatores. Quod item cum
ob suam eximiam duritiam, tum ob splendorem
quem habet eiusmodi, vt aurum soleat are adulte-
rari, natum est symbolum & eorum, qui in malitia
obduruerunt, & speciem item repræsentat verita-
tis adulterinam, propriam vtrique Iudæorum &
Gentilium, qui Ecclesiam persecuti sunt. Vbi illud
Pauli recolendum. *Nos prædicamus Iesum Christum
crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentilibus autem
stultitiam*. Ergo hi duo montes & tenebras offun-
dere Euangelicæ prædicationis radiis, & eam om-
nino opprimere contendebant.

Es quid res
præsentet.

D Potrò circa figuram horum montium, qui Euā-
gelij luminibus obstruere conabantur, Syriam vi-
delicet & Ægyptum, aduertendum, fuisse hæc duo
regna, quæ Ierosolymæ exacta captiuitate Babylo-
nica, vnum hinc, inde alterum, vehementer obsti-
terunt. Quibus bellè conuenit, montes areos ap-
pellari, quippe quæ Græci imperij regna ambo
sint. Impetium autem Græcorum per æs fuisse de-
signatum in statua celebri Dan. 2. Hieronymus &
Ricardus voluerunt, vide Syluam allegor.

E Ego tamen nihilominus nescio an alius sit mō-
tium istorum aptior intellectus. Certè per illos,
vnde equi & equites quasi ex asylo prodeunt, haud
intelligerem inimicas huic exercitui gentes; sed
præstare puto, vt montes hi cum equis & equiti-
bus conspirent contra hostes Ecclesiæ. Quid verò
tum montes significent, facile erit doctis existima-
re. Ruperto quidem, Lyrae, ac Burgeni duo hi
montes sunt duo testamenta. Vnde sumpsit hæc
in Sylua verbo *Montes* Lauretus; Montes arei,
duo testamenta, vnde prodeunt prædicatores. &
posuit in margine, vtrumque testamentum.

Diuersa mō-
tium exposi-
tio.

INDEX

Locorum Scripturæ sanctæ, qui connexi cum præsentibus explicationem acceperunt.

Ex Genesi.

CAP. 20. **H**OC erit tibi in velamen
V. 16. oculorum. 205. 1. b

Ex Exodo.

28. 33. Deorsum verò ad pedes tunica, &c.
quasi mala punica facies. 185. 2. e

Ex Leuitico.

23. 40. Sumetis vobis fructus arboris pulcher-
rima. 247. 2. b. & seqq.

Ex II. lib. Regum.

13. 18. Induta erat talari tunica. 230. 2. b

Ex II. lib. Esdræ.

8. 15. Egredimini in montem, & afferte fron-
des oliuæ, & frondes ligni pulcherri-
mi. 247. 2. e. & seqq.

Ex lib. Iob.

3. 8. Qui parati sunt suscitare Leuiathan. 29.
3. a. & seqq.

11. 17. Orietur ut Lucifer. 101. 2. c

40. 18. Ecce, absorbebit fluiuium, & non mi-
rabitur. 230. 1. d

Ex Psalmis.

1. 1. Beatus vir qui non abiit, &c. 123. 1. b

15. 10. Notas mihi fecisti, &c. Delectationes
in dextera tua. 230. 1. a

18. 8. Conuertens animas. 236. 1. c

19. 6. In nomine Dei nostri magnificabimur.
191. 2. e

21. 22. Et à cornibus unicornium humilitatem
meam. 26. 1. d

28. 6. Comminuet eas tamquam vitulum, &c.
17. 1. a

33. 11. Diuites egerunt. 268. 2. b

38. 5. Notum fac mihi Domine finem meum, &
numerum, &c. 127. 1. e

57. Titulus: secunda Sabbathi. 63. 1. a. b

11. Secundum nomen tuum Deus, &c. 52. 1. a

61. 5. Verumtamen pretium meum cogitau-
erunt repellere, cucurri in siti, &c.

132. 1. e

65. 3. Mentientur tibi inimici tui. 133. 2. b

67. 18. Millia latantium. 266. 1. d. 281. 2. c

34. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis, ma-
gnificentia eius, & virtus eius in nu-
bibus. 48. 2. a

71. 6. Descendet sicut pluuia in vellus, &c.
134. 1. a. & seqq.

15. Adorabunt de ipso semper. *ibid.* 2. a

16. Florebunt de ciuitate. *ibid.*

20. Defecerunt laudes, &c. *ibid.* b

72. 5. Cum hominibus non flagellabuntur. 22.
2. a

73. 14. Tu confregisti capita draconis. 32. 2. e

77. 69. Edificauit sicut unicornium, &c. 17. 2.
a. b

79. 17. Incensa igni & suffossa, &c. 135. 2. d

80. 10. Inimici Domini mentiti sunt, &c.
ibid. e

83. 6. 7. & 8. Beatus vir, cuius est auxilium,
&c. 136. 1. b

84. 14. Iustitia ponet in via gressus suos. *ibi-*
dem d

89. 1. Oratio Moysi hominis Dei. *ibid.* 2. b. &
seqq.

4. Quoniam mille anni, &c. *ibid.* d. & seqq.

10. Dies annorum nostrorum, &c. 137. 1. b.
& seqq.

15. Latati sumus, &c. *ibid.* e. & seqq.

92. Vitulus in die ante Sabbathum. 63. 1. b

4. Mirabilis in altis Dominus. 302. 2. c

124. 5. Declinantes in obligationes. 142. 1. d

126. 1. Canticum graduum. *ibid.* 2. b

127. 3. Vxor tua sicut vitis. *ibid.* c

149. Summatim expositus. 282. b

Ex Prouerb.

3. 8. Sanitas erit umbilico tuo. 23. 1. b. 229. 2. e

16. Longitudo dierum in dextera eius. 193.
1. e. 230. 1. b

8. 22. In initio viarum suarum. 25. 2. d

20. 10. Pondus & pondus, mensura & men-
sura

D d

Loca Scripturæ sanctæ.

fura, &c.) quæ verba repetuntur v. 23.
& cap. 11. 1.) 8. 1. d
21. 4. Lucerna impiorum peccatum. 30.
2. d

Ex Cant.

6. 7. Sexaginta sunt regina, &c. Vna est col-
lumba, &c. 66. 2. e
7. 2. Umbilicus tuus crater tornatilis. 23.
1. b

Ex Sapientia.

2. 8. Coronemus nos rosis. 191. 1. e
18. 24. In veste poderis quam habebat, totus
erat orbis terrarum. 186. 2. a

Ex Ecclesiastico.

18. 1. 2. 3. 4. Deus solus iustificabitur, &c.
144. 2. c
36. 6. Innoua signa, & immuta mirabilia.
298. 1. d
39. 19. Florete quasi lilium. 191. 1. b
47. 10. Dilexit Dauid Deum, qui fecit illum,
& dedit illi contra inimicos poten-
tiam. 46. 1. a
49. 10. Ezechiel vidit conspectum gloria, &c.
264. 2. d
50. 7. Quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ.
191. 1. b

Ex Isaia.

2. 3. De Sion exhibit lex, & verbum Domini
de Ierusalem. 50. 1. e
8. 8. Et iuit per Iudam inundans & transiens,
vsque ad collum veniet. 31. 1. d
19. 18. Ciuitas Solis vocabitur vna. 251.
1. a
24. 16. Secretum meum mihi. *ibid* d
22. Visitabit Dominus super militiam cæli
in excelsis. *ibid*.
27. 1. Visitabit Dominus in gladio suo duro &
grandi & forti super Leniathan ser-
pentem vectem, & super Leniathan
serpentem tortuosum, & occidet eum,
qui in mari est. 33. 1. b
28. 26. Qui crediderit, non festinet. 27. 1. d.
230. 1. c
34. 7. Descendent unicornes cum eis. 17. 1.
b. c
35. 2. Gloria Libani data est ei, decor Carmeli
& Saron, &c. 27. 1. b
7. Orietur viror calami & iunci. *ibid*.
47. 2. Denudaturpitudinem tuam. 204. 2. e
49. 16. Ecce in manibus meis descripsi te. 308.
2. d

58. 8. In momento indignationis, vsque ad: In-
nouabitur. 60. 2. d
61. 10. Quasi sponsum decoratum corona. 202.
1. b

Ex Ieremia.

31. 22. Vsqnequo delicijs dissolueris filia vaga?
quia creauit Dominus nouum super
terram: Famina circumdabit virum.
167. 1. c. 169. 1. b

Ex Ezechiele.

1. 7. Scintilla quasi species aris candentis. 286.
1. b
36. 20. Ingressi sunt ad gentes, &c. Et peperci
nomini sancto meo. Et sanctificabo
nomen meum, &c. 92. 2. c

Ex Osee.

14. 6. Germinabit quasi lilium. 191. 1. b

Ex Amos.

6. 1. Ecce imber serotinus post tonsionem regis.
134. 1. b
9. 11. In die illa suscitabo tabernaculum Da-
uid quod cecidit, & reedificabo, &c.
49. 1. c

Ex Habacuc.

2. 4. Iustus in fide sua viuet. 35. 1. d. 230. 1. e
3. 5. Ante faciem eius ibit mors. 31. 1. e
13. Percussisti caput de domo impij, deſuda-
sti fundamentum eius vsque ad col-
lum. *ibid*. d
19. In psalmis canentem. 71. 1. c

Ex Zacharia.

6. 11. Sumes aurum & argentum, & facies
coronas. 179. 2. e

Ex Matthæo.

5. 5. Beati qui lugent. 179. 1. d
6. 9. Sanctificetur nomen tuum. 92. 2. c
22. Si oculus tuus simplex fuerit. 182.
1. d
24. 28. Vbi fuerit corpus, illuc congregabuntur
& aquila (quod etiam est Luca 17.
37.) 15. d

Ex Luca.

10. 39. Maria autem sedens secus pedes, &c.
191. 2. c

Loca Scripturæ sanctæ.

11. 34. *Si oculus tuus simplex fuerit.* 182. 1. d
 17. 37. *Vbi fuerit corpus, &c.* 15. d

Ex Ioanne.

7. 38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viua.* 23. 1. c. 228. 2. c
 8. 35. *Qui credit in me non sitiet unquam.* 230. 1. c

Ex Actibus Apost.

15. 15. *Huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est: Post hac reuertar, & readificabo, &c.* 49. 2. b

Ex epist. ad Romanos.

1. 4. *Prædestinatus Filius Dei, &c.* 97. 2. e
 2. 15. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus.* 35. 2. b
 3. 23. *Egent gloria Dei.* 92. 2. b
 9. 17. *Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostenderem in te virtutem meam.* 29. 1. e

Ex epist. ad Galatas.

4. 25. *Qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem.* 22. 2. a
 26. *Illam autem quæ sursum est Ierusalem, &c.* 222. 2. e

Ex epist. ad Ephesios.

4. 8. *Ascendens in altum, &c. Quod autem*

ascendit, &c.

80. 2. e

15. *In astutia ad circumventionem erroris, in charitate crescimus, &c.* 227. 2. e

Ex epist. I. ad Timoth.

4. 8. *Pietas ad omnia utilis est.* 205. 2. c
 6. 6. *Est autem questus magnus cum sufficientia.* 230. 1. b

Ex epist. ad Hebræos.

5. 11. *Grandis sermo & interpretabilis.* 103. 2. a
 22. *Recessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem, &c.* 50. 2. e. 80. 2. c

Ex epist. B. Iacobi.

2. 2. *Aureum annulum habemus.* 308. 2. b

Ex epist. II. S. Petri.

1. 19. *Donec dies illucescat, & Lucifer oriatur, &c.* 101. 2. d
 2. 14. *Oculos plenos adulterij.* 182. 2. e

Ex epist. I. S. Ioannis.

4. 8. *Deus charitas est.* 217. 1. e

Ex Apocalypsi.

8. 8. *Mons magnus igne ardens missus est in mare.* 32. 2. a

INDEX

Notabiliorum tam rerum, quàm verborum,
siue pro scholis, siue pro concionibus.

A

Aaron.

ARON figura sanctitatis. 91.

1.a

Aaronis tunica quot habuerit & mala punica & tintinnabula, & quo ordine. 185.2.e

Mysterium septuaginta duo malorum puniceorum. 186.1.c

Accipio.

Accipio quomodo vsurpetur in Scriptura. 81.1.d

Accipiter.

Accipitrem sese ærumnis pressus exhibiturus. 15. b.c

Actiua vita.

Hæc iungenda cum contemplatiua. 179.1.b

Adiuratio.

Adiurationem trium Cantici Cant. arcanum. 165. 2.c

Admiratio.

Admirationis & stuporis effectus vehementes. 304.2.d

Adolescentula.

Hæc designant sponsas Christi infœcundas. 222.1.a

Adultus.

Adultorum qualis doctrina. 181.1.4

Aduersitas.

Aduersitatum irruens mare cohibet Deus. 12.a

Aduersitatum nocti succedit lætitiæ dies. ibidem.

Comes prosperitati aduersitas. 89.2.e

Aduersa ipsa afferunt prosperitatem. 117.1.d

Aduersitatum abyssus adest cum amicis Deus. 13.a

Aduersitates suorum dispensat Deus. ibid.

Qui verò dispensat. 299.1.a

Aduersa animum patientem & alacrem requirunt. 13

Aduersitatibus pressi quales preces. ibid.

Aduersorum in prosperitate memoria læta. 254. 1.b

Vide *Ærumna. Afflictio. Angustia.*

Ædificia.

Ædificia superba extruentes quæ notantur. 130. 1.a

Ægyptij, Ægyptus.

Pro sapientibus ponuntur. 82.1.c.84.1.a

Ægyptus pro Iudæis. 295.2.c

Ænigma.

Ænigmatis interpretandi ratio. 164.1.b

Ærumna.

Ærumnæ pro Deo optabiles. 89.2.c

Eæ maximè placent Deo in amicis suis. 177. 2.b

Vide *Aduersitas.*

Æs.

Æs pro chalybe, aut metallo generatim, sicut Hebræum & Græcum illi correspondens. 285. 2.c

Æris significatio. 312.2.c

Æternitas.

Æternitas manè iucundissimum. 130.1.c

Æternitatis spes, vnicum afflicto pio solatium. 392.1.b

Æthiops.

Æthiopum & similium barbarorum conuersio vbi indicata. 58.1.c.59.2.e.65.1.b.84.1.a

Æthiopes pro Arabibus. 273.1.a

Æthiops Madianitæ quos designent. 301.1.a

Afflictio.

Afflictiones piis conuerti in escam animarum & saginam. 15

Afflictionibus vnde leuamen. 138.1.c

Afflictiones & castigationes piorum maximi faciunt Angeli: aduolant vt videant, & præsto sint. 14

Afflictionis tempore qui deficiunt quales apud Deum. 142.1.c. & seqq.

Afflictio depressorum maximè leuatur exaltationis spe & consideratione. 252.2.e

Afflictio laudem sequitur, ne exaltet iustorum cor. 26.1.a

Afflictio iustorum à Deo rhinocerotis & elephantis pugna adumbratur. ibid. & seqq.

Afflictiones suorum quàm temperet Deus. 252. 2.e

Opem fert citò. 292.2.e

Afflictiones mittit Deus, vt ad se trahat. 252.2.e

Tunc propius Dei auxilium. 118.1.d

Post afflictiones fauor Dei erga pœnitentes. ibid. & 253.2.e

Restituit tunc amissa omnia. 253.1.b.c

Afflicti multifariam pij ingens consolatio. 7. & seqq.

Alas facit illis Deus vt aduersa fugiant. 15

Afflictis vnde petendi alacres animi. ibid.

Aggeus.

Aggeus & Zacharias in Psalmis arcanè positi. 107.2.c

Agricola.

Agricola studiosus significatus. 78.1.c

Allegoria.

Allegoriæ qui sensus attendendus præcipuè. 16 Allegoria

Index Rerum.

- Allegoria Cantici Canticorum quas Ecclesiæ partes respiciat. 166.1.a
- Alloquor.*
- Alloqui pro desponsare. 243.1.c
- Amator.*
- Amatoris veri imago. 201.1.1.e & seq.
- Ambitio.*
- Ambitionis mala. 138.2.a
- Amicus.*
- Amici Dei quàm extollantur. 109.2.b
- Amicorum, & inimicorum Dei discrimen. 302.1.d
- Aminadab.*
- Aminadab in Cant. appellatiuum est. 223.2.d
- Amor.*
- Amoris perfectissimi erga Deum effectus. 169.2. a. & seq.
- An afferat animæ morbum; & quem, ibidem c.
- Interdum amor Christi desiderium ardens illius complectendi. 192.2.b
- Hic cur cor dat in ægritudinem. ibid.d
- Amoris veri examen. 242.2.d.c
- Vide *Charitas, Dilectio.*
- Amor inordinatus sui ipsius per Behemoth significatur. 5
- Amor externorum corporis bonorum per Leuiathan designatur. ibid.
- Amphora.*
- Amphora mensura est quæ Hispanicè media hænega, illius significatio apud Zachariam. 307.1.c
- Anagogica.*
- Anagogica cur dicatur aliquando litteralis expositio. 294.2.b
- Angelus.*
- Angeli aduolant ad afflictos pios. 15
- Ex piorum constantia Deum prædicant, ibidem.
- Intelliguntur animalium nomine. 75.1.d
- Angelorum chori nouem Ezechieli obiecti. 268.1.c
- Horum distributio à quo docta. ibid.
- Singulis choris symbola assignantur singula. ibid.2.b
- Symbola infimæ Angelorum Hierarchiæ. ibidem e
- Angeli custodes per rotas designati, ascendentes perpetuo, ac descendentes. ibid.
- Eorum celsitas. 266.2.a
- Officium. 216.1.b
- Humile obeunt munus, & cur? 266.1.b
- Sine diminutione suæ gloriæ. ibid.
- Qui edunt strages. 288.1.a
- Angelorum indefessum robur. ibid.c
- Militant pro Ecclesia sub Michaële Imperatore. 310.1.c
- Eorum erga homines protectio ex diuina dulcedine. 75.1.d
- Apportant ad nos nuncia bona, & celebrant. ibid.
- Angeli, & qui in eis Principes, toti hominum. 76.2.d
- Semper apportant bonum. 266.1.b
- Promptissimi ad obsequendum Deo. ibid.
- Attentissimi & oculatissimi erga alumnos. ibid.2.c
- Quàm illis boni. 267.1.c
- Cur vocentur populus accinctus. 305.1.c
- Angelicum est, numquam interturbari. 287.2.b
- Angustia.*
- Angustia piorum vehementissimæ, & auxiliij celestis perpulchra descriptio. 304.1.c
- Ex angustiis grauioribus gloria Dei & suorum magnificentia existens. 703.1.a,b
- Anima.*
- Animæ vnde satisfiat. 124.2.d
- Quæ causa tanti boni. 125.1.b
- Anima pro persona. 223.2.c
- Animal.*
- Animal quandoque pro Angelo. 75.1.d
- Annulus.*
- Annulus figura est operum perfectissimorum. 219.1.c
- Annulus aureus proprius Pontificis. 308.2.b
- & an de illo loquatür Zacharias. ibid.
- Cuius lapis sit ornatus sculptura. 309.1.a
- Annunciatio.*
- Annunciationis B. Mariæ gloriam demonstrat liliū. 189.1.b
- Annus.*
- Anni quæ sumendi in visione ænigmatica. 291.2.c.d
- Ante.*
- Ante Luciferum est præ Lucifero. 102.2.a
- Ante colles edita sapientia, quid sit. ibid.c
- Antichristus.*
- Antichristi nomine quis sæpe apud Patres. 290.1.b
- Antilibanus.*
- Hic mons quæ à Vulgar. indicatus. 57.1.a
- Antiochus.*
- Hic typus fuit persecutionis multiplicis. 285.2.b
- Apadno.*
- Nomen est appellatiuum apud Danielem. 290.1.d
- Apocalypsis.*
- Quàm ea coniuncta huic tomo, & cur ab eo disiuncta. 3
- Apocalypseos & Psalmorum egregia concordia. 40.d
- Duobus musicis instrumentis comparatur. ibid.
- Septem illius tonitrua, & Alleluia quadruplex ad complures ex celebrioribus Psalmis allusionem habent. ibid.
- Apocalypseos symbola omnia ex insignioribus veteris Testamenti locis desumuntur. 44.2.d
- Illius tonitruorum ad Psalmum 28. respectus. ibid.
- Caput illius 10. de vocatione est Gentium. 49.2.c
- Totius libri argumentum euenta sunt Ecclesiæ Christianæ. 47.2.c
- Apocalypica.*
- Exponitur hic titulus huius tomi. 3
- Indicantur, quæ continet. Lux in hæc ab Apocalypf. & in Apocalypsim ex istis. ibid.
- Apologia.*
- Apologiam verborum Dei quis nactus? 115.2.c
- Apologus.*
- Vt hic seruiat Scripturæ. 7
- Apostolus, Apostolici.*
- Apostoli edocti à Christo D. 89.2.d
- D d 3
- Eis

Index Rerum.

- Eis aperta in Pentecoste horrea doctrinæ. *ibid.* e
 Robur eorum admirabile. 91.2.b
 Virtutes ac præmia eorum. 107. & seqq.
 Apostoli, primi vinea Christi cultores. 144.2.d
 Quam magno fructu. *ibid.*
 Apostoli & eorum sectatores cum mundi dynastis velut arietantes. 111.2.d
 Eorum celeritas & efficacia. 139.2.b
 Qualis cum Deo unio quærenda illis. 176.1.b.c
 Alieni sunt ab elatione. *ibid.* 2.b. & seq.
 Sunt Deo pro equo, curru, & exercitu ad debellandum dæmonem. 177.1.e
 Mirè obediens imperio Dei. 178.2.d
 Quatenus tradunt se contemplationi. 191.2.c
 De eorum dotibus ac virtutibus latè. 216.2.a. & seqq.
 Apostolici viri vocantur Angeli, & bonorum nunciorum baiuli. 76.2.a
 De illorum nuncio. 85. & 86
 Dicuntur reges. 77.1
 Quis horum quàm suauissimus potus. 82.2
 & cibus. 91.2.d
 Nauant indefessam operam prædicationi. 85.2.d
 Apostolicis imitandæ quæ virtutes maximè. 218.2.d
 Horum descriptio graphica. 227. & seqq.
 Militia eorum spiritualis.
 Pacificatio. *ibid.* 2.c. & seqq.
 Prædicationis præparatio. Spiritus. 227.1.d. & seqq.
 Facilitas eundi quoquolibet. Artes in spirituali militia. 227.2.d
 Quam expleant desiderium & facient animam. 228.1.c. & seqq.
 Libertas spiritualis propria illorum. 231.1.d
 & hæc vnde. *ibid.* 2.c
 Admirabilis serenitas inter quaslibet procellas & tumultus. *ibid.* d.e
 Prudentia sua pro specula sunt Ecclesiæ. 231.1.c
 Apostolici quanti faciant persecutiones pro Christo. 245.2.c
 Apostolorum facinora post acceptum Spiritum sanctum. 300.2.e. & seqq.
 Difficultatum occurrentium victoriæ. 301.2.c.
 Mira in eos diuina beneuolentia. 303.2.a
 Pro iis pugnans Deus mirabiliter. *ibid.*
 Eorum belligerandi ratio. 303.1.c. 210.1.b. 311.1.c
 Duces sunt Ecclesiæ sub Christo Imperatore. 300.1.c
 Apostoli per stellas designati. 632.c. 652.c. 83.1.b
 Apostolici viri qua ratione animarum negotium tractaturi. 288.2.a.b
 Effectus dignæ eorum opere. 288.2.c
 Eorum admirabiles victoriæ, & vnde. 53.2.c.
 Qui se magnificos præbeant. 55.2.d
 Dicuntur eruditi corde. 137.1.d
- Aqua.*
- Aquæ super oculos, quid? 62.2.c
 In aquis consistere significat rerum grauium passionem, & in eis perseuerantiam. 291.1.d
- Aquila.*
- Aquilarum consideratio pios excitat, & ad despicienda terrena, & æterna accurratè despicienda. 15
 Ad deuoranda aduersa, & vtiliter digerenda, *ibid.* & seqq.
- Arca.*
- Arca Noë cuius typus. 60.1.a
 Arca testamenti vocetur ne gloria Domini. 261.2.d
 Visa ne fuerit ab Ezechiele in curru. 262.1.c
 Quanta pompa in Sionem deducta. 71.1.a
 Eius infessor an Pater, vel Deus. 81.1.b
- Arcanum.*
- Arcanorum reuelatio vt iucunda. 299.1.b
- Archangelus.*
- Archangelorum symbola sunt animalia Ezechielis. 367.1.a
 Cur. *ibid.* c
 Hos quoque descendere ad nos interdum, significatum. 266.2.c
 Quid eorum quatuor facies significant. 267.1.d
- Arcus.*
- Arcu Deum vt, quid. 302.1.c
 Arcum suscitare, est renouare facinora edita pugnando. *ibid.*
- Argentum.*
- Pro sapientia. 179.2.d
- Aries.*
- Arietum filij sunt arietes. 51.1.d
 Arietes pro Gentilibus. *ibid.* e
- Asaph.*
- Idem ac congregans seu concionator. 42.2.d
- Ascendo.*
- Ascendere ex Hebr. refertur ad genus. 205.2.e
- Ascensio.*
- Ascensio Christi Domini magnificè prædicta. 279.2.b
 Fructus illius, extinctio idololatriæ, & sanctificatio mundi. *ibid.*
 De eiusdem fructibus. 70.2.c. 72.2.c. 73.1.e
- Aurum.*
- Ponitur pro charitate. 179.2.d
 Aurea corona ponitur pro capite aureo. 217.1.d
 Hoc autem designatur perfectum caput. *ibid.*
 Hoc rursus amor capitis perfectus. *ibid.* & sequenti.
- Auri obryzi significatio. 287.1.d
- Auxilium.*
- Auxilium Dei quàm opportunissimum. 304.1.c & seqq.
- B**
- Baldad.*
- B**aldad Ioui amicus vetustatem solam significat. 35.2.c
 Alia illius ad rem quoque interpretatio. 36.2.a
- Barbarus.*
- Barbari pro rebellibus. 111.1.c
- Basan.*
- Basan pro robustis. 82.1.c
 Beatitudo.

Index Rerum.

- Beatitudo.*
- Beatitudo quanti fiat à rectis aestimatoribus. 304. 2. c
 Pro ea parum habita tormenta omnia. *ibid.*
 Quorum despicientia summè admirabilis, nec suppliciorum modo, sed & omnium vitæ delectationum. 305. 2. b
 Beatitudo Soli comparata. 101. 2. c
- Behemoth.*
- Behemoth significat amorem inordinatum sui ipsius. 5. & 20. 1. d
 Behemothi interpretationem debere arcanam esse. 8. & 17. 2. d
 Et hæc est literalis. 8
 Bestia hæc seruit pro comparatione. *ibid.*
 Ex acceptione superficiali & ex mystica sensus coalescit. *ibid.*
 per Behemoth superficiali designatur Elephantus. 17. 1. d
 Behemoth non omnino apte sumitur pro Dæmone. *ibid.* c & seq.
 Sed quatenus congruens ea interpretatio. 18. 1. 2. & seq. 20. 1. d. & seqq.
 Behemoth seu Elephas Iobum, vt sibi ipsi inimicum repræsentat. 22. a. & seq.
 Et vt consiliorum Dei principium. 25. 2. d
 Behemothi fitis anhelum sapientiæ Dei desiderium figurat. 27. 1. d
 Behemoth mansuetudinem præfert. 26. 2. c
- Bellum.*
- Belli incommoda. 73. 1. d.
 Bellum quinam securi ineunt. 80. 2. b
 Belligerandi ratio duplex per insidias & aperte, vtraque in loco tenenda. 306. 2. b. 310. 1. b. 311. 1. c
- Beneficentia.*
- Beneficentiæ fructus. 108. 1. c
- Bonus.*
- Boni vndique oppugnati. 291. 2. b
 Sed firmi semper. *ibid.*
 Citò succurrit Deus. *ibid.*
 Bonorum angustia quales. 292. 2. c
 Sed qualis in ipsis fiducia. 305. 2. c. 62. 2. e
 Bonorum pressura euadens in magnam gloriam. 306. 2. c
 Bona terrestria compedes sunt & vincula. 13
 Illis summopere impugnamur. 20. 2. 2
- C
- Cades.*
- C**Ades pro quo ponatur. 58. 1. d
- Cades.*
- Cadis descriptio. 82. 2. a
- Calamus.*
- Calamo metitur Ezechiel terram promissionis. 276. 1. a
 Calamus pro qua mensura. *ibid.*
- Calceatus.*
- Calceatus pro præparatione. 187. 1. d
- Calix.*
- Calix salutaris, quid. 113. 2. d
- Calumnia.*
- Calumnias deprecanti quid spectandum. 119. 1. d
- Caluitium.*
- Symbolum est magnæ ærumnæ. 42. 1. d
- Candelabrum.*
- Candelabrum Templi liliis, & cytinis cur orna-
- tum. 185. 2. c. 189. 2. e
 Candelabri Templi significatio. 307. 1. b
- Candens.*
- Pro terfo, ac polito. 286. 1. c
- Canticum.*
- Canticum Cant. allusionem habet ad nuptias Salomonis. 165. 1. a
 Ad veteres historias. *ibid.* b
 Eius cum Apocalypsi conuenientia & differentia. *ibid.*
 Diuersas sponfas innuit cum respectu ad plures vxores Salomonis. 165. 2. b
 Nostra illius expositio vitat aliquorum commenta. 166. 1. c
 Reficit Catholicos, Hæreticos conficit. *ibid.* d
 Eius delicias spirituales esse, vnde constet. 167. 1. c
 Scopus illius. *ibid.* 2. d
 Sæpe in membris quæ laudat, eorum, non pulchritudinem, sed officium spectat. 190. 2. c
 Cantica laudatiua seruētne ordinem rerum. 297. 2. c
- Capillus.*
- Capilli denotant deuotionem. 205. 2. b
 & libros spirituales. *ibid.* d
 Vide *Crinis.*
- Caprea.*
- Caprearum & ceruarum cōsideratio pro afflictis. 13
 Caprearum ceruarumque venatio transfertur ad repræsentandam Christianorum persecucionem. 194. 1. a. 197. 1. c. 199. 1. b
 Horum animalium proprietates enumerantur ad rem eandem. *ibid.*
 Caprea pro fidei à malis exagitato. 198. 2. b
 Caprea pro re multum amabili. *ibid.* & 237. 1. b
- Carmelus.*
- Carmelus pro seruo ex gaza Carmelica, in symbolum Patriarcharum religiosorum cum allusione ad Eliam, & Elisæum. 232. 1. c
- Caro.*
- Repræsentatur vt ægrotus. 96. 1. d
 Eius medicina Eucharistia. *ibid.* e
 Carnalis coniunctio maximè aduersa spirituali. 119. 2. d. & seq.
- Cauda.*
- Ponitur pro obiecto. 23. 2. c
- Cedrus.*
- Cedrus pro sublimi. 23. 2. d
 Cedro designatur præstans regnum. 56. 1. a & seq.
 Cedrorum varia genera. 248. 1. c
 Torrens Cedron, id est, obscurus. *ibid.* e
 Cedrus nusquam pro citrea. *ibid.* 2. e
 Cedron pro specie olei, aut resinæ. *ibid.*
- Cella, Cellarium.*
- Cellaria pro repositoriis vini. 173. 2. a
 Cella vinaria est consideratio arcanorum Dei. 192. 2. a
- Ceremonia.*
- Ceremoniæ Ecclesiasticæ significatæ. 55. 2. d
 Commendantur. 68. 2. b. 208. 1. b
- Cerua, Ceruus.*
- Cerua pariētne, vel abortent propter tonitruum. 58. 2. a
 Cerui vexati confugiant ad homines. 59. 1. c
 Significant homines ad Christum se recipientes. *ibid.*
 Ceruorum venatio. vide *Caprea.*

Index Rerum.

- Chaldaea paraphrasis.*
- Eius interpres Latinus non magni vbique faciendus. 248.2.a
- Chalcolibanus.*
- Quid habeat mysterij. 288.2.c
- Chalybs.*
- Quid significet arcanè. 312.2.c
- Charitas.*
- Charitatis feruida consideratio. 187.1.a
- Charitas denotata per rubinos. 201.2.a
- Charitas Ecclesiae Christi requies est. ibid. d
- Charitatis astutiae sanctae. 227.2.c
- Charitatis lex quid faciat. 287.2.a
- Vide *Amor, Dilectio.*
- Cherub, Cherubini.*
- Cherub cur vitulus appelletur. 262.2.c
- An significet animal curule. 261.2.c
- Cheruborum throni Dei significatio. 308.1.a
- Cheruborum Ezechielis descriptio. 258.1.a
- Eorum locus. 260.2.d
- Facies. ibid. e
- Pedes plantae. 261.1.d
- Manus. ibid. 2.a & seq.
- Scintillae ex eis erumpentes. ibid.
- Quomodo dicantur reuerti, & non reuerti. ibid. b
- Chorus castrorum.*
- Chorea est, Hispanice *danca, debatalla.* 226.2.b
- Christus.*
- Cum Ecclesia sua adumbratus per Iobum. 25.2. c.26.2.a
- Christi typus elephas. ibid. b
- Christi fides, initium felicitatis. 35.1.c
- Christi resurrectio per tabernaculi destructi reparationem figurari potest. 49.2.c
- Christus ibi cruci affixus, vbi Isaac se immolandum praebuit. 50.1.a
- Christus pluuia saluberrima & benignissima. 75. 1.b
- Christum qui colant vitae odore bono. 66.1.c
- Christus verus sol quando perfecte suum lumen explicauit. 79.2.b
- Splendidior sole. 102.1.c
- Christus inter tauros vnicornis. 95.2.a
- Christi ignominiae & dolores perquam graues. 89.2.a
- Christi honor maximus. 98.1.c
- Christi in corda dominatus. 99.1.d
- Christi benignitas ac prudentia. 108.1.c
- Christi fiducia in aduersis. ibid. 2.b
- Christi praesentia quae designet admiranda. 112. 1.a
- Christus nobis apud Patrem fons vitae. 127.1.a
- Christi aduentus quam frugifer. 134.1.c
- Christi gubernatio admirabilis imitanda rectoribus. ibid. e
- Christus quam charus suis. ibid. 2.a
- Quam bono id pretio. ibid.
- Christi cum animalibus coniunctio, quanta: & qui maxime significetur. 167.1.a & seq.
- Christi praesentia vertit asperissima quaeque in delicias. 183.1.a
- Christi suauitatem qui experiantur. ibid. b
- Christus verus alexicacus & anoxicacus. 185.1.d
- Christi oratio ciet fructuosas lachrymas. 189.2.c 190.2.c
- Christi deliciae sunt nostrum incrementum. 190. 1.c
- Christus arbor vitae. 191.2.c
- Quanta ex eius umbrae iucunditas. ibid. c
- Christus tentatis suis adest praesentissimus. 197. 2.d.
- Christus rex animarum vbi significatur. 201.1.a
- Christi ardens in homines charitas designata. ibid.
- Christi benedictione abscedunt mala, accedunt bona. 211.1.c
- Christus quod praebet Ecclesia fidelibus conuiuium, sibi factum reputat. ibid. 2.c
- & haustam sibi ex eo voluptatem significat. 212.1.c
- Christus vt peccato sopitos pulsat. ibid. 2.d
- Christi in attrahendis ad se hominibus efficax contentio. 214.1.c
- & huius cum nostra libertate concordia. 215. 1.b
- Christi in Patrem suum amor & aestimatio: & quid hoc doceat. 217.1.d
- Christi attentio maxima ad sponsam animam. 218.1.a
- Eius munditiae quantopere capiatur. ibid. & seq.
- Christo fuit pro morte & inferno amor & zelus. 242.1.c
- Ponderatur horum affectuum immensa vis. ibid. 2.c
- Christus vnice pacificus. 244.2.b
- Christi in patiendi dignatio commendata. 287.1. 1.a
- Christi passio. Vide *Passio.*
- Christus quam miro modo perfecit Dei consilium. 288.1.d
- Christi quam potens infirmitas. ibid. 2.d. & seq.
- Christi aspectus efficacia. 301.1.c
- Christus quam gaudeat & faueat hominum conuersioni. 303.1.b
- Christus coronatus doctrina, & exemplo fidelium. 308.1.b
- Christus in suis triumphantibus triumphat. 312. 1.b
- Christus Imperator quos habeat duces? 310.1.c
- Christi sanguinis significata virtus. 312.1.c
- Christianorum nomenclatio quam illustris. 109. 1.c
- Christianorum copia significata. 134.2.a
- Christiani perfecti descriptio. 216.2.d
- Christianorum diuersa in periculis securitas quam aliorum. 292.2.c
- Christiana republ. lilius, aliae sunt spinae. 190. 1.b
- Chrysolithus.*
- Quinam sit lapis. 219.1.b. 285.1.a
- Eius significatio. 287.2.b
- Chrysolithus rotarum quid. 266.1.c
- Ciconia.*
- Eius auis significatio. 307.2.c
- Cingulum.*
- Factum ex auro textili. 284.2.c
- Cingulo significatur lex, & aureo diuina. 287.b
- Vbi quid sit esse cinctum.
- Circumdo.*
- Quid significet. 129.1.c. 255.1.b. ibid. 2.c
- Clamor.*
- Clamor ad Deum quotuplex. 95.2.c
- Claudus.*
- Claudi & caeci quid in Ieremia. 253.2.d
- Cle.

Index Rerum.

- Clerus.*
 Clerus pro possessione. 77.2.b
 Clerus & terminus, idem. ibid.c
- Cæli.*
 Cæli dicuntur Christiani probi. 109.1.e. 112.2.d
- Cognitio.*
 Cognitio Dei etiam perfectissima quæ differat ab amore. 169.2.a
 Cognitione effici morbum amoris, non tamen hic est perfectissimus. 170.1.a
 Cognitio propria commendata superioribus præsertim. 206.2.d
- Collum.*
 Colli erectio superbiam significat. 31.1.d
 Collum durum pro contumacia, facile pro obedientia. 178.2.d
 Collum sicut turris eburnea generosam libertatem filiorum Dei significat. 118.1.e. 231.1.c
- Colo.*
 Colendus quando præcipuè Deus. 119.1.a
- Columba.*
 Columbæ pennæ pro fuga. 78.1.d
 Columba patientissima est. 198.1.a
 Columbæ oculi significant castitatem fidei. 204.1.b
 Alia notabilia in hac aui. 218.2.b
- Columna.*
 Columnæ Templi trophæa victoriarum Davidis, præcipuè Christi. 185.1.b
 Cum allusione ad Herculis columnas. ibid. & 189.2.c
- Coma.*
 Comæ sicut purpura regis, &c. pro caesariæ coccinea in symbolum deuotionis Iesu Christi sanguine penitus imbutæ. 232.2.c.
 Vide *Capilli, Crines.*
- Communio.*
 Communio spiritualis quid sit. 169.1.b
 Per eam quæ uniatur anima cum Christo. ibid.
- Commuto.*
 Commutari in Psalmis pro exaltari. 188.2.a
- Comparatio.*
 Comparatio in sacra Scriptura frequens. Per comparisonem sumpta multa in obscuro sermone sensum produunt arcaniorem. 87.1.b
 Comparationes Canticorum quam similitudinem petant. 205.2.d
 Comparationi seruit vel apologus, vel vulgaris opinio. 8
 Pro comparationibus Scripturæ notabile. 24.1.e
 In comparationibus, illarum nota omitti solet. 47.1.b.
- Compassio.*
 Compassio, & misericordia proximorum per turtures monilia significat. 179.1.d
- Concilia.*
 Concilia Ecclesiæ Episcopi frequentia designantur.
- Concionator.*
 Per nubem apprimè declaratur. 48.1.e
 Huius quis potu deliciosus. 82.2.b
 Concionatorum ratio qualis futura ut proficiant. 288.1.e
 Vide *Predicator.*
- Concordia.*
 Concordia Deo gratissima. 26.2.c
- Concubina.*
 Concubinarum nomine quæ animæ intelligantur. 222.1.c
- Congregatio.*
 Congregationes Piorum sunt materia diuini laudis. 105.2.c
- Coniunctio, &.*
 Eius vis. 258.2.e
- Conscientia.*
 Conscientiæ conflictus representatus. 35.2.b
 Eius bellum in amore quo se ipsum prosequitur homo, & in desiderio conseruandæ salutis nititur. ibid.d
 Id bellum Iobi amici representant. ibid.
 Conscientiæ probæ delitiæ. 229.1.d
- Consecratio.*
 Consecrationis laus à modestia & perpetuitate. 218.1.a
 Consecranda Deo præstantissima quæque ut victoriæ, & id genus. ibid.
- Consilium.*
 Consilia Dei per nomen viæ significantur. 25.2.d
- Conspicilia.*
 Vide *Perspicilia.*
- Constantia.*
 Constantia in aduersis, à Deo. Inde sumunt Angeli diuinæ prædicationis materiam. 10.
 Fructus alij. 117.1.d
 Constantiæ fontes. 142.1.a
 Constantia quando infatigabilis. 219.2.b.c
- Constantinus.*
 Constantini tempore triumphauit Ecclesiæ, is triumphus descriptus mirabiliter. 201.1.d
- Consuetudo.*
 Consuetudinis prauorum damna. 118.2.b
- Contemplatio.*
 Contemplatiuæ vitæ cum actuosa coniunctio quàm placeat Deo. 179.1.b
 Contemplationis quatenus se tradunt Apostolici viri. 193.2.c
- Contemptus.*
 Contemptui habendus quis. 118.2.c
- Contritio.*
 Contritionis effectus. 57.2.c
 Ortus ipsius. 104.2.2
- Conuersio.*
 Conuersio ad Deum voluntaria significatur. 58.2.c
 Ex ea quanta bonorum lætitia. 68.2.c
 Conuersio hominum vnde. 88.1.d 112.1.d
 Conuiuium est Sanctorum. 91.2.c
 Conuersionis animatum quis administer idoneus. 172.2.b
 Conuersio ex Hebræo pro voluntate, beneplacito. 236.2.c
 Conuersio peccatoris cælo gratissima. 271.1.e
 Conuersio nostra quàm sit cordi Christo & eius Matri. 303.1.b
 Conuersionem hominum perficit Deus multifariam. ibid.2.b. & seq.
- Conuerto.*
 Conuerto ex Hebræo quomodo capiatur. 81.2.e
- Conuiuium.*
 Conuiuium sapientiæ diuinæ quo modo ab amplexibus & osculis Christi differat. 169.2.b
 Conuiuium parantur odores. 180.1.c
 A fecmi

Index Rerum.

- A foeminis maximè. ibid.
 Conuiuium pro illustratione mentis. 193.2.a
 Conuiuium quo excipiuntur fideles, excipit & Christum. 212.1.b
- Cor.*
- Cor pro mentis sede & pro cogitatione. 213.2.a
 Cor arcane pro iis qui spiritualiter viuunt. 213.2.c
 Cor distrahunt terrena delitia. 255.2.b
- Coram.*
- Coram aliquo esse, id est, in manibus. 397.2.d
- Core.*
- Core filij, quorum in Psalmis mentio, non sunt antiqui rebelles. 42.1.a 66.2.a
 Mysterium huius tituli. 67.1.d
 Magnam denotat afflictionem Core. 42.1.c
 Grandinem & Caluitium significat. ibid.
- Cornu.*
- Cornu undecimum apud Daniele significat Iulium Caesarem, & Romanum imperium. 278.1.c
 Non autem Antichristum, saltem directe. 70.2.c
 Adstruitur. 280.2.c
 Antichristus quomodo hic designetur. 281.1.b
- Cornua in manibus Dei idem quod in dextera eius ignea lex. 300.2.b
- Correptio.*
- Correptio Dei optanda. 125.1.d
- Correctio.*
- Corrigenda vitæ ratio. 116.2.a
- Creatio.*
- Creationis rerum in suos dies distributa consideratio subtilis. 61.1.a
- Crinis.*
- Crinis pro texto tenui. 209.2.a
 Crines symbolum consecrationis. 217.2.b
 Crinium crispandi vsus. ibid.
 Cur nigri commendati. 218.1.a
 Vide *Capilli, Coma.*
- Crudelitas.*
- Crudelitas potentium descripta. 304.1.d
- Crus.*
- Crura marmorea pro constantia infatigabili. 219.2.b
 Eorum vases aures pro constantia fundamentum. ibid.
- Crux, & Crucifixus.*
- Crux sancta est arbor suauissima ad eius umbram conceptus status religiosus. 241.2.d
 Crucifixus semper in anima & actionibus. ibid.
- Cum.*
- Cum, pro postquam. 299.2.c
- Currus.*
- Currus Ezechielis cum aliis conueniens & differens. 257.2.b
 Rotarum descriptio. 258.1.d & 266.1.c
 Firmamenti. 258.2.a
 Throni Principis, Iridis, & prunarij. 260.2.c
 Venti & nubes: quæ illum comitantur actiones. 257.2.d 269.2.c 270.1.b
- Custos.*
- Custodes ciuitatis sunt Dei Ministri. 199.2.d
 215.2.c
 Diuersi sunt à custodibus murorum. ibid.
 Hi sunt qui prædicant exemplo. ibid.
- Cur ceciderunt sponsa. ibid.
- Cyprus.*
- Cypri botrus est vna odoratissima. 181.1.c
 Significat doctrinam grandiorum. ibid.
- D
- Dæmon.*
- D**æmon pes superbia. 127.1.a
- Datiuus.*
- Datiui casus significatio ex Hebræo. 166.2.c
- Dauid.*
- Dauidis victoria conuersionem Gentium figurant. 48.2.c
 Dauidis victoria quæ & vnde. 53.1.c
 Dauidici tabernaculi, & Salomonici templi discrimen. 48.2.c
 Vtriusque ad Ecclesiæ mysteria applicatio. ibid.
 Dauidis pietas. 59.1.d
 Dauidis modestia singularis. ibid.
 Dauidica turris vsus. 207.1.d
 Cur turrim non adificauerit Saul, sed Dauid. ibid.
- Debora.*
- Huius canticum respectum à Dauide. 73.2.c
- Dedecus.*
- Dedecus impiorum. 81.2.d
- Dedicatio.*
- Dedicatio templi Salomonici quot annos facta à dedicatione tabernaculi Mosaici. 283.2.a
- Delicia.*
- Delicia sancta reficiunt & roborant. 125.2.b
 His ecquod tempus opportunum. 175.2.a
 Earum fundamentum Christus. 241.2.d
- Denarius.*
- Hic numerus plenus est rerum existentium. 52.2.c
- Dentes.*
- Dentium symbolo significati diuites Christiani. 206.1.b,c
- Desertum.*
- Desertum quid significet in sacra Scriptura; quid desertum Cades. 58.1.c, d
 Ponitur pro statu religioso. 241.2.c
- Desiderium.*
- Desiderij spiritualis à terreno differentia. 117.1.c
 Desiderium vehemens per animi defectionem designatum. 218.1.b
 Desiderij summa expletio, ubi? 228.2.d
- Detractio.*
- Hæc quantum metuatur. 30.1.d
- Deuotio.*
- Deuotio seu pietas roborat. Proficit ad omnia. 205.2.c
 Deuotio singularis quam sit cordi Christo. 234.2.a & seq.
- Deus.*
- Deus consulit amicorum honori. 19.1.c
 Dei in amicos beneuolentia specialis. 75.1.a
 Totus suorum. 76.2.d
 Deus deprimat, vt postea maiori cum gloria exalter. 25.2.c
 Deus se præbet & amabilem, & terribilem. 74.2.b
- Deus

Index Rerum.

- Deus, vbi non cognoscitur, nec timetur. *ibid.* d
 Dei magnificentia in Iob. 76.2.c
 Dei prouidentia amœnissimus paradifus. 27.1.a
 Dei benignitas, & misericordia. 29.2.b
 Dei cura erga suos ostenditur; cum bonis terrenis spoliatur. *ibid.*
 Dei præsentia aptè per nubem indicatur. 46.1.e
 Deus quàm gloriose suos eximat è periculis. 77.1.c
 Deus quam munificus hospes fit. 80.2.d
 Deus laudandus & ob beneficia, & ob supplicia. 85.1.b
 Dei beneficentia. 86.1.c
 Iustitia. *ibid.*
 Robur. *ibid.* d
 Deus cur Sanctus & terribilis. 106.2.e
 Dei opera quis probè capiat. 105.2.d
 Quam hæc laudanda & magnificanda. 106.1.b
 Dei arcana consilia. 110.1.b
 Dei deliciae recreant & roborant. 125.2.b
 Dei persecutio qualis. *ibid.*
 Dei studia quam opposita nostris studiis prauis. 126.2.c.
 Dei benignitatis effectus. 137.1.d
 Dei castra pauci sequuntur. 138.1.d
 Deus quàm præstò suis. *ibid.* e
 Deus amissus non quomodolibet quærendus. 199.2.d 21.51.d
 Deus quantum extollat suos. 109.2.b
 Ad hoc verò summum deprimat prius. 110.1.b
 Deus qui se in puniendo gerat. 254.2.b
 Punitio eius benignissima. 295.1.b
 Deus suam gloriam elicit ex flagitiis hominum. 264.2.c 265.2.b
 Deus quàm promptus vt fauceat suis. 287.1.b
 Quàm fauens suis. 69.1.e 80.1.b
 Quid ei obiciendum vt fauceat. 220.1.c
 Dei institutio cur optanda. *ibid.*
 Quanti facienda. *ibid.*
 Deus quando præcipuè colendus. 119.1.a
 Dei rectitudinis argumentum. *ibid.* e
 Dei fauor cur petendus. *ibid.* 2.c
 Deus quàm memor suæ fidei. 136.2.d
 Dei irati effectus. 137.1.a
 Dei erga fideles beneuolentia maxima. 287.2.d
 Dei via duplex. *ibid.* e
 Dei potentia contra aduersarios. 288.1.a
 Deus in suis & pati dicitur, & vincere. 287.1.e
 Dei admirabile vindictæ genus. 295.2.e
 Dei benignitatis argumentum singulare. 120.1.b
 Dei nuncius qualis futurus. 122.2.d
 Deus vt prospera & aduersa dispenset. 299.2.a
 Partitur vtraque. *ibid.* & seq.
 Deus vnde se præcipuè ostendat admirabilem. 84.1.d
 Deus consulit honori suo, exaltando peccatorem, qui seipse humiliat. 92.2.b
 Dei aduentus ad fauendum suis, qualis. 302.1.a
 Deum homines vnde oblectent. 93.2.b
 Deum iratum eius amici reprimunt. 94.2.d
 Deus succurrit egeno egestate ipsa. 97.1.e
 Deus cum suis iustus peculiariter. 119.2.d
 Deus quando propior. *ibid.*
 Diuinitatis imitatio per sapphirum significata. 219.2.b
 Diuinæ vocis subtilitas & efficacia. 62.2.b
 Dexterum.
 Dexteræ manus & laeue distinctio, quo myste-
- rio. 193.1.d 230.1.b
 Dexteræ, & sinistri pedis significatio. 292.2.c
 Dies.
 Dies apud Daniele, & apud Ioannem significati, quid sint. 293.1.a
 De eorum diuersitate. *ibid.* 2.a
 Dilectio.
 Dilectionis in Deum gradus varij. 172.2.c
 Ei postponenda alia omnia. 173.1.e 209.2.e
 Dilectio conuenit omnibus. 173.2.c
 Dilectio, quæ ardens est, deuorat asperissima quæque. 175.1.c
 Vide *Amor, Caritas.*
 Dilectus.
 Dilectus pro Dauide & pro Christo. 57.1.d
 Dilectus quo item modo in sacra Scriptura vsurpetur. 234.2.a
 Diluuium.
 Diluuium ærumnarum significatum à Dauide. 59.2.c
 Huic à Deo prouisum remedium. *ibid.* & 60.2.c
 Discerno.
 Discernere non vnicè accipitur in Vulg. 78.2.e
 Distillo.
 Distillare cœlos de largitate beneficiorum Dei. 74.2.a
 Distributio.
 Distributio rei in plures, quæ conuenit singulis, familiaris sacra Scripturæ. 209.1.d
 Dives.
 Diuitum munus est, sua in egentes hilariter distribuere. 206.1.b
 Diuites Christiani sine damno aliorum. 206.2.b
 Diuitum benignorum egregia laus. 221.1.d
 Diuitie.
 Diuitias spernere Dei opus. 28.2.b
 Illis Deus homines priuat, vt cautiores & humiles reddantur. 19.2.e
 Sunt iustar tyranni. *ibid.*
 Diuitiæ veræ. 128.1.a
 Finis aliarum. 129.2.c
 Diuitias cur Deus interdum suis amicis imperiat. 20.1.c
 Diuitiæ, parui sunt iis qui sapiunt. 135.1.b
 Diuitiarum splendor, quàm homines delectet. 30.2.b
 Diuitiarum & iuste acquisitarum victoria, Euangelij facinus. 33.2.c
 Diuitiæ maximè amabiles & æstimabiles quæ. 217.1.d
 Diuisio.
 Diuisio quædam est optanda, & ob quam multa sustinent boni. 199.1.b
 Doctor.
 Doctorum Ecclesiæ diuina institutio. 139.2.d
 Eorum sapientia & vtilitas. *ibid.*
 Doctores Ecclesiæ sunt armati vigiles. 201.1.a
 Doctores à quibus adumbrati. *ibid.* b
 Doctoribus verbum Dei pro gladio, cui sunt alligati, & quam in promptu sint. *ibid.*
 Dominus.
 Dominus pro Christo. 104.1.b
 Dona.
 Dona Dei quo spectent. 92.1.d
 Donec

Index Rerum.

- Donec.*
- Donec & similia aduerbia quem habeant in Scriptura vsu. 98.1.b
- Dormire.*
- Dormire inter clericos fidentia est magna. 77.2.b
- Dux.*
- Ducis magni creatione quam faueat Reip. Deus. 78.2.c
- E
- Ebur.*
- E**Bur cauum est vt fistula. 26.1.c & seq.
- Ebur egregiam voluntatem, & intentionem designat. 27.2.b
- Ecclesia.*
- Ecclesie exemplar Iob. 25.2.e & seq.
- Ecclesie instar Paradisi descriptio ab Isaiâ. 27.1.b
- Eius irrigatio. 133.2.a
- Ecclesie locus apud Isaiam. 23.1.e
- Dignitas. 84.1.c
- & sinus latissimus in seq.
- Ecclesia Noe arca comparatur. 84.1.c
- Ecclesie mysteria per Dauidicum tabernaculum, & Salomonicum templum figurantur. 50.2.b
- Ecclesia vniuersalis significata. 49.2.b
- Habitat pax vera. 60.2.c
- Qua in ea abundantia bonorum, vnde. 79.2.e
- Ecclesie Ministri sunt sponsa vbera. 199.2.b
- Hos vacate contemplationi, omnium interest. ibid.
- Hos quantopere peruertere conati infideles. ibid.
- Quam pulchre illos denoret vox Sadain. 199.2.e
- Ecclesia vocatur ob penitentiam columba. 198.1.a
- Ea fuit in principiis delitescens. 198.1.e
- Ecclesie Romanae sub Constantino triumphus depingitur. 201.1.d
- Ecclesie primitiua suauissima cum Christo per aduentum Spiritus sancti vno. 203.1.e
- Ecclesia postea per penitentiam reformata. ibid. 2. a
- Ecclesie per orbem fundatae trophaea sunt obedientiae. 207.1.e
- Ecclesie ritus & ceremoniae laudabiles. 208.1.b
- Ecclesie virtus & sapientia per hortum Cantici designata. 210.1.a
- Eius sapientiam sigillat diuina authoritas. ibid.
- Vocatur Paradisus hic hortus cum allusione ad primum. ibid. 2.c
- Ecclesie vnitas praecclare significata. 221.2.c 222.2.a
- Ecclesie vniuersalis & speciatim religiosae obsequia. Qui offert Christo, rem offert gratissimam. 240.2.c
- Ecclesia Christiana vinea impense fertilis. 244.2.a
- Coluerunt prius Apostoli magno fructu. Eorum Vicarij Religiosi. ibid. d
- Ecclesie primigeniae ingressus ad Gentes celebratus a Dauide. 110.2.d
- Ecclesie imago pulchra. 174.2.c
- Ecclesia & Vbera, & sponsa cur vocata. 253.1.c
- Oppugnatur a multis, sed frustra. 301.2.a
- Ecclesia per decem tribus intellecta. 253.2.c
- Eadem per Israel & Ephraim. ibid. e
- Significata per Rachel, & cur. ibid.
- Ecclesie angustia vehemens. 290.1.e
- Et auxilium. ibid.
- Ecclesia quibus demereatur Deum. 254.1.c
- Ecclesia per feminam in Ieremia indicata. 255.1.e
- Ecclesia tota pulchra, qui vocetur etiam filia vana. ibid. 2.d
- In Ecclesia nemo otiosus. 256.2.b
- Ecclesia militans representata Ezechieli, Ioanni triumphans. 277.2.
- Ecclesie in Gentilitatem ducendae quis praecesserit typus. 304.1.a
- Ecclesie persecutiones & victoriae 311.2.a
- Elatæ palmarum.*
- Elatæ palmarum sunt inuolucrum dactylorum lactentium. 217.1.d
- Elatæ palmarum sunt signum victoriae, & excellentiae. ibid.
- Electio.*
- Electio recta, quae? 173.2.e
- Electrum.*
- Electrum in Ezechiele vnicum. 260.2.b
- Huius mysterium. 265.1.a
- Eleemosyna.*
- Eleemosyna diuitum Christianorum per sponsae dentes pulchre significata. 206.1.c
- Eliphaz.*
- Eliphaz Dei contemptus exponitur. 35.2.d
- Eliu.*
- Eliu propositum. 36.1.c
- Ipsi nominis significatio. ibid.
- Eloquentia.*
- Eloquentia vera, quae. 206.2.b
- Eman.*
- Eman idem ac contritio. 43.1.e
- Equus, & Equa.*
- Equi consideratio in conflictu grauiori faciens animos. 15.b
- Equi & quadriga vehi Deum, est venire eum ad saluandos suos. 301.2.d
- Equorum Zachariae colores qui. 309.1.e
- & quid significent. 306.2.d 309.2.e 310.1.e
- Equi & Equitis distinctio qualis quaerenda. 308.1.c
- Equi varij & fortes quinam & iidem. 309.1.c. d. e
- Equorum cum ventis comparatio quam difficilis. ibid. 2.a
- Equi cur varij in Zacharia, & in Ioanne. 311.1.b
- Equarum Pharaonis Canticum Cantic. non meminit. 177.1.b
- Ethan.*
- Ethan fortitudinem significat. 43.2.a
- Ethan, & Eman germani ac sapientissimi fuere. ibid.
- Euangelium, & Euangelicus.*
- Euangelij praedicatio sublimia complanans. 16.2.d
- Euangelij praedicatio per orbem designata. 55.1.a
- Eius virtus. ibid.
- Prodigiorum effectrix. 111.2.a
- Terræ motus est. ibid. d
- Euangelij in Gentes promulgatio per tonitrum indicatur. 48.1.e
- Euangelicae praedicationis dilatatio. 57.2.c
- Ea euulgatio sub allegoria venationis. 59.1.a
- Euange

Index Rerum.

- Euangelij prædicatio efficit in anima cœleste quoddam firmamentum. 62.1.d 139.2.b
- Euangelica doctrina per adipem frumenti significata. 121.2.c
- Euangelij ministerio arduo obeundo, vnde adueniat robur. 294.2.a 311.2.d
- Eius prædicationis efficacia. ibid.
- Euangelici sunt sæpe ad literam prophetæ. 297.2.b
- Euangelici ministri, vide *Apostolici viri*.
- Eucharistia.*
- Eucharistia delictum animæ. 71.2.c
- Per hanc, cum sit Deus noster conciuus, quiduis concedit. 83.1.c
- Eucharistia sanat appetitum. 96.1.e
- Actio gratiarum post Eucharistiam acceptam. 183.2.c
- Eucharistia conciliat animæ perfectissimam cum Christo vnionem. 168.2.c
- in Eucharistia conuiuium sapientiæ tum oscula Christi & amplexus. 169.2.b
- in Eucharistia declaratur Christus amantissimus animarum rex. 201.2.d
- Eucharistiam minus reuerenter tractare, quam periculosum. 221.1.c
- Eucharistiæ mysterium arcanè significatum. 255.1.d
- in Eucharistia propriè Christus circumdatus. ib.2.a
- Eucharistia creari, qui dicatur. ibid.
- in Eucharistia beneficentia Dei prodigiosa. ibid.
- Eucharistia salus vocata. 256.1.d
- in Eucharistia mira quædam est plantatio, ac fructus miri. ibid.
- ex Eucharistiæ ebrietate somnus dulcis in actione gratiarum, & vigor inde haustus. idid.d
- Qualem se ibi Deus præbeat. 145.1.a
- Exaltatio.*
- Exaltatur, qui à Deo ante deprimitur. 25.2.c
- Exaltationis quæ vera causa. 183.1.e 191.1.c
- Exaltationis ex humilitate gloriosæ symbolum est lilius. 188.1.b
- Ea quàm pendeat ex diuina gratia. 188.2.c
- Coniuncta est cum modestia. 189.1.a
- Exemplum.*
- Exempli & doctrina effecta. 307.1.c
- Quàm placeat Deo vtrumque. 181.2.c
- Vtrumque debere iungi. 210.1.b
- Ex vtroque construuntur Christo præclara diademata. 308.1.b
- Exemplum bonum instar fulguris. 63.1.d
- Commendatur. 68.2.b
- Quanta eius vis. 172.2.b 193.1.a
- Exemplum bonum per virgulam fumantem significatum. 200.2.d 212.1.c
- Exempli efficacia. 216.1.b
- Exitus.*
- Exitus sermonis, quid in Daniele. 283.1.d
- Exrahites.*
- Hebraicè est manifestus, seu manifestans se, spargens, diffundens. 25.2.c
- Ezechiel.*
- Ezechielis visio, quo anno. 259.1.b
- Vidit currum sæpe. ibid. & seq.
- In visionibus narrandis non seruat temporis ordinem. ibid.e
- Positus in terra visionem habuit. ibid.2.c
- Ea in quibus conueniat & differat ab Apocalypica. 263.1.a
- Diuersum ab ea est quod vidit Isaias, & quid in templo Salomonis representabatur. ibid.2.c
- F
- Fames.*
- Fames pro ignorantia veræ doctrinæ. 89.1.c
- Fauus.*
- Fauus & mel pro sacramentis. 212.1.c & seq.
- Femur.*
- Femorum puncturæ pro gressibus. 164.2.a
- Femur percutere, quid. 254.2.a
- Femur pro facilitate sui mouendi. 227.2.a
- Femorum cum monili comparatio. ibid.
- Ferculum.*
- Ferculum propositum est triumpho. 201.1.e
- Fibula.*
- Fibula aurea in veste, quorum propria. 308.2.c
- Ea, qua Cappæ de choro ornantur quam antiqua: & an de simili Zacharias. ibid.
- Ficus.*
- Ficus pro synagoga. 198.1.c
- Fides.*
- Fides contentæ in idem melos si sint; vna pulsa, altera etiam sonat. 46.e
- Fides diuina.*
- Fidei candor & integritas vnde. 182.2.b
- Significatur per oculos columbarum. 204.1.b
- Fidei viæ effectus miri. 230.1.c
- Fides præstita Deo vnde stet inconcussa. 89.1.a
- Fiducia.*
- Fiducia hominum vnde. 126.2.e
- Fiduciæ in aduersis argumentum. 12. & seqq. 77.2.b 108.2.b
- Fiduciæ magnæ signum. 119.2.c
- Fiducia piorum in acerbissimis. 305.2.c
- Figura.*
- Figura & figuratum quo pacto inter se cohæreant. 47.1.b
- Figuræ in visione obiectæ debent aptè representare personam ministri reuelationis. 286.2.a
- Filius.*
- Filius hominis in Scriptura idem ac homo. 50.2.b
- Filius in Hebræo gerit vicem articuli. 42.1.c
- Finis.*
- Finis idem est ac victor, consummator, qui inchoatæ rei apponit colophonem. 41.2
- Finis & principium in Apocalypsi Dei sunt tituli. ibid.
- Firmamentum.*
- Firmamenti cœlestis in anima productio. 61.2.69. 1.a 139.2.b
- Flos.*
- Flores ex cornibus elaborati iam olim. 306.2.e
- Flores pro exemplo bono. 213.1.e
- Flumen.*
- Flumen in Scriptura quandoque pro Dei sapientia vsurpatur. 27.1.d
- Quandoque pro ingenti voluptate atque lætitia. ibid.e
- Famina.*
- Fœminæ pudicæ & velatæ laus. 205.1.a
- Fœminæ etiam nauant operam conuersioni animarum. 294.1.b
- Fœnum.*
- Fœnum cum herba in Scriptura confunditur. 26.2.c
- Fortitudo.*
- Fortitudo propria Regibus. 23.1.a
- Decorati adiuncta. 53.1.d 55.1.c & seqq.
- E c Forti

Index Rerum.

- Fortitudo Christiana quæ retineatur. 114.2.c & seq.
Fraudo.
 Fraudari fructibus est eos mentiri. 305.1.e
Futurum.
 Futuri prophetici cum præterito coagmentatio. 255.1.e
 Futurum pro potenciali. ibid.2.e
 Futurum tempus ponitur in Scriptura, pro præterito. 297.1.e 70.2.b 139.1.d
- G**
- Gabriel.*
 Gabriel apparuit Danieli. 288.2.d
Gallus.
 Gallus alacritatis symbolum. 13
 Gallorum ingens virtus. 273.1.e
Gaudium.
 Gaudia bonorum vnde? & qui celebrentur. 111.1.c 218.2.e
 Gaudium internum vbi. 228.1.e
 Quale id? 229.1.e & seq.
Gena.
 Genæ pro buccis. 218.2.d
 In his sedes hilaritatis. ibid.
Genesis.
 Genesis principium, ducit ad considerationem arcanam. 61.2.c
Genitiuus.
 Genitiui pro adiectiuo acceptio. 30.1.a
Gentes, seu Gentiles.
 Gentium vocatio ex Apocalypsis 10.3. 97.2.d
 Gentium electio cum Iudæorum reprobatione in diuino decreto connexa est. 48.1.d
 Dauidis victoriæ repræsentantur. ibid.2.c
 Gentibus promulgatio Euangelij facta per tonitrua significatur. 48.1.e
 Gentilium, & primorum maximè conuersio quam festiua Dei filiis. 51.2.b
 Ea liberat diuinam fidem olim præstitam. 106.2.a
 Gentilium nationes erant in vestibis Aaronis. Sed cur in limbo. 186.2.c
Gloria.
 Gloriam Dei maiorem quærere, planè est Regium. 222.1.d
 Gloriarum in Deo, iustorum fortitudo. 34.2.a
Gog.
 Gog nominis deriuatio. 274.2.d
 Gog & Magog multifariam exponunt Scriptores. 272.1.a
 Reges Syriæ successores Alexandri significant in superficie. ibid.2.a
 & bella illata Machabæis. ibid.2. & seq.
 Præcipuè persecutionis Ecclesiæ, & Antichristi potissimum. 273.2.e & seq.
Gomer.
 Gomer Galatas significat. 273.1.c
Grando.
 Grando calamitatem in Scriptura indicat. 72.1.d
Gratia.
 Gratia Dei in paradysum conuertit asperrima quæque. 295.2.b
 Gratia ornatus est animæ. 214.1.e
 Difficilis ad eam reditus eorum, qui semel deposuerunt. ibid.
 Gratiæ efficacis cum humana libertate concordia. 215.1.b
 Gratia Dei quærenda diligenter. 199.2.e & seq.
- Gratiarum actio.*
- Gratias agere, & queri amanter animi affectiones germanæ. 43.2.a
Gratitudo.
 Gratitudo fidelium, ex infidelium miseria. 122.2.e
Gratulatio.
 Gratulationes piorum. 69.2.d
Grossus.
 Grossus variè sumitur in significatione propria & arcana. 198.1.c
Gubernatio.
 Gubernatio qualis ex Christi imitatione. 134.1.e
 Gubernationis perfectiones. 144.2.b
Guttur.
 Guttur pro musica, in symbolum prædicationis. 236.1.a
- H**
- Habacuc.*
 Habacuc citatus sæpe à Paulo cum arcana varietate. 35.1.e
Hæretici.
 Quam malæ bestię. 194.2.c
 Proficiunt Ecclesiæ licet inuiti. 241.2.b
 Hæretici per periuros signati. 307.1.e
 Horum punitio. ibid. & seq.
Harmonia.
 Quanta eius vis. 40.e
Hebdomada.
 Danielis, Lunares ne vel Solares annos indicent. 283.1.a & seq.
 Illæ quando inchoatæ. ibid.d. Quando finitæ. ibid.2.a In Pentecoste Sancti. 284.1.d
Hebræus.
 Hebræa lingua reliquas in vocum energia longè superat. 39.c
 Hebræus, qui circumfertur textus, quandoque corruptus. 76.2.c
 Sed sanus in multis. 178.1.a
Hieroglyphica.
 Qualis horum expositio futura. 6
Hieronimus.
 S. Hieronymi auctoritatis, cum transfert Biblia, & cum enarrat, discrimen. 205.1.a
 Hieronymiana Psalmorum translatio qualis. 56.1.c
Hilaritas.
 Hilaritas iustorum, qualis. 218.1.a
 Qualis ab ea sermo. ibid.
 Vide *Latitia.*
Hinnio.
 Transfertur ad alacritatem designandã. 253.2.e
Hispanus.
 Hispani cur dicti Iberi. 272.2.c
 Hispanis olim fœminis ornatus fuit ei similis, quem significat tartur. 178.1.d
Historia.
 Historiæ cum sit corpus & anima, hæc attendenda præcipuè. 3
 Historiæ sacræ antiquæ quid proficiat nobis. 106.1.e
Homo & humanus.
 Hominum malitia ponderatur. 112.2.a
 Humanæ fragilitatis designatus timor. 175.1.e
 Hic qualiter abigendus. ibid.
Honor.
 Honor significatus aquæ poculo. 133.1.b
 Ex honoris appetiti propinquitate maior anxietas. ibid. & seq.
Horus.

Index Rerum.

- Hortus.*
- Hortus Cant. figura est virtutum & doctrinæ Ecclesiæ. 210.2.a Arbores propter virtutes. *ibid.*
 Fons significat sapientiam. *ibid.*b
 Sigillum est illius autoritas diuina. *ibid.*c
- Hostis.*
- Hostes bestiarum nomine in Scriptura significantur. 28.1.b
- Humilio, & Humilitas.*
- Humilio quid significet. 280.1.a
 Humiliat Deus interdum, vt ab elatione tueatur. 19.1.c
 Humilitatis commendatio. 27.2.d
 Humilium & abiectorum significata exaltatio. 67.1.d 109.b & seq.
 Humilitas in cælo, vel cœlestis quæ. *ibid.*
 & quæ humilitas in terra. *ibid.*
 & quantum vtramque euchar. Deo. *ibid.*
 Humilitatis præmium. 142.2
 Humilitas quàm necessaria præcipuè prædicatoribus. 176.2.c Ei mûneri apti humiles. 177.1.a
 Humiliare se ac dimittere Deo, quam necessarium. 221.1.b,c
- Hyacinthus.*
- Hyacinthus qui lapis. 219.1.b
- I**
- Iah.*
- Iah est abbreviatum Iehouah. 71.2.e
- Idiota.*
- Idiotæ vicerunt mundi sapientiam. 65.2.a
- Idithum.*
- Significat *Lex eius.* 43.1.b
- Idumæa.*
- Pro Gentilibus. 295.2.b & seq.
- Iehouah.*
- Hoc nomen celebratur à Dauide. 71.2.e 109.1.c
- Iesus.*
- Iesus cur oleum effusum. 172.1.c Vide *Christus.*
 Iesu nomen cur intulerit Habacuc. 298.2.c 264.1.c
- Ignis.*
- Ignis mysticus quisnam. 278.2.d
 Ignis quando cælitus datus Nehemiæ? & de illius mysterio. 284.1.b
- Ignoratio.*
- Ignoratio sui ipsius quando utilis. 178.1.d
 Ignorantiæ pro arcanis. 299.1.b
- Illustratio.*
- Illustratio Dei causa est pacis suorum. 134.2.e
- Imago.*
- Imaginis compositionis admirandæ ab Spiritu S. sape obiectæ. 285.2.a
- Imber.*
- Imber serotinus quis. 134.1.c
- Imperatium.*
- Hoc tempus quandoque prædicit. 299.1.c
- Imperator.*
- Imperatoris qualis modestia ac benignitas. 70.1.c
 Imperatorum Romanorum conatus contra Ecclesiam irritus. 280.1.c
- Impius.*
- Impiorum ausus contra Deum stulti. 280.1.c
 Inanis conatus. 133.2.c 135.1.c
- Improbus.*
- Improbi vitandi omnino. 123.1.c
 Improborum animus & meditatio. 126.2.b
 Improbi suismet oppressi monumentis. 307.2.a
 Vide *Iniquitas.*
- In.*
- In* præpositionis in Scriptura vsus. 85.2.c
- Incarnatio.*
- Incarnatio Verbi facta, cum homines magis mali. 126.2.b
 Incarnatio quæ intelligatur per diem desponsationis Christi. 202.1.c
 Incarnatio Christi magnum incitamentum ad corrigendam vitam. 254.2.d
- Inclinatio.*
- Inclinationis malæ remedium. 106.1.c
- Incredulus.*
- Incredulos vinci, præclara victoria. 81.2.b
- Inimicus.*
- Inimicorum amor, prudentia summa. 118.1.b
 Inimicis qualiter irascendum. 119.2.a
 Inimicorum conatus. 132.2.e
- Iniquitas.*
- Iniquitati fautores non desunt. Sed quod illis cedit pessimè. 301.2.e 307.2.c
- Innocentia.*
- Innocentiam propriam quando liceat memorare. 118.2.e 119.2.d
- Institutio.*
- Institutio Dei quanti facienda. 118.2.e & seq.
 Institutio fidelium mel est & fauus Christo. 212.1.c
 Institutio Christianis omnibus communis, passio Christi. 181.1.d 180.2.e
- Intentio.*
- Intentio recta significata per ventrem eburneum. 219.1.d
 Interpres quinquam collimarit in explicatione libri alicuius. 146.1.a
- Interpres.*
- Interpres multa supellex nocet quandoque. 147.2
- Inuoco.*
- Inuocare nomen Domini, quid. 81.1.d
- Iob.*
- Iobi historia, vt quæuis, corpus habet & animâ. 5.a
 Anima illius disputationes sunt, præcipuè quas Deus habet. *ib.* b. Hæc anima ex Apocalypseos intelligentia se prodit. *ibid.* c & seq. Quas inducit bestias hæc historia, bestiis Apocal. respondent, Leuiathan marinæ Apocal. terrestri Behemothus: sicut Satan in Iob, est in Apocal. Draco, cui bestia militat. *ibid.*
 Iobi postrema quattuor capita continent duas editiones Dei. *ib.* b Earū diuisio & argumenti summa. *ibid.* c Magnum ex nostra explicatione solatium redundat in afflictos pios. *ibid.* e
 Iob humiliatus ne superbiret. 19.1.c
 Iobi virtutes miræ. 32.1.b
 Desiderium beatitudinis. 27.2.b
 Iob principium viarum Dei, & qua ratione. 26.2.a
 Iob expertus miram Dei magnificentiam. *ibid.* c.
 Deo in deliciis 27. 1. a Quam largiter hauserit diuinam sapientiam. *ibid.* d
 Iobi erga tenuiores mansuetudo. 26.2.e
 Iobi in aduersis firmitas ponderata. 29.2.d
 Iobi amici internum conscientia bellum figurant. 35.2.b
 Probat ex nominibus illorum. *ibid.* d
 Expensa quoque cognomina. 36.2
- Jordanis.*
- Huius aquis vulgo attributa virtus. 27.2.a & seq.
- Iosaphat.*
- Vallis Iosaphat quorsum à Ioële prolata. 295.1.b

Index Rerum.

- Israël.*
- Pro Ecclesia Christiana. 252.2.d
 Israëliitarum profectio ex Ægypto typus Ecclesiæ
 ex Gentilitate educendæ. 304.1.a
- Iudaus & Iudaicus.*
- Iudaici populi reprobationis cum Gentilici ele-
 ctione in eodem decreto coniunctio. 48.1.d
 Iudæi vocati filij Cham. 90.1.c
 Iudæorum vocatio postrema significatur per Su-
 la mitidem. 225.1.d
- Iudicium.*
- Iudicium & iustitiam custodire & facere dicuntur
 pœnitentes. 93.1.e
- Iulius Cæsar.*
- Iulius Cæsar significatus. 278.1.a
 & quos extinxit, designati. 280.1.a
- Iustus.*
- Iustorum felicitas. 76.2.d
 Iustos è periculis gloriose liberat Deus. 77.1.e
 Iustorum mira fidentia. ibid.2.b
 Iustorum qualis delectatio. 85.1.c
 Iusti sunt mysticæ palmæ ac cedri. ibid.2.d
 Iusti longæui. ibid.
 Iustum afflictum quid cruciet. 120.1.b
 Iusti timor & lætitia, quales. ibid.
 Iustus cur maximè grates agit Deo. ibid.
 Iusti pax. ibid.e
 Iustus vt sentit carere spiritualibus bonis. 129.2.d
 Iusto apparet Deus amicus, in iusto non item. 259.
 1.d 260.1.a
 Vide *Bonus, Pius, Sanctus.*
- L
- Labor.*
- L**aborum tolerantia docetur. 29.2.d
 Laboris pro Deo suscepti fructus. 85.2.b
- Lac.*
- Lac paruulorum alimentum myrrham passionis
 Christi oleat. 181.1.a
- Lacrymæ.*
- Lacrymæ vbi locandæ. 119.1.e
 Lacrymarum semetis quam fructuosa. 190.2.a & seq.
- Lætitia.*
- Lætitia comes diuinæ prædicationis. 87.2.a
 Lætitia magna per primam auroræ lucem indica-
 tur. 30.2.e
- Lapis.*
- Lapis super quem septem oculi, quid. 308.1.e
- Lauo.*
- Lauatio manuum in sanguine, quæ capienda. 132.1.a
- Laus.*
- Laudatur iustus à Deo, postquam deprimatur, ne
 exalter se. 26.1.a
 Laudatio Dei vera, vnde compleatur. 97.2.c
 Laus Dei, quæ plena. 120.2.d
 Laudatur quæ ritè à nobis Deus. 127.2.e
 Laudum quis finis. 134.2.b
- Leo.*
- Leones symbolum idololatrarum. 208.2.a
 Leones pro mercatoribus opimis. 273.2.a
- Leuiathan.*
- Leuiathan significat amorem externorum corpo-
 ris bonorum. 20.1.d & seq. Cur hoc. 28.1.b
 Leuiathan arcanè capiendum. 9 & 17.2.d
 Huius arcana interpretatio literalis est. 9
 Bestia hæc in comparationem allata. ibid.
 Ex superficialia eius significatione, & ex arcana
 coagmentandus intellectus. ibid.e
 Per Leuiathan notatur ad superficiem balæna.
 17.1.d
 Leuiathan acceptio pro dæmone non apta pro-
 fus. 18.1.b & seq.
 Sed quatenus idonea ea expositio. 20.1.d & seq.
 Leuiathan tyrannus maris. 28.1.e
 Leuiathanum prosternere, Dei opus. ibid.2.a
 Huius rei grauitas ostenditur. ibid.d
 Leuiathan impotentia cur Deus permittat. 29.1.d
 Leuiathan pro bonis externis, quia significat addi-
 tamentum. 28.1.e
 Leuiathan variaz significationes apud Isaiam. 33.1.b
 Leuiathanus in Isaiâ duplex. ibid.c
 Leuiathan in sacris accipitur pro Tyranno. 34.1.b
 Sub eo Pharaon adumbratur. ibid.d
- Lex.*
- Lex Dei quod habeat illicium, vt seruetur. 119.2.a
 Quid in ea notandum primò. ibid.e
 Affectus in eam Patrum veterum ex spe in
 Christum. 120.1.e
 Eius custodia vnde. ib.2.a Obseruantia & intel-
 ligentia. ibid. Amor in eam. ibid.
 Quis prædicet eam ritè, & loquatur. ibid.b
 Legis suæ custodia petenda à Deo pro obsequio
 præstito. 105.2.e
 Lex Dei vbique perquirenda. 115.2.b
 De ea loqui magni refert. 116.1.a
 Legis seruandæ propositum firmum, vnde. ibid.e
 Legis sacræ obseruatiâ petenda à Deo præcipue. ib.
 2.d Præ ea nihili habenda alia. ibid.e
 In eius meditatione vita. 117.1.d
 Quam differat ab aliis. ib.2.b Latum petit cor.
 118.1.a Vnde meditatio illius assidua. ibid.
 Hortus sit amœnissimis. ibid.d
 Cur seruanda. ibid.2.a
- Libanus.*
- Libanus & eius cedri quid denotet. 57.1.a 208.1.e
- Libertas.*
- Libertas prædicationis. 128.1.b
 Libertas spiritualis propria Apostolorum. 231.1.d
 Hæc vnde nascatur. ibid.2.c
- Lilium.*
- Liliorum in Scriptura significatio est commutatio
 læta. 67.1.d & seqq.
 Lilium, non rosam significat Hebræa vox sofa-
 nah. 183.2.d
 Lilij quoties in Scriptura mentio. 184.1.b
 Cû lilio qui alij flores in Candelabro. ib. & seq.
 Lilium exaltationis Ecclesiæ symbolum. 184.2.b
 Eius propria significatio. 287.2.b 230.2.d
 Lilium multicolor est. 187.2.c
 Sed de albo in Cant. Cant. ibid.d
 Lilium symbolum virginitatis. ibid.e
 Lilij mira est celsitas. 188.1.b
 Lilium symbolum ex gloriosa humilitione exal-
 tationis. ibid.2.a
 Lilij etymon affert commutationem. ibid.
 Lilij symbolum conuenit Annunciatæ Virgini.
 189.1.b
 Conuenit etiam Mariæ Magdalænæ. ibid.c
 Lilium ex gummi seu lacryma nascitur. ibid.
 Quod symbolum est preterij admirabilis lacry-
 marum. ibid.2.b
 Liliorum in Psalmorum titulis mysterium. 188.
 1.d 189.2.e
- Linea vestis.*
- Linea pro podere. 284.2.c
 Linea index religionis. 287.1.c
 Quan

Index Rerum.

- Quantum nostra à Iudaica differat. *ibid.* annos. 249.1.b
Lingua.
 Linguarum improbarum calamitas quanta sit. & quod aduersus eam solatium. 141.2.a
Lithostroton.
 Quid sit. 201.2.b
Lucifer.
 Lucifer, qui sexies in Vulg. quomodo vertatur ab aliis. 101.1.b
 Videri esse Veneris stellam. *ibid.*c
 Sed ponitur pro Sole. *ibid.*2.b
Luna.
 Luna symbolum B. Mariæ & Christi D. 63.2.d
 Luna condita à Deo in cõiunctione Solis. 64.1.c
Lusitanus.
 Lusitani regis pius mos. 264.2.b
Lux.
 Luce pro suis pugnans Deus. 302.b
 Lux diuinæ benignitatis sigillum, quàm benignè à Deo impartiat. 13
 Lux symbolum regni Messia. 72.2.d
 Per lucem aduersarios nostros fugat Deus. *ibid.*
 Illustrat, & ornat suos. *ibid.* & 15
 à Luce comparationes pulcherrimè petitæ. 223.1.d
M
Maeleth.
 Maeleth infirmitatem sonat. 43.1.d
Magnificentia.
 Magnificentia Dei in Sol. 26.2.c
 Magnificentia in splendore. 55.1.e
Magdalena.
 Magdalena gloriâ, & ex humilitione exaltationem repræsentat graphicè lilium. 189.1.c
 Magdalena crucem amplexantis pictura elegantè accommodatur. 233.2.a
Magog.
 Magog est vrbis Hierapolis. 272.2.c
Malum punicum.
 Mali punicae flores in Cant. Cant. celebrati. 184.1.b
 Significant Ecclesias incipientes. *ibid.*2.b
 Malum punicum symbolum pudoris. 187.2.d
 Malorum punicorum cõmendatio. 223.1.d & seq.
 Malum hoc Ecclesiam absolutè repræsentat. *ibid.*
 Huc faciunt malo granata super duas templi columnas. 185.1.d
 Mali huius apertio refertur ad doctrinam. *ibid.*
 De repræsentatione Ecclesiarum incipientium. *ibid.*e
 Mali huius florum, idest, cytinorum color rubeus martyrium denotat. *ibid.*2.a
 His floribus prodest tempestas aspera quo mysterio. *ibid.*b
 Vtiles sunt visui, arcane. *ibid.*
 Mysterium cytinorum, qui erant in veste sacerdotis, & colorum eorundem. *ibid.*e & seq.
Malum Medicum.
 Malum medicum multifariam ab antiquis nominatum, & quot species coërceat. 245.2.e
 Mala medica, aut citrea non nisi in Media & Perside nata olim, probatur. 246.1.d
 Opinioni contrariæ respondetur. *ibid.*2.e
 Mala hæc quâdo tranferri cœpta in Italiâ. 247.1.c
 Quando in Græciam. *ibid.*c
 Malum Citream vocatam in Leuitic. arborè pulcherrimam, & eius poma gestari solita in festo tabernaculorum, multi credunt. *ibid.*2.b
 Sed id falsum enuncitur. *ibid.*e
 Mala Medica cur translata in Europam post tot annos. 249.1.b
 Mala Citrea nostra & limonia intellecta ab antiquis sub Malo medico. *ibid.*d
Malum Persicum.
 Malum hoc etiam pro Malo Medico. 245.2.d
 Malum hoc etiam pro diuersis aliis, & quod dictum Isidi. 248.2.c,d
 Venenosum quòdnam. *ibid.* & an id certum. *ib.*
Mandatum. Mando.
 Mandatum, pro promissione, sicut Mando, pro Promitto. 115.2.d
Mandragora.
 Mandragoræ vel pro fructu despicabili in symbolum despicentiæ pro Christo rerū viliū. 237.2.c
 Vel potius pro fructu pretioso, ac tunc significat suauitates vel delicias omnes Christo repõendas. 238.1.b
Mansuetudo.
 Mansuetudo Iobi in iuniores. 26.2.c
 Mansuetudo quid significet ex Hebræo. 137.1.b
Manus.
 Manus vna sublata quid? & quid vtraque. 293.1
 Manus Piorum quales. 219.1.b
Mare.
 Mare in Scriptura mundum exprimit. 28.1.c
 Mare, & quæ in eo, imago mundanorum. 140.1.b
 Maris ænei significatio. 189.2.e
 Cur haberet lilium in labro. 233.2.b
Maria Virgo.
 Maria Virgo quàm faueat hominum conuersioni. 303.2.c
 Fauens spiritualis Romæ ædificatio per lunam designatur. 63.2.d
 Annũciationis illius gloriâ ostendit illiū. 189.1.c
 Intelligitur per Matrè coronatè spõsum. 202.1.d
Martyr.
 Martyrum constantia declarat Dei magnificentiam. 65.1.e
 Singulorum enarranda gloria. 69.2.c
 Martyrum triumphus pulcherrimè expositus. 78.2.c
 Martyrum victoria gloriosissima. 104.2.e
 Martyres quomodo eripiantur è morte. 81.2.c
 Martyrū sãguis potus Christo suauissimus. 105.1.d
 Conducēs maximè ad eius gloriâ & Ecclesie. *ib.*
 Martyres significati. 131.1.c
 & Martyrium per flores mali punica. 185.2.a
Matrimonium.
 Matrimonium in Cant. & publicum & secretum, & hoc cum diuersitate. 202.2.e
 Publicum designat, Romam ad Christum publicè conuersam. 303.1.b
 Matrimonij publici solemnitates. *ibid.*
 Matrimonium secretum multiplex. 203.1.e
 Matrimonij allegoria decens est. 164.2.c
 Et quæ summum exprimit amorem in nos Christi. 167.1.a
 Stultè effugitur in Cant. *ibid.* & seq.
 Matrimonij spiritualis filius. 168.2.a
 Matrimonij spiritualis consummatio significata. 200.1.a
Medicina.
 Medicina aspera petenda interdum. 115.2.d
Meditatio.
 Meditationis piorum assignata à Christo capira. 242.1.b & seq. Ponderantur. *ibid.*2.b.c
Medium.
 Medium annorum, quid apud Habac. 299.1.c
E e 3 Mel

Index Rerum.

- Mel.*
Mel & fauus pro sacramētis Ecclesie. 212.1.c 2.d,e
- Membrum.*
Membra corporis in Canticis pro eorum muniis. 164.1.c
- Mentior.*
Mentior quid in Scriptura. 305.1.c
- Mercator.*
Mercatores vocati Leones. 273.2.a
- Messis.*
Messe ac vindemia conuersio Gentium designata. 295.1.c
- Metaphora.*
Metaphoræ & allegoriæ decore vsurpata. 164.1.c
- Michael.*
Michael in Daniele non est solum Archangelus, sed præcipuè Christus atque etiam Mathathias. 287.2.c
- Michael imperator Ecclesie exercitus. 312.2.a
- Miles, Militia.*
Militibus quid proprium. 55.1.c & seq.
Militia spiritualis Religiosorum Christo gratissima. 226.2.c
- Mille.*
Mille quomodo accipiatur. 88.1.a
Millenarij significatus. 244.2.c
- Miluus.*
Miluus habet infelicitatis significationem. 703.2.c
- Mina Dei.*
Minarum Dei effectus admirabiles. 303.2.c
- Missa.*
Missæ sacrificium quàm gratum Deo. 131.1.b
- Miser, Misericordia.*
Misericordia Dei pro eius gloria. 92.1.c
Misericordia hæc ostendit se ostendit Deus. ibid.
Atque etiam potentissimum. ibid.2
Misero subuentum à Deo ipsa miseria. 97.1.c
- Missio.*
Missiones virorum Apostolicorum valde commendatæ. 237.1.b
Missiones hæc cur optabiles multum. 239.1.c
In iis se Christus perfectissimè communicat suis. ibid.2.c & seq.
- Modestia.*
Modestiae seu compositionis externæ descriptio. 217.1.a
Ab hac pietatis initium. ibid.
Modestia vnde sit exitura. ibid.
- Monachus, Monialis.*
Monachorum munus. 82.2.d
Monialium laudes per gratæ Deo. 76.2.b
Moniales Deum ob gesta illius laudaturæ. 82.d.2
- Monile.*
Monile est torquis. 178.2.d
Monile denotat obedientiam. ibid.& seq.
- Mons.*
Montium dolor quid notet? 302.2.b
Montium significatio. 312.1.c ibid.2.d
Mons pro se magna. 135.1.a
- Mors.*
Mors & Diabolus personæ tragicæ. 301.1.a
- Mortificatio.*
Mortificatio amor est laboris & humilitatis. 183.1.d
Mortificatio Christum reperit. ibid.
- Mortificatio causa est veræ exaltationis. ibid. & seq.
- Mosoch.*
Mosoch, populi Syria. 272.2.c
- Moyse.*
Moyse figura cœlestis doctrinæ. 91.1.a
- Mundities.*
Mundities animæ exacta quæ paretur. 114.1.c
Ea quam optanda. 130.2.c
Quàm placeat Christo. 218.1.c
- Mundus.*
Mundum expugnare, magnum Dei opus. 28.2.b 31.2.b
Cum eo pugna hominibus ardua. 29.2.c & seq.
Cum spiritualibus armis seu ratione vincere, quam sit difficile. 30.2.a
Mundi gloria, quantum imbecilles homines pelliar. ibid.
Mundi gloria pro externis bonis accipitur. ibid.
Quantum hominibus noceat. ibid.
Mundi sermones fucati, fumus & flamma. 31.1.b
Quam durum bellum hoc. ibid.& seq.
Mundi amor rebus aliis præponderat. 32.1.d
Mundi bestia nunquam pabulo contenta. ibid.2.c
Mundo subditi, superbi omnes. ibid.
Mundus in superbiam homines efferendo magnam affert stragem. 31.c
Mundi inordinatum amorem, qua ratione Deus in suis amicis remittat. ibid.2.c
Mundi bestia, quam sit vel fortissimis formidabilis. ibid.& seq.
Bellum illius formidandum. 96.2.c
Mundani homines, vt suas opiniones retineant, quàm firmiter inter se conspirent. 30.2.a
Quantum mundi mancipio addicantur. 32.1.c
In suis thraconismis elatio. ibid.2.d
- Murenula.*
Murenulæ sunt torquis. 179.1.c
- Murus.*
Murus symbolum est perfectorum. 243.1.d 244.1.b
- Mutatio, Mutatorius.*
Mutare leges vt tempora, quid. 280.1.c
Mutationes personarum obuiæ, in Psalmis præcipuè. 104.1.d
Mutatoriæ quæ sint in Zacharia. 309.1.b
- Myrrha.*
Myrrha, & quæ herbæ myrrham olent, vtiles lacti nutricum. 181.1.a
Significatur institutio puerorum. ibid.
Nimirum Christi passio, qua alendi omnes. ibid.& seq. 212.1.a
Myrrha pro pœnitentia. 215.1.c
- Mysterium.*
Mysterium Dei quod nam sit. 47.2.a
Pro electione Gentium, & Iudæorum reprobatione apud Paulum accipitur. ibid.& seq.
- N
- Nardus.*
Nardini vnguenti præstantia significat exemplum bonum. 180.2.d
- Nasus.*
Nasus pro prudentia. 164.1.c
Nasus sicut turris pro prudentia, quæ est instar speculæ. 232.1.c
Nasus obesus obtuse odoratur, subtiliter verò subtilis. ibid.
Naza

Index Rerum.

- Nazaræus.*
- Nazaræus est sponsus Ecclesiæ. 217.2.b
 Nazaræi crines pro re sacra Dei cultui. ibid.
- Negligentia.*
- Negligentiæ spiritualis vel initium quàm periculofum. 213.2.d
- Nemrod.*
- Nemrod typus tyrannorum. 198.2.b
- Nero.*
- Nero antitypus Nemrodi. ibid.b
- Nigredo.*
- Nigredo tracta ex persecutione. 174.2.a
- Nix.*
- Nives significant abundantiam bonorum. 79.2.a
 Nix Dei benignitatem significat. 80.2.c
 Nix fouet & calefacit terram. 122.1.c
- Nomen.*
- Nomen Dei cur toties, in Psalmis præsertim repetatur? 52.1.a,b
- Nubes.*
- Nubes concionatorum Euangelij symbolum. 48. 2.a.84.1.c
- Nuptia.*
- Nuptiarum ritus. 202.2.c
- O
- Obedientia.*
- O**bedientiæ exemplar ecquod? 128.1.a
 Obedientia gloriari, significat collum sic vt monilia. 178.2.c
 Obediens perfectus est velut torquis. ibid.
 Obedientiæ perfecti præmium excellens. 179.2.c
 Obedientiæ perfectio significata. 198.2.c
 Obedientiæ trophæa. 207.1.e
 Ac trophæa suspendere, proprium est obedientiæ. ibid.
 Vbi de obedientia, quarto voto Societatis Iesu.
- Obseruantia.*
- Obseruantia exacta neminem confundit. 114.2.a
 Obseruantia huius propositum maximi habendum. ibid.
 Obseruantia in Deum defectus magnorum malorum est origo. 221.4.c
- Obligatio.*
- Obligaciones pro laqueis. 142.1.e
- Oculi, oculatus.*
- Oculi iudices omnium ferè affectionum. 181.2.d
 Oculi seruiunt pluribus allegoriis. 51.2.d
 Oculi significant vigilantes & Doctores. ibid.
 Ac vigilantiam & sapientiam. ibid.e
 Oculus simplex seu columbinus pro perfecta discernendi vi. 182.2.b
 Inde oculorum simplicitas. ibid.
 Oculi designant perfectionem fidei. 204.1.b.209.1.a
 Oculi sicut piscinæ in Hesebon, symbolum serenæ animæ. 231.2.d
 Oculi pro stellis & gemmis. 303.2.e
 Oculi sponsi & sponsæ quæ differant. 218.2.c
 Oculatus lapis pro gemma notulis distincta. 308.1.d
- Odoramenta.*
- Significant delicias. 212.1.6
 & bonum exemplum. ibid.
- Oliua.*
- Oliua continetur sub nomine pulcherrimæ arboris. 247.2.e
- Onager.*
- Onagri consideratio utilis afflicto & commodis destituito. 14.c
- Opera.*
- Opera iustorum directò cælum tendentia significantur. 219.1.d
- Oratio.*
- Oratio, comes bonæ voluntatis. 115.2.c
 Oratio fructuosa, quæ? ibid.
 Oranda interdum medicina fortis. ibid.
 Orandum à Deo quid præcipuè? 116.2.d
 Oranda recta intelligentia, quæ; & misericordia Dei. ibid.1.c,d
 Orationi quid præstet fiduciam? 117.2.c
 Orandum enixè, quid. 119.2.b
 Orandum pro fauore Dei, cur? ibid.
 & pro prosperitate. ibid.
 Orationi efficaci quid præcessurum. 128.1.c
 Oratio quomodo interdum sumatur. 299.1.a
 Oratio quàm necessaria concionatori sacro. 311.2.c
- Ordino.*
- Quid propriè sit ex Græcismo. 192.1.b
- Ordo religiosus.*
- Commendatus egregiè. 68.2.b
 Ordinum religiosorum est celebrare Dei magnalia. 82.2.d
- Osculari, osculum.*
- Osculetur me, &c. an de incarnatione? 167.2.d
 Osculum sponsæ significat intimam cum Christo vnionem. ibid.e
 Oscula & amplexus Christi quæ differant à conuiuio sapientiæ. 169.1.e
- Ostium.*
- Ostium symbolum est boni Christiani. 243.1.e
- Oues.*
- Ouium comparatio aptissima diuitibus Christianis. 206.1.d
- P
- Palma.*
- P**alma & elatæ quid significant. 217.2.b.234.2.b
 Palma symbolum magnæ sanctitatis, & scientiæ, cum vite coniuncta. 233.2.d
 Palmam ascendere, denotat spiritualis matrimonij consummationem. 234.2.a
- Panis.*
- Panis pro doctrina, & Euangelica significata in pane electo. 121.2.c
 Eo pertinent panes propositionis. ibid.
 Panes facit Deus ex lapidibus. 122.1.c
- Parabola.*
- Parabolarum intellectus. 8
- Paradisus.*
- Paradisus Dei Ecclesia. 97.1.a.210.2.c
 Pro fonte est doctrina Euangeliorum. ibid. & seq.
 Paradisus malorum punitorum. 223.1.d
- Pardus.*
- Pardus symbolum idololatrarum. 208.2.a
- Paruulus.*
- Paruulorum Christianorū alimonia est lac olens myrrham, id est, mortificationem. 181.1. & seq.
- Parturiens.*
- Parturientis metaphora declaratur. 58.1.e

Index Rerum.

- Pascor.*
- Pasci liliis, id est, recreari. 190.1.c
- Passio.*
- Passio Christi Domini afflictis tanquam mirum
allevamentum versanda. 15
- Passionis Christi Domini die fundatum regnum
nonum. 63.1.a
- Passionis mira efficacia. 98.1.c
- An significata per torrentem? 105.1.a
- Significata per myriham. 181.1.a
- Passionis doctrina omnibus adhibenda. ibid.
- Conuenit paruulis & grandioribus. ibid. &
2.a
- Quid dicatur dies desponsationis Christi? 202.
1.d
- Passio Christi Domini recolenda semper. 214.1.b
- Sanguinis illius guttæ per roris stillas significa-
ta. ibid.
- Passionis Christi sanguis pro balneis est piis ani-
mabus. 233.1.c
- Pastor & Pastoritius sermo.*
- Pastoritius sermo cur in Canticis indutus? & quid
designet? 175.1.d
- Pastoris veri delitiæ sunt profectus ouium. 190.1.c
- Patientia.*
- Patientia præclarum opus. 254.2.d
- Magnâ opus piis. 117.2.b
- Paulus.*
- Paulus Apostolus luna Ecclesiæ. 61.b 63.2.c
- Paulus diserte expressus. 117.2.a
- Vide *Petrus*.
- Pauper.*
- Pauperi asylum Deus, & paupertas ipsa. 129.2.a
- Pauperem desertum à suis curat Deus per extra-
neum. ibid.b
- Pauperes vocati lilia. 151.1.e
- Pax.*
- Pax pastorum admiranda. 62.1.e
- Hæc est ex Dei illustratione. 134.1.e
- Pacis veræ assequendæ ratio. 244.1.c
- Pax multa parit quandoque remissionem. 199.2.c
- Pacis concordæ commoda. 73.1.d
- Pacis summæ significatio. 84.2.c
- Boni quantopere illam colant. 141.2.c
- Peccator, & Peccatum.*
- Peccati vincula qualia? 73.2.b
- Fructus illius qualis? 88.1.e
- Peccati reliquiæ. 130.2.c
- Peccatum notum perfectè soli Deo. ibid.
- Eius accusandi ratio. ibid.
- Peccatoris quam fallax gloriatio. 131.2.b
- Peccatoris surditas, & punitio repentina. ibid.d
- Peccator fidelis qui dormiat & vigilet. 213.1.e
- Peccator pudefit obiecta vitæ bene antea actæ me-
moriam. ibid.2.e
- Peccator alienus à lætitia. 71.2.b
- Seruit Dei gloriæ humiliando se. 92.2.c
- Peccator insignis quid pro venia alleget ad Deum.
131.1.a
- Peccatoris restauratio per quos gradus fiat. 254.1.
e 116.2.a
- Peccatorum decus quo euadat? 139.1.c
- Quam breuis eorum felicitas. ibid.e
- Peccare, vel non posse, quam obstandum. 118.2.d
- Pectus.*
- Pectus bonitas & intentionis per ventem ebur-
neum designata. 219.1.d
- Quæ diuinitatem imitentur. ibid.e
- Pentecoste.*
- Pentecostes dies per tabernaculi consummatio-
num & Dei in Dauidis domum ingressus figu-
ratur. 49.2.c 51.1.a
- Eius mysteria expressa à Dauide. 57.2
- Pentecostes solemnibus aperta horrea coelestis
sapientiæ. 89.2.e
- Hæc dies & virtutis & splendoris. 100.2.d
- Coniunxit Apostolos cum Christo per inti-
mam vnionem. 203.2.b
- Perfectus.*
- Perfectorum à non perfectis, ex muro & porta
discrimen. 243.1.e
- Periculum.*
- Periculum euitatum grauissimum pulchrè signi-
ficatum. 78.2.a
- Periculis liberari, quis iure petat? 120.2.c
- Persecutio.*
- Persecutionibus attritus pius tunc magis pla-
cens Deo. 174.2.a
- Persecutionis in pios neruosa descriptio. 302.1.e
- Persecutionis piorum effectus varij. 117.1.d
- Persecutiones quid subleuet? ibid.2.e
- Persecutionum fructus miri. 122.1.d 241.2.b
- Persecutio suauissima Dei. 125.2.b 200.1.d &
scqq.
- Persecutionem patitur Christus in suis. 197.1.c
- Persecutionum fructus, exemplum vitæ admi-
rabile. 200.2.b & seq.
- Persecutionem patientibus qualis optima dispo-
sitiō. 231.1.b
- Persecutio loco est magnæ felicitatis perfectis
viris. 245.2.c
- Comparatur cum montibus aromaticis. ibid.
- Perspicilia.*
- Perspicilia quæ senibus, quæ iuuenibus apta. 1.b
- Vsus illorum an antiquus, vel ad posteriora
tempora reseruatus? 2.a
- Perspiciliorum, ex quibus instrumentum, vulgo
visorium, conflatur; inuentum nuperum arti-
ficium & vsus. ibid.c
- Horum elegans accommodatio ad ea, quæ
Scriptura veteris ac noui testamenti præ-
stant. ibid.d.e
- Pes.*
- Pedis dexteri ac sinistri significatio. 292.2.c
- Petrus.*
- Petrus Apostolus sol Ecclesiæ. 63.1.d
- Petri & Pauli merita renouerat Deus victoria
idololatriæ. 209.1.a
- Vtriusque insignis mentio. ibid.
- Sunt duo oculi Ecclesiæ, duæ cercuitines tor-
quis eiusdem ob fidem & obedientiam. ibid.
- Philisthaus.*
- Philisthaei pro Gentibus. 73.1.d
- Pietas.*
- Pietatis colendæ impedimenta, & ratio eorum
vincendi. 115.1.a
- Pigritia.*
- Pigritiæ remedium. ibid.d
- Pius.*
- Piorum conflictus ab humanis casibus vnde le-
uandi. 15
- Piorum solamen. 116.1.e
- & sensus de aliorum peccatis. ibid.
- Plaga.*
- Plagæ Ægyptiæ decem ad septem à Dauide re-
daçta, curæ 90.2.c
&

Index Rerum.

- & de earum significatione. *ibid.*
Poderis.
 Poderis pro veste hyacinthina. 186.2.b
Pœnitens, & Pœnitentia.
 Pœnitentia discipulorum Christi, per collapsi
 tabernaculi reparationē intelligi potest. 49.2.c
 Pœnitentium vexē felicitas eximia. 39.2.c & seq.
 Pœnitentia & humiliatio designata per pulve-
 rem; & quam hæc grauis desidiōsis. 215.1.c
 Pœnitentiæ animosē inīta suauis fructus. *ibid.*
Pœsis.
 Pœseos prophanz dotes. 37.a
 An illæ in Scriptura. *ibid.*c
 Ab Scriptura fabularum pigmentum longissi-
 mē abest. *ibid.*
 A Latinis Psalms sermō item comptus. *ibid.*
Pomum.
 Poma pro orationibus, Sacramentis, & sacrificiis.
 193.1.a
Pondus.
 Pondus & pondus apud Salomonem quid. 8.2.b
Pontifex.
 Pontificis summi summa excellentia. 64.2.d
 Qualis eius oratio. 186.2.d
Potens.
 Potentes incidentes in potentiores. 17.1. & 2
 Potentium descripta crudelitas. 304.1
Præcipio.
 Præcipio & præceptum, quī vsurpentur ex He-
 braeo. 87.2.d
Prædicator, & Prædicatio.
 Prædicatoris continuum studium, diuina gloria.
*ibid.*a
 Qui Deo est coniunctus efficaciter loquitur.
 172.1.b
 Prædicatoribus, humilitas quàm necessaria; & elat-
 tio, quàm nocens. 176.2.c & seq.
 Prædicatori, eharitas & sapientia necessariæ. 180.
 1.a
 Doctrina & exemplum. *ibid.*2.a & seq.
 Labor vnde fessus. *ibid.*
 Prædicatoris oratio mouere debet pœnitentiæ la-
 crymas. 87.2.e 190.2.b
 Prædicatorum magna debet esse inter se concor-
 dia. *ibid.*1.e 207.2.c
 Qualis horum è suorum progressionē volu-
 ptas. 190.2.a
 Sunt custodes ciuitatis. 197.2.d
 Vrtiliter illis obeditur. *ibid.*e
 Prædicatores appellantur Mater Christi. 202.1.c
 Significantur per symbolum vberum, maximè
 qui filios trahunt ad Ecclesiam. 207.2.b
 Horum in persecutionibus gaudium. *ibid.*
 Alieni sunt à propriis commodis. *ibid.*d
 Semper aduersi sibi, & ad decem audissimè
 conuersi. *ibid.*e
 Iungunt prolixam ad Deum orationem. 210.
 1.c
 Eorum est vulnerare clamoribus sopitos pec-
 cato. 213.1.b
 Per custodes designati. 215.2.d
 Percutiunt animas & maximè exemplo suo.
 216.1.a
 Custodiunt vt Angeli. *ibid.*c
 Prædicatio excellens suauissima est & efficacissi-
 ma musica. 235.2.d
 Prædicatores sunt instar turrium. 244.2.c
 Prædicator Euangelij vñndatus dicitur, & mar-
 cipatus suo muneri. 253.1.d
 Prædicator Euangelij, vt proficiat, assistat prius
 Deo. 311.2.b
 Prædicator modestus sit, & integer vitæ. *ibid.*
Premium.
 Præmij quod fundamentum. 201.2.c
 Eius differentia graphicè proposita per Ce-
 drum & argentea propugnacula. *ibid.* & seq.
Præparo.
 Præparare ceruos est iactui venatoris parare. 59.
 1.b
Præteritum.
 Præteritum tempus cur ponat Scriptura pro futu-
 ro. 297.1.e
Preces.
 Precum efficacitas. 69.2.b
 Ea vnde. 116.1.e
 Precandi in angustiis modus. 113.1.c
 Precum effectus. 127.2.b
 Quid præbet eis fiduciam. 116.1.e
 Preces importunæ, gratæ Christo. 201.b
Pretium.
 Pre tium pro honore. 132.1.e
Princeps.
 Princeps obediens Deo maximè faciendas. 304.
 Pudefacit familiam, aut populum inobediem-
 tem. *ibid.*
 Diris deuouetur, qui prauus est. *ibid.*b
 Principe debellato, debellati intelliguntur illius
 subditi. 311.2.a
Principium.
 Principium, etiam si pro principali quandoque su-
 matur, significat etiam sæpissimè initium rei.
 26.1.a
 Principium quomodo item accipiatur. 100.1.d
Probitas.
 Probitas quandoque ignota. 119.2.a
Procella.
 Procellarum Ecclesiæ tempore, qui Psalmi admi-
 rabiles sunt. 42.1.d
 Decem illorum argumenta congeruntur ad
 idem institutum. *ibid.*
 Cur titulis horum quibusdam addatur *Inelle-*
ctus. *ibid.*2.c
Pronomen.
 Pronomina *Ego, Tu*, quando redundant, quando
 non 167.1.d
Propheta.
 Prophetæ quomodo olim gesta commemorant.
 297.2.b
 Prophetis mos Iudaica tangere, Christiana respi-
 cere. 44. & 46.2.c
 Prophetis mos veteres historias commemorare vt
 antiquas figuras iuxta spiritualementem sensum, aut
 adimpletas esse aut fore adimplendas osten-
 dant. 49.2.a
Prosperitas.
 Prospera, & aduersa quomodo Deus dispensec.
 299.2.a
 Prosperitas additur per aduersa. 99.1.e 107.2.c
 108.1.d
Protectio.
 Protectio Dei ingens. 88.2.c 91.2.d
 Ea quot bona afferat. 191.2.d
Prouerbia.
 Prouerbia & similem sermonem explicandi ra-
 tio. 6
 E e 5 Proui

Index Rerum.

- Providentia.*
- Providentiæ Dei erga suos argumentum. 15
 Providentia Dei latens mortales. 260.1.e
 Providentia singulari res suorum administrat
 Deus. 19.2.c
 Providentia Dei quam suavissima iustis. 27.1.b
- Prudentia.*
- Prudentiæ fructus. 108.1.e
 Prudens quis. 115.2.b 118.1.c
 Prudentis partes. 164.1.d
- Psalms.*
- A Psalmis Latinis sermo comptus longissimè
 abest. 37.a
 Eximium in quouis eorum artificium. 38.c
 Prophanos Poëtas longè superant. ibid.e
 Quid illis pro figmentis poëticis. ibid.
 Vulgatæ illorum lectionis simplicitas quanta
 sit. 39.c
 Quem modulum respuant. ibid.d
 Psalmorum anima & corpus. 40. b
 Psalmorum & Apocalypseos concordia egregia.
 ibid.d
 Quæ duobus musicis instrumentis comparatur.
 ibid. & seq.
 Psalmorum tituli suspiciendi. 41.1
 Ad Canonicam pertinent Scripturam. ibid.
 Psalmis instrumenta musica, aut cantores inscri-
 bi, diminutum quid est. ibid.
 Psalmorum claves, tituli. ibid.
 Psalmi titulus, *In finem*. idest, in eum qui est finis.
 ibid.
 Cur aliquibus addatur *Intellectus*. 42.2.c
 Psalmi, qui habent pro titulo: *Filius Core*, afflictos
 concernunt. 44.2.a
 Qui *Asaph* conciones sunt. 42.9.d
 Qui *Canticum graduum*, cordis ascensiones affe-
 runt. 43.1.b
 Qui *Pro Idibum* iustum à se ipso circumspici, &
 inculari significant. ibid.
 Qui *Pro Maclerib*, versantur in querelis. ibid.
 Qui *Intellectus Eman Ezrahæ*, de homine do-
 loribus contracto agunt. ibid.e
 Qui verò *Intellectus Ethan Ezrahæ*, de gratia-
 rum actione quæ iusti est fortitudo. ibid.
 Psalmi 28. argumenti expositiones variæ. ibid.2.c
 Historicus illius sensus. 44.1.a
 Præcipuus illius finis & intentio. ibid.
 Eorum, quæ continet, summa. ibid.2.a
- Pudor.*
- Pudoris laus. 204.2.e
 Eius symbolum est purpura mali granati. 206.
 2.c
 Continet virtutes multas. ibid.
 Pudor ubi bene locetur. ibid.e
- Pugnantia.*
- Pugnantia quæ apparent in Scriptura mysterium
 velant. 72.1.d
- Pulchritudo.*
- Pulchritudo viri qualis. 67.2.c
 Pulchritudo cum fortitudine, pulchrè signifi-
 ca. 223.1.a
 Pulcherrima arbor, quænam appelletur in Leuiti-
 co. 247.2.e
- Pulvis.*
- Pulvis & sordes in malam partem: & in bonam
 pro pœnitentia & humiliatione. 214.2.e & seq.
 Hunc pulverem quam auerferentur pigri. ibi-
 dem.
- Punio.*
- Punit Deus sicut amantissima mater. 254.2.b
- Purpura.*
- Purpuræ tinctus & perfectio. 233.1.
- Q
- Quadriga.*
- Quadrigæ pro exercitu quadrigarum. 305.1.c
 Quadrigæ appellatæ venti, cur? ibid.
 Quadrigarum Zachariæ significatio. 309.2.d
 Quadriga symbolum triumphi. 311.1.e
- R
- Rabbinus.*
- Rabbinorum trix. 77.2.e
- Rachel.*
- Rachel designavit Ecclesiam ad literam. 254.1.a
- Rectitudo.*
- Rectitudinis diuinæ argumentum. 119.2.e
- Redimo, & Redemptio.*
- Redemptio Christi, quam securum diuinarum
 promissionum pignus. 106.2.c
 Redemptio hominum attulit Deo suæ magnifi-
 centiæ incrementum. 139.1.a
 Redimo latæ significationis est. 129.2.b
- Regeneratio.*
- Regenerationis cum prima generatione collatio
 elegans. 228.2.e
- Regnum, Rex & Regina.*
- Regno quis idoneus. 237.2.a
 Reges ac dynastæ docentur innocentiam vitæ.
 22.2.c
 Regibus propria fortitudo. 23.1.a
 Patientia & tolerantia. ibid.d
 Egregia constitutio & pectoris bonitas. ibid.
 Amor in abiectissimos quosque. ibid.2.b
 Castitas. 24.1.c
 Constantia ac firmitas in bono. ibid.2.d
 In abiectiores comitas. 26.2.c
 Regis apti electio magnum Dei munus. 79.1.c
 Regi quid imitandum. 134.2.a
 Reginæ vocantur communitates maiorem Dei
 gloriam quærentes. 222.1.c
- Religio & Religiosus.*
- Religio nostra cœlo gratissima. 287.1.d
 Religiosorum sacrificium designatum. 131.1.b
 Eorum felicitas ex habita domi suæ sacra Eu-
 charistia. 132.1.c
 Religiosi sunt volucres cœli. 139.2.d
 Eorum asylum. ibid.e
 Excellentia ex perfecta deditio. 169.1.d
 Eius perfectio. 193.1.c & 216.2.d
 Religiosæ Ecclesiæ unio cum Christo significata.
 203.1.e & seq.
 Apud Religiosos quærendus Christus. 220.1.e
 Religiosus ordo ornamentum areola. ibid.
 Hanc colit Christus, & eius progressu valdè se
 oblectat. ibid.2.a
 Religiosus status ornat Ecclesiam & munit. 221.
 1.a
 Est qui præcipuè defendit Romæ primatum.
 139.2.e
 Propter eum eximie laudatur Ecclesia. 140.1.2
 Religiosus ordo per sponsam Sulamitem repræ-
 sentatus. 224.1.c
- Is

Index Rerum.

- Is maximè qui dicatus est obedientiæ Pontificis
 Romani. 142.1.e
 Religiosus status pacificus, spoliatus, captiuus.
 225.1
 Religiosæ vitæ laudes. 226.1.d
 Eius malitia spiritualis gratissima Christo.
 ibid.2.e
 Studet paci & bello. ibid.
 Laudatur prædicatio illius. ibid.
 Et ad illam præparatio omnimoda. 227.1.d
 Spiritus principalis illius. ibid.e
 Religiosorum facilitas ad eundem quoquo mit-
 tantur, pro Dei gloria. ibid.2.b
 Consilia strategemata, & sanctæ in Dei bello
 astutiæ. ibid.d
 Huiusmodi expletio desideriorum, & refrige-
 rium animæ. 228.1.e
 Fructus ingens huius status cum magna Dei
 gloria ex multorum vitæ mutatione. 230.2.b
 Vt imitetur Virginem Mariam? 231.1.a
 Qualiter acerba sustineat. ibid.b
 Religiosorum spiritualis libertas. ibid.d
 Huius munimen, nihil sibi conscium esse, &
 nihil timere. ibid.2.c
 Eorum tranquillitas & quies animæ in medijs
 turbis. ibid.d
 Sunt Ecclesiæ pro specula propter spirituales
 prudentiam. 232.1.c
 Religiosorum Patriarchæ & moderatores per Car-
 melum designati cum respectu ad Eliam & Eli-
 sæum & præclaras illorum dotes. ibid.e & seqq.
 Religiosorum deuotio. ibid.
 Religiosi semper immergi Christi sanguine quasi
 balneo. 233.1.c
 Sunt Christo in delitijs. ibid.2.c
 Religiosorum spiritualis scientia coniuncta cum
 sanctitate præstanti. ibid.d
 Quam proficiant eorum discipuli. 234.1.c
 Religiosorum deuotio eximia, quam sit cordi
 Christo. ibid.2.a
 Eos sibi vnit amantissimè. ibid.
 Eam vnionem prodir oris halitus. ibid.e & seq.
 Religiosorum prædicatio suavis & efficax, musica,
 effectusque illius admirabiles. 236.1.a
 Perfecta illorū deditio volūtati Christi. ib.2.b
 Secessus ad missiones remotas. 237.2.b
 Is, quàm è re Pontificis. ibid.
 & ipsorummet. ibid.
 Eorum erga recens initiatos, erga elementares
 pueros & reliquam institutionem cura. ibid.
 Missiones obeunt difficiles commoditatum
 omnium contemptores. ibid.2.c
 Ibi gratissima obsequia Deo offerunt. 238.2.b
 Se maclantes, & alios Deo deuouentes. ibid.b
 Feruidi eas optant missiones, & cur? 239.1.c
 Quas ibi delicias experiuntur. ibid.2.c 241.1.c
 Quas offerunt Christo? 240.2.c
 Religiosorum incrementa ex commoto in ipsos
 ab hæreticis bello. 241.2.b
 Religiosorum status plenus delicijs, quippe in-
 cumbens Christo. ibid.c
 Eius fundatio est crucis fructus, & sub eius um-
 bra à Patriarchis. ibid.
 Religiosi quàm debeant esse memores crucifixi.
 ibid.c
 Religiosorum meditationis, & imitationis capita,
 amor Christi & zelus. 242.1.c
 Eius amoris ponderatio relata ad religiosos.
 ibid.2.b
 Religiosæ Ecclesiæ quànã cœcipiēda foror. 243.1.b
- Murus est religiosa Ecclesia propter perfectio-
 nem, quam profitetur. 244.1.b
 Eius concionatores, turres. ibid.c
 Ibi reperitur vera animæ pax. ibid.
 Religiosi Apostolis in Ecclesiæ cultura suspecti.
 ibid.2.e
 Ab ipsomet Christo. 242.1.a
 Religiosus ordo, hortus Christo gratissimus. 245.
 1.e
 Pro Christo affligi in magna felicitate ponit.
 ibid.2.c
- Renes.*
- Renibus affectus significatur. 13
Renouatio.
 R. nouatio vitæ, eius conseruatio. 116.1.b
Resignatio.
 Resignationis plenæ descriptio. 237.2.a & seqq.
Resurgo & resurrectio.
 Resurgunt etiam nunc boni, & mali, seu per imi-
 tationem, seu per cultum vni; alteri per op-
 probrium. 290.2.c
 Resurrectio cur improbis quandoque in Scriptu-
 ra negatur. ibid.
- Rhinoceros.*
- Rhinocerotis consideratio pro ijs, quos impu-
 gnant humani casus. 15.a
 Rhinocerotem ab Vnicorni discriminant aliqui.
 ibid.
 Rhinoceros est in Scriptura qui vocatur Vnicor-
 nis. ibid.
 Is est qui vulgari lingua Bada nominatur. ibid.
 Neque Vnicornis alius in Palæstina aut Ægy-
 pro notus. ibid.
 Rhinoceros arcane & bonam, & malam perso-
 nam designat. 16.1.c
 Rhinoceros pro Christo. ibid.2.c
 Rhinoceros pro aduersario potentiore. 17.2.a
 Rhinoceros pro Dei fortitudine. ibid.b
 Quod capiatur adolescentulæ sinu, fabula est.
 ibid.
 Rhinoceros, Vnicornis Monocerotis nomine vo-
 catus. 26.1.b
 Rhinocerotis & Elephantis pugna, quomodo
 Deus se cum suis gerat, representat. ibid.
- Robur.*
- Robur Romanorum per Basan designatur. 10
 Hoc victum. 81.2.c
- Roma, & Romanus.*
- Romæ fundatio spiritualis designata, quamque
 bonis auspicijs. 63.1.c
 Romanorum dignitas. 64.2.c
 Roma per Iudæam significata, per Israël totum
 imperium. 69.1.c
 Romana metropolis Ecclesiarum præcisè desi-
 gnata à Dauide sicut à Salomone & Ioanne. 66.
 2.c.
 Eius dignitas. 68.1.c
 Eiusdem exhorratio. ibid.
 Roma conuersa dedit Christo lætissimam diem.
 202.1.d
 Fuit ei locata in matrimonium celeberrimè.
 203.1.a
 Romæ Christianæ victoriæ admirabiles ex obe-
 dientia præstita Petro & successoribus illius.
 208.2.a
 Idque ob Petrum & Paulum. 209.1.a
 Romanæ Ecclesiæ studium de omnium reforma-
 tione. 218.1.d
 Adhortatio ea causa ad alias Ecclesias. ibid.2
 Aliarum

Index Rerum.

- Aliarum subiectio. 220.1.b
 Romana Ecclesia per Pharaonis filiam Salomonis
 sponsam designata. 222.2.a
 Eius principatus. ibid.
 Cur vna dicatur & electa. ibid.
 Substituta est Sioni matri eius genitrici. ibid.
 Romani Pontificis maiestas, cura Ecclesiarum.
 223.1.c,d
 Romani idololatræ per leones & Pardos Libani
 designati. 208.1.d
 Romanis vt dicatur ius, sedent Deus & Apostoli.
 278.2.b
 Romani Senatores, dicti propter potentiam, Re-
 ges. 279.2.d
 Romani significati. 311.2.e
 Per Cedros. 201.2.c
 Romanæ Ecclesiæ amplitudo. 280.1.e
 Ducta in vxorem à Christo, celebratur. 202.1.b
 Roma indicata ab Habacuc. 302.2.d
 Roma & eius Senatores. 57.1.b
 Romani tauris comparati, Christus Rhinoceroti.
 ibid. 2.a 83.1.a
 Victi gloriosè. 104.2.b
 Romæ conuersio, quàm magnificum spectaculum
 superis præbuerit. 302.2.d
 Ibi renouatum vetus prodigium Solis & Lunæ.
 ibid.
Ros.
 Roris gutta pro sanguine effuso, à Christo Domi-
 no. 215.1
Rosa.
 Rosæ qualis mentio in Scriptura. 193.2.b
 An ea significata in Cant. vbi Latine flos, vel
 lilium. ibid.
 Rosa apta oneri prophano. 191.2.d
Rota.
 Rotarum chrysolithus quid. 266.1.c
 Rota in medio rotæ quid. ibid.d
 Rotarum facies in Ezechiele. ibid.
Rubinus.
 Rubini denotant charitatem. 201.2.a

S

Sabbatum.
Sabbati primi quies qualis. 65.1.b
Sacerdos & sacerdotium.
 Sacerdotum est Deo sacrificiis gratulari. 51.1.c
 Sacerdotium Christi concilians Ecclesiæ gratiam.
 102.2.e
 Sacerdotium Christi & Melchisedech, simile.
 101.1.b
 Maximè in oblatione panis & vini. ibid.
 Sacerdotum Euāgelij à veteribus distinctio. 277.2
Sacra Scriptura.
 Scriptura instar habet perspicillorum ad diuina
 cernenda. 2.c,d
 Compositum graphicè nouum instrumentum
 veteri constat visorium admirabile. ibid.c
 Cur eius interpres nouus, cernat quandoque
 plus veteri. 7.d
 Concionum diuinarum quis interpres ido-
 neus. 9.2.e
 Eius sensus literalis quis habendus? 8.1.a
 Expenditur eius definitio. ibid.
 Sæpe talis est, qui pro mystico habetur. ibid.
 Quando id necessario existimandum? 9.1.a
 In proverbii & ænigmatis latet alius præter
 superficialium, etiam literalis. 8.2.c

 Pro comparatione sæpe sunt & applicatio
 subintelligitur. ibid.
 Scripturæ exactio in loquendo notanda. 279.1.d
 Quanta eius aliquando obscuritas? ibid.
 An dictio in ea sit in vsu non communi? 101.
 1.d
 Est pabulum animæ. 106.1.c
 in Scripturæ sensu, quid considerandum? 292.2.a
 In ea explicanda, attendenda primum argu-
 menti dignitas. 163.2.c
 & plenitudo, & consequentia. ibid.
 in Scripturæ cortice, quando non sistendum? 24.
 1.a 107.1.d
Sacramentum.
 Sacramentorum Ecclesiæ vtilitas. 139.2.d
 Efficacia ad consequutionem magnorum. 154.
 2.a
 Significata per fauum & mel. 212.1.c
 Per fluentia item aquarum, ad quæ inuitatur
 sponsa. 218.2.c
Sacrificium.
 Sacrificium Deo gratum, quod? 127.2.d,e
Sæculum.
 Sæculi filiorum artes & doli, vnde? 182.1.e
 Significantur per vulpes. 198.2.a
Sagitta.
 Sagittæ Dei illustant, & accedunt. 303.2.b
Salio.
 Saliens aqua, id est scaturiens. 229.1.e
Salomon.
 Salomonis quædam propter Christum excellen-
 tia. 66.1.d
 Salomon quo tempore duxerit vxores in sano
 numero. 221.2.a
Saluo, & saluus.
 Saluet Deus suos quo modo. 302.1.a
 Salutem animarum quærentes, qui in Cant. vo-
 centur? 222.1.c,d
Samaria.
 Samariæ montes pro vberibus. 253.1.e
Sanctitas & sanctus.
 Sanctitatis odor significatus. 55.2.d
 Sanctitatis hostes, delicati & molles. 83.2.c
 Horum conatus. ibid.e
 Sanctitas præcedit doctrinæ. 91.1.a
 Sanctitatis perfectæ significatio. 98.2.d
 Sanctorum egregium in hac vita præmium; sicut
 contra improborum supplicium est. 291.1.c
 & seq.
 Sancta sanctorum significant magnam sanctita-
 tem. 201.1.a
Sapientia & sapiens.
 Sapientia Dei in Scriptura per flumen exprimi-
 tur. 27.1.d & seq.
 Sapientes mundani significati per Ægyptios. 82.
 1.c
 Eorum victoria. ibid.a
 Sapientiæ veræ nota. 96.2.a
 Sapientia vel reuelata inferior est amore cælesti.
 171.1.b
 Sapientiæ celsitas non conuenit omnibus. 173.2.a
 Sapientes vt capiat Deus. 3.2.1.c
Sapphirus.
 Sapphirus pro diuinitatis imitatione. 219.2.b
Scabellum.
 Scabellum esse pedum Christi, quam gloriosum.
 99.1.a

Scio

Index Rerum.

- Scio.*
 Scire Deum, quid sit. 84.2.b
- Securitas.*
 Securitas bonorum inter fluctus huius vitæ. 62.
 2
 Hæc vnde. 125.1.c
- Sedeo.*
 Sedere, regis est. 98.1.a
 & iudicis. ibid.2.b
- Selmon.*
 Montis huius etymon & mysterium. 79.2.b
- Sensus litteralis.*
 Sensus literalis ratio, & qui inuestigandus in sermone præcipuè inuoluto, vide supra in *saera Scriptura*. Quis tandem ille sit. 46.2.c
 Literalem intelligentiam locutio mystica seu figurata non tollit. ibid.
 Sensus literalis multiplex quando indicetur. 172.1.c
 Sensus litteralis in vaticiniis multiplex. 285.1.c, & seq.
 Sensus literalis ex re præterita & futura, num coalescat? 298.1.d 87.1.b
 Sensus litteralis iudices qui iniqui? 305.1.c
- Septenarius.*
 Numerus pro perfecto; sed rerum futurarum suceessione fluentium. 52.1.d
- Sermo.*
 Sermones hominum retardant interdum pios à virtute. 239.1.d
- Servio, & seruietes.*
 Seruire Deo, delectabile. 113.2.a
 Seruitus diaboli qualis? 96.1.b
- Sigillum.*
 Sigillum adiectum semper charioribus. 242.1.a
 Sigilli loco Cruci affixus Christus futurus piis animis. ibid.
- Sinistrum.*
 Sinistri & dexteri pedis significatio. 292.2.c
- Sion.*
 Sion mater, & Sion filia in Scriptura quid? 50.2.b
 Siō pro Ecclesia primogenia. ibid.79.2. a 222.2.c
- Sitis.*
 Sitis animæ est defectus gaudij. 229.1.c
 Quid ei siti medeatur. ibid.
- Societas.*
 Societas Iesu vbi significata. 75.2.d 82.2.e
 Ratione peculiari per Sulamitem, vel Sunamitem. 224.2.b
 Institutum eius & aliorum ordinum, qui idem respiciunt, depictum graphicè. 226.2.d
 Societas est spiritualis militia bello & paci studens. ibid.e
 Prædicatio illius, & quæ ad eam preparatio. 227.1.c
 Societas spiritus principalis. ibid.e
 Missionum spiritus proprius. ibid.
 Satisfactio cordis ibi communicata. ibid.
- Sol.*
 Sol diuinitatis symbolum, & Christi Domini. 63.2.c
 Solis substantiæ à primo creationis die producta. 64.1.a
 Perfecta in quarto. ibid.b
 Sol intelligendus in Scriptura pro Lucifero. 101.2.c,d
 Sol pro principe. ibid.
- Soli se comparabat Augustus. ibid.
 Solis & Lunæ retentus olim cursus quando renouatus? 302.2.e
- Solatum.*
 Solatium afflicto iusto ex æternæ vitæ spe. 292.1.b,c
- Somnus.*
 Somnus in bonam partem pro contemplatione. 212.2.c
 Sed & in malam pro desidia. ibid.
- Sophar.*
 Amicus Iobi significat dissipationem speculæ. 36.1.a
- Spiritus, spiritualis.*
 Spiritus sanctus in animam illapsus quàm non impediatur. 62.2.c
 Spiritus sancti aduentus & effectus à Dauide expressi. 57.2.c 68.2.b 99.1.c
 Spiritus sanctus est virga Christi. ibid. & seq.
 Eius excellentia. 100.2.c
 Quid secum afferat. ibid. & seq.
 Spiritus sancti aduentus inchoauit veterum Dei facinorum instaurationem. 300.1.d
 Hic aduentus quàm magnificus. ibid.
 Inde Euangelij euulgatio per orbem totum. ibid.
 & illustratio mundi. ibid.
 Spiritus sanctus lex ignea & robusta. ibid.2.c
 Impressa cordibus conuersorum ad Deum. ibid.
 Quæ vis ac dominatio Apostolis tunc concessa. ibid.
 Spiritus sanctus est osculum oris Christi quod petit sponsa. 108.1.c
 Spiritus sanctus gratiæ copiosæ effectus. 229.1.d & seq.
 Spiritualibus bonis priuari est, quod sentit iustus. 129.2.c
 Spiritualis coniunctio qua ratione maxime explicetur. 167.1.b
 Quam ea carnali aduersaria. ibid.
 Spiritualis scientia connexa cum sanctitate vitæ. 233.2.c
 Spirituales deliciæ vbi? & quod earum fundamentum. 241.2.c
- Sponsus.*
 Sponsi dotes quàm quadrent in Christum. 67.2.b
 Sponsi & sponsæ in diuersam domum introductio, ex mysterio. 202.2.c
 Ritus diei nuptiarum. ibid.
 Sponsæ tres inducuntur in Cant. & qua significatione. 224.1.a
- Status.*
 Status Ecclesiæ duplex adumbratus. 67.1.c
 Status tres hominum Deo seruentium designati. 222.1.d
- Stella.*
 Stella matutina. 101.1.c ibid.2.c
- Struthio.*
 Struthionis consideratio pro iis quos humana vexant. 15.b
- Stultus.*
 Stultorum nota. 85.1.d
 Stulti in externa rerum specie sistant. ibid.
 Stultorum leuamen miserum. 91.2.d
- Sufficientia.*
 Sufficientia Pauli quid coërceat. 230.1.b
 Sulamitis.

Index Rerum.

- Sulamitis.*
- Sulamitis, vixit Salomonis Solymitana. 224.1.c
 Hæc, figura status religiosi. ibid.2.b
 Etymon illius ad rem appositum. ibid.
 Hæc aliis est Sunamitis, atque id est etiam ad
 mysterium conueniens. 225.1.a,b
 De Sulamite proferuntur ab sponso priores c.7.
 versus nouem continenter. 226.2.a
- Super.*
- Acceptio huius præpositionis. 299.1.a
- Superbia, superbus.*
- Superbi deiectio, facinus Dei. 17.2.d
 Superbia quàm odiosa Deo. 20.1.a
 Superbiæ periculo eximere suos, quanti faciat
 Deus. ibid.
 Superbia, magna hominibus strages. 31.1.c
 Superbia per collum erectum significata. ibid.
 Superbiæ victoria à Deo solo. 32.2.c
 Superbi significati per os loquens ingentia. 378.
 1.e
 & superbia per grandes sermones. ibid.2.c
 Superbia quæ frangatur. 301.1.c
- Superior.*
- Superiori quàm conueniat cognitio sui. 206.2.e
 Superiorum perfectio in quo sita? 217.2.c
 Superiorum exemplum quanti sit. 253.2.a
- Symbolum.*
- Symbolorum cum re significata proportio decla-
 ratur. 18.2.e
 Symbola quando præbeant argumentum efficax.
 166.2.a
 Symbolorum Cantici Cant. elegantia eximia. 177.
 2.d
 in Symbolis distinctio abstractorum & concreto-
 rum non curanda. 249.1.d 255.1.c
- T
- Tabernaculum.*
- T**abernaculi antiqui consummatio, & Dei in
 Dauidis domum ingressus ad diem Pente-
 costes relata. 50.1.b
 Tabernaculi locus fuit domus in qua Apostoli
 Spiritum sanctum accepere. ibid.
- Talio.*
- Talionis pœnas dant improbi. 143.2.d
- Tentatus.*
- Tentatis præsentissimus Christus. 197.2.d
- Templum.*
- Templi commendatio. 69.2.c
 Templi antiqui quot gradus, & arcanum illorum.
 120.2.e 141.1.c
- Tepor.*
- Teporem animæ quid expellat, & currere faciat?
 173.1.c,d
- Terræmotus.*
- Terræmotus pro timore. 74.1.d
 Terræmotus in Sinai an fuerit. 109.1.e
 Terræmotus designat prædicationem Euangelij.
 ibid.
- Testamentum vetus.*
- Testamenti veteris locus in Nouo adductus sit ne
 ad litteram de mysterio cui applicatur, intelli-
 gendus. 46.2.e
- Terrenus.*
- Terrenæ voluptates quàm distrahant cor. 255.2.b
- Testimonium.*
- Hæc vox in Psalmorum titulis appositæ denotat
- affirmationem. 41.2.e
- Tharsis.*
- Tharsis est chrysolithus & hyacinthus. 219.1.b
 285.1.b
 Tharsis cur etiam vertatur visio matris. ibid.d
- Themam.*
- Themam pro regione australi. 300.1.c
- Thya.*
- Thya arbor species est cedri. 247.1.e
- Thubal.*
- Thubal pro Iberia Asiatica. 272.2.e
- Timor.*
- Timor sanctus affectu & opere Deum laudat.
 107.1.b
 Atque id stabiliter. ibid.c
 Timorem facere, quid sit? & quid conferat fa-
 cientibus. ibid.
 Timor Dei in Christo perfectissimus. 132.1.d
 Timoris sancti præmium magnificum? 108.1.b
 Timoris sancti fructus admirabilis. 228.2.e
 Timor pro admiratione & stupore. 299.1.d
- Tonitru.*
- Tonitruorum, seu vocum mentio in Psal. 28. alle-
 goria. 45.1.e
 Eorum numerus, quis? 54.1.c
 In ea allegoria ratio analogiæ ad tonitrua ha-
 benda. 45.2.a
 Sub eadem allegoria velat Spiritus sancti &
 Dauidis historiam & mysteria Ecclesiæ. id ve-
 ro cur? 47.2.a
 Designatur specialiter Gentium vocatio. 48.2.a
 Tonitru indicatur cœleste auxilium. 55.1.a
 & prædicatio Euangelica. ibid.
 Tonitru comitans fulgur appellatur magnificen-
 tia. ibid.e
 Tonitru attributi effectus venti impetuosi. ibid.
 2.e
 Tonitru mystici, id est, prædicationis considera-
 tio. 61.2.c
- Torquis.*
- Torquis symbolum obedientis perfecti. 278.2.e
 Torquis symbolum triumphi. 179.2.c 207.2.d
 227.2.b
- Torrens.*
- Torrens quomodo vsurpetur in Scriptura. 105.
 1.a
- Trado.*
- Tradere se perfectè Deo, paucorum est. 169.1.d
 Id quàm excellens. ibid.
- Triticum.*
- Triticum, fecunditatis symbolum. 164.2.a
 Triticum cur coniungatur cum liliis? 191.1.1.a
 230.2.b
- Triumphus.*
- Triumphus symbolum quadriga. 311.1.e
 Triumphus fidelium triumphus est Christi. 312.
 1.b
 Vide *Torquis.*
- Turtur.*
- Turtur pro ornatu maxillarum. 178.1.b
 Est linea vnionum vsitata olim feminis Hispani-
 nis. ibid.d
 Hic ornatus lacrymas denotat. ibid.
 Cur Hebræa vox respondens turturi ad auem
 pateat, & ad hoc ornamentum? ibid.
 Allusum ad auem. ibid.c
 Sed etiam significat torquem. 179.1.e
- Tyrannus.*

Index Rerum.

- Tyrannus.*
- Tyranni significati per Nemrod. 198.2.b
- Tyrus.*
- Tyrus, Sidon. Philisthæi, quid in Ioële. 295.2.b
- V
- Vagor.*
- V** Agari post greges, &c. quid? 176.2.a
- Vaticinium.*
- Vaticinij interpres instruitur. 298.1.a
- Vbera.*
- Vberum varia ex Hebræo acceptio. 170.1.d
- Vbera sponsæ pro ministris Ecclesiæ. 199.2.b
228.2.c
- Vbera symbolum prædicatorum. 207.2.b
- Vellus.*
- Pro diuitiis. 469.b
- Venatio.*
- Venationis allegoriâ declaratur prædicatio Euan-
gelij. 59.1.a
- Venatio caprearum & ceruorum pro persecutio-
ne fidelium. 194.1.a
- Venationis allegoria ponitur pro amatoria soller-
tia. 200.1.d
- Venter.*
- Venter pro fœcunditate. 164.2.a 230.2.b
- Venter pro visceribus. 219.1.d
- Inde pro bonitate pectoris. ibid. & 228.1.c
- Verbum.*
- Verba signorum sunt verba & prodigia. 90.2.a
- Verbo Dei quî vtendum Doctõribus. 201.1.c
- Veritas.*
- Veritatis austerioris tradendæ ratio. 7.c
- Vestis.*
- Vestis feminae qualis olim ornatus. 230.2.b
- Via.*
- Via Dei consilia eius significant. 25.2.d
- Vicissitudo.*
- Vicissitudo rerum. 122.2.b
- Victoria.*
- Victoria à Deo. 53.1.c
- A Deo quidem recepto in aulam Imperatoris.
ibid.2.b
- Ipsûmque imperatorem necessariis instruente.
ibid.c & seq.
- Victoria tribuenda prorsus Deo. 74.1.c 80.1.d
- Vindicta.*
- Vindicta mystica admirabilis. 104.2.c
- Vinea.*
- Vinea pro Gentilitate. 198.1.c 237.1.e
- Vinea pro Christiana Ecclesia. 244.2.a & seq.
- Vinum.*
- Vinum pro sapientia. 167.2.c
- Pro sapientia reuelata. 171.1.b 192.1.d
- Vinum sumitur quidem in malam partem alias,
sed in Cant. semper in bonam. 170.2.c
- Vinum pro solida doctrina. 234.1.b ibid.2.c
- Vinum excellens pro excellenti doctrina. 235.2.d
- Effectus illius admirandi. ibid.
- Vini cum tympanis apta coniunctio. 353.2.a
- Vir.*
- Vir pro marito, Domino domus. 256.1.b
- Virga.*
- Virga ex Sion emissa est virtus Spiritus sancti.
99.1.b
- Virga Moÿs adumbratus Spiritus sanctus qui est
- virga virtutis. ibid.
- Virga eadem est Moÿs, & quæ Aaroni attribuitur,
& etiam Deo. ibid.2.c
- Virgæ Moÿs effecta numerantur. ibid.e
- Ea mysticè restituta in conuersione hominum.
100.1.c
- Viscera.*
- Viscera pro renibus. 13
- Visito.*
- Visitare in salutari, id est salubri ac placida visita-
tione. 93.2.a
- Vita.*
- Vita quis fruitur. 118.2.c
- Vita æterna pro permanente iucunditate. 229.2.a
- Vitulus.*
- Vituli multiplex significatio arcana. 131.1.b
- Vmbilicus.*
- Vmbilicus coërcet vitalia omnia. 23.1.b
- Vmbilici cum cratere coniunctio significat vita-
lium irrigationem. 228.1.d
- In symbolum sancti gaudij pleni & satisfactio-
nis internæ. ibid.e
- Vnctio.*
- Vnctio diuina quam tueatur homines. 88.2.c
- Vnguentum.*
- Vnguenta Salomonis, quæ? & quod vocetur re-
gale? 17.2.b
- Vnguentorum allegoria pro odore bonæ vitæ.
210.1.a
- Vnicornis.*
- Vnicornem ferunt Indicum esse iumentum. 15.c
- Sed in Scriptura vsurpatur pro rhinocerote.
ibid.
- Vnio.*
- Vnio animæ cum Christo postulata ab sponsa
osculi & amplexus allegoria. 169.1.b
- Vnionis huius filius est imago Christi. 168.2.a
- Ea vnio fit per Eucharistiam. ibid.c
- & per communionem spiritualem. 169.1.b
- Ea vnione remanet in homine bonus Christi
odor. 171.2.b,c
- Suauitas virtutum. ibid.
- Illa efficit Christi imitationem. 173.1.b
- & Christi imitatione ad eam itur. ibid.
- Atque implendo voluntatem illius. 176.1.b
- Vnio cum Deo qualis quærenda viris Apostoli-
cis. ibid.
- Vnionem cum Deo anhelans inquit omnia quæ
illam iuuant. 192.2.c
- Ad ea proximè disponit cognitio propria & ar-
dens ipsius desiderium. ibid.
- Sed tamen robore gratiæ opus ad eam susci-
piendam. 193.1.c
- Quomodo Christus eapacem reddat animam
huius doni. ibid.
- Ex hac vnione sopor dulcis relictus. 193.2.b
- Vnio multiplex significata. 202.2.a & seq.
- Vnionem hanc verba & respiratio declarant. 235.
2.a
- Vniuersalis.*
- Vniuersalis locutio propter plures. 213.2.a
- Vocatio.*
- Vocationem efficacem quæ consequantur. 215.
1.d
- Ex quibus verbis fiat. ibid.
- Voluptas.*

Index Rerum.

- Voluptas.*
Voluptas ingens comparatur flumini. 18.1.a
- Vox.*
Voces Dei septem in Psalm. 28. sunt tonitrua. 44.
2.d.
Eam esse vocis significationem in Scriptura,
probatur, & obiectiones dimouentur. ibid.
& seq.
- Vulgata.*
Vulgata translatio prælatæ aliis. 241.b
Defenditur grauitè, & eius desertores fugil-
lantur. 30.1.b 56.1.d 76.2.c 77.2.c 78.2.d 80.
1.b 87.2.c 232.2.c
- Vulgus.*
Vulgi fabulam esse, quantum metuatur. 30.1.d
Vulgi opinio homines transuertit. ibid. 2.d
- Vulpes.*
Vulpes pro filiis huius sæculi. 195.1.c
- X
- X Auerij sancti admirabiles victoriæ, vnde. 207.
2.a
Eius vitæ institutum, mores, & præclara gesta
designata. à fol. 226
Per aliquot deinde missiones illius. 257.1.b
ibid. 2.c & seq.

F I N I S.

